C. SALLUSTII CRISPI OPERA, QUAE EXTANT, OMNIA. CUM SELECTISSIMIS...

Antonius Thysius, Gaius Sallustius Crispus

Digitized by Google

9
3-D
15

M

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Viro Amplißimo, Prudentißimoque,

D. SIMONI à BAERSDORP, JC.

nuper Delegatorum Hollandiæ Procerum Collegæ, nunc Conſulatus in florentiſſima Republica Lugduno-Batavâ Præſidi,

S. P.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA. VITTORIO EMANUELE

QUotieſcunque ego, Vir Ampliſſime, de rerum humanarum ſorte atque conditione mecum cogito, nullibi ego majorem animi voluptatem, quam in literarum præſidiis invenire ſoleo. Enimvero per literarum commercium in totius veluti univerſi poſſeſſionem animus humanus mittitur. Cœli, terræ, maria, & quicquid uſpiam egregii eſt, homini erudito patet. Intra cubiculi noſtri exiguos terminos utrunque veluti ſolem claudimus, imo ſuperamus. Maria ſulcamus tempeſtatum ſecuri, obſtupeſcimus diverſa ſub alio orbe ſidera, atque eadem tamen hic capiti noſtro imminent: bella gerimus ſine ſanguine, & modo hunc, modo alium hoſtem nobis ſumimus, pacem percutimus, &, quod nullibi in aula contingit, cum Regibus Principibuſq; terrarum ſumma cum libertate ſine ullo metu colloquimur.

Digitized by Google

Ut cætera ego hic præteream; quantæ jucunditatis eſt, veterum temporum memoriam animo ſuo volvere, & ſtabilem decreto Dei imperiorum varietatem recolere? Ego ſic reperio, cuncta admodum regna, & Reſpublicas, creviſſe in immenſum, dum in pretio vera virtus eſſet, neque nimia potentia ſecuritatem ſui imponeret. Opes utique non tantum decus & gloriam, ſed maximum quoque munimentum Rebuſp. afferre nemo dubitat: ſed ubi contemptor animus, frequens potentiæ malum, acceſſit, ubi luxuries ex nimiis divitiis pullulavit, plerunque Reſpublicæ retro lapſæ, & præcipiti gradu à priſtino vigore ad ſubitam quandam imperii ſenectam pervenêre. Populus Romanus ubi Carthagine deleta cunctarum gentium victor eſſet, à ſeipſo demum victus eſt, dum civiles diſſenſiones in nervum erumperent, dum divitiarum nimio ſtudio plerique flagrarent, in ſummis divitiis, mirum dictu, ſumma eſſet inopia, prodigalitas avaritiam aleret, avaritia autem malas artes doceret, neque quicquam penſi haberet, quin & ipſi admodum patriæ rerum novarum ſtudio violentas manus injiceret. Ita Catilina cum ſuis ex inopia rerum urbi Romanæ faces injicere, eos, qui conſilio ſuo reluctabantur, interimere in animo habuit: ita Jugurtha flagitiis omnibus coopertus, muneribus ſuis per legatos tam longo tempore Senatum Romanum corrupit, ne contra eum bellum decerneretur; etiam indicto bello ipſos Imperatores à vero honeſti tramite deflexit, donec per Metellum & Marium ſummos duces vindicem ſuam

manum

Digitized by Google

manum exereret Deus immortalis. Quæ omnia florentiſſimus autor Salluſtius tam nitida & nervoſa dictione exhibuit, ut omnibus admirationem ſui excuſſerit, & primum nomen inter Hiſtoricos Latinos ſuo jure meruerit. Orationis ejus flumen non quodam murmure ſtrepitat, non nimia verborum copia exuberat, ſed jucundo mollique fluxu ita animos hominum demulcet, ut nemo eruditorum legendo feſſus fieri queat. Sententiæ ſententias premunt, atque adeo numeroſæ, ut verbis, an rebus adhærendum ſit, anxie unuſquiſque dubitet. Quem ut mihi ſemper familiarem habui, atque novam & nitidam editionem Typographus vir honeſtiſſimus urgeret, nolui petitioni ejus deeſſe, ut quam emendatiſſimus autor hic ederetur. Itaque quicquid ex variarum editionum collatione, ex manuſcriptis, quorum nobis itidem copia fuit, vel ex præſtantiſſimorum virorum ſcriniis, vel noſtro quoque ingenio ad illuſtrandum autorem conferre potuimus, in hunc florentiſſimum autorem maximo ſtudio atque induſtria congeſſimus: tenuia vero non captavimus, quæ infra majeſtatem tanti ſcriptoris eſſe merito judicabamus. Cum autem patronum huic operi more ſolenni quærerem, commodum mihi occurrit veſtri nominis ſplendor & dignitas, Vir Ampliſſime. Stimulum mihi addidit in ſummo magiſtratu ſumma veſtra humanitas. Quæ, uti rara virtus eorum, qui rerum potiuntur, ita tibi non aſcititia, ſed innata videtur. Cæterarum veſtrarum virtutum ſolidiſſimam catenam hic magno ambitu verborum deprædicare, ſingularis veſtra

modeſtia non patitur. Magis enim laudanda facere, tibi ſemper cordi fuit, quam laudari. Quin & laudari adeo jam familiare eſt omnibus, ut quinam laudem mereantur, vix dignoſci poſſit. Accedit, quod cum ſupra omnes laudes poſitus ſis, atque ita diverſas dignitates geſſeris, ut ſemper adhuc majore dignus videreris, non meum eſt culpa ingenii gloriam veſtram meritiſſimam deterere. Sed illud prætereundum non eſt, quod palmarium hic cenſeri debet, quod, ut literatos omnes benevolentiæ tuæ aura complecteris foveſque, ita & ipſe literarum ſtudio imbutus quam optime de iis judicare poſſis. Rogo itaque, Vir Ampliſſime, eo vultu hunc induſtriæ noſtræ fœtum accipias, quo omnes literatos amplecti ſolitus es. Deus Immortalis te diu incolumen Eccleſiæ, Reip., Academiæ conſervet. Datæ Menſe Februario Anno CIↃIↃCXLIX.

Veſtri nominis atque dignitatis
cultor eximius

ANTONIUS THYSIUS.

VETERVM SCRIPTORVM ET NONNVLLORVM RECENTIORVM DE SALLVSTIO JUDICIA ET TESTIMONIA.

Augustus Cæsar.

Suetonius in vita Augusti.

IVque dubitas Cimberne Annius, an Verrius Flaccus imitandi sint tibi? ita, ut verbis, quæ Crispus Sallustius excerpsit ex Catonis Originibus, utaris, an potius Asiaticorum oratorum inanibus sententiis, verborum volubilitas in nostrum sermonem transferenda?

Vellejus Paterculus. Hist. lib. 2.

Æmulus Thucydidis Sallustius.

&:

Pæne stulta est inhærentium oculis ingeniorum enumeratio: inter quæ maxime nostri ævi eminent, princeps carminum Virgilius, Rabiriusque, & consecutus Sallustium Livius, Tibullusque & Naso, perfectissimi in forma operis. nam vivorum ut magna admiratio; ita censura difficilis est.

Horatius, Serm. lib. 1. sat. 2.

Libertinarum dico: Sallustius in quas
Non minus insanit, quàm qui mœchatur.

Asconius Pedianus.

Fertur Sallustius tanto ardore insaniviſſe in libertinas, quanto mœchus in matronas: quod cum illi in Senatu à censoribus objectum esset, respondit, se non matronarum sectatorem esse. quare ex senatu ejectus est. quod ipse excusat in Catilinæ bello.

Hæc vetus Interpres Horatii.

Seneca Rhetor Decl. lib. 3.

Orationes Salluſtii in honorem hiſtoriarum legantur.

Seneca Philoſophus Epiſt. 114.

Salluſtio vigente, amputatæ ſententiæ, & verba ante exſpectatum cadentia & obſcura brevitas fuere pro cultu. Arruntius vir raræ frugalitatis, qui hiſtorias belli Punici ſcripſit, fuit Salluſtianus, & in illud genus nitens.

Et ibidem.

Quæ apud Salluſtium rara fuerunt, apud Arruntium crebra ſunt, & pæne continuæ. nec ſine cauſſa. ille enim in hæc incidebat: at hic illa quærebat.

Et Lib. 9. decl. 1. & controverſ. 25. lib. 5.

Cum ſit præcipua in Thucydide virtus brevitas, hac eum Salluſtius vicit, & in ſuis illum caſtris cecîdit, nam in ſententia Græca tam brevi, quam ſalvo ſenſu detrahas vocem aliquam, conſtabit ſenſus, etiamſi non æque comtus, attamen integer. at ex Salluſtii ſententia nihil demi ſine ſenſus detrimento poteſt. Titus autem Livius tam iniquus Salluſtio fuit, ut hanc ipſam ſententiam, & tamquam tranſlatam, & tamquam corruptam, dum transferretur, objiceret Salluſtio. nec amore Thucydidis facit, ut illum præferat; ſed laudat, quem non timet: & facilius putat poſſe à ſe Salluſtium vinci, ſi ante à Thucydide vincatur.

Martialis lib. 14.

Hic erit, ut perhibent doctorum corda virorum,
Criſpus Romana primus in hiſtoria.

Quinctilianus lib. 2. cap. 5.

Livius à pueris magis legendus, quam Salluſtius. & hic hiſtoriæ majoris eſt auctor: ad quem tamen intelligendum jam profectu opus ſit.

& lib.

& lib. 3. cap. 10.

Crispus Sallustius in bello Iugurthino & Catilinario nihil ad historiam pertinentibus principiis orsus est.

& lib. 4. cap. 2.

Vitanda illa Sallustiana, quamquam in ipso virtutis locum obtinet, brevitas, & abruptum sermonis genus: quod otiosum fortasse lectorem minus fallit, audientem transvolat, nec, dum repetatur, exspectat.

& lib. 8. cap. 3.

Nec minus noto Sallustius epigrammate incessitur:

Et verba antiqui multum furate Catonis
Crispe Iugurthinæ conditor historiæ.

& lib. 9. cap. 3.

Ex Græco translata Sallustii plurima.

& lib. 10. cap. 1.

Neque illa Sallustiana brevitas, qua nihil apud aures vacuas atque eruditas potest esse perfectius, apud occupatum variis cogitationibus judicem & sæpius ineruditum captanda nobis est: neque illa Livii lactea ubertas docebit satis eum, qui non speciem expositionis, sed fidem quærit.

& ibidem.

At non historia cesserit Græcis: nec Thucydidi opponere Sallustium verear: nec indignetur Herodotus æquari sibi T. Livium, cum in narrando mirâ jucunditatis, clarissimique candoris; tum in concionibus, supra quam narrari potest, eloquentem. ita dicuntur omnia tum rebus tum personis accommodata. sed affectus quidem, præcipue eos qui sunt dulciores, ut parcissime dicam, nemo historicorum commendavit magis: ideoque immortalem illam Sallustii velocitatem diversis virtutibus consecutus est. nam mihi egregie dixisse videtur Servilius Nonianus, pares eos magis quam similes.

& ibidem.

Attici præciſis concluſionibus obſcuri, Salluſtium atque Thucydidem ſuperant; triſtes ac jejuni Pollionem æmulantur; otioſi & ſupini, ſi quid modo longius circumduxerunt, jurant Ciceronem ita locuturum fuiſſe.

& lib. 10. cap. 3.

Sane manifeſtus eſt Salluſtii ex ipſo opere labor.

Statius Papinius lib. 1. Sil. 4.

Sed tuas artes puer ante diſcat:
Omne quîs mundi ſenium remenſus,
Orſa Salluſtii brevis, & Timavi
Reddis alumnum.

Cornelius Tacitus Hiſt. lib. 3.

C. Salluſtius rerum Romanarum florentiſſimus auctor.

Iuſtinus Hiſt. lib. 38.

Pompeius Trogus in Livio & Salluſtio reprehendit, quod conciones directas, ac orationes operi ſuo inſerendo hiſtoriæ modum exceſſerint.

Agellius lib. 1. cap. 15. Noct. Attic.

Salluſtius novator verborum.

& lib. 3. cap. 1.

Salluſtius vel ſubtiliſſimus brevitatis artifex.

& lib. 4. cap. 15.

Elegantia orationis Salluſtii, verborumque facundia & novandi ſtudium cum multa prorſus invidia fuit: multique non mediocri ingenio viri conati ſunt reprehendere pleraque & obtrectare: in quibus plura inſcite aut maligne vellicant, nonnulla tamen videri poſſunt non indigna reprehenſione.

& lib. 10. cap. 20.

Salluſtius proprietatis in verbis retinentiſſimus conſuetudini conceſſit.

& lib.

& lib. eod. cap. 26.

Asinio Pollioni in quadam epistola, quam ad Plancum scripsit, & quibusdam aliis C. Sallustio iniquis, dignum nota visum est, quod, &c.

& lib. 17. cap. 18.

M. Varro in litteris atque vita fide homo multa & gravis, in libro quem inscripsit, Pius, aut, De Pace, C. Sallustium scriptorem seriæ illius & severæ orationis, in cujus historia notiones censorias fieri atque exerceri videmus, in adulterio deprehensum ad Annio Milone, loris bene cæsum dicit, & cum dedisset pecuniam, dimissum.

Suetonius de claris Grammaticis: de Philologo.

Asinius Pollio librum scripsit, in quo Sallustii scripta reprehendit, ut nimia verborum affectatione oblita.

& ibidem.

Philologus coluit familiarissime C. Sallustium, & eo defuncto, Asinium Pollionem. quos historiam componere aggressos, alterum breviario rerum Romanarum, ex quibus quas vellet eligeret, instruxit; alterum præceptis de ratione dicendi. quo magis miror Asinium Pollionem credidisse, antiqua eum verba & figuras solitum esse colligere Sallustio, cum sciat eum sibi nihil aliud suadere, quam ut noto civilique & proprio sermone utatur, vitetque maxime obscuritatem Sallustii, & audaciam in translationibus.

& de Lenæo.

Lenæus tanto amore erga patroni (Pompeii) memoriam exstitit, ut Sallustium historicum, quod eum oris improbi, animo inverecundo, scripsisset, acerbissima satyra laceraverit, lastaurum & lurconem & nebulonem, popinonemque appellans, & vita scriptisque monstrosum, præterea priscorum Catonisque verborum imperitissimum furem.

Macrobius Sat. lib. 3. cap. 15.

Sallustius gravissimus alienæ luxuriæ objurgator & censor.

& lib.

De Sallvstio

& lib. 5. cap. 1.

Quatuor ſunt genera dicendi: copioſum; in quo Cicero dominatur: breve, in quo Salluſtius regnat: ſiccum; quod Frontoni adſcribitur: pingue & floridum; in quo Plinius Secundus quondam: & nunc, nullo veterum minor, noſter Symmachus luxuriatur.

Symmachus lib. 5. Epiſt. 66.

Interea recuſo ſententiam, quæ rem venaticam ſervile dicit officium. Statuerit hoc ſcriptor ſtilo tantum probandus: nam morum ejus damna non ſinunt, ut ab illo agendæ vitæ petatur auctoritas.

Auſonius in protreptico.

Iam facinus Catilina tuum, Lepidique tumultum,
Ab Lepido & Catulo jam res & tempora Romæ,
Orſus, bis ſenos ſeriem connecto per annos.
Iam lego civili miſtum Mavorte duellum,
Movit quod ſocio Sertorius exſul Ibero.

Sidonius Apollinaris in panegyri Anthemii Auguſti.

Qua Criſpus brevitate placet, quo pondere Varro,
Quo genio Plautus, quo flumine Quinctilianus,
Qua pompa Tacitus numquam ſine laude loquendus.

& in panegyri Narbonenſi.

Et te multimoda ſatis verendum
Scriptorum numeroſitate Varro:
Et te qui brevitate Criſpe polles:
Ei qui pro ingenio fluente, nulli
Corneli Tacite es tacendus ori.

Apulejus Apologia.

Neque Cato gravitatem requirit; neque Lælius levitatem, neque Gracchus impetum, nec Cæſar calorem, nec Hortenſius diſtributionem, nec Calvus argutias, nec parcimoniam Salluſtius, nec opulentiam Cicero.

Feſtus

Jvdicia et Testimonia.

Festus Avienus, in ora Maritima.

Interrogasti, si tenes, Maeotici
Situs quis esset aequoris: Sallustium
Noram id dedisse, dicta & ejus omnibus
Praejudicatae auctoritatis ducier
Non abnuebam. ad ejus igitur inclytam
Descriptionem (qua locorum formulam
Imaginemque, expressor efficax stili
Et veritatis, pene in obtutus dedit
Lepore linguae) multa rerum junximus.

Vibius Sequester lib. de fluminib.

Sallustius auctor certissimus.

Marius Victorinus in librum Cic. de Inventione.

Historia & brevis esse debet in expositione, & aperta & probabilis, ut Sallustius sibi omnia in Catilina tribuit.

Spartianus in D. Hadriano.

Amavit (Hadrianus) genus dicendi vetustum, controversias declamavit, Ciceroni Catonem, Virgilio Ennium, Sallustium Caelio praetulit: eademque jactatione de Homero ac Platone judicavit.

Vopiscus in Aureliano.

Nemo scriptorum, quantum ad historiam pertinet, non est aliquid mentitus, in quo Livius, in quo Sallustius, in quo Cornelius Tacitus, in quo denique Trogus, manifestis erroribus convincerentur.

& in Probo.

Et mihi quidem id animi fuit, non ut Sallustios, Livios, Tacitos, Trogos, atque omnes disertissimos imitarer viros, sed Marium Maximum, Suetonium Tranquillum, &c.

Et lib. 2. cap. 13.

Quod quidem non fugit hominem nequam Sallustium, qui ait: Sed omnis nostra vis in animo & corpore sita est; animi imperio, corporis

corporis ſervitio magis utimur. Recte, ſi ita vixiſſet, ut locutus eſt. ſervivit enim fœdiſſimis voluptatibus, ſuamque ipſe ſententiam vitæ pravitate diſſolvit.

Hieronymus in epitaph. Nepotiani ad Heliodorum.

Neque enim propoſui hiſtoriam ſcribere, ſed noſtras breviter flere miſerias. alioquin merito ad hæc explicanda & Thucydides & Salluſtius muti ſint.

& lib. 1. adverſus Iovianum.

Cicero rogatus ab Hirtio, ut poſt repudium Terentiæ, ſororem ejus duceret, omnino hoc facere ſuperſedit, dicens, non poſſe uxori ſe & Philoſophiæ pariter operam dare. illa interim conjunx egregia, & quæ de fontibus Tullianis hauſerat ſapientiam, nupſit Salluſtio inimico ejus, & tertio Meſſalæ Corvino, & quaſi per quoſdam gradus eloquentiæ devoluta eſt.

Idem de locis Hebraicis, & ex eo Iſidorus Orig. lib. 13. cap. 21.

Salluſtius auctor certiſſimus.

Auguſtinus de civitate Dei lib. 1. cap. 5.

Salluſtius nobilitatæ veritatis hiſtoricus.

& Epiſt. 5. ad Marcellinum.

Nobiliſſimus hiſtoricus.

Iohannes Sarisberienſis, Policratici 3. cap. 12.

Vnde & Criſpo Hiſtoricorum inter Latinos potiſſimo, ſed & ipſi Ciceroni placuit: in malis factionem eſſe, quod in viris bonis vera amicitia eſt.

Volaterranus.

Cajus Salluſtius Criſpus, Romana primus in hiſtoria, ut ait Martialis: Thucydidi ex Gratis opponitur à Quinctiliano, elegantia dicendi, Attica brevitate, ſententiarum celebritate. Taxatur autem à Pollione, ut nimis antiquarius, & ex Catonis Originibus verba mutuatus: Trogo autem, quod orationibus nimis longis ac

gis ac directis utatur: ſicuti etiam Thucydides. Hic ille inimicus Ciceronis, divitiis præditus, cujus hortorum veſtigia adhuc cernimus Romæ: quorum Plinius quoque meminit libro Naturalis hiſtoriæ ſeptimo, capite decimoſexto. Hic etiam ille alienæ luxuriæ graviſſimus objurgator & cenſor, qui Metellum Pium in hiſtoria reprehendit, quod præter ejus, & populi Romani dignitatem & modeſtiam, conviviis in Hiſpania, omnique luxu uteretur. Poſteà vero ipſe deprehenſus in adulterio, ab Annio Milone, & loris bene cæſus, & poſtquam pœnas dediſſet, dimiſſus eſt. Auctores Varro & Macrobius, Aulus Gellius.

Petrarcha.

Criſpus Salluſtius nobilis hiſtoricus veritatis (ſic enim de illo apud auctores veriſſimos ſcriptum video) quo fidelius res Africæ complecteretur, libros Punicos perquiſivit, peregrinamque linguam, per interpretem, flagranti ſtudio ſcrutatus eſt. quin & maria tranſgreſſus dicitur, ut oculis ſuis crederet de conditionibus locorum. Bellum Iugurthinum, conjurationemque Catilinæ, compendioſo, & ad unguem, ut dici ſolet, caſtigato ſtylo complexus eſt. ſed nullo famoſior quam Hiſtoriarum libro, qui ætati quoque noſtræ, ne certum ejus ſileam dedecus, amiſſus eſt: veterum quidem teſtimonio illuſtris, apud nos ſolo jam nomine ſuperſtes.

L. Vives.

Salluſtius, rerum Romanorum florentiſſimus ſcriptor, ut inquit Tacitus, frequens eſt in manibus puerorum, ſed mihi aptior videtur provectioribus. Inimitabilis eſt in illius ſcriptis gratia: quæ quotieſcunque repetita nunquam tædium ſui, aut ſatietatem lectori afferant.

Qu. Eſtaugius.

Nemini dubium eſt Salluſtium plures majoreſque hiſtoriarum libros ſcripſiſſe: qui partim temporum injuria, partim invidia hominum jam dudum periere. Neque abſurdum eſt inde ſuſpicari, ſi bellum Iugurthinum, quod ipſe non vidit, & tamen Romanis ſuis ita diligenter notavit: ea quoque memoriæ mandaſſe, quæ ſuo tempore

pore potißimum contigere : quemadmodum contentionem inter Marium, Sullamque ortam, ob bellum Mithridaticum : Octavii, Mariique necem : Africam Pompeii Magni victoriam : Sullæ tyrannidem, Metelli Pompeiique in Hiſpanias miſſionem : Sertorii, pugnæque ejus finem : Gladiatorum bellum : Tribunatum plebi reſtitutum : Pyratarum exitium : Syriam victam. Et cum his pleraque alia, quæ à Salluſtii nativitate uſque ad Catilinæ conſpirationem geſta ſunt, ubi interfuerunt anni exacti viginti & quinque. Deinde, à Catilinæ conjuratione uſque ad Salluſtii obitum, etiam ardua haud pauca acciderunt : velut, Magni Pompeii triumphum : Ciceronis exſilium, & trucidatio : Gallicum bellum, Clodius interemtus : Reſpublica oppreſſa : Africana expeditio, Iulius Cæſar conſoſſus, Octaviani Aug. imperium : L. Antonii ſeditio. Quare haud facile creditu, tam diligentem hiſtoricum hæc Romana omiſiſſe. Sed hanc, prô dolor, jacturam debemus aut Gothis & Vandalis orbis devaſtatoribus : aut Ciceronianis vel Livianis Salluſtio infenſiſſimis : nam iſte Patavinus tunc viginti quatuor annorum natus erat, cum Salluſtius ex humanis ceſſit : cujus tandem libri, etiam à jactura quantumvis mitiore, immunes non fuerunt. Sic ex Livio, parum ſupereſt : ex Ennio fere nihil, ex Salluſtio pauca, uti res humanæ ſemper fuerunt. Præterea non abs re, à quibuſdam dicitur inimitabilis, veluti liquet vel ex auctoribus, qui poſt eum de Iugurtha ſcripſerunt : ut Livius, & abbreviatores ejus, præſertim Florus lib. 3. cap. 1. & lib. 62. Oroſius lib. 5. cap. 15. Valerius Maximus lib. 2. cap. 2. & lib. 6. cap. 11. Frontinus lib. 1. cap. 8. & lib. 2. cap. 1. & 4. Eutropius lib. 4. cap. 8. Plinius, & alii, qui ad tantam dicendi gratiam nunquam pervenerunt. Vir ille clariſſimus, philoſophus, orator magnus, verus hiſtoricus : adverſarios habuit Ciceronem in primis, propter Terentiam : Aſinium Pollionem, propter Ciceronem : Titum Livium, propter ſcribendi famam : qui cum ſuis curarunt aſſidue, ut omnino Salluſtii vitium, non cum ſcriptis ejus oblivioni traderetur. Ita ſimilitudo illa ſtudii, raro benevolentiam, æmulationem potius afferre ſolet.

Iulius

Iulius Cæſ. Scaliger Oratione pro Cicerone.

Id quod & Salluſtius omnium ſcriptorum numeroſiſſimus nuſquam aſpernatus eſt.

Et ibidem.

A Salluſtio autem brevitatem illam peti debere, cum ſcribis; neque quid velis intelligo, neque tam vulgi animo conceptam, adeo perſuaſam, adeo decantatam in illo viro brevitatem umquam comprehendi. Nam ſi, quoniam frequentibus aſyndetis utitur, aut quod non longis periodis ambit argumenta rerum, properare tibi videtur, iſto tibi quoque pacto brevibus atque interceptis ſaltibus centum milliariorum iter minus longum videbitur, quam unius modo ſtadii intervallum, quod uno ſpiritu confeceris. Ac contra videmus Salluſtium ipſum, cum quid ſemel dicendum aſſumpſit, adeo perſtare, ut ſæpenumero egredi videatur, &c.

Ibidem.

Neque vero Salluſtium politiſſimum auctorem rejiciunt: (Ciceroniani) ſed anxium illud atque inſititium dicendi genus, ſed multa ſuperſtitioſa verba.

Idem lib. 4. Poët. cap. 24.

Quaſi vero commentarium ſcripſerit ille, non Hiſtoriam pleniorem; qui ſit Hiſtoriæ pater appellatus.

Et lib. 3. cap. 96.

Ambitioſe igitur feciſſe videtur Salluſtius quibuſdam, quod Poëtarum more, cum dicere orſus eſſet de Catilina, omiſſa ea narratione repetit hiſtoriam ab ipſis ultimis Romæ rudimentis. Nos virum ſuo in genere præſtantem cum recte tum neceſſario feciſſe judicamus: ut oſtenderet corruptam civitatem, cujus & pars eſſet Catilinæ.

PETRVS CRINITVS

DE

HISTORICIS

ET

ORATORIBVS LATINIS.

CRISPVS Salluſtius Amiterni natus traditur in agro Sabino, quo anno Athenienſium urbs à L. Sulla devicta, atque vaſtata eſt, ut Romani annales referunt, ex nobili Salluſtiorum familia ortus eſt, quæ diu in ſecundo ordine dignitatem ſervavit. idem in urbe educatus creditur, & à teneris annis operam, ac ſtudium impendiſſe optimis diſciplinis. ſed cum in ea tempora incidiſſet, quibus corrupti civium mores variis partibus, atque factionibus forent, neque virtuti præmia, aut bonis ingeniis adeſſent, in tam depravata civitate, quod idem Salluſtius fatetur, victum ejus ingenium voluptatibus, facile ſuccubuit. itaque cum ad remp. pro ætate foret delatus, propter civium improbitatem & factiones, multa adverſa pertulit. nam tum præcipue Sullanis partibus infecta civitas æſtuabat. Conſtat ex veterum commentariis, Salluſtium ipſum ingenio fuiſſe acri, & in ſtudiis literarum accurato, tum maxime in ſcribenda hiſtoria. Præceptorem habuit inter alios Ateium Prætextatum, qui Philologum ſe appellavit, & ab eo edoctus eſt de ratione recte ſcribendi, ut à Suetonio Tranquillo traditur, qui & Aſinium quoque Pollionem

ſcribit

scribit ab eodem Prætextato eruditum, atque instructum. maxime autem M. Catonis studiosus fuit: ex cujus commentariis, verba excerpsit, & velut breviarium ad usum proprium habuit: quod Octavius quoque Aug. in epistola ad M. Antonium refert, in qua ipsum Antonium, ceu insanientem increpat, quod ea scribere vellet, quæ mirentur potius homines, quam quæ intelligant. Sed interim ad Sallustii commentarios. Historiam composuit de L. Catilinæ conjuratione contra R. Senatum, & item de bello Iugurthæ, qui Numidiæ rex factus, diu contra Romanos strenue rem gessit. Historiam præterea de Romanorum gestis, ut de Mario, & Sulla, necnon de Pompeio contra regem Mithridatem: quod opus libris aliquot à Sallustio absolutum traditur, & adhuc supersunt quædam, veluti absolutissimi operis reliquiæ, in quibus Sallustii diligentia in historia describenda, atque gravitas appareat. In parte operis de rebus Punicis, tanto animi studio incubuit, ut à quibusdam scriptum sit, eum regionem adiisse, ac maxima solertia perlustrasse, quo majore fide atque officio veritatem exploraret. Avienus certe Rufus plurimum Sallustii diligentiam, atque studium commendavit: sed & Gellius, vir Romanus, qui veterum eruditionis Aristarchus habebatur, ita de Sallustii oratione disserit: Elegantia, inquit, Sallustii verborumque facundia, & novandi studium, cum multa prorsus invidia fuit, plures non mediocri ingenio viri conati sunt reprehendere pleraque, & obtrectare, in quibus plura inscite, aut maligne vellicant. quin & hunc proprietatis servantissimum vocat. Titus autem Livius tam iniquus Sallustio fuit, sicuti ab Annæo Senecâ scribitur, ut quædam ex historia Thucydidis translata, & eleganter assumta, velut depravata, & corrupta illi objecerit, idque ipsum non in Thucydidis gratiam effecit, ut Arellius Fuscus dicebat, verum putavit se facilius Sal-

luſtium vincere, ſi prius Thucydidem ipſum præferret. Aſinius quoque Pollio librum ſcripſit, quo Salluſtii ſcripta reprehenderet, quod in iis nimia quâdem affectatione antiquitatem ſequeretur. Fabius vero Quintilianus, vir maturo, & gravi judicio, aſſeruit, oratione Salluſtii, atque brevitate nihil fieri poſſe perfectius, præſertim apud vacuas & eruditas aures, neque veritus eſt idem Fabius, Thucydidi, in ſcribenda hiſtoria apud Græcos principi, Salluſtium ipſum opponere, ſicuti T. Livium Herodoto: quo factum eſt, ut cum plures voluerint dicendi genus Salluſtianum ſequi, minime ſint aſſecuti. eſt enim ejus oratio tam abſoluta, tam caſta, innocens, ut merito ab eruditis divina brevitas cenſeatur. nam & Arruntius, qui belli Punici hiſtoriam ſcripſit Salluſtio tantum conceſſit, ut ejus orationem maximo ſtudio ſequeretur: quod alibi diximus. Nec illud ignoratur, conſueviſſe Salluſtium magno labore ac ſtudio ſcribere, ut nihil non abſolutum, atque perfectum videri poſſet, quod ex ipſa lectione facile colligitur. Amicos in primis doctrina, & ingenio nobiles, habuit, ut Cornelium Nepotem, Meſſalam, & Nigidium Figulum, qui periiſſe in exſilio traditur; Iulium præterea Cæſarem magno ſtudio dilexit, à quo etiam, ut creditur, dignitate præfecturæ honeſtatus eſt. Illud item à Suetonio refertur, Lenæum grammaticum, Pompeii libertum, ſatyras contra Salluſtium compoſuiſſe, eumque mordaci & virulento carmine laceraſſe, ut qui lurconem illum, popinonemque, & nebulonem, ac laſtaurum appellarit, tum vita ſcriptiſque monſtroſum, ac M. Catonis verborum furem ineruditiſſimum: quod ipſum non alia ratione à Lenæo factum creditur, quam ut ſtudium ſuum, atque officium erga patronum Pompeium probaret: quem virum Salluſtius ore improbo, animo autem inverecundo eſſe ſcripſerat. itaque mirandum non eſt, ſi tam acerbe,

atque

atque ſatyrice libertus Lenæus contra Salluſtium aciem ſtyli exacuit. Quantum odii, atque inimicitiæ inter hunc & M. Ciceronem exſtiterit, notiſſimum eſt: quod utriſque violentæ, atque acerrimæ orationes ita demonſtrant, ut neuter videri poſſit ſatis ſui rationem habuiſſe, dum alteri male diceret. Qua in re non ſunt multa referenda, cum ex Hieronymi, ac Fabii authoritate conſtet, eos homines longe aberraſſe, qui confictas magis orationes ab aliis, quam à Salluſtio & Cicerone habitas crediderint. Et ſane tam corruptis moribus Salluſtius, ingenio tam proclivi ad luxum fuit, ut paternam domum, vivente adhuc patre turpiſſima ratione venalem haberet, quod illi inter alia vitia à M. Cicerone exprobratur. Sed à Varrone etiam & Gellio traditum eſt, eundem fuiſſe in adulterio deprehenſum ab Annio Milone, loriſque cæſum, ac data pecunia dimiſſum, qua ratione factum eſt, ut M. Cicero appellare illum non dubitaverit, menſarum aſſeclam, cubiculorum pellicem & adulterum. Dignitates publicas geſſit, & quæſturæ, & tribunatus honorem aſſecutus eſt, ſed nulla quidem laude, aut commendatione, adeo lubidine magis, quam ratione, & publice & privatim vixit: nam & ad judicum ſubſellia abſtractus, fortuna extrema (ut inquit Cicero) ſtetit. Scribunt autem grammatici ea de cauſa ſenatu ejectum fuiſſe à cenſoribus, quod ingenti libidine matronas conſectaretur. Illud quoque de Salluſtio relatum eſt, patrocinio & favore C. Cæſaris conſecutum fuiſſe præturam Africæ inferioris, ex qua dives factus, cum in urbem rediret, pretioſſimos hortos in regione ad Malum Punicum comparavit, ac Tiburti villam, quæ à Cicerone itidem illi objiciuntur. Neque deſunt, qui ſcribant Terentiam M. Ciceronis uxorem ab eo repudiatam, Salluſtio nupſiſſe, ac deinceps Meſſalæ Corvino, viro in eloquentia clariſſimo: quod etiam ſuo loco

ſcripſimus. Sciendum eſt fuiſſe plures Salluſtios: nam & Cneus à M. Tullio celebratur in Salluſtiorum familia inſignis, & M. Ciceroni, ac Cn. Pompeio maxime familiaris: quod ex iis epiſtolis colligitur, quas Cicero ad Pomponium Atticum ſcribit. qua in re imprudenter quidam decepti ſunt, cum Salluſtii Empedoclea ignorarent, ut alibi demonſtravi. Sunt, qui tradant, ad annum ſecundum & LX. eum vixiſſe, & in patria annis aliquot poſt obitum C. Cæſaris diem extremum obiiſſe: quod ex veterum commentariis colligitur. Illud præterea de hoc ipſo Criſpo Romæ circumlatum eſt, ut multi teſtantur:

Hic erit, ut perhibent doctorum corda virorum,
Criſpus Romana primus in hiſtoria.

C. SALLUSTIUS CRISPUS *natus Olympiad.* CLXXLIII. *an.* III. *quem ad annum Anonymus* ἐν Ὀλυμπιάδων ἀναγραφῇ *hæc annotat:* Σύλλας τὰς Ἀθήνας ἐξεπολιόρκησε μηνὸς Ἀνθεστηριῶνος. Κεῖται Σαλλούστιος ἱστοριόγραφος ἐγνωρίσθη. *Sylla Athenas expugnat ſecundo menſe hiberno. Criſpus Salluſtius Hiſtoricus naſcitur. is eſt annus urbis conditæ* IↃCLXVIII. *Natus autem eſt Amiterni in Sabinis, anno uno poſt natum Veronæ Catullum, ut notat Euſebius ad annum* MDCCCCXXXI. *quadriennio autem ante bellum obiit Actiacum, ut idem ſcribit ad annum* MDCCCCLXXX. *Tribunus plebis erat, quo anno Cicero ab exilio revocatus, quoque Clodius à Milone occiſus fuit. Tribunatu eo, quem nullà cum laude geſſit, ut Ciceroni, ita & Miloni valde infeſtus erat: idq; quia in Fauſtæ L. Syllæ filiæ, adulterio deprehenſus virgis à Milone eſſet cæſus, nec niſi pecuniâ datâ dimiſſus. Nempe illud in cauſa eſt, cur Clodianis ſemper ſtuduerit adverſus Milonem. Vide Pedianum, Gellium, Serviium, Horatii interpretes: Item Orationem ſub Ciceronis nomine jam Auguſtæo, vel Tiberii ævo, editam. ex quibus etiam diſcimus ob adulteria ac ſtupra ſenatu fuiſſe motum ab Appio Claudio Pulcro, & L. Calpurnio Piſone Cæſonio Cenſ. nempe anno urbis* IↃCCIII, *ſive juxta alios* IↃCCIV. *quo Conſules erant L. Æmilius Paulus, & C. Claudius Marcellus. eo anno Milo jam exulabat: unde conſequitur, quod à Milone tribuno pl. virgis cæſum dicebamus, id antea contigiſſe; non eopſe anno, ut vir eruditus putabat. etiam di-*

ſcimus

ſcimus eiſdem ex ſcriptoribus, à C. Iulio Cæſare, rerum potito, dignitatem ſenatoriam recuperaſſe, quæſtoremque factum, & poſtea etiam prætoram obtinuiſſe. Prætoræ mentionem quoque invenio apud Hirtium pæne initio libri de bello Africano: Item C. Salluſtium Criſpum Prætorem ad Cercinam inſulam verſus, quam adverſarii tenebant, cum parte navium ire jubet; quod ibi magnum numerum frumenti eſſe audiebat. Item apud Dionem lib. xliij. de hoc ipſo legas, Στρατηγὸς γὰρ ἐπὶ τῷ τὴν βουλὴν ἀναλαβεῖν ἀπεδέδειγτο. *Narrat ibidem, ut cum in Campania Cæſaris milites, quos in Africam præmittere ſtatuerat, ſeditionem concitaſſent: ac Salluſtius prætor Romam contenderet, quo Cæſarem hujus rei faceret certiorem, propemodum fuerit occiſus à compluribus militum, qui eum inſequebantur, nec cuiquam parcebant, imo duos etiam ſenatores occiderant. Apud eundem lib. xliv. refertur, ut Cæſar Numidiæ præfecerit Salluſtium; ille autem provinciam expilaverit: ac à Cæſare quidem fuerit abſolutus; ſed infamiam non effugerit; quod qui in hiſtoria acerbus eſſet alienorum vitiorum caſtigator, turpiter ipſe in hoc munere ſe dediſſet. Ex hac autem præda Numidica ita ditatus fuit, ut in Quirinali monte forum emeret, quod Salluſtii vocatur, ubi nunc ædes S. Suſannæ: item hortos, qui hodieque Salluſtiani nominantur. Hæc oſtendunt vitam ejus laudari à nemine poſſe. Nempe omnis ejus gloria à præclaris ſcriptis proficiſcitur. Sed vix ejus quicquam integre ad nos pervenit, præter bellum Iugurthinum & Catilinarium. At ex nobili hiſtoriarum opere quo imprimis*

hiſto-

hiſtorici principis nomen meruit, nihil habemus præter quatuor oratiunculas, epiſtolas duas, & lacera aliquot fragmenta, quæ ex grammaticis antiquis, atque aliis ſcriptoribus collectæ ſunt. Duæ vero ad Cæſarem orationes, ut vocant de rep. ordinanda, utrum Salluſtii ſint, non convenit inter eruditos. Carrio Salluſtio abjudicat: & pro illo eſt, quod veterum nemo, qui tantopere gaudent Salluſtium ad partes advocare, inde aliquid depromat. Diſſentit autem Douza, cui favent libri vett. & dictio ipſa, quæ, quicquid dicat Carrio, plane Salluſtium redolet. Sin genuinæ non ſint, negari tamen non poſſit, valde eſſe antiquas, & quidem Iuliani aut Auguſtæi ævi: ſaltem non infra Flavianum. ſed genuinas eſſe arbitror, non tamen ut orationes eſſe putem, ſed epiſtolas duntaxat. Nam poſterioris auctor bis ait, ſe illa ſcribere, ac diſertim litteras appellat. planeque veriſimile eſt miſſas eſſe ad Cæſarem, cum in Hiſpanias contra Petreium & Afranium proficiſceretur: quemadmodum jamdudum Ciacconius obſervavit: illa vero in Ciceronem oratio, etſi à Fabio quoque tanquam à Salluſtio laudetur: tamen quod res judicat, omnino eſt alicujus declamatoris: credo Porcii Latronis, vel alterius alicujus ex illis, quos nominat M. Seneca in ſuaſoriis & Controverſiis. Quod ad dictionem Salluſtii attinet, omnes antiqui judicant, brevem ac nervoſam eſſe, Thucydideæ æmulam. ſane ſcriptor eſt planæ atticus, qua laude Demoſtheni propior eſt, quam Cicero ipſe: ut bene cenſet Turnebus in adverſariis ſuis. Sed ut Thucydidem non omnes probarunt, ita nec Salluſtii dictio

omnibus probabatur. Nam Aſinius Pollio damnabat eam, tanquam obſcuram & in tranſlationibus audacem: ut Tranquillus auctor eſt in claris Grammaticis in Philologi vita. Imprimis vero reprehendi ſolet, quod antiqua verba ex Catonis originibus exſerperet: cujus rei meminere Auguſtus, apud Tranquillum in ejuſce Cæſaris vita, idemque Tranquillus lib. de claris Grammaticis in vita Lenæi, & Fabius ex antiquo Epigrammate libro viij. cap. ij. ſed hæc impedire non potuere, quo minus à Tacito (at quanto viro!) rerum Romanarum florentiſſimus auctor libro iij. hiſtoriarum diceretur. Imo juxta Martialem libro xiv.

Criſpus Romana primus in Hiſtoria eſt.

Auguſtino quoque lib. de beata vita vocatur Electiſſimus penſator verborum. Imo Græci ipſi ejus hiſtorias tanti fecere, ut eas verterit Zenobius, Sophiſta is, qui Romæ docuit ſub Adriano Cæſare; quique epitomen proverbiorum Didymi & Tarrhæi ſcripſit; ut teſtis eſt Suidas in Ζηνόβιος. Atque inde eſt quod Salluſtii quoque meminit Stephanus in Ἄζιλις. Cave autem cum Salluſtio hoc confundas Criſpum Salluſtium, hiſtorici hujus ſororis filium, Auguſti amicum: de quo Seneca lib. 1. de Clementia, & Tacitus lib. 1. & iij. Annal. à quo & Metallum quoddam Salluſtianum eſſe dictum, Plinius Auctor eſt lib. xxxiv. cap. ij.

Nomi-

Nomina tam Antiquorum, quam Recentiorum

AUCTORUM,

Quorum

OBSERVATIONES

ET

NOTÆ

Hac editione exhibentur & citantur.

A.

ACron.
Ælianus.
Ælius Gallus.
Ælius Spartianus.
Æmilius Probus.
Ærodius.
Æſchines.
Æſchylus.
Æthicus.
Agellius.
Agellius Buſlidianus.
Albericus.
Alciatus.
Aldus Manutius.
Alex. ab Alexandro.
Alexander Neapolitanus.
Alph. Adrianus.
Althamerus.
Ambroſius in Epiſt. Pauli.
Ammianus.
Andronicus Rhodius.
Ant. Auguſtinus.
Ant. Matthæus.
Antiſthenes.
Antoninus Imperator.
Apollonius.
Appianus Alexandrinus.
Apuleius.
Aretius.
Arias Montanus.
Ariſtoteles.
Arnobius.
Aruſianus.
Aſconius Pædianus.
Aſper.
Athenagoras.
Athenæus.
Aurel. Auguſtinus.
Auſonius.
Autor primi libri Machabæorum.

B.

BAdius.
Barbarus in Vitruvium.
Barrius.
Baſilica.
Becmannus.
Benjaminus Iudæus.
Bennius.
Bernardus Alderbretus Cordubenſis.
Beuterus.
Bochartus.
Bodinus.
Boëthius.
Boiſardus.
Bonacciolus.
Bononienſis.
Briſſonius.

Bu-

Budæus.
Bullingerus.

C.

CÆsar.
Camerarius.
Carolus Rimius.
Carrio.
Casaubonus.
Castaldus.
Cassiodorus.
Castilioneus.
Cato de re rust.
Catullus.
Cedrenus.
Censorinus.
Charisius.
Christophorus Stella.
Ciacconius.
Cicero.
Claudianus.
Clemens Alexandrinus.
Clusius.
Cluverus.
Codex in Bibliotheca Divi Salvatoris.
Colerus.
Columella.
Cominæus.
Constantinus Harmenopulus.
Corippus.
Cornelius Nepos.
Crinitus.
Cujacius.
Curopalates.
Curtius.
Cuspinianus.
Cyprianus.

D.

DElrio.
Democritus.
Demosthenes.
Didymus, Homeri Scholiastes.
Dio Cassius.
Dio Nicæus.
Diodorus Siculus.
Diogenes Laërtius.
Diomedes Grammaticus.
Dionysius { Afer. / Byzantius. / Halicarnass.
Dioscorides.
Dom. Marius Niger.
Donatus.
Douza.
Drusius.
Duarenus.

E.

EMirchondus Persarum Historicus.
Ennius.
Epictetus.
Erasmus Roterodamus.
Eusebii Chronicon.
Eustathius, Gramm.
Euripides.
Eutropius.
Exemplar { Venetum. / Mersenburgense. / Florentinum. / Beroaldinum.

F.

FAzellus.
Felicius Durantinus.
Festus.
Flavius Vopiscus.
Florus.

Fortunatianus.
Franciſcus Philelphus.
Freinſhemius.
Frontinus.
Fronto.
Fulgentius.
Fungerus.

G.

GAguinus.
Galenus.
Garcias ab Horto.
Gerbelius.
Geſnerus.
Giggeius.
Girava.
Glareanus.
Gloſſarium vetus.
Goltzius.
Goropius Becanus.
I. Gorræus.
Gramajus.
Grapaldus.
Graſwvinckel.
Greg. Turonenſis.
Gronovius.
Grotius.
Gruterus.
Guil. Canterus.
Guil. Stuckius.
Guntherus, Poëta.
Gyllius.
Gymnicus.
Gyraldus.

H.

H*Enningius.*
Heraclides.
Herm. Hugo.
Hermogenes.
Herodianus.
Herodotus.
Heſychius.
Hieronymus.
Hippotamus Pythagoricus.
Hircius.
Hippocrates.
Hittorpius.
Homerus.
Horatius.
Hoſpinianus.
Hotomannus.
Hyginus.
Hyſicrates.

I.

J*Anus Guilielmius.*
Ioannes Antiochenſis.
Ioſephus.
Iornandes.
Iſidorus.
Iſocrates.
Itinerarium antiquum { Antonini. Hieroſolymitanum.
Iulius { Capitolinus. Obſequens.
Hadr. Iunius.
Ius Civile.
Iuſtinus { Hiſtor. Martyr.
Iuvenalis.

L.

LActantius.
Latinus Pacatus.
Laur. Ananienſis.
Leander Albertus.
Leo Africanus.
Leonclavius.

Libe-

Liberalis.
Leopardus.
Lipſius.
Livius.
Ll. xxi. tab.
Lucanus.
Lucilius.
Lucretius.
Lycophron.
Lyſias.

M.

Macrobius.
Maimonides.
Mamertinus.
Manilius.
Mariangelus Acurſius.
Marcianus Heracleota.
Marlianus.
Marmolius.
Martialis.
Martianus Capella.
Martinianus Codex.
Maſius.
Matthiolus.
Mercurialis.
Meſſala Corvinus.
Metrodorus Scepſius.
Meurſius.
Minutius Felix.
Mſ. Caſtrinii Narbonenſis.
Mſſ. Palatini.

N.

Naumachius.
Nævius.
Nicander.
Nicolaus { Damaſcenus. / Faber ICtus.
Nicoſtratus.
P. Nigidius.
Nonius Marcellus.
Noviomagus.
Nubienſis Geographus.

O.

Omnibonus.
Onuphrius.
Oppianus.
Oroſius.
Ovidius.

P.

Pacuvius.
Palladius.
Palmerius.
Pandectæ Florentini.
Paulus Diaconus.
Pauſanias.
Pedius.
Perſius.
Petronius.
Petrus Danielis.
Petrus Moſellanus.
Petrus Victorius.
Peucerus.
Phavorinus.
Philargyrius.
Philiſtus Hiſtoricus.
Philo Iudæus.
Philoſtratus.
Phocas.
Pigius.
Pincius.
Pindarus, & ejus Interpres.
Pintianus.
Plato.
Plautus.
Plinius { Hiſtor. / Iunior.
Plotinus.
Plutarchus.
Pollux.

Poly-

Polybius.
Pomponius { Lætus. Mela. Meſſalinus.
Pontanus.
Popma.
Porcius Latro.
Porcius Licinius.
Priſcianus.
Probus.
Procopius.
Propertiùs.
Ptolemæus.
Putſchius.

Q

Quinctilianus.

R.

Reſendius.
Rivius.
Robertus Montenſis.
Roſinus.
Rufinianus.
Rufinus.

S.

Rufus.
Sabellicus.
Sacra Scriptura.
Salmaſius.
Scaliger.
Schicardus.
Scipio Mazzella.
Schudus.
Seldenus.
Seneca { Philoſ. Tragicus.
Septuaginta Interpretes.
Serapio.
Servius { Fuldanus. Grammaticus.
Sextus Pompejus.
Sigonius.
Silius Italicus.
Simlerus.
Simplicius.
Soldus.
Solinus.
Sophianus.
Stadius.
Statius Papinius, & ejus Interpres.
Stephanus.
Steuchus Eugubinus.
Stevvechius.
Stobæus.
Strabo.
Streinius.
Suetonius.
Suidas.
Sulpitius Severus.
Sylburgius.
Symmachus.

T.

Tacitus.
Teixera.
Terentius.
Tertullianus.
Themiſtius.
Themiſtocles.
Theocriti Scholiaſtes.
Theodectes.
Theognes Megarenſis.
Theophilus.
Theophraſtus.
Thevetus.
Thomas Minadoius.
Thucydides.
Thyſius.
Tibullus.

Trebel-

Trebellius Pollio.
Trismegistus.
Turnebus.
Turpilius Pedio.
Tzetzes.

V.

VAlerius { Flaccus. Maximus.
Valguarnera.
Valla.
Valturius.
Varro.
Vbbo Emmius.
Vegetius.
Velleius Paterculus.
Victorinus.
Victorius.
Victor Vticensis.
Villanovanus.
Vincentius Fabricius.
Virgilius.
Vitruvius.
Volaterranus.
Vossius.
Vrsinus.

VV.

WOlfg. Lazius.

X.

XEnophon.
XiphilinI Epitome.

Z.

ZAnchius.

FINIS.

C. CRISPI SALLVSTII
BELLUM CATILINARIUM,
SIVE
DE CONJURATIONE
CATILINÆ.

OMNES homines, qui ſeſe ſtudent præſtare cæteris animalibus, ſumma ope niti decet, ne vitam ſilentio tranſeant, veluti pecora; quæ

C. *Salluſtii.*] Patricia gente Criſpus Salluſtius Romæ natus, poſt Remp. civili diſcordia concuſſam, cum nulla illius adminiſtrandæ ratio bonis ſupereſſet, amplius ſe ad ſcribendi ocium contulit. In quo genere (Quintiliani judicio, qui eum Thucydidi, in hiſtoria eminentiſſimo, oppoſuit) præcipuam inter eos, qui res Romanas literarum monumentis tradidere, eſt laudem adeptus. Etenim quo Thucydides eſt Herodoto major, cui ſecundæ tribuuntur partes: eo certe hic noſter Livio præſtantior, quem Herodoto ille comparat. Accedit & Martialis urbaniſſimi Poëtæ carmen:

Hic erit, ut perhibent doctorum corda virorum,
Primus Romana Criſpus in hiſtoria.
Vall.

Bellum Catilinarium.] Ita Nonius triginta amplius locis indigetat, quanquam plerique libri veteres & nonnulli etiam Mſſ. titulum ita concipiunt: de Conjuratione Catilinæ & ejus ſociis. Vtrunq; defendi poteſt: nam & conjuratio aliquo modo bellum dici poteſt, præſertim hæc, ubi infeſtis ſignis in aperto campo prælium quoq; fuit commiſſum. Alioqui militem à conjuratis recte ſejunxit Livius lib. 45. nam milites ſunt, qui ſacramento dixerunt ſinguli, conjurati, qui una ſimul jurarunt. *Celerus.*

Omnis homines.] Priſcianus lib. 7. ait, omnium nominum, quæ tam nominativum quam genitivum ſimilem habent, eorum accuſativum pluralem raro in es, frequenter in is ſolere terminari. *Zanch.*

Summa ope.] Viribus ſummis.

Ne vitam ſilentio tranſeant.] Cum enim Deus optimus maximus nullo magis hominem ſeparaverit à cæteris, quæ quidem mortalia ſunt, animalibus, quam dicendi facultate, qua maxime noſtra exprimere dicendo ſenſa poſſumus: quis non jure exiſtimabit nobis

quæ natura prona, atque ventri obedientia finxit. ſed omnis noſtra vis in animo & corpore ſita eſt. animi imperio, corporis ſervitio magis utimur. alterum nobis cum dîs, alterum commune cum belluis eſt. Quo mihi rectius eſſe videtur, ingenii, quam virium opibus gloriam quæ-

ſumme elaborandum, ut aliquid memoria dignum efficiamus, ne videamur omnino feras imitari? & eo magis, ut memoriam noſtram quoque apud poſteros relinquamus? *Zanch. Silentio.* Eſt hoc verbum Salluſtio peculiare tali ſenſu, nam ſilere uſurpat pro eo quod Græci dicunt σχολάζειν. *Coler.*

Quæ natura prona.] Cum enim ille parens noſter unus & ſolus cuncta animalia fingeret, hominem, qui eſt animal intelligens, ac rationis capax, ex humo ſublevavit, & ad contemplationem ſui erexit: muta vero, quia in his nulla eſt ſuſpicio religionis, prona finxit. Vnde Ovid. lib. Metam. 1.

Pronaque cum ſpectent animalia cætera terram,
Os homini ſublime dedit, cœlumque tueri
Iuſſit, & erectos ad ſidera tollere vultus.

Natura (inquit Cicero de Legibus lib. 1.) cum cæteras animantes abjeciſſet ad paſtum, ſolum hominem erexit, & ad cœli, quaſi cognationis domiciliique priſtini conſpectum excitavit. Eadem fere Socrates apud Xenophontem, de quo hæc Cicero ſumpſiſſe videtur. Quam opinionem haud recte & merito (ut mea fert opinio) reprobat Galenus lib. 3. de Vſu partium corporis humani. At Ariſtoteles ſummus philoſophus, alias hujuſce rei cauſas affert, cur videlicet homines erectos, cæteras vero animantes pronas & terram ſpectantes natura formavit: ut legimus lib. 2. cap. 7. & lib. 3. cap. 6. & lib. 4. cap. 10. de partibus Animalium. *Caſtil.*

Atque ventri obedientia.] Hoc dicit, quia animalia ſuos appetitus ſequuntur, ad paſtum abjiciuntur, & tantum ſenſu moventur, & ad id ſolum quod adeſt, quodque præſens eſt, ſe accommodant, & paululum admodum ſentiunt præterita & futura. *Zanch.*

Alterum nobis cum diis.] Id eſt, imperium animi nobis cum diis commune eſt: quia ſicuti dii immortales ſunt, ita & animus noſter immortalis eſt. Quod autem animus immortalis ſit, plurimis argumentis colligi poteſt. Plato ait, quod per ſe movetur, neque principium motus, neque finem poſſe habere. Animum autem hominis per ſe moveri ſemper, quia ſit ad cogitandum mobilis, ad inveniendum ſolers, ad percipiendum facilis, ad diſcendum capax: ut qui præterita teneat, præſentia comprehendat, futura proſpiciat, multarum rerum & artium ſcientiam complectatur, immortalem eſſe, ſiquidem nulla terreni ponderis labe concretus eſt. Cic. in 1. Tuſcul. Illa natura cœleſtis, & terra vacat, & humore: ſic utriuſque harum rerum animus eſt expers. Ibidem: Animorum nulla in terris origo inveniri poteſt. *Zanch.*

Commune cum belluis.] Nam quemadmodum ſentiunt & appetunt belluæ, ita homines & ſentire & appetere poſſunt: ſed homines & meminerunt & intelligunt, & cæteris provident: quod animantibus protinus negatur. Ergo conſtat animum quidem cum diis eſſe communem, corpus vero cum belluis communitatem habere. *Vall.*

quærere, & quoniam vita ipſa, qua fruimur, brevis eſt, memoriam noſtri quam maxime longam efficere. nam divitiarum & formæ gloria, fluxa atque fragilis eſt: virtus, clara, æternaque habetur. Sed diu magnum inter mortales certamen fuit, vine corporis, an virtute animi res militaris magis procederet. nam & prius quam incipias, conſulto: & ubi conſulueris, mature facto opus eſt. Ita utrunq; per ſe indigens, alterum alterius auxillo eget. Igitur initio reges (nam in terris nomen Imperii id primum fuit) diverſi, pars ingenium, alii corpus exercebāt: etiam

Qua fruimur.] Ille vita fruitur, qui vivendo fructum ex vita capit: ille vero vita utitur, qui vivit, nec aliquid pulchrum facit: itaque vita, qua fruimur, brevis eſſe ſolet. Fruimur, cum aliquid dignum virtute efficimus, ex quo fructum capimus bene geſtæ rei. *Vall.*

Memoriam noſtri quam maxime longam efficere.] Hoc dicit, quia gloria quæ ex virtute parta eſt, ipſa, ut virtus, immortalis eſt, & homines, qui eam adepti ſunt, immortales reddit. ut de Scipione Lælius, ſub finem libri de Amicitia: Mihi, inquit, Scipio, quanquam eſt ſubito ereptus, vivit tamen: virtutē enim illius viri ſemper amavi, quæ extincta non eſt: nec mihi ſoli verſatur ante oculos, qui illam ſemper in manibus habui, ſed etiam poſteris erit clara & inſignis. Et in oratione pro Milone: Sed tamen ex omnibus præmiis virtutis, ſi eſſet habenda ratio præmiorum, ampliſſimum præmium eſſe gloriam, hanc unam, quæ brevitatem vitæ poſteritatis memoria conſolatur, quæ efficeret, ut abſentes adeſſemus, mortui viveremus: hanc denique eſſe, cujus gradibus homines in cœlum videantur aſcendere. *Zanch.*

Sed diu magnum.] Quale illud certamen fuit Ajacis & Vlyſſis à Poëtis decantatum. *Coler.*

Priuſquam incipias.] Imitatio aperta Demoſthenis. Sic enim inquit ille Philip. 1. Δεῖ μὲ βϰλεύεϖ ἐφ' ἡσυχίας, ποιεῖν δὲ τὰ δόξαντα μϖ̃ ἀϖϵδῆς.

Mature.] Cito. Maturare, maturum facere ſignificat, vel perficere atque feſtinare, ut Virg.

Maturate fugam.

Multa Gellius ſuper hoc verbo lib. 10. cap. 11. ſcribit. *Zanch.*

Facto opus eſt.] Et hæc ſententia ex prima Iſocratis oratione deſumpta eſt, nam & ille inquit: βϰλεύϵ μὲ βϵαδέως, ἐπιτέλϵ ϑ ταχέως τὰ δοξάντα. Et Demoſthenes in oratione de Pace, inquit: εἰ μὲ γὰ ἄλλοι πάντες ἄνθϱωποι ϖϱὸ τ̃ πϱαγμάτων εἰώθαϹι χϱῆϖ τῷ βϰλεύεϖ, ὑμεῖς ϑ μϖ̃ τὰ πϱάγμαθ'. *Idem.*

Alterius auxilio eget.] Quia factum conſilium, & conſilium factum deſiderat. *Idem.*

Nomen imperii id primum fuit.] Cicero de Legibus lib. 3. Omnes, inquit, antiquæ gentes regibus quondam paruerunt. Quod genus imperii primum ad homines juſtiſſimos & ſapientiſſimos deferebatur. Idem ſcribit Iuſtinus lib. 1. ſtatim in principio. *Caſt.*

iam tum vita hominū ſine cupiditate agitabatur, ſua cuiq; ſatis placebant. Poſtea vero quam in Aſia Cyrus, in Græciā Lace-

Vita hominum ſine cupiditate agitabatur.] Iuſtin. de antiquis regibus loquens: Fines, ait, imperii tueri magis, quam proferre, mos erat. Intra ſuam cuique patriam regna finiebantur. Heroica hæc tempora appellavit Ariſtoteles in Polit. *Idem.*

Aſia.] Aſia diſtinguitur ab Europa Tanai fluvio, ab Africa autem Nilo. Hinc Dionyſius Afer:

Εὐρωπὴν δ' Ἀσίης Τανάϊς ἀφ' ὑμέτερον ὀρίζει,
Ὃς ῥαθ' ἑλισσόμενος γαίης ἀφ' Σαυροματάων
Σύρτιν ἐς Σκυθίην τε, καὶ ἐς Μαιώτιδα λίμνην
Πρὸς βορέην. ——

Id eſt:

Europam vero ab Aſia Tanais per medium terminat,
Qui quidem volutus terram per Sauromatarum,
Labitur in Scythiamque & Mæotida paludem
Ad boream. ——

Vbi Euſtathius interpres: porro ſcias non omnes partes Tanais, quæ Boream ſpectant Europæ aſcribi: ſed eas ſolum quæ verſus occaſum ab illo diſtinguuntur; eas vero Tanais, quæ ortum ſpectant, Aſiæ adnumerari. Scribit itaque paulo poſt Tanain ſeparare verſus occaſum Europam, & verſus ortum Aſiam, ſed non ait illum diſterminare verſus Boream Europam, nec verſus Auſtrum Aſiam. Propterea ipſos Mæotas & Sarmatas Aſianos vocat, quia Tanais, illos non ſeparat verſus occaſum. Ibidē inquit Tanain in Scythiam illabi, quæ borealis eſt, Scythæ vero hic proprie Aſiani ſunt ſecundum Dionyſium. Non igitur omnino Europæ omnes borealis Tanais partes ſunt, ſed quæcunque verſus occaſum ab illo diſterminantur. *Euſtat. in Dionyſium.*

Cyrus.] Primus Ninus, rex Aſſyriorum, dominādi libidine finitimos aggreſſus, per quinquaginta annos Aſiam bello vaſtavit, ac totius fere Aſiæ, quæ inter Tanaim Nilumque jacet, potitus eſt. Vide Diodorum Sic. libro 3. Oroſ. lib. 1. & Iuſtin. lib. 1. cur itaque Cyrum hic nominavit Saluſtius, an quia ingenio potius quam vi bella geſſit, an quia longe nobiliſſimum ejus fuit imperium, ejus potiſſimum meminit? quippe Medorum imperium tranſtulit ad Perſas, totumque fere Orientem populatus, Babylonios ſubegit, Crœſum Lydiæ regem regno ſpoliavit, & cepit: ac tandem ſubacta Aſia & univerſo fere oriente in poteſtatem redacto, infeſto exercitu in Scythiam profectus eſt: ubi cum ducentis millibus Perſarum à Maſſagetarum regina, quæ Tomyris dicebatur, interfectus eſt. Sic deinde cupiditate imperii totus pene orbis quaſi perpetuo bello conflagravit. Quare tunc maxime experientia cognitum eſt, ingenium in bello plurimum poſſe. *Caſtellion. Cyrus*, uti notum, erat Cambyſis & Mandanes filius. Eo nomine & olim & nunc hodieque Solem Perſæ appellarunt. Vnde proculdubio Græcorum κύρος profluxit. quia ſol credebatur dominus univerſi. Vide *Teixerā*, & *Schich. Tarich.*

In Græcia.] Europę regio, principium ſumit ad meridiem ab Iſthmi Corinthiaci anguſtiis, indeque ad ſeptentrionem uſque in Theſſaliam & partem Ægei maris extenditur, ad occaſum Acheloo Fluvio ab Epiro dirimitur. Ab ortu rurſus habet mare Ægeum, qua parte Sunium eo alluitur: ſcinditurque in multas regiones. *Paſſim.*

Lace-

Lacedæmonii, & Athenienſes, cœpere urbes atq; nationes ſubigere, libidinem dominandi cauſam belli habere, maximam gloriam in maximo imperio putare: tum demum periculo atq; negociis compertum eſt, in bello plurimum ingenium poſſe. Quod ſi regum atque imperatorum animi virtus in pace ita, ut in bello, valeret, æquabilius

Lacedæmonii.] Lacedæmonii Peloponneſum reliquamq; Græciam obtinentes, imperium uſque ad Macedoniam protulerunt: repreſſi deinde ipſi à Thebanis, cum nec annos triginta integros obtinuiſſent. Maris terræque, imperium in Græcia obtinuiſſe, donec illis Thebani, poſtmodum Macedones ademerunt imperium, tradit *Strabo lib. 8. vide Demoſthenem Philip. 3. & Themiſtoclem Ep. 14. Lacedæmonii & Athenienſes.*] Scribit Pauſanias lib. 3. Lacedæmonem Iovis & Taygetes filium condidiſſe urbē in Laconica terra, eamq; de nomine uxoris Spartam appellaſſe, regionem autem de nomine ſuo Lacedæmonem: poſteris inde temporibus etiam urbem Lacedæmonem vocatam. Euſebius in Chronicis, Lacedæmonem Semeles filium urbis hujus conditorem fuiſſe memoriæ prodidit. Euſtathius in lib. 2. Iliados Homericæ. *Caſt.* Hæc eſt, illa urbs celebris Lycurgi legibus & inſtitutis, quamq; Græcia tota propter admirabilem ſeveritatem ac diſciplinam tanquam pædagogum ſpectaſſe dicitur. quapropter ſcriptum reliquit Simonides Poëta, teſte Plutarcho in vita Ageſilai, domitricem juventutis fuiſſe Spartam. Et Cic. pro L. Flacco: adſunt Lacedæmonii, cujus civitatis ſpectata atque nobilitata virtus non ſolum natura corroborata ſed etiam diſciplina putatur. Qui ſoli toto orbe terrarum ſeptingentos jam annos unis moribus & nunquam mutatis legibus utuntur. Leges autem hic intelligit Lycurgi, quæ à Lyſandro tandem ſunt antiquatæ, qui divitiarum ſtudio replevit urbem. Quo factum, ut priſtina Spartanorū virtus debilitata ſuccubuerit Achæis, ſicut alias id omnibus Rebuſpubl. fieri ſolet invaleſcente avaritia. *Athenienſes.* Athenæ urbs nobiliſſima Græcię, à Cecrope Ægyptio condita, juxta amnem Idiſſum, ingeniorum & eruditionis fons, quam ab Attio quadrurbam appellatam ſcribit Feſtus, clariores, quam ut debeant indicari. Euripidi ἑλλάδος ἑλλὰς, Græciæ Græcia, Diodoro χοινὸν πάντων ἀνθρώπων παιδοτρίβιον, Demoſtheni oculus Græciæ, Ariſtidi ſapientiæ Prytanæum dicitur. De qua Vrbe vide *Athenas Atticas Meurſii.* Ἀθηνᾶ ſive Minerva iis nomen dedit. Ἀθηνᾶ autem refert Hebræorum Adonai. Quippe illa ſapientiæ Dea ex Iovis cerebro nata. Dei autem comes ſapientia vel potius ipſe Deus ſapientia eſt. Adonai autem Dominus Deus. *Athenienſes.* Illis demum Lacedæmonii conceſſere maris imperium, cum Timotheus Corcyram ſub imperium redegiſſet, ſocioſque idem adjunxiſſet Epirotas, Athamanas, Chaönas, omneſque eas gentes quæ mare illud adjacent. *Vide Aemil. Probum in vita Timothei.* De eorundem maritima potentia vide *Demoſthenem adverſus Leptinem* qui decimas mercium Helleſponti obtinuiſſe refert. *Thyſ.*

Periculo.] Periculum hoc loco eſt tentamen. Ita loquutus eſt Virgilius & Auſonius. Phraſis eſt proculcata, periculum facere.

lius atque constantius sese res humanæ haberent; neque aliud alio ferri, neque mutari ac misceri omnia cerneres. nam imperium facile iis artibus retinetur, quibus initio partum est. verum ubi pro labore desidia, pro continentia & æquitate libido atque superbia invasere: Fortuna simul cum moribus immutatur. ita imperium semper ad optimũ quemque à minus bono transfertur. Quæ homines arant, navigant, ædificant, virtuti omnia parent. Sed multi mortales dediti ventri atque somno, indocti, incultique, vitam sicuti peregrinantes transiêre: quibus profecto contra naturam corpus voluptati, anima oneri fuit. eorum ego vitam mortemque juxta æstimo, quoniam de utraque siletur. Verum enimvero is demum mihi vivere, atque frui anima videtur, qui aliquo negocio intentus, præclari facinoris aut artis bonæ famam quærit. Sed in magna copia rerum, aliud alii natura iter ostendit. Pulchrum est bene facere Reipublicæ. etiam bene dicere haud absurdum est. vel pace, vel bello clarum fieri licet. & qui fecere, & qui facta aliorum scripsere, multi laudantur. Ac mihi quidem,

Iis artibus.] Petrus Victorius hunc locum ex Polybio sumptum putat Variar. lib. 24. c. 12. verba Polybii in excerptis sunt lib. 10. *Artibus.*] Nimirũ bonis.

Optimum.] Ita membranæ uno suffragio omnes, *optimo* Pomponii Læti figmentum est. *Grut.*

Quæ homines arant.] Hunc locum erudite, ut omnia, explicat Turneb. lib. 6. cap. 20. significat autem Salustius, ut paucis dicam, terras, maria, urbem, omnia virtuti parere.

Vitam sicuti peregrinantes transiere.] Quia, ut qui peregrinantur in alienis civitatibus, minime noti sunt: sic qui se voluptatibus immerserunt, inglorii, ac vix cogniti vitam traducunt. *Castor.* legitur & *transegêre.*

Vitam mortemque juxta.] Id est, tanti pretii vitam eorum æstimo, quanti mortem.

Præclari facinoris.] Cicero in Catone majore: Nemo, inquit, mihi Scipio persuadebit, aut tuum Paulum, aut duos avos Paulum & Africanum, aut Africani patrem aut patruum, aut multos præstantes viros, quos enumerare non necesse est, tanta esse conatos, quæ ad posteritatis memoriam pertinerent, nisi animo cernerent, posteritatem ad se pertinere posse. *Facinoris.* Facinus hoc loco factum significat. Non. Marcel. inquit: Facinus, factum. Sallust. in Catilinæ bello: Qui aliquo negocio intentus præclari facinoris, aut bonæ artis famam quærit. Terent. in Heaut.

Non fit sine periculo facinus magnum & memorabile. *Zanchius.*

Tametsi

dem, tametsi haudquaquam par gloria sequatur scriptorem & auctorem rerum; tamen in primis arduum videtur res gestas scribere: primum, quod factis dicta sunt exæquanda: dehinc, quia plerique, quæ delicta reprehenderis, malevolentia & invidia dicta putant: ubi de magna virtute atque gloria bonorum memores, quæ sibi quisque facilia factu putat, æquo animo accipit: supra ea, veluti ficta pro falsis ducit. Sed ego adolescentulus initio (sicuti plerique) à studio ad Rempublicam latus sum, ibique mihi adversa multa fuere. nam pro pudore, pro abstinentia, pro virtute: audacia, largitio, avaritia vigebant. quæ tametsi animus aspernabatur, insolens malarum artium; tamen inter tanta vitia, imbecilla ætas ambitione corrupta tenebatur. ac me, cum ab reliquis malis moribus dissentirem, nihilominus honoris cupido eadem, quæ cæteros, fama, atque invidia vexabat. Igitur ubi animus ex multis miseriis atque periculis requievit, & mihi reliquam

Tametsi haudquaquam par gloria sequatur scriptorem & auctorem rerum.] Charisius lib. 2. ubi citat hunc locum, ita legit: Tametsi haudquaquam par gloria sequitur scriptorem, & actorem rerum. *Castil.*

Auctorem rerum.] Auctorem & Actotem servari potest: cum intelligit, qui res laude dignas perpetravit, non vero historicum, ut contra Turnebum sentit Colerus, etsi ita sumat Tacitus verborum Sallustii anceps libro 3. *Matrem Antoniam non apud auctores rerum, non diurna actorum scriptura reperio ullo insigni officio functam.* Vult autem Sallustius Imperatorum majorem esse gloriam, quam Historiæ scriptorum.

Arduum videtur.] *Arduum* hoc loco χαλεπὸν καὶ δυσχερὲς, hoc est, difficile & molestum incommodumque & intractabile significare scribit Agell. lib. 4. cap. 5. contra vitilitigatores & obtrectatores Sallustii. De scribendæ vero historiæ difficultate multa habes vere & eleganter dicta apud Plinium lib. 5. epist. apud Ciceron. ad Lucceium, Isidor. lib. 1. cap. 40. *Apud veteres nemo conscribebat historiam, nisi is, qui interfuisset, & ea quæ scribenda essent, vidisset.* Idem.

Ubi de magna.] Hæc verba sunt Thucydidis in funebri oratione Periclis, l. 2. *Idem.*

Insolens malarum artium.] Non solitus exercere malas artes.

Igitur ubi animus ex multis miseriis atque periculis requievit.] Motus enim Senatu à Censoribus fuit: ut docent Dion, Acron, & Cicero in oratione qua Sallustio respondet: si Ciceronis ea est oratio, quod vix credo. Postea ne de pecuniis repetundis causam diceret, HS. duodecies cum Cæsare pactus est: ut in eadem oratione legimus. *Castil.* Anti-

quam ætatem à Republica procul habendam decrevi; non fuit consilium socordia atque desidia bonum ocium conterere: neque vero agrum colendo, aut venando, servilibus officiis intentum, ætatem agere: sed à quo incœpto studioque me ambitio mala detinuerat, eodem regressus, statui res gestas Pop. Rom. carptim, ut quæque memoria digna vidèbantur, perscribere: eo magis, quod mihi à spe, metu, partibus Reipub. animus liber erat. Igitur de Catilinæ conjuratione, quam verissime potero, paucis absolvam. nam id facinus in primis ego memorabile existimo, sceleris atque periculi novitate. De cujus hominis moribus pauca prius explananda sunt, quam initium narrandi faciam.

Lucius Catilina nobili genere natus, fuit magna vi & animi

quus quoque interpres hæc de eo refert: Fertur Sallustius tanto ardore insanivisse in libertinas, quanto mæchus in matronas. Quod cum illi in senatu à censoribus objectum esset, respondit, se non matronarum sed libertinarum sectatorem esse. Quare ex senatu ejectus est, quod ipse excusat in Catilinæ bello.

Servilibus officiis.] Ideo à Symmacho lib. 5. epist. 66. tam atrociter fuit reprehensus Sallustius. Sed immerito. Quamvis enim & agriculturam & venationem honestissima fuisse officia apud Romanos constet, quid tamen causæ est, cur non Sallustio servilia dici mereantur, cum totus adhuc sit in dissertatione præstantiæ animi & vilitate corporis? Venationes autem & agricultura nonne corporis auxilio parantur? Possem & ostendere hanc opinionem Sallustio communem cum non ignobilibus Philosophis fuisse. Denique istud tempus Sallustii mihi considera, quo venationes non tam voluptati erant lautioribus & patriciis, quam servis oneri. Et quid mirum inter tot bella, tot honorum urbanorum certamina? *Coler.*

Carptim.] Nonius legit *strictim.*

Nobili genere.] Patritium fuisse Catilinam liquet ex Cicerone & Asconio, sed processit is ex Sergia familia, cujus antiquitatem & præstantiam nec Maro tacuit:

Sergestusq; domus, tenet à quo Sergia nomen.

Sergiorum etiam Festus meminit, & scribit illis cognomen fuisse *Silis.* Apud Livium L. Sergii mentio fit, & M. Sergium laudat Plinius lib. 7. cujus hic Sergius Catilina pronepos fuerit. Hinc tribus Sergia, quæ cum Quirina ab Asconio numeratur, & cujus mentionem facit Lex Quintia, de Aquæduct. apud Frontin. lib. 2. Idem Asconius ex Cicerone planum facit, Catilinæ avunculum fuisse Luc. Bellienum. Fuit autem Catilina ultimus Sergiorum. Ammianus lib. 25. miretur super his Sergium, qui vicies & ter vulneratus est in variis pugnis, ut fertur, cujus posteritatis ultimus Catilina claras majorum adoreas sempiternis maculis obumbravit. *Coler.* Vide & Fulvium Vrsinum in antiq. Numis. fol. 239. & Richardum Strein. de antiq. Rom. fam.

Simu-

animi & corporis: ſed ingenio malo, pravoque. huic ab adoleſcentia bella inteſtina, cædes, rapinæ, diſcordia civilis, grata fuêre, ibique juventutem ſuam exercuit. corpus patiens inediæ, vigiliæ, algoris, ſupra quam cuiquam credibile eſt. animus audax, ſubdolus, varius, cujuſlibet rei ſimulator ac diſſimulator, alieni appetens, ſui profuſus, ardens in cupiditatibus, ſatis loquentiæ, ſapientiæ parum. Vaſtus animus, immoderata, incredibilia, nimis alta ſemper cupiebat. Hunc poſt dominationem L. Syllæ, libido maxima invaſerat Reip. capiundæ: neque id quibus modis adſequeretur, dum ſibi regnum pararet, quicquam penſi habebat. agitabatur magis magiſque in dies ferox animus inopia rei familiaris, & conſcientia ſcelerum: quæ utraque his artibus auxerat, quas ſupra memoravi. incitabant præterea corrupti civitatis mores, quos peſſima ac diverſa inter ſe mala, luxuria atque avaritia vexabant. Res ipſa hortari videtur,

Simulator.] Qui oſtendit id eſſe, quod non eſt. *Diſſimulator.* Qui oſtendit id non eſſe, quod eſt.

Dominationem L. Syllæ.] Qui motis partibus reipub. adverſariis, perpetuam dictaturam aſſecutus eſt: qui magiſtratus quaſi regnum erat. nam quemadmodum rex imperat ſubditis, & omnia pro voluntate facit: ita dictator omnia pro arbitrio exequebatur. nam cum vocabulum regis in urbe Romana mitius reddere vellent, ad Dictaturæ nomen confugerunt. ejus enim magiſtratus regia poteſtas erat. Plin. Hic fuit L. Sylla, qui poſtea Sylla Fœlix eſt appellatus, & demum pediculari morbo conſumptus. *Vall.*

Quicquam penſi.] Nihil conſiderati, nihil conſiderationis: tranſlatio ſumpta à penſantibus, qui diligenter inſpiciunt in quam partem vel aurum, vel argentum inclinet. non ponderabat ipſe quomodo rempublicam caperet, dummodo cupiditatem ſuam explere poſſet. *Idem.*

Res ipſa hortari videtur.] Fab. Quinctilianus auctor & cenſor graviſſimus ob hoc genus exordiorũ ut ſupervacaneum & parum ad hiſtoriam pertinens notat Salluſtium, cui non injuria majorem curioſitatem notam inuſſit magnus ille Scaliger lib. 3. Poët. cap. 96. ejus verba graviſſima ſubſcribam: Ambitioſe, inquit, feciſſe Salluſtius quibuſdam videtur, quod Poëtarum more, cum dicere orſus eſſet de Catilina, omiſſa ea narratione repetit hiſtoriam ab ipſis ultimis Romæ rudimentis. Nos virum ſuo in genere præſtantem atque incomparabilem cum recte, tum neceſſario feciſſe judicamus, ut oſtenderet corruptam civitatem, cujus & pars eſſet Catilina, ne quem ipſe & participes habere poſſet multos ſceleris ac nequitiæ. *Colerus.*

tur, quoniam de moribus civitatis tempus admonuit, ſupra repetere, ac paucis inſtituta majorum, domi, militiæque, quo modo Remp. habuerint, quantamque reliquerint: utque paulatim immutata, ex pulcherrima & optima, peſſima ac flagitioſiſſima facta ſit, diſſerere.

Urbem Romam (ſicuti ego accepi) condidere atq; habuere initio Trojani, qui Ænea duce profugi incertis ſedibus vagabantur: cumq; his Aborigines, genus hominum agreſte, ſine legibus, ſine imperio, liberum atque ſolutum. Hi

Vrbem Romam.] Cum multæ variæque ſint opiniones, à quo potiſſimum hæc urbs condita fuerit: Saluſtius noſter eorum opinionem ſequitur, qui tradunt, ab Ænea una cum comitibus conditam eſſe Romam. Solinus: Heraclidi, inquit, placet, Troia capta quoſdam ex Achivis in ea loca, ubi nunc Roma eſt, deveniſſe per Tyberim: deinde ſuadente Rome, nobiliſſima captivarum, quæ his comes erat, incenſis navibus, poſuiſſe ſedes, ſtruxiſſe mœnia, & oppidum ab ea Romen vocaviſſe. Agathocles ſcribit, Romen non captivam fuiſſe ut ſupra dictum eſt: ſed Aſcanio natam, Æneæ neptem, appellationis iſtius fuiſſe cauſam: cui multorum ſententiis adſtipulantur Dionyſius lib. 1. & Feſtus. Cato in lib. Originum, Cicero, Livius, Plutarchus, & alii, volunt conditam à Romulo. *Zanch.* Roma autem dicta eſt Græca voce tanquam Valentia. Condita urbs ipſis Palilibus, id eſt, undecimo Calendas Majas, horam poſt ſecundam ante tertiam, ſicuti L. Taruntius prodidit Mathematicorum nobiliſſimus, Sole in Tauro, Luna in Libra conſtitutis. Et hoc eſt quod dixit Cic. cum in jugo Luna eſſet. Et ſub Libra conditam ideo Romam dixit Manilius. Vide *Thyſ. in Miſcell.*

Trojani.] A quibuſdam dubitatur an unquam Troja fuerit, ſed ſine ratione.

Aborigenes.] Ita αὐτόχθονες appellati. Gloſſ. Vet. Aborigines αὐτόχθονες, Αὐτόχθων, Aborigo, indigena, patricinus. Ab origine in eodē gloſſario exponitur ἀπὸ ἀρχαιογονίας. Hanc itaque gentem Italicam propter antiquitatem, & quod in regione ſua genuina fuerit, dictam credo. Alioqui Aborigines in genere cujuſcunque regionis indigenæ appellantur. Hinc Tertullianus lib. de anima: Invenimus etiam apud commentarios humanarum antiquitatum, paulatim humanum genus exuberaſſe, dum Aborigines vel vagi, vel extorres vel glorioſi quique occupant terras, ut Scythæ Parthicas, ut Menidæ Peloponneſum, ut Athenienſes Aſiam, ut Phryges Italiam, ut Phœnices Africam. *Coler.* Recte itaque Stephanus Aborigines antiquiſſimos Italiæ populos, qui agrum illum Romanum tenuerunt, ita dictos refert, quod abſque origine & veluti è terra nati eſſent, id eſt, indigenæ eſſent. Secus atque Dionyſius, qui à Græcis oriundam hanc nationem exiſtimat. *Vide Cluverum.*

Sine imperio.] Occurret fortaſſe quiſpiam, quomodo ſine imperio, cum apud Strabonem libro quinto legamus, quando Æneas in Italiam venit, Latinum Aboriginum fuiſſe regem? Adventantem, enim, inquit, Latinum regem Aboriginum, qui tunc ea loca ubi nunc Roma eſt incolebant, cum Ænea ſocietatem iniiſſe adverſus finitimos Rutulos,

Hi poſtquam in una mœnia convenêre, diſpari genere, diſſimili lingua, alius alio more viventes, incredibile memoratu eſt, quam facile coaluerint. ſed poſtquam res eorum civibus, moribus, agris aucta, ſatis proſpera, ſatiſque pollens videbatur: ſicuti pleraque mortalium habentur, invidia ex opulentia orta eſt. Igitur reges, populique finitimi bello tentare: pauci ex amicis auxilio eſſe. nam cæteri metu perculſi, à periculis aberant. at Romani domi militiæque intenti feſtinare, parare, alius alium hortari, hoſtibus obviam ire, libertatem, patriam, parenteſque armis tegere. Poſt ubi pericula virtute propulerant, ſociis atque amicis auxilia portabant: magiſque dandis, quam accipiendis beneficiis amicitias parabant: imperium legitimum, nomen imperii regium habebant. Delecti, quibus corpus annis infirmum, ingenium ſapientia validum erat, Reipub. conſultabant. hi vel ætate, vel curæ ſimilitudine, Patres appellabantur. Poſt ubi imperium regium, quod initio conſervandæ libertatis, atque

los, qui Ardeam per id tempus tenebant. Sed ſolutio facilis eſt: quia tunc Latinus prælio adverſus finitimos Rutulos collato deceſſerat. *Zanch.*

Diſſimili lingua.] Pleraque tamen ex puriſſimo fonte Græciæ profluxere vocabula. Dionyſ. lib. 1. Romanam linguam maxima parte Æolicâ fuiſſe docet. Mixtam tamen etiam linguam fuiſſe extra controverſiam eſt. Conſtituto quippe aſylo à Romulo fundatore urbis Latini, Tuſciq; paſtores, & tranſmarini Phryges qui ſub Ænea, & Arcades qui ſub Euandro duce influxerant linguam miſcuerunt. Queis acceſſit fœdus percuſſum inter Romanos & Sabinos. Sabini enim duce Tatio, cum antea hoſtes, poſtmodum amici relictis ſedibus & ſanguinem & Fortunam cum Romanis miſcuiſſent, diſcors quoque linguarum quædam concordia orta eſt. *Thyſ.*

Reges.] Turnus, Mezentius, Acron, Tatius, & poſt exactos reges Porſena. *Caſtil.*

Populique finiti.] Sabini, Hetruſci, Latini, cæterique. *Idem.*

Pauci ex amicis auxilio eſſe.] Vt cum Aſcanius obſeſſus fuit à Mezentio, quod narratur à Dionyſio Ἀρχαιολογίας libro 1. etſi id Lavinii, non Romæ fuit. Item ut in bello contra Fidenates & Vejentes, quando Albani ad montes ſubiere. Illi enim in tanto periculo non ſolum Romanis auxilio non fuere, ſed etiam eos prodere voluerunt. Livius & Dionyſius. *Idem.*

Tegere.] Aliter protegere, i. e. defendere.

Quod initio conſervandæ libertatis, &c.] Rex enim initio creabatur, & nihil agebat ſine auctoritate Patrum. Nam Romulus, cum coloniam Romam deduxiſſet, dedit optionem populo, ut quod vellet rerum publicarum genus eligeret.

que augendæ Reip. cauſa fuerat, in ſuperbiam, dominationemque ſe convertit: immutato more, annua imperia, binoſque imperatores ſibi fecere. eo modo minime poſſe putabant per licentiam inſoleſcere animum humanum. Sed ea tempeſtate cœpere ſe quiſque magis extollere, magiſque ingenium in promptu habere. nam regibus boni quam mali ſuſpectiores ſunt, ſemperque his aliena virtus formidoloſa eſt. Sed civitas, incredibile memoratu eſt, adepta libertate, quantum brevi creverit: tanta cupido gloriæ inceſſerat. Jam primum juventus ſimul ac belli patiens erat, in caſtris per laborem uſu militiam diſcebat

eligeret. iſque cum ſub regibus vivere decreviſſet, ſtatim ſibi regem Romulum eſſe juſſit, ut narrat Dionyſius libro ſecundo. *Caſtil.*

In ſuperbiam, dominationemque ſe convertit.] Tarquinium intelligit, cui Superbo cognomen facta indiderunt. Is male partum, & male adminiſtratum imperium amiſit. Brutus enim ob illatum Lucretiæ ſtuprum à Sex. Tarquinio, regis filio, patriam à tyrannide liberavit. qua de re copioſe ſcribunt Livius & Dionyſius. *Idem.*

Annua imperia.] Poſt ejectum Tarquinium Superbum Conſules fieri cœpti ſunt, ita appellati (ut ait Pomponius Digeſtorum lib. 1.) quod plurimum Reipublicæ conſulerent. Apponam verba legum, quæ ſunt apud Ciceronem de Legib. lib. 3. Regio imperio duo ſunto: iique præeundo, judicando, conſulendo Prætores, judices, conſules appellantor. Militiæ ſummum jus habento. Nemini parento. & quæ ſequuntur. Sed de Origine, poteſtate, & inſignibus Conſulum, plura ſcribunt Livius libro primo ab urbe condita, & Dionyſius libro 4. & alibi ſæpe. *Idem.*

Ingenium in promptu habere.] Tunc oſtentare cœperunt vires ingenii. non enim amplius metu regis ingenium tegebant. *Idem.*

Iuventus ſimulac belli patiens erat.] Servius Tullus Romanorum rex ætatem hominis in tres partes diviſit, ut pueri eſſent uſque ad annum 17. inde ad annum 46. juvenes, & ætate reliqua ſenes, ut ſcribit A. Gell. lib. 10. juvenum ætatem eam deſcripſit, quæ bellis gerendis eſſet apta: ideoque juvenes pro militibus, & juventutem pro militum multitudine Latini ſæpe dicunt. eam ob rem veteres anno ætatis 17. incipiebant facere ſtipendia, qua ætate Scipionem & Catonem cœpiſſe militare ſecundo bello Punico Plutarchus ſcribit. C. Gracchus legem tulit, de minoribus annis ſeptem & decem ad militiam non cogendis, ut in ejus vita idem Plutarchus ſcribit. Servius tamen in libro commentariorum in Æneid. Virgil. ſeptimo, morem Romanorum fuiſſe dicit, ut poſt pubertatem pueri armis exercerentur, ut anno decimo ſexto militarent, quo ſolo ſub cuſtodibus agebant. *Zanch.*

In caſtris.] Caſtra à cadendo nomen accepere. Sicuti à claudo clauſtrum, à rodo roſtrum: notat enim caſtrum ædificium, quod facile ponitur & facile iterum diruitur. Sicuti & caſa inde nomen

ſcebat, magiſque in decoris armis, & militaribus equis, quam in ſcortis atque conviviis libidinem habebat. Igitur talibus viris non labor inſolitus, non locus ullus aſper aut arduus erat, non armatus hoſtis formidoloſus: virtus omnia domuerat: ſed gloriæ maximum certamen inter ipſos erat. ſic ſe quiſque hoſtem ferire, murum aſcendere, conſpici, dum tale facinus faceret, properabat: eas

men accepit. In caſtrorum metatione primo loco figebant ſigna, quę haſtis infigebantur. Huc referendum arbitror illud Vegetii lib. 3. cap. 8. Prima ſigna ſuis locis intra caſtra ponuntur, quia nihil eſt venerabilius eorum majeſtate. *Vide & Polyb. de caſt. met. In caſtris per laborem.* Iuventus enim in caſtris militiam diſcebat. nam hyeme pariter atque æſtate diebus ſingulis, mane & poſt meridiem, locum tenere, ſigna ſequi, ordinem ſervare, foſſam fodere, figere vallum, militari gradu incedere, & alia militaria facere quotidiano uſu ediſcebant. nam & ducibus, centurionibus, & tribunis præcipue curandum erat, in locis, ubi ſtativa habebant, cogere tirones milites, cum primum merere cœpiſſent ſtipendia, ne ſine conſilio, ſine imperio in hoſtes tenderent. *Zanch.*

Magiſque in decoris armis.] Ornatis & inſignibus. Quo genere armorum Romani uſi ſint, docet Vegetius libro primo. *Idem.*

Atque conviviis.] Quanta frugalitate fuerint priſci Romani, ex hoc perſpici poteſt, quod lege C. Fannii conſulis ante tertium Punicum bellum introductum eſt, ne quid volucrum, præter unam gallinam, quæ altilis non eſſet, apponeretur: & ut modus cœnarum luxuria non diffluereret, ſingulis diebus, præterquam Saturnalibus, & Romanorum ludis, vel plebeiis, denos aſſes, qui domeſticis cœnis impenderentur, præfinivit. tantæ frugalitatis fuere, ut menſam quamvis parcam, omnino vacuam tolli non ſinerent: ſed ad cohibendum appetitum, ſemper aliquid reliquiarum, quod poſtridie juvaret, ſupereſſe voluerunt. *Zanch.*

Libidinem habebant.] Studium ponebant, delectabantur. Libido enim eſt verbum medium: ſignificat enim non ſolum malam, ſed etiam bonam voluntatem & deſiderium: ut videmus hic, & in oratione ad C. Cæſarem de Repub. ordinanda, ubi ſic ſcriptum eſt: Quod ſi tibi bona libido fuerit, patriæ parentibus gratificandi. *Caſt.*

Non hoſtis armatus.] Cicero lib. 2. Tuſculan. Quid exercitatio legionum? quid ille curſus, concurſus, clamor, quanti laboris eſt? ex hoc ille animus in præliis paratus ad vulnera. adduc pari animo inexercitatum militem, mulier videbitur. cur? tantum intereſt inter novum & veterem exercitum, quantum experti ſumus. *Idem.*

Virtus omnia domuerat.] Id eſt, fortitudo. nam virtus unico nomine fortitudinis eſt appellata. *Idem.*

Sic ſe quiſque hoſtem ferire.] Alius alium non expectabat ad invadendum hoſtem, ſed unuſquiſque primus eſſe volebat, quia nullum præclarum facinus apud Romanos ſine præmio erat. *Idem.*

Murum aſcendere properabat.] Vnuſquiſque in oppugnandis urbibus primus eſſe volebat, qui murum aſcenderet, & muralem coronam aſſequeretur. Nam corona muralis dabatur his, qui primi murum aſcendiſſent. *Vall.* Romani ut ad præclara facinora militiæ magis ani-

mos

eas divitias, eam bonam famam, magnamque nobilitatem putabant. laudis avidi, pecuniæ liberales erant. gloriam ingentem, divitias honeſtas volebant. Memorare poſſem, quibus in locis maximas hoſtium copias populus Romanus parva manu fuderit, quas urbes natura munitas pugnando ceperit, ni ea res longius nos ab incœpto traheret. Sed profecto Fortuna in omni re dominatur. ea res cunctas ex libidine magis quam ex vero celebrat, obſcuratque. Athenienſium res geſtæ (ſicuti ego exiſtimo) ſatis amplæ, magnificæque fuere: verum aliquanto

mos militum incenderent, quoque honoratior teſtatiorque eorum virtus eſſet: mercede propoſita, muralem, obſidionalem, civicam, navalem, caſtrenſem, & aureas coronas, ampliſſimaque alia honoris genera invenere: quibus donabantur, qui primi urbis obſeſſæ murum aſcenderent: vel qui urbes, caſtra, aut exercitus obſidione liberaſſent, civemque ſervaſſent. Primus Manlius Capitolinus decimo & ſeptimo anno ætatis murali corona donatus eſt. Muralis corona, inquit Gell., eſt, quæ donatur ab Imperatore, ei qui primus murum ſubiit, inque oppidum hoſtium per vim aſcendit: idcirco quaſi pinnis muri decorata eſt. *Zanch.*

Maximas hoſtium.] Vt de Lucullo apud Plutarchum legitur, qui cum Tigrane Armeniæ rege, ducentorum & quinquaginta millium exercitum habente, cum cohortibus quatuor & viginti, in quibus peditum decem millia, ſagittarii atque funditores circiter mille, & equites erant univerſi, prælium commiſit, eumque fudit atque fugavit. in quo prælio Tigranis filius captus eſt. Strabo libro 4. Quo in loco Iſar & Rhodanus ad montem Cemmentum confluunt: ubi Q. Fabius Maximus Æmilianus triginta vix militum millibus, ducenta Gallorum millia ad internecionem dedit, & de lapide candido ibidem trophæum erexit, ac templa duo, Marti quidem unum, Herculi alterum conſecravit. Nonnulla quoque exempla apud Frontinum libro quarto, capite ſecundo leges. *Zanch.*

Parva manu fuderit.] Vt ad Satricum, cum Volſcos Latinos & Hernicos vicit: & in Aſia circa Magneſiam, quæ ad Sipylum eſt, cum Antiochum ſuperavit: ut leges apud Livium Decad. 1. libro 6. & Decad. 4. libro 7. Item ad Rhodanum, cum Fabio Maximo imperatore cecidit Gallos, quam rem cum alii, tum Strabo lib. 4. Geograph. & Appianus in Celtica hiſtoria referunt. Omittam Lucullum, qui (ut ait Cicero) non maxima manu innumerabiles Armeniorum copias fudit. Vide Alexandrum ab Alex. Genialium dierum lib. 6. cap. 25. *Caſt.*

Quas urbes natura munitas.] Sicuti Munda fuit, & Carthago nova in Hiſpania: quæ quanquam natura loci, & à terra & à mari munita fuit, tamen populus Romanus virtute ſua eam cepit. *Zanch.*

Athenienſium.] Vide ſupra pag. 5.

Satis amplæ magnificæque fuere.] Sed non conferendæ cum Romanorum geſtis: quod etiam Dionyſius libro primo, Appianus in proœmio hiſtoriarum, & Polybius ſtatim & ipſe in principio, oſtendunt. *Caſt.*

Scripto-

quanto minores tamen, quam fama feruntur. Sed quia provenere ibi ſcriptorum magna ingenia, per terrarum orbem, Athenienſium facta pro maximis celebrantur. Ita eorum qui ea fecere, virtus tanta habetur, quantum verbis ea potuere extollere præclara ingenia. At populo Romano nunquam ea copia fuit, quia prudentiſſimus quiſque maxime negotioſus erat. ingenium nemo ſine corpore exercebat. optimus quiſque facere, quam dicere, & ſua ab aliis benefacta laudari, quam ipſe aliorum narrare, malebat. igitur domi militiæque boni mores colebantur. concordia maxima, minima avaricia erat. jus bonumque apud eos non legibus magis, quam natura valebat. jurgia, diſcordias, ſimultates cum hoſtibus exercebant, cives cum civibus de virtute certabant. in ſuppliciis deorum magnifici, domi parci, in amicos fideles erant.

Scriptorum magna ingenia.] Vt Thucydides, Herodotus, Xenophon. *Idem.*

Negotioſus.] Id eſt, ad negotia ſe accingebat. Nam Romani maxime ſe dederunt negociis militaribus, quia ſciebant militarem rem cæteris omnibus præſtare: quod & Cicero pro L. Muræna oſtendit, cum ſic inquit: Nimirum (dicendum eſt enim quod ſentio) rei militaris virtus præſtat cæteris omnibus, hæc nomen populo Romano, hæc huic urbi æternam gloriam peperit, hæc orbem terrarum parere huic imperio coëgit, omnes urbanæ res, omnia hæc præclara ſtudia, & hæc forenſis laus & induſtria ſunt in tutela ac præſidio bellicæ virtutis. *Zanch.*

Ius bonumq́.] Ita in jure alias æquum & bonum, alias æquum & juſtum, vel etiam æquum bonum ſine copula dicitur l. 1. & pen. ff. de juſt. & jur. Ariſtoteles τὸ ἐπιεικὲς appellavit. æquitas autem à juſtitia divelli nequit. rigidum jus ſæpe ſumma injuria eſt. Itaque æquitas mitigat legem ſcriptam in aliqua circumſtantia, utpote rerum, perſonarum ac temporum. Ius eſt, inquit Donatus, quod omnia rata & inflexibilia erigit: æquitas eſt, quæ ex jure multum remittit. Ita edicta Prætorum laxabant ſcripti juris rigorem. Vtrumque itaque conjunxit cordatiſſimus Populus Romanus.

Non legibus.] Id eſt, non timore legum boni erant. *Zanch.*

In ſuppliciis deorum magnifici.] Apud Romanos mulctæ pecuniariæ certus fuit modus præfinitus, quem tranſcendere minime fas erat: quippe de mulctarum æſtimatione tam à Conſulibus, quam à Trib. pleb. ſæpe Senatuſconſulto, ſæpe populi rogatione cautum fuit: quibus maxima erat mulcta, trium millium & viginti aſſium, quia plus triginta bobus & duabus ovibus quempiam mulctari non decebat: æſtimabaturque bos centum aſſibus, ovis vero decuſſibus: minima vero, ove taxabatur una. ſæpius vero Romani reges homicidii conſcios arietis damno mulctabant, quam

erant. duabus his artibus, audacia in bello, ubi pax evenerat, æquitate, ſeque remque publicam curabant. Quarum rerum ego maxima documenta hæc habeo; quod in bello ſæpius vindicatum eſt in eos, qui contra imperium in hoſtem pugnaverant, quique tardius, revocati, prælio exceſſerant, quam qui ſigna relinquere, aut pulſi loco cedere auſi erant: in pace vero beneficiis magis, quam metu imperium agitabant, &, accepta injuria, ignoſcere, quam perſequi, malebant. Sed ubi labore atque juſtitia Reſpu-

quam in ſacrificiis deorum expendere ſolebant: ſiquidem priſca paupertas ex noxiorum bonis ſacra diis feciſſe fertur, quare ſupplicia dicta ſunt. Feſtus vero Pomp. inquit: Supplicia veteres quædam ſacrificia, à ſupplicando vocabant. *Zanch. Suppliciis.* Nota, quod ſupplicium ſupplicatio dicitur, eo quod priſcis temporibus ex damnatorum pecunia diis ſacrificia exhibebantur. nam quia ſolvere pecuniam ex maleficio commiſſo ſupplicium erat reo, conſuetudo inolevit, ut ſupplicium ſupplicatio dicatur. *Vall.*

Audacia in bello.] Quia ſe periculis exponere non dubitabant: ut de Sempron. Tuditano, & Octavio trib. militum legitur, qui omnibus fuſis ad Cannas, cum in minoribus caſtris circumſederentur, ſuaſerunt, commilitonibus, ut ſtringerent gladios, & per hoſtium præſidia erumperent ſecum. id ſibi eſſe animi, etiam ſi nemini ad erumpendum audacia fuiſſet, affirmantes: de cunctantibus duodecim omnino equitibus, vel peditibus, qui comitari ſuſtinuerant, repertis incolumes Canuſium pervenerunt. Plura hujuſmodi exempla apud Front. lib. 4. & apud Val. invenies. *Zanch.*

Quarum rerum, &c.] Hunc locum, quicquid dicant alii, hoc pacto intelligendum exiſtimo, quaſi dicat Salluſtius: Cum leges vel imperatorum eſſent edicta, ut qui contra imperium in hoſtes pugnaſſent, quique tardius exceſſiſſent è prælio, cum ſignum receptui datum eſſet, mulctarentur: cumque item leges eſſent, quæ ab iis qui ſigna aut locum aſſignatum deſeruiſſent, pœnas repeterent: tamen ſæpius ob audaciam damnati ſunt, qui injuſſu imperatoris pugnaſſent, quiq; ſerius ſe receperant à pugna, quam qui ob ignaviam ſigna aut locum non tutati ſunt. Et eſt probatio audaciæ Romanorum in bellis. *Caſt.*

Vindicatum eſt in eos qui contra imperium in hoſtem pugnaverant.] Vt in Manlium, & in Poſthumium. Valerius Max. lib. 2. de Diſciplina militari, & Frontinus lib. 4. cap. 1. *Idem.*

Quam qui ſigna relinquere, aut pulſi loco cedere auſi erant.] Quæ fuerit pœna eorum militum qui ſigna reliquiſſent, aut locum non tenuiſſent, docent Polybius lib. 6. Dionyſius Halicarn. libro nono, Livius Decadis primæ libro ſecundo, & Cicero in oratione pro Cluentio. Signiferi enim centurioneſque ac duplicarii virgis cæſi, ſecuri percutiebantur: cætera multitudo, ſorte decimus quiſque ad ſupplicium legebatur. Interdum pœna levior fuit, ut leges apud Valerium & Frontinum. *Idem.*

Labore & juſtitia crevit.] Id eſt, poſtquam omnes imperio ſuo parere popul. Romanus coëgit, neque amplius cum quo bellum gereret, haberet: fortuna omnia

Reſpubl. crevit; reges magni bello domiti; nationes feræ, & populi ingentes vi ſubacti; Carthago, æmula imperii Romani, à ſtirpe interiit; cuncta maria, terræque pate-

omnia miſcuit, ac bella civilia excitavit. *Zanch.*

Reges magni bello domiti.] Vt Siphax, Philippus, Antiochus, Perſes, Mithridates. *Caſt.*

Nationes feræ.] Vt Thraces, Galli, Hiſpani. Natio eſt genus hominum, qui non aliunde venerunt, ſed ibi nati ſunt. Feſtus. *Caſt.*

Carthago æmula imperii Rom.] Per annos 115. aut bellum inter Romanos & Carthaginienſes, aut belli præparatio, aut infida pax fuit: ut inquit Paterculus. Plin. vero Nat. hiſtor. lib. 15. c. 18. tradit, per annos 120. de terrarum orbe æmulam Carthaginem fuiſſe. Secundum Livium, à 1. anno 1. belli Punici, ad initium 3. (quod intra quintum annum, quam cœptum erat, perfectum eſt) fuerunt anni centum. Libro enim 49. initium tertii belli Punici, altero & 600. anno ab V. C. fuiſſe ſcribit. & infra ſic inquit: Diti patri ludi ad Tarentum ex præcepto librorum Sibyllinorum facti, qui anno 1. primi Punici belli, quingenteſimo & altero anno ab Vrbe condita facti erant. Nos autem, ſi ſequamur Conſulum ſeriem, adhærebimus Plinio. Porro Carthago Pœnorum lingua dicitur nova civitas, ut ex auctoritate Livii docet Servius. Solinus c. 30. ita ſcribit: Sed quæ ſuper Carthagine veraces libri prodiderunt, hoc loco reddam. Vrbem iſtam, ut Cato in oratione Senatoria autumat, cum rex Hiarbas rerum in Libya potiretur, Eliſſa mulier extruxit, domo Phœnix, & Carthadam dixit, quod Phœnicum ore exprimit civitatem novam. mox ſermone verſo in verbum Punicum, & hæc Eliſſa, & illa Carthago dicta eſt: Hactenus ille. Græce Carchedon, à conditore dicta eſt. Vide Appian. in Lybicis, Euſeb. in Chronicis, & Stephanum de Vrbibus. *Caſt.* Hebræis hodieque קרת civitas, aliiſque Orientalibus Cartha. Vnde & Tigranocertha, quaſi Tigranis civitas.

Carthago.] Strabo libro decimo ſeptimo: Carthago, inquit, in peninſula quadam jacet, quæ ambitum habet ſtadiorum trecentorum & ſexaginta, muro cinctum: cujus ſexaginta ſtadiorum longitudinem jugum occupat, quod à mari in mare deſcendit, ubi Carthaginienſium elephantes ſtabula habebant, qui locus ampliſſimus eſt. in media fere urbe arx fuit, quam Byrſam vocaverunt. ſupercilium ſatis erectum eſt, circumcirca habitatum. in ejus vertice Æſculapii templum erat, quod Aſdrubalis uxor, capta urbe, ſecum concremavit. *Zanch.*

A ſtirpe interiit.] Deleta eſt Carthago à P. Scipione Africano Æmiliano, ſeptingenteſimo anno quam condita fuerat: ut volunt Livius, Oroſius, & Eutropius. Paterculus vero: Carthago diruta eſt, inquit, cum ſtetiſſet annis 667. Euſeb. in Chronic. duas affert opiniones, quarum prior non longe diſſentit à Paterculo: altera vero dicit, Carthaginem ſtetiſſe annos 748. cui opinioni accedit aliquantum Solinus, qui ait: Carthago poſt annos 737. exciditur, quam fuerat extructa. Sed certe Oroſius ſibi conſtare non videtur. nam l. 4. cap. 6. ſcribit, Carthaginem conditam fuiſſe ab Eliſſa, ante urbem Romam duos & ſeptuaginta annos. Poſtea capite 23. ejuſdem libri ait: Anno ab urbe condita 603. vel 606. (nam utroque modo legitur) deletam eſſe. Verum eo pacto defendi poteſt, quod plerunque boni ſcriptores ſummatim tempus comprehendunt, non ſubtiliter annos computantes. Præterea tot ſunt hiſce de rebus

patebant: fortuna ſævire ac miſcere omnia cœpit. Qui labores, pericula, dubias atque aſperas res facile toleraverant, iis otium, divitiæ, optandæ aliis, oneri miſeriæque fuêre. Igitur primo pecuniæ, dein imperii cupido crevit. ea quaſi materies omnium malorum fuêre. namque avaritia fidem, probitatem, ceteraſque artes bonas ſubvertit; pro his ſuperbiam, crudelitatem, Deos negligere, omnia venalia habere, edocuit: ambitio multos

opiniones, ut ſatius forteſſe fuerit, eas ſilentio præterire, præſertim cum in omnibus fere codicibus numeri corrupti ſint. *Caſt. A ſtirpe interiit.* Cicero in oratione de Lege Agraria, quam in Senatu habuit, inquit: Tum ipſam veterem Carthaginem vendunt, quam P. Africanus nudatam tectis ac mœnibus, ſive ad notandam Carthaginienſium calamitatem, ſive ad teſtificandam noſtrã victoriam, ſive ad oblatam aliquam religionem, ad æternam hominum memoriam conſecravit. *Zanch.*

Patebant.] Nihil cenſeo mutandum, quamvis Ciacconius putet. nam de ſubactis locis & regionibus dicitur, eas patere. Ita fere locutus eſt Thucydides lib. 2. in Epitaphio Periclis: ἀλλὰ πᾶσαν μὲν θάλασσαν τὴν γῆν ἐσβατὴν τῇ ἡμετέρᾳ τόλμῃ καταναγκάζοντες γενέσθαι. Id eſt, *ſed omnia maria omneſq; terras noſtra audacia patentes fecimus. Coler.* Poteſt tamẽ & legi *parent.* quatenus Carthagine exciſa maris domini appellabantur Romani. Quin de latiſſimo Populi Rom. dominio Dionyſius Halycarnaſſæus ita loquitur: *univerſi maris domina eſt Roma, non ſolum illius, quod intra Herculis columnas habetur, verum & ipſius Oceani, quicunque eſt navigabilis.* Et Appianus Romanos maris mediterranei totius dominium tenere dixit. Maris quidem revera nullum dominium eſt; ſed tamen potentiori non male cedere dicitur. Vid. Seld. & Grot. de Mar. lib.

Oneri miſeriæque.] Quia hæc magis ad imperii ſui perniciem fecerunt, quod illis non recte uſi ſunt. *Zanch.*

Ea quaſi materies omnium malorum fuere.] Poſtquam enim cupido pecuniæ civitatem invaſit, emptio & venditio illa ſera prorupit, & inter concionis ſuffragia ſeſe argentum immiſcuit. hinc judiciorum, hinc exercituum corruptela, unius dominio ſubjecit urbem. Auro captiva ſerviunt arma: ut ſapienter dixiſſe videatur, qui Romanum populum ex eo tum primo periiſſe inquit, qui primus epulum largitionemque dedit. Tum incorruptum adhuc genus aureum obſervabatur foro, ut Plutarchus in Coriolani vita refert. *Idem.*

Ambitio.] Ambitio duplex erat. Vna, lege vetita: unde leges de ambitu latæ, cum tributim pecuniæ diviſorum miniſterio diſtribuebantur, de quibus paulo poſt dicemus. Altera non vetita, quæ ſine largitione fiebat. Cicero in Salluſtium: Cedo, ſi fuerim in honoribus petendis nimis ambitioſus, non hanc dico popularem ambitionem, cujus me principem fateor, ſed illam pernicioſam contra leges, cujus primos ordines Salluſtius ducit. *Zanch. Ambitio ſubegit.* Subegit autem, pro coëgit poſitum eſt. Sic Tacitus: Sæpe vi amoris ſubactus. Et, operas arenæ promittere ſubegit. Sed & Livius: Qua ſubactus injuria, inquit, contra P. R. bellum tam infeſto animo ſuſcepiſſet. Virgilius ſexto:

Caſti-

tos mortalis falſos fieri ſubegit: aliud clauſum in pectore, aliud promtum in lingua habere; amicitias, inimicitiaſque non ex re, ſed ex commodo æſtumare; magiſque vultum, quam ingenium, bonum habere. hæc primo paullatim creſcere, interdum vindicari. Pòſt, ubi contagio, quaſi peſtilentia, invaſit; civitas immutata, imperium ex juſtiſſumo, atque optumo, crudele, intolerandumque factum. Sed primo magis ambitio, quam avaritia, animos hominum exercebat: quod tamen vitium propius virtuti erat. nam gloriam, honorem, imperium, bonus, ignavus æque ſibi exoptant. ſed ille vera via nititur; huic quia bonæ artes deſunt, dolis, atque fallaciis contendit. avaritia pecuniæ ſtudium habet: quam nemo ſapiens concupivit.

Caſtigatque auditque dolos, ſubigitque fateri.

Idem ſeptimo:

Ambeſas ſubigat malis abſumere menſas. Rivius.

Non ex re.] Id eſt, ex merito vel opinione virtutis. *Zanch.*

Interdum vindicari.] Plurimæ enim leges, de ambitu præſertim, & pecuniis repetundis, latæ ſunt. *Caſt.*

Contagio.] Id eſt, ſimultatum & morum immutatio & contaminatio. Contagio enim eſt morbus, qui tactu contrahitur. Iuvenalis Satyr. 2.

Dedit hanc contagio labem
Et dabit in plures: ſicut grex totus in agris,
Vnius ſcabie cadit & prurigine porci,
Vvaque conſpecta livorem ducit ab uva.

Zanch.

Propius virtuti erat.] In manuſcriptis duobus eſt, *propius virtutem erat.* Sic Livius 4. ab V. C. Propius eſt fidem, obſtringi Fidenatium populum conſcientia tanti ſceleris voluiſſe, pro, veriſimilius eſt. Senſus autem hic eſt: Ambitionem minus eſſe à virtute remotam (nam eſt in bonis etiam ſtudium & cupiditas honorum) quam avaritiam. Sed & prior lectio bene ſane habet, propius virtuti, pro cum virtute junctius, vel affine virtuti. Nam ſic in Offic. Cicero, Quæ virtuti propiores ſunt, inquit. Verum Priſcianus libro decimo octavo, propius virtutem legit. Aurel. Auguſtinus in 5. de Civitate Dei, propius virtuti legit: nec id eſſe librarii vicium, ex inſequentibus ibidem intelligi poteſt. *Rivius. Virtuti.* Pro, ad virtutem. unde Cicero in 3. de Offic. Id moleſtius, inquit, ferendum eſt, quod ut quiſque excellentiſſimus eſt ingenio, & animo invictiſſimo, ita ad dominationem maxime proclivis. unde extat & illud Euripidis dictum: Nam ſi violandum eſt jus, regnandi gratia violandum eſt, aliis rebus pietatem colas. *Zanch.*

Nemo ſapiens.] Cic. lib. 1. de Offic. pecuniæ cupiditatem eſſe fugiendam docet, cum inquit: nihil enim eſt tam anguſti animi, tamque parvi, quam amare divitias, nihil honeſtius magnificentiuſque, quam pecuniam contemnere, ſi non habeas: ſi habeas, ad beneficentiam liberalitatemque conferre.

pivit. ea quaſi venenis malis imbuta, corpus animumque virilem effeminat; ſemper infinita, inſatiabilis eſt; neque copia neque inopia minuitur. Sed, poſtquam L. Sulla, armis

Venenis malis.] Rectè adjunxit epitheton. namque, ut ait Cajus de Verb. ſig. Qui venenum dicit, adjicere debet, malum an bonum ſit. nam & medicamenta venena ſunt. *Caſtil.*

Imbuta.] Infecta, inquinata. Imbuere enim eſt, primam tincturam dare, vel madefacere. Imbuere, ut ait Servius, proprie eſt initiare & inchoare. *Zanch.*

Corpus animumque virilem effeminat.] Gellius lib. tertio, cap. primo: Quos, inquit, avaricia minuit & corrumpit, quique ſeſe quærendæ undique pecuniæ dediderunt, eos pleroſque tali genere vitæ occupatos videmus, ut ſicuti alia in his omnia præ pecunia, ita labor quoque virilis, exercendique corporis ſtudium relictum, negociis ſe plerumque umbraticis & ſellulariis quæſtibus intentos habent, in quibus omnis eorum vigor animi corporiſque elangueſcit. Quod ait Salluſtius *Effeminat.* Et paulo poſt: Nam ſi avaricia ſola ſumma, omnes hominis partes affectioneſque occupet, & ſi ad incuriam uſque corporis graſſetur, ut per illam unam neque virtutis, neque virium, neque corporis, neque animi cura adſit, tum denique is vere dici poteſt effœminato eſſe animo & corpore, qui neque ſeſe, neque aliud curat, niſi pecuniam. *Idem.*

Effeminat.] Cogitationes viriles deprimit, mulieribus ſimiles reddit, quæ divitiarum maxime tanguntur deſiderio. *Thyſius.*

Sed poſtquam L. Sylla.] Oſtendit ſuperius, avariciam eſſe deteriorem ambitione: propterea quod ambitioſi homines tam boni quam mali invenirentur, eo quod ferme omnes laudis & gloriæ, & imperii cupidi eſſent: in hoc tamen differre videntur, quod bonus vera virtutis via ad honorem accedit, malus autem dolis & fraudibus honores conſequitur. Nunc autem dicit, multo perniciоſiorem rempub. evaſiſſe tempore C. Marii & L. Syllæ. Hic L. Sylla fuit, qui bellum civile contra Marium geſſit. in quo quidem bello multas clades populo Romano uterque edidit, ſicut apud Valerium & alibi habetur plenius. *Vall. Sed poſtquam Lucius Sylla, armis recepta Repub.* Recuperata ſcilicet à tyrannide Marii, Cinnæ, Carbonis. Sylla enim primum bellum civile contra Marium geſſit & juſtis exercitibus ſeſe invicem oppugnarunt factionum principes, victoriæque præmium patria petebatur. Ambitio autem Marii hoc bellum excitavit. hinc Eutropius lib. v. Hiſt. A. V. C. DCLXII. *primum Romæ bellum civile commotum eſt. Eodem anno etiam Mithridaticum. Cauſſam bello civili ſexies Conſul dedit, &c.* Et L. Florus lib. III. c. XXI. *Initium*, inquit, *& cauſſa belli inexplebilis honorum Marii fames, dum decretam Syllæ provinciam Sulpitia lege ſolicitat: ſed impatiens injuriæ, ſtatim legiones circumegit, dilatoque Mithridate, Eſquilina, Colinaq; porta geminum agmen urbi infudit, &c. Benn.* Vnde Offic. 2. dicit Cicero, quod poſt Syllæ victoriam deſitum eſt videri, quicquam in ſocios iniquum, cum extitiſſet etiam in cives tanta crudelitas. Ergo, inquit, in illo ſecuta eſt honeſtam cauſam, non honeſta victoria. Eſt enim auſus dicere haſta poſita, cum bona in foro venderet & bonorũ virorum & locupletũ, & certe civium, prædam ſuam ſe vendere. *Bad. Recepta Repub.* Scilicet è manibus Marianorũ. Recipere, ut notum, eſt iterum capere: ſed id varie fit, ita ut interdum videatur quaſi excipere: ut ſi tibi omnia bona mea aut dede-

neque modum, neque modeſtiam victores habere; fœda, crudeliaque in civis facinora facere. huc accedebat, quod L. Sulla exercitum, quem in Aſia ductaverat, quo ſibi fidum

prius finis jugulandi fuit, quam Sylla omnes ſuos divitiis explevit. Domum alius, alius agros cupere. Q. Aurelius nullis ſe prorſus negociis implicans, tantumque ad ſe malorum communicationem pertinere arbitratus, quantum infœlicibus aliis condolere fas eſſet, forum ingreſſus, proſcriptorum nomina perlegebat: in quibus cum ſe ipſum comperiiſſet; Væ mihi miſero! inquit, Albana me villa perſequitur: paululumque procedens, à perſecutore jugulatus eſt. hæc Plutarchus in Syllæ vita. *Zanch.*

Fœda crudeliaque in civeis facinora facere.] Hinc Salluſtius: in Orat. ad Cæſar. II. *An illa*, inquit, *quæ paullo ante hoc bellum in Cn. Pompejum victoriamque Syllanam increpantur, oblivio abſtulit? interfecit Domitium, Carbonem, Brutum, alios item non armatos, neq; in prælio, belli jure, ſed poſtea ſupplices per ſummum ſcelus interfectos, plebem Romanam, in villa publica pecoris modo conſciſſam, heu quam illa occulta civium funera! & repentinæ cædes in parentum aut liberorum ſinum! fuga mulierum, & puerorum, vaſtatio domorum: Ante partam à te victoriam, omnia ſæva, atque crudelia erant.* Et Florus lib. III. cap. XXI. *Quis autem illos poteſt computare, quos in urbe paſſim, quiſquis voluit, occidit, donec admonente Furfidio, vivere aliquos debere, ut eſſent, quibus imperarent: propoſita eſt illa ingens tabula, & ex ipſo Equeſtris ordinis flore, ac Senatus, duo millia electi, qui mori juberentur, novi generis edictum. Piget poſthæc referre ludibrio habita fata Carbonis, fata Sorani Prætoris, atque Venulei: Bæbium ſine ferro, ritu ferarum inter manus laniatum: Marium ducis ipſius fratrem, apud Catuli ſepulchrum, oculis, manibus, cruribuſque deſoſſis, ſervatum aliquandiu, ut per ſingula membra moreretur.* Vnde Lucanus lib. II. bell. Civil.

——— *Quid ſanguine manes (triſtes*
Placatos Catuli referam? cui victima
Inferias Marius, forſan nolentibus Vmbris (ſto, &c.
Pendet, inexpleto non fanda piacula bu-

Et aliquantulo poſt Senatorum nobilium civiumque cædes concludit:

Vt ſcelus hoc Sullæ, cædeſque oſtenſa placeret,
Agnoſcendus erat. Vidit fortuna colonos
Præneſtina ſuos cunctos ſimul enſe reciſos,
Vnius populũ pereuntem tempore mortis.
Tunc flos Heſperiæ, Latii jam ſola juventus (Romæ.
Concidit, & miſeræ maculavit ovilia

Quod L. Sylla exercitum.] Poſt præturam Sylla in Cappadociam cum exercitu mittitur, ſpe quidem, ut Ariobarzanem reduceret in regnum: re autem, ut Mithridatem reprimeret: qui non minorem quam antea, poſſidebat potentiam ac regnum complectebatur. non magnas itaque ſecum adducens copias, cæterum prompta ſociorum uſus opera, multis in Cappadoces, multis in Armenios auxilium ferentes editis ſtragibus, Gorgium ejecit, Ariobarzanemque regem declaravit. *Quem ductaverat.* Id eſt, exercitum, cui ipſe præfuerat.

In Aſia.] Aſia omnibus libidinum illecebris repleta eſt: ut ait Titus Livius libro 34. Inde Romanam luxuriam ortam fuiſſe, idem inquit: Luxuriæ peregrinæ origo ab exercitu Aſiatico invecta in urbem eſt: inde lectos cæratos, veſtem ſtragulam precioſam, plagulas, & alia textilia, & quæ tum magnificæ ſuppellectilis habebantur, monopodia & abacos Romam adduxerunt, tum pſaltriæ, ſambuciſtriæque, & convivialia ludionum oblectamenta addita epulis: epulæ

fidum faceret, contra morem majorum luxurioſe, nimiſq; liberaliter habuerat. loca amœna, voluptaria facile in otio ferocis militum animos molliverant. ibi primum inſuevit exercitus populi Rom. amare, potare, ſigna, tabulas

epulæ quoque ipſæ & cura, & ſumptu majore apparari cœptæ: tum coquus, viliſſimum antiquis mancipium, & æſtimatione & uſu in precio eſſe: & quod miniſterium fuerat, ars haberi cœpta. Vix tum illa, quæ tum conſpiciebantur, ſemina erant futuræ luxuriæ. Plinius libro 33. cap. 11. Aſia, inquit, primum devicta, luxuriam miſit in Italiam. Siquidem G. Scipio tranſtulit in triumpho, argenti pondo millia quadringenta & quinquaginta, & vaſorum aureorum pondo centum millia, anno Vrbis conditæ quingenteſimo ſexageſimoquinto. Eadem Aſia domita, multo etiam gravius afflixit mores, inutiliorque victoria illa hæreditas Attalo rege mortuo. & Iuſtinus libro 36. Sic Aſia facta Romanorum cum opibus ſuis, vitia quoq; Romam tranſmiſit. *Zanch.* Auguſtinus lib. 3. c. 31. de Civ. Dei: *Deinde tunc primum per Cn. Manlium Proconſulem de Gallo-Græcis triumphantem Aſiatica luxuria omni hoſte pejor evaſit.* Ex quibus apparet convenire in hoc omnes, quod primum Romani luxuriam ab Aſiaticis didicerint, in hoc non item Sylla exercitum ductante. *Coler.*

Quo ſibi fidum faceret.] Intelligebat enim ſibi cum Marianis pugnandum eſſe. *Caſt. Quo ſibi fidum acceptumque faceret.* Tò acceptum non eſt in manuſcriptis, neque impreſſis paulo vetuſtioribus. Sed nec ſenſus ipſe poſtulat: atque adeo potius ſi quid eſt in me judicii, prorſus reſpuit ac repudiat. Nam exercitum Sylla, quod luxurioſe nimiſque liberaliter haberet, fidum ſibi fecit, ſeque ipſe militum animis charum acceptumque, non exercitum ſibi reddidit. Quis enim eſt ita unquam locutus? Niſi abuſum hac voce Salluſtium, dicere auſis, pro eo quod eſt obnoxium. *Rivius.*

Contra morem majorum.] Id eſt, contra diſciplinam militarem à majoribus traditam. *Zanch.*

Liberaliter.] Licenter: quia omnia quæcunque libuiſſet, committere patiebatur Sylla, ſive honeſta, ſive turpia fuiſſent. *Vall.*

Ibi inſuevit exercitus populi Romani amare.] Scilicet mulieres. Nam cautum erat lege militari, ut milites ſcorta in caſtris non haberent. Vnde Scipio Conſul in Hiſpaniam miſſus, ut inſolentiſſimos Numantiæ ſpiritus ſuperiorum ducum culpa nutritos contunderet, eodem temporis momento, quo in caſtra intravit, edixit, ut omnia ex his quæ voluptatis cauſa comparata erant, auferrentur. & conſtat, tum maximum inde inſtitorum & lixarum numerum, cum duobus milibus ſcortorũ abiiſſe. *Zanch.*

Signa.] Signum eſt è ſolida materia ſimilitudo vel Dei, vel hominis, vel bruti. Statua item è ſolida materia ſimilitudo Dei tantum, & hominis. Latius itaque patet ſigni nomen quam ſtatuæ. Differunt etiam, ut puto, ratione loci. Nam quæ in foro ſtatuæ ſunt, aut in alio publico & profano loco, ſtatuæ non ſigna dicuntur, eadem in domibus ac templis ſigna vocantur potius quam ſtatuæ. tertium diſcrimen illud eſt, quod ſigna hærent interdum in eadem vel in qua intus inciſa ſunt materia, ut rana & lacerta, quæ inſculptæ ſunt in columnarum ſpiris, & illa quæ in gemmis, vel in alia pro anulorum uſu materia inciduntur. Statuæ vero & expreſſæ ſunt, non in cavo latentes, & ab ea unde factæ ſunt materia disjunctæ. *Ald. Manut.* Statuas tamen & ſigna ſæpe confundit antiquitas.

las pictas, vasa cælata mirari, ea privatim ac publice rapere, delubra spoliare, sacra profanaque omnia polluere. Igitur

Vasa cælata.] Quintil. lib. 2. cap. 21. Cælatura, inquit, est quæ auro & argento, ære, ferro, opera efficit. nam sculptura etiam lignum, ebur, marmor, vitrum, gemmas, præter ea quæ diximus, complectitur, unde cælatores, hujusmodi artifices. *Zanch. Vasa cælata.* Cælata proprie dicuntur vasa aurea vel argentea, in quibus signa vel sigilla intus aut extra eminentia expressa sunt, quæ sola cœlo fieri non torno possunt, Quintilianus sculpturam à cælatura materia tantum distinguit lib. III. c. XXI. his verbis: *Et cælatura, quæ auro, argento, ære, ferro opera efficit: nam sculptura lignum, ebur, marmor, vitrum, gemmas præter ea, quæ supra dixi, etiam complectitur.* Sane sculptor marmoris dicitur. non cælator, ut contra cælatura auri & argenti, non sculptura. Et sculptura quidem æque ac cælatura figuras extantes facit, sed in ligno, marmore, ebore & gemmis operatur, cælatura in auro, argento & ære. Virgilius tamen lignum dixit cælatum pro sculpto, improprie, sed Poëtice. Alii tamen cælata tecta de laquearibus dixere. Gemmas cælatas non legimus apud auctores, sed sculptas aut scalptas. Rursus hic distinguunt sculpturam à scalptura. Quas gemmas sculpi notat Quintilianus, figuras in his extantes fieri & ectypas intelligit, ut in ebore, ligno & marmore quod sculpitur. at de his quæ ad signandum cavantur scalptura proprie ut diceretur usus loquendi obtinuit; licet origine ac significatione idem sit quod sculptura. *Salmas.* Vide Aldum Manut. lib. 1. c. IX. *Quia ubi primum, &c.* Mirari cœpere, antecedens pro sequenti: ea enim quę miramur, concupimus. *Omnib.*

Privatim.] Id est, in occulto, aut potius à privatis: & publice, id est, manifeste, aut è repub. ut è templis, & spoliare. *Badius.*

Delubra.] Festus ait, delubrum fuisse lignum delibratum, id est, decorticatum, quod venerabantur pro Deo. Pædianus vero inquit: Sunt qui templa esse dicant singulorum Diis attributorum locorum, delubra multarum ædium sub uno tecto à diluvio pluviæ munitarum. alii delubra dicunt ea templa, in quibus sunt labra corporum abluendorũ, more Dodonei Iovis, aut Apollinis Delphici, in quorum delubris lebetes tripodesque visuntur. *Zanch. Delubra.* Nunc templa. Servius: Delubrum, inquit, dicitur, quod uno tecto plura amplectitur numina, quia uno tecto diluitur: ut Capitolium, in quo est Iupiter, Iuno, & Minerva. Alii dicunt, delubrum esse locum ante templum, ubi aqua currit, à diluendo. Hactenus ille. Alibi autem sic inquit: Aut delubrum ligneum simulachrum dicimus, libro, id est, raso ligno factum, quod Græce ξόανον dicitur. Eadem fere opiniones refert Asconius in expositione Divinationis. Sed ut omittam quæ scribit Festus, & alii: subscribam tantum Macrobii verba ex lib. 3. Saturn. Varro lib. 8. Rerum divinarum, Delubrum, ait, alios existimare, in quo præter ædem sit area assumpta deûm causa: ut est in circo Flaminio Iovis statoris. alios, in quo loco Dei simulachrum dicatum sit. Et adjecit, sicut locum in quo figerent candelam, candelabrum appellatum: ita in quo Deum ponerent, nominatum delubrum. His à Varrone præscriptis, possumus intelligere, id potissimum ab eo probatum, quod ex sua consuetudine in ultimo posuit: ut ab Dei dedicato simulachro, delubrum cœperit nuncupari. *Cast.*

Profanaque.] Profanum, inquit Festus, quod fani religione non tenetur. Item profanum, quod non est sanctum. *Zanch.*

Nihil

Igitur hi milites, postquam victoriam adepti sunt, nihil reliqui victis fecêre. Quippe secundæ res sapientium animos fatigant: nedum illi, corruptis moribus, victoriæ temperarent. Postquam divitiæ honori esse cœperunt, & eas gloria, imperium, potentia sequebatur: hebescere virtus, paupertas probro haberi, innocentia pro malivolentia duci cœpit. Igitur ex divitiis juventutem luxuria, atque avaritia, cum superbia invasêre. rapere, consumere; sua parvi

Nihil reliqui fecere.] Id est, nihil reliquerunt. & est optima locutio. *Zanch.*

Quippe secundæ res sapientium animos fatigant: nedum illi corruptis moribus, victoriæ temperarent.] Non mirum: nam *victoria natura insolens est & superba*, inquit Cicero pro M. Marcello & M. Cato in Orat. pro Rhodiensib. apud Gellium lib. VII. c. III. Attic. noct. *Scio*, inquit, *solere plerisque hominibus, rebus secundis, atque prolixis, atque prosperis, animum excellere, superbiam, atque ferociam augescere, atque crescere.*

Sapientium animos fatigant.] Probat evidēti ratione, quod hi milites moribus soluti, nihil reliquerunt: quia & sapientes rebus secundis vix se à rebus illicitis abstinere possunt. *Zanch.* Sallustium hic imitatus est Trebellius Pollio: *Claudii*, inquit, *Imperatoris plerique milites, secundis rebus elati, quæ sapientum quoque animos fatigant. Fatigant.* Bene dixit Fatigant: non, vincunt, vel insolentes faciunt. Nam vere sapientes, ut adversis rebus non despondent animos, sic etiam secundis non insolescunt. *Cast. Nedum illi corruptis moribus, &c.* In manuscriptis atque aliis, ne illi corruptis moribus. pro, Tantum abest ut illi corruptis moribus victoriæ temperarent: hoc est, victoriæ moderarentur, neque nimis eam crudeliter exercerent. Ne pro saltem, & habet hoc loco diminutivam significationem. Citat eodem modo Priscianus libro 16. de conjunctione a-

gens. licet is vim hujusce particulæ Ne, parum intellexerit. qua Sallustius est perleganter usus, quomodo & Plautus: Vix incedo inanis, ne ire posse cum onere existumes. Livius 3. ab V. C. Novam inexpertamque eam potestatem eripuere patribus nostris, ne nunc dulcedine semel capti ferant desiderium. pro, tantum abest ut nunc desiderium ferant. Idem tamen Priscianus, velut oblitus eorum quæ semel dixerat super 12. versus Æneid. Nedum hic legit. *Rivius.*

Postquam divitiæ honori esse cœpere & eas gloria, imperium, potentia sequebantur.] Veteres Romani virtute ad imperium viam sibi munīebant: nunc vero conviviis gratiam quærunt, & pecunia potentiam. Hinc Seneca lib. II. declam. sive controv. 1. *Senatorum*, inquit, *gradum census ascendit: census in castris ordinem promovet: census in foro judices legit.* Vnde Ovidius conqueritur. l. III. amor.

Curia pauperibus clausa est, dat census honores
Inde gravis Iudex, inde severus Eques.

Vt passim autores alii.

Hebescere virtus.] Id est, virtus cœpit diminui & negligi.

Avaritia.] Nam cum bona tua profuderis explendæ cupiditatis causa, necesse est ut divitias congregare studeas, & ita nascitur avaritia.

parvi pendere, aliena cupere; pudorem, pudicitiam, divina atque humana promiscua, nihil pensi, neque moderati habere. Operæ pretium est, cum domos atque villas cognoveris in urbium modum exædificatas, visere

Pudorem.] Hic addunt quidam scripti libri *pro nihilo haberi.* Sed prior lectio ferri potest; habet enim nec obscuram & satis cõmodam sententiam. *Gruter.* In quibusdam pervetustis libris, ita legitur. *Pudorem, amicitiam, pudicitiam. Popm. Pudorem, pudicitiam.* Pudor & Pudicus ideo dicuntur, quod putum pro puro dixerunt antiqui: ut autor est Festus. Est aut Pudor, honesta quædam & liberalis verecundia: cui petulantia contraria est, quæ dissoluta est, & effusa dictorum factorumque venereis in rebus permissa sibi licentia. Sed pudor in dictis, pudicitia in factis potius est. *Zanch.*

Nil pensi.] Nihil considerationis habebat.

Operæprecium.] Id est, utile. nam precium laboris est utilitas. *Vall.*

Cum domos.] Plinius lib. 36. cap. 15. de luxuria Romanarum ædium loquitur, quam repente invasisse urbem significare volens, sic inquit: Et si quidem impensæ movent captos avaricia animos, P. Clodius, quem Milo occidit, sestertiũm centies & quadragies octies domo empta habitavit. quod quidem non secus ac regum insaniam miror. Et paulo post: Parva sunt cuncta quæ diximus, & omnia uni comparanda miraculo, antequam nova attingam. M. Lepido, Q. Catulo Coss. ut constat inter diligentissimos autores, domus pulchrior non fuit Romæ, quam Lepidi ipsius. At hercule intra annos triginta quinque eadem centesimum locum non obtinuit. Vide quoque Valer. Maximum lib. 9. cap. 1. *Zanchius. Domos.* De Milonis amplis ædibus modo ostensum est ex Plinio, quanti autem constiterint, vide Budæum de Asse lib. 3.

Atque villas.] Adeo enim Romanorum luxuria creverat, ut ingentes profunderent pecunias in villis ædificandis. Vnde M. Æmilius Porcina à L. Cassio accusatus, & gravi pœna mulctatus fuit, quod villam nimis sublimem ædificasset, ut tradit Valer. Max. lib. 8. c. 1. Et Horat. lib. 2. in luxuriam sui seculi invehens, sic ait:

Iam pauca aratro jugera regiæ
Moles relinquent, undique latius
Extenta visentur Lucrino
Stagna lacu. ———

Et Strabo lib. 5. Nunc vero plus in ædificandis domibus, villarumque magnificentiis consumitur, quibus regiæ ritu Persarum apparantur. & Cicero in oratione pro Milone: Ante, inquit, fundum Clodii, quo in fundo propter insanas illas substructiones facile mille hominum versabatur valentium. *Zanch. Villas.* Vt fuit villa Luculli in Tusculano, & juxta Napolim: item Clodii, & Gabinii, & aliorum, ut est apud Cicer. lib. 3. de Legib. in orationib. pro Milone, & pro Domo sua ad Pontifices. *Castil.*

In urbium modum.] Ita & Seneca Ep. 91. domos habuisse instar urbium dixit. Alibi audacius de Benefic. lib. 7. cap. 10. agnoscit & increpat ædificia privata laxitatem magnarum urbium vincentia. Olympiodorus in Biblotheca Photii testatur ipsas domos continuisse circum, fora, templa, fontes, balnea, ita ut revera una domus urbs esset. De quo luxu etiam suo tempore Martialis lib. XII. ita scribit:

Daph-

viſere templa Deorum, quæ noſtri majores, religioſiſſumi mortales, fecêre. verum illi delubra Deorum pietate, domos

Daphnonas, Platanonas, & aërias Cypariſſos
Et non unius balnea ſolus habes:
Et tua centenis ſtat porticus alta columnis,
Calcatuſque tuo ſub pede lucet onyx:
Pulvereumq; fugax hippodromon ungula plaudit,
Et pereuntis aquæ fluctus ubique ſonat.

Luci etiam & arbuſta in magnis iſtis ædibus erant, imo & ſupra ædes. Seneca epiſt. 123. pomaria, inquit, in ſummis urbibus ſerunt, quorum ſilvæ in tectis ac domorum faſtigiis nutant, inde ortis radicibus, quo improba cacumina egiſſent. *Lipſ.* de magn. Rom. 3. cap. ult.

Viſere templa Deorum.] Templa Deorum ſolent ſumptuoſioribus ædificiis conſtitui, quam domus privatorum, & tamen ad eam libidinem pervenerunt homines ætatis noſtræ, ut nunc ſibi ædes ædificent, quæ ſunt multo ſumptuoſiores quam Deorum templa. *Vall. Viſere templa Deorum.* Varro libro de lingua Latina ſexto ait: Templum tribus modis dicitur, ab natura, ab auſpicio, ab ſimilitudine. à natura in cœlo, ab auſpiciis in terra, à ſimilitudine ſub terra. in cœlo templum dicitur, ut Hecuba: in terra, ut Perhibea: ſub terra, ut Andromacha. Paulo poſt: In terris dictum templum, locus augurii aut auſpicii cauſa, quibuſdam conceptis verbis finitus. *Zanch. Templa.* Templa ſunt proprie quæ per augures conſtituebantur, unde & in augurali diſciplina templum cœli regio appellabatur à contemplando. augures enim in cœli ſpatia oculos figebant, atque auſtralem plagam dextram, ſiniſtram Septentrionalé habebant. Secus atque Græci. Rationem alibi reddit Thyſius in Exerc. Miſcell. cap. 19. Hinc & ad ædes ſacras tranſlatum eſt vocabulum. Alioqui Varro ſcriptum reliquit non omnes ædes ſacras templa eſſe, ac ne ædem quidem Veſtæ templum eſſe. Gell. lib. 14. cap. 7. Feſtus Pompeius: Minora templa fiunt ab auguribus cum loca aliqua tabulis aut linteis ſepiuntur, ne uno amplius oſtio pateant, certis verbis definita. Itaque templum eſt locus ita effectus, aut ita ſeptus, ut ea una parte pateat, angulusque adfixus habeat ſe ad terram. Servius: alii templum dicunt non ſolum quod poteſt claudi, verum etiam quod palis aut haſtis ſuſtentatum, aut aliqua tali re, & lineis (lege linteis) aut loris, & ſimili re ſeptum eſt, quod ecfatum eſt. amplius uno exitum in eo non eſſe oportet, cum ibi ſit cubiturus auſpicans. Teſca autè dicebantur loca augurio deſignata: quo termino finitur terra augurii. Modus dedicandi in Pontificiis libris talis habetur: LOCVMQVE. SEDEMQ. TESCVMQ. ALIQVOI. DEO. DEDICAVERIT. VTEI. DEOS. ACCIPIAT. VOLENS. PROPITIOSQ. *Scalig. Templa Deorum quæ noſtri majores.* Simplici cultu puta & ſine opibus fecere. Colebantur enim religiones pie magis quam magnifice, ut Livius loquitur: unde in leg. duodecim tabularum. *Ad divos adeunto caſte: pietatem adhibento: opes amovento.* Cic. autem lib. 11. de ll. legem hanc ita explicat: quod autem pietatem adhiberi, opes amoveri jubet: ſignificat probitatem gratam eſſe Deo, ſumptum eſſe removendum. Quid eſt enim, cum paupertatem divitiis etiam eſſe inter homines æqualem vidimus, cur eam ſumptu ad ſacra adhibito Deorum aditu arceamus? *Graſvv.*

Religioſiſſimi mortales.] Religioſus, inquit Feſtus, eſt, non modo deorum ſanctitatem magni æſtimans, ſed etiam officio-

domos ſuas gloria decorabant, neque victis quidquam, præter injuriæ licentiam, eripiebant. at hi contra, ignaviſſumi homines, per ſummum ſcelus, omnia ea ſociis adimere, quæ fortiſſumi viri victores hoſtibus reliquerant: pro-

officioſus adverſus homines. Dies autem religioſi, quibus niſi quod neceſſe eſt, nefas habetur facere: quales ſunt ſex dies & triginta Atri, qui appellantur & Alienſes, atque ii quibus mundum patet. Gallus Ælius religioſum eſſe ait, quod homini ita facere non liceat, ut ſi id faciat, contra Deorum voluntatem facere videatur. quo in genere ſunt hæc: In ædem Bonæ Deæ virum introire adverſus myſtica, legem ad populum ferre die nefaſto, apud prætorem lege agere. *Zanch. Religioſiſſimi.* Religio autore Auguſtino de vera relig. cap. 55. & Lactantio lib. 4. c. 28. dicitur à religando, & ſignificat omnia illa pietatis officia, quibus Deo obligamur colligamurque. Cic. de natura Deorum ita loquitur: qui autem omnia quæ ad cultum Deorum pertinerent, diligenter tractarent & tanquam relegerent, hi dicti ſunt religioſi à relegendo. Quod & ſequitur Non. Marcellus.

Domos ſuas gloria decorabant.] Cic. ubi de M. Marcello, L. Scipione, Flaminio, L. Paulo, L. Mummio ſummis Imperatoribus egiſſet, concludit: quorum domus cum honore & virtute florerent: ſignis & tabulis pictis erant vacuæ. Vnde & in Verrem IV. ita loquitur Princeps Romanæ Eloquentiæ de Marcello: Romam quæ aſportata ſunt ad ædem Honoris atque Virtutis aliiſque in locis videmus, nihil in ædibus, nihil in hortis poſuit, nihil in ſuburbano: putavit ſi urbis ornamenta domum ſuam non contuliſſet, domum ſuam ornamento urbi futuram. *Grafvv.*

Neque victis quicquam.] Cic. lib. IV. in Verrem: Etenim mirandum in modum Græci rebus iſtis quas nos contemnimus, delectantur. Itaque majores noſtri facile patiebantur, hæc eſſe quamplurima apud ſocios, ut imperio noſtri quam ornatiſſimi florentiſſimique eſſent: apud eos autem, quos vectigales aut ſtipendiarios fecerant, tamen hæc relinquebant, ut illi, quibus ea jucunda videbantur, haberent hęc oblectamenta ſervitutis. De continentia Marcelli in Syracuſas vide ſupra, ut lib. II. in Verrem. *Idem.*

Præter injuriæ licentiam.] Nihil victis auferebant, niſi lædendi facultatem. *Glar.*

Sociis adimebant.] De quibus moribus Cic. in Verrem; lugent omnes provinciæ, queruntur omnes liberi populi, regna denique jam omnia de noſtris cupiditatibus & injuriis expoſtulant. Locus intra Oceanum jam nullus eſt, neque tam longinquus, neque tam reconditus, quo non per hæc tempora noſtrorum hominum libido iniquitaſque pervaſerit.

Victores reliquerant.] In vetuſtioribus quibuſdam eſt, hoſtibus reliquerant. Eſt enim perperam hic Dativus in recentioribus omiſſus, ni fallor. Nam hoſtes oppoſuit ſociis, fortiſſimos viros ignaviſſimis hominibus, relinquere denique τῷ adimere, ſaluti victoriam. *Rivius. Victores reliquerant.* Legendum forte: victores victis reliquerant. Comparat enim fortiſſimos viros cum ignaviſſimis, ſocios cum victis, atque ea quę fortiſſimi viri victores victis reliquerant, ea ignaviſſimos à ſociis per ſcelus auferre. *Ciaccon.* Cic. lib. IV. in Verrem: *nimium hæc illis forſitan mirantur atque efferunt. Eſto, veruntamen honeſtius*

proinde quasi injuriam facere, id demum esset imperio uti. Nam quid ea memorem, quæ, nisi his, qui videre, nemini credibilia sunt; à privatis compluribus subversos montes, maria constrata esse? quibus mihi ludibrio videntur fuisse divitiæ. quippe, quas honeste habere licebat, per turpitudinem abuti properabant. Sed libido stupri, ganeæ,

stius erit Reip. nostræ Iudices, ea quæ illis pulchra esse videntur, Imperatorem nostrum in bello reliquisse, quam Prætorem in pace abstuliſſe. ubi Sallustius expressit Ciceronem.

A privatis compluribus subversos monteis.] Plinius nat. hist. lib. 9. cap. 54. Lucullus, inquit, exciso etiam monte juxta Neapolim, majore impendio quam villam ædificaverat, euripum & maria admisit. Qua de causa Magnus Pompejus Xerxem togatum eum appellabat. Hæc eadem scribunt etiam Vellejus & Plutarchus: nisi quod Plutarchus Tuberonem, non Pompejum, ait appellasse Lucullum Xerxem togatum. Fuerunt & alii, qui magno impendio piscinas salsas ædificarunt. ut leges apud Varronem de re rust. lib. 3. cap. 17. & Plinium tum loco proximè citato, tum capite sequenti. *Cast. Subversos monteis.* M. Var. lib. 3. de Re rust. inquit: Contra Neapolim L. Lucullus posteaquam perfodisset montem, ac maritima flumina immisisset in piscinas, & infra. Plin. lib. 36. cap. 15. Quod si quis diligentius æstimarit aquarum abundantiam in publico balneis, piscinis, domibus, euripis, hortis suburbanis, villis, spacioque advenientis extructos arcus, montes perfossos, convalles æquatas, fatebitur nihil magis mirandum fuisse in toto orbe terrarum. *Zanch.*

Maria constrata.] Legit Gruterus maria contracta auctoribus quibusdam libris. Vnde Horat.

Contracta pisces æquora sentiunt
Iactis in altum molibus.

Vtrunque non male, certe neutrum falso, unde Petronius:

Expelluntur aquæ saxis, mare nascitur arvis.

Grut. Constrata. Ita habet Fulvii Vrsini liber, impressam tamen lectionem *constructa* non improbo. Dixit enim idem Sallustius infra: divitias profundere in exstruendo mari & montibus coæquandis, vide Plin. lib. IX. cap. LIV. *Aldus Manut. Maria constrata.* Sicut etiam Lucullus dicitur fecisse Neapoli, ubi prædia sua habebat. dicitur enim fecisse ædificia ingentia, & amœnitate omnibus præstantia, quæ usque in medium mare porrigebantur: ita ut ubi maria inerant, ibi stratum erat solum, velut in terra continenti fabricasset. *Vall. Maria constrata.* Lucullum hic tacite præcipue notat Sallustius. Sic M. Varro de Re Rust. cap. XVII. *contra ad Neapolim,* inquit, *L. Lucullus, postquam perfodisset montem, ac maritima flumina immisisset in piscinas, quæ reciproce fluerent, ipse Neptuno non cederet de piscatu. Et Vellejus Paterculus lib. II. Hist. Rom. cap. XXXIII. Lucullus summus alioquin vir, profusæ hujus in ædificiis, conviciibusque & apparatibus luxuriæ primus auctor fuit: quem ob injectas moles mari, & receptum suffossis montibus in terras mare, haud insacete magnus Pompejus Xerxem togatum vocare assueverat.* Benn.

Quibus mihi videntur ludibrio fuisse divitiæ.] Illi enim ludibrio habent divitias, qui eas in rebus minime necessariis profundunt.

Stuprum.] Omnis illicita consuetudo dicitur,

ganeæ, ceterique cultus non minor inceſſerat. viri patī muliebria: mulieres pudicitiam in propatulo habere: veſcendi

dicitur, quæ cum omni muliere libera committitur, quæ neque uxoris, neque concubinæ loco habetur l. 3. ff. de concub. l. 34. ff. de adult. quanquam cũ adulterio nonnunquam confunditur. l. 201. de V.S. Docet Feſtus antiquos pro omni turpitudine ſtuprum accepiſſe, ut in carmine Nævii: *fœde ſtupreque caſtigat hodie.* Et apud Nævium, ſeſeque ii perire mavolunt, quam cum ſtupro redire ad ſuos populares.

Ganeæ.] Ganeones, ut ait Non. Marcell. à ganeis dicti ſunt, quę ſunt loca violentiæ & libidini apta. Varro Grammaticus: Hoc intereſt inter Epicurum & ganeones noſtros, quibus modula eſt vitæ culina. Cic. in 2. in Catilinam: Quis tota Italia veneficus, quis gladiator, quis latro, quis ſicarius, quis parricida, quis teſtamentorum ſubjector, quis circumſcriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quæ mulier infamis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri poteſt, qui ſe cum Catilina non familiariſſime vixiſſe fateatur? *Zanchius. Ganeæ.* Ganeum, Græcorum γάνος, γάνυσις, non à ſubterraneis cryptis, ut Grammatici: I. Cæſ. Scaliger Exercit. 31. 7. ſect. 2. γάνος à Chaldaico גנה convivari, menſæ accumbere, ut *Guichardus* docet, vel à גנג delicate vixit aut jucunde. Hadrianus Turnebus libro 20. cap. 33. inquit, ganeum dicitur fornix, γυναικεῖον. nam Latini η in a ſæpe mutant & ei in e breve ut *gynæceum* apud Terentium penultima brevi, γυναικεῖον. Cyclopeus apud Virg. κυκλώπιος. Conopæum apud Horat. quod eſt κωνωπεῖον.

Cæterique cultus.] Id eſt, veſtitus. Appoſite Plinius lib. IX. Natur. Hiſt. c. xxxv. *parum ſcilicet fuerat, in gulas condi maria, niſi manibus, auribus, capite, toto corpore, à fœminis juxta viriſque geſtarentur.* Seneca lib. 7. de Benef. cap. IX. ubi de luxu ſuorum temporum conqueritur, bina ac terna patrimonia auribus ſingulis pependiſſe teſtatur. *Cultus.* Cultum accipimus pro elegantia, quæ apud veteres pro vitio ſæpius reponebatur. quod Catonis autoritate probat Gellius, ſcribens elegantiam, ſed quę minus læto amœnoque cultu eſſet. Cultus ad hoc apud veteres nunc in bonam, nunc in malam partem accipiebatur. Horatius:

Mundus erit, qui non offendet ſordibus, atque
In neutram partem cultus miſer. ——— *Bonon.*

Invaſerat.] Inceſſerat.

Viri pati muliebria.] *Viros* forte. Iure miremur Criticorum diſſimulationē: nam hactenus fere lectum: *ſed libido ſtupri, ganeæ, cæteriq; cultus, non minor inceſſerat. viri pati muliebria, &c.* Et ſic nulli prorſus Mſſ. nulli impreſſi ante editionem Læti. omnes enim repræſentant uno ore *Viros*: quam etiam lectionem extare in Romano codice indicavit Vrſinus. *Gruterus.* Contra maſculam Venerem L. Scantinia lata, cujus pœnam etſi Quintilianus fuiſſe decem millium dicat, non immerito tamen Briſſonius exiſtimat, ſecus ſe rem habere, & potius à Quintiliano exercitationis gratia hoc confictum, aut ex Græcorum legibus, ubi talis Venus promiſcua erat, deſumptum eſſe, cum alioqui Valerius Maximus exempla capitalium ſuppliciorum enumeret.

In propatulo habere.] Et mulieres habere pudicitiam, id eſt, caſtitatem conjugalem: in propatulo, id eſt, omnibus expoſitam, quaſi in proſtibulo: ita ut ſola caſta ſit, quam nemo petivit. *Bad.*

Terra

ſcendi cauſa, terra, marique omnia exquirere: dormire prius, quam ſomni cupido eſſet: non famem, aut ſitim, neque frigus, neque laſſitudinem opperiri, ſed ea omnia luxu ante capere. hæc juventutem, ubi familiares opes defecerant, ad facinora incendebant. animus imbutus malis artibus, haud facile lubidinibus carebat: eo profuſius omnibus modis quæſtui, atque ſumtui deditus erat.

In tanta tamque corrupta civitate, Catilina, id quod factu facilimum erat, omnium flagitioſorum atque facinoroſo-

Terra marique omnia exquirere.] Huc facit Petronius Arbiter:

Ingenioſa gula eſt, Siculo ſcarus æquore merſus
Ad menſam vivus deducitur: inde Lucrinus
Eruta Litoribus vendunt conchylia cænis,
Vt renovent per damna famem. Iam Phaſidos unda
Orbata eſt avibus, mutoque in litore tantum
Solæ deſertis aſpirant frondibus auræ.

Eadem Seneca queritur conſolat. ad Helviam cap. IX. Quin & illorum gulæ anguſtus erat orbis noſter. Namque appoſitas dapes non ſapore ſed ſumptu æſtimantes: illis demum cibis acquieſcebant, quos extremus oriens, aut poſitus extra Romanum Colchus imperium, aut famoſa naufragiis maria miſiſſent, ut loquitur de prioribus temporibus *Latinus Pacatus in Panegyrico. Lipſius.*

Non famem aut ſitim.] Senec. conſol. ad Helv. cap. IX. ſuo tempore: vomunt ut edant, edunt ut vomant, & epulas, quas toto orbe conquirunt, nec concoquere dignantur. Idem de Brev. vitæ cap. XII. mala ſua illos ſequuntur, ut nec bibant ſine ambitione nec edant. Nec illos quidem inter ocioſos numeraveris, qui ſella ſe & lectica huc & illuc ferunt, & ad geſtationum ſuarum, quaſi deſerere illas non liceat, horas occurrunt. Quos, quando lavari debeant, quando natare, quando cœnare alius admonet; & eo uſque nimio delicati animi languore ſolvuntur, ut per ſe ſcire non poſſint, an eſuriant. *Graſvv.*

Nec opperiri.] Id eſt, non expectabant. *Opperiri.* Inuſitatum perior, cujus meminit lib. 4. & 8. Priſcianus, idem eſt atque experimentum facio. hinc periculum, id eſt, tentamen. hinc experior, πείρων λαμβάνω, πειράω, reperio, tentando deprehendo: opperior, expecto, cupio periri, è regione obſervans. *Becmann.*

Ante capere.] Antevortere.

Ideo profuſius.] Id eſt, immoderatius & intemperantius.

Quæſtui.] Id eſt, acquiſitioni rerum.

Flagitioſorum.] Flagitioſorum, recte legitur; nam flagitioſus dicitur, flagitiis contaminatus: flagitium autem (auctore Donato, ſuper illud Terentianum in Eunucho, Ha flagitium) facinus, more militari dicitur, res flagitatione digna, hoc eſt, increpatione. nam flagitatio à ſtrepitu dicitur. unde flamma, & flagella: & flagitare, id eſt, perſonare intelligimus dici. nam hæc omnia ſine ſonitu & crepitu non ſunt. *Zanch. Flagitioſorum.* Cicero 2. Invectiv. Complures flagitioſos nominat, qui cum Catilina familiariſſime vixerint: licet idem in Orat. pro Cælio haud inficie-

noroſorum circum ſe, tanquam ſtipatorum, catervas habebat. Nam, quicumque impudicus, adulter, ganeo, alea, manu,

inficietur multòs etiam probos & bonæ mentis adoleſcentes huic monſtro ſtuduiſſe. niſi tamen aliud ibi ſentit, quam videtur: bonoſque, factioſos, divites, nobileſque appellat. Sed Ciceronem ſimpliciter interpretari tutius & verius erit: quanquam idem bonos pro magnis non dubitavit uſurpare in Verrinis, teſte Aſconio. *Coler.*

Stipatorum.] Stipare eſt Græcis στείβειν, hinc στίβος denſa acies, & στῖφος globus militum denſus, turma, niſi à σύφω, quod eſt adſtringo, & denſo nomen ſuum accepit. hinc enim & στῦπος Latinorum ſtipes originem duxit. Atque hinc quoque ſtupor, ſtupeo. *Beckmann.*

Caterva.] Id eſt, multitudinem. alioqui caterva erat Gallorum, ſicuti Phalanx Macedonum, quæ certo numero conſtabat. Veget. enim lib. 2. cap. 2. ſena militum millia continuiſſe refert.

Alea.] Eſt tabula luſoria, quæ & latruncularia, & pyrgus, & alveus, & alveolus vocatur, rotunda illa tabella rotulæ inſtar, quæ movetur. hinc in proverbio eſt, Iacta eſt alea: cum ſic incœpta res eſt, ut deſiſtere integrum non ſit. quod Cæſar, trajecturus Rubiconem, uſurpavit. *Zanch.* Cæterum in tabula luſoria, ut olim apud veteres, ſic hodie apud nos, duplex præcipue ludus ludebatur, calculorum, quos & latruncŭlos dicebant, & teſſerarum, quem & tabulæ luſum appellabant. Martialis:

Hic mihi biſſeno numeratur teſſera puncto.

Duodecim enim lineis ſive ſcriptulis tabula notata erat utrinque. Ex vario teſſerarum jactu varie per ſcripta & lineas movebantur ac diſponebantur calculi. Calculum autem reducere licitum non erat, niſi adverſarius concederet. Tabulæ porro uſum, hoc eſt, τὴν πεττείαν à Palamede inventum fuiſſe apud omnes conſtat. Quod cum dicimus de hoc luſu debemus intelligere, qui teſſeris calculiſque conſtabat, & tabula in qua ludebatur, lineis multis diſtincta, per quas calculi movebantur ad teſſerarum jactum. Ludus autem triginta calculis conſtabat, quindecim nigris & quindecim albis. Quanquam in antiquiſſimo Palamedis ludo uterque quinque tantum calculos haberet, & quinas lineas, in quibus ſtatuebătur illi calculi. Inter illas alia quædam media ferebatur, quam ſacram vocabant, ad quam qui pervenerat, ad incitas redigebatur. Neque teſſeris ſed ſolis calculis hic res agebatur, ut Heſychius teſtatur. Apud Romanos tamen ſuperior modus uſitatus fuit, & ab Ægyptiis originem accepiſſe creditur, ut Plato in Phædro ſcriptum reliquit. nam πεττεία hæc curſum Solis oſtendebat per duodecim Zodiaci ſigna, ut Euſtathius monet. Tabulam luſoriam marmoream in theſauro antiquarum inſcriptionũ oſtendit Gruterus, quam tamen talem tabulam eſſe ignoratunt hactenus eruditi. Tabula autem, inquit Iſidorus, luditur pyrgo, calculis, teſſeriſque. Ex pyrgo ſive turricula jaciebantur teſſera in tabulã. Præter Pyrgum etiam ψηφοβόλον Ioannes Antiochenſis appellavit, per quod in pyrgum tali vel teſſeræ conjiciebantur. Sed plerunq; ſolo pyrgo contenti erant aleatores. Pyrgum quoque fritillum vocavit antiquitas, quanquam pro tabula luſoria eruditi habeant. Fritillum enim inſtrumentum eſt vel vaſculum, in quo teſſeræ fritinniunt, id eſt, juxta Nonium cum ſono ſubſiliunt, concuſſæque agitantur. teſſeras quod attinet, antiquiſſimi tribus utebantur,

media

manu, ventre, pene, bona patria laceraverat, quique alienum æs grande conflaverat, quo flagitium, aut facinus redimeret; præterea, omnes undique parricidæ, sacrilegi, convicti judiciis, aut pro factis judicium timentes; ad hoc, quos manus, atque lingua, perjurio, & sanguine civili alebat; postremo, omnes, quos flagitium, egestas, conscius animus exagitabat, hi Catilinæ proxumi, familiares-

media ætas duabus, posterius ævum ad tres rediit. *Salmas.* Aleæ usus legibus vetitus, quod & Horat. lib. 3. carm. docet. vid. tit. jur. de Aleat.

Laceraverat.] Legitur & *dissipaverat*, id est, dispersérat. Dissipare enim est dispergere, ut pereat, vel ignominiæ causa. Porro, laceraverat, quidam auctoribus libris veteribus conantur emendare in lancinaverat, quo verbo Catullus usus est, nec non Plautus Arnobiusque. Tertull. quoque adversus Iudæos, qui ante norunt lanceare, quam lancinare. Glossarium lancinat, καλαχνίζει. sed & lacerare rectum erat. *Coler.*

Alienum æs grande conflaverat.] Pecuniam mutuo acceperat. & est naturalis locutio, quemadmodum honesta. nam qui æs alienum habet, multam pecuniam habebat mutuo, grande æs conflaverat. *Vall. Flagitium.* Flagitium veteres vitium, quod virgini infertur, dici voluerunt, ut autor est Non. Marc. *Facinus.* Facinus hoc in loco significat scelus. Plaut. Hoc est servi facinus. Alias factum significat. *Zanch.*

Redimerent.] Vel quod pecunia judices corrumperent, vel quod transigerent vel paciscerentur cum iis, qui accusationem intendebant. Transigere enim vel pacisci de criminibus capitalibus, excepto adulterio, apud Romanos prohibitum non erat l. 18. C. de Transact. quia ignoscendum illi putabant, qui sanguinem suum qualitercumq; redemptum voluit, ut loquitur IC. l. 1. D. de bon. eor. qui ant. sent. Quæ transactio hoc efficiebat, ut accusatio illius perimeretur. Cæteroquin repeti reus ab alio accusatore vel etiam magistratu poterat. Certum est enim publicam coërcitionem privatorum pactionibus tolli non posse, & expedire, Reipubl. delicta nocentium non esse impunita. l. 7. §. si paciscar. ff. de Pact. aliisque ll. *Thys.*

Convicti judiciis.] Id est, qui condemnati fuerant. *Zanch.*

Manus atque lingua.] Apposite ad hunc locum Augustinus lib. 3. cap. 1. de Civ. Dei: habuit etiam eorum grandem copiam, quos manus atque lingua perjurio aut sanguine civili alebat. Quid enim aliud toties senatores corrupti in judiciis, toties populus in suffragiis, vel in iis causis, quæ apud eum concionibus agebantur, nisi etiam pejerando peccabant? Nam corruptissimis moribus ad hoc mos jurandi servabatur antiquus, non ut à sceleribus metu religionis prohiberentur, sed ut perjuria quoque cæteris sceleribus adderentur. *Coler.*

Conscius.] Scilicet alicujus sceleris. Conscius in mala re sæpe dicitur, sed & aliquando in bona. Cic. in lib. 1. Epist. ad Attic. Qui mihi & in publica re socius, & in privatis omnibus conscius, & omnium meorum sermonum & consiliorum particeps. *Zanch.*

Exagitabat.] Id est, extra tranquillitatem agitabat, & ita vexabat & torquebat morsu conscientiæ. *Bad.*

liaresque erant. Quod si quis etiam à culpa vacuus in amicitiam ejus inciderat; quotidiano usu, atque illecebris, facile par, similisque ceteris efficiebatur. sed maxume adolescentium familiaritates appetebat. eorum animi molles, & ætate fluxi, dolis haud difficulter capiebantur. nam, uti cujusque studium ex ætate flagrabat, aliis scorta præbere; aliis canes, atque equos mercari: postremo neque sumtui, neque modestiæ suæ parcere, dum illos obnoxios, fidosque sibi faceret. Scio fuisse nonnullos, qui ita existumarent, juventutem, quæ domum Catilinæ frequentabat, parum honeste pudicitiam habuisse. sed ex aliis rebus magis, quam quod cuiquam id compertum foret, hæc fama valebat. Jamprimum adolescens Catilina multa nefanda stupra fecerat, cum virgine nobili, cum

Vacuus à culpa.] Id est, innocens, & nullius criminis conscius.

Pari.] Scilicet magnitudine scelerum.

Similis.] Moribus.

Molles.] Teneri, luxui dediti.

Et ætate fluxi.] Animos adolescentum mutabiles esse, multis modis Aristoteles libro Rhetoricorum 2. scribit, & graphice admodum illorum mores depingit Lyricorum Princeps in Arte Poët.

Nam ut cujusque studium ex ætate flagrabat.] Est quidem in plerisque, ut cujusque ingenium: sed perperam, ut opinor. Nam & studium est in manuscriptis, & eodem modo Felicius Durantinus legit. Namque hunc sensum reddens, ut eorum diversa studia perspexerat (inquit) sic dissimili ratione in suam familiaritatem illexerat. *Riv. Flagrabat ex ætate.* Id est, secundum quod quemque maxime proclivem viderat. *Bad.*

Neque modestiæ suæ parcere.] Modestiæ parcere, est servare & retinere modestiam. Catilina igitur neque pecuniæ, neque modestiæ rationem habebat. *Cast.*

Obnoxios.] Obligatos. Proprie enim obnoxius, autore Festo, pœnæ obligatus dicitur: ob noxam, id est, delictum. Verè quidem Festus, & justa origine: verum in his non complectitur omnia, quæ novo deinde usu hoc vocabulum adeptum est. Siquidem & obligatum, obstrictumque beneficio significat, & expositum etiam alicui rei, & pronum inclinatumque ad aliquid. *Zanch.*

Multa nefanda stupra.] Adulterium enim & cum eâ commisisse dicitur, quæ postea ei socrus fuit, & incestum cum Vestali. Tales autem stuperatores virgis in comitio ad necem usque cædebantur, sicuti & cætera incesta crimina capitalia fuere, nam & Cic. incestum Pontifices morte punire jubet.

Cum virgine nobili.] Eam significare Sallustium existimo, quæ postea fuit Catilinæ socrus, de qua sic Cicero mentionem facit: Cum deprehendebare in adulteriis, cum deprehendebas adulteros

cum ſacerdote Veſtæ, & alia hujuſcemodi contra jus,

ros ipſe, cum ex eodem ſtupro tibi & uxorem, & filiam inveniſti. Quæ verba ita interpretatur Aſconius: Dicitur, Catilina adulterium commiſiſſe cum ea quæ ei poſtea ſocrus fuit: & ex eo ſtupro duxiſſe uxorem, cum filia ejus eſſet. Hæc Luceius quoque Catilinæ objicit, in orationibus quas in eum ſcripſit. nomina harum mulierum nondum inveni. Hactenus ille. Quibus ex verbis intelligimus, nomen mulieris hujus & à Salluſtio, & ab aliis propter nobilitatem generis ſuppreſſum eſſe. Sic quoque Salluſtium non feciſſe mentionem de filia, ne aperte mulierem notaret. Plutarchus in Cicerone tantum id ſcribit, Catilinam cum filia virgine coiſſe. Potuit Salluſtius aliam quandam virginem intelligere. nos autem quid certius afferamus, non habemus. *Caſt.*

Cum ſacerdote Veſtæ.] Id eſt, cum virgine Veſtali. Paulus Oroſius: Eodem anno apud Romanos Catilina accuſatus inceſti, quod cum Fabia virgine Veſtali ſtuprum commiſiſſe arguebatur, Catuli gratia fultus evaſit. Pædianus: Fabia, inquit, virgo Veſtalis cauſam inceſti dixerat, cum & Catilina objiceretur. A quo autem Catilina accuſatus fuerit, ignoro, niſi quod apud Plutarch. in Catonis vita, à P. Clodio ait ſacerdotes ac virgines Veſtales (inter quas Fabia Terentia erat, ſoror Terentiæ, Ciceronis uxoris) apud populum accuſatas fuiſſe: & cum Cato earum defenſionem ſuſcepiſſet, fertur tantam verecundiam accuſatori injeciſſe, ut cogeretur urbem relinquere. *Cum ſacerdote Veſtæ.* Veſtales, autore Plutarch. in Problem. inceſti convictas alia pœna non afficiunt, ſed vivas tantummodo ſubterraneo ſpecu defodiunt. ibi enim & lucerna accenſa inerat, & nonnihil panis, & exiguum aquæ ac lactis: inde ſpecum deſuper terra operiebant. Hactenus ille. Veſtaleſque virgines ad ſacri & æterni ignis cuſtodiam, qui in penetralibus Veſtæ colebatur, à Pontifice maximo eligebantur, ipſiuſque curæ cuſtodiæque mandabantur: de quo more eligendi Gellius lib. 1. cap. 12. tradit. Veſtalis virgo primis annis decem diſcebat, alteris miniſtrabat, ultimis docebat: poſt hos triginta annos ei nubere licebat. autor Plutarch. in vita Numæ, ubi multa de ipſis tradit. & ignis aſſervandi tanta Veſtalium diligentia erat, ut Livius l. 28. inter prodigia, ignem in æde Veſtæ extinctum, ſcribat. nec, extinctum eum, ex igni alio accendi: ſed ex ſole tantum, licebat, ut ait Plutarch. Virginis ejus, cujus negligentia extinctus eſſet, pœnam eſſe nonnulli ſcripſerũt, ut virgis à Pontifice cæderetur. Dionyſius lib. 2. de Veſtalibus multa ſcribens, mortem pœnam eſſe ſignificat. *Zanchius. Veſta.* Chaldæis אשתא Eſtha ignem denotat, unde Veſta proculdubio nomen accepit. Atque hic cultus apud Chaldæos & Perſas præcipuus fuit. Quin & in ſacro populo acceſſit Dei juſſio. *Ignis in altari ſemper ardebit, quem nutriet ſacerdos ſubjiciens ligna mane per ſingulos dies.* Et mox: *Ignis eſt iſte perpetuus, qui nunquam deficiet in altari. Lipſ.* Vetuſtiſſimum Chaldæorum cultum hunc idolatricum fuiſſe adeo antiquum volunt Hebræi, ut Vr Chaldeorum quod habetur Geneſ. cap. xi. pro eorum Deo ignem capiant. Vide & Maimon. l. iii. Perplex. cap. xxx. *Selden. Veſta.* Inceſti reæ terra obruebantur, uti notum, cauſam quærit eruditiſſimus Plutarchus: exiſtimat autem hoc ideo à majoribus inſtitutũ, quod injuſtum crederent more ſolenni eam cremare, quę ſacrum ignẽ neglexiſſet, vel quod corpus conſecratum alio ſupplicio afficere nõ auderent. Tertiam rationem addo, hoc ſupplicium inſtitutum, ut Veſtæ, quam & terram eſſe novimus,

jus, fasque. postremo, captus amore Aureliæ Orestillæ, cujus, præter formam, nihil unquam bonus laudavit; quod ea nubere illi dubitabat, timens privignum adultum

vimus, veluti devoveretur piaculare hoc sacrificium. Eam nimirū, quæ læsa fuerat, nullo alio modo placari posse superstitiosa credidit antiquitas. *Thys.* Arnobius lib. III. Terram nonnulli Vestam pronunciant, quod in mundo stet sola, cæteris ejus partibus in mobilitate perpetua constitutis. Sed quomodo ignem cum terra confudere? Rationem reddit Phurnutus, quod vis ignea, quæ in mundo est, hinc nutriatur; ac per hanc subsistat: aut quod fœcunda terra etiam animalium sit mater, quibus vis ignea vitæ est causa. Dionys. l. 2. Antiq. ideo Vestæ sacrari ignem tradit, quod ea medium mundi locum sortita, accendat è sese superiores illos ignes. Terræ vaporibus sidera nutriri & exardescere, celebris antiquorum sententia. Vnde Martianus Capella Vestam nutricem Iovis appellavit. Plutarchus in Numa hæc tradidit: Dicitur Numa Vestæ ædem orbiculari forma igni perpetuo custodiam circumjecisse, non ut adsimilarent terræ figuram, tanquam ea Vesta esset, sed universi hujus mundi. cujus medium Pytagorici ignem esse arbitrantur. atque id Vestam appellant ac Vnitatem. Terram autem neque immobilem esse, neque in medio circumlationis sitam; sed in orbe circa ignem suspensam, neque inter eximias aut primas mundi partes censendam. Eadem Platonem volunt jam senem sensisse de terrâ. *Vide Lipsi. Cum sacerdote Vestæ.* Ea Fabia vocabatur, & fuit soror Terentiæ Ciceronis. verum cum incesti causam dixisset, quod à Catilina polluta esset, absoluta fuit. *Cast. Vestæ.* Orosius accusatum Catilinam Catuli gratia evasisse scribit. Vnde hæc Orosius? Plutarchus aliter, aliter Asconius ad Catilinarias Ciceronis, qui eam absolutam fuisse dicit, quia soror erat Terentiæ Ciceronis. Quo magis miror virum doctissimum Sebastianum Corradum Orosium sectatum, tertium accusatum fuisse, Catilinam asserere. Sed frustra est, qui alias haud ferme. Nam Catilina ob hoc crimen nunquam accusatus fuit, sed ipsa Fabia virgo Vestalis causam incesti dixerat, cum ei Catilina objiceretur. *Coler.*

Ius.] Contra jus humanum. *Fas.* Contra jus divinum. nam jus hominum, fas deorum dicitur. Ius læserat, stuprum committendo cum virgine nobili, & etiam adolescentibus se delectando: fas autem, deorum jus offenderat, quod cum Vestali virgine stuprum commisisset. *Vall.*

Aureliæ Orestillæ.] An hæc illa quam postea domum duxit Cornificius adolescens, teste Cælio ad Ciceronem? Vix reor. an L. Orestis L. F. L. N. qui anno D XCVI. consul fuit filia? Non credo. Sed alterius fortassis alicujus, non æque honoribus usi. *Colerus. Aureliæ Orestillæ.* Cicero oratione prima in L. Catilinam, videtur significare, non solum filium, sed etiam superiorem uxorem Catilinam sustulisse. Ejus verba hæc sunt: Quid vero nuper? cum morte superioris uxoris, novis nuptiis domum vacuam fecisses, nonne etiam alio incredibili scelere cumulasti? quod ego prætermitto, & facile patior sileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas aut steriisse, aut non vindicata esse videatur. Vide Appianum Bellorum civilium lib. 2. & Valer. Max. lib. 9. cap. 1. *Cast.*

Privignum.] Privum, qua voce Lucretius delectatur, proprie est ab alio divisus & sejunctus. hinc privignus, qui ratione vitrici, separatus est in conjugio.

Necato

tum ætate; pro certo creditur, necato filio, vacuam domum ſceleſtis nuptiis feciſſe. Quæ quidem res mihi in primis videtur cauſſa fuiſſe facinoris maturandi. namque animus

Necato filio.] Veneno ſublato. Valer. Max. lib. 9. cap. 1. Præcipue vero, inquit, Catilinæ libido ſceleſta. nam veſano amore Aureliæ Oreſtillæ correptus, cum unum impedimentum videret, quo minus nuptiis inter ſe jungerentur, filium ſuum, quem ſolum, & jam ætate puberem habuit, veneno eum ſuſtulit, protinuſque ex rogo ejus maritalem facem accendit. Eadem tradidit Appianus libro 2. *Zanch. Necato filio.* Et hoc crimen ſub parricidii nomine venit apud IC. l. un. de His. qui par. vel lib. occid. more autem majorum parricida virgis cæſus ſanguineis, culleis inſuebatur, cum cane, gallo gallinaceo, vipera, & ſimia: dein in mare, aut vicinum amnem conjiciebatur. De culleo vide Turneb. 28. Adv. c. 5. in fin.

Nuptiis.] Ælius & Cincius, nuptias dictas exiſtimant, quod flammeo caput nubentis obvolvebatur, quod antiqui obnubere vocarunt. ob quam cauſam lege quoque jubetur ille caput ſuum obnubere, qui parentem necaviſſet, quod eſt obvolvere. Nonarum, iduum, calendarum poſteri dies nuptiis alieni habebantur, quoniam hi dies decreto pontificum atri judicati ſunt: quod quotieſcunq; Romani duces belli gerendi gratia his diebus ſupplicaverunt, male rempub. geſſêre. Patrimi & matrimi pueri prætextati tres, nubentem deducebant: unus, qui facem præferret ex ſpina alba, quia noctu nubebant: duo, qui tenerent nubentem, auctor Feſtus. *Zanch. Nuptiis.* Novæ nuptæ haſta comam diſcriminabant, in honorem Junonis, cui haſtæ ſacrę erant, ut putat Plutarchus in Quæſt. Rom. Quæſt. LXXXVII. forſan ad raptum Sabinarum reſpexêrê, quæ paſſis capillis invitæ ita ad matrimonium adductæ fuere. Veſperi à tribus prætextatis pueris in ſponſi ædes deducebantur. Præcedebant faces ex ſpina alba. Qua monebantur etiam dura tolerari atque aſpera in matrimonio debere. Poſtes ſponſi adipe lupino inungebantur. Quem plurimum poſſe adverſus veneficia & incantationes exiſtimabant. ne vero Deos Penates contempſiſſe viderentur, boni ominis cauſa limen non calcabant. Atque hunc ritum adhuc in Italia obſervari Scalig. teſtatur Poët. lib. III. cap. c. etiam ad aram Junonis jugæ arcte vinculis conjungi ſolebant. Captatis autem auguriis atque invocatis Diis immortalibus coibat fides matrimonialis. Auſpicato item è Parentibus ſuis filiam coëmiſſe ex antiquo Lapide Patavino patet. Quærit autem Macrobius, quare Calendis, Nonis, & Idibus nuptiæ apud antiquos inauſpicatæ fuerint. Hi enim, ut reſpondet, dies præter nonas feriati ſunt. Feriis autem vim cuiquam fieri piaculare eſt. Ideo tunc vetantur nuptiæ in quibus vis fieri virginibus videtur. Idem poſtmodum ſubjicit: Nonis inauſpicatum erat, quia primus nuptiarum dies verecundię datur, poſtridie autem nuptam in domo viri dominium incipere oportet adipiſci, & rem facere divinam: omnes autem poſtriduani dies, ſeu poſt calendas, ſeu poſt nonas, iduſve ex æquo atri ſunt: Ideo & nonas inhabiles eſſe nuptiis dixerunt, ne nupta aut poſtero die libertatem auſpicaretur uxoriam, aut atro immolaret, quo nefas eſt ſacra celebrari. Hęc antiquitatis cauſa hic inſerere viſum fuit.

Namque animus impurus.] Hominem impurum pro improbo veteres dixerunt generaliter: ut ait Donatus in commenta-

animus impurus, Diis, hominibusque infestus, neque vigiliis, neque quietibus sedari poterat: ita conscientia mentem excitam vexabat. igitur colos ei exsanguis, fœdi oculi; citus modo, modo tardus incessus: prorsus in facie, vultu-

mentariis in Adelphos Terent. *Zanch.*

Infestus.] Vt ait Gellius libro 12. c. 15. dicitur, qui malum infert cuipiam. *Idem.*

Excitam.] Id est, excitatam, & commotam. *Idem.*

Vexabat.] Perturbabat. *Zanch.* *Vexabat.* Cui Cicero consentit: nolite enim putare, quemadmodum in fabulis sæpenumero videtis, eos qui aliquid impie sceleratèque commiserunt, agitari & perterreri furiarum tædis ardentibus. Sua quemque fraus & suus terror maxime vexat: suum quemque scelus agitat, amentia que afficit: suæ malæ cogitationes conscientiaq; animi terrent. hæ sunt impiis assiduæ domesticæq; furiæ.

Color.] Probus grammaticus legit, Colos exanguis.

Exanguis.] Pallidus. Nam cum è vultu sanguis effugerit, pallor vultum occupat. *Zanch. Exanguis.* Quando conscientia cor flagellatur, tristitiam, & metum comites habet: unde fugit sanguis introrsum versus cor, propterea pallor exteriora occupat. Vnde Ovidius:

Me timor invasit, stabam sine sanguine mœstus.

Fœdi oculi.] Fœdos oculos dixit, pro eo quod est, sævitiam & immanitatem præ se ferentes. nam hic sic accipiendum docet Servius in 2. Æneid. Alias fœdum est, consuetudine deforme. Terent. in Eunucho:

Nunc tibi videtur fœdus, quia illam non habet.

Fœdum, execrandum. Virgil. lib. 7.

——— *Aversusque refugit*
Fœda ministeria. ———

Fœdi oculi. Autore Plinio lib. 11. c. 37. nulla ex parte, quam ex oculis, majora indicia animi cunctis animalibus sunt: sed præcipue homini, in quibus animus habitat. de eorum indicio ille plura. *Zanch.*

Incessus.] Hinc Cicero pro Sextio: Quorum per Deos immortales si nondum scelera vulneraque insita Reip. vultis recordari, vultum atque incessum animis intueamini. Et Seneca in Hercule Furente:

Ecce sævus ac minas vultu gerens,
Et qualis animo est, talis incessu venit.

Vide Theophrasti Characteres.

Prorsus in facie vultuque vecordia inerat.] Latinus Pacatus Panegyrico: Ita intimos mentis affectus proditor vultus enunciat, ut in speculo frontium imago extet animorum. *In facie.* Gellius libro 13. cap. 28. Quidam, inquit, faciem esse hominis putant, os tantum, & oculos, & genas, quod Græci προσωπον dicunt: quum facies sit forma hominis & modus, & factura quædam corporis totius, à faciendo dicta: ut ab aspectu species, à fingendo figura, & quæ apud ipsum leguntur. *Vultuque.* Vultus à mente fingitur, ut ait Cicero in lib. Tusculanarum quæstionum, & vultus est, ut idem in Pisonem ait, sermo quidam mentis tacitus. & ut ait Non. Marcel. est voluntas, quæ mutata facie cognoscitur. *Zanch. Vecordia.* Amentia, furor. Vecors autem, privationem cordis, hoc est, animi significat. Cor enim nonnulli animum esse putabant: testis est Cicero Tusculana prima. Aliis, inquit, cor ipsum animus videtur: ex quo excordes, vecordes, concordesque dicuntur. Festus ita scribit: Vecors est, mali turbatique cordis. *Cast.*

Multis

vultuque vecordia inerat. Sed juventutem, quam, ut supra diximus, illexerat, multis modis mala facinora edocebat. ex illis testes, signatoresque falsos commodare; fidem, fortunas, pericula vilia habere. post, ubi eorum famam, atque pudorem attriverat, majora alia imperabat. si causa peccandi in præsens minus suppetebat: nihilominus insontes, sicuti sontes, circumvenire, jugulare. scilicet, ne per otium torpescerent manus, aut animus, gratuito potius malus, atque crudelis erat. His amicis, sociisque confisus Catilina, simul, quod æs alienum per

Multis modis mala facinora edocebat.] Cicer. 1. Catilin.: Cui tu adolescentulo, quem corruptelarũ illecebris irretisses, non aut ad audaciam ferrum, aut ad libidinem facem prætulisti? Et II. Catilin. aliis fructum libidinum, aliis mortem parentum, non modo impellendo, verum etiam adjuvando pollicebatur.

Testes signatoresque falsos.] Id est, sigillatores falsos testamenti. nam ut est in Institutionibus Iustiniani, in testamento faciendo adhibebantur edicto prætorio septem testes, puberes, cives Romani, qui testamentum obsignarent. eos & signare, & nomen suum ascribere oportere, Vlpianus dicit. *Zanch. Testes signatoresque falsos.* Falsum hic vel circa testamenta, vel circa alia instrumenta intelligitur. Qui pro ratione delicti Lege Cornelia puniebantur. Notandum autem quod duplex fuit testimonii ratio apud veteres. testimonia enim aut per tabulas, aut à præsentibus dicebantur. Tabulæ autem illæ etiam obsignabantur. Cic. pro Quint.: testificantur illi P. Quinctium non stitisse, & se stitisse: tabulæ maximæ signis hominum nobilium consignantur. Quintilianus v. Inst. VII. contra signum esse docet, idem quod contra tabulas, seu scriptum testimonium, quod signo quis suo confirmaverat. Quintilianus eodem loco: Simplicior contra tabulas pugna. nam & minus videtur obstitisse pudor inter paucos signatores, & pro diffidẽtia premitur absentia. Qua in re etiam falsum committi proculdubio potest. *Thys.*

Nihilominus insontes, sicuti sontes, circumvenire, jugulare, &c.] Alii aliter distinguunt. Ego autem post verbum jugulare, distinguendum puto: Sensus est: Catilina, si quando peccandi causam non habebat, nihilominus innocentes, sicuti nocentes, jugulabat: idque scilicet potius sine causa & emolumento faciebat, quam sineret manus aut animum torpescere. *Casl.*

Scilicet ne per ocium torpesceret manus aut animus.] Post animus distinguendum, ac deinde inferendum, gratuito potius malus atque crudelis erat. Quasi diceret: Scire licet, cur insonteis sicut sontes jugularet: ne per ocium aut manus, aut animus torpesceret. Tum causa malitiæ subnectitur: Erat enim, inquit, gratuito potius malus, atque crudelis. Mirum quod hic quidam sudarunt, nec tamen sese explicant. *Glar.*

Gratuito.] Id est, suapte natura, sine præmio aut mercede. *Bad.*

Æs alienum.] Æris appellatione omne nummorum pecuniarumque genus significari liquido constat. Quod hinc manasse ex Plin. lib. 18. cap. 3. & lib. 33. cap. 3. didicimus, quod ve-

per omnis terras ingens erat: &, quod plerique Sullani milites, largius ſuo uſi, rapinarum & victoriæ veteris memores, civile bellum exoptabant; opprimundæ Reipub. conſilium cepit. in Italia nullus exercitus: Cn. Pompejus in extremis terris bellum gerebat: ipſi conſulatum petundi magna ſpes; ſenatus nihil ſane intentus: tutæ, tranquillæque res omnes. ſed ea prorſus opportuna Catilinæ. Igitur circiter Cal. Jun. L. Cæſare & C. Figulo Coss. primo ſingu-

teres æreis nummis, ovium, boumque effigie à Servio Tullio ſignatis uterentur; & ne quidem argento ſignato ante Pyrrhum devictum uſus fuerit populus Romanus.

Et quod plerique Sullani milites largius ſuo uſi.] Cicero in ſecunda invectivarum in Catilinam: Tertium genus eſt ætate jam confectum, exercitatione robuſtum, quo ex genere eſt ipſe Manlius, cui nunc Catilina ſucceſſit. hi ſunt homines ex iis coloniis, quas Fęſulis Sylla conſtituit: hi ſunt coloni, qui ſe inſperatis repentiniſque pecuniis ſumptuoſius inſolentiuſque jactarunt: hi dum ædificant, tanquam beati: dum prædiis, lecticis, familiis, magnis conviviis, apparatibus delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, ut, ſi ſalvi eſſe velint, Sylla ſit iis ab inferis excitandus. & Plutarchus in Ciceronis vita idem fere inculcat. *Zanch. Largius ſuo uſi.*] Quia prodige ſua expenderant.

Victoriæ veteris.] Quam contra Marianos obtentam in turpem exitum verterant. *Bad.*

Cn. Pompeius in extremis terris bellum gerebat.] Erat eo tempore Pompeius Magnus cum exercitu in Aſia contra Mithridatem, quem perſequens (ut loquitur Livius) in ultimas ignotaſque gentes penetravit: Iberos, Albanos, qui tranſitum minime dabant, prælio vicit. Subegit præterea omneis uſque ad mare Caſpium populos: aliaque multa geſſit, quæ ſcripta ſunt apud Appianum in Mithrid. Dionem lib. 36. & 37. Plutarchum in Pompeio, Paterculum, Oroſium, Florum, Auctorem de viris illuſtribus. *Cast.*

Conſulatum petendi magna ſpes.] Ait magna Spes petendi conſulatum: quia adhuc C. Cotta & L. Torquato Coss. quærebatur repetundarum: quo crimine accuſatus fuerat L. Iulio & M. Lepido Coss. Quare ſperabat ſe abſolutum iri, & hoc pacto poſſe conſulatum petere. quod & factum eſt. *Zanch. Tutæ tranquillæque res omnes.* Pompeii virtute. Cicer. epiſt. fam. lib. v. ad Pompeium: ex literis, quas publice miſiſti, cepi una cum omnibus incredibilem voluptatem. tantam enim ſpem otii oſtendiſti, quantam ego ſemper omnibus, te uno fretus pollicebar.

Opportuna.] Proprie opportunum idem eſt, quod Græcis εὔλιμενον, εὔορμον, & per metaphoram tempeſtivum. Sicuti importunum proprie dicitur, quod caret portu. & tralatitie pro intempeſtivo, inhumano ſumitur.

Igitur circiter calendas Iuniat.] Hoc eſt, circiter diem primum menſis Iunii.

L. Cæſare, C. Figulo Coss.] Hic eſt, (ut puto) L. Iulius Cæſar, qui P. Lentulum Suram, ſororis ſuæ virum, præſentem & audientem, vita privandum eſſe dixit: ut ait Cicero in Catilinam oratione

singulos appellare: hortari alios, alios tentare; opes suas, imparatam remp. magna præmia conjurationis docere. ubi satis explorata sunt, quæ voluit; in unum omnis convocat, quibus maxuma necessitudo, & plurimum audaciæ inerat. eo convenere senatorii ordinis P. Lentulus Sura, P. An-

oratione quarta, & Philippica 2. & 8. Eum postea proscriptum, soror Iulia à carnifice tutata est: cujus rei auctores sunt, Plutarchus in Antonio, & Dion libro 47. Fuit optimus & fortissimus civis, reipublicæ amantissimus: ut testatur Cicero cum alibi, tum Epistolarum ad Atticum lib. 14. & Famil. (ut vocant) libro 12. *Castil. L. Cæsare & C. Figulo Coss.*] His enim consulibus (ut inquit Dion lib. 37.) Catilina accusatus fuit, quod multos interfecisset ex his, qui à Sylla proscripti fuissent: & cum absolutus esset, deinceps eum deteriorem evasisse ait, & ideo quoq; periisse. Hocque judicio Catilinam à Cicerone defensum arbitror. Cicero: Ego de meis ad te rationibus scripsi antea diligenter. hoc tempore Catilinam competitorem nostrum defendere cogitamus. *Zanch. L. Cæsare*, &c. Consulibus puto designatis. Nam causam dixit Cotta & Torquato Coss. ter igitur Catilina consulatum ambiit, ter repulsus fuit. Primo Tullo & Lepido Coss. sed ibi tum propter accusationé, cujus meminit Sallustius quoque, repetundarum, ratio ejus nulla habita est. 11. cum Curione & Figulo (postea Coss.) una petiit, & frustra. 11. Cicerone & Antonio Coss. cum Muræna, Sylla no aliisque petiit & votis excidit. *Coler.*

Imparatam.] Id est, immunitam, & ita facilem oppressu.

In unum omnes convocat.] Et eo majestatis crimen inducebatur: credebant enim collegia, factiones alere. Itaq; quæcunq; collegia, nisi approbata, vetuerũt. Hinc Sueton. in vita Augusti: plurimæ factiones titulo collegii novi ad nullius non facinoris societatem coïbant: sed Augustus omnia præter antiqua & legitima dissolvit. Plato quoque lib. 1. de Leg. seditionum fundamenta talia esse dixit collegia. Capita itaque committere, de publicis causis privata consilia agere, atque hoc colore Remp. turbare capital semper habitum fuit. Audi hic Vlpianum IC. in l. 2. ff. de colleg. & corpor. Quisquis illicitum collegium usurpaverit, ea pœna tenetur, qua tenentur, qui hominibus armatis loca publica vel templa occupasse judicati sunt. Rei itaque erant majestatis l. 1. § 1. ad L. Iul. Maj. l. 4. C. de his qui ad Eccles. conf. In tali quippe cœtu accenditur sæpe animus ad ea, quæ nunquam quis ausus fuisset, &, ut egregie alibi Tacitus, multa experiundo fiunt, quæ segnibus ardua videntur. *Thys.*

Necessitudo.] Necessitas. Gellius l. 13. cap. 3.

Eo omnes convenere Senatorii ordinis.] Omnes, omittendum esse duco. neque enim in manuscriptis aliisque vetustioribus reperitur, neque sententia postulat. *Riv.*

P. Lentulus Sura.] Huic Suræ cognomen inde natum ferunt, quod per dominationem Syllæ cum quæstor esset, mulctas rerum publicarum perdite administravit, consumpsitque. quare cum Sylla id indigne ferret, & administrationis rationem exposceret: ille rem floccipendens, in Senatum profectus, ridicule dixit: Rationem mihi reddere non est, sed præbere suram: uti solent pueri, qui in ludo sphæræ peccaverunt. ob hoc deinceps Suræ cognomen est illi inditum. *Zanch. P. Lentulus Sura,*

P. Antronius, L. Cassius Longinus, C. Cethegus, P. & Ser. Sullæ Servii filii, L. Varguntejus, Q. Annius, M. Porcius Lecca,

P. Lentulus clarissimus vir, qui Gracchum armatus est persecutus: de quo Valerius Max. lib. 5. cap. 3. Dion etiam lib. 46. scribit, Lentulum hunc Suram nepotem fuisse Lentuli illius, qui princeps Senatus fuit. Hic igitur Lentulus Sura, quocunque patre genitus (satis constat nobilem fuisse) cum sub Sylla quæsturæ rationem reddere non posset, quod publicam pecuniam dissipasset, dixit, se Suram præbiturum, ut pueri solebant, qui peccassent in ludo pilæ, inde Suræ cognomen adeptus est: post consulatum Senatu ob malos mores ejectus. Quare iterum prætor est factus, ut pristinam dignitatem recuperaret: quod scribunt Dion libro 37. & Plutarchus in Cicerone. Fuit autem vitricus M. Antonii, ut tellantur Cicero Phil. 2. & Plut. in Antonio. In actione maxime excelluit: Si quis plura scire velit, legat Plutarchum in Cicerone, Appianum Bellorum Civilium libro 2. Dionem lib. 37. Vnde autem dicti sint Lentuli; docet Plinius Nat. hist. lib. 18. cap. 3. *Cast.*

P. Antronius.] P. Antronius Pætus: sic enim legendum est: non, ut est apud Florum, Antonius. Consul designatus, ambitus judicium tollere ac disturbare primum, conflato voluit gladiatorum ac fugitivorum tumultu, deinde lapidatione atque concursu: ut ait Cicero in oratione pro P. Sylla. attamen damnatus est. Illud etiam notandum est, Tranquillum in Cæsare, & Asconium in orat. pro C. Cornelio, perperam hunc L. Antronium appellare. nam Sallustius, Cicero, & Dion lib. 36. Publium vocant. *Idem.*

L. Cassius Longinus.] Is, teste Cicerone in orationibus pro P. Sylla & in L. Catilinam, sibi procurationem incendendæ urbis depoposcerat. Asconius scribit hunc L. Cassium, competitorem fuisse Ciceronis in petitione consulatus. *Idem.*

C. Cethegus.] C. Cornelius Cethegus. nam è Corneliorum gente eum fuisse, significavit Porcius Latro, in declamatione in L. Sergium Catilinam. In civilibus dissensionibus (ut puto) urbe ejectus, supplex ad Syllam confugit; inde Syllanas partes secutus est, ut Appianus Bellorum Civilium lib. 1. memoriæ prodidit. Cic. in oratione pro P. Sylla. Plura leges de Cethego apud Florum lib. 3. Livium lib. 102. Porcium Latronem in declamatione in Catilinam, Ciceronem in orationibus pro Sylla & in L. Catilinam, Plutarchum in Cicerone. *Idem.*

P. & Servius Syllæ Servii filii.] Id est, P. Cornelius Sylla, & Servius Cornelius Sylla, filii Servii Cornelii Syllæ. Scribit Dion lib. 36. Cornelium Syllam, patrem eorum, qui conjurarunt, fuisse fratrem L. Syllæ Dictatoris. *Idem.*

L. Varguntejus.] Satis constat ex Cicerone, quod prius hic de ambitu interrogatus, ab Hortensio defensus est. postea quod conjurasset, cum nemo ei adfuisset, damnatus in exilium abiit. *Idem.*

Q. Annius.] Hunc significasse puto Q. Ciceronem, in libello de Petitione cons., cum inquit: Qui ex curia Curios & Annios, ab atriis Sapalas & Carvilios, ex equestri ordine Pompilios & Gneios sibi amicissimos comparavit. *Idem.*

M. Porcius Lecca.] Infra. Damnatus & is postea fuit: auctor est Cicero in oratione pro Sylla. *Idem.*

L. Be-

Lecca, L. Beſtia, Q. Curius : præterea, ex equeſtri ordine, M. Fulvius Nobilior, L. Statilius, P. Gabinius Capito, C. Cornelius : ad hoc, multi ex coloniis & municipiis, domi nobiles. erant præterea complures paulo occultius conſilii hujuſce participes, quos magis dominationis ſpes

L. Beſtia.] Vide inferius.

Q. Curius.] Is Quæſtorius fuit, notiſſimus autem aleator: quare damnatus eſt, ut Cicero & Aſconius referunt. Tranquillus in Cæſare cap. 17. ſcribit, de Q. Curio, quod primus conjuratorum conſilia detexerat, conſtituta ei fuiſſe publicè munera: tamen data non eſſe, quoniam Cæſarem inter ſocios Catilinæ nominaviſſet. *Caſt.*

Equeſtri ordine.] Differunt eques, equeſtris ordinis, & equeſtri loco natus. Eques & equeſtris ordinis idem ſunt, quod ſi eques patre natus eſt qui nunquam ſenator fuit, equeſtri loco natus eſt, ſin natus eſt ſenatore, equeſtri loco non recte natus dicitur. *P. Manut. Præterea, ex equeſtri ordine.*] Ordo equeſtris medius erat inter Senatorium & plebeium, cui purpura, ut patriciis & ſenatoriis, uti non licebat: jus tamen annulorum aureorum habebat, quo inſigni à plebe ſecernebatur, & medius ordo vocabatur. *Zanch.*

M. Fulvius Nobilior.] Meminit Cicero Epiſt. ad Atticum lib. 4. de quodam M. Fulvio Nobiliore. ſed alius quiſpiam fortaſſe fuit. *Caſt.*

L. Statilius.] Ita vocatur etiam à Cicerone in oratione 3. in Catilinam. etſi in Aldino codice ſemel, & mendoſe quidem, P. Statilius legitur. *Idem.*

P. Gabinius Capito.] De hoc ita ſcribit Cicero in oratione 3. in Catilinam: Atque horum omnium ſcelerum improbiſſimorum machinatorem Cimbrum Gabinium, ſtatim ad me nihil dum ſuſpicantem vocavi. *Idem.*

C. Cornelius.] Et hunc, ex Cicerone intelligimus, poſtea ab omnibus deſertum, condemnatum fuiſſe. *Idem.*

Ex coloniis.] Colonia ex civitate alio traducebatur. Gell. lib. 16. cap. 13. Sed colonia, inquit, alia neceſſitudo eſt. non enim veniunt extrinſecus in civitatem, nec ſuis radicibus nituntur: ſed ex civitate quaſi propagatæ ſunt, & jura inſtitutaque omnia populi Romani, non ſui arbitrii habent. quæ tamen conditio cum ſit magis obnoxia, & minus libera: potior tamen & præſtabilior exiſtimatur, propter amplitudinem, majeſtatemque populi Romani, cujus iſtæ coloniæ quaſi effigies parvæ, ſimulacraque eſſe quædam videntur. *Zanch. Coloniæ.* Ratio & modus erat, ut agri dividerentur viritim, idque à triumviris, qui ſedes agroſque & ipſum oppidum, ſi condendum eſſet, diſponebant, ac jura & formam quaſi Reipublicæ dabant. Sic tamen ut omnia Romam & Vrbem matrem referrent. *Lipſ.* Quis autem modus deſignatorum agrorum fuerit per pertícam, quæque ratio fuerit ſortitionis, cum perveniſſent in locum deſtinatum coloniæ, *Turnebus docet Adv. lib. 2. cap. 32. & lib. 26. cap. 35.*

Et municipiis.] Municipes ergo, ſunt cives Romani ex municipiis, ſuo jure & legibus ſuis utentes: muneris tantum cum populo Romano participes honorarii, à quo munere capeſſendo appellati videntur, nullis aliis neceſſitatibus, nec ulla populi Romani lege aſtricti, cum nunquam populus eorum fundus factus eſſet, &c. *Zanch.*

Participes nobiles.] Vt Cæſar, Craſſus, Antonius, de quibus paulo poſt dicemus,

Item

ſpes hortabatur, quam inopia, aut alia neceſſitudo. ceterum, juventus pleraque, ſed maxume nobilium, Catilinæ inceptis favebat. quibus in otio vel magnifice, vel molliter vivere copia erat, incerta pro certis, bellum, quam pacem, malebant. Fuêre item ea tempeſtate, qui crederent M. Licinium Craſſum non ignarum ejus conſilii fuiſſe: quia Cn. Pompejus, inviſus ipſi, magnum exercitum ductabat; cujuſvis opes voluiſſe contra illius potentiam creſcere: ſimul confiſum, ſi conjuratio valuiſſet, facile apud illos principem ſe fore. Sed antea item conjuravêre pauci, in quibus Catilina. de quo, quam veriſſume potero, dicam. L. Tullo, M. Lepido Coss.

item Clodius: quod teſtatur Aſconius in commentario in orationem pro Milone. *Caſt.*

Vel molliter.] Id eſt, nequiter, & luxurioſe.

Ea tempeſtate.] Id eſt, eo tempore.

M. Licinium Craſſum non ignarum ejus conſilii.] Erat enim Craſſus conjurationis conſcius, ſed occulte: nec ulla neceſſitate compulſus, ſed tantum propter potentiam. Plutarchus in ejus vita, & M. Cicero, conjurationis vindex, aperte ſatis in oratione quadam, in Craſſum & Cæſarem conjurationis illius non minima ex parte cauſam refert: eam tamen orationem nunquam, niſi poſt utriuſque mortem, edere auſus eſt. *Zanch. M. Licinium Craſſum.* Hic eſt, Craſſus ille dives, qui poſtea quidem à Surena, Orodis Parthorũ regis duce, eſt interfectus. quo de, cum omnium fere ſcriptorum monumentis notus ſit, nihil amplius dicam, quam quod ad interpretationem pertinebit. *Caſt.*

Cn. Pompeius inviſus ipſi.] Dion l. 37. & Plutarch. in Craſſo. *Caſt. Inviſus.* Id eſt, odio habitus.

Ductabat magnum exercitum.] Scilicet in ultimis terris, adverſus Mithridatem. *Zanch.*

In quibus.] Hujus conjurationis auctor non fuit Catilina, ſed M. Craſſus; quem ſtudio tacet Salluſtius. Vide Aſconium. *Coler.*

De quo.] Quia plerique De quo legunt, nec hoc relinquimus. De qua igitur legatur, ſc. conjuratione, ex antiquo & fideli codice. Et ita Diomedes locum hunc exponit. *Bon.*

L. Tullo, & M. Lepido Coſſ.] De horum conſulum nomine inter ſcriptores non convenit. Cicero pro P. Sylla, legit, Lepidum & Tullum. ſic enim inquit: Duæ conjurationes abs te Torquate conſtituuntur: una, quæ Lepido & Tullo Coſſ., patre tuo conſule deſignato, facta eſſe dicitur: altera, quæ me Conſule. harum in utraque Syllam fuiſſe dicis. Pædianus vero legit, M. Lepido, L. Volcatio Coſſ., quo anno prætor Cicero fuit. Alii legunt, L. Iulio & M. Lepido Coſſ. *Zanch. M. Lepido.* Non is eſt, qui poſtea triumvir cum Antonio & Cæſare fuit. hic enim ante triumviratum mortem obiit, ut conſtat ex Cicerone Phil. 2. L. Volcatius M. Lepidus Conſules fuerunt anno poſt

Coss. P. Antronius, & P. Sulla, designati Consules, legibus ambitus interrogati, pœnas dederant. post paulo Catilina, pecuniarum repetundarum reus, prohibitus erat petere,

post Vrbem conditam 687. *Cast.*

P. Antronius & P. Sylla designati Coss.] Cicero: P. Sylla, & L. Antronio, post designationem consulatus, ambitus condemnatis, ut principio anni Senatum adorirentur, & trucidatis quos placitum esset, dictaturam Crassus invaderet, ipse ab eo magister equitum diceretur: constituraque ad arbitrium Republ. Syllæ & Antronio Consulatus restitueretur. Idem eodem libro: Tanusius adjecit, Crassum pœnitentia vel metu diem cædi destinatum non obiisse: & iccirco ne Cæsarem quidem signum, quod ab eo dari convenerat, dedisse: convenisse autem, Curio ait, ut rogam de humero dejiceret. Livius libro 101. Conjuratio eorum qui in petitione consulatus, ambitus damnati erant, facta de interficiendis consulibus, oppressa est. *Zanch.*

Legibus ambitus.] Longo tempore post urbem conditam, nullam de ambitu legem fuisse legimus, quod ad magistratus & ad honores prisci Romani non largitione & ambitu, sed virtutis via nitebantur: propterque egregia domi militiæque facinora, cives quæstura, ædilitate, prætura & consulatu, & aliis honoribus honestabantur. Prima lex contra ambitum illorum qui magistratus appeterent, à Petilio tribuno plebis lata fuit, qua largitiones illorum, qui magistratus pecunia emerent, gravi pœna mulctavit. aliæ deinde latæ fuerunt & à Calpurnio Pisone, & à Cicerone. Lex autem Ciceronis ad hanc sententiam erat. Si mercede corrupti obviam candidatis issent, si conducti sectarentur, si gladiatoribus vulgo locus tributus, item si vulgo data prandia, cõtra legem Calphurniam factum videri: ut ipse in oratione pro Muræna ait.

Legibus interrogati.] Cum enim in jus ventum erat, dicebat accusator apud prætorem reo: Ajo te contra leges magistratum obtinuisse. si tacuisset, lis æstimabatur ut victo: si negasset, petebatur à magistratu dies inquirendorum criminũ, & instituebatur accusatio. *Idem.*

Post paulo.] Post, scil. damnationem, & non designationem: ut quidam in Commentariis suis in Epist. ad Atticum exposuit, existimans hunc locũ mendosum esse, sed male: non animadvertens, bis habita fuisse comitia, primo Lepido & Volcatio Coss. cum P. Antronius & P. Sylla creati fuerunt Coss. & paulo post, cum hi legibus ambitus damnati essent, iterum habita fuerunt, in quibus Cotta & Torquatus declarati fuerunt. & tunc Catilina, cum ex Africa rediisset, professus est se petiturum esse: sed prohibitus est, quia quærebatur repetundarum, ut ait Pædianus. *Idem.*

Catilina pecuniarum repetundarum reus.] Catilina ex prætura Africam provinciam obtinuit, quam cum graviter vexasset, legati Afri in Senatu jam tum absente illo questi sunt, multæque graves sententiæ in Senatu de eo dictę sunt: ejusque nomen L. Iulio & M. Lepido Coss. à Clodio delatum est, ut ex hoc loco apparet. Absolutus autem fuit, accusatore prævaricante: ut Cicero in oratione de Arusp. responsis, & Pædianus tradunt. in hoc autem judicio, Cicero pro P. Sylla scribit, Torquatum Cos. advocatum Catilinæ fuisse. *Repetundarum.* Lex de repetundis primum lata fuit à L. Pisone Frugi, in eos qui ærarium, vel provinciarum pecunias depeculati essent. Cicero 6. in Verrem: Filius enim L. Pisonis erat, ejus qui primus de pecuniis repetundis legem tulit.

Idem

petere consulatum; quod intra legitimos dies profiteri nequiverit. Erat eodem tempore Cn. Piso, adolescens nobilis, summæ audaciæ, egens, factiosus; quem ad perturbandam remp. inopia, atque mali mores stimulabant. cum hoc Catilina, & Antronius, circiter Nonas Dec. consilio communicato, parabant in Capitolio Kalen-

Idem libro Offic. 2. Nondum centum & decem anni sunt, cum de pecuniis repetundis à L. Pisone lata est lex, nulla antea cum fuisset. Aliam postea M. Acilius Glabrio de pecuniis repetundis severissimam tulit, qua ne comperendinari quidem liceret reum, ut Pædian. scribit. Idem alibi: Repetundarum causa ita se habet, ut si convictus reus sit, atque damnatus, pecuniam reddat, æstimata lite: hoc est, in precium redactis omnium furtis. quam summam pecuniæ, proscriptis ejus bonis, sectores curabant. *Zanch.*

Prohibitus erat petere consulatum, &c.] Catilina statim ut ex Africa rediit, accusatus est, ut diximus, à Clodio, de pecuniis repetundis. Quare cum professus esset petere se consulatum, L. Volcatius consul consilium publicum habuit, an rationem Catilinæ habere deberet. Decretum est igitur, Catilinam, cum reus esset, consulatum petere non posse. Auctores sunt Cicero, & Asconius in orat. in Toga candida. *Castil. Prohibitus erat.* Nemo enim reus magistratum petere poterat, dum judicium penderet. *Idem.*

Profiteri.] Dare nomen, denunciare velle se petere. ita enim mos erat. Et hic profiteri non significat simpliciter dare nomen, sed ita ut per leges recipi posset, quæ reum profitentem non admittebant. Quare Sallustius inquit, Catilinam repetundarum reum intra tempus legibus constitutum profiteri nequivisse, id est, non potuisse dare nomen, ita ut admitteretur ad petitionem. nam quærebatur repetundarum. Profitebantur autem petituri, apud eos (ut puto) qui comitia habebant. Livius Dec. 3. lib. 7. *Idem.*

Cn. Piso.] Sic etiam appellat Cicero in oratione pro Murena, & pro L. Sylla. *Idem.*

Nobilis.] Pisones enim à Calpo Numæ filio oriundi erant, ut testantur Plutarchus in Numa, Horatius in arte Poët. & Ovidius ad Pisonem his verbis:

——— Nam quid memorare necesse est,
Vt domus à Calpo nomen Calpurnia ducat?
Claraque Pisonis tulerint cognomina prima,
Humida callosa cum pinseret hordea dextra?

Ovidii autem opinionem, ut Pisones à pinsendo, vel pisendo dicti sint, confirmat Plinius Nat. hist. libro 18. cap. 3. *Idem.*

Stimulabant.] Id est, urgebant.

Capitolio.] Capitolium in monte Tarpeio situm, Superbi maxime opus. Quod his ferè verbis describit Dionysius: Situm est in alta crepidine, habetque in ambitu octo jugera, sic ut latera singula ducentorum fere pedum sint, exigua latitudinis & longitudinis differentia, nisi quod ista illam vincit. vix pedibus quindenis. Qua parte frons ejus meridiem spectat, triplici columnarum ordine circumcingitur, ab aliis lateribus duplici. In ipso sunt tres cellæ ex ordine, à lateribus communione parietum clausæ, media est Iovis, utrinque altera Iunonis,

Kalendis Jan. L. Cottam & L. Torquatum Coss. interficere; ipsi, fascibus correptis, Pisonem cum exercitu ad obtinendas duas Hispanias mittere. ea re cognita, rursus in

Iunonis, altera Minervæ, sub eodem laqueari eodemque tecto. hæc hactenus Dionysius. Capitolium autem ita vocabant, quam Græci ἄκρον, quod esset κορυφὴ τοῦ πόλεως. At fabula capitis inventi ad gentis nobilitatem. Capitolium ergo Latina vox, ut Pergamus in Phrygia. *Scaliger.* De ejus magnificentia non opus est multa adferre. In illo Tarquinii Capitolio primitus ænea erant limina, & trium mensarum argentea vasa in cella Iovis, Iovemque in culmine cum quadrigis aureis ædiles posuerant. Post Carthaginem eversam laquearia inaurata fuerunt. Catulus autē tegulas æreas inauravit. Suo tempore in inaurationem solam 12000 talenta impensa refert Plutarchus, id est, nostra computatione, septem milliones. *Lips.* Recte itaque dixit Virgilius:

Hinc ad Tarpeiam sedem, & Capitolia ducit,
Aurea nunc, olim sylvestribus horrida dumis.

Calend. Ian.] In hoc dissentit Cicero à Sallustio, quod ipse ait Calend. Ianuar. L. Torquato & Lucio Cotta coss. Cicero vero, pridie Calend. Ianuar. Lepido & Tullo coss. *Zanch.*

L. Torquatum.] L. Manlium Torquatum, qui (ut scripsit Cicero in Bruto) fuit elegans in dicendo, in existimando admodum prudens, toto genere perurbanus. Habuit post consulatum Macedoniam provinciam, & absens Cicerone referente imperator est appellatus: ut legimus in oratione in L. Pisonem. Hunc esse existimo L. Torquatum, quem scribit Cornelius Nepos condiscipulum fuisse Ciceronis & Attici. *Cass.*

L. Cottam.] L. Aurelium Cottam. Is fuit vir summo ingenio, summaque prudentia. *Cass. L. Cotta.* Tres enim Cottæ fuerunt, L. C. & M. Cotta, adeprique sunt omnes consulatum: ut Pædian. scribit. *Zanch.*

Fascibus.] Fasces appellamus bacillos aliquot teretes colligatos in modum fascis. Eos bacillos antiquitus ex ulmo fuisse testis Plautus. Plinius tamen Betullam arborem terribilem ait magistratuum virgis lib. 16. c. 18. Hetruscorum antiquitus ornamentum fuisse, antequam Romam deducceretur, præter alios Florus autor est. Consulibus autem duobus creatis cum initio fasces XXIV. præferrentur, id est, singulis XII. in voce & invidia populi res fuit, tanquam regno non depulso sed duplicato, ea causa Valerius instituit, ut duodecim tantum fasces conspicerentur, iique alternis mensibus apud alterum consulem essent: ita, inquam, ut priore mense prior consul eos haberet, secundo alter, atque ita in orbem; ut testantur Dionysius lib. 5. & Dio Cassius lib. 5. Sumere autem eos prior solebat qui major natu esset: idque obtinuisse videtur usque ad L. Iuliam, quæ honorem hunc detulit numero liberorum. De utroque vide Valerium libro 4. cap. 1. & Agellium lib. 2. cap. 15. Interea tamen consul is, qui sine fascibus, ne nullo insigni noscereturr, accensum habebat qui eum præcederet: auctore Dionysio l. 5. initio, qui sequerentur cum virgis & bacillis. Suetonius in Iulio cap. 20. & Livius, ubi de Decemviris, libro 3. *Lipsius.*

Hispanias.] In quibusdam Mss. deest, *duas.* Plinius eam dividit in ulteriorem & citeriorem. Vlterior qua in fretum se flectit, Bethicam habet provinciam, nunc vulgo regnum Granadæ. Qua media

in Nonas Feb. consilium cædis transtulerunt. jam tum non Consulibus modo, sed plerisque Senatoribus perniciem machinabantur. quod ni Catilina maturasset pro curia signum sociis dare; eo die, post conditam urbem Romam, pessumum facinus patratum foret. quia nondum frequentes armati convenerant; ea res consilium diremit. Postea Piso in citeriorem Hispaniam quæstor pro prætore missus est,

dia fronte in oceanum exit, Lusitania est provincia, Ana fluvio à Bethica discreta, hodie regno Portugalliæ tribuitur. Vlterioris Hispaniæ conventus erant quatuor, Gaditanus, Cordubensis Astigitanus & Hispalensis. Citerior longe lateque patens Tarraconensis cognominatur à Tarracone urbe à Scipionibus condita, atque in septem dividebatur conventus. Vide Plin. Hodie dividitur in quinque regna, Castellam, quæ cum Legione permista unum efficit regnum, Gallæciam, Cathaloniam, Aragoniam & Navarram. Pomponius Mela in tres partes distinguit, Tarraconensem, Beticam & Lusitaniam. In breviario Rufi in sex provincias distinguitur. Ita enim loquitur: ac per omnes Hispanias sex sunt provinciæ, Tarraconensis, Carthaginiensis, Lusitania, Gallicia, Betica. Trans fretum etiam in solo terræ Africę Provincia Hispaniarum est, quæ Tingitanica Mauritania cognominatur. Ex iis Betica & Lusitania Consulares, cæteræ Præsidiales sunt.

In Nonas.] Ter enim in mense legitimus habebatur senatus, calendis, nonis, & idibus. quamvis postea Augustus instituerit, ne plus quam bis in mense legitimus senatus haberetur, scilicet calendis & idibus. mensis autem Februar. hic maxime destinatus erat audiendis legationibus. Cicero: Senatus haberi ante Calend. Februar. per legem Papiam, id quod scis, non potest: neque mense Februar. toto, nisi perfectis aut rejectis legationibus. *Lamb.*

Maturasset.] Id est, accelerasset.

Pro Curia.] Ante curiam.

Patratum.] Commissum, effectum & consummatum.

Diremit.] Id est, dissolvit & dissipavit consilium.

Citeriorem Hispaniam.] Ad hunc Cn. Pisonem pertinet vetus inscriptio ex marmore. CN. CALPVRNIVS CN. F. PISO QVAESTOR. PRO PR. EX. S. C. PROVINCIAM HISPANIAM CITERIOREM OBTINVIT. *Visin. Citeriorem Hispaniam.* Citeriorem autem & ulteriorem Hispaniam, provincias fuisse prætorias, testis est Livius: qui frequenter ait, Prætores sortitos esse Hispaniam citeriorem & ulteriorem. *Lamb.*

Quæstor.] Quæstores, regibus etiam tum imperantibus instituti sunt: quod lex Curiata ostendit, ab L. Bruto repetita. mansitque consulibus potestas deligendi, donec eum quoque honorem populus mandaret. Quæstores vero urbani ærarium curabant, & ejus pecunias expensas & acceptas, in tabulas publicas referebant: & ipse magistratus, non honoris ipsius finis erat, sed aditus ad consulatum & triumphos novis hominibus esse censebatur. *Lamb.*

Quæstor pro prætore missus est.] Id est, cum esset quæstor, tamen cum prætoria potestate missus est. Hoc significat Suetonius, cum inquit, Pisoni Hispaniam provinciam ob suspicionem urbanæ conjurationis ultro extra ordinem datam fuisse. *Cæs. Pro Prætore.* Prætores Pro-

eſt, adnitente Craſſo; quod eum infeſtum Cn. Pompeio cognoverat. neque tamen ſenatus Provinciam invitus dederat. quippe fœdum hominem à rep. procul abeſſe volebat: ſimul, quia boni complures præſidium in eo putabant, & jam tum potentia Cn. Pompeii formidoloſa erat.

Sed

res Proviniciales creati ſunt circa annum DXIX. Sicilia & Sardinia captis atque in Provinciarum formam redactis, ut Livius & Solinus prodiderunt. Pomponius autem in l. 1. ff. de orig. Iur. capta Sardinia, inquit, mox Sicilia, item Hiſpania, deinde Narbonenſi Provincia, totidem Prætores, quot provinciæ in ditionem venerant.

Provinciam invitus dederat.] Senatui de rebus omnibus decernendi libera facultas erat, niſi in magiſtratibus creandis, & legibus ſanciendis: aut ſi in hoſtes arma movenda, vel à bello recedendum erat, paxque & fœdera ineunda forent. tunc enim ſine populi juſſu Senatum nihil ſentire vel decernere poſſe, ex Livio ſatis abunde patet. provinciarum tamen decernendarum, Imperatoriſque deligendi poteſtatem, atque ærarii diſpenſandi munus ad Senatum, ſine populo, pertinuiſſe, Cicero in Vatinium tradit. tamen populum Rom. contra Senatus decreta, provincias nonnunquam demandaſſe legimus: pacta quoque ſponſioneſque injuſſu populi factas, etſi per Senatum poſtulatas aut Conſules, populum non tenere, nulliuſque roboris eſſe, haud dubium eſt. *Zanch. Provincia.* Quando regionem devicerat armis P. R. aut quocunque modo in poteſtatem adduxerat, magiſtratui ſuo adminiſtrandam ſubjiciebat. quoniam autem leges, quæ Provinciis datæ ſunt, iniquiores fuerunt, quam quæ Latio atque Italiæ, propterea jus Provinciale etiam deterius erat. Provinciæ enim pro nata ratione non ſolum vectigalibus, ſed etiam ſervitute multabantur. Quippe quæ legibus ſuis ac magiſtratibus jus dicentibus ſpoliatæ fuerint. unde nulla Provincia, quæ vel conſulem aut prætorem, vel quæſtorem non habuerit.

Procul à Republica.] Ars Politica ſubmovere aliquem ſub honoris ſpecie: qua uſi ſunt & Alcibiadis adverſarii, cum ille ſe ad refellenda crimina ad judicium offerret, ut teſtatur Thucydides lib. VI. Cicero pro domo ſua: ſic M. Cato inviſus, quaſi per beneficium, Cyprum relegatur. Ejiciuntur duo, quos improbi videre non poterant, alter per honorem turpiſſimum, alter per honeſtiſſimam calamitatem. Ita & Nero Provinciæ Luſitaniæ ſpecie honoris Othonem præfecit. *Graſvv.*

Potentia Cn. Pompeii formidoloſa erat.] Tantam enim Pompeius potentiam ſibi comparaverat ex rebus proſpere geſtis adverſus Mithridatem, ut Romæ timerent, ne vellet Rempublicam occupare. ſed ut primum Italiam ingreſſus eſt, præter omnium expectationem, exercitum demiſit. Plutarchus in Pompeii vita. *Zanch. Cn. Pompeii potentia.* Similia habet Florus lib. IV. cap. 2. Q. Metello L. Afranio Coſſ. quum Romana majeſtas toto orbe polleret, recenteſque victorias, Ponticos & Armenios triumphos in Pompeianis theatris Roma cantaret, nimia Pompeii potentia apud ocioſos, ut ſolet, cives, movit invidiam. Metellus ob imminutum Cretæ triumphum, Cato adverſus potentes ſemper obliquus, detrectare Pompeium, actiſq; ejus obſtrepere. Quantam vero virtus ei invidiam, invidia calumniam creaverit, teſtatur Ammianus lib. XVII. cum dicit: necnon aliam in Pompeium obtrectato-

Sed is Piſo, in provinciam, ab equitibus Hiſpanis, quos in exercitu ductabat, iter faciens, occiſus eſt. Sunt qui ita dicant, imperia ejus injuſta, ſuperba, crudelia barbaros nequiviſſe pati: alii autem, equites illos, Cn. Pompeii veteres, fidoſque clientes, voluntate ejus Piſonem aggreſſos: numquam Hiſpanos præterea tale facinus feciſſe, ſed

trectatores iniqui multa ſcrutantes, cum nihil, unde vituperari deberet, inveniretur, duo hæc obſervaverunt ludibrioſa & irrita: quod genuino quodam more caput digito uno ſcalpebat: quodque aliquamdiu tegendi ulceris deformis cauſa, faſciola candida crus colligabat: quorum alterum factitare ut diſſolutum, alterum, ut novarum rerum cupidum aſſerebant, nihil interesſe oblatrantes argumento ſubfrigido, quam partem corporis redimiret regio majeſtatis inſigni. Adverſus hujus ergo potentiam cum optarent quemvis alium creſcere, vel fœdiſſimo Piſoni favebant. Etiam Clodio ideo faviſſe, ut eſſet, qui in concione detraheret de Pompeio, Cic. de Haruſpicum reſponſis autor eſt. Conqueritur & de eo Lucanus lib. 1. quin & ipſe lib. 11. de ſe ita loquitur:

Quo potuit civem populus perducere, liber
Aſcendi, ſupraque nihil niſi regna reliqui.
Non privata cupit, Romana quiſquis in urbe
Pompeium tranſire parat.
Graſvv.

Barbaros.] Hiſpanos. Quinam autem, & cur dicti fuerint barbari, Strabo libro 14. docet, his verbis: Sed ego arbitror ab initio, conficto nomine eos barbaros appellatos, qui difficulter, aſpere ac duriter loquerentur, ut blæſos balboſque dicimus. *Zanch.* Vox Orientalis. ברבר enim extraneum Arabibus denotat. Et بر deſertum, unde Barbariæ nomen. Recte itaque ab Euſtathio in 3. Iliados notatum eſt, Lacones hoſpites & peregrinos dixiſſe Barbaros. Ita & Ovid. de Ponto:

Barbarus hic ego ſum, quia non intelligor ulli.

Veteribus autem Barbari erant illi qui non erant Græci. Vnde Plautus Nævium Poëtam Barbarum dixit: In prologo Aſinariæ Barbare pro Latine poſitum. In Captivis quoque Barbaricum jus legas. Eadem ratione Latini auctores non utentes lingua Latina Barbaros dixerunt.

Fidoſque clientes.] Mos fuit apud antiquos, ut provinciales & ſocii Pop. Romani in clientelas ſeſe darent principibus Romanis, quos patronos ſibi adoptabant: idque non modo publice, ſed etiam privatim: iique ut clientes eorum dicerentur. Dionyſius libro ſecundo, de officio patroni erga clientes expoſuit, magnaque erat iis laus, qui ex domibus claris erant, clientes habere quamplurimos, certamenq; de benevolentia, ne alter alterius gratia privaretur, nimium utriſque inerat: clientibus quidem dignum cenſentibus, omnia pro viribus patronis ſubminiſtrare: patronis vero contra nolentibus moleſtiam clientibus ſuis afferre, neque donum prorſus ullum pecuniarium admittere. *Zanch.*

Præterea.] Id eſt, præterquam quod Piſonem interfecerant. Prætera, hoc in loco tempus præteritum ſignificat: quod rariſſime invenies. *Zanch. Præterea tale facinus feciſſe.* Arguit tamen ingenia,

ſed imperia ſæva multa antea perpeſſos. nos eam rem in medio relinquemus. De ſuperiori conjuratione ſatis dictum.

Catilina, ubi eos, quos paulo ante memoravi, conveniſſe videt; tametſi cum ſingulis multa ſæpe egerat; tamen, in rem fore credens univerſos appellare, & cohortari, in abditam partem ædium ſeceſſit; atque ibi, omnibus arbitris procul amotis, orationem hujuſcemodi habuit.

„ Ni

ingenia, inconſtantiamque eorum Livius lib. XXVIII. Hiſpania, inquit, non quam Italia modo, ſed quam ulla pars terrarum bello reparando (contra Romanos) aptior locorum hominumq; ingeniis. Itaq; ergo prima Romanis inita provinciarum, quæ quidem continentis ſunt, poſtrema omnium noſtra demum ætate ductu auſpicioque Auguſti Cæſaris perdomita eſt. *Graſvv.*

Sed imperia ſæva multa antea perpeſſos.] Aliter: Sed & ſæpe imperia ſæva antea perpeſſos. *Caſt.*

Catilina, ubi eos, quos paullo ante memoravi, conveniſſe videt.] In cujus domo hæc congregatio habita fuerit, varii varia ſentiunt. Nonnulli in M. Leccæ domum eos convenisſe putant, alii domi Catilinæ eos congregatos fuisſe tradunt. At ego hanc congregationem habitam fuisſe (ſalvo aliorum judicio) in cujuſdam nobilis domo, è Cicerone colligo: Nam is in Orat. cont. C. Ant. & Catil. ita inquit: Dico P. C. ſuperiore nocte cujuſdam hominis nobilis, & valde in his largitionis quæſtu noti & cogniti domum, Catilinam & Antonium cum ſequeſtribus ſuis convenisſe. Et Ped. hunc textum ita interpretatur; C. Cæſaris aut Craſſi domum ſignificat. Hinc patet eos domi Catilinæ non conveniſſe. Accedit quod Catilina in Velia habitaverit; in illa videlicet parte montis Palatini, quæ forum videt. ut tradit Pomponius Lætus lib. de Antiq. Vrb. Rom. aliter Porcius Latro, intelligit enim domum Leccæ, niſi ſæpius congregati fuerint. *Catilina ubi eos.* Digreſſione quadam, qua ſuperiorem conjurationem inſeruerat, omiſerat Salluſtius narrationem de magna Catilinæ conjuratione: quam nunc proſequitur, afferens orationem, quam ad conſcios ſui conſilii Catilina habuerat. *Zanch.*

In rem fore.] Hoc eſt, ad utilitatem conſilii ſui pertinere.

Omnibus arbitris procul amotis.] Omnibus expulſis, præter eos qui ſui conſilii participes erant. nam arbitri dicuntur, qui alienæ rei quaſi teſtes interſunt. alias arbiter, autore Feſto, dicitur, qui totius rei habet arbitrium & facultatem. *Zanch. Arbitris.* Proprie eſt tertius qui accedit. Arbiter enim quaſi adbiter. Bætere ſeu betere vel betire dixere veteres, pro ire, incedere. Inde Bitienſes qui aſſidue peregrinantur: & Bætis in gloſſario ἀφοσέλθης. *Scalig.* Hinc & arbiter dictus tertius, qui litigia componit. hinc & arbitrari, id eſt, ſtatuere, ac arbitrium pronunciare. Vnde apud Plautum in Mercat. arbitrari inſcitum, id eſt, pronunciare inſcitum atq; imperitum. hinc arbitrium, id eſt, ſententia quę ab arbitro ſtatuitur. Etiam arbiterium in Pandectis Florent. pro arbitrium reperias l. 9. ff. qui ſatiſd. cog. l. 3. §. 1. l. Pedius 7. de Arb. & alibi paſſim.

„ Ni virtus, fideſque veſtra ſatis ſpectata mihi foret;
„ nequicquam opportuna res cecidiſſet: ſpes magna do-
„ minationis in manibus fruſtra fuiſſet: neque per igna-
„ viam, aut vana ingenia, incerta pro certis captarem. ſed,
„ quia multis, & magnis tempeſtatibus vos cognovi for-
„ tes, fidoſque mihi; eo animus auſus eſt maxumum, atque
„ pulcherrumum facinus incipere; ſimul, quia vobis ea-
„ dem, quæ mihi, bona, malaque eſſe intellexi. nam, idem
„ velle, atque idem nolle, ea demum firma amicitia eſt.

Sed

Niſi virtus atque fides veſtra.] In pleriſque ſcriptis libris ita legimus: Ni virtus fideſque veſtra ſpectata mihi foret. Quæ lectio eſt longe melior, quam vulgata. *Caſt. Fides.* Fides eſt dictorum conventorumque conſtantia & veritas: hoc eſt, ut vulgo dicunt, ſervatio promiſſi. Hanc autem fidem, ut ait A. Gellius libro 20. cap. 1. Romani veteres in negociorum contractibus ſanxerunt, maximeque in pecuniæ mutuaticiæ uſu atque commercio. *Zanch.*

Spectata.] Id eſt, perſpecta & cognita mihi.

Opportuna.] Id eſt, accommoda votis noſtris eveniſſet.

Spes magna dominationis in manibus fuiſſet.] Ita vetus codex: at Aldinus habet, Spes magna, dominatio in manibus fuiſſet: quam lectionem ego non probo. neque enim dominatio in manibus fuit, ſed dominationis ſpes. *Glareanus.*

Aut per ingenia vana.] Id eſt, vanitatem ingeniorum. *Idem.*

Tempeſtatibus.] Id eſt, periculis. Tempeſtas in hoc loco periculum ſignificat. Aulus Gellius libro 12. inter vocabula quæ in utramque partem accepta enumerat, tempeſtatem adjungit. Tempeſtatem medium eſſe vocabulum Servius dicit: ideoque clara tempeſtas dicitur. *Zanch.*

Incipere.] Pudet, pigetque barbariei. Omnibus Palatinis abeſt vox ultima. at incidi olim in codicem Polonicum. illi aberat. quin abeſſe debeat, neminem puto dubitare, cui cognita indoles linguæ Latinæ. *Grut.*

Bona malaque eſſe intellexi.] Ea vero ex re & conſolatio peritur, & animus augetur. Conſolatio, cum, autore Seneca Lib. 11. Nat. Qu. cap. 59. quod maximum ſolet eſſe ſolatium extrema paſſuris, omnium cauſſa eadem eſt. Animus vero, quia, ut Curtius Lib. VII., firmiſſima inter pares amicitia eſt.

Demum firma amicitia eſt.] Cicero pro Plancio: Vetus enim, inquit, eſt lex illa juſtæ veræque amicitiæ, quæ mihi cum jamdiu eſt, ut idem amici ſemper velint, neque eſt ullum certius amicitiæ vinculum, quam conſenſus & ſocietas conſiliorum & voluntatum. *Firma amicitia eſt.* Cæterum (ut idem in Lælio tradit) vera amicitia, niſi in bonis eſſe non poteſt, cum virtutum amicitia adiutrix à natura data ſit, non vitiorum comes. Ariſtoteles etiam Moralium ad Nicomachum lib. 8. docet, proprie amicitiam bonorum hominum eſſe, quatenus boni ſunt, reliquas vero amicitias per ſimilitudinem quandam ad veram amicitiam dici. Sed Catilina conſpirationem malorum hominum amicitiam vocat, ſuæ ſerviens cauſæ. *Caſt.*

Agita-

Sed ego, quæ mente agitavi, omnes jam antea diverſi „
audiſtis. Ceterum mihi in dies magis animus accendi- „
tur, cum conſidero, quæ conditio vitæ futura ſit, niſi „
noſmet ipſos vindicamus in libertatem. nam, poſtquam „
Reſp. in paucorum potentium jus, atque ditionem con- „
ceſſit, ſemper illis reges, tetrarchæ vectigales eſſe: po- „
puli, nationes, ſtipendia pendere: ceteri omnes, ſtrenui, „
boni,

Agitavi.] Mente concepi.

Diverſi.] Separatim.

Vindicemus in libertatem.] Id eſt, niſi nos liberemus à ſervitute turpiſſima.

Ditionem.] Dominationem.

Semper illis reges.] Cic. Lib. v. in Verrem: Patimur enim jam multos annos & ſilemus, ad paucos homines omnes omnium nationum pecunias perveniſſe. Quod eo magis ferre æquo animo & concedere videmur, quia nemo iſtorum diſſimulat; nemo laborat, ut obſcura ſua cupiditas eſſe videatur. In urbe noſtra pulcherrima atque ornatiſſima quod ſignum, quæ tabula puta eſt, quæ non ab hoſtibus victis capta atque aſportata ſit? At iſtorum villæ ſociorum fideliſſimorum & plurimis, & pulcherrimis ſpoliis ornatæ refertæque ſunt. Vbi pecunias exterarum nationum eſſe arbitramini, quibus nunc omnes egent, cum Athenas, Pergamum, Cyzicum, Miletum, Chium, Samum, totam denique Aſiam, Achaiam, Græciam, Siciliam jam in paucis villis incluſas eſſe videatis.

Tetrarchæ.] Quædam regna in quatuor partes diviſa erant: eorum quartæ parti qui præerant, Tetrarchæ dicebantur. Strabo lib. 12. ſcribit, Galatas in tres gentes diviſos fuiſſe, & utramque gentem in partes quatuor, quas terrarchias vocaverunt. *Zanch. Tetrarchæ.* Tetrarcha dicitur, qui partem regni quartam habet: non qui quatuor provinciis præeſt, quod aperte declarat Strabo lib. 12. ubi de Galatis loquitur, qui ſunt in Aſia. Eſt enim tetrarcha nomen Græcum. *Caſt.*

Vectigales eſſe.] Cic. in Verr. 5. vectigalium, quæ imponuntur provinciis, duo eſſe genera dicit: unum quod certum eſt, quod ſtipendiarium dicitur, ut Hiſpanis & pleriſque Pœnorum impoſitum: quaſi victoriæ præmium, ac pœna belli. id autem certum ideo dicitur, quod certum & definitum in annos omnes impoſitum eſt: qui id pendebant, vectigales dicebantur. Alterum, quod cenſoria locatione conſtitutum eſt: ut in Aſia lege Sempronia. Cenſores enim locabant vectigalia, nec uſquam locare licebat niſi Romæ, niſi in Pop. Romani concione: ut ſcribit Cicero in diſſuaſione legis Rulli. Hæc autem non certo, eodemque precio locabantur. *Zanch.*

Populi.] Civitatis. *Idem.*

Nationes.] Scilicet provinciarum: ut Galliæ, Hiſpaniæ, Aſiæ. *Idem.*

Stipendia.] Stipendium dicitur æs militare, ſeu præmium quod militibus datur. Vlpianus putat à ſtipe dictum eſſe, quod per ſtipes modica æra colligantur. alii à ſtipe & pendo dictum volunt, quaſi ſtips ponderata ſit. Vnde ſtipendiarii illi populi, qui à Pop. Romano damnati ſtipendia ſolvebant. *Zanch. Stipendia.* Stipendium à ſtipe dicitur, ſicuti & Vlpianus ſcripſit l. 27. ff. de V. S. Ideo etiam tributum appellari ait Pomponius, conſtatque adeo ex Livio, Cicerone, Gellio, Plinio, & aliis ſtipendium

„ boni, nobiles, atque ignobiles, vulgus fuimus, ſine gra-
„ tia, ſine auctoritate, his obnoxii, quibus, ſi reſpub.
„ valeret, formidini eſſemus. itaque omnis gratia, po-
„ tentia, honos, divitiæ apud illos ſunt, aut ubi illi vo-
„ lunt: nobis reliquerunt pericula, repulſas, judicia, ege-
„ ſtatem. quæ quouſque tandem patiemini, fortiſſimi viri?
„ nonne emori per virtutem præſtat, quam vitam miſe-
„ ram, atque inhoneſtam, ubi alienæ ſuperbiæ ludibrio
fueris,

& tributum olim indifferenter vocatum, quicquid colligebatur in publicũ, ut ex eo ſuſtentaretur miles. Fuiſſe autem apud Romanos militum ſtipendium, denarium in ſingulos dies, id eſt, uncię argenti partem octavam, animadvertitur ex Annal. Taciti lib. I. prout citatur ab Alciato ad l. Ager ff. de V. S. ſicuti autem ſtipendium à ſtipe dictum, ita teſte Varrone IV. de Ling. Lat. ſtips veteribus æs dicebatur, à ſtipando deducto vocabulo, cum enim aſſes libræ pondo eſſent, qui majorẽ eorum numerum acceperant, non in arca ponebant, ſed in aliqua cella ſtipabant. *Fung.* Hanc autem pecuniam ſic repoſitam in cella Dei Feſtus ait impenſam vocatam fuiſſe, quod nondum eſſet penſa, ſed tantum ſtipata. Vnde factum ut quævis ſtipatio & farctura impenſa diceretur. Quod ſæpius uſurpavit Apicius, ut cum dicit, indet impenſam præſcriptam, id eſt, farcturam. Arnobius lib. VII. impenſarum varietate conditis. Palladius lib. I. dixit, impenſa pumicea farciri muros, id eſt, ſtipari acerato ex pumice raſo. *Scal.*

Pendere.] Id eſt, ſolvebant. quæ ſignificatio inde deducta eſt, quod antequam ſignatus eſſet nummus argenteus, cumque Romani gravi adhuc ære uterentur, non numeratione, ut ætate noſtra, ſed pondere fiebat ſolutio. *Zanch.*

Vulgus fuimus.] Id eſt, habemur, ut vulgus ignobile.

Obnoxii.] Obnoxius proprie dicitur, qui propter aliquam noxam adverſus alium conceſſam, ipſum reveretur: ſed ſæpe largius pro qualibet ſubjectione accipitur, ut hic. *Omnib.*

Si reſp. valeret.] Hoc eſt, ſi ſtatum ſuum obtineret. *Zanch.*

Repulſas.] Falſo queritur: nam, ut Cic. de Haruſp. Reſp. Repulſi ſunt ii, quos ad omnia progredientes, quos munera contra leges gladiatoria parantes, quos apertiſſime largientes, non ſolùm alieni, ſed etiam ſui vicini, tribules, urbani, ruſtici repulerunt. Etſi innuere videtur illud velle Catilina, quod ait Thucyd. Lib. V. δυνατὼ οἱ πρέχοντες πράσσουσι, ὦ οἱ ἀδύνατοι συγχωρῶσιν. Qui ſuperiores ſunt agunt quicquid poſſunt, inferiores perferunt. *Graſvv.*

Judicia.] Condemnationes: quia ambitus alii, alii rerum repetundarum pœnas dederunt. *Vall.*

Alienæ ſuperbiæ.] Habet aculeos ſuos contumelia, quos pati pudentes ac viri boni quam difficillime poſſunt, nedum factioſi, aut inſolentes animo mobili & elato: inquit Cic. de Offic. Lib. I. Eoque & hinc colligit Catilina, mori præſtare, quam hujuſmodi vitam ducere. *Graſvv.*

Ludibrio fueris.] Volumen Fabricianum habet, ubi alienæ ſuperbiæ ludibrio fueris. legitur & *fueritis.* prius haud dubie cum rectius, tum elegantius eſſe videtur. Et talis ἑτερώσις numeri, incredibilem quandam gratiam & venuſtatem habet. *Riv.*

Verum

fueris, per dedecus amittere? Verum enimvero, prô ,, Deûm atq; hominum fidem! victoria in manu nobis eſt: ,, viget ætas: animus valet. contra illis, annis, atque divi- ,, tiis, omnia conſenuerunt. tantummodo incœpto opus ,, eſt: cetera res expediet. etenim quis mortalium, cui ,, virile ingenium eſt, tolerare poteſt, illis divitias ſupe- ,, rare, quas profundant in exſtruendo mari, & montibus ,, coæquandis, nobis rem familiarem etiam ad neceſſaria ,, deeſſe? illos binas, aut amplius domos continuare; nobis ,, larem familiarem nuſquam ullum eſſe? cum tabulas, ,, ſigna,

Verum enimvero.] Superius argumentum ſumpſit ab honeſto. argumentabatur enim à juſtitia, quæ eſt pars honeſti: nunc argumentatur à tuto, id eſt, altera parte deliberationis, quæ tuta dicitur: hæc autem dividitur in vim & dolum. Dolo uti ſe dicit Catilina contra incautos, vi contra inferiores. *Vall.*

Pro Deûm atque hominum fidem!] Seu teſtor, id eſt, teſtem facio. *Idem.*

Divitiis omnia conſenuerunt.] Divitiæ enim (ut inquit Plato lib. 12. de Legibus) animum deliciis corrumpunt. *Caſt.*

Expediet.] Id eſt, ſine impedimento efficiet.

Extruendo mari.] In ædificandis ædificiis in ipſo mari: quia ſicut ſuperius dictum eſt, in ipſo mari ædificia condita ſunt. *Vall.*

Montibus coæquandis.] Explanandis montibus, ut ibi ædificia faciant amœnitate plena. *Idem.*

Binas aut amplius domos.] M. Senec. Lib. v. Controv. 5. Vos poſſideris agros, urbium fines, urbeſque domibus impletis. Intra ædificia veſtra undas & nemora comprehenditis. Proſpectui tuo arbor obſtabat? Quid? inambulantibus nobis non obſtant ſervorum catervæ? in immenſam excitati altitudinem parietes lucem non impediunt? infinitis porrectæ ſpatiis domus non nos à publico excludunt? Et Controv. IX. Ædes ipſæ, quas in tantum exſtruxere, ut domus ad uſum & munimentum paratæ, ſint nunc periculo, non præſidio: tanta altitudo ædificiorum eſt, tantæque viarum anguſtiæ, ut neque adverſus ignem præſidium, neque ex ruinis ullum ullam in partem effugium ſit. Ad delicias dementis luxuriæ lapis omnis emitur, cæduntur que gentium ſilvæ: æris ferrique uſus, jam auri quoque in exſtruendis & decorandis domibus.

Larem familiarem.] Larem hic accipit pro foculo, ubi familia ſtat. nam Lares proprie dicuntur Dii domeſtici. Priſci enim Romani, in domibus, quas incolebant, doliis aut vaſculis mortuos ſepeliebant. qua ex cauſa Lares, quos domeſticos vocant, deos colere cœperunt. Poſtea lege duodecim Tabularum cautum eſt, ne in urbe ſepelirentur, néve urerentur. cujus hæc verba ſunt: IN VRBE NE SEPELITO, NE'VE VRITO. Ipſiq; Lares canum pellibus veſtiuntur: cauſamque Plutarch. in Probl. refert. *Zanch.*

Tabulas pictas.] Tabulæ proprie dicuntur, picturæ in tabulis artificioſe formatæ, quibus antiqui plurimum delectabantur. Plinius lib. 35. cap. 4. Dignatio autem præcipua Romæ increvit (ut exiſtimo) à Mar. Valerio Meſſala, qui

„ ſigna, toreumata emunt, nova diruunt, alia ædifi-
„ cant: poſtremo omnibus modis pecuniam trahunt, ve-
„ xant: tamen ſumma lubidine divitias ſuas vincere ne-
„ queunt. at nobis eſt domi inopia, foris æs alienum;
„ mala res, ſpes multo aſperior. denique quid reliqui
„ habemus, præter miſeram animam? Quin igitur exper-
„ giſcimini? en illa, illa, quam ſæpe optaſtis, libertas;
„ præterea divitiæ, decus, gloria in oculis ſita ſunt. for-
„ tuna ea omnia victoribus præmia poſuit. res, tempus,
„ pericula, egeſtas, belli ſpolia magnifica, magis quam
„ oratio mea, vos hortentur. vel imperatore, vel milite
me

qui princeps picturæ, prælii quo Carthaginienſes & Hieronem in Sicilia deviceratrat, propoſuit in latere curiæ Hoſtiliæ, anno ab Vrbe condita quadringenteſimo nonageſimo. *Zanch.*

Signa.] Statuas. Plinius lib 35. c. 11. Anno, inquit, urbis ſexenteſimo octavo parta Achaia, ſigna & tabulas pictas invexit, ne quid deeſſet luxui. Idem libro 34. cap. 4. Romæ ex ære ſimulacrum factum Cereri primum reperio, ex peculio Sp. Caſſii, quem regnum affectantem pater ipſius interemerat: tranſit & ab diis ad hominum ſtatuas atque imagines. multis modis antiqui pingebant eas bitumine: quo magis mirum eſt, placuiſſe auro intingere. Vide ſupra. *Idem.*

Toreumata.] Toreumatis nomine, quicquid artis elegantia exſculptum eſt, comprehendimus. τορεύω, id eſt, ſculpo, toreutice, ſculptura: à quo toreumata, hujuſmodi opera dicuntur, aut ſculpta, aut cælata, ex quacunque materia, quæ in deliciis habebantur. *Idem.*

Emunt, nova diruunt, alia ædificant.] Expunxi illud, vetera negligunt, quod Carrionis ſequenteſque occupat editiones; quoniam nulla ejus litera compareret in Mſſ. Palat. in Bongarſianis, in Commeliniano meo, imo ne in veterrimis editionibus: quibus primam peſtem invexit Pomponius Lætus, dum fingit; emunt, vetera diruunt, nova ædificant. ingenioſe profecto. ſi id vocis quadrat in ſtuporem. *Grut.*

Trahunt.] Accumulant.

Vexant.] Lacerant pauperes & humiles. & eſt frequentativum à Veho, ut reſpondeat ad Traho.

Summâ libidine.] Summa luxuria & ſuperfluitate. *Vall.*

Vincere.] Id eſt, nimio ſumptu ſuperare. In ſumma profuſione æque tamen divites manebant. *Thyſ.*

Mala res.] Conditio noſtra miſera.

Libertas.] Tacitus vere Lib. XI. Annal. falſo libertatis vocabulum obtendi ab iis, qui privatim degeneres, in publicum exitioſi, nihil ſpei, niſi per diſcordias habeant. Iterum IV. Hiſtor. Eadem ſemper cauſa Germanis tranſcendendi in Gallias, libido atque avaritia, & mutandæ ſedis amor: ut relictis paludibus & ſolitudinibus ſuis, fœcundiſſimum hoc ſolum, voſque ipſos poſſiderent. Cæterum libertas & ſpecioſa nomina prætexuntur. Nec quiſquam alienum ſervitium & dominationem concupivit, ut non eadem iſta vocabula uſurparet. *Graſvv.*

Vel Imperatore.] Nunc privatim de officio

me utemini. neque animus, neque corpus à vobis ab-„
erit. hæc ipſa ut ſpero vobiſcum una conſul agam: niſi „
forte me animus fallit, & vos ſervire magis, quam „
imperare, parati eſtis. „

Poſtquam accepere ea homines, quibus mala abundè omnia erant, ſed neque res, neque ſpes bona ulla: tametſi illis, quieta movere, magna merces videbatur; tamen poſtulare pleriq;, uti proponeret, quę cõditio belli foret: quę armis prędmia peterent: quid ubiq; opis, aut ſpei haberent. Tum Catilina polliceri tabulas novas, proſcriptionem locu-

ficio ſuo agit. Imperatorem hîc ponit pro duce & principe exercitus. nam principio nemo hoc honore dignabatur, niſi qui res ampliſſimas præclariſſimaſque geſſiſſet. Poſtea is mos ita pervagatus atque pervulgatus eſt, ut vel minimis rebus geſtis nomen hoc multis tribueretur: neque ſemel modo, ſed iterum & ſæpius. hac autem appellatione decorabantur duces, aut exercitus conclamatione, aut (quod erat honorificentius) decreto Senatus, ut alibi ſcribemus. *Zanch.*

Accepere.] Id eſt, audiere, percepere.

Quibus abunde mala.] Qui abundabant omnibus malis, & inopia rei familiaris ſtricti erant, & grande æs debebant: nec quomodo ſolverent, ulla ſpes ſuppetebat. *Vall.*

Spes bona ulla.] Nihil habebant, & nihil ſperabant, quod deterius eſt. *Glar.*

Quieta movere.] Eſt in aliis, Quietam remp. movere. Sed manuſcripta fere cum priore lectione faciunt. & illud (Quietam remp.) ex gloſſa irrepſiſſe ſuſpicor. Nam quieta movere, hîc eſt, quietum & tranquillum ſtatum civitatis turbare. *Riv.*

Magna merces videbatur.] Tametſi loco mercedis ponebant ocium & quietem reipublicæ perturbare. *Vall.*

Peterent.] Aliter, Peterentur. *Caſt.*

Polliceri.] Hanc lectionem & ſcripturam omnes Codices typis excuſi, & in pergameno deſcripti habent. verum in uno Mſ. reperi: tum Catilina cœpit polliceri tabulas novas. Quæ lectio haud placet. *Poſm.*

Tabulas novas.] Cum ære alieno & uſuris plebs Romana oppreſſa erat, aut ſenatuſconſulto, aut Imperatoris decreto, tabulæ novæ in foro proponebantur, quibus credita pecunia debitoribus condonabatur. *Tabulas novas.* De hac conjuratorum expectatione tabularum novarum, ſuoque adhibito remedio, Cicero in 2. Offic.: Nunquam, inquit, vehementius actum eſt, quam me conſule, ne ſolveretur: armis & caſtris tentata res eſt ab omni genere hominum, & ordine, quibus ita reſtiti, ut hoc tantum malum de repub. tolleretur. nunquam nec majus æs alienum fuit, nec melius, nec facilius diſſolutum eſt. Fraudandi ſpe ſublata, ſolvendi neceſſitas conſecuta eſt. *Zanch.*

Proſcriptiones.] Id eſt, publicationes bonorum. Proſcriptionis vero nomen à bellis civilibus initium ducit. nam in tumultu & diſſenſione civili, cujuſmodi extitere Marii & Sullæ, Cæſaris & Pompeii, qui conſequuti victoriam erant, ii nomina eorum qui fuiſſe diverſarum partium putabantur, in tabulis deſcri-

locupletium, magiſtratus, ſacerdotia, rapinas, alia omnia, quæ bellum, atque lubido victorum fert: præterea, eſſe

pta proponebant, conſtitutis præmiis, ſi quis eorum quenquam occidiſſet, bonis etiam proſcriptorum publicatis atque haſtæ ſubjectis. Porro Sylla proſcriptionis tabulas primus propoſuit, iſque non contentus in eos ſævire, qui armis à ſe diſſenſerant, etiam quieti animi cives, propter pecuniæ magnitudinem, proſcriptorum numero adjecit, quemadmodum Valerius inquit. Poſtea obtinuit conſuetudo, ut in exilium ejecti, proſcripti dicerentur. Ergo polliceri Catilina proſcriptionem locupletium, nimirum ut illis interfectis, impetus in eorum bona fieret? *Riv. Proſcribere.* Idem eſt atque publice fixo libello aliquid edicere & denunciare l. 11. §. 1. ff. de Inſtit. act. l. 4. C. de diſtract. pign. Hinc proſcribi bona dicuntur, cum fixis publice libellis, venditio eorum bonorum in diem certam edicitur & ſignificatur: hinc proſcripti, quorum nomina palam in foro ſcripta extabant, ut ad necem quærerentur, præmio percuſſori, & ſupplicio occultatori propoſito. Hinc à Cornelio Sylla, Lex Cornelia dicitur, quę proſcriptis juvari vetabat, Verrin. 3. ſeu potius Valeria, ut in libello legum Romanarum docet Hotomannus. Hinc & Rubr. C. de Bon. Proſcript. ſeu damnat.

Magiſtratus.] Magiſtrare, inquit Feſtus, regere & temperare eſt, vel moderari. Magiſtratus itaque tanquam rectores dicti. Magiſtri quoque dicti quicunque præfecti. Hinc Magiſter Populi, ſive dictator, Equitum, Magiſter Curiæ apud Plautum in Aulularia, qui Græcis ταξιάρχοις. Magiſtri Cenſus, Epiſtolarum, Scriniorum, Officiorum, Libellorum, Memoriæ, à Præfectura dicti. Etiam Magiſteriani agentes in rebus in veteri lexico. Et Magiſteria Poteſtas dicitur in l. 6. C. de Iuriſd. Præcipue autem magiſtratus is dicitur, cui concredita eſſet gubernatio Reip. & qui judicium auſpiciumque haberet, quemadmodum Cic. in Legibus ſcribit. Magiſtratus autem qui majores & qui minores dicerentur, Gellius docet, exponens, hęc verba, ut quis Magiſtratus minor de cœlo ſervaſſe velit. Et quidem ex his Meſſalæ verbis ita loquitur lib. 13. c. 14. Patriciorum auſpicia in duas ſunt poteſtates diviſa. Maxima ſunt Conſulum, Prætorum, Cenſorum: Neque tamen eorum omnium inter ſe eadem, aut ejuſdem poteſtatis: ideo quod collegæ non ſunt Cenſores Conſulum, aut Prætorum: Prætores Conſulum ſunt. Ideo neque Conſules aut Prætores Cenſoribus, neque Cenſores Conſulibus aut Prætoribus turbant, aut retinent auſpicia. At Cenſores inter ſe, rurſus Prætores Conſuleſque inter ſe & vitiant, & obtinent. Prætor etſi collega Conſulis eſt, neque Prætorem, neque Conſulem jure rogare poteſt: ut quidem nos à ſuperioribus accepimus, aut ante hæc tempora ſervatum eſt. Et ut in commentario XIII. C. Tuditani patet, quia imperium minus Prætor, majus habet Conſul: & à minore imperio majus, aut à majore collega rogare jure non poteſt. Nos his temporibus Prætores Prætore creante veterum autoritatem ſumus ſecuti: neque his comitiis in auſpicio fuimus. Cenſores æque non eodem rogantur auſpicio, atque Conſules & Prætores. Reliquorum magiſtratuum minora ſunt auſpicia. Ideo illi minores, hi majores magiſtratus appellantur. Minoribus creandis magiſtratibus, Tributis comitiis magiſtratus, ſed juſtius curiata datur lege. Majores Centuriatis comitiis fiunt. Ex his omnibus verbis Meſſalæ manifeſtum fit, & qui ſint magiſtratus minores, & quamobrem minores

esse in Hispania citeriore Pisonem, in Mauritania cum exercitu P. Sitium Nucerinum, consilii sui participes: petere consulatum C. Antonium, quem sibi collegam fore

nores appellentur. Sed & collegam esse PRAET. Cos. docet, quod eodem auspicio creantur. Majora autem dicuntur auspicia habere, quia eorum auspicia magis rata sunt, quam aliorum. *Magistratus*. Vt Consulatum, Praeturam, Dictaturam. Cicero in eadem: Num, inquit, in cinere urbis, & sanguine civium, quæ mente conscelerata ac nefaria concupiverunt, se consules ac dictatores, aut etiam reges sperant futuros? non vident se cupere id, quod si adepti fuerint, fugitivo alicui aut gladiatori concedi sit necesse? *Zanch.*

Sacerdotia.] Vt Pontificatum, & Auguratum. *Idem.*

Citeriore.] Vide supra.

Pisonem esse.] Superius dixit auctor eum interfectum. sed Catilina ignorabat, vel forsitan nondum interfectus erat. *Omnib.*

In Mauritania.] Geographi duas Mauritanias esse dicunt, Tingitanam & Cæsariensem, à coloniis dictas Tingi & Cæsaris. est autem nomen Mauritaniæ Græcum. Græci enim μαῦρον nigrum dicunt: & Mauritani sic vocati sunt propter nigredinem, id quod eis propter solis propinquitatem contingere videtur. *Zanch.*

Nucerinum.] Oppido Nucera oriundum. Est autem apud antiquos autores triplex Nuceria. Infra Brixellum haud procul à Padi ripa opidum hodieque visitur, vulgari nunc vocabulo Lucera vel Luzzara. Hoc omnium fere judicio est id opidum, quod Ptolemæo vocatur Nuceria: in Gallia, inquit, Togata oppida sunt ista, Placentia, Fidentia, Brixellum, Parma, Regium Lepidum, Nuceria, Tanetum, Mutina, Bononia. Nec mirum sit, quæ olim fuerit Nuceria, eam nunc dici Luceriam, quando clarissima quondam Romanorum colonia, Luceria, in Apulia, vulgo nunc vocetur Nucera, raro Lucera. Quanquam hæc apud antiquos etiam auctores, Ptolemæum, & Tabulam Itinerariam legitur Nuceria Apulorum, ad differentiam alterius, quæ non procul à Padi ripa fuit. apud Appianum vero Civil. bellorum lib. II. simpliciter Nuceria. Posterior hæc hodie Foggia appellatur, & memoratur, Polybio, Ciceroni, Cæsari, Livio, Halycarnassæo, Straboni, Plinio, Frontino, Appiano, Stephano, Ethico. Quam ita antiquam fuisse, ut conditor ei Diomedes ascriberetur, Strabo testatur lib. VI. *Cluv.* Est & Nucera, vulgo Nocera civitas Campaniæ, cujus populi dicti sunt Nucerini, & ager Nucerinus Plin. lib. III. cap. V. haud procul à monte Vesuvio ager Nucerinus est: & novem M. passuum à mari ipsa Nuceria.

C. Antonium.] Hic C. Antonius fuit M. Antonii oratoris filius, ut ostendit Asconius: patruus autem M. Antonii, qui postea rempublicam evertit, quod testatur Cicero Phil. 2. Is à M. Lucullo prætore damnatus, quod Græcos spoliasset, etiam postea à Gellio & Lentulo censoribus Senatu motus est: Deinde cum præturam peteret, beneficio Ciceronis è postremo loco in tertium pervenit. hæc ex Cicerone de Petitione consulatus, & Asconio in oratione contra C. Antonium & L. Catilinam sumpsimus. Tandem reus factus à Cælio, quod conjurasset, damnatus est: etsi potius Macedonia provincia male administrata, quam conjurationis crimen, causa damnationis fuit. Cicero pro L. Flacco, pro Domo sua ad Pontifices, & pro M. Cælio, & Dion lib. 38. *Cass. C. Antonium.* Atque ego de Antonio nihil dico, præter unum, nunquam

fore ſperaret hominem & familiarem, & omnibus neceſſitudinibus circumventum: cum eo Conſulem ſe initium agendi facturum. Ad hoc maledictis increpabat omnis bonos: ſuorum unumquemque nominans, laudare, admonere alium egeſtatis, alium cupiditatis ſuæ, complures periculi, aut ignominiæ, multos victoriæ Sullanæ, quibus ea prædæ fuerat. Poſtquam omnium animos alacris videt; cohortatus, ut petitionem ſuam curæ haberent, conventum dimiſit. Fuere ea tempeſtate, qui dicerent, Catilinam, oratione habita, cum ad jusjurandum populares ſceleris ſui adigeret, humani corporis ſanguinem

quam illum in illo ſummo timore ac periculo civitatis, neque propriam nonnullorum de ipſo ſuſpicionem aut inficiando tollere, aut diſſimulando ſedare, voluiſſe. In quo collega ſuſtinendo atque moderando, meam in illum indulgentiam, conjunctam cum ſumma cuſtodia Reipublicæ, laudare vere ſolebatis.

Omnibus neceſſitudinibus.] Id eſt, omnibus neceſſitatibus. nam C. Antonius inops, & magno ære alieno oppreſſus erat, & multa nefanda flagitia commiſerat. Q. Cicero in libello de Petitione conſulatus: At, inquit, Antonius & Catilina moleſti ſunt: immo homini novo, induſtrio, innocenti, diſerto, gratioſo apud eos, qui res judicant, optandi competitores ambo ſicarii, ambo libidinoſi, ambo egentes: eorum alterius bona proſcripta videmus: vocem denique audivimus jurantis, ſe Romæ æquo judicio cum homine Græco certare non poſſe, & ex ſenatu ejectum ſcimus. Cicero in Toga candida: Quis enim reperiri tam improbus civis poteſt, qui velit uno ſuffragio duas in Rempub. ſicas diſtringere? Pædian. Hunc, inquit, Antonium Gellius & Lentulus cenſores ſexennio ante quo hæc dicerētur, Senatu moverunt: cauſaſq; ſubſcripſerunt, quod ſocios diripuerit, quod judicium recuſarit, quod propter æris alieni magnitudinem prædia manciparit, bonaque ſua in poteſtate non habuerit. *Zanch.*

Circumventum.] Oppreſſum.

Cum eo conſulem.] Nonnulli ſcripti libri, cum eo conſulem ſe initium agendi facturum. alii cum eo conſule ſe initium agendi bellum facturum. *Popma.* Sed ne quid mentiar, puto illud *agendi* à mala manu in textum irrepſiſſe? Certe ſuperfluit, adjectumque ei præterea in Mſſ. poſterioribus, *agendi belli.* *Grut.*

Populares.] Fautores, & conſcios ſui ſceleris.

Adigeret.] Alii *addiceret*, id eſt, obligaret. Addicere enim, ut Budæus optime alibi ſcribit, eſt licitanti rem auferendam permittere, hoc eſt, ut lingua vernacula dicitur, deliberare. ex quo factum, ut addicere pro deſtinare, devovereque ponatur. *Idem.*

Humani corporis ſanguinem.] Catilina pateris infudit vinum ſanguine humano permixtum: deinde circumtulit, ut omnes id libarent, hac execratione, ut ita omnium ſanguis hauriri poſſet, niſi quod promiſerant feciſſent, uti ſanguine illius hominis hauſiſſent. Plutarchus in Cic. vita: Dicamus & obiter morem

quem

quem Scythæ ſervant, cum aliquem amicum ſibi elegerunt: quia huic jurijurando conformis eſt. Apud Scythas, cum amicitiarum fœdus initur, ac juſjurandum maximum fit, ſcilicet & victuros eos pariter, & mortem oppetituros, ſi opus ſit, alterum pro altero: ſibi digitos incidunt, & ſanguinem in calicem diſtillant, ſummiſque intinctis gladiis, ambo pariter admoventes labra: nec quicquam deinde eſt, quod poſſit eos dirimere. morem hunc in dialogo de Amicitia Lucianus tradit. lege illum. *Zanch. Humani corporis ſanguinem.* Mos hic à Scythis, Mela lib. II. cap. I: Ne fœdera quidem incruenta ſunt, ſauciant ſe qui paciſcuntur, exemtumque ſanguinem, ubi permiſcuere, deguſtant. Id putant manſuræ fidei pignus certiſſimum. Solin. cap. XX. Hauſtu mutui ſanguinis fœdus ſanciunt, non ſuo tantum more, ſed & Medorum quoque uſurpata diſciplina. Herodotus lib. I. ὅρκια δ' ποιέεσθαι τάδε τὰ ἔθνεα, τάδε πέρ τε ἕλλησι καὶ πρὸς τάδε τισί, ἐπὰν τὰς βεβαιώσιας ἐπιβάλωνται, ἐς τὸν ὁμαγρὸν ἴλλυν, τὸ αἷμα ἀναλείχουσι ἀλλήλων. Veteres ſanguine permixtam potionem Aſſiratum dixerunt, teſte Feſto, quod iis *Aſſir* ſanguinem notet. Gloſſæ Aſſir, αἷμα. Eo utitur Cato de re ruſtica cap. XXXIII: Daps Iovi Aſſir à pecu in urna vini caſte profanato ſine contagione. Recte autem ait Salluſtius Catilinam humani corporis ſanguinem circumtuliſſe. Cæſum enim puerum memorat Dio, ſuperque ejus viſcera juramentum conceptum. Verba hæc ſunt: Καὶ ἐς ἀθεμίστων ὁρκωμοσίων ἀναλωθῆναι. Παῖδα γάρ τινα καθαγίσας, ἐπὶ τῶν ἀπολάυσιν αὐτῶν τὸν ὅρκον ποιήσας, ἔπειτα ἐπολάυσαν αὐτὸν τῶν ἄλλων. Vt autem fœdera Romani jungebant cæſa porca, non ſine exſecratione, ita Græci tauro, capro, aut ariete. de tauro habes apud Æſchylum ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις:

Ἄνδρες γὰρ ἑπτὰ θούριοι λοχαγέται
Ταυροσφαγοῦντες ἐς μελαμπέτον σάκος,
Καὶ θιγγάνοντες χερὸς ταυρείας φόνου,
Ἄρᾳ, Ἐνυοῖ, καὶ Φιλαίματον φόβον
Οἰκωμότησαν. ἢ πόλιν καθαιμακτὰς
Θέντες, λάπτειν ἄστυ καδμείων βίαι,
Ἢ γῆν θανόντες τήνδ' ὑφαρπάζειν φόνῳ.

De capro Pauſanias lib. I. ἐπὶ κάπρου καταμύναι τομίων, μηδὲν εἰς τὸ ὀλυμπίων ἀγῶνα ἴσεσθαι παρ' αὐτῶν καὶ κήρυγμα. Rite autem ſanguinem deguſtabant, quo plus poſſet exſecratio: ſic apud Maronem Dido, cum Æneæ imprecata eſſet:

At bello audacis populi vexatus & armis
Finibus extorris, complexu avulſus Iuli,
Auxilia imploret, videatque indigna ſuorum
Funera, nec cum ſe ſub leges pacis iniquæ
Tradiderit, regno aut optata luce fruatur:
Sed cadat ante diem, mediaque inhumatus arena.

Adjungit tandem:

Hæc precor, hanc vocem extremam cum ſanguine fundo.

Ad ſanguinem iſtum alludit Tertullianus Apolog.: Neſcio quid & ſub Catilina tale deguſtatum eſt. Et Minutius Felix Octavio: Hodieque ab ipſis Latiaris Iupiter homicidio colitur, & quod Saturni filio dignum eſt, mali & noxii hominis ſanguine ſaginatur. Ipſum credo docuiſſe ſanguinis fœdere conjurare Catilinam. Vide Statium V. Thebaid. ubi in ſanguine vivo conjurant matres, & fœdus interfecti infantis ſanguine ſanciunt.

guinem vino permixtum in pateris circumtuliſſe; inde, cum poſt exſecrationem omnes deguſtaviſſent, ſicuti in ſolemnibus ſacris fieri conſuevit, aperuiſſe conſilium ſuum; atque eo dictitare feciſſe, quo inter ſe magis fidi forent,

ciunt. *Putſchius*. *Sanguinem*. Tacitus in Nerone: mos eſt regibus, quoties ſocietatem ineunt, implicare dextras, polliceſque inter ſe vincire, nodoque perſtringere, ubi mox ſanguis in extremos artus ſuffuderit, levi ictu cruorem eliciunt, atque invicem lambunt. *Sanguinem*. Non eos quidem improbo, qui multa hic cumulant exempla nationum, fœdera ſancientium ſanguine, tantum dico alio fine factum à Catilina. Alii enim nihil ſe peccare putabant, interfecto aliquo, cujus cruorem hauirent. at iſtud conjuratis pro ſceleſtiſſimo erat, eoque crimine capitis incurrerant noxiam. Itaque excogitatum potiſſimum ipſis, ne poſſent fallere. Videantur diſcurſus mei ad locum Tac. lib. IV. hiſtor. occiſis legatis, quo minore ſpe venię creſceret vinculum ſceleris. *Gruterus*.

Vino permixtum.] Puto & hoc peregrini moris fuiſſe, ut fœderis ſanciendi vinum alter alteri propinaret. Exempla hujus rei poſterioribus etiam temporibus ſuppeditat Paulus Diaconus de rebus geſtis Longobardorum. Sane apud Homerum Od. γ. vini meri poculum epotum fœdus confirmat, cum dicit:

Οἶνον δ' οὐκ ἀρητῆρ' ἀφυσσάμενοι δεπάεσσιν. *Coler*.

Patera.] Poculi genus patens, cujus & in conviviis & in ſacris uſus erat. Cic.: Patera qua mulieres ad res divinas uterentur. Græcis phiala, Iſidor. lib. 20. c. 5.

Circumtuliſſe.] Hoc verbum etiam ad ſacra pertinet. De quo vide Nonium Marcellum, & Servium ad 6. Æneid. *Coler*.

Execrationem.] Id eſt, omnium malorum imprecationem, quæ ſcilicet in ſeipſos imprecati ſunt, ni quod promiſerant, efficerent. *Zanch*.

Deguſtaſſent.] Libationem in ſacris tacite innuit, quę in ſacris ſolennibus uſitata erat. *Thyſ*. Poſt immolationē enim victimæ vinum aſpergebat ſacerdos, ſed priuſquam id effunderet, ſimpulo aut ſimpuvio ligneo vel fictili admodum parvo, & ipſe leviter delibabat, & aſtantibus guſtandum deferebat, ut pariter libarent. Vocabatur hic ritus libatio. Hinc libare paſſim apud probatos autores deguſtare. Virg.

Purpureoſque metunt flores & flumina libant.

In ſolennibus ſacris.] Solennia ſacra dicebantur, quæ certis temporibus anni fieri ſolerent. Verum non eſt credendum, Romanos in ſolennibus ſacris humanum ſanguinem deguſtare ſolitos fuiſſe. quamvis (ut multi ſcribunt) Saturnus & Latialis Iupiter humana hoſtia placarentur. Dicemus igitur, vinum, aut quidpiam ſimile circunferri ac deguſtari ſolitum fuiſſe. *Caſt*.

Aperuiſſe.] Tò dicitur, ex gloſſa irrepſiſſe videtur. Neque enim eſt in vetuſtis, & eleganter citraque detrimentum ſenſus abeſt. *Riv*.

Atq; eo dictitare.] Libri nonnulli manuſcripti, *atque eo dictam rem feciſſe*. in manuſcripto noſtro, qui olim fuit Fr. Caſtrinii Narbonenſis, expreſſe *atque eo dictitante feciſſe*. quod non improbandum videtur. *Thyſ*.

Magis fidi.] Vt enim Thucydid. lib. 3. Τὸ ἀνάπαλιν δεῖν πρὸς ἐς συμμαχίαν, id eſt, mutui metus æqualitas ſola

forent, alius alii tanti facinoris conſcii. nonnulli ficta & hæc, & multa præterea exiſtumabant ab iis, qui Ciceronis invidiam, quæ poſtea orta eſt, leniri credebant, atrocitate ſceleris eorum, qui pœnas dederant. nobis ea res pro magnitudine parum comperta eſt. Sed in ea conjuratione fuit Q. Curius, natus haud obſcuro loco, flagitiis atque

ſola facit ſocietatem fidelem. Et Tacitus lib. VI. Annal. dicit: ex ſcelere metus, ex metu conſilium capitur.

Ciceronis invidiam.] Id eſt, odium. Ex Cicerone conſtat hanc invidiam eodem anno ortam eſſe. nam Q. Metellus Nepos, Tribunus plebis, pridie Kal. Ianuar. Ciceronem conſulem magiſtratu abeuntem concionis habendæ poteſtate privavit. Ipſe Cicero conqueritur lib. V. Famil. Epiſt. ep. 11. ad Q. Metellum Celerem Galliæ Proconſulem, cum dicit, deinde, ſi qua ego in re fratri tuo Reip. cauſa reſtiterim, peto ut mihi ignoſcas. Tam enim ſum amicus Reip. quam qui maxime, ſi vero meam ſalutem, contra illius impetum in me crudeliſſimum defenderim, &c. & paulo poſt, atque illud quod te audiviſſe credo, pridie Kal. Ian. qua injuria nemo unquam in aliquo magiſtratu improbiſſimus civis affectus eſt, ea me conſulem affecit, cum Remp. conſervaſſem, concionis habendæ poteſtate privavit. Gliſcens invidia tandem plane erupit. & quinquennio poſt ejus conſulatum à P. Clodio in exilium miſſus eſt. De hac invidia contumeliaque conqueritur Cicero pro P. Sextio. *Benn.* M. autem Tullius non tam ex ſupplicio conjuratorum præſentiſſimum ſibi conflaverat odium, quam quod Clodium hominem multis ſceleribus inquinatum fruſtra accuſaſſet. M. quoque Craſſus aperte Ciceronem oppugnabat, quod conjurationis contumeliam ſibi à Cicerone, ut & poſtea Salluſtius refert, impoſitam crederet. Accedebat & Cæſaris dubia voluntas. Itaque Clodii potiſſimum artibus in exilium pulſus. quanquam enim juventus pro illo intercederet, ordo equeſtris ſimul cum illo veſtem mutaret, ſenatores fremerent, prævaluit tamen paucorum potentia. Clodius poſt exceſſum ex urbe, cum & antea populus illum luto inquinaviſſet, illi ſcivit exilium, aqua atque igne interdixit, vetuitque, ne quis eum intra quingenta millia paſſuum ab Italia ædibus ſuis reciperet, villam domumque ejus igne violavit, bona haſtæ ſubjecit. Vide Plutarch. in Cic.

Parum comperta.] Parum explorata. Nam cum tanta eſſet rei magnitudo, profecto eſſet nobis manifeſta. quapropter comprehendi poteſt, mendacem & falſum eſſe in conjuratione Catilinæ. *Vall.*

Sed in ea.] Ad id reſpicit quod ſuperius dixit, Arbitris procul amotis. putabant quidem omnes arbitros & revelatores procul eſſe amotos: ſed non fuerunt amoti, quia unus interfuit, ſcil. Quintus Curius, qui revelavit. & hoc eſt, ſed in ea conjuratione. *Idem.*

Q. Curius.] Quinti dicebantur qui quinto loco nati erant: ut Franc. Robortellus, vir multæ eruditionis, & hac ætate noſtra inter doctos facile princeps, in libro ſuarum Annotationum ſcribit. *Zanch. Q. Curius.* Citat Marcellus hunc locum; ſed ibi perperam *Q. Curtius* excuditur. Apud Ciceronem vero lib. I. ad Atticum legitur *Torius* pro *Curius. Coler.*

Haud obſcuro loco.] Nobili familia.

Flagitiis & facinoribus.] Putavi pro facino-

atq; facinoribus coopertus: quem Cenſores ſenatu probri gratia

facinoribus legendum fœnoribus: tum quod ita legit Gellius lib. IV. cap. 17. tum etiam quod dixerit *flagitiis*, ſupervacaneum videatur *facinoribus*. Verum Nonii me auctoritas à mutatione deterret. nam in verbo *facinus*, hunc locum recitat. Præterea differunt omnino facinora à flagitiis, nam & facinus interdum bonum eſt, & cum eſt malum, majus habet quiddam quam flagitium. At ſuperius quoq; non uno loco flagitium & facinus conjunxit Salluſtius. Flagitioſiſſima quoque facinora appellat in Iugurtha. *Ald. Manut.*

Coopertus.] Sic Iugurthino; inopem & coopertum miſeriis effecit. Horat.

Famoſiſque Lupo cooperto verſibus. —

Tacitus Annal. 3. Ne quis vita probroſus, & coopertus infamia, provinciam ſortiretur. Cato apud Gellium lib. XIII. cap. 23. Quum nefarium facinus pejore facinore operire poſtulas. *Ciaccon. Coopertus.* Non leviter tinctus, ſed plane imbutus.

Cenſores.] Cenſuræ initium fuit, rei à parva origine ortæ: quæ deinde tanto incremento aucta eſt, ut morum diſciplinæque Romanæ penes eam regimen, Senatus Equitumque centuriis decoris dedecoriſque diſcrimen ſub ditione ejus magiſtratus, publicorum jus, privatorumque locorum, vectigalia populi Rom. ſub nutu atque arbitrio eſſent. Ortum autē initium ejus eſt, quod in populo per multos annos non cenſo, neque differri cenſus poterat: neque conſulibus, cum tot populorum bella imminerent, operæ erat id negocium agere. Quare coſſ. M. Geganio Macrino iterum, T. Quinto Capitolino quintùm conſule, primi, cum à primoribus civitatis ſpretus honor eſſet, Papyrius Semproniuſque creati fuere: qui magiſtratus, etſi à principio quinquennalis, poſtea à Mamerco Æmilio dictatore cautum fuit, ut annua & ſemeſtris cenſura foret. cujus rei cauſa ipſe Æmilius, quod veterem cenſuræ ſtatum præfinitum minuiſſet, à proximis cenſoribus tribu motus, & ærarius factus eſt, ut teſtatur Liv. lib. 4. Dec. primæ. Ad quam licet à principio admitterentur patricii tantum, poſtea effectum eſt, ut alter patricius, alter vero plebeius crearetur. Demum eo dignitatis venit, ut Cenſura omnium magiſtratuum pene princeps eſſet. nam univerſæ reip. ſupremum & perfectiſſimum locum habebat. hæc cū alias res, tum vero ut mores vitaſq; diſcuteret, maximo in imperio ac poteſtate erat: ut quæ de nuptiis, de liberorum procreatione, de vivendi ratione, de cōviviis diligenter inquireret; nulla denique omnium cupiditatum ac illecebrarum erat, quam adoriri ac indagare non oporteret. His enim putabant longe facilius, quam publicis muneribus, aut iis quæ in oculis fiunt, hominum mores eum poſſe deprehendere, qui ſeveritate diſciplinæ, ne quis ad voluptatem uteretur, cuſtodiret, & acrius coërceret, neque patriam ac conſuetam vivendi diſciplinam tranſgrederetur. his licebat, & integrum erat, è Senatu eos ejicere, & illis equum adimere, qui flagitioſe ac intemperanter degerent. ipſi quoque ſacrificiorum precia curabant, & deſcriptionibus civium genera & reipub. officia diſtinguebant. Multa quoque Cicero in 3. de Legib. refert, & Pædianus in primo commentario, & Gellius lib. 4. cap. 20. & lib. 8. cap. 22. Et ſi quis eorum deceſſiſſet, alterum in locum ejus ſufficere religio erat. *Zanch.*

Probri.] Cenſorum poteſtas, quia tam extraordinaria & arbitraria fuit, in nota & ignominia, non in famoſo judicio infamiaque irroganda verſabatur. Timoris cauſa, non vitæ pœna in ea erat auctoritate. Ignominia itaque non infamia notabantur. Sed quid refert, dicat ali-

gratia moverant. huic homini non minor vanitas inerat, quam audacia. neque reticere, quæ audierat, neq; ſuamet ipſe ſcelera occultare; prorſus neque dicere, neque facere, quicquam penſi habebat. erat ei cum Fulvia, muliere nobili, ſtupri vetus conſuetudo. cui cum minus gratus eſſet, quod inopia minus largiri poterat, repente glorians, maria, monteiſq; polliceri cœpit, minari interdum ferro, ni ſibi

cat aliquis utrum infamiam quis an ignominiam contraxerit. Infames ab omni honore arcentur, neque teſtimonium dicere poſſunt, atque ita porro, ut conſtat ex ff. libris. Ignominia nihil damni fere infert niſi ruborem, ut ex Cicerone Nonius ſcribit. Ideoque à Senatu moti capite non minuebantur. Neque illorum notam tanquam rem judicatam obſervabant. Quos Cenſores furti aut captarum pecuniarum notaviſſent, hi interdum non modo in ſenatum redibant, ſed etiam ipſarum illarum rerum judiciis abſolvebantur. C. Geta cum à L. Metello & Cn. Cornelio Cenſoribus ſenatu ejectus eſſet, Cenſor ipſe nihilominus creatus eſt. Idem M. Valerio Meſſalæ contigit. Mamercus Æmilius, cum antea inter ærarios fuiſſet, dictator poſtea factus eſt. *Aerodius.*

Moverant.] Ita Codex Fabricianus. Vulgo amoverant. *Riv.*

Vanitas.] Levitas. Apollinaris apud Gellium lib. 18. cap. 4. aſſerit, vanos proprie dici, non ut vulgus diceret, deſipientes, aut hebetes, aut ineptos: ſed ut veterum doctiſſimi dixiſſent, mendaces, & infidos, & levia inaniaque pro gravibus & veris aſtutiſſime componentes. Nos autem quid hîc ſignificet vanitas, ex ipſius Salluſtii, quæ ſequuntur, verbis facile cognoſcimus. *Caſt.*

Reticere.] Colerus legit *retinere.* Futilis enim erat homo Curius: deducta nimirum metaphora à vaſis perforatis, quæ caſſa, & rimoſa non tenent ea, quæ injicis, unde & futiles dicuntur ii, qui audita non cuſtodiunt, aut retinent, ſed effutiunt. Iſidor. lib. 10. Futilis, vanus, ſuperfluus, loquax. ſed priorem lectionem ſervare melius eſt.

Cum Fulvia.] Pandectæ Florentini, pro *Fulvia*, habent *Iulia.* l. in quæſtionibus ff. ad. L. Iul. maj. ſed librariorum proculdubio hic error eſt, cui anſam dedit literarum ſimilitudo. *Popm.*

Muliere nobili.] Id eſt, nobili genere orta. Plutarchus: Sed hoc, inquit, Fulvia nobili genere mulier, clam noctu profecta, Ciceroni detexit. hanc Florus viliſſimum ſcortum appellat. *Zanch.*

Stupri.] Vide ſupra. p. 30.

Conſuetudo.] Ita antiqui loquebantur, pro rem habere cum aliqua. Terent. *Adelphis.*

Qui cum illa conſuevit prius.

Ita etiam in Hecyra, & Phormione loquitur. Et Plautus in Ciſtellaria: *Viſti.*

En unquam cum quoquam viro conſuemanut.

Maria monteſque polliceri.] Proverbium eſt, quod uſurpare ſolemus, cum de ingenti alicujus pollicitatione dicere volumus: idque cum quadam irriſione dicimus. *Zanch.*

Ferro.] Ferrum pro gladio dixit per Metonymiam, ut ex materia intelligas rem confectam. Et quanquam hæc figura Poëtis familiarior ſit, utitur ea tamen & Cicero nonnunquam, velut pro Cecinna: In aliquem advenientem cum ferro invadere. &, homines inſtructi & certis locis cum ferro collocati. *Riv.*

ni ſibi obnoxia foret: poſtremo, ferocius agitare, quam ſolitus erat. At Fulvia, inſolentiæ Curii cauſſa cognita, tale periculum reipubl. haud occultum habuit; ſed, ſublato auctore, de Catilinæ conjuratione, quæ quo modo audierat, compluribus narravit. Ea res in primis ſtudia hominum accendit ad conſulatum mandandum M. Tullio Ciceroni. namque antea pleraque nobilitas invidia æſtuabat, & quaſi pollui conſulatum credebat, ſi eum, quamvis egregius, homo novus adeptus foret.

Obnoxia.] Vide ſupra. p. 34.

Inſolentiæ.] Id eſt, inſolitæ ſuperbiæ, & immodeſtæ jactantiæ. *Bad. Inſolentiæ.* Badius inſolentiæ, in gignendi caſu legit, & codex quoque vetuſtus: quod placet propter compoſitionem, etiamſi alii ablativum exponant, propter inſolentiam. *Glar.*

Reipubl.] Aperuit enim Ciceroni. Papinianus lib. 13. Reſponſ.: In quæſtionibus læſæ majeſtatis etiam mulieres audiuntur: conjurationem denique Sergii Catilinæ Fulvia mulier detexit, & M. Tullium conſulem indicium ejus inſtruxit. Lex hæc extat l. 8. ff. ad l. Iul. majeſtat. Dicit hic Papinianus M. Tullio conſuli detexiſſe Fulviam, ſed fallitur: Ex Salluſtio enim conſtat hoc factum fuiſſe ante conſulatum Ciceronis, L. Ceſare & Q. Martio Coſſ. *Coler.* Dein Salluſtius dicit non tam Ciceroni quam pluribus evulgaviſſe. ultimo non accuſavit Fulvia, ſed tantum detexit.

Sed ſublato auctore.] Id eſt, Fulvia non ſolum quæ Catilina moliebatur, ſed etiam modum & viam; qua id facinus perpetrare decreverat, ut ipſa audiverat à Curio, ſuppreſſo tamen Curii nomine, compluribus narravit. *Caſt.*

Studia.] Favores & animos hominum.

Accendit.] Incitavit.

Aeſtuabat.] Ardebat & ſtimulabatur odio: quia quodam odio populi maculari & ſordidari videbatur. *Vall.*

Conſulatum.] Id eſt, majeſtatem conſularem. *Bad.*

Novus homo.] Novos homines appellant ignobiles, qui nullis majoribus nullaque claritudine natalium orti, & ut autor eſt Appianus in 2. eos novos Romani ſolent nominare, qui à ſemetipſis nulla majorum dignitate claruerunt. Cicero in Agraria ad Populum ſic ſcribit: Mihi quidem apud vos de meis majoribus dicendi facultas non datur, non quod non tales fuerint, quales nos illorum ſanguine creatos, diſciplinisque inſtitutos videtis: ſed quod laude populari, atque honoris veſtri luce caruerint. Et paulo poſt: Me longo intervallo prope memoriæ temporumque noſtrorum, primum hominem novum conſulem feciſtis: & eum locum, quem nobilitas præſidiis firmatum, atque omni ratione vallatum tenebat, me duce reſcidiſtis, virturique in poſterum patere voluiſtis: neque me tantummodo conſulem, quod eſt ipſum per ſeſe ampliſſimum, ſed ita feciſtis, quomodo pauci nobiles in hac civitate conſules facti ſunt. Aliquando novus homo dicitur is, qui conſul factus eſt, cujus ex familia nemo ante fuit conſul, quamvis ex ea familia prætores fuerint. ut Cic. Murenam novum hominem appellat, cujus ex familia nemo ante fuit conſul, quamvis ex ea familia prætores

ret. ſed, ubi periculum advenit, invidia, atque ſuperbia poſt fuere. Igitur, comitiis habitis, Conſules declarantur

tores fuerint. ut Murenæ pater, avus, & proavus, prætores fuerunt. *Zanchius. Novus homo.* Is etiam dicitur, quorum majores nullis Romæ dignitatibus nobiles fuere. Alioqui Cicero 11. de LL. antiquiſſima ſtirpe ſe ortum prædicat, nimirum ex regio Volſcorum ſanguine, apud quos rex Tullus regnavit, unde Tullii oriundi. Silius:

Tullius æratas raptabat in agmina turmas
Regia progenies, & Tullo ſanguis ab alto.

Iuvenalis tamen M. Tullium municipalem Equitem appellavit, tanquam ignobilem & obſcurum, ut recte interpretatur Turnebus lib. 3. cap. 9. *Coler.* Hieronymus in Euſebii Chron. lib. 11: Cicero Arpini naſcitur, matre Helvia, patre equeſtris ordinis ex regio Volſcorum ſanguine. Plutarchus tamen in vita Ciceronis ita loquitur: Ciceronis vero matrem quidem Helviam tradunt claro genere & honeſta vita fuiſſe, de patre autem nihil mediocre fertur: alii enim in fullonia officina natum & educatum dicunt: alii ad Appium Tullium clarum Volſcorum regem generis principium referunt.

Poſt fuere.] Poſtpoſita ſunt.

Comitia.] Comitia fuere curiata, centuriata, tributa. Curiata omnium fuere antiquiſſima, in quibus populus curiatim, hoc eſt, diviſus per curias ſuffragia ſua dicebat. In centuriatis centuriatim populus ſuffragia ferebat. Tributa porro comitia fuerunt, cum per tribus ex regionibus & locis ſuffragium ferretur: centuriata comitia ex ſenatus auctoritate fieri oportebat, qua in tributis opus non erat, ideoque temporibus primis poſt habita comitia fiebant quoque Patres auctores, id eſt, confirmabant, quæ populus ſuffragiis ſuis juſſiſſet, donec, eo jure ſenatui adempto, conſtitutum fuit, ut ante quam haberentur comitia, in incertum comitiorum eventus Patres fierent auctores, ut Gellius docet lib. 13. cap. 14. In curiatis comitiis non licuit ſuffragium ferre, niſi iis, qui in curias erant relati. Qui autem extra urbem domicilia habebant, non erant in curias relati, & proinde ferendi ſuffragium jure minime gaudebant, non licebat enim curiata habere comitia, niſi intra pomærium. *Sigonius, alii. Comitiis habitis.* Scilicet centuriatis, in quibus conſules & prætores iiſdem auſpiciis creabantur. Conſul enim qui in urbe erat, comitia conſularia habere ſolebat. Si autem uterque conſulum gerendis bellis ita occupati erant, ut neutri eorum Romam comitiorum cauſa venire liceret, tum ipſi, alterve eorum Dictatorem comitiorum cauſa dicebat: vel Interrex creabatur, qui conſulibus & prætoribus declaratis, abibat magiſtratu. & tradit Dionyſius lib. 9. centuriatas ſuffragiorum lationes eſſe oportere, procedentibus Senatuſconſultis, multitudine per centurias ferente ſuffragia, & poſt utraque hæc ſignis à numine & auguriis nihil adverſantibus, tunc firmas eſſe: tribules autem neque Senatuſconſulto prius facto, neque ſacris, neque auſpicibus ſancientibus perfectas una die tantum habere finem. & hæc comitia in campo Martio habebantur: quia exercitus ad urbis præſidium parabatur, dum populus eſſet in ſuffragiis ferendis occupatus. Comitiis igitur centuriatis populus Romanus in campum Martium ſub centurionibus & ſignis conveniebat: eratque is populus in claſſes ſex, & deinde in centum nonaginta tres centurias diſtributus, ut hæ claſſes ſecundum cenſum eſſent.

tur M. Tullius, & C. Antonius. quod factum primo populares conjurationis concuſſerat. neque tamen Catilinæ furor minuebatur; ſed in dies plura agitare; arma per Italiam locis opportunis parare; pecuniam, ſua, aut amicorum fide ſumtam mutuam, Fæſulas ad Manlium quemdam

Prima claſſis erat hominum maximi cenſus, in qua erant decem & octo equitum centuriæ, peditum octoginta, ſeniorum XL. & Iuniorum XL. & fabrûm inſuper duæ. Secunda claſſis erat eorum, qui ſecundi cenſus eſſent, in qua erant viginti centuriæ. Tertia erat eorum, qui inferioris cenſus eſſent, in qua erant viginti centuriæ. Tot erant centuriæ in quarta claſſe: in qua, qui minoris erant cenſus, numerabantur. his additæ ſunt duæ centuriæ Cornicinum & tibicinum. Quinta autem claſſis erat eorum qui minimi cenſus erant, quorum centuriæ erant triginta. Poſt has claſſes erant pauperrimi civium, non pauciores ipſi aliis omnibus: quorum una erat centuria in ferendis ſuffragiis. Primæ vero claſſis centuriæ primum vocabantur. in ea ſi variaret, quod raro contingebat, id eſt, ſi multis candidatis ſuffragarentur; ſecundæ claſſis centuriæ vocabantur, deinde aliæ ordine, quoad nonaginta ſeptem centuriæ (quæ major pars eſt centuriarum) alicui uni ſuffragatæ fuiſſent. autor eſt Dionyſius lib. 7. Et in his comitiis (ut idem lib. 8. ſcribit) erat robur in ferendis ſuffragiis penes illuſtriſſimos, primoſque habentes cenſus, eratque rarum quiddam, quod medii ordines confirmarent. Ordo autem ultimus, in quo plurima pauperrimaque pars plebis ſuffragium ferebat, unius ſuffragii potens erat. Et eſt ſciendum, de majoribus magiſtratibus bina comitia haberi ſolita: ſcil. centuriata & tributa. nam ſæpe legimus apud ſcriptores, Tribus quoq; feciſſe conſules & cenſores. Valerius Max. lib. 2. c. 4. Salinator vero, inquit, quatuor atque triginta tribus inter ærarios referre non dubitavit, quod cum ſe damnaſſent, poſtea Conſulem & Cenſorem feciſſent. *Zanch.*

M. Tullius & C. Antonius.] Cicero conſul omnium conſenſu factus eſt: ſed Antonius pauculis centuriis Catilinam ſuperavit, cum ei propter nomen patris paulo ſpecioſior manus ſuffragata eſſet, quam Catilinæ. autor eſt Pædianus. Cicero in Piſonem: Me cuncta Italia, me omnes ordines, me univerſa civitas, non prius tabella quam voce priorem conſulem declaravit. Anno urbis conditæ ſeptingenteſimo Cicero conſul fuit, ut ſcribit Plinius lib. 9. c. 39. *Idem.*

Populares.] Id eſt, fautores conjurationis. *Idem.*

Concuſſerat.] Turbaverat.

Furor.] Id eſt, licet conjurati metuerent, quod Cicero conſul deſignatus eſſet, tamen Catilina ſolus non timuit, ſed magis magiſque furor ejus accendebatur, ut conjurationem hanc in actum deduceret. *Benn.*

Fæſulas.] Fæſulas ab Atlante conditas, eaſque ab ejus filia Fæſula appellatas eſſe, Politianus contendit libro 1. Epiſtolarum. Multas autem colonias huc à Sylla deductas ſignificat. Campos eos qui inter Fęſulas & Aretium jacent, maxime opulentos eſſe frumenti, pecoris, omniumque rerum copia, Livius ſcribit. modicus hodie vicus non procul à Florentia eſt. Vide Cluver. 2. Ital. lib. c. 3.

Manlium.] Quidam legunt Mallium. Hunc centurionem Catilina elegit, quod rei militaris peritiſſimus, & præcipuæ audaciæ homo erat.

Plu-

dam portare; qui poſtea princeps fuit belli faciundi. Ea tempeſtate plurimos cujuſque generis homines adſciviſſe ſibi dicitur; mulieres etiam aliquot, quæ primo ingentes ſumptus ſtupro corporis toleraverant: poſt, ubi ætas tantummodo quæſtui, neque luxuriæ modum fecerat, æs alienum grande conflaverant. per eas ſe Catilina credebat poſſe ſervitia urbana ſolicitare, urbem incendere, viros earum vel adjungere ſibi, vel interficere, ſed in his erat Sempronia, quæ multa ſæpe virilis audaciæ facinora commiſerat. hæc mulier genere atque forma, præ-

Plutarch. de militibus Syllanis, qui per Hetruſcas urbes ſparſi erant, ſic ſcribit: Manlium hi ſibi ducem nacti, virum qui ſub Sylla quondam ſtrenue militaverat, ac ſplendide. Dion libro 37. *Zanch.*

Quæ mulieres primo] Id eſt, dum earum ætas viridis erat. *Idem.*

Ingentes ſumptus.] Cum enim nobiles eſſent, & forma inſignes, multos in ſui amorem alliciebant, & hoc pacto multum pecuniæ lucrabantur. *Idem.*

Toleraverant.] Id eſt, pares erant ſumptibus ex quæſtu meretricio.

Neque luxuriæ.] Id eſt, intemperantiæ tam in veſtitu, quam in victu.

Aes alienum grande.] Vide ſupra. p. 39.

Servitia urbana.] Servos urbanos. Scriptores ſervitia pro ſervis, & miniſteria pro miniſtris frequenter ponunt. *Zanch.*

Vrbem incendere.] Statuerant conjurati duodecim urbis opportuna loca incendere, ut cum pop. ad extinguendum incendium occupatus eſſet, ipſi facilius, quos vellent, interficerent, & hoc pacto remp. occuparent. *Idem.*

Sempronia.] Mulieribus non fuiſſe prænomina, docet Plut. in C. Marii vita. appellabantur autem vel gentis nomine, ut Licinia, Cornelia, Sempronia: vel cognomine, ut Metella, Lepida. Feſtus vero ait: Prænominibus fœminas quoque eſſe appellatas, teſtimonio ſunt Cecilia & Tarratia, quæ ambæ Cajæ ſolitæ ſunt appellari: pari modo Lucia, & Titia. *Zanch. Sempronia.* Hanc volunt quidam uxorem fuiſſe D. Bruti, Salluſtii verbis (ut puto) decepti. verum Bruti uxor Polla fuit, ut eſt apud Ciceronem Epiſtol. familiarium lib. 8. & 11. Sed quod me maxime movet (nam & alias uxores habere potuit) eſt, quod tum Brutus adoleſcentulus erat, ut ex Cæſare lib. 7. de bello Gallico diſcimus. Sempronia vero ætate grandior, vel potius vetula à Salluſtio deſcribitur. Quare nullo pacto credere poſſum, illam Bruti fuiſſe uxorem: niſi quempiam alium Brutum, Salluſtium intellexiſſe dicamus. Cujuſdam Semproniæ Tuditani filiæ, & Clodii ſocrus, meminit Aſconius in orat. pro Milone. ſed & aliæ Semproniæ fuerunt eodem tempore. *Caſt.*

Genere.] Quia nobili & patricio genere orta eſt, ſcilicet ex nobiliſſimâ Sempronionum familia. *Zanch. Genere.* Sempronia enim gens admodum nobilis fuit. Inter primos fuit A. Sempronius Atratinus Coſ. cum M. Minucio anno CCLVI. ut ſcribit Caſſiodorus, Liv. lib. 2. Dionyſius lib. VI. & 11. Coſ. eodem collega anno CCLXII. ut teſtantur Caſſiodorus, Livius, Dionyſius lib. VII.

præterea viro atque liberis ſatis fortunata fuit: litteris Græcis & Latinis docta; pſallere, & ſaltare elegantius, quam

fuit & A. Sempronius tribunus militum anno CCCIX. cujus meminit Dionyſius lib. XI. & Liv. lib. IV. fuit & C. Sempronius Atratinus conſul cum Q. Fabio anno CCCXXXIX. Livius lib. IV. & Valerius lib. III. cap. II. & lib. VI. cap. V. cum Volſcis ad Verruginem male pugnaſſe ſcribit. fuit & genere clarus L. Sempronius A. F. Atratinus, conſul cum L. Papiſio, anno CCCIX. ut teſtantur Caſſiodorus, Dionyſius lib. XI. Livius lib. IV. item Cenſor eodem collega anno CCCX. Cicero lib. Epiſtol. IX. & A. Sempronius L. F. TR. Mil. anno CCCXXIIX. & aliquoties poſt, ut Livius teſtatur lib. IV. denique A. Sempronius A. F. L. N. Atratinus, magiſter Equit. T. Quinct. Dictat. anno CCCLXXIV. Livius libro VI. *Strein.* Hinc apparet quod Sempronia primum gens patricia fuit, quamvis poſtea plebeiam factam velint. Ejus in nummis, quos habemus, familiæ tres reperiuntur, Atratinorum, qui patricii fuerunt, Gracchorũ, qui plebeii, Pitionum, quos plebeios item fuiſſe arbitror. In æreo quodam nummo mentio quoque fit L. Sempronii Atratini, qui anno DCCXVII. in M. Antonii iterum conſulis Cal. Ian. abdicantis locum factus eſt. Dio l. XLIX. Qui & poſtea Antonianarum partium fuit. *F. Vrſin.*

Viro.] Quia ipſa Senatori viro conjũcta erat, videlicet, ut creditur, D. Bruto: qui poſtea, ut arbitror, unus ex interfectoribus Cæſaris fuit: ſed hujus facinoris omnino expers erat. *Zanch.*

Pſallere & ſaltare.] Quidam libri habent *pſallere & cantare.* Tamen ſequor lubentius antiquiſſimum Fulvii librum, in quo diſerte ſcriptum video *pſallere & ſaltare.* nam pſallere non idem eſt, quod ſaltare, ſed potius fidibus canere. Itaque dixit Gellius lib. 19. c. 9: deſideravit exhiberi, quos habere eum ſciebat ſcitiſſimos utriuſq; ſexus, qui canerent voce, & qui pſallerent. non enim neceſſe erat dicere, canerent voce, niſi & in verbo (pſallerent) cantus ineſſet. Itaque, ut diſtingueret, dixit, canerent voce. præterea pſaltriam & fidicinam æque dici non ignoramus, & ψάλτρια pro canto, ψαλμὸς pro cantu dicitur. Atque hanc lectionem ipſe quoque Macrobius lib. 3. agnoſcit. *Ald. Manut. Pſallere.* Proprie fidibus canere. Muſicæ ad animi affectus movendos magna vis erat. Aliquando enim ad fletum magis & triſtitiam moventur mortales, ut eo cantu, qui mixta Lydia vocatur. remiſſiore animi fiunt molliores: alio concentu media & conſtantiſſima ratione afficiuntur. quod ex concentibus ſolus Doricus efficere videtur; Phrygius furorem infert. Hæc enim recte ab iis traduntur, qui in hac diſciplina verſati fuêre. Ariſt. lib. 8. Pol. cap. V. vide & Athenæum libro XIV. cap. X. & XI. & Glareanum de veter. muſic. qui Dodecachordon ſcripſit, erat enim modus vel Dorius, vel Phrygius, vel Lydius, qui Hyperphrygius Martiano Capellæ dicitur, vel mixolydius, qui Hyperlydius Martiano Capellæ, vel Æolius, qui & Iaſtius Apuleio & Cap. vel hyperæolius, vel hypodorius, qui eſt hypermixolydius Ptolemæo, hypophrygius, qui hyperæolius Mart. Cap., vel hypolydius, vel hypomixolydius, qui Hyperiaſtius, vel hyperionicus Capellæ, hypoionicus, qui hypoiaſtius Capellæ, denique hyperphrygius, qui hyperlydius eſt Politiano, ſed ceſpitat. quorum omnium modorum exempla adducit idem Glareanus. Sunt autem VI. modi principes & recti, ſex vero plagii. Ita & Plato cum ſæpe modorum meminerit, quos harmonias vocat lib. III. de Rep. VI. modos

quam neceſſe eſt probæ: multa alia, quæ inſtrumenta luxuriæ ſunt, ſed ei cariora ſemper omnia, quam decus, atque pudicitia fuit. pecuniæ, an famæ minus parceret, haud facile diſcerneres; lubidine ſic accenſa, ut ſæpius peteret viros, quam peteretur. ſed ea ſæpe ante hac fidem prodiderat, creditum abjuraverat, cædis conſcia fuerat, luxuria atque inopia præceps abierat. verum ingenium ejus

dos principes nominat, quibus ſi plagios ſingulos dabimus, quis neget eſſe XII. modos? Atque ita Ariſtoxenus poſuit. quamvis paulo aliter Capella & Boëthius. *Glar.* *Saltare.* Saltus Romanis ſecus atque Græcis indecorus habitus eſt. Cicero tamen lib. 3. de orator. ſaltationis duo genera eſſe ſignificat, alteram ſcenicam & hiſtrionicam, quæ infamis & viro indigna eſt: alteram virilem, quæ ab armis aut palæſtra ſumpta eſt, quæ forti ac virili laterum inclinatione fiat. Hanc Quintilianus lib. 1. cap. 11. veteribus Romanis dedecori fuiſſe negat. Lacædemonios quoque ſaltationem quandam tanquam ad bella utilem habuiſſe inter exercitationes ſcribit. *Zanch.* Duo ſaltationis honeſtæ genera ponit Plato l. 3. de Leg. πυῤῥίχλω, qua utebantur in bello, καὶ ἐμμελείαν qua utebatur in pace. Etiam in bello ἀμύμονα καὶ ὀρχηθμὸν meminit Homerus Iliad. 13. vide Athæneum lib. 14. cap. 12. & Plutarch. in conviv. quæſt. de ſaltatorio item orbe Turneb. libro 4. Adv. cap. 2. Alex. ab Alex. lib. 2. cap. 25.

Quam neceſſe eſt probæ.] Id eſt, quam conveniret honeſtæ & pudicæ mulieri. *Zanch.*

Quæ inſtrumenta luxuriæ ſunt.] Nam canere, pſallere & ſaltare, ſunt inſtrumenta luxuriæ, quibus adoleſcentium animi ad libidinem incitantur. Vnde Horatius libro 3. ode 6.

Motus doceri gaudet Ionicos
Matura virgo, & fingitur artubus
Iam nunc & inceſtos amores
De tenero meditatur ungui.
Mox juniores quærit adulteros
Inter mariti vina, neque eligit,
Cui donet improviſa raptim
Gaudia luminibus remotis.

Idem.

Prodiderat fidem.] Id eſt, perfida fuerat, non ſervando fidem ſuam. *Vall.*

Abjuraverat.] Iuramento enim cauſa decidebatur. perjurio autem nulla jure civili pœna impoſita. Iurisjurandi contempta religio ſatis Deum ultorem habere credebatur. vide Cujac. libro 2. Obſerv. & Duaren. ad tit. de Iurejur. atque inde Cic. 11. de LL. ſcribit perjurii pœnam divinam exitium eſſe, humanam tantum dedecus. Nam à cenſoribus tantum notabantur perjuri. In eundem fere modum diſſeruit in Senatu Tiberius, ut teſtatur Tacitus 1. Annal. cum Rubrius argueretur violaſſe perjurio nomen Auguſti, jusjurandum perinde æſtimandum, quam ſi Iovem fefelliſſet: Deorum injurias Diis curæ eſſe. Olim igitur Cenſores tantum notabant perjurium: hinc Cic. III. offic. nullum vinculum ad aſtringendam fidem jurejurando majores arctius eſſe voluerunt, & id indicant leges XII. tabularum, indicant ſacra, indicant fœdera, quibus etiam cum hoſte devincitur fides: indicant notationes animadverſioneſque cenſorum, qui nulla de re diligentius quam de jurejurando judicabant. Sempronia itaque abjuraverat debitum,

ejus haud abſurdum: poſſe verſus facere; jocum movere; ſermone uti vel modeſto, vel molli, vel procaci. prorſus multæ facetiæ, multuſq; lepos inerat. His rebus cõparatis, Catilina nihilo minus in proxumum annum conſulatum petebat; ſperans, ſi deſignatus foret, facile ſe ex voluntate Antonio uſurum. neque interea quietus erat, ſed omnibus modis inſidias parabat Ciceroni. neque illi tamen ad cavendum dolus, aut aſtutiæ deerant. namque à principio conſulatus ſui, multa per Fulviam pollicendo, effecerat, ut Q. Curius, de quo paulo ante memoravi, conſilia Catilinæ ſibi proderet. ad hoc, collegam ſuum Antonium pactione provinciæ perpulerat, ne contra rempublicam

debitum, id eſt, pecuniam quam mutuo acceperat, nunquam ſe accepiſſe juramento affirmabat. Itaque attriti pudoris Femina divina humanaque omnia flocci pendebat. *Thyſ.*

Abierat præceps.] Iverat in ruinam. *Zanch.*

Poſſe.] In quibuſdam Mſſ. hæc vox abeſt, & non male.

Multæ facetiæ.] Multæ urbanitatis & gratiæ. Quintilian. ait: facetum quoque non tantum circa ridicula opinor conſiſtere: neque enim diceret Horatius, facetum carminis genus natura conceſſum eſſe Virgilio. Decoris hanc magis & excultæ cujuſdam elegantiæ appellationem puto. *Zanch.*

Multuſque lepos.] Multa feſtivitas ac venuſtas in dictis. *Idem.*

Antonium.] Cum Antonius multis neceſſitatibus circumventus eſſet. nam & in priore conſulatus petitione, ſicuti alibi vidimus, Catilina ſperabat, ſi cum Antonio conſul factus eſſet, eum eo ſe initium belli gerendi facturũ.

Modis inſidias parabat.] Cicero in 4. invect. in Catilinam: Ego, inquit, ſum ille conſul P. C. cui non forum, in quo omnis æquitas continetur, non campus conſularibus auſpiciis conſecratus, non curia ſummum auxilium omnium gentium, non domus commune perfugium, non lectus ad quietem datus, non denique hæc ſedes honoris, ſella curulis, unquam vacua mortis periculo atque inſidiis fuit. Et in prima: Quoties tu me deſignatum, quoties tu me conſulem interficere voluiſti? quot ego tuas petitiones, ita conjectas, ut vitari poſſe non viderentur, parva quadam declinatione, & (ut ajunt) corpore effugi? nihil agis, nihil aſſequeris, nihil moliris, quod mihi latere valeat in tempore. neque tamen conari ac velle deſiſtis. Quoties jam tibi extorta eſt ſica de manibus? Quoties vero excidit caſu aliquo, & elapſa eſt? tamen ea carere diutius non potes. quæ quidem quibus abs te initiata ſacris ac devota ſit neſcio, quod eam putas conſulis in corpore poſſe defigere. *Idem.*

Dolus.] Solertia. Vlpianus Digeſtorum libro 14. de Dolo malo ſic inquit: Non fuit autem contentus prætor Dolum dicere, ſed adjecit malum: quoniam veteres etiam bonum dolum dicebant, & pro ſolertia hoc nomen accipiebant, maxime ſi adverſus hoſtem latronemve quis machinaretur. *Caſſ.*

Pactione provinciæ.] Creatis conſulibus,

publicam dissentiret: circum se præsidia amicorum, atque clientum occulte habebat. Postquam dies Comitiorum

bus, provinciæ nominabantur, ut eas vel ipsi inter se compararent, sortirenturve, quos ire ad bellum, quos præesse exercitibus oporteret: vel si in deligendis provinciis non convenirent, extra sortem Senatus decerneret: quod lege Curiata cavebatur, ut Senatus contra legem Curiatam sine sorte provincias designaret: aut si Senatus aversaretur, quod nonnunquam evenit, per populum agi poterat, ut extra ordinem consuli provincia daretur, tametsi utrunque consulem in eandem provinciam cum exercitu profectum legamus: optionem tamen deligendæ provinciæ extra ordinem collegæ dari, aut suam permutare cum collega, absque Senatus decreto, antiquo more non licebat. *Pactione provinciæ.* Cicero in Pisonem: Ego Antonium collegam cupidum provinciæ, multa in rempub. molientem, patientia atque obsequio meo mitigavi. Plutarch. in Ciceronis vita: Sed purgavit id Cicero, cum provinciam Macedoniam illi decerni jussisset, & sibi Galliam, quam simulatione & Antonii gratia petitam confestim dimisit. Creditum est, & hunc consilii Catilinæ haud fuisse ignarum, sed ob æs alienum eam rem non ingrate tulisse. Dion vero lib. 37. aliam videtur assignare causam, cur ei Macedoniam provinciam concessisset. *Zanch.*

Dissentiret.] Sit in manuscriptis omnibus, quos ipse viderim, Sentiret, neque sensus id repudiat. Tametsi ne alterum quidem displicet, si subaudias, ab ipso. *Riv.*

Atque clientum.] Erat ipsa clientis cum patrono ea necessitudo, ut clientes perpetuo patronorum suorum patrocinio caput ac fortunas suas tuerentur: vicissimque ipsi patronos suo præsidio in periculis defenderent, & omni observantia atque obsequio colerent ac venerarentur. Plutarch. in Romuli vita: Alios ex multitudine potentes elegit, eosque patronos nuncupavit, illos autem clientes, magnaque illos inter se benevolentia devinxit, quæ maximas necessitudines productura foret. hi hominibus oppressis, & judicio circumventis, in obtinendo jure suo, & causæ actores & patronos, & moderatores consiliorum omnium se præbebant. illi vero hos observabant, non honoribus tantum, sed etiam copiis suis in filiabus locandis, & in dissolvendo ære alieno. Patronum quoque in clientem, & clientem in patronum testimonium dicere, lex nulla, nec magistratus cogebat. Vide & Gell. lib. 5. cap. 13. *Zanch.*

Dies Comitiorum.] Vide supra. *Dies Comitiorum venit.* Decreverat enim Catilina in ipsis comitiis Ciceronem interficere, sed cum id præsensisset, præsidio amicorum atque clientum conatus illius compressit. Cicero in oratione quam habuit contra Catilinam in Senatu: Cum, inquit, proximis comitiis consularibus me consulem in Campo, & competitores tuos interficere voluisti, compressi tuos nefarios conatus, amicorum præsidio & copiis, nullo tumultu publice concitato: denique quotiescunque me petiisti, per me tibi obstiti. Idem pro Muræna: His tamen verbis commotus, & quod homines jam tum conjuratos cum gladiis in Campum deduci à Catilina sciebam, descendi in Campum, cum firmissimo præsidio fortissimorum virorum: & cum illa lata, insignique lorica, non quæ me tegeret, (etenim sciebam Catilinam non latus, aut ventrem, sed caput & collum petere) verum ut omnes boni animadverterent, & cum in metu &

rum venit, & Catilinæ neque petitio, neque insidiæ, quas consuli fecerat, prospere cessere; constituit bellum facere, & extrema omnia experiri; quoniam, quæ occulte tentaverat, aspera, fœdaque evenerant. Igitur C. Manlium

periculo consulem viderent, id quod est factum, ad opem præsidiumque manu concurrerent. *Zanch.*

Insidiæ.] Proprie dictæ ab insidendis viis & locis, ut Græcorum ἐνέδρα. Festus: insessores, latrones, qui circa vias insidiantur, sedentes. Græcis eadem notione ἔφεδροι. *Insidiæ quas consuli.* Gruterus legit ex Mss. quibusdam: neque insidiæ, quas consulibus in Campo fecerat, prospere cessere. neque absurdum est ita legere, quandoquidem cum Dionis Historia conveniunt. per *Campum* autem proculdubio Campum Martium intelligit, quod Marti sacer esset, sicuti apud Athenienses Areopagus. Campus autem ille à vicinitate fluvii, cui à septentrione adjacet, etiam Tiberinus vocatur, fuit ager Tarquinii, post exactionem ejus dicatus Marti. hunc plenissime describit lib. v. Strabo. Quamvis autem Appianus Nicomediensis multos enumerat celebres campos, fama tamen omnes vincit Tiberinus. Incepit ab eo loco, ubi nunc S. Laurentius in Lucina, usque ad pontem Mulvium extensus. Quæ in eo ludicra & exercitia fierent, Horat. lib. 1. carm. describit:

——— cur apricum
Oderit campum, patiens pulveris atque
Solis?
Cur neque militares (patis
Inter æquales equitet, Gallica nec lu-
Temperet ora frænis?
Cur timet flavum Tyberim tangere? cur olivum
Sanguine viperino
Cautius vitat? neque jam livida gestat armis
Brachia: sæpe disco,
Sæpe trans finem jaculo nobilis expedito.

In eundem tribus convocabantur ad Comitia, ut novos Magistratus crearent. In Campo tumultu exorto, delectus habebatur. In Campo clari viri mortui cremabantur, ut Sylla, Hircius, Pansa. Nunc pars ejus mœnibus inclusa, & variis ædificiis occupata est. Campi autem solius nomine, propter celebritatem Martius intelligitur. *V. Fabric.*

Cessere.] Id est, cesserunt, evenerunt prospere: sed adverse & contra votum. *Badius.*

Extrema omnia.] Omnia mala aut pericula extrema, hoc est, mortis. *Idem.*

Aspera fœdaque.] Aliter, aspere fœdeque. *Cast. Aspera.* Quantum ad insidias, quæ non bene procedebant. *Fœda.* Quantum ad repulsam, qua nihil fœdius. *Omnib.*

C. Manlium Fæsulas.] At supra dixit, Manlium esse Fæsulis. Sed intelligendum, postea eum revertisse Romam, inde Fæsulas demissum. *Cast. Fæsulas.* Florentiæ à tribus paulo amplius millibus imminent adhuc in Apennini collibus reliquiæ antiquæ hujus inter primas Etruriæ urbis, cui nomen Fæsula. Græcis Φαισῦλαι. Latini tamen secundam syllabam corripiunt. hinc Silius:

Adfuit & sacris interpres fulminis alis
Fæsula:

Antiquissima oppidi memoria extat apud Diodor. lib. xx. in consulatu Q. Fabii Maximi Rulliani & C. Marci Rutillii Censorini anno urbis CCCCXLIII. Ejusdem mentio apud Polybium lib. II. & Livium lib. XXII. ubi de Hannibalis ex

lium Fæſulas, atque in eam partem Etruriæ, Septimium quemdam Camertem in agrum Picenum, C. Julium in Apu-

lis ex Gallia togata per Apenninum in Etruriam tranſitu narrat. Coloniam poſtea factam Romanorum auctor eſt Cicero in Catilinariis. *Cluv.* Vide ſupra.

Hetruriæ.] Strabo lib. 5. Tuſcorum finis ſub ipſis eſt montibus, qui ex Liguria in Adriaticum ſinum eos quaque verſum includit, à proprio autem mari capiunt initium, atque Tiberi. Tyrrhenos itaque Romani Hetruſcos appellant, atque Thuſcos. Græci vero hoc eos nomine nominarunt à Tyrrheno Atys filio, qui ex Lydia colonos hanc in regionem, ſicuti traditur; dimiſit. Atys enim ex prognatis Herculis & Omphales unus, cum ſterilitate ac fame populus premeretur, foras filium abire juſſit. Hanc ille tandem ingreſſus oram, de ſuo vocavit nomine Tyrrheniam. Ita & Val. Max. Vellejus Paterc. lib. 1. Plutarchus, Tacitus, alii. Paulo aliter antiquiſſimus Herodotus lib. 1. Hetruſci itaque Lydiæ originis putantur, unde & Tyrrheni Græcis appellati vel ab autore Tyrrheno, vel quod Tyrrheniæ nomen celebre tum temporis per Græciam, ac totam Italiam, quę occidentem ſpectat, nullo gentium diſcrimine illam appellationem haberet, ut autor eſt Dionyſius Halicar. antiq. lib. 1. qui ſuperiora fabuloſa exiſtimat. Hetruriam antequam à Romanis ſubacta eſſet, in XII. Principatus diviſam fuiſſe, eorum Principes Lucumones appellatos veteres teſtatur. Ex quibus Lucumonibus unus omnibus imperabat. Vide Cluver. lib. 2. Ital. cap. 1.

Septimium quendam.] De hoc nihil invenire potuimus: niſi is fuerit, quem Cicero Phil. quinta capitalem hominem appellat. *Caſt.*

Camertem.] Ex oppido Vmbriæ Camerino oriundum. Ita hanc civitatem lib. 1. belli civilis appellavit Cæſar, & Cicero & Ptolemæus. Cameriam appellavit Appianus lib. v. unde oppidani Camerini appellantur. Feſtus: Camerini cives opidum pulchrum habuere, agrum optimum atque pulcherrimum, rem fortunatiſſimam. Ciceroni autem, Livio, Plinio, Silio, Frontino Camertes appellantur. Camertium quoque fœderis æquiſſimi & ſanctiſſimi meminerunt Cicero in orat. pro Balbo & Livius lib. VIII. Cluſium quoque Etruriæ opidum ita olim appellatum Polybius docet, unde Camertes à Tyrrhenis in Vmbriam ejectos, veriſimile eſt, oppidumque in ipſo Apennini ſeptentrionali latere condidiſſe cui priſcæ ſedis nomen inditum. Coloniam poſtmodo factam Romanorum patet ex Frontini libro de Coloniis. *Cluver.*

In agrum Picenum.] Vmbris atque Sabinis continuantur Picentes, quorum regio dicebatur Picenum & ager Picenus. Plin. lib. III. cap. XII. infra Sabinos Latium, à latere Picenum, à tergo Vmbria. Vide Strabonem Lib. 5. qui Sabinis oriundos tradit, pico ave ducis itinere. Feſtus: Picena regio in qua eſt Aſculum, dicta, quod Sabini, cum Aſculum proficiſcerentur, in vexillo eorum picus conſederit. Ad Picum Latinorum regem gentis originem fabuloſe deduxit Silius lib. VIII. In hoc tractu ſtæ olim urbes Ancona, Numana, Potentia, Ciceroni, Vellejo Paterculo celebrata oppida. Vid. Cluver. libro II. Ital. cap. XI. & lib. IV. cap. VI. ubi de Picentinis, quos à Picentibus originem traxiſſe docet.

C. Iulium.] Vetus codex habet *C. Iunium.* Et fortaſſe is eſt, qui argenteo denario C. IVNI C. F. deſcribitur. *Vrſinus.*

Apu-

Apuliam dimisit, præterea alium alio, quem ubique opportunum sibi fore credebat. interea Romæ multa simul moliri; consuli insidias tendere: parare incendia: opportuna loca armatis hominibus obsidere: ipse cum telo esse, item alios jubere, hortari, uti semper intenti, paratique essent: dies, noctesque festinare: vigilare, neque insomniis, neque labore fatigari. postremo, ubi multa agitanti nihil procedit, rursus intempesta nocte conjurationis

Apuliam.] Apulia universa hisce inclusa fuit limitibus, à septentrione Frentone amne & mâri supero Brundisium usque, à meridie Isthmo inter Brundisium & Tarentum: tum sinu Tarentino, à Tarento ad Bradanum usque amnem, hinc ipse Bradanus ad fontem usque à Lucanis eos separabat. Ab occasu hiberno linea à Bradani fonte ad Frentonis fontem ducta ab Hirpinis distinguebantur. *Cluver.*

Incendia.] Duodecim enim loca urbis incendere decreverant.

Cum telo.] Telum est, proprie quod in longinquum mittitur, à Græca voce τηλῶ figuratum. hoc tamen in loco telum pro pugione aut gladio accipitur. *Zanchius. Telo.* Pertinet huc quod scripsit Paulus IC. appellatione telorum accipi omnia, quibus singuli homines nocere possunt. Eodem modo accipitur priore capite legis, de vi publica & vi privata. vel autem quemcumque gladium, vel potius sicam intelligit, quæ facilius occultari poterat. Sica autem, ut hoc obiter addam, erat ferreus culter, vel potius gladiolus recurvatus. Hinc Suidas dixit esse sicas ξίφη ἐπικαμπῆ. Iosephus quoque antiquitatum Iudaicarum 20. tradit eos esse latrones utentes cultellis, qui magnitudine similes erant recurvis Persarum acinacibus. Cedrenus dicit esse μαχαίρια μικρὰ, ἃ ἐπιφέροντο κρυφῆ εἰς τὰ λαιμὰ τῶν πολλῶν τοὺς πολεμίους. Id est, exiguas machæras, quę occulte gestantur, ut clanculum obvios transfodiant. Aprorum dentibus, comparavit Athenæus. Vnde Lipsius non male harpen seu ensem falcatum interpretari videtur. Verisimile itaque sicam vel pugionem occulte gestasse Catilinam, ne in omnium oculos incurreret, atque ex inproviso insidiæ succederent.

Insomniis] Vigiliis.

Intempesta nocte.] Dies apud Rom. à media nocte incipiebat: cujus rei causam reddere conatur Plutarchus in Quæstionibus. Ejus partes erant: Mediæ noctis inclinatio, Gallicinium, Conticinium, Diluculum, Mane, Vespera, Prima fax, Concubia & intempesta nox: ita dicta, quod non habeat idoneum tempus rebus gerendis. Vide Gellium lib. 3. cap. 2. & Macrobium Saturn. l. 1. cap. 3. *Cast. Intempesta nocte.* Isidorus lib. 5. Intempestum est medium & inactuosum tempus noctis, quando agi nihil potest, & omnia sopore quieta sunt. Nam tempus per se non intelligitur, nisi per actus humanos. Medium autem noctis actu caret. Ergo intempesta, inactuosa, quasi sine tempore, hoc est, sine actu, per quem dignoscitur tempus. Glossarium, intempesta, ἄωρος, ἄνημερος, βαθεῖα, ἄχρηστος. *Coler.* In LL. quoque XII. tabularum habebatur, quod vespera sit suprema tempestas.

M. Por-

tionis principes convocat per M. Porcium Leccam: ibique multa de ignavia eorum queſtus, docet ſe præmiſiſſe Manlium ad eam multitudinem, quam ad capiunda arma paraverat; item alios in alia loca opportuna, qui initium belli facerent; ſeque ad exercitum proficiſci cupere, ſi prius Ciceronem oppreſſiſſet: eum ſuis conſiliis multum officere. Igitur, perterritis ac dubitantibus ceteris, C. Cornelius, eques Romanus, operam ſuam pollicitus, & cum eo L. Vargunteius Senator, conſtituere ea nocte paulo poſt, cum armatis hominibus, ſicuti ſalutatum introire

M. Porcium Leccam.] Is enim viatoris officium fecit, quia & in ipſius domum convocabantur. Cicero in Catilin.: Dico, inquit, te priore nocte veniſſe inter falcarios (non agam obſcure) in M. Leccæ domum, conveniſſe eodem complures, ejuſdem amentiæ ſceleriſque ſocios. Idem pro P. Sylla: Quid tandem de illa nocte, cum inter falcarios ad M. Leccam, nocte ea quæ conſecuta eſt poſterum diem nonarum Novembris, me conſule, Catilinæ denunciatione convenit? quæ nox omnium temporum conjurationis acerrima fuit, atque acerbiſſima. tum Catilinæ dies exeundi, tum cæteris manendi conditio, tum deſcriptio totam per urbem cædis atque incendiorum conſtituta eſt. Cur autem potiſſimum delegerint hanc domum, docet Porcius Latro. Contulit igitur ſeſe in ipſam M. Leccæ domum, remotam ab omni celebritate, conſtipatam multitudine arbuſcularum, & ab omni ſuſpicione prodendi facinoris non mediocriter abhorrentem. quos vero ibi tetenderit conjurationis laqueos, aut quas catenas ſcelerum conflaverit nobis ac facultatibus noſtris, Saturnalium dies patefactura fuerat. *Zanch.*

Perterritis.] Quod viderant conſulem, virum tantæ dignitatis, eſſe tollendum de medio. *Vall.*

Dubitantibus.] Quod dubitabant conſulem interficere, cum eum aſtutiſſimum ad cavendum cognoſcerent. *Idem.*

C. Cornelius eques.] Plutarchus Marcium & Cethegum (niſi Græci codices ſint mendoſi, nam in Latinis C. Cornelium, Marcumque Cethegum legimus) miſſos à Catilina ad interficiendum Ciceronem ſcribit. Appianus autem Lentulum & Cethegum poſt Catilinæ diſceſſum circa auroram Ciceronem occidere voluiſſe. Verum Cicero tum loco ſuperius citato, tum etiam alibi affirmat, C. Cornelium illam ſibi provinciam depopoſciſſe. At de L. Vargunteio Senatore non ita conſtat. nam neque Plutarchus, neque Appianus, Vargunteium nominant: & quod me maxime movet, Cicero ipſe in oratione prima in L. Catilinam: Reperti ſunt, inquit, duo equites Romani, qui te iſta cura liberarent, & ſeſe illa ipſa nocte ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur. Hæc Cicero. At Varguntejus ſenator fuit. *Caſt.*

Sicuti ſalutatum.] Mos erat apud Romanos, ut prima & ſecunda hora amicos potentes ſalutarent, tertia in cauſis & judiciis verſarentur, quarta & quinta negotiis domeſticis operam darent: ſexta & ſeptima partim quieſcerent, partim ſe ocio darent: octava ſe in palæſtra

troire ad Ciceronem, & de improviſo domi ſuæ imparatum confodere. Curius, ubi intelligit, quantum periculum conſuli impendeat, propere per Fulviam Ciceroni dolum, qui parabatur, enunciat. ita illi janua prohibiti, tantum facinus fruſtra ſuſceperant. Interea Mallius in Etruria plebem ſolicitare, egeſtate ſimul, ac dolore injuriæ, novarum rerum cupidam; quod Sullæ dominatione, agros, bonaque omnia amiſerat; præterea, latrones cujuſque generis, quorum in ea regione magna copia erat, nonnullos ex Sullanis colonis, quibus lubido atque

palæſtra exercebant, nona vero cœnabant. quod Martial. in Epigrammate ad Euphemium oſtendit in his verbis:

Prima ſalutantes, atque altera continet hora:
Exercet raucos tertia clauſidicos.
In quintam varios exercet Roma labores,
Sexta quies laſſis, ſeptima finis erit.
Sufficit in nonam nitidis octava palæſtris,
Imperat extructos frangere nona thoros.

Zanch.

Imparatum.] Non paratum, improviſum, utpote qui nihil tale ſuſpicaretur, & ob id facile confodi poſſet. *Idem.*

Hetruria.] Hetruſci Latinis & Tuſci, Græcis Tyrrheni dicũtur, ut ſupra oſtendi. De quibus Plin. lib. III. c. V: Etruria eſt ab amne Macra; ipſa mutatis ſæpe nominibus. Vmbros inde exegêre antiquitus Pelaſgi, hos Lydi, à quorum rege Tyrrheni, mox à ſacrifico ritu lingua Græcorũ Thuſci ſunt cognominati. Antiquiſſimam Etruſcorum ſedem etiam apud Tiberim fuiſſe Livius auctor eſt. Tuſcorum, inquit, ante Romanum imperium late terra mariq̃ue, opes patuêre. Mari ſupero inferoque, quibus Italia Inſulæ modo cingitur, quantum potuerint, nomina ſunt argumento; quod alterum Tuſcum communi vocabulo gentis, alterum Hadriaticum mare, ab Hadria Tuſcorum colonia, vocavere Italiæ gentes. Græci eadem Tyrrhenum & Hadriaticum vocant. Ii in utrunque mare vergentes, incoluêre urbibus duodenis terras, prius cis Apenninum, ad Inferum mare, poſtea trans Apenninum totidem, quot capita originis erant coloniis miſſis: quæ trans Padum omnia loca, excepto Venetorum angulo, qui ſinum circumcolunt maris uſque ad Alpes tenuêre. Hactenus Livius. ſed poſterioribus temporibus Etruria inter Apenninum montem, Tiberim flumen ac mare inferum protenſa fuit, ut teſtatur Strabo libro V. Plin. dicit lib. III. cap. V. Tiberin non procul à Tiferno, Peruſiaque, & Ocriculo Etruriam ab Vmbris ac Sabinis dividere. *Cluver.* Vide ſupra.

Omnia amiſerat.] Sylla cum regnum potitus fuiſſet, non ſolum Romæ, verum etiam in omnibus Italiæ oppidis proſcriptiones fecit, & præcipue Hetruſcorum, quod in bello Mario opem tuliſſent. nam & Appianus lib. I. ait: Plurimæ inſuper Italorum cædes, exitia & publicationes patrabantur in eos, qui aut Carbonis, aut Norbani, aut Marii, aut eorum prætorum mandatis paruiſſent. *Zanch.*

Syllanis colonis.] Livius lib. 89. ſcribit,

do atque luxuria ex magnis rapinis nihil reliqui fecerant. Ea cum Ciceroni nunciarentur; ancipiti malo permotus, quod neque urbem ab insidiis privato consilio longius tueri poterat, neque exercitus Manlii quantus, aut quo consilio foret, satis compertum habebat, rem ad senatum refert, jam antea vulgi rumoribus exagitatam. Itaque, quod plerumque in atroci negotio solet, senatus decrevit, darent operam consules, ne quid respubl. detrimenti caperet. ea potestas per senatum, more Romano, ma-

bit, Syllam 47. legiones in agros captos deduxisse, eosque ipsos divisisse, quibus libido atque luxuria ex magnis rapinis nihil reliqui fecerat. Maxime autem veterani milites Syllæ Catilinam incitabant, quorum alii per totam Italiam fugitivi, plerique vero & hi bellicosissimi, per Hetruscas urbes sparsi, oppidorum direptiones, paratasque sibi rapinas somniabant. *Zanch. Colonis.* Vide supra. p. 34.

Reliqui fecerant.] Id est, omnia consumpserant.

Ciceroni nunciarentur.] Plut. in Ciceronis vita: Non parvum, inquit, deinde post tempus, cum conscii Catilinæ in Hetruria convenissent, & invadendæ urbis jam esset vicina dies, fere nocte intempesta domum Ciceronis adiere, viri Romanorum primi, atque potentia freti: M. Crassus, M. Marcellus, & Scipio Metellus. hi mox pulsatis foribus, janitorem jubent dormientem Consulem excitare, & eorum adventum ipsi nunciare. Ejus rei causam hanc perhibent: Crasso peracta cœna, janitor nonnullas literas reddidit, quæ illi ab ignoto quodam viro traditæ erant. Harum aliæ aliis erant inscriptæ: unæ tantum Crasso: & hæ sine inscriptione redditæ. Crassus ergo epistola sua lecta, cum imminentem à Catilina cædem agnovisset, propterea quod admoneretur ex urbe discedere, cæteras epistolas, uti erant, obsignatas, integrasque servavit: & rei novitate perculsus, ad Ciceronem perrexit, cupiens se omni suspicione purgare, quam adversus sese ex consuetudine Catilinæ, Cicero quoque concepisset. His peractis, multa secum meditans Cicero, cum primum dies illuxit, Senatum habuit: palamque eas omnes literas, cui debebantur, exhibuit, jussitque in medium recitari. omnes in unam sententiam vertebantur, insidiarium Catilinæ nunciæ. His cognitis, Senatusconsulto summa rerum consulibus datur, ne quid resp. detrimenti capiat. quod non crebrius à Senatu agi solitum, sed cum urgentissimus metus & gravissimum discrimen imminere videretur. *Zanch.*

Ancipiti.] Id est, dubio. Anceps, quod ex utraque parte lædit: ut periculum intra urbem, & extra urbem. *Omnib.*

Ad Senatum refert.] Referre ad Senatum de re aliqua Consules, & ii, quibus Senatum cogere licebat, dicebantur, cum rem in Senatu agitandam, decernendamque proponebant, rogantes Senatorum sententias. cujus exempla apud Scriptores scatent. *Zanch.*

Atroci negocio.] Id est, cum aliquod periculum maximum immineret reip. *Vall.*

Ne quid detrimenti.] Omnia curarent consules, quæ utilia essent reipublicæ.

Ea potestas.] Cicero in Catilinam: decrevit

no, magiſtratui maxuma permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coërcere omnibus modis ſocios, atque cives: domi, militiæque imperium, atque judicium ſummum habere. aliter, ſine populi juſſu, nulli earum rerum conſuli jus eſt. Poſt paucos dies L. Senius Senator in ſenatu litteras recitavit, quas Fæſulis allatas ſibi dicebat; in quibus ſcriptum erat, C. Manlium arma cepiſſe,

decrevit quondam Senatus, ut L. Opimius videret, ne quid Reſp. detrimenti caperet. Vox nulla interceſſit, mox interfectus eſt propter quaſdam ſeditionum ſuſpiciones. C. Gracchus clariſſimo patre natus, avitis moribus, occiſus eſt cum liberis, & M. Fulvius Conſularis ſimili Senatuſconſulto. Idem pro Milone: quanquam quis non credat Cn. Pompejum juris publici, moris majorum, Reip. deniq; peritiſſimum, cum Senatus ei commiſerit, ut videret, ne quid Reſp. detrimenti caperet (quo uno verſiculo ſatis armati ſemper Conſules fuerunt, etiam nullis armis datis) hunc exercitu, hunc delectu dato judicium expectaturum fuiſſe in ejus conſiliis vindicandis, qui vel judicia ipſa tolleret. tunc autem commiſſa Reſp. Conſulibus dicebatur permiſſaque. *Zanchius.* Vide Sigon. lib. III. de antiquo jure Provinciar. cap. X.

Parare.] Id eſt, conſcribere exercitum.

Iudicium ſummum habere.] Id eſt, ut pœna capitali cives mulctare poſſent. *Zanch.*

Sine populi juſſu.] Autoritas enim erat in Senatu, & poteſtas in populo: ut ait Cicero in 3. de Legib. Vnde Senatus cenſere, & populus jubere dicebatur. Liv. lib. 7. de bello Macedonico: Senatus eam pacem ſervandam cenſuit, & paucos poſt dies populus juſſit. *Zanch. Sine populi juſſu.* Quid eſt populi juſſus? nempe plebiſcitum. at quæ ſunt res ex? coërcere omnibus modis, parare exercitum, bellum gerere, domi militiæque ſummum judicium, ac ſummum imperium habere. Ergo ſi populus juſſerit, Magiſtratibus domi militiæque hæc facere licebit? Sane, ſed extra ordinem. Quid eſt autem magiſtratum habere ſummum judicium? Nempe, ut Cic. dixit in Agraria, habere cognitionem ſine conſilio, pœnam ſine provocatione, animadverſionem ſine auxilio. *Sigon.*

Nulli.] Manuſcripta duo, Nullius earum rerum. *Riv. Nulli earum.* Diverſæ ſunt hic opiniones. Alii enim Nulli cum ſubſtantivo Conſuli conjungunt, ut ſit, Nulli conſuli jus eſt. Alii, Nullius pro nulli legere malunt, niſi Nulli antiquo more, pro nullius poſitum ſit. Ego tamen dativum eſſe puto, ut ſit, Nulli earum rerum conſuli jus eſt: pro, In nullam earum rerum conſuli jus eſt. *Cast.*

L. Senius.] Hæc eſt, antiqua & vera lectio, etſi impreſſi plerique codices habeant L. Servius. *Cast.*

Fæſulis.] Vide ſupra.

Allatas.] Addit ex Martiniano Codice Popma (à Q. Fabio) atq; per eum Q. Fabium Sangam, cujus poſtea meminit Salluſtius, intelligi exiſtimat. Sed vetus lectio recte ſe habet.

C. Manlium.] Mallium legit Popma, cum antèa in cunctis vulgatis impreſſiſque libris. *C. Manlium* legeretur. *Malliorum* autem familia, nobiliſſima, antiquiſſimaque fuit, ex qua multi celebres viri extitere, qui ſæpius conſulatum

epiſtle, cum magna multitudine, ad Kal. Novembres, ſtatui, id quod in eo, ab aliis parum prudenter, mandatum erat, ut ſervos, qui

XXVIII

non eſſent plures, & ſui, & C. Cæſ. domi relinquat. Cui, Lentulus, Cethegus, Statilius, & Gabinius, cum ſuis quisque magnis copiis, primo quoque tempore adeſſent, Romam incendere, cædem, quæ circum ignem daretur, facere, Catilina ipſe, cum exercitu, quem ad urbem adduceret, obviam fieret. Allobrogibus, ut ſocietatem conjurationis cum ſenatu populoque Romano habere, ſtatuebant, quod ea gens, ære alieno, & bello Gallico, maxime videbatur opportuna. Quintus Tullius Cicero, qui, ut ſuperius demonſtratum eſt, legatus cum Gallis fuerat, ſimul cognoverat, quæ apud Allobrogas gererentur, & ea, ſicuti ſuperius demonſtratum eſt, Catilinæ, Lentulique, & Cethegi, & Statilii, & Gabinii conſilia, ſua ſponte, ad Allobrogas, & Allobrogum conſilia, ad Catilinam, perferebat. Ille, ubi, quæ ſibi, & Gallis, & ceteris, ſocia videbantur, cognovit, ſtatuit, ſe, quæ ſponte ſua, & ex ſententia, ſine ſuo periculo, ſine ſua cura, fierent, ea ſibi, & ſuis, & reipublicæ, maxime utilia fore. Quamobrem, ſimul ac primum

arma portari, Capuæ, atque in Apulia ſervile bellum moveri. Igitur ſenatus decreto Q. Marcius Rex Fæſulas, Q. Me-

in Capitolio turres de cœlo eſſe percuſſas, cum & ſimulachra deorum immortalium depulſa ſunt, & ſtatuæ veterum hominum dejectæ, & legum æra liquefacta: tactus eſt etiam ille, qui hanc urbem condidit Romulus: quem inauratum in Capitolio parvum atque lactantem, uberibus lupinis inhiantem fuiſſe meminiſtis. Quo quidem tempore cum haruſpices ex tota Etruria conveniſſent, cædes atque incendia, & legum interitum, & bellum civile ac domeſticum, & totius urbis atque imperii, appropinquare dixerunt, niſi dii immortales omni ratione placati, ſuo numine prope ipſa fata flexiſſent. *Prodigiis.* Prodigia à prædicendo derivare Feſti commentum eſt. Quanquam & Cicero in illam abeat partem, cum dicit 2. de Divinat. Portentorum exercitatiſſimi interpretes extiterunt. Quorum quidem vim verba ipſa prudenter à majoribus poſita declarant, quia enim oſtendant, portendunt, monſtrant, prædicũt, oſtenta, portenta, monſtra, prodigia appellantur. Falſiſſimè. Prodigium enim dictum à prodigo. Prodigere enim Plauto projicere. Prodigia autem veluti projiciebantur & exterminabantur ex Republ. Etiam prodigiæ hoſtiæ dictę, quod prodigerentur, conſumerentur. Prodigia hæc ab aruſpicibus expiabantur, inprimis inſpectis Sibyllinis libris. Livius: Anguis ex lignea columna elapſus: cum ad publica prodigia Hetruſci tantum vates adhiberentur, ob hoc unum prodigium aruſpices in ſenatum vocati, atque ex reſponſo eorum ſupplicatio populo in unum diem indicta. De Prodigiis ſcripſit Obſequens, & Valer. Max. lib. 1.

Arma parari Capuæ.] Capuenſes poſtea Ciceronem, cujus conſilio ſervati fuerant, inaurata ſtatua donarunt, & ſibi patronum aſciverunt: ut ipſe refert Cicero in Oratione in L. Piſonem. *Caſt. Capuam.* Multa fabuloſe de urbis hujus origine Veteres. Appoſite Livius lib. IV. Creati Conſules ſunt C. Sempronius Atratinus, Q. Fabius Vibulanus. Peregrina res ſed memoria digna creditur eo anno facta. Vulturnum Etruſcorum urbem, quę nunc Capua eſt, à Samnitibus captam, Capuamq; à duce eorum Capye; vel, quod propius vero eſt, à campeſtri agro appellatã tradunt. Cepere autem prius bello fatigatis Etruſcis, in ſocietatem urbis agrorumque accepti: deinde feſto die gravatos ſomno epuliſque incolas veteres novi coloni nocturna cæde adorti. Vrbs maxima opulentiſſimaque Italiæ Livio appellatur. Et comparat, imo præfert Capuam Vrbi Romanæ Cic. orat. II. contra Rullum. Prona, ut Livius loquitur, ſemper civitas in luxuriam, non ingeniorum modo vitio, ſed affluenti copia voluptatum, & illecebris omnis amœnitatis maritimæ & terreſtris. Vnde & Hannibalis domitrix. Vid. Val. Max. lib. VIII. cap. II. Liv. lib. XXVI. *Cluver.*

Apulia.] Vide ſupra p. 76.

Senatus.] Non. Marcellus de mutata declinatione agens, Senati decreto hic legendum adnotavit. Quam veram eſſe lectionem reor. & ſic in altero manuſcripto fuerat. ſed & eraſum erat i. habet eodem modo exemplar Florentinum. *Riv.*

Q. Marcius Rex.] Romæ fuit Marciorum familia, qui cognominati ſunt Reges, propterea quod ab Anco Marcio, quarto Romanorũ rege, erant oriundi. Tranquillus in Dictatore: Nam ab Anco Marcio ſunt Marcii Reges, quo nomine fuit mater: & infra. & Clodii ſororis vir Marcius Rex appellatus eſt, ut ſcribit Plutarch. in Ciceronis vita. Eſt ergo

cogno-

Q. Metellus Creticus in Apuliam, circumq; ea loca miſſi. hi utriq; ad urbem imperatores erant impediti, ne triumpharent,

cognomen familiæ, non autem ſacerdotii officium comprehendit: demiror Petrum Moſellanum, qui in Annotationibus in Noctes Atticas Gellii lib. 13. cap. 18. (ubi Rege) ſcilicet ſacrificulo exponit. Hic autem Q. Marcius conſul fuit cum M. Catone Nepote, ut ibidem Gellius ſcribit, & Plinius lib. 2. cap. 31. Livius ait: Q. Marcius Rex Conſul Sarnios gentem Alpinam expugnavit. Si enim conſul fuit, quî fieri poteſt ut Rex nomen ſacerdotii comprehendat? quia, autore Plutarch. in Problem. Regi ſacrificulo (is enim eſt rex ſacrorum, ac religionum) nec magiſtratum gerere, nec concionem habere licet. Ibidem, Romani autem regibus penitus exactis, alium rebus divinis præfecerunt, cui nec magiſtratum habere, nec jure cum populo agere permiſerunt: ut in templis ſolum conſultare videatur, & regnum propter deos ſuſtinere. Eſt igitur in comitio quoddam ſacrificii genus, quod ubi rex peregit, ex foro ſe proripit. *Zanch.* *Q. Marcius Rex.* Hic conſul fuit cum L. Metello (ut Aſconius & Cicero in L. Piſonem ſcribunt) anno, ni fallor, Vrbis conditæ 685. ſolus tamen conſulatum geſſit, quoniam L. Metellus in initio anni (ut teſtatur Dion lib. 35.) mortuus eſt. Hic Marcius poſt conſulatum Ciliciam cum imperio adminiſtravit, unde poſtea trumphum petebat. *Caſt.*

Q. Metellus Creticus.] Is conſul fuit (ut memorat Aſconius in Orationem in L. Piſonem) cum Q. Hortenſio, anno ab Vrbe condita 684. Cretam inde proconſul in populi Romani poteſtatem redegit: unde Creticus eſt appellatus. Sed de hoc Q. Metello plura Livius libro 98. 99. & 100. Florus libro tertio, Plutarchus in Pompeio, Dion libro 36. *Caſt.* *Q. Metellus Creticus.* Creticus, cognomen eſt à devicta Creta. Plures enim Q. Metelli uno tempore fuerunt: ex quibus duo conſulares, Pius & Creticus: duo autem adoleſcentes, Nepos & Celer. Pædianus. *Zanch.*

Apuliam.] Vide ſupra.

Ad urbem.] Autore Pædiano, omnis magiſtratus, qui intramuranus non eſt, nec urbanus, etiamſi adminiſtrator ejus Romæ eſt, ad urbem eſſe dicitur. Cic in Verrem: Ipſe denique Cn. Pompeius, cum primum concionem ad urbem Conſul deſignatus habuit. Hunc locum exponens Pædianus: Ad urbem, inquit, id eſt, in urbe. & ſic dici ſolet de iis, qui cum poteſtate provinciali aut nondum profecti ſunt, aut in urbem redierunt. *Zanch.* *Ad urbem.* Prope urbem: quoniam ante triumphum urbem ingredi non licebat: ut ex Appiano, bellorum Civilium lib. 2. & Plutarch. in Catone minore, diſcimus. *Caſt.*

Ne triumpharent.] Q. Metellus Creticus paulo poſt Silano & Murena conſulibus triumphavit: ut docent Paterculus libro 2. & Eutropius lib. 6. Q. vero Marcius, ſive quod non obtinuerit, ſive morte præventus (quod equidem ſciam) non triumphavit. *Caſt.* *Triumpharent.* In triumphis hæc obſervabatur, ut publica fierét auctoritate, ut is, qui triumphum peteret, quinque millia hoſtium, quæ legio dicebatur, profligaſſet. Item ſi quis Imperii terminos auxiſſet, non ſi recuperaſſet, quæ antea Populi Romani fuerant. Item requirebatur, ut cum legitimo juſtoque hoſte bellum geſtum eſſet. Denique triumphabant tantum ii, qui in imperio vel magiſtratu eſſent, Conſules, puta Prætores, Dictatores. Reliquis autem, qui urbem ſine imperio intrabant, (ut Proprætores, Proconſules) ut jus quoque triumphi concederetur, ad populum ferebatur, ut eo

pharent, calumnia paucorum, quibus omnia honeſta, atque inhoneſta vendere mos erat. ſed prætores Q. Pom-

die eſſent in imperio. De modo triumphandi non eſt hic locus multa dicēdi. Audi Ciceron. in Orat. pro Murena: quid vincti ante currum duces? quid ſimulachra oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid legati in equis & tribuni? quid filii prætextati? quid clamor militum? quid tota illa pompa? Proxime vero triumphantem præcedebant magiſtratus, ſubſequebantur Senatores (quem morem Cæſar violavit, paſſus enim eſt magiſtratus ſubſequi) poſtea ſequebantur milites laureati. Vide Ærod. lib. x. rer. Iud. de triumpho: qui & addit, ſicuti decernendi triumphi poteſtas ſemper penes ſenatum fuit, ita Valerio & Horatio Coſſ. ex plebiſcito indictum triumphum. Exempla item addit, cruentæ victoriæ triumphū non deberi; oſtendit idem autor, eum qui alieno auſpicio & in aliena provincia vicit, jus triumphi nō habere, de duobus triumphis ſimul non referri, deberi ei proprie triumphū, qui pacatam ac perdomitam provinciam tradidit ſucceſſori, in provincia nō triumphari, ſed tantum Romæ. Porro ſi minor eſſet victoria, non triumphus, ſed ovatio indicebatur; nimirum, ut inquit Gellius, cum aut bella non rite indicta, neque cum juſto hoſte geſta eſſent, aut hoſtium nomen humile aut minus idoneum eſſet, & ſervorum, latronum, pyratarum, (itaque Perpenna non triumphavit,) aut ſi deditione repente facta & ſine pulvere victoriam quis obtinuiſſet. *Idem.*

Calumnia.] Calumnia à calvendo, id eſt, decipiendo, ut Priſcianus ait, dicta. *Zanch.*

Honeſta atque inhoneſta.] Id eſt, qui per fas & nefas pecuniam comparare ſtudebant. *Idem.*

Sed prætores.] Cum inter patres & plebem diu certatum eſſet, ut alter ex Conſulibus plebeius crearetur, victi tandem Patres id plebi conceſſere, plebſque nobilitati æquata. de prætore uno, qui jus in urbe diceret, ex patribus creando conceſſit: deinde cum undique peregrinorum multitudo in urbem confluereet, nec unus prætor cauſarum multitudini ſufficere poſſet, alter creatus eſt: qui, quoniam inter peregrinos jus dicebat, peregrinus appellatus eſt. Creſcentibus poſtea negociis, tantum auctus eſt numerus, ut decem prætores in urbe jus dicerent. demum, autore Dione lib. 43., imperante C. Cæſare, ſexdecim creati ſunt. ac deinde, ut idem libro 53. ſcribit, in priſtinum numerum Auguſtus redegit. Poſtea ſecundo bello Punico completo, quatuor prætores creati fuere: ut Livius libro 2. Dec. 3. ſcribit. & hic numerus manſit ad primum fere Macedonicum bellum, quibus & bella ſæpe demandata fuerunt, & horum auſpiciis ſæpe Reſpub. optime adminiſtrata eſt. Cum deinde auctæ fuiſſent provinciæ, & prætores indies magis utiles eſſe viderent, numerus auctus eſt, ita ut ſex crearentur: ut idem Liv. lib. 3. Dec. 4. ſcribit. Prætori regia inſignia, & conſulares ferme apparatus, ſella curulis, & trabea, cæteraque hujuſmodi tradita ſunt: & prætori in urbe non duodecim, ut conſuli, ſed ſex tantummodo lictores apparere ſolebāt: extra vero urbem, aliquando cum ſecuribus apparuiſſe legimus: Paulo tamen Æmilio, autore Plutarch., in prætura privilegio honoris, duodecim ſecures apparuerunt, ut conſularem majeſtatem in provincia præ ſe ferret. Et inter prætores, is qui urbanus dicebatur, cæteris dignitate præſtabat. Plutarch. in M. Bruti vita. Habebatque ſummam poteſtatem judiciorum, & præerat judiciorum ſortitioni, rejectionique: & rurſus ſub-

Q. Pompeius Rufus Capuam, Q. Metellus Celer in agrum Picenum: hisque permissum, uti pro tempore, atq; periculo exercitum compararent. ad hoc, si quis indicasset de conjuratione, quæ contra remp. facta erat, præmium, servo libertatem & sestertia centum: libero impunitatem ejus

sus subsortitioni, in locum rejectorum: ipseque pro tribunali sedebat, cum interim judices in subselliis essent. Officium autem prætoris erat, bonorum possessionem dare, & ad defuncti bona hæredem admittere: nonnunquam jus constituere, & vetus abrogare poterat, servos manumittere, judices delegare, tutores pupillis minime invisos constituere, dolo vel metu lapsis aut vi dejectis subvenire, de fide, deque jurejurando, tutelæ, mandati, pro socio, deque empto, vendito, locato, conducto jus dicere, suæ cognitionis erat: læsos quoque immatura ætate vel sexu in integrum restituere, edicta proponere, legem ad populum ferre, neve probitas aut innocentia fraudi cuiquam esset, cavere. *Zanch.*

Q. Pompejus Rufus.] Opinor designari Q. Pompeium Rufum, filium ejus Q. Pompeii Rufi, qui consul cum L. Sylla fuit anno V. C. DCLXV. quique præturam urbanam gesserat, anno V. C. DCLII. & ab eo signatos esse denarios, in quibus honos hic Præturæ & Consulatus patris expressius est, sellæ curulis insignibus, cum hac inscriptione. Q. POMPEII Q. RVFVS COS. *Vsin.*

Capuam.] Vide supra.

Q. Metellus Celer.] Hic est Q. Cæcilius Metellus Celer, cuius extat epistola ad Ciceronem libro quinto Famil. Galliam provinciam, quam Cicero in concione deposuit, beneficio illius administravit: postea consul fuit (ut scribunt Cicero Epist. ad Atticum lib. 1. & Dion lib. 37.) cum L. Afranio, quem Plinius Nat. hist. libro 2. cap. 67. C. Afranium vocat. Refert Plutarchus in Cicerone, hunc Metellum unam è Clodii sororibus, quæ Quadrantia, vel (ut alii nominant) Quadrantiaria dicta est, habuisse uxorem: à qua tandem veneno sublatus est. quod testatur Cicero in Oratione pro Cælio. Sed plura leges apud Ciceronem in epist. ad Atticum, in Orationibus, in Bruto, & aliis in locis: item apud Asconium, Dionem, & alios: quos omnes brevitatis causa non citamus. Vnde vero Celer cognominatus fuerit is, qui primus ita dictus est, narrat Plutarchus in Romulo, & Coriolano. *Cast.*

In agrum Picenum.] Vide supra p. 79.

Servo libertatem.] Vindicta in libertatem asserebantur. Vindicta, inquit, Boëthius in Topica Ciceronis, est virgula quædam, quam lictor manumittendi servi capiti imponens, eundem servum in libertatem vindicabat, dicens verba quædam solennia, atque ideo illa virgula vindicta appellabatur. Hinc Persius:

Vindicta postquam meus à prætore recessi.

Et alibi:

Non in festuca, lictor quam gestat ineptus.

Hinc vindictam imponere, & vindicta liberare Ictis. vindicare autem est jus aliquid vel dominium sibi asserere.

Sestertia.] Sestertius denarii quarta pars, atque idem alio nomine κατ' ἐξοχὴν nummus, quia frequentissimus ejus in rationibus usus. De hoc Vitruvius lib. 3. cap. 1. In denario, inquit, denos asses æreos constituerunt; & quartam

ego rei, & Bo-
norum discretor, ut familiæ gladiatoriæ Capuam, & in omni municipia distribuerentur pro capitibus quibus, & Roma quoque, & Italia per aliquot dies effera fuerit, & ferocior, quam ipsi gladiatores esse solent. Quibus

rei, & Bonorum discretor, ut familiæ gladiatoriæ Capuam, & in omni municipia distribuerentur pro capitibus quibus, & Roma quoque, & Italia per aliquot dies effera fuerit, & ferocior, quam ipsi gladiatores esse solent. Quibus

Quibus rebus permota civitas, atque immutata facies urbis erat: ex summa lætitia, atque lascivia, quæ diuturna quies pepererat, repente omnîs tristitia invasit. festinare, trepidare, neque loco, neque homini cuiquam satis credere: neque bellum gerere, neque pacem habere: suo quisque metu pericula metiri. ad hoc, mulieres, quibus pro reipubl. magnitudine belli timor insolitus incesserat, afflictare sese; manus supplices ad cœlum tendere; miserari parvos liberos; rogitare; omnia pavere: superbia, atque deliciis omissis, sibi patriæque diffidere. At Catilinæ crudelis animus eadem illa movebat, tametsi præsidia parabantur; & ipse lege Plautia inter-

excubias agebant, etiam nocturni dicti sunt. interveniebant nonnunquam & Ædiles, & Tribuni plebis. Hactenus ille. Quibus ex verbis cognoscimus, qui fuerint minores magistratus: etsi præter ædiles & tribunos intelligere possumus etiam quæstores: quod satis declarat locus ille Messalæ apud Gellium l. 13. cap. 14. Livius lib. 9. Decad. 4. Triumviros capitales cum quinqueviris minores magistratus appellasse videtur. *Idem.*

Civitas.] Sane docte, ut cætera omnia, dicit civitatem permotam, & faciem urbis mutatam. nam civitas, ut dixi, est multitudo civium, quorum est permoveri atque agitari: urbs est ædificiorum constructio, ab urbo, id est, parte aratri designata. *Bad.*

Pro Reipubl. magnitudine.] Hoc à quibusdam & inverse legitur, & perverse exponitur. Non est dubium Sallustium dicere velle, cum tam magnum ac tam potens esset Romanum imperium, ut non facile quisquam Romanis bellum inferret, insuetum ac insolitum fuisse omnibus, maxime vero mulieribus belli timorem. *Glar. Pro Reip. magnitudine.* Legendum *Reip. magnitudine.* Ita decem ad minimum membranacei. *Pro Reip. magn.* Invectum à Pomponio Læto, neque enim prioribus inerat editionibus. *Grut.*

Præsidia.] Præsidium est, quod pro salute & utilitate auxilii gratia præponitur: subsidium vero, quod post positum est, ad subveniendum laborantibus, autor est Festus. *Zanch.*

Lege Plautia.] Erat lex Plautia, sive Plotia (utroque enim modo dicitur, ut caupo, copo, auricula, oricula) de vi: ut docent Cicero in Oratione pro Milone, Asconius, & Cælius ad Ciceronem. Fit etiam mentio hujusce legis apud Iureconsultos Institutionum lib. 1. titulo 6. & Digestorum lib. 41. titulo 3. Sunt qui existiment, M. Plautium Silanum, qui etiam legem de judicibus tulit, hujus legis fuisse auctorem. Sed quisquis is fuerit, satis constat, hanc Plautiam legem de vi fuisse. Dion lib. 37. *Cast. Plautia.* Badius legit Plancia, id est, à Planco contra conjuratos lata: qua quicunque accusati erant conjurationis, statim respondere & se purgare cogebantur. Sed non recte.

interrogatus erat ab L. Paulo. poſtremo, diſſimulandi cauſſa, & quaſi ſui expurgandi, ſicuti jurgio laceſſitus foret, in Senatum venit. tum M. Tullius Conſul, ſive præſentiam ejus timens, ſive ira commotus, orationem habuit luculentam, atque utilem reipubl., quam poſtea ſcriptam edidit. Sed ubi ille aſſedit, Catilina, ut erat paratus

Interrogatus.] Cum enim reus in jus veniſſet, dicebat apud prætorem accuſator reo: Ajo, te Hiſpanos, verbi gratia, ſpoliaſſe, vel aliquid adverſus Rempublicam molitum eſſe; ſi tacuiſſet, lis æſtimabatur, ut victo: ſi negaſſet, petebat à magiſtratu diem accuſator, inquirendorum criminum cauſa, & inſtituebatur accuſatio. *Zanch.*

Ab L. Paulo.] Ab L. Æmilio Paulo, qui poſtea conſul fuit cum C. Claudio Marcello: ut oſtendit Dion lib. 40. quo in magiſtratu Tranquillus in Cæſare cap. 15. & Plutarch. in Pompeio, à Cæſare ingenti pecunia corruptum fuiſſe tradunt. *Caſt.*

Expurgandi.] Forſan ſcribendum *an ſui expurgandi.* nam Tacitus, quem conſtat Salluſtii locutiones multis locis imitatum eſſe, ita loquitur ſæpe, ut cum dicit: nihil metuens, an diſſimulando metu. item, legiones metu, an contumacia locum deſeruiſſe. Et multis aliis in locis. *Vrſin.*

Venit in Senatum.] In ædem Iovis Statoris, ut Plutarchus & Cicero tradunt. *Caſt.*

Præſentiam ejus timens.] Scilicet timens, ne Senatores crederent, quæ de conjuratione antea ipſe indicaverat: propter ipſius præſentiam, vera non eſſe. *Zanch.*

Atque utilem reipubl.] Id eſt, quæ multum profuit Reipub., quæ eo tempore maximo in periculo verſabatur. nam coactus fuit Catilina urbe exire, cum ad ea, quæ ei Cicero in oratione objecerat, obmutuiſſet, ſicuti ipſe in Oratore ſcribit: licet Salluſtius aliter ſcribat. Sic enim inquit: A nobiliſſimo audaciſſimus Catilina in Senatu accuſatus obmutuit. Idem in 2. Invect. Quæſivi à Catilina, an nocturno conventu apud M. Leccam fuiſſet, nec ne, cum ille, homo audaciſſimus conſcientia convictus, primo reticuiſſet, patefecit cætera. *Idem.*

Scriptam edidit.] Hæc enim oratio ex conſularibus ipſius orationibus ſeptima fuit, ut ipſe in libro Epiſtolarum ad Atticum 22. ſcribit. *Idem.*

Sed ubi ille aſſedit.] Conſules enim, & Senatores, & qui concilio aderant, dum de re quapiam conſultabant, & dum diſſerendo, altercandoq; ſententiam dicebant, ſtantes eſſe opus erat, poſt vero ſententiam vel orationem dictam aſſidebant. *Idem.*

Catilina ut erat paratus.] Scilicet quæ ei objiciebantur de conjuratione. Plutarchus in Ciceronis vita: Tantiſper itaque Cicero in templo Iovis Statoris, quod erectum eſt juxta principium ſacræ viæ, quæ Palatium reſpicit, Senatum advocat, licet Catilina frequens aderat, veluti ſe eo crimine nudare cenſuiſſet: ſed adeo creverat odium, ut id fruſtra tentaret, quippe juxta eum Senatorum nullus ſedere paſſus eſt: ſed longe quiſque avertebatur, orare etiam incipienti obſtrepebant omnes: demum ſtans Cicero, illi mandat ut urbem, Senatum, ſeque ipſum conſulem præſentia ſui liberet. Nam decet, inquit, ut inter actiones noſtras, & gladios murus medius ſit. ubi oſtendit primum,

Catili-

paratus ad dissimulanda omnia, demisso vultu, voce supplici, postulare à Patribus, ne quid de se temere crederent: ea familia ortum, ita ab adolescentia vitam instituisse, ut omnia bona in spe haberet: ne existumarent, sibi patricio homini, cujus ipsius, atque majorum plurima beneficia in plebem Ro. essent, perdita republ. opus esse; cum eam servaret M. Tullius, inquilinus civis urbis Romæ. ad hoc, maledicta alia cum adderet; obstrepere omnes; hostem, atque parricidam vocare. tum ille furi-

Catilinam cæpisse se purgare, & postea Ciceronem orationem habuisse. *Idem.*

Voce supplici.] Id est, oratione plena commiserationis. *Vall.*

Patricio homini.] Autore Livio lib. 1. centum Senatores, qui à Romulo constituti sunt Patres ab honore, eorum progenies Patricii appellati sunt. quibus verbis significare videtur, eos patricios esse, qui ab illis primis Senatoribus originem duxerunt: per adoptiones tamen postea fiebant, aut desinebant esse patricii. *Zanch.*

Cujus ipsius.] Res præclaras Catilinam gessisse ex nostro Sallustio colligo. Nam Festus citat ex primo histor. libr. hæc verba: magnis operibus præfectis obsidium cæpit per L. Catilinam legatum. Et sane tempore Syllæ ac Marii à partibus Reip. steterat, Senatumque contra Marianos defenderat. Civem quoque meliorum partium fuisse aliquando Cicero pro M. Cælio dicit. *Benn.*

Atque majorum.] Hæc verissima sunt. nam L. Sergius in suo consulatu Vejentes fudit, atque Fidenates vicit, unde Fidenas appellatur. Vide Liv. libro IV. & Plinius de M. Sergio ita loquitur: Secundo stipendio dextram manum perdidit, stipendiis duobus ter & vicies vulneratus est: ob id neutra manu, neutro pede satis utilis, plurimis postea stipendiis debilis miles. Bis ab Annibale captus (neque enim cum quolibet hoste res fuit) bis vinculorum ejus profugus, viginti mensibus nulla non die catenis aut compedibus custoditus. Sinistra manu sola quater pugnavit, duobus equis eo insidente suffossis, dextra ferrea eaque religata præliatus. Cremonam obsidione exemit, Placentiam tutatus est, duodena castra hostium in Gallia cœpit, &c. *Idem.*

In plebem Rom.] Ita quidem libri, sed nonne melius, in populum Romanum? errore orto ex compendio scripturæ P. R. *Grut.*

M. Tullius inquilinus civis urbis Romæ.] Ita habent, Aldi & Gothi codices. Alii vero pro quatuor ultimis verbis habebant duo hæc: Novus homo. Sed utrunq; legi potest. *Glar. Inquilinus.* Sed quia inquilinus, ut docet Valla libr. 4. is dicitur, qui habitat in alieno loco privato: hoc est, in conducticio, licet in proprio loco publico: hoc est, in patria sua: cum incola sit, qui in alieno habitat publico, utpote in civitate aliena: videretur hic Cicero potius dicendus incola, cum ex Arpino, quod municipium erat Romæ, accitus fuerit. *Bad.* Sed inquilinus & incola sæpe confunduntur. Fest. vero ait: Inquilinus est, qui eundem colit focum, vel ejusdem loci cultor.

Parricidam.] Autore Festo, non utique is est, qui parentem occidisse dicebatur, sed qualemcunque hominem. Idem au-

furibundus: Quoniam quidem circumventus, (inquit) „ ab inimicis præceps agor, incendium meum ruina re- „ ſtinguam. Dein ſe ex curia domum proripuit. ibi multa ſecum ipſe volvens, quod neq; inſidiæ Conſuli procedebant, & ab incendio intelligebat urbem vigiliis munitam, optumum factu credens exercitũ augere, ac prius, quam legiones

tem fuiſſe indicat lex Numæ Pompilii regis his compoſita verbis: Si quis hominem liberum dolo ſciens duit, parricida eſto. Sed & is qui patriæ vim infert, recte parricida dicitur. *Zanch.*

Præceps.] Id eſt, furibundus quaſi in præcipitium aliquod ex impatientia injuriæ agor. *Omnib.*

Ruina reſtinguam.] Id eſt, vos omnes perdam, & hoc pacto odium, quod in me cõcepiſtis, reſtinguam: & eſt ſumpta tranſlatio ab incendio in urbe facto, ubi, cum domus aliqua incenſa eſt, ne & ædes vicinæ incendantur, ſolent demoliri. *Zanch. Ruina reſtinguam.* Salluſtius noſter abſque dubio hoc loco memoria lapſus eſt. Si enim tunc in ſenatu id Catilina dixiſſet, Cicero poſtera die cum orationem haberet ad Quiritꝛs, non tacuiſſet tam immane dictum. Verum (ut ex oratione pro Murena diſcimus) Catilina ante comitia conſularia Catoni judicium minitanti ac denuncianti reſpondit: Si quod eſſet in ſuas fortunas incendium excitatum, id ſe non aqua, ſed ruina reſtincturum. Nec eſt dubium quin Ciceroni, hac in re præſertim, major ſit adhibenda fides, quam Salluſtio: & qui eum ſequuntur, Valerio & Floro. *Caſt. Reſtinguam.* Alii codices, & nominatim Gothi habent: Ruina veſtra extinguam. Quod quibuſdam nimis audax dictum apud Senatum Romanum videri volunt. Verum quid puduit deſperatum hominem? Ideoque nihil definio. *Glar.*

Ex curia.] Feſtus: Curia locus eſt, ubi publicas curas gerebant. Fuit autem tum curia in templo Iovis Statoris, nunc S. Mariæ de pœnis Inferni: contra ædem Veſtæ in Palatini radicibus, clare monſtrante Ovid VI. Faſtor.

Tempus idem Statoris erit, quod Romulus olim
Ante Palatini condidit ora jugi.

Martialis Palatinum Iovem Novum, Capitolinum Veterem appellat lib. VII. cum dicit:

Inde Novum, Veterem proſpicis inde Iovem.

V. Fabric.

Legiones.] Varie traditum eſt à veteribus de Romano exercitu & ejus numero: tum quot equites in eo ac pedites adeſſent: quod ego, ut rei veritas agnoſcatur, ex hiſtoria Polybii viri diligentis referendum putavi. is enim copioſe hoc totum in libro Annalium tertio explicat in hunc modum: ut mittantur ea omnia hoc loco, quæ à Livio in Romana hiſtoria deſcribuntur. Romani, inquit, quatuor omnino legionibus exercitum abſolvunt: legiones autem ſingulæ quaternis millibus peditum conſtant, ducentenis equitibus: vel ſicubi major neceſſitas urget, quinis millibus peditum, equitibus trecentenis. his totidem, inquit, milites ex ſociis adjiciuntur: equites fere triplicati. neque tamen ſervatum id eſt ſemper à viris Romanis: quoniam & bello quidẽ Punico decretũ fuit, ut octo legionibus rem gererent, ac legiones ſingulæ ut quinq; millia hominũ haberent. Prius & ipſe M. Cicero in lib. de Stoicor. decretis, quæ συγκαθόδους appellat, oſtendit:

nes ſcriberentur, multa antecapere quæ bello uſui forent, nocte intempeſta cum paucis in Manliana caſtra profectus eſt. ſed Cethego, atque Lentulo, ceteriſque, quorum cognoverat promptam audaciam, mandat, quibus rebus poſſent, opes factionis confirment, inſidias Conſuli maturent; cædem, incendia, aliaque belli facinora parent: ſeſe propediem cum magno exercitu ad urbem acceſſurum. Dum hæc Romæ geruntur, C. Manlius ex ſuo numero legatos ad Q. Marcium Regem mittit, cum mandatis hujuſmodi:

„ Deos,

dit: Hoc igitur propoſito, inquit, nunquã eris dives, antequam ex tuis poſſeſſionibus tantum reficiatur, ut tueri quatuor legiones, & magna equitum ac peditum auxilia poſſis. Neque illud ignoratur, quod & ſinguli quidem Conſules binas tantum legiones contra hoſtes ducebant, auxiliis ſociorum adjectis: quod ipſum à probis autoribus aſſertum eſt. Cincius autem in commentariis de re militari hæc de legionibus retulit: in legione, inquit, ſunt Centuriæ LX. Manipuli XXX. Cohortes X. Quod & Gellius quoque vir Romanus in Atticis probat. *Crinit.* Vegetius dixit Romanos legiones habere, in quibus ſingulis ſena millia, interdum amplius militare conſueverunt; itaque pro ratione temporum hæc variabant. *Legiones.* Ex decem cohortibus fit legio, ſic dicta, quod leguntur milites in delectu. Inſtitutum à Romulo hominum 3000. Regibus ejectis fuit 4000. Bello Annibalis ad 5000. ventum eſt: à Scipione denique in Africam trajecturo facta eſt 6000. *Lipſ.*

Scriberentur.] A Romanis, cauſa ſupplendi ſuos exercitus. *Vall.*

Multa antecapere.] Id eſt, multa prævenire, præoccupare. *Zanch.*

Intempeſta.] Vide ſupra p. 76.

Cum paucis.] Cic. in Catilinam: unum etiam nunc concedam, exeant, proficiſcantur, ne patiantur deſiderio ſui Catilinam miſerum tabeſcere, demonſtro iter, Aurelia via profectus eſt: ſi accelerare volent, ad veſperum conſequentur.

Caſtra.] Vide ſupra p. 12.

Opes factionis.] Auxilia conjurationis. Factio dicitur malorum conſenſus in aliquo ſcelere. *Vall.*

Legatos.] Cum in Rep. eo progreſſa litium fatalia incendia, ut utrinque cives inter ſe arma conſerant, atque cives ſibi invicem hoſtes ſunt, eo caſu etiam Legati inviolabiles cenſentur. In hiſtoriis Romanorum paſſim legimus, Legationes inſtitutas fuiſſe à Cinna ad Syllam, ad Marium, à Pompeio ad Cæſarem, ab Octavio ad Antonium, & vice verſa. Et hos etiam Legatos temerare, inquit Tacitus, eſt violare jus gentium. Niſi (inquit) partium Vitellii Legati ad partes Veſpaſiani dato à duce præſidio defenſi eſſent: ſacrum etiam inter exteras gentes jus Legatorum, ante ipſa patriæ mœnia civilis rabies uſque in exitium temeraſſet. at ſi ii ſunt ſubditi, ut nondum vel hoſtes, vel partium duces poſſint appellari: ſed duntaxat aut latrones aut rebelles: neque ad eos Legati mittendi ſunt, neque miſſi ab iis jure gentium utuntur. Subditi (inquit Cicero ad Plancum) aut poſitis armis pacem petere debent: aut ſi pugnantes eam poſtulent, victoria pax,

non

„ Deos, hominesque testamur, imperator, nos ar-
„ ma neque contra patriam cepisse, neque quo peri-
„ culum aliis faceremus, sed uti corpora nostra ab in-
„ juria tuta forent: qui miseri, egentes, violentia at-
„ que crudelitate feneratorum, plerique patria, sed o-
„ mnes fama, atque fortunis expertes sumus: neque
„ cuiquam nostrum licuit, more majorum, lege uti,
neque

non pactione parienda est. Cum Latini sollicitarentur à Volscis, ut ambo à Romanis discederent: Latini Legatos Volscorum vinctos Romam deduxere. Quod factum Romani laudaverunt. Phileas Legatus Tarentinorum, quia ejus facto obsides è custodia aufugerant, & à Romanis ad Annibalem desciviſſent: virgis cæsus de Saxo dejectus est; nam neque hostium Legatus, neque sociorum erat, sed subditorum. Opimius consul, missum Legatum à Fulvio Flacco & C. Graccho, cum Capitolium obsederant, ex sententia Senatus in carcerem duci jussit. Sed ubi jam hostes facti sunt, jura Legationum procedunt. *Aerod. Legatos.* Legati ut jure gentium ita & apud Romanos sunt inviolabiles. Dionysius libro ultimo: Est enim, inquit, omnium sacratissimum & honoratissimum apud Romanos legatus, potestatem & vim habens imperantis, inviolabilitatemque & venerationem sacerdotis: ideoque legatos violare impium erat. & idcirco hi non timuerunt hanc legationem obire. *Zanch.*

Deos hominesque.] Obtestatione deorum ac hominum vere & recte suadendi libertatem sibi confirmat, removetque suspicionem omnem, ne qua alia causa, nisi depellendi periculi, arma suscepisse videatur. *Idem.*

Imperator.] scil. exercitus.

Feneratores.] Fœnus non omnino improbandum alibi & recte docet Salmasius. Sed sanguisugæ & pauperum flagella merito improbantur. quales erant trapezitæ & mensarii Romæ, ita dicti quod mensæ in foro positæ insiderent, & fœnerationi maxime operam darent. Atque hinc etiam scriptura mensæ nihil aliud erat, quam numeratio pecuniæ per mensarium facta. Et quia hi sæpe inhonesto lucro inhiabant, etiam in maximo plebi erant odio & invidia, quę causa in seditionem sępe erupit. atq; ita eam in rem, ut pauperes levarentur, aliquādo Quinqueviri constituti. & Livius autor est se scriptū apud quosdā reperisse L. Genutium tribunū plebis tulisse ad populū, ne fœnerari liceret. De illis fœneratoribus intelligendum, cum fœnerari idem esse volunt atq; occidere, atq; majori pœna plectendum quam furem, sicuti ex LL. XII. tabularum refert Cato. Vide *Salmas.* & Hotom. de usur.

Fortunis.] Divitiis.

Lege uti.] M. Varro scribit in lib. 6. de Lingua Latina, quod nonnulli pro pecunia, quam debebant, operas in servitutem dabant; id Sylla dictator sustulit, voluitque ut ii bonam copiam ejurarent, id est, ut jurarent se non posse præstare, & solvendo non esse. ad id alludit Cicero in Epistolis ad Pætum: Tu autem, quod mihi bonam copiam ejures, nihil est. *Zanch. Lege.* Ad nexus legem quæ & Papiria dicitur respicere videtur Sallustius, ita ut hæc sententia verborum esse videatur: non potuimus more majorum uti lege, quæ vetat posse vinciri debitores, amissisque bonis corpus eorum obnoxium esse:
ut illa

neque, amiſſo patrimonio, corpus liberum habere: „ tanta ſævitia feneratorum, atque prætoris fuit. ſæpe „ majores veſtrum miſeriti plebis Romanæ, decretis ſuis „ inopiæ

ut illa verba (neque amiſſo patrimonio liberum corpus habere) addita ſint ad expoſitionem ſuperiorũ, quæ ſane ſubobſcura ſunt, vel potius dicamus, duplicé legem intellexiſſe, alteram, quam L. Genutius tribunus plebis tuliſſe fertur, ne fœnerari liceret, alteram nexus. Et eo maxime adducor in hanc ſententiam, quod & alias ſumma ope eniſum à debitoribus eſt, ut Genutii lex ſervaretur, quam ob cauſam A. Sempronius Aſellus, vel Aſellio Prætor à fœneratoribus in foro interfectus eſt, ut Livius, & Appianus lib. 1. Belli Civil. meminerunt. Senſus eſt igitur verborũ Salluſtii: coacti ſumus contra veterem legem uſuras ſolvere, & poſtquam amiſimus bona, contra nexus legem vincti ſumus. *Caſtil.* Ad beneficium ceſſionis etiam alludere videretur, niſi illud beneficium poſtmodum lex Iulia indulſiſſet, uti conſtat ex l. 4. C. de his qui bonis cedere poſſunt. cedere autem bonis, eſt profiteri voluntate ſe deſerere ſua bona creditoribus, atque in tantum liberabantur, ut in vincula & compedes detrudi nequirent. l. 1. C. eod.

Liberum corpus habere.] Mos in debitoribus puniendis antiquus hic fuit. Gell. lib. 20. c. 1. Adimi, inquit, putaverunt ſubſidium hoc inopiæ temporariæ, quo communis hominum vita indiget, ſi diſſidia debitorum ſine gravi pœna eluderent: confeſſi igitur æris ac debiti judicatis triginta dies ſunt dati, conquirendæ pecuniæ cauſa, quam diſſolverent: eoſque dies decemviri juſtos appellaverunt, velut quoddam juſtitium: id eſt, juris inter eos quaſi interſtitionem quandam & ceſſationem, quibus diebus nihil cum his agi jure poſſet: poſt deinde, niſi diſſolverent, ad prætorem vocabantur, & ab eo, quibus erant judicati, addicebantur: nervo quoque aut compedibus vinciebantur. Sic enim, opinor, verba legis: Æris confeſſo, rebuſque jure judicatis, triginta dies ſunto: poſt deinde manus injectio eſto, & in jus ducito, ni judicatum facit, aut qui pſeudo eo in jure vim dicit, ſecum ducito, vincito, aut nervo aut compedibus, quindecim pondo, nec minore: aut ſi volet, majore vincito. ſi volet, ſuo vivito: ni ſuo vivit, qui eum vinctum habebit, libram farris in dies dato. Si volet, plus dato. erat autem interea jus paciſcendi, ac niſi pacta fierent, habebantur in vinculis dies 60. inter eos dies trinis nundinis cõtinuis ad prætorem in comitium producebantur, quantæque pecuniæ judicati eſſent, prædicabantur: tertiis autem nundinis capite pœnas dabant, aut trans Tiberim venum ibant: ſed eam capitis pœnam ſanciendæ, ſicuti dixi, fidei gratia, horrificam atrocitatis oſtentu noviſque terroribus metuendam reddiderunt. nam ſi plures forent, quibus reus eſſet judicatus, ſecări, ſi vellent, atque partiri corpus addicti ſibi hominis permiſerunt. Sed hæc poſtea in deſuetudinem abierunt.

Sæpe majores noſtri.] Gellius lib. 20. cap. 5. cenſet hic legendum, majores noſtrum, quia hoc pacto in pleriſque Salluſtii exemplaribus ſcriptum fuiſſe refert. *Zanch.*

Miſeriti plebis.] Primo Decemviri anno Vrb. CCC II. Rempublicam tenuerunt, hi duodecim tabulas propoſuerunt, in quibus habebatur, *unciali fœnore amplius ne quis exerceto.* Fœnus autem pro libitu non ſemel agitatum auctumque fuiſſe, conſtat ex libris Annal. Taciti. Anno CCCXCVI. C. Marcio & Cn. Manlio Coss. hæc lex de Vnciario fœnore

„ inopiæ ejus opitulati ſunt: ac noviſſume, memoria no-
„ ſtra, propter magnitudinem æris alieni, volentibus
„ omnibus bonis, argentum ære ſolutum eſt. ſæpe ipſa
„ plebes, aut dominandi ſtudio permota, aut ſuperbia
„ magiſtratuum armata, à patribus ſeceſſit. at nos non
„ imperium, neque divitias petimus; quarum rerum
cauſſa,

fœnore à M. Duellio & L. Menenio tribunis plebis rogatio perlata eſt, & plebs aliquanto eam cupidius ſcivit accepitque, ut inquit Liv. lib. VII. Hiſtor. Et rurſus anno CCCCVI. Tito Manlio Torquato & C. Plautio Coss. ſemunciarium tantum ex unciario fœnus factum eſt, inquit ibidem Livius. Tandem anno CCCCXI. C. Marcio Rutilio & C. Servilio Ahala Coss. L. Genutius tribunus plebis legem tulit, ne fœnerari liceret. *Benn.*

Opitulati ſunt.] Autore Livio lib. 7. Dec. 1. Coſſ. P. Valerio Publicola, & C. Marcio Rutilio quinqueviri creati fuerunt, quos mẽſarios ab diſpenſatione pecuniæ appellarunt: quorum nomina hæc ſunt. C. Duellius, P. Decius Mus, M. Papirius, Q. Publius, & T. Æmilius, qui rem difficillimam tractatu, & plerunq; parti utrique, ſemper certè alteri gravem, tum alia moderatione, tum impendio magis publico quam jactura ſuſtinuerunt. Tarda enim nomina & impeditiora, inertia debitorum, quam facultatibus, ærarium, menſis cum ære in foro poſitis, diſſolvit, ut populo prius caveretur, aut æſtimatio, æquis rerum preciis, liberavit: ut non modo ſine injuria, ſed etiam ſine querimoniis partis utriuſque exhauſta vis ingens æris alieni ſit. *Zanch.*

Ac noviſſime.] Demiror ego Gellium ſcripſiſſe, quod Cicero nunquam uti voluerit iis verbis noviſſimus & noviſſime, tanquam parum Latinis, quibus alii ſæpe uſi ſunt: cum & ipſe Cic. multis in locis utatur, ut in lib. Epiſtolarum familiar. 10. Quo, inquit, ego interprete noviſſime ad Lepidum ſum uſus. Idem lib. 11. Ad noviſſima auxilia deſcendemus. Idem in Epiſtola ad Octavium: Noviſſima conferemus primis. Idem pro Roſcio: Qui ne in noviſſimis quidem erat hiſtrionibus, ad primos pervenit comœdos. *Idem.*

Argentum ære ſolutum eſt.] L. Valerius Flaccus in ſecundo conſulatu, anno ab Vrbe condita 667. legem tulit, qua creditoribus quadrantem ſolvi juſſerat, ut ſcribit Patereulus in poſteriori volumine. Ære igitur argentum ſolutum eſt: id eſt, quadrante. Hæc jam adnotaveram, cum forte incidi in Nonii Marcelli locum, ubi hæc Salluſtii verba non aliter, quam nos legimus, adducuntur. *Caſt.*

A patribus ſeceſſit.] Tres enim ſeceſſiones factas legimus. Florus libro 1. Prima, inquit, diſcordia ob impotentiam fœneratorum, quibus in terga quoque ſerviliter ſævientibus in ſacrum montem plebs armata ſeceſſit, ægreque, nec niſi tribunos impetrat, Menenii Agrippæ facundi ac ſapientis viri autoritate revocata eſt. Cic. in Bruto, & Valer. Max. ſcribunt, hanc ſeditionem ſedatam fuiſſe à M. Valerio dictatore. Secunda facta eſt in Aventinum montem, propter luxuriam Ap. Claudii decemviri. Tertiam ſeditionem excitavit matrimoniorum indignitas, ut plebeii cum patriciis jungerentur. Qui tumultus in monte Ianiculo, duce C. Canuleio tribuno exarſit. *Zanch.*

Perea-

cauſſa, bella, atque certamina omnia inter mortalis „
ſunt; ſed libertatem, quam nemo bonus, niſi cum ani- „
ma ſimul, amittit. Te, atque ſenatum obteſtamur, „
conſulatis miſeris civibus; legis præſidium, quod ini- „
quitas prætoris eripuit, reſtituatis; neve nobis eam „
neceſſitudinem imponatis, ut quæramus, quonam mo- „
do, maxume ulti ſanguinem noſtrum, pereamus. „

Ad hæc, Q. Marcius reſpondit: ſi quid ab Senatu petere vellent, ab armis diſcedant, Romam ſupplices proficiſcantur: ea miſericordia atque manſuetudine ſenatum, popu-

Pereamus.] Appoſite Seneca: concitatiſſima in mortem rabies eſt: deſperatione ultima in furorem animus impellitur. Quædam feræ tela omnia commordent, & ad mortis auctorem per vulnera ſua ruunt. Abſciſſa miſſione gladiator, quem armatus fugerat, nudus inſoquitur. Præcipitati non quod impulit tantum trahunt, ſed quod occurrit.

Supplices.] Supplicum ea antiquis fuere, jura ut eſſent inviolabiles. Verum hoc jus Gylippus Laco apud Diodorum Siculum lib. XIII. recte ita explicat: qui initio jura iſta introduxerunt, infelicibus quidem miſericordiam, at his qui malo animo injuriam intulerunt, pœnam expectandam voluerunt. Et poſtea: hi vero ſi dolo malo, ſi injuſta alieni cupiditate in mala hæc inciderunt, ne accuſent Fortunam, ne ſupplicum ſibi nomen imponant. Id enim jure hominum illis debetur, quibus innocens eſt animus, irata Fortuna. Horum vero vita plena factis injuſtis, nullum ipſis locum reliquit, qui ad miſerationem & perfugium pateret. *Supplices.* Sicuti apud Judæos, ſupplex manu ſubjiciebat femori ejus, cui ſupplicabat, ita apud Græcos Romanoſq; oleaginas virgas ore manuq; præferebant ſupplices, lana candida circundatas: unde ἱκετήσιοι κλάδοι apud Æſchylum ſupplices rami, & ἱκετηρίαν olivæ ramum à ſupplicando Græci nominant, quem εἰρεσιώνην ceteri. Id non fugit Virgilium, ubi ait:

Iamque oratores aderant ex urbe Latina,
Velati ramis oleæ, veniamque rogantes.

Hinc eſt quod Valerius Flaccus & Papinius ſupplicem olivam appellant, quippe per quam Lutatius pacem ſupplicando fieri dicit. Æneas item apud Virgil. lib. 8. ſupplex, Euandro vittâ comtos prætendere ramos legitur. Ita Plautus velatas manus dixiſſe videtur, ramis oleaginis inumbratas, ceu velamento quopiam, ubi inquit: Poſtridie in caſtra ex urbe apud nos veniunt flentes principes, Velatis manibus orant, ignoſcamus peccatum ſuum. Niſi intelligamus manus velatas, quæ obtenderent atque ſponderent fidem, cui manu ad digitos uſque involuta & intecta divina res fiebat: quod Livius, Horatius & Servius innuunt. Ita Livius prodidit Locrenſes obtendiſſe ramos oleaginos, ſupplicum velamenta lib. 5. quartæ decadis: cum ſordida, inquit, veſte tenentes velamenta ſupplicum. Apud Lucanum idem faciunt & Maſſilienſes obſeſſa urbe, ut ait:

Orant Cecropiæ prælata fronde Minervæ.

Legati

populumque Romanum ſemper fuiſſe, ut nemo unquam ab eo fruſtra auxilium petiverit. At Catilina ex itinere pleriſque conſularibus, præterea optumo cuique litteras mittit: ſe, falſis criminibus circumventum, quoniam factioni inimicorum reſiſtere nequiverit, fortunæ cedere, Maſſiliam in exilium proficiſci: non quo ſibi tanti ſceleris conſcius eſſet; ſed uti reſpub. quieta foret; neve ex ſua

Legati quoque Rhodiorum deprecati peccatum, ramos oleæ ſupplices jactantes procidiſſe leguntur, Livianæ decadis quintæ libro 5. Apud Homerum, & mentum & dextram, & genua contingunt ſupplices: ac mentum quidem ut annueret, aut pro deprecante intercederet, ſi quid faciundum foret ex uſu: dextram vero, ut faceret: genua vero, ut ne ceſſaret, ſed pergeret. Hecuba Euripidis etiam illud Vlyſſi præfracto objicit, quod dextram occuluerat, præciſa ſpe veniæ omnis. De genibus, quod ea ſupplices attrectabant, multa fit apud auctores utriuſque linguæ mentio: certe miſericordiæ ſedem in genibus conſecratam fuiſſe à vetuſtate memorat Servius, quod diſertiſſime his verbis extulit lib. 11. cap. 45. Plinius: Hominis, inquit, genibus ineſt & quædam religio, obſervatione gentium: hæc ſupplices attingunt, ad hæc manus tendunt, hæc ut aras adorant, fortaſſis quia ineſt iis vitalitas, quippe quorum inanitate perfoſſa, ceu jugulo, ſpiritus fugiat. Priamus Iliad. ultimo jubetur à Mercurio itineris duce, Hectoris corpus redemturus advolvi ſupplex ad Achillis genua:

Γούνων ἀψάμενος λιτάνδ' ἔμεν, αἴ κ' ἐλεήσῃ.

Idem alibi Iliad. 6.

Λαβὼν εἰλίσσετο γούνων.

Sic & Virgilius:

Et genua amplexus, genibuſque volutans.

Et iterum:

Et genua amplectens effatur talia ſupplex. *Hadr. Iunius.*

Pleriſque conſularibus.] Conſulares ii ſunt, qui aliquando conſulatum geſſerunt.

Criminibus.] Accuſationibus.

Circumventum.] Oppreſſum.

Factioni.] Potentiæ.

Cedere fortunæ.] Id eſt, adverſitati fortunæ.

Maſſiliam.] Quæ & Μασσαλία Ptolemæo & Euſtathio, perantiqua urbs, & non parum olim fortunata, in litore Galliæ ad mare mediterraneum poſita, origine Græca, à profugis ex Ionia Phocæenſibus dominatum Perſarum averſantibus inter barbaros Salyas condita, cum Cyrus rerum in Aſia potiretur. Remp. hanc egregie laudat M. Tullius Cicero variis in locis. In Orat. pro L. Valerio Flacco ſic ait: neque vero te Maſſilia prætereo, cujus ego civitatis diſciplinam atque gravitatem non ſolum Græciæ, ſed haud ſcio, an cunctis gentibus anteponendam jure dicam: quæ tam procul à Græcorum omnium regionibus, diſciplinis linguaque diviſa, cum in ultimis terris cincta Gallorum gentibus barbariæ fluctibus alluatur, ſic optimatum conſilio gubernatur, ut omnes ejus inſtituta laudare facilius poſſint, quam æmulari. C. quoque Tacitus appellat locum Græca comitate & provinciali parcimonia miſtum, & bene compoſitum, diſciplinæque quoque gravi-

ſua contentione ſeditio oriretur. Ab his longe diverſas litteras Q. Catulus in ſenatu recitavit; quas ſibi nomine Catilinæ redditas dicebat. earum exemplum infra ſcriptum eſt.

L. Catilina Q. Catulo S. Egregia tua fides, re co-„
gnita, grata mihi, magnis in meis periculis, fiduciam „
commendationi meæ tribuit. quamobrem defenſio-„
nem in conſilio novo non ſtatui parare: ſatisfactionem „
ex nulla conſcientia de culpa proponere decrevi: quæ „
medius fidius licet vera mecum cognoſcas. Injuriis, „
con-

gravitatem, ſeveritatis in ea urbe cuſtodiam, denique priſci moris obſervantiam Valerius Maximus extollit. Vide Vbbonem Emin. in deſcript. Maſſiliæ.

Exemplum.] Id eſt, ſimilitudo earum, ſeu literarum.

L. Catilina.] Et hæc ſunt proprie verba Catilinæ. *Vall.*

Egregia tua fides.] Exorditur Catilina à fide Catuli, tum ut gratum animum teſtaretur, tum ut ejus benevolentiam captaret. Nam Catuli fidem expertus erat, cum accuſatus inceſti eſſet, quod cum Fabia Virgine Veſtali ſtuprum commiſiſſe argueretur, Catuli autem gratia fultus evaſit, inquit *Paulus Oroſius.*

Quamobrem defenſionem.] Illud (quamobrem) alii ad ſuperiora referunt, ut videlicet ibi incipiat ratio fiduciæ ſcribendi Catilinæ: ego autem potius ad inferiora pertinere exiſtimo, ut ſit ordo verborum: Decrevi proponere ſatisfactionem ex nulla conſcientia de culpa, quamobrem non ſtatui parare defenſionem in novo conſilio, id eſt, decrevi purgare me apud te, cum nullius mihi delicti conſcius ſim, cur Romæ cauſam non dixerim, meque defenderim ab inimicorum calumniis. *Caſt.*

Statui parare.] Id eſt, non ſtatui me de hac re purgare, ſed libere fateri, me arma ſumpſiſſe: ſed & juſte, ut me alioſq; in libertatem aſſererem. *Zanch.*

Satisfactionem.] Excuſationem illarum rerum, quæ mihi ab adverſariis objiciuntur. *Idem.*

Medius fidius.] Eſt juramentum per Deum fidei præſidem. Antiqui enim Dius pro Deus non ſemel dixerunt. Sicuti Cretenſes Θῖος. Vnde apud Plautum:

Per Deum Fidium credis jurato mihi.

Feſtus ita: Mediusfidius compoſitum videtur, & ſignificare Iovis filium, id eſt, Herculem, quod Iovem Græci Δία appellent, nos Iovem, ac fidium pro filio uſurpent, quod ſæpe antea pro L. litera D. utebantur: quidam exiſtimant, Iusjurandum eſſe per Divi fidem, quidam per diurni temporis, id eſt, Diei fidem. Sed prior proculdubio ſententia vera eſt, ut Fidius ſit Deus fidei.

Cognoſcas.] Servius ita legit lib. III. Æneid. (Quæ mediusfidius vera licet mecum recognoſcas) ſed nec hoc ignoro Grammaticos ſæpe recedere ab ipſis auctorum verbis. *Grut.* Porro ſi ſic legas, innuit hoc verbo Catilina, Catulum quoque aliquid ea de re ſciviſſe, de qua ipſe ſeſe purgat. nam recognoſcimus ea fere, quæ ſcimus. Cicero: Nō videtur hæc multitudo recognoſce-re. Idem:

„ contumeliisque concitatus, quod, fructu laboris in-
„ dustriæque meæ privatus, statum dignitatis non obti-
„ nebam, publicam miserorum causam pro mea consue-
„ tudine suscepi: non, quin æs alienum meis nominibus
„ ex possessionibus solvere possem; cum & alienis nomi-
„ nibus liberalitas Aureliæ Orestillæ, suis, filiæque copiis
„ persolveret: sed, quod non dignos homines honore
„ honestatos videbam, meque falsa suspicione alienatum esse

re. Idem: Declarat se non tum illa didicisse, sed reminiscendo recognoscere. Ego vulgatam hodie magis probo. Quanquam Felicius Durantinus (Agnoscas) legisse videtur. *Riv.*

Statum dignitatis.] Hoc est, in dignitate mea vivere non poteram. *Zanch.*

Aes alienum meis nominibus.] Æs alienum, quod ego contraxi. nomen enim ponitur pro debito, cautione, item pro causis, negociis & personis, quibus in conficiendis rationibus expensæ pecuniæ referuntur. *Meis nominibus.* Nonnulli Mss., æs alienum meis nominibus sumptum. *Gruterus. Nomina.* Sciendum nomina proprie dicta de hujuscemodi debitis dici, quæ sine usuris contraherentur. Ideo & pararii proxenetæque interpositi, qui pecuniam mutuam quærentibus, quam sine usura acciperent, creditores conciliarent, qui sic dare vellent. Tabulæ igitur illæ, per quas nomina fiebant, & in quæ referebant nomina debitorum creditores, quibus sine usura crediderant, diversæ à kalendario. Nam kalendarium liber quoque rationum sive tabulæ; in quibus perscribi solita nomina debitorum, sed sub usura pecuniam debentium, quia enim kalendis pecuniam fœnore occupare consueverant fœneratores, & usuræ pensiones erant menstruæ, inde Kalendario nomen. In kalendarium autem regerebantur ipsa etiam instrumenta debitorum, qui non tantum de sorte reddenda, sed etiam de usuris solvendis caverant. vid. l. uxor. de Legat. 3. & l. 1. ff. de Ann. Legat. Cæterum inde κατ' ἐξοχήν apud auctores probatos nomen pro quolibet debito etiam usurario positum passim legitur. *Salmas.*

Alienis nominibus.] Id est, cautione aliorum. nam superius dixit, pecuniam sua fide aut amicorum sumptam mutuam, Fæsulas ad Manlium quendam portare. Vel per nomina aliena intelligit, pro quibus fidejusserat.

Suis & filiæ copiis.] Id est, suis divitiis & filiæ. Hanc autem Orestillæ filiam fuisse intelligamus, quam postea Cornificius adolescens sibi despondit. ut in libro Epistolarum famil. 8. Cælius scribit. *Zanch.*

Sed, quod non dignos homines.] Catilina hanc querelam in Ciceronem protulit, quasi is consulatu indignus esset. Idem censebat Q. Mutius Tribunus plebis. Hinc Cicero cont. Ant. & Catil. Te tamen, Q. Muti, tam male de Rep. existimare, molestè fero, qui hesterno die me esse dignum Consulatu negabas. Quid? populus Romanus minus diligenter scit sibi constituere defensionem, quam tu tibi, qui, cum te furti L. Calenus ageret, me potissimum fortunarum tuarum Patronum esse, voluisti, & cujus tu consilium in tua turpissima causa delegisti, hunc honestissimarum rerum defensorem populus Romanus autore te repudiare potest?

Honestatos.] Aliter honestos. & utra-

que

esse sentiebam; hoc nomine satis honestas pro meo „ casu spes reliquæ dignitatis conservandæ sum secutus. „ Plura cum scribere vellem, nunciatum est mihi vim „ parari. nunc Orestillam tibi commendo, tuæque fidei „ trado. eam ab injuria defendas, per liberos tuos ro- „ gatus. haveto. „

Sed ipse, paucos dies commoratus apud C. Flaminium in agro Reatino, dum vicinitatem antea solicitatam

que lectio est in manuscriptis: posteriorem tamen libentius amplector, quippe quæ ad Sallustianum dicendi genus magis accedit, præsertim cum Plautus eadem dicendi forma utatur in Captivis:

Qui me honestiorem semper fecit, & facit.

Cast.

Spes conservandæ libertatis.] Oppido obscurus hic est sensus; Commentatoribus autem facilis. Ciceronem hercle vehementer notat Catilina de falsa criminatione ad Populum, per quam videri vult repulsam passus, non conscientia de culpa, ut paulo ante ipse loquitur. Ergo innocenti sibi id ab inimico factum Catulo conqueritur, ea spe, si quando populus resciscet ea innocenti facta, restituturus sit eum in integrum. Hoc igitur nomine honestas spes secutus sum, inquit, reliquæ dignitatis conservandæ. *Glar.*

Liberos tuos.] Id est, per salutem & charitatem liberorum tuorum. *Bad.*

Haveto.] Ita enim potius scribendum juxta antiquum morem, non vero ave, quod ex orientali lingua in Romanam defluxit. Idé enim est, atq; si dicas, vive, חיה *haja* enim est vivere, atque hinc Eva appellata, quasi vivens vel potius mater viventium. hinc & antiqui havo pro saluto dixerunt. Plautus in Pœnulo:

Havo, cujates estis, aut quo ex oppido?
D. *Havo.* M. *Salutat.*

Atque iterum Punice Haudoni, denotat, vive Domine. אדון enim sive adon dominum denotat. Vnde idem Plautus:

AG. *Saluta hunc rursum Pœnice verbis meis.*
M. *Haudoni.*

Atque hinc explicatur quoque tertio libro Anthologiæ Epigramma in Meleagrum:

Ἀλλ' εἰ μὲν Σύρος ἐσσὶ, σαλὰμ, εἰ δ' ἄνγε σὺ Φοίνιξ,
Αὐδονὶς, εἰ δ' Ἕλλην, χαῖρε. τοδ' αὐτὸ φράσον.

Id est:

Verum si quidem Syrus es, Salam: sin vero Phœnix,
Audonis. At si Græcus, Chaire. Et hoc idem dicito.

Vbi salam pacem denotat, Audonis autem, idem quod Plauti (Haudoni) id est, vive Domine. corrupte enim alii legunt ναὶ δῶ. Vide *Scalig.*

In agro Reatino.] Reate opidum Sabinorum memoratur Livio, Dionysio, Straboni, Plinio, Suetonio, Festo, Itinerariis Romanis. Opidi vetustissima est origo, quippe quod Aborigines, à Sabinis urbe sua Lista pulsos, intra sese recepisse Dionysius lib. 1. testatur, quod ante bellum Trojanum factum esse Cluverus ostendit. Celebris iraque passim apud antiquos autores ejus fit mentio. Cicero tamen ignobili voce Catilin. III. Præfecturam appellavit. Præfecturæ autem, ut Festus loquitur, eæ appellabantur in

tam armis exornat, cum fascibus, atque aliis imperii insignibus in castra ad Manlium contendit. Hæc ubi Romæ comperta sunt; Senatus Catilinam, & Manlium hostes judicat; ceteræ multitudini diem statuit, ante quam liceret sine fraude ab armis discedere, præter rerum capitalium condemnatis. præterea, decernit, uti Consules delectum habeant; Antonius cum exercitu Catilinam per-

tur in Italia, in qubus & jus dicebatur, & nundinæ agebantur: & erat quædam earum Respublica, neque tamen magistratus suos habebant. In quas legibus præfecti mittebantur quotannis. Legitur & *Aretina*. Aretium autem erat civitas Etruriæ, quam in mediterraneum maxime recedere, & montibus vicinam esse, à Roma mille stadia distare tradit Strabo lib. v. Cum autem montibus vicinam dixit, Apenninos intelligit, quibus subjacet. Plinio lib. III. cap. v. tria eodem nomine recensentur opida. Aretini, inquit, Veteres; Aretini Fidentes; Aretini Iulienses. Duo posteriora loca, quæ, vel ubi fuerint, non liquet. nisi idem sit opidum, & à variis coloniis ita dictum sit. Quicquid sit, Aretinos veteres ex XII. Principibus Italiæ urbibus fuisse, ex Dionysio, Livio, & Diodoro liquet. Coloniam postea Romanorum huc deductam. fuisse liquet ex Cicerone pro Muræna, & Frontino de Coloniis. hodie Arezzo dicitur. *Cluver.*

Fascibus.] Vide supra p. 47.

Cum cæteris imperii insignibus.] Insignia præcipue Consulum fuere veteri Rep. fasces duodecim cum lictoribus, sella curulis, prætexta toga, eaque domi sumpta primo magistratus die ante Deos penates (Livius lib. 22. in fin.) scipio eburneus in manu sive sceptrum. De quo scipione minus quidem vulgata res, magnis tamen auctoribus mihi certa. De quo loquitur Dionysius Halicarnassæus lib. 3. De Papyrii quoque scipione eburneo loquitur Livius lib. 3. & Valerius Max. de priscis Coss. lib. 4. cap. 4. inquit, nec eis fuit rubori eburneo scipione depositio, agrestem slivam aratri repetere. *Lipsi.*

Sine fraude.] Impune. nam pœnam veteres vocabant fraudem, ut Servius inquit, quod asseverat etiam Vlpianus Digestorum libro 10. Capitalem, inquit, fraudem admittere, est tale aliquid delinquere, propter quod capite puniendus sit. Veteres enim fraudem, pro pœna ponere solebant. hæc ille. sic etiam Livius Decadis 4. lib. 9. Indicibus Ebutio ac Feceniæ ne fraudi ea res sit, id est, ne vitio detur, unde pœna luenda sit. *Cast.*

Præter rerum capitalium condemnatis.] Priscianus lib. 17. & 18. vult præpositionem Præter, quando pro sine accipitur, ablativo conjungi; quare interpretatur hunc locum, Præter condemnatis, id est, sive condemnatis. sed falsus est. hic enim Præter non est præpositio, sed adverbium: nec (Condemnatis) est ablativus, sed tertius casus. ut si dicerem: Suffragarer omnibus, præter tibi, id est, præterquam tibi. *Idem.*

Delectum.] Modus delectus fuit talis. Consules positis Sellis curulibus sedebant, & summæ rei præsidebant: tribuni administrabant & exequebantur per partes. Ipse dilectus fiebat in Capitolio augustissimo loco. In campo delectum habitum tanquam novum notat Dionysius: sed eo factum, quo tribuniciæ intercessiones vitarentur, quibus ibi non

perſequi maturet; Cicero urbi præſidio ſit. Ea tempeſtate mihi imperium populi Romani multo maxume miſerabile viſum eſt: cui cum ad occaſum ab ortu ſolis omnia domita armis parerent, domi otium, atque divitiæ, quæ prima mortales putant, affluerent; fuere tamen cives, qui ſeque, remque publicam obſtinatis animis perditum irent. namque, duobus Senati decretis, ex tanta multitudine,

non erat locus. Eligebantur ex tribubus, & claſſibus ducta ſorte: vel ut æmulatio tolleretur, ne hæc illi poſthabita videretur, vel querela de onere oriretur, ſi forte dilectus non iret per omnes. Præſidentibus itaq; Conſulibus, ſedentibus tribunis, tribus vocata in centurias ſuas ivit, exceptis ſenioribus. Ex ſingulis tum centuriis, & pro cenſu ac claſſe, milites citati nominatim. Itaque, tabulæ ad manum, in quibus nomina, ætates & opes ſcripta. Aliquando etiam ſorte capti, raro tamen, nec niſi in re tumultus. Quin & hoſte vicino aut repentino aliquo periculo imminente, militem confuſe ac raptim capiebant & educebant. Contumaces vel in vincula conjiciebantur, vel damno affecti, bona eorum direpta & vendita, nonnunquam in ſervitutem rapiebantur, imo ad mortem. *Lipſ.*

Ad occaſum ab ortu ſolis.] Id eſt, cum ab occidente ad orientem, hoc eſt, univerſus orbis ab eo armis domitus eſſet. & eſt Synechdoche, quia Romani ultra Taurum montem fines ſuos non extenderunt. *Zanch. Ab ortu ad occaſum.* Eſt hæc hyperbolica locutio. Ita & paſſim apud ſcriptores invenies maris & telluris dominium Romanis tribui. Ipſe Antoninus in jure alibi civili ſe mundi dominum dixit. Ariſtides in Romæ Encomio dominium hoc Romanis non (quemadmodum Athenienſibus) definitum eſſe ait, ſed ut cingulum eorum imperio circumfundi. Simili modo Themiſtius, Procopius, alii locuti ſunt. Et quis ferat hoc cadente imperio ab iis hæc dici? Magis ferendum Salluſtii hæc ætate dici, cum virile robur veluti conceperat Imperium Romanum, & vires atque lacertos uſque ad extrema terrarum movebat. Adeo ut non totum abjiciendum ſit, quod apud Principem Poëtarum, Venus ad Iovem de futuro Romanorum imperio canit, cum dicit:

Certe hinc Romanos olim volventibus annis,
Hinc fore ductores, revocato ſanguine Teucri,
Qui Mare qui Terras omni ditione tenerent,
Pollicitus: quæ te, Genitor ſententia vertit?

Et huc pertinet. Florus lib. IV. c. 1. Iam pœne toto orbe pacato majus erat imperium Romanum, quam ut ullis externis viribus extingui poſſet. Itaque invidens fortuna principi gentium populo, ipſum illum in exitium ſuum armavit. Paſſim legitur, Imperium populi Romani orbis terrarum terminis definitum: imo vero non terræ, ſed cœli regionibus terminatum: in orationibus Ciceronis.

Prima.] Id eſt, præcipua & excellentia.

Nam ex duobus Senati decretis.] Ita Chariſius lib. 1. legit. Alioquin & legitur, *Senatus. Duobus Senatus decretis.* Scilicet factis, quæ ſupra memoravi: unum, ſi quis conjurationem indicaſſet, ſervo libertatem: alterum, quod intra

tudine, neque premio inductus conjurationem patefecerat, neque ex caſtris Catilinæ quiſquam omnium diſceſſerat. tanta vis morbi, atque uti tabes pleroſque civium animos invaſerat. neque ſolum illis aliena mens erat, qui conſcii conjurationis fuerant, ſed omnino cuncta plebes, novarum rerum ſtudio, Catilinæ incœpta probabat. id adeo more ſuo videbatur facere. nam ſemper in civitate, quibus opes nullæ ſunt, bonis invident, malos extollunt; vetera odere, nova exoptant; odio ſuarum rerum mutari omnia ſtudent; turba, atque ſeditionibus ſine cura aluntur: quoniam egeſtas facile habetur ſine damno. Sed urbana plebs ea vero præceps ierat multis de cauſſis. Primum omnium, qui ubique probro, atque petulantia maxume præſtabant; item alii, per dedecora, patrimoniis amiſſis; poſtremo omnes, quos flagitium, aut facinus domo expulerat, hi Romam, ſicuti in ſentinam, con-

certum tempus, qui in exercitu Manlii & Catilinæ erant, impune ab armis diſcedere poſſent. *Zanch.*

Vt tabes.] Veluti quædam confectio atque contagio.

Suo more.] Id eſt, ex veteri conſuetudine.

Nam ſemper in civitate.] Hinc divinus ille Plato lib. 5. de Legibus dicit: In civitate, quæ ſeditionum expers futura ſit, & inopiæ, & divitiarum terminos eſſe ſtatuendos. *Caſt.*

Turba.] Turbatione.

Sine cura.] Scilicet rerum ſuarum: quia ipſi nihil poſſident. *Zanch.*

Præceps ierat.] Alii, præceps erat.

Petulantia.] Petulantia, autore Feſto, à petendo dicta eſt. M. Tull. de Republ. libro 4. Itaque à petendo, petulantia: à procando, id eſt, poſcendo procacitas nominata eſt. eſt autem petulantia, ut Nonius ait, improbitas. *Zanch.*

Per dedecora.] Qui rem à patribus relictam amiſerant vel conviviis ſumptuoſis, vel amoribus illicitis, vel condemnationibus, cum pœnas pecuniarias ſolvere coacti eſſent, propter ſcelus aliquod perpetratum. *Vall.*

Patrimoniis amiſſis.] Perditis divitiis, quas eorum patres teſtamento reliquerant. *Idem.*

Flagitium aut facinus.] Vide ſupra.

Sicuti in ſentinam confluxerant.] Quemadmodum uſuvenire ſolet, ut quicquid humoris corrupti in corpore ſit, id totum ulcus ad ſe contrahat, quicquid aquæ in navi eſt, id ad ſentinam confluat: ita in civitate quotquot improbi ſunt, ad aliquem unum improbitate inſignem concurrunt. *Zanch.*

Sentinam. Sentina eſt fundus navis, ſive ima interior pars, nam ut carina eſt ima pars exterior, & quaſi venter, ſic ſentina interior alvus, quæ, quia mali odoris eſſe ſolet, quod in eam ſordes omnes confluant, idcirco pro loco ſceleribus contaminato, vel etiam pro ipſis perditis hominibus ſumitur, ſicuti

& pro

conscientiæ, dein metu, nemini satis videtur quod ex gravitate meritum sit. Sensores videbam, in curia factos, et magnæ vitæ, qui pudorem alienum, ubi suum abjecerant, ferre, et vim adhibere, et, ut quisque locuples erat, ita validissimus patronus, et, qui modo pecuniosum, de insontibus sententiam, privatis atque publicis largitionibus exitia, arbitrum olim ingenio ad luxuriam pronum, atque alios omnis malarum publicarum artium

[illegible] Vide Mor. [illegible] ad Herodotum locumque ipse laudat Wesseling. ad Diodor. Sic. T. II. p. 595. Ceterum Sallustius hic verba Catonis Uticensis ex oratione, quam habuit in senatu, de quo vide Plutarch. in Cat. Min. c. 24. [illegible] ad Cic. Orat. pro Sulla c. 5. [illegible] Sallustius, qui ipse senator fuit, et quidem Cæsaris partibus addictus, ut ex eius invectiva in Ciceronem patet, [illegible] Cæsarem, qui ipse [illegible] Catilinæ, [illegible] Cæsarem, qui ipse [illegible] Catilinæ, [illegible] Cæsarem, qui ipse [illegible] Catilinæ

minus mirandum eſt, homines egentis, malis moribus, maxuma ſpe, reipubl. juxta ac ſibi conſuluiſſe. præterea quorum, victoria Sullæ, parentes proſcripti, bona erepta, jus libertatis imminutum erat, haud ſane alio animo belli eventum exſpectabant. ad hoc, quicunque aliarum, atque Senatus, partium erant, conturbari rempublicam, quam nimis valere, ipſi malebant. id adeo malum multos poſt annos in civitatem reverterat. Nam poſtquam Cn. Pompejo, & M. Craſſo Coss. tribunitia poteſtas reſtituta eſt; homines adoleſcentes, ſum-

Reipub. juxta ac ſibi conſuluiſſe.] Quia, quæ ſibi utilia videbantur, ea quoque reipub. utilia fore credebant. *Zanch.* Atque ita per fas & nefas cuncta turbabantur.

Victoria Syllæ.] Sylla ter intra paucos dies proſcriptionum diverſas tabulas propoſuit, ſi credimus Plutarcho. *Coler.*

Ius libertatis imminutum.] Omnium enim, quæ Sylla in proſcriptione fecit, id injuſtiſſimum æſtimatum eſt, quod proſcriptorum filios, ac nepotes honore privavit, & omnia bona publicavit. Livius lib. 89. Sylla proſcriptorum liberis jus petendorum honorum eripuit, & bona eorũ vendidit. Romanis enim, ut Dionyſ. lib. 8. ſcribit, mos fuit liberare filios à pœna, quocunq; patres crimine deliquiſſent, ſive filios tyrannorũ, ſive etiam parricidarum, ſive etiam proditorum fuiſſe contingat. hunc morem Sylla diſſolvit, adimens filiis proſcriptorum facultatem gerendi honores, & ne Senatores eſſe poſſent: hos poſtea Cæſar admiſit ad honores. Plutarch. in Cæſaris vita: Nam dictator à Senatu creatus exules reduxit, eorum etiam, qui Syllana tempeſtate proſcripti ſunt, filios admiſit ad honores. *Zanch.*

Nimis.] Id eſt, quicunque ſenatoribus invidebant, ut tribuni plebis plerunque ipſi malebant remp. conturbari, quam nimis valere, id eſt, incolumem eſſe cum damno ſuo. alii legunt, (Minus) ut ſit, Malebant remp. conturbari, quam ipſi minus valere. *Bad.*

Cn. Pompeio.] Cn. Pompeius Magnus, M. Licinius Craſſus, quando tribunitia poteſtas reſtituta eſt, conſulatum geſſerunt anno ab Vrbe condita 683. Nam iterum Conſules fuerunt anno 698. *Caſtil.*

Tribunitia poteſtas reſtituta eſt.] Scribit Appianus in 2. belli Civil. Pompeium, cum à Curione tribuno plebis Senatus fuiſſet diſſolutus, vehementer pœnituiſſe, quod tribunitiam poteſtatem à Sylla immutatam atque disjectam, denuo ipſe in priſtinum ſtatum redegiſſet. *Zanch. Tribunitia poteſtas.* De reſtitutione Tribunicię poteſtatis ſupra diximus, ad quam rem indicandam, in denariis antiquis Roſtra Libertati ſacra impreſſa ſunt. *Vrſin.*

Homines adoleſcentes.] Tribuni enim plebis adoleſcentes creabantur, quod & Velleius Paterculus libro 2. teſtatur. *Zanch. Adoleſcentes.* Vt fuit, C. Cornelius, qui poſtea reus majeſtatis à Cicerone defenſus eſt: item Rullus, qui Cicerone conſule Agrariam legem ferre conatus eſt, quo tempore etiam Labienus rempublicam perturbavit. Cicero, Aſconius, Dion. poſtea Curio & Antonius

ſummam poteſtatem nacti, quibus ætas, animuſque ferox erat, cœpere, Senatum criminando, plebem exagitare;

nius omnium ſeditioſiſſimi ſceleratiſſimique fuerunt. *Cast.*

Summam poteſtatem nacti.] Decimoſexto anno poſt reges exactos, plebe à patribus in montem ſecedente, quinque tribunos, ut nonnulli tradunt, ſibi plebs creavit: ut vero Cic. & Liv., duos, treſque ab illis duobus collegas cooptatos fuiſſe: hos neque juri dicundo, nec querelis civium noſcendis, ſed auxilio ferendo adverſus conſules, & illos qui inſolenter in plebem inſurgerent, utque præſides libertatis, cuſtodeſque eſſent, creatos accepimus. Liv. Brutus concionem congregans plebi cõſuluit, uti ſacrum, inviolabilemque ſancirent eum magiſtratum, lexque in hunc modum lata eſt: Tribunum invitum tanquam unum è multis, nemo illum cogito agere, neque verberato, neque alteri, ut verberet, imperato, neque occidito, neque occidi jubeto, Si quis autem prohibitorum horum aliquid fecerit, impius execrabiliſque eſto, bona ejus publicanto ad ſacra Cereris, & qui aliquem hæc agentium occiderit, cædis expiatus eſto: & infra. Triceſimo deinde anno à primis tribunis plebis, decem creati ſunt bini ex ſingulis claſſibus: itaque, cautum eſt, ut poſtea crearentur. Plutarch. in Problem. contendit, hunc non eſſe magiſtratum primum, quia purpurati non incedunt ut cæteri magiſtratus: & quia nec lictores habent, nec in ſella curuli ſedentes jus dicunt, nec initio anni, ſicut cæteri magiſtratum ineunt, ſed quarto ante idus Decembris, nec creato dictatore poteſtatem deponunt, ſed quum omnis poteſtas & imperium ad Dictatorem redeat, ſoli omnium magiſtratum retinent, quaſi imperium nudum gerentes, & alium quendam locum in repub. obtinentes, hique inter cæteros magiſtratus vocationem non habent, ſed tantum prehenſionem, ut Gellius ſcribit lib. 13. cap. 12. Prehendere enim Tribuno pleb. licet, & in carcerem ducere conſulem, prætorem, cenſoremque, C. Curiatii exemplo, qui tribunus pleb. D. Brutum & P. Scipionem Coſſ. viros honeſtiſſimos in vincula conjecit, ut in 3. de Legibus Cicero tradit: & M. Druſi, qui Philippum Conſulem, quia ſe concionantem interpellare auſus fuerat, in carcerem præcipitem egit, ita ut multus ſanguis è naribus profunderetur. Valerius Max. libro 9. cap. 5. ſcribit. Ipſique injuriam, quæ coram fieret, coërcere, & mulctam irrogare Dictatori, Conſuli, cæteriſque magiſtratibus poterant, ut ex Livio patet, & Tribunorum maxima erat in prohibendo poteſtas. uno enim prohibente, nihil alii, & ſi complures ſint, efficere poſſunt. id quoque animadvertendum eſt, quod tribunis pleb. intrare curiam non licebat, ſed ante valvas poſitis ſubſelliis decreta patrum attentiſſima cura examinabant, ut ſi qua ex eis improbaſſent, rata eſſe non ſinerent: itaque veteribus Senatuſconſultis T. litera ſubſcribi ſolebat: eaque nota ſignificabatur, illa Tribunos cenſuiſſe, Valer. Max. lib. 2. tametſi poſteriori tempore, tribunum frequenti ſenatu de rebus ad populum pertinentibus Senatum conſuluiſſe, ibique ſubſellia habuiſſe, apud Livium, Ciceronem, Dionem legimus. Hique plebem conſulere, & rogationes ad populum, ac ſuper his leges promulgare, quæ plebiſcita appellantur, poterant, ut Gellius lib. 15. ſcribit. *Zanch.*

Senatum criminando, exagitare plebem.] Similia criminatur & apud Ciceronem III. de Legibus Quintus Frater; Magnum dicis malum: nam iſta poteſtate nata gravitas optimatum ce-

gitare; dein largiendo, atque pollicitando magis incendere; ita ipsi clari, potentesque fieri. contra eos summa ope nitebatur pleraque nobilitas, Senatus sub specie, pro sua magnitudine. namque, uti paucis verum absolvam, per illa tempora quicumque rempub. agitavere, honestis nominibus, alii, sicuti jura populi defenderent, pars, quo Senatus auctoritas maxuma foret, bonum publicum simu-

cidit, convaluitq; jus multitudinis. Mihi quidem pestifera videtur illa potestas: quippe quæ in seditione & ad seditionem nata sit. Cujus primum ortum si recordari volumus; inter arma civium, & obsessis urbis locis, procreatum videmus: deinde cum esset cito ablegatus, tanquam ex XII. Tabulis insignis ad deformitatem puer, brevi tempore recreatus, multo quoque tetrior & fœdior natus est. Quem enim ille non edidit; qui primũ (ut impio dignũ fuit) patribus omnem honorẽ eripuit: omnia infima summis paria fecit, turbavit, miscuit: cum afflixisset principum gravitatem, nunquam tamen conquievit. Hęc Cic. Nam si quis legem suadeat, qua vel potestas senatus, quam more majorum obtinet, minuatur, vel aliqua dignitatis honorisve prærogativa Patribus adimatur, aut etiam opes ac rem familiarem ipsorum accidat; omnium hujuscemodi rogationum accipiendi, aut non, jus habet populus: Polyb. Lib. VI. Hac tamen opportunitate facile fuit tribunis Senatum criminando exagitare plebem: qualis ille apud Lucanum lib. I.

Venali Curio lingua
Vox quondam populi, libertatemque tueri
Ausus, & armatos plebi miscere potentes. *Grasvv.*

Senatus sub specie.] Simulantes se defendere Senatus auctoritatem. verum id agebant suæ potentiæ causa, sicuti de Sylla legitur. *Zanch.*

Pro sua magnitudine.] Pro sua potentia. Augustin. in 3. de Civitate Dei quædam ex Sallustio recitat, quæ hunc locum mirifice declarant. Plurimæ, inquit, turbæ, seditiones, & ad postremum bella civilia orta sunt, dum pauci & potentes, quorum in gratiam plerique concesserant, sub honesto patrum, aut plebis nomine dominationem affectabant, bonique & mali cives appellati, non ob merita in Rempubl., omnibus pariter corruptis, sed uti quisque locupletissimus, & injuria validior, quia præsentia defendebat pro bono dicebatur. *Zanch. Pro sua magnitudine.* Livius lib. III. Sed alter semper ordo gravis alterius modestiæ erat. Quiescenti plebi ab junioribus patrum injuriæ fieri cœptæ. Vbi tribuni auxilio humilioribus essent, in primis parum proderat: deinde ne ipsi quidem inviolati erant, utique postremis mensibus, cum & per coitiones potentiorum injuria fieret, & vis potestatis omnis aliquanto posteriore anni parte languidior ferme esset. Seniores, contra Patrum, ut nimis feroces suos credere juvenes esse, ita malle, si modus excedendus esset, suis quam adversariis, superesse animos. Adeo moderatio tuendæ libertatis, dum æquari velle simulando, ita se quisque extollit, ut deprimat alium, in difficili est: cavendoque ne metuant homines, metuendos ultro se efficiunt: & injuriam à nobis repulsam, tanquam aut facere, aut pati necesse sit, injungimus aliis. *Grasvv.*

Neque

ſimulantes, pro ſua quiſque potentia certabant: neque illis modeſtia, neque modus contentionis erat: utrique victoriam crudeliter exercebant. Sed, poſtquam Cn. Pompeius ad bellum maritimum, atque Mithridaticum miſſus eſt; plebis opes imminutæ; paucorum potentia crevit.

Neque illis modeſtia.] Sic Curtius l. x. de plebe: Nullum profundum mare, vaſtum fretum & procelloſum tantos ciet fluctus, quantos multitudo motus habet, utique ſi nova & brevi duratura libertate luxuriat.

Victoriam crudeliter exercebant.] Memorat autem hujus & ſenatoriæ & tribunitiæ crudelitatis exempla Livius, libro 11. Cum Tribunus plebis Gemitius L. Furium & C. Manlium Conſ. abeuntes reos feciſſet: tandem qui obverſati veſtibulo tribuni fuerant, nunciant, domi mortuum eſſe inventum. Quod ubi in totam concionem pertulit rumor: ſicut acies funditur duce occiſo, ita dilapſi paſſim alii alio. Præcipuus pavor tribunos invaſerat, quam nihil auxilii juratæ leges haberent, morte collegæ monitos. Nec patres ſatis moderate ferre lætitiam. Adeoque neminem noxæ pœnitebat, ut etiam inſontes feciſſe videri vellent, palamque ferretur, malo domandam tribunitiam poteſtatem. De plebe vero & tribunis lib. 111. Tum primum ſine autoritate Senatus, populi juſſu triumphatum. Hæc victoria tribunorum plebiſque prope in haud ſalubrem luxuriam vertit, conſpiratione inter tribunos facta, ut iidem tribuni reficerentur, &c. *Idem.*

Bellum maritimum.] Mithridates initio belli cum populo Roman. ſuſcepti, aliquot homines in naves impoſuit, ne tam libera eſſet Rom. in Aſiam navigatio: cum vero bellum exarſiſſet, hi auſto numero, prædonum more, ut mare, ita inſulas & urbes maritimas, ipſam denique Italiam infeſtabant, qui annonæ commercia intercluſerunt. hi Cilices appellati ſunt: vel quia primi Cilices fuerunt, vel quia ſe in Ciliciam receptabant. in horum ſocietatem recepti ſunt prædones, exules, fugitivi, ſervi. eorum numerus ita crevit, ut naves amplius mille haberent, tam multa præda locupletati ſunt, ut inauratis rudentibus, purpureis velis, remis ſubargentatis uterentur. Cum igitur ſocios & provincias populi Romani, atque Italiam impotenter vexarent, omnibuſque mercatoribus mare clauſum eſſet, adverſus eos Cn. Pompeius lege Gabinia factus Imperator bellum incredibili celeritate confecit. de hoc bello ſcripſerunt amplius Florus, Appianus, Plutarch. in vita Pompeii. Livius lib. 91. Cn. Pompeius lege ad populum lata, perſequi pyratas juſſus, qui commercium annonæ intercluſerant, intra 40. dies toto mari eos expulit: belloque cum his in Cilicia confecto, acceptis in deditionem pyratis, agros, & urbes dedit. *Lanch.*

Atque Mithridaticum miſſus eſt.] Autore Livio libro 100. Manlius Tribunus plebis indignatione maxima nobilitatis legem tulit, ut Pompeio bellum Mithridaticum mandaretur. Ibidem: Cn. Pompeius ad gerendum bellum adverſus Mithridatem vicit. & lib. 101. Cn. Pompeius Mithridatem nocturno prælio coëgit Boſphoron profugere. Tigranem in deditionem accepit, eique ademptis Syria, Phœnicia & Cilicia regnum Armeniæ reſtituit. Idem lib. 101. Bellum autem Mithridaticum ſpacio annorum 40. confectum fuiſſe, Appianus & Florus ſcribunt. *Idem.*

Paucorum.] Nobilium, paucorum dixit,

crevit. hi magiſtratus, provincias, aliaque omnia tenere: ipſi innoxii, florentes, ſine metu ætatem agere, ceteroſque judiciis terrere, quo plebem in magiſtratu placidius tractarent. Sed ubi primum dubiis rebus novandis ſpes oblata eſt, vetus certamen animos eorum arrexit. quod ſi primo prœlio Catilina ſuperior, aut æqua manu diſceſſiſſet; profecto magna clades, atque calamitas rempubl. oppreſſiſſet; neque illis, qui victoriam adepti forent, diutius ea uti licuiſſet, quin defeſſis & exanguibus, qui plus poſſet, imperium atque libertatem extorqueret. Fuere tamen extra conjurationem complures, qui ad Catilinam initio profecti ſunt. in his erat Fulvius, Senatoris filius: quem retractum ex itinere parens necari

xit, quia in Repub. plebis major numerus eſſe ſolet, quam nobilitatis. *Idem.*

Innoxii.] Tuti. Innoxius enim dicitur ſæpiſſime, qui non nocet, interdum etiam, cui non nocetur: ut hoc in loco, & apud Colum. libro 5. cap. 9. Vt ſit innoxius ab injuria pecorum. *Caſtil.*

Iudiciis.] Condemnationibus.

Quo plebem in magiſtratu.] Id eſt, terrebant judiciis Tribunos plebis, ne plebem in potentes exagitarent, atque in Senatum criminando accenderent. *Ciaccon.*

Placidius.] Id eſt, plebem non irritarent, ſed magis placide haberent.

Novandis.] Non inepte ora editionis mediæ, *Novandi*, id enim malim, quam ut inducatur vox, *dubiis*, ut viſum Fulvio Vrſino. *Gruter.*

Aequa manu.] Pari: ut dubia adhuc eſſet fortuna, incertuſq; exitus belli. *Caſt.*

Exanguibus.] Id eſt, ſpiritu deficientibus.

Qui plus poſſet.] Significat aut magnum Pompejum, ſive Craſſum, quorum opes maximæ erant in urbe Rom. *Vall.*

In his.] Valerius Max. lib. 5. cap. 8. nec minus animoſe A. Fulvius, vir Senatorii ordinis euntem filium in aciem retraxit, quem Scaurus è prælio fugientem increpavit. Nam juvenem ingenio, & literis inter æquales nitentem in medio itinere abſtractum mortis ſupplicio affecit. Præfatus non ſe Catilinæ illum adverſus patriam, ſed patriæ adverſus Catilinam genuiſſe. *Zanch.*

Fulvius.] Aulus Fulvius: qui & ipſe Senator fuit, ut vult Dion lib. 37. *Caſt.*

Parens.] Romulus enim omnem poteſtatem, & per omne vitæ tempus patri in filium dedit, ſive coërcere, ſive verberare, ſive vinctum ruſtico operi detinere, ſive etiam mallet occidere: majorem quoque patri in filium poteſtatem, quam domino in ſervum. nam ſervorum, qui ſemel eſt venditus, poſtea libertatem inveniens, ſui deinde eſt juris: verum venditus à patre filius, ſi liber fiat, in poteſtatem iterum redit patris: idem ſi ſecundo fieret, manumiſſuſque eſſet, ſervus tantum erat patris, ut prius: poſt tertiam autem venditionem, liber erat à patre. Autor Dionyſius lib. 2. *Zanch.*

Necari

necari jussit. Iisdem temporibus Romæ Lentulus, sicuti Catilina præceperat, quoscunque moribus, aut fortuna novis rebus idoneos credebat, aut per se, aut per alios solicitabat; neque solum cives, sed cujuscumque modi genus hominum, quod modo usui bello foret. Igitur P. Umbreno cuidam negotium dat, uti legatos Allobrogum requirat; eosque, si possit, impellat ad societatem belli; existumans publice, privatimque ære alieno oppressos

Necari jussit.] Antiquioribus temporibus eo rigor patriæ potestatis se extendebat, ut indicta causa filium morti tradere licitum esset. Quod abolitum Lult. C. de Patr. Potest. Ita enim credebant prudentissimi mortales, legis hujus duritiem pietate plerunque paterna extingui. nam, ut ille loquitur, pro magno peccato paulum supplicii satis est patri. Ex antiquo autem jure & hoc remansit, quod filium contumacem pater Iudici offerre possit, qui ex præscripto patris pœnam infligeret l. 3. C. de Patr. pot. Fuit & illud usitatum, domestica patres in filios habere judicia. Solebant tamen vel Senatum, vel Principem, vel necessarios & propinquos consulere. Moris autem erat eos, quos in consilium advocaverant, domi expectare. T. Arrius, vel, ut nonnulli legunt, Tarrius, filio parricidii intentari reo, Augustum consilii judiciique participem fecit. Venit Princeps, neque erubuit intra privatos penetrare penates, quia patris non Principis erat cognitio. Sedit pater tanquam accusator simul & judex, assedit quoque Princeps, rogavitque cæteros propinquos, ut sententiam tabulæ committerent, ne Principis auctoritas reliquorum vota ad se traheret, atque dissensum impediret. Filius Massiliam relegatus est. Cum itaque dicit Sallustius, *necari jussit*; patriam ostendit potestatem, quæ in filium patriæ hostem animadverti præcepit. Hæc etsi dura, tamen & justa sunt. Quippe magnis sceleribus, ut alibi scribit Seneca, jura naturæ pereunt. *Thys.*

Catilina præceperat.] Discedens enim Catilina Lentulo & Cethego negocium dederat, ut ea diligenter agerent, quæ ad conjurationem pertinere arbitrarentur. *Zanch.*

Moribus.] Scilicet malis. nam hi ad flagitia facilius impelluntur. *Idem.*

Fortuna.] Quod pauperes essent, & inopes. *Idem.*

Vmbreno cuidam.] Addidit cuidam, quoniam, ignotus erat. fuit enim libertinus, ut ait Cicero oratione 3. in Catilinam. *Cast.*

Allobrogum requirat.] Plutarchus in Ciceronis vita: Dum hæc aguntur, legati Allobrogum Romam venerunt: horum gens cum rebus nimis secundis uteretur, graviter jugum Romanorum ferre visa est, unde hoc confisi populares conjurationis, legatis rem omnem aperiunt, existimantes Allobroges pronos & aptissimos fore ad concitandam, vertendamque Galliam. His legatis ad conciliabulum, quod illic erat, & pariter ad Catilinam literæ datæ, in primis libertas patriæ illis promittebatur, in reliquis Catilinam exhortabantur, ut servitiis manumissis quamprimum cum exercitu approperaret. *Allobrogum.* Strabo libro 4. Allobroges quidem, inquit, superioribus annis militandi studio, multis mortalium millibus tenebantur. Hac autem ætate rei rusticæ dediti campos & Alpinas

valles

preſſos, præterea quod natura gens Gallica bellicoſa eſſet,

valles arant, reliqui ſane vicatim ætatem agunt: clariſſimi vero Viennam prius quidem vicum habitantes: Gentis tamen metropolin appellatam in formam civitatis appararunt. Cæſar in primo de bello Gallico: Alterum per provinciam noſtrã multo facilius atque expeditius iter, propterea quod inter fines Helvetiorum & Allobrogum, qui nuper pop. Roman. pacati erant. Extremum oppidum Allobrogum eſt, proximumque Helvetiorum finibus Geneva, ex eo oppido pons ad Helvetios pertinet. *Zanch. Allobroges.* Sunt Galliæ Narbonenſis populi juxta Rhodanum. Hinc Ptolemæus: poſtea à parte Orientali Rhodani fluvii ſeptentrionales ſunt Allobroges, quorum mediterranea civitas Vienna. hæc ille. Romano autem imperio tum parebant, ut teſtatur Strabo l. IV. Geogr. *Allobrogum.* Stephanus: Ἀλλόβροιγες ἔθνος δυναστεύεται γαλατικὸν, ὡς Ἀπολλόδωρος. Interpres vetus Iuvenalis: Allobrogæ, inquit, Galli ſunt. Ideo autem dicti Allobrogæ, quoniam brogæ Galli agrum dicunt. Alla autem aliud. Quod ſane verum eſſe noſtra vernacula lingua prodit. nam & nos novalia (broeck) hodieque vocamus. Alla autem ſive al Gallicam, ſive Germanicam eſſe vocem teſtatur vox Alemannus. & Auſonius alibi dixit:

——— *in his al*
Celtarum poſuit. *Coler.*

Vetus commentator Horatii: Allobroges ſunt Galli rufi & Sequanici dicti, incolentes illum tractum Alpium, qui eſt à Veſontio in Germaniam, qui vehementer res novas affectant, unde & ducibus ſuis raro fidem ſervant, habentque flavum præcipue capillum. Vide Strab. lib. 4. Cimbri autem hodieque Albrogit rufos & in totum verſicolores appellant ſed melior eſt prior ſententia. neque hic dicitur à rufo colore nomen accepiſſe. Allobrox quaſi Albroeck locum totum paludoſum denotat. dict. vet. Belg. Broeck, Venne, oliant, goir, palus. Vid. Gloſſ. Pontan.

Gallica gens bellicoſa eſt.] Gallos inter ferrum & arma natos feroces cum ſuopte ingenio, tum adverſus Romanum populum, Livius teſtatur lib. 10. Idem in 1. Decad. 3. de Annibale loquens: Trahere ſecum tot excitos Hiſpanorum populos, concitaturum avidas ſemper armorum Gallicas gentes. Idem alibi: Gens ferox, & ingenii avidi ad pugnam, cum procul viſis Romanorum ſignis, ut extemplo prælium initura, explicuiſſet aciem. D. Brutus in quadam epiſtola ad Ciceronem, Gallos dicit omnium bellicoſiſſimos. Iuſtinus lib. 24: Ex iis portio in Italia conſedit, quæ ad urbem capta incendit, & portio Illyricos ſinus ducibus avibus (nam augurandi ſtudio Galli præter cæteros callent) per ſtrages Barbarorum penetravit, & in Pannonia conſedit. Gens aſpera, audax, bellicoſa. Idem libro 25. Denique reges orientis ſine mercenario Gallorum exercitu ulla bella geſſerunt, neque pulſi regno, ad alios, quam ad Gallos confugerunt: tantus terror Gallici nominis ſive armorum invicta fœlicitas erat, ut aliter neque majeſtatem ſuam tutam, neque amiſſam recuperare ſe poſſe ſine Gallica virtute arbitrarentur. Gallorum quidem etiam corpora intolerantiſſima laboris, atque æſtus fuere, primaque eorum prælia, pluſquam virorum, poſtrema minus quam fœminarum eſſe, Livius & Florus ſcribũt. Apud Romanos nulli bello Gallico immunitas erat, ut ait Cicero pro M. Fonteio, & autore Appiano lib. 2. In ſacerdotum & ſeniorum lege, quæ de immunitate lata eſt, exceptum fuit, niſi Celticum bellum inſtaret. eo enim inſtante

eſſet, facile ad tale conſilium adduci poſſe. Umbrenus, quod in Gallia negotiatus erat, pleriſque principibus civitatum notus erat, atque eos noverat: itaque ſine mora, ubi primum legatos in foro conſpexit, percunctatus pauca

ſtante ſacerdotes, ſenioreſque in armis eſſe oportebat. nam Gallica gente nulla Romanis formidabilior. *Lanch.*

Negociatus.] I.e. negocia geſſerat, vel mercatũ fecerat in Gallia. *Bad. Negociatus.* Vmbrenus fuit libertinę cõditionis. Nobilibus enim ſive patriciis apud Romanos interdicta erat mercatura. Teſtatur & Philoſophus lib. 3. Polit. c. 3. legem fuiſſe apud Thebanos, ut nemo Reip. admoveretur, niſi qui per decem annos mercatura deſtitiſſet. Et Plato alibi vilibus miniſteriis annumerat mercaturam. Sed recte multum intereſſe inter vilem & magnificam negociationem reſpondit M. Tullius Cicero. Romanis certe Senatoribus quocunque modo indecora habita eſt omnis negociatio. Legem aliquando Claudiam adverſus ſenatum latam legimus, ne Senator, quive ſenatoris pater eſt, maritimam navim pluſquam trecentarum amphorarum haberet, eam enim ſufficere ad vectandos fructus ex agris. Quid ibi Livius florentiſſimus autor? hoc ita conſtitutum tradit quia omnis quæſtus patribus viſus eſt indecorus. Extat & in eam rem Impp. reſcriptum in l. 6. C. de Dignitat. ſed utiq; etſi hæc ita conſtituta à Romanis, honeſta proculdubio negotiatio etiam laudem meretur, fulcit Remp. dum opes variorum populorum in gremium patriæ veluti effundit, dum ſæpe immenſa maria metitur, ut votis & deſideriis noſtris ſatisfaciat, & tam diſſitas gentes cõmercii fœdere jungit. Ita ligatur ſibi invicé totus orbis. *Thyſ.*

Foro conſpexit, &c.] Romanum intelligit forum, quod & Latinum & vetus appellatur, inter Capitolium & Palatium ſitum, ubi Roſtra, ædes Saturni, Caſtoris ac Pollucis delubra fuêre: ad illud populus frequens de Reipub. negociis conſulturus veniebat, quemadmodum Senatores ad comitium. eodem in loco Romani magiſtratus, finito honoris tẽpore, imperii inſignia deponebant, ſpolia item ac trophea, fractarum navium roſtra, & illiuſmodi alia affigebantur: erat præterea forum olitorium, piſtorium, piſcarium, cupedinis, Auguſti Cæſaris. Et ita porro. *Lanch. Foro.* Forum Romanum incipit à Capitolii radicibus, ubi nunc Septimii arcus eſt, & ſecundum longitudinem ad S. Mariam novam, ubi Titi arcus, protenditur: ſecundum latitudinem à Palatini radicibus ad viam ſacram, & Saturni ædem. Variis nominibus appellatum fuit. Vt enim Poëtæ nomine apud Græcos Homerus, ita fori, in Vrbe, Romanum accipitur. Ovid. de Ponto:

Te modo Campus habet, denſa modo Porticus umbra,
Nunc, in quo ponis tempora rara, Forum.

Per campum, Martius: per porticum umbroſam, Pompeia: per forum, Romanum his verſibus intelligitur. Romanum dictum à dignitate Vrbis, quod præ cæteris eſſet ornatiſſimum propter ædificia, & frequentiſſimum propter judicia. Etiam forum Latium & forum Magnum à Victore & Ovid. III. Faſtorum dicitur. Ad extremum dicitur forum Vetus in vita M. Antonini apud Herodianum. Hoc in tres partes dividit & varia in eo hominum ſtudia deſcribit Plautus in Curculione:

In foro infimo boni homines, atque dites ambulant,
In medio propter Canalem, ibi oſtentatores meri,

Conſi-

pauca de ſtatu civitatis, & quaſi dolens ejus caſum, requirere cœpit, quem exitum tantis malis ſperarent. Poſtquam illos videt queri de avaritia magiſtratuum, accuſare Senatum, quod in eo auxilii nihil eſſet; miſeriis ſuis remedium mortem exſpectare: At ego, (inquit) vobis, ſi modo viri eſſe vultis, rationem oſtendam, qua tanta mala iſta effugiatis. Hæc ubi dixit; Allobroges, in ſpem maxumam adducti, Umbrenum orare, uti ſui miſereretur: nihil tam aſperum, neque tam difficile eſſe, quod non cupidiſſume facturi eſſent, dum ea res civitatem ære alieno liberaret. Ille eos in domum D. Bruti perducit; quod foro propinqua erat, neque aliena conſilii, propter

Confidentes, garrulique & malevoli. Supra lacum, (tumeliam,
Qui alteri de nihilo audacter dicunt con-
Et qui ipſi ſat habent, quod ipſis poſſit
vere dicier.

Per lacum ſignificat Curtium, quem deſcribit. VI. Faſtor. Ovid. prope eum fuerunt roſtra & ſtatua Marſyæ coronati, ad quam homines litigantes conveniebant. Horat.

Deinde eo dormitum, non ſollicitus mihi
quod cras
Surgendum ſit mane, obeundus Marſya.

De qua re itidem Plin. lib. XXI. cap. III. E regione Marſyæ alius locus erat, ad quem conveniebant fœneratores, quem Libonis puteal nominabant, inter porticum Iuliam & arcum Fabianum, ut Perſii interpres ſcribit. Perſius:

Si puteal multo cautus vibice flagellas.

V. Fabric.

De ſtatu civitatis.] Allobrogum potius quam Romanorum. *Bad.*

Accuſare Senatum.] Quod, cum apud Senatum de avaricia magiſtratuum conqueſti fuiſſent, nihil opis ſibi attuliſſet, & ob id eo neceſſitatis deveniſſe, ut calamitatibus ſuis nullum aliud remedium eſſet, niſi mors. *Zanch.*

Mortem exſpectare.] In Fabriciano eſt, Mortem ſperare. *Riv.*

In domum D. Bruti perducit.] Diſſentit Cicero à Salluſtio, quod in 3. Invect. in Catilinam ſcribit, ad Gabinium primum perductos fuiſſe. *D. Bruti.* Decimi, vel Decii Bruti. D. enim, cum eſt prænomen, alii Decimum, alii Decium interpretantur. Sed falluntur, qui Decimum hac ratione utuntur, quod Decius eſt nomen, Decimus vero prænomen: quaſi vero in diverſis perſonis idem non poſſit eſſe & nomen & prænomen. quod contra eſt. Licinius enim & nomen & prænomen invenitur. ſic & Agrippa, & alia pleraque modo prænomina, modo cognomina ſunt. affirmant præterea ex Græcis auctoribus, apud quos plerunque integra eſt ſcriptura prænominum, facile cognoſci poſſe, D. Decimum, non Decium eſſe interpretandum. Ego tamen aliquot in locis apud Græcos Decium prænomen inveni. Apud Appianum ſemper Δέκμον ſcribitur. hic eſt, fortaſſe D. Iunius Brutus Albinus (nam male apud Dionem, Albium, & apud Plutarchum in Bruto Labienum ſcriptum legimus) qui poſtea cum M. Bruto, Caſſio, cæteriſque conjuratis Cæſarem interfecit. *Caſt.*

Foro.] Vide ſupra.

Sempro-

propter Semproniam. nam tum Brutus ab Roma aberat. Præterea Gabinium acceſſit, quo major auctoritas ſermoni ineſſet. eo præſente conjurationem aperit: nominat ſocios, præterea multos cujuſque generis innoxios; quo legatis animus amplior eſſet; dein eos, pollicitos operam ſuam, domum dimittit. Sed Allobroges diu in incertum habuere, quidnam conſilii caperent. In altera parte erat æs alienum, ſtudium belli, magna merces in ſpe victoriæ: at in altera majores opes, tuta conſilia, pro incerta ſpe certa præmia. Hæc illis volventibus, tandem vicit fortuna rei-

Semproniam.] Superius enim hanc nominavit inter illas mulieres, quæ conjurationis conſciæ erant: ſed in his erat Sempronia, quæ multa ſæpe virilis audaciæ facinora commiſerat. *Zanch.*

Nam tum Brutus.] Non enim vir ipſius (ſi modo fuit) D. Brutus conjurationis conſcius erat, quippe qui Reipub. amantiſſimus erat, ſicuti poſtea ejus facinora declararunt. *Idem.*

Ab Roma aberat.] In manuſcriptis eſt, Roma aberat, omiſſa præpoſitione. Sed prior lectio verior, id quod è Priſciano colligi libro 15. poteſt. Inveniuntur tamen (inquit) & cum præpoſitionibus nomina civitatum ſæpe prolata, & maxime apud hiſtoricos. Livius in 8. ab V. C. Venerant & ab Lanuvio Antioque auxilia. Sallust. in Catilin. Nam tum Brutus ab Roma aberat. Cicero modo omittit præpoſitionem, ut in Epiſtolis: Quod video omnes bonos abeſſe Roma. Addit, ut in Verrinis: Abeſſe à domo paulisper maluit. *Riv.*

Gabinium.] P. Gabinium Capitonem. *Caſtil.*

Æs alienum.] Quia publice & privatim magnam pecuniam debebant. *Zanch.*

Majores opes.] Nam major erat Reipub. potentia, quam horum paucorum, qui in ipſam conjuraverant. *Idem.*

Pro incerta ſpe certa præmia.] Nam Senatuſconſultum factum fuerat, ut ſi quis indicaviſſet de conjuratione, quæ contra Rempub. facta erat, præmium ſervo libertatem, & ſeſtertia centum darent: libero impunitatem ejus rei, & ſeſtertiorum ducenta millia. *Idem.*

Illis volventibus.] Id eſt, animo hæc reputantibus.

Fortuna Reip.] Vt Reipub. magis faverent, quam conjurationi. *Zanchius.* *Fortuna reip.* Legitur & Fortuna P. R. atque ita aliquando in nummis invenitur argenteis: FORT. P. R. *Viſin. Fortuna.* Veteres cuique ſuam Fortunam aſſignarunt, quæ curſum vitæ moderaretur. quin & Fatum & Fortunam ſæpe confudit antiquitas. Nam quod fatum eſt reſpectu Dei, reſpectu hominum non male Fortuna dicitur. Ita Fortunam ſenum & puerorum dixit Manilius lib. II. Aſtronom. Quid autem ſit ſors fortunæ explicat Scaliger in Manilium. Neque aliter hæc interpretatur ipſe Auguſtinus, cum dicit: Fortuna intelligenda eſt, pro his rebus, quæ fortuito videntur accidere, cum hæc ipſa tamen, quæque fortuita videntur, cauſis occultis divinitus dentur. Hinc & orientales aliquando Fortunam cum ipſo Deo confuderunt. Gad enim & Fortunam & ipſum Iovem denotat, ſive τλὼ ἀſχθλὼ τύχλαι.

reipublicæ. Itaque Q. Fabio Sangæ, cujus patrocinio civitas plurimum utebatur, rem omnem, ut cognoverant, aperiunt. Cicero, per Sangam consilio cognito, legatis præcipit, ut studium conjurationis vehementer simulent; ceteros adeant; bene polliceantur;

τύχλω, Rabbini, גודד sive Geda dixere, Persæ Goda, quod & nostro Germanico Godt simile est. Fortunam autem singulis rebus ingenitam credidere gentiles. Vnde & Fortuna Primogenia dicta est. Genius enim & Fortuna eadem, sicuti docet Sosipater Charisius. Et sicuti Fortuna & Genius singulis attribuebantur mortalibus, ita muris, civitatibus, Reip. eadem erat superstitio. In Romana Vrbe publice cultus fuit Genius sive Fortuna Vrbis, ut Seneca tradit. Vide & Dionem Cassium l. XLVII. & L. Regni Genius laudatur à Claudiano. Genius Publicus ab Ammiano commemoratur, qui veluti anima erat imperii Romani. Atque Fortunam Reip. vel ut alii habent P. R. si ita hic intelligamus, absurdum nequaquam erit. *Thys.*

Q. Fabio Sangæ.] Appianus: Legati ob id ipsum ambigentes, rem Fabio Sangæ annunciant (erat autem is Allobrogum patronus in urbe) ut cæteris populis olim Romæ adesse mos fuit: ab hoc Cicero certior factus, legatos ab Vrbe discedentes, & cum illis Volturcium intercipit, eosque in Senatum subito inducit. *Zanch.*

Cujus patrocinio.] Mos fuit priscorum, ut singulæ nationes, civitatis patronos Romæ peculiares haberent, in quorum essent clientela, ut Siculi patronos Marcellos & Ciceronem habebant, Lacedæmonii in tutela Claudiorum extiterunt: ita Fabius Sanga patronus fuit Allobrogum. *Idem.*

Civitas.] Allobrogum regnum tempore secundi belli Punici fuisse, Livius scribit libro 21. Quorum multas civitates fuisse autores tradunt, sed una erat præcipua, unde appellabantur. Cicero quoque in 3. Invect. Allobrogum civitatem dicit: quid vero, ut homines Galli ex civitate male pacata, quæ gens una restat, quæ popul. Rom. bellum facere posse, & non nolle videatur, spem imperii, & rerum amplissimarum ultro sibi à patriciis hominibus oblatam negligerent, vestram salutem suis opibus anteponerent, id nonne divinitus factum esse putatis? *Zanch. Civitas.* Allobrogum, quorum metropolis erat Vienna. autor Strabo Geogr. libro 4. *Castil.*

Aperiunt.] Hujus Allobrogum proditionis, sciendum est, strictim meminisse Horatium Epod. oda 15.

Aemula nec virtus Capuæ nec Spartacus acer,
Novisque rebus infidelis Allobrox.

Vbi hoc ad illud tempus refertur, inquit Porphyrio, quo Catilinæ factio conjuravit, & pene legati Allobrogum illi consenserant. Sed Iuvenalis quoque versus illi mire huc faciunt:

Quid Catilina tuis natalibus, atque Cethegi
Inveniet quisquam sublimius? arma tamen vos
Nocturna, & flammas domibus templisque paratis,
Vt braccatorum pueri Senonumque minores,
Ausi quod liceat tunica punire molesta.
Sed vigilat Consul, vexillaque vestra coërcet.
Hic novus Arpinas, ignobilis & modo Romæ

Munici-

ceantur; dentque operam, ut eos quam maxume manifeſtos habeant. Iiſdem fere temporibus, in Gallia citeriore, atque ulteriore, item in agro Piceno, Bruttio, Apulia,

Municipalis eques galeatum ponit ubique
Præſidium attonitis, & in omni ponte laborat.

Cic. lib. 1. epiſt. 1. ad Atticum adteſtatur, ſe novam orationem (quas Conſulares vocat) habuiſſe ad populum, quo die Allobroges involgarunt. Cic. lib. 2. de ſuo Conſulatu:

Ac clades patriæ flamma ferroque parata,
Vocibus Allobrogum patribus populoque patebat.

Coler.

Iiſdem temporibus.] Scilicet cum hæc ab Vmbreno & Gabinio, & cæteris agebantur cum legatis. *Zanch.*

Gallia citeriore atque ulteriore.] Gallia vel eſt ciſalpina, vel tranſalpina. Ciſalpina togata dicta, finiturque Alpibus & amne Rubicone Italiæ antiquo limite: ita dicta quod more Romanorum toga uteretur. Tranſalpina vel eſt Comata, vel braccata. Comata, ut volunt, à comam nutriendi ſtudio dicta eſt. Hæc rurſus in tres partes diſtinguitur, Belgicam, Celticam, Aquitanicam, ſub qua & Aremorica. A Scalde ad Sequanam Belgica, ab eo ad Garumnam Celtica, inde ad Pyrenæi excurſum Aquitanica. Ptolemæus tamen in quatuor partes diſtribuit, Aquitaniam, Lugdunenſem, Belgicam & Narbonenſem. Quarum Aquitania à Pyrenæis montibus ad Ligerim uſque juxta eundem extenditur. Narbonenſis tamen Gallia à cæteris braccata dicitur, Plinio judice, Italia verius quam provincia. Narbonenſis autem provincia continebat, ut arbitror, totam Occitaniam, Provinciam, Delphinatum, & Sabaudiam, denique & Septimaniam. Magnitudinem ſitumque ita delineavit in urbibus Auſonius:

Inſinuant qua ſe Sequanis Allobroges oris,
Excludunt Italos Alpina cacumina fines,
Qua Pyrenaicis nivibus dirimuntur Iberi,
Qua rapitur præceps Rhodanus genitore Lemanno,
Interiuſque premunt Aquitanica rura Cebennæ
Vſque in Tectoſegas primævo nomine Volcas,
Totus Narbo fuit.

Pontan.

Agro Piceno.] Vide ſupra p. 75.

Bruttio.] Bruttium Græcis Βρεττία, & apud Athenæum lib. v. apud Diodorum Siculum in Eclogis, alioſque autores Βρεττανία dicitur. Dionyſio Afro Brentii quoque appellantur. De iis ita Iuſtinus lib. XXIII. ubi de Agathocle rege agit: Primi igitur hoſtes illi Brutii fuere, qui & fortiſſimi tum & opulentiſſimi videbantur, ſimul & ad injurias vicinorum prompti: nam multas civitates Græci nominis expulerant: auctores quoque ſuos Lucanos bello vicerant. & mox, Horum igitur (Lucanorum ſcil.) ex numero quinquaginta primo ex agris finitimorum prædari ſoliti, confluente deinde multitudine, ſollicitati præda, cum plures facti eſſent, infeſtas regiones reddebant. Itaque fatigatus querela ſociorum Dionyſius, Siciliæ tyrannus, ſexcentos Afros ad compeſcendos eos miſerat. Quorum caſtellum proditū ſibi per Brutiam mulierem expugnaverunt: ibique civitatem, concurrentibus ad opinonem novæ urbis paſtoribus ſtatuerunt, Brutioſque ſe ex nomine mulieris vocaverunt. Primum illis cum Lucanis originis ſuæ auctoribus bellum fuit. Qua victoria erecti,

Apulia motus erat. Namque illi, quos ante Catilina dimiserat, inconsulte, ac veluti per dementiam cuncta simul agere: nocturnis consiliis, armorum, atq; telorum portationibus, festinando, agitando omnia, plus timoris, quam periculi effecerant. Ex eo numero complures Q. Metellus Celer prætor, ex S.C. caussa cognita, in vincula cõjecerat; item in citeriore Gallia C. Murena, qui ei provinciæ legatus

quum pacem æquo jure fecissent, cæteros finitimos armis subegerunt, tantasque opes brevi consecuti sunt, ut pernicioſi etiam regibus haberentur. Denique Alexander rex Epiri, quum in auxilium Græcarum civitatum cum magno exercitu in Italiam venisset, cum omnibus copiis ab his deletus est. Vide & Diodorum lib. XVI. qui & ideo Brettios appellatos scribit, quod servi essent & fugitivi Lucanorum. De iisdem scribit Strabo lib. XVI., qui & peninsulam appellat Brutiorum agrum. Limites autem ejus fuere ad Hetruscum mare Laris amnis, ad Siculum mare & Tarentinum sinum Sybaris fluvius. *Cluver.* Leopard. lib. IV. Emend. cap. XIII.

Apulia.] Mari Adriatico contermina inter Dauniam & Calabriam, quę & Iapygia appellata fuit. Vide supra. p. 7.

Motus.] Id est, commotio belli. ut Flaccus:

Motum ex Metello consule civicum,
Bellique causas, &c.

Badius.

Dimiserat.] In diversas partes miserat, ut cum opus foret, sibi cum exercitu præsto essent. *Zanch.*

Inconsulte.] Quia harum rerum imperiti erant, & ideo omnia inconsiderate agebant. *Idem.*

Telorum portationibus.] Quia nunc huc, nunc illuc arma portabant. *Idem.*

Causa cognita.] In quibusdam, ut & Merseburgensi, & Florentino, ex sociis causa cognita. quæ res misere interpretem torsit. Compendiaria illa per notas scribendi ratio, ansam errori præbuit. *Riv. Causa cognita.* Sentient, inquit Cicero, in hac urbe esse consules vigilantes, esse egregios magistratus, esse fortem Senatum, esse arma, esse carcerem, quem vindicem nefariorum ac manifestorum scelerum majores nostri esse voluerunt. *Zanch.*

In vincula.] In carcerem.

Citeriore Gallia.] Vide supra.

C. Murena.] Non convenit Sallustio cum Cicerone. nam Cicero pro Murena, hunc Murænam in Gallia transalpina collocat, ut inquit: Gallia transalpina, quem nuper summo cum imperio libentissime viderat, eundem lugentem, mœrentem exulem videat, in ea porro provincia quo animo C. Murænam fratrem suum aspiciat? *Murena.* Macrobius libro 3. cap. 15. Saturn. Sed Liciniorum me admonuit, quos Murænas cognominatos, quod hoc pisce effusissime delectati sunt, satis constat, huic sententiæ M. Varro astipulatur, asserens eodem modo Licinios appellatos Murænas, quo Sergius Orata cognominatus est, quod ei pisces, quæ auratæ vocantur, charissimi fuerint. *Zanch. C. Murena.* Fuit autem C. Murena legatus, frater L. Murænæ consulis designati. *Riv.*

Provinciæ.] Vide supra p. 49.

Legatus.] Legati vel dicuntur ii qui à Senatu lecti in provinciam una cum Proconsule negotiorum publicorum administri mittuntur, qui tamen jurisdictionem non nisi à Proconsule mandatam

tus præerat. At Romæ Lentulus cum ceteris, qui principes conjurationis erant, paratis, uti videbatur, magnis copiis, conſtituerat, uti, cum Catilina in agrum Fæſulanum cum exercitu veniſſet, L. Beſtia tribunus plebis concione habita, quereretur de actionibus Ciceronis, bellique graviſſimi invidiam optumo conſuli imponeret; eo ſigno, proxuma nocte cetera multitudo conju-

datam habebant. quos Cicero appellat nuncios pacis ac belli, curatores, interpretes, bellici conſilii actores, muneris provincialis miniſtros: vel dicuntur ii qui præſidibus in omni provinciali ac bellico munere adjutores dabantur. De quibus Cæſar lib. III. B. Gal. aliæ ſunt legati partes, aliæ Imperatoris: alter omnia agere ad præſcriptum, alter libere ad ſummam rerum conſulere debet. Et lib. II. officium legati fiduciariam operam obtinere tradidit. *Sigon.* Etiam ipſi Præſides tempore Cæſarum non ſemel legati appellantur. l. pen. ff. de Offic. Præſ. & l. 4. ff. de Offic. Aſſeſſ. Ita paſſim in jure, Galliæ, Aquitaniæ, Numidiæ, & ita porro legatus dicitur.

Paratis ut videbatur copiis.] Nam Catilina jam ad viginti millia hominum contraxerat, & Lentulus multos Romæ ſollicitaverat. *Idem.*

Fæſulanum.] Vide ſupra p. 74.

L. Beſtia tribunus plebis.] Plutarchus in Cicerone hunc Beſtiam anno ſequenti, id eſt, Silano & Murena conſulibus, tribunum plebis fuiſſe tradit. quo modo igitur Beſtia tribunus plebis de Ciceronis tum conſulis actionibus conqueri potuiſſet? ut rem hanc intelligamus, ſcire oportet, quod Saturnalibus, hoc eſt, 14. Calend. Ian. (ut perhibent Plutarchus & Cicero) cædem facere, & urbem incendere decreverunt. Itaque pridie ejus diei Beſtia concionem habiturus erat, cum paulo ante magiſtratum initurus eſſet: quod Plutarchus oſtendit, cum ait, Beſtiam magiſtratum iniiſſe paucis diebus ante Cal. Ian. quo die conſulatus inibatur. Appianus Alex. civilis hiſt. lib. 2. hunc tribunum L. Sextium vocat. *Caſt. L. Beſtia trib. pleb.* Diſſentit Appian. à Sall. de nomine hujus tribuni. L. vero, inquit, Sextium trib. pleb. concionem ſubinde advocare, palamque de Cicerone conqueri, qui aſſidue bellum quæreret, & urbem nulla ex cauſa in diſcrimen poneret: poſt Sextii orationem nocte inſequenti reliquos ex conjuratis XII in locis urbem incendere, prædari omnia, optimos quoſq; interimere decreverant. *Zanch.*

Optimo conſuli.] Sic appellat Ciceronem, imitatione forraſſe Bruti, qui ita operi ſuo, quod de laudibus Catonis ſcripſerat, intexuerat, cum forte ibi Senatuſconſulti, quod Cicerone conſule factum fuerat adverſus Catilinam & ejus ſocios, mentio facienda fuiſſet. Sic enim ſcribit Cic. lib. 12. ep. 21. ad Atticum: Hic autem ſe etiam tribuere multum mihi putat, quod ſcripſerit OPTIMVM CONSVLEM. Quis enim jejunius dixit inimicus? *Coler.*

Imponeret.] Non video quomodo hic imponeret pro deciperet accipiendum ſit, ſed quaſi diceret, in humeros ipſius odium belli imponeret, & quod coactus fuerit arma contra patriam ſumere, idque Ciceronis ipſius cauſa: utpote qui ipſum urbe exire coëgerit. *Zanch.*

Eo ſigno.] Videlicet concionis habitæ à L. Beſtia, quia ita conſtituerant, ut

conjurationis ſuum quiſque negotium exequeretur. Sed ea diviſa hoc modo dicebantur: Statilius, & Gabinius uti cum magna manu duodecim ſimul opportuna loca urbis incenderent, quo tumultu facilior aditus ad conſulem, ceteroſque, quibus inſidiæ parabantur, fieret: Cethegus Ciceronis januam obſideret, eumque vi aggrederetur, alius autem alium; ſed filii familiarum, quorum ex nobilitate maxuma pars erat, parentes interficerent; ſimul, cæde, & incendio perculſis omnibus, ad Catilinam

die, quo L. Beſtia conqueſtus eſt de actibus Cic., ſequenti nocte omnia quę ſibi commiſſa fuiſſent, impigre exequerentur. *Vall.*

Statilius & Gabinius.] Diſſentit hoc in loco Salluſtius à Cicerone. nam ipſe ſcribit in 3. Invect. in Catilinam, L. Caſſium, quem Salluſtius infra in Galliam profectum eſſe ſcribit, ſibi procurationem incendendæ urbis depopoſciſſe, & in 4. Hic, inquit, ad evertenda fundamenta Reipub. Gallos accerſivit, ſervitia concitavit, Catilinam evocavit, attribuit nos trucidandos Cethego: cæteros cives interficiendos Gabinio, urbem inflammandam Caſſio, totam Italiam vaſtandam, diripiendamque Catilinæ. & pro P. Sylla: Hoc tempore, cum arderet acerrime conjuratio, cum Catilina egrederetur ad exercitum, Lentulus in urbe relinqueretur, Caſſius incendiis, Cethegus cædi præponeretur: Antronio, ut occuparet Hetruriam, præſcriberetur, cum omnia ordinarentur. *Zanch.*

Magna manu.] Magnis copiis.

Duodecim ſimul loca.] Diſſentit Plutarch. à Salluſtio & Appiano de numero locorum. ita enim in Ciceronis vita ſcribit: Ad hæc patranda noctem primam Saturnalibus deſignaverant, enſes, ſtupæ, ſarmenta, & ſulphur clam in domo Cethegi abdita: centum deinde viros inſtruxerunt, totidem urbis loca ſortitos, ut ſtatutam ſibi quilibet partem urbis incenderet, quo paucorum officio urbs undique conflagraret: alii aquarum ductus obſeſſuri, eorum jugulationi collocandi fuerant, qui extinguendis incendiis incubuiſſent. Appian. duodecim & ipſe urbis loca ponit. *Zanch.*

Tumultu.] Cic. 8. Phil. Quid aliud eſt tumultus, niſi perturbatio tanta, ut major inde tumor oriatur? Aliis timor, ſed rectius tumor legitur. Ita idem Cicer. libro 14. ad Atticum Ep. 5. tumorem rerum vocat, & ibidem Ep. 4. negotia tument. Simul & Propertius libro 2. & 6. cuſtodum tumor, id eſt, denſa corona dicitur, & fretum illud turbæ autore Palmerio. *Becm.* Sicuti à tumeo tumulus etiam dicitur, ita & hinc tumultus dici poteſt, quod omnia confuſo modo volvantur.

Ex nobilitate maxima pars erat.] De his Cic. Orat. 11. in Catilin. Hos, quos video volitare in foro, quos ſtare ad curiam, quos etiam in Senatum venire: qui nitent unguentis, qui fulgent purpura, mallem ſecum ſuos milites eduxiſſent: qui ſi hic permanent, mementote, non tam exercitum illum eſſe nobis, quam qui hos exercitum deſeruerunt, pertimeſcendos.

Erum-

tilinam erumperent. Inter hæc parata, atque decreta, Cethegus ſemper querebatur de ignavia ſociorum: illos, dubitando, & dies prolatando, magnas opportunitates corrumpere; facto, non conſulto, in tali periculo opus eſſe: ſeque, ſi pauci adjuvarent, languentibus aliis, impetum in curiam facturum. natura ferox, vehemens, manu promtus erat: maximum bonum in celeritate putabat. Sed Allobroges ex præcepto Ciceronis per Gabinium ceteros conveniunt: ab Lentulo, Cethego, Statilio, item Caſſio poſtulant jusjurandum, quod ſignatum ad

Erumperent.] Vno impetu exirent.

Cethegus ſemper querebatur.] Cic. in Catil. Hanc autem, inquit, cum cæteris controverſiam fuiſſe dicunt, quod eum Lentulo & cæteris, Saturnalibus cædem fieri, atque urbem incendi placeret: Cethego nimium id longum videretur. *Zanch. Cethegus ſemper querebatur.* Cethego furioſam temeritatem adſcribit Cicero, ſed non admodum pertimeſcendam, III. in Catilin. Quem quidem ego cum ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilina, nec mihi eſſe P. Lentuli ſomnum, nec L. Caſſii adipem, nec C. Cethegi furioſam temeritatem pertimeſcendam. Lucanus itidem lib. II.

Exertique manus veſana Cethegi.
Graſſv.

Prolatando.] Nonnulli, *protelando.*

Magnas opportunitates.] Magnas occaſiones.

Facto.] Hunc Salluſtii locum alibi expreſſit Tacitus lib. I. Hiſtor. Nihil, inquit, in diſcordiis civilibus feſtinatione tutius, ubi facto magis, quam conſulto opus eſſet.

Languentibus aliis.] Torpeſcentibus. Languere herbas dicimus, cum humore defectæ & cæſæ flacceſcunt. Virg. Æneid. 9. de morte Euryali loquens:

Volvitur Euryalus letho, pulchroſque per artus
It cruor, inque humeros cervix collapſa recumbit.
Purpureus veluti cum flos ſucciſus aratro,
Langueſcit moriens, laſſove papavera collo
Demiſere caput, pluvia cum forte gravantur.

Hinc languere homines dicimus eos, qui animi & corporis amiſſo vigore debilitantur. *Zanch.*

In curiam.] In Senatum, apud Ciceronem, Livium, Tranquillum curiam pro Senatu accipi videmus. *Idem.*

Allobroges.] Vide ſupra p. 110.

Præcepto Ciceronis.] Cicero, cum quid conjurati cum legatis eſſent, per Sangam comperiſſet, ſtatim eis præcepit, ut ſtudium conjurationis ſimularent, darentque operam, ut cæteros quam maxime manifeſtos haberent: quare hi paulo poſt Gabinium convenerunt, & ab ipſo petierunt, ut ſibi poteſtas fieret alloquendi cæteros, qui conjurationis participes erant: à quibus literas ipſorum manibus ſignatas petierunt, ut ſui cives rem eſſe certam intelligerent. *Zanch.*

Signatum.] Seu annulis ipſorum. nam ſcripta rata & firma, ſigilla ſolebant

ad cives perferant: aliter haud facile eos ad tantum negotium impelli posse. ceteri nihil suspicantes dant: Cassius semet eo brevi venturum pollicetur, ac paulo ante legatos ex urbe proficiscitur. Lentulus cum his T. Volturcium quemdam Crotonienſem mittit; ut Allobroges, prius quam domum pergerent cum Catilina, data atque accepta fide, societatem confirmarent. Ipse Volturcio litteras ad Catilinam dat: quarum exemplum infra scriptum est:

„ Qui sim, ex eo, quem ad te misi, cognosces. Fac „ cogites, in quanta calamitate sis, & memineris, te virum

bant habere, quibus magna fides habebatur, alioqui adulterari possent. *Idem.*

Tantum negocium.] Quantum erat suscipere bellum contra senatum Romanum. *Bad.*

Impelli posse.] Id est, cives suos Allobroges. Quasi dicerent: Nisi nobis signatas tabellas dederitis, non facile civibus nostris persuadere poterimus, rem esse veram. *Zanch.*

Nihil suspicantes.] Cicero in Catilinam: Ac inquit, ne longum sit Quirites, tabulas proferri jussimus, quæ à quoque dicebantur datæ. Primum ostendimus Cethego, signum cognovit, nos linum incidimus, legimus, erat scriptum ipsius manu Allobrogum Senatui & populo, sese, quæ eorum legatis confirmasset, esse facturum, orare ut item illi facerent, quæ sibi illorum legati præcepissent. *Zanch.*

Volturcium.] Vide Plutarchum in Ciceronis vita, Ciceronem in Oratione contra Catilinam 3. & Florum lib. 4. qui Vulturium hunc perperam vocat. In Appiani quoque quibusdam Græcis codicibus impressis, corrupte legimus, *βυρλήκιον ἄνδρα κροτωνιάτην*: cum scribere debeamus, *βελλήκιον*. *Cast.*

Crotoniatem. Croto urbs Brutiorum celeberrima. Livius: Vrbs Croto murum in circuitu patentem XII. millia passuum habuit, ante Pyrrhi in Italiam adventum. Post vastitatem eo bello factam, vix pars dimidia habitabatur. Fortitudinem & omnium rerum adfluentiam ita prædicat Scholiastes antiquus Theocriti, ut in proverbium abiisse dicat nihil esse alias urbes, si cum Crotone conferantur. Quæ de ortu Crotonis Vrbis prolixe à gravissimis autoribus atque poëtis traduntur, cum meras sapiant fabulas, nihil iis auctores aliud voluerunt indicare, quam celebratissimæ urbis antiquitatem, locique salubritatem. Et est Etruriæ urbs Cortona, quæ & Croto ad similitudinem hujus urbis dicta est. Vnde apud Stephani Epitomatorem: *Κρότων πόλις Τυρρηνίας μητρόπολις, οἱ πολίται Κροτωνιάται καὶ Κρότωνιοι*, id est, Croto urbs metropolis Etruriæ, opidani Crotoniatæ & Crotonii. *Cluver.* Sed prior hic urbs intelligi videtur.

Quem ad te misi.] Cicero in 3. Invectiv. Volturcius vero subito proferri literas, atque aperiri jussit, quas sibi à Lentulo ad Catilinam datas esse dicebat: atque ibi vehementissime perturbatus Lentulus, tamen signum cognovit. erant autem scriptæ sine nomine, sed ita: Qui sim,

virum esse: consideres, quid tuæ rationes postulent; „ auxilium petas ab omnibus, etiam ab infimis. „

Ad hoc, mandata verbis dat: cum ab Senatu hostis judicatus sit, quo consilio servitia repudiet? in urbe parata esse, quæ jusserit: ne cunctetur ipse propius accedere. His rebus ita actis, constituta nocte, qua proficiscerentur, Cicero, per legatos cuncta edoctus, L. Valerio Flacco, & C. Pomptino prætoribus imperat, ut in ponte Mulvio per insidias Allobrogum comitatus deprehendant: rem omnem aperit, cujus gratia mittebantur: cetera, uti facto opus sit, ita agant. Homines militares, sine

sim, ex eo, quem ad te misi, cognosces. Cura ut vir sis, & cogita, quem in locum sis progressus, & vide quid jam tibi sit necesse: cura ut omnium tibi auxilia adjungas, etiam infimorum. *Zanch.*

Rationes.] Rerum status.

Infimis.] In his litteris intendit Lentulus Catilinæ persuadere, ut cum judicatus sit hostis Romanus, auxilium petat ab omnibus, etiam ab infimis. Auxilia enim ipsum refutare servorum audierat.

Quo consilio servitia repudiet.] Repudiabat enim servos Catilina, ne videretur contra morem majorum facere, si servos civibus Romanis immisceret. non enim servi, nisi prius libertate donati ad militiam admittebantur. *Quo consilio servitia repudiet?* Interrogative legendum, non enunciative, quod tamen fere in codicibus neglectum videmus. *Glar.*

L. Valerio Flacco, &c.] Cicero in Catilinam: Itaque hesterno die L. Flaccum, & C. Pomptinum prætores fortissimos atque amantissimos Reipub. viros ad me vocavi, rem omnem exposui: illi autem qui omnia de Republ. præclara atque egregia sentirent, sine recusatione ac sine ulla mora negocium susceperunt: & cum advesperascceret, occulte ad pontem Milvium pervenerunt, atque ibi in proximis villis ita bipartiti fuerunt, ut Tiberis inter eos & pons interesset. *Zanch.*

Pomptino.] Ita Cicero & Dio. sed rectius habet V. C. Pomptinio, nam ita dicunt extare in veteribus numismatibus, & in Epitome Liviana CIII. manuscripta C. Pomptinius est, pro eo, quod mendose in vulgatis libris habetur C. Politius. *Vrsin.*

Ponte milvio.] Milvius, vel Mulvius, pons, quem nunc molem vulgus vocitat, in via Flaminia situs, hodie plus minus duobus millibus passuum distat ab urbe. Ferunt autem hunc sæpius eversum sæpiusque instauratum nihil ex veteri structura præter fundamenta retinere. De Ponte hoc meminit Plin. de viris Illustr. & Ammianus. Is enim ait à M. Scauro, qui fuit tempore Syllæ in censura, extructum. Marlian. topogr. Vrb. lib. 5. cap. XVIII.

Homines militares.] Cic. in Catilin. Eodem autem & ipsi sine cujusque suspicione multos fortes viros eduxerunt, & ego de præfectura Reatina complures delectos adolescentes, quorum opera utor assidue in præsidio, cum gladiis miseram. *Zanch.*

ſine tumultu collocatis præſidiis, ſicuti præceptum erat, occulte pontem obſident. Poſtquam ad id loci legati cum Volturcio venere, ſimul utrimque clamor exortus eſt: Galli, cito cognito conſilio, ſine mora prætoribus ſe tradunt. Volturcius primo, cohortatus ceteros, gladio ſe à multitudine defendit; dein, ubi à legatis deſertus eſt, multa prius de ſalute ſua Pomptinum obteſtatus, quod ei notus erat, poſtremo timidus, ac vitæ diffidēs, velut hoſtibus, ſeſe prætoribus dedit. Quibus rebus confectis, omnia propere per nuncios conſuli declarantur. at illum ingens cura atq; lætitia ſimul occupavere. lætabatur intelligens conjuratione patefacta, civitatem periculis ereptam eſſe: porro autem anxius erat, in maxumo ſcelere tantis civibus deprehenſis, quid facto opus eſſet; pœnam illorum ſibi oneri, impuni-

Sine tumultu.] Illud, ſine tumultu, ambiguæ diſtinctionis eſt, ad priora ne referas, an ad poſteriora. Vetuſtiores paulo codices ad priora referunt, & à præſidiis collocatis, novam ordiuntur lectionem. Alii malunt ad poſteriora referre. Iudicet Lector, mihi ambiguum relinquitur. *Glar.*

Collocatis præſidiis.] Diſpoſitis militibus in ponte Milvio. *Zanch.*

Ingens cura.] Quia futurum erat, ut de multis ſupplicium ſumeret. Plutarchus: Eam ergo domum cum intraſſet Cicero, parvo comitatu præſens ſecum agit, quid de comprehenſis civibus ſtatuendum eſſet. Supplicium quippe ultimum, quod illi digniſſime laturi erant, expaveſcebat: partim pro miti ejus ingenio, partim, ne videretur potentia efferri, & crudeliter in tantos cenſere cives, qui & genere præcipui erant, & in urbe amicitia valida fruebantur. contra, ſi molliter in eos animadverteret, horrebat diſcrimen ingens, quod hinc emanare poſſe videbatur. ſi enim lenius morte mulctarentur, exiſtimabat eos non modo non quieturos, ſed in omnem audaciam inflammandos, veterique nequitiæ iracundiam addituros: præterea, ne idem ipſe mollis aut iners cenſeretur, qui tamen à pleriſque audaciſſimus ſaluti publicæ habebatur. *Idem.*

Tantis civibus.] Qui partim patricii, partim ex equeſtri ordine erant. *Idem.*

Sibi oneri.] In Ciceronem mox crudelitatis calumnia conjecta eſt. Quod Oratio in Piſonem teſtatur: Cum eſſes interrogatus, quid ſentires de conſulatu meo, gravis autor, Calatinus credo aliquis, aut Africanus, aut Maximus, & non Cæſoninus, ſemi-Placentinus, Calventius, reſpondes, altero ad frontem ſublato, altero ad mentum depreſſo ſupercilio, crudelitatem tibi non placere. Hæc expertus, lib. 1. de Oratore: Et Conſulatu, inquit, devenimus in medium rerum omnium certamen atque diſcrimen: & hoc tempus omne poſt conſulatum objecimus iis fluctibus, qui per nos in communi peſte depulſi in noſmet ipſos redundarunt. *Graſvv. Sibi oneri.* Vt fuit, nam poſtea in exilium actus eſt. *Caſt.*

Confir-

punitatem perdundæ reipub. fore. igitur confirmato animo, vocari ad ſeſe jubet Lentulum, Cethegum, Statilium, Gabinium, itemque Ceparium Terracinenſem; qui in Apuliam ad concitanda ſervitia proficiſci parabat. ceteri ſine mora veniunt. Ceparius, paulo ante domo egreſſus, cognito indicio, ex urbe profugerat. Conſul Lentulum, quod prætor erat, ipſe manu tenens in Senatum

Confirmato animo] Stabilito, & bene confirmato. nam primo incertus erat Cicero, puniretne conjuratos, an non: ſed tandem animum confirmavit, puniendos eſſe. *Zanch. Igitur confirmato animo.* Contra invidiam ſcilicet, odium, ac calumniam. Hinc Cicero dicit: Mihi quidem, ſi hæc conditio conſulatus data eſt, ut omneis acerbitateis, omnes dolores, cruciatuſque perferrem: feram non ſolum fortiter, ſed etiam libenter, dummodo meis laboribus, vobis, populoque Romano, dignitas, ſaluſque pariatur. Et rurſum paullo poſt: Nunc, ſi hunc exitum Conſulatus mei Dii immortales eſſe voluerunt, ut vos P. C. populumque Rom. ex cæde miſera, conjuges, liberoſque veſtros, virgineſque Veſtales, ex acerbiſſima vexatione: templa, atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium noſtrum ex fœdiſſima flamma, totam Italiam ex bello, & vaſtitate eriperem: quæcumque mihi uni proponetur fortuna ſubeatur. Et denique: Ego, quanta manus eſt conjuratorum, quam videtis eſſe permagnam, tantum ad inimicorum multitudinem ſuſcepiſſe video. Sed eam eſſe judico turpem, & infirmam, & contemtam, & abjectam. Quod ſi aliquando ejus furore, & ſcelere concitata manus iſta magis valuerit, quam veſtra ac Reip. dignitas: me tamen meorum factorum, atque conſiliorum nunquam P. C. pœnitebit.

Lentulum, &c.] Cicero in Catilinam: Atque horum omnium ſcelerum improbiſſimorum machinatorem Cimbrum Gabinium ſtatim ad me, nihil dum ſuſpicantem vocavi: deinde etiam accerſitur P. Statilius, & poſt eum Cethegus: tardiſſime autem Lentulus venit, credo quod in litteris dandis præter conſuetudinem proxima nocte vigilaverat. *Zanch.*

Q. Ceparium.] Cui ad ſollicitandos paſtores Apuliam eſſe attributam, erat indicatum. *Zanch. Q. Ceparium.* Tres libri calamo ſcripti, Q. non habent. in uno enim ſic legimus, Item Ceparium: in duobus reliquis, Itemque Ceparium. quæ utraque lectio melior eſt, quam vulgata. Cicero enim Oratione 3. in Catilinam, Marcum, non Quintum Ceparium vocat: obſervavimus etiam in quibuſdam vetuſtis codicibus impreſſis Q. non eſſe. *Caſt.*

Terracinenſem.] Scribe Tarracinenſem. Tarracina enim, non Terracina dicitur à Cicerone, Plinio, Mela, Paterculo, Ptolemæo, & aliis. Livius autem Tarracinas vocat Decadis primæ lib. 4. *Caſt. Terracinenſem.* Tarracina urbs Volſcorum, quam antea ab aſperitate loci trachinnen appellatam fuiſſe, Strabo lib. v. autor eſt. Ovidio Trachas dicitur, ita enim loquitur: (*alumnæ,*

Minturnæque graves, & quæ tumulavit
Antiphatæque domus, Trachuſque obſeſſa palude.

Ita & Livius urbem pronam in paludes dixit. Plinius Tarracinam lingua Volſcorum Anxur appellatum eſſe tradidit, quo vocabulo Poetæ maxime utuntur; ubi & Iupiter ejuſdem nominis colebatur. Virgilius:

Qui

tum perducit; reliquos cum cuſtodibus in ædem Concordiæ venire jubet. eo ſenatum advocat, magnaque frequentia ejus ordinis Volturtium cum legatis introducit: Flaccum prætorem ſcrinium cum litteris, quas à legatis acceperat,

Qui ſaltus Tiberine tuos, ſacrumque Numici
Litus arant, Rutiloſque exercent vomere colles
Circæumq; jugum; queis Iupiter Anxurus arvis
Præſidet, & viridi gaudens Feronia lucô.

Coloniam quoque illuc deduxiſſe Romanos Livius autor eſt. *Cluver.*

Concordiæ.] Templum Concordiæ Camillum voviſſe, Ovidii carmina, quæ ſequuntur, oſtendunt:

Furius antiquus populi ſuperator Hetruſci
Voverat, & voti ſolverat ille fidem.
Cauſa quod à Patribus ſumptis ſeceſſerat armis
Vulgus, & ipſa ſuas Roma timebat opes.

Hoc templum in foro fuiſſe, refert Plutarchus. Varro autem inter Capitolium & forum, cui aſtipulatur S. Pompejus. Erat enim aut in foro aut foro proximum. nam & Valerius Max. commemorat Sempronium Aſelionem pro ede concordiæ ſacrificium facientem ab ipſis altaribus à creditoribus fugere extra forum coactum. Octo ingentes columnæ hodieque extant in radice Capitolini montis. In pronao ejuſdem templi fuit Victoria. Ejuſdem templi etiam Cic. meminit Philip. v. Habebantur præterea in hoc templo Senatus & orationes, ut idem pro Sextio & Lampridius teſtantur. Ita enim Lampridius inquit: Cum Senatus frequens in curiam, hoc eſt in ædem Concordiæ, templum auguratum conveniſſet. Varii alioqui fuere conventus in curia Hoſtilia, in Capitolio, alibi pro ratione temporum. S. Pompejus ex Nicoſtrato memoriæ prodidit, ſenacula Romæ tria fuiſſe, unum, inquit, ubi nunc ædes Concordiæ, inter Capitolium & forum, in quo ſolebant magiſtratus cum ſenioribus deliberare: alterum ad portam Capenam: tertium intra ædem Bellonæ, in quo exterarum nationum legati, quos in urbem admittere nolebant. *Marlianus* lib. 3. c. 10.

Volturcium cum legatis introducit.] Hic rurſum Cicero à Salluſtio diſſentit. Nam Cicero tradit, ſe Volturcium in Senatum ſine legatis introduxiſſe. Introduxi, inquit, Volturcium ſine Gallis.

Flaccum prætorem.] Cic. pro Flacco: Cum ego te Flacce, cœlum noctemque conteſtans, flens flentem obteſtabar, tu tu Flacce prætor communis exitii nuncios cœpiſti, tu incluſam in literis Reipub. peſtem deprehendiſti, tu periculorum indicia, tu ſalutis auxilia ad me & ad Senatum attuliſti. *Zanch.*

Scrinium cum literis, &c.] Scrinia ſunt plutei & armaria, quibus libelli, litterariaque commentaria concludi ſolent. Plin. lib. VII. cap. 25. *Idem. Scrinium.*] Scrinium capſæ & loculi ſervandis libris vel epiſtolis idonei. Horatius primo Sermonum:

——— *Non me Criſpini ſcrinia lippi*
Compilaſſe putes, verbum non amplius addam.

Libris, inquit Vlpianus Ictus, legatis, neque armaria, neque ſcrinia, neque cætera in quibus libri conduntur, contineri ſatis notum eſt. Græcis χαρτοφυλάκιον. Ita & ſcrinia dicuntur in jure, in quibus Principis acta, quæ ad jus pertinet, aſſervantur, qua de cauſa in l. omnium 10. C. de teſtam. totum jus in ſcriniis Principũ conſtitutum dicitur. Hinc & ſcriniariorum officium publicum, qui & chartophylaces appellabantur, & dicebantur militare

perat, eodem adferre jubet. Volturtius interrogatus de itinere, de litteris, poſtremo quid, aut qua de cauſſa, conſilii habuiſſet; primo fingere alia omnia, diſſimulare de conjuratione; poſt, ubi fide publica dicere juſſus eſt, omnia, uti geſta erant, aperit: ſe paucis ante diebus à Gabinio, & Cepario ſocium accitum: nihil amplius ſcire, quam legatos: tantummodo audire ſolitum ex Gabinio, P. Autronium. Ser. Sullam, L. Vargunteium, multos

militare in ſacris ſcriniis. Hinc ſcrinium aureæ maſſæ, canonum, tabulariorum, largitionum, & rerum privatarum Principis, atque ita porro. Vide *Cujac. ad poſt. lib. cod.*

De itinere.] Cur hoc tempore ex urbe diſcederet? *Zanch.*

Quid aut qua de cauſa conſilii.] Ordinem puto, quid conſilii, aut qua de cauſa habuiſſet. Vetus codex Gothicus habebat: Poſtremo quid conſilii, aut qua de cauſa abiiſſet. Eſt tamen dicendi hoc genus notandum. *Glar.*

Alia omnia.] Ex antiqua formula Salluſtius poſuit pro contraria & diverſa. Nam, ut Feſtus ait, cum Conſules ſententiam ſenatores rogarent, ominis gratia, ne dicerent, qui non cenſetis, præibant, his verbis: qui alia omnia, in hanc partem, cum prius dixiſſent, qui hoc cenſetis illuc tranſite. *Vrſin.*

Data fide publica.] Hoc eſt, cum polliciti eſſent, id ſibi impune futurum, ſi verum aperuiſſet. *Vall. Poſt ubi fide publica dicere juſſus eſt.* Cic. pro Cn. Rabirio: Conſuli fidem publicam licere ſine auctoritate Senatus dare negat, nec violata fides publica eſt, cæde L. Saturnini, cui eam C. Marius Coſ. ſine Senatuſc. dederat. Idem in 3. Invect. Introduxi Volturcium ſine Gallis, fidem ei publicam juſſu Senatus dari, hortatus ſum, ut ea quæ ſciret, ſine timore indicaret: cùi ſe ex magno timore recreaſſet, dixitâ P. Lentulo ſe habere ad Catilinam mandata & literas, ut ſervorum præſidio uteretur, & ad urbem quamprimum cum exercitu accederet: id autem eo conſilio, ut cum urbem omnibus ex partibus, quemadmodum deſcriptum, diſtributumque erat, incendiſſent: cædemque infinitam civium feciſſent, præſto ille eſſet, qui eos fugientes exciperet, & ſe cum his urbanis ducibus conjungeret. *Zanch. Fide publica.* Indulgentia Principis extra controverſiam perimit crimen, cum is per adnotationem ſuam, vel ſpeciali reſcripto pœnæ gratiam reo facit, plenamq; ſecuritatē ſupplici promittit l. pen. C. de Prec. Imp. offer. Itaque & impunitas alicui ſæpe concedi ſolet, quo ex ſuis latibulis prodeant homines ſcelerati & nefarii, quique Reip. quæſiverunt interitum: bene Seneca 1. de Clem. XXII. In vindicandis injuriis hæc tria lex ſecuta eſt, quæ Princeps quoque ſequi debet, ut aut eum, quem punit, emendet, aut ut pœna ejus cæteros meliores reddat, aut ut ſublatis malis ſecuriores cæteri vivant. Cum autem ad ſecuritatem Reip. pertineat prodire in lucem ſceleratorum machinationes, etiam ipſis Conjurationis participibus recte impunitatem concedit Princeps. Vtilitas enim Reip. ſemper præpollet & nocentem aliquando dimittere, vel impunitatem polliceri, Politicæ conſiderationis eſt.

Accitum.] Vocatum.

Servium Syllam.] De hoc meminit & Cicero

tos præterea in ea conjuratione eſſe. eadem Galli fatentur: at Lentulum diſſimulantem coarguunt, præter litteras, ſermonibus, quos ille habere ſolitus erat, ex libris Sibyl-

& Cicero pro P. Sylla: Quis noſtrum, inquit, Ser. Syllam? quis P. Lentulum? quis M. Leccam? quis Cornelium defendendum putavit? *Idem.*

Eadem Galli fatentur.] Cicero in Catilinam: Introducti autem Galli jusjurandum ſibi, & literas à P. Lentulo, Cethego, Statilio ad ſuam gentem datas eſſe dixerunt, atque ita ſibi ab his, & L. Caſſio eſſe præſcriptum, ut equitatum in Italiam quamprimum mitterent, pedeſtres ſibi copias non defuturas. *Idem.*

Coarguunt.] Convincunt. Cicero in Catilinam: Tum oſtendi tabellas Lentulo, & quæſivi, cognoſceretne ſignum, annuit. eſt vero, inquam, ſignum quidem notum, imago avi tui clariſſimi viri, qui amavit unice patriam & cives ſuos, quæ quidem te à tanto ſcelere etiam muta revocare debuit. leguntur eadem ratione ad Senatum Allobrogum, populumque literæ. Sed quid de his rebus dicere vellet, feci poteſtatem: atque ille quidem primo negavit, poſt autem aliquanto, toto indicio expoſito atque edito ſurrexit, quæſivit à Gallis, quid ſibi eſſet cum his, quamobrem domum ſuam veniſſent: itemque à Volturcio, qui cum illi breviter conſanterque reſpondiſſent, per quem ad eum, quotieſque veniſſent, quæſiviſſentque ab eo, nihil ne ſecum eſſet de fatis Sibyllinis locutus: tum ſubito ille ſcelere demens, quanta vis conſcientiæ eſſet, oſtendit. nam cum id poſſet inficiari, repente præter opinionem omnium confeſſus eſt. *Idem.*

Ex libris Sibyllinis.] Autore Dionyſio libro 4. Romani nihil ita cuſtodiunt neque ſanctum, neque ſacrum, quemadmodum Sibyllina divinitus miſſa oracula: utuntur autem eis, quando Senatus decernit, ſeditione occupante civitatem, ac infœlicitate magna aliqua, bello incidente, aut prodigiis aliquibus, & magnis, & inexplicabilibus ipſis apparentibus, qualia ſæpe eveniunt. hæcque permanſere oracula uſque ad bellum Marſicum, ſub terra poſita in templo Capitolini Iovis, in arca lapidea ab hominibus decem cuſtodita, poſt centeſimam autem & ſeptuageſimam tertiam Olympiadem incenſo templo, ſive ex inſidiis (ut putant aliqui) ſive caſu, ſimul cum aliis Deo repoſitis iſta quoque corrupta ſunt igni. *Zanchius. Sibyllinis.* Nugæ ſunt & deliria Grammaticorum, qui Sibyllam quaſi σὺς βαλλὼν dictam exiſtimant, Neque enim, ut volunt, σὺς Deos appellant Æoles, ſed Lacones, ut Heſychius docet. Præterea nulla Sibylla Æolica, ut hoc nomen ex Æolicis vocibus componi debuerit. Poſtremo βύλλα pro βαλὴ neque Æolicum, neque Græcum eſt. Plures Sibyllæ, unam tamen innuit Plinius, per quam Cumanam intelligit, quam cum Erythræa confundit, cujus Strabo meminit lib. XIV. Cumana autem fuit, qui libros tres Tarquinio obtulit. Hallucinatur autem Solinus qui Cumanam diverſam ab Erythræa fecerit, quod Plinii, quem ſequitur, menti eſt contrarium, qui unicam tantum Sibyllam agnovit. Erythræa fuit origine, Cumana poſtea habitatione. Sibylla autem tantæ fuit apud Romanos auctoritatis, ut tres Sibyllæ ſtatuas fuiſſe prope roſtra ſcribat Plinius, illiuſque libris maxima habita auctoritas. Sueton. in Auguſto: quicquid fatidicorum librorum Græci Latinique generis, nullis vel parum idoneis auctoribus ferebatur, ſupra duo millia contracta,

Sibyllinis, regnum Romæ tribus Corneliis portendi: Cinnam, atque Sullam antea; se tertium esse, cui fatum

tracta, undique cremavit, ac solos retinuit Sibyllinos, hos quoq; delectu habito, condiditq; duobus forulis auratis sub Palatini Apollinis basi. *Salmas.* Porro uti in Sibyllinis oraculis, quæ hodie extant pleraq; Sibyllam non redolent, & à Christianis contexta sunt, ita quædam tamen quæ ex iis citant antiqui patres, Iustinus Martyr, Clemens Alexandrinus, Athenagoras, Tertullianus, in hodiernis quoque inveniuntur, quæ tamen ipsa an γνήσια sint Sibyllæ, dubitare licet, hoc utique apparet habita fuisse pro Sibyllinis veris, quandoquidem patres iis utuntur ad refutandas gentes. Vnde vero Sibyllarum nomen promanaverit Græci admodum nugantur. Ego certe vocem esse Orientalem, non dubito, & deflexam esse à נבא, id est, *portare*. Ita & Heliogabalus quasi portator Dei dictus. Habebant autem incolam Pythium, unde & Græcis ideo ἐνθουσιάζοι vocantur. Talis erat quoque species vatum, qui Eurycitæ appellati fuere, in quibus fatidicus spiritus inerat, ita dicti ab Eurycle, cujus meminit Aristophanes in Comœdia, cui titulus Σφῆκες, & Plato in Sophista. Apparet autem Orientalem vocem esse, quod antiquissima Sambethe appellata fuerit, à Saba, unde Bacchus quoque oriundus fuit, & plures σαβαζιασμοί. Hinc etiam Bacchantium clamor, σὺ οἶ σαβοῖ, ὗης ἄττης, καὶ ἄττης ὗης, ut testatur Strabo: adde quod Pausanias in Phocicis dicat, ἀπὸ τῶν Λιβύων λέγεσθαι ὀνομασθῆναι, & Iustinus Martyr Babyloniam esse docet, quæ postea Cumæa appellata est. & postea, ut testatur Hermeas Philosophus in scholiis in Phædrum, omnes mulieres τὸ μαντικὸν ἐλθοῦσαι βίον dictæ fuere Sibyllæ. Sibyllam igitur ἐνθουσιάσθην fuisse credidit antiquitas, & inde nomen accepit. Quamvis pauciores tales fuerint, quam vulgo creditum est. Plurimas enim melancholicas vel furore correptas fuisse existimo. Pleraque etiam quæ de vatibus & oraculis dicuntur, melancholiç ascribimus. Impostura quoque hic maxime locum habuit. Ideoque cum minus creduli esse homines inciperent, oracula & vates defecerunt. De Ethnicis vatibus loquor. Divinos enim ex instinctu Dei Prophetas certissima oracula effudisse ex eorum scriptis apparet. Reliqua vaticinia aut impostura, ut dixi, aut melancholiæ ascribo. Impostura autem quæstus occasionem dedit. Non nego tamen dæmonem aliquando se immiscuisse. Sed dicat quis, maximi scriptores Cicero & Plutarchus refragantur. Cicero hanc vim quandam, ut ipse inquit, diffundere Deos longe lateque voluit, quam cum terræ cavernis includant, tum hominum natura implicent. Nam terræ, inquit, vis Pythiam Delphis incitabat, natura Sibyllam. Prius Plutarchus quoque docet, quando oracula telluris vaporibus ascribit. Sed velim mihi ostendant, quo pacto res inanima & rationis expers, qualis est terra, præsentium aut futurorum cognitionem habere possit. Introduxerunt igitur gentiles tales præcipue mulierculas, quæ furorem arte simulare norant, vel quæ atra bile laborarent. Quæ quidem intemperies quantos sæpe motus agiter alibi ostendimus. *Thyssius.*

Cinnam, atque Sullam antea.] Cornelius Cinna cum pernicioſas leges per vim ferret, pulsus urbe à C. Octavio collega cum sex tribunis plebis: imperioque ei abrogato, corruptum Appii Claudii exercitum in potestatem suam redegit, & bellum urbi intulit, accersito

fatum foret urbis potiri; præterea, ab incenſo Capitolio illum eſſe vigeſimum annum, quem ſæpe ex prodigiis haruſpices

ſito C. Mario cum aliis exulibus ex Aphrica: quibus conjunctis, cum nulla omnino ſpes eſſet optimatibus reſiſtendi propter ſegniciem & perfidiam, & ducum & militum, qui corrupti aut pugnare nolebant, aut ad diverſas partes tranſibant: Cinna & Marius in urbem recepti ſunt, qui velut captam cædibus & rapinis vaſtaverunt, Gn. Octavio Coſ. occiſo, & omnibus adverſæ partis nobilib. trucidatis, inter quos M. Antonius eloquentiſſimus vir, & C. Cæſar, quorum capita in roſtris poſita ſunt. autor Liv. lib. 79. & 80. de Sylla alibi ſcripſimus. *Zanch. Cinna.* L. Cornelius Cinna conſul cum de revocandis exulibus legem ferret, ab optimatibus urbe pulſus corrupto exercitu, qui circa Nolam erat, ac revocato Mario urbem occupavit, tandem in quarto conſulatu à militibus ſuis interemptus eſt. Livius, Oroſius, Paterculus, Florus, Auctor de viris illuſtribus, Appianus, Plutarchus. *Zanch.*

Fatum.] De fato vide Gell. lib. 6. c. 2. & lib. 83. cap. 1. & Macro, de ſom. Scipio. *Idem.*

Præterea ab incenſo Capitolio.] L. Scipione & Norbano Coſſ. ante Syllæ dominationem, Capitolium, quod à Regibus plus quadringentos annos manſerat, exuſtum eſt, cujus incendii cauſa omnes latuit. Scribit App. lib. 1. & paulo poſt: Eiſdem diebus Capitolium igne conflagravit, quod opus nonnulli Carbonis fuiſſe dicebant. alii, conſulum, aut Sylla mittente patratum: veruntamen incerta nec ipſe de ea re, à quo confecta fuerit, ſatis habeo quid dicam. ter enim Capitolium everſum eſt, & ter inſtauratum. Plut. in Publicolæ vita: Primum, inquit, ut diximus, à Tarquinio exædificatum dedicavit Horatius, bellis autem civilibus igni conſumptum eſt. at ſecundum inſtauravit Sylla. Dedicationi autem Catulus inſcriptus eſt, Sylla morte intercepto: hoc autem rurſus in Vitellii ſeditionibus everſum ac dirutum. Tertio Veſpaſianus ea, qua in cæteris felicitate uſus de integro reficere aggreſſus opus perfecit: ſed inſtructi deinde à ſe templi everſionem non vidit. ſed tanto Syllæ fortuna præſtitit, quod illum mors ante conſecrationem eripuit, hic ante deſolationem deceſſit. una enim cum Veſpaſiani interitu inflammatum Capitolium, incenſumque eſt. Hoc autem quartum à Domitio perfectum & conſecratum eſt. Dicitur autem Tarquinius in fundamentis templi quadraginta millia argenti librarum impendiſſe, & in ultima reſtauratione 12. millia talentorum impenſa exceſſit. Idem in vita Syllæ: In Sylvio ſervum Pontii numine afflatum, ſibi obviam veniſſe ſcribit, qui diceret ſe à Bellona miſſum, ut belli potentiam atq; victoriam nunciaret. Quod ſi nō maturaret, Capitolium incendio periiſſe, quod ipſum, & qua die prædictum ab homine fuerat, obvenit: ea vero fuit pridie nonas Quintilis, quas nunc Iulias vocamus. vide & Corn. Tacitum lib. 9. vide & ſupra p. 46. *Zanch.*

Illum eſſe 20 annum.] Cic. in Catil. fatalem hunc eſſe annum ad interitum hujus urbis atque imperii, qui eſſet decimus annus poſt virginum abſolutionem, poſt Capitolii autem incenſionem vigeſimus. *Idem.*

Haruſpices.] Haruſpex dicitur qui ex harugis, id eſt, hoſtiis inſpectis futura prædicit. Terent. in Phormione: Haruſpex vetuit ante brumam aliquid novi negotii incipere. Hunc locum exponens Donatus, inquit: Haruſpex ab haruga derivatur, quæ eſt hoſtia: & hara, in qua concluditur & ſervatur.

Haru-

ſpices reſpondiſſent bello civili cruentum fore. Igitur, perlectis litteris, cum prius omnes ſigna ſua cognoviſſent, ſenatus

Haruſpices, autore Auguſtino, lib. de Civitate Dei, ſunt, qui exta pecudum inſpiciunt, & ex eis futura prædicunt: & haruſpices quoque illi nuncupantur, qui haras in agendis negociis operibuſque cuſtodiunt. Haruſpicium primus invenit Delphus, ut ait Plinius libro 8. cap. 56. Haruſpicinam irridet Cicero in 2. de Divinatione, ubi dicit alios alio modo exta interpretari, nec eſſe omnium unam diſciplinam. Cato mirari ſe ajebat, quod non ridebat haruſpex haruſpicem, cum vidiſſet. *Zanch. Haruſpices.* Apud Romanos ſi quid inſueti accidiſſet, nunciatumve eſſet, ad haruſpices mox veteri more inſtitutoq; referebatur, qui docerent, quid dii præmonſtrarent, quidve poſcerent: veteri autem lege ſancitum erat, ut priuſquam augurandi ſcientia Romanis innotuiſſet, hæc ad Hetruſcos deferrentur. Verba legis ſunt: prodigia & portenta ad Hetruſcos Haruſpices, ſi ſenatus juſſerit, deferunto: Hetruriæque principes diſciplinam diſcunto: quibus divis decreverint procuranto: iiſdem fulgura & oſtenta pianto: auſpicia ſervanto: auguri parento. Ex hac lege decreto ſenatus ſex optimatum filios Hetruſcis in diſciplinam tradi ſolitos, ut augurandi artem addiſcerent, proditum eſt. Qua quidem arte Feſulæ claruerunt, ubi & domicilium & collegium augurũ fuit. Et initio ita à Romulo conſtitutum fuiſſe legimus, ut in tribus centuriis Ramnenſi, Tatienſi, & Lucerum ſinguli eſſent augures, qui ſacris cæremoniis prædictionibuſque & explanationibus eorum, quæ dii monuiſſent, præeſſent: poſtea duobus adjectis, collegii numerus in quinarium excrevit (imparem enim eſſe debere numerum arbitrati ſunt) donec tandem ne ultra novem augurarentur, Senatuſconſulto cautum fuit. Sylla demum collegium, quindecim adjectis, ad viginti quatuor uſque propagavit. Semel collatus auguratus, viventi non adimebatur, etiam graviſſimis intercedentibus cauſis. In mortuorum loca legebantur alii comitiis Curiatis, quæ Pontificis maximi dicebantur, non à populo univerſo, ſed minore parte, & iis, quibus ſacerdotia conferre & demandare curæ erat. non nunquam à duobus unus nominari, & à toto deinde collegio acciri, & coöptari poterat. Munus erat augurum & haruſpicum præcipuum, auſpicia captare & contemplari, id eſt, ſigna rerum futurarum Deorumque monita: & lætane eſſent illa, an piacularia, quidve apportarent, proſperane, an calamitoſa expiandaque ſacrificiis, & luctu publico, ſcrutari ac præmonere. Dignitas eorum tanta fuit, ut velut internuncios & interpretes Deorum eos coluerit antiquitas. Quippe & Romulum haruſpicinam feciſſe, & ne quid, quod decretum eſſet, haberetur ratum, ſine auguriorum conſenſu & ſuffragatione, conſtituiſſe annotatum. neque comitia haberi ſine iis poterant. *Peucer.* de Divinat. Vide & Camerar. de Divinat. & Boiſardum.

Signa ſua.] Id eſt, ſigilla ipſius Lentuli, ut nunc vulgo dicitur: in annulis virorum clariſſimorum capita inſculpebantur, hiſque literas obſignabant. Valer. Maxim. libro 3. cap. 5. ſcribit, è manu Scipionis detractum eſſe annulum, in quo caput Africani patris inſculptum erat. Tranquillus in Auguſto: In diplomatibus libelliſque & epiſtolis ſignandis ſphynge uſus eſt: mox imagine Magni Alexandri, noviſſime ſua, Dioſcuri manu ſculpta, qua ſignare inſecuti quoque principes perſeveraverunt. *Zanch. Signa.* Signa multum differunt à ſigillis. Signa quæ epiſtolis,

natus decernit, ut, abdicato magiſtratu, Lentulus, itemq; ceteri in liberis cuſtodiis habeantur. itaq; Lentulus, P. Lentulo

quæ contractibus qua publicis, qua privatis olim imponebantur, annulo fiebant ſignatorio. Sicuti & nunc epiſtolas claudimus. Sigilla vero poſterioris ævi appenduntur funiculis, non ab annulis ſignatoriis imprimuntur, ſed ab impreſſis grandioribus & ad hoc factis. Tympana vocat Robertus Montenſis in ſupplemento Sigeberti: Græci extremo imperio τυπωτήριον & βυλωτήριον appellarunt, antiquiores σφραγιστήριον. Latini ſignaculum, quin & ipſa inſtrumenta βύλλας ſive bullas dixere. Ita enim vocavit infima Latinitas hujuſmodi dependentia ſigilla bullarum nomine, quia & bullæ formam haberent, & eodem modo penderent ex chartis, ut illæ apud Romanos ex pectore prætextatorum. *Salmaſ.*

Vti abdicato magiſtratu Lentulus.] Plutarch. in Cicer. vita: Quare, inquit, redargutus Lentulus magiſtratu, quo fungebatur (erat enim prætor) ſe abdicare coactus eſt, moxque purpuream veſtem, qua erat amictus, in Senatu ponens, atram fortunæ ſuæ congruam induit: deinde is, & qui cum eo deprehenſi erant, in liberam cuſtodiam prætoribus traditi. *Zanch. Abdicato magiſtratu.* Magiſtratus, quam diu in magiſtratu erant, non poterant accuſari. Quid igitur? ſi olim magiſtratus conſpiraret contra Remp., non potuiſſet perduellionis accuſari? ſi male Rempub. adminiſtraſſet, ſi infæliciter pugnaſſet, nihilominus Remp. gereret? Iubebatur ſe abdicare. Adeo perpetuum erat, qui in imperio & poteſtate eſſet, tamdiu in judicium non venire. Sed quid ſi nolit ſe abdicare? aut carcere cogebatur, aut lege, hoc eſt, ſi ea de re Tribunus ad populum tuliſſet: qualiter Bibulus in Marcellum. Nam quo modo quis creatus cum imperio eſt, eo erepto poterat deſtitui. Ergo ſine accuſatione damnabatur minime. Non enim magiſtratus abrogatione pœna: ſed immunitas irrogabatur. Poteſtas male agendi adimebatur, non conditio. Via erat ad accuſandum, non accuſatio aut damnatio aliqua. Quod & hic legitimo & ſolenni more contigit. *Aerod.*

Liberis cuſtodiis.] Liberas vocat ſine vinculis. Ambroſ. in epiſt. Pauli: Habebantur in libera cuſtodia. Tradebantur autem viri illuſtriores magiſtratui, ut ex hoc loco videre licet, & Dione lib. 2. *Coler.*

Itaque Lentulus.] Hinc deprehenditur error Plutarchi & Appiani, qui dicunt, deprehenſos conjuratos Prætoribus in cuſtodiam datos eſſe. nam nemo ex iis qui infra ab Salluſtio nominantur, tunc (quod ſciam) Prætor erat. hos autem eo anno Prætores fuiſſe comperimus, Q. Metellum Celerem, Q. Pompeium Rufum, L. Valerium Flaccum, C. Pomptinium, Lentulum Suram, C. Sulpitium, de quo ſupra, cum de Cethego loqueremur, mentionem fecimus, C. Coſconium, de quo Cicero in Orat. pro Sylla. Appianus addit Cethegum. ſed (uti ſupra diximus) decipitur. *Caſt.*

P. Lentulo Spintheri.] Valer. Max. lib. 9. cap. 15. Generoſiſſimus conſulatus collegio Lentuli & Metelli fuit, qui ambo in ſcena propter ſimilitudinem hiſtrionum propemodum ſpectati ſunt. Sed alter ex quodam aſſeclarum cognomen Spintheris traxit: alter niſi Nepotis à moribus accepiſſet, Pamphili retiarii, cui ſimillimus eſſe ferebatur, habuiſſet. *Zanch. P. Lentulo Spintheri.* Id eſt, P. Cornelio Lentulo, qui poſtea Spinther in conſulatu, quod Spintheri hiſtrioni ſimillimus erat, cognominatus eſt, ut referunt Valer. lib. 9. cap. 15.

& Pli-

tulo Spintheri, qui tum ædilis erat, Cethegus Q. Cornificio, Statilius C. Cæsari, Gabinus M. Crasso, Cepa-rius (nam is paulo ante ex fuga retractus erat) Cn. Terentio

& Plinius lib. 7. cap. 12. Consul autem fuit cum Metello Nepote, anno post Vrbem conditam 696. in quo magistratu maximam gloriam adeptus est, quod Ciceronem reduxit. Cicero & Dion libro 9. in Civilibus bellis Pompeianas partes secutus est, ut discimus cum ex aliis, tum maxime ex Cæsare. *Cast.*

Qui tum ædilis erat.] Seu curulis. Plin. lib. 9. c. 39. hic P. Lentulus Spinther ædilis curulis, primus in prætexta usus dibapha improbatur: qua purpura quis non jam, inquit, triclinaria facit? Spinther ædilis fuit, Vrbis conditæ anno septingentesimo. Cic. consule. *Qui tum ædilis erat.* Postquam tribuni plebis creati fuerunt, plebs petiit à Senatu, ut permitteret sibi binos viros quotannis plebeios creare, qui omnia tribunis subministrarent, quæ eis opus essent, & ut judicarent eas causas, quas ipsi eis permitterent, ac sacrorum publicorumque locorum, & affluentiæ forensis curam haberent: quod cum à Senatu concessum foret, viros duos creavere, quos ministros tribunorum, & collegas judicesque vocaverunt, hique ædiles plebei dicti sunt: deinde cum iterum plebs contentione maxima cum Patribus certavisset, ac tandem ut alter ex consulibus plebeius fieret, obtinuisset, patres pro communicato plebi consulatu, ædilitatem simul & præturam vindicarunt. primum ædiles curules Gn. Quintium Capitolinum & P. Cornelium Scipionem, ex patribus creaverunt: postea cum Iulius Cæsar rerum potiretur, tunc primum sex ædiles creati sunt. duo patricii, qui Cereales dicti, quia curam gererent annonæ forensis, copiæque cibariorum: quatuor vero ex plebe, ut Dion l. 42. his verbis meminit: καὶ ἦν μὲν τὸ πρῶτον ἔτος πρόπεζον καὶ ἀγεράνομοι τότε πρῶτον, δύο μὲν καὶ ἐξ ἀπαίδων, τέσσαρες δὲ ἐκ τῶν πληθύος, ὧν οἱ δύο τὰ ἀπὸ τοῦ δήμητρος ἐπίκλησιν φέρουσιν. horum præcipuum munus erat, urbis, ædium sacrarum, publicarum, curam agere, ad eosque absentibus vel impeditis consulibus summa rerum, & majestas consularis imperii sæpe delata est: hi præcipue curabant, ut ædificia publica privataque fierent, ut templa, theatra, fora, porticus, curiæ & basilicæ, atque mœnia magnificis operibus reficerentur & ornarentur, quod Cic. in 3. de Legibus ostendit: Sunto ædiles curatores urbis annonæ, ludorumque, illisque ad honoris amplioris gradum, prius accessus esto. Idem in 7. Verr. Nunc sum designatus ædilis, scio mihi ludos sanctissimos maxima cum cæremonia, Cereri, Libero, Liberæque faciundos: mihi Floram matrem populi plebisque Romanæ ludorum celebritate placandam: mihi ludos antiquissimos, qui primi Romani sunt nominati, maxima cum dignitate ac religione Iovi, Iunoni, Minervæque esse faciendos: mihi totam urbe tuendam esse commissam. *Cic.* Hique eis, qui plus quam lege definitum erat, agri possiderent, diem dicere, matronas adulterii accusare, fœneratores coërcere, & obsonia inhibere, atque in exilium mittere poterant, itemque ad ipsos Senatusconsulta in ædem Cereris deferebantur. *Zanch.*

Q. Cornificio.] Hic est, qui petiit consulatum cum Cicerone, & repulsam tulit. Cicero epistolarum ad Atticum libro 1. & Asconius in expositione Orationis in Toga candida. *Castil.* Q. *Cornificio.* Hic, ut opinor, in veteri denario dicitur, Q. CORNVFICIVS. AVG. IMP. Imperator-

rentio ſenatori traduntur. Interea plebes, conjuratione patefacta, quæ primo cupida rerum novarum nimis bello favebat, mutata mente Catilinæ conſilia exſecrari, Ciceronem ad cælum tollere, velut ex ſervitute erepta, gaudium atque lætitiam agitabat. Namque alia belli facinora prædæ magis, quam detrimento fore, incendium vero crudele, immoderatum, ac ſibi maxume calamitoſum putabat; quippe cui omnes copiæ in uſu quotidiano, & cultu corporis erant. Poſt eum diem quidam L. Tarquinius

ad

perator ſcil. ex Africa Provincia, in Conſulatu Ciceronis competitor, & in auguratu collega, ut in Epiſtolis Ciceronis ad eum ſcriptis intelligimus. *Viſin.*

Interea plebes.] Nunc vulgi mobilitatem oſtendit, quæ prius lætabatur, quod Catilina bellum pararet, eo quod res novas optaret: nunc vero, quia Catilinæ res non proceſſerant ex ſententia, auctorem belli execrabantur, & præcipue quod incendere urbem conſtituerant conjuratores. *Vall.*

Tollere.] Pro tollebant, hoc eſt, extollebant, & laude efferebant. Plut. in Cic. vita: Cæterum deinceps non ſolito ſilentio civium agi, non eo comitantium ordine, feſtivo clamore ac omnium plauſu, qui obviam fierent, liberator & conditor appellatus eſt. Funalia præterea per urbis vicos elucere, lampades, faceſque, tedæque in foribus figi, è ſpeculis paſſim prodire mulieres in præconium ſpectaculumque viri ſingulari quâdam optimorum pompa domum elate repetentis. Horum plerique qui maxima etiam bella confecerant, triumphis ornati, ac non parum maris terræque potiti, aperte invicem faſſi ſunt, populum multis tempeſtatis ſuæ Imperatoribus ducibuſque ex divitiis, ſpoliis, & potentia partis, finibuſq; propagatis obnoxium, nunc ſuæ libertatis, ſuæque ſalutis gratias ſoli Ciceroni deberi, qui ex tam ingenti periculo urbem eripuiſſet. *Zanch.*

Gaudium atque lætitiam.] Lætitia, ut ait Feſtus, demonſtratur geſtu corporis: gaudium eſt in animo ſine geſtu aliquo exteriore. Cicero libro 4. Tuſculanar. quæſt. inquit: Nam cum ratione animus movetur placide atque conſtanter, tum illud gaudium dicitur: cum autem & inaniter & effuſe animus exultat, tum illa lætitia geſtiens, vel nimia dici poteſt. quam ita diffiniunt, ſine ratione animi elationem. & paulo ante: ut ſit lætitia præſentium bonorum, libido futurorum. *Idem.*

Omnes copiæ.] Omnes facultates. *Idem.*

In uſu quotidiano.] Quia in dies opera manuum ſuarum vivunt. *Vall.*

Quidam L. Tarquinius.] Poſt expulſos reges, Tarquiniorum nomen adeo Romanis inviſum fuit, ut eo nomine nemo, quod apud ſcriptores extet, fuerit appellatus. nam quod ex Salluſtii hiſtoriarum lib. 3. à Servio Nonioque adducitur, (medius inter Tarquinium & dominum Perpennam) in antiquo libro Farneſiano *Tarquinium* legitur. Et hic igitur *Tarquinius* legendum videtur. Apud Tacitum quoque Annal. 12. ubi in vulgato eſt: Statilium Taurum opibus illuſtrem, hortis ejus inhians pervertit, accuſante Tarquinio Priſco, legitur in ſcripto libro *Tarquitio*. *Coler.* Quin & veruſtiſſi-

ad ſenatum adductus erat: quem ,, ad Catilinam proficiſcentem, ex itinere retractum ajebant. Is cum ſe diceret de conjuratione indicaturum, ſi fides publica data eſſet; juſſus à conſule, quæ ſciret, edicere, eadem fere, quæ Volturtius, de paratis incendiis, de cæde bonorum, de itinere hoſtium, ſenatum edocet: prætera, ſe miſſum à M. Craſſo, qui Catilinæ nunciaret, ne eum Lentulus, & Cethegus, aliique ex conjuratione deprehenſi terrerent; eoque magis properaret ad urbem accedere, quo & ceterorum animos reficeret, & illi facilius è periculo eriperentur. Sed, ubi Tarquinius Craſſum nominavit, hominem nobilem, maxumis divitiis, ſumma potentia; alii rem incredibilem rati; pars, tametſi verum exiſtumabant, tamen, quia in tali tempore tanta vis hominis magis leniunda, quam exagitanda videbatur, plerique Craſſo ex negotiis privatis obnoxii, conclamant, indicem falſum eſſe; deque

vetuſtiſſimus liber hic ita ſe habet. Nec item aliter in argenteis denariis appellatur. *Vrſin.*

Iuſſus à conſule.] Alibi ſcripſimus, quod conſuli non licebat cuiquam fidem publicam dare ſine juſſu Senatus. *Zanch.*

Edicere.] Id eſt, manifeſte dicere ea quæ ſciret. *Bad.*

Se miſſum eſſe à M. Craſſo.] Plut. in ipſius vita: Conjurationis ejus, inquit, quæ, Catilina autore, cœpta, omnem pene funditus evertit remp, conſcium, atque participem fuiſſe Craſſum non parva ſuſpicio fuit. nam ex conjuratis quidam magna voce Craſſum compellans auditus eſt, attamen ejus verbis nemo fidem habuit. & M. Cicero conjurationis vindex aperte ſatis in oratione quadam in Craſſum & Cæſarem conjurationis illius non minima ex parte cauſam refert: eam tamen orationem nunquam, niſi poſt utriuſque mortem edere eſt auſus. *Zanch.*

Reficeret.] Recrearet. *Idem.*

Maximis divitiis.] Plutar. in Craſſi vita, inquit: Nam cum trecenta ſolum talenta ex paterna hæreditate accepiſſet, prius tamen, quam adverſus Parthos exercitum ducere, ſeptem millium & centum talentorum ſummam coëgiſſe tradunt, cum etiam decimam facultatem ſuarum partem Herculi conſecraſſet, & publicum epulum populo dediſſet, ac tres minas in ſingula civium capita contuliſſet. *Idem.*

Tanta vis hominis.] Id eſt, tanta potentia. nam præterquam, quod dives erat, gratiſſimus quoque populo habebatur, propterea quod facilis ad opem ferendam indigentibus erat. nam ſumma in appellandis civibus, ac ſalutandis humanitas gratiſſimum illum populo faciebat. nemini enim tam ſordido tamque humili Romanorum occurrebat, cui ſalutatus ipſe ſalutem non redderet, ac proprio nomine compellaret. *Plutarch.*

que ea re poſtulant, uti referatur. Itaque, conſulente Cicerone, frequens ſenatus decernit: Tarquinii indicium falſum videri, eumque in vinculis retinendum; neque amplius poteſtatem faciundam, niſi de eo indicaret, cujus conſilio tantam rem eſſet mentitus. Erant eo tempore, qui exiſtumarent, indicium illud à P. Autronio machinatum; quo facilius, appellato Craſſo, per ſocietatem periculi reliquos illius potentia tegeret. Alii Tarquinium à Cicerone immiſſum ajebant, ne Craſſus, more ſuo, ſuſcepto malorum patrocinio, remp. conturbaret. Ipſum Craſſum

Vti referatur.] In conſultationem ponatur, an, quod index de Craſſo dixerat, pro vero habendum eſſet. nam referre ad Senatum, eſt in conſultationem Senatus ponere. *Zanch.*

Itaque conſulente Cicerone.] Scribit Livius lib. 3. nemini jus eſſe habendi ſenatum, qui ipſe magiſtratus non ſit: omnibus autem magiſtratibus id jus non eſt. Scribit Gell. cap. 7. lib. 14. M. Varronem in commentario ad Pompeium ſcripſiſſe, qui fuerunt, per quos more majorum Senatus haberi ſoleret: eoſque nominat Dictatorem, Conſules, Prætores, Tribunos pleb., Interregem, Præfectum urbis: neq; aliis, præter hos, jus dicit fuiſſe Senatuſconſultum faciendi. Quoties autem uſuveniebat, ut omnes iſti magiſtratus eodem tempore eſſent, tum quo ſupra ordine ſcripti eſſent, qui eorum prior alio eſſet, ei potiſſimum Senatus conſulendi jus fuiſſe: qui autem Senatum habebat, idem ad Senatum referebat. cum igitur Dictator non eſſet, ſi erant Conſules, illi ad Senatum referre ſolebant. *Idem.*

Frequens Senatus.] Id eſt, fere omnes Senatores. *Idem.*

Neque amplius poteſtatem faciundam.] Scilicet dicendi nonnulla. *Idem.*

Eſſet mentitus.] Gellius lib. 11. cap. 11. ex verbis P. Nigidii inter mendacium dicere & mentiri differentiam ponit: Qui mentitur, inquit, ipſe non fallitur, ſed alterum fallere conatur: qui mendacium dicit, ipſe fallitur. item hoc addit: Qui mentitur, fallit quantum in ſe eſt: & qui mendacium dicit, ipſe non fallit, quantum in ſe eſt. *Idem.*

A P. Autronio.] Puto enim Autronio non Antronio legendum. *Idem.*

Machinatum.] Inventum, confictum, excogitatum. *Idem.*

Tegeret. Defenderet. *Idem.*

A Cicerone ajebant.] Scribit Dion libro 37. nonnullos cenſuiſſe, talem de Craſſo ſuſpicionem non eſſe habendam: alios vero id à conſulibus confictum credidiſſe, ne ſcilicet conjurati opem ab ipſo, qui plurimum poterat, implorarent, & magis Rempub. turbarent. *Idem.*

Ne Craſſus, more ſuo.] Plutarch. in Craſſi vita inquit: Cumque Pompeius perſæpe, ac Cæſar, Cicero etiam nonnullas à ſe cauſas quaſi parum ſe dignas rejicerent, ipſe earum patrocinium ſuſcipiebat: quamobrem à populo maximam gratiam conſequi meruit, quod in cauſis accuratus & diligens, præterea facilis ad opem indigentibus ferendam haberetur. *Idem.*

Ipſum Craſſum ego poſtea.] Refert Plut. Craſſum Ciceronis inimicum habitum fuiſſe, propterea quod diceret quendam ex conjuratis à Cic. ſubornatum, qui

cum

Craſſum ego poſtea prædicantem audivi, tantam illam contumeliam ſibi à Cicerone impoſitam. Sed iiſdem temporibus Q. Catulus, & C. Piſo neque gratia, neque precibus, neque precio Ciceronem impellere quivere, uti per

eum inter conjuratos nominaret: quod vero palam non inſectaretur, filius impedimento fuit: qui cum ſtudiorum ac diſciplinæ amantiſſimus eſſet, vehementer Ciceronem diligebat: ejuſque congreſſu ac familiaritate plurimum utebatur, adeo, ut cum exilio damnatus eſſet Cicero, P. Craſſi filius una eum eo veſtē mutarit, atque alios adoleſcentes complures idem facere compulerit, tandem vero patrem etiam Ciceroni conciliavit. *Idem.*

Prædicantem.] Palam dicentem.

Contumeliam.] Injuriam.

Impoſitam.] Quidam codex manuſcriptus (Impoſitam) habet. & rectius, quam (paratam) ut ego ſentio. *Zanch.*

Sed iiſdem temporibus.] Videtur hoc loco quaſi defendere Ciceronem Salluſtius: dicit enim, Non videtur veriſimile falſo à Cicerone accuſatum fuiſſe, cum nobiliſſimi Rom. cives eum nulla conditione inducere potuerint, ut Cæſarem in conjuratione falſo nominari faceret. *Valla.*

Q. Catulus.] Q. Lutatius Catulus omnium confeſſione Senatus princeps, qui conſul fuerat cum M. Æmilio Lepido anno ab Vrbe condita 675. hic (ut narrat Paterculus) cum diſſuadens Gabinii legem, qua maritimum bellum Pompeio mandabatur, in concione dixiſſet, eſſe quidem præclarum virum Cn. Pompeium, ſed nimium jam libere imperare reipublicæ: neque omnia eſſe in uno reponenda, adjeciſſetque: Si quid huic acciderit, quem in ejus locum ſubſtituetis? ſuccłamavit univerſa concio: Te Quinte Catule. Cicero in Piſonem ſic de hoc Catulo locutus eſt: M. Q. Catulus princeps hujus ordinis, & auctor publici conſilii frequentiſſimo Senatu parentem patriæ me nominavit. quæ verba adſcripſi, quoniam Plutarchus & Appianus dicunt, Catonem, non Catulum, parentem patriæ Ciceronem appellaſſe: verum cum Cicero, Livius, Salluſtius, Plinius, Tranquillus, Paterculus, Florus, Valerius, Eutropius, & alii hunc Q. Catulum vocent, unus (ut puto) Appianus C. appellat. *Cast.*

Q. Catulus, & C. Piſo neque gratia.] Refert Tranquillus Cæſarem inter conjuratos in Senatu nominatum fuiſſe, ſed credo id factum horum ſubornatione. Decidit, inquit, rurſus in diſcrimen aliud inter ſocios Catilinæ nominatus, & apud Nonium Nigrum Quæſtorem à L. Vectio indice, & in Senatu, à Q. Curio, cui, quod privatus conjuratorum conſilium detexerat, conſtituta erant publice præmia. Curius à Catilina ſe cognoviſſe dicebat. Vectius etiam chirographum ejus Catilinæ datum pollicebatur: id vero Cæſar nullo modo tolerandum exiſtimans, cum implorato Cicer. teſtimonio, quædam ſe de conjuratione ultro ad eum detuliſſe docuiſſet, ne Curio præmia darentur, effecit. *Zanch. C. Piſo.* Etſi eo tempore quidam Cn. Piſones Romæ fuerunt, ut ex Hircio & Valerio cognoſcimus: tamen non dubito, quin hic legendum ſit C. Piſo. is enim conſul fuerat cum Acilio Glabrione, & poſtea Galliam adminiſtravit, ut ex Cicerone ad Atticum libro 1. & Dione libro 36. notum eſt. inde reus factus, à Cicerone tum conſule defenſus eſt, & quoniam conſul fortis conſtanſque fuerat, incolumis eſt reipu-

per Allobroges, aut alium indicem C. Cæsar falso nominaretur. Nam uterque cum illo graveis inimicitias exercebant; Piso, oppugnatus in judicio repetundarum, propter cujusdam transpadani supplicium injustum: Catulus, ex petitione pontificatus odio incensus; quod, extrema ætate,

blicæ conservatus, ut ipse refert Cicero in Oratione pro Flacco. quę omnia conveniunt cum iis, quæ infra Sallustius ait: Piso oppugnatus in judicio pecuniarum repetundarum prōpter cujusdam transpadani supplicium injustum. accedit præterea auctoritas vetusti codicis, in quo C. Piso legitur. *Cæs.*

Falso nominaretur.] Plutarchus in Cæsare aliter scribit: ὅτι τὸν μὲν Πείσωνα καὶ Κάτυλον ἐπῆνται Κικέρωνα φεύγοντα Καίσαρος, ἐν τοῖς δὲ Καλλίνου λόγοις ὠφλήκοντος. Sed quidquid dicat Sallustius, pro certo creditur, quod Cæsar fuerit conjurationis particeps, vide Plutar. in Crasso. App. Bel. civil. lib. 2. & Tranquillum in Cæsare. *Idem.*

Oppugnatus in judicio.] Cum enim Piso præfuisset Galliæ citeriori, & injusto judicio Transpadanum quendam damnasset, Romam reversus repetundarum accusatus fuit: quo in judicio à Cæsare oppugnatus est, & ob id inter ipsos graves intercesserant inimicitiæ. *Zanch.*

Repetundarum.] De pecuniis repetundis multæ leges latæ sunt. Primam tulit L. Calpurnius Piso trib. pleb. de qua Cicer. 11. de Offic. nondum centum & decem anni sunt, cum de pecuniis repetundis à L. Pisone lata lex est, nulla cum antea fuisset. Post Calpurniam latæ fuerunt aliæ complures, Iunia, Servilia, Acilia, Cornelia, de quibus consulendus Sigonius 2. de Iudic. 27. Novissime lata est Iulia A. C. Iulio Cæsare. Lege autem repetundarum tenetur, qui in magistratu, potestate, ratione, legatione, vel quo alio officio, munere, ministeriove publico quid acceperit, quo magis aut quo minus officium faceret, uti est in l. 1. 3. 4. 6. 7. ult. D. h. t. Magistratum autem cum dicimus, inprimis Provinciales magistratus intelligimus, quorum causa lex lata est. Vnde Cicero in divin. Quasi vero dubium sit, quin tota lex de pecuniis repetundis sociorum causa constituta sit. nam civibus cum sunt ereptæ pecuniæ, civili fere actione & privato jure repetuntur. Hæc lex socialis est, hoc jus nationum exterarum est, vid. Ant. Matth. de Crim.

Propter cujusdam Transpadani supplicium injustum.] Hoc est, quod illum supplicio injuste affecerat. Transpadanus, à regione. Strabo lib. 5. inquit: Ante omnia de subjecta Alpibus regione dicemus, est autem fœlix admodum campus, & fructuosis collibus varius: hunc medium fere Padus dividit, eaque regio hinc Cispadana, hinc Transpadana dicitur. Cispadana quidem montibus adjacet, atque Liguriæ; reliqua vero Transpadana est. *Zanch.*

Catulus ex petitione Pontificatus.] Plutarch. in Cæsaris vita: Interea defuncto Metello pontifice maximo, cum Pontificatum studio & disceptationibus plenum Isauricus, & Catulus clarissimi viri, & in Senatu potentissimi peterent: haud propterea Cæsar (quin & ipse candidatus descenderet) cessit. cæterum pari undique favore ac studio apparente Catulus, quo amplior erat dignitas, eo magis eventus incertitudinem reformidans, misit qui grandi pecunia Cæsarem, ut ab ea contentione desisteret, inducerent: quibus ille grandiorem se mutuaturum, certatimque enixius petiturum esse respōdit. Instante co-

ætate, maxumis honoribus uſus, ab adoleſcentulo Cæſare

te comitiorum die, cum mater eum ad fores uſque lachrymis proſequeretur, illam complexus dixiſſe fertur: Mater, hodie aut Pontificem, aut exulem videbis filium. Euntibus igitur certatim in ſuffragia tribubus, ſuperior declaratus, non parum ſenatui & optimatibus terrorem incuſſit, tanquam ad omne audaciæ genus redactus. Quapropter Ciceronem Piſo & Catulus incuſabant, qui inter Catilinarios tumultus occaſionem nactus, neci Cæſaris pepercisſet. *Pontificatus.* Romæ fuit collegium pontificum honoratiſſimum, quod Numa Pompilius primus inſtituit, qui pontificem Marcium, Marci filium, ex patribus elegit, eique ſacra omnia exſcripta, exſignataque attribuit: quibus hoſtiis, quibus diebus, ad quæ templa ſacra fierent, atque unde ſumptus, pecunia erogaretur, cæteraque omnia publica privataque ſacra pontificis ſcitis ſubjecit, ut eſſet, quo cõſultum plebs veniret, ne quid divini juris negligendo patrios ritus, peregrinoſq; aſciſcendo turbaretur: nec cœleſtes modo cærimonias, ſed juſta quoque funebria, placandoſq; manes, ut id Pontifex edoceret. Liv. l. 1. Pontifices autore Dionyſio, l. 2. ſunt rerum maximarum domini, mulctareque conſueverunt, quos viderint juſſis ſuis minime obſequentes: ipſi vero neque Senatui, neque pop. Rom. rationem reddere coguntur. defuncto autem eorum aliquo, alius in demortui locum ſubſtituitur, non à populo electus, ſed ab eis ipſis, quicunque maxime idoneus ex civibus videtur: iſque ita ſacerdotium probatus accipit, ſi bonorum eidem civium auguria eveniant. *Zanch. Pontificatus.* Pontifex in honore, in officio, procuratione eſſe dicitur, in magiſtratu, in poteſtate, in imperio non eſſe dicitur. Pontifices privatam, Conſules aliique magiſtatus publicam perſonam ſuſtinebant. Ita Cicer. lib. IV. Tuſc. Scipionem Pontificem maximum hominem privatum appellavit. Extra ſacra religioneſque cum privatas tum publicas, quas Pontificibus Romani cõmendaſſent, nulla eorum functio fuit, nec fere alia animadverſione utebantur, quam ut mulctam indiceret, ſacerdotioque abdicarent, excepto Veſtalium inceſtu, de quo itidem non tam publico jure, quam privata quadam poteſtate, ut patria aut dominica, cognoſcebant. Veruntamen Pontificum dignitas hæc maxima dicebatur eſſe, & ne ex inferiore hominum conditione vilior inferiorque redderetur, eos in collegia iſta cooptabant duntaxat, qui vel in ſummo magiſtratu eſſent, vel antea fuiſſent, hoc eſt, ampliſſimos, ornatiſſimos, præclariſſimos quoſque. Excipio Cæſarem, qui, ut Vellejus Paterculus refert, ante præturam Pontifex Maximus fuit. Quod ægerrime Catulus tulit homo ſupremis dignitatibus functus. Quin tanta Pontificatus erat dignatio, ut Liv. lib. XXV. ita ſcribat: ante Licinium Craſſum intra centum annos & viginti, nemo præter P. Cornelium Calluſſam Pontifex maximus creatus fuerat, qui ſella curuli non ſediſſet. Tribuni, triumviri, quæſtores, & ſi qui alii erant minores magiſtratus, qui non in tribunalibus, ſed in ſubſelliis cõſiderent, excludebantur. Sic conjunctis invicem religione & imperio, ſingulos tantũ majeſtatis adipiſci credebãt, ut ea nihilominus æquo jure, æquaq; dignitate eſſe & haberi viderentur. *Aerod. Pontificatus.* Suetonius Iulio cap. 13. Ovidius lib. III. faſtorum: Quo Cæſar ſtrenue defunctus Pontificales libros ſcripſit; qui citantur alibi à Feſto, Varronemque bibliothecæ præfecit, qui ei libros ſuos rerum Divinarum inſcripſit. Lactantius libro 1. cap. VI. Marcus Varro quo nemo unquam doctior, ne apud Græcos quidem, nedum apud Latinos, in libris rerum divinarum, quos ad C. Cæſarẽ Pont. Max. ſcripſit. *Putſch. Maximis honoribus.*] Nam ædilis, prætor &

& pauci ex clientibus Lentuli, diverſis itineribus, opifices, atque ſervitia in vicis ad eum eripiendum ſolicitabant: partim exquirebant duces multitudinum, qui precio rempub. vexare ſoliti erant. Cethegus autem per nuncios familiam, atque libertos ſuos, lectos, & exercitatos in

bus, & deinceps aliquamdiu libertini dicebantur, non ipſi qui manumittebantur, ſed ingenui ex his procreati, ut teſtatur Suetonius in Claud. cap. 24. Liberti autem ſunt, qui deſierũt eſſe ſervi. Eorum tria genera fuiſſe refert Vlpianus Inſtit. nam alii cives Romani, alii Latini Iuniani, alii dedititiorum numero erant. Et cives Romani quidem ſunt (ut idem ſcribit) qui vindicta, cenſu aut teſtamento nullo jure impediente manumiſſi ſunt. Latini qui ex L. Iunia inter amicos manumiſſi ſunt. Dedititiorum numero ſunt, qui pœnæ cauſa vincti ſunt à domino, quibuſque ſtigmata inſcripta fuerunt: qui propter noxam torti nocenteſque inventi ſunt, deinde quoquo modo manumiſſi ſunt: quive traditi ſunt ferro, aut ut cum beſtiis pugnarent: vel in cuſtodiam conjecti fuerunt. Libertorum quoque ordinem fuiſſe obſervat Turnebus adv. lib. 18. cap. 3. cum autem liberti & clientes patronis operam & fidem deberent, non eſt mirum libertos & clientes Lentuli eum vi eripere conatos fuiſſe.

Et pauci ex clientibus Lentuli.] App. Lentuli præterea ac Cethegi ſervi, libertique magna opificum manu in unum comparata, prætorum domus diverſo itinere invaſerant, eorumque dominos per vim liberare conabantur: qua re percepta Cicero è ſenatu egreditur, & opportunis præſidiis ubique appoſitis, in ſenatum, ut exquireret, accurrit. *Zanch.* Vide ſupra.

Vicis.] De vicis vide Onuphrium. Ex multiplicatis domibus fit vicus. Ex vicis urbs. Vrbani autem vici à via dicuntur, teſte Varrone, quod ex utraque parte viæ ſunt ædificia. Vicus extra urbem pluribus connexis ædificiis pagus dicitur l. 198. de V. S.

Duces multitudinum.] Id eſt, factioſorum capita.

Precio.] Mercede, præmio. nam cum hujuſmodi homines conſueviſſent precio Remp. vexare, liberti Lentuli rati ſunt, eos eſſe idoneos ad hanc rem: quare ſtatim exquiſiverunt, ut eis dato precio patronum ſuum liberarent. *Zanch.*

Familiam.] Familiæ nomen vel de ipſa ſtirpe intelligitur, vel liberi, uxor, & omnes, qui ſub unius poteſtate in eadem domo, natura vel jure vivunt, intelliguntur, unde paterfam. dicitur l. deteſtatio §. familia ff. de V. S. familia quoq; pro hæreditate ſumitur. Hinc familiæ emptor in jure dicitur. Nonnunquam & ii dicuntur, qui in miniſterio noſtro ſunt, etiamſi liberi eſſe proponantur, vel alii bona fide nobis ſervientes, l. 2. §. familiæ ff. vi bon. rapt, l. 1. §. familia ff. de vi & vi armat. ubi etiam familiæ appellatione ſervos duos contineri Paulus lib. 5. Sent. tit. 7. ſcribit. In uno enim ſervo familiæ nomen non valere Cic. in orat. pro Cæcinna dixit; ſed ſi rationem juris interdictique vim & prætorum voluntatem inſpiciamus, ſi unus ſervus dejecit, tota familia dejeciſſe intelligenda eſt. huc pertinet l. 1. ff. de vi & vi armat. ſicuti autem per familiam ſervi plures intelliguntur, ita & familiam publicam dixit IC. in l. 1. ff. de off. Præf. vig. ſervos publicos, qui præſto ædibus erant.

Grege

in audaciam, orabat, uti, grege facto, cum telis ad ſeſe irrumperent. Conſul, ubi ea parari cognovit, diſpoſitis præſidiis, uti res atque tempus monebat, convocato ſenatu refert, quid de his fieri placeat, qui in cuſtodiam traditi erant. ſed eos paulo ante frequens ſenatus judicaverat contra rempub. feciſſe. tum D. Iunius Silanus, primus ſententiam rogatus, quod eo tempore conſul deſignatus erat, de his, qui in cuſtodiis tenebantur, & præterea de L. Caſſio, P. Furio, P. Umbreno, Q. Annio, ſi deprehenſi

Grege facto.] Id eſt, multitudine facta. *Vall.*

Diſpoſitis præſidiis.] Id eſt, militibus armatis circa ædes, ubi conjurati ſervabantur. *Zanch.*

Convocato ſenatu.] Alibi ſcripſimus, non cuicunque vocandi ſenatum, vel conſultum faciendi jus poteſtatemque fuiſſe: ſed his tantum magiſtratibus, qui vocationem & reprehenſionem habebant, ut Dictatori, Conſuli, Prætori, aut Tribuno plebis, aut Tribuno militari, vel urbis Præfecto, aut interregi convocandi Senatus jus poteſtaſque fuit. *Idem.*

Contra remp. feciſſe.] Senatus multis indiciis eos contra rempublicam feciſſe judicavit. Primum, quod Ciceroni gratias egit ſingularibus verbis, & ejus virtute atque diligentia perditorum hominum patefactam eſſe conjurationem decrevit: deinde, quod P. Lentulum, ut ſe abdicaret prætura, coëgit: tum, quod eum & cæteros, de quibus judicavit, in cuſtodiam dandos cenſuit: maximeque quod Ciceronis nomine ſupplicationem decrevit. Poſtremo, quod præmia legatis Allobrogum, Titoque Volturcio dedit ampliſſima. hæc ex 4. Ciceronis orat. contra Cat. ſumpſimus. *Caſtil.*

Syllanus.] Nos (Silanus) ex vetuſtis lapidibus, item Dione, Plutarcho & Appiano ſcripſimus. huic nupſit Servilia Catonis ſoror, M. Bruti mater. quare Cicero de Claris orat. cum ſcribit fuiſſe vitricum Bruti. *Idem.*

Rogatus.] Cum jus relationis penes magiſtratum eſſet, nemo ſenatorum niſi rogatus ſententiam dicere poterat. Cum autem rogatus eſſet, etiam de aliis rebus, quam de quibus relatum erat, ſermones ferere poterat, ut Gellius lib. IV. refert. Quandoque enim non haberi ſenatum, quandoque non eſſe dicendi facultatem. Interdum poſſe aut per imprudentiam, aut dolo malo ejus rei relationem omittere, de qua eſſet admonitus. quin & licitum erat, orationem protrahere, ne quid concluderetur: vulgare illud eſt de Catone, quem Cæſar Coſ. quia finem dicendi non faceret (nolebat enim rem perfici quæ conſulebatur) prehendi loquentem & in carcerem duci juſſit, ſenatum vero conſurrexiſſe, & Catonem quo duceretur voluiſſe proſequi. Agi enim in univerſum ſenatum, quod in Catonem ageretur, à quo jus de Rep. dicendi per conſulem adimeretur. Gell. lib. 4. c. 10.

Quod eo tempore conſul deſignatus erat.] Ordo rogandi ſententias varius fuit. alias primus rogabatur, qui à Cenſoribus princeps in ſenatu lectus fuerat: alias qui deſignati conſules erant. quidam è conſulibus ſtudio aut neceſſitudine aliqua adducti, quem iis viſum erat, honoris gratia extra ordinem ſententiam primum

nunciauerunt, se, deducto magistratu, Lentulo, iamq; eum in Hetruria cultoshabituros. Ibi quibus, Lentulo, P. Len-

cum omnibus suis qui nobiles, aut qui bello apti esse uidebantur, accitis, Romam aduenit. Atque ei non parua spes, non magna moles conflata coniurationis, postquam Cicero consul euasit, ac multi uiri fortes, atque industrii, qui primo rebus timidis auxilio fuerant, sese opposuere. Nam ea tempestate plerique mortales, postquam in diuitiis otium superauit, ambitione, aut potentia alterius, magis quam pudore, aut malo, per artis honestas aut quomodo uolebant, opes nouas sibi quaerebant. Ita corruptis ciuitatis moribus, uarie, sed pertinaciter, luxuria, auaritia, superbia bellabant. Augebatur interea animus Catilinae, ut erat ad omnia mala promptissimus, quibus rebus, quaque de causa, Lentulo, quem ad res nouas conflandas delegerat, confirmato, ipse, ut destinauerat, ante urbem cum exercitu paratus adesse, consulem designatum, C. Antonium, collegam eius, statim adgreditur, spem eius adfinitate sua, et delicta praeterita sustentans. Deinde, ubi uidet animum eius ambitione uulneratum, largitione, et alieni copia, quam ipse sibi per fraudem creauerat, satis firmatum, ad ultimum ducit. Sed Antonium haud parum commouebant C. Caesaris oratio, quae paulo ante habita erat, de coniuratione, et spes, quam bonis omnibus iniecerat, fore, uti per consulem res publica gubernaretur. Praeterea Catilina, Lentulusque, ipsi, quo plures coniurationis participes adscirent, quae quisque bello apta, aut cui facinori idonea uidebatur, uerbis accendebant. Nam si quis animo inpudico, aut manu promptus erat, quique alius, quibus omnia in bello pessuma, quae plurima, bona fide, quam pessume fecerat, eos Catilina maxume sibi familiares adsciscebat. Quod si quis, urbe Romana relicta, paucos annos abesset, spem magnam habebat, fallendi eos, quorum bona rapuerat, quique, ea per iniuriam possessa, egestate premebantur. Praeterea quicumque mouendum aliquem, aut bello opprimendum, sibi, aut amicis, existumabat, quique alienum, quo grauius erat, quam copiae, quibus solueret, erant, omnes ad coniurationem adcumulabantur. Quod si quis adire timebat, aut quem flagitium, aut noxa, ex qua metum capere solent, terrebat, ei quoque, priusquam de coniuratione quicquam ipse audiuerat, mala consilia probabantur. Ad hos Catilina, quo maxume animus hortatur, omnia pollicetur, tabulas nouas, proscriptionem locupletium, magistratus, sacerdotia, rapinas, alia omnia, quae bellum, aut licentia, fert. Postremo, quos manus atque egestas, praeterea audacia impellebat, ad eos, perpetiendo, multos, et diuersos, perfugerat. Nam quidam ex his, memores Sullanae victoriae, quam magnas pecunias ex hostibus alii ex ciuibus adepti, quamque opulenti repente factu essent, quod sibi quisque, per arma, quae uellet, rapere, aut occupare, liberum esset, non minus libenter bellum, quam pacem, exoptabant. Item iuuentus, Catilinae fere, quicumque in agris manuum pretio uictum quaesiuerat, alienus, et praeceps, quem aut priuata luxuria, atque inopia, aut conscius animus facinorosa, et impia, domi militiaeque, turbabat, hos quoque ad Catilinam maxuma copia perfugerat. Quos quidem omnes quisquis intuebatur, aut cum quo familiariter agebat, haud sane quisquam facile credebat, non ex corrupta, atque perdita, manu illum exercitum parari. Sed Catilina, quae quisque horum studia maxume sequebatur, quibus artibus quemque capere solitus erat, haec omnia sollerter intentabat. Ipse alios precibus, alios meretricio ministerio, sollicitabat. Quod cuique dedecus, quae flagitia, in promptu erant, ea suppeditabat. Praeterea, quos inopia bonis exuerat, hortabatur, uti, rapinis, quae ante fecissent, maiores exercerent. Postquam autem Romae, quos ad urbem incendendum, quos ad caedem optimatium, delegerat, quos ipse, quos cum Manlio, ad Fesulas, quos in Apuliam, ire iusserat, tum sibi quisque, quid ante coeptum, quid repente faciundum esset, agere, quae uidere, audire, ubi auxilium petere, ipse sibi praeripere, neque quietem, neque copias, parcere. Igitur ubi ea res non succedit, neque Lentulo, aliisque, quos principes coniurationis esse supra memoraui, placebat, ut ante ipsi undique pararent, quam exercitum adscisceret, quod, ea dilata, plerique, qui nunc, metu perculsi, auxilium promittebant, rem deserebant, et cum omnibus rebus, alius alium, proditionem timebant, Catilina, ubi primum ratus est, satis praesidi sibi paratum, cum trecentis armatis, quos supra memoraui, Romam contendit, ut ipse consulatui petendo insidias tenderet, quippe qui haud minus timebat, ne Antonio, quam ne Ciceroni, bonus consul obtingeret. Igitur primo comitio, ubi consules creabantur, frustra fuit. Deinde ad alterum comitium caedem consulum parabat, paratis armatis, cum maxume Catilina, et Antonius, consules, in campo forent, nisi Catilina, signo pugionis dato, a suis arcessitus, illo concurrisset. Sed ea res, quia non ex animo Ciceronis agebatur, consilio, et cura, rei publicae, prouisa, Catilinae, ac multis aliis, qui de ea re falsi erant, exitio fuit. Nam postquam, illis adhibitis, quos ad caedem consulum, et ad urbem incendendam, delegerat, Catilina conuenit, non modo consilium suum, sed ipsum ordinem, quo quisque, et quo loco, ad pugnandum esset, praeposuit. Deinde, ubi cohortatione sua, quemque animum ad periculum habere uidit, contionem aduocat, atque, illis qui aderant, breuiter, quae sibi cum Lentulo, et cum ceteris, conuenisset, exponit. Nam Catilinae, ut de humili genere, magna, et animi, et corporis, bona fuere. Animus audax, subdolus, uarius, cuius rei lubet simulator, ac dissimulator, alieni adpetens, sui profusus, ardens in cupiditatibus, satis eloquentiae, sapientiae parum. Vastus animus immoderata, incredibilia, nimis alta semper cupiebat. Hunc post dominationem L. Sullae haud mediocris spes arripuerat, ea, quae uulgo fieri solent, bona, ut sibi fingeret, et lubidine sua, nunc alia, nunc contra, omnia agitare. Ei ingens pecunia, quam stupro, quam per scelus, amissam habebat, egestas, in horrida, et aduersa, diuorsa, quae mihi, quae illi

tulo Spintheri, qui tum ædilis erat, Cethegus Q. Cornificio, Statilius C. Cæſari, Gabinus M. Craſſo, Ceparius (nam is paulo ante ex fuga retractus erat) Cn. Terentio

& Plinius lib. 7. cap. 12. Conſul autem fuit cum Metello Nepote, anno poſt Vrbem conditam 696. in quo magiſtratu maximam gloriam adeptus eſt, quod Ciceronem reduxit. Cicero & Dion libro 9. in Civilibus bellis Pompeianas partes ſecutus eſt, ut diſcimus cum ex aliis, tum maxime ex Cæſare. *Caſt.*

Qui tum ædilis erat.] Seu curulis. Plin. lib. 9. c. 39. hic P. Lentulus Spinther ædilis curulis, primus in prætexta uſus dibapha improbatur: qua purpura quis non jam, inquit, triclinaria facit? Spinther ædilis fuit, Vrbis conditæ anno ſeptingenteſimo. Cic. conſule. *Qui tum ædilis erat.* Poſtquam tribuni plebis creati fuerunt, plebs petiit à Senatu, ut permitteret ſibi binos viros quotannis plebeios creare, qui omnia tribunis ſubminiſtrarent, quæ eis opus eſſent, & ut judicarent eas cauſas, quas ipſi eis permitterent, ac ſacrorum publicorumque locorum, & affluentiæ forenſis curam haberent: quod cum à Senatu conceſſum foret, viros duos creavere, quos miniſtros tribunorum, & collegas judiceſque vocaverunt, hique ædiles plebei dicti ſunt: deinde cum iterum plebs contentione maxima cum Patribus certaviſſet, ac tandem ut alter ex conſulibus plebeius fieret, obtinuiſſet, patres pro communicato plebi conſulatu, ædilitatem ſimul & præturam vindicarunt. primum ædiles curules Gn. Quintium Capitolinum & P. Cornelium Scipionem, ex patribus creaverunt: poſtea cum Iulius Cæſar rerum potiretur, tunc primum ſex ædiles creati ſunt. duo patricii, qui Cereales dicti, quia curam gererent annonæ forenſis, copiæque cibariorum: quatuor vero ex plebe. ut Dion l. 42. his verbis meminit: καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἔτει πρῶτον, δύο μὲν καὶ ἐξ εὐπατριδῶν, τέσσαρες δὲ καὶ πληθύος, οἵπερ οἱ δύο δὲ ἀπὸ τῆς δημητρῴου ἐπίκλησιν φέρουσιν. horum præcipuum munus erat, urbis, ædium ſacrarum, publicarum, curam agere, ad eoſque abſentibus vel impeditis conſulibus ſumma rerum, & majeſtas conſularis imperii ſæpe delata eſt: hi præcipue curabant, ut ædificia publica privataque fierent, ut templa, theatra, fora, porticus, curiæ & baſilicæ, atque mœnia magnificis operibus reficerentur & ornarentur, quod Cic. in 3. de Legibus oſtendit: Sunto ædiles curatores urbis annonæ, ludorumque, illiſque ad honoris amplioris gradum, prius acceſſus eſto. Idem in 7. Verr. Nunc ſum deſignatus ædilis, ſcio mihi ludos ſanctiſſimos maxima cum cæremonia, Cereri, Libero, Liberæque faciundos: mihi Floram matrem populi plebiſque Romanæ ludorum celebritate placandam: mihi ludos antiquiſſimos, qui primi Romani ſunt nominati, maxima cum dignitate ac religione Iovi, Iunoni, Minervæque eſſe faciendos: mihi totam urbe tuendam eſſe commiſſam. *Cic.* Hique eis, qui plus quam lege definitum erat, agri poſſiderent, diem dicere, matronas adulterii accuſare, fœneratores coërcere, & obſonia inhibere, atque in exilium mittere poterant, itemque ad ipſos Senatuſconſulta in ædem Cereris deferebantur. *Zanch.*

Q. Cornificio.] Hic eſt, qui petiit conſulatum cum Cicerone, & repulſam tulit. Cicero epiſtolarum ad Atticum libro 1. & Aſconius in expoſitione Orationis in Toga candida. *Caſtil.* *Q. Cornificio.* Hic, ut opinor, in veteri denario dicitur, Q. CORNVFICIVS. AVG. IMP. Im-

rentio ſenatori traduntur. Interea plebes, conjuratione patefacta, quæ primo cupida rerum novarum nimis bello favebat, mutata mente Catilinæ conſilia exſecrari, Ciceronem ad cælum tollere, velut ex ſervitute erepta, gaudium atque lætitiam agitabat. Namque alia belli facinora prædæ magis, quam detrimento fore, incendium vero crudele, immoderatum, ac ſibi maxume calamitoſum putabat; quippe cui omnes copiæ in uſu quotidiano, & cultu corporis erant. Poſt eum diem quidam L. Tarquinius

ad

perator ſcil. ex Africa Provincia, in Conſulatu Ciceronis competitor, & in auguratu collega, ut in Epiſtolis Ciceronis ad eum ſcriptis intelligimus. *Vrſin.*

Interea plebes.] Nunc vulgi mobilitatem oſtendit, quæ prius lætabatur, quod Catilina bellum pararet, eo quod res novas optaret: nunc vero, quia Catilinæ res non proceſſerant ex ſententia, auctorem belli execrabantur, & præcipue quod incendere urbem conſtituerant conjuratores. *Vall.*

Tollere.] Pro tollebant, hoc eſt, extollebant, & laude efferebant. Plut. in Cic. vita: Cæterum deinceps non ſolito ſilentio civium agi, non eo comitantium ordine, feſtivo clamore ac omnium plauſu, qui obviam fierent, liberator & conditor appellatus eſt. Funalia præterea per urbis vicos elucere, lampades, faceſque, tedæque in foribus figi, è ſpeculis paſſim prodire mulieres in præconium ſpectaculumque viri ſingulari quâdam optimorum pompa domum elate repetentis. Horum plerique qui maxima etiam bella confecerant, triumphis ornati, ac non parum maris terræque potiti, aperte invicem faſſi ſunt, populum multis tempeſtatis ſuæ Imperatoribus ducibuſque ex divitiis, ſpoliis, & potentia partis, finibuſq; propagatis obnoxium, nunc ſuæ libertatis, ſuæque ſalutis gratias ſoli Ciceroni deberi, qui ex tam ingenti periculo urbem eripuiſſet. *Zanch.*

Gaudium atque lætitiam.] Lætitia, ut ait Feſtus, demonſtratur geſtu corporis: gaudium eſt in animo ſine geſtu aliquo exteriore. Cicero libro 4. Tuſculanar. quæſt. inquit: Nam cum ratione animus movetur placide atque conſtanter, tum illud gaudium dicitur: cum autem & inaniter & effuſe animus exultat, tum illa lætitia geſtiens, vel nimia dici poteſt. quam ita diffiniunt, ſine ratione animi elationem. & paulo ante: ut ſit lætitia præſentium bonorum, libido futurorum. *Idem.*

Omnes copiæ.] Omnes facultates. *Idem.*

In uſu quotidiano.] Quia in dies opera manuum ſuarum vivunt. *Vall.*

Quidam L. Tarquinius.] Poſt expulſos reges, Tarquiniorum nomen adeo Romanis inviſum fuit, ut eo nomine nemo, quod apud ſcriptores extet, fuerit appellatus. nam quod ex Salluſtii hiſtoriarum lib. 3. à Servio Nonioque adducitur, (medius inter Tarquinium & dominum Perpennam) in antiquo libro Farneſiano *Tarquinium* legitur. Et hic igitur *Tarquinius* legendum videtur. Apud Tacitum quoque Annal. 12. ubi in vulgato eſt: Statilium Taurum opibus illuſtrem, hortis ejus inhians pervertit, accuſante Tarquinio Priſco, legitur in ſcripto libro *Tarquitio. Coler.* Quin & veruſtiſſi-

ſeſſionem adducta erat: quos, ut Catilinæ proſcriptionem, ex tanto numero hoſtium, quos ille reliquerat, corporatione indicatorum, ſi ſolos patricios delegiſſet, ſi ſolos nobiles, ſi ex his ſolos ſuæ familiæ, ſi ex his ſolos potentes, & cædi hoſtium ſuorum, & bello, ſtimulos admouiſſet, præſto, & ſuſtinet J. M. Catilinæ, qui Cæſare tractante, de vita, & ſupplicio ciuium gato, aliique ut corporatione deprehenſi terrerentur, eoque magis proterrerent ad ſolum accedere, quæ ſi ceteroru animos reſtrinxit, & illi ſolidi patricii proterruerunt, hoc ſolo Tarquitius Catilinæ nomine illatus, quem nobilem, maiorum deuitis, familia potentia, ad eum incidiſſe videtur, qui, innocui vitam ſuam, ſi ſolus eſſet, quippe in eo tam rempore tam ſit hominis magni benefacti, quæ ſuperat tanta, ſimulque Catilinæ ſocius, & proprius propter odorem, conciliatum, indicem facilitatis, & ſuæ

Sallust. Catilin. 31. Ibi Cæſar, ubi primum otium fuit, quæ ſuperabant, ſeorſum ſocia cum ſocia, ſimul cum ſimulis, ſeruis, & liberis, ſuis quemque ſectatum conuenire iubet. Ea poſtquam facta ſunt, ſatis magna multitudo circumſteterat tribunal, quo in loco pro ſuo quiſque honore, & ætate conſiſtit. Tum ſic Cæſar exorſus. Si quis, inquit, ſuſtinet J. M. Catilinæ, qui Cæſare tractante, de vita, & ſupplicio ciuium gato, aliique ut corporatione deprehenſi terrerentur, eoque magis proterrerent ad ſolum accedere, quæ ſi ceteroru animos reſtrinxit, & illi ſolidi patricii proterruerunt, hoc ſolo Tarquitius Catilinæ nomine illatus, quem nobilem, maiorum deuitis, familia potentia, ad eum incidiſſe videtur, qui, innocui vitam ſuam, ſi ſolus eſſet, quippe in eo tam rempore tam ſit hominis magni benefacti, quæ ſuperat tanta, ſimulque Catilinæ ſocius, & proprius propter odorem, conciliatum, indicem facilitatis, & ſuæ

Sallust. Catilin. 31. Ibi Cæſar, ubi primum otium fuit, quæ ſuperabant, ſeorſum ſocia cum ſocia, ſimul cum ſimulis, ſeruis, & liberis, ſuis quemque ſectatum conuenire iubet. Ea poſtquam facta ſunt, ſatis magna multitudo circumſteterat tribunal, quo in loco pro ſuo quiſque honore, & ætate conſiſtit. Tum ſic Cæſar exorſus. Si quis, inquit,

que ea re poſtulant, uti referatur. Itaque, conſulente Cicerone, frequens ſenatus decernit: Tarquinii indicium falſum videri, eumque in vinculis retinendum; neque amplius poteſtatem faciundam, niſi de eo indicaret, cujus conſilio tantam rem eſſet mentitus. Erant eo tempore, qui exiſtumarent, indicium illud à P. Autronio machinatum; quo facilius, appellato Craſſo, per ſocietatem periculi reliquos illius potentia tegeret. Alii Tarquinium à Cicerone immiſſum ajebant, ne Craſſus, more ſuo, ſuſcepto malorum patrocinio, remp. conturbaret. Ipſum Craſſum

Vti referatur.] In conſultationem ponatur, an, quod index de Craſſo dixerat, pro vero habendum eſſet. nam referre ad Senatum, eſt in conſultationem Senatus ponere. *Zanch.*

Itaque conſulente Cicerone.] Scribit Livius lib. 3. nemini jus eſſe habendi ſenatum, qui ipſe magiſtratus non ſit: omnibus autem magiſtratibus id jus non eſt. Scribit Gell. cap. 7. lib. 14. M. Varronem in commentario ad Pompeium ſcripſiſſe, qui fuerunt, per quos more majorum Senatus haberi ſoleret: eoſque nominat Dictatorem, Conſules, Prætores, Tribunos pleb., Interregem, Præfectum urbis: neq; aliis, præter hos, jus dicit fuiſſe Senatuſconſultum faciendi. Quoties autem uſuveniebat, ut omnes iſti magiſtratus eodem tempore eſſent, tum quo ſupra ordine ſcripti eſſent, qui eorum prior alio eſſet, ei potiſſimum Senatus conſulendi jus fuiſſe: qui autem Senatum habebat, idem ad Senatum referebat. cum igitur Dictator non eſſet, ſi erant Conſules, illi ad Senatum referre ſolebant. *Idem.*

Frequens Senatus.] Id eſt, fere omnes Senatores. *Idem.*

Neque amplius poteſtatem faciundam.] Scilicet dicendi nonnulla. *Idem.*

Eſſet mentitus.] Gellius lib. 11. cap. 11. ex verbis P. Nigidii inter mendacium dicere & mentiri differentiam ponit: Qui mentitur, inquit, ipſe non fallitur, ſed alterum fallere conatur: qui mendacium dicit, ipſe fallitur. item hoc addit: Qui mentitur, fallit quantum in ſe eſt: & qui mendacium dicit, ipſe non fallit, quantum in ſe eſt. *Idem.*

A P. Autronio.] Puto enim Autronio non Antronio legendum. *Idem.*

Machinatum.] Inventum, confictum, excogitatum. *Idem.*

Tegeret. Defenderet. *Idem.*

A Cicerone ajebant.] Scribit Dion libro 37. nonnullos cenſuiſſe, talem de Craſſo ſuſpicionem non eſſe habendam: alios vero id à conſulibus confictum credidiſſe, ne ſcilicet conjurati opem ab ipſo, qui plurimum poterat, implorarent, & magis Rempub. turbarent. *Idem.*

Ne Craſſus, more ſuo.] Plutarch. in Craſſi vita inquit: Cumque Pompeius perſæpe, ac Cæſar, Cicero etiam nonnullas à ſe cauſas quaſi parum ſe dignas rejicerent, ipſe earum patrocinum ſuſcipiebat: quamobrem à populo maximam gratiam conſequi meruit, quod in cauſis accuratus & diligens, præterea facilis ad opem indigentibus ferendam haberetur. *Idem.*

Ipſum Craſſum ego poſtea.] Refert Plut. Craſſum Ciceronis inimicum habitum fuiſſe, propterea quod diceret quendam ex conjuratis à Cic. ſubornatum, qui

cum

Craſſum ego poſtea prædicantem audivi, tantam illam contumeliam ſibi à Cicerone impoſitam. Sed iiſdem temporibus Q. Catulus, & C. Piſo neque gratia, neque precibus, neque precio Ciceronem impellere quivere, uti per

eum inter conjuratos nominaret: quod vero palam non inſectaretur, filius impedimento fuit: qui cum ſtudiorum ac diſciplinæ amantiſſimus eſſet, vehementer Ciceronem diligebat: ejuſque congreſſu ac familiaritate plurimum utebatur, adeo, ut cum exilio damnatus eſſet Cicero, P. Craſſi filius una eum eo veſtē mutarit, atque alios adoleſcentes complures idem facere compulerit, tandem vero patrem etiam Ciceroni conciliavit. *Idem.*

Prædicantem.] Palam dicentem.

Contumeliam.] Injuriam.

Impoſitam.] Quidam codex manuſcriptus (Impoſitam) habet. & rectius, quam (paratam) ut ego ſentio. *Zanch.*

Sed iiſdem temporibus.] Videtur hoc loco quaſi defendere Ciceronem Salluſtius: dicit enim, Non videtur veriſimile falſo à Cicerone accuſatum fuiſſe, cum nobiliſſimi Rom. cives eum nulla conditione inducere potuerint, ut Cæſarem in conjuratione falſo nominari faceret. *Valla.*

Q. Catulus.] Q. Lutatius Catulus omnium confeſſione Senatus princeps, qui conſul fuerat cum M. Æmilio Lepido anno ab Vrbe condita 675. hic (ut narrat Paterculus) cum diſſuadens Gabinii legem, qua maritimum bellum Pompeio mandabatur, in concione dixiſſet, eſſe quidem præclarum virum Cn. Pompeium, ſed nimium jam libere imperare reipublicæ: neque omnia eſſe in uno reponenda, adjeciſſetque: Si quid huic acciderit, quem in ejus locum ſubſtituetis? ſuccłamavit univerſa concio: Te Quinte Catule. Cicero in Piſonem ſic de hoc Catulo locutus eſt: M. Q. Catulus princeps hujus ordinis, & auctor publici conſilii frequentiſſimo Senatu parentem patriæ me nominavit. quæ verba adſcripſi, quoniam Plutarchus & Appianus dicunt, Catonem, non Catulum, parentem patriæ Ciceronem appellaſſe: verum cum Cicero, Livius, Salluſtius, Plinius, Tranquillus, Paterculus, Florus, Valerius, Eutropius, & alii hunc Q. Catulum vocent, unus (ut puto) Appianus C. appellat. *Caſt.*

Q. Catulus, & C. Piſo neque gratia.] Refert Tranquillus Cæſarem inter conjuratos in Senatu nominatum fuiſſe, ſed credo id factum horum ſubornatione. Decidit, inquit, rurſus in diſcrimen aliud inter ſocios Catilinæ nominatus, & apud Nonium Nigrum Quæſtorem à L. Vectio indice, & in Senatu, à Q. Curio, cui, quod privatus conjuratorum conſilium detexerat, conſtituta erant publice præmia. Curius à Catilina ſe cognoviſſe dicebat. Vectius etiam chirographum ejus Catilinæ datum pollicebatur: id vero Cæſar nullo modo tolerandum exiſtimans, cum implorato Cicer. teſtimonio, quædam ſe de conjuratione ultro ad eum detuliſſe docuiſſet, ne Curio præmia darentur, effecit. *Zanch. C. Piſo.* Etſi eo tempore quidam Cn. Piſones Romæ fuerunt, ut ex Hircio & Valerio cognoſcimus: tamen non dubito, quin hic legendum ſit C. Piſo. is enim conſul fuerat cum Acilio Glabrione, & poſtea Galliam adminiſtravit, ut ex Cicerone ad Atticum libro 1. & Dione libro 36. notum eſt. inde reus factus, à Cicerone tum conſule defenſus eſt, & quoniam conſul fortis conſtanſque fuerat, incolumis eſt reipu-

per Allobroges, aut alium indicem C. Cæsar falso nominaretur. Nam uterque cum illo graveis inimicitias exercebant; Piso, oppugnatus in judicio repetundarum, propter cujusdam transpadani supplicium injustum: Catulus, ex petitione pontificatus odio incensus; quod, extrema ætate,

blicæ conservatus, ut ipse refert Cicero in Oratione pro Flacco, quę omnia conveniunt cum iis, quæ infra Sallustius ait: Piso oppugnatus in judicio pecuniarum repetundarum prōpter cujusdam transpadani supplicium injustum. accedit præterea auctoritas vetusti codicis, in quo C. Piso legitur. *Cast.*

Falso nominaretur.] Plutarchus in Cæsare aliter scribit: ὅτι καὶ Πείσωνα καὶ Κάτυλον ὑπατεύοντα Κικέρωνα φεύξεσθαι Καίσαρος, ἐν τοῖς αὐτοῖς Καλλίνου λαθεῖν ἀναχθόντος. Sed quidquid dicat Sallustius, pro certo creditur, quod Cæsar fuerit conjurationis particeps, vide Plutar. in Crasso. App. Bel. civil. lib. 2. & Tranquillum in Cæsare. *Idem.*

Oppugnatus in judicio.] Cum enim Piso præfuisset Galliæ citeriori, & injusto judicio Transpadanum quendam damnasset, Romam reversus repetundarum accusatus fuit: quo in judicio à Cæsare oppugnatus est, & ob id inter ipsos graves interceſſerant inimicitiæ. *Zanch.*

Repetundarum.] De pecuniis repetundis multæ leges latæ sunt. Primam tulit L. Calpurnius Piso trib. pleb. de qua Cicer. 11. de Offic. nondum centum & decem anni sunt, cum de pecuniis repetundis à L. Pisone lata lex est, nulla cum antea fuisset. Post Calpurniam latæ fuerunt aliæ complures, Iunia, Servilia, Acilia, Cornelia, de quibus consulendus Sigonius 2. de Iudic. 27. Novissime lata est Iulia A. C. Iulio Cæsare. Lege autem repetundarum tenetur, qui in magistratu, potestate, ratione, legatione, vel quo alio officio, munere, ministeriove publico quid acceperit, quo magis aut quo minus officium faceret, uti est in l. 1.3.4.6.7. ult. D. h.t. Magistratum autem cum dicimus, inprimis Provinciales magistratus intelligimus, quorum causa lex lata est. Vnde Cicero in divin. Quasi vero dubium sit, quin tota lex de pecuniis repetundis sociorum causa constituta sit. nam civibus cum sunt ereptæ pecuniæ, civili fere actione & privato jure repetuntur. Hæc lex socialis est, hoc jus nationum exterarum est, vid. Ant. Matth. de Crim.

Propter cujusdam Transpadani supplicium injustum.] Hoc est, quod illum supplicio injuste affecerat. Transpadanus, à regione. Strabo lib. 5. inquit: Ante omnia de subjecta Alpibus regione dicemus, est autem fœlix admodum campus, & fructuosis collibus varius: hunc medium fere Padus dividit, eaque regio hinc Cispadana, hinc Transpadana dicitur. Cispadana quidem montibus adjacet, atque Liguriæ; reliqua vero Transpadana est. *Zanch.*

Catulus ex petitione Pontificatus.] Plutarch. in Cæsaris vita: Interea defuncto Metello pontifice maximo, cum Pontificatum studio & disceptationibus plenum Isauricus, & Catulus clarissimi viri, & in Senatu potentissimi peterent: haud propterea Cæsar (quin & ipse candidatus descenderet) cessit. cæterum pari undique favore ac studio apparente Catulus, quo amplior erat dignitas, eo magis eventus incertitudinem reformidans, misit qui grandi pecunia Cæsarem, ut ab ea contentione desisteret, inducerent: quibus ille grandiorem se mutuaturum, certatimque enixius petiturum esse respōdit. Instante co-

ætate, maxumis honoribus uſus, ab adoleſcentulo Cæſare

te comitiorum die, cum mater eum ad fores uſque lachrymis proſequeretur, illam complexus dixiſſe fertur: Mater, hodie aut Pontificem, aut exulem videbis filium. Euntibus igitur certatim in ſuffragia tribubus, ſuperior declaratus, non parum ſenatui & optimatibus terrorem incuſſit, tanquam ad omne audaciæ genus redactus. Quapropter Ciceronem Piſo & Catulus incuſabant, qui inter Catilinarios tumultus occaſionem nactus, neci Cæſaris pepercisſet. *Pontificatus.* Romæ fuit collegium pontificum honoratiſſimum, quod Numa Pompilius primus inſtituit, qui pontificem Marcium, Marci filium, ex patribus elegit, eique ſacra omnia exſcripta, exſignataque attribuit: quibus hoſtiis, quibus diebus, ad quæ templa ſacra fierent, atque unde ſumptus, pecunia erogaretur, cæteraque omnia publica privataque ſacra pontificis ſcitis ſubjecit, ut eſſet, quo cõſultum plebs veniret, ne quid divini juris negligendo patrios ritus, peregrinoſq; aſciſcendo turbaretur: nec cœleſtes modo cærimonias, ſed juſta quoque funebria, placandoſq; manes, ut id Pontifex edoceret. Liv. l. 1. Pontifices autore Dionyſio, l. 2. ſunt rerum maximarum domini, mulctareque conſueverunt, quos viderint juſſis ſuis minime obſequentes: ipſi vero neque Senatui, neque pop. Rom. rationem reddere coguntur. defuncto autem eorum aliquo, alius in demortui locum ſubſtituitur, non à populo electus, ſed ab eis ipſis, quicunque maxime idoneus ex civibus videtur: iſque ita ſacerdotium probatus accipit, ſi bonorum eidem civium auguria eveniant. *Zanch. Pontificatus.* Pontifex in honore, in officio, procuratione eſſe dicitur, in magiſtratu, in poteſtate, in imperio non eſſe dicitur. Pontifices privatam, Conſules aliique magiſtatus publicam perſonam ſuſtinebant. Ita Cicer. lib. IV. Tuſc. Scipionem Pontificem maximum hominem privatum appellavit. Extra ſacra religioneſque cum privatas tum publicas, quas Pontificibus Romani cõmendaſſent, nulla eorum functio fuit, nec fere alia animadverſione utebantur, quam ut mulctam indicerẽt, ſacerdotioque abdicarent, excepto Veſtalium inceſtu, de quo itidem non tam publico jure, quam privata quadam poteſtate, ut patria aut dominica, cognoſcebant. Veruntamen Pontificum dignitas hæc maxima dicebatur eſſe, & ne ex inferiore hominum conditione vilior inferiorque redderetur, eos in collegia iſta cooptabant duntaxat, qui vel in ſummo magiſtratu eſſent, vel antea fuiſſent, hoc eſt, ampliſſimos, ornatiſſimos, præclariſſimos quoſque. Excipio Cæſarem, qui, ut Vellejus Paterculus refert, ante præturam Pontifex Maximus fuit. Quod ægerrime Catulus tulit homo ſupremis dignitatibus functus. Quin tanta Pontificatus erat dignatio, ut Liv. lib. xxv. ita ſcribat: ante Licinium Craſſum intra centum annos & viginti, nemo præter P. Cornelium Calluſſam Pontifex maximus creatus fuerat, qui ſella curuli non ſediſſet. Tribuni, triumviri, quæſtores, & ſi qui alii erant minores magiſtratus, qui non in tribunalibus, ſed in ſubſelliis cõſiderent, excludebantur. Sic conjunctis invicem religione & imperio, ſingulos tantũ majeſtatis adipiſci credebãt, ut ea nihilominus æquo jure, æquaq; dignitate eſſe & haberi viderentur. *Aerod. Pontificatus.* Suetonius Iulio cap. 13. Ovidius lib. III. faſtorum: Quo Cæſar ſtrenue defunctus Pontificales libros ſcripſit, qui citantur alibi à Feſto, Varronemque bibliothecæ præfecit, qui ei libros ſuos rerum Divinarum inſcripſit. Lactantius libro 1. cap. VI. Marcus Varro quo nemo unquam doctior, ne apud Græcos quidem, nedum apud Latinos, in libris rerum divinarum, quos ad C. Cæſarẽ Pont. Max. ſcripſit. *Putſch. Maximis honoribus.*] Nam ædilis, prætor &

sare victus discesserat. Res autem opportuna videbatur; quod is, privatim egregia liberalitate, publice maxumis muneri-

tor & consul fuerat cum M. Lepido, ut Livius libro 9. scribit: & præterquam quod maximis honoribus functus esset, maxime quoque eloquens habebatur. de quo Cicer. in Oratore lib. 3. Quid jucundius auribus nostris unquam accidit hujus oratione Catuli? quæ est ita pura, ut Latine loqui pene solus videatur: sic autem gravis, ut in singulari dignitate, omnis tamen adsit humanitas ac lepos. quid multa? istum audiens equidem sic judicare soleo, quicquid aut addideris, aut mutaveris, aut detraxeris, vitiosius aut deterius futurum. *Zanch.*

Adolescentulo Cæsare.] Anno ætatis 36. Pontifex enim maximus nominatus, & post ædilitatem creatus est: quæ cum biennio distet à quæstura, & quæsturam Cæsar gesserit anno ætatis 33. quod Suetonius declarat, pontificatum consequi non potuit ante annum 36. Sic Cicero Curionem lib. 11. Famil. Ep. 1. *adolescentem*, & Ep. XII. lib. II. ad Attic. *juvenem* nominat, cum ea epistola septem annis ante illam ad Curionem scripta sit. nam in ea, Clodii tribunatum petentis, mentio fit, cæ vero ad Curionem omnes, præter ultimam gratulationis officio fungentem, Calvino & Messalla Coss. scriptæ sunt; quo certe anno videtur Curio major annis 30. fuisse, cum biennio post trib. pleb. fuerit, Sulpitio & Marcello Coss. ut patet ex Ep. VII. lib. II. Fam. In oratione etiam pro Muræna vocatur adolescens Ser. Sulpitius, cum minor annis 30. certe non esset. Habita enim oratio illa à Cicerone Consule: Sulpitius autem post annos 11. consulatum gessit. Et lib. II. de Orat. cum dixisset Cicero de L. Crasso, non multa eum, quæ quidem exstarent, & ea ipsa adolescentem, scripta reliquisse, postea in libr. de Claris Orat. ejus orationem quam habuit pro Servilia lege, annos natus 34, exstare significat. *Putschius.*

Victus discesserat.] Hinc patet lapsum esse Dionem, qui lib. 37. scripsit: Cæsarem post supplicium conjuratorum petiisse pontificatum. *Cast.*

Quod is privatim egregia liberalitate.] Id est, excellenti quadam liberalitate. Plutarch. in Cæsaris vita: Ad impensas autem, inquit, profusior, brevem ac momentaneam sibi gloriam tam magnis opibus permutare videbatur: cum re tamen vera parvis ampliſſima compararet, antea vero, quam ullum iniret magistratum, mille trecentorum talentûm æs alienum conflasse dicitur: commissa deinde illi Appiæ viæ cura, ingentem prodegit pecuniam, & pontificatum maximum petiit, non sine profusissima largitione: in qua reputans magnitudinem æris alieni, cum mane ad comitia descenderet, prædixisse matri osculanti fertur, domum non nisi se Pontificem reversurum. Tranquillus. *Zanch. Egregia liberalitate.* Sallustius hic ad voluntatem loqui videtur, non ad veritatem, ut multis aliis in locis, cum de Cæsare loquitur, Cæsar enim, cum largitionibus pararet sibi viam ad tyrannidem, nullo pacto vere liberalis vocari poterat, ut docet Arist. Moralium ad Nicom. lib. 4. cap. 1. *Cast.*

Publice maximis muneribus grandem pecuniam debebat.] Plutarch. in Cæsaris vita: Ædilis, inquit, viginti ac trecenta gladiatorum paria exhibuit circa spectacula, pompas atque convivia profusissimis utens sumptibus, universas superiorum munificentias obliteravit: quas ob res affectam sibi adeo plebem reddidit, ut unusquisque novas dignitates, novosque excogitaret honores, quibus illi pares gratias referrent: & cum ædilitium munus edere magnificentissime

muneribus, grandem pecuniam debebat. Sed ubi Consulem ad tantum facinus impellere nequeunt, ipsi singillatim circumeundo, atque ementiendo, quæ se ex Volturtio, aut Allobrogibus audisse dicerent, magnam illi invidiam conflaverant; usque adeo, uti nonnulli equites R. qui præsidii causa cum telis erant circum ædem Concordiæ, seu periculi magnitudine, seu animi mobilitate impulsi, quo studium suum in remp. clarius esset, egredienti ex senatu Cæsari gladio minitarentur. Dum hæc in senatu aguntur, & dum legatis Allobrogum, & T. Volturtio, comprobato eorum indicio, præmia decernuntur: liberti, &

centissime instituisset, conflatas clam Marii statuas, triumphaliaq; signa noctu in Capitolio erexit: ut primú illuxit, cuncta auro micantia, ac magnificis instructa artificiis cernebantur. Plin. libro 33. cap. 3. Cæsar, inquit, qui postea Dictator fuit, primus in ædilitate munere patris funebri omni apparatu arenæ argenteo usus est, ferasque argenteis vasis incessere tum primum visum. multa quoque Tranquillus, ubi de ædilitate ipsius loquitur, ex quibus ingentes impensas eum fecisse conjectare possumus. & App. lib. 2. refert, Cæsarem à creditoribus retentum jurasse duobus millibus & quingentis myriadibus sibi opus esse; ut nihil haberet. quæ summa ex Budęi supputatione, ære nostro instar est sexcentorum vigintiquinque millium aureorum. *Zanch.*

Invidiam conflaverant.] Concitaverant, paraverant. *Idem.*

Concordiæ.] Vide supra.

Animi mobilitate.] In quibusdam codicibus legitur, *nobilitate.*

Egredienti Cæsari gladio minitarentur.] Plut. in Cæsaris vita: Egredienti deinde Cæsari curiam, magna juvenum manus, qui Cic. præsidii causa circumstabant, occurrere nudos intentantes gladios: tum Curio objectu togæ complexus eum eduxisse traditur. Cic. quoque aspectantes deterruit adolescentes, sive ob plebis metum, sive quod impiam ac iniquam eam cædem duceret. *Zanch. Minitarentur.* Suetonius autem ait: In senatu Cæsari, cum Catonis sententiam impedire non desisteret, Romanos equites strictos jam gladios usque eo intentasse, ut sedentes una proximi eum deseruerint, vix pauci complexu togaque objecta protexerint. *Cast.*

Præmia decernuntur.] Cic. in Catilin. Postremo, inquit, hesterno die præmia legatis Allobrogum, Titoque Volturcio dedistis; quæ sunt amplissima, quæ sunt omnia ejusmodi, ut ii qui in custodia nominatim dati sunt, sine ulla dubitatione à vobis damnati esse videantur. *Zanch. Præmia decernuntur,* Pridie Non. Decembris indices, Volturcius, & Allobroges maximis præmiis affecti sunt, ut ex Cicerone cognoscimus. 3. enim Non. deprehensi sunt conjurati, & in custodiam traditi: pridie Non. indicibus præmia decreta sunt, Nonis vero de conjuratis supplicium sumptum. ut infra docebimus. *Cast.*

Liberti.] Legitur & Libertini. Libertes olim & libertinos distinguebant, Appii quippe Cæci Censoris temporibus,

& pauci ex clientibus Lentuli, diverſis itineribus, opifices, atque ſervitia in vicis ad eum eripiendum ſolicitabant: partim exquirebant duces multitudinum, qui precio rempub. vexare ſoliti erant. Cethegus autem per nuncios familiam, atque libertos ſuos, lectos, & exercitatos in

bus, & deinceps aliquamdiu libertini dicebantur, non ipſi qui manumittebantur, ſed ingenui ex his procreati, ut teſtatur Suetonius in Claud. cap. 24. Liberti autem ſunt, qui deſierũt eſſe ſervi. Eorum tria genera fuiſſe refert Vlpianus Inſtit. nam alii cives Romani, alii Latini Iuniani, alii dedititiorum numero erant. Et cives Romani quidem ſunt (ut idem ſcribit) qui vindicta, cenſu aut teſtamento nullo jure impediente manumiſſi ſunt. Latini qui ex L. Iunia inter amicos manumiſſi ſunt. Dedititiorum numero ſunt, qui pœnæ cauſa vincti ſunt à domino, quibuſque ſtigmata inſcripta fuerunt: qui propter noxam torti nocenteſque inventi ſunt, deinde quoquo modo manumiſſi ſunt: quive traditi ſunt ferro, aut ut cum beſtiis pugnarent: vel in cuſtodiam conjecti fuerunt. Libertorum quoque ordinem fuiſſe obſervat Turnebus adv. lib. 18. cap. 3. cum autem liberti & clientes patronis operam & fidem deberent, non eſt mirum libertos & clientes Lentuli eum vi eripere conatos fuiſſe.

Et pauci ex clientibus Lentuli.] App. Lentuli præterea ac Cethegi ſervi, libertique magna opificum manu in unum comparata, prætorum domus diverſo itinere invaſerant, eorumque dominos per vim liberare conabantur: qua re percepta Cicero è ſenatu egreditur, & opportunis præſidiis ubique appoſitis, in ſenatum, ut exquireret, accurrit. *Zanch.* Vide ſupra.

Vicis.] De vicis vide Onuphrium. Ex multiplicatis domibus fit vicus. Ex vicis urbs. Vrbani autem vici à via dicuntur, teſte Varrone, quod ex utraque parte viæ ſunt ædificia. Vicus extra urbem pluribus connexis ædificiis pagus dicitur l. 198. de V. S.

Duces multitudinum.] Id eſt, factioſorum capita.

Precio.] Mercede, præmio. nam cum hujuſmodi homines conſueviſſent precio Remp. vexare, liberti Lentuli rati ſunt, eos eſſe idoneos ad hanc rem: quare ſtatim exquiſiverunt, ut eis dato precio patronum ſuum liberarent. *Zanch.*

Familiam.] Familiæ nomen vel de ipſa ſtirpe intelligitur, vel liberi, uxor, & omnes, qui ſub unius poteſtate in eadem domo, natura vel jure vivunt, intelliguntur, unde paterfam. dicitur l. deteſtatio §. familia ff. de V. S. familia quoq; pro hæreditate ſumitur. Hinc familiæ emptor in jure dicitur. Nonnunquam & ii dicuntur, qui in miniſterio noſtro ſunt, etiamſi liberi eſſe proponantur, vel alii bona fide nobis ſervientes, l. 2. §. familiæ ff. vi bon. rapt, l. 1. §. familia ff. de vi & vi armat. ubi etiam familiæ appellatione ſervos duos contineri Paulus lib. 5. Sent. tit. 7. ſcribit. In uno enim ſervo familiæ nomen non valere Cic. in orat. pro Cæcinna dixit; ſed ſi rationem juris interdictique vim & prætorum voluntatem inſpiciamus, ſi unus ſervus dejecit, tota familia dejeciſſe intelligenda eſt. huc pertinet l. 1. ff. de vi & vi armat. ſicuti autem per familiam ſervi plures intelliguntur, ita & familiam publicam dixit IC. in l. 1. ff. de off. Præf. vig. ſervos publicos, qui præſto ædibus erant.

Grege

in audaciam, orabat, uti, grege facto, cum telis ad ſeſe irrumperent. Conſul, ubi ea parari cognovit, diſpoſitis præſidiis, uti res atque tempus monebat, convocato ſenatu refert, quid de his fieri placeat, qui in cuſtodiam traditi erant. ſed eos paulo ante frequens ſenatus judicaverat contra rempub. feciſſe. tum D. Iunius Silanus, primus ſententiam rogatus, quod eo tempore conſul deſignatus erat, de his, qui in cuſtodiis tenebantur, & præterea de L. Caſſio, P. Furio, P. Umbreno, Q. Annio, ſi deprehenſi

Grege facto.] Id eſt, multitudine facta. *Vall.*

Diſpoſitis præſidiis.] Id eſt, militibus armatis circa ædes, ubi conjurati ſervabantur. *Zanch.*

Convocato ſenatu.] Alibi ſcripſimus, non cuicunque vocandi ſenatum, vel conſultum faciendi jus poteſtatemque fuiſſe: ſed his tantum magiſtratibus, qui vocationem & reprehenſionem habebant, ut Dictatori, Conſuli, Prætori, aut Tribuno plebis, aut Tribuno militari, vel urbis Præfecto, aut interregi convocandi Senatus jus poteſtaſque fuit. *Idem.*

Contra remp. feciſſe.] Senatus multis indiciis eos contra rempublicam feciſſe judicavit. Primum, quod Ciceroni gratias egit ſingularibus verbis, & ejus virtute atque diligentia perditorum hominum patefactam eſſe conjurationem decrevit: deinde, quod P. Lentulum, ut ſe abdicaret prætura, coëgit: tum, quod eum & cæteros, de quibus judicavit, in cuſtodiam dandos cenſuit: maximeque quod Ciceronis nomine ſupplicationem decrevit. Poſtremo, quod præmia legatis Allobrogum, Titoque Volturcio dedit ampliſſima. hæc ex 4. Ciceronis orat. contra Cat. ſumpſimus. *Caſtil.*

Syllanus.] Nos (Silanus) ex vetuſtis lapidibus, item Dione, Plutarcho & Appiano ſcripſimus. huic nupſit Servilia Catonis ſoror, M. Bruti mater. quare Cicero de Claris orat. eum ſcribit fuiſſe vitricum Bruti. *Idem.*

Rogatus.] Cum jus relationis penes magiſtratum eſſet, nemo ſenatorum niſi rogatus ſententiam dicere poterat. Cum autem rogatus eſſet, etiam de aliis rebus, quam de quibus relatum erat, ſermones ſerere poterat, ut Gellius lib. IV. refert. Quandoque enim non haberi ſenatum, quandoque non eſſe dicendi facultatem. Interdum poſſe aut per imprudentiam, aut dolo malo ejus rei relationem omittere, de qua eſſet admonitus. quin & licitum erat, orationem protrahere, ne quid concluderetur: vulgare illud eſt de Catone, quem Cæſar Coſ. quia finem dicendi non faceret (nolebat enim rem perfici quæ conſulebatur) prehendi loquentem & in carcerem duci juſſit, ſenatum vero conſurrexiſſe, & Catonem quo duceretur voluiſſe proſequi. Agi enim in univerſum ſenatum, quod in Catonem ageretur, à quo jus de Rep. dicendi per conſulem adimeretur. Gell. lib. 4. c. 10.

Quod eo tempore conſul deſignatus erat.] Ordo rogandi ſententias varius fuit. alias primus rogabatur, qui à Cenſoribus princeps in ſenatu lectus fuerat: alias qui deſignati conſules erant. quidam è conſulibus ſtudio aut neceſſitudine aliqua adducti, quem iis viſum erat, honoris gratia extra ordinem ſententiam

primum

prehenſi forent, ſupplicium ſumendum decreverat: iſque poſtea, permotus oratione C. Cæſaris, pedibus in ſententiam Ti. Neronis iturum ſe dixerat; quod de ea re, præſidiis additis, referendum cenſuerat. Sed Cæſar, ubi ad eum ventum eſt, rogatus ſententiam à conſule, hujuſcemodi verba locutus eſt.

„ Omnis homines, P. C. qui de rebus dubiis conſultant,

primum rogabant. obſervatum tamen eſt, cum extra ordinem fieret, ne quiſquis quenquam ex alio, quam ex conſulari loco ſententiam primum rogaret. Hæc Gellius lib. 4. cap. 10. Dionyſius autem Halicarn. multis in locis teſtatur, olim apud Romanos morem fuiſſe, ut primi ſeniores ſententiam rogarentur, deinceps minores natu: idque ita intelligendum eſt, ut ſecundum magiſtratuum ordinem ſententiam dicerent. conſulares enim primo, prætorii ſecundo, ædilitii tertio, tribunitii quarto, quæſtorii quinto loco ſententiam dicebant. Sed quiſpiam fortaſſe quæret, cum Silanus & Murena conſules deſignati eſſent, cur prior Silanus ſententiam interrogatus eſt? Ego hanc cauſam fuiſſe exiſtimo, quod Silanus priore loco conſul renunciatus fuerat; cauſam vero cur deſignati conſules primi ſententiam rogarentur, videbis apud Appianum Civilis hiſtoriæ lib. 2. *Caſt.*

Iſque poſtea permotus oratione C. Cæſaris.] Suetonius in Cæſare dicit, Silanum ſententiam ſuam, quia mutare turpe erat, interpretatione leniiſſe, veluti gravius, atque ipſe ſenſiſſet, exceptam. affirmabat enim (quod Plutarchus & in Catone, & in Cicerone docet) ſe, cum diceret extremum ſupplicium, non mortem, ſed carcerem intellexiſſe. *Ἔχαλον γὰρ ἀνδρὶ Ῥωμαίῳ τὸν ἡσυχῆν ἅπαντων.* *Idem.*

Pedibus in ſententiam Tiberii Neronis iturum ſe dixerat.] Dixerat ſe aſſenſurum Neroni. *Caſtil.* *Pedibus in ſententiam iturus.* Senatuſconſulta duobus modis fieri ſolita, Agellius lib. 14. c. 7. ex Varrone docet, aut per diſceſſionem, ſi conſentiretur, aut ſi res dubia eſſet, per ſingulorum ſententias exquiſitas. In ſenatuſconſultis autem per diſceſſionem faciendis moris fuit, ut magiſtratus, qui de aliqua re ad ſenatum retulerat, diceret: qui hoc cenſetis illuc tranſite, qui alia omnia in hanc partem, quibus verbis præibat ominis cauſa, ut diceret, qui non cenſetis. Feſtus, Gell., alii. Ad hunc itaque morem hic alludit.

Quod de ea re.] Appianus lib. 2. Bellorum civilium ait, cenſuiſſe Neronem, ut deprehenſi cuſtodirentur, donec Catilinam devincerent, remque diligentius perſpicerent. *Caſt.*

Præſidiis additis.] In Fabriciano cæteriſque vetuſtioribus eſt, Præſidiis abditis. *Riv.*

Cæſar.] Is tum erat, ut oſtendunt Suetonius in Cæſare, & Dion lib. 37. prætor deſignatus, quare Cicero Epiſt. ad Atticum lib. 12. ait eum loco prætorio ſententiam dixiſſe. *Caſt.*

Omnis homines.] Haud ego ſcio, an hæc ipſa ſit oratio, quam habuit Cæſar. Scribit enim Plutarchus in Catonis vita, cum de conjuratorum pœna ageretur à Cicerone, celerrimos quoſdam ſcriptores diſpoſitos, qui ſignis quibuſdam, & notis brevibus multarum literarum vim habentibus dicta omnia colligerent, unde factum initium eſt notariorum eorum, qui in foro judiciali

tant, ab odio, amicitia, ira, atque miſericordia vacuos „
eſſe decet. haud facile animus verum providet, ubi illa „
officiunt; neque quiſquam omnium lubidini ſimul & „
uſui paruit. ubi intenderis ingenium, valet. ſi lubido „
poſſidet, ea dominatur; animus nihil valet. Magna „
mihi copia eſt memorandi P. C. qui reges, aut qui po- „
puli, ira, aut miſericordia impulſi, male conſuluerint: „
ſed ea malo dicere, quæ majores noſtri contra lubidi- „
nem animi ſui, recte atque ordine fecere. Bello Mace- „
donico, quod cum rege Perſe geſſimus, Rhodiorum ci- „
vitas,

judiciali ſcribebant quam celerrime: à quibus poſtea acceptam brevem Ciceronis defenſionem Milonis, Pedianus autor eſt. Sed ſolam Catonis orationem, ut ait, ſervatam ferunt: mihi vero non liquet, cur Catonis potius quam Cęſaris, aliorumq; ſervata ſit ſententia, cum ipſe Cic. pro P. Sylla dicat: Cum de conjurationis indicio ſuperiore Senatu ageretur, conſtitutos à ſe ſcriptores ſumma virtute, memoria, ſcientia, conſuetudine & celeritate ſcribendi facillime, quæ dicerentur, qui omnium judicum dicta, interrogata, reſponſa perſcriberent: id indicium in tabulas publicas relatum, ab omnibus librariis idem deſcribi juſſit, pervulgavit, ediditque P. R. toti Italiæ: atque in omnes provincias dimiſit, ut ejus indicii nemo ignarus eſſet. Idem de Senatorum ſententia factum arbitror. Sed contra, me movet, ut non credam, hanc Cæſaris orationem eſſe: primum, quod è Repub. viſum non ſit, illam orationem ſervari, & Catonis ſolius ſervatam, cujus ex ſententia in conjuratos animadverſum eſt. Deinde, quod nonnulla Cicero in 4. Invect. in Catilinam, quæ non ſunt in hac Cæſaris oratione, dicit. *Zanch.*

Libidini.] Id eſt, affectibus.

Perſe.] Perſes ſive Perſeus vigeſimus, ut placet Livio (nam Iuſtinus & Euſebius numerum augent) & ultimus rex Macedonum, cum juventute, opibus regni, & ætate florens hæreditarium à patre relictum contra Romanos bellum moliretur, hoſtis judicatus eſt: & tandem à Paulo Æmilio Romam ad triumphum ductus, cum regnaſſet annos undecim, ut leges apud Liv. Decade 4. & 5. & apud Florum lib. 2. cap. 12. quadriennio poſt in libera cuſtodia Albæ deceſſit, ut ſcribunt Paterculus in priore volumine, Val. Max. lib. 5. cap. 1. & Oroſius lib. 4. cap. 20. Plutar. autem in Æmilio diverſas opiniones affert. *Caſtil.*

Rhodiorum civitas.] Romani devicto Antiocho Syriæ rege Lyciam & Cariam uſque ad Mæandrum amnem præter Telmeſſum (ut docet Liv. Decadis 3. lib. 7. & 1.) Rhodiis dedere, qui tamen poſtea beneficii immemores bello Macedonico 2. Perſeo potius, quam Romanis favere viſi ſunt: ideo cum multi cenſerent, bellum eſſe inferendum Rhodiis, M. Porcius Cato plurimum Rhodiorum cauſam adjuvit: ita tamen reſponſum iis eſt, ut nec hoſtes fierent, nec ſocii permanerent, juſſique ſunt ante certam diem ex Lycia & Caria deducere præfectos, poſtea tamen ſocietas cum iis deprecantibus juncta eſt. *Caſt.* *Rhodiorum civitas.*] Rhodus inſula eſt in mari Carpathio: & Soli hæc inſula

ſacra

„ vitas, magna, atque magnifica, quæ populi R. opibus „ creverat, infida, atque advorsa nobis fuit: sed postquam, „ bello confecto, de Rhodiis consultum est, majores no- „ stri, ne quis divitiarum magis, quam injuriæ bellum in- cœptum

sacra est, Colossoque nobilis. *Zanchius.* Rhodios per XIII. annos maris dominium obtinuisse veterum testantur monumenta. Atque eorum hinc studium circa rem nauticam laudat Strabo, qui de Rhodo, ἐθαλασσοκράτησεν, inquit, πολλὰ χρόνον καὶ τὰ λῃστήρια κατέλυεν, domina erat maris diu & Pyratas sustulit. Celeberrimi autem sunt omnium maris dominorum veteres Rhodii; inde inprimis quod eis acceptæ feruntur leges nauticæ in Pandectas à Iustiniano relatæ, quæ in utroque imperio obtinere solebant. Antoninus Imperator ad Eudæmonem Nicomediensem in l. 9. ad L. Rhod. inquit: lege Rhodiorum decidantur lites nauticæ. De hisce ll. vide etiam Basil. lib. 53. tit. 8. Et sunt legum omnium nauticarum, quæ non interciderunt, vetustissimæ, ut testatur Constantinus Harmenopulus. Et à Tiberii usque tempore in mores Romanorum sunt receptæ. *Seld.*

Quæ pop. Roman. opibus creverat.] Livius libro 37. victo deinde Antiocho ab L. Cornelio Scipione, adjuvante Eumene rege, Attali Pergameni filio, pax data ea conditione, ut omnibus provinciis citra Taurum montem cederet Eumeni: quo juvante Antiochus victus erat, regnum ampliatum: Rhodiis quoque, qui & ipsi juverant, quædam civitates concessæ.

Infida atque advorsa nobis fuit.] Livius lib. 44. C. Martius Philippus per saltus penetravit in Macedoniam, complurefque urbes occupavit. Rhodii misêre legatos Romam, minantes, ut Perseo essent auxilio, nisi pop. Roman. cum eo pacem atque amicitiam conjungeret: indigne id latum. cum id bellum L. Æmilio Paulo sequentis anni consuli iterum mandatum esset, Paulus in concione precatus est, ut quicquid diri pop. Roman. immineret, supra domum suam converteret: & in Macedoniam profectus Perseum vicit, universamque Macedoniam in potestatem redegit, Perseumque Romam in triumphum duxit. De hoc bello plura Plut. *Zanch.*

Bello confecto.] Id est, finito. Dicimus conficere bellum, pacem, exercitum, pecuniam, stipendia, tabulas. exempla apud Cic. crebra sunt. *Idem.*

De Rhodiis consultum est.] Liv. lib. 4. Legationes, inquit, gratulantium populorum ac regum in senatum admissæ. Rhodiorum, quia eo bello contra Pop. Rom. fuerant exclusi, postero die, cum de eo quæreretur, ut iis bellum indiceretur, causam in Senatu patriæ suæ legati egerunt: nec tanquam hostes, nec tanquam socii dimissi. Gellius vero non refert, ipsos Perseum in bello juvisse: sed id tantum in cœtibus agitasse. At, inquit, ubi Perseus victus captusque est, Rhodienses pertimuêre ob ea, quæ compluries in cœtibus acta dictaque erant: legatos Romam miserunt, qui temeritatem quorundam popularium suorum deprecarentur, & fidem consiliumque publicum expurgarent. Legati postquam Romam venerunt, & in Senatum intromissi sunt, verbis pro sua causa suppliciter factis, de curia excesserunt: sententiæque rogari cœptæ, cum partim senatores de Rhodiensibus quærerentur, male eos fuisse animatos, bellumque illis faciendum censerent: tum M. Cato exurgit, & optimos fidissimosque socios (quorum opibus diripiendis possidendisq; non pauci ex sum-

cœptum diceret, impunitos eos dimisere. item bellis „
Punicis omnibus, cum sæpe Carthaginienses & in pace, „
&

ex summatibus viris intenti infensique erant) defensum conservatumque pergit. *Idem.*

Bellis Punicis omnibus.] Tria enim Romani cum Carthaginiensibus bella gesserunt. Primum bellum susceptum fuit, quia Messana, Siciliæ civitas pop. Rom. socia quereretur de impotentia Pœnorum: quare popul. Rom. Appio Claudio Cos. primum fretum ingressus est, fabulosis infame monstris, æstumque violentum: sed adeo non exterritus est, ut ipsam ruentis æstus violentiam pro munere amplecteretur: statimque ac sine mora Hieronem Syracusanum regem tanta celeritate vicit, ut ipse ille se prius victum, quam hostem videre fateretur: & deinde Duillius consul in Sicilia adversus classem Pœnorum pugnavit, primusque Romanorum ducum navalis victoriæ duxit triumphum. ob hanc causam ei perpetuus honos habitus, ut revertenti à cœna tibicines canerent, & funale præferretur. Polyb. libro 1. scribit, L. Luctatium consulem in Sicilia quoque pugnasse contra Carthaginienses, duce Amilcare, Carthaginensiumque naves quinquaginta fractas vel submersas: septuaginta plenas captas fuisse, reliquas fugisse ferunt. è Carthaginiensibus vivi capti, præter eos qui inter certandum perierant, ultra decem millia hominum. Inde ab Luctatio cum Amilcare fœdus percussum est. de quo late Polybius eod. lib. Duravit id bellum annos quatuor & viginti, quod & Livius lib. 9. primæ Decadis testatur. Secundi vero belli Punici causa Annibalis Pœnorum ducis contra fœdus per Iberum transitus fuit, à quo Saguntus sociorum pop. Rom. civitas, octavo mense capta est: de quibus injuriis missi legati ad Carthaginienses, qui quererentur, cum satisfacere nollent, bellum eis indictum est. Annibal superato Pyrenæo saltu per Gallias, fusis, qui obsistere ei conati erant, ad Alpes venit: & laborioso per eas transitu, cum montanos quoque Gallos obvios aliquot præliis repulisset, descendit, ibique sexdecim annos contra Romanos prospere pugnavit: tandem à Scipione Africano, qui primus victæ à se gentis cognomē invenit, bello finis impositus est. de quo multa Livius, Plutarch. & Florus tradunt. Tertii Punici belli initium altero & sexcentesimo anno ab Vrbe condita, intra quintum annum, quam erat cœptum, consummatum omnino est: inter M. Porcium Catonem, & Scipionem Nasicam, quorum alterum sapientissimum virum in civitate habebant, alter vir optimus à Senatu judicatus erat, diversis certatum est sententiis, Catone suadente bellum, & ut omnino deleretur Carthago, Nasica dissuadente: placuit nihilominus, eo quod contra fœdus naves haberent, & extra fines exercitum duxissent, quodque socio populo Romano & amico Masanissæ arma intulissent: & quod filium ejus Gulussam, qui cum legatis Romanis erat, in oppidum minime recepissent, bellum eis indici, priusquam ullæ copiæ in naves imponerentur. Vticenses legati Romam venerunt, se suaque dedentes: ea legatio veluti maximum belli omen grata patribus, acerba Carthaginiensibus fuit. Legati triginta Romam venerunt, per quos Carthaginienses se dedebant. Catonis sententia pervicit, ut decreto perstaretur, & ut Consules quamprimum proficiscerentur ad bellum. Macrino igitur consule, terra marique servebat obsidio operis, portus nudatus: & primus sequens jam murus, tantum Byrsa, quod nomen arci fuit, quasi altera civi-

„ & per inducias multa nefanda facinora feciſſent, num-
„ quam ipſi per occaſionem talia fecere: magis, quod ſe
„ dignum foret, quam quod in illos jure fieri poſſet, quæ-
„ rebant. Hoc item vobis providendum eſt P. C. ne plus
„ valeat apud vos P. Lentuli, & ceterorum ſcelus, quam
„ veſtra dignitas; neu magis iræ veſtræ, quam famæ, con-
„ ſulatis. Nam ſi digna pœna pro factis eorum reperitur,
„ novum conſilium approbo: ſin magnitudo ſceleris o-
„ mnium ingenia exſuperat; iis utendum cenſeo, quæ le-
„ gibus comparata ſunt. Plerique eorum, qui ante me
„ ſententias dixerunt, compoſite atque magnifice caſum reipubl.

tas reſiſtebat, quamvis profligato urbis excidio, tamen fatale Africæ nomen Scipionum videbatur. Igitur in alium Scipionem converſa Reſpubl. finem belli repoſcebat. Hunc Paulo Macedonico procreatum, Africani illius magni filium, in decus gentis aſſumpſerat, hoc ſcilicet fato, ut quam urbem concuſſerat avus, nepos everteret. *Idem.*

Per inducias.] Vt cum onerarias Romanorum naves paſſim tempeſtate diſjectas Carthaginem traxerunt, legatoſque interficere voluerunt: quibus rebus etſi non inducíarum modo fidem, ſed etiam jus gentium in legatis Carthaginienſes violarant, Scipio tamen Romanorum Imperator, cum illorum legatos in manibus haberet, dixit ſe nihil, nec inſtitutis populi Romani, nec ſuis moribus indignum in iis eſſe facturum. *Caſtil.*

Nunquam ipſi per occaſionem talia fecere.] Autore Valerio Max. lib. 6. cap. 6. Specioſa illa quoque Romana fides, ingenti Pœnorum claſſe circa Siciliam devicta, duces ejus fracti animo conſilia petendæ pacis agitabant. Quorum dux Hamilcar ire ſe ad conſules negabat audere, ne eodem modo catenæ ſibi injicerentur, quo ab ipſis Cornelio Aſinio conſuli fuerant injectæ. Hanno autem certior Romani animi æſtimator, nihil tale timendum ratus, maximâ cum fiducia ad colloquium eorum tetendit: ad quos cum de fine belli ageret, & tribunus militum ei dixiſſet, poſſe illi merito evenire quod Cornelio accidiſſet, uterque Coſ., tribuno tacere juſſo, Iſto te, inquit, metu Hanno fides civitatis noſtræ liberat. Adverſus eoſdem hoſtes parem fidem in jure legationis tuendo P. C. exhibuere. M. enim Æmilio Lepido, L. Flaminio Coſſ. L. Minutium, L. Manlium, Carthaginenſium legatis, quia manus his intulerant, per feciales dedendos curarunt. *Zanch.*

Novum conſilium.] Vt conjurati morte multentur, quod pœnæ genus novum erat, propter legem Porciam & Semproniam. *Caſt.*

Quæ legibus comparata ſunt.] Non enim leges permittebant civem Romanum virgis cædi, vel capite puniri: ſed ſi deprehenſus foret, perpetuo carcere mulctabatur: ſin extra urbem fuiſſet, ita ut deprehendi non poſſet, exilio puniebatur. *Zanch.*

Caſum Reipublicæ miſerati ſunt.] Qualis Tullius in IV. Catilin. Videor enim mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, ſubito uno incendio concidentem: cerno animo ſepultam patriam, miſeros

reipubl. miſerati ſunt: quæ belli ſævitia eſſet, quæ victis „ accideret, enumeravere, rapi virgines, pueros; divelli „ liberos à parentum complexu; matres familiarum pa- „ ti, quæ victoribus collibuiſſent; fana, atque domos ex- „ ſpoliari;

miſeros atque inſepultos acervos civium: verſatur mihi ante oculos adſpectus Cethegi, & furor in veſtra cæde bacchantis. Cum vero mihi propoſui regnantem Lentulum, purpuratum eſſe hunc Gabinium, cum exercitu veniſſe Catilinam, tum lamentationem matrumfamilias, tum fugam virginum atque puerorum, ac vexationem virginum Veſtalium, perhorreſco: & quia mihi vehementer hæc videntur miſera, atque miſeranda, idcirco in eos, qui ea perficere voluerunt, me ſeverum vehementemque præbeo, &c. *Graſvv.*

Victis accideret.] Occidere victos paſſim jus belli appellatur. Alcon ad Saguntinos apud Livium: Sed hæc patienda cenſeo potius, quam trucidari corpora veſtra, rapi trahique ante ora veſtra conjuges, ac liberos belli jure ſinatis. Et eleganter Cyprianus: Homicidium, cum admittunt ſingŭli, crimen eſt; Virtus vocatur, cum publice geritur, impunitatem ſceleribus acquirit, non innocentiæ ratio, ſed ſævitiæ magnitudo. Plus dicit Seneca: Quodcunque libuit facere, victori licet. Quin & ſacra, & profana eripere militare jus erat: Belli legem appellavit Cic. pro Servilio, & Plautus in Amphitr.

Dedunt q; ſe, divina humanaque omnia. Et de ſacris profana facere poſſe IC. innuit in l. inter ſtipul. §. ſacrum & l. continuus §. cum quis ff. de V. O. In quantum cætera licita ſint, id eſt, impunitatem habeant vid. Grot. lib. III. cap. IV. & V. de jur. bell.

Matresfamiliarum.] Autore Boëtio libro Commentariorum in Topica Ciceronis ſecundo, tribus modis uxor habebatur: uſu, farre, coëmptione. ſed confarreatio ſolis Pontificibus conveniebat. quæ autem in viri manum coëmptione convenerant, hæ matres familias vocabantur: quæ vero uſu vel farre, minime: coëmptio vero certis ſolennitatibus peragebatur, ut ſeſe in communicando invicem interrogarent. Vir ita, An ſibi mulier materfamilias eſſe vellet? reſpondebat, velle. itaque mulier in viri manum conveniebat, & vocabantur hæ nuptiæ per coëmptionem: & erat mulier materfamil. viro loco filiæ. quam ſolennitatem in ſuis inſtitutis Vlpianus ponit: ex ſententia vero Gellii, materfamilias appellata eſt ea, quæ in mariti manu mancipioq; eſſet, quando non in matrimonium tantum, ſed in familiam quoque mariti, & in ſui hæredis locum veniſſet. Materfamilias non ante dicebatur, quam vir ejus paterfamilias hoc nomine dictus eſſet. nec poſſunt plures hoc nomine in una familia præter unam appellari: ſed nec vidua, nec quæ ſine filiis appellari poteſt. Feſt. Matrona vero, ut obiter & id dicamus, dicta eſt, quæ in matrimonium cum viro conveniſſet, quoad in eo matrimonio maneret, etiamſi ſibi liberi nondum nati forent: dictaque eſt non à matris nomine adepto jam, ſed cum ſpe & omine mox adipiſcendo. unde & ipſum matrimonium dicitur. Gellius. Feſtus ait: Matronas appellabant eas fere, quibus habendi ſtolas jus erat: & matronæ à magiſtratibus non ſubmovebantur, ne pulſari, contrectarique viderentur, neve gravidæ concuterentur. Sed nec viri earum, ſedentes cum uxoribus in vehiculo, deſcendere cogebantur. *Zanch.*

Fana.] Varro lib. 6. de Lingua Latina ait:

„ ſpoliari; cædem, incendia fieri; poſtremo armis, ca-
„ daveribus, cruore, atque luctu omnia compleri. Sed,
„ per Deos immortalis, quo illa oratio pertinuit? an, uti
„ vos infeſtos conjurationi faceret? ſcilicet, quam res
„ tanta, atque tam atrox non permovit, eum oratio ac-
„ cendet. Non ita eſt: neque cuiquam mortalium inju-
„ riæ ſuæ parvæ videntur: multi eas gravius æquo habue-
„ re. ſed alia aliis licentia eſt, P. C. qui demiſſi in obſcuro
„ vitam agunt, ſi quid iracundia deliquere, pauci ſciunt;
„ fama, atque fortuna eorum pares ſunt: qui, magno im-
„ perio præditi, in excelſo ætatem agunt, eorum facta
cuncti

na ait: Hinc effata dicuntur, quod augures finem auſpiciorum cœleſtium extra urbem agris ſunt effati, hinc effari templa dicuntur, cũ ab auguribus effantur, qui in his fines ſunt. hinc fana nominata, quod ante fanum, id eſt, conjunctum fano. hinc profanatum, quod in ſacrario pollutum. *Idem.*

Infeſtos.] Infeſtum dicitur, ſacro lætoque contrarium & inimicum.

Accendet.] In vetuſtis (non accenderet:) quomodo & Badianum exemplar. Quoddam è manuſcriptis, Accendat: ut δυναλλαγῆς ponatur, ſeu modo potentiali, ut vocant, pro Accendere poſſit. *Riv.*

Habuere gravius.] Moleſtius paſſi ſunt.

Demiſſi in obſcuro.] Id eſt, humiles homines, ignobiles, qui in humili loco ac ignobili collocati ſunt.

Fama atque fortuna pares.] Fortuna eſt humilis: ergo fama eſt obſcura & ignobilis. In maxima fortuna poſiti, exornati magno imperio, id eſt, in locupleti & nobili præſtantiſſimoque fortunæ ſtatu poſiti, poſſunt pauca licenter facere, ipſis neque odio quicquam facere licet. *Vall.*

Excelſo ætatem agunt.] Plinius Paneg. Habet hoc primum magna fortuna, quod nihil tectum, nihil occultum eſſe patitur: Principem vero non modo, ſed domus, ſed cubicula ipſa, intimoſque receſſus recludit, omniaque arcana noſcenda famæ proponit atque explicat. Ibidem rurſus: Vt quiſque factus eſt princeps, extemplo fama ejus, incertum bona an mala, cæterum æterna eſt. Non ergo perpetuo principi fama, quæ invitum manet, ſed bona concupiſcenda eſt. Eoque vere etiam Seneca Agamemn.

Perlucet omne regiæ vitium domus.

Iuvenalis item:

Omne animi vitium tanto conſpectius in ſe
Crimen habet, quanto qui peccat major habetur.

Qui ergo in excelſo vitam agunt, perpendant in omnibus rebus, quas ſtatuent, quas decernent, quas agent, quid tantis hominum opinionibus, tantis de ſe judiciis, tantis honoribus debeant cogitare. Cum permagni hominis eſt, & ipſa natura moderati, tum vero etiam doctrina atque optimarum artium ſtudiis eruditi, ſic ſe adhibere in tanta poteſtate, ut nulla alia poteſtas, ab iis quibus præſit, deſideretur: Cic. ad Q. Frat. *Graevv.*

Mini-

cuncti mortales novêre. Ita in maxuma fortuna minu- ,,
ma licentia eſt. neque ſtudere, neque odiſſe, ſed minu- ,,
me iraſci decet. Quæ apud alios iracundia dicitur, ea ,,
in imperio ſuperbia, atque crudelitas appellatur. Equi- ,,
dum ego ſic exiſtumo, P.C., omnis cruciatus minores, ,,
quam facinora illorum, eſſe. ſed plerique mortales po- ,,
ſtrema meminere; & in hominibus impiis, ſceleris eo- ,,
rum obliti, de pœna diſſerunt, ſi ea paulo ſeverior fue- ,,
rit. D. Silanum, virum fortem atque ſtrenuum, certò ,,
ſcio, quæ dixerit, ſtudio reipub. dixiſſe, neque illum in ,,
tanta re gratiam, aut inimicitias exercere. eos mores, ,,
eamque modeſtiam viri cognovi. Verum ſententia ejus ,,
mihi non crudelis, (quid enim in talis homines crudele ,,
fieri poteſt?) ſed aliena à rep. noſtra videtur. Nam pro- ,,
fecto aut metus, aut injuria te ſubegit, Silane, conſulem ,,
deſignatum, genus pœnæ novum decernere. De timore, ,,
ſuper-

Minime iraſci.] Cic. de Offic. Prohibenda atque vitanda quam maxime ira in puniendo; nunquam enim qui iratus accedet ad pœnam, mediocritatē illam tenebit, quæ eſt inter nimium & parum. Illa omnibus in rebus repudianda eſt, optandumque, ut qui præſunt Reipubl. legum ſimiles ſint, quæ ad puniendum non iracundia, ſed æquitate ducuntur. *Graſvv.*

Poſtrema.] Id eſt, pœnam. Semper enim præcedit culpa, & ſequitur pœna. *Omnib.*

Impiis.] Id eſt, ſceleratis, qui arma contra patriam ferre voluerunt. *Zanch.* *Impiis*. Quædam crimina ita gravia erant ut expiari nequirent. Hinc Cic. 1. de LL. at vero ſcelerum in homines, atque impietatum nulla expiatio eſt.

Aliena à Rep.] Crimina nonnunquam impunita manere ipſius Reip. intereſt. majus aliquando periculum in pœna, quam in crimine. Suprema ſalutis publicæ lex eſſe debet. Nemo membra, urit, ſecat, ut pernicies toti corpori inferat. Multi morbi quiete ſanantur, agitatione recrudeſcunt. Sæpe humores non movere purgando, via ad ſanitatem eſt. Præcipue aliquando reos non punire Politicum eſt, ſi principem locum in Rep. teneant, magnas & validas clientelas habeant, inde metuenda ſit præſens ſeditio. Heracleenſes, ut Ariſtot. Polit. lib. v. cap. vi. tradidit, cum de crimine quodam pronunciaſſent, ſeditione ingenti tota concuſſa eſt Reſp. Aliquando unius effuſus ſanguis ſanguine totam regionem involvit. Satius itaque ſæpe eſt crimina declinare, quam vindicare. Hippias, Themiſtocles apud Græcos, Coriolanus, Marius, Cinna, Cæſar, Antonius hoſtes appellati; verè hoſtes effecti ſunt, maximumque poſtea Reip. intulere detrimentum. Ita autem abſolvere, ut poſtea quis dolo perimatur, Politicæ cōſiderationis eſt. *Thyſ.*

De timore, &c.] Cum duo propoſuiſſet metum & injuriam, & de metu dicere

„ ſupervacaneum eſt diſſerere, cum præſenti diligen-
„ tia clariſſumi viri conſulis, tanta præſidia ſint in armis.
„ De pœna, poſſum equidem dicere id, quod res habet;
„ in luctu, atque miſeriis, mortem ærumnarum requiem,
„ non cruciatum, eſſe; eam cuncta mortalium mala diſ-
„ ſolvere; ultra neque curæ; neque gaudio locum eſſe.
„ Sed, per Deos immortalis, quamobrem in ſententiam
„ non addidiſti, uti prius verberibus in eos animadverte-
„ retur? an, quia lex Porcia vetat? at aliæ leges item condemna-

dicere ſupervacaneum eſſe dixerit; aliam partem de injuria omiſit, niſi librarii vicio deeſt, ut exiſtimo. *Ciaccon.*

Non cruciatum eſſe.] Cic. in 4. Invect. Alter, inquit, de Cæſare loquens, intelligit mortem à Diis immortalibus, non eſſe ſupplicii cauſa conſtitutam: ſed aut neceſſitatem naturæ, aut laborum, ac miſeriarum quietem eſſe: ita eam ſapientes ſemper in vita fortes, etiam ſæpe libenter appetiverunt, eam cuncta mortalium mala diſſolvere. *Zanch.*

Ultra neque curæ, neque gaudio locum eſſe.] Impia eſt hæc Cæſaris ſententia. ſignificat enim, animum interire cum corpore: & ut corporis, ita animi ſenſum morte eripi. In eadem ſententia eſt Cicero, in oratione pro Cluentio, inquit enim: Nam nunc quidem, quid tandem illi mali mors attulit? niſi forte ineptiis ac fabulis ducimur, ut exiſtimemus illum apud inferos impiorum ſupplicia perferre, ac plures illic offendiſſe inimicos quam hic reliquiſſe: à ſocrus, ab uxorum, à fratris, à liberorum pœnis actum eſſe præcipitem in ſceleratorum ſedem atq; regionem, quæ ſi falſa ſunt; id quod omnes intelligunt, quid ei tandem aliud mors eripuit, præter ſenſum doloris? Sed id Ciceronem dixiſſe arbitror, ut cauſæ inſerviret, cum aliter in Lælio, & in prima Tuſculana tradat. *Idem.*

Lex Porcia.] Hanc legem tulit M. Porcius Cato Tribunus plebis Valerio & Apuleio Coſſ. anno DCLIV. ne quis magiſtratus civem Rom. virgis cæderet, necaretve: ſed damnato exilium permitteret: cum antea nudorum cervix inſereretur furcæ, corpus virgis ad necem cæderetur. Liv. lib. 10. Cic. pro Rabir. Suet. in Neron. *Lex Porcia.* Romani enim veteres, morem Græciæ imitati, verberibus animadvertebant in cives, quin & de condemnatis ſummum ſupplicium ſumebat: poſtea lata lex Porcia eſt, quæ gravi pœna ſanxit, ſi quis verberaſſet necaſſetve civem Romanum, ut Livius lib. 10. ſcribit. Lex Porcia libertatem civium lictori eripuit, virgas enim ab omnium civium Romanorum corpore amovit, ut ait Cic. pro C. Rabirio perduellionis reo. *Zanch.*

Aliæ leges.] Sempronium intelligit, quam tulit M. Sempronius tribunus plebis, ne de capite civis Romani injuſſu populi judicaretur, qui indicta cauſa in civem Romanum animadverteret, de eo populi quæſtio conſtitueretur: quod propter P. Popillium latum eſt. Cic. pro Rabirio, pro Cluentio, de Leg. 3. item Plutarch. in Gracch. C. quoq; Gracchus legem tulit, ne de capite civium Rom. injuſſu pop. Ro. judicaretur, ut in eadem oratione ſcribit. *Aliæ leges.* Ita legendum ex antiquis Mſſ. non vero an quia lex Porcia vetat, ac aliæ leges?

demnatis civibus non animam eripi, ſed exilium per-„
mitti jubent. an quia gravius eſt verberari, quam neca-„
ri? quid autem acerbum, aut nimis grave eſt in homi-„
nes tanti facinoris convictos? ſin, quia levius eſt; qui „
convenit in minore negotio legem obſervare, cum eam „
in majore neglexeris? At enim quis reprehendat, quod „
in parricidas reipub. decretum erit? tempus, dies, for-„
tuna; cujus lubido gentibus moderatur. illis merito ac-„
cidet, quidquid evenerit: ceterum vos P. C. quid in „
alios ſtatuatis, conſiderate. omnia mala exempla ex bo-„
nis initiis orta ſunt: ſed, ubi imperium ad ignaros, aut „
minus bonos pervenit; novum illud exemplum ab di-„
gnis, & idoneis ad indignos, & non idoneos transfertur. „
Lacedæmonii, devictis Athenienſibus, triginta viros „
impo-

ges? item condemnatis civibus non animam eripi, ſed exilium permitti jubent. Prius manuſcripta habent, & ſenſus ipſe poſtulat: modo & ſequentia ſpectes, & locum accurate totum excutias. *Caſt.*

Iubent.] Valerius Publicola legem tulit (ut Dionyſius Antiquitatum libro 5. & Livius lib. 2. ſcribunt) quæ cum qui provocaſſet, virgis cædi, ſecurique necari vetuit: ſed cum plus paucorum opes, quam libertas plebis poſſent, ſæpius ab eadem familia eſt renovata, ſed ſi quis adverſus eam feciſſet, nihil ultra, quam improbe factum, adjectum eſt. quare Porcia lex ſola pro tergo civium lata videtur. quæ gravi pœna ſi quis verberaſſet necaſſetve civem Romanum, ſanxit. hæc Livius Dec. primæ lib. 10. Vide præterea Ciceronem in Verrem, oratione 7. & pro Rabirio. ſunt qui putent, auctorem Porciæ legis fuiſſe M. Porcium Catonem Cenſorium. *Caſt.*

Omnia mala exempla.] Arguit à conſequentibus. fieri enim poteſt, ut aliquis bonus aliquem improbum ſupplicio afficiat, & ex Reipub. utilitate: deinde ſubſequatur alius qui ira, aut alia quadam cauſa commotus, cives perdat exemplo illius boni civis. *Zanch.*

Ad ignaros.] Vetus codex habet *ignavos.*

Triginta viros impoſuere.] Fracti diuturno bello Athenienſes, (quippe amplius 21 annos duraverat) ad hoc etiam fame confecti pacem petivere: quæ an dari deberet, diu inter Lacedæmonios ac ſocios conſultatum eſt. Corinthii, & maxime Thebani, aliique complures, Athenienſium nomen delendum eſſe cenſebant: Lacedæmonii vero negabant Græcam civitatem, quæ in maximis Græciæ periculis maximo omnibus uſui fuiſſet, eſſe tollendam: tandem pax his conditionibus data eſt, ut longos muros atque Piræum diruerent, omnes naves præter duodecim traderent, Lacedæmonios terra marique in expeditiones ſequerentur, triginta viris curam reipublicæ committerent. at Xenophon lib. 2. Rerum Græcarum, apud quem hanc hiſtoriam latius ſcriptam videbis, non ſcribit in conditionibus fuiſſe, ut triginta viri, qui præſ-

[illegible] Ad Librum Secundum. 111
[illegible] Ad Librum Secundum. 111
[illegible] Ad Librum Secundum. 111

alios hujuſmodi, qui malo reipubl. creverant, jugulari „ juſſit, quis non factum ejus laudabat? Homines ſcele-„ ſtos, & factioſos, qui ſeditionibus remp. exagitaverant, „ merito necatos ajebant. Sed ea res magnæ initium cla-„ dis fuit. Namque, uti quiſque domum, aut villam, po-„ ſtremo aut vas, aut veſtimentum alicujus concupiverat, „ dabat operam, ut is in proſcriptorum numero eſſet. Ita „ illi, quibus Damaſippi mors lætitiæ fuerat, paulo poſt „ ipſi trahebantur: neque prius finis jugulandi fuit, quam „ Sulla omnis ſuos divitiis explevit. Atque ego hoc non „ in M. Tullio, neque his temporibus vereor. Sed in ma-„ gna civitate multa & varia ingenia ſunt. poteſt alio tem-„ pore, alio conſule, cui item exercitus in manu ſit, fal-„ ſum aliquid pro vero credi. Vbi hoc exemplo, per ſe-„ natus decretum, conſul gladium eduxerit; quis illi fi-„ nem ſtatuet, aut quis moderabitur? Majores noſtri P.C. „ neque conſilii, neque audaciæ umquam eguere: neque „ ſuperbia obſtabat, quo minus inſtituta aliena, ſi modo „ proba erant, imitarentur. Arma atque tela militaria „

à Samni-

Zanch. Damaſippum. Hunc Livius l. 86. L. Damaſippum vocat, Appianus autem modo Brutum, modo Damaſippum: quare fortaſſe L. Iunius Brutus, Damaſippus dictus eſt. *Caſt.*

Exagitaverat.] Turbaverat. *Zanch.*

Vas.] Aureum vel argenteum. *Idem.*

Proſcriptorum.] Vide ſupra p. 57.

Trahebantur.] Tranquillus & alii (*ducebantur*) dicerent, nempe ad ſupplicium.

Eduxerit.] Perſtrinxerit.

Quis moderabitur.] Ab ipſo conſule periculum imminere poteſt, ſi nimirum ſenatus videat, quem ſe cum auctoritate defenſorem habiturum ſperaverat, armatum eſſe imperio adverſus ipſam Rempubl. ſi cum imperio qui præeſt, ultra recordari nolit, exercitum, cui imperat, Senatus populique atque univerſæ Reip. eſſe, non ſuum, ſi mulieres illius auctoritatem imperium ac nomen ſecutæ, ſibi ab illo imperari velint; ducem depoſcant ipſum, eoq; res ſint cardine, ut imperium belli neceſſitas, faſces ſenatus contuliſſe videatur. *Graſ.*

Arma atque tela militaria.] Quod Romani arma atque tela militaria à Samnitibus ſumpſerunt, alibi non memini legere. *Zanchius. Arma atque tela militaria.* Hunc locum quidam ſuſpectum habent, & me diu hæſitaſſe fateor. nam Plutarchus in Romulo ſcribit Romanos à Sabinis arma ſumpſiſſe: id quod & mihi vero propius eſſe videbatur, cum Samnites longius abeſſent. inveni tandem apud Athenæum lib. 6 Romanos ſcutum à Samnitibus ſumpſiſſe,

„ vitas, magna, atque magnifica, quæ populi R. opibus „ creverat, infida, atque advorsa nobis fuit: sed postquam, „ bello confecto, de Rhodiis consultum est, majores no- „ stri, ne quis divitiarum magis, quam injuriæ bellum in- cœptum

sacra est, Colossoque nobilis. *Zanchius.* Rhodios per XIII. annos maris dominium obtinuisse veterum testantur monumenta. Atque eorum hinc studium circa rem nauticam laudat Strabo, qui de Rhodo, ἐθαλασσοκράτησεν, inquit, πολὺν χρόνον καὶ τὰ λῃστήρια κατεῖλεν, domina erat maris diu & Pyratas sustulit. Celeberrimi autem sunt omnium maris dominorum veteres Rhodii; inde inprimis quod eis acceptæ feruntur leges nauticæ in Pandectas à Iustiniano relatæ, quæ in utroque imperio obtinere solebant. Antoninus Imperator ad Eudæmonem Nicomediensem in l. 9. ad L. Rhod. inquit: lege Rhodiorum decidantur lites nauticæ. De hisce ll. vide etiam Basil. lib. 53. tit. 8. Et sunt legum omnium nauticarum, quæ non interciderunt, vetustissimæ, ut testatur Constantinus Harmenopulus. Et à Tiberii usque tempore in mores Romanorum sunt receptæ. *Seld.*

Quæ pop. Roman. opibus creverat.] Livius libro 37. victo deinde Antiocho ab L. Cornelio Scipione, adjuvante Eumene rege, Attali Pergameni filio, pax data ea conditione, ut omnibus provinciis citra Taurum montem cederet Eumeni: quo juvante Antiochus victus erat, regnum ampliatum: Rhodiis quoque, qui & ipsi juverant, quædam civitates concessæ.

Infida atque advorsa nobis fuit.] Livius lib. 44. C. Martius Philippus per saltus penetravit in Macedoniam, complurésque urbes occupavit. Rhodii misêre legatos Romam, minantes, ut Perseo essent auxilio, nisi pop. Roman. cum eo pacem atque amicitiam conjungeret: indigne id latum, cum id bellum L. Æmilio Paulo sequentis anni consuli iterum mandatum esset, Paulus in concione precatus est, ut quicquid diri pop. Roman. immineret, supra domum suam converteret: & in Macedoniam profectus Perseum vicit, universamque Macedoniam in potestatem redegit, Perseumque Romam in triumphum duxit. De hoc bello plura Plut. *Zanch.*

Bello confecto.] Id est, finito. Dicimus conficere bellum, pacem, exercitum, pecuniam, stipendia, tabulas. exempla apud Cic. crebra sunt. *Idem.*

De Rhodiis consultum est.] Liv. lib. 4. Legationes, inquit, gratulantium populorum ac regum in senatum admissæ. Rhodiorum, quia eo bello contra Pop. Rom. fuerant exclusi, postero die, cum de eo quæreretur, ut iis bellum indiceretur, causam in Senatu patriæ suæ legati egerunt: nec tanquam hostes, nec tanquam socii dimissi. Gellius vero non refert, ipsos Perseum in bello juvisse: sed id tantum in cœtibus agitasse. At, inquit, ubi Perseus victus captusque est, Rhodienses pertimuêre ob ea, quæ compluries in cœtibus acta dictaque erant: legatos Romam miserunt, qui temeritatem quorundam popularium suorum deprecarentur, & fidem consiliumque publicum expurgarent. Legati postquam Romam venerunt, & in Senatum intromissi sunt, verbis pro sua causa suppliciter factis, de curia excesserunt: sententiæque rogari cœptæ, cum partim senatores de Rhodiensibus quærerentur, male eos fuisse animatos, bellumque illis faciendum censerent: tum M. Cato exurgit, & optimos fidissimosque socios (quorum opibus diripiendis possidendisq; non pauci ex sum-

cœptum diceret, impunitos eos dimiſere. item bellis „
Punicis omnibus, cum ſæpe Carthaginienſes & in pace, „
&

ex ſummatibus viris intenti infenſique erant) defenſum conſervatumque pergit. *Idem.*

Bellis Punicis omnibus.] Tria enim Romani cum Carthaginienſibus bella geſſerunt. Primum bellum ſuſceptum fuit, quia Meſſana, Siciliæ civitas pop. Rom. ſocia quereretur de impotentia Pœnorum: quare popul. Rom. Appio Claudio Coſ. primum fretum ingreſſus eſt, fabuloſis infame monſtris, æſtumque violentum: ſed adeo non exterritus eſt, ut ipſam ruentis æſtus violentiam pro munere amplecteretur: ſtatimque ac ſine mora Hieronem Syracuſanum regem tanta celeritate vicit, ut ipſe ille ſe prius victum, quam hoſtem videre fateretur: & deinde Duillius conſul in Sicilia adverſus claſſem Pœnorum pugnavit, primuſque Romanorum ducum navalis victoriæ duxit triumphum. ob hanc cauſam ei perpetuus honos habitus, ut revertenti à cœna tibicines canerent, & funale præferretur. Polyb. libro 1. ſcribit, L. Luctatium conſulem in Sicilia quoque pugnaſſe contra Carthaginienſes, duce Amilcare, Carthaginenſiumque naves quinquaginta fractas vel ſubmerſas: ſeptuaginta plenas captas fuiſſe, reliquas fugiſſe ferunt. è Carthaginienſibus vivi capti, præter eos qui inter certandum perierant, ultra decem millia hominum. Inde ab Luctatio cum Amilcare fœdus percuſſum eſt. de quo late Polybius eod. lib. Duravit id bellum annos quatuor & viginti, quod & Livius lib. 9. primæ Decadis teſtatur. Secundi vero belli Punici cauſa Annibalis Pœnorum ducis contra fœdus per Iberum tranſitus fuit, à quo Saguntus ſociorum pop. Rom. civitas, octavo menſe capta eſt: de quibus injuriis miſſi legati ad Carthaginienſes, qui quererentur, cum ſatisfacere nollent, bellum eis indictum eſt. Annibal ſuperato Pyrenæo ſaltu per Gallias, fuſis, qui obſiſtere ei conati erant, ad Alpes venit: & laborioſo per eas tranſitu, cum montanos quoque Gallos obvios aliquot præliis repuliſſet, deſcendit, ibique ſexdecim annos contra Romanos proſpere pugnavit: tandem à Scipione Africano, qui primus victæ à ſe gentis cognomé invenit, bello finis impoſitus eſt. de quo multa Livius, Plutarch. & Florus tradunt. Tertii Punici belli initium altero & ſexcenteſimo anno ab Vrbe condita, intra quintum annum, quam erat cœptum, conſummatum omnino eſt: inter M. Porcium Catonem, & Scipionem Naſicam, quorum alterum ſapientiſſimum virum in civitate habebant, alter vir optimus à Senatu judicatus erat, diverſis certatum eſt ſententiis, Catone ſuadente bellum, & ut omnino deleretur Carthago, Naſica diſſuadente: placuit nihilominus, eo quod contra fœdus naves haberent, & extra fines exercitum duxiſſent, quodque ſocio populo Romano & amico Maſaniſſæ arma intuliſſent: & quod filium ejus Guluſſam, qui cum legatis Romanis erat, in oppidum minime recepiſſent, bellum eis indici, priuſquam ullæ copiæ in naves imponerentur. Vticenſes legati Romam venerunt, ſe ſuaque dedentes: ea legatio veluti maximum belli omen grata patribus, acerba Carthaginienſibus fuit. Legati triginta Romam venerunt, per quos Carthaginienſes ſe dedebant. Catonis ſententia pervicit, ut decreto perſtaretur, & ut Conſules quamprimum proficiſcerentur ad bellum. Macrino igitur conſule, terra marique ſervebat obſidio operis, portus nudatus: & primus ſequens jam murus, tantum Byrſa, quod nomen arci fuit, quaſi altera civi-

„ & per inducias multa nefanda facinora feciſſent, num-
„ quam ipſi per occaſionem talia fecere: magis, quod ſe
„ dignum foret, quam quod in illos jure fieri poſſet, quæ-
„ rebant. Hoc item vobis providendum eſt P. C. ne plus
„ valeat apud vos P. Lentuli, & ceterorum ſcelus, quam
„ veſtra dignitas; neu magis iræ veſtræ, quam famæ, con-
„ ſulatis. Nam ſi digna pœna pro factis eorum reperitur,
„ novum conſilium approbo: ſin magnitudo ſceleris o-
„ mnium ingenia exſuperat; iis utendum cenſeo, quæ le-
„ gibus comparata ſunt. Plerique eorum, qui ante me
„ ſententias dixerunt, compoſite atque magnifice caſum
reipubl.

tas reſiſtebat, quamvis profligato urbis excidio, tamen fatale Africæ nomen Scipionum videbatur. Igitur in alium Scipionem converſa Reſpubl. finem belli reposcebat. Hunc Paulo Macedonico procreatum, Africani illius magni filium, in decus gentis aſſumpſerat, hoc ſcilicet fato, ut quam urbem concuſſerat avus, nepos everteret. *Idem.*

Per inducias.] Vt cum onerarias Romanorum naves paſſim tempeſtate diſjectas Carthaginem traxerunt, legatoſque interficere voluerunt: quibus rebus etſi non inducíarum modo fidem, ſed etiam jus gentium in legatis Carthaginienſes violarant, Scipio tamen Romanorum Imperator, cum illorum legatos in manibus haberet, dixit ſe nihil, nec inſtitutis populi Romani, nec ſuis moribus indignum in iis eſſe facturum. *Caſtil.*

Nunquam ipſi per occaſionem talia fecere.] Autore Valerio Max. lib. 6. cap. 6. Specioſa illa quoque Romana fides, ingenti Pœnorum claſſe circa Siciliam devicta, duces ejus fracti animo conſilia perendæ pacis agitabant. Quorum dux Hamilcar ire ſe ad conſules negabat audere, ne eodem modo catenæ ſibi injicerentur, quo ab ipſis Cornelio Aſinio conſuli fuerant injectæ. Hanno autem certior Romani animi æſtimator, nihil tale timendum ratus, maximà cum fiducia ad colloquium eorum tetendit: ad quos cum de fine belli ageret, & tribunus militum ei dixiſſet, poſſe illi merito evenire quod Cornelio accidiſſet, uterque Coſ., tribuno tacere juſſo, Iſto te, inquit, metu Hanno fides civitatis noſtræ liberat. Adverſus eoſdem hoſtes parem fidem in jure legationis tuendo P. C. exhibuere. M. enim Æmilio Lepido, L. Flaminio Coſſ. L. Minutium, L. Manlium, Carthaginenſium legatis, quia manus his intulerant, per feciales dedendos curarunt. *Zanch.*

Novum conſilium.] Vt conjurati morte multentur, quod pœnæ genus novum erat, propter legem Porciam & Semproniam. *Caſt.*

Quæ legibus comparata ſunt.] Non enim leges permittebant civem Romanum virgis cædi, vel capite puniri: ſed ſi deprehenſus foret, perpetuo carcere mulctabatur: ſin extra urbem fuiſſet, ita ut deprehendi non poſſet, exilio puniebatur. *Zanch.*

Caſum Reipublicæ miſerati ſunt.] Qualis Tullius in IV. Catilin. Videor enim mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, ſubito uno incendio concidentem: cerno animo ſepultam patriam, miſeros

„ ſpoliari; cædem, incendia fieri; poſtremo armis, ca-
„ daveribus, cruore, atque luctu omnia compleri. Sed,
„ per Deos immortalis, quo illa oratio pertinuit? an, uti
„ vos infeſtos conjurationi faceret? ſcilicet, quam res
„ tanta, atque tam atrox non permovit, eum oratio ac-
„ cendet. Non ita eſt: neque cuiquam mortalium inju-
„ riæ ſuæ parvæ videntur: multi eas gravius æquo habue-
„ re. ſed alia aliis licentia eſt, P. C. qui demiſſi in obſcuro
„ vitam agunt, ſi quid iracundia deliquere, pauci ſciunt;
„ fama, atque fortuna eorum pares ſunt: qui, magno im-
„ perio præditi, in excelſo ætatem agunt, eorum facta
cuncti

na ait: Hinc effata dicuntur, quod augures finem auſpiciorum cœleſtium extra urbem agris ſunt effati, hinc effari templa dicuntur, cũ ab auguribus effantur, qui in his fines ſunt. hinc fana nominata, quod ante fanum, id eſt, conjunctum fano. hinc profanatum, quod in ſacrario pollutum. *Idem.*

Infeſtos.] Infeſtum dicitur, ſacro lætoque contrarium & inimicum.

Accendet.] In vetuſtis (non accenderet:) quomodo & Badianum exemplar. Quoddam è manuſcriptis, Accendat: ut δυναλικῶς ponatur, ſeu modo potentiali, ut vocant, pro Accendere poſſit. *Riv.*

Habuere gravius.] Moleſtius paſſi ſunt.

Demiſſi in obſcuro.] Id eſt, humiles homines, ignobiles, qui in humili loco ac ignobili collocati ſunt.

Fama atque fortuna pares.] Fortuna eſt humilis: ergo fama eſt obſcura & ignobilis. In maxima fortuna poſiti, exornati magno imperio, id eſt, in locupleti & nobili præſtantiſſimoque fortunæ ſtatu poſiti, poſſunt pauca licenter facere, ipſis neque odio quicquam facere licet. *Vall.*

Excelſo ætatem agunt.] Plinius Paneg. Habet hoc primum magna fortuna, quod nihil tectum, nihil occultum eſſe patitur: Principem vero non modo, ſed domus, ſed cubicula ipſa, intimoſque ſeceſſus recludit, omniaque arcana noſcenda famæ proponit atque explicat. Ibidem rurſus: Vt quiſque factus eſt princeps, extemplo fama ejus, incertum bona an mala, cæterum æterna eſt. Non ergo perpetuo principi fama, quæ invitum manet, ſed bona concupiſcenda eſt. Eoque vere etiam Seneca Agamemn.

Perlucet omne regiæ vitium domus.

Iuvenalis item:

Omne animi vitium tanto conſpectius in ſe
Crimen habet, quanto qui peccat major habetur.

Qui ergo in excelſo vitam agunt, perpendant in omnibus rebus, quas ſtatuent, quas decernent, quas agent, quid tantis hominum opinionibus, tantis de ſe judiciis, tantis honoribus debeant cogitare. Cum permagni hominis eſt, & ipſa natura moderati, tum vero etiam doctrina atque optimarum artium ſtudiis eruditi, ſic ſe adhibere in tanta poteſtate, ut nulla alia poteſtas, ab iis quibus præſit, deſideretur: Cic. ad Q. Frat. *Graſvv.*

Mini-

cuncti mortales novêre. Ita in maxuma fortuna minu- ,,
ma licentia eſt. neque ſtudere, neque odiſſe, ſed minu- ,,
me iraſci decet. Quæ apud alios iracundia dicitur, ea ,,
in imperio ſuperbia, atque crudelitas appellatur. Equi- ,,
dum ego ſic exiſtumo, P.C., omnis cruciatus minores, ,,
quam facinora illorum, eſſe. ſed plerique mortales po- ,,
ſtrema meminere; & in hominibus impiis, ſceleris eo- ,,
rum obliti, de pœna diſſerunt, ſi ea paulo ſeverior fue- ,,
rit. D. Silanum, virum fortem atque ſtrenuum, certò ,,
ſcio, quæ dixerit, ſtudio reipub. dixiſſe, neque illum in ,,
tanta re gratiam, aut inimicitias exercere. eos mores, ,,
eamque modeſtiam viri cognovi. Verum ſententia ejus ,,
mihi non crudelis, (quid enim in talis homines crudele ,,
fieri poteſt?) ſed aliena à rep. noſtra videtur. Nam pro- ,,
fecto aut metus, aut injuria te ſubegit, Silane, conſulem ,,
deſignatum, genus pœnæ novum decernere. De timore, ,,
ſuper-

Minime iraſci.] Cic. de Offic. Prohibenda atque vitanda quam maxime ira in puniendo; nunquam enim qui iratus accedet ad pœnam, mediocritatẽ illam tenebit, quæ eſt inter nimium & parum. Illa omnibus in rebus repudianda eſt, optandumque, ut qui præſunt Reipubl. legum ſimiles ſint, quæ ad puniendum non iracundia, ſed æquitate ducuntur. *Graſvv.*

Poſtrema.] Id eſt, pœnam. Semper enim præcedit culpa, & ſequitur pœna. *Omnib.*

Impiis.] Id eſt, ſceleratis, qui arma contra patriam ferre voluerunt. *Zanch.* *Impiis.* Quædam crimina ita gravia erant ut expiari nequirent. Hinc Cic. 1. de LL. at verò ſcelerum in homines, atque impietatum nulla expiatio eſt.

Aliena à Rep.] Crimina nonnunquam impunita manere ipſius Reip. intereſt. majus aliquando periculum in pœna, quam in crimine. Suprema ſalutis publicæ lex eſſe debet. Nemo membra, urit, ſecat, ut pernicieim toti corpori inferat. Multi morbi quiete ſanantur, agitatione recrudeſcunt. Sæpe humores non movere purgando, via ad ſanitatem eſt. Præcipue aliquando reos non punire Politicum eſt, ſi principem locum in Rep. teneant, magnas & validas clientelas habeant, inde metuenda ſit præſens ſeditio. Heracleenſes, ut Ariſtot. Polit. lib. v. cap. vi. tradidit, cum de crimine quodam pronunciaſſent, ſeditione ingenti tota concuſſa eſt Reſp. Aliquando unius effuſus ſanguis ſanguine totam regionem involvit. Satius itaque ſæpe eſt crimina declinare, quam vindicare. Hippias, Themiſtocles apud Græcos, Coriolanus, Marius, Cinna, Cæſar, Antonius hoſtes appellati; verè hoſtes effecti ſunt, maximumque poſtea Reip. intulere detrimentum. Ita autem abſolvere, ut poſtea quis dolo perimatur, Politicæ cõſiderationis eſt. *Thyſ.*

De timore, &c.] Cum duo propoſuiſſet merum & injuriam, & de metu

„ ſupervacaneum eſt diſſerere, cum præſenti diligen-
„ tia clariſſumi viri conſulis, tanta præſidia ſint in armis.
„ De pœna, poſſum equidem dicere id, quod res habet;
„ in luctu, atque miſeriis, mortem ærumnarum requiem,
„ non cruciatum, eſſe; eam cuncta mortalium mala diſ-
„ ſolvere; ultra neque curæ; neque gaudio locum eſſe.
„ Sed, per Deos immortalis, quamobrem in ſententiam
„ non addidiſti, uti prius verberibus in eos animadverte-
„ retur? an, quia lex Porcia vetat? at aliæ leges item con-
demna-

dicere ſupervacaneum eſſe dixerit; aliam partem de injuria omiſit, niſi librarii vicio deeſt, ut exiſtimo. *Ciaccon.*

Non cruciatum eſſe.] Cic. in 4. Invect. Alter, inquit, de Cæſare loquens, intelligit mortem à Diis immortalibus, non eſſe ſupplicii cauſa conſtitutam: ſed aut neceſſitatem naturæ, aut laborum, ac miſeriarum quietem eſſe: ita eam ſapientes ſemper in vita fortes, etiam ſæpe libenter appetiverunt, eam cuncta mortalium mala diſſolvere. *Zanch.*

Vltra neque curæ, neque gaudio locum eſſe.] Impia eſt hæc Cæſaris ſententia. ſignificat enim, animum interire cum corpore: & ut corporis, ita animi ſenſum morte eripi. In eadem ſententia eſt Cicero, in oratione pro Cluentio, inquit enim: Nam nunc quidem, quid tandem illi mali mors attulit? niſi forte ineptiis ac fabulis ducimur, ut exiſtimemus illum apud inferos impiorum ſupplicia perferre, ac plures illic offendiſſe inimicos quam hic reliquiſſe: à ſocrus, ab uxorum, à fratris, à liberorum pœnis actum eſſe præcipitem in ſceleratorum ſedem atq; regionem, quæ ſi falſa ſunt; id quod omnes intelligunt, quid ei tandem aliud mors eripuit, præter ſenſum doloris? Sed id Ciceronem dixiſſe arbitror, ut cauſæ inſerviret, cum aliter in Lælio, & in prima Tuſculana tradat. *Idem.*

Lex Porcia.] Hanc legem tulit M. Porcius Cato Tribunus plebis Valerio & Apuleio Coſſ. anno DCLIV. ne quis magiſtratus civem Rom. virgis cæderet, necaretve: ſed damnato exilium permitteret: cum antea nudorum cervix inſereretur furcæ, corpus virgis ad necem cæderetur. Liv. lib. 10. Cic. pro Rabir. Suet. in Neron. *Lex Porcia.* Romani enim veteres, morem Græciæ imitati, verberibus animadvertebant in cives, quin & de condemnatis ſummum ſupplicium ſumebat: poſtea lata lex Porcia eſt, quæ gravi pœna ſanxit, ſi quis verberaſſet necaſſetve civem Romanum, ut Livius lib. 10. ſcribit. Lex Porcia libertatem civium lictori eripuit, virgas enim ab omnium civium Romanorum corpore amovit, ut ait Cic. pro C. Rabirio perduellionis reo. *Zanch.*

Aliæ leges.] Sempronium intelligit, quam tulit M. Sempronius tribunus plebis, ne de capite civis Romani injuſſu populi judicaretur, qui indicta cauſa in civem Romanum animadverteret, de eo populi quæſtio conſtitueretur: quod propter P. Popillium latum eſt. Cic. pro Rabirio, pro Cluentio, de Leg. 3. item Plutarch. in Gracch. C. quoq; Gracchus legem tulit, ne de capite civium Rom. injuſſu pop. Ro. judicaretur, ut in eadem oratione ſcribit. *Aliæ leges.* Ita legendum ex antiquis Mſſ. non vero an quia lex Porcia vetat, ac aliæ leges?

demnatis civibus non animam eripi, ſed exilium per-,,
mitti jubent. an quia gravius eſt verberari, quam neca-,,
ri? quid autem acerbum, aut nimis grave eſt in homi-,,
nes tanti facinoris convictos? ſin, quia levius eſt; qui ,,
convenit in minore negotio legem obſervare, cum eam ,,
in majore neglexeris? At enim quis reprehendat, quod ,,
in parricidas reipub. decretum erit? tempus, dies, for-,,
tuna; cujus lubido gentibus moderatur. illis merito ac-,,
cidet, quidquid evenerit: ceterum vos P. C. quid in ,,
alios ſtatuatis, conſiderate. omnia mala exempla ex bo-,,
nis initiis orta ſunt: ſed, ubi imperium ad ignaros, aut ,,
minus bonos pervenit; novum illud exemplum ab di-,,
gnis, & idoneis ad indignos, & non idoneos transfertur. ,,
Lacedæmonii, devictis Athenienſibus, triginta viros ,,
impo-

ges? item condemnatis civibus non animam eripi, ſed exilium permitti jubent. Prius manuſcripta habent, & ſenſus ipſe poſtulat: modo & ſequentia ſpectes, & locum accurate totum excutias. *Caſt.*

Iubent.] Valerius Publicola legem tulit (ut Dionyſius Antiquitatum libro 5. & Livius lib. 2. ſcribunt) quæ eum qui provocaſſet, virgis cædi, ſecurique necari vetuit: ſed cum plus paucorum opes, quam libertas plebis poſſent, ſæpius ab eadem familia eſt renovata, ſed ſi quis adverſus eam feciſſet, nihil ultra, quam improbe factum, adjectum eſt. quare Porcia lex ſola pro tergo civium lata videtur. quæ gravi pœna ſi quis verberaſſet necaſſetve civem Romanum, ſanxit. hæc Livius Dec. primæ lib. 10. Vide præterea Ciceronem in Verrem, oratione 7. & pro Rabirio. ſunt qui putent, auctorem Porciæ legis fuiſſe M. Porcium Catonem Cenſorium. *Caſt.*

Omnia mala exempla.] Arguit à conſequentibus. fieri enim poteſt, ut aliquis bonus aliquem improbum ſupplicio afficiat, & ex Reipub. utilitate: deinde ſubſequatur alius qui ira, aut alia quadam cauſa commotus, cives perdat exemplo illius boni civis. *Zanch.*

Ad ignaros.] Vetus codex habet *ignavos.*

Triginta viros impoſuere.] Fracti diuturno bello Athenienſes, (quippe amplius 27 annos duravérat) ad hoc etiam fame confecti pacem petivere: quæ an dari deberet, diu inter Lacedæmonios ac ſocios conſultatum eſt. Corinthii, & maxime Thebani, aliique complures, Athenienſium nomen delendum eſſe cenſebant: Lacedæmonii vero negabant Græcam civitatem, quæ in maximis Græciæ periculis maximo omnibus uſui fuiſſet, eſſe tollendam: tandem pax his conditionibus data eſt, ut longos muros atque Piræum diruerent, omnes naves præter duodecim traderent, Lacedæmonios terra marique in expeditiones ſequerentur, triginta viris curam reipublicæ committerent. at Xenophon lib. 2. Rerum Græcarum, apud quem hanc hiſtoriam latius ſcriptam videbis, non ſcribit in conditionibus fuiſſe, ut triginta viri, qui præſ-

 ſent,

alios hujuſmodi, qui malo reipubl. creverant, jugulari „ juſſit, quis non factum ejus laudabat? Homines ſcele-„ ſtos, & factioſos, qui ſeditionibus remp. exagitaverant, „ merito necatos ajebant. Sed ea res magnæ initium cla-„ dis fuit. Namque, uti quiſque domum, aut villam, po-„ ſtremo aut vas, aut veſtimentum alicujus concupiverat, „ dabat operam, ut is in proſcriptorum numero eſſet. Ita „ illi, quibus Damaſippi mors lætitiæ fuerat, paulo poſt „ ipſi trahebantur: neque prius finis jugulandi fuit, quam „ Sulla omnis ſuos divitiis explevit. Atque ego hoc non „ in M. Tullio, neque his temporibus vereor. Sed in ma-„ gna civitate multa & varia ingenia ſunt. poteſt alio tem-„ pore, alio conſule, cui item exercitus in manu ſit, fal-„ ſum aliquid pro vero credi. Vbi hoc exemplo, per ſe-„ natus decretum, conſul gladium eduxerit; quis illi fi-„ nem ſtatuet, aut quis moderabitur? Majores noſtri P.C. „ neque conſilii, neque audaciæ umquam eguere: neque „ ſuperbia obſtabat, quo minus inſtituta aliena, ſi modo „ proba erant, imitarentur. Arma atque tela militaria „ à Samni-

Zanch. Damaſippum. Hunc Livius l. 86. L. Damaſippum vocat, Appianus autem modo Brutum, modo Damaſippum: quare forteſſe L. Iunius Brutus, Damaſippus dictus eſt. *Caſ.*

Exagitaverat.] Turbaverat. *Zanch.*

Vas.] Aureum vel argenteum. *Idem.*

Proſcriptorum.] Vide ſupra p. 57.

Trahebantur.] Tranquillus & alii (*ducebantur*) dicerent, nempe ad ſupplicium.

Eduxerit.] Perſtrinxerit.

Quis moderabitur.] Ab ipſo conſule periculum imminere poteſt. ſi nimirum ſenatus videat, quem ſe cum auctoritate defenſorem habiturum ſperaverat, armatum eſſe imperio adverſus ipſam Rempubl. ſi cum imperio qui præeſt, ultra recordari nolit, exercitum, cui imperat, Senatus populique atque univerſæ Reip. eſſe, non ſuum, ſi mulieres illius auctoritatem imperium ac nomen ſecutæ, ſibi ab illo imperari velint; ducem depoſcant ipſum, eoq; res ſint cardine, ut imperium belli neceſſitas, faſces ſenatus contuliſſe videatur. *Graſ.*

Arma atque tela militaria.] Quod Romani arma atque tela militaria à Samnitibus ſumpſerunt, alibi non memini legere. *Zanchius. Arma atque tela militaria.* Hunc locum quidam ſuſpectum habent, & me diu hæſitaſſe fateor. nam Plutarchus in Romulo ſcribit Romanos à Sabinis arma ſumpſiſſe: id quod & mihi vero propius eſſe videbatur, cum Samnites longius abeſſent. inveni tandem apud Athenæum lib. 6 Romanos ſcutum à Samnitibus ſumpſiſſe,

„ à Samnitibus, inſignia magiſtratuum à Tuſcis pleraq;
„ ſumſerunt: poſtremo, quod ubique apud ſocios, aut
„ hoſtis idoneum videbatur, cum ſummo ſtudio domi ex-
„ ſequebantur: imitari, quam invidere bonis, malebant.
„ Sed eodem illo tempore Græciæ morem imitati, ver-
beribus

pliſſe. ſic enim inquit, de Romanis loquens: ἢ καὶ Σαμνιτῶν ἢ ἔμαθον θυρεῷ χρῆσιν. *Caſt.*

A Samnitibus.] Samnites ſunt populi Italiæ, qui inter Picenum, Campaniam & Apuliam jacent. Sabinos cum Samnitibus forte confudit. nam à Sabinis originem trahunt Samnites. Hinc Strabo libro v. ἐστὶ δὲ παλαιότατον γένος οἱ Σαβῖνοι, ἢ αὐτόχθονες, τούτων δ' ἀποικοὶ Σαμνῖται, id eſt, Sabinorum antiquiſſima eſt gens & indigena. ab his originem duxere Samnites. Varro de Lingua Latina lib. vi. hoc enim à Sabinis orti Samnites tenuerunt. Eidem & Sabelli Virgilio, Horatio, Livio, Plinioque dicuntur. *Thyſ.* Neque mirum eſt arma & tela militaria à Samnitibus ſumpſiſſe, cum totius Italiæ fuerit bellicoſiſſima natio. De qua Florus lib. i. cap. xvi. Populus Romanus Samnites invaſit, gentem, ſi opulentiam quæris, aureis & argenteis armis, diſcolori veſte uſque ad ambitum armatam: ſi inſidiarum fallaciam, ſaltibus fere & montibus fraude graſſantem: ſi rabiem & furorem, ſacratis legibus humaniſque hoſtiis in exitium urbis agitatam: ſi pertinaciam, ſexies rupto fœdere; cladibuſque ipſis animoſiorem. Hos tamen l. annis per Fabios & Papyrios patres eorumque liberos ita ſubegit Populus Romanus, ac domuit, ita ruinas ipſarum urbium diruit, ut hodie Samnium in ipſo Samnio requiratur. Poſterioribus quoque temporibus, bello ſociali & in Civili Mariano ingens eorum apparuit in arma ardor. Quod Strabo lib. v. oſtendit. vide *Cluv.* Ital. lib. iii. cap. viii. Quin & ipſi Samnites ab haſta nomen accepere: Feſtus, Populis Samnitibus nomen impoſitum ait Verrius propter genus haſtarum, quæ Saunia appellant Græci: Paulus tamen Diaconus lib. 2. cap. 20. Samia non ſaunia haſtas illas fuiſſe dictas ſcribit: quarta decima, inquit, Samnium intra Campaniam & mare Adriaticum, Apuliam, à Piſcaria incipiens habetur. In hac ſunt urbes Theate, Anſidena, Hiſernia, & antiquitate conſumpta Samnium, & ipſa harum provinciarum caput ditiſſima Beneventus. Porro Samnites nomen accepere olim ab haſtis, quas ferre ſolebant, quaſque Græci Samia appellant. Vbi vides diverſum ſentire à Feſto. Sane Samia magis Latina vox quam Græca videtur. Hinc *Samiare* antiquum verbum acuere, & *Samius* acutus. Tutius igitur eſt ex Feſto reſtituere Diacono Saunia. Heſychius: σαυνίον, ἀκόντιον βαρβαρικόν. quam lectionem Plinius confirmat lib. iii. cap. xii. Samnitium, quos Sabellos & Græci Saunitas dixere. Coronidem faciat Livii locus de armis Samnitum: Samnites præter ceteros apparatus, ut acies ſua fulgeret, novis armorum inſignibus fecerunt. Duo exercitus erant, ſcuta alterius auro, alterius argento cælaverunt. Forma erat ſcuti, ſummum latius, qua pectus atque humeri teguntur faſtigio æquali: ad imum cuneatior, mobilitatis cauſa. Spongia pectori tegumentum, & ſiniſtrum crus ocrea tectum, galeæ criſtatæ. *Col.* Hanc armaturam poſtmodum mutaſſe, Græcanicam autem aſſumpſiſſe magnus autor Polyb. lib. vi. teſtatur.

Inſignia magiſtratuum à Tuſcis pleraque.] Dionyſius lib. 3. Poſt paucos, inquit,

beribus animadvertebant in civis, de condemnatis sum-„
mum supplicium sumebant. Postquam respub. adole-„
vit, & multitudine civium factiones valuere, circum-„
veniri innocentes, alia hujuscemodi fieri cœpere: tunc „
lex Porcia, aliæque leges paratæ sunt, quibus legibus „
exi-

quit, dies aderant, non verba tantum ei afferentes nuda, sed etiam insignia principatus, quibus ipsi reges suos adornabant, apportantes coronam auream sellamque eburneam, & sceptrum habens super caput Aquilam, tunicamque purpuream cum signis aureis, & amictum purpureum varium, quales Lydorum reges, & Persarum ferebant: præterquam quod non est figura quadrangulari, ut sunt illi, sed semicirculari, talia autem vestimenta togas Romani, Græci τήβεννον vocant, unde dicentes nescio. tulerunt etiam & duodecim illas secures, sumptas ex singulis urbibus singulas. Etruscus enim mos videbatur uniuscujusq; urbis Regi lictorem unum anteferre securim, simul cum virgarum fasce: si vero fieret communis omnium civitatum exercitus, duodecim illas secures uni tantum tradi, ei scilicet qui imperium in omnes accepisset. Florus: Neque pace Tarquinius, quam bello promptior. duodecim namque Tusciæ populos frequentibus armis subegit, inde fasces, trabeæ, curules, annuli, phaleræ, paludamenta, prætexta, inde quod aureo curru quatuor equis triumphatur, togæ pictæ, tunicæque palmatæ: omnia denique decora & insignia, quibus imperii dignitas eminet, sumpta sunt. idem scribit Livius. Macrob. lib. Saturnal. 1. cap. 6. scribit, quod Tullus Hostilius, rex Romanorum tertius debellatis Hetruscis sellam curulem, lictores, togamque pictam atque prætextam (quæ insignia magistratuum Hetruscorum erant) primus Instituit, ut Romæ haberentur. Vide quoque Strab. lib. 5. *Zanch.*

Animadvertebant.] Id est, puniebant cives virgis. nam animadvertere in aliquem, est eum legitime punire, quasi adhibita animadversione, nequid temere fiat. *Idem.*

De condemnatis.] De crimine capitali. Scribit Dionysius, morem fuisse apud Romanos, ut hominem morti damnatum quæstores ad eminens foro præcipitium ducerent, & inspectantibus omnibus eum de petra dejicerét. *Idem.*

Lex Porcia.] Hic legem Porciam nominat, & Valeriam designat Cæsar, ex qua Porcia nata est. Nam lex Valeria de provocatione lata est A.V.C. CDLIII. cum M. Valerius Corvus, & Q. Appulejus Pansa Consules essent. Hanc pulcre Livius lib. x. Hist. cum Porcia confert his verbis: Eodem anno, inquit, M. Valerius Consul de provocatione legem tulit diligentius sanctam. Tertio ea tum post reges exactos lata est, semper à familia eadem. Causam renovandæ sæpius haud aliam fuisse reor, quam quod plus paucorũ opes, quam libertas plebis, poterant. Porcia tamẽ lex sola pro tergo civiũ lata videtur. Quod gravi pœna, si quis verberasset, necasset-ve civem Ro. sanxit, (*ut supra dictum est*) Valeria lex, cũ eum qui provocasset, virgis cædi, securiq; necari vetuisset, si quis adversus ea fecisset, nihil ultra, quam improbe factum adjecit. At lex Porcia, quæ A. DLVI. C. Cornelio Cethego, & Q. Minutio Rufo Coss. à P. Porcio Lecca lata est. *Bemb. Lex Porcia, aliæque leges paratæ.* Quibus legibus de cive Rom. si quis capitis inquireretur, populi judicium erat, quod fuerat duodecim Tabularum lege sancitum, ut de

capite

„ exilium damnatis permiſſum eſt. Hanc ego cauſ-
„ ſam, P. C., quo minus conſilium novum capiamus, in
„ primis magnam puto. Profecto virtus, atque ſapien-
„ tia major in illis fuit, qui ex parvis opibus tantum
„ imperium fecere, quam in nobis, qui ea bene parta
„ vix retinemus. Placet igitur eos dimitti, & augeri
„ exercitum Catilinæ? minume: ſed ita cenſeo; publi-
„ candas eorum pecunias; ipſos in vinculis habendos
per

capite civis, niſi comitiis centuriatis, decerni nihil poſſet. Sed nec tolli de civitate, nec à ſolo patrio relegari, aut in exilium mitti, niſi dicta cauſa, & centuriatis comitiis poterat. *Zanch.*

Exilium, &c.] De hoc jure Polyb. lib. VI. quo in genere mos apud eos viget laude & commemoratione cum primis dignus, qui capitis accuſatis poteſtatem facit, dum ipſorum celebratur judicium, abeundi palam, & in ſpontaneum ſecedendi auxilium, licet è tribubus, quæ ad peragendum judicium convenerunt, una etiam reſtet, quæ ſuffragia necdum tulerit. Exulibus autem impune degere licet Neapoli, Præneſte, Tibure, item aliis in urbibus, quibus hoc jure fœdus intercedit cum Romanis. *Graſvv.*

Publicandas.] Ante Cæſarem conſtat publicationes bonorum in criminibus in uſu non fuiſſe, ut ex Suetonio in Cæſ. liquet, ſalviſque nummis exulaſſe, quibus aqua & igni interdictū erat. Cæſar, cum videret eo facilius locupletes ſcelere ſe obligare, Parricidas, inter quos & Patriæ proditores, omnibus bonis, reliquos dimidia parte bonorum multavit. Hanc Cęſaris legem non ſanctiſſime obſervatam à ſucceſſoribus indicio eſt Satyr. Iuvenal. I. cum inter alia ſæculi vitia, damnationes quoq; reorum inanes exagitat. Quid enim, inquit, ſalvis infamia nummis? Verum non tulere diutius hanc Reip. injuriam, qui ſecuti ſunt Imperatores, eoque tandem deventum, ut pœnam capitalem etiam tacite ſequeretur bonorum publicatio l. 1. & 2. de Bon. damn. Iuſtinianus autem noviſſima lege cavit, ut in ſolo crimine majeſtatis veteres leges obſervarentur, in cæteris publicatio bonorū non procederet. *A. Matthæus fil. Publicandas pecunias, &c.* Salluſtii verba expreſſit Dio lib. XXXVII. at Plutarchus quam diverſe? ut per Italiæ urbes, quas Cicero ipſe elegiſſet, cuſtodirentur ad devictum uſque Catilinam: quo poſtea ſenatus per otium de cauſa cognoſceret. vides nullum hujus ſententiæ caput eodem modo eſſe conceptum, atque apud ſuperiores ſcriptores. Appianus, ut ſolet, Plutarchum ſequitur. *Caſaub. Pecunias.* Pecuniæ ſignificatio ad ea refertur, quæ in patrimonio noſtro ſunt, ut ait Paulus Iuriſconſultus libro Digeſtorum 50. tit. de Verborum & rerum ſignificatione. Autore Vlpiano eodem in loco: Pecuniæ verbum non ſolum pecuniam numeratam complectitur, verum etiam omnem omnino pecuniam: id eſt, omnia corpora. nam corpora quæcunque pecuniæ appellatione contineri, nemo eſt qui ignoret. Hermogene eodem loco autore: Pecuniæ nomine non ſolum pecunia numerata, ſed omnes res tam ſolidæ quam mobiles, & tam corpora quam jura continentur. *Zanch.*

In vinculis.] Iure alioquin civili carcer erat manſio reorum, non vero pœna, Ita enim loquitur IC. Vlpianus in

l. 8. §.

per municipia, quæ maxume opibus valent: neu quis „
de his poſtea ad ſenatum referat, neve cum populo agat: „
qui aliter fecerit, ſenatum exiſtumare, eum, contra rem- „
publ. & ſalutem omnium facturum. „

Poſtquam Cæſar dicendi finem fecit; ceteri verbo, alius

l. 8. §. ſolent ff. de Pœn. ſolent præſides in carcere continendos damnare, ut in vinculis contineantur: ſed id eos facere nō oportet; nam hujuſmodi pœnæ interdictæ ſunt, carcer enim ad continendos homines non ad puniendos haberi debet. Eadem repetit Calliſtratus IC. in l. mandatis 35. eod. veruntamen hoc ſupplicii genus nonnunquam uſitatum fuiſſe Livius docet lib. IX. cum inquit: Qui ſe Hernicum civem dixerat, ſeorſim in cuſtodia habitus: eos omnes Fabius Romam ad Senatum miſit: & cum quæſitum eſſet, delectu an voluntarii pro Samnitibus adverſus Romanos bellaſſent, per Latinos populos cuſtodiendi dantur. Item lib. XXVI. trecenti fuerunt nobiles Campani in carcerem conditi, alii per ſociorum Latini nōminis urbes in cuſtodias dati variis caſibus perierunt. *Vinculis.* Pro cuſtodia hic ſumitur: alioquin rei vinciebantur. Vinculorum autem nomine complexi ſunt compedes, manicas, catenas, nervos, Boiam. Compedes, vinculum eſt quo pedes irretiri ſolent, ab impediendo dicti, teſte Nonio. Pedica vinculum, quo pedes, manica quo manus vinciuntur. Nervo & pedes auctore Feſto, & etiam cervices devinciebantur. Boia tam ligneum, quam ferreum vinculum. Scaliger & collare veteri Gloſſario dici aſſerit. Eſſe autem Gallicam vocem nullus dubito.

Per municipia.] Obſerva morem Populi Romani in reorum cuſtodia. Nam quos in carcerem non conjiciebant, eos vel militibus vel fidejuſſoribus, vel etiam ſibi committebant, ut ait l. 1. ff. de Cuſtod. reor, vel eos magiſtratibus cuſtodiendos tradebant: vel per oppida Italiæ dividebant: cujus moris nobile exemplum in illis mille Achæis quos bello Perſei confecto Romani in Italiam acciverunt. Quemadmodum autem ad magiſtratus, ſive privatos fidejuſſores aut vades periculum ex evaſione cuſtodiarum ſpectavit, ſic ad urbes ſive municipia, quibus rei fuerant traditi, ita ut oppidani pro hoſtibus & perduellibus haberentur, ſicuti à Dione obſervatum eſt. *Caſaub.*

Ne quis poſtea ad Senatum de his referat.] Cicero in Catilinam: Vincula vero, & ea ſempiterna, certe ad ſingularem pœnam nefarii ſceleris inventa ſunt, itaque muncipiis diſpertiri jubet: adjungit gravem pœnam municipiis, ſi quis eorum vincula ruperit, horribiles cuſtodias circundat: & digna ſcelere hominum perditorum ſancit, ne quis eorum pœnam, quos cōdemnat, aut per Senatum, aut per populum levare poſſit. eripit etiam ſpem, quæ ſola hominem in miſeriis conſolari ſolet: bona præterea publicari jubet, vitam ſolam relinquit nefariis hominibus, quam ſi eripuiſſet, multas uno dolore animi & corporis, & omnes ſcelerum pœnas ademiſſet. *Zanch.*

Neve cum populo agat.] Agere cum populo, eſt rogare populum, ut ſuis ſuffragiis jubeat aliquid aut vetet. & Fuſia & Ælia leges erant, quam Fuſius & Ælius tribuni tulerunt, ne agi cum populo liceret, niſi de cœlo prius ſervatum eſſet, hoc eſt, niſi prius captatis auſpiciis. *Idem.*

Verbo.] Quia & pedibus aſſentiebantur. *Idem.*

Alius

aliusalii varie assentiebantur: at M. Porcius Cato, rogatus sententiam, hujuscemodi orationem habuit.

„ Longe mihi alia mens est P. C. cum res, atque pe-
„ricula nostra considero, & cum sententias non nullo-
„rum mecum ipse reputo. illi mihi differuisse videntur de

Alius alii varie assentiebantur.] Viri docti mendosum hunc locum putant. Ego in tanta Codicum convenientia, insuper accedente Diomedis accuratissimi scriptoris auctoritate nihil quicquam mutandum duxerim. Plures dixisse sententiam, quam hic à Crispo commemorantur, docet Tullius lib. duodecimo Epistola ad Atticum xxii. & Flavius Vopiscus in Aureliano. Itaque vult Sallustius propter varias sententias, variorum variorum fuisse assensum. *Putschius.*

At M. Porcius Cato.] Is est qui postea Vticensis dictus est, erat tum designatus tribunus plebis, ut ostendunt Cicero pro Sextio, & Paterculus in poster. volumine. sed ante Catonem Cicero orationem habuit, quæ est quarta in Catilinam: verum Sallustius multa, quæ ad Ciceronis laudem pertinebant, seu invidia seu negligentia omisit. *Cast. At M. Porcius Cato.* Hic Tribunus plebis designatus erat, cum hanc Orationem haberet, & pæne inter ultimos à Consule rogatus est. Hinc Vellej. Paterc. lib. II. cap. xxxv. Hic tribunus plebis designatus admodum adolescens, cum alii suaderent, ut per municipia Lentulus, conjuratique custodirentur, pæne inter ultimos rogatus sententiam, tanta vi animi, atque ingenii, invectus est in conjurationem, ut ardore oris, orationem omnium, lenitatem suadentium societate consilii suspectam fecerit. Et Cicero pro Sext. cap. xxviii. Consule me, cum esset designatus Tribunus plebis, obtulit in discrimen vitam suam: dixit eam sententiam, cujus invidiam capitis periculo sibi prestandam videbat.

Hujuscemodi habuit orationem.] Plutar. in Catonis vita inquit: Hanc solam orationem Catonis servatam ferunt Cicerone consule velocissimos scriptores deponente atque docente, ut per signa quædam & parvas breveque notas multarum literarum vim habentes, dicta colligerent. nondum enim reperti erant, qui notarii appellantur: sed tunc primum hujus rei vestigium ferunt extitisse. Vicit itaque Catonis sententia, assensusque est illi Senatus, ut de conjuratis supplicium sumeretur. *Zanch.*

Longe.] Ex Plutarchi verbis cognoscimus, hanc non esse Catonis orationem, quam Ciceronis beneficio servatam ferunt. *Cast.*

Patres Conscripti.] Patres Conscripti proprie ii dicuntur, qui in senatum allecti sunt à Iunio Bruto & Publio Valerio Publicola Coss. post ejectos reges, sicut Livius, Plutarchus & Tacitus nos docent.

Reputo.] Duo è manuscriptis, (mecum ipse repeto.) Nec aliter Florentinum. *Riv.*

Illi mihi differuisse videntur.] Propositi: & de Syllano arbitror intelligendum. nam Plutarch. in Catonis vita ait: Facta igitur tanta sententiarum conversione, omnibusque in mitiorem & humaniorem sententiam inclinantibus, surrexit Cato: & in principio orationis suæ M. Syllani oratione reprehensa, adversus Cæsarem suspicionem induxit, quasi sub populari & miti sententia rempublic. evertere vellet, & senatui formidinem incuteret; cum timore ipse deberet, & bene secum agi putare, si impune talia patrasset, non insuper

de pœna eorũ, qui patrię, parentibus, aris, atq; focis ſuis „
bellum paravere. res autem monet, cavere ab illis ma- „
gis, quam, quid in illos ſtatuamus, cõſultare. Nam cetera „
maleficia tum perſequare, ubi facta ſunt: hoc, niſi pro- „
videris, ne accidat; ubi evenit, fruſtra judicia implo- „
res. Capta urbe, nihil fit reliqui victis. Sed, per Deos „
immortales, vos ego appello, qui ſemper domos, villas, „
ſigna, tabulas veſtras pluris, quam remp. feciſtis: ſi „
iſta, cujuſcumq; modi ſint, quæ amplexamini, retinere, „
ſi voluptatibus veſtris ocium prębere vultis: expergiſci- „
mini aliquando, & capeſſite remp. Non nunc agitur de „
vectigalibus, non de ſociorum injuriis: libertas, & ani- „
ma noſtra in dubio eſt. Sæpenumero P. C. multa verba „
in

inſuper tanta imprudentia parricidas defenderet. *Zanch.*

De pœna eorum.] Quaſi dubium ſit, nunquid puniendi ſint conjurati. *Idem.*

Atque focis ſuis.] Domibus ſuis. focus enim proprie locus eſt, ubi ignis ſervatur: & diis Penatibus ſacer erat. unde Cato in libro de Re ruſtica ait: Focum purum circum verſum quotidie, priuſquam cubitum eat, habeat: calendis, nonis feſtus dies cum erit, coronam in focum indat. per eos itaque dies Lari familiari pro copia ſupplicet. nam Lar, eſt ipſe focus. *Zanch. Focis.* Lares focis præerant, Lar autem ſive Lars eſt Hetruſca vox & Principem denotat, Auſonius:

Tertia opima dedit ſpoliatus Aremoricus Lars.

Quia autem antiquiſſimis temporibus in ædibus defuncti ſepeliebantur, hinc & pro diis familiaribus culti. Hinc & Latrones, Larunes, Arunes, & in pejorem poſtmodum partem latrones. Vide Geſner. Mithridat.

Signa.] Vide ſupra p. 23.

Cujuſcunque modi.] Seu bona, ſeu mala, & loquitur Cato ſecundum Stoicos. nam & ipſe Stoicus erat, & Stoici hæc externa nullo pacto bona appellanda eſſe putabant. nam Cicero pro Muræna ait: At enim agit mecum auſtere & Stoice Cato: negat verum eſſe allici benevolentiam cibo, negat judicium hominum in magiſtratibus mandandis, corrumpi voluptatibus oportere. *Zanch.*

Non nunc agitur de vectigalibus.] Id eſt, tributis. nam ſi vectigalia, vel ſocii expilarentur, tamen reſpub. ſtaret: at de conjuratione non ita eſt. Vectigal enim, tributum eſt, quod reipub. penditur: & vectigales appellamus provincias, agros & homines, qui vectigal & tributa perſolvunt. alio nomine Stipendiarii dicuntur. Livius: Verum Annibal hic ſit itinerum Herculis, ut ipſe fert, an vectigalis, ſtipendiarius, & ſervus pop. Roman. à patre relictus. Publica autem vectigalia intelligere debemus, ut inquit Vlpianus, ex quibus vectigal accipit fiſcus. interdum vectigalia reditus privatos ſignificant, cum publicos quidam tantummodo ſignificare tradiderunt, ſicuti docet Porphyrion, enarrans illud Horatianum:

Ego vectigalia magna,
Divitiaſq; habeo tribus amplas regibus.

In

„ in hoc ordine feci: ſæpe de luxuria, atque avaritia no-
„ ſtrorum civium queſtus ſum; multoſque mortalis ea
„ cauſſa advorſos habeo: qui mihi, atque animo meo nul-
„ lius unquam delicti gratiam feciſſem, haud facile alte-
„ rius lubidini malefacta condonabam. ſed, ea tametſi
„ vos parvi pendebatis; tamen reſp. firma erat: opulen-
„ tia negligentiam tolerabat. Nunc vero non id agitur,
„ boniſne, an malis moribus vivamus; neque, quantum,
„ aut quam magnificum imperium populi Rom. ſit: ſed,
„ hæc cujuſcumque modi videntur, noſtra, an, nobiſcum
„ una, hoſtium futura ſint. Hic mihi quiſquam manſue-
„ tudinem, & miſericordiam nominat? jam pridem equi-
„ dem nos vera rerum vocabula amiſimus. quia, bona
„ aliena largiri, liberalitas; malarum rerum audacia, for-
„ titudo vocatur; eo reſp. in extremo ſita eſt. Sint ſane,
„ quoniam ita ſe mores habent, liberales ex ſociorum for-
tunis;

In hoc ordine.] Scilicet ſenatorio. Erant enim tres ordines apud Romanos, Senatorius, Equeſtris & Plebeius. Plinius lib. 33. Sed annuli plane medium ordinem, tertiumque plebi & patribus inſeruere: ac quod antea militares equi nomen dederant, hoc nunc pecuniæ judices tribuunt. nec pridem id factum, Divo Auguſto decurias ordinante, major pars judicum in ferreo annulo fuit: iique non equites, ſed judices vocabantur. equitum nomen ſubſiſtebat in turmis equorum publicorum. His verbis Plinius ſignificat, Equeſtrem ordinem annulum aureum pro inſigni habere cœpiſſe, ut diſtingueretur à plebe: ex Equeſtri autem ordine ad Senatorium tranſitus erat. unde Alexander Imperator Romanus dicere ſolebat, ſeminarium Senatorum, Equeſtrem ordinem eſſe. *Idem.*

Malefacta.] Recte enim dicit Cic. in Q. Cæcilium: nihil eſt enim, quod minus ferendum ſit, quam rationem ab altero vitæ repoſcere eum, qui non poſſit ſuæ reddere. Et quidem gentilis hæc & vera laus Catonum fuit, ſicuti & de Porcio Livius libro XXXIV. loquitur. *Graſvv.*

Negligentiam tolerabat.] Id eſt, patiebatur nos erga Rempub. negligentes eſſe: quia illius opes negligentiam noſtram ſuperabant. *Zanch.*

Rerum vocabula.] Similiter Thucydides in corruptiſſimi totius Græciæ ſtatus deſcriptione lib. III. καὶ τὰ εἰωθυίων ἀξιώσεων τ᾽ ὀνομάτων ἐς τὰ ἔργα ἀντήλλαξαν τῇ δικαιώσει, τόλμα μὲν γὰρ ἀλόγιστος, ἀνδρεία φιλέταιρος ἐνομίσθη. i.e. Quin & conſuetam vocabulorum dignationem ad res immutaverunt ex ſuo arbitrio, audacia enim inconſiderata, fortitudo amicorum ſtudioſa habita fuit. *Graſvv.* Imitatur itaque Thucydidem hic Salluſtius.

Bona aliena largiri.] Cic. lib. I. Offic. ita de hoc vitio differit: ſunt autem multi,

tunis; ſint miſericordes in furibus ærarii: ne illi ſan- „
guinem noſtrum largiantur; &, dum paucis ſceleratis „
parcunt, bonos omnis perditum eant. Bene, & compo- „
ſite C. Cæſar paulo ante in hoc ordine de vita & morte „
diſſe-

multi, & quidem cupidi ſplendoris & gloriæ, qui eripiunt aliis, aliis quod largiantur: hique arbitrantur, ſe beneficos in ſuos amicos viſum iri, ſi locupletent eos quacunque ratione. Id autem tantum abeſt ab officio, ut nihil magis officio poſſit eſſe contrarium. Videndum eſt igitur, ut ea liberalitate utamur, quæ proſit amicis, noceat nemini. Quare L. Syllæ, C. Cæſaris pecuniarum tranſlatio à juſtis dominis ad alienos non debet liberalis videri. Nihil enim liberale, quod non idem ſit juſtum. *Graſvv.*

In furibus ærarii.] In illis qui pecunias publicas furantur, de pœna autem furum multa Gellius libro 11. cap. 18. *Aerarii.* Pecunia enim publica uno in loco condita erat, quod ærarium dicebatur, quam Tribuni ærarii, cum opus erat, promebant. erat autem ærarium in ædē Saturni, ut Macrobius libro 1. cap. 8. Saturnal. ſcribit, cujus rei hanc rationem affert: Ædem vero, inquit, Saturni, Romani ærarium eſſe voluerunt, quod tempore, quo incoluit Italiam, fertur in ejus finibus nullum eſſe furtum commiſſum: aut quia ſub illo nihil erat cujuſque privatum, nec ſignare ſolum, aut partiri limite campū fas erat, in medium quærebant omnia. Plutarch. autem in Problem.: Quam cauſam eſſe dicemus, quamobrem ædem Saturni pecuniæ publicæ ſacrarium eſſe voluerunt? nam ærarium eſt, & tabulas publicas in eo ſervabant, & ex eo tabularium dicunt. Ibidem. Primus autem omnium Valerius Publicola exactis regibus ædem Saturni ærarium declaravit, loci opportunitate ductus, quem & apertum, & ab inſidiis tutum, & in primis munitum animadvertit. *Zanch.* *Furibus ærarii.* Peculatus crimen intelligit. Quod auctore Polyb. 6. hiſtor. apud veteres Romanos, cum adhuc Reſp. à priſtinis moribus non deſciviſſet rarum erat. Creſcente poſtea perfidia, ut aliis quæſtionibus, ita huic quoque exercendæ peculiaris prætor conſtitutus eſt: non lege Iulia, ſed ante Legem Iuliam, ut Sigonius obſervat. 2. de Iud. c. 28.

Ne illi ſanguinem.] Et ſi hæc eſt vulgata receptaque lectio, multorum quoque veterum Codicum auctoritate comprobata, non celabo tamen peranti qui cujuſdam libri ſcripturam, (ſint miſericordes in furibus ærarii; caveant, ne illis ſit periculum, dum ſanguinem noſtrum largiantur, & dum paucis ſceleſtis parcunt, bonos omnes perditum eant.) *Popma.* *Sanguinem noſtrum.* Id eſt, vitam noſtram. nam anima hominis in ſanguine eſſe nonnullis creditur. Ita Empedocles & Critias cenſebant animam eſſe cordi ſuffuſum ſanguinem, quaſi animæ eſſentia ſit ſanguis ipſe, quod falſum. Ita tamen & loquitur nobiliſſimus Poëta, cum dicit:

Purpuream vomit ille animam.

Quanquam & illud defendi poteſt, animam dixiſſe pro ſanguine ſummum Poëtam, nam ubi corpus ſanguinis miniſterio deſtitutū eſt, anima foras erumpere, ſuumque involucrum deſerere cogitur. Quod autē nonnulli crediderunt ſanguinē eſſe ipſam animam, hinc poluere ora cruore illicitum crediderunt, unde Pythagor. apud Ovid. cōqueritur:

At vetus ille ætas, cui fecimus aurea nomen,
Fœtibus arboreis & quas humus educat herbis
Fortunata fuit nec polluit ora cruore.

Atque eadem inculcant Porphyrius & Plutar-

„ disſeruit, credo falſa exiſtumans ea, quæ de inferis me-
„ morantur, diverſo itinere malos à bonis loca tætra, in-
„ culta, fœda, atque formidoloſa habere. itaque cenſuit,
„ pecunias eorum publicandas, ipſos per municipia in cu-
„ ſtodiis habendos; videlicet, ne, ſi Romæ ſint, aut à popu-

Plutarchus. Ratione myſtica quoque eſus ſanguinis Iudæis prohibitus fuit. *Thyſ.*

Falſa exiſtimans.] Cato rigidæ virtutis exemplar meliorum Philoſophorum ſententiam amplexus eſt, animi immortalitatem, & poſt mortem cæleſtia gaudia vel inferorum ſupplicia eſſe. Egregie Seneca: tunc animus noſter habebit, quod gratuletur ſibi, cum emiſſus tenebris, quibus volutatur, non tenui viſu clara proſpexerit, ſed totum diem admiſerit, & redditus cœlo fuerit, cum receperit locum, quem occupavit ſorte naſcendi: ſurſum illum vocant initia ſua. In eadem ſententia fuere Thales Mileſius, qui animum φύσιν ἀεικίνητον ἢ αὐτοκίνητον, naturam ſemper aut per ſe mobilem definiit, & antiquiſſimus Philoſophus Pherecydes, atque ejus diſcipulus Pythagoras, & divinus ille Plato in Phœdone inquit: καὶ τὸ ἀναβιώσκεσθαι, καὶ ἐκ τῶν τεθνεώτων τοὺς ζῶντας γίγνεσθαι, καὶ ζῶντα τῶν τεθνεώτων ψυχὰς εἶναι, καὶ τοῖς μὲν ἀγαθοῖς ἄμεινον εἶναι, τοῖς κακοῖς ἧττον. Id eſt, & reviviſcere homines, atque ex mortuis viventes fieri; mortuorumque animas ſupereſſe, atque bonis quidem melius, malis vero deterius eſſe. Et antiquiſſima magorum ſententia & reviƈturos homines & immortales fore adſtruit, ut teſtatur Diog. Laërt. Immortalitatis patroni plurimi occurrunt apud veteres Ethnicos Hiſtoricos, Oratores, & Poëtas. Tacite itaque carpendo Cæſarem, invidiam illi creat Cato. *Idem.*

Diverſo itinere.] Etſi fabulis hæc involvit ſuperſtitioſa antiquitas, malos tamen manere ſupplicia apud inferos, bonos præmia in Elyſio ſuo, quem finxere campo, non male ſenſit. Inferis Plutonem præpoſuit. Locus deſtinatus impiorum ſuppliciis modo Acheron, quo ultima terrarum Orientales deſignant, vel etiam ipſam tellurem, unde Heſychius: Ἀχερῶ τὴν Ὤπις, καὶ Ἑλλὶ (Belgæ eodem vocabulo adhuc utimur) τὴν γῆρυς, τὴν γῆ, τὴν Δημήτερ, ἡ αὐτὴ: modo Orcus, Ὄρκος autem Græci vocabant conditorium mortuorũ, teſte Scaligero. modo Erebus, quod locũ caliginoſum denotat. ערב i. e. Ereb, enim veſperam Hebræis denotat. Vnde & ἐρεβεννὸς Græcis tenebricoſum denotat. Elyſius autem campus, qui in Fortunatis Inſulis ponitur, idem eſt, atque ſi locum voluptatis quis dicat, quod & Euſtathius recte obſervavit, qui ab ἀλύω, χαίρω, i. e. gaudeo derivat. Quo & alluſit Princeps Poëtarum, cum lib. 6. Æneid. ita loquitur:

Devenere locos lætos, & amœna vireta
Fortunatorum nemorum, ſedeſque beatas.

Item:

——— Exinde per amplum
Mittimur Elyſium, & pauci læta arva tenemus.

Fœda.] Turpia, deformia.

Habere.] Non. Marcel. locum hunc Salluſtii citat. Habere, tenere, occupare. Virgil.

Hoſtis habet muros. ———
Idem.

Publicandas.] Vide ſupra p. 156.

A popu-

à popularibus conjurationis, aut à multitudine conducta, per vim eripiantur. Quasi vero mali, atque sceleſti tantummodo in urbe, & non per totam Italiam ſint; aut non ibi plus poſſit audacia, ubi ad defendendum opes minores ſunt. Quare vanum equidem hoc conſilium eſt, ſi periculum ex illis metuit. ſin in tanto omnium metu ſolus non timet; eo magis refert, me mihi, atque vobis timere. Quare cum de P. Lentulo, ceteriſque ſtatuetis; pro certo habetote, vos ſimul de exercitu Catilinæ & de omnibus conjuratis decernere. quanto vos attentius ea agetis; tanto illis animus infirmior erit. ſi paullulum modo vos languere viderint; jam omnes ferroces aderunt. Nolite exiſtumare, majores noſtros armis remp. ex parva magnam feciſſe. Si ita res eſſet; multo pulcherrumam eam nos haberemus. quippe ſociorum, atque civium, præterea armorum, atque equorum major copia nobis, quam illis, eſt. Sed alia fuere, quæ illos magnos fecere; quæ nobis nulla ſunt; domi induſtria, foris juſtum imperium; animus in conſulendo li-

A popularibus.] A militibus ac conjuratis. Recte Gloſſarium vetus: populares, στρατιῶται. *Coler.*

Si in tanto.] Eſt pulchra complexio: Aut timet, aut non timet. Si timet, vanum eſt conſilium ſuum: videlicet quod per municipia melius diſtribuantur. ſi non timet, nobis multo magis timendum eſt. & hic latenter innuit, eum hujus conjurationis conſcium eſſe. *Vall.*

Decernere.] Iudicare, & ſententiam ferre. *Idem.*

Vos languere.] Animo deficere, torpeſcere ad eos puniendos qui in cuſtodiis habentur. *Zanch.*

Feroces aderunt.] Nihil cuiquam dari debet, quod male cogitantibus exemplo aut præſidio ſit. Vincit inanem clementiæ ſpeciem ſalutaris ſeveritas. Ita prębenda eſt demum clementia & manſuetudo, ut altera illa, ſine qua regnum adminiſtrari nequit, adhibeatur Reipub. cauſa. Itaque ut Lucanus libro 1.

Dum trepidant nullo firmatæ robore partes,
Tolle morás: ſemper nocuit differre paratus.

Graſvv.

Armis.] Id eſt, tantummodo armis. *Vall.*

Induſtria.] Donatus induſtriam interpretatur ſcientiam & providentiam. eſt autem induſtria, ingenium ſive vis, qua ad aliquid ſtruendum ſumus idonei. *Zanch.*

Domi induſtria, foris juſtum imperium.] Induſtria in Rep. & domi, hinc Cic. pro Roſcio Amerino: etenim qui præeſſe

„ do liber, neque delicto, neque lubidini obnoxius. Pro
„ his nos habemus luxuriam, atque avaritiam; publice
„ egeſtatem, privatim opulentiam: laudamus divitias,
„ ſequimur inertiam: inter bonos & malos diſcrimen
„ nullum: omnia virtutis præmia ambitio poſſidet. Ne-
„ que mirum; ubi vos ſeparatim ſibi quiſque conſilium
„ capitis, ubi domi voluptatibus, hic pecuniæ, aut gratiæ
„ ſervitis, eo fit, ut impetus fiat in vacuam remp. Sed ego
„ hæc omitto. Conjuravere cives nobiliſſumi patriam in-
cende-

eſſe agro colendo flagitium putes, profecto illum Atilium, quem ſua manu ſpargentem ſemen, qui miſſi erant, invenerunt, hominem turpiſſimum atque inhoneſtiſſimum judicares. At Hercule majores noſtri longe aliter & de illo, & de cæteris talibus viris exiſtimabant. Itaque ex minima tenuiſſimaque Republica maximam & florentiſſimam nobis reliquerunt. Suos enim agros ſtudioſe colebant, non alienos cupide appetebant: quibus rebus & agris, & urbibus, & nationibus Rempubl. atque hoc imperium & Populi Romani nomen auxerunt. Iterum Cicero pro Cælio: ego ſi quis hoc robore animi, atque hac indole virtutis ac continentiæ fuit, ut reſpuerit omnes voluptates, omnemque vitæ ſuæ curſum in labore corporis atque animi contentione conficeret: quem non quies, non remiſſio, non æqualium ſtudia, non ludi, non convivia delectarent, nihil in vita expetendum putaret, niſi quod eſſet cum laude & dignitate conjunctum: hunc mea ſententia divinis quibuſdam bonis inſtructum atque ornatum puto. Ex hoc genere illos fuiſſe arbitror, Camillos, Fabricios, Curios, omneſque eos, qui hæc ex minimis tanta fecerunt. *Graſvv.*

Publice egeſtatem.] Idem queritur Cicero de Haruſpicum reſponſis: ærarium nullum eſt: vectigalibus non fruuntur, qui redemerunt: autoritas Principum cecidit: conſenſus ordinum eſt divulſus: judicia perierunt: ſuffragia diſtricta tenentur à paucis. Publicam egeſtatem & privatam opulentiam tanquam periculoſam Reipub. improbat quoque Thucydides lib. II. *Idem.*

Privatim opulentiam.] Quia dummodo nos divites ſimus, parum curamus quomodo ſe Reſpubl. habeat. *Vall.*

Separatim.] Vbi non in commune conſulitis, ſed privatim ſibi quiſque providet. *Vall. Separatim.* Hoc mali civis indicium ſtatuit Hala Servilius Tribunus militum apud Livium lib. IV. Indicia ſunt factionis iſta, reſpectuſque rerum privatarum, quæ ut apud eundem lib. II. Appius dicit, ſemper offecere, officientque publicis conſiliis. Inde diſcordia, & porro Rerumpubl. interitus. &, ut eleganter eodem libro Livius loquitur: Id unum venenum, ea lues civitatibus opulentis reperta, ut magna imperia mortalia eſſent. *Graſvv.*

Aut gratiæ.] Favori. ſi quis enim gratia apud nos valet, facile quod vult obtinet. *Zanch.*

In vacuam Remp.] Derelictam: quia defenſoribus nuda eſt. *Idem.*

Nobiliſſumi.] Quaſi dicat: ſi homines humilis conditionis hoc feciſſent, fortaſſe veniam dandam eſſe cenſerem. *Vall. Nobiliſſimi.* Nobilitate crimina

augen-

cendere. Gallorum gentem, infestissumam nomini Ro- ,,
mano, ad bellum arcessunt: dux hostium cum exercitu ,,
supra caput est. Vos cunctamini etiam nunc, & dubita- ,,
tis, quid, intra mœnia deprehensis hostibus, faciatis? ,,
Misereamini, censeo. Deliquêre homines adolescen- ,,
tuli per ambitionem: atque etiam armatos dimittatis. ,,
næ ista vobis mansuetudo, & misericordia, si illi arma ,,
ceperint, in miseriam vertet. Scilicet res ipsa aspera est; ,,
sed

augentur, si tale sit crimen, quod extinguit splendorem sanguinis, & maximum Reip. adfert detrimentum. Vnde alibi Cæsares Valentinianus & Theodosius l. un. C. de conductor. lib. 11. Gravior, inquiunt pœna constituenda, in hos qui nostri juris sunt, & nostra debent custodire præcepta. & alibi Theodosius, multo majore pœna eos esse dignos dixit, quibus plurimum honoris delatum sit. Ordinaria alioqui crimina in nobilibus mitius puniebantur apud Romanos. Quod apparet ex l. 9. §. istæ fere l. 15. l. 28. §. non omnes & §. generaliter l. 38. §. actores & §. seq. l. ult. §. 1. ff. de Pœnis, aliisque multis in locis. Atque in pœnis proportionem Geometricam servari oportere, magnus ille sapientiæ dictator Aristoteles asseruit, atque adeo proportionem harmonicam excogitavit Bodin. lib. VI. de Rep. quanquam & hic simplex & qualis in numero æqualitas dici potest, ut loquitur Grotius, meriti ad pœnam, sicuti in contractibus mercis ad nummos, quanquam alibi merx eadem plus, alibi minus valet, itemque nummi. *Thys.*

Gallorum gentem infestissimam Romano nomini.] Nam & Livius ait: Vnam sibi spem reliquam in Hetruscis restare, scire gentem opulentissimam armis, viris, pecunia esse: habere accolas Gallos, inter ferrum & arma natos, feroces cum suopte ingenio, tum adversus populum Rom., quem captum à se auroq; redemptum haud vana jactantes memorant. Ita ille. Galli enim bellicosissimi erant, & ob id Imperatores Romani, eos refutandos potius, quam bello lacessendos censebãt, ut scribit Cicero. vid. p. 172. *Zanch.*

Super caput est.] Eminet cervicibus nostris. nam in Hetruria erat. *Idem.*

Et dubitatis.] Iuxta quædam Mss. hanc vocem expungit Gruterus, & nupere natam existimat.

Mœnia.] Pro muris accipi solent & pro ædificiis ipsius Vrbis. Mœnia à mœniendo, id est, ut nunc loquimur, à muniendo dicta. Ita Plautus dixit in Captiv. circummœniti. Et mœne singulari numero apud Ennium. atque munus hinc proprie dictum, onus muris reficiendis, ubi primum unum in locum convenissent, ad opidum.

Misericordia.] Non male simili in causa Q. Curtius de Philota: Ille enim semper insidiari tibi poterit, tu non semper Philotæ poteris ignoscere, nec est quod existimes, eum, qui tantum ausus est, venia posse mutari; scit eos qui misericordiam consumpserunt, amplius sperare non posse. *Grasvv.*

Vertet.] Ita exemplar Fabricianum, non *convertetur.* idque cum verius multo, tum elegantius, pro, vertetur & commutabitur. Tacitus: Astusque hostium in perniciem ipsis verterat. Idem: Seu temere lapsa vox in præsagium vertit. *Riv.*

„ sed vos non timetis eam. immo vero maxume; sed iner-
„ tia & mollitia animi, alius alium exspectantes, cuncta-
„ mini, videlicet diis immortalibus confisi, qui hanc rem-
„ publ. in maxumis saepe periculis servavere. Non votis,
„ neque suppliciis muliebribus auxilia deorum parantur. vigi-

Mollitia animi.] Cicero pro Sextio: majoribus praesidiis & copiis oppugnatur Resp. quam defenditur, propterea quod audaces homines & perditi nutu impelluntur, & ipsi etiam sua sponte incitantur: boni nescio quomodo tardiores sunt, & principiis rerum neglectis, ad extremum ipsa denique necessitate excitantur; ita ut nonunquam cunctatione & tarditate, dum ea volunt etiam sine dignitate retinere, ipsi utrumque amittant. *Grasvv.*

In maximis saepe periculis.] Scilicet, quae ex omnibus bellis Gallicis, Punicis extiterunt maxima. *Zanch.*

Votis.] Solebant veteres vota jam suscepta scriptis subsignatisque tabulis confirmare, atque ipsas saepe tabulas Deorum, quibus voverant, genibus cera affigere. Vnde Iuvenalis Sat. x.

Ergo supervacua, aut pernicioſa petuntur,
Propter quae fas est genua incerare Deorum.

Plinius Epistola ad Trajanum: Solennia vota pro incolumitate tua, qua publica salus continetur, & suscepimus Domine, & solvimus, precati Deos, ut velint ea semper solvi, semperque signari. Adde tot veterum Numismatum inscriptiones, VOTA PVBLICA, VOTA SVSCEPTA, VOTA SOLVTA. *Torrent.* Solennia autem Vota Publica in Capitolio cōcipiebantur. Vnde Florens Tertullianus de Corona, Annua votorum nuncupatio quid videtur, prima in Principiis, secunda in Capitoliis, accipe post loca & verba, hunc tibi Iupiter bovem cornibus auro decoratis vovemus esse futurum. Et Sueton. in Nerone cap. XLVI. votorum nuncupatione magna jam ordinum frequentia vix repertae Capitolii claves. Votis quoque caput obligare dixit Horatius, sed ibi pro devotione atque imprecatione magica sumitur. Ita & Virgilius dixit:

——— *Colchiacis animum defigere votis.*

Suppliciis.] Id est, precibus in Deos immortales. Supplices velatis manibus incedere moris erat. Hinc Plaut. Postridie in castra ex urbe ad nos veniunt flentes Principes, velatis manibus orant, ignoscamus peccatum suum. Sicuti & genua tum deorū, tum mortalium supplices attingere moris erat, ut testatur Plin. libro II. cap. 45. Vide Hadr. Iunium lib. II. Animadv. cap. XL. In cultu autem divino aut ora Deorum osculabantur, ut testatur Cic. in Verrem libro 5. quod tamen rarius contigit, aut eorum dextras. Hinc Lucretius:

——— *tum portas propter, aëna*
Signa, manus dextras ostendunt attenuari
Saepe salutantum tactu praterque meantum.

Aut denique ipsos pedes. Apuleius: Exosculatis vestigiis Deae, quae gradibus haerebat argento formata, ad suos discedunt Lares. Verum quia verebantur plerunque Deos ipsos profano ore suo tangere, saepe etiam eminus osculabantur porrecta manu, quam verenter ad os suum referebant & suaviabantur. Hieronymus in Rufinum: qui adorant, solent deosculari manum, & capita submittere. Idem & Orienti in usu. Vnde Iob. cap. XXXI. Si vidi solem, cum fulgeret, & Lunam incedentem claram, & osculatus sum manum meam ore meo,

id est,

vigilando, agendo, bene consulendo; prospere omnia „ cedunt. ubi socordiæ tete, atque ignaviæ tradideris; ne- „ quicquam Deos implores: irati infestique sunt. Apud „ majores nostros A. Manlius Torquatus bello Gallico „ filium

id est, si Lunam aut Solem adoravi. Hinc & formatum adorandi verbum, quia manum ad ora admovebant: non ab ador, quod frumenti genus est, ut censet Grammaticorum vulgus. Ita autem admovebant oribus suis dextras, primo digito in erectum pollicem residente, ut expressit Apulejus lib. v. Milesiarum. Frontem quoq; aliquando tangebant precantes, unde Servius: auris, Memoriæ sacra, frons Genio. atque hinc venerantes Deum, tangimus frontem. Oscula quoque januis & postibus templorum impertiebantur, unde Tibullus:

Non ego si merui. dubitem procumbere templis,
Et dare sacratis oscula liminibus.

Quin & crinibus passis templa verrebant in suppliciis. Livius lib. III. stratæ passim matres templa verrentes, veniam irarum cœlestium exposcunt. Ita & Polybius, Mamertinus in Panegyrico ad Maximianum, Apulejus, Lucanus, aliique locuti sunt. *Lipsi.*

Vigilando.] Servius ita hunc locum legit (vigilando, laborando, prospere omnia cedunt.)

Socordiæ.] Socors dicitur quasi sine corde. Credebant enim plurimi ex antiquis cor rationis fontem esse. Vnde Cicer. Tuscul. 1. Aliis cor ipsum anima videtur; ex quo excordes, vecordes, concordesque appellantur. Neque vero hic vulgaris error, sed ipse Hippocrates lib. de corde ita loquitur: γνώμη ἡ ἐν ἀνθρώπῳ πέφυκεν ἐν τῇ λαιῇ κοιλίῃ, ἐς ἀρχὴ τῆς ἄλλης ψυχῆς. Id est, mens hominis in sinistro cordis ventriculo sita est, ac reliquæ animæ imperat ac præest. quanquam auctor lib. de morbo sacro, qui & Hippocrati ascribitur, rectius cerebro sapientiam tribuit. Etiam Chrysippus inter Stoicos maximi nominis, in libro, quem de Anima scripserat, principatum cordi tribuit: Cor esse facultatum animæ principium non male dicitur, nec absque ratione Aristoteles etiam cap. x. lib. III. de Part. anim. cordi prudentiam tribuit. Et Ciceroni lib. II. de Fin. cor sapere dicitur. Quicquid sit, tum eruditorum, tum vulgi hæc fuit antiqua opinio. Vnde Ennius:

Egregie cordatus homo Catus Aelius Sextus.

A. Manlius.] Mira est confusio prænominum in Romana historia. ego tamen hoc in loco pro Aulus, censeo scribendum Titus, nam hunc Manlium Cicero lib. 3. de Officiis, Livius lib. 7. & 8. ab Vrbe condita, Gellius lib. 9. cap. 13. Auctor de Viris illustribus, cap. 28. Valer. Max. lib. 2. cap. 2. Eutropius lib. 2. & Cassiodorus in Consulibus Titum vocant. facit cum his etiam Diodorus Siculus, cujus auctoritas vehementius nos movere debet, quod apud Græcos non ita facile prænomina corrumpi soleant. *Cast. A. Manlius.* Valerius Maximus libro 2. de Disciplina militari, de utroque eandem scribit historiam. *Glar.*

Torquatus.] Torquatus dicitur à torque, quo usus est quidam Gallus, quem ipse singulari certamine interfecit, & sibi assumpsit.

Bello Gallico.] Livius, Gellius, Valerius, auctor de Viris illust. Orosius lib. 3. cap. 9. & Florus lib. 1. cap. 14 scribunt, Manlium bello Latino securi filium percussisse. Dionysius tamen Antiq. lib. 8.

„ filium ſuum, quod is contra imperium in hoſtem pu-
„ gnaverat, necari juſſit. atque ille egregius adoleſcens
„ immoderatæ fortitudinis morte pœnas dedit. Vos, de
„ crudeliſſimis parricidis quid ſtatuatis, cunctamini? vi-
„ delicet vita cetera eorum huic ſceleri obſtat. Verum parcite

facit cum Salluſtio. bello enim Gallico id factum aſſerit. illud notandum, quod Frontinus Strat. libro 4. huic Manlio poſtea Imperioſo cognomen fuiſſe tradit. At Seneca de Beneficiis lib. 3. cap. 37. item Livius lib. 7. ab Vrbe condita ajunt, L. Manlium patrem hujus ab oſtentatione ſævitiæ, ſibi imperioſi cognomen adſciviſſe, & ut Diodorum Siculum miſſum faciamus, qui idem ſentire videtur: fragmenta etiam vetuſtiſſimorum marmorum, quæ Romæ paucis ab hinc annis effoſſa ſunt, ſatis indicant, primum L. Manlium hujus patrem Imperioſum cognominatum. *Caſtil. Bello Gallico.* Sicuti Livius Bello Latino id factum ſcribit, ita Plutarchus in Parallelis à Torquato contra Samnites hoc anno pugnatum ſcripſit contra Hiſtoriæ fidem. *A. Manut.*

Contra imperium.] Extra ordinem ſine ſupremi magiſtratus juſſu manus cum hoſte conſerere illicitum: T. Manlius Torquatus filium ſuum, quod ſine ejus juſſu in certamen veniſſet cum Geminio Metio Duce Tuſculanorum, vita privavit, ut in cæteris confirmaret imperium. Neque ingenita charitas liberorum, non tam arcta ſanguinis neceſſitudo, non flos primæ ætatis, non denique virtutis grande teſtimonium à tam atroci exemplo patrem deterruit. Neque mirum dictu, ut Frontinus commemorat, ipſe filius tam rigidæ diſciplinæ reſtitit, verum cum pro eo intercederet militaris pubes, ſeditionum tubam accenderet, negavit ſe tanti eſſe, ut propter ſe diſciplina vetus Romanorum corrumperetur, obtinuitque tandem, ut mortis pœna beneficii loco ſibi infligi poſſet. Idem Poſthumium Tiburtum in filium eadem de cauſa factaſſe legimus. Et quid Fabius? Fuſis Samnitibus, parta victoria vix Papyrii Dictatoris manus evaſit, niſi populus precibus idem efflagitaſſet, pater & adoleſcens ad genua Dictatoris procubuiſſent. Et vicit tamen imperii majeſtas, noxæ enim damnatus, conceſſus eſt populi Rom. precibus. Steſimbrotus cum contra Lacædemonios feliciter pugnaſſet, victoriæ præmium coronam filio Epaminondas conceſſit, ſpreti imperii gladium, quo cervicem tam propinqui ſanguinis amputavit. Mandati cauſa potior eſt rebus geſtis. Præſtat patrem filio orbari, quam patriam diſciplina militari. Victoriam quis Imperatoris injuſſu obtinuit? Major victoria ſeipſum vincere, neque in pugnam prorumpere, ubi pugnandum non eſt. Et quid ſi victus fuiſſet? Incerta, vitrea eſt cruenti Martis alea, & quæ tum ſæpe, cum maxime ſplendet, exiguo negotio frangitur: Præſtat victum eſſe, quam victorem, modo anima Reip. conſtet, diſciplina militaris, qua polluta, cuncta militaria officia turbantur, idem Ducis militiſque munus erit. *Thyſ.*

Vita cetera.] Id eſt, præter hoc ſcelus, in omni reliqua vita modeſtiſſimi ac temperantes fuerunt. *Vall.*

Vita cetera eorum huic ſceleri obſtat.] Appoſite Cicero pro Sylla: circumſpicite pauliſper mentibus veſtris, ut alia omittamus, hoſce ipſos homines, qui huic affines ſceleri fuerunt. Catilina contra Rempubl. conjuravit. Cujus aures hoc unquam reſpuerunt, conatum eſſe, hominem

parcite dignitati Lentuli, si ipse pudicitiæ, si famæ suæ, „
si diis, aut hominibus umquam ullis pepercit. ignoscite „
Cethegi adolescentiæ, nisi iterum jam patriæ bellum „
fecit. Nam quid ego de Gabinio, Statilio, Cepario lo- „
quar? quibus si quidquam pensi umquam fuisset, non „
ea consilia de republ. habuissent. Postremo, P. C. si „
mehercle peccato locus esset, facile paterer vos ipsa re „
corrigi, quoniam verba contemnitis; sed undique cir- „
cumventi sumus: Catilina cum exercitu faucibus urget: „
alii

minem à pueritia non solum intemperantia & scelere, sed etiam consuetudine & studio in omni flagitio, stupro, cæde versatum? Quis eum contra patriam pugnantem periisse miratur, quem semper omnes ad civile latrocinium natum putaverunt? Quis Lentuli societates cum indicibus, quis insaniam libidinum, quis perversam atque impiam religionem recordatur, qui illum aut nefarie, aut stulte cogitasse miretur? Quis de C. Cethego, atque ejus in Hispaniam profectione, ac de vulnere Q. Metelli Pii cogitat, cui non ad illius pœnam carcer ædificatus esse videatur? Ipsum illum Autronium non sua consuetudo ac vita convincit? semper audax, petulans, libidinosus: quem in stuprorum defensionibus non solum verbis uti improbissimis solitum esse scimus, verum etiam pugnis & calcibus: quem exturbare homines è possessionibus, cædem facere vicinorum, spoliare fama sociorum, vi, conatu, & armis disturbare judicia, in bonis rebus omnes contemnere, in malis pugnare contra bonos, non fortunæ ipsi cedere, non Reip. succumbere? Hujus si causa non manifestissimis rebus teneretur, tamen eum mores ipsius ac vita convincerent. *Grævv.* Recte Seneca Ep. LXXXI. malæ exempla recidunt in autores, nec ulla miseratio contingit his, qui patiuntur injurias, quas posse fieri faciendo docuerunt. Similia quoque Thucyd. lib. III.

Diis.] Videlicet, ne pejeraret per Deos. *Vall.*

Cethegi adolescentiæ.] Hunc enim Cethegum Plutarch. in Luculli vita scribit obscœna vita, libidinum, flagitiorum, vitiorum, scelerum plenum fuisse. *Zanch.*

Patriæ bellum.] Hic enim Cethegus (ni fallor) Marianas partes secutus cum Mario, Cinna, & aliis urbem obsedit: ut leges apud Appianum bellorum Civilium libro primo: postea tamen urbe pulsus ad Syllam confugit. nec illud nos perturbare debet, quod hic Cethegus conjurationis tempore dicatur adolescens, cum Cicero in oratione pro Mil. scribat Domitium jam ab adolescentia documenta maxima dedisse, quam contemneret popŭlares insanias, significans (ut exponit Ascon.) constantiam Domitii, quam in prætura præstitit. quo vero ætatis anno prætores per leges fieri possent, jam satis notum. *Cast. Nisi iterum jam bellum fecit.* Arbitror enim, Sallustium his verbis innuere, hunc fuisse in conjuratione, quæ facta fuit cum Pisone adolescente, in qua magnum contra patriam parabatur periculum. *Zanch.*

Pensi.] Vide supra p. 26. & alibi.

Cum exercitu in faucibus urget.] Variant hic codices scripti, alii enim habent:

„ alii intra mœnia, atque in ſinu urbis ſunt hoſtes. neque
„ parari, neque conſuli quidquam occulte poteſt: quo
„ magis properandum eſt. Quare ita ego cenſeo; cum
„ nefario conſilio ſceleratorum civium, reſp. in maxuma
„ pericula venerit, hiquę indicio T. Volturtii, & legato-
„ rum Allobrogum convicti, confeſſique ſint, cædem, in-
„ cendia, aliaque fæda atque crudelia facinora in civis,
„ patriamque paraviſſe; de confeſſis, ſicuti de manifeſtis
„ rerum capitalium, more majorum ſupplicium ſumen-
„ dum.

Poſtquam Cato aſſedit: conſulares omnes, itemque ſenatus

bent: (Catilina cum exercitu in Italiæ faucibus urget.) quæ lectio etſi planior, eadem tamen eſt ſenſu cum vulgata. ut Salluſtius Hetruriam, ubi tunc erat Catilina, fauces quoddammodo vocarit Italiæ, cum hinc mare, hinc Apennino claudatur. Sed ſi priorem ex noſtris ſequi volueris, idem fortaſſe erit faucibus urgere, quod faucibus premere: id eſt, anguſtiis ac difficultatibus. *Caſtil. In faucibus urget.* Id eſt, tam prope eſt, ut jam in faucibus urgere videatur. nam etiam paulo ante dixit: Dux hoſtium cum exercitu ſupra caput eſt. *Zanchius. Faucibus.* Per fauces ipſum ingreſſum in urbem Romam intelligit. Idemque Salluſtius noſter ſinum urbis, paulo poſt mediam urbem vocat. *Coler.*

Parari neque conſuli.] Nam ſi quid occulte facere voluerimus, continuo conjuratores in urbe ſunt, qui conſilia noſtra palam faciant Catilinæ. *Vall.*

Nefario conſilio.] Pædianus: Nefandum, inquit, eſt, non fandum: nefarium, quod polluit ſacra, farre pio ſolita celebrari. ergo nefarii, ſacrilegi. *Zanch.*

De confeſſis.] Non opus eſt hic ex jure civili in eam rem leges concumulare. Notum eſt enim, quod is qui crimen in judicio interrogatus fatetur, pro cõvicto habeatur, niſi non appareat crimen, quod reus confeſſus eſt. Atque ita intelligo Divi Severi reſcriptum, in l. 1. §. D. Severus ff. de Quæſt. quo prohibemur confeſſiones reorum pro exploratis facinoribus habere. Hic vero conjurati non ſolum confeſſi erant, ſed & certiſſimis indiciis convicti.

More majorum.] Antequam lex Porcia ferretur. nam lex fuit, ut cives qui contra rempub. quicquam patraviſſent, capite punirentur. ſicut Brutus duos filios virgis cædi, & ſecuri percuti juſſit, quod conſilia prodendæ urbis ſumpſerant. Valerius lib. 5. cap. 8. de Severitate parentum in liberos: Brutus quoq; gloria par Romulo (quia ille urbem, hic libertatem Rom. condidit) filios ſuos dominationem Tarquinii à ſe expulſam reducentes, ſummum imperium obtinens, comprehenſos, proque tribunali virgis cæſos, & ad palum religatos, ſecuri percuti juſſit: & pater, ut conſulem ageret, orbus vivere, quam publicæ vindictæ deeſſe maluit. *Vall.*

Aſſedit.] Senatores ſententiam rogati, ſtantes dicebant. *Zanch.*

Conſulares.] Conſulares dicuntur, qui aliquando functi conſulatu.

Senten-

senatus magna pars, sententiam ejus laudant, virtutem animi ad cœlum ferunt: alii alios increpantes timidos vocant: Cato clarus atque magnus habetur: senati decretum fit, sicut ille censuerat. Sed mihi, multa legenti, multa audienti, quæ populus R. domi, militiæque, mari, atque

Sententiam ejus laudant.] Vellejus Paterculus libro secundo de Catone loquens: Hic Trib. plebis designatus adhuc admodum adolescens, cum alii suaderent, ut per municipia Lentulus, conjuratique custodirentur, pene inter ultimos interrogatus sententiam, tanta vi animorum atque ingenii invectus est in conjurationem, & ardore oris orationem omnium lenitatem suadentium, societate consilii suspectam fecit: sic impendentia ex minis, incendiisque urbis, & conjuratione status publici pericula exposuit: ita consiliis virtutem amplificavit, ut universus Senatus in ejus sententiam transiret, animadvertendumque in eos, quos prædiximus, censerent, majorque pars ordinis Catonem prosequeretur domum. *Idem.*

Senatus decretum fit.] Senati, locum hunc citans Priscianus legit. *Lamb. Senatus decretum.* Sicuti jus relationis ad solum magistratum pertinebat, ita neque alia de re invitus faciebat Senatusconsultum, quam de qua ad senatum relatum erat, nisi si infinite de Rep. non finite de singulis rebus retulisset. Itaque Valerius frustra à decemviris postulavit, ut dictis omnibus sententiis, quibus à majore parte exercitus decernebantur, id proponerent consulendum, FORMANE REIPVB. PLACERET: aut, VT RVRSVS SENTENTIAE EXIGERENTVR. Dixit enim Claudius, semel omnium sententiis absolutis, rem pro judicata haberi. Nihil superesse, quam ut sententiæ numerentur. Vt novi aliquid agatur non posse, nisi iterum à magistratu relatio[illegible] Quid vero? Indicat Halycarnassensis, ex his qui dixissent frequentes, ac fere universum Senatum Valerio acclamasse. Numerus porro Senatorum, ut ratum ac legitimum esset Senatusconsultum, requirebatur. Vnde apud Festum, NVMERA SENATVM. Divus postea Augustus numerum determinavit, pro singulis Senatusconsultorum causis ac formulis. Certe SCtum à paucioribus, quam quadringentis fieri non posse instituit: cum proximis temporibus numerus ille non foret necessarius. Itaque & pœnas auxit adversus eos, qui nullam ob justam causam in senatum non venissent. Antea enim nihil erat ultra pignus & multam. *Aerod.* Vincere quoque dicebatur, sententia ea, cui plures accedebant. Cic. Philip. VIII. Victa est igitur propter verbi asperitatem, te auctore, nostra sententia: Vicit L. Cæsaris amplissimi viri, qui verbi atrocitate dempta, oratione fuit quam sententia lenior. Formulæ decernendi hæ fuere. PLACERE SENATVI, SENATVM VELLE, ET ÆQVVM CENSERE, SENATVM EXISTIMARE, ARBITRARI, SENATVI VIDERI. Primis etiam Senatusconsultorum, quæ libera Rep. fiebant, versibus, poni solebant nomina eorum, qui ad ea conscribenda adhibiti erant, qua in re usu recepta erant verba hæc, SCRIBENDO AFFVERE. Etiam veteribus Senatusconsultis, ut Valer. Max. lib. II. cap. II. auctor est, T Litera subscribi solebat, eaque nota significabatur, etiam Tribunos ita censuisse, ut quotiescunque SCta intercessionibus impediebantur, auctoritate proscribi solebant. Auctoritatum proscribendarum rationem Dio explicat lib. LV. *Brisson.*

Militiæ.] In bello.

Tanta

que terra præclara facinora fecit, forte lubuit attendere, quæ res maxume tanta negotia sustinuisset. Sciebam sæpenumero parva manu cum magnis legionibus hostium contendisse: cognoveram, parvis copiis bella gesta cum opulentis regibus: ad hoc, sæpe fortunæ violentiam toleraſſe: facundia Græcos, gloria belli Gallos ante Romanos fuisse. Ac mihi, multa agitanti, constabat, paucorum civium egregiam virtutem cuncta patravisse; eoque factum, uti divitias paupertas, multitudinem paucitas superaret. Sed, postquam luxu, atque desidia civitas corrupta est; rursus resp. magnitudine sua imperatorum, atque magi-

Tanta negotia sustinuisset.] Eodem modo dixit in Bello Iugurthino: Quantum negotii sustineam. Et Horatius illo versu:

Cum tot sustineas, & tanta negotia solus.

Hic tamen videtur Sallustius, *Sustinere*, usurpasse, pro gerere, patrare. Vt in Bello Iug. Ac non perinde habeantur, ut eorum, qui ea sustineant, virtus est. *Visin.*

Parva manu.] Parvo exercitu.

Legionibus.] Vide supra.

Fortunæ violentiam toleraſſe.] Vt adversus Pyrrhum, adversus Gallos, & maxime adversus Annibalem. *Zanch. Fortunæ violentiam.* Polyb. lib. III. Quippe Romani, qua publice, qua privatim, tum maxime sunt terribiles, quando præsenti alicūjus periculi metu acri terrentur. Florus quoque hanc animi magnitudinem summam Romanis tribuit libro I. cap. 13. ubi de adversis eorum rebus sic loquitur. Quod tempus populo Rom. nescio utrum clade funestius fuerit, an virtutum experimentis speciosius. Ea certe fuit vis calamitatis, ut in experimentum illatam putem divinitus, scire volentibus immortalibus Diis, an Romana virtus imperium orbis mereretur. Item lib. II. cap. 11. Hic paulum circumacta fortuna est: tantum ut plura essent Romanæ virtutis insignia, cujus fere magnitudo calamitatibus approbatur. *Grafvv.*

Gallos.] Quia, ut Iustinus dicit, olim in Aphrica & Asia nullum bellum sine Gallo milite feliciter gerebatur. *Bad.*

Gallos ante Romanos fuisse. Livius libro XLIII. etiam aliquanto clarius. Non me præterit, Milites, omnium, quæ Asiam incolunt, gentium, Gallos fama belli præstare. inter mitissimum hominum genus ferox natio, pervagata bello prope orbem terrarum, sedem cepit. procera corpora, promissæ & rutilæ comæ; vasta scuta, prælongi gladii: ad hoc cantus incuntium prælium, & ululatus, & tripudia, & quatientium scuta, in patrium quendam morem, horrendus armorum crepitus, omnia de industria composita ad terrorem. Quin Lucanus etiam I. VIII. & reliquis septentrionalium partium populis belli gloriam tribuit:

Omnis in Arctois populus quicunque pruinis
Nascitur, indomitus bellis, & Martis amator. Idem.

Agitanti.] Cogitanti.

Desidia.] Inertia. Non deses dicitur, qui à labore desistit. *Vall.*

Ac

magiſtratuum vitia ſuſtentabat; ac, ſicuti effœta parentum, multis tempeſtatibus haud ſane quiſquam Romæ virtute magnus fuit. ſed, memoria mea, ingenti virtute, diverſis moribus fuere viri duo, M. Cato, & C. Cæſar: quos, quoniam res obtulerat, ſilentio præterire non fuit conſilium, quin utriuſque naturam, & mores, quantum ingenio poſſem, aperirem. Igitur his genus, ætas,

Ac veluti effœta parentum.] Alias parente. Senſus enim hic eſt: neminem multis temporibus Romæ virtute præſtantem & egregium extitiſſe civem, tanquam jam exhauſta vitibus urbe Roma, quæ eſt quaſi parens civium Romanorum. eſt enim ducta tranſlatio à fœminis, quæ continuo partu, aut ægro ventre non amplius pariunt. *Zanchius. At ſicut effœta parentum.* Sunt qui putant legendum, Effœta parente. Cæterum cum omnes codices (Parentum) habeant: nihil immutando ſenſus ita explicari poſſe videtur, ſicque ordinandum puto: Haud ſane quiſquam Romæ virtute magnus fuit, ſicut effœta, ſubaudi Repub. Et erit ablativus abſolutus, Effœta dico magnis tempeſtatibus parentum: hoc eſt, calamitatibus majorum, per quod innuere videtur bella civilia & diſcordias inteſtinas cauſam fuiſſe, ut nullus jam multis ſeculis clariſſimus emerſerit. *Bonon. Sicut effœta parentum.* Hæc eſt concors lectio omnium Mſſ. niſi quod Palatinus decimus, *ſi effœta parentum.* Lectum autem eodem modo, quo infra in Bello Iugurth.: loca nuda gignentium. *Grut.*

Cato.] Virtutis rigidæ ſingulare exemplar: unde & virtutis exactos ſatellites Catones appellavit antiquitas, hinc Iuvenalis:

Tertius è cœlo cecidit Cato.

Hinc & Dionyſius ille, quiſquis eſt, qui diſticha conſcripſit, Catonis egregii morum Cenſoris ſibi nomen aſſumpſit, ut à tanto viro carmina ſua lucem acciperent. Cujus alioquin nemo antiquorum, quod ſciam, meminit, niſi Vindicianus in epiſt. ad Imp. Valentinianum. Vide *Scalig.*

Cæſar.] Scipionem Africanum priorem, primum Cæſarem vocatum tradidere, quod exciſus utero matris fuerit. Sed hoc falſum eſt. nam ante bellum Samniticum Claudius quidam Cæſar extitit. Falſa etiam nominis ratio: nec enim Cæſar, à cæſo utero dictus: Id de Cæſone potius verum eſſet. Sed Cæſar antiqua vox Latina, quæ τὴν κεφαλὴν ſignificat, unde Cæſaries, vel Cæſaria κόμη κεφαλῶσα. *Salmaſ.* Appoſite hic Feſtus: Cæſar, quod eſt cognomen Iuliorum, à Cæſarie dictus eſt, quia ſcilicet cum Cæſarie natus eſt. Ab occiſo Elephanto, qui Cæſar Maurorum lingua appellatur, tanquam aciei perruptor (كسر i.e. *caſſára*, enim Arabibus perrumpere) deducere, nimis longe petitum eſt.

Aperirem.] Patefacerem.

Genus.] Catonis genus principium dignitatis & gloriæ ſumpſit à proavo Catone, in primis claro, magnæque autoritatis. Plutarch. Cæſaris vero genus fuit ex Venere. nam Venus ex Anchiſa genuit Æneam, patrem Iulii Aſcanii, à quo gens Iulia ducitur. Vnde Suetonius Cæſarem ipſum in laudatione amitæ ſuæ, hæc dixiſſe ait: Nam ab Anco Martio ſunt Martii reges, quo nomine fuit mater, à Venere Iulii, cujus gentis familia eſt noſtra. *Zanch. Genus.* Cæſar

ad

ætas, eloquentia prope æqualia fuere: magnitudo animi par, item gloria, sed alia alii. Cæsar beneficiis, ac munificentia

ad Iulum Æneæ filium genus suum referebat. Virg. Æn. lib. 1.

Nascetur pulchra Trojanus origine Cæsar,
Imperium Oceano, famam qui terminet astris,
Iulius à magno demissum nomen Iulo.

Eutropius autem, item Dionysius Ant. lib. 1. scribunt, Iulios dictos esse à Iulio Ascanii filio. sed quo pacto, & quando Iulia gens Alba Romam translata fuerit, docet idem Ant. lib. 3. At Cato pronepos fuit M. Porcii Catonis Censorii, qui ortu Tusculanus fuit. Vide Gellium lib. 13. cap. 19. Plinium libro 7. cap. 14. Cornelium Tac. lib. 13. Ciceronem libro 2. de Legibus, Æmilium Probum, Plutarchum in utriusque vita, & Messalam Corvinum in libello ad Cæsarem Augustum. *Idem.*

Aetas.] Plutarchus, Appianus & Tranquillus scribunt, Cæsarem quinquagesimo sexto ætatis anno occisum fuisse. quòd si ita est, Cicerone consule Cæsar trigesimum septimum agebat annum. nam Cicero consul fuit anno ab Vrbe condita sexcentesimo nonagesimo: Cæsar vero interfectus est anno septingentesimo nono. verum si Cæsar quinquagesimo sexto ætatis anno periit, necesse est, ut ante legitimum tempus consul fuerit. tempus enim legitimum petendi consulatum, erat annus quadragesimus tertius: quod patet, tum ex Cicerone Phil. 5. tum etiam ex annorum numero à natali die Ciceronis ad consulatum: quem suo se anno assecutum esse scribit ipse Oratione secunda contra Rullum. constat enim ex Gellio, Ciceronem Serrano & Cœpione consulibus anno ab Vrbe condita 647. ante diem tertium non. Ian. natum esse. patet igitur, Cæsarem ante tempus legibus constitutum consulem fuisse. quod affirmat etiam Appianus Bellorum civilium lib. 3. verum is pugnantia loquitur. si enim, cum interfectus est 56. annos habebat Cæsar, ἀδύνατον est, ut decem annis ante legitimum tempus consul fuerit. quod si quis annos computaverit, facile cognoscet, gessit enim consulatum Cæsar anno Vrbis conditæ 694. hæc adnotare libuit, ne quis ex Cæsaris consulatu ætatis conjecturam faceret. nam legibus solutus est. Cæsar igitur Cicerone consule 37. annos natus erat, Cato vero plus minus 32. anno enim ab Vrbe condita 707. Cato sibi mortem Vticæ conscivit, annos natus vel 48. ut vult Plutarchus, vel 49. ut Livius, vel ut Appianus circiter quinquaginta. *Cast.*

Eloquentia.] Ambo enim fuerunt eloquentes. Quintil. lib. 11. cap. 1. Catonem eloquentem Senatorem fuisse dicit: Idem libro 10. de Cæsare ita inquit: C. vero Cæsar, si foro tantum vacasset, non alius ex nostris contra Ciceronem nominaretur: tanta in eo vis est, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixisse, quo bellavit, appareat. Exornat tamen hæc omnia mira sermonis, cujus proprie studiosus fuit, elegantia. Cicero ad Brutum oratores enumerans, negat se videre, cui Cæsar debeat cedere: aitque eum elegantem, splendidam quoque ac magnificam ac generosam quodammodo rationem dicendi tenere. & ad Cornelium Nepotem de eodem ita scripsit: Quid? oratorum, quem huic anteponas eorum, qui nihil aliud egerunt? quis sententiis aut acutior aut uberior? quis verbis aut ornatior aut elegantior? Vide quoque Tacitum in Dialogo de Oratore. *Zanch.*

Munificentia.] Largiendo. de liberalitate ipsius hæc refert Tranq. in Dictatore: Populo præter frumenti denos modios,

centia magnus habebatur; integritate vitæ Cato. ille manſuetudine, & miſericordia clarus factus: huic ſeveritas dignitatem addiderat. Cæſar, dando, ſublevando, ignoſcendo; Cato, nihil largiendo, gloriam adeptus eſt. in altero miſeris perfugium; in altero malis pernicies. illius facilitas, hujus conſtantia laudabatur. poſtremo Cæſar in animum induxerat, laborare, vigi-

modios, ac totidem olei libras: trecenos quoque nummos, quos pollicitus olim erat, viritim diviſit, & hoc amplius centenos pro mora. Annuam etiam habitationem Romæ uſque ad bina millia nummum, in Italia, non ultra 500. ſeſtertios remiſit: dedit epulum, & viſcerationem, & poſt Hiſpanienſem victoriam duo prandia. *Idem.*

Integritate vitæ.] Cicero pro domo ſua: bello gerendo M. Catonem præfeciſti, dices, quem virum? Sanctiſſimum, prudentiſſimum, fortiſſimum, amiciſſimũ reip., virtute, conſilio, ratione vitæ mirabili ad laudem, & prope ſingulari. Itẽ pro Muræna: In M. Catone hæc quę videmus divina & egregia ipſius ſcitote eſſe propria: quæ nonnunquam requirimus, ea ſunt omnia non à natura, ſed à Magiſtro. fuit enim quidam ſummo ingenio vir, Zeno, cujus inventorum æmuli Stoici nominantur. Hujus ſententiæ ſunt & præcepta ejuſmodi: ſapientem gratia nunquam moveri, nunquam cujuſquam delicto ignoſcere, neminem miſericordem eſſe, niſi ſtultum & levem: viri non eſſe neque exorari, neque placari. *Cic.* Severitatem hanc à Stoicorum diſciplina acceptam, ut nimiam culpat Cicero: cum quo facit & Seneca Controv. XII. cum ait: Nemo ſine vitio eſt. in Catone moderatio, in Cicerone conſtantia deſideratur. *Graſvv.*

Miſericordia.] Quia ſecundum Plinium erat uſque ad pœnitudinem clemens, illis enim pepercit, à quibus poſtea interfectus eſt: unde inter funebres ludos de eo cantatum dicit Suetonius, ex Pacuvii armorum judicio: Men' ſervaſſe, ut eſſent qui me perderent? *Badius.*

Facilitas.] Nam Cæſar facilis erat ad ignoſcendũ, ex hoc enim apparet, quantum facilis fuerit: quia cum potitus fuiſſet rerum, cunctis adverſarum partium in Italiam redire permiſit, magiſtratuſque & imperia capere. Lege Dionem ſub finem lib. 42. *Zanch.*

Conſtantia.] Val. Max. lib. 2. cap. 3. Hic, inquit, ſpiritus ne quidem Catonis pueritiæ defuit, nam cum in domo M. Druſi avunculi ſui educaretur, & ad eum Tribunum tunc plebis, Latini de civitate impetranda conveniſſent, à Q. Popedio Latinorum principe, Druſi autem hoſpite rogatus, ut ſocios apud avunculum adjuvaret: conſtanti vultu non facturum ſe reſpondit. iterum, deinde & ſæpius interpellatus, in propoſito perſtitit. Tunc Popedius in excelſam ædium partem elevatum abjecturum ſe inde eum, niſi precibus obtemperaret, minatus eſt: nec hac re ab incœpto moveri potuit. expreſſa eſt itaque vox illa hominum: Gratulentur nobis Latini & ſocii, hunc eſſe puerum, quo ſenatore ne ſperare quidem nobis civitatem licuiſſet. hoc & multa alia conſtantiæ Catonis exempla apud Plutarchum leges. *Idem.*

In animum induxerat.] Inducere animum, & inducere in animum cum infinitivo,

vigilare; negotiis amicorum intentus, ſua negligere; nihil denegare, quod dono dignum eſſet; ſibi magnum imperium, exercitum, bellum novum exoptabat, ubi virtus eniteſcere poſſet. At Catoni ſtudium modeſtiæ, decoris, ſed maxume ſeveritatis erat. Non divitiis cum divite, neque factione cum factioſo; ſed cum ſtrenuo virtute, cum modeſto pudore, cum innocente abſtinentia certabat; eſſe, quam videri, bonus malebat; ita, quo minus gloriam petebat, eo magis adſequebatur. Poſtquam, uti dixi, ſenatus in

finitivo, eſt putare, arbitrari, velle, perſuadere. *Idem.*

Vbi magnum imperium, exercitum.] Quod autem Cæſar magni imperii ac novi exercitus cupidus fuerit, facta ipſius declarant. nam cum eſſet quæſtor in Hiſpania, atque juſſu pop. Roman. jure dicundo conventus circuiret, Gadeſque veniſſet, ac ibi in Herculis templo magni Alexandri, imaginem animadvertiſſet, ingemuiſſe fertur, & ſtatim miſſionem effagitaſſe, ad captandas quamprimum majorum rerum occaſiones. *Idem.*

Novum bellum exoptabat.] Quod tandem obtinuit. nam poſt conſulatum ſocero, generoq; ſuffragantibus, ex omni provinciarum copia, Galliam potiſſimũ elegit: cujus emolumento & opportunitate idonea eſſet materia triumphorum. & initio quidẽ Galliam Ciſalpinam, Illyrico adjecto, lege Vatinia accepit: mox per Senatũ Comatam, quoque, veritis patribus, ſi negaſſent, quod populus & hanc daret: quo gaudio elatus non temperavit, quin paucos poſt dies frequenti curia jactaret invitis ac gementibus adverſariis ſe adeptũ eſſe, quod concupiſſet. Tranquillus. *Idem.*

Eniteſcere.] Id eſt, effulgere cum gloria.

Decoris.] Seu honorum.

Abſtinentia.] Quam autem Cato abſtinens fuerit, teſtis fuit Epirus, Achaia, Cycſades inſulæ, maxima pars Aſiæ provinciæ, Cyprus: unde cum pecuniæ deportandæ miniſterium ſuſtineret, tam averſum animum ab omni Venere, quam à lucro habuit, in maxima utriuſque intemperantiæ materia verſatus. nam & regiæ divitiæ poteſtate ipſius continebantur, & fertiliſſimæ deliciarum totius Græciæ urbes, neceſſaria totius navigationis diverticula erant: atque Munatius Ruffus Cypriacæ expeditionis fidus comes, ſcriptis ſuis ſignat, (cujus teſtimonium non amplector, proprio enim argumento laus iſta nititur) quod ex eodem naturæ utero & continentia nata eſt & Cato. hæc ex Val. Max. Plut. & in ipſius vita ait: Ab rege Deiotaro, ut filios & filiam ſuam eidem commendaret, vocatus, cum ipſe Rex dona egregia protuliſſet, uſque adeo ſuper ea re commotus eſt, ut cum veſpere ad eum veniſſet, poſtridie circiter horam tertiam abiret: & in itinere, cum ei majora dona miſiſſet, epiſtola ipſum rogavit, ut ſi ea dona capere nollet, amicis ſaltem habere ſineret. ſed neq; ipſe accipere voluit, nec amicos capere permiſit, affirmans, omnem largitionem velamen honeſtatis facile reperire poſſe: amicos vero ejus habituros ex iis, quæ ipſe juſte poſſideat. *Zanch.*

Quo minus gloriam petebat.] Contra loquitur Seneca de Conſtant. Sap. c. 1.

Nuper

tus in Catonis ſententiam diſceſſit; conſul optumum factu ratus, noctem, quæ inſtabat, antecapere, ne quid eo ſpatio novaretur, triumviros, quæ ſupplicium poſtulabat, parare jubet: ipſe, præſidiis diſpoſitis, Lentulum in carcerem deducit: idem fit ceteris per prætores. Eſt in carcere locus, quod Tullianum appellatur, ubi paululum aſcen-

Nuper cum incidiſſet mentio M. Catonis, indigne ferebat (ſicut is iniquitatis impatiens) quod Catonem ætas ſua parum intellexiſſet, quod ſupra Pompeios & Cæſares ſurgentem infra Vatinios poſuiſſet.

Diſceſſit.] Diſcedere in ſententiam, eâ alterius ſententiam approbare. Antiquorum enim mos fuit, cum in tanto ſenatorum numero, longum foret, ſingulorum ſententias audire, ut illi tantum, qui cæteros dignitate antecellebât, ſententiam dicerent. Deinde duabus tribuſve dictis ſententiis, reliqui ad eos, quorum judicio ſententias approbabant, tranſibant. Vide Gell. lib. III. Noct. Att. cap. XVIII.

Antecapere.] Prævenire, anticipare.

Triumviros.] Triumviros, ſcilicet capitales: qui, poſtquam Curius Dentatus de Samnitibus triumphavit, tunc primùm Romæ creati ſunt, qui de criminibus pariter cognoſcerent: & in facinoroſos, ſi quid ſcelere ac perfidia deliquiſſent, animadverterent: qui vigilias per urbem diſponere, & ne qui nocturni cœtus fierent, obſervare, neu qui militares novarum rerũ cupidi hoſtilia auderent, proſpicere debebant, quæ poſterioribus temporibus ad præfectum vigilum tranſlata ſunt: his quoque, ut carceribus latomiarum interior cura ageretur, carceriſque cuſtodiam haberent, utque deſtinatis faſces, ſecuris, & ſupplicii inſtrumenta omnia præſtò forent, cura procuratioque impendebat, ut cum in reos animadverti oporteret, ipſo interventu fieret. *Lanch.*

Ad ſupplicium poſtulabat.] In Mss. quodam Palatino habetur: Triumviros, quæ ad ſupplicium ſumendum poſtulabat, parare jubet. *Grut.*

Tullianum vocatur.] Carcerem Tullianum, cujus auctor Ancus rex, in capite fori ſub Capitolio ſitum fuiſſe ſic innuit Cicero: cum de foro currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem jubent. Et Livius: Fecit carcerem media urbe imminentem foro ad terrorem creſcentis audaciæ. Quod Vitruvii præceptis conſentaneum eſt, qui ait ærarium, carcerem, curiam foro eſſe conjungendam. Vnde autem carcer, & unde Tullianum diceretur, docent Varronis hæc verba: Carcer à coërcendo, quod exire prohibentur: in hoc pars, quæ ſub terra, Tullianum: ideo, quod additum à Tullio Rege, quòd Syracuſis, ubi hac de cauſa cuſtodiuntur, vocantur Latomiæ, & de Latomia tranſlatum. Latomias vero, de quibus Varro meminit, Cic. in Verrem ſic deſcribit: Latomias Syracuſanas omnes audiſtis, plerique noſtis: opus eſt ingens, magnificum regum ac tyrannorum: totum eſt ex ſaxo in mirandam altitudinem depreſſum, & multorum operis penitus exciſum. Nihil tam clauſum ad exitus: nihil tam ſeptum undique: nihil tam tutum ad cuſtodias, nec fieri, nec cogitari poteſt. Extat autem etiam nunc camera non abſimilis ei, quam a Cicerone deſcriptam attulimus, ad cujus lævam per gradus in Tullianum erat deſcenſus, extatque ibi in fronte titulus ſequens: C. VIBIVS. C. FILIVS-RVFINVS. M. COCCEIVS M.F. NERVA COS. EX SC. Ex quo conjicimus hunc carcerem poſt Anci & Tullii Re-

aſcenderis ad lævam, circiter XII. pedes humi depreſſus. eum muniunt undique parietes, atque inſuper camera lapideis fornicibus vincta: ſed inculta tenebris, odore fœda, atque terribilis ejus facies. In eum locum poſtquam demiſſus Lentulus, vindices rerum capitalium, quibus præ-

gum tempora inſtauratum, ampliatumque fuiſſe. Eſt autem hodie D. Petro cognomento in Carcere dicatus. *Marlian.*

Lævam.] Id eſt, ſiniſtram partem.

Camera.] Cameras appellarunt ſola culmina arcuata, ſive ex lapide, ſive ex contignatione facta eſſent. Vitruvius lib. v. cap. x.: concamerationes vero, ſi ex ſtructura factæ fuerint, erunt utiliores: ſin autem contignationes fuerint, figlinum opus ſubjiciatur. Vocat ſtructuram, quod ex lapide ſtructum eſt. Sic apud Hircium de Bello Alexandrino: incendio fere tuta eſt Alexandria, quod ſine cõtignatione ac materia ſunt ædificia, & ſtructuris, atq; fornicibus contignentur. Lacunaria autẽ proprie erant, quæ lacubus quadratis diſtincta erant. Et hæc lacunaria vel laquearia tabulis tecta erant, quæ Vitruvius à cameris diſtinguit, cum dicit: tunc autem machinis comparatis camerarum diſpoſitiones in conclavibus expediantur, niſi lacunaribus ea fuerint ornata. Vbi lacunaria tecta plana tabulis laqueata, & lacubus diſtincta. *Salmaſ.* De cameris Iſidorus ita loquitur: Cameræ ſunt volumina introrſum reſpicientia, appellatæ à curvo. Κάμπυλον enim Græcis curvum. ſed an non ſit peregrina Gallica vox dubito, cum hodieq; apud noſtrates iſtud vocabulum uſurpetur, atque incurvum etiam camuſum, Belgæ appellemus, quo vocabulo & uſus princeps Poëtarum Virgilius Georg. 3.

Et camuris hirtæ ſub cornibus aures.

Thyſ. Diverſa ſunt camerarum diſcrimina, quæ nos inquirere diligenter oportet, quibus lineis terminiſque præfiniantur, etenim fornix eſt, & camera, & hæmiſphærium, & arcus illi, qui ſunt harum quotæ partes. Hemiſphærium, quod mediæ pilæ ſpeciem habet, ſuapte natura ex circinatione, veſtigiis, & ichnographia circulari provenit; camera quadratis areis convenit, ſicuti fornices quadrãgularibus. Fornix excavati montis ſimilitudinem refert: eſt enim in arcum flexa & protenſa curvitas. Imaginemur parietem amplum, qui à ſummo ſinuetur, & flectatur per porticus latitudinem tranſverſam: camera vero arcum refert à meridie in ſeptentrionem ſe flectentem, qui & alium habeat tranſverſum ab oriente in occaſum; cornua enim flexa, præter hemiſphærium eſt cõcurſus multorum arcuum æqualium in centrum medii culminis: ſunt & plura curvationum genera, alia delumbata ad circinum, vel quæ lunulata vocantur, & ſi quo alio modo teſtudinata ſint, quæ multorum angulorum figuras oſtendunt, quorum omnium incurvandorum ratio una eſt. *Barbarus in Vitruvium.*

Vincta.] Aliter juncta. ac ſi dixiſſet: eum muniunt undique parietes, atque inſuper camera lapideis fornicibus conſtructa. *Caſt.*

Vindices rerum capitalium.] Ita potius legendũ, (non judices.) Rivius exponit Iudices rerũ capitalium, pro Triumviri capitales: quæ quidem expoſitio non admodum mihi placet. nonne conſentaneum eſt, quod Triumviri, quamvis pararent quæ ad ſupplicium pertinerent, ut ipſi poſtea id tam leviſſimum munus exercerent, ſcilicet ut cujuſpiam laqueo vitam finirent? & quod id affirmem, facit Plutarchus in Ciceronis vita, qui ſic ait: Forum egreſſus conſul,

cum

præceptum erat, laqueo gulam fregêre. Ita ille patricius, ex gente clariſſima Corneliorum, qui conſulare imperium Romæ habuerat, dignum moribus, factiſque ſuis exitum vitæ invenit. De Cethego, Statilio, Gabinio, Cepario eodem modo ſupplicium ſumtum eſt.

Dum ea Romæ geruntur, Catilina ex omni copia, quam ipſe adduxerat, & Mallius habuerat, duas legiones inſtituit; cohortes pro numero militum complet: dein, uti

eum ad carcerem ventum eſſet, tradit lictori Lentulum, eumque ſtrangulari juſſit: hocque pacto intelligemus judices vel vindices, id eſt, lictores: quorum munus hoc erat, ut morte damnatos ſtrangularent, vel alio quodam genere mortis afficerent. *Zanch.*

Gulam fregêre.] Frangere hic eſt ſuffocare. neque enim gula frangitur, ſed ſpiritus intercipitur. Gulam οἰσοφάγον Græci dicunt. Eſt autem intra collum, cui comes arteria jungitur. *Ariſtot. lib. 1. de Animal. cap.* XVI.

Corneliorum.] Ampliſſima omniumque gentium nobiliſſima Cornelia ab antiquis eſt habita, & quidem jure ac merito. ſive enim dignitatem ſpectes familiarum, ſive etiam præclara in remp. merita, rerumque geſtarum magnitudinem conſideres, omnes certe omnium gentium virtutes, præclariſſimæ hujus gentis ſplendore intereunt & obſcurantur. ac de origine quidem gentis nihil mihi quamvis diligentiſſime inveſtiganti occurrit. familias præcipuas quatuor reperio: quarum una Maluginenſium eſt, altera Scipionum, Rufinorum tertia, poſtrema Lentulorum. Dolabellas enim, Cinnas, Merulas, & ſi qui ſunt alii, plebeios potius quam patricios crediderim. Qua equidem in re veterum auctorum diligentiam requiro, qui cum in aliis, tum in Corneliis nobis deſcribendis valde mihi videntur errare. &, ut omittam Florum, Eutropium, Oroſium, Plinius certe antiquitatum auctor cæteroquin bonus & diligens, hac in re quam maxime lapſus videtur cap. 3. libri vigeſimi. *Strein.*

Conſulare imperium Romæ habuerat.] Vellejus Paterculus libro 2. Lentulus conſularis & prætor iterum. *Vell.* Lentulus ipſe, cum propter malos ipſius mores ſenatu ejectus fuiſſet, ei neceſſe fuit, ut iterum præturę magiſtratum gereret, ſi ſenatoriam dignitatem recuperare voluit. Plutarch. in Ciceronis vita: Cæterum, inquit, ex iis, qui à Catilina imbuti Romæ ſupererant, Cornelius Lentulus Sura, vir claro genere ortus, ſed qui luxui deditus nuper ob molliciem à Senatu fuerat ejectus, cæteros convenire, audaciam ſpemque cœpit præbere. Hic tum erat prætor: ſed ut mos oppreſſorum eſt, ut meliora exoptent, ad cæteras ſenatoris dignitates mentem adjecerat. *Zanch.*

Duas legiones.] Vide ſupra p. 90.

Cohortes.] Et eſt cohors autore Varrone libro de Lingua Latina, quod, ut in villa, ex pluribus tectis conjungitur, ac quiddam fit unum: ſic his ex manipulis pluribus copulatur cohors, quæ in villa dicta, quod circa eum locum coërcetur. tametſi cohortem in villa Hyſicrates dicit eſſe Græce cohortem apud Poëtas dictam. *Zanch.* Vide p. 187.

Pro numero militum.] Vna quæque cohors quingentos quinquaginta quinque continet pedites, equites ſexaginta

uti quiſque voluntarius, aut ex ſociis in caſtra venerat, æqualiter diſtribuerat ; ac brevi ſpatio legiones numero hominum expleverat; cum initio non amplius duobus millibus habuiſſet. Sed ex omni copia circiter pars quarta erat militaribus armis inſtructa; ceteri, uti quemque caſus armaverat, ſparos, aut lanceas, alii præacutas ſudes

ſex, excepta prima, quæ reliquas numero militũ & dignitate præcedit, pedites mille centum quinque, equites loricatos, centum triginta duos, & appellatur cohors milliaria, inquit *Vegetius* lib. II. cap. VI.

Vt quiſque voluntarius.] In ſcripto noſtro legitur: ut quiſque voluntarius ex agris in caſtra venerat. *Putſchius.*

Ex omni copia.] Ex viginti millibus. tantam enim copiam militum habebat Catilina, hinc Appianus lib. II. Bell. civil. Iam Catilina, inquit, ad viginti millia circa ſe habebat, quarum quartam partem armaverat. *Benn.*

Militaribus armis inſtructa.] Quo genere armorum uſi ſunt antiqui, Vegetius lib. I. docet: Aburbe, inquit, condita uſque ad tempus divi Gratiani, & cataphractis & galeis muniebatur pedeſtris exercitus: ſed cum campeſtris exercitatio, interveniente negligentia deſidiaque, ceſſaret, gravia videri arma cœperunt, quæ raro milites induebant: ſagittarii inſuper ſiniſtra brachia manicis muniebant, pedites ſcutati præter cataphractas & galeas, etiam ocreas ferreas in dextris cruribus cogebantur accipere: & miſſilia, quibus utebatur pedeſtris exercitus, pila vocabantur, ferro ſubtili trigono præfixa novem unciarum, ſive pedali, quæ in ſcuto fixa non poſſint abſcindi. *Zanch.*

Sparos.] Alii Codices ſpathas habent. Sed illud verius eſt. A. Gellius libro X. cap. XXV. eadem tela conjunxit. *Coler.* *Sparos.* Sparus eſt (inquit Servius) ruſticum telum, in modum pedis recurvum. Feſtus autem aſſerit, ſpara minimi generis jacula eſſe, à ſpargendo dicta. & ſane ſparus & ſparum idem eſt, ut teſtatur Nonius. *Caſt. Sparus.* Alibi ſparum Gallicum eſſe vocabulum docet Feſtus, cum dicit: Rumex genus teli ſimile ſpari Gallici, cujus meminit Lucilius:

Tum ſpara, tum rumices, portantur tragula porro.

Item Virgilius:

Agreſteſque manus armat ſparus.

Vbi ſparus videtur ſudem denotare. nos hodie Een Sparre appellamus. Nam Nonius ſuperiori Salluſtii loco inductus, videtur negare eſſe telum bello proprie aptum. ait enim: Sparus, lancea, tela ſunt non bellica. Si tamen pro militari telo vel lancea libet accipere, accommodabimus huc illud Siſennæ ex tertio Hiſtoriarum: ſparis ac lanceis eminus peterent hoſtem. Atque ita ſparus noſtratium erit, Germanorumque Een Speer, quod alias lanceam poſſis dicere. *Ioh. Pontan.*

Lancea.] Haſta oblonga, à λόγχη derivat Feſtus. argute, haud vere. Et eſt Hiſpanica ipſa vox, ut Varro & Gellius libro XV. cap. XX. teſtantur. Vel Gallica potius, ut Diodorus. De Gallis enim ſcribit libro V. προβάλλονται λόγχας, ἃς αὐτοὶ λαγχίας καλοῦσι, id eſt, jaciunt haſtas, quas ipſi lanceas appellant. Vox quidem lanceare, quod eſt jacere, mittere, ipſis Hiſpanis Galliſque & hodie eſt in uſu. Quo vocabulo uſus quoque fuit Tertullianus adverſus Marcion. lib. III. cap. XIII. aliud eſt, ſi penes Ponticos, infantes in prælium

ſudes portabant. Sed poſtquam Antonius cum exercitu adventabat, Catilina per montis iter facere; modo ad urbem, modo in Galliam verſus caſtra movere; hoſtibus occaſionem pugnandi non dare. Sperabat propediem magnas copias ſe habiturum, ſi Romæ ſocii incepta patraviſſent. Interea ſervitia repudiabat, cujus initio ad eum magnę copię concurrebant, opibus conjurationis fretus; ſimul alienum ſuis rationibus exiſtimans, videri cauſſam civium cum ſervis fugitivis cõmunicaſſe. Sed, poſtquam in caſtra nuncius pervenit, Romæ conjurationẽ patefactam, de Lentulo, & Cethego, ceteriſq;, quos ſupra memoravi, ſuppliciũ ſumptum: pleriq;, quos ad bellũ ſpes rapinarum, aut novarum rerum ſtudium illexerat, dilabuntur: reliquos Catilina per montis aſperos magnis itineribus in agrum Piſtorienſem abdu-

lium irrumpunt, qui ante norunt lanceare quam lancinare. *Lipſ.* De Lancea quoque agit Caſaubonus in lib. IV. Strabonis. Siſenna tamen Hiſtoriarum libro III. apud Nonium in *Lancea* non Hiſpanis, non Gallis, ſed Suevis hoc vocabulum tribuit.

Sudes.] Perticas acutas. *Zanch.*

Patraviſſent.] Id eſt, effeciſſent.

Rationibus.] Id eſt, inſtitutis.

Servus fugitivus.] Servi enim, neque infames jus militiæ habebant. Itaque cum ex eo numero Equitum, quos Deiotarus ad Iulium Cæſarem miſiſſet, unus ſervus inventus eſſet: hæc ei accuſatio objiciebatur. Et hanc ægre excuſat Cicero. At vero Antonio, Octavio, Lepido Triumviris, de ſervo inter numeros deprehenſo ita ſupplicium exactum eſt, ut de rupe Capitolina dejiceretur: manumiſſione tamen prius intercedente, quo magis cum dignitate aliqua condemnatus eſſe videretur. Quinetiam, etſi ſponte ſe obtulerint non ignari ſuæ conditionis, quanquam in numeros nondum relati eſſent, capitali ſupplicio afficiendos Trajanus Plinio reſcripſit. Atq; hoc jus valuit uſq; ad Iuſtiniani tẽpora, ut patet ex lib. XII. Cod. tit. XXXIII. obſervatum aliter tamen bello Punico II. aliam formam novi delectus (ait Livius) inopia liberorum capitum ac neceſſitas dedit. Octo millia juvenum validorum ex ſervitiis, prius ſciſcitantes ſingulos, vellentne militare (unde Volones appellati, quia ſinguli VOLO reſpondiſſent) empta publice armaverunt. Hi omnes cum ſtrenue ſe geſſiſſent, à Sempronio Graccho ſunt manumiſſi: & bello confecto, pretia dominis ſoluta. *Aerod.* ſub tit. Qui & quand. mil. poſſ.

Dilabuntur.] In diverſas partes fugiunt.

Piſtorienſem.] Etruriæ hoc opidum dicitur Piſtorium. Ptolemæo vero Πιστώρια. Vnde etiam nunc vulgo vocatur Piſtoia. Antonino videtur fuiſſe ad Piſtores. In tabula vero Itineraria Piſtoris vocatur. Neſcio vero an *e* corruptum ſit in *i*, an vero pluralis numerus intelligendus ſit, Piſtoris, pro Piſtoriis; à recto caſu generis neutri Piſtoria. Oppidani inde dicuntur Plauto

abducit, eo consilio, uti per tramites occulte profugeret in Galliam Transalpinam. At Q. Metellus Celer cum tribus legionibus in agro Piceno præsidebat, ex difficultate rerum eadem illa existumans, quæ supra diximus, Catilinam agitare. Igitur, ubi iter ejus ex perfugis cognovit, castra propere movit, ac sub ipsis radicibus montium consedit, qua illi descensus erat in Galliam properanti. Neque tamen Antonius longe aberat, utpote qui magno exercitu locis æquioribus expeditos in fugam sequeretur. Sed Catilina, postquam videt montibus, atque copiis hostium sese clausum, in urbe res adversas, neque fugæ, neque

in Captivis Pistorienses, sicuti & hic Sallustius noster agrum Pistorienſem appellat, & Iul. quoque Obsequens libr. de prodigiis Catilinam ibi victum narrat. *Cluver.*

Eo consilio.] Bongarsius hæc delet ex Cod. Manuscr., neque forsan spernendum est. *Grut.*

Tramites.] Sunt loca saltuosa, & virgultis obsita. Propertius:

Et si forte meo tramite quæris avem.

Ibi exponit Scaliger Propertii sospitator sylvam tramitem. *Coler.*

In Galliam Transalpinam.] Sine dubio locus hic corruptus est. non enim volebat Catilina in Galliam Transalpinam fugere, sed in Cisalpinam: ut infra docebimus, auctoritate maxime Ciceronis. quam rem etiam ex Sallustii verbis percipere possumus. nullo enim pacto occulte per tramites perfugere potuisset in Galliam transalpinam, quæ longe ab agro Pistorienſi distat: est enim Pistorium, teste Ptolemæo, urbs mediterranea Tusciæ. quare vel expungenda est dictio illa Transalpinam, vel legendum Cisalpinam, pro Transalpinam, ut Rivius in quodam manuscripto se reperisse testatur. *Zanch.*

In agro Piceno.] Iulius Obsequens: C. Antonius cum in agro Piceno Catilinam devicisset, laureatos fasces in Provinciam tulit. Cassiodorus tamen in Chronico diversus abit. sic enim scribit: M. Pupio & M. Valerio Coss. Catilina in Pistoricensi à C. Antonio bello peremptus est. *Coler.* Vide supra p. 75.

Ex difficultate rerum.] Ex angustiis, quibus obsitus erat Catilina. *Vall.*

Quæ supra diximus.] Ex glossemate in textum irrepsisse videtur.

Sub ipsis radicibus.] Id est, ad pedes Apennini. nam pedes, montium sunt radices, ut ait Strabo. *Zanch.*

Montium.] Apennini. Appianus vero & Sabellicus ajunt, pugnam, de qua postea, commissam esse sub Alpium radicibus, quod repugnat Sallustio, Ciceroni, Dioni, Iulio Obsequenti, & aliis. *Castil.*

Æquioribus.] Planioribus.

Expeditos in fugam.] Id est, paratos in fugam.

Clausum.] Catilina undique obsessus erat: non poterat enim in Galliam aufugere. Metellus radices montium occupaverat: Antonius vero ab Vrbe venerat. Hinc Dion Cassius lib. xxxvii. Hist. Rom. Antonius autem & Metellus, Fæsulis circumsessis, nullam ei progrediendi copiam faciebant. *Benn.*

Neque

neque præſidii ullam ſpem; optumum factu ratus, in tali re fortunam belli tentare, ſtatuit cum Antonio quam primum confligere. Itaque concione advocata, hujuſcemodi orationem habuit.

Compertum ego habeo, milites, verba viris virtutem non addere; neque ex ignavo ſtrenuum, neque fortem ex timido exercitum oratione imperatoris fieri. Quanta cujuſque animo audacia natura, aut moribus ineſt, tanta in bello patere ſolet. Quem neque gloria, neq; pericula excitant, nequicquam hortere: timor animi auribus officit. Sed ego vos, quo pauca monerem, advocavi; ſimul uti cauſſam conſilii mei aperirem. Scitis equidem, milites, ſocordia, atque ignavia Lentuli, quantam ipſi, nobiſq; cladem attulerit; quoque modo, dum

Neque præſidii.] Id eſt, protectionis.

Confligere.] Hinc Dion Caſſius loc. cit. Ibi demum in caſum devenire coactus, ad Antonium (diverſis enim locis Romani caſtra habebant) ſe convertit: quanquam is Metello & auctoritate præſtantior, & copiis inſtructior eſſet. Catilinam vero movebat, quod eum participem conjurationis, de victoria ſibi dedita opera conceſſurum ſperabat. *Benn.*

Concione.] Concio à conciendo dicta, quaſi congregata & convocata multitudo. Hinc cæteræ ſignificationes dependent. Vt cum concio pro oratione ad Populum dicitur. *Concione.* Multitudine. *Zanch.*

Compertum ego habeo.] Oratio hæc aut revera à Catilina ad milites eſt habita, aut nimium graphice ab auctore excogitata. exprimit enim penitus animum talis hominis, in tali caſu conſtituti, ita ut animum virilem ſine felicitate & prudentia in eo cognoſcas, pluſque loquentiæ quam ſapientiæ. Nititur autem milites ſuos ex deſperatione ſalutis ad ſalutem manu quærendam inducere. quaſi dicat illud Æneid. 2.

Vna ſalus victis, nullam ſperare ſalutem.

Zanch.

Ignavo.] Ad corpus.

Timido.] Ad animum.

Natura, aut moribus.] Duæ virtutum cauſæ apud Philoſophum: Plato: ἢ φυσικὸν ἢ διὰ παιδαγωγίαν ἦθος. *Coler.*

Timor auribus officit.] Id eſt, nocet auribus: quia, ſi cui pericula, in quibus verſetur, exponuntur, ipſe fit magis timidus. *Zanch.*

Sed ego vos.] Occupatio, qua occurrebat: ſi nihil proficit oratio Imperatoris ad milites adhortandos, cur nos advocaſti? *Vall.*

Socordia.] Vide ſupra p. 167.

Cladem.] Ab agricultura deſumptum eſt vocabulum, utpote cum res veterum Romanorum in agrorum præcipue cultu conſiſterent. Clades enim dicebatur proprie ſurculorum detritio, κλάδος enim ramus. Sic calamita-, cala-

„ dum ex urbe præſidia opperior, in Galliam proficiſci „ nequiverim. Nunc vero, quo in loco res noſtræ ſint, „ juxta mecum omnes intelligitis. Exercitus hoſtium „ duo, unus ab urbe, alter à Gallia obſtant: diutius in his „ locis eſſe, ſi maxume animus ferat, frumenti atque alia- „ rum rerum egeſtas prohibet. Quocunque ire placet, fer- „ ro iter aperiundum eſt. Quapropter vos moneo, uti „ forti, atque parato animo ſitis; &, cum prœlium inibi- „ tis, memineritis, vos divitias, decus, gloriam, præterea „ libertatem, atque patriam in dextris veſtris portare. Si „ vincimus; omnia nobis tuta erunt: commeatus abun- „ de, municipia, atque coloniæ patebunt. ſin metu ceſſe- „ rimus, eadem illa advorſa fient; neque locus, neque ami-

cus

calamorum, ſtrages ſtratarum arborum. *Scaliger.*

Iuxta.] Æque, pariter.

Vnus ab urbe.] Scilicet exercitus Antonii.

Alter à Gallia.] Metelli ſcilicet.

Si animus maxime ferat.] In manuſcriptis eſt, Si maxime animus ferat, ordine vocũ immutato. id, ni fallor, mollius eſt. *Riv. Si animus maxime ferat.* Id eſt, ſi maxime vellemus, quia utrinque intercluſi ſumus. *Zanch.*

In dextris.] Imitator Salluſtii Curtius lib. 4. ut & aliis in locis, lib. 10. Ita loquitur: In dextris veſtris, jam libertatem, opem, ſpem futuri temporis geritis. Virgil.

In manibus Mars ipſe viri.
Coler.

Commeatus abunde.] Commeatus nomine intelliguntur præcipue, cibaria, quæ ad alimoniam exercitus pertinent, qua in ſignificatione hoc loco dicitur. præterea commeatus dari dicitur, ut ait Feſtus, id eſt, tempus, qua ire quis redireque poſſit: à commeando, quod ultrò citroque ire ſignificat. autor ad Herennium lib. 1. Vt ille, inquit, qui ad diem commeatus non venit, quod eum aquæ intercluſiſſent, aliiſque in locis. *Zanch.*

Municipia.] Municipes, erant cives ex municipiis ſuo jure & legibus utentes, muneris tantum honorarii cum populo Romano participes, nullis neceſſitatibus, aut alia lege, vel fœdere aſtricti. *Idem.*

Coloniæ.] Poſt ſeptem annos, quam Galli ceperunt, Sutrium deducta colonia eſt, & poſt annum Setina, novemque interjectis annis Nepe: deinde interpoſitis duobus & triginta, Aricini in civitatem recepti. hæc Valer. Patercul. libro 1. ubi coloniarum ducendarum tempus diffuſe ponit: cœperunt poſtea & extra Italiam coloniæ duci, primaque extra Italiam colonia Carthago conducta eſt, ut idem eodem libro ſcribit. & animadvertendum eſt, plura fuiſſe genera coloniarum. namque aliæ Latinæ, aliæ civium Romanorum dictæ ſunt, aliæ ex utriſque: nonnullæ ex peditibus, vel equitibus, cum in agrum bello captum, ſtirpis augendę cauſa mittebantur. *Zanch. Coloniis.* Moris erat iis, qui coloniam ducerent, aratrum circumducere, ut Cic. teſtatur.

Super-

cus quiſquam teget, quem arma non texerint. Præte- ,,
rea, milites, non eadem nobis, & illis neceſſitudo im- ,,
pendet. Nos pro patria, pro libertate, pro vita certa- ,,
mus: illis ſupervacaneum eſt, pro potentia paucorum ,,
pugnare. quo audacius aggredimini, memores priſtinæ ,,
virtutis. Licuit vobis cum ſumma turpitudine in exſilio ,,
ætatem agere. potuiſtis nonnulli Romæ, amiſſis bonis, ,,
alienas opes exſpectare. quia illa fœda, atque intoleran- ,,
da viris videbantur, hæc ſequi decreviſtis. Si hæc relin- ,,
quere vultis, audacia opus eſt. Nemo, niſi victor, pace ,,
bellum mutavit. Nam, in fuga ſalutem ſperare, cum ar- ,,
ma, quîs corpus tegitur, ab hoſtibus averteris; ea vero ,,
dementia eſt. Semper in prœlio iis maxumum eſt peri- ,,
culum, qui maxume timent: audacia pro muro habe- ,,
tur. Cum vos conſidero, milites; & cum facta veſtra, ,,
æſtumo: magna me ſpes victoriæ tenet. Animus, ætas, ,,
virtus

Supervacaneum.] Recte alibi quoque Livius dixit, ferociorem eſſe dolorem in libertate ſua vindicanda, quam cupiditatem in Injuſtâ dominatione.

Licuit vobis.] *(Nobis)* ſcribitur non in membranis modo, ſed & editis libris ante Pomponium Lætum, & recte, ut ſequentia indicant. *Gruter.*

Opes ſpectare.] Nempe ut Seneca Controv. VI. loquitur, orbos ſenes captare, ſuas ſpes in alienas mortes diffundere, excutere teſtamenta, ſcrutari cenſus. Quæ turpitudinis habent ſpeciem. *Graſvv.*

Fœda.] Turpia.

Viris.] Id eſt, iis qui ſua ſponte virtutem habent. *Bad.*

Relinquere.] Id eſt, ab iis cœptis deſiſtere. Atqui haud ſcio, num ſatisfaciant ſtudioſo lectori. Hoc etiam apud me maxime dubium, quid hæc ſibi verba velint: Audacia opus eſt: ſi quidem recte expoſitum eſt, relinquere, id eſt, ab iis incœptis deſiſtere, quæ nullus Commentatorum attingit. Lector ipſe diſpiciat. *Glar.*

Audaciæ opus eſt.] Quo vi hoſtium copias, quæ nos obſident, perrumpatis: atque ita ſecure ab armis deſiſtatis. nam alioquin nunc vita veſtra ſummo verſatur periculo. *Thyſ.*

Nemo niſi victor pace bellum mutavit.] Pacem ſi vultis, vincatis neceſſe eſt. arbitrio enim victoris pace bellum mutatur, non victi. & hoc eſt, quod ait in Iugurthino: Omne bellum ſumi facile, cæterum ægerrime deſinere: non in ejuſdem poteſtate initium eſſe, & finem ejus: incipere, cuivis etiam ignavo licere: non deponi, niſi cum victores velint. *Caſt.*

Cum arma ab hoſte averteris.] Hoc eſt, cum arma in aliam partem, quam adverſus hoſtem converteris, id eſt, fugeris. *Zanch.*

Audacia pro muro habetur.] Id eſt, fortitudo maximum eſt præſidium.

„ virtus veſtra me hortantur: præterea neceſſitudo, quæ
„ etiam timidos fortis facit. nam, multitudo hoſtium ne
„ circumvenire queat, prohibent anguſtiæ loci. Quod ſi
„ virtuti veſtræ fortuna inviderit, cavete, ne inulti ani-
„ mam amittatis; neu capti potius, ſicuti pecora, truci-
„ demini, quam virorum more pugnantes, cruentam at-
„ que luctuoſam victoriam hoſtibus relinquatis.

Hæc ubi dixit; paullulum commoratus, ſigna canere jubet;

Virtus.] Fortitudo.

Neceſſitudo.] Id eſt, neceſſitas. Appoſite Paulus Æmilius dixit, perraro nimis, bonum Imperatorem ſignis collatis decertare, niſi ſumma neceſſitudo, aut ſumma ei occaſio data eſſet. & optime Tacitus: in rebus aſperis & tenui ſpe, fortiſſima quæque conſilia tutiſſima ſunt. vulnera morientium ſerpentum quam maxime letalia ſunt. Et extrema conſilia ſæpe victoriam extorſerunt. Vnde Livius lib. IX.: locis, inquit, anguſtis militem deprehenſum, niſi quam victoria viam patefecerimus, viam nullam habemus. & eleganter Q. Curtius, ignaviam quoque neceſſitas acuit, & ſæpe deſperatio ſpei cauſa eſt. *Neceſſitudo.* Magna certe neceſſitudo conjuratis incubuit, ubi nulla ſpes veniæ erat. Efficacior autem in adverſis neceſſitas quam eſt ratio, ut Curtius alibi loquitur. *Graſvv.*

Quæ etiam timidos fortis.] Quod & Ariſtides declaravit, cum Themiſtocles eum tentandi cauſa compellavit, dicens ſtatuiſſe ſe deductis in Helleſpontum navibus pontem ſolvere, ut (inquiens) in Europa Aſiam capiamus. quod cum improbaret Ariſtides, diceretque: Nunc quidem cum barbaro luxuria defluenti conſeruimus prælium: quod ſi in Græcia concluſerimus hominem tot viribus fretum, ac metu periculi neceſſitate compulſum, audebit omnia: & ob periculum omnibus præſto ſe offerens, quæ prolapſa contemptaque erunt, corriget atque emendabit, & omnino de ſumma rerum ſanius conſilium capiet. non igitur nobis hinc pons, ô Themiſtocles, evertendus eſt: ſed alio, ſi fieri poteſt, conſtructo, homo ex Europa celeriter exigendus. Plutarch. *Zanch.*

Fortuna inviderit.] Conatur iram addere, quæ non parum ſecundum Ariſtotelem tertio Moralium, fortitudinem refert. fortes enim & hi videntur, qui ira feruntur. Idem: Ira, inquit, ſubminiſtrat bilem fortitudini. Qui autem propter hæc agunt, pugnaces quidem ſunt, & non fortes. non enim ob honeſtatem agunt, aut ut ratio præſcribit. *Bad.*

Signa canere jubet.] Vnaquæque enim legio tubicines, cornicines, buccinatoreſq; habebat. Tubicines ad bellum vocabant milites, & rurſum receptui canentes revocabāt. Cornicines, buccinatores, erant ornamentū totius legionis in ingreſſu conflictus, & ejus reditu: & quotieſcunque ad aliquod opus exituri ſunt ſoli milites, tubicines canunt, & ſoli milites ad ſigna eorum obtemperant: quotieſcunque ſigna movenda ſunt, cornicines canunt: quotieſcunque pugnatur, & tubicines, & cornicines canunt claſſicum. Vegetius. *Zanth. Signa canere.* Fuere apud veteres tubæ, cornua, & buccinæ. tubas & cornua Tyrrhenorum inventum eſſe dixit Athenæus. σάλπιγξ Græcis proprie, quæ Latinis tuba. Hæc ex ære recto, ut

bet ; atque inſtructos ordines in locum æquum deducit : dein, remotis omnium equis, quo militibus, exæquato periculo, animus amplior eſſet, ipſe pedes exercitum pro loco, atque copiis inſtruit. Nam, uti planities erat inter ſiniſtros montes & ab dextera rupes aſpera, octo cohortes in fronte conſtituit ; reliqua ſigna in

cto, ut cornua ex ære flexo & in ſe recurvo, ad ſimilitudinem veri cornu, vel quod olim revera ex cornu bubulo fierent, quæ poſtea ex ære facta ſunt. Ovid.

Non tuba directi, non æris cornua flexi. Formam autem oblongam & directam & concavam Latini tubum dixerunt, à Græco τύπος, atque hinc tuba. Vnde forma in aquæductib. pro tuba. *Salmaſ.* Vocantur & tubicines æneatores. Romę autem & in caſtris longe diverſiſſimus tubæ & cornu uſus, vel æneatorum & Cornicinum. Romæ æneatores comitia tributa convocabant, Cornicines centuriata. In caſtris ad tubicinem milites tantum movebantur, ad Cornicinem etiam ſigna. Et cum in militem animadvertebatur, extra portam decumanam. ut & Romæ exercitus, ſeu comitia centuriata convocabant, cum in caput civis Romani animadvertebatur, deducebaturque reus per Exquilinam portam. Vnde claſſicum dictum, quod non niſi claſſes & exercitus per cornua evocarentur. Gloſſarium : Claſſicarii σαλπιγκταί, qui ſunt cornicines & tubicines. Latini quoque vocant buccinatores. *Scal.*

Inſtructos ordines.] Scilicet totius acici : hoc eſt, centuriones, primipilos, qui aquilæ præerant. Item primum & ſecundum haſtatum, & alios centuriones. nam in unaquaque legione erant centuriones quinquaginta quinque. *Zanch.*

In locum æquum.] Planum.

Omnium equis.] Id enim Catilina ex militari Romanorum diſciplina fecit. nam in conflictu equites, peditum ordinibus periclitantibus opem ferre ſolebant, relictis equis. *Zanch.*

Militibus.] Eſt & in quibuſdam, Quo peditibus: velut in Venero, Argentoratenſi, & aliis pleriſque. Nos hoc in medio relinquemus. *Riv.*

Cohortes.] Ex manipulis conficitur cohors. Ea vox Græcanica eſt, quod clauſum vel ſeptum in anteriore domo vel villa χόρτον illi dixerunt. Latini cohortem vel chortem. nam & ſic ſcribebant. Martialis raucæ cohortis aves inde dixit. Cohors autę habuit tres manipulos, Haſtatos, Principes, Triarios ; adde & Velites, qui manipulos ſolebant comitari. Fuit igitur juſta & plena cohors legionaria homines 420. ſi pleniores manipuli & legiones, plenior & ipſa ; & inde cohortes quingenarias & ſexcenarias legimus. Græci cohortem vulgo vocant σπεῖραν, ut & Ennius uſurpavit. Suidas ſpiras interpretatur numeros. Cohortes in Legionibus omnes erant numero æquales, quia & manipuli tales. Sed quia primæ dignitas aliqua attribuitur, id non à numero, ſed à ſplendore & primatu fuit, quod primi in ea centuriones generis cujuſque, & forſan flos aliquis & electio virorum. *Lipſius.*

In fronte.] Frons in exercitu dicitur, quæ adverſum hoſtem ſpectat. Livius lib. 1. ab Vrbe condita, & Vegetius de Re militari lib. 3. *Caſt.*

Reliqua ſigna.] Autore Vegetio libro de

in ſubſidiis arctius collocat. Ab his centuriones omnis & evocatos, præterea ex gregariis militibus optume quemq; armatum in primam aciem ſubducit. C. Mallium in dextra, Fæſu-

de Re militari ſecundo: Tria Romani in exercitu ſignorum genera habebant: Aquilam, dracones, & vexilla. Aquila, totius legionis ſignum eſt, quam portat Aquilifer. Dracones, ſunt ſingularum cohortium. Legio enim in decem cohortes dividitur, quos qui ferunt, Draconarii dicuntur. Cohortes vero in centurias dividebantur, ſingulis centuriis erat ſuum vexillum: in vexillis ſingulis notatum erat, ex quota cohorte, quota centuria eſſet, ne qui milites à ſuo ſigno aberrarent. quod & Dion lib. 41. declarat. *Zanch. Reliqua ſigna.* Codices quidam habent, (reliquarum ſigna) ut ad cohortes reliquas referatur. Vetus codex, Reliquorum. *Glar.*

In ſubſidiis.] Vt ſi pedites, qui in prima acie collocati erant, retro cederent, ii ſubſidium afferrent. Subſidium, autore Feſto, dicitur, quod poſtpoſitum, ad ſubveniendum laborantibus. *Zanchius. In ſubſidiis.* Subſidium eſt (inquit Feſtus) quod poſtponitur ad ſubveniendum laborantibus, dictum, auctore Varrone, à ſubſidendo. *Caſtil. In ſubſidiis.* Hi ut plurimum triarii erant, & poſt primam aciem ponebantur. Hinc Veget. de Re Mil. lib. II. cap. XVI. ubi ſcribit: poſt omnes autem acies triarii cum ſcutis, cataphractis, & galeis, ocreati cum gladiis, ſemiſphatis, plumbatis, & binis miſſilibus locabantur, qui genu poſito ſubſidebant, ut ſi prima acies vi vinceretur, ab his quaſi de integro reparata pugna, poſſet ſperari victoria. *Benn.*

Centuriones.] Centuriones Conſulum juſſu aut permiſſu à tribunis electi, ex ſuo quiſque genere, ſæpe tamen virtutis cauſa è genere in genus ad honeſtiores ordines transferebantur. His aſſignabantur ordines per eoſdem tribunos. Electio Centurionum duplex: prima electione eligebantur 30. totidem altera, nempe ex quoque numero, genere, ſitu, ſeu manipulo decem. Qui primo electus, nempe primopilus, eminuit; etiam eo, quod more & jure ad conſilium militare veniret, in quod primo omnium Legati veniendi jus habebant, & tribuni; igitur parte quadam iſtis æquabatur. Interdum plerique omnes centuriones advocati in conſilium, ſed pro tempore, ac arbitrio Ducis magis, quam more. Interdum Equites admixti, digniores ſcil. militum, & Centurionibus æquandi. *Lipſ.*

Evocatos.] Evocati dicebantur, qui ex provinciis ſociiſque civitatibus, æquo jure & fœdere junctis, non Latini nominis, militiæ munere fungebantur: qui non milites, ſed pro militibus habebantur, autore Servio in 8. Æneidos commentario: Evocatio, inquit, militaris fiebat, cum ad diverſa loca diverſi propter cogendos mittebatur exercitus. Evocatos autem fuiſſe honoratioris loci teſtantur Hiſtorici. Cæſar: Erat Craſtinus evocatus in exercitu Cæſaris, qui ſuperiore anno apud eum primipilum duxerat in legione decima. *Zanch.*

Optimum quemque armatum in primam aciem ſubducit.] Hunc locum Clariſſimus Lipſius in antiquitate Romana verſatiſſimus ita interpretatur lib. IV. de milit. Rom. Dial. IV. Ecce, inquit, Centuriones omnes lecti & evocati in fronte ſtatuuntur, ſed præter morem ſunt. Niſi eſſet, cur Salluſtius ſignanter narraret? Sed factum, ut robur omne illic haberet, & vi perrumperet ac lacerraret. Non ergo omnes ibi de more Centuriones, imo tantum haſtatorum: Sed nec evocati omnes, duntaxat qui & ſponte vellet, aut qui manipulo pro Centurione eſſent.

Fæſulanum quemdam in ſiniſtra parte curare jubet: ipſe cum libertis, & colonis propter Aquilam adſiſtit; quam bello

ne eſſent. *Lipſ. Aciem.* Græcis ἀχὶς, ἀκὴ eſt cuſpis, acies ferri. hinc acies, & quia ferro res agitur in bello pro armato exercitu, cujus ordines ad pugnandum conſtituti ſunt. Livius univerſum exercitum in tres partes diſtribuit. Primam aciem haſtatos facit, id eſt, leves milites, ac Scutatos, in eamque pubeſcentes ad militiam omnes conjicit, alteram Principes una cum ſcutatis, quos antepilanos vocabant: tertiam ex quindecim ordinibus conſtituit, quorum unuſquiſque tres partes haberet, earum unamquamque primum pilum vocabant: ex tribus vexillis conſtabat Triariorum, Rorariorum, Accenſorum, quorum rorarii inter antipilanos primo procurrebant, deinde etiam accenſi eo procedebant, ut tum denique viribus hoſtium vel exhauſtis, vel debilitatis, integri & recentes triarii pugnam capeſſerent. Polybius lib. 6. eundem fere ordinem, ſed clarius deſcribit. Legionem quadrifariam dividit, in pilarios, minimos natu, haſtatos ætate iis proximos, Principes florentiſſimis annis, & triarios maximos natu, pilanos quidem, haſtaroſque & Principes millenos ducenos, triarios autem ſexcentos. Si major fiat legio, proportione partes augeri dicit, exceptis triariis, quos ſemper efficiant pares. Porro non uno ſemper modo acies inſtructa fuit, ſed diverſis, quod videre eſt tum apud Cæſarem, in ipſius Commentariis, tum apud Ælianũ in libro ſingulari de inſtruenda acie, ad quos harum rerum ſtudioſum lectorem remitto. Gellius libro 10. cap. 9. aliquot vocabula militaria, quibus inſtructa certo modo acies appellari ſoleat, recenſet: qualia ſunt, frons, ſubſidia, cuneus, globus, forfices, ſerra, alæ, turres, eaque dicit inveniri in libris eorum qui de militari diſciplina ſcripſerunt. atque ea de re egit Cincius libro 6. de Re mil. citante Gellio libro 16. cap. 4. *Roſin.*

Colonis.] Vide ſupra p. 43. *Colonis.* Legitur & Calonibus, ſed male. Calones autem dicuntur ſervi militum caſtra ſequentes, qui clavas ligneas, fuſteſque gerebant. Calas enim, inquit Servius, antiqui fuſtes dicebant, quos portabant ſervi, ſequentes dominos ad prælium. Vnde & Calones vocantur. nam conſuetudo erat militis Romani, ut ipſe ſibi arma portaret & vallum. Hæc ille in Commentariis lib. VI. Æneid. hoc confirmat Livius lib. 14. Hiſt.: impedimenta ſubſequi juſſit, calones lixaſque & invalidos milites vallum ferre. *Benn.* Calones autem dicti à ligno, Cala enim antiquis lignum, unde Lucilius:

Scinde puer Calam, ut calcas.

Græcis κῶλον.

Propter.] Aliter, Prope. quod idem eſt.

Aquilam.] Typum exhibet Salmaſius omnis antiquitatis promuſcondus. Illud notabile, quod Dio ſcribit, templo parvo Aquilam impoſitam, vel, quod potius, ipſum aquilæ impoſitum. In columna Trajani quæ conſpicitur Aquila, quadratum illud, quod Aquilæ imponitur, effigiem ſacelli quadrati non male refert, vel etiam aræ. atque heic etiam licet argutari Aquilam fulguris eſſe miniſtram. Nam Iovi eam fulmen ferre fabulantur veteres. Hæc itaque inter ſigna militaria recepta & ſacrata. Quemadmodum autem fulguri, quod in terras ceciderat, eo loco, quo condebatur, ſolebat veluti ſacellum imponi vel ara in ſummo foraminata, ita etiam Aquilæ fulminis miniſtræ & ſignorum ſacratiſſimæ hujuſmodi imponebatur ædicula, ad teſtandam ejus divinitatem quandam, & ad religionem

bello Cimbrico C. Marius in exercitu habuisse dicebatur. At

gionem sanciendam. Quod in aliis signis non fiebat, quamvis & ipsa sacrata haberentur. Fallitur autem Lipsius, qui locum Dionis de Sacello castrorum exponit, in quo signa reponebantur. *Salmasius.* Signa militaria apud antiquos fuere Aquilæ, dracones, vexilla, flammulæ rufæ, pinnæ. Quocunque enim hæc ferri jusserit Ductor, necesse est signum suum comitantes milites pergant. Plin. lib. 10. c. 4. etiam Lupi, Minotauri, Equi, Apri meminit, quę singulos ordines anteibant. Factum autem postea, ut sola Aquila in acie portaretur, reliqua signa in castris relinquerentur. Donec tandem C. Marius, is qui septies consulatū gessit, in secundo consulatu, reliquis signis omnino abolitis, Aquilam proprie Romanis Legionibus dicavit. de Draconibus, vexillis, vide *Rosinum* lib. x. Antiq. cap. v. antiquissimis autem temporibus manipuli fœno imbuti Aquilæ vicem præstabant, ut autor est Ovidius in Fastis.

Bello Cimbrico.] Cimbros Teutonosque è Germania veteri in Galliam transiisse bonitate agri illectos arbitror. nam illos avitarum sedium ad Germanicum mare prope Saxonas jam tædebat. Proinde facto per Chaucos & Frisios itinere trans Rhenum, in ultimis Galliarum oris ad Septentrionalem Oceanum consedêre. Vbi cum diutius manere non possent ob maris Gallici inundationem, quod velut longius extrudebat novos hospites, per Galliam errabundi ad Rhenum usque venêre, ibique sedes figere constituerant. Dum autem vagarentur in Gallia, conjunxerant se illis Tigurini Ambroneque Gallicæ nationes, & ipsæ regnis suis pulsæ novas sedes quæritantes. Itaque ferociores facti virium incrementis, cum terram à Romanis tanquam stipendium dari sibi postulassent, & repellerentur, contra legatos armis insurrexerunt, Syllanoque & Servilio Cepione ac M. Manlio fugatis, castrensi præda, & quidem ingenti potiti sunt. Hos postea vicit C. Marius, partim in tractu Cottiarum Alpium ad Aquas Sextias, partim in Italia, in campo Raudino, uti ex historiis notum est. Tacitus quoque veterem Germaniam describens: Eundem, inquit, Germaniæ sinum proximi Oceano Cimbri tenent, parva nunc civitas, sed gloria ingens, veterisque famæ late vestigia manent, utraque ripa castra ac spacia, quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manusque gentis, & tam magni exitus fidem. Sexcentesimum & quadragesimum annum urbs nostra agebat, quum primum Cimbrorum audita sunt nomina. Etiam Ptolemæus & Pomponius Cimbrorum ac Teutonorum maritimarum nationum in descriptione Germaniæ meminerunt. Etiam eorundem, ne cæteros nominem, D. Hieronymus eodem modo in Epistola ad Gerontiam meminit *B. Rhenanus.* Cimbri autem & Cimmerii à Gomer nomen accepisse putantur. Festus tamen ita scribit: Cimbri lingua Gallica latrones dicuntur. Quod à vero profecto non alienum videtur. *Kemper* enim nostrati lingua pugnatorem denotat. Sic & Sicambros quasi pro victoria dimicantes appellatos fuisse, Aventinus observavit. *Sych* enim nostratibus victoriam denotat, quinetiam ipsis hodieque Cimbris. Quod autem Cimbros Gallis latrones dictos affirmat, idem est, atque si dixisset, viros militares, bellatores. Ita apud Nonium Gracchus: qui apud regem in latrocinio fuisti & stipendia accepisti. Itaque non in totum admittendus est Scaliger, cum dicit: Cimbri λῃστρικὴν πλάνητες fuerunt: sed non magis Cimber latronem significat, quam Isaurus pyratam, Ambro dissolutum ac voracem, Opicus obscænum. Sed quia tales fuerunt eæ nationes, de

earum

At ex altera parte C. Antonius, pedibus æger, quod prælio adesse nequibat, M. Petreio legato exercitũ permittit. Ille cohortes veteranas, quas tumulti caussa conscripserat, in fronte, post eas ceterum exercitum in subsidiis locat. Ipse equo

carum nomine vocamus qui tales sunt. Vid. Scal. in Festum. *Ioh. Pontan.*

C. Antonius, pedibus æger.] Dion lib. 37. scribit, non ipsum pedibus laborasse, sed laborare anxisse, timens, ne in ipso conflictu Catilina aliquid secreti detegeret, & ob id M. Petreio exercitum commisisse. *Zanch.*

M. Petreio.] Is est, (ut puto) qui postea legatus Pompeii in Hispania à Cæsare exercitu spoliatus est: ut apud Cæsarem ipsum, Dionem, & alios leges. Vir prætorius fuit, quod scribit Paterculus in posteriori volumine. ejus mors non uno modo refertur. Liv. lib. 114. & Orosius libro 6. cap. 16. dicunt se ipsum in Africa desperatione rerum interemisse: Appianus autem Bellorum civilium lib. 2. & Dion lib. 43. item Seneca de Divina provid. Iubam & Petreium mutuis vulneribus concidisse. his astipulatur Hircius de Bello Africano: nisi quod ait, tantum Petreium à Iuba ferro interfectum, cum desperata salute inter se depugnassent. illud te monitum velim, perperam apud Livium lib. 110. C. Petreium legi. nam Cicero, Hircius, Tranquillus, Orosius, Eutropius & Dion, Marcum, non Caium appellant. Corrigendus est etiam locus in Epitome Xiphilini, ubi Πετρείνῳ, pro Πετρείῳ scriptum est. *Cast.*

Quas tumultus caussa.] Nonius Marcellus, Tumulti legit. Tumulti, inquit, pro tumultus. Ennius: Hectoris lyris, quid hoc hic clamoris? quid tumulti est? nomen quis usurpat meum? Turpilius Pedio: Progredior foras, visere, quid hic tumulti ante fores. Sallust. in Bello Catilinæ: Ille cohortes veteranas, quas tumulti causa conscripserat, in frontem positas, cæterum exercitũ in subsidio locat. Hæc ille, apud quẽ multo aliter hæc periodus, quam in omnibus exemplaribus legitur. *Tumultus causa.* Apud majores tria erant militiæ genera. namq; aut legitima erat militia, aut conjuratio, aut evocatio. Legitima erat militia eorum, qui singuli jurabant pro republ. se militaturos, nec discedebant, nisi completis stipendiis, & sacramento vocabantur: aut si esset tumultus, id est, si esset bellum Italicum vel Gallicum, in quibus ex periculi vicinitate erat timor multus, unde nomen tumultus derivatum: tum singulos interrogare non vacabat, qui erat ducturus exercitum, ibat in Capitolium, & exinde proferens duo vexilla, unum roseum, quod pedites vocabat: & unum cæruleum, quod erat equitum, dicebat: Qui vult Rempub. salvam esse, me sequatur. & qui convenissent, simul jurabant. & dicebatur ista militia Conjuratio. Erat & tertium militiæ genus evocatio. de tumultu Virgilius:

——*Simul omne tumultu*
Conjurat trepido Latium.——

Cicero Philippica 8. scribit, bellum Gallicum aut Italicum appellari tumultũ, quod in eo timor tumultus esset: quibus in bellis ne sacerdotibus quidem aut sexagenariis vacatio erat. Cum igitur bellum hujusmodi impendebat, tumultum esse decernebat Senatus, ut vacationes tollerentur. id significat Cicero in Philipp. 5. cum censet M. Antonium, qui Brutum Mutinæ obsidebat, hostem patriæ judicandum. *Zanch.*

Ipse.] Antonius. sed me quæ postea sequuntur, verba maxime movent, ita ut hic significari Petreium, non Antonium

equo circumiens, unumquemque nominans, appellat, hortatur, rogat; uti meminerint, ſe contra latrones inermes, pro patria, pro liberis, pro aris, atque focis ſuis certare. Homo militaris, quod amplius annos triginta tribunus, aut præfectus, aut legatus, aut prætor cum magna gloria in exercitu fuerat, pleroſque ipſos, factaque eorum fortia noverat; ea commemorando, militum animos accendebat. Sed, ubi, omnibus rebus exploratis, Petreius tuba ſignum dat, cohortes paulatim incedere jubet. idem facit hoſtium exercitus. Poſtquam eo ventum eſt, unde à ferentariis prœlium committi poſſet; maxumo clamore, infeſtis

nium putem. fuit enim Petreius homo maxime militaris, de cujus ſumma auctoritate apud milites, & mirifico uſu in re militari autores meminerunt. Sed hæc alii viderint. *Caſt.*

Equo circumiens.] Mirum quam hæc hæſitent Commentatores, ac contraria & ſentiant, & exponant in re non admodum difficili. Ego per (Ille) Petreium, intelligo: per (Ipſe) Antonium: quod Lector ipſe, ſimul atque priora cum ſequentibus conferet, facile intelliget. *Glar.*

Tribunus.] Militum, ſcilicet. & Tribunorum militarium duo erant genera. primum eorum, qui Rufuli dicebantur: hi in exercitu creari ſolent, quod & Livius lib. 7. Decad. 1. ſcribit. Et cum eo anno primum placuiſſet tribunos militum ad legiones ſuffragio fieri (nam & antea, ſicut nunc, quos Rufulos vocant, Imperatores ipſi faciebant) ſunt comitiati, qui Romæ comitiis deſignabantur. Iuriſconſultus in titulo de Re militari ſic ſcribit: Officium tribunorum eſt, milites in caſtris continere, & ad exercitationem producere, querelas commilitonum audire, valetudinarios inſpicere: & equites, ordinumque ductores omnes oriente luce accedunt ad tribunorum tentoria, Tribuni ad Conſulem, ille quod inſtat agendum tribunis edicit: tribuni equitibus, ordinumque ductoribus: hi multitudini promunt tempore opportuno. *Zanch.*

Aut præfectus.] Præfectus legionis abſentis legati vicem tenebat. Parebant ei tribuni haſtati, pilati, centuriones, & denique totius exercitus arma. *Idem.*

Aut legatus.] Vnus enim quiſq; conſul legatum habebat, quo præcipuo conſultore ac miniſtro conſiliorum in rebus gerendis, delectuque habendo, totaque adminiſtranda provincia utebatur, quorum conſilio & autoritate vel prælia ſuſcipiebant, vel bello abſtinebant: qui etiam decreta conſulum, & arcana conſilia ſæpiſſime exequebantur cum fide & cura, ut ſupra dictum. *Idem.*

Ferentarii.] Qui levi ſunt armatura milites inſtructi ad bellum, ut fundis & lapidibus, enſe, telis, & his armis quæ feruntur, non quæ tenentur: hos Varro à ferendo etiam dictos putat, verum eodem teſte equites dicti ſunt ferentarii, qui eo modo habebant arma, quo feruntur, ut jaculum, ejuſmodique equites pictos vidiſſe ſe inquit in Æſculapii æde vetere, & ferentarios aſſcriptos:

Cato

infestis signis cõcurrunt; pila omittunt; gladiis res geritur. Veterani, pristinæ virtutis memores, cominus acriter instare, illi haud timidi resistunt: maxuma vi certatur. Interea

Cato autem eos referentarios dixit, quod tela ac potiones militibus pugnantibus ministrabant. *Valtur.*

Infestis.] Adversis.

Pila.] Missilia, quibus utebatur pedestris exercitus, Pila vocabantur. *Zanchius. Pila.* Pili telum ligneum habet longitudine plerunque bicubitali, crassitudine digitali, spiculum unius spithamæ sive palmi majoris, eo usque attenuatum & acutum, ut mox primum post actum necessario flectatur, sitque inhabile ad remittendum. Alioqui commune fieret telum. *Polyb.* Ferrum trigonali figura novem unciarum fuisse Vegetius autor est. erant autem pila Romanorum sicuti Goesa Gallorum auctore Varrone. Servius ad illud Virgilii Æneid. 8.

—— Duo quisque Alpina coruscat
Goesa manu, scutis protecti corpora longis.

Goesa interpretatur, hastas viriles. nam etiam viros fortes Galli Goesos appellant. Quod vocabulum etsi hodie per contemptum de homine vappa & mendicante dicatur, antiquis tamen in alio usu fuit. Sed ad rem. Obiter addendum ab his pilis pilatum agmen veteribus dici, quasi pilis confertum, densumque. Erat enim juxta Varronem duplex agmen: quadratum, quod immissis etiam jumentis incedit, ut ubivis possit considere. Pilatum alterum, quod sine jumentis incedit, sed inter se densum est, quo facilius per iniquiora loca tramittatur. Veruta porro & pila conjunxit Ammianus lib. XXVII. & Vegetius lib. II. cap. XV. duplex Romanis esse Pilum docuit, majus & minus. quorum illud pilum vulgo, istud, inquit, tunc verriculum, nunc verutum dicitur. Forsan ibi legendum (veruculum) qua voce Plinius usus. Vide *Beemann. Pila.* Duo Pila militi erant, unum majus, idque rotundum, diametri palmaris, vel etiam quadrangulum, magis crebrum & vulgarius: alterum minus, simile venatoriis hastis. Sibuna vel Sibyna huic minori similis. Fuit autem Sibuna venaculum sive jaculum venatorium, ἀκοντίδιον explicat Hesychius, id est, telum figendis apris. Pilorum istorum longitudo in ligno fere tres cubiti, totidem in ferro, quod habebat hamatum sive uncinatum, retro mucronem hamo satis lato; ne telum semel impactum facile esset evulsu. Erat pilum ponderosum & lentum, quia ferri pondus & gravitas talia faciebant, præsertim nullis adjutum pennis. Inerat & vis telo tanta, ut obvia quæque perfringeret, & arte directum scutatos pedites, & loricatos equites sæpe transverberaret. Sed notandum, ferrum in pilo non extitisse seorsim, ac totum prominuisse, sed partem ejus circiter dimidiam fuisse infixam vel affixam ligno. Eminuit ergo in mucronem & mansit cubitus & semis, alter ille modus periit in ligno. Itaque justa magnitudo pili totius fuit IV. cubitorum, & semis, id est, pedum VII. paulo minus. Superavit ergo mensuram hominis, ideoque Silius niti in ea milites facit. Sed hic pilum forma & magnitudine decrevit in ferro ævo inferiori: ferrum enim trigonum non tetragonum fuit. Idemque non nisi pedale. Et vox ipsa alio ivit, & videntur hastæ sic dictæ. Apud Belgas tamen hodie adhuc vox perseverat, qui sagittam vocant *pyl.* Ferrum autem ligno astringebatur crebris fibulis, non enim tubum vel aulisçum tam grandem habuit ferrum, in quem lignum immitte-

terea Catilina cum expeditis in prima acie verſari: laborantibus ſuccurrere: integros pro ſauciis accerſere: omnia providere: multum ipſe pugnare, ſæpe hoſtem ferire: ſtrenui militis, & boni imperatoris officia ſimul exſequebatur. Petreius, ubi videt Catilinam contra, ac ratus erat, magna vi contendere; cohortem prætoriam in medios hoſtis inducit; eoſque perturbatos, atq; alios alibi reſiſtentes, interficit: deinde utrimque ex lateribus ceteros aggreditur. Mallius, & Fæſulanus in primis pugnantes cadunt. Poſtquam fuſas copias, ſeque cum paucis relictum videt Catilina; memor generis, atque priſtinæ dignitatis

retur; ſed potius duas utrinque alas ferreas, quas fibulæ iſtæ comprehenderent, & firmarent. *Lipſ.*

Cum expeditis.] Id eſt, cum militibus levis armaturæ. *Zanch.*

Laborantibus.] Cedentibus, inclinatis. *Idem.*

Arceſſere.] Exiſtimat Priſcianus, arceſſo idem ſignificare, quod accerſo, dicique ab arcio, quod nunc accio dicimus, quod & locus hic declarat: ſed arceſſere ſignificat accuſare, & ab arceo naſcitur: nam alium accuſare, à maleficiis arcere eſt. inde à Cicerone dictũ eſt, arceſſitur majeſtatis: id eſt, accuſatur crimine majeſtatis. Acceſſere vero, evocare, vel ire ad vocandum. *Idem.*

Cohortem Prætoriam,] Erat & quædam cohors Prætoria veluti extra ordinem edecumata, & grandis, quæ à Prætore non diſcederet, à Scipione Africano inſtituta. In hoc fere adoptati & adſcripti amici & voluntarii, etſi alii fortibus potius viris implebant. Hi dicti Prætoriani, eorum arma, thoraces ſquamei, & ſcuta imbricata. Veteres unam ſolam habebant cohortem Prætoriam, poſtea per bella civilia auctæ. Auguſtus Romæ circa ſe habuit novem cohortes prætorias, firmamentum imperii & poſtea peſtem. Talis fuit apud Macedonas cohors regia. *Lipſ.*

Lateribus.] i. e. cornibus. Acies fere duplex aut triplex. Duplex, cum tota acies in cornua duo ſecta, dextrum & lævum. Ea ſæpiſſime obtinuit in exercitu conſulari, cum duæ legiones, & ſingulis ſua auxilia adjuncta. Hæc ſectio vetus & aliis quoque gentibus uſurpata. Triplex autem eſt, cum præter cornua, alia etiam media exurgit. Id quoque crebrum, non ſolum ubi plures legiones, ſed & cum duæ, iſtis ſcilicet in medio poſitis, ſociis ad utrumque cornu. Sed eſt & alia ratio duplicis tripliciſque aciei, cum præter ſimplicem illam diviſionem, à tergo etiam ſectio fit & diſcrimen. ut ſi quatuor legiones habeam, duas in fronte cum ſociis ſuis pono, totidem à tergo ſuppono. Hæ præcipuæ ac receptæ Romanis inſtructiones, quas tamen leviter variabant promovendo, aut retrahendo. *Idem.*

Cadunt.] Occidunt & oppetunt mortẽ.

Fuſas copias.] Stratas, cæſas.

Memor generis.] Familia Sergia à Sergeſto Trojano, Æneæ comite, originem duxiſſe creditur. Quemadmodum teſtatur Virgilius v. Æneid.

Sergeſtuſque, domus tenet à quo Sergia nomen,

Cen-

gnitatis ſuæ, in confertiſſumos hoſtes incurrit, ibique pugnans

Centaure invehitur magnâ.

Ex hac prodiit M. ille Sergius qui Quæſtor fuit A.V.C. ccxcii. & Decemvir A. V. cccIII. L. Sergius C.F.C.N. Quæſturam geſſit, A. cccIX: Conſulatum vero A. cccxvI. Hic Fidenas appellatus, à bello credo, quod deinde geſſit, ut inquit Liv. lib. IV. Hiſt. Sed A. cccxx. Trib. Mil. Cos. Pot. At A. cccxxIV. Conſul II. & rurſus A. cccxxIX. Trib. Mil. Cos. Pot. Tertiò autem eodem magiſtratus honore idem decoratus fuit, A. cccxxxv. tandemque Cenſor cccxLI. L. Sergius L. F. Hunc Titum Sergium Livius vocat lib. IV. Hiſt. N. Fidenas Quæſtor fuit, A. cccxI. Hic pater M. Sergii dicitur, atque Vbboni, Marcii eſt frater, & alter fratris filius. M. Sergius L. F. L. N. Fidenas A. cccxLII. Quæſt. Mil. At A. cccxLIX. Trib. Mil. Cos. Pot. Et rurſum A. cccLI. eundem Magiſtratum geſſit, coactus, quo ſe abdicavit, quod ob illorum diſcordiam ad Veios male pugnatum eſſet. Sequenti vero anno Tribuni plebis eundem denis millibus gravis æris, populi ſuffragiis, condemnarunt. Hæc Livius v. Hiſt. L. Sergius L.F. C. N. Fidenas. A. cccLVI. Trib. Mil. Cos. Pot. C. Sergius Tricipitinus C. F. C. N. Fidenas Quæſt. Mil. A. cccLXII. At A. cccxxxVI. Trib. Mil. Cos. Pot. Denique A. cccLXXIV. eundem Magiſtratum tertiò geſſit. M. Sergius M. F. L. N. Fidenas A. cccxcI. Quæſt. prov. Hujus M. Varro Romanorum doctiſſimus meminit, eumque Manii filium tradit his verbis lib. v. de L.L. *M. Sergii, Manii filii, Quæſtoris, qui capitis accuſavit Trogum.* M. Sergius, F.N. Plancus, Quæſtor Provinc. A. IↃXLVIII. Hunc poſtea Trib. Mil. P. Scipione Proconſule fuiſſe, teſtatur Livius XXIX. Hiſt. M. Sergius, F. N. Silus. A. IↃL. Quæſt. Prov. At A. IↃLVI. Præt. Vrb. Hic militari fortitudine clariſſimus fuit. Elogium ejus habet C. Plinius lib. VII. cap. XXVIII. ac proavum Catilinæ fuiſſe, aſſerit. Cn. Sergius, F.N. Plancus, A. IↃLVII. Præt. Vrb. & anno ſequenti Propr. Et poſt anni ſuperioris Præturam, huic datum imperium, ut militibus, qui in Hiſpania, Sicilia, Sardinia per multos annos ſtipendia feciſſent, agrum aſſignandum curaret: ut inquit Livius initio lib. XXXII. M. Sergius L. F. N. Silus A. IↃLXXXII. Quæſt. prov. Præfectus deinde fuit ſociûm turmis, & aliquot cohortibus in prælio contra Perſen. Ita Livius lib. XLIV. M. Sergius M.F.N. Silus A. IↃCV. Quæſt. Prov. Avus fuit L. Sergii Catilinæ. M. Sergius M. F. M.N. Silus A. IↃXLVII. Prætor fuit Provinc. C. Sergius M. F. M. N. Silus Orata. *Ita dictus*, ut vult Macrobius, *quod ei piſces, qui Oratæ vel auratæ vocantur, in deliciis fuerint.* Hæc ille lib. II. Saturn. cap. XI. Hic anno IↃCXLVIII. Quæſt. Prov. At A. IↃCLVI. Præt. Et A. IↃCLVII. Præt. Prov. Hic etiam in Bajano oſtrearum vivaria invenit primus, ætate L. Craſſi oratoris, ante Marſicum bellum, ut inquit C. Plinius lib. IX. Hiſt. cap. LIV. Q. Sergius Q. F. Nep. Senator fuit, Eum inter ſicarios poſtea damnatum dicit Cicero pro A. Cluent. cap. VII. L. Sergius L.F. M. N. Catilina A. IↃLXXVI. Quæſt. Peracta Quæſtura, Legatus in Macedoniam cum C. Curione Proconſule abiit. At A. IↃCLXXXVII. Africam Prætor obtinuit, & inde deceſſit Conſulatum petiturus A. IↃCLXXXIX. ſed à Clodio repetundarum accuſatus, à petitione deſtitit: anno vero ſequenti denuo Conſulatum petiit; cumque repulſam tuliſſet, contra Rempub. conjuravit. Cicero hanc conjurationem induſtria ſua patefecit, Antonius eam manu oppreſſit. Hanc Geneal. hic inſerere viſum fuit. *Bennius.*

Confertiſſimos.] Denſiſſimos.

gnans confoditur. Sed, confecto prælio, tum vero cerneres quanta audacia, quantaque animi vis fuiſſet in exercitu Catilinæ. Nam fere, quem quiſque vivus pugnando locum ceperat, eum, amiſſa anima, corpore tegebat. Pauci autem, quos medios cohors prætoria disjecerat, paullo diverſius, ſed omnes tamen adverſis vulneribus, conciderant. Catilina vero longe à ſuis inter hoſtium cadavera repertus eſt, paululum etiam ſpirans, ferociamque animi, quam habuerat vivus, in vultu retinens. Poſtremo, ex omni copia, neque in prœlio, neque in fuga quiſquam civis ingenuus captus eſt. Ita cuncti ſuæ, hoſtiumque vitæ juxta

Confoditur.] Vellejus Paterculus: At Catilina non ſegnius vitam obiit, quam ſceleris conandi conſilia inierat, quippe fortiſſime dimicans: quem ſpiritum ſupplicio debuerat, ſupplicio reddidit. *Zanch.*

Cohors prætoria.] Vide ſupra p. 194.

Paulo diverſius.] In manuſcriptis non eſt (lacebant) & citra detrimentum ſenſus omitti poterit. *Caſt.*

Vulneribus adverſis.] Id eſt, vulneribus in anteriore corporis parte, & non à tergo acceptis. *Zanch.*

Inter hoſtium cadavera repertus eſt.] Florus lib. IV. Quamvis, inquit, parte conjurationis oppreſſa, tamen ab incœpto Catilina non deſtitit: ſed infeſtis ab Hetruria ſignis patriam petēs, obvio exercitu opprimitur; quam atrociter dimicatū ſit, exitus docuit: nemo hoſtium bello ſuperfuit; quem quis in pugnando ceperat locum, eum amiſſa anima, corpore tegebat. *Idem.*

Ex omni copia.] Ex omni multitudine.

Civis ingenuus captus eſt.] Omnes enim ad internecionem deleti ſunt. Hinc Appianus lib. II. Bell. Civil. Attamen nec ipſe Catilina, inquit, nec quiſquam ex nobilibus, qui tum aderant, fugere dignatus, ſed, in medios hoſtes ſeſe injicientes, occubuerunt. *Bennius.*

Ingenuus.] Ingenuus eſt, qui ex matre libera natus eſt, vel eſt is, qui ſtatim, ut natus, liber eſt. Antiquitus ingenui dicebantur, qui patrem ciere poſſent, hoc eſt ex legitimo matrimonio ſuſcepti, qui iidem & patricii dicebantur. Livius lib. X. An Romæ unquam fando audiiſtis, Patricios primo eſſe factos, non de cœlo demiſſos, ſed qui patrem ciere poſſent, id eſt, nihil ultra quam ingenuos? Hæc Livius, qui non obſcure ingenuos iis opponit, quos poſterior ætas ſpurios, recentior vulgo conceptos appellavit. Feſtus autem ſub voce (patricios) locum illum Livii dilucide confirmat: Patricios, inquit, Cincius ait in lib. de Comitiis, eos appellari ſolitos, qui nunc ingenui vocantur. *Hotom.* Illud obiter notandum, ab antiquo γίνομαι vel γονάω fieri antiquum geno pro gigno, g interjecto, ut etiam apud Græcos γείνομαι, γίγνομαι, γίνομαι. *Geno* quoque dicitur apud Varronem & Vlpianum: ſi qua filia mihi genitur, ei heres meus centum dato. Hinc ingenuus, ingenitum, propriè, natura inditum. Ita Lucretius ingenuos fontes, & Auſonius ingenuam aquam dixit.

juxta pepercerant. Neque tamen exercitus populi R. lætam, aut incruentam victoriam adeptus erat. Nam ſtrenuiſſumus quiſque aut occiderat in prœlio, aut graviter vulneratus diſceſſerat. Multi autem, qui è caſtris viſundi, aut ſpoliandi gratia proceſſerant, volventes hoſtilia cadavera, amicum alii, pars hoſpitem, aut cognatum reperiebant. Fuere item, qui inimicos ſuos cognoſcerent. Ita

dixit. *Becman.* Atque hinc ingenuus dicitur, qui ex meliori natura, ex parentibus liberis natus eſt.

Iuxta pepercerant.] Id eſt, non minus volebant ſe interfici, quam hoſtes. *Badius.*

Neque tamen exercitus.] Hinc Dion Caſſius loc. cit. Petrejus confecto prœlio, Catilinam, cumque eo tria millia hominum pugnantes, haud incruenta victoria cecidit. *Benn.*

Occiderat in prœlio.] Triſtes ſemper belli civilis exitus. Nam vincere & vinci Reipublicæ calamitoſum eſt. Illa enim victoria non externo, ſed domeſtico ſanguine paratur. Vnde Lucanus lib. I. Bell. Civil.

Vſque adeo miſerum eſt, civili vincere bello.

Et Cicero Epiſt. lib. IV. Epiſt. IX. Omnia ſunt miſera in bellis civilibus: quæ majores noſtri, ne ſemel quidem; noſtra ætas ſæpe jam ſenſit. Sed miſerius nihil quam ipſa victoria. Et idem Epiſt. lib. X. Epiſt. VI. Extremum malorum omnium eſt civilis belli victoria. *Idem.*

Hoſpitem aut cognatum reperiebant.] Inſtructi exercitus, inquit M. Seneca Controv. lib. II. Controv. I. ſæpe civium cognatorumque conſerituri manus, conſtiterunt, & colles equis utrimque complentur, & ſubinde omnis regio trucidandorum corporibus conſternitur illatorum multitudine cadaverum vel ſpoliantium. Si quæſierit aliquis, quæ cauſſa hominem adverſus hominem in facinus coëgit? nam neque feris inter ſe bella ſunt; nec ſi forent, eadem hominem decent. Placidum, proximumque divino genus, quæ tanta vos fert ira, cum una ſtirpe, ejuſdemq; ſanguinis ſitis; vel quæ furiæ in mutuum ſanguinem egere? Quod tantum malum humano generi, vel ſorte vel fato invectum? An, ut convivia poculis exſtruantur, & tecta auro fulgeant, parricidium tanti fuit? Vnde Lucanus hanc civilem calamitatem his verſibus deploravit lib. IV. Bell. Civil.

——— *Poſtquam ſpatio languentia nullo*
Mutua conſpicuos habuerunt lumina vultus,
Et fratres natoſq; ſuos videre patreſq;,
Deprenſum eſt civile nefas.

Idem. Hoſpitem. Sciendum eſt, antiqui moris fuiſſe, ut hoſpitii neceſſitudo non modo inter privatos, ſed etiam inter populos contraheretur. Conjungendi autem hoſpitii mos inter privatos hic fuit, cum quis peregre proficiſceretur, ut è ſervis aliquot præmitteret ad urbem eam, ubi diverſurus eſſet, qui inquirerent, an domini hoſpes amicuſve paternus ibi quiſquam eſſet. Si nullus erat, quærebant diverſorium: ſi nullum erat, magiſtratum adeuntes, hoſpitalitatem poſtulabant: ſibi vero quanque à magiſtratu datam capiebant: nonnunquam tamen uſuveniebat, ut utriuſque hoſpitis voluntate hoſpitium jungeretur, cum uterque alterius virtute illectus hanc hoſpitalitatem poſtulabat, & hujus privati hoſpitii nota pignuſque

Ita varie per omnem exercitum lætitia, mæror, luctus, atque gaudia agitabantur.

erat tessera hospitalis: ut ille apud Plautum ait in Pœnulo:

Deum hospitalem & tesseram mecum fero.

Livius lib. 5. de Tisimatheo Liparensi loquens: qui legatos Romanorum hospitio exceptos ad Delphos usque deductos, retro in urbem hospites reduxerat. Hospitium, inquit, cum Senatusconsulto factum est, donaque publice data. Cæsar in Commentariis de Heduis loquens: Quibus præliis calamitatibusque fractos, qui & sua virtute, & populi Romani hospitio atque amicitia plurimum ante in Gallia potuissent, coactos esse Sequanis obsides dare. hospes autem dicitur tam qui recipit, quam qui recipitur. Vnde Ovidius:

——— *Non hospes ab hospite tutus.*

Arctum autem necessitudinis hujus fuit olim vinculum, atq; etiam divinâ reverentia sanctũ, quod juris hujus disceptationi præfecta antiquitas, Iovem hospitalem, eum appellans & invocans, quasi hospitii præsidem & vindicẽ. *Zanch. Hospitem.* Fuit antiqui moris tesseram hospitibus dari dimidiatam, quam quicunque attulisset ad hospitem, continuo agnosci posset, & hospitio accipi tanquam amicus & vetus hospes. Hoc autem jus necessitudinis ad posteros transibat; propterea tesseram hospitalem diligenter asservabant, uti ex Plauto in Pœnulo patet. Atque is tesseram hospitalem fregisse dicebatur, qui jus hospitii violaverat, hoc est, ut ait Erasmus, qui sibi reditum in domum aliquam præclusserat.

Finis belli Catilinarii.

DE SALLVSTIO IN CATILINÆ historia quædam dissimulante, Corollarium.

MVLTA de Cicerone Sallustius in historia Catilinę silentio prętermisit, eaque cum primis, quæ præcipue ad eximiam & singularem Ciceronis gloriam spectarent, consultone, ut qui ejus esset inimicus, an vero imprudens, haud facile dixerim. Eo tamen potius inclinat animus, ut dedita opera Sallustium hæc de industria omisisse credam, & illam historiæ legem, ne qua suspicio gratiæ sit in scribendo, ne qua simultatis, in his prætermittendis neglexisse, quæ nequaquam fuerint silentio prætereunda. Eorum hic aliqua subjicienda esse duxi.

I. Primum igitur Ciceroni gratiæ sunt amplissimis verbis actæ, quod virtute, consilio, prudentia sua Remp. periculis maximis liberasset: idque sine cæde, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione, tanta pace, tanto otio, tanto silentio, ut ipsemet Cicero 3. Invectiva in Catilinam. De hoc verbum nullum Sallustius.

II. Dein Pater patriæ est à Q. Catulo, ac M. Catone frequentissimo senatu nominatus. nec de hoc Sallustius quicquam. Iuvenalis vero,

——— *Roma parentem,*
Roma patrem patriæ Ciceronem liberæ dixit.

Et in 7. Plinius. Salve (inquit) primus omnium Parens Patriæ appellate, primus in togâ triumphum, linguæque lauream merite.

III. Prætereà ejus nomine decreta diis immortalibus supplicatio est: qui honos ante Ciceronem togato contigit nemini. Atque his decreta verbis est (ut ipsemet inquit) quod urbem incendiis,

Varro, Marcus Terentius, a celebrated Roman writer, was born at Reate, in the country of the Sabines, in the year of Rome 637, and 116 years before the Christian æra. He received the first rudiments of his education at home, and afterwards went to Rome, where he studied under Lucius Ælius Stilo, the most learned grammarian of his time. He also attended the lectures of Antiochus the Ascalonite, a celebrated philosopher, and of Publius Nigidius Figulus, a Pythagorean philosopher. He was a friend of Cicero, and of Pompey the Great, who gave him the command of a fleet in the Mediterranean, in the war against the pirates. He was also appointed by Julius Cæsar to superintend the public library, which he had projected, but which was not executed. He was proscribed by the triumvirs, but escaped with his life, and retired to his villa near Reate, where he died in the year of Rome 727, and 27 years before the Christian æra, in the 90th year of his age. He was married to Fundania, the sister of Terentia, the wife of Cicero, and had by her a son and a daughter. He was a man of great learning, and of extensive knowledge in every branch of literature. He wrote a great number of works, of which only a few have come down to us. Of his Latin language, Quintilian says, that it is so elegant, that the Muses themselves seem to have spoken it, if they had chosen to speak in Latin. Of his character, Cicero says, that he has given us a picture of ourselves, and has told us who we are, and what we do. Varro's principal works were, 1. Antiquitates Rerum Humanarum et Divinarum, in forty-one books. 2. De Lingua Latina, in twenty-five books, of which only six have come down to us. 3. De Re Rustica, in three books, which is the only complete work of Varro that has come down to us. 4. Satyræ Menippeæ, in one hundred and fifty books, of which only a few fragments remain. 5. Logistorici, in fifteen books, of which only fragments remain. 6. Imagines, in fifteen books, of which only fragments remain. 7. De Vita Populi Romani, in four books, of which only fragments remain. 8. De Scenicis Originibus, in one book, of which only fragments remain. 9. De Actionibus Scenicis, in one book, of which only fragments remain. 10. De Comœdiis Plautinis, in one book, of which only fragments remain. 11. De Sermone Latino, in six books, of which only fragments remain. 12. Disciplinarum, in nine books, of which only fragments remain. 13. De Gente Populi Romani, in four books, of which only fragments remain. 14. De Rebus Humanis, in one book, of which only fragments remain. 15. De Rebus Divinis, in one book, of which only fragments remain. 16. De Rebus Urbanis, in one book, of which only fragments remain. 17. De Rebus Rusticis, in one book, of which only fragments remain. 18. De Rebus Militaribus, in one book, of which only fragments remain. 19. De Rebus Navalibus, in one book, of which only fragments remain. 20. De Rebus Civilibus, in one book, of which only fragments remain. 21. De Rebus Sacris, in one book, of which only fragments remain. 22. De Rebus Profanis, in one book, of which only fragments remain. 23. De Rebus Publicis, in one book, of which only fragments remain. 24. De Rebus Privatis, in one book, of which only fragments remain. 25. De Rebus Familiaribus, in one book, of which only fragments remain. 26. De Rebus Domesticis, in one book, of which only fragments remain. 27. De Rebus Rusticis, in one book, of which only fragments remain. 28. De Rebus Militaribus, in one book, of which only fragments remain. 29. De Rebus Navalibus, in one book, of which only fragments remain. 30. De Rebus Civilibus, in one book, of which only fragments remain. 31. De Rebus Sacris, in one book, of which only fragments remain. 32. De Rebus Profanis, in one book, of which only fragments remain. 33. De Rebus Publicis, in one book, of which only fragments remain. 34. De Rebus Privatis, in one book, of which only fragments remain. 35. De Rebus Familiaribus, in one book, of which only fragments remain. 36. De Rebus Domesticis, in one book, of which only fragments remain. 37. De Rebus Rusticis, in one book, of which only fragments remain. 38. De Rebus Militaribus, in one book, of which only fragments remain. 39. De Rebus Navalibus, in one book, of which only fragments remain. 40. De Rebus Civilibus, in one book, of which only fragments remain. 41. De Rebus Sacris, in one book, of which only fragments remain. 42. De Rebus Profanis, in one book, of which only fragments remain. 43. De Rebus Publicis, in one book, of which only fragments remain. 44. De Rebus Privatis, in one book, of which only fragments remain. 45. De Rebus Familiaribus, in one book, of which only fragments remain. 46. De Rebus Domesticis, in one book, of which only fragments remain. 47. De Rebus Rusticis, in one book, of which only fragments remain. 48. De Rebus Militaribus, in one book, of which only fragments remain. 49. De Rebus Navalibus, in one book, of which only fragments remain. 50. De Rebus Civilibus, in one book, of which only fragments remain. 51. De Rebus Sacris, in one book, of which only fragments remain. 52. De Rebus Profanis, in one book, of which only fragments remain. 53. De Rebus Publicis, in one book, of which only fragments remain. 54. De Rebus Privatis, in one book, of which only fragments remain. 55. De Rebus Familiaribus, in one book, of which only fragments remain. 56. De Rebus Domesticis, in one book, of which only fragments remain. 57. De Rebus Rusticis, in one book, of which only fragments remain. 58. De Rebus Militaribus, in one book, of which only fragments remain. 59. De Rebus Navalibus, in one book, of which only fragments remain. 60. De Rebus Civilibus, in one book, of which only fragments remain. 61. De Rebus Sacris, in one book, of which only fragments remain. 62. De Rebus Profanis, in one book, of which only fragments remain. 63. De Rebus Publicis, in one book, of which only fragments remain. 64. De Rebus Privatis, in one book, of which only fragments remain. 65. De Rebus Familiaribus, in one book, of which only fragments remain. 66. De Rebus Domesticis, in one book, of which only fragments remain. 67. De Rebus Rusticis, in one book, of which only fragments remain. 68. De Rebus Militaribus, in one book, of which only fragments remain. 69. De Rebus Navalibus, in one book, of which only fragments remain. 70. De Rebus Civilibus, in one book, of which only fragments remain. 71. De Rebus Sacris, in one book, of which only fragments remain. 72. De Rebus Profanis, in one book, of which only fragments remain. 73. De Rebus Publicis, in one book, of which only fragments remain. 74. De Rebus Privatis, in one book, of which only fragments remain. 75. De Rebus Familiaribus, in one book, of which only fragments remain. 76. De Rebus Domesticis, in one book, of which only fragments remain. 77. De Rebus Rusticis, in one book, of which only fragments remain. 78. De Rebus Militaribus, in one book, of which only fragments remain. 79. De Rebus Navalibus, in one book, of which only fragments remain. 80. De Rebus Civilibus, in one book, of which only fragments remain. 81. De Rebus Sacris, in one book, of which only fragments remain. 82. De Rebus Profanis, in one book, of which only fragments remain. 83. De Rebus Publicis, in one book, of which only fragments remain. 84. De Rebus Privatis, in one book, of which only fragments remain. 85. De Rebus Familiaribus, in one book, of which only fragments remain. 86. De Rebus Domesticis, in one book, of which only fragments remain. 87. De Rebus Rusticis, in one book, of which only fragments remain. 88. De Rebus Militaribus, in one book, of which only fragments remain. 89. De Rebus Navalibus, in one book, of which only fragments remain. 90. De Rebus Civilibus, in one book, of which only fragments remain. 91. De Rebus Sacris, in one book, of which only fragments remain. 92. De Rebus Profanis, in one book, of which only fragments remain. 93. De Rebus Publicis, in one book, of which only fragments remain. 94. De Rebus Privatis, in one book, of which only fragments remain. 95. De Rebus Familiaribus, in one book, of which only fragments remain. 96. De Rebus Domesticis, in one book, of which only fragments remain. 97. De Rebus Rusticis, in one book, of which only fragments remain. 98. De Rebus Militaribus, in one book, of which only fragments remain. 99. De Rebus Navalibus, in one book, of which only fragments remain. 100. De Rebus Civilibus, in one book, of which only fragments remain.

C. CRISPI SALLVSTII
JUGURTHA,
SEV
BELLVM JUGURTHINUM.

BALSO quæritur de natura ſua gens humanum, quod imbecille, atque ævi brevis, ſorte potius, quam virtute, regatur. Nam contra reputando, neque

Bellum Iugurthinum.] Iugurthinum ortum eſt anno V. C. DCXLII. P. Scipione Naſica, & L. Calpurnio Beſtia Coss. Fuit autem hoc bellum, atrociſſimũ, & in Iugurtha erat (ut Flori verbis utar) quod poſt Annibalem timeretur. Sicut autem alia fere omnia bella, ut ex Livio cognoſcimus, aliquid monſtri præceſſit, ita hoc quoque. Nam P. Scipione, & L. Calpurnio Coss. maxima pars urbis, cum æde matris magnæ fuit exuſta: lacte per triduum pluit, ut teſtatur Iul. Obſequens. Præſtat ſane hunc librum prius legere, quam Catilinarium, ut ſeries temporis obſervetur. Nam bellum Iugurthinum, ut ſupra dictum, anno V. C. DCXLII. geſtum eſt; Catilinarium DCXC. M. Tullio & C. Antonio Coss. Itaque conſultum eſſet, ordinem vulgatum horum librorum immutari, & Iugurthinum Catilinario bello præponi. Deſcripſerat hoc bellum Livius quoque, ſed ii libri intercidêrunt. *Coler.*

Falſo.] Non ſolum vulgus, ſed etiam doctiſſimi plerique viri (ut apud Stobæum cæteroſque auctores legimus) conqueſti ſunt, quod imbecilla ſit hominum vita, brevique temporis ſpacio terminetur: itemque quod caſui & fortunæ ſubjecta ſit. In his præſertim fuit Theophraſtus, qui (ut inquit Cicero Tuſculan. Quæſt. lib. 3.) moriens accuſaſſe Naturam dicitur, quod cervis & cornicibus vitam diuturnam (quorum id nihil intereſſet) hominibus (quorum maxime interfuiſſet) tam exiguam vitam dediſſet: quorum ſi ætas potuiſſet eſſe longinquior, futurũ fuiſſe, ut omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum vita erudiretur. Idem in Calliſthene ſuo laudavit illam ſententiam: Vitam regit fortuna, non ſapientia. Auctor Cicero Tuſcul. quinta. Sed his reſpondet Salluſtius, ſatis firmam & longam vitam hominibus eſſe datam, ſi modo tota bene collocaretur. nec multum fortunam hominum vitæ dominari (ea enim virtutem neque dare, neque eripere cuiquam poteſt) & homines ſapientes magis regere caſus, quam à caſibus regi. Sed hanc totam diſputationẽ videre poteris apud Senecam libro de Brevitate vitæ. *Coſt.*

Ævi.] Id eſt, ætatis, temporis.

Neque

neque majus aliud, neque præſtabilius invenias; magiſque naturæ induſtriam hominum, quam vim, aut tempus deeſſe. Sed dux, atque imperator vitæ mortalium, animus eſt: qui ubi ad gloriam virtutis via graſſatur, abunde pollens potenſque, & clarus eſt, neque fortuna eget; quippe quæ

Neque majus aliud.] Iure ſuo hoc dicit. Quid enim aliud ipſe homo, quam parvus quidam mundus? Philo Iudæus ut commune verbum retulit, parvum mundum hominem eſſe, magnum hominem, mundum. Macrobius itidem totidem pene verbis: Phyſici mundum magnum hominem dixerunt, & hominem brevem mundum. Quid ita? quia, ut ille rectorem in ſe Deum habet, ſic homo divinum animum. Quid amplius? omnia, quæ mundus fere habet: quatuor in ſe elementa, capitis quoddã cœlum; inde flammantes oculos, ut ſtellas: ipſam formã rotundam, vel in matris utero; vel jam liber brachia & pedes expandit. lineæ enim ab extremis illis ductæ, faciunt juſtum fere orbem. Quid? quod omnia, quæ in mundo ſunt, ipſe continet, atque in capaci mente geſtat? Ita eſt: Solus homo ſcientiam omnium & amat, & pro captu habet. Quid ei clauſum eſt? Cœlos penetrat, & Deum ac divina mente adit. Manlius ſcite:

—— quid mirum noſcere mundum
Si poſſunt homines, quibus eſt & mundus in ipſis:
Exemplumque Dei quiſque eſt in imagine parva?

Audi hic Senecam: Ita eſt; Cariſſimos nos Dii Immortales habuerunt, habentque, &, qui maximus tribui honos potuit, ab ipſis proximos collocaverunt. Magna accepimus, majora non cepimus. Egregie quoque Cicero: Deus hominem quaſi contemplatorem Cœli ac Deorum, ipſorumque cultorem fecit: & hominis utilitati agros omnes & maria patentia. Hæc ille. Iure addit omnia nobis parere & ſervire. Quid clarius? Terram habitamus, aramus, peragramus: ipſa maria, indomitum elementum domamus: beſtiis ferisque omnibus legem & imperium damus. Concludamus: Deus in nobis habitat, templum ejus ſumus: Deus hominem requirit, deliciæ ejus ſumus. *Lipſ.*

Præſtabilius.] Id eſt, excellentius.

Sed dux.] Homo compoſitus eſt ex anima & corpore: anima à Deo eſt, corpus à terra. Animus ſive anima dominari debet, corpus ſervire. Si igitur homo animum teneat corpori imperantem, neque permittat illum vinci & peſſundari à voluptatibus corporis, ſed illum ad virtutes exerceat, ſine dubio ſatis viribus potens erit: neque à fortuna regetur, ſed ipſe reget fortunam: & eas res geret, quarum memoria æterna erit: ut cum ipſe homo mortuus fuerit, tamen facta ejus vivant. Et ita oſtendit, quemadmodum homo poſſit ætatem ſuam, quæ natura brevis eſt, memoria excellentium factorum quam longiſſimam facere. *Sold. Sed dux.* Ariſtoteles πολιτ. α. animum patrifamilias, mentem imperatori aut regi æquiparat: ἡ μὲν γὰρ, inquit, ψυχὴ τῷ σώματι ἀρχὴ δεσποτικὴν ἀρχὴν· ὁ δὲ νοῦς τῇ ὀρέξεως πολιτικὴν καὶ βασιλικήν. *Coler.*

Imperator.] Id eſt, dominus. Nam animus dominatur, corpus autem ſervit.

Graſſatur.] Pro, toto impetu fertur, & quaſi pleno gradu contendit. *Riv.*

Neque fortuna eget.] Quia animus providet ſibi ea, quæ ſunt neceſſaria ad

quæ probitatem, induſtriam, aliaſque artes bonas neque dare, neque eripere cuiquam poteſt. ſin captus pravis cupidinibus, ad inertiam, & voluptates corporis peſſumdatus eſt: pernicioſa lubidine paulliſper uſus; ubi per ſocordiam vires, tempus, ingenium defluxere, naturæ infirmitas accuſatur: ſuam quippe culpam actores ad negotia transferunt. Quod ſi hominibus bonarum rerum tanta cura eſſet, quanto ſtudio aliena, ac nihil profutura, multum etiam periculoſa petunt; neq; regerentur magis, quam regerent caſus; & eo magnitudinis procederent, ubi pro mortalibus, gloria æterni fierent. Nam uti genus hominum compoſitum ex corpore, & anima eſt: ita res cunctæ, ſtudiaque omnia noſtra, corporis alia, alia animi natu-

gloriam comparandam, ſine adminiculo & præſidio fortunæ. *Sold.*

Peſſumdatus.] Ita Rivius ex Fabriciano. In Gloſſario autem veteri ſcribitur: Peſſundat, βυθίζει, καταπονεῖ. Et in eodem: Peſſum, βυθρὸς ἢ βοθρῶ. Ibidem: καταβυθίζω, demergo, peſſundo. Et: καταπονεῖζω, demergo, perundo, peſſundo. Prudent. contra Symmachum: peſſum mergere. Parum vulgo hujus verbi vim aſſequuntur. *Coler.* Quod Latini dicũt peſſum ire, Græcis eſt εἰς βύσσον χωρεῖν. Ita utitur Columella lib. 12. cap. 6. Si peſſum ibit, ſcies adhuc eſſe crudam, id eſt, fundum petit.

Vbi per ſocordiam.] Id eſt, ignaviam & negligentiam. Socordia proprie eſt negligentia animi, inertia vero negligentia corporis. *Sold.*

Tempus, ætas,] Dictionem *ætas* non habent omnes manuſcripti. *Caſt.*

Defluxere.] Rectius (diffluxere) hortatu membranarum optimæ notæ. *Gruter.* Egregie ad hunc locum Seneca de Brevitate vitæ: Sed ibi per luxum & negligentiam diffluit, nullæ rei bonæ impenditur, ultima demum neceſſitate cogente, quam ire non intelleximus, tranſiſſe ſentimus. Ita eſt, non accepimus brevem vitam, ſed fecimus. *Putſchius.*

Bonarum.] Scilicet bonorum animi, quæ ſunt virtutes. *Sold.*

Neque regerentur magis.] Cauſa, quare homines putant naturam humanam caſibus fortunæ eſſe ſubjectam, hæc eſt: quia ſequuntur ea bona, quæ revera fortunæ ſubjecta ſunt: ſicuti ſunt divitiæ, quæ cum ab eis auferuntur, dicunt naturam humanam fortunæ eſſe ſubjectam. Sed ſequantur bona animi, ſequantur virtutes, quæ ab eis auferri non poſſunt: & tunc intelligent, id quod eſt verum, videlicet naturam humanam caſibus fortunæ non eſſe ſubjectam. *Sold. Neque regerentur, &c.* Nam ſapiens quidem pol ipſe fingit fortunam ſibi, ut inquit Plautus. vide Proverbium, Sui cuique mores fingunt fortunam. *Caſus.* Fortunam. nam etſi (ut docet Ariſtoteles lib. 2. φυσικῆς ἀκροάσεως.) caſus latius patet; nam quod eſt à fortuna, caſu eſt: quod vero caſu, non omne à fortuna: tamen ſæpe confunduntur. *Caſt.*

Omnia

naturam ſequuntur. Igitur præclara facies, magnæ divitiæ, ad hoc vis corporis, & alia omnia hujuſcemodi brevi dilabuntur; at ingenii egregia facinora, ſicuti anima, immortalia ſunt. poſtremo, corporis & fortunæ bonorum, uti initium, ſic finis eſt; omniaque orta occidunt, & aucta ſeneſcunt. animus incorruptus, æternus, rector humani generis,

Omnia orta occidunt.] Summa quæſtio eſt inter Philoſophos, (de veterum enim Philoſophorum opinionibus hic loquimur) utrum quæcunque habeant initium, habitura ſint finem. nam voluit Plato, cœlum factum fuiſſe à Deo, & tamen corrumpi non poſſe. contra quem multis argumentis diſſerere videtur Ariſtoteles lib. 1. de Cœlo. ait enim, nullo modo fieri poſſe, ut cœlum, ſi generatum eſt, ſit ſempiternum. Simplicius tamen contendit, Ariſtot. contra Platonem minime diſſerere, ſed contra eos, qui credebant, in tempore cœlum creatum eſſe: Platonem vero voluiſſe, tempus una cum cœlo fuiſſe factum. quod, qui Platonis Timæum, item Proclum interpretem legerit, facile intelliget. quin aperte Plato ipſe lib. 8. de Republ. ait: Omne quod genitum eſt, corrumpitur. unde intelligimus, etiam Platonem voluiſſe, quod quicquid principium habeat in tempore, ſit diſſolubile. dicunt igitur Philoſophi: Omnia quæ cum tempore initium habuerunt, ſempiterna. recte igitur Salluſtius inquit: Poſtremo corporis & fortunæ bonorum, uti initium, ſic finis eſt: omniaque orta occidunt, & aucta ſeneſcunt. animus, & quæ ſequuntur. nam animus in tempore minime factus eſt, ſecundum eos philoſophos, qui aſſeruerant, animos eſſe ſempiternos. ſcribit Pauſanias in Meſſeniacis, primos omnium Chaldæos & Indorum magos, hominum animos immortales eſſe, memoriæ prodidiſſe. ſecuti deinde ſunt Græcorum plurimi, & maxime Plato, Ariſtonis filius, qui multis in locis à Chriſtiana pietate non diſſentit. verum quibus ille rationibus id probaverit, ipſe videbis, cum alibi, tum maxime in Phædro & Phædone. Cicero Tuſc. Quæſt. lib. 1. affirmat, credere ſe etiam alios tot ſeculis diſputaſſe de animis: ſed quod literis extet, Pherecydem Syrum primum dixiſſe, animos hominum eſſe ſempiternos. quod refert etiam Ioſephus περὶ ἀρχαιότητος Ἰουδαίων lib. priore, & Theopompus apud Laërtium. *Caſt.*

Aeternus.] Animas nullam in tempore originem habere creditū nonnullis veteribus. Vnde dixit Salluſtius (omnia orta occidūt, animus vero, &c.) niſi omnia orta occidere intelligendū ſit, de iis quæ corpus habent. De animis ita Plotinus Ennead. 5. l. 2. c. 7. animæ vero non ex eo quod mundus erat huc venerūt, ſed ante mundum fuerunt, ut in mundo quandoque forent, mundana curarent, ſiſtendi cauſæ forent, gubernarent, efficerent: quocunque modo id facerent, ſive præſidendo, ex ſe nonnihil attribuentes, ſive immergendo ſe dederent, ſive aliæ quidem ſic, aliæ vero aliter id efficerent, providentia non eſt culpanda. Hæc ille. Animas autem antea fuiſſe quam in hanc vitam deſcendatur, fuit error philoſophorū, qui ab Orpheo manavit, quod ut probarent, reminiſcentiam ſuperioris vitæ imaginarunt, & quod ob facinora in anteacta vita commiſſa in corpus traderentur. *Steuc.* de peren. ph. lib. 9. cap. 28. Plato opinatus fuit Deum omnes animas ante corpora ſimul creaſſe, & in comparibus ſtellis conſti-

generis, agit, atque habet cuncta, neque ipse habetur. Quo magis pravitas eorum admiranda est, qui, dediti corporis gaudiis, per luxum atque ignaviam ætatem agunt: ceterum ingenium, quo neque melius, neque amplius

constituisse, easque cælestium rerum tædio affectas, per modum pœnæ in corpora tanquam carcerem conjecisse. Origines quoque hunc errorem tenuit ut constat ex libro primo περὶ ἀρχῶν. Vnde & Stoici originem animũ habere ex cœlo, ex æterno illo igne, è siderũ natura, & sine circuitu à Deo ipso credidêrunt. Seneca ad Helviam c. VI: animus, si primam ejus originem aspexeris, non est ex terreno gravique concretus corpore, ex illo cœlesti spiritu descendit. Epictetus: αἱ ψυχαὶ μὲν ὅταν εἰσὶν ἐνδεδεμέναι τῷ σωματίῳ τῷ θεῷ, ἅπτε αὐτοῦ μέρεα ὄντα, καὶ ἀπόσπασμα. Id est, animæ illigatæ & conjunctæ Deo sunt, ut particulæ sint ejus & decerpta. Plus addit Plutarchus Quæst. Platonicum dicit: anima mentis & ratiocinationis consors, non opus solum Dei, sed & pars est, neque ab ipso, sed ex ipso est facta. Crediderunt autem, quod animus, sive mens, non est quidem abscisus ab essentia Dei, sed quasi diffusus & extensus sicut lumen à Sole diffunditur, sine Solis imminutione & noxa. *Lipsi.*

Agit.] Regit.

Habet.] Id est, tenet & intelligit. nam habere significat intelligere, ut ait Donatus in Terentium. Quod enim tenemus, corpore habemus: idem quoque commune animo, quo si quid habemus, intelligimus. *Sold.*

Habet cuncta, neque ipsa habetur.] Vis præstantiam & pene divinitatem ejus videre? omnia momento pervadit, sideribus velocior, cogitatione velocior. Quid dicam? pene ubique est. Corpora, ait Seneca lib. III. de Benef. c. XX. obnoxia sunt & adscripta dominis, mens quidem sui juris, quæ adeo libera & vaga est, ut nec ab hoc quidem carcere, cui inclusa est, teneri queat, quo minus impetu suo utatur, & in infinitum comes cœlestibus exeat. Et alibi. Animo nihil non eodem, quo intendit momento, pervium est, sideribus velocior, quorum post multa sæcula futuros cursus antecedit. Hactenus ille. Addam amplius: cogitationem ipsam antecedit. Denique magis dixi & dicam, tempora veluti ipsa antecedit. Præsens hoc quod in lapsu est, præteritum quod lapsum, futurum quod labetur, totum illud assidui motus agmen animus complectitur, & ut ait Cicero II. de Fin. simul trium temporum particeps est. Et Trismegistus hanc celeritatem bene ingerit: Dic, *inquit*, animæ tuæ illo abire, & dicto citius illic erit. Præcipe Oceanum tranare, celerrime illic erit, non ut è loco in locum delata, sed tanquam jam ibi existens. Iube in cœlum evolet: alis non egebit, neque ullum ei obstaculum. Non solis ardor, non æther, non cœli volutatio, non corpora astrorum: quin omnia pervadens ad extremam naturam pervolet. Imo & extra eam (si quid extra eam) intueri tibi licet. Hæc Trismegistus. Mira & maxima hæc æstimanti sunt. Quid reliquæ dotes intelligentiæ, inventionis, memoriæ? Pelagus rerum & laudum: & vere imago ac simulachrum Dei. Quid ista vilia & terrena, ô homo, peritura sunt, & fumi instar habent. Similitudinem cole tuam atque item originem, utraque divina est. *Lipsi.* *Neque ipse habetur.* Neque ipse cuiquam subjectus est. omnibus enim his rebus inferioribus dominatur animus. *Cast.*

Neque se habet.] Neque comprehenditur.

Incul-

plius aliud in natura mortalium eſt, incultu atque ſocordia torpeſcere ſinunt; cum præſertim tam multæ, variæque ſint artes animi, quibus ſumma claritudo paratur. Verum ex his magiſtratus, & imperia, poſtremo omnis cura rerum publicarum, minume mihi hac tempeſtate cupiunda videntur: quoniam neque virtuti honos datur; neque illi, quibus per fraudem jus fuit, tuti, aut eo magis honeſti ſunt. Nam, vi quidem regere patriam, aut parentes, quamquam & poſſis, & delicta corrigas; tamen importunum eſt: cum præſertim omnes rerum mutationes cædem, fugam, aliaque hoſtilia portendant. fruſtra autem niti, neque aliud, ſe fatigando, niſi odium quærere, extremæ dementiæ eſt: niſi forte quem inhoneſta & pernicioſa lubido tenet, potentiæ paucorum decus atque libertatem ſuam gratificari. Ceterum ex aliis negotiis, quæ

Incultu.] Id eſt, ignavia, inexercitatione: quia non exercendo ingenium torpeſcit. *Sold.*

Magiſtratus.] Vide ſupra p. 58.

Imperia.] Imperium dicitur proprie prætura & cõſulatus, vel quando aliquis in provinciam mittitur cum officio publico & exercitu: ſicuti quando Cæſar miſſus eſt in Gallias cum quatuor legionibus proconſul, hic dicebatur eſſe cum imperio.

Quibus per fraudem jus fuit.] Qui per fraudem, magiſtratus & imperia adepti ſunt. *Caſt. Ius fuit.* Exemplar Aſcenſianum & Beroaldinum: Quibus per fraudem conceſſum jus fuit.

Magis honeſti ſunt.] Id eſt, propter eum magiſtratum, quem per fraudem aſſecuti ſunt, non ſunt magis honorati: quia magiſtratus ſic acquiſitus, non tam illis honori eſt, quam dedecori. Vel, & quidem melius eſt: non ſunt magis honeſti, id eſt, non ſunt magis boni, non ſunt meliores: neq; enim honor homini virtutem aut bonitatem addit. *Sold.*

Nam vi quidem.] Hunc locum ſumpſit Salluſtius à Platone. Quem intelligit etiam Cicero in epiſtola ad Lentulum ultima, cum inquit: Id enim jubet idem ille Plato, quem ego autorem vehementer ſequor, tantum contendere in Republica, quantum probare tuis civibus poſſis: vim neque parenti, neque patriæ afferre oportere. *Caſt.*

Regere vi parentes.] Hoc autem quod dicit de parentibus, ideo dicit, ut oſtendat tam turpe eſſe per vim patriam regere velle, quam etiam eſſet turpe, ſi quis per vim parentes patriamque ſuam regere vellet. *Sold.*

Importunum.] Id eſt, incommodum & periculoſum. Importunum, quaſi ſine portu. Mare autem, quod caret portu, valde incommodum eſt & periculoſum. *Idem.*

Fugam.] Addit Popma, incendia.

Gratificari.] Gratiam facere. Quid eſt gratificari libertatem ſuam, & decus potentiæ paucorum, niſi libertatem ſuam & decus potentiæ paucorum gratis concedere: & libertatem ac decus ſuum

quæ ingenio exercentur, in primis magno usui est memoria rerum gestarum: cujus de virtute quia multi dixere, prætereundum puto; simul, ne per insolentiam quis existumet memet studium meum laudando extollere. Atque ego credo fore, qui, quia decrevi procul à republ. ætatem agere, tanto tamque utili labori meo nomen inertiæ imponant: certe, quibus maxuma industria videtur, salutare plebem, & conviviis gratiam quærere. Qui

suum pro potentia paucorum periculis exponere, ut eis se gratos faciant?

Cujus de virtute.] Est enim historia, testis temporũ, lux veritatis, magistra vitæ, nuncia vetustatis. *Cic.* Vnde pulchrũ est (inquit Diodorus) ex aliorum erratis in melius instituere vitam nostram: & quid expetendum, quidve fugiendum sit, ex aliorum exemplis posse cognoscere. Proinde haud immerito Demetrius Phalereus Ptolemæum regem subinde admonebat, ut libros legeret: quoniam quæ amici non audent principibus demonstrare, ea omnia in libris scripta reperiuntur. *Bad.*

Tamque utili.] Palmerius ait in vett. libris esse, *tamque utibili.* Ita locutus Terentius in Phormion. & Plautus in Milite: (magis ad rem non potest esse utibile.) *Coler.*

Salutare.] Plebem prensando, & cuncta alia humanitatis officia præstando devincire.

Conviviis.] Quibus gratiam populi aucupabantur. hinc de Iulio Cæs. apud Suetonium cap. 38.: Iulius Cæsar adjecit Epulum, ac viscerationem, & post Hispaniensem victoriam duo prandia. Nam cum prius parce, nec pro liberalitate sua præbitum judicaret, quinto post die aliud largissimum præbuit. Lib. 3. cap. 20. prandium deinde populo mille mensis. Vide Plin. lib. 9. cap. 15. lib. 14. cap. 15. Plutarchus in Iulio scribit, Epulum toti populo viginti duobus millib. tricliniorum, datum fuisse. Atque hæc publica Epula sæpe usitata fuerunt, nam, ut taceam de Iovis Epulo, quam cœnam Seneca vocat Dialé, item Triumphali, Pontificali, Augurali, de quibus Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. & lib. 4. cap. 2. Gellius lib. 12. c. 8. Liv. lib. 38. ita universo Populo vel favoris aucupandi, vel alia de ratione Epula sæpe tribuebantur. In veteri Glossario Epulum, δεῖπνον, visceratio δημοσία. Persius:

——— *Qleum artocreasque Popello*
Largior. ——— vid. *Bulling.* de conv.

Gratiam quærere. In manuscriptis est, Conviviis gratiam quærere: pro, colligere gratiam, & captare atque aucupari favorem & benevolentiam multitudinis, apparandis conviviis. Sed nec (Gloriam) repudio. etenim apte sane qua[illegible] Quod si (Gratiam) legere malis (id quod mihi magis arridet) ad liberalitatem & benignitatem opulentorum: sin Gloriam, ad magnificentiam & splendorem spectabis. Nam & qui convivia libenter exhibent, aut epulum vulgo dant, gratiam: qui laute & sumptuoso apparatu, gloriam consequi solent. Intelliges autem hunc locum de publicis conviviis, quibus multitudinis studium & amorem sibi homines ambitiosi conciliabant. Qua de re Cicero in Oratione pro L. Murena. *Conviviis gratiam.* Palmerius expuncta voce legit, *conviviis quærere*, mea sententia, nimis acute. *Coler.*

Qui

Qui ſi reputaverint, & quibus ego temporibus magiſtratum adeptus ſum; & quales viri idem aſſequi nequiverint; & poſtea, quæ genera hominum in ſenatum pervenerint: profecto exiſtumabunt, me magis merito, quam ignavia, judicium animi mei mutaviſſe; majuſque commodum ex otio meo, quam ex aliorum negotiis, reipubl. venturum. Nam ſæpe audivi, Q. Maxumum, P. Sci-

Qui ſi reputaverint, &c.] Vt ſententiam meam libere dicam, puto Salluſtium poſt præturam à Republica ad ſcribendas hiſtorias ſe contuliſſe. nam L. Paulo, C. Marcello conſulibus, à cenſoribus Senatu motus eſt: nec ita multo poſt prætor eſt deſignatus, ut docet Dion lib. 40. & 42. inde Iubæ regnum in provinciæ formam redactum adminiſtravit, & tandem dives factus (eam enim provinciam expilaverat) procul à Republica vivere decrevit. quod ſi ita eſt, ut ego exiſtimo, totus hic Salluſtii locus clarus & apertus erit. nam cum inquit, Quibus ego temporibus magiſtratum adeptus ſim: intelligit præturam, quam turbulento Reipublicæ ſtatu conſecutus eſt, ut apud Dionem & Hircium videmus. deinde, cum inquit, Et quales viri idem aſſequi nequiverint: intelligit maxime Catonem, qui præturam petens, repulſam tulit. poſtremo cum ait, Et poſtea quæ genera hominum in Senatum pervenerint: id ſignificat, quod ſcriptum eſt apud Dionem lib. 43. Cæſarem videlicet rerum potitum plurimos ſine diſcrimine dignitatis in Senatum legiſſe. nec me latet, Ciceronem in Oratione, qua reſpondet Salluſtio, ita dicere: Neque te tui piget homo leviſſime, cum ea culpas, quæ in hiſtoriis gloriæ mihi ducis? Quæ oratio ſi eſt Ciceronis (quod non credo) ſine dubio Salluſtius ante præturam, poſtquam ex Senatu ejectus eſt, ſcripſit conjurationem Catilinæ, & Iugurthinum bellum. utrobique enim ait, ſe procul à Republica ætatem agere decreviſſe, quod alio tempore eum feciſſe intelligere non poſſumus. Verum (ut dixi) oratio illa, item quæ Salluſtii nomine inſcribitur, à quopiam exercitationis gratia mihi ſcriptæ videntur: nec ignoro, Quintilianum & alios quoſdam aliter ſenſiſſe. *Caſtil.*

Ex otio meo.] Duplex eſt ocium, honeſtum & turpe. Ocium honeſtum dicitur, eorum, qui ſubtrahunt ſe à rebus gerendis, & in aliquo honeſto ſtudio plurimum occupantur: ſicuti multi Philoſophi temporibus ſuis feciſſe leguntur, qui nequaquam ſe ad Rempublicam conferebant, ſed ſe totos ad contemplandam rerum naturam tradebant. Sicut Plato feciſſe legitur, qui Rempublicam non attigit, ſed totum tempus in Philoſophia conſumpſit. Ocium turpe dicitur, eorum, qui laborem prorſus fugiunt, & ſe ignaviæ dedũt, nec ingenium nec corpus exercentes. *Soldus.*

Nam ſæpe ego audivi.] Cicero pro Archia poëta: An cum ſtatuas & imagines, non animorum ſimulachra, ſed corporum, ſtudioſe multi ſummi homines reliquerunt: conſiliorum relinquere, & virtutum noſtrarum effigiem non ne multo malle debemus, ſummis ingeniis expreſſam atque politam? *Idem.*

Q. Maximum.] Fuit is ex Fabiorum familia. Fabii autem fuere Romani nobiliſſimi ſimul ac potentiſſimi: qui bellum adverſus Vejentes ſoli cum ſuis clientibus & ſervis in ſe receperunt: cumque ex levibus aliquot prœliis ſæpius victo-

P. Scipionem, præterea civitatis noſtræ præclaros viros ſolitos ita dicere; cum majorum imagines intuerentur, vehe-

victoriam reportaſſent, tandem ad Cremeram fluvium inſidiis circumventi, ad unum omnes capti ſunt. Ovid. lib. 2. Faſt. Ex tanta Fabiorum clade unus tantum ſuperfuit, qui nondum armis per ætatem idoneus, in urbe relictus erat: ex cujus ſanguine per longam nepotum ſeriem natus fuit Fabius ille Maximus, qui Dictator adverſum Annibalem creatus, cunctabunda quadam prudentia rem Romanam, aliorum Imperatorum temeritate labefactatam, primus reſtituit, adeo ut veriſſime de eo Ennius dixiſſe videatur:

Vnus homo nobis cunctando reſtituit rem.

Sed, qui primus Fabius, dictus eſt Allobrox, quod apud flumen Iſarum Allobrogum regem cæcidiſſet. *Q. Maximum.*] Qui Fabiæ gentis ortum à capite repetunt, ad Aborigines primos Latii populos originem generis, ſtirpem ad Fabium Herculis filium referunt, ut ſcribit Plutarchus in Maximo. Habuit hæc gens familias præcipuas quatuor. Prima eorum eſt, qui Vibulani, altera qui Ambuſti, tertia qui Maximi, poſtrema eorum, qui Pictores nominati ſunt. Vibulani à Vibone forſan opido, quod in Brutiis condidit Hercules. Ambuſti, auctore Feſto dicti ſunt à Fabio Eburno, quod fulmine ambuſtus ſit. Maximi à Q. Fabio Rulliano, qui cenſor cum P. Decio, omnem forenſem turbam ſecretam in quatuor tribus conjecit, Vrbanaſque appellavit. Quæ res adeo gratis animis accepta eſt, ut Maximi cognomen, quod tot victoriis non pepererat, hac temperatione ordinum adeptus ſit. Livius lib. IX. Pictores autem dicti ſunt à Q. Fabio C. F. qui primus ædem Salutis pinxit. Plin lib. XXXV. cap. IV. Hic libet monumentum Q. Fabii Maximi ſubjicere: Q. FAB. MAX. DICTATOR BIS. COS. V. CENSOR. INTERREX II. ÆD. CVR. Q. II. TRIB. MILITVM. PONT. AVGVR. PRIMO CONSVLATV LIGVRES SVBEGIT. EX HIS TRIVMPHAVIT. TERTIO ET QVARTO ANNIBALEM COMPLVRIBVS VICTORIIS FEROCEM SVBSEQVENDO COERCVIT. DICTATOR MAGISTRO EQVITVM MINVCIO, CVIVS POP. IMPERIVM CVM DICTATORIS IMPERIO ÆQVAVERAT, EXERCITVI PROFLIGATO SVBVENIT, ET EO NOMINE AB EXERCITV MINVCIANO PATER APPELLATVS EST. CONSVL QVINTVM TARENTVM CEPIT. TRIVMPHAVIT. DVX ÆTATIS SVAE CAVTISSIMVS, ET REI MILITARIS PERITISSIMVS HABITVS EST. PRINCEPS IN SENATV DVOBVS LVSTRIS FACTVS EST. Vide *Streinium*. Fulvius quoque Vrſinus Labeones vocat in hac familia. nam in Denariis antiquis videre eſt: Q. FABIVS LABEO Prætor anno DLVIIII. ex Creta Inſula navalem egit. Idem anno DLXX. Conſul fuit cum M. Claudio Marcello, & anno DLXXIII. Pontifex factus eſt. Hunc ſcribit Cic. lib. 1. Offic. & ad Q. Fratrem arbitrum Nolanis & Neapolitanis datum de finibus à Senatu: agrum de quo lis erat adjudicaſſe Populo Rom. Hæc obiter hic adjungere viſum fuerit.

P. Scipionem.] Vel majorem, vel minorem Africanũ. Fuit autem ex gente Cornelia. Cornelia gens in patricias diviſa fuit familias & plebeias, patriciæ Blaſiones, Lentuli, Scipiones, Cinnæ, Siſennæ, & Sullæ in argenteis denariis, quos ipſi vidimus, reperiuntur. *Vrſin.*

Imagines.] Imago, ut Polybius lib. 6. docet, eſt inſignis alicujus viri ſimulachrum, oris ſimilitudinem artificioſe effictam coloribus pigmentiſque adumbratam referens, quod in inſigniori & celebriori domus parte, ligneo armario includebatur. Hæc ille. Non autem omnibus

vehementiſſume ſibi animum ad virtutem accendi: ſcilicet non ceram illam, neque figuram tantam vim in ſeſe habere; ſed memoria rerum geſtarum eam flammam egregiis viris in pectore creſcere, neque prius ſedari, quam virtus eorum famam atque gloriam adæquaverit. At contra, quis eſt omnium his moribus, quin divitiis, & ſumptibus, non probitate, neque induſtria, cum majoribus ſuis contendat? etiam homines novi, qui antea per virtutem ſoliti erant nobilitatem antevenire, furtim, & per latrocinia potius, quam bonis

omnibus imaginem ſui ponere licebat, ſed iis tantum, qui magiſtratus curules geſſiſſent: quales fuerunt primum curules Ædiles, Prætores, Cenſores, & Conſules. Cumque hi magiſtratus primum ſolis patriciis patuerint, ſequitur etiam patricios primum ſolos jus imaginis habuiſſe. Poſtquam autem hi honores plebi communicati ſunt: eos jus ponendi imaginem ſimul accepiſſe dubium non eſt. Cæterum & hoc obſervandum de imaginibus, Romanos feſtis diebus, apertis armariis, illas exornaſſe: cumque ex domeſticis quiſpiam eſſet mortuus, eas in funere extuliſſe, addito, ut magnitudine quam ſimillimæ apparerent, reliquo corporis trunco: veſtibus autem exornatas; ſi conſularis aut cum imperiis fuiſſent, prætextis, ſi cenſores, purpureis, ſi triumphales, auro intertextis, atque curru, faſcibus, & ſecuribus, aliiſque magiſtratuum inſignibus prælatis, in Roſtra eſſe perlatas, ut Polybius ibidem annotavit. Et facit huc egregius locus Plinii lib. xxxv. cap. II. Aliter, *inquit*, apud majores in atriis hæ imagines erant, quæ ſpectarentur, non ſigna externorum artificum, nec ærea nec marmorea: expreſſi cera vultus ſingulis diſponebantur armariis, ut eſſent imagines, quæ comitarentur gentilitia funera, ſemperque de funere aliquo, totus aderat familiæ ejus, qui unquam fuerat populus. ſtemmata vero lineis diſcurrebant ad imagines pictas: tablina in codicibus implebantur, & monumentis rerum in magiſtratu geſtarum. Porro poni ſolitas ejuſmodi majorum imagines cum titulis ſuis in prima ædium parte, ut eorum virtutes poſteri non ſolum legerent, ſed etiam imitarentur, docet Valerius. *Roſin.* Itaque qui imagines oſtendere poterat, nobilis cenſebatur, ſicut jura nunc inſignium ſe habent, quæ antiquis Romanis ignota, bello ſacro primam originem accepiſſe videntur. Quanquam Clodulfum ducem Auſtriæ Moſellanicæ, ante mille annos, ea habuiſſe inſignia Gramajus auctor eſt. Speciem tamen ejus rei apud Romanos alioſque fuiſſe, veriſimile eſt, ſed alium in uſum. nam antiquioribus temporibus ſcuta ſignis quibuſdam diſtinxiſſe Vegetius auctor eſt. Fortium quoque virorum ſcuta picta, inertium pura fuiſſe Servius ad lib. VI. Æneidos docuit: ad hoc tirocinium etiam alluſit Poëta, cum dicit:

Enſe levis nudo, parmaque inglorius alba.

Divitiis & ſumptibus.] Per hoc duo vitia notat contraria, avariciam & prodigalitatem: avariciam in accumulandis divitiis, prodigalitatem in expendendis.

Homines novi.] Vide ſupra p. 66.

Furtim & per latrocinia.] Quidam

bonis artibus, ad imperia & honores nituntur. Proinde quasi prætura, & consulatus, atque alia omnia hujuscemodi per se ipsa clara, & magnifica sint, ac non perinde habeantur, ut eorum, qui ea sustinent, virtus est. Verum ego liberius, altiusque processi, dum me civitatis morum piget, tædetque. nunc ad incœptum redeo.

Bellum scripturus sum, quod populus R. cum Iugurtha rege Numidarum gessit: primum, quia magnum & atrox, variaque victoria fuit: dein, quia tum primum superbiæ nobilitati obviam itum est. quæ contentio divina

Ciceronem notari putant. Sed quomodo de eo, quantumvis inimicus diceret, (per latrocinia) qui in Catilina, sua eum laude non privavit? Soldus per latrocinia exponit, per ambitionem. Badius vero, fraude, occulta largitione. *Glar. Per latrocinia.* In bellis enim civilibus multa rapuerant, ac inde divites facti, largitionibus magistratus emebant. *Cast.*

Nituntur.] Id est, grassantur & tendunt.

Numidarum.] Numidia Mauritaniæ ad ortum occurrit, quæ ab incolis modo Buzia dicitur, nomen à Buzia urbe regia Mauritaniæ trahens, quo usq; posterioribus temporibus fines suos extédit: licet simul cum Aphrica, etiam omnem illam tertiam mundi partem ab Ægypto ad Herculeum usque fretum Barbariam juniores appellent: hujus itaque Provinciæ situs sic se habet: latus occidentale juxta Mauritaniam Ampsaga fluvio: orientale Bragada fluvio altero, (Plinius Tusca, quem ante Bragadam ponit:) meridionale desertis interioris Libyæ: septentrionale pelago Aphrico terminatur. Numidia, quæ & Metagonitis terra (quod idem est) à Græcis appellatur, nomen ab effectu sumsit: non enim diu gentes eam inhabitantes eodem in loco permanere, sed frequentius sedes permutare dicuntur. unde illud: *Numidæque vagi.* Nam quod illi, (nomi) nos pabulum interpretamur: unde Nomades, id est, pastores. Plinius: Numidiæ nomades à permutandis pabulis, mapalia sua, hoc est, domus plaustris circumferentes: Et Festus: Numidas dicimus, quos Græci nomades, sive quod id genus hominum pecoribus negotiatur, sive quod herbis, ut pecora aluntur, nam plerumque radices edere dicuntur, alios carne, & lacte, & caseo nutriri. Hanc terram felicioré esse referũt, quam quæ Mauritaniæ proxima est Massæsylorum. Videlicet ista florentior & melius composita, quanquam propter res Carthaginiensium valdé labefactata. Similiter & Mela scribit, ac Plutarchus. Numidia namq; in duas olim partes dividebatur, altéra erat occidentalis, quę Maurirania Cæsariensis deinde dicta est, altera Orientalis ad Bragadam flumen pertinens, vel ad Tuscam amnem: Ampsaga interlabente fluvio. quæ vero in Mauritaniam cessit, ea, victa Carthagine, Masiniſſæ reddita. ejectus enim paterno regno, hoc est, Massulia erat: hanc vero, quæ Carthaginensibus affinis est, Syphace expulso captoque, dono acceperat, quandoquidem eo bello multa & præclara facinora pro populo Romano fecerat. *Dom. Marius Niger.*

Obviam itum est.] In Veneto, quod est à Pincio excusum, (Obviatum) legitur: pro

divina & humana cuncta permiſcuit, eoque væcordiæ proceſſit; uti ſtudiis civilibus bellum, atq; vaſtitas Italiæ finem facerent. Sed prius quam hujuſcemodi rei initium expedio, pauca ſupra repetam; quo, ad cognoſcendum, omnia illuſtria magis, magiſque in aperto ſint. Bello Punico ſecundo, quo dux Carthaginienſium Hannibal, poſt magnitudinem nominis Romani, Italiæ opes maxume attriverat; Maſiniſſa rex Numidarum, in amicitiam receptus à P. Sci-

pro obviam itum. ſed perperam videlicet. quamvis eodem modo & Merſeburgenſe habeat, & Florentinum. *Rivius.*

Divina & humana cuncta permiſcuit.] Hoc ideo dicit, quia ex his partibus bellum civile inter Marium & Syllam ortum eſt, dum plebs Marium, nobilitas Syllam ſibi ducem aſſumit: quo bello omnia jura divina & humana violata ſunt. nec enim leges humanæ aut divinæ in eo bello valuerunt: ſed prout libido victoris erat, fiebat. *Permiſcuit.* Perturbavit. *Sold.*

Bellum.] Civile Marianum.

Hannibal.] Hamilcaris, Barchæ filius. Livius, Æmilius Probus, & Plutarchus. *Caſt. Hannibal.* Denotat Orientalibus dominum gratioſum. חנן, id eſt, Hanno, gratioſus. Vnde & Anna & Iohannes nomen accepit, בעל ſive Baal autem dominum denotat. *Hannibal.* Hannibal, Carthaginienſium dux aut Imperator, Amilcaris filius, cui ante aras Romanorum vindictam juraverat, in Hiſpaniam trajecit: Gallos ad Rhodanum ſuperavit. Eutrop. 3. Alpes pervias fecit: in Italiam venit: Saguntum cepit: Liv. lib. 1. decad. 3. Titum Sempronium Conſulem apud Trebiam profligavit: Flaminium Conſulem fudit ad Thraſymenum lacum, 15000. Romanorum cæſis. à Fabio Maximo imminutus. Livius 4. Eutrop. 3. Poſtea reſumptis viribus Paulum Æmilium & Ter. Varronem Conſules apud Cannas vicit 40000. peditum & 2700. equitum cæſis, tribuſque & dimidio modiis annulorum Carthaginem miſſis: caſtris prope Romam poſitis, tempeſtate coactus, in Campaniam venit: à Marcello apud Nolam victus eſt. Livius libro 3. Eutropius 3. Florus. Apud Cannas à Sempronio Graccho, magna ſuorum cæde repulſus, navali pugna, ad Eumenem victus. Livius 7. Florus 2. 6. Iuſtinus 31. Carthaginem rediit, ut eam à P. Scipionis Africani obſidione liberaret: cum quo apud Zamam oppidum Africæ congreſſus, 20000. Pœnorum cæſa ſunt, fere totidem captis: ipſe ad Antiochum confugit, à quo auxilium ac vires ſumpſit: cum quo poſtremo etiam ſuperatus eſt. Livius 3. Iuſtinus 3. Plutarch. in Annibal. Cæterum à Romanis expoſtulatus apud Antiochum ac Pruſiam reges, ipſorum fidem ſuſpectam habens, hauſto, quod annulo incluſum geſtabat, veneno, ſe ipſum confecit. Plutarch. Eutrop. 4. Oroſ. 4. 20. quo loco ait lapidibus obrutum fuiſſe à Carthaginienſibus ob rem male geſtam. Livius lib. 9. cruci affixum fuiſſe tradit.

Maſiniſſa.] Maſaniſſa ſeu Maſiniſſa, Galæ Maſæſulorum regis filius, cum à Carthaginienſibus eſſet, ſimulans ſe ad depopulandos Hiſpaniæ agros à Gadibus proficiſci, clam ad Scipionem contendit, ab eoque in amicitiam receptus eſt. inde conſtantiſſimæ ad ultimam ſenectam in Romanos fidei fuit. Livius. *Caſtil.*

Rex Numidarum.] Rex Maſſyliorum,

à P. Scipione, cui poſtea Africano cognomen ex virtute fuit, multa & præclara rei militaris facinora fecerat: ob quæ, victis Carthaginienſibus, & capto Syphace, cujus in Africa magnum, atque late imperium valuit, populus R. quaſcumque urbis, & agros manu ceperat, regi dono dedit. Igitur amicitia Maſiniſſæ bona atque honeſta nobis permanſit: ſed imperii, vitæque ejus, finis idem fuit. Deinde

qui & ipſi Numidæ ſunt, ut ex Livio diſcimus. *Idem.*

Multa & præclara rei militaris facinora fecerat.] Quia una cum Scipione bis Haſdrubalem & Syphacem prælio atque acie vicit: & poſtremo ipſum Hannibalem, victis Carthaginienſibus, ſcilicet Haſdrubale & Syphace bis prælio victis, ac ad poſtremum ipſo Hannibale acie ſuperato à Scipione: qui poſtea ob eam victoriam dictus eſt Africanus. *Sold.*

Syphace.] Syphax rex Maſæſylorum, quæ gens eſt Mauris vicina, opulentiſſimus erat: cum Scipionem, qui ab Hiſpania in Africam navigaverat, ſua in regia hoſpitaliter & benigne excepiſſet: amicitiæ fœdera, & contra Pœnos conſilia, cum Scipione iniverat. Eam ſocietatem & tantam virium acceſſionem, ut à Romanis divelleret Aſdrubal, Syphacis animum Sophoniſba filia in matrimonium ei data, amore ſcilicet, & complexu adoleſcentulæ occupat: ita ut ille libidinis hoc ardore, & Aſdrubalis inſtigatione dementatus, amicitiæ Scipionis, antequam In Africam appelleret, per Legatos renunciaret. Cujus perfidiæ magnas mox pœnas dedit, caſtris enim & exercitu una nocte deletis, bis acie fuſus, ipſe captus, & Sophoniſba adamata orbatus, Romam, inde Albam in exilium relegatus, & à Scipione in triumphum ductus eſt, teſte Polybio, quem alii tamen morte ante triumphum Tibure eſſe præoccupatum auctores ſunt. *Stad.*

Manu ceperat.] Pro, pugnando ceperat. ut alibi idem loquitur. T. Livius 3. ab V. C. Quem agrum miles pro parte virili manu cepiſſet, eum ſenex quoque voce, qua una poſſet, vindicaret. *Rivius.*

Regi dono dedit.] Scilicet Maſiniſſæ: ut refert Titus Livius, Scipionem parta victoria de Haſdrubale duce Carthaginenſium, quin & Syphace rege, ſceptro & corona atque aliis inſignibus Maſiniſſam donaſſe: ac præſente exercitu regem appellaſſe: poſtea Senatus decreto, quicquid urbium & agri bello acquiſiverant in Africa, à Romanis ipſi Maſiniſſæ dono datum eſt. *Sold.*

Maſiniſſa.] Maſiniſſa rex Numidarum, filius Galæ, educatus & in litteris excultus Carthagine adoleſcens annorum 17. à patre contra Syphacem bellum depoſcit. hoſte itaque finibus ejecto, ab Aſdrubale ob virtutem & indolem regiam in generum cooptatur, deſponſata ipſi filia Sophoniſba. traductuſq; mox ad bellum in Hiſpaniam, ſpe nuptiarum ab Aſdrubale fruſtratur, & à patris obitu regno ſuo excidit, quod tamé victis hoſtibus recuperat. Cum tota Numidia ſuperiore tempore non poſſe fruges manſuetas ferre crederetur, oleribuſque ſaltem veſcerentur, ſolus & primus ipſe demonſtravit, nullum eſſe frugum vel fructuum genus, quod illa non gigneret, nihilominus, quam ulla alia regio ampliſſimis in ſpaciis, agris fertiliſſimis inſtructis. fuit & ſaluberrimo & robuſtiſſimo ac procero corpore,

qui

Deinde Micipſa filius regnum ſolus obtinuit, Manaſtabale, & Guluſſa fratribus morbo abſumtis. Is Adherbalem, & Hiempſalem ex ſeſe genuit; Iugurthamque filium Manaſtabalis fratris, quem Maſiniſſa, quod ortus ex concubina erat, privatum reliquerat, eodem cultu, quo liberos ſuos, domi habuit. Qui, ubi primum adolevit, pollens viribus, decora facie, ſed multo maxume ingenio validus, non ſe luxu, neque inertiæ corrumpendum dedit; ſed, uti mos

qui & cum ſtandum eſſet, in iiſdem veſtigiis totum diem perſiſteret, ſedens non ſurgeret, & equum ſine adjutore conſcenderet, & vexationem in equis ſine ullo incommodo toleraret, in ſenectute etiam uſque ad mortem. Cum multi ei filii & naſcerentur & morerentur, nunquam pauciores decem habuit. Moriturus, P. Scipionem Æmilianum, obſidentem Carthaginem è caſtris evocavit, & regni inter liberos dividendi poteſtatem ipſi fecit. Obiit A. ætatis 90. al. 97. & 100. regni 60. mundi 3818. urbis 606. relinquens liberis regnum ampliſſimum, à Mauruſiis Oceani accolis uſq; ad Cyrenenſis ditionis mediterranea propagatum, & divitias maximas. *Henningius.*

Deinde Micipſa, &c.] Maſiniſſa moriens 44. reliquit filios, ex quibus tres erant legitimi: Micipſa, Manaſtabal & Guluſſa, quem Appianus Geloſſam vocat. Scipio Minor igitur, cui diviſio regni permiſſa fuerat (ſic enim juſſerat Maſiniſſa) regnũ tribus legitimis dedit. mortuis autem Manaſtabale & Guluſſa, ſolus Micipſa regnavit. vide Appianum in Libyca hiſt. Oroſium libro 4. capite 22. & Eutropium libro 4. *Caſtil. Micipſa.* Micipſa rex Numidarum, ſalutatus à Scipione Æmiliano, Cirtham regiam accepit: doctrina atque optimarum artium ſtudiis eruditiſſimus. Mortuis reliquis fratribus regnum ſolus obtinuit, & Cirtham munitam & cum Græcis colonis communicatam, tantam

fecit, ut emitteret 10000. equitum & 20000. peditum copiam. Strabo lib. 17. Q. Fabio Maximo Æmiliano auxiliares copias cõtra Viriatum, & Scipioni Æmiliano cõtra Numantinos Iugurtham cũ copiis miſit. hunc, quod eximiam operam Scipioni navaſſet, litteriſq; cõmendatus ab eodem eſſet, adoptavit, & moriturus ipſum ac legitimos ſuos filios gravi oratione ad concordiam, ut mox videbimus, cohortatus eſt. Maxima peſtis ſub ipſo graſſata eſt, ut in Numidia 80000. circa oram maritimam 200000. hominum perierint. *Oroſius.* Obiit A. M. 3848. V. 636. *Henningius.*

Abſumptis.] Ablatis è medio viventium morbo. *Bad.*

Quem Maſiniſſa.] Illud *quem*, non Iugurtham, ſed Manaſtabalem referre quidam putãt: ideoq; quam vetuſtiores habent codices, alteram lectionem, quam nos ſequimur, non putant rejiciendam, quæ ita habet: Iugurthamq; filium Manaſtabalis fratris, quem Maſiniſſa, quod ortus ex concubina erat, privatum reliquerat: ut intelligamus, Manaſtabalem Micipſæ fratrem ex concubina ortum, non Iugurtham: neque obſtare; quod poſtea dicit author, Hiempſalem etiam antea Iugurtham deſpexiſſe, quia materno genere impar erat. Id enim intelligit de genere, quod à matre traxerat parens Iugurthæ, & in ipſum deinde Iugurtham etiam derivatum. Nam qua, inquiunt, alioqui ratione Maſiniſſa Iugurtham in imperium poſuiſſet, nepo-

mos gentis illius eſt, equitare, jaculari, curſu cum æqualibus

tem cum filiis? *Riv.* Vtraque admitti poteſt interpretatio.

Equitare.] Maſſylii, Libyes, Numidæ, Getuli equitandi ſemper fuere peritiſſimi. Vnde Lucanus libro IV. ſcribit, non ullo freno, ſed virga tantum & voce gubernaſſe equos, cum dicit:

Et gens, quæ nudo reſidens Maſſylia dorſo
Ora levi flectit frenorum neſcia virga.

Idemque aſſerit Virgilius libro IV. Æneid.

Et Numidæ infreni cingunt.

Strabo lib. XVII. Maſſylii & Libyes parvis equis utuntur, celeribus tamen & manſuetis, adeo ut ſola virgula gubernentur. Fuit & is Numidis mos, auctore Livio lib. 23. quibus, inquit, deſultorum in modum binos trahentibus equos, inter acerrimam ſæpe pugnam, in recentem equum ex feſſo armatis tranſultare mos erat, tanta velocitas ipſis, tam docile equorum genus. Vid. *Herm. Hugonem* de milit. eq. Exercitatio hæc proculdubio in militia magnum uſum habet: atq; eo quoque conſilio tot equeſtres ludos ab Romanis inſtitutos arbitror. Hinc Latinæ feriæ, hinc Circenſes, hinc Equiria, aliique equeſtres ludi frequenter dati, de quibus Romani ſcriptores.

Iaculari.] Iaculatio non modo ſine amento, arcu, baliſtave efficiebatur, verum & ſagittarii ſolis brachiis ſeſe movebant, ἀγκυλίζοντες autem ſive jaculatores in jactu brachia contorquebant, extendebantque, & præterea dorſum, nec non femora pedibus immotis flectebant, agitabantque. Habebant vero, qui ſic exercebantur, terminos & ſcopos ſibi propoſitos, quos modo præterire, modo attingere, victoriæ gratia quiſque conabatur. Quod explicavit Horatius hoc verſu:

——— *Sæpe diſco*
Sæpe trans finem jaculo nobilis expedito.

Mercurial.

Curſu.] Quo antiquitus certare familiare fuit. Quis neſcit, inquit Plutarchus, majores noſtros inter alias exercitationes, ad ſpectacula, ad militaria exercitia, ad ſanos habitus acquirendos curſum quoque habuiſſe? Plato quoque ad bellicas exercitationes ita curſum commendavit, ut non modo viros & juvenes, verum etiam virgines, pueros, eos qui grandiores erant & mulieres, omneſque tam nudos quam armatos exerceri voluerit, non in ſtadio ſolum, ſed & in dolichio, in diaulo, & in ephippio. Platonis ſententiam ſecutus Vegetius milites curſui aſſuefaciendos docet, ut majore impetu in hoſtem currant, ut loca opportuna celeriter, cum uſus venerit, occupent, ut fugientium facilius terga comprehendant. Refert noſter autor alibi, de magni Pompeii exercitatione, eum cum agilibus ſaltu, cum velocibus curſu, cum validis vecte certaſſe, neque aliter Sertorio æquandum unquam fuiſſe, niſi ſe & ſuos milites hujuſcemodi frequentibus exercitiis ad bella præparaſſet. Hujus tres effeciſſe ſpecies Antyllum reperio, alteram in anteriora currendi, alteram in poſteriora, alteram in orbem. quamvis item apud Galenum & dolichum, & diaulum reperiri ſciam, quorum alterum refert ipſe Græcis continuatum diu curſum ſignificare, quem tamen major pars auctorum duplicis ſtadii ſpatium extitiſſe cenſet, alterum definiunt fere omnes curſum, quo ſtadium ſemel currebant, & recurrebant. Itaque ſtadium erat curſus unius tantum ſtadii, dolichus duplex uno curſu ſtadium, diaulus duplex & ipſe ſtadium, ſed reflexo curſu. ut fieri poſſe credam periſtylii interioris ambitum, quem diaulum ob duorum

libus certare; &, cum omnis gloria anteiret, omnibus tamen carus eſſe: ad hoc, pleraque tempora in venando agere: leonem atque alias feras primus, aut in primis ferire: plurimum facere, & minumum ipſe de ſe loqui. Quibus rebus Micipſa tametſi initio lætus fuerat, exiſtumans virtutem Iugurthæ regno ſuo gloriæ fore: tamen poſtquam hominem adoleſcentem, exacta ætate ſua, & parvis liberis, magis magiſque creſcere intelligit, vehementer eo negotio perturbatus, multa cum animo ſuo volvebat. Terrebat eum natura mortalium avida imperii, & præceps ad explendam animi cupidinem: præterea, opportunitas ſuæ liberorumq; ætatis, quæ etiam mediocres viros ſpe prædæ tranſvorſos agit. ad hoc, ſtudia Numidarum in Iugurtham accenſa: ex quibus, ſi talem virum dolis interfeciſſet, ne qua ſeditio, aut bellum oriretur, anxius erat. His difficultatibus circumventus, ubi videt, neque per vim, neque inſidiis opprimi poſſe hominem tam

duorum ſtadiorum menſuram vocatum tradit Vitruvius, hujuſcemodi curſui inſerviiſſe. *Mercurialis de Gymnaſt.*

Omnibus tamen carus eſſe.] Hoc ideo dicit, quia ferme ſemper virtuti comes eſt invidia. *Sold.*

Venando agere.] Recte Xenophon in libello de Venatione affirmat venationem eſſe præludium ipſius bellicæ prudentiæ. & audi omne exceptione majorem M. Tullium, qui lib. 2. de Natur. Deorum ita loquitur: jam vero immanes & feras belluas nanciſcimur venando, & ut veſcamur iis, & ut exerceamur ad ſimilitudinem bellicæ diſciplinæ. Immoderatum tamen venandi ſtudium in Principibus merito reprehenditur. Sicuti Mithridatem Ponticum eo incontinentiæ deveniſſe hiſtoriæ teſtantur, ut per ſeptem annos neque urbis tecto uſus fuerit, ſolis intentus venationibus.

Hominem adoleſcentem.] Cic. pro Cælio: Impetus animi, cupiditas vincendi, ardor mentis ad gloriam, in adoleſcentia, tanquam in herbis, ſignificant, quæ virtutis maturitas, & quantæ fruges induſtriæ ſint futuræ. Etenim ſemper magno ingenio adoleſcentes refrenandi potius à gloria, quam incitandi fuerunt: amputanda plura ſunt illi ætati, ſiquidem efflorеſcit ingenii laudibus, quam inſerenda.

Et præceps.] Id eſt, prona, proclivis & inclinata: quia naturaliter homo nititur explere cupiditatem animi ſui. *Sold.*

Tranſvorſos agit.] A recto & honeſto avertit.

Studia.] Id eſt, favor & benevolentia: quia Numidæ omnes miro quodam amore Iugurtham diligebant, propter virtutem ejus, & ei favebant. *Sold.*

tam acceptum popularibus, quod erat Iugurtha manu promtus, & appetens gloriæ militaris, ſtatuit eum objectare periculis, & eo modo fortunam tentare. Igitur bello Numantino Micipſa, cum populo R. equitum atque peditum auxilia mitteret; ſperans vel oſtentando virtutem, vel hoſtium ſævitia facile eum occaſurum, præfecit Numidis, quos in Hiſpaniam mittebat. ſed ea res longe aliter,

Bello Numantino.] Numantia civitas nobiliſſima quondam, modice edito in tumulo ſita, quam Durias præteribat, (ubi caſtellum nunc Tienza nomine,) de qua Florus: quantum Carthaginis, Capuæ, Corinthive opibus inferior, ita virtutis nomine & honore par omnibus: bello enim Celtiberico adverſus Romanum populum viceſimum ad annum arma fortiter intulit, inde complures exercitus cum imperatoribus ad internecionem deſtruxit: quæ à Scipione deniq; Aphricano exciſa jacuit. *Bello Numantino.* Numantini, cum Romanis multis cladibus affeciſſent, tandem à Scipione Africano Æmiliano obſeſſi, cũ fames urgeret, ſe ipſos, in rabiem verſi, ferro, veneno, ignique peremerunt. Livius, Paterculus, Oroſius, Florus. *Caſt.*

Equitum.] Auxiliares equites primus quod ſciam, Romanis junxit Tullius Hoſtilius diruta jam Alba. Livius lib. I. equitum turmas decem ex Albanis legiſſe affirmat: niſi quis dicat Albanos jam non ſocios, ſed Romanos factos, Alba tota Romam immigrante. Socii porro auxiliareſque equites diviſi in alas. Alares enim proprie equites, non Legionarii; quanquam ſubinde etiam Legionarii in ala poſiti, ut Lipſio obſervatum. Dictæ alæ, auctore Cincio apud Gell. lib. XVI. cap. IV. quod circum legiones dextra ſiniſtraque, tanquam alæ in avium corporibus, locabantur. Duplex ergo ala, dextra & ſiniſtra, à ſitu. Variis autem nominibus hæ alæ ſeu turmæ fuere appellatæ, nempe vel à nomine Præfectorum, vel gentium, vel municipiorum: quæ nomina Lazius collegit lib. VI. de Rep. Rom. cap. II. Eædem alæ poſtea vexillationes dictæ, auctore Vegetio lib. II. cap. I. Numerus vero ſociorum equitum duplex præ Romano erat. Id Polybius lib. VI. indicat: Multitudo ſociorum peditum par quidem Legionibus Romanis, ut plurimum Equitum dupla. Cauſam Lipſius adfert, quod ſocii late per oppida, per agros ſparſi, facilius equos ſuppeditarent & alerent; Romani contra anguſte clauſi, paucos id temporis haberent equeſtri cenſu præditos. Quantæ vero hæ ſociorum alæ? facilis conjectura eſt. Nam ſi ſocii Equites dupli ad Romanos, nimirum ſexcenti, demendo de his ducentos extraordinarios, de quibus alibi Polybius, ſupererunt in alam ſocialem Equites quadringenti; ſubinde tamen plures. Apud Livium libro X. Campanorum ala quingenti Equites. Numidarũm ala Equites quingenti. Quin & Milliaria ala apud Hyginum, & in lapide priſco PRAEF. ALAE BRITTANNICAE MILLIARIAE. Hæ ſociorum alæ diviſæ quoque in turmas & decurias, ut Romanorum centuriæ. Ita Tacitus libro II. Hiſtoriarum: quatuor equitum turmas, univerſam alam Trevirorum cum Iulio Claſſico miſit. & Hyginus: Ala habet turmas ſexdecim, decuriones, & reliqua, prout numerus turmarum. *H. Hugo* de Mil. Eq.

Occaſurum.] Id eſt, periturum, moriturum.

Impi-

aliter, ac ratus erat, evenit. Nam Iugurtha, ut erat impigro atque acri ingenio, ubi naturam P. Scipionis, qui tum Romanis imperator erat, & morem hoſtium cognovit; multo labore, multaque cura, præterea modeſtiſſume parendo, & ſæpe obviam eundo periculis, in tantam claritudinem brevi pervenerat, uti noſtris vehementer carus, Numantinis maxumo terrori eſſet. Ac ſane, quod difficillumum inprimis eſt, & prælio ſtrenuus erat & bonus conſilio: quorum alterum ex providentia timorem, alterum ex audacia temeritatem adferre plerumque ſolet. Igitur imperator omnis fere res aſperas per Iugurtham agere, in amicis habere, magis magiſq; cum indies amplecti. quippe cujus neque conſilium, neque inceptum ullum fruſtra erat. Huc accedebat munificentia animi, & ingenii ſollertia: quibus rebus ſibi multos ex Romanis familiari amicitia conjunxerat. Ea tempeſtate in exercitu noſtro fuere complures novi, atque nobiles, quibus divitiæ bono honeſtoque potiores erant, factioſi, domi potentes, apud ſocios clari magis, quam honeſti; qui Iugurthæ non mediocrem animum pollicitando accendebant, ſi Micipſa rex occidiſſet, fore, uti ſolus imperio Numidiæ potiretur: in ipſo maxumam virtutem, Romæ omnia venalia eſſe. Sed poſtquam, Numantia deleta, P. Scipio dimittere auxilia, & ipſe revorti domum decrevit: donatum, atque laudatum magnifice pro concione Iugurtham in prætorium adduxit; ibique ſecreto monuit, uti

Impigro.] Veloci.

Prælio ſtrenuus erat.] Difficillimum: quia contra naturale temperamentum, ſimul eſſe prudentem & audacem. Rectè ergo Servius dicit: Quibus ſanguis calidus, ut Aphris, major eſt prudentia, ſed minor audacia in bello: contra, quibus frigidus, ut Teutonis: at quibus temperatus, etiam illa mediocriter inſunt, ut Gallis. *Bad.*

Novi atque nobiles.] Id eſt, ignobiles & nobiles. *Sold.*

Non mediocrem animum.] Id eſt, elatum & ad majora aſpirantem. *Non mediocrem.* (Non mediocrem) dixiſſe mihi videtur, pro Non mediocriter. *Glar.*

Donatum magnifice.] Vt coronis & inſignibus victoriæ, aliiſve muneribus.

Prætorium.] Dicebatur tabernaculum, quod duces exercituum, vel Imperato-

uti potius publice, quam privatim, amicitiam populi R. coleret: neu quibus largiri insuesceret, periculose à paucis emi, quod multorum esset. si permanere vellet in suis artibus, ultro illi & gloriam, & regnum venturum: sin properantius pergeret, suamet ipsum pecunia præcipitem casurum. Sic locutus, cum litteris eum, quas Micipsæ
„ redderet, dimisit. earum sententia hæc erat: Iugurthæ
„ tui bello Numantino longe maxuma virtus fuit: quam rem

peratores, sive Consules, sive Dictatores, sive Prætores, sive Tribuni militum consulari potestate ii essent, occupabant. Nomen autem inde habet, quod initio Consules, qui plerunque bella administrabant, Prætores dicerentur. Ita Quæstorium erat tabernaculum Quæstorum. Forma prætorii fuisse videtur rotunda, testudinea, id est, curvata in cameram rotundiorem. Hac causa fortasse Iosephus cum templo componit, quod templa pleraque talia: aut etiam quod eminebat in mediis castris, ut in Vrbe aliqua templum. An & quia religio ibi & pars sacrorum? Certe in eo Augurale fuit, ubi sacrificare & auspicari Imperator solebat: nam ante illud ara fuit, in qua solenniter libamenta aliqua illata & cremata, quotidianæ religionis ergo: Auguratorium vocat Hyginus, qui & situm ejus parte dextra prætorii docet, ut tribunal læva. Tota igitur area sive pedatura Prætorii erat quaternum jugerum, seu potius versuum. Versum autem dicunt centum pedes quoquo versus quadratum. Pedatura vero Latinis est quod Græcis ποδισμὸς, etsi podismi ipsa Græcanica voce crebro in hac re Vegetius usus. ποδισμὸς autem dimensio, aut & dimensum ipsum per pedes, sicut σταδιασμὸς per stadia. Ad verbum est pedatura. Et accipiunt non pro ipsa mensura tantum, sed pro spatio, areaque, quam sic demensi. Situs prætorii in medio non quidem castrorum, sed aliorum ducum. Nam semper veteri & novo more, in medio Tribunorum, aliorumque Ducum, Prætoris locus. Profecto, ut in acie Prætor seu Consul (confundimus hic ista) post Hastatos & Principes ante Triarios stabat, media fere acie, & ad latera Tribuni: ita hic, nisi quod pro Triariis, Ablecti, & Extraordinarii, & Evocati substituti. Et hic situs magnæ rationis fuit. Primum non lõge ab hoste, & ad Prætoriam portam, quæ illum fere semper spectabat: nimirum ut observet, si quid ille moliatur aut moveat, & nuncios quoque & exploratores statim admittat: causa altera, ut duces omnes circum se habeat, quorum consilio, cum opus, statim utatur, item jubeat aliquid aut mandet: tertia, ut in conspectu habeat subjecta castra, & militem totum, videatque, si quid peccent, aut turbent. Ipse ille aspectus coërcebat milites, qui sciebant, semper sub oculis sui Ducis se versari, eoque in omnibus magis composite se gerebant: nec Ducis tantum sed Ducum; quoniam Quæstor, Legati, Tribuni omnes fere huc spectabant. Denique causa etiam hic, honor & dignitas, quod media omnia honestiora, imo & tutiora. *Lipſ.*

Præcipitem casurum.] Recte ita legitur ex plerisque manuscriptis: vulgo; pecuniam & ipsum præcipité casurum. *Grut.*

Cum

rem tibi certò ſcio gaudio eſſe. nobis ob merita ſua ca-„
rus eſt: ut idem S.P.Q.R. ſit, ſumma ope nitemur. Tibi „
quidem pro noſtra amicitia gratulor. en habes virum „
dignum te, atque avo ſuo Maſiniſſa. Igitur rex, ubi ea „
quæ fama acceperat, ex litteris imperatoris ita eſſe co-
gnovit, cum virtute, tum gratia viri permotus, flexit ani-
mum ſuum;& Iugurtham beneficiis vincere aggreſſus eſt:
ſtatimque eum adoptavit, & teſtamento pariter cum filiis
heredem inſtituit. Sed ipſe paucos poſt annos, morbo,
atque ætate confectus, cum ſibi finem vitæ adeſſe intelli-
geret, coram amicis, & cognatis, itemque Atherbale, &
Hiempſale filiis, dicitur hujuſcemodi verba cum Iugurtha
habuiſſe.

Parvum ego te Iugurtha, amiſſo patre, ſine ſpe, ſine „
opibus in meum regnum accepi, exiſtumans non minus „
me tibi, quam ſi genuiſſem, ob beneficia carum fore. „
neque ea res falſum me habuit. Nam ut alia magna, & „
egregia tua omittam, noviſſume rediens Numantia, „
meque regnumque meum gloria honoraviſti, tuaque „
virtute nobis Romanos ex amicis amiciſſumos feciſti: „
in Hiſpania nomen familiæ renovatum eſt: poſtremo, „
quod difficilumum inter mortalis eſt, gloria invidiam „
viciſti.

Cum virtute, tum gratia viri permotus.] Ita manuſcriptum. vulgo, cum virtute, tum gratia.

Confectus.] Id eſt, ad ultimum exhauſtus & abſumptus.

Parvum ego.] Hanc Salluſtii orationem Ælius Spartianus divinam vocat, aitque Severum imperatorem morbo gravatum eam miſiſſe filio majori. *Caſtil.*

Amiſſo patre.] Scilicet Manaſtabale.

Quam liberis.] Non male monet Vrſinus hanc vocem, *liberis*, forſan delendam eſſe. Sed quis audeat ſine membranarum ullo adjumento? *Grut.*

Si genuiſſem.] Quia tunc nondum genuerat. *Rad.*

Renovatum eſt.] Maſiniſſa amicitiam cum Scipione contraxit, cum Scipio ipſe ex Hiſpania diſcederet: vel certe quia Maſiniſſa antequam ſe cum Romanis conjungeret, multa cum Haſdrubale duce Carthaginenſium bella in Hiſpania geſſerat contra Romanos: & nomen ejus in Hiſpania propter hoc celebre erat, quod poſt multos annos Iugurtha bello Numantino inſigni virtute ac gloria renovavit. *Sold.*

Invidiam viciſti.] Eam gloriam virtute aſſecutus es, ut nemo tibi amplius invi-

„ vicisti. Nunc, quoniam mihi natura finem vitæ fa-
„ cit, per hanc dextram, per regni fidem moneo, obte-
„ storque, uti hos, qui tibi genere propinqui, beneficio
„ meo fratres sunt, caros habeas: neu malis alienos ad-
„ jungere, quam sanguine conjunctos retinere. Non exer-
„ citus, neque thesauri, præsidia regni sunt, verum ami-
„ ci; quos neque armis cogere, neque auro parare queas:
„ officio & fide pariuntur. Quis autem amicior, quam
„ frater fratri? aut quem alienum fidum invenies, si tuis
„ hostis fueris? Equidem ego regnum vobis trado firmum,

invideat. non enim iis invidemus, qui nos longe multumque superant, ut docent Plut. καὶ φθόνος καὶ μίσος, & Arist. Rhet. lib. 2. τὸ συλλύειν γὰρ φθόνον ἐποίησε). *Cast.*

Per hanc dextram.] Intelligimus Micipsam hæc dicentem, dexteram Iugurthæ apprehendisse. *Soldus.*

Non exercitus, neque thesauri.] Totus hic locus de Xenophonte sumptus est, in oratione, quam habuit Cyrus filiis & amicis, antequam moreretur. *Cast.*

Officio.] Popma legit (obsequio,) quod nauci est hoc loco. Est enim obsequium inferiorum erga superiores. *Grut.*

Concordia.] Voluit hoc Apophtegma illud Sciluri, qui cum relictis maribus filiis octuaginta, diem esset obiturus, sagittarum fascem cuique obtendens, ut illum confringeret quis, jubebat: id autem singulis se posse negantibus, ipse singulatim eductas facillime fregit: docens, ubi una concordes esse perseverarent, firmos ac potentes fore: imbecilles vero, si separentur ac diffideant. Lapides quidam Insulæ Cycladiacæ (teste Plinio) integri supernatant, fracti concidunt in fundum: sic omne quod est, tam diu manet atque subsistit, quam est unum, sed interit atque solvitur, quando unum esse desiit.

Regnum vobis.] Sunt quædam regna electiva, quædam successiva: successiva aut semel alicui, populi volũtate, delata sunt, & ad posteros transfunduntur, aut sunt in pleno jure proprietatis, quæ & alienari possunt, & testamento de iis caveri, sicut & regnum hic divisit Micipsa. Itaq; hoc regnũ Micipsæ erat in proprio ejus dominio & ultimâ voluntate relinqui poterat. Sic & de Dario Iustinus: Regnum Artaxerxi, Cyro civitates, quarũ prefectus erat, legavit. Sic Alexandri successores in jus illud plenum, ac proprietatem imperandi populis, qui sub Persis fuerant, pro sua quisque parte successere, aut etiam ipsi victoriæ jure id imperium sibi quæsivere. Ita Attalus rex ex eodem jure regni hæredem fecit populum Romanum, Nicomedes Bithyniæ. De Ptolemæo quoque Cicero de Lege Agraria: Quis ignorat regnum Ægypti testamento regis Alexandrini populi Romani esse factum? Tale quoque regnum fuit Micipsæ, qui alioquin Iugurtham adoptivum filium in regni partem cum propriis filiis non vocasset. Alioquin, si id regnum non fuisset ἐν ἰδίᾳ κλήσει, non potuisset ita agere Micipsa, nisi populi eadem esset consuetudo. In regnis enim hæreditariis, quæ primo quidem populi voluntate instituta sunt, successoris alius ordo observatur.

mum, ſi boni eritis: ſi mali, imbecillum. Nam concor-„
dia res parvæ creſcunt, diſcordia maxumæ dilabuntur. „
Ceterum ante hos te, Iugurtha, quia ætate, & ſapientia „
prior es, ne aliter quid eveniat, providere decet. Nam „
in omni certamine, qui opulentior eſt, etiam ſi accipit „
injuriam, tamen, quia plus poteſt, facere videtur. Vos „
autem, Adherbal, & Hiempſal, colite, obſervate talem „
hunc virum: imitamini virtutem, & enitimini, ne ego „
meliores liberos ſumſiſſe videar, quam genuiſſe. „

Ad ea Iugurtha, tametſi regem ficta locutum intelligebat, & ipſe longe aliter animo agitabat: tamen pro tempore benigne reſpondit. Micipſa paucis poſt diebus moritur. Poſtquam illi more regio juſta magnifice fecerant, reguli in unum cõvenerunt, ut inter ſe de negotiis cunctis diſceptarent. Sed Hiempſal, qui minumus ex illis erat, natura ferox, etiam antea ignobilitatem Iugurthæ, quia materno genere impar erat, deſpiciens, dextera Adherbalem adſedit: ne medius ex tribus, quod & apud Numidas

tur, neq; teſtamenta valent. Sicuti apud Germanos regna eo jure minimè habebantur. Nam quod Carolus Magn. & Ludovicus Pius, & alii poſtea etiam apud Vandalos & Vngaros de regnis teſtati leguntur, id commendationis tantum vim apud populum habebat. Simile eſt, quod apud Livium legimus, Regem Macedonum Philippum, cum Perſea à regno arcere, & ejus loco regem facere vellet Antigonum fratris ſui filium, obiiſſe Macedoniæ urbes, ut Principibus illum commendaret. Alioqui teſtatur Herodotus Hiſtoricus omnium antiquiſſimus, omnium populorum fuiſſe conſuetudinem, ut natu prior regnum obtineat. Quin & ex conſuetudine, ſi Ægyptum & Britanniam excipias, ſequior ſexus regno utplurimum excluditur. Mortuo vero avo nepos ex filio defuncto, qui major natu fuerat, ſuccedit, non vero frater minor. ſicut & illa cauſa coram Ephoris apud Lacedæmonios agitata & deciſa fuit. Et ex conſuetudine ita ſervatur. *Grot.*

Liberos ſumpſiſſe.] Ita Græci, Theophilus & Harmenopulus, λαμβάνειν pro adoptare uſurpant. *Coler.* *Sumpſiſſe.* Per adoptionem.

Juſta.] Id eſt, exequias funebres. *Juſta.* In codice Nazariano legitur, *juſtitium.* Quod excutiant homines Libitinę amici. nam mihi profecto ferme ſe probat. *Grut.* Omnino rejiciendum, quid enim ea, magnifice juſtitium facere? *Thyſ.*

Ne medius ex tribus.] Quicquid Goropius Becanus dicat, dextra ſedere honoratior locus, quam ſiniſtra, erat apud Romanos: quod ex plurimis locis demonſtrat Lipſius lib. II. Elect. cap. II. & locum alicui claudere, idem, quod ſiniſtra in-

das honori ducitur, Iugurtha foret. Dein tamen, ut ætati concederet, fatigatus à fratre, vix in partem alteram transductus est. Ibi cum multa de administrando imperio differerent, Iugurtha inter alias res jacit, oportere quinquennii consulta, & decreta omnia rescindi. Nam per ea tempora confectum annis Micipsam parum animo valuisse. Tum idem Hiempsal placere sibi respondit: nam ipsum illum tribus his proxumis annis adoptione in regnum pervenisse. Quod verbum in pectus Iugurthæ altius, quam quisquam ratus, descendit. Itaque ex eo tempore ira & metu anxius, moliri, parare, atque ea modo in animo habere, quibus Hiempsal per dolum caperetur. Quæ ubi tardius procedunt, neque lenitur animus ferox: statuit quovis modo inceptum perficere. Primo conventu, quem ab regulis factum supra memoravi, propter dissensionem placuerat dividi thesauros, finisque imperii singulis constitui. Itaque ad utramque rem tempus decernitur, sed maturius ad pecuniam distribuendam. Reguli interea in loca propinqua thesauris alius alio concessere.

Sed

stra incedere. Atque idem comes exterior appellatur. Horatius:

—— Nec tamen illi
Tu comes exterior, si jusserit ire recuses.

Quomodo interpretandi sunt versus Ovidii, ubi dicit:

Et medius juvenum non indignantibus ipsis
Ibat, & interior, si comes unus erit.

Interior, id est, dexter. Vide Lipsi. ibid.

Iacit.] Ita Manuscriptum, non ut vulgo, *ait*, i. e. inter alia hoc significat & innuit, oportere quinquennii consulta, &c. Nam sic interdum hoc verbo utimur. Cicero ad Atticum 2. Sed illud quid sit, scire cupio, quod jacis obscure. Livius 6. ab V. C. Ad hoc domi concionantis in modum sermones pleni criminum in Patres: inter quos, cum amisso discrimine, vera an falsa jaceret, thesauros Gallici auri occultari à Patribus jecit. pro, *significavit*. Sed & verbo jactare in eodem significato utitur. *Riv.*

Parum animo valuisse.] Id est, non satis intellectu valuisse.

Fines imperii.] Divisio hæc regnorum hæreditaria funestos ut plurimum habuit exitus, & firmum sæpe antea imperium dilaceravit: fratrum enim æmulatio, quæ neque parem ut plurimum, neque superiorem ferre potest, ubi in odium erupit, non nisi civili sanguine vel insigni aliqua calamitate extinguitur.

Oppidr

Sed Hiempſal in oppido Thirmida forte ejus utebatur domo, qui proxumus lictor Iugurthæ, carus acceptuſque ei ſemper fuerat: quem ille caſu miniſtrum oblatum promiſſis onerat, impellitque, uti tamquam ſuam domum viſens eat: portarum claves adulterinas paret: nam veræ ad Hiempſalem referebantur: ceterum, ubi res poſtularet, ſe ipſum cum magna venturum manu. Numida mandata brevi conficit: atque, uti doctus erat, noctu Iugurthæ milites introducit. Qui poſtquam in ædes irrupere: diverſi regem quærere: dormientis alios, alios occurſantis interficere: ſcrutari loca abdita: clauſa effringere: ſtrepitu & tumultu omnia miſcere: cum interim Hiempſal reperitur, occultans ſe tugurio mulieris ancillæ, quo initio pavidus, & ignarus loci profugerat. Numidæ caput ejus, uti juſſi erant, ad Iugurtham referunt. Ceterum fama tanti facinoris per omnem Africam brevi divulgatur: Adherbalem, omniſque, qui ſub Micipſæ imperio fuerant,

Oppido Thirmida.] Exemplar Florentinum, Venetum, atque ex his derivata, In oppidum Thirmida: quaſi ad verbum (Conceſſere) referatur. ſed perperam, meo judicio. *Rivi. Thirmida.* Vrbs, ut apparet, Numidiæ. Thirimida quoque Vrbis nomen videtur apud Priſcianum: forſan eadem cum hac noſtra. *Ortel.*

Domo utebatur.] Aldinus Codex hæc verba (forte ejus utebatur domo) Parentheſeos ſignis incluſerat, cum nominativus Hiempſal ad (utebatur) verbum conſtruatur. Soldus hanc domum Hiempſalis eſſe credidit, cum ſit lictoris. Et ipſe author ſtatim de Iugurtha, atque adeo de lictore ſubjungit: impellitque, uti tanquam ſuam domum viſens eat. Soldum Badius in hoc recte redarguit, ut eum qui authoris ſenſum non intellexerit. *Glar.*

Proxumus lictor.] Proximus lictor dicebatur, qui proxime magiſtratum vel regem præcedebat. unde autem dictus ſit lictor, docent Gellius lib. XII. cap. 3. & Plutarchus in Quæſtionibus. *Caſt.*

Proximus lictor. Vide Turnebum lib. II. cap. 9. & lib. XXVII. c. 21. Alius ab hoc primus lictor, id eſt, πρωτολεκτωρ, quem vetus Gloſſarium erudite primivirgium exponit. *Coler.*

Portarum.] Hic quidam exiſtimant Salluſtium loqui de portis oppidi: hac (ut puto) ratione ducti, quod porta murorum ſit, munitionumque, atque caſtrorum: ut ait Valla. Me haud pœnitet eorum ſententiæ eſſe, qui exiſtimant, lictorem paraviſſe adulterinas claves ædium ſuarum. Vide Sabellicum. *Caſt.*

Tanti facinoris.] Id eſt, tanti ſceleris. facinus in bonam & malam partem accipi poteſt. nam & bonum, & malum facinus dicimus. *Sold.*

Copias

rant, metus invadit. In duas partis discedunt Numidæ: plures Adherbalem sequuntur, sed illum alterum bello meliores. Igitur Iugurtha quam maxumas potest copias armat: urbis partim vi, alias voluntate imperio suo adjungit: omni Numidiæ imperare parat. Adherbal, tametsi Romam legatos miserat, qui senatum docerent de cæde fratris, & fortunis suis; tamen fretus multitudine militum, parabat armis contendere. Sed ubi res ad certamen venit, victus ex prœlio profugit in provinciam, ac dehinc Romam contendit. Tum Iugurtha, patratis consiliis, postquam omni Numidia potiebatur, in otio facinus suum cum animo reputans, timere populum R., neque advorsus iram ejus usquam, nisi in avaritia nobilitatis & pecunia sua, spem habere. Itaque, paucis diebus, cum auro argentoque multo legatos Romam mittit: quîs præcipit, uti primum veteres amicos muneribus expleant: dein novos acquirant: postremo, quemcunque possint largiundo parare, ne cunctentur. Sed ubi Romam legati venere, & ex præcepto regis hospitibus, aliisque, quorum ea tempestate in senatu auctoritas pollebat, magna munera misere: tanta commutatio incessit, ut ex maxuma invidia in gratiam

Copias armat.] In Merseburgensi & impressis vetustioribus, Copias parat: pro, comparat. In cæteris manuscriptis est vulgata lectio, consentiente Beroaldino. *Riv.*

Patratis consiliis.] Id est, perfectis consiliis, id est, cum perfecisset id, quod facere decreverat: videlicet, cum Hiempsalem interfecisset, & alterum fratrem Adherbalem regno expulisset, & totum regnum Numidiæ usurpasset, sicuti facere cogitaverat. *Sold.*

Avaritia.] M. Tullius Offic. 2. scribit, Cajum Pontium Samnitem optare solitum, ut ad illa tempora se Fortuna servasset, & tunc esset natus, quando Romani dona accipere consuevissent, non fuisse passurum eos diutius imperare. Adeo scilicet humana cupiditas ad istas utriusque materiæ laminas caligat, quibus tamen, ut alibi Romanus Sapiens, terra, ut noxiis rebus, maloque gentium in medium proditis, toto pondere incubuit. Resistit quis, aut obloquitur? os illi argento verbera, obstruetur. Vide Senecam.

Hospitibus.] Vel qui susceperant legatos hospitiis, vel qui aliquando susceptus fuerant hospitio à Iugurtha in provincia Numidiæ. *Sold. Hospitibus.* Scilicet regis, id est, iis, quibuscum jus hospitalitatis habebat se mutuo recipiendi hospitio. *Bad.*

Ne

gratiam & favorem nobilitatis Iugurtha veniret. quorum pars ſpe, alii præmio inducti, ſingulos ex ſenatu ambiundo nitebantur, ne gravius in eum conſuleretur. Igitur, ubi legati ſatis confidunt, die conſtituto ſenatus utriſque datur. Tum Adherbalem hoc modo locutum accepimus.

P. C. Micipſa pater meus moriens mihi præcepit, „ uti regni Numidiæ tantummodo procurationem exi- „ ſtumarem meam; ceterum jus, & imperium penes vos „ eſſe: ſimul eniterer domi militiæque quam maxumo „ uſui

Ne conſulereiur.] Id eſt, ne per conſultationem definiretur. *Idem.*

Micipſa pater meus, &c.] In eandem ſententiam apud Livium Decadis quintæ lib. 5. locutus eſt in Senatu Romæ Maſiniſſæ filius, cui nomen Maſgabæ fuit. *Caſt.*

Imperium ejus penes vos eſſe.] Imperium hoc, ſive ἡγεμονία, libertatem ſociorum non tollit, neq; is qui fœdere ſupremus eſt, cæteris libertatem adimit. Vnde Livius: Græci domeſticis quondam viribus etiam imperium amplectebantur; nunc imperium ubi eſt, ibi ut ſit perpetuum optant: libertatem veſtris tueri armis ſatis habent. Egregie quoque Florus: Illi quoque reliqui, qui immunes imperii erant, ſentiebant tamen magnitudinem, & rectorem gentium Populum Romanum reverebantur. Et recte Andronicus Rhodius poſt Ariſtotelem amicitiæ inter diſpares hoc ait proprium, ut potentiori plus honoris, infirmiori plus auxilii deferatur. Scimus, quid ad hanc quæſtionem Proculus reſponderit, ſcilicet liberum eſſe populum, qui nullius alterius poteſtati ſubjectus ſit, licet in fœdere comprehenſum ſit, ut is populus comiter alterius majeſtatem conſervaret. Si ergo populus tum fœdere obligatus liber manet, etiam ſummum alterius imperium non agnoſcit. Addit Proculus, illud adjici in fœdere, ut intelligatur alterum populum ſuperiorem eſſe, non ut intelligatur alterum non eſſe liberum. Superiorem hic intelligere debemus poteſtate, (jam enim dixerat talem populum alterius poteſtati ſubjectum non eſſe) ſed auctoritate & dignitate, quod verba ſequentia apta quadam ſimilitudine explicant: quemadmodum, *inquit*, clientes noſtros intelligimus liberos eſſe, etiamſi neque auctoritate, neq; dignitate, neque jure omni nobis pares ſunt: Sic & eos, qui majeſtatem noſtram comiter conſervare debent, liberos eſſe intelligendū eſt. Ita IC. Clientes igitur ſunt in fide patronorum, ita populi fœdere inferiores in fide populi, qui dignitate eſt ſuperior. Etiam in fœdere inæquali plerunque convenire ſolet, ut controverſiæ diſceptentur apud eum, qui ſuperior eſt in fœdere. *Grot.* Imperium itaque hic improprie dicit Salluſtius, erant enim Numidæ ſocii Romanorum. Intelligendum itaque hoc imperium eſt συμμαχικῶς, non δεσποτικῶς, ſocialiter non heriliter. Quanquam fatendum eſt accidere plerunque, ut qui ſuperior eſt in fœdere, ſi is potentia multum antecellat, paulatim imperium proprie dictum uſurpet. Ita Iſocrates imperium Athenienſium regno comparat. Ita Latini querebantur ſub umbra fœderis Romani ſervitutem ſe pati. Sic Ætoli vanam ſpeciem & inane nomen libertatis vo-

„ uſui eſſe populo R. Vos mihi cognatorum, vos in lo-
„ cum affinium ducerem: ſi ea feciſſem, in veſtra amici-
„ tia exercitum, divitias, munimenta regni me habitu-
„ rum. Quæ præcepta patris mei cum agitarem; Iugur-
„ tha, homo omnium, quos terra ſuſtinet, ſceleratiſſu-
„ mus, contemto imperio veſtro, Maſiniſſæ me nepotem,
„ utique ab ſtirpe ſocium atque amicum populi R. regno
„ fortuniſque omnibus expulit. Atque ego, P. C. quo-
„ niam eo miſeriarum venturus eram, vellem, potius ob
„ mea, quam ob majorum meorum beneficia, poſſe me à
„ vobis auxilium petere, ac maxume deberi mihi benefi-
„ cia à populo R. quibus non egerem; ſecundum ea, ſi deſi-
„ deranda erant, uti debitis uterer. Sed quoniam parum
„ tuta per ſe ipſa probitas eſt, neque mihi in manu fuit,
„ Iugurtha qualis foret: ad vos confugi P. C. quibus,
„ quod mihi miſerrumum eſt, cogor prius oneri, quam
„ uſui eſſe. Ceteri reges, aut bello victi in amicitiam à
„ vobis recepti ſunt, aut in ſuis dubiis rebus ſocietatem
„ veſtram appetiverunt. Familia noſtra cum populo R.
bello

cant, & Achæi dixere fœdus eſſe precariam ſervitutem. Similiter quoque apud Tacitum Batavi conqueruntur. Atque hoc modo multas ad ſe traxere provincias rerum callidi Romani. Vid. *Grot.* *Penes vos.* Et ita callide aſſerit, Romanos debere regnum Numidiæ tutari, ut ſuum. *Bad.*

Vtique à ſtirpe ſocium atque amicum pop. Rom.] Hoc autem ideo Adherbal, quaſi Maſiniſſæ nepos eſſet, qui rex ſociuſque & amicus fuerat ab ſenatu appellatus. Cujus nominis honorem & paucis admodum, & pro magnis erga ſe regum meritis atque officiis dare pop. Rom. conſuevit. *Riv.*

Beneficia deberet.] Beneficia debita dicuntur, quæ alii debent ex merito noſtro: gratuita dicuntur beneficia, quæ alii nobis præſtant, non ex merito noſtro, ſed ex gratia ſua & liberalitate, cum nihil nobis debeant. *Sold.*

Quibus utinam non egerem.] Non eſt in ullo uſpiam manuſcripto, quod ſciam, illa optandi particula (Vtinam:) ac mea quidem ſententia rectius eadem abeſt. Qui locum expenderit, ſi cujus modo eſt in literis judicii, mecum haud dubie faciet. Nec exemplar eam Beroaldinum habet. *Riv.*

Secundum ea ſi deſideranda erant.] Ita Priſcianus lib. 14. citat hunc locum. vulgo: ſed ea ſi deſideranda. *Caſt.*

Sed quoniam, &c.] Si locus non eſt corruptus, hic erit fortaſſe ſenſus: Cum in poteſtate mea non fuerit, conformare & emendare Iugurthæ mores: cumque mea probitas per ſeſe parum ab illo tuta foret, ad vos confugi. *Caſtil.*

Vſui.] Id eſt, utilitati.

Fides

bello Carthaginienſi amicitiam inſtituit, quo tempore,, magis fides ejus, quam fortuna petenda erat. Quorum,, progeniem vos, P. C., nolite pati me nepotem Maſiniſ-,, ſæ fruſtra à vobis auxilium petere. Si ad impetrandum,, nihil cauſſæ haberem, præter miſerandam fortunam;,, quod paullo ante rex genere, fama, atque copiis potens,, nunc deformatus ærumnis, inops, alienas opes exſpecto:,, tamen erat majeſtatis populi Rom. prohibere injuriam;,, neque pati, cujuſquam regnum per ſcelus creſcere. Ve-,, rum ego iis finibus ejectus ſum, quos majoribus meis,, populus R. dedit: unde pater, & avus meus una vobiſ-,, cum expulere Syphacem, & Carthaginienſes. Veſtra,, beneficia mihi erepta ſunt, P. C. vos in mea injuria de-,, ſpecti

Fides ejus magis quam fortuna.] Quia tunc Maſiniſſa pauper erat. Vnde Livius refert, ad eum tranſiſſe tantummodo cum ducentis equitibus. Ergo fides ejus magis quam fortuna erat petenda: quia potentia ejus erat parva, utpote qui ſpoliatus erat à Carthaginienſibus: & cum his poſtea fœdus fecerat. *Sold. Quam fortuna.* Quia tunc maxime attrita erat res Romana. *Bad.*

Nolite pati me nepotem Maſiniſſæ.] Recte judicavit Bongarſius, hæc poſteriora verba in textum irrepſiſſe, & ex ſuperioribus deſumptum, ubi dixit ſe Maſiniſſæ nepotem. *Putſchius.*

Aerumnis.] Id eſt, per ærumnas. Ærumnæ proprie dicuntur labores onerosi, dictæ ab ærumnulis, quæ (ſecundum Plautum) ſunt furcillæ, quibus religatas ſarcinas viatores gerebant, ſecundum Feſtum Pompeium. Cic. 2. de Fin. majores noſtri labores non fugiendos, tutiſſimo tamen verbo, ærumnas etiam, ut video, nominarunt.

Expecto.] In aliis eſt, Expeto. Vtrumque mea quidem ſententia, ſic quadrat, vix ut noris, utrum alteri præferas: niſi quod prius illud eſt in codicibus manuſcriptis. *Riv.*

Majeſtatem.] Pulchre Cicero in Divinatione ſua: Clariſſimi viri noſtræ civitatis temporibus optimis, hoc ſibi ampliſſimum pulcherrimumque ducebant, ab hoſtibus, clientibuſve ſuis, ab externis, qui in amicitia Populi Romani eſſent, injurias propulſare, eorumque fortunas defendere. Vnde & Liv. lib. XXXIII. deprædicat gentem hanc Romanam, quod ſua impenſa, ſuo labore ac periculo bella gerat pro libertate aliorum: nec hoc finitimis, aut propinquæ vicinitatis hominibus, aut terris continenti junctis præſtet, maria trajiciat, ne quod toto orbe terrarum injuſtum imperium ſit, & ubique jus, fas, lex potentiſſima ſit.

Per ſcelus creſcere.] Sicuti creſcit regnum Iugurthæ per ſcelus, qui Hiempſalem dolo interfecit, & Adherbalem regno expulit. *Sold.*

Veſtra beneficia mihi erepta ſunt.] Id eſt, non poſſum uti veſtro beneficio: quia id quod vos dediſtis aliquando majoribus meis, mihi abſtulit Iugurtha. *Idem.*

Vos in mea injuria deſpecti.] Dum Iugurtha facit injuriam, vos deſpicit. Et

„ ſpecti eſtis. Eheu me miſerum! huccine, Micipſa pa-
„ ter, beneficia tua evaſere, uti quem tu parem cum libe-
„ ris tuis, regnique participem feciſti, is potiſſimum ſtir-
„ pis tuæ exſtinctor ſit? numquamne ergo familia noſtra
„ quieta erit? ſemperne in ſanguine, ferro, fuga verſabi-
„ mur? Dum Carthaginienſes incolumes fuere, jure o-
„ mnia ſæva patiebamur. hoſtis ab latere: vos amici pro-
„ cul: ſpes omnis in armis erat. Poſtquam illa peſtis ex
„ Africa ejecta eſt, læti pacem agitabamus: quippe, quîs
„ hoſtis nullus erat, niſi ſorte quem vos juſſiſſetis. Ecce
„ autem ex improviſo Iugurtha, intoleranda audacia, ſce-
„ lere, atque ſuperbia ſeſe efferens, fratre meo, atque eo-
„ dem propinquo ſuo interfecto, primum, regnum ejus
„ ſceleris ſui prædam fecit: poſt, ubi me iiſdem dolis ne-
„ quit capere, nihil minus, quam vim aut bellum exſpe-
„ ctantem, in imperio veſtro, ſicuti videtis, extorrem pa-
„ tria, domo, inopem, & coopertum miſeriis effecit, ut
„ ubivis tutius, quam in meo regno eſſem. Ego ſic exiſtu-
„ mabam, P. C. uti prædicantem audiveram patrem
„ meum; qui veſtram amicitiam diligenter colerent, eos
„ multum laborem ſuſcipere, ceterum ex omnibus maxu-
„ me tutos eſſe. Quod in familia noſtra fuit, præſtitit, ut
„ in omnibus bellis adeſſet vobis: nos uti per otium tuti
„ ſimus, in manu veſtra eſt, P. C. Pater nos duos fratres
„ reliquit: tertium Iugurtham beneficiis ſuis ratus eſt no-
„ bis conjunctum fore. Alter eorum necatus, alter ipſe
„ ego manus impias vix effugi. Quid agam? aut quo po-
„ tiſſumum infelix accedam? generis præſidia omnia ex-
„ ſtincta ſunt: pater, uti neceſſe erat, naturæ conceſſit:
fratri,

›ita indignationem ſenatus contra Iugurtham concitat. *Idem.*

Multum laboris.] Quia Romani tunc multos habebant inimicos. *Bad.*

Familia noſtra.] Id eſt, in poteſtate ejus videlicet. *Badius.* *Quod in familia noſtra fuit, præſtitit.* Vel deeſt aliquid, vel mendum hæret in voce ultima. nam de Maſiniſſa iſthæc accipi vix queunt, cum ipſi tamen magis quàm Micipſæ accommodari poſſint. *Grut.*

Quemadmodum erat neceſſe.] Neceſſitate

fratri, quem minume decuit, propinquus per ſcelus vi-„
tam eripuit: affinis, amicos, propinquos ceteros meos,„
alium alia clades oppreſſit: capti ab Iugurtha, pars in„
crucem acti, pars beſtiis objecti ſunt: pauci, quibus re-„
licta

ceſſitate fatali aut naturali. *Bad.*

Propinquos cæteros meos, alium alia clades oppreſſit.] Aliter: Propinquos cæteros mors, alium alia clade oppreſſit. Rivius aſſerit, ita ſe reperiſſe in Mſſ. tribus: Propinquos cæteros meos, alium alia clades oppreſſit. quæ lectio mihi nō diſplicet. *Caſt.* Et hanc nos ſequimur.

In crucem acti.] Quin de omni cruce dici poſſit altam fuiſſe, & ſublimes pependiſſe, qui affixi huic ligno erant, non eſt dubium. nam & nocentes in crucem tolli, levari dicebantur, aut etiam eam inſcendere & aſcendere. Sed qui putabit omnes ad unum exemplar erectas fuiſſe, ſane erraverit. Sublimes extrā ordinem aliquæ ſtatuebantur: ſi exempla edenda forent in famoſa perſona, & ob atrox facinus, aut ſi hoc ſupplicio veniret afficiendus ille, cujus odium eſſet apud omnes flagrantiſſimum, aut quæcunq; alia cauſa id flagitaret. Cęterum vulgares cruces non admodū altas fuiſſe, ex ſuppedaneo, quod habebant, ſi habuerint, oſtendi poteſt. Non enim appoſitū illis ſuppedaneum, ut cruciarii corpus in illo pedibus ſiſtētis requieſceret, & quaſi ſuſtineretur, ut vulgo perſuaſum doctis eſſe video. Ad hoc enim ſuppactum fuit, ſi tamen fuit, crucibus ὑποπόδιον, ut pede in eo poſito cruciarius poſſit inſcendere per ſe, & lignum quod in medio fixum erat inſidere, eodem prorſus modo, quo eques pede ſtapedi impoſito ad ſublevandum ſe, equum aſcendit. medium itaque crucis lignum, quod eminebat ex anteriore parte, equi lignei vicem habuit, quod inſcendebat & equitabat cruciarius. Vnde & ἀναχεσθαι eo dixit crucifixum Iuſtinus in Tryphonis dialogo. In eo ligno veluti ſubſidebant toto corpore ſuſtentati, quia illud natibus premebant, cruribus hinc inde pendulis. hominis autem ita ſubſidentis brachia utrinque expanſa, ad duas latitudinis partes extremas deligabantur, clavis etiam affixæ: pedes in ima extremitate longitudinis vinciebantur, & clavis configebantur: caput reclinatum habebatur ad extremitatem longitudinis ſummam: nec is pedibus inſiſtebat ſuppedaneo, quod falſo imaginati ſunt. Tribus autē partibus tota crux conſtabat, arrectario ligno, ſive ſtipite, ſive palo, qui erecta ſtatione in terram defigebatur. Staticulum & ſtatumen appellat Tertullianus. Hæc præcipua pars crucis, ſive major, quia longior & denſior. Altera pars tranſverſaria eſt, quæ ideo antenna appellatur, nam arrectaria mali inſtar habet, tranſverſaria antennæ. Hæc pars diſpaſſis brachiis cruciarii, & alligatis quaſi veſtita erat. Quæ directa defigebatur, totum corpus ſuſtinebat rectum. Tertia fuit ſedile, id eſt, lignum quod à medio ſtaticulo ſive ſtipite crucis erecto eminebat, cui inſidebat cruciarius. Crucem ſimilem eſſe Tau Samaritano ex Origene tradit Hieronymus. Ægyptio ſorlan Salebdi, dicere voluit, vel Tavi litere Abyſſinorum. Appendicis loco cenſetur fuiſſe ſuppedaneum. Sed de eo merito dubitatur, cum nulla ejus apud veteres mentio, niſi nos Greg. Turonenſis auctoritas moveat. Vltimo erat ſuperius tabula alba nigris literis notata, in qua cauſa mortis deſcribebatur. Græci λεύκωμα dixerunt. quod idem eſt, teſte Heſychio, atque tabula alba. *Salmaſ.*

Beſtiis.] Vſitatum hoc antiquiſſimis

„ licta eſt anima, clauſi in tenebris cum mærore & luctu, „ morte graviorem vitam exigunt. Si omnia, quæ aut „ amiſi, aut ex neceſſariis advorſa facta ſunt, incolumia „ manerent: tamen, ſi quid ex improviſo mali accidiſ- „ ſet, vos implorarem, P. C. quibus pro magnitudine „ imperii, jus & injurias omnis, curæ eſſe decet. Nunc „ vero exſul patria, domo, ſolus, atque omnium honeſta- „ rum rerum egens, quos accedam, aut quos appellem? „ nationes ne, an reges, qui omnes familiæ noſtræ ob ve- „ ſtram amicitiam infeſti ſunt? an quoquam mihi adire „ licet, ubi non majorum meorum hoſtilia monumenta „ plurima ſint? an quiſquam noſtri miſereri poteſt, qui ali- „ quando vobis hoſtis fuit? Poſtremo, Maſiniſſa nos ita „ inſtituit, P. C. ne quem coleremus, niſi populum R. ne „ ſocietates, ne fœdera nova acciperemus: abunde ma- „ gna præſidia nobis in veſtra amicitia fore: ſi huic impe- „ rio, fortuna mutaretur, una occidendum nobis eſſe. Vir- „ tute, ac diis volentibus, magni eſtis & opulenti; omnia „ ſecunda, & obedientia ſunt: quo facilius ſociorum in- „ jurias curare licet. Tantum illud vereor, ne quos pri-

vata

temporibus fuiſſe ſupplicium, ex Daniele apparet, qui leonibus objiciebatur. Differebat autem ad Beſtias damnari, & ad ludum venatorium, quia illi ſtatim conſumebantur, hi armis inſtructi vitam diutius protrahere poterant pugnando. Cruci quoque affixis nonnunquam beſtiæ crudeli modo ſubjiciebantur.

In tenebris.] Id eſt, in carcere.

Aut ex neceſſariis.] Neceſſarii dicũtur, non ſolum ſanguine, ſed & familiaritate atque amicitia nobis conjuncti. *Sold.*

Incolumia manerent.] Id eſt, ſalva atque integra, & quantum ad vitam, & quantum ad fortunas, & quantum ad dignitatem. Nam ille dicitur incolumis, de cujus ſalute ac dignitate nihil diminutum eſt. *Sold. Incolumia.* Vox hæc à priſcis agricolis deſumpta. Columus enim & culmus, calamum unde & nomen accepiſſe videtur, denotabat. Hinc columis & incolumis, quando nulla erat calamorum ſtrages ſive calamitas.

Omnium rerum honeſtarum.] Id eſt, ad honorem regium aut regalem pertinentium. *Bad.*

Poſtremo.] Ac ſi diceret: Etiamſi haberem, præter vos, unde præſidium petere poſſem, non peterem: quia avus noſter Maſiniſſa ita nos docuit, ne cum aliquo populo ſocietatem haberemus, niſi cum pop. Rom. Dicebat enim, incolumi imp. Rom. nos quoq; futuros incolumes. Et è contra, ruente & cadente

imperio

vata amicitia Iugurthæ, parum cognita, tranſvorſos „ agat: quos ego audio maxuma ope niti, ambire, fatigare „ vos ſingulos, ne quid de abſente, incognita cauſſa, ſta- „ tuatis: fingere me verba, & fugam ſimulare, cui licue- „ rit in regno manere. Quod utinam illum, cujus impio „ facinore in has miſerias projectus ſum, eadem hæc ſi- „ mulantem videam: & aliquando aut apud vos, aut apud „ Deos immortalis rerum humanarum cura oriatur: ut „ ille, qui nunc ſceleribus ſuis ferox atque præclarus eſt, „ omnibus malis excruciatus, impietatis in parentem no- „ ſtrum, fratris mei necis, mearumque miſeriarum gravis „ pœnas reddat. Iamjam frater animo meo cariſſume, „ quamquam tibi immaturo, &, unde minume decuit, vi- „ ta erepta eſt, tamen lætandum magis, quam dolendum „ puto caſum tuum. Non enim regnum, ſed fugam, exi- „ lium, egeſtatem, & has omnis, quæ me premunt, æru- „ mnas cum anima ſimul amiſiſti: at ego infelix in tanta „ mala præcipitatus, pulſus ex patrio regno, rerum huma- „ narum ſpectaculum præbeo: incertus quid agam, tuas „ ne injurias perſequar, ipſe auxilii egens, an regno con- „ ſulam, cujus vitæ, neciſque poteſtas ex opibus alienis „ pendet. Utinam, emori, fortunis meis honeſtus exitus „ eſſet: ne vivere contemtus viderer, ſi defeſſus malis „ injuriæ

imperio Rom. nos etiam occaſuros eſſe. *Sold.*

Poſtremo Maſiniſſa ita nos inſtituit.] In nonnullis eſt, Micipſa. ut de patre ſuo, non avo loquatur. & ſic quoque Florentinum: licet aliter codices in membrana deſcripti. *Riv.*

Ac diis volentibus.] Benignitate deorum. *Sold.*

Tranſverſos agat.] Id eſt, pervertat, & à recto deducat. *Idem.*

Premunt.] Affligunt.

Rerum humanarum ſpectaculum præbeo.] Sine dubio ingenti artificio hanc concluſionem tractat. Paulo ante (inquit) rex eram: nunc in tanta mala deductus ſum, ut rerum humanarum ſpectaculum & exemplum ſim: quia qui me aſpiciunt, diſcunt ex me, quam mutabilis ſit rerum humanarum natura: quia cum paulo ante rex fuerim, nunc autem tam inops & infœlix, doceo rerum humanarum naturam inſtabilem eſſe, atque volubilem. *Sold.*

Ex opibus alienis.] Id eſt, ex præſidio alieno. *Idem.*

Contemptus.] Id eſt, neglectus, ſpretus. *Sold. Contemptus.* Badius legit *contentus*

„ injuriæ conceſſiſſem. Nunc quoniam neq; vivere lubet,
„ neque mori licet ſine dedecore, P. C. per vos, per li-
„ beros, atque parentes veſtros, per majeſtatem populi
„ R. ſubvenite miſero mihi: ite obviam injuriæ, nolite pati
„ regnum Numidiæ, quod veſtrum eſt, per ſcelus, & ſan-
„ guinem familiæ noſtræ tabeſcere.

„ Poſtquam rex finem loquendi fecit, legati Iugurthæ
„ largitione magis, quam cauſſa freti, paucis reſpondent:
„ Hiempſalem, ob ſævitiam ſuam, ab Numidis interfe-
„ ctum: Adherbalem ultro bellum inferentem, poſtquam
„ ſuperatus ſit, queri, quod injuriam facere nequiſſet: Iu-
„ gurtham ab ſenatu petere, ne ſe alium putarent, ac Nu-
„ mantiæ cognitus eſſet; neu verba inimici ante facta ſua
„ ponerent. Deinde utriq; curia egrediuntur. Senatus ſta-
tim conſulitur: fautores legatorum, præterea magna pars gratia depravata, Adherbalis dicta contemnere; Iugurthæ virtutem laudibus extollere; gratia, voce, denique omnibus modis pro alieno ſcelere, & flagitio, ſua quaſi pro gloria, nitebantur. at contra pauci, quibus bonum & æquum divitiis carius erat, ſubveniendum Adherbali, & Hiempſalis mortem ſevere vindicandam cenſebant, ſed ex omnibus maxume Æmilius Scaurus, homo nobilis,

tentus, & ita interpretatur, utinam honeſte mori detur, ne putarer contentus vivere, ſi ceſſiſſem injuriæ, non redeundo in regnum: quia defeſſus malis.

Injuriæ conceſſiſſem.] Id eſt, locum dediſſem injuriæ. Quid eſt locum dare injuriæ, niſi vinci ab injuria, & injuriam ſuperare non poſſe? *Sold.*

Tabeſcere.] Id eſt, corrumpi.

Depravata.] Corrupta.

Pro alieno ſcelere.] Scilicet ipſius Iugurthæ. ita contendebant pro ſcelere Iugurthæ, ut ſcelus Iugurthæ defenderent, qui Hiempſalem interfecerat, & Adherbalem regno ſpoliaverat. *Sold.*

Æmilius Scaurus.] Hic eſt, M. Æmilius Scaurus, princeps ſenatus, cujus nutu prope terrarum orbis regebatur. hunc laudat ſæpe Cicero, ut gravem, ut conſtantem, ut prudentem virum: nec ſecus Valerius Max. lumen eum ac decus patriæ Scaurum appellat. vide Ciceronem in Bruto, de Off. lib. 1. in oratione pro Fonteio, & ad Lentulum Epiſtola extrema. *Caſtil. Scaurus.* Hic, ut puto, pater eſt ejus Scauri, cujus Ædilitas celebratur à ſcriptoribus, & in ejus denario deſcribitur, cum titulo: M. SCAVRVS ÆD. CVR. in quo item denario ejuſdem ſub Pompeio Magno Proquæſtura & in Syria Præfectura, & geſta

contra

nobilis, impiger, factioſus, avidus potentiæ, honoris, divitiarum; ceterum vitia ſua callide occultans. Is poſtquam videt regis largitionem famoſam, impudentemque, veritus, quod in tali re ſolet, ne polluta licentia invidiam accenderet, animum à conſueta lubidine continuit. Vicit tamẽ in ſenatu pars illa, quæ vero pretium aut gratiam anteferebat. Decretum ſit, uti decem legati regnum, quod Micipſa obtinuerat, inter Iugurtham, & Adherbalem dividerent. cujus legationis princeps fuit L. Opimius, homo clarus, & tum in ſenatu potens, quia conſul, C. Graccho & M.

contra Aretam regem Arabum expreſſa ſunt. *Vrſin.*

Nobilis.] Patricius. Aſconius in oratione pro Scauro filio, & auctor de Viris illuſtribus. *Caſtil. Nobilis.* Æmilia gens fuit patricia majorum gentium, Alba oriunda, ducto à Lepore nomine, ut autor Plutarchus. Diſtinguitur familia his cognominibus. Fuere enim Barbulæ, Lepidi, Mamerciæ, Papi, Paulli. His addit Onuphrius Buas, vel, ut legit Vrſinus, Bucas. Rariores & ſingulares Regilli, & Scauri. Vid. Ant. Auguſtinum de Famil. Rom.

Famoſam.] Id eſt, infamem & turpem. *Sold.*

Impudentem.] Quia nimis aperte & impudenter eam largitionem faciebant legati. *Idem.*

Polluta.] Inquinata, corrupta largitione.

Vicit tamen.] Quamvis pauci ſenatores, & maxime Scaurus, cujus magnà erat in ſenatu auctoritas, cenſerent, Iugurtham eſſe puniendum, & Adherbali ſubveniendum: tamen fautores Iugurthæ vicerunt, ne quid contra ipſum decerneretur. *Sold.*

Vero.] Id eſt, veritati.

L. Opimius.] Is L. Opimius prætor Fregellas cepit, ac diruit: conſul C. Gracchum, & Fulvium pernicioſos cives interfecit, decreverat enim ſenatus, ut videret Conſul, ne quid Reſpublica detrimenti caperet. nec duces ſeditionis necaſſe ſatis fuit. amplius enim tria millia hominum interfecit: quare poſtea accuſatus à Q. Decio tribuno plebis, quod cives Romanos indicta cauſa necaviſſet, defendente Carbone, à populo abſolutus eſt. tandem, quod à Iugurtha pecunia corruptus eſſet, reus Manlia rogatione factus in exilium indigniſſime à Gracchanis judicibus (ut inquit Cicero) ejectus eſt. Livius libro 60. & 61. Cicero in Bruto de Oratore libro 2. in orationibus pro Plancio, pro Seſtio, in L. Piſonem, & in Catilinam: Paterculus in poſteriore volumine. Oroſius l. 5. cap. 12. Florus lib. 3. cap. 15. Auctor de Viris illuſtribus. cap. 65. Plutarchus in Gracchis, Appianus Bellorum civilium lib. 1. *Caſt.*

C. Graccho.] C. Gracchus tribunus plebis inter cæteras leges Agrariam quoque tulit, ob quam frater Tiberius occiſus fuerat, poſt tribunatum igitur, quem per biennium continuaverat, cum ejus leges abrogarentur, tumultum excitavit: ac tandem Aventinum una cum Flacco armata manu occupavit. tum L. Opimius conſul, convocato ad arma populo, & immiſſis Cretenſibus ſagittariis, eos fudit. Flaccus in domo cujuſdam quo fugerat, una cum filio interemptus eſt. Gracchus autem fu-

& M. Fulvio interfectis, acerrume vindictam nobilitatis in plebem exercuerat. Eum Iugurtha, tametsi Romæ in amicis habuerat, tamen accuratissume recepit: dando, & pollicendo multa, perfecit, uti fama, fide, postremo omnibus

giens, cum jam comprehenderetur, cervicem Euporo servo, quem nonnulli Philocratem vocant, incidendam præbuit. Auctores sunt Valer. Max. lib. 6. cap. 8. Macrobius Saturnal. lib. 1. Auctor de Viris illustribus & præterea alii auctores, Livius, Paterculus, Orosius, Florus, Plutarchus, Appianus. *Cast.* *C. Graccho.* Sane Gracchus, ut populo placeret, tulit leges de deducendis coloniis & vestibus publice militibus dandis sine stipendiorum diminutione, de minoribus 17. annis ad militiam non cogendis, de suffragiis sociorum, paresItalos & cives constituens: & præcipue legem frumentariam de annona pauperibus assignanda: de judicibus deligendis extra senatum. Quo favore fretus Cajum Fannium amicum sinum ad consulatum perduxit, tribunus plebis constitutus. Sed Lucius Opimius in consulatu suo pluribus Gracchi legibus derogavit, renitentibus Graccho & amico ejus tunc consule Marco Fulvio: unde orta seditione, Fulvius Aventinum occupat, quem Gracchus sequitur tristis, & parvo duntaxat gladio accinctus: unde juniorem filium Fulvii cum caduceo ad senatum & consulē de concordia misit: qui retulit consulem decreviſſe, si concordiam peterent, Aventinum desererent: quo audito, voluit Gracchus ad senatum proficisci: sed cæteris id non probantibus, filius remissus in carcerem conjectus est à consule avido pugnæ. Nam statim cum magna manu in Aventinum irrumpit: adversarios in fugam vertit, unde Fulvius se in quoddam balneum conjecit, ac paulo post cum majore filio deprehensus occiditur. Gracchus in ædem Dianæ profugit: ubi cum sibi vim inferre vellet, à Licinio & Pomponio fidelissimis familiaribus prohibitus, cum aufugere vellet, ab adversariis in ponte ligneo deprehensus fuisset, nisi familiares illi se pro illo morti opposuissent. quibus cadentibus in sacrum Dearum nemus profugit, ibique à Philocrate servo, qui cum illo aufugerat, id expostulans, occisus est: qui occiso domino supervivere nolens, se quoque interemit. *Bad.*

M. Fulvio Flacco.] Is consul fuit cum M. Plautio Hypseo, anno ab Vrbe condita 628. postea proconsul transalpinos Ligures bello domnit, ac triumphavit anno Vrbis conditæ 630. Livius libro 60. & Marmorum fragmenta, quæ summos magistratus continebant. *Cast.*

Acerrume vindictam.] Legitur in quibusdam libris, victoriam nobilitatis. *Grut.* *Acerrume vindictam nobilitatis in plebem exercuerat.* Nam Opimius consul victor cum tota nobilitate tria millia hominum ex plebe occidit, & quod crudelissimum fuit, occisos sepultura spoliavit, cadaveribus in Tyberim projectis. *Sold.*

Eum Iugurtha.] Opimius princeps legationis cum ad Iugurtham venisset, splendide susceptus est à rege: atque ab eo pecunia corruptus, commodum regis famæ & fidei suæ antepositit, ob quam rem cum Romam rediisset, cum summo dedecore in judicio damnatus est: ut tradit Plutarchus in vita Gracchorum. *Idem.*

In amicis.] Alii, inimicis.

Accuratissime.] Id est, diligentissime. *Sold.*

Fide.] Quam præstare debebat in dividendo regno. *Cast.*

Specie,

bus ſuis rebus commodum regis anteferret, reliquos legatos eadem via aggreſſus, pleroſq; capit: paucis carior fides, quam pecunia fuit. In diviſione, quæ pars Numidiæ Mauritaniam attingit, agro viriſque opulentior, Iugurthæ traditur: illam alteram, ſpecie, quam uſu, potiorem, quæ portuoſior, & ædificiis magis exornata erat, Adherbal poſſedit. Res poſtulare videtur Africæ ſitum paucis exponere, & eas gentis, quibuſcum nobis bellum aut amicitia fuit, attingere. Sed quæ loca, & nationes ob calorem, aut aſperitatem, item ſolitudines minus frequentata ſunt, de iis haud facile compertum narraverim: cetera quam pauciſſumis abſolvam.

In diviſione orbis terræ plerique in parte tertia Africam poſuere: pauci, tantummodo Aſiam, & Europam eſſe; ſed Africam in Europa. ea finis habet ab occidente, fre-

Specie, quam uſu potiorem.] Pulchritudine, quam fructu meliorem. *Caſt.*

Quæ portuoſior.] Quia hæc pars plures portus habebat. *Sold.*

Ob calorem.] Quoniam ſunt in eo terræ cingulo, quod maxime ſolis ardore torretur. *Caſt.*

In diviſione orbis terræ.] Varie terrarum orbem antiqui partiti ſunt. alii enim in quatuor, alii in tres, alii in duas tantum partes diviſerunt: ut ipſe videre poteris apud Herodotum, Iſocratem, Strabonem, & alios tam Græcos quam Latinos auctores. nec tamen illi, qui terrarum orbem in duas partes diviſerunt, inter ſe conſentiunt, ut videmus hoc in loco, & apud Varronem de ling. Lat. 4. & de Re ruſt. libro 1. Strab. lib. 2. & Plin. Nat. hiſt. libro 3. cap. 1. *Caſt.*

Africa.] Dicta eſt Africa lingua Arabica Iffrîc, à verbo فرك ſeu faraca, id eſt, divido: cur autem ſic dicatur, duæ ſunt opiniones, quarum prior hæc eſt, quod ea terræ pars ſit ab Europa mari mediterraneo, ab Aſia vero flumine Nilo ſeparata. Altera quod hoc nomen ab Ifrico Arabiæ fœlicis rege deductum arbitrentur, qui omnium primus hanc terram incoluiſſe fertur. Hic cum adverſus Aſſyriæ regem bellum gereret, ab eodem tandem regno pulſus, cum toto exercitu Nilum tranſmiſit, & occidentem verſus ſuas copias traducens, non prius quievit, quam in eam partem Carthagini vicinam perventum eſt. Hinc eſt, quod Arabes ſolum Carthaginis regionem, & eam partem, quæ occidentem reſpicit, Africam eſſe arbitrantur. *Leo Afric.* Africa ab orientis parte Nilo terminata, pelago à cæteris, brevior eſt quidem quam Europa, quia nec uſquam Aſiæ, & non totius hujus litoribus obtenditur: longior tamen ipſa quam latior, &, qua ad fluvium attingit, latiſſima: utque inde procedit, ita media præcipue in juga exurgens, pergit incurva ad occaſum, caſtigatque ſe molliter, & ideo ex ſpacio paulatim adductior. Vbi finitur, ibi maxime anguſta eſt. Quantum incolitur, eximie fertilis,

fretum noſtri maris & Oceani: ab ortu ſolis declivem latitudinem: quem locum Catabathmon incolæ appellant. Mare

fertilis, verum quod pleraque ejus inculta, & aut arenis ſterilibus obducta, aut ob ſitum cœli terrarumque deſerta ſunt, aut infeſtantur multo ac maleficò genere animalium, vaſta eſt magis, quam frequens. Mare, quo cingitur, à ſeptentrione Lybicum: à meridie Æthiopicum, ab occidente Atlanticum dicimus. Ab ea parte, quæ Lybico adjacet, proxima eſt Nilo provincia, quam Cyrenas vocant. Deinde, cui totius regionis vocabulo cognomen inditum eſt, Africa, cætera Numidæ & Mauri tenent. Vltra Nigritæ ſunt, & Pharuſii, uſque ad Æthiopas. Hi & reliqua hujus, & totum latus, quod meridiem ſpectat, uſq; in Aſiæ confinia poſſident. Ac ſuper ea, quæ Lybico mari abluuntur, Lybies Ægyptii ſunt & Leucoæthiopes, & natio frequens multiplexque Getuli. *P. Mela.* Aphricæ figura eſt, ſi quis in plano conſideret, rectangula triquetra. baſis eſt ora nobis obverſa, ab Ægypto, atque Nilo uſque in Mauritaniam & Herculis columnas: ad rectum vero angulum ei efficitur latus à Nilo per Æthiopiam ductum, ſi id ejiciamus uſque ad Oceanum. latus vero recto angulo ſubtenſum, eſt regio tota, quæ ad Oceanum jacet, inter Æthiopes atque Mauritaniam. loca quæ circa ipſum dictæ figuræ verticem, jam torridæ ſubjacent, tantum freti conjectura quadam dicimus: propterea quod inacceſſa ſunt: unde nec maximam hujus regionis latitudinem dicere promptum eſt. In ſuperioribus tamen hoc diximus, ex Alexandria in Meroën Æthiopici regni caput cunti Auſtrum verſus eſſe ſtadia fere CCIↃↃ. inde recte ad exuſtæ fines & habitabilis alia ſtadiorum III. millia. Maxima itaq; Africæ latitudo ponenda eſt XIII. quatuordecimve millium ſtadiorum: longitudo paulo minor, quam dupla. *Strabo.*

Fretum noſtri maris & Oceani.] Id eſt, fretum Herculeum, quod eſt inter mare noſtrum & Oceanum:

Europam Libyamque rapax ubi dividit unda.

Sed miror, cur non dixerit Salluſtius, Africam habere fines ab occidente Oceanum Atlanticum: ut ait Mela, cæterique fere omnes Geographiæ ſcriptores. *Caſt.*

Ab ortu ſolis declivem, &c.] Pomponius Mela lib. 1. cap. 8. Catabathmos, inquit, vallis devexa in Ægyptum finit Africam. alibi vero ſic ait: Africa ab orientis parte Nilo terminatur: quare dicemus Catabathmum ſecundum Melam ad Nilum uſque protendi. ego tamen ſcio à Catabathmo ad Canopum proximum Nili oſtium longiſſimum eſſe intervallum, ſi Plinio & Straboni credimus: verum etſi plerique Nilum Africæ terminum eſſe voluerunt, Ptolemæus tamen vult Africam ab oriente mari Rubro terminari. Sed te ad Geographiæ ſcriptores rejicio. Catabathmos dicitur Latine deſcenſus, κάτω δὲ καταβαίνω, quod eſt deſcendo. & eſt nomen non tantum vallis, ſed etiam oppidi. Plin. Nat. hiſt. lib. 5. cap. 5. quin Ptolemæus libro 4. meminit & Catabathmi magni & Catabathmi parvi. *Caſt. Declivem latitudinem.* Ciacconius me volente legit, *altitudinem*. Eſt enim καταβάθμος, καταβάσις. Pomponius Mela lib. 1. cap. 8. Catabathmos vallis devexa in Ægyptum, finit Africam. Plin. lib. 5. cap. 5. *Coler.* Sed nullam exputo rationem, cur tot inveniantur, quibus adblandiatur, *altitudinem*, cum eis obſtet & vox Græcanica ſequens, & adjectivum *declivem*. Imo & locus Melæ, quem adducunt, contra ipſos facit. *Gron.*

Catabathmus.] Κατάβαθμος, τόπος ἐν Αι-

Mare ſævum, importuoſum. ager frugum fertilis, bonus pecori, arbori infecundus: cælo, terraque penuria aquarum: genus hominum ſalubri corpore, velox, patiens laborum: pleroſque ſenectus diſſolvit, niſi qui ferro, aut à beſtiis interiere. Nam morbus haud ſæpe quemquam ſuperat. ad hoc, malefici generis plurima animalia. Sed qui morta-

ἐν Λιβύᾳ μεταξὺ Διὸς Ἄμμωνος, καὶ Παραιτονίου. ὁ οἰκήτωρ Καταβαθμίτης, ὡς Φελλὸς, Φελλίτης. Id eſt, Catabathmus locus in Libya inter Iovem Ammonem, & Parætonium: civis Catabathmites, ut Phellos, Phellites. *Steph. Quem locum Catabathmon incolæ appellant.* M. Antonius Sabellicus in caput Plinii quintum libri 5. mendoſe pleroſque cum in Plinio, tum in hoc etiam Salluſtii loco Catabathmum legere, in eoque inſigniter illos errare cenſet. Ipſe Catabathynon legit. Verum Sabellicum, virum alioqui longe doctiſſimum, & de rep. literaria prolixe meritum, vehementer hîc hallucinatum eſſe, cum res ipſa indicat, tum Hermolaus pluribus oſtendit, qui & ſecum facere teſtatur Plinium, Strabonem, Pomponium, Diodorum, Euſtathium, Stephanum, Dionyſium, Martianum, Antoninum, Solinum. Dicitur autem καταβαθμὸς, ἀπὸ τοῦ καταβαίνειν, quod eſt, deſcendere. Vt jure hos rideas, qui vocem eſſe Punicam adnotarant. *Riv.*

Mare.] Libycum.

Importuoſum.] Maxime propter Syrtes. *Caſt.*

Cælo terraque penuria aquarum.] Hinc eſt, quod in Africa diverſa naſcuntur monſtra. Ariſtot. de Hiſt. an. libro 8. cap. 28. & de Generatione an. libro 2. cap. 5. & Plin. Nat. hiſt. lib. 8. cap. 16. *Caſt. Cælo terraque penuria aquarum.* Leo Africanus: Eſt & in Libya regio deſerta plane, arida atque arenoſa, quæ nec fontes, nec rivos, nec ullam habet aquam, præterquam quæ ſalſa ut plurimum rarioribus quibuſdam continetur puteis. Adde, quod ſex interdum aut ſeptem dierum itinere, ne gutta quidem aquæ inveniatur, niſi à mercatoribus, utribus camelis impoſitis, fuerit illis advecta. Et mox: neque parvo mercatorum vitæ periculo illac æſtate tranſitur; tum enim ſæpiſſime evenire ajunt, ut Auſtro increſcente putei omnes arena ſuffocentur. Mercatores vero cum nec puteos ipſos, nec indicium aliquod puteorum reperire queant, extrema intereant ſiti oportet, horumque corpora poſtea hic atque illic, ſole ac æſtu toſta oſtenduntur. Vnum hac in re idque inauditum prorſus illis remedium: cum enim tam ingenti excruciantur ſiti, unum è camelis mactant, è cujus inteſtinis aquam premunt, hanc potant, hanc circumferunt, donec aut puteum quendam inveniunt, aut certe nimia ſiti animam expirent. *Leo Afric.*

Salubri corpore.] Herodotus lib. 4. ait Afros ſaluberrimo eſſe corpore, adſcribitque cauſam, quam nec ipſe omnino probat, nec ego probabilem duco. quare dicemus Afros optima valetudine eſſe, ac diutius vivere, quoniam calidiorem habitant regionem. Ariſtoteles Problematum ſectione 14. *Caſt.* In frigidioribus regionibus ſalubriores ſunt. forſan itaq; ob temperatam vitam diutius vivunt. Vide *Leon. Afric.*

Beſtiis perierunt.] Leo Africanus: habet & Numidia infinitam ſcorpionum atque ſerpentum copiam, quorum morſibus venenoſis multi quotannis interfecti inveniuntur.

Ad hoc malefici generis plurima animalia.] Sit-

mortales initio Africam habuerint, quique poſtea acceſſerint, aut quo modo inter ſe permixti ſint; quamquam ab ea fama, quæ pleroſque obtinet, diverſum eſt: tamen, ut ex libris Punicis, qui regis Hiempſalis dicebantur, interpretatum nobis eſt; utique rem ſeſe habere, cultores ejus terræ putant: quam pauciſſumis dicam. Ceterum fides ejus rei penes auctores erit. Africam initio habuere Gætuli, & Libyes, aſperi, incultique; quîs cibus erat caro ferina, atque humi pabulum, uti pecoribus. Hi neque moribus, neque lege, aut imperio cujuſquam regebantur:

lia.] Sitne (Adhæc) propterea poſitum, ut ſæpe alias: an ad hoc, id eſt, ut homines non veniant ad extremam ſenectutem, dubito. *Glar. Malefici generis.* Vt ſerpentes, leones, hyenæ. Plinius lib. 5. cap. 4. & libro 8. cap. 16. & 30. Solinus cap. 30. & Herodotus lib. 4. *Caſt.*

Africam habuerint.] Id eſt, habitaverint.

Gætuli.] Libyæ interioris populi, & Gætulia eorum regio; Ptolemæo & Stephano. Hos Athenodorus Gartheas vocat, ut ſcribit Villanovanus in ſuo Ptolemæo. Ioſephus eos Euilæos appellat. Plinius habet hic Gætulos Autolales, & Gætulos Daras. Idem habet Gætuliam in Mauritania Cæſarienſi, vicinam Maſſæſulis. Gætulos deſcribit in Tingitano Philoſtratus libro 5. Inter Marmaridas & Nigretes Dionyſius Afer. Apulejus quoque Madauram patriam ſuam (quæ Madaurus Ptolemæi eſt) inter Gętuliam & Numidiam ponit. Hęc ſub Iuba rege erat, teſte Dione. Gentem unam arbitror, ſed vagam. Eſt enim, ut Pomponius ſcribit, natio frequens multiplexque, & ut Silius lib. 3. inquit,

Nulla domus, plauſtris habitant, migrare per arva
Mos, atque errantes circumvectare Penates. *Ortel.*

Libyes.] Lub etiam Hebræis Lybia dicitur. Libyes à colore dici affirmat vir undecunque doctus. Etenim, inquit, λίβυς antiqua lingua Græca niger. Malim ego Libyum nomen deducere ab Hebræo Lub, cujus diverſa ratio eſt. Neque enim ab incolarum colore, ſed à qualitate ſoli ſumptum eſt. nempe لوب lub Arabicè eſt ſitis, & lub verbum ſiti languere, ſicuti Giggeius teſtatur: itaque Lub ſive Libya eſt terra ſitiens, ſicuti à Lucano appellatur:

—— *Per calidas Libyæ ſitientis arenas.*

Quod nomen ſic toti convenit, ut tamen ſpecialius videatur poſſe tribui illi Africæ parti, quam Græci Xerolibyen ex argumento nuncuparunt. Servius in illud Virgil. Æneid. lib. 4. *Hinc deſerta ſiti regio*, &c. Dicit, *inquit*, Xerolybiam, id eſt, partem Africæ quondam, quæ eſt inter Tripolin & Pentapolin. Etiam Arabes hodieque Lub, ſive Libyam appellant, uti liquet ex Avicenna, aliiſque autoribus. *Bouchartus.*

Cibus erat caro ferina, atque humi pabulum.] Appoſite hic Pomponius Mela de illorum moribus: Proximis nullæ quidem urbes, ſtata tamen domicilia ſunt, quæ Mapalia appellantur: victus aſper & munditiis carens. Primores ſagis velantur, vulgus beſtiarum pecudumque pellibus: humi quies, epulæque capiuntur. Vaſa ligno fiunt, aut cortice. Potus eſt lac, ſuccuſque baccarum.

bantur: vagi, palantes, quas nox coëgerat, ſedes habebant. Sed poſtquam in Hiſpania Hercules, ſicut Afri putant, interiit: exercitus ejus compoſitus ex gentibus variis, amiſſo duce, ac paſſim multis ſibi quiſque imperium petentibus, brevi dilabitur. Ex eo numero Medi, Perſæ, & Ar-

rum. Cibus eſt caro plurimum ferina. Nam gregibus (quia id ſolum opimum eſt) quoad poteſt, parcitur. Interiores etiam incultius. Sequuntur vagi pecora, utque à pabulo ducta ſunt, ita ſe ac tuguria ſua promovent, atque ubi dies deficit, ibi noctem agunt. Quanquam in familias paſſim, & ſine lege diſperſis nihil in commune, conſultant tamen, & quod ſingulis aliquot ſimul conjuges, & plures ob id liberi agnatique ſunt, nuſquam pauci degunt.

Palantes.] Id eſt, ſparſi & vagantes.

Hercules.] Interiit in Hiſpania, ſicuti Aphri putant: quia alii, quos Livius & Vergilius ſequuntur, dicunt incolumem in Italiam ex Hiſpania veniſſe, & illic Cacum interemiſſe. *Bad. Hercules.* Plures fuiſſe Hercules ſatis conſtat. Diod. Sic. l. 4. tres fuiſſe ſcribit, alii ſex tradunt (ut docet Cic. de Nat. deorum l. 3.) Varro autem 43. Hercules enumerat, ut notavit Servius. horum omnium res geſtæ uni Herculi Iovis & Alcmenæ filio adſcriptæ ſunt. *Caſtil. Hercules.* Fuit hic Hercules Ægyptius, vel potius Tyrius. Nos non latet Græcos Poëtas hanc ipſam expeditionem Herculi ſuo tribuiſſe. ſed eos mendacii palam arguit templum vetus Gaditanum, in quo colebatur Hercules Phœnicio ritu, non Græco. Appianus Ibericis: Herculis fanum quod eſt apud columnas, Phœnices mihi videntur extruxiſſe: colitur enim hodieque Phœnicio ritu. Et deus ipſe Thebanus non eſt, ſed Tyrius. Proinde & ſcribit Diodorus hoc templũ Phœnices condidiſſe, & præter Arrianum l. 2. & Philoſtrat. de Vita Apollon. lib. 2. cap. 14. ita etiam loquitur Pomponius Mela lib. 3. cap. 6. Templum Ægyptii Herculis, conditoribus, religione, vetuſtate, opibus illuſtre Tyrii condidere: cur ſanctum ſit, oſſa ejus ibi ſita efficiunt. De Templo hoc Gaditano vide Strabonem. *Bouchart.*

Medi.] Media Ptolemæo, Straboni, Plinio, & aliis celeberrima Aſiæ regio, cujus deſcriptionem lege apud Polyb. 5. Ariam olim vocatam refert Pauſanias. & Arios ejus incolas appellat Herodotus. Madæos cum ſacra ſcriptura nominat Ioſephus. Strabo eam in majorem & Atropatiam diſtinguit. Cedrenus eam Aſpracan, & ejus partem ſuperiorem Baſpracan nuncupat. Medenam nominat S. Rufus. Vrbis nomen eſt apud Iſidorum Media, unde Media regio. quod & Trogus aliique ſequuntur. *Ortel.* Sunt qui ad Medos revocant Sarmatarum originem. Plin. lib. 6. cap. 7. ubi de Mæotide agit: Incolunt Sarmatæ, Medorum, ut ferunt, ſoboles, & ipſi in multa genera diviſi. Mela libro 4. Sarmatæ gens habitu armiſque Parthicæ proxima. De Parthis porro Trogus lib. 41. Sermo his inter Scythicum Medumque medius, ex utroque mixtus: veſtes olim ſui moris, poſteaquam acceſſere opes, ut Medis perlucida, ac fluida: armorum patrius ac Scythicus mos. Ex his videtur colligi, Sarmatas, Parthos, & Medos, gentes fuiſſe moribus affines. Oroſius lib. 1. cap. 2. Generaliter Parthia dicitur, quamvis ſcripturæ ſanctæ univerſam ſæpe Mediam vocant. Ita & Æthicus, qui Oroſium ſequitur. *Bouchart.*

Perſæ.] Diſcrimen illud, quod vulgo inter

& Armenii, navibus in Africam transvecti, proximos nostro mari locos occupavere. Sed Persæ intra Oceanum magis: hiq; alveos navium inversos pro tuguriis habuere: quia neque materia in agris, neque ab Hispanis emundi, aut mutandi copia erat. mare magnum, & ignara lingua commercia prohibebant. Hi paullatim per connubia Gætulos secum miscuere: & quia sæpe tentantes agros, alia, deinde alia loca petiverant, semet ipsi Numidas appellavere. Ceterum adhuc ædificia Numidarum agrestium, quæ

inter Persas & Parthos statuitur, neque Tarich agnoscit, neque probat Teixera. Est enim nominale tantum, perinde ac si quis ex Θεσσαλία & Θετταλία diversas quis facere velit regiones. *Scicardus.* Nomen ipsis fuit ab equitatu, quo maxime valebant: equitare à teneris edocti. Herodotus: παιδεύουσι δὲ τοὺς παῖδας ἀπὸ πενταέτεος ἀρξάμενοι, μέχρι οἱ ἐκγένωνται τέσσερα μοῦνα, ἱππεύειν, καὶ τοξεύειν, καὶ ἀληθίζεσθαι. Id est, liberos suos à quinto anno incipientes usque ad vicesimum tria duntaxat edocent, equitare, sagittas jacere, & vera loqui. Qua tamen disciplina primus illos imbuit Cyrus: antea enim, ut tradit Xenophon lib. 1. Cyropæd. In Persiâ, quia & equos alere & equitare difficile est, cum montosa sit regio, vel videre equum rarum erat, & Cyro sic providente, ut narrat idem lib. 4, Persæ ex peditibus equites facti, equis deinceps ita assueverunt, ut nemo Persarum vir bonus videretur ultra pedes ire uspiam: Cyrus enim legem tulerat, ut turpe esset, si quis illorum, quos equis instruxerat, videretur pedes incedens, sive multum, sive parum itineris esset conficiendum. Itaque ex tam repentina mutatione factum, ut hæc regio, Paras, & incolæ Persæ dicerentur, id est, lingua Hebræa Arabica que equites. Antea forsan Elymæi dicti. Vnde in ea sententia est Iosephus, qui Elymos & Elymæos fuisse dicit Persarum Ἀρχηγέτας, Persarum generis autores. *Bouchart.*

Armeni, Persæ.] Per Armeniam, regio Minni intelligi videtur, cujus sacra scriptura meminit. quos, sicuti & Persas, qui Teixera teste iidem erant cum Parthis, multa cum Phrygibus communia habuisse verisimile est. Armenos ideo Phryges genere esse testatur Stephanus. Vnde & Herculem Chon sive Cân, id est, dominum appellatum fuisse existimo. Phryges autem cum veteribus Germanis multa habuere communia, sicuti Persæ; quia autem arca Noë fatali illo diluvio Gordiæis primum consedit montibus, inde Phryges, qui eidem quoque cum Armeniis, post diluvium non male antiquissimi mortalium censentur. *Thys.*

Intra Oceanum magis.] Hoc, Intra Oceanum, Badius & recte, & erudite, exponit, introrsus ad Oceanum. Sive Sallustius Oceanum post Atlantes ad occasum, sive post Getulos ad meridiem crediderit. Nam sequentes loci complures ita & exponendi, & intelligendi. *Glar.*

Erat in agris.] Vt qui arboribus sint infœcundi. *Bad.*

Mare magnum.] Quippe ex imperitia navigationis non audebant adhuc se mari vasto committere. Quia antiquissimis illis temporibus propter oram mariti-

quæ mapalia illi vocant, oblonga, incurvis lateribus tecta, quasi navium carinæ sunt. Medis autem & Armeniis accessere Libyes. Nam hi propius mare Africum agitabant: Gætuli sub sole magis, haud procul ab ardoribus: hique mature oppida habuere. Nam, freto divisi ab Hispania mutare res inter se instituerant. nomen eorum paullatim Libyes corrupere, barbara lingua Mauros pro Medis appellantes. Sed res Persarum brevi adolevit: ac postea Numidæ nomine propter multitudinem, à parentibus digressi,

maritimam navigabant, atque propinquitate telluris animos erigebant. Hinc navigatio illa Argonautarum ex Thessalia in Colchos admodum brevis, attamen omnibus admirationi fuit, atque Poëtarum exercuit ingenia. Sicuti & decantatos illos errores duplicis per mare Vlyssei, priusquam in Siciliam insulam ab Ilio perveniisset, intra tam exigua maris spatia exhaustos adeo stupuit Antiquitas, ut Poëtarum Princeps Homerus egregiis suis illos decoraverit numeris, quos nulla temporis abolebit injuria. Itaq; illa ars à rudibus initiis ad suam perfectionem tandem acus Magneticæ inventione pervenit. Vide Gyrald. de Navig.

Mapalia.] Festus, & ex eo Paulus, Mapalia casæ Pœnicæ appellantur. Philargyrius libro 3. Georg.: Mapalia casæ Maurorum, qui eremo habitare dicuntur. Plin lib. 5. cap. 3. Numidæ vero Nomades à permutandis pabulis, mapalia sua, hoc est, domus plaustris circumferentes. מפלה palea vel pales Syris est Agricola, hinc mapale deductum, proprie erat agricolæ tugurium, ut in illo Claudiani;

Agricolæ reserant jam tuta Mapalia Mauri.

Bouch. Dicuntur autem & Mapalia & Magalia. Servius ad lib. 4. Virgilii:

Vt primum alatis tetigit Magalia plantis.

Magalia Afrorum casæ. Glossarium Magalia καλύβαι. Item καλύβια Ἄφρων μαγάλια. Isidorus autem: Magalia quasi magaria dicta, quia Magar Punici novam villam dicunt. *Coler.* Recte utique. מגור id est, Magur enim hodieque Orientalibus habitationem denotat. atque hinc Plautus in Pœnulo, Megaria dixit. *Bouch.*

Curvis lateribus tecta.] Videtur hic locus ita interpungendus. Oblonga, curvis lateribus, tecta, quasi navium carinæ sunt; Cato mapalia veluti cohortes esse dicit. *Vrsin.* Lucem dat Sulpitius Severus, de Virtutibus Monachorum Orientalium: parvum tugurium inter arenas conspicio, cujus tectum, sicut Sallustius ait, quasi carina navis erat. *Putsch.*

Medis autem & Armeniis accessere Libyes.] Ita vulgata habet lectio. Atqui ut Persæ advenæ accessere Getulis, ita Medi ac Armenii externi Libybus accessere: non Libyes Medis ac Armeniis. Quidam codices habebant (Libyas) accusativo Græco. Hoc sensu: Medi ac Armenii accessere Libyas, præpositione ad verbum lata. Quam lectionem ego neutiquam rejicio, & eam secutus est Badius. *Glar.*

Numidæ nomine.] Numidæ vocati. legitur & Nomo-Numidæ: in impresso Lugduni codice apud Gryphium anno Salutis nostræ 1548. legitur

digreſſi, poſſedere ea loca, quæ proxuma Carthaginem Numidia appellatur. Deinde, utrique alteris freti, finitimos armis, aut metu ſub imperium ſuum coëgere, nomen gloriamque ſibi addidere; magis hi, qui ad noſtrum mare proceſſerant: quia Libyes, quam Gætuli, minus bellicoſi: denique Africæ pars inferior pleraque ab Numidis poſſeſſa eſt: victi omnes in gentem nomenque imperantium conceſſere. Poſtea Phœnices, alii multitudinis domi minuendæ

Numidiæ nomo. ut nomos ſignificet præfecturam & regionem. *Caſt.*

Magis hi ad noſtrum mare proceſſerant, quia Libyes, quam Gætuli, minus bellicoſi.] Numidæ, inquit, qui domo digreſſi proxime Carthaginem conſedere, majorem belli gloriam adepti ſunt, quoniam faciliusLibyas proximos, qui minus bellicoſi erant, ſuperaverunt. Numidæ vero, qui interiorem Africam habitabant, minorem ſibi gloriam addidêre: quippe quibus res erat cum Getulis, qui non ita facile ſubigi poterant. in uno tamen ex noſtris exemplaribus legitur: (Magis quam hi, qui ad mare noſtrum proceſſerant) quam lectionem ſequuntur nonnulli, & ita interpretantur: Medi & Armenii, qui ſibi Libyes adjunxerunt, minorem belli gloriam adepti ſunt, quam Numidæ, qui ſe Getulis per connubia miſcuere: quoniam Libyes minus bellicoſi erant, quam Getuli. ſed (ut opinor) Salluſtius de utriſque Numidis, non de Mauris loquitur. quare priorem lectionem magis probo. adjuvant etiam interpretationem noſtram ſequentia verba: Denique Africæ partem, quæ eſt ad mare noſtrum, non quæ ad meridiem vergit. *Caſt.*

Inferior pleraque à Numidis poſſeſſa eſt.] Illud (Inferior) Soldus exponit de parte, quæ magis in plagam Auſtralem deſcendens, meridiem reſpicit. Ego vero puto referendum eſſe ad curſum fluminum Africæ, quæ fere à meridie in Septentrionem currunt, ut Bagrada, Ampſaga, Mulucha, & reliqua. Quanquam poteſt & (Inferior) intelligi, quæ ad occaſum eſt, ut Cæſarienſem quoque Mauritaniam complectatur. Nam eo Syphacis regio pertinebat, quam Maſiniſſa à Romanis poſtea habuit: & ipſe Salluſtius paulo poſt dicturus eſt: Et Numidæ uſque ad flumen Mulucham ſub Iugurtha erant. Mala autem flumen prope Mulucham, apud Ptolemæum duas ſeparat Mauritanias. Sane quanquam Salluſtius prætor in Africa fuerit, multa tamen negligenter de ea ſcripſiſſe videtur, quæ ad loca attinent, quod in poſterioribus oſtendemus. Quod & de Livio in Annotationibus noſtris, maxime in tertiam Decada non ſemel conqueſti ſumus. *Glar.*

Nomenque imperantium conceſſere.] Conſuetudo fuit apud antiquos, ut victi nomen acciperent eorum, qui viciſſent: unde gentes & populi, qui fuerant à Numidis devicti, cuncti bello nomen proprium amiſerunt, & Numidæ ſunt appellati. *Sold.*

Phœnices.] Phœnices, quoad nomen & linguam cum Pœnis iidem ſunt. nam idem prorſus nomen Φοινὸς & Φοίνιξ. nam & Phœnices populi quibuſdam dicti Φοινοί. Ex quo Pœni, qui origine Phœnices erant. In veteri inſcriptione eſt: BELLO POENICIO, id eſt, Punico. & Φοίνιξ Ἀφρικὴ lingua Punica apud Apſyrtum. appellati autem Pœni à tinctura purpuræ; juxta Heſychium enim

nuendæ gratia, pars imperii cupidine ſolicitata plebe, & aliis

enim φοινὸν ſignificat πύῤῥον, ἐρυθρόν. atque hinc φοινίσσω, cruento, unde Homerus:

Φοινίσσετο δ' αἵματι γαῖα.

Id eſt,

Sanguine rubro tingebatur terra.

A colore igitur tincturæ, quæ ibi primum reperta eſt, Φοίνικας Græci appellavere, ut Αἰθίοπας & Μαύρους à colore vultus, quod nigri eſſent: Etenim Αἰθὼψ lingua antiqua Græca niger, ut & Μαῦρος. at purpureum dices à Puniceo diſtat, purpureo autem Tyros & Phœnice laudata. Tibullus:

Africa puniceum, purpureumque Tyros.

Illud autem puniceum Africanum coccineum eſt. Sed & Puniceum in purpura cernitur, præcipue Tyria ac rubente. Tyrio laus ſumma in colore ſanguinis concreti, Plinio teſte. Sanguinis color φοῖνιξ ſive φοινικοῦν. Vnde & alibi Homero purpureus ſanguis dicitur. Præterea purpuræ, quæ colligebantur in orientalibus litoribus, rubri coloris erant. Tales Tyriæ. Non dubium eſt indè nomen accepiſſe Φοίνικας, & in Africa Pœnos. Nec moror Græcos, qui ab Auctore Phœnice Agenoris filio gentis hujus nomen deducunt. Ita ſolent in omnibus. Eodem modo & Καρχηδόνα, cujus nominis evidentiſſima alias cauſa eſt, à quodam Tyrio Carchedone conditam voluere. *Salmaſ. Phœnices.* Magnam olim Phœnicum vim, ſub Ioſuæ tempora, bello ſacro profligatam, maritimam Africæ regionem occupaſſe, hoc eſt, antequam dialectus primigenia degeneraſſet, teſtes ſunt columnæ binæ, olim in Tingitana viſendæ, & Phœnicio ejuſdem ſæculi ſermone inſcriptæ, verbis ſic Græce ſonantibus. ΗΜΕΙΣ. ΕΣΜΕΝ. ΟΙ. ΦΥΓΟΝΤΕΣ. ΑΠΟ. ΠΡΟΣΩΠΟΥ. ΙΗΣΟΥ. ΤΟΥ. ΛΗΣΤΟΥ. ΥΙΟΥ. ΝΑΥΗ. id eſt, nos ſumus, fugientes à facie Iehoſuæ prædonis, filii *Nun*, quod eſt idem, ac ſi dixiſſent, nos Cananæi ſeu Phœnices ſumus. Cum autem Phœnicia lingua Hebræa olim admodum ſimilis fuerit, hinc & à Phœnicibus tranſlata lingua magnam Afrorum partem uſam fuiſſe teſtantur viri magni, utrique Afri, D. Auguſtinus Hipponenſis de Civitate Dei lib. XVI. cap. VI. & Arnobius Siccenſis in Pſalmum CIV. quanquam & aliam, quæ Lybiæ genuina, linguam in uſu fuiſſe docent. Vnde patet, cur Pœnorum & Afrorum linguas ita diſtinxerit Stephanus περὶ Πόλεων. *Selden.* Vide & Bernardum Alderbretum Cordubenſem lib. II. c. II. voluminis, cui titulum vernacula lingua dedit. Varias Antiguedadas, de Eſpanna, Africa, y otras Provincias, ubi diligẽter conquirit Punica veterum ſcriptorum verba. *Phœnices.* Non eſt tam vanum, ut nonnulli putant, à Phœnice Phœnicas appellari. Phœnix idem eſt, qui rex Erythras, Erythras qui Edom ſive Eſavus. De quo ſacra ſcriptura: prodiit autem prior, (nimirum Eſavus) rufus, ſimilis totus togæ villoſæ, quam ob cauſam vocatum eſt nomen ejus Eſavus. Dicitur itaque Eſavus rubicundi vel potius rutili coloris fuiſſe, eo quod referret אדמים uti Exod. 25. cap. habetur, id eſt, pelles arietum rutilantium. Quin & addit poſtea ſanctiſſimus legiſlator Moſes: & dixit Eſau Iacobo: Sine me haurire de iſto edulio rufo admodum, quia venatione feſſus ſum. Iccirco vocavit iterum quiſque nomen Edom. Edom itaque & Erythras idem eſt, qui Phœnix. Φοῖνιξ enim ſignificat Ἐρυθρὸν, πύῤῥον, id eſt, rubrum, rufum. atque hinc mare rubrum ſive Erythræum, unde ſcilicet in Syriæ litora migraverunt primi Phœnices. *Thyſ.*

aliis novarum rerum avidis, Hipponem, Adrumetum, Leptim, aliasque urbis in ora maritima condidere: eæque brevi multum auctæ, pars originibus suis præsidio, aliæ decori fuere. Nam de Carthagine silere melius puto, quam

Hipponem.] Post promontorium Apollinis in magno sinu occurrit Hippo Diarrhytus, & in altero sinu post Rubricatum amnem Hippo Regius. Solinus Græcos equites utrunque condidisse vult, facta ex nomine conjectura. Quod falsum est, & ridiculum. Græcos enim in eam Africæ partem colonias misisse nemo scripsit, neque frequentasse ante Agathoclem. Itaque melior hic fides Sallustio: qui tamen per Hipponem, Diarrhytum intellexisse videtur: de quo in Scylace Geographorum quotquot extant longe vetustissimo hæc legere est: Ab Vtica ad Hippi promontorium Hippi urbs, cui palus adjacet. atque hæc palus Hipponitis vocatur. Hanc urbem & Hippuacram appellat Diodorus lib. 20. Stephanus, alii. Etiam media antiquitas Hipponem Zarithum appellavit, sicuti Zetam dixere pro dicta. Διάρρυτον autem à Græcis appellata, propter aquarum irrigua: nam in vicinia erat stagnum Hipponense, unde & Plin. ad Caninium lib. 9. epist. est in Africa Hipponensis colonia, mari proxima: adjacet navigabile stagnum: ex hoc in modum fluminis æstuarium emergit, quod vice alterna, prout æstus aut repressit, aut impulit, nunc infertur mari, nunc redditur stagno. Omnis hic ætas piscandi, navigandi, atque etiam natandi studio tenetur. Hæc ille. Vt ab hoc stagno Hippo Diarrhytus, ita Regius alter dictus, quia sub Numidiæ regum ditione. Vnde Silius:

——*antiquis dilectus regibus Hippo.*

Hippo autem dictus non ab equis Græca appellatione, sed *Vbbo* Syris & Arabibus stagnum, sinum denotat. Qualem Hipponis situm fuisse docuimus. *Bouchard.*

Adrumetum.] Straboni est Ἁδρύμης, à multis cum spiritu scribitur, Hadrumes, Hadrumetum, & Hadrumentum. Maritima urbs est non incelebris in Byssacio, Africæ regione fertilissima inter Carthaginem & Syrtes. Oros. lib. 1. c. 2. Byssacium ergo ubi Adrumetum civitas. Ager hic fuit longe fertilissimus: unde Vetus inscriptio: COLONIA CONCORDIA VLPIA TRAIANA AVG. FRVGIFERA HADRVMENTINA. & Plin. lib. 17. cap. 5. eum ait esse centena & quinquagena fruge fertilem. Addit procuratorem Augusti ei inde misisse ex uno grano (vix credibile dictu) quadringenta paucis minus germina: misisse Neroni similiter procuratorem CCCCLX stipulas ex uno grano, extareque ea de re epistolas. Adrumeti nomen Scaliger, & ex eo Drusius, Casaubonus aliique in literis primarii Ἔπαυλιν Πλούτωνος, atrium Plutonis & Acherontis ostium explicant, ac si Adrumetum sit idem quod Hebræis הצרמות. Quæ derivatio non placet Bouchardo. *Idem.*

Leptim.] In Africa duæ sunt Leptes, una prope Adrumetum, altera inter Syrtes non procul ab ostio Cinyphi amnis. Illa in Ptolemæo Leptis parva, hæc in Plinio Leptis magna dicitur. Leptis autem nomen Punicum, & stationem denotat. *Idem.*

Aliasque urbes.] Tabracam, Vticam, Carthaginem. Silius Ital. lib. 3. Plin. lib. 5. cap. 19. Iustinus lib. 18. Mela lib. 1. cap. 7. *Cast.*

Carthagine.] Cartha incolis dicta, sive קרתא חדתא *carta hadath*, id est, nova urbs. Solinus: Elissa mulier extruxit, & Carthadam

quam parum dicere: quoniam alio properare tempus monet. Igitur ad Catabathmon, qui locus Ægyptum ab Africa dividit, ſecundo mari prima Cyrene eſt, colonia Thereon, ac deinceps duæ Syrtes, interque eas Leptis: deinde

thadam dixit, Phœnicum ore exprimit civitatem novam. Inde eſt, quod utraque Carthago tam Libyca quam Iberica appellata ſit ἡμιν πόλις. Vide Stephan. & Euſtathium. ex Carthada factũ Καρχηδὼν χ & θ permutatis. Quod Siculorũ proprium eſt, qui pro ὄρνιθες dicunt ὄρνιχες. & nomen Latinum Carthago ex eadẽ eſt origine, ſed ab Hiſpanis interpolata, quibus gama eſt dama, & golphin delphin. Carthaginis tres erant partes, Κώθων, Μέγαρα & Βύρσα. Cothon erat inſula parva, rotunda, Euripo circumdata, utrinque habente in orbem navalia. Feſtus ſcribit Cothones appellari portus in mari interiores, arte & manu factos. Sed inciſionem proprie denotat. nam apud Arabes (Katham) ſignificat incidere. circa mediam porro urbẽ arx fuit, quam Byrſam vocarunt: ſupercilium ſatis erectũ circumquaque habitatum. Ambitus autore Servio, fuit ſtadiorum XXII. vel juxta Eutropium, paulo amplius, quam duo millia paſſuum. Byrſa autem eſt tanquam בצרה *Boſra*, ad vitandam ἡμιφωνίαν. quia Græcæ linguæ genius non patitur ut S & R continuentur. Boſra autem Hebræis eſt munimentum. Byrſam undiquaque cingebat tertia pars Carthaginis, Magalia nomine, de quib. ex Corn. Nepote ita Servius: Carthago autem ſpeciem habet duplicis opidi, quaſi aliud alterum amplecteretur, cujus interior pars Byrſa dicebatur, exterior Magalia. Magalia autem dicta, quaſi magaria, quod magar Punici novam villam dicunt. Vnde & in Plauti Pœnulo legendum:

Cum nutrice una periere à Megaribus.

Et ita Appianus quoque appellat. מגור, ſive Magur habitationem denotat. Hæc de Carthaginis partibus: ambitus idem fuit, qui Babylonis, id eſt, ſtadiorum CCCLX. latitudo ſolum XXV. ſaltem in auſtrali parte, duobus hinc inde Euripis eam in arctum comprimentibus. Murorum altitudinem quadraginta cubitis, latitudinem viginti duobus definit Diodorus lib. 32. nec multo aliter Eutropius lib. 4. Apud Suidam Carthago legitur fuiſſe Vrbs maxima totius terrarum & potentiſſima. Initio belli Punici Carthago civium habuit ſeptingenta millia, & in Africa trecentas urbes ſub ſua ditione. Plura vide ex Strabone & Appiano. *Bouchard.*

Ad Catabathmon.] Non eſt dubium, quin legi debeat *à Catabathmo.* nam poſt Carabathmon Ægypto venientibus prima occurrit Cyrene. *Vrſin.*

Secundo mari.] Exiſtimarem etiam Salluſtium ſcripſiſſe, Secundum mare: non, (Secundo Mari,) niſi hanc eandem dicendi formam inveniſſem apud Oroſium libro 1. cap. 2. Inde, inquit, ſecundo mari, uſque ad aras Philenorum extenditur. nec poſſumus interpretari, Secundo mari, id eſt, cum fluxu maris: ut cum dicimus, ſecundo flumine. *Caſt.*

Prima Cyrene eſt.] Prima civitas, quæ invenitur ad Catabathmon, eſt Cyrene: hæc civitas Cyrene dicitur à regina Cyren, quæ eam condidit, & de ſuo nomine eam appellavit: ut dicit Servius. *Sold.*

Colonia Thereon.] Thera, quæ, cum primum emerſit, Calliſte vocata fuit; una ex inſulis eſt, quæ Sporades dicuntur, diſtans à Creta (ut teſtatur Strabo)

deinde Philenon aræ : quem locum Ægyptum verſus finem imperii habuere Carthaginienſes: poſt aliæ Punicæ urbes. Cetera loca uſque ad Mauritaniam Numidæ tenent. proxime Hiſpaniam Mauri ſunt. ſuper Numidiam Gætulos accepimus, partim in tuguriis, alios incultius vagos agitare. poſt eos Æthiopas eſſe: dein loca exuſta ſolis ardoribus. Igitur bello Iugurthino pleraque ex

ſtadiis ſeptingentis. de qua Mela, Plinius, & alii mentionem faciunt. hæc igitur inſula colonia fuit Lacedæmoniorum, ut ſcribunt Herodotus lib. 4. & Strab. lib. 10. inde Battus, quem alii Ariſtæum, alii Ariſtotelem prius dictum volunt, cum multitudine profectus in Africam, Cyrenem condidit. quam rem ſcripſerunt Herodotus lib. 4. Pauſanias lib. 3. & 10. Strabo lib. 10. & 17. Euſebius in Chronicis, Pindarus & ejus interpres in Pyth. Iohannes Zezes, item interpretes Apollonii in l. 2. & Ariſtophanis in Pluto, Iuſtinus lib. 13. & Solinus cap. 30. hinc Silius Italicus l. 2. & 3. Cyrenenſes Battiadas appellat. de nomine autem urbis variæ ſunt opiniones, ut ex Diodoro Siculo lib. 5. c. 14. Stephano de Vrbibus, Pindaro, Iuſtino, Servio Grammatico, & aliis diſcimus. Illud ſilentio prætereundum minime videtur. Depravatus eſt Euſtathii locus in Dionyſium, ubi excuſus liber habet, Cyrenem Thebanorum coloniam fuiſſe. nam pro Θηβαίων ſcribere debemus Θηραίων. *Caſt.*

Deinde aræ Philenôn.] Vult Salluſtius Philenorum aras poſt duas Syrtes eſſe non longe à parva Syrti. nam ab Ægypto occidentem verſus, poſt Cyrenem eſt Syrtis parva. ſed fallitur Salluſtius, ſi Melæ, Oroſio, Ptolemæo, Straboni, Plutarcho & Polybio credimus. ſunt enim aræ Philenorum juxta Syrtim magnam. *Idem.*

Mauritaniam Numidæ tenent.] Vides Tingitanam ſolam Salluſtio Mauritaniam dictam, Cæſarienſem vero ſub Iugurtha fuiſſe, Syphacis quondam regnum: quippe Mulucham flumen ejus facit fineis, quem Straboni ac Ptolemæo Molochath dictum exiſtimo. Addit Strabo Molochath Mauritaniæ ac Maſſæſylorum fuiſſe terminum, cum Ptolemæus Malvam (forſan legendum Malchan) collocet terminum, aliquanto magis ad orientem, quam Molochath. *Glar.*

Super Numidiam.] Meridiem verſus. *Caſt.*

Aethiopes eſſe.] Hujus nominis regiones duas habet Ptolemæus in Africa, unam, quam ſub Ægypto cognominat: alteram, quam interiorem. Hæc hodie forte Zanzibar, illa autem nunc Abyſſinis habitatur, vocaturq; Abexim à Garcia ab Horto, Habas, à Beniamino. Plinius ſcribit univerſam Æthiopiam olim Ætheriam & Atlantiam appellatam fuiſſe. Hi Æthiopes tam à ſe ipſis, quam ab Aſiaticis omnibus Chuſæi ab auctore ſuo teſte Ioſepho appellantur. Vetus autem hiſtoria habet Æthiopes cum occidentales tum orientales, ſicut & Homerus dicit; & eos nominat Heliodorus lib. 9. Hos in Aſia, Illos in Africa. Vnde & gravis autor Pauſanias 2. Eliac. apud Seres populos eos ſtatuit, ſed hæc noſtra Æthiopia in Africa eſt. *Ortel.*

Deinde loca exuſta ſolis ardoribus.] Perinde loquitur, atque Æthiopas citra Torridam zonam eſſe crediderit: cum

ex Punicis oppida, & finîs Carthaginenſium, quos noviſſume habuerant, populus R. per magiſtratus adminiſtrabat: Gætulorum magna pars, & Numidæ ad flumen uſq; Mulucham ſub Iugurtha erant: Mauris omnibus rex Bocchus imperitabat, pręter nomen, cetera ignarus populi R. itemque nobis neque bello, neque pace antea cognitus. De Africa, & ejus incolis, ad neceſſitudinem rei ſatis dictum.

Poſtquam, diviſo regno, legati Africa deceſſere; & Iugurtha contra timorem animi præmia ſceleris adeptum ſeſe videt; certum ratus, quod ex amicis apud Numantiam acceperat, omnia Romæ venalia eſſe; ſimul & illorum pollicitationibus accenſus, quos paullo ante muneribus expleverat, in regnum Adherbalis animum intendit. ipſe acer, bellicoſus: at is, quem petebat, quietus, imbellis, placido ingenio, opportunus injuriæ, metuens magis, quam metuendus. Igitur ex improviſo finis ejus cum magna manu invadit: multos mortalis cum pecore, atque alia præda capit: ædificia incendit: pleraque hoſtiliter loca cum equitatu accedit. Deinde cum omni multitudine in regnum ſuum convertit, exiſtumans dolore permotum Adherbalem injurias ſuas manu vindicaturum, eamque rem belli cauſſam fore. At ille, quod neque ſe parem armis exiſtumabat, & amicitia populi Romani magis, quam Numidis, fretus erat; legatos ad Iugurtham

cum Ptolemæus, aliique Geographi intra Tropicos ſub æquatore, ac noſtra demum ætas ibi eſſe certo deprehenderit. *Glar.*

Quos noviſſime habuerant.] Quos nuperrime ſubegerant, duce & imperatore P. Scipione Æmiliano, qui Aphricanus eſt dictus: quia imperium Carthaginis, quod erat in Aphrica, Romanò ſubegit imperio, ipſâ Carthagine prorſus deleta & extincta. *Sold.*

Mulucham.] Eſt nomen urbis, & fluvii. Florus lib. 3. cap. 1.: & ſaxeo inditam monti Mulucham urbem per Ligurem aditu arduo penetravit. *Ortel.*

Præmia ſceleris.] Id eſt, impunitatem: quia ſenatus non punivit ſcelus Iugurthæ, immo decrevit ut dimidium regni Numidiæ haberet. *Sold.*

Pollicitationibus.] Id eſt, promiſſionibus: quia legati qui pecuniam & munera paulo ante ab eo acceperant, promiſerant ei ſuum auxilium, fore futurum, ut de eo aliquid tractaretur Romæ in ſenatu. *Idem.*

gurtham de injuriis queſtum miſit: qui tametſi contumelioſa dicta retulerant, prius tamen omnia pati decrevit, quam bellum ſumere: quia tentatum antea ſecus ceſſerat. Neque eo magis cupido Iugurthæ minuebatur, quippe qui totum ejus regnum animo jam invaſerat. Itaque non, ut antea, cum prædatoria manu, ſed magno exercitu comparato, bellum gerere cœpit, & aperte totius Numidiæ imperium petere. Ceterum, qua pergebat, urbis, agros vaſtare, prædas agere; ſuis animum, hoſtibus terrorem augere. Adherbal, ubi intelligit eo proceſſum, uti regnum aut relinquendum eſſet, aut armis retinendum, neceſſario copias parat, & Iugurthæ obvius procedit. Interim haud longe à mari prope Cirtam oppidum utriuſque conſedit exercitus: & quia diei extremum erat, prœlium non inceptum; ſed ubi plerumque noctis proceſſit, obſcuro etiam tum lumine, milites Iugurthini, ſigno dato, caſtra hoſtium invadunt; ſemiſomnos partim, pars arma ſumentes fugant, funduntque: Adherbal cum paucis equitibus Cirtam profugit: &, ni multitudo togatorum fuiſſet, quæ Numi-

A mari prope Cirtam oppidum.] Strabo & Plinius ſcribunt, Cirtham in Mediterraneo eſſe: nec ſecus tradit Mela; inquit enim: Cirtha nõ procul à mari nũc Sittianorum colonia, non tamen ideirco arguitur Salluſt. poterant enim utrique exercitus inter mare & Cirtham conſediſſe, & ita nec longe à mari & prope Cirtham eſſe. Cirtam ſine aſpiratione ſcripſimus, quoniam ſic apud Hirtium, Oroſium, Plinium, Solinum, Strabonem, Ptolemæum, & Appianum ſcriptum invenimus. nec me fugit, apud Melam, Florum, & interdum etiam apud Livium Cirtham legi. *Caſt.*

Cirtham.] Non longe à mari, inter nobiles Numidiæ urbes olim eminens, ac regni Syphacis caput, quæ Conſtantina nunc appellatur, in qua multa collapſa ſunt, quæ Romani Imperii eminebant opera illorum temporum paſſim jacentia, & ſepulchra præſertim Latinis inſculpta litteris. Hujus per agrum torrens excurrit, quem tranſeunt, qui ex Carthagine illuc proficiſcuntur. *Dom. Marius Niger.*

Diei extremum.] Id eſt, extrema pars diei. *Soldus.*

Signo dato.] Videlicet cum buccina, tuba. *Idem.*

Cirtham profugit.] Strabo lib. XVII. ſcribit Adherbalem Vticæ ab Iugurtha obſeſſum ac interfectum fuiſſe, quod nullo modo veriſimile videtur, tum quod repugnat Salluſtio & Livio: tum quod Vtica erat in provincia. non enim credendum eſt, Iugurtham Romanorum urbem obſediſſe. *Caſt.*

Et ni multitudo togatorum.] Niſi, inquit,

Numidas insequentes mœnibus prohibuit, uno die inter duos reges cœptum, atque patratum foret bellum. Igitur Iugurtha oppidum circumsedit: vineis, turribusque, & machi-

quit, cives Iugurthinos milites à mœnibus urbis repulissent, eo die finitum esset bellum, quod inceptum erat. nam urbem Cirtham intrassent, & regem Adherbalem cepissent: sed cives prohibuerunt. *Sold. Togatorum.* Id est, Italicorum. Sane togati sunt proprie Romani. *Badius.*

Vinea.] A similitudine vitis dicta, quæ jugata & in tectum allevata. Sub illa quia considere fas, & latera sic clausa: hæc quoque militaris nomen sumpsit. Describit eam Vegetius lib. IV. cap. XV: Vineas dixerunt veteres, quas nunc Barbaro militarique vocabulo causias vocant. E lignis levioribus machina colligatur, alta pedibus octo, lata septem, longa sedecim. Hujus tectum duplici munitione, tabulatis cratibusque contexitur. Latera quoque vimine sepiuntur, ne saxorum telorumque impetu penetrentur. Extrinsecus autem, ne immissò concrementur incendio, crudis ac recentibus coriis vel centonibus operitur. Cum plures factæ fuerint, junguntur in ordinem, sub quibus subsidentes tuti ad subruenda murorum penetrant fundamenta. E lignis igitur levioribus hæc machina colligabatur, nempe quia transferri opus, & à militibus moveri: hinc ad illum motum indicandum, vineas agere, procedere, proferre dicebant: nam eminus paratæ, paulatim admovebantur ad oppidum, sive, ut sub iis arietem admoverent, sive subruerent muros. Cratibus contexebatur eadem machina, atque hæc præcipua ejus materies & tegmen, ideo Græci γέρρα dicunt: interdum tamen si plura aut graviora in oppido tormenta, nec vim sufferrent hæ craticeæ, faciebant crassiore ligno, hinc Cæsar vocat Porticum, quia species ejus longior. Cæsar: pedalibus lignis conjunctis porticus jungebantur, atque hac agger inter manus proferebatur. *Lipsi.* Vide & Stevvechium. *Vinea.* Posterior ætas Cattos appellavit, quin & ipse Vegetius ita appellavit: ita enim emendandus locus lib. IV. cap. 15. Vineas dixerunt veteres, quas nunc militari Barbaricoque usu Cattos vocant. Ita enim habet in ora editio Parisina, non, ut vulgo, *Causias.* Catti autem ejusmodi sive vineæ, sub quibus miles, in morem felis, quem vulgo cattum appellamus, in subsessis aut insidiis latuit. *Ioh. Isac. Pontan.*

Turres.] In aggere erant turres, & statim ab co structæ, imo & tunc, cum is nondum perfectus: & tutelæ operis ministrorumque causa imponebantur. Vineæ enim primum factæ, ut sub iis commeare miles & aggerere possit: sub eas, (id est, altius quam eæ) ipse agger, & in eo denique turres. Hæ igitur statim structæ, sed paulo ab urbe longius, & ne tela vitiarent aut impedirent. Apud Græcos, aut certe Siculos primum reperta. Ideo caute capiendus Athenæus, qui non dicit Diadem primum reperisse turres ambulatorias simpliciter, sed τὰς φορητὰς πύργους, id est, eas quæ circumferri possunt, solutiles (has forte Appianus vocat ἐπιπλυσμάτους, plicatiles, quia per partes scil. tollebantur, ponebantur, reponebantur: nec enim ad illas, quæ pegmatum modo deprimebantur attollebanturque per cochleas, puto respexisse Appianum) nam simpliciter ambulatoriæ aut subrietatæ, sane jam ante inventæ in Sicilia. Hæc igitur inventio non ipsarum turrium (fixæ illæ jam diu innotuerant in opidis, in castris) sed mobilium, & quæ rotis agerentur. Agebantur rotis ad minimum quatuor, sed & sex aut octo etiam subditas,

machinis omnium generum expugnare aggreditur, maxume festinans tempus legatorum antecapere, quos ante prœlium factum Romam ab Adherbale missos audiverat. Sed postquam senatus de bello eorum accepit, tres adolescentes in Africam legantur, qui ambos reges adeant; S. P. Q. R. verbis nuncient, velle, & censere eos ab armis discedere: ita seque, illisque dignum esse. Legati in Africam maturantes veniunt, eo magis, quod Romæ, dum proficisci parant, de prœlio facto, & oppugnatione Cirthæ audiebatur. sed is rumor clemens erat. Quorum Iugurtha accepta oratione respondit: sibi neque majus quidquam, neque carius auctoritate senatus esse: ab adolescentia sua ita se enisum, ut ab optimo quoque probaretur:

ditas, prout turrium modus esset, legimus. Et oportebat sane humum æquabilem densamque huic rei esse. Actæ igitur rotis, sed latentibus & internis, aut certe interius movendis. Hoc ideo, ne telis hostium, qui agerent, exponerentur, & turris tueretur suos motores: à tergo tamen quidem appliciti, qui propellerent, & licuit, quia non illinc metus. Turres autem triplices, majores, minores, mediæ. Minores erant 60 cubitorum in altitudine, basi quadrata: unumquodque latus 17 cubitorum: 10 tectorum: supremum tectum quintam partem basis habebat. Majores autem & harum sesquialteras, 15 tectorum faciebant, in altitudine cubitos 90. Iterumque duplas, quæ 20 tectis constarent, altas cubitos 120, latas quaquaversum fere 24. Sed turres in tot tabulata non æqualiter surrexerunt, sed instar Phari Ægyptiacæ paulatim, & per ea singula decreverunt: qui modus sane aptior in speciem, in stabilitatem, in motionem. Proceritas autem ipsarum tanta fuit, ut non solum muros, sed etiam turres lapideas altitudine superarent. Latitudo non ad normam artis adstricta, sed pro temporibus, & voluntate struentium mutata. Tecta vero sive tabulata, quæ & fastigia & vertices dicuntur, plerumque plura in turribus, ut defensores plures imponerent, tum ut tormenta, sed non maxima, scalas, pontes, & talia ad invadendum. Frontes harum turrium ferratæ erant, munimen contra ignes. Cum enim præcipuum in eas remedium & repugnatio esset, per jacula ignita, faces, malleolos, murices; repertum, ut totæ ferro tegerentur, aut certe à triplici latere: sic enim stabiliores ob pondus, & igni incorruptibiles. Alia quoque materia turribus interdum circumdata, scilicet centones, coria, storiæ, & ita porro. *Lipsius.*

Machinis.] Testudinibus, balistis, catapultis. De quibus Vitruvius & Vegetius. *Cast.*

Tempus legatorum antecapere.] Ante reditum legatorum Cirtham expugnare. *Idem.*

Sed hic rumor clemens erat.] Id est, hæc fama mitis erat: quia non valde aspera nunciabantur, nec ea res valde divulgabatur. *Soldus.*

Enixum.] Id est, conatum.

Artes.]

tur: virtute, non malitia, P. Scipioni, ſummo viro placuiſſe: ob eaſdem artis à Micipſa, non penuria liberorum, in regnum adoptatum eſſe. ceterum, quo plura bene, atque ſtrenue feciſſet, eo animum ſuum injuriam minus tolerare: Adherbalem dolis vitæ ſuæ inſidiatum: quod ubi comperiſſet, ſceleri obviam iſſe: populum R. neque recte, neque pro bono facturum, ſi ab jure gentium ſeſe prohibuerit: poſtremo, de omnibus rebus legatos Romam brevi miſſurum. ita utrique digrediuntur. Adherbalis appellandi copia non fuit. Iugurtha ubi eos Africa deceſſiſſe ratus eſt, neq; propter loci naturam Cirtham armis expugnare poteſt: vallo, atque foſſa circumdat: turris exſtruit,

Artes.] Id eſt, virtutes.

Non penuria liberorum.] Id eſt, non, quia filios non haberet Micipſa, me in regnum adoptavit: ſed propter virtutem. nam filios duos habebat. *Idem.*

Obviam iſſe.] Id eſt, reſtitiſſe. *Soldus.*

Populum Romanum.] Populus Romanus (inquit) non bene faciet, ſi me prohibeat injuriam mihi illatam repellere: quod jure gentium conceditur unicuique. Nam jus gentium & jus naturale eſt, ut unicuique vim vi repellere liceat. *Idem.*

Vtrique.] Scilicet Legati, & Iugurtha. *Idem.*

Ratus eſt.] Id eſt, opinatus eſt.

Vallo, atq; foſſa.] Erat duplex oppugnatio urbium apud antiquos, ſubita & diuturna. Subita oppugnatio eſt, cum, impetu, nec circũvallatione adhibita, incurrunt. Ad hanc rem corona primũ uſi ad terrendum, aut claudendum, ſed etiam ad diſtinendum. Et hæc corona modo duplex, modo triplex erat, prout res exigebat. Ioſephus dicit urbem Iotapatam duplici peditum corona cinctam fuiſſe, & tertiam ſeriem Equitum exterius poſitam fuiſſe. Bonus ordo: notare. Introrſum pedites, quorum invadere; extrorſum equites, quorum inſpectare & tueri. Et eminus quidem ſeries ita duplex aut triplex; ſed cum appropinquabant, ratio vult magis arctatos, multiplicatoſq; item fuiſſe, in gyro ſcilicet aſſidue anguſtiore. Hoc etiam amplius addendum, primos ordines peditum ſcutatorum graviorumque fuiſſe, qui comminus aſſultarent, invaderentque: retrorſum leves aut velites, ut funditores, ſagittarios, qui eminus pellerent telis, & deturbarent pugnatores. Porro ubi diuturna erat obſidio, foſſam præducebant, vallum conficiebant. Foſſa erat exterius vallo præducta. (Sic enim ab ipſa re dicebant, *Præducere foſſam*, & *deprimere foſſam*, itemque *percutere.*) Ea foſſa lata plurimum 8. pedes, & totidem alta: alii tamen adaugent. Non raro duplex foſſa, ut & duplex vallum legitur, majoris firmitatis aut tutelæ cauſæ. Hanc accincti fodiebant. *Vallum*, eſt aggeſtus è terra & ſudibus, ad labrum interius foſſæ velut murus. Duæ igitur ejus partes. *Agger & Sudes.* *Agger* eſt ipſa terra, cum ceſpites circumciduntur è terra, & ex illis velut murus inſtruitur, altus 3. pedibus ſupra terram. Ceſpes fiebat altus ſemiſſem, latus pedem, longus pedem ſemis: nam nec temere aut pro arbitrio hunc exſcin-

ſtruit, eaſque præſidiis firmat: præterea dies, noctesque aut per vim, aut doliis tentare: defenſoribus mœnium præmia modo, modo formidinem oſtentare: ſuos hortando ad virtutem arrigere: prorſus intentus cuncta parare. Adherbal ubi intellegit omnis fortunas ſuas in extremo ſitas, hoſtem infeſtum, auxilii ſpem nullam, pænuria rerum neceſſariarum bellum trahi non poſſe; ex iis, qui una Cirtam profugerant, duos maxume impigros delegit: eos, multa pollicendo, ac miſerando caſum ſuum, confirmat, uti per hoſtium munitiones noctu ad proxumum mare, dein Romam pergerent. Numidæ paucis diebus juſſa efficiunt: literæ Adherbalis in ſenatu recitatæ, quarum ſententia hæc fuit.

„ Non mea culpa ſæpe ad vos oratum mitto, P. C. ſed „ vis Jugurthæ ſubigit: quem tanta lubido me exſtinguen- „ di invaſit, uti neque vos, neque Deos immortalis in „ animo habeat: ſanguinem meum, quam omnia, malit. Itaque

exſcindere licuit, ſed omnia ad normam. Si terra ſolutior, ut ad ſimilitudinem lateris ceſpes non poſſet abſcindi, tum ſane aut foſſa præducebatur, cujus intrinſecus agger excreſcebat; aut ſepibus ductis, vel interpoſitis ſtipitibus, ramiſque arborum, ne terra facile dilabatur, agger erigebatur. Altus ille ſæpe 10. pedes, totidemque latus. *Sudes*, qui proprie valli, & inde compoſitum ex utroque dixere *Vallum:* nam Vallum & Sudes idem ſunt Servio. Magis priſci dixere & *Suros:* inde *Surculi*, & *Crebriſurum* Ennio, vallum crebris ſuris, id eſt, palis munitum. *Sudium* tamen vox creberrima. Sudes erant ex quocumque & obvio ligno, robuſto tamen, cum daretur: ex robore eas facit Valerius, ex acere Propertius. In oppidis etiam iſtæ ſudes. Sudium forma: Non fuerunt ex æquabili & ſimplici ligno, ſed habuerunt duas eminentias, & velut cornua, aut tres, aut quatuor, id eſt, ramos in majori ſtipite, qui reciſi, ut cornua eminebant: tales præſertim in ſummo erant. Studioſe acutæ fuerunt illæ eminentiæ vallorum, ne quis facile poſſit apprehendendo evellere, lubrico ſcilicet ligno: & contra tranſgreſſum & tranſcenſum. Itaque longiuſculos fuiſſe oportuit hos vallos, cum pars in terram defigeretur, firmamenti cauſa; & pars emineret: etſi implexos & devinctos inter ſe etiam fuiſſe ſciam. Valli modus parte una 2017. pedum, altera pluſculo major 2050. *Lipſius.*

Præſidiis.] Præſidium dicitur à præſidendo. Eſt autem præſidium, electa militum multitudo, ad cuſtodiam alicujus vel urbis, vel arcis, vel caſtelli, vel alterius cujuſpiam loci muniti poſita. *Soldus.*

Trahi.] Id eſt, prolongari.

Extinguendi.] Id eſt, occidendi.

Bene-

Itaque quintum jam menſem ſocius & amicus populi „
R. armis obſeſſus teneor: neque mihi Micipſæ patris „
mei beneficia, neque veſtra decreta auxiliantur: ferro, „
an fame acrius urgear, incertus ſum. Plura de Iugurtha „
ſcribere dehortatur me fortuna mea: etiam antea ex- „
pertus ſum, parum fidei miſeris eſſe. Niſi tamen intelle- „
go illum, ſupra quam ego ſum, petere, neque ſimul „
amicitiam veſtram, & regnum meum ſperare. utrum „
gravius exiſtumet, nemini occultum eſt. Nam initio „
occidit Hiempſalem fratrem meum: dein patrio regno „
me expulit. Quæ ſane fuerint noſtræ injuriæ, nihil ad „
vos. Verum nunc regnum veſtrum armis tenet: me, „
quem vos imperatorem Numidis poſuiſtis, clauſum te- „
net atque obſidet: legatorum verba quanti fecerit, pe- „
ricula

Beneficia.] in Iugurtham, quia Iugurtha à patre meo in filium adoptatus & aſſumptus eſt: & hoc nihil mihi prodeſt, quia Iugurtha impius, & immemor beneficii, ſanguinem meum quærit. *Sold.*

Decreta veſtra.] Id quod vos decreviſtis: videlicet ut uterque partem illam regni teneat, quam legati Romani aſſignaverunt: ipſe Iugurtha hoc negligit; & regnum meum invaſit. *Sold. Decreta veſtra.* Vt Iugurtha ab armis diſcederet. *Caſt.*

Dehortatur fortuna mea.] Seu, infœlix & adverſa fortuna dehortatur me plura ſcribere de Iugurtha: quia timeo, ne mihi non credatur. nam ita evenire ſolet, ut miſeris & infelicibus nõ credatur.

Supra quam ego ſum.] Non me tantum Iugurtha petit, ſed quod majus eſt, totius Numidiæ, & fortaſſe totius Africæ regnum: nec ſperat, ſe poſſe & meo regno potiri, & vobis amicum eſſe, quare nemini dubium eſt, quin ipſe ſpreta amicitia veſtra, etiam vobis invitis meum regnum malit. & hoc eſt quod dicit hiſce verbis: utrum gravius exiſtimet, nemini occultum eſt: id eſt, omnes ſciunt, utrum gravius eſſe ſibi putet Iugurtha: non poſſe, videlicet ſperare amicitiam veſtram, an non poſſe ſperare regnum meum. nam palam eſt, eum gravius putare, non habere regnum meum, quam amicitiam veſtram. *Caſt.*

Neque ſimul amicitiam veſtram, & regnum ſperare meum. Ego intelligo, quod Iugurtha hæc duo ſimul ſperare non poteſt: videlicet ut & amicus veſter ſit, & regnum meum teneat atque uſurpet. Novit enim & intelligit Iugurtha, hoc fieri non poſſe, ut me regno ſpolier, & ſit veſter amicus. Et quamobrem? Quia cum ego junctus ſim ſocietate & amicitia cum populo Romano, aperte intelligit ſe eſſe veſtrum inimicum, ſi me regno ſpoliaverit. jus enim ſocietatis & amicitiæ hoc exigit, ut qui mihi hoſtis eſt, is etiam veſter ſit hoſtis. Cum autem nunc Iugurtha me regno ſpoliaverit, aperte ſe hoſtem pop. Rom. eſſe demonſtrat atque fatetur: quod ſi hoſtis veſter eſt Iugurtha, videte ne regnum Numidiæ, quod eſt veſtrum, ſibi uſurpet. *Sold.*

Quam

„ ricula mea declarant. Quid eſt reliquum, niſi vis ve-
„ ſtra, quo moveri poſſit? nam ego quidem vellem, &
„ hæc quæ ſcribo, & illa quæ antea in ſenatu queſtus ſum,
„ vana forent potius, quam miſeria mea fidem verbis fa-
„ ceret. Sed quoniam eo natus ſum, ut Iugurthæ ſcelerum
„ oſtentui eſſem: non jam mortem, neque ærumnas, tan-
„ tummodo inimici imperium, & cruciatus corporis de-
„ precor. Regno Numidiæ, quod veſtrum eſt, uti libet
„ conſulite: me ex manibus impiis eripite, per majeſta-
„ tem imperii, per amicitiæ fidem; ſi ulla apud vos memo-
„ ria remanet avi mei Maſiniſſæ.

His litteris recitatis, fuere qui exercitum in Africam mittendum cenſerent, & quamprimum Adherbali ſubveniendum: de Iugurtha interim uti conſuleretur, quoniam legatis non paruiſſet. Sed ab iiſdem illis regis fautoribus ſumma ope eniſum, ne tale decretum fieret. Ita bonum publicum, ut in pleriſque negotiis ſolet, privata gratia devictum. Legantur tamen in Africam majores natu nobiles, amplis honoribus viſi: in quîs fuit M. Scaurus, de quo ſupra

Quam miſeria mea fidem verbis faceret.] In nonnullis eſt: vobis faceret. ſed alterum, quod in manuſcriptis quoque eſt, magis probârim: pro, ad credendum mihi vos impelleret: ſeu, ad habendam fidem verbis meis induceret. *Rivius.*

Oſtentui eſſem.] Vt Iugurthæ ſcelera in me potiſſimum palam fierent. *Bad.*

Deprecor.] Vt me tantummodo ab Iugurthæ imperio atque tormentis liberetis, oro. *Idem.*

Conſuleretur.] Id eſt, deliberaretur.

Eniſum eſt.] Elaboratum eſt.

Majores natu.] Id eſt, ſenes: non, ſicuti paulo ante, adoleſcentes. *Sold.*

M. Aemilius Scaurus.] Superius de Æmilia gente breviter quædam diximus, latius hic agere viſum. Æmiliam gentem ab Aimilio Aſcanii F. Feſtus ortam ſcribit: cujus tamen Aimilii præter Feſtum, nullus, quod quidem ſciam, veterum auctorum meminit. Plutarchus in Paullo, à Mamerco Numæ regis filio Æmilios deducit: quod eo facilius credo, quia Æmilii, Mamerci, & Mamercini à gentis Principe dicti ſunt. Quod vero idem propter orationis ſuavitatem & ſaporem, quam Ἀμυλίαν Græci vocant, ſic nominatos tradit, id ſubtiliter magis, quam vere dictum exiſtimare debemus. Æmiliorum autem alii Mamercini à Mamerco, ut diximus, gentis auctore: alii Lepidi à Romani ſermonis lepore: alii Paulli à puſillo corpore nominati, Barbulæ, Papi, Scauri, alii. Atque poſtrema hæc familia, in qua Scauros conſtituimus, abjecta & contempta multis ætatibus ſine honoribus & Magiſtratibus jacuit. Primus M. Scaurus

ſupra memoravimus, conſularis, & tum ſenatus princeps. Hi, quod in invidia res erat, ſimul & à Numidis obſecrati, triduo navim aſcendere: dein brevi Uticam adpulſi, litteras

rus ampliſſimos honores conſecutus eſt. Qua de re Aſconius in Oratione pro Scauro. Dicti Scauri quod talos pedum tumentes haberent, teſte Plinio lib. XI. Vnde Horatius Scaurum pravis fultum male talis Satyra tertia dixit. Legitur vetus inſcriptio in lib. Epigrammatum Vrbis antiquæ L. Æmilii ejus, qui Perſen Macedonem vicit; quam ſubjiciam: PAVLLVS ÆMILIVS IMP. MACEDONIAM TERRARVM IMPERIO POTITAM, DEVICIT, CVIVS VNO DIE LXXII VRBES VENDIDIT. ETIAM INDIAE VICTOR PER VESTIGIA LIBERI PATRIS, ATQVE HERCVLIS ROMANA SIGNA CIRCVMTVLIT. *Strein. M. Aemilius Scaurus.* Vide & de eo Valerium Maximum non uno in loco, & S. Aurelium Victorem, ſive quiſquis Scriptor ille de Viris Illuſtribus, qui Cornelius Nepos eo credi ſolet, quia Nepotis nobis Epitomen dedit. Hominem fuiſſe ſapientem, & tectum gravitate multa, & naturali quadam auctoritate pollentem, Tullius auctor eſt in Bruto, ubi & Hiſtoriam de Vita ſua ſcripſiſſe ait ad L. Fuſidium, quicum arcta ei amicitia erat. Verba ſunt Ciceronis illa: hujus & orationes ſunt, & tres ad L. Fuſidium libri ſcripti de vita ipſius acta: ſane utiles, quos nemo legit: at Cyri vitam, & diſciplinam legunt, præclaram illam quidem, ſed neque tam rebus noſtris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponendam. Meminit & Valerius lib. IV. Plinius, Tacitus, alii. *Voſſ.*

Conſularis.] Conſul fuerat cum M. Cæcilio Metello anno V. C. 638. *Caſt.*

Et tum in Senatu princeps.] Manuſcripta duo, Senatus princeps. Quanquam utrunque recte, & utroque modo Cicero loquitur. Sed & inſcriptione quadam Arimini, Princeps in Senatu, legitur: ubi alias fere, Princeps Senatus. Livius: Princeps (inquit) Senatus tertium lectus P. Scipio Africanus. Hoc genus honoris, ut in Africani vita teſtatur Plutarchus, iis tantum deferri conſuevit, qui autoritatem & gloriam maximis in remp. meritis, præſtantiſſimiſque rebus geſtis eſſent conſecuti. *Rivius. Princeps Senatus.* Princeps Senatus legebatur à Cenſore, cui ſorte lectio obtigiſſet. Livius Decad. 3. lib. 7. *Caſt.*

Res erat in invidia.] Id eſt, in odio. Nam multi moleſte ferebant, quod Iugurtha tam ſceleratus eſſet in Adherbalem, & tam ſuperbus, ut legatis non pariuiſſet. *Soldus.*

Numidis.] Qui venerant ad ſenatum cum literis Adherbalis.

Obſecrati.] Obſecrare proprie eſt, ob ſacra & nobis chariſſima petere. Feſtus: obſecrare eſt opem à ſacris petere.

Vtica.] Punicarum in Africa urbium, ſi Carthaginem demas, nulli ceſſit Vtica. Sexaginta autem ſtadiis à Carthagine diſtabat, ut teſtatur Appianus; nempe verſus occaſum. Stephanus eam ſcribit Tyriorum coloniam fuiſſe. Quod & Iuſtinus affirmat lib. 18.: Cum & opibus & multitudine Tyrii abundarent, miſſa in Africam juventute Uticam condidere. Itaque de antiquitate gloriabatur non parum; quin & eo nomine Carthagini præferebatur. Silius Italicus lib. 3.

Proxima Sidoniis Vtica eſt effuſa maniplis,
Priſca ſitu, Veteriſque ante arces condita Byrſæ.

Ariſtoteles in libro mirabilium: τὴν δὲ Λιβύης ἐν Γύκῃ καλαμίνῃ, ἣ κεῖται μὲν ὡς λέγουσιν, ἐν τῷ ἡλίῳ τῷ μεταξὺ Ἑρμείας καὶ τῶν ἄκρας, ἐπι-

ras ad Iugurtham mittunt, quam ociiſſume ad provinciam accedat; ſe ad eum ab ſenatu miſſos. Ille, ubi accepit homines claros, quorum auctoritatem Romæ pollere audiverat, contra inceptum ſuum veniſſe: primo commotus metu, atque lubidine, divorſus agitabatur. Timebat iram ſenatus, ni paruiſſet legatis: porro animus cupidine cæcus ad inceptum ſcelus rapiebat. Vicit tamen in avido ingenio pravum conſilium. Igitur, exercitu circumdato, ſumma vi Cirtam irrumpere nititur, maxume ſperans, diducta manu hoſtium, aut vi, aut dolis ſeſe caſum victoriæ inventurum. quod ubi ſecus procedit, neque, quod intenderat, efficere poteſt, uti, prius quam legatos conveniret, Adherbalis potiretur; ne amplius morando Scaurum, quem plurimum metuebat, incenderet, cum paucis equitibus in provinciam venit. Ac tametſi ſenatus verbis minæ graves nunciabantur, quod ab oppugnatione non deſiſteret; multa tamen oratione conſumta, legati fruſtra diſceſſere. Ea poſtquam Cirtæ audita ſunt, Italici, quorum virtute mœnia de-

ἐπέκεινα ἢ Καρχηδόνος ὡς σταδίους Δμηθσίους. ἢ καὶ ἑτέρου κλιθῆναι λέγει αὐτὴν τ Καρχηδόνος ἐπὶ Δμηθσίοις ὁδὸν ἡμέρας ἐπὶ, ὡς ἀναγέγραπται ἐν ταῖς Φοινικικαῖς ἱστορίαις. Id eſt: In Libyæ Vtica, quam vocant, quam in ſinu ſitam eſſe ajunt inter Mercurii & Hippi promontoria, ultra Carthaginem ſtadiis fere ducentis, atque annis CCLXXXVII. ante Carthaginem eſſe conditam, ut in Phœniciis hiſtoriis ſcriptum legitur. Vellejus Paterculus circa Codri tempora, qui Sauli fuit æqualis, Tyrios paucis annis poſt Gades Vticam condidiſſe refert. Vrbi igitur tam vetuſtæ nomen fecit ipſa antiquitas. Vtica enim vel Ityca Punicè עתיקא, Itica, id eſt, priſca dicebatur. *Bouchart.* Qui nunc locus à Barbaris Mazachares appellatur. *D. Marius Niger.*

Vticam venere. Vtica igitur in Romana erat provincia, quam accedere poſtea Iugurtham juſſerunt Legati. *Glar.*

Ad provinciam accedat.] Id eſt, in eam partem Aphricæ, quam devicta Carthagine Romani tenebant. *Bad.*

Pollere.] Id eſt, plurimum poſſe in ſenatu.

Circumdato.] Per coronam militarem urbem cincta, eam vi occuparet, irrumperetque. *Vid. ſupra.*

Diducta manu.] Hoſtium. Diviſis & attenuatis Adherbalis copiis, ut undique à mœnibus hoſtes arcerent. *Caſt.*

Caſum.] Pro occaſione dixit. Sic infra: Fortunam illis præclari facinoris caſum dare. Et Tacit. lib. VI. Tunc diſtractis Orientis viribus, & quonam inclinarent, incertus; caſus Mithridati datus eſt occupandi Armeniam vi militum. *Ciaccon.*

Italici.] Quos prius togatos dixerat.

Quæras

nia defenſabantur, confiſi, deditione facta, propter magnitudinem populi Rom. inviolatos ſeſe fore, Adherbali ſuadent, uti ſeque, & oppidum Iugurthæ tradat: tantum ab eo vitam paciſcatur; de ceteris ſenatui curæ fore. At ille, tametſi omnia potiora fide Iugurthæ rebatur; tamen, quia penes eoſdem, ſi advorſaretur, cogendi poteſtas erat, ita, uti cenſuerant Italici, deditionem fecit. Igitur Iugurtha in primis Adherbalem excruciatum necat: dein omnis puberes Numidas, atque negotiatores promiſcue, uti quiſque armatis obvius fuerat, interfecit. Quod poſtquam Romæ cognitum eſt, & res in ſenatu agitari cœpta, iidem illi miniſtri regis, interpellando, ac ſæpe gratia, interdum jurgiis trahendo tempus, atrocitatem facti leniebant. ac ni C. Memmius, tribunus pl. deſignatus, vir acer, & infeſtus

Quæras unde illic Italici? Reſpondeo, ex provincia poſt diviſionem regni per legatos, quaſi pro præſidio impoſiti. *Bad. Italici.* Italicos vel pro Romanis ſumpſit, vel pro iis, qui in Provincia Italici nominis erant. Alioquin inter cives Romanos, Latinos, & Italicos erat differentia. Quippe Latinos Latii incolas, populi Romani fœderatos, jure Latii donatos ex antiquitate liquet: ſic Italicos reliquæ ad Rubiconem Italiæ habitatores, populi Rom. Fœderatos, jure Italico præditos commode definiri poſſe cenſemus. Italiæ enim domicilium eos fecerevit à Gallis & provincialibus: fœderis communio ab iis, vel civibus Romanis, vel peregrinis & exteris, qui quacunque de cauſa in Italiæ oppidis verſarentur: jus Italicum ab iis Italis, qui tum Italiam tenerent, non jure tamen Italico fruebantur. Italicorum porro numerum expleverunt ad mare Tyrrhenum trans Tiberim Etruſci, poſt Latinos ultra Cirim Campani, Lucani, in Siculo Brutii, in Ionio Meſſapii, & Sallentini, ad Adriaticum Apuli, Frentani, Picentes, & Senones: Mediterranei; Vmbri, Sabini, Marſi, Veſtini, Marrucini, Peligni, & Samnites. *Sigon.* Sed hic vel pro quibuſcunque Latinis Romaniſque ſumuntur: vel pro iis, qui ad Imperium Romanum in Provincia Africana pertinerent.

Potiora fide.] Id eſt, quamvis omnia, etſi peſſima, eſſe meliora quam fidem Iugurthæ, videbat. *Sold.*

Excruciatum.] Tormentis ſingularibus affectum.

Miniſtri.] Id eſt, fautores, qui corrupti erant pecunia.

Memmius.] Is eſt, qui poſtea, cum peteret conſulatum, à Saturnino tribuno plebis fuit interemptus, ut Livius libro 69. Cicero in Oratione 4. in Catilinam, Oroſius libro 5. cap. 17. Florus libro 3. & Appianus Bellorum civilium libro 1. literis mandarunt. Illud notandum, errare Auctorem de viris illuſt. qui ſcribit, Memmium (etſi ibi perperam Mummium pro Memmium ſcriptum invenimus) tunc præturæ candidatum, competitorem Glauciæ fuiſſe: cum conſtet, eo tempore Memmium & Glauciam fuiſſe conſulares candidatos.

festus potentiæ nobilitatis, populum Rom. edocuisset id agi, uti per paucos factiosos Iugurthæ scelus condonaretur: profecto omnis invidia, prolatandis consultationibus, dilapsa foret. tanta vis gratiæ, atque pecuniæ regis erat. Sed ubi senatus delicti conscientia populum timet: lege Sempronia provinciæ futuris consulibus Numidia, atque Italia decretæ: consules declarati P. Scipio Nasica, L. Bestia Calpurnius: Calpurnio Numidia, Scipioni Italia ob-

Fuit Memmius mediocris orator, ut ait Cicero in Bruto. *Cast.*

Edocuisset.] Productus fortasse in concionem ab aliquo tribuno plebis, si ipse, cum nondum magistratum iniisset, advocandæ concionis jus non habebat. non enim licebat, nisi magistratibus, convocare ad concionem populum: quod aperte declarat Livius Decadis 4. libro 9. Majores vestri, ne vos quidem, nisi cum aut vexillo in arce posito comitiorum causa exercitus edictus esset, aut plebi concilium tribuni edixissent, aut aliquis ex magistratibus ad concionem vocasset, forte temere coire voluerunt. *Idem.*

Omnis invidia prolatandis consultationibus dilapsa foret.] Unumquodque scelus, quando recens est, atrox & indignum, & punitione dignum videtur: sed si in longum punitio differtur atque protrahitur, per diuturnitatem temporis atrocitas sceleris & invidia minuitur. Fautores igitur & amici Iugurthæ, quotiens in senatu de ipso agitabatur, dabant operam, ut nihil decerneretur, sed in aliud atque aliud tempus differretur: & ita tempus deliberationis prolongando, sensim atrocitatem facti Iugurthæ & invidiam minuebant. *Sold.*

Lege Sempronia.] C. Sempronius Gracchus, de quo supra diximus, legem tulit, ut quotannis senatus duas provincias consulares decerneret. Cicero de Provinciis consularibus: Decernendæ nobis sunt lege Sempronia duæ, scilicet provinciæ. Pro Domo sua ad Pontifices: Tu provincias consulares, quas C. Gracchus, qui unus maxime popularis fuit, non modo non abstulit ab senatu, sed etiam, ut necesse esset quotannis constitui per senatum, decreta lege sanxit: eas lege Sempronia per senatum decretas rescidisti. Sallustius igitur inquit: Cum necesse esset, ut senatus duas provincias consulares (ita enim jubebat lex Sempronia) decerneret, Italiam & Africam consulibus futuris decrevit. *Cast.*

Declarati.] Designati. Consules designabantur sex fere mensibus ante, quam consulatum inirent: ut ex Cicerone, & maxime ex Asconio colligimus. hic enim in expositione orationis 2. contra Verrem ait, comitia consularia fuisse 6. Cal. Augusti. & consulatus inibatur eo tempore (ut supra diximus) Calendis Ian. verum haud semper idem mos fuit, ut docet Livius & Dionysius. nam sæpe cum primum creati sunt, magistratum inierunt. nec eodem semper die, quin etiam nec eodem mense. ut fuse apud Livium & Dionysium videre poteris. *Idem.*

P. Scipio Nasica, & L. Calpurnius Bestia.] Hic P. Cornelius Scipio Nasica pronepos fuit ejus, qui vir optimus à senatu judicatus est: filius autem ejus, qui privatus Tib. Gracchum interemit. Quidquid scribat Valerius Maximus libro 7. cap. 5. nam ita confundit historiam, ut eum non solum Paterculus, Cicero,

lia obvenit. dein exercitus, qui in Africam portaretur, ſcribitur; ſtipendium, aliaque, quæ bello uſui forent, decernuntur. At Iugurtha, contra ſpem nuncio accepto, quippe cui Romæ omnia venire, in animo hæſerat; filium, & cum eo duos familiaris ad ſenatum legatos mittit; iiſque, ut illis, quos Hiempſale interfecto miſerat, præcipit, omnis mortalis pecunia aggrediantur, qui poſtquam Romam adventabant, ſenatus à Beſtia conſultus eſt, placeret ne legatos Iugurthæ recipi mœnibus: iique decrevere, ni regnum, ipſumque deditum veniſſent, ut in diebus proximis decem Italia cederent. Conſul Numidis ex ſenatus decreto nunciari jubet. ita infectis rebus illi domum diſcedunt.

Cicero, & omnes alii coarguant: ſed etiam temporis ratio. de his Scipione & Beſtia hæc Cicero in libro de Claris Oratoribus literis mandavit: P. Scipio, qui eſt in conſulatu mortuus, non multum ille quidem, nec ſæpe dicebat: ſed & Latine loquendo cuivis erat par, & omnes ſale facetiiſque ſuperabat. ejus collega L. Beſtia bonis initiis orſus tribunatus (nam P. Popilium vi C. Gracchi expulſum ſua rogatione reſtituit) vir acer, & non indiſertus triſtes exitus habuit conſulatus. nam invidioſa lege Mamilia C. Galbam ſacerdotem, & quatuor conſulares L. Beſtiam, C. Catonem, Sp. Albinum, civemque præſtantiſſimum L. Opimium Gracchi interfectorem à populo abſolutum, cum is contra populi ſtudium ſteriſſet, Gracchani judices ſuſtulerunt. Hactenus Cicero. conſules hi fuerunt anno ab Vrbe condita 642. vel ſi ſequamur Oroſium 639. *Idem.*

Obvenit.] Vel ſorte, vel pactione. conſules enim plerunque aut comparabant inter ſe provincias, aut ſortiebantur. *Caſt.*

Venire.] Alii, venum ire, hoc eſt, vendi.

Italia cederent.] Duo ſunt de Legatis, quæ ad jus gentium referri paſſim videmus; prius, ut admittantur, deinde ne violentur. De priore locus eſt Livii, ubi Hanno Senator Carthaginienſis in Annibalem ſic invehitur: Legatos ab ſociis, & pro ſociis venientes, bonus Imperator noſter, in caſtra non admiſit: jus gentium ſuſtulit. Quod tamen non ita crude intelligendum eſt: non enim omnes admitti præcipit gentium jus: ſed vetat ſine cauſa rejici. Cauſa poteſt eſſe, ex eo qui mittit, ex eo qui mittitur, ex eo ob quod mittitur. Sic ex eo qui mittit, Senatus Romanus negavit, ſe Carthaginienſium legationem admittere poſſe, quorum exercitus eſſet in Italia. Secundo, ex eo qui mittitur, exemplum eſt in Theodoro, qui ἄθεος vocabatur, quem à Ptolemæo ad ſe miſſum audire Lyſimachus noluit. Tertium, ubi cauſa mittendi ſuſpecta aut odioſa eſt. Ita Iugurthæ Legatis edictum intra decem dies Italiæ finibus excederent, ni regnum & regem deditum veniſſent. Optimo itaque jure etiam rejici poſſunt, quæ nunc in uſu ſunt legationes aſſiduæ, quibus quam non ſit opus, docet mos antiquus, cui tales legationes plane ignotæ fuerunt. *Grot.* de jur. Bell. & Pac. lib. 2. cap. 18.

ſcedunt. Interim Calpurnius, parato exercitu, legat ſibi homines nobilis, factioſos, quorûm auctoritate, quæ deliquiſſet, munita fore ſperabat: in quîs fuit Scaurus, cujus de natura & habitu ſupra memoravimus. Nam in conſule noſtro multæ bonæque artes animi, & corporis erant: quas omnis avaritia præpediebat. patiens laborum, acri ingenio, ſatis providens, belli haud ignarus, firmiſſumus contra pericula & inſidias. Sed legiones per Italiam Rhegium, atque inde Siciliam, porro ex Sicilia in Africam tranſ-

Legat.] Id eſt, legatos ſibi aſſumit. Erant autem Legati, qui ſingulis legionibus præerant: erantque plerunque prætura functi. *Ciac.* Aliter *Legit*: Id eſt, elegit.

Factioſos.] Id eſt, potentes. Factioſi dicuntur, qui multos habent ſui ſtudioſos & ſibi adhærentes. *Sold.*

Munita fore.] Quid ſi legas? Impunita fore. Id certe ſenſus ipſe reſpuere non videtur, quamvis reclamantibus exemplaribus. Niſi (munita) poſitum dicas, pro, Velut præſidio quodam confirmata, & quaſi in tutum collocata. Sed & ſupra: C. (inquit) Bebium tribunum plebis magna mercede parat, cujus impudentia contra jus & injurias omnes munitus foret. pro, armatus & quaſi ſeptus atque vallatus. *Riv.*

Rhegium.] Vrbs in litore Calabriæ è regione Meſſanæ, ſecundum alios in Brutiis ſita, quibus ego me conjungere malim: quanquam Siciliæ Vrbs D. Hieronimo in locis Hebraicis. Hanc Strabo conditam à Chalcidenſibus, & à Dionyſio rege ſolo æquatam, & à Dionyſio juniore ejus partem reſtauratam ſcribit, & Phœbeiam appellatam. Aſchenaz olim dictam docet ex Ioſepho Gabriel Barrius. Idem a Idit eam ab Antiocho apud Halicarnaſſæum Poſidoniam ſive Neptuniam appellatam. Probus Grammaticus in vita Virgilii dicit ex Catonis, orignibus incolas Taurocinos à flumine præterfluente nominatos. Hujus deſcriptionem lege 12. Variat. apud Caſſiodorum. Hodie Rezzo vocatur Leandro teſte. *Ortel.* Docet itidem Strabo, olim terræ motibus divulſam fuiſſe à continente Siciliæ, cujus rei auctores ſunt etiam Sextus Pompejus & Trogus, aliique permulti. Neque id mirum cuiquam videri debet, cum multæ aliæ regiones ſimilem calamitatem vel terræ motu, vel maris violentia paſſæ ſint.

Sicilia.] Quæ & Sicania & Trinacria, aut triquetra Plinio teſte. Trinacrin eam vocat Ovid. lib. IV. Faſtor. Τετρακία habet Dionyſ. Alexandr. & Θρινακία Suidas, niſi vitioſus ſit codex, quo nomine etiam ejuſdem inſulæ urbem habet Diodorus Sic. Inſula autem maris mediterranei eſt celeberrima. Cyclopum terram eam Homerus nominat: Tricervicem Lycophron, & tricuſpidem Pindarus. Sed hæc potius Epitheta, quam Synonyma ſunt. Pars quædam Italiæ quoque, ea nempe quæ Trinacriæ obverſa eſt, Sicilia ſubinde vocatur ab Æliano, Euſtathio, Suida, Theocriti Scholiaſte, aliiſque. neque mirum hoc: his omnibus enim vetuſtior Thucydides lib. 6. ſcribit, Siculos ex hac parte, inde nempe ab Opicis pulſos, in inſulam delatos. Immo ſi Servio, Halicarnaſſæoque credimus, Sicula indigena gens, & omnium prima

tranſvectæ. Igitur Calpurnius, initio paratis commeatibus, acriter Numidiam ingreſſus eſt; multoſque mortalis, & urbis aliquot pugnando cepit. Sed ubi Iugurtha per legatos pecunia tentare, bellique, quod adminiſtrabat, aſperitatem oſtendere cœpit: animus æger avaritia facile converſus eſt. ceterum ſocius, & adminiſter omnium conſiliorum aſſumitur Scaurus: qui tametſi à principio, pleriſque ex factione ejus corruptis, acerrume regem impugnaverat; tamen, magnitudine pecuniæ, à bono honeſtoque in pravum abſtractus eſt. Sed Iugurtha primum tantummodo belli moram redimebat, exiſtumans ſeſe aliquid interim Romæ pretio, aut gratia effecturum: poſtea vero quam participem negotii Scaurum accepit, in maximam ſpem adductus recuperandæ pacis, ſtatuit cum eis de omnibus pactionibus præſens agere. Ceterum interea fidei

prima Romanum agrum incoluit; aliaque Italiæ loca. Plinius eoſdem Galliæ Togatæ partem occupaſſe tradit lib. 3. c. 13. & 14. ante Gallorum nempe in eandem adventum. Siculas urbes etiam in in Campania habet Livius 25. Ita ut fruſtra de eo erroris inſimuletur Stephani volumen à Caſaubono ad 6. Strabonis, & Pintiano ad Melam in Sinueſſa. Pontano autore 6. Hiſtor. Neapol. horum nominis veſtigia adhuc ſuperſunt, poſt Marſorum & Aquilanorum fines, in agro, ubi hodie, mutata prima nominis literâ, Ciculi vocantur. Et eſt vallis Ciciliana, quæ Præcutinorum eſt, in Veſtinis, qui ſunt inter Aternum & Truentum, amnes. *Ortel.* Vid. & Cluver. de Sicil.

Tentare.] Id eſt, experiri.

A principio.] Videlicet quando Adherbal rex Romam venit, & de Iugurtha in ſenatu conqueſtus eſt. Tunc enim Scaurus contra Iugurtham in ſenatu ſententiam dixit, eumque vehementer impugnavit, pleriſque ex factione ejus corruptis. *Sold.*

Belli moram redimebat.] Nihil aliud primum petebat Iugurtha eo precio, quo Beſtiam cæteroſque corruperat, niſi ut traheretur bellum. *Caſt.*

Cæterum interea.] Vide, quid dicat: conſul pecunia corruptus à Iugurtha, pacem ei ſe daturum eſſe promiſerat, ſi inter ſe convenirent: ſed, ut commode de pace tractare invicem poſſent, neceſſe erat ut ambo in colloquium venirent. Igitur conſul, ut Iugurtha ad ſe in caſtra veniret, Sextum quæſtorem ſuum miſit Vaccam, ubi erat Iugurtha, cauſa fidei: puta ut fidem Iugurthæ daret, quod ſine periculo ad conſulem in caſtra veniret. Nam Iugurtha non veniſſet ad conſulem, niſi data ei fides eſſet à conſule, per quam tutus ad eum iret. Hac igitur de cauſa conſul Sextum quæſtorem in urbem Vaccam miſit, videlicet ut fidem Iugurthæ daret: ſed tamen ſimulavit ſe alia de cauſa conſul mittere quæſtorem. Finxit enim, ſe mittere quæſtorem, ut frumen-

fidei cauſſa mittitur à conſule Sextius quæſtor in oppidum Iugurthæ Vaccam: cujus rei ſpecies erat acceptio frumenti, quod Calpurnius palam legatis imperaverat: quoniam deditionis mora induciæ agitabantur. Igitur rex, ut conſtituerat, in caſtra venit: ac pauca præſenti conſilio locutus de invidia facti ſui, atque ut in deditionem acciperetur; reliqua cum Beſtia, & Scauro ſecreta tranſegit: dein poſtero die, quaſi per Saturam ſententiis exquiſitis, in dedi-

mentum acciperet, quod legatis Iugurthæ imperaverat, qui ad ſe venerant. hoc aurem ideo ſimulavit, ne quis intelligere poſſet conſilium ſuum: & ne quis deprehendere poſſet, illum à Iugurtha pecunia eſſe corruptum. *Cast.*

Sextio.] Fortaſſe is eſt, qui poſtea præerat Africæ, cum Marius eo profugit. Appianus Bellorum civilium libro 1. Cæterum & in antiquis lapidibus, & in Græcis libris ſemper fere Sextius, non Seſtius legitur. *Idem.*

Vacca.] Oppidum inſigne Numidarum. etiam in Luſitania Vrbs ejuſdem nominis eſt, quæ forſan hujus Vaccæ fuit Colonia. Cujus meminit alibi Plinius. Etiam Vacca fluvius medio inter Durium & Mundam intervallo in mare influit. quemadmodum & Munda parvas habens navigationes, ut Strabo ait. Vaccæorum quoque populorum præter Plinium etiam Livius meminit, quippe L. Poſthumium in Hiſpania ulteriore bis cum Vaccæis egregie pugnaſſe, & ad xxxv. millia hominum occidiſſe tradit. *Reſend.* de Antiq. Luſit.

Quod Calpurnius palam legatis imperaverat.] Quoniam deditionis mora induciæ agebantur, Iugurtha per legatos ſuos conſuli Calpurnio monſtravit, ſe deditionem eſſe facturum: ſed interea donec deditionem faceret, à conſule petebat inducias: quas conſul conceſſit ſub hac conditione, ut certam quantitatem frumenti Iugurtha daret. *Sold.*

Præſenti conſilio.] Nam in exercitu, cum deditio aliqua facienda vel ſuſcipienda eſſet, convocabantur à duce exercitus capita, & principes militiæ, veluti quæſtor, legati, centuriones, & qui in exercitu aliqua præditi erant dignitate, vel qui aliquando magiſtratum aliquem geſſiſſent. Et de conſilio eorum faciebat, quod faciendum erat, ſi res poſtulabat, ut ſententias eorum exquireret. *Idem.*

Quaſi per Saturam ſententiis exquiſitis, in deditionem accipitur.] Diomedes Grammaticus lib. 3. & Feſtus in dictione (Satura) legunt: Quaſi per Saturam ſententiis exquiſitis. ut ſubaudiamus legem. eſt enim lex Satyra, vel Satura (nam utroque modo dicitur) quæ uno rogatu multa ſimul comprehendit. ut Diomedes & Pomponius Lætus referunt. Feſtus ita inquit: Satura eſt cibi genus ex variis rebus conditum. & eſt lex multis aliis referta legibus. multi igitur, in quibus Eraſmus eſſe videtur, hunc locum ſic interpretantur: Poſtera die advocatum eſt conſilium, exquiſitæque ſententiæ, num placeret, Iugurtham in deditionem his conditionibus accipere, ut videlicet elephantos triginta, pecus & equos multos, cum magno argenti pondere traderet. & ita his multis conditionibus quaſi per Satyram legem, quæ & ipſa multa ſimul comprehendit, Iugurtha in deditionem accipitur. Alii ita exponunt: Quaſi per Saturam exquiſitis ſententiis: id eſt, nullo

deditionem accipitur. Sed, uti pro consilio imperatum erat, elephanti xxx. pecus, atque equi multi cum parvo argenti pondere, quæstori traduntur. Calpurnius Romam ad magistratus rogandos proficiscitur. in Numidia & ex-

nullo ordine in sententiis exquirendis servato, nec ut seniores prius sententiam rogarentur: sed ut consuli ipsi libuisset. quomodo ajunt Iustinianum in Præfatione Digestorum locutum esse. sparsum enim & quasi per Saturam collectum opus dixit. nam variarum rerum mixturam sparsim & nullo ordine congestarum Saturam veteres appellabant. sed hæc alii judicent. Quid si exponamus? Quasi per Saturam legem exquisitis sententiis, id est, confuse & non explicatis conditionibus deditionis, nam uti lex Satura uno rogatu multa simul comprehendit: sic tunc uno hoc rogatu, num videlicet placeret, Iugurtham in deditionem accipere, omnes deditionis conditiones comprehendebantur. Vt postea tamen intelligamus consulem ipsum (uti clam prius inter se convenerat) pro consilio elephantos, pecus, equos & argentum imperavisse. *Cast. Per Satyram.* Sex. quoque Pompejus eodem modo citat, quomodo in manuscriptis est. Satura (inquit) est cibi genus ex variis rebus conditum. Est & lex multis aliis conferta legibus. Itaque in sanctione legum ascribitur, Neve per Saturam abrogato aut derogato. Annius Luscus in ea quam dixit adversus Tib. Gracchum: Imperium quod plebs per Saturam dederat, id abrogatum est. Paulo post idem hoc è Iugurtha Sallustii exemplum affert. (Dein postera die, quasi per Saturam sententiis exquisitis, in deditionem accipitur.) Quanquam hodie corrupte in exemplaribus hic locus apud Festum legitur. Quid si nihil ibi subaudias, sed simpliciter intelligas, ut verba sonant? Per Saturam exquisitis sententiis, hoc est, nullo ordine in sententiis exquirendis servato, nec ut seniores prius sententiam rogarentur, sed ut Consuli ipsi libuisset. Quomodo Instinianus in Præfatione quadam Digestorum sumpsit, sicuti superius demonstravimus, & textus ipse evidenter evincit. Mecum Alciatus facit. Neque admodum eorum probo opinionem, qui hic Saturam legem intelligunt, quæ multas ipsa res complectatur: quemadmodum Iugurtha sit in deditionem acceptus, sed multis præscriptis conditionibus, ut 30. daret elephantos, pecus atque equos multos cum magno argenti pondere. Nam sic fere & Erasmus Roterodamus, & Franciscus Philelphus. Verum prior sententia magis arridet: ut videlicet, per Saturam, ad participium Exquisitis, non ad verbum Accipitur, pertinere judicemus. *Riv. Satyram.* Lex porro Satyra, lege Cæcilia & Dedia abrogata fuit, id quod Cicero in Orat. pro domo sua testatur. Decrevit, *inquit*, Senatus M. Drusi legibus, quæ contra Legem Cæciliam & Dediam lata essent, populum non tenere. & infrà: Quæ est quasi alia vis, quæ sententia Cæciliæ legis, & Dediæ, nisi hæc: ne populo necesse sit in conjunctis rebus compluribus, aut id quod velit suscipere, aut id quod nolit repudiare? *Popma.*

Ad magistratus rogandos.] Ad creandos magistratus. nam ejus collega Nasica (ut supra vidimus ex Cicerone) mortuus erat, & consularia prætoriaque comitia haberi non poterant à prætoribus: ut docet Cicero Epistolarum ad Atticum lib. 9. quare opus erat, ut Bestia consul rediret ex Africa ad rogandum populum, ut crearet magistratus. aliter necesse fuisset interregem creari, vel qui alterum interregem proderet,

& exercitu noſtro pax agitabatur. Poſtquam res in Africa geſtas, quoque modo actæ forent, fama divulgavit, Romæ per omnis locos, & conventus de facto conſulis agitari: apud plebem gravis invidia: Patres ſoliciti erant; probarent ne tantum flagitium, an decretum conſulis ſubverterent, parum conſtabat. Ac maxume eos potentia Scauri, quod is auctor & ſocius Beſtiæ ferebatur, à vero bonoque impediebat. At C. Memmius, cujus de libertate ingenii, & odio potentiæ nobilitatis ſupra diximus; inter dubitationem & moras ſenatus, concionibus populum ad vindicandum hortari: monere, ne rempubl. ne libertatem ſuam deſererent: multa ſuperba, crudelia facinora nobilitatis oſtendere: prorſus intentus omni modo plebis animum accendebat. Sed quoniam ea tempeſtate Romæ Memmii facundia clara pollenſque fuit; decere exiſtumavi, unam ex tam multis orationem ejus perſcribere: ac potiſſimum ea dicam, quæ in concione poſt reditum Beſtiæ hujuſcemodi verbis diſſeruit.

„ Multa me dehortantur à vobis, Quirites, ni ſtudium
„ reipubl. omnia ſuperet; opes factionis, veſtra patientia,
„ jus nullum; ac maxume, quod innocentiæ plus periculi,
„ quam honoris eſt. Nam illa quidem piget dicere, his
„ annis XV. quam ludibrio fueritis ſuperbiæ paucorum;

quam

vel dictatorem diceret: ut ſæpe factum eſt. quod leges apud Dionyſium Ant. Romanarum lib. 9. & Livium Decadis primæ lib. tertio, ſeptimo, octavo, nono, & Decadis 3. lib. 2. 5. 7. 9. decimo, & alibi ſæpe. *Caſt. Ad rogandos magiſtratus.* Scilicet an conſenſu eorum, & auctoritate confirmanda eſſet deditio facta. *Bad.*

Decretum.] Id quod conſul decreverat injuſſu ſenatus. *Sold.*

Subverterent.] Id eſt, reſcinderent & infirmarent, irritarent. *Idem.*

Memmio.] De C. Memmio videndus Cicero in Bruto: & fortaſſe is eſt, ad quem pertinent denarii, cum inſcriptione, C. MEMMIVS C. F. *Vrſin.*

In concione.] Id eſt, multitudine convocata.

Quirites.] Id eſt, ô Romani. Quirites autem dicti ſunt, vel à Curi haſta Sabinorum: vel à Curibus, quæ eſt civitas Sabinorum, poſtquam inter Romulum & Tacitum regem Sabinorum fœdus percuſſum eſt. *Sold.*

Veſtra patientia.] Ac ſi diceret, Nobilitas potens eſt ad opprimendam veſtram libertatem: & vos patientes eſtis, ad tantam injuriam tolerandam. *Idem.*

His annis quindecim.] Haud dubie de

eo

quam fœde, quamque inulti perierint veſtri defenſores; „
uti vobis animus ab ignavia, atque ſocordia corruptus „
ſit: qui ne nunc quidem, obnoxiis inimicis, exſurgitis; „
atque etiam nunc timetis eos, quibus vos decet terrori „
eſſe. Sed quamquam hæc talia ſunt: tamen, obviam „
ire factionis potentiæ, animus ſubigit. Certe ego liber- „
tatem, quæ mihi à parente meo tradita eſt, experiar: „
verum id fruſtra, an ob rem faciam, in veſtra manu ſi- „
tum eſt, Quirites. Neque ego vos hortor, quod ſæpe „
majores veſtri fecere, uti contra injurias armati eatis. „
Nihil vi, nihil ſeceſſione opus eſt: neceſſe eſt, ſuomet „
ipſi

eo loquitur tempore, quo poſt Gracchos occiſos, nobiles victoria elati in plebem immodice ſæviebant. Cæterum à Tiberii Gracchi cæde hic viceſimus tertius decurrit annus, à Caii autem undecimus. Quare quid ſibi hoc in loco numerus quindecim annorum velit, non ſatis intelligo. corruptum eſſe valde vereor, ſed judicet Lector. *Glar. Annis quindecim.* Ego legerem: his annis viginti, vel his annis viginti quinque, ut non ſit ſubtilis annorum computatio: in manuſcripto tamen Codice, qui eſt in Bibliotheca Divi Salvatoris ſcriptum eſt: his annis duodecim: ut fortaſſe intelligat auctor id tempus, quod fuit à cæde C. Gracchi & M. Fulvii. *Caſt.*

Quam fœde, quamque inulti perierint veſtri defenſores.] Ita legendum è manuſcriptis, non, ut vulgo, *multi* perierint. hoc eſt, nulla de his ſumpta pœna, qui inſectati eos fuiſſent. Similitudo ſcripturæ anſam errori præbuit. *Riv.*

Ne nunc quidem obnoxiis inimicis exurgitis.] Manuſcripta quædam, Obnoxiis inimicis, non, *obnoxii.* quomodo & ſenſus ipſe expoſcit: pro, Reis & cauſam dicturis inimicis. *Idem.*

Factionis potentiæ.] Id eſt, potentiæ partis adverſæ, ſeu nobilitatis. *Sold.*

Seceſſione.] Nam exactis jam regibus plebs armata bis ſeceſſit à Patribus in montem Aventinum, nec reconciliari potuit, donec ei Senatus poſtulata concederet. Cauſa autem primæ ſeceſſionis hæc fuit. Magna inter patres, id eſt, ſenatum & plebem diſcordia erat, propter nexos ob æs alienum. Nexi dicebantur, qui tantiſper ſerviebant creditoribus ſuis, donec debitum perſolviſſent. Nexi etiam dicebantur, qui propter debita vincti creditoribus ſuis tradebantur. Conceſſumque poſt multas lites plebi eſt, ut ſuos magiſtratus haberet ſacroſanctos: qui ei adverſus conſules auxilium ferrent, neve cuiquam ex patribus eum magiſtratum capere liceret. Ita tribuni plebis tunc primum duo creati ſunt, C. Licinius, & L. Albinius: atque ita plebs reconciliata eſt, & ſeditio ſedata. Cauſa alterius ſeceſſionis hæc fuit. Appius Claudius decemvir captus erat amore inſano Virginiæ, filiæ cujuſdam Virginii plebei hominis, Icilio viro tribunicio deſponſatæ. Et cum eam aliter habere non poſſet, ad explendam libidinem ſuam, M. Claudio clienti ſuo negocium dedit, ut illam in ſervitutem traheret, quod diceret eam ex ſerva ſua natam: eique auxilium ſuum pollicitus eſt. Cum ergo M. Claudius eam per forum tranſeuntem rapuiſſet,

„ ipsi more præcipites eant. Occiso Ti. Graccho, quem „ regnum parare ajebant, in plebem Romanam quæstiones

puisset, eamque servam suam assereret: re ad tribunal Appii deducta, eam M. Claudius Appio adjudicavit. Virginius pater, cum indignitatem rei ferre non posset, simulato cum filia & ejus nutrice colloquio, veluti ab ea rei veritatem exquirere vellet, antequam velut serva abduceretur, stricto ferro: Hoc te (inquit) modo filia in libertatem vindico. Pectus deinde puellæ transfigit. respectansque ad tribunal Appii: Hoc te (inquit) Appi, caputque tuum, sanguine consecro. Ad hoc facinus clamore sublato, Appius comprehendi Virginium jubet. ille quacunque incedit, ferro viam facit. Icilius sponsus corpus exangue puellæ sublatum populo ostentat: scelus Appii, puellæ infœlicem formam, patris necessitatem deplorat. Ita plebs in urbe Icilii clamore, & indignitate sceleris concitatur. Virginius in castra profectus, ubi ordines ducebat, non minorem ibi, quam in urbe tumultum concitat. Scelus Appii, & cuncta quæ gesta erant exponit. Supinas deinde tendens manus, commilitones appellans orabat, ne, quod scelus Appii esset, suum crederent. Vitam filiæ sibi sua chariorem fuisse, si libere ac pudice vivere potuisset. cum velut servam ad stuprum duci videret, morte melius adimi ratum, quam in contumelia liberos vivere, in speciem crudelitatis lapsum esse. Illis quoque sorores, filiasque & uxores esse. Libidinem Appii cum filia sua nequaquam extinctam. Hæc Virginio vociferanti, succlamat multitudo: se nec dolori illius, nec libertati defuturos. Ita multitudo exercitus concitata, facto agmine eunt ad urbem, & montem Aventinum occupant: ut quisque occurrebat, repetendam libertatem tribunosque plebis creandos adhortantes. Nam paulo ante creatis Decemviris, sublata erat tribunicia potestas, & provocatio ad populum, duo munimenta libertatis. Alia vox nulla violentiæ audita est. Sed non multo post plebs urbana cum liberis & uxoribus factum exercitus secuta, ipsa quoque secessit in montem Aventinum, urbe velut in solitudine relicta. Patres nova re perterriti, L. Valerium & M. Horatium legatos mittunt, qui de reconciliatione cum plebe agerent. Icilius pro multitudine respondit, plebem petere, ut sibi potestas tribunitia & provocatio restituatur, & sibi Decemviri tradantur, neve cui fraudi esset, consciisse milites ante plebem. Legati postulata plebis ad senatum deferunt. Senatusconsultum fit, Decemviri primo quoque tempore se magistratu abdicarent. Q. Furius pontifex maximus tribunos plebis crearet: & ne cui fraudi, id est, pœnæ esset secessio militum, plebisque. Ita plebs reconciliata est. *Sold.*

Occiso Tiberio Graccho.] Tiberius Gracchus C. Gracchi, de quo supra diximus, frater natu major in tribunatu plebis leges Agrarias contra nobilium voluntatem tulit: quare cum iterum tribunus fieri vellet, cum ducentis ejusdem factionis, ob optimatibus duce Scipione Nasica occisus est. Livius lib. 58. Paterculus lib. 2. Orosius lib. 5. cap. 8. & 9. Auctor de Viris illustribus. Florus lib. 3. Plutarch. in Gracchis, Appianus Bellorum civilium lib. 1. *Cast.*

Quem regnum sibi parare ajebant.] Refert Plutarchus, Pompejum, antequam Tiberius occideretur, in senatu dixisse, se compertum habere, diadema & purpureas vestes Graccho, tanquam Romæ regnaturo fuisse allatas. Quin etiam cum Tiberius mortem sibi impendere significans, manu caput tetigisset, nobiles ita acceperunt, quasi diadema posceret. *Idem.*

In plebem Romanam magnæ quæstiones habitæ

nes graves habitæ ſunt. poſt C. Gracchi, & M. Ful-„
vii cædem, item ordinis veſtri multi mortales in carcere„
necati ſunt. utriuſq; cladis non lex, verum lubido eorum„
finem fecit. Sed ſane fuerit regni reparatio, plebi jura„
ſua reſtituere. Quidquid ſine ſanguine civium ulciſci„
nequitur, jure factum ſit. Superioribus annis taciti indi-„
gnabamini ærarium expilari; reges, & populos liberos„
paucis nobilibus vectigal pendere; penes eoſdē & ſum-„
mam gloriam, & maxumas divitias eſſe: tamen hæc ta-„
lia facinora impune ſuſcepiſſe, parum habuere: itaque„
poſtremo leges, majeſtas veſtra, divina & humana„
omnia hoſtibus tradita ſunt. neque eos, qui ea fecere,„
pudet,

habitæ ſunt.] Id eſt, magnæ inquiſitiones factæ ſunt contra plebem Romanam, mortuo Tiberio. Multi enim ex plebe ſune torti ſunt, & multi in exilium pulſi, & multi ſunt interfecti, ut ante diximus. Quæſtiones dicuntur inquiſitiones criminum, quæ fiunt per judices, adhibitis tormentis, unde quæſtiones etiam tormenta dicuntur, per quæ veritas exquiritur. *Soldus. Quæſtiones.* Popilius & Rutilius, vel Rupilius (ut legitur in antiquis lapidibus, & apud Cic. Epiſtolarum ad Atticum lib. XIII. & in Verrem actione 4. & 6.) Conſules quæſtione nova in Tiberii Gracchi amicos maxime ſævierant, ut teſtatur Cicero in Lælio, Paterculus lib. II. & Plutarchus in Gracchis. *Caſt.*

In carcere necati ſunt.] Crudeles enim quæſtiones (ut inquit Paterculus) in amicos clienteſque Gracchorum habitæ ſunt. Oroſius lib. v. cap. 12. Opimius Conſul, inquit, ſicut in bello fuit fortis, ita in quæſtione crudelis. nam amplius quam tria millia hominum ſuppliciis necavit, ex quibus plurimi ne dicta quidē cauſa innocēres interfecti ſunt. *Idem.*

Lex.] Scilicet Porcia, quæ vetat in civem animadvertere pœna ſanguinis. *Badius.*

Regni reparatio.] Id eſt, reformatio, renovatio, reſtitutio regni. Sane id dicitur reparari, quod deletum & perditum eſt. Vnde expulſis jam multo tempore antè regibus, regnum extinctum erat Romæ: nunc ergo rectè dicitur reparatio regni, id eſt reſtitutio & reformatio. *Soldus.*

Plebi jura ſua reſtituere.] Sicuti fecit Tyberius Gracchus, qui legem Agrariam tulit contra factionem locupletum & nobilium, ut pauperibus civibus agri reſtituerentur, qui eis adempti fuerant per locupletes, contra leges, ſicuti ſupra viſum eſt. *Idem.*

Ulciſci.] Id eſt vindicari, puniri. paſſive poſitum eſt ulciſci.

Nequitur.] Ita in Manuſcriptis duobus eſt. quomodo veteres loqui ſolitos, teſtatur Sex. Pompejus. *Riv.*

Itaq;, &c.] Nam major pars Senatus ae nobilium pecunia à Iugurtha corrupti, contra leges, & præter majeſtatem populi Romani, Iugurtham impunitum dimiſerunt, qui Hiempſalem interfecerat, & Adherbalem regno ejecerat. Cum ergo Senatus talia facit, leges & majeſtatem populi, & divina & humana omnia hoſtibus tradit. *Sold. Hoſtibus.* Iugurthæ.

Per

„ pudet, aut pœnitet: ſed incedunt per ora veſtra magni-
„ fice, ſacerdotia, & conſulatus, pars triumphos ſuos
„ oſtentantes: perinde quaſi ea honori, non prædæ, ha-
„ beant. ſervi ære parati injuſta imperia dominorum non
„ perferunt: vos, Quirites, imperio nati, æquo animo
„ ſervitutem toleratis? At qui ſunt hi, qui rempubl. oc-
„ cupavere? homines ſceleratiſſumi, cruentis manibus,
„ immani avaritia, nocentiſſumi, idemque ſuperbiſſumi;
„ quibus fides, decus, pietas, poſtremo honeſta, atque
„ inhoneſta omnia quæſtui ſunt. Pars eorum, occidiſſe
„ tribunos pl., alii quæſtiones injuſtas, plerique cædem
„ in vos feciſſe, pro munimento habent. ita, quam quiſq;
„ peſſume fecit, tam maxume tutus eſt: metum à ſcelere
„ ſuo ad ignaviam veſtram tranſtulere: quos omnis, eadē
„ cupere, eadem odiſſe, eadem metuere in unum coëgit.
„ Sed hæc inter bonos amicitia, inter malos factio eſt.
„ Quod ſi vos tam libertatis curam haberetis, quam illi
„ ad dominationem accenſi ſunt, profecto neque reſpubl.
„ ſicuti nunc, vaſtaretur, & beneficia veſtra penes optu-
„ mos, non audaciſſumos, forent. Majores veſtri parandi
juris,

Per ora veſtra.] Id eſt, in conſpectu veſtro.

Prædæ.] Nobiles ex ſacerdotiis, & ex magiſtratibus, & ex triumphis, non tam honorem ſibi acquirunt, quam prædam & divitias atque pecunias.

Aere.] Id eſt, pecunia dominorum. *Servi ære parati.* Salluſtium multa accepiſſe à Catone, veteres etiam ſcriptores notant. Hunc autem locum ſumpſit ex libro quem Agellius x. cap. 111. citat de falſis pugnis, in quo ſcriptum erat. Servi injurias nimis ægre ferunt: quem illos bono genere natos, magna virtute præditos, opinamini animum habuiſſe, atque habituros, dum vivant. *Vrſin.*

Vos in imperio nati.] Aliter: Vos imperio nati.

Eadem odiſſe.] Idem odium in plebem. *Sold.*

Eadem metuere.] Idem metus, ne plebs ſua jura repetat, ac noxios puniat. *Idem.*

Beneficia veſtra.] Id eſt, honores, magiſtratus. Nam populi Romani eſt, dare honores & magiſtratus quibuſcunque voluerit. *Idem.*

Parandi juris gratia.] Id eſt, cauſa acquirendi juris ſui, ut plebs jus ſuum haberet: ex quo conceſſum eſt plebi, ut ſuos magiſtratus haberet ſacroſanctos, qui eam defenderent. Itaque tribuni plebis creati ſunt, ſicut ſupra viſum eſt. Et cum poſtea creatis decemviris plebs tribunos amiſiſſet, iterum ſeceſſit in montem, per occaſionem Virginiæ occiſæ: & tribuni plebi reſtituti ſunt. *Idem.*

Aventi-

juris, & majeſtatis conſtituendæ gratia, bis per ſeceſſio- „
nem armati Aventinum occupavere: vos pro libertate „
quam ab illis accepiſtis, non ne ſumma ope nitemini? „
atque eo vehementius, quo majus dedecus eſt, parta „
amittere, quam omnino non paraviſſe? Dicet aliquis, „
quid igitur cenſes? vindicandum in eos, qui hoſti prodi- „
dere rempubl. non manu, neque vi; quod magis, vos „
feciſſe, quam illis accidiſſe, indignum eſt; verum quæ- „
ſtionibus, & indicio ipſius Iugurthæ. qui ſi dedititius „
eſt;

Aventinum montem.] Plebs cum à patribus premeretur, in Aventinum, ut vult Piſo, quam opinionem ſequitur hic Salluſtius (nam alibi aliter ſcripſit: ut ex eo loco cognoſcimus, qui eſt apud Diomedem lib. 2. c. 6.) vel, quę frequentior fama eſt, in Sacrum montem ſeceſſit. *Aventinus.* Ab Anço rege, creſcente civium numero, ex parte Vrbi additus, non totus habitatus, Tatii Regis Romanorum, & Aventini Albanorum ſepulchris celebris. Variis appellatus nominibus, à Remo Romuli fratre, Remurius: à Murciæ ſocordiæ deæ ſacelſo, Murcius, à Dianæ templo, collis Dianæ. Martialis lib. XII.

Cum tu forſitan inquietus erras,
Clamoſa, Iuvenalis, in Subura,
Aut collem dominæ teris Dianæ.

Propter longitudinem certo deſcribi nequit: ſed tamen tentabimus. Ad ortum in meridiem declinantem reſpicit mœnia: ad meridiem, campum Figulinum: ad occaſum flumen; ad ſeptentrionem montem Palatinum. Ortum verſus, ſed valde in meridiem flexum, propinqua eſt porta Capena; meridiem porta Oſtienſis, Cæſtii pyramis, mons Teſtaceus; occaſum Navalia, Salinæ, ſpelunca Caci; ſeptentrionem Dianæ templum, & Naumachię initium. Aventinus, vel ab Aventino rege dictus, qui in eo extinctus bello & ſepultus fuerit, ut IV. Faſt. Ovidius ait, vel ab Avente Sabinorum fluvio, ut ſcribit Varro. *V. Fabric. Aventino.* In hoc monte olim fuit Bonæ Deæ ædes, & proxime templum Herculis, ubi nunc Alexii ædes. Cęterum quod Herculis ibi ædes eſſet, ea eſt ratio, quod prope armiluſtrum eſſet, in quo ludicra fiebãt certamina, in quibus ille ſemper vicerat. Plutarchus etiam commemorat, Armiluſtrum locum eſſe in Aventino, ubi Romulus T. Tatium ſepelivit. Varro; Armiluſtrum, inquit, ab ambitu luſtri; locus idem circus Maximus dictus, quod circum ſpectaculis ædificatis ibi ludi fiunt, & quod ibi circa metas fertur pompa, & equi currunt. Vbi ſignificare videtur Armiluſtrum ac Circum eundem eſſe. Sextus quoque Pompejus Remoriam locum eſſe in ſummo Aventino refert, ubi Remus de urbe condenda fuerat auſpicatus. Et alibi: Remoria locus fuit prope Armiluſtrium, dictus, quod ibi Romulus Remum ſepelivit: quandoquidem & vivus eum locum ille ſedibus ſuis deſtinabat. *Marlian.*

Quæſtionibus.] Id eſt, inquiſitionibus, ut quæratur diligenter, & indagetur, qui fuerint auctores & complices hujus fœderis, quod cum Iugurtha factum eſt.

Dedititius.] Gymnicus hoc loco recte Dediticius: pro, Si in deditionem venit. Vtitur hac voce Cicero quoque ad Brutum, quum inquit: Id S. C. plerique

„ eſt; profecto juſſis veſtris obediens erit: ſin ea conte-
„ mnit; ſcilicet æſtimabitis, qualis illa pax, aut deditio
„ ſit, ex qua ad Iugurtham ſcelerum impunitas, ad paucos
„ potentis maxumæ divitiæ, in rempubl. damna, atque
„ dedecora pervenerint. Niſi forte nondum etiam vos do-
„ minationis eorum ſatietas tenet: & illa, quam hæc tem-
„ pora, magis placent, cum regna, provinciæ, leges, jura,
„ judicia, bella, atque paces; poſtremo divina & humana
„ omnia penes paucos erant: vos autem, hoc eſt, P. R.
„ invicti ab hoſtibus, imperatores omnium gentium, ſa-
„ tis habebatis animam retinere. Nam ſervitutem quidem
„ quis veſtrum audebat recuſare? Atq; ego tametſi virum
„ flagitioſiſſumum exiſtumo impune injuriam accepiſſe;
tamen,

rique interpretantur etiam ad tuos ſive captivos, ſive dediticios pertinere. Sed & Cæſar identidem hac voce in Commentariis uſus eſt. cum Gymnico facit exemplar Fabricianum. In Badiano, quod caſtigavit Alexander, Deditivus eſt, ſed haud dubie perperam. Niſi quis ita Salluſtium pro Dediticio dixiſſe deditivum putet, uti Marcellinus alicubi Subditivos dixit, pro ſubditicios, lib. 26. Sed quid ſi incuria librariorum hoc commiſſum forte eſt? nam fuit proclivis ex alterutro in alterum lapſus. Quanquam & Plautus in Amphitryone (ſi mendo vacant codices) Subditivum, pro ſubditicio dixit. *Glarean.*

Damna atque dedecora.] Damnum enim hoc pervenit in rempubl. quia Numidia provincia in conditionibus pacis Iugurthæ conceſſa eſt: quæ in poteſtatem & jus populi Romani veniſſet, ſi conſul bello perſecutus eſſet Iugurtham. *Sold.*

Dedecora.] Quia tot & tanta ſcelera Iugurthæ impunita ſunt relicta, & dedecus fuit etiam populo Romano tam ignominioſam pacem & fœdus cum Iugurtha facere. *Idem.*

Illa tempora.] Scilicet poſt mortem Tiberii, Caii & Gracchorum. nam poſt mortem eorum, per aliquot annos tota Reſpub. Romana in poteſtate & arbitrio ſenatus fuit, tota plebs perculſa. *Idem.*

Quam hæc.] Scilicet tempora, in quibus plebs jus ſuum ſibi cœpit vendicare. *Idem.*

Tametſi virum flagitioſiſſimum exiſtimo impune injuriam accepiſſe.] Miris modis obſcurus eſt hic ſermo, neſcias enim malene precetur Iugurthæ, quod impunita ſint ejus flagitia, an non precetur, ſed conqueratur impunita. Dein quomodo intelligendum, accepiſſe eum injuriam, qui intulerat? Quapropter, ſi verum authoris ſenſum eruere hoc loco velimus, neceſſe puto, ut omiſſo verbo, *Virum* (quod hauddubie, ut pleraque huic authori, abs temerario aliquo adpoſitum eſt, qui exiſtimavit eum de Iugurtha loqui, cum de corruptis civibus hic fiat ſermo) flagitioſiſſimum factum dici à Memmio credamus, ſi plebs injuriam impune acceperit, ita ut non puniat, ad quos ipſe hortator aderat, ſceleratos illos. Quod paulo poſt dicturus eſt: Nam & illos, quantum importunitatis habent, parum eſt impune male feciſſe, niſi deinde faciundi licentia eripiatur.

tamen, vos hominibus ſceleratiſſimis ignoſcere, quo- ,,
niam cives ſunt, æquo animo paterer, ni miſericordia in ,,
perniciem caſura eſſet. Nam & illis, quantum impor- ,,
tunitatis habent, parum eſt impune male feciſſe, niſi de- ,,
inde faciundi licentia eripitur, & vobis æterna ſolicitu- ,,
do remanebit, cum intellegetis aut ſerviendum eſſe, aut ,,
per manus libertatem retinendam. Nam fidei quidē, aut ,,
concordiæ quæ ſpes eſt? Dominari illi volunt, vos liberi ,,
eſſe: facere illi injurias, vos prohibere: poſtremo ſo- ,,
ciis veſtris veluti hoſtibus, hoſtibus pro ſociis utuntur. ,,
Poteſt ne in tam divorſis mentibus pax, aut amicitia ,,
eſſe? Quare moneo, hortorque vos, ne tantum ſcelus ,,
impunitum dimittatis. Non peculatus ærarii factus eſt: ,,
neque per vim ſociis ereptæ pecuniæ: quæ quamquam ,,
gravia ſunt, tamen conſuetudine jam pro nihilo haben- ,,
tur. Hoſti acerrumo prodita ſenatus auctoritas, prodi- ,,
tum imperium veſtrum: domi militiæque reſpubl. ve- ,,
nalis

piatur. *Glar. Virum flagitioſiſſimum exiſtimo.* Alii legunt viro, pro virum, alii (virum) omnino tollunt. At ego tametſi exiſtimo turpiſſimum eſſe, eum qui vir ſit, impune affici injuria, & quæ ſequuntur, non dixit virum, denotans ſexum, ſed fortitudinem. nec tamen rejicio, (viro) modo ſic legatur in manuſcriptis. *Caſt. Virum flagitioſiſſimum.* Quid ſi de Iugurtha loquatur? ut ita intelligatur: etſi Iugurtham virum flagitioſiſſimum impune injuriam noſtram in ſuum commodum accepiſſe arbitror, quippe cum quocunque modo ſibi conſultum voluerit in belli neceſſitate. *Thyſ.* Legitur & flagitioſiſſimos.

Aeterna ſollicitudo.] In nonnullis eſt, ſed impreſſis, alterna ſollicitudo; pro, quæ viciſſim jam de hoc, jam de illo angat & cruciet. Sed hic nihil pronuncio: tantum diverſam lectionem judico, ſuum cuique judicium relinquens. *Rivius.*

Per manus.] Id eſt, per vim.

Neque per vim ſociis ereptæ ſunt pecuniæ.] Si quis ſocios expoliaſſet, & accuſatus fuiſſet, is reus repetundarum dicebatur: ſicuti fuit Verres, qui cum prætor totam Siciliam rapinis & furtis vexaſſet, à Siculis querelæ Romam delatæ ſunt: atque ita Cicerone cauſam Siculorum ſuſcipiente, Verres repetundarum reus factus, damnatus eſt. Is autem quod repetundarum accuſatus eſſet, atque damnatus, furtis omnium, quos expoliaverat, in precium redactis, ex bonis ſuis venditis auctione, eam ſummam reſtituebat. *Soldius.*

Hoſti acerrumo.] Ac ſi diceret: Ecce crimen quod puniendum eſt. Nam crimen eſt læſæ majeſtatis, quia majeſtas totius populi offenſa eſt. *Idem.*

Proditum imperium veſtrum.] Quia fœdus cum Iugurtha fieri non potuit ſine conſenſu Senatus populique Romani. *Idem.*

Neque

„ nalis fuit, quæ nisi quæsita erunt, nisi vindicatum in no-
„ xios, quid erit reliquum, nisi ut illis, qui ea fecere, obe-
„ dientes vivamus? Nam impune quælibet facere, id est,
„ Regem esse. Neque ego vos, Quirites, hortor, uti
„ jam malitis civis vestros perperam, quam recte, feciſſe:
„ sed ne, ignoscendo malis, bonos perditum eatis. Ad
„ hoc, in republ. multo præstat, beneficii, quam maleficii,
„ immemorem esse. Bonus tantummodo segnior fit, ubi
„ neglegas: at malus improbior. Ad hoc, si injuriæ non
„ sint, haud sæpe auxilii egeas.

Hæc, atque alia hujuscemodi sæpe dicundo, C. Memmius populo Rom. persuadet, uti L. Cassius, qui tum prætor erat, ad Iugurtham mitteretur: eumque, interposita fide publica, Romam duceret, quo facilius indicio regis, Scauri, & reliquorum, quos pecuniæ captæ arcesſebant, delicta patefierent. Dum hæc Romæ geruntur, qui in Numidia relicti ab Bestia exercitui præerant, secuti morem imperatoris sui, plurima, & flagitiosissuma facinora fecere. Fuere, qui auro corrupti, elephantos Iugurthæ traderent; alii perfugas venderent: pars ex pacatis prædas

Neq; ego vos Quirites hortor, &c.] In exemplari Bibliothecæ Divi Salvatoris ita legitur: Neque ego vos, ô Quirites, hortor, ut malitis in cives vestros perperam, quam recte feciſſe. *Cast.*

In repub.] Melius est obliviſci beneficiorum, quam injuriarum: sed secus est in rebus privatis. Nam privatim hominem magis decet injurias obliviſci, quam beneficia. *Sold.*

Segnior.] Id est, negligentior & tardior ad promerendum in posterum. *Idem.*

Ad hæc.] Alia etiam ratio est, quare melius sit obliviſci beneficium, quam injuriam obliviſci: id est, punire innocentes, quam non remunerare bene meritos: quia si nocentes puniuntur, non sunt, qui faciant injuriam. Et si injuriæ non sunt, nunquam indigebis auxilio. Nam tunc indigemus auxilio, quando opus est, ut resistamus eis, qui nobis injuriam faciunt. *Idem.*

L. Cassius.] Hic fuit vir summæ severitatis. nam multa ejus extant severitatis exempla. hic etiam Tribunus plebis plures leges tulit, ad minuendam nobilitatis potentiam. Hujus extant leges de suffragiis ferendis non voce, sed per tabellam. *Soldus. L. Cassius.* Hic est, L. Cassius, qui non multo post consul à Tigurinis in Gallia cæsus est. quod scribunt Livius lib. 65. Cæsar de Bello Gallico libro 1. & Orosius lib. 5. cap. 15. *Cast.*

Ex pacatis.] Id est, ex populis, qui pacem cum Romanis habebant. *Sold.*

Perlata

prædas agebant. Tanta vis avaritiæ in animos eorum, veluti tabes, invaſerat. At Caſſius prætor, perlata rogatione à C. Memmio, ac perculſa omni nobilitate, ad Iugurtham proficiſcitur: eique timido, & ex conſcientia diffidenti rebus ſuis, perſuadet, quoniam ſe populo R. dedidiſſet, ne vim, quam miſericordiam ejus, experiri malit: privatim præterea fidem ſuam interponit, quam ille non minoris, quam publicam ducebat. Talis ea tempeſtate fama de Caſſio erat. Igitur Iugurtha, contra decus regium, cultu quam maxume miſerabili, Romam venit. Ac tametſi in ipſo magna vis animi erat, confirmatus ab omnibus, quorum potentia aut ſcelere cuncta ea geſſerat, quæ ſupra memoravimus, C. Bæbium tribunum pl. magna mercede parat, cujus impudentia contra jus, & injurias omnis munitus foret. Ac C. Memmius advocata concione; quamquam regi infeſta plebes erat, & pars in vincula duci jubebat, pars, ni ſocios ſceleris aperiret, more majorum de hoſte ſupplicium ſumi; dignitati magis, quam iræ conſu-

Perlata rogatione.] Id eſt, perlata lege, hoc eſt, data lege. Et quæ erat hæc lex? videlicet, ut Caſſius prætor ad Iugurtham iret, & eum data fide publica Romam duceret. Nam quicquid populus decernit ſive jubet, dicitur rogatio, ſive lex, ſive plebiſcitum. *Sold. Rogatione.* Lege. Differentia enim, quam eſſe dicit Feſtus inter rogationem & legem, apud bonos auctores non ſervatur, quod declarat Cicero, cum hanc in Bruto modo legem, modo rogationem Mamiliam appellet. vide Gellium lib. 10. cap. 20. *Caſt.*

Cultu quam maxume miſerabili.] Illud moris fuit apud antiquos, ut reus veſtem mutaret. Toga enim alba depoſita, atram induebat, & barbam capillumque promittebat, & ſquallorem contrahebat. Quæ vero Gell. lib. 3. de Scip. Æmil. Plutarchus de Macro & Valerius lib. 6. de Rutilio affirmant, quod nec veſtem mutarint, nec barbam promiſerint, ſingularia fuerunt. Ita hic auctor noſter more reorum cultum miſerabilem aſſumpſiſſe Iugurtham refert.

C. Bæbium, &c.] Vnus enim tribunus plebis cæteros omnes impedire poterat. ut ſcribunt Plutarchus in Catone Vticenſi, & Dionyſius Antiquit. lib. 10. *Caſt.*

Contra jus.] Si quis injuſte procederet. *Bad.*

Et contra injurias.] Si quis contra jus præcipue gentium graſſari velit. *Idem.*

Dignitati magis quam iræ conſulens.] Magis attendens dignitatem populi Romani, quam iram: quia non decebat populum Rom. facere id, quod ira ſuadebat. Nam ſi de Iugurtha ſupplicium ſumpſiſſet, contra dignitatem ſuam fe-

consulens, sedare motus, & animos eorum mollire; postremo confirmare, fidem publicam per sese inviolatam fore. Post, ubi silentium cœpit, producto Iugurtha, verba facit: Romæ, Numidiæque facinora ejus memorat; scelera in patrem; fratresque ostendit: quibus juvantibus, quibusque ministris ea egerit, quamquam intelligat populus Rom., tamen velle manifesta magis ex illo habere: si verum aperiat, in fide, & clementia populi Rom. magnam spem illi sitam: sin reticeat, non sociis saluti fore, sed se suasque spes corrupturum. Dein, ubi Memmius dicendi finem fecit, & Iugurtha respondere jussus est, C. Bæbius tribunus pl. quem pecunia corruptum supra diximus, regem tacere jubet: ac, tametsi multitudo, quæ in concione aderat, vehementer accensa, terrebat eum clamore, vultu,

cisset: quia fidem datam Iugurthæ violasset. *Sold.*

Nonsociis.] Videlicet civibus Romanis, qui juverunt illum. O Iugurtha, si verum dixeris, tu sperare potes misericordiam populi Romani: sed si veritatem dicere nolueris, socios tui sceleris non propter hoc servabis, sed te ipsum & tuum præsidium destrues. *Idem.*

Respondere jussus est.] Res jam in eo erat, ut veritas veniret in lucem. Et ecce unius Bæbii tribuni plebis impudentia, hæc omnia tanta diligentia & studio comparata subvertit. Nam cum Memmius exposuisset scelera Iugurthæ, jussisset que illum veritatem dicere, qui cives Romani socii ejus fuissent: Bæbius ex altera parte, jussit illum tacere. At ita nihil actum est, concioque illico est soluta. Neque ulla res alia Romam ac partes armavit in bella civilia, nisi seditiones tribunitiæque procellæ. Primo quidem civili sanguine Roma maculata est seditione Gracchorum, qui dum immoderate nimis libertatem plebis & jura tueri conantur, totam civitatem in arma compellunt. Hinc secutum bellum civile C. Marii & L. Syllæ: cui Sulpitius tribunus plebis causam maxime præstitit rogatione sua, per quam C. Mario bellum Mithridaticum demandari fecerat: ad quod jam L. Sylla destinatus erat: hoc bello toto Italia sanguine civili repleta. Postremo C. Cæsaris & Cnei Pompeii funestum ac luctuosum bellum exarsit, Caii Curionis maximo tribuni plebis & M. Antonii scelere concitatum. Nam à principio Caji Cæsaris feroces animi atque impetus leniri ac reprimi posse videbantur, nisi eos funesta fax Curionis & Antonii in incœpto vehementius accendissent. in quod bellum non tota modo civitas, cunctaque Italia, sed totus orbis terrarum conspiravit. *Sold.*

Terrebat eum clamore, vultu, sæpe impetu.] Badius (cum) putat exponendum Iugurtham, non Bæbium: quia alioqui diceret, Terrebat Bæbium, vicit tamen impudentia ejus. Sed errat, deceptus malo exemplari, quod *Bæbii*, habebat ante, *impudentia*. Nam quomodo rex loqueretur dediticius, cum Tribunus, populi

vultu, ſæpe impetu, atque aliis omnibus, quæ ira fieri amat; vicit tamen impudentia. Ita populus, ludibrio habitus, ex concione diſcedit: Iugurthæ Beſtiæque, & cæteris, quos illa quæſtio exagitabat, animi augeſcunt. Erat ea tempeſtate Romæ Numida quidam, nomine Maſſiva, Guluſſæ filius, Maſiniſſæ nepos: qui, quia in diſſenſione regum, Iugurthæ advorſus fuerat, dedita Cirta, & Adherbale interfecto, profugus ex Africa abierat. Huic Sp. Albinus, qui proxumo anno poſt Beſtiam cum Q. Minucio Rufo conſulatum gerebat, perſuadet, quoniam ex ſtirpe Maſiniſſæ ſit, Iugurtham ob ſcelera invidia cum metu urgeat, regnum Numidiæ ab ſenatu petat. Avidus conſul belli gerundi, moveri, quam ſeneſcere, omnia malebat. ipſi provincia Numidia, Minucio Macedonia evenerat.

populi Rom. magiſtratus prohibebat? Aut quare rex Tribunum corruperat, ſi is nihil pro eo facere voluiſſet? Denique quorſum attinebat Bæbium imperare, ſi regi licebat contra Bæbii juſſum loqui? Clamabant igitur in Bæbium, non regem. At ille, qua fuit impudentia, nauci fecit, tanta vis pecuniæ erat. *Glar.*

Quæſtio.] Id eſt, inquiſitio.

Maſſiva, filius Guluſſæ.] Guluſſa fuit filius Maſiniſſæ, ut ſupra viſum eſt. Hic ergo cum eſſet filius Guluſſæ, nepos erat Maſiniſſæ. *Soldus. Maſſiva.* Hunc Liv. lib. 64. Maſſaniſſam vocat. *Caſt.*

Cirtha.] Vide ſup. p. 248. *Dedita Cirtha.* Hic ex Africa Romam venerat, quando Adherbal obſidionem diutius ferre non valens, Cirtham urbem Iugurthæ tradiderat, & ipſe à Iugurtha interfectus erat. *Sold.*

Sp. Albinus.] Spurius Poſthumius Albinus, (Oroſius) hic rogatione Mamilia ſublatus eſt. *Caſt.*

Q. Minucio.] Marcum Minucium appellat Livius lib. 65. *Idem.*

Avidus.] Oſtendit cauſam, quare Albinus conſul hoc ſuadebat Maſſivæ: quia videlicet avidus erat belli gerendi. Cum ergo Albino conſuli decreta eſſet provincia Numidiæ, videbat bellum geri oportere contra Iugurtham, ſi Senatus regnum Numidiæ Maſſivæ conceſſiſſet: quia Iugurtha regnum Numidiæ ſine bello Maſſivę tradere noluiſſet. Atque ita futurum erat, ut conſul exercitu ſuo Maſſivam in regnum induceret: quod ſine bello fieri non poterat. *Sold.*

Quam ſeneſcere.] Id eſt, quieſcere, torpeſcere.

Macedonia.] Minucius profectus in Macedoniam cum imperio Scordiſcos & Triballos vicit, ac poſtea triumphavit. Auctor Paterculus lib. 2. (etſi Municium non Minucium nominat) & Eutropius lib. 4. in Extremo. *Caſt. Macedonia.* Europæ celebris regio, hanc à Septentrione, à Dalmatia Mœſiaque montana ſejungunt: ob occaſu mari Adriatico ſive Ionio: ab ortu Ægæo abluitur. Meridianam oram Epiroticæ gentes & ipſa Græcia excipit. *Paſſim.* Emathia ante dicta fuit, Plinio & Trogo teſtibus. Pæoniam primo vocatam

rat. Quæ poſtquam Maſſiva agitare cœpit: neque Iugurthæ in amicis ſatis præſidii eſt; quod eorum alium conſcientia, alium mala fama, & timor animi impediebat: Bomilcari proxumo, ac maxume fido ſibi, imperat, pretio, ſicuti multa confecerat, inſidiatores Maſſivæ paret: ac maxume occulte; ſin id parum procedat, quovis modo Numidam interficiat. Bomilcar mature regis mandata exſequitur: & per homines talis negotii artifices, itinera, egreſſuſque ejus, poſtremo loca, atque tempora cuncta explorat: dein, ubi res poſtulabat, inſidias tendit. Igitur unus ex eo numero, qui ad cædem parati erant, paullo inconſultius Maſſivam aggreditur, illum obtruncat: ſed ipſe deprehenſus, multis hortantibus, & in primis Albino conſule, indicium profitetur. fit reus magis ex æquo bonoque,

ſcribit Livius lib. 40. deinde Æmoniam. Item Edonia & Pieria Solino. Etiam Bæotiam quondam dictam Trogus autor eſt. Ejus partem Μακεδὼν Heſychius & Stephanus appellant, & inde totam regionem nomen accepiſſe refert Euſtathius in Dionyſium. Poſterioribus ſæculis hujus pars *Salutaris* dicta fuit, ut conſtat ex libro Notitiarum. quæ partim Macedoniæ, partim Daciæ aſcribitur. Item *Prævalis* ſeu *Prævalitana* apud S. Rufum. Eſt etiam Macedonia maritima apud Dionem: quam dicit à Pæonibus habitari circa Rhodopem montem. Hæc Macedoniæ regio prima vocatur apud Liv. lib. 45. Is enim Macedoniam in quatuor regiones dividit. Macedones atque Illyrios liberos eſſe voluiſſe Romanos idem ſcribit. Poſterioribus temporibus Macedoniæ tantum primæ & ſecundæ mentio, & frequens memoria in Conciliis. *Ortel.* Per Macedoniam כתים ſive Chittim in ſacra Scriptura intelligi, nequaquam dubito, etſi variæ hac de re ſint doctorum ſententiæ. Autor primi libri Machabæorum, haudquaquam contemnendus ſcriptor, putavit haud dubie Citthim eſſe Macedones. Quippe ſtatim initio libri narrat Alexandrum Macedonem egreſſum eſſe ex terra Chetim, ἐκ τῆς γῆς Κεθιείμ. & cap. 8. verſ. 5. Perſeum illum Macedonem, de quo Romani triumpharunt, Κιτιέων Βασιλέα, regem Citicorum appellat: cui ſententiæ non parum roboris videtur accedere, quod Eſaias cap. 26. verſ. 1. Tyriis excidium interminatus, addit, erupturum hoc malum ex terra Chittim, quod referunt ad Macedones, qui Alexandro duce Tyrum oppugnarunt & devaſtarunt: quin & nomen Macedoniæ eo alludit: antiqui enim Macettiam vel Macetiam teſte Heſychio dixerunt. Vide tamen *Bochartum* in ſuo Phaleg. lib. 3. cap. 5.

Talis negocii artifices.] Id eſt, per homines, qui talia negocia, videlicet homicidia, perpetrare conſueverant. *Sold.*

Indicium profitetur.] Id eſt, pollicetur ſe indicaturum eſſe, cujus conſilio Maſſivam occiderit. Atque ita confeſſus eſt, ſe à Bomilcare miſſum ad interficiendum eum. *Idem.*

Fit reus.] Senſus eſt: Bomilcar, etſi jure

que, quam ex jure gentium Bomilcar, comes ejus, qui Romam fide publica venerat. At Iugurtha, manifeſtus tanti ſceleris, non prius omiſit contra verum niti, quam animadvortit, ſuper gratiam, atque pecuniam ſuam, invidiam facti eſſe. Igitur quamquam in priore actione ex amicis quinquaginta vades derat, regno magis, quam vadibus conſulens: clam in Numidiam Bomilcarem dimittit, veritus, ne reliquos popularis metus invaderet parendi ſibi, ſi de illo ſupplicium ſumtum foret. & ipſe paucis diebus eodem profectus eſt, juſſus à ſenatu Italia decedere. Sed poſtquam Roma egreſſus eſt, fertur, ſæpe

jure gentium reus fieri non poterat (comes enim erat Iugurthæ, qui fide publica Romam venerat: unde & ipſe ab omni periculo tutus eſſe debebat) accuſatur tamen ex æquo & bono. æquitas enim requirit, ut qui injuſte quempiam occidi juſſerit, pœnam luat. Quidam ita exponunt: Etſi Bomilcar, qui tale facinus perpetraverat, fidemque publicam violaverat, indicta cauſa jure gentium occidi poterat: fit reus tamen ex æquo & bono, quaſi clementia quadam & benignitate populi Rom. quid ſit æquum & bonum, docet Budæus in Pandect. *Caſt.*

Iure gentium.] Salluſtius hic non ex jure gentium, ſed ex æquo & bono Bomilcarem comitem Iugurthæ reum fuiſſe ſcribit. Bonum & æquum, id eſt, merum naturæ jus patitur pœnas exigi, ubi reperitur, qui deliquit: at jus gentium legatos, & qui his ſimiles fide publica veniunt, excipit. Quare ut rei fiant legati, contra jus gentium eſt, quo vetari multa ſolent, quæ jus naturæ permittit. Sicuti igitur legati, vel qui fide publica venerunt, ita & comites, & vaſa legatorum ſui generis ſanctimoniam habent, ſed acceſſorie. *Grot.*

Non prius omiſit contra verum niti.] Id eſt, non prius ceſſavit contra veritatē tendere defendendo Bomilcarem. *Sold.*

In priori actione.] Accuſatione videlicet Bomilcaris, cujus criminis & Iugurtha merito ſuſpectus erat.

Vades.] Scimus, quod qui in judicium vocantur, vades dare coguntur, ſe obtemperaturos eſſe judicio. Ergo Iugurtha, cum Bomilcar in judicium vocatus eſt, dederat ex amicis ſuis vades quinquaginta, per quos promittebat ſe ſtaturum eſſe judicio, & obtemperaturum. Nunc autem cum videret aperte futurum eſſe, ut Bomilcar damnaretur in judicio & de eo ſupplicium ſumeretur: vadibus, ſub periculo ſatisfaciendi pro fuga Bomilcaris, relictis, ipſum Bomilcarem periculo ſubtraxit, & eum in Numidiam remiſit. *Sold.* *Quinquaginta vades dederat.* Iugurtha quinquaginta amicos invenit, qui certam pecuniæ ſummam promiſerunt, ni ſiſteretur reus. eoſque Romanos, non Numidas fuiſſe exiſtimo. Sic etiam apud Livium Decadis primæ libro 3. multis vadibus Virginius vadatus eſt Cæſonem Quintium reum. non enim id vadimonium tale fuiſſe exiſtimo, ut vadibus ipſis moriendum eſſet, ſi ab reo Bomilcare deſerti fuiſſent. *Caſt.*

Italia decedere.] Livius lib. 64. ait Iugurtham ob Maſſaniſſæ cædem, cum Romæ periclitaretur (cauſam enim capitis

ſæpe tacitus eo reſpiciens, poſtremo dixiſſe, Urbem venalem, & mature perituram, ſi emtorem invenerit. Interim Albinus, renovato bello, commeatum, ſtipendium, aliaque, quæ militibus uſui forent, maturat in Africam portare; ac ſtatim ipſe profectus, ut ante comitia, quod tempus haud longe aberat, armis, aut deditione, aut quovis modo bellum conficeret. At contra Iugurtha trahere omnia, & alias, deinde alias moræ cauſſas facere; polliceri deditionem, ac deinde metum ſimulare: inſtanti cedere, & paullo poſt, ne ſui diffiderent, inſtare: ita belli modo, modo pacis mora conſulem ludificare. Ac fuere, qui tum Albinum haud ignarum conſilii regis exiſtumarent; neque ex tanta properantia tam facile tractum bellum ſocordia magis, quam dolo crederent. Sed poſtquam, dilapſo tempore, comitiorum dies adventabant; Albinus, Aulo fratre in caſtris proprætore relicto, Romam deceſſit. Ea tempeſtate Romæ ſeditionibus tribuniciis atrociter reſpubl. agitabatur. P. Lucullus, & L. Annius, tribuni pleb. reſiſtentibus collegis, continuare magiſtratum nitebantur: quæ diſſenſio totius anni comitia impediebat. Ea mora in ſpem adductus Aulus, quem propætorem in caſtris relictum ſupra diximus, aut conficiundi belli, aut terrore exercitus ab rege pecuniæ capiundæ, milites menſe Ianuario ex hybernis in expeditionem evocat; magniſque itine-

pitis dicere juſſus eſt) clam profugiſſe. *Idem.*

Ac fuere, &c.] Vnde poſtea damnatus eſt. Cicero in Bruto. *Idem.*

Neque ex tanta properantia.] Aliqui fuerunt, qui crederent bellum ab Albino eſſe prolongatum, magis dolo quam negligentia, cujus indicium & conjectura erat, quia à principio tantopere feſtinabat, & tam facile poſtea ab illa feſtinatione ceſſavit. *Sold.*

Aulo.] Aulo Poſthumio Albino.

Proprætore relicto.] Erat enim legatus. Livius & Salluſtius infra. *Caſt.*

P. Lucullus.] Aliter: Lucilius. quidam codices formis excuſi habent, Lucinus. *Idem.*

Ea mora, &c.] Oroſius lib. 5. cap. 15. In ſequenti, inquit, anno Aulum Poſthumium Poſthumii conſulis fratrem, quem is quadraginta millium armatorum exercitui præfecerat, apud Calamam urbem theſauris regis conditis inhiantem bello oppreſſit, &c. *Idem.*

Ex hybernis.] Aliter: Ex hybernaculis.

itineribus hieme aſpera pervenit, ad oppidum Suthul, ubi regis theſauri erant. Quod quamquam, & ſævitia temporis, & opportunitate loci, neque capi, neque obſideri poterat: (nam circum murum, ſitum in prærupti montis extremo, planicies limoſa hiemalibus aquis paludem fecerat) tamen, aut ſimulandi gratia, quo regi formidinem adderet; aut cupidine cæcus, ob theſauros opidi potiundi, vineas agere, aggerem jacere; aliaque, quæ incepto uſui forent,

lis. In quodam pervetuſto codice eſt, Ex tabernaculis. quæ lectio non videtur abſurda. *Caſt. Ex hybernis.* Sic & Aldinum exemplar, & manuſcripti codices habent. In quibuſdam tamen, velut Argentoratenſi & Venero eſt, Ex hybernaculis. qua voce Livius aliquoties utitur: pro, eo loco, Vbi milites hyberno tempore cõmorentur. Tacitus 2. Legionum aliæ itinere terreſtri in hybernacula remiſſæ. Hæc alias hyberna proprie dicuntur. Nam hybernacula fere vocamus ipſa tentoria, quando ſub pellibus hyemem ageret miles, non in oppidis, neque ſub tecto cogeretur. Quocirca mihi quidem lectio prior magis arridet. Nam & frequens eſt apud Ciceronem, Cohortes in hyberna mittere. &, Exercitum in hyberna dimittere, hoc eſt, in oppidum aliquod commodius, ubi per hyemem agant. Salluſtius poſtea: Metellus (inquit) cunctos ſenatorii ordinis ex hybernis propere accerſiri jubet. Eſt apud Ciceronem & (Hybernare) verbum. velut cum inquit: Quomodo milites hybernent. &: Vbi ſis hybernaturus. Pro quo Salluſtius inferius dicit, Hyemare. Nam omnis exercitus, uti convenerat, Numidia deductus in provincia hyemabat. *Riv.*

Oppidum Suthul, ubi regis theſauri erant.] Strabo lib. ult. Capſam ait vocatam, ubi regis Iugurthæ fuerint theſauri: ſed puto errorem eſſe. Nam Salluſtius poſtea de Capſa diſſerens, nihil de regis theſauris meminit, verum locum quendam alium ad flumen Mulucham denotat. Hæc nobis ideo referuntur, ut locorum nomina diligentius emendentur, maxime locorum facta diligenti comparatione. *Glarean. Suthul.* Muthul & Suthul ſunt barbara opidorum nomina, auctore Priſciano. *Ortel.*

Opportunitate loci.] In quibuſdam eſt, Inopportunitate loci: pro eo quod eſt, Iniquitate loci: ſic autem præter alia & Beroaldinum & Venetum exemplar, quod excudit Pincius, Pomponius caſtigavit: ego vulgatam lectionem probo. nam opportunitatem loci, cum propter incolas & cives pro quibus illa erat: tum ob hoſtes Romanos, adverſus quos erat, mihi dicere videtur. Sic enim alibi: Statuit (inquit) urbis, quæ viris aut loco pro hoſtibus, & adverſum ſe opportuniſſimæ erant, ſingulas circumvenire: pro, quæ urbes munitiſſimæ erant. *Riv.*

Prærupti.] Id eſt, editi & alti. Nam præruptus dicitur, in altum elevatus. Virgil. 1. Æneid.

Inſequitur cumulo præruptus aquæ mons. Sold.

Limoſa.] Id eſt, cænoſa, limo & cœno ſc luto plena.

Vineas agere.] Ad muros impellere. Vide ſupra p. 249.

Aggerem jacere.] Facere aggerem. Agger enim ex terra ligniſque extollebatur contra murum, de quo tela in hoſtes jactabantur. Vegetius. Vide ſupra.

rent, properare. At Iugurtha, cognita vanitate atque imperitia legati, ſubdolus ejus augere amentiam: miſſitare ſupplicantis legatos: ipſe, quaſi vitabundus, per ſaltuoſa loca, & tramites exercitum ductare. Denique Aulum ſpe pactionis perpulit, uti, relicto Suthule, in abditas regiones ſeſe, veluti cedentem, inſequeretur: ita delicta occultiora fuere. Interea per homines callidos, diu, noctuque exercitum tentabat: centuriones, duceſque turmarum partim, uti transfugerent, corrumpere; alii, ſigno dato, locum uti deſererent. Quæ poſtquam ex ſententia inſtruxit; intempeſta nocte de improviſo multitudine Numidarum Auli caſtra circumvenit. Milites Romani, perculſi tumultu inſolito, arma capere alii: alii ſe abdere: pars territos confirmare: trepidare: omnibus locis vis magna hoſtium: cælum nocte, atque nubibus obſcuratum: periculum anceps: poſtremo, fugere, an manere, tutius foret, in incerto erat. Sed ex eo numero, quos paullo ante corruptos diximus, cohors una Ligurum, cum duabus

Properare.] Aliter: Præparare.

Vitabundus.] Vitans, fugiens. Conſiderent docti, num Diomedes Grammaticus hunc locum citet lib. 1. cap. 5. ubi ſic ait: Item cum legimus apud Salluſtium. Vitabundus, inquit, per ſaltuoſa loca recedebat. *Caſt.*

Tramites.] Id eſt, per vias occultas.

Centuriones.] Centurio dicebatur, qui uni centuriæ præerat. Centurio centum homines continebat: & centuriæ ſunt peditum, turmæ vero equitum. Turma triginta equites continebat. *Sold.*

Intempeſta nocte.] Vide ſupra.

Periculum anceps.] Anceps erat, id eſt duplex. nam periculum erat: ſive manerent, ſive fugerent: & hoc ſequentia declarant. *Sold.*

Incerto.] Id eſt, inter dubia: utrunque periculoſum erat neſcientibus regionem. *Bad.*

Cohors una Ligurum.] Ligures & Thraces auxilia miſerant ad hoc bellum pop. Rom. Ergo ex Liguribus una cohors, & ex Thracibus duæ turmæ equitum, cum paucis militibus gregariis ad Iugurtham transfugerunt. *Sold. Ligures.* Liguria Italiæ regio, quæ hodie Riviera di Genoa dicitur. Euſtathius tradit ex Lycophrone Liguſtinos dictos. Ligures comatos vocat Dion eos, qui Alpes maritimas colebant. In Marii vita apud Plutarchum videntur initio Ambrones vocati. qui in Gallia nempe, ubi Ligures olim quoque uſque ad Oranum fluvium. Epitome Livii 47. vocat hos Ligures Tranſalpinos. Ligures ad Arnum uſque verſus Orientem ducit Trogus. Piſas enim Ligurum facit. Plinius Ligures habet cognomine Vagiennos, & Ingaunos, item Inalpinos. Hi, cenſore Foglietta, habitabant eam partem quæ ab urbe Genua verſus Occidentem

ad

bus turmis Thracum, & paucis gregariis militibus, transiere ad regem: & centurio primi-pili tertiæ

ad Alpes usque est. Rufus Avienus videtur Ligures describere, à Celtis fugatos, circa Oceanum Gallicum. *Ortel.* Celticam hanc fuisse gentem ex Servio ad Virgil. Æneid. lib. x. ubi de origine Vrbis Pisarum agit, apparet, cum dicit: Alii Pisum Celtarum regem fuisse Apollinis Hyperborei filium tradunt, & postmodum eandem regionem Teutones habitasse, ipsum opidum Teutam appellatum refert. Etsi autem ejus verba mirum in modum sunt mutilata ac conturbata, tamen ista Celtarum, Teutonum, Teutarumque vocabula genus Ligurum aperte ac manifesto indicant. quippe ad Arnum usque flumen, & Vrbem Pisas olim pertinuere Ligures. Itaque Celticæ sive Germanicæ originis sunt Ligures. Atque id præter alia, etiam opidorum nomina satis evincunt. Strabo Brigantium, Scincomagum vicos eorundem dicit. Caturigum, qui Liguribus accensentur, opidum recenset Ptolemæus, Eborodunum, quod nunc est Embrun. Duo itineraria antiqua, Antonini & Hierosolymitanum, eodem tractu habent Caturigas, locum; qui Tabulæ Itinerariæ est Catorigomagus, prope quem in eadem Tabula est Istudurum. At Dunum, Magus, Durum, Briga, Brigantium Celtica esse vocabula dubium non est. His insuper adde quæ Plinius tradit lib. 3. c 16. his verbis de Pado: Metrodorus Scepsius dicit Ligurũ lingua amnem Bodincum vocari, quod significet fundo carentem. Cui argumento, adest juxta Industria, vetusto nomine Bodincomagum; ubi præcipua altitudo incipit. Certe hodieque omnibus pariter Germanicis gentibus fundus vocatur Bodem / & Boddem. Quam certissime igitur liquet Celticam gentem esse Ligures. Porro de his ita Florus lib. II. cap. III. loquitur: Ligures imis Alpium jugis adhærenteis inter Varum & Macram flumen, implicitosque dumis sylvestribus, major aliquanto labor erat, invenire quam vincere. Tutum locis & fuga, durum atque velox genus, ex occasione magis latrocinia, quam bella faciebat. Hactenus Florus. Ligures autem omnes fallaces esse dixit lib. 2. Orig. Cato. *Cluv.*

Turma.] (Vt Varro & Festus sentiunt) dicta est quasi terma aut ter dena: quod terdenos equites ex tribus tribubus, Tatiensium, Ramnensium & Lucerum continebat. quorum primi Decuriones dicti. *Cast.*

Thracum.] Thracia, Europæ regio celebris ad Pontum Euxinum. Xenophon Sexto Cyripæd. præter hanc Europęam, Asiaticam quoq; habuit. Herodotus scribit eos Bithynos dictos, postquam in Asiam transfretassent. Ammianus lib. 27. ejus sex provincias nomine numerat, item S. Rufus, suntque illæ: Thracia speciali nomine, Mœsia secunda, Scythia, Europa, Rhodopa, & Hæmimontum. Hodie uno nomine Romania nuncupatur. *Ortel.*

Et centurio primipili.] Is olim (ut refert Livius lib. 7. ab V. C.) primus centurio dicebatur: postea Primipilus, & centurio primipili dictus est. Vegetius lib. 2. cap. 8. Vetus autem, inquit, consuetudo tenet, ut ex primo principe legionis promoveretur centutio primipili: qui non solum aquilæ præerat, verum etiam quatuor centurias, hoc est, quadringentos milites, in prima acie gubernabat. hic tanquam caput totius legionis merita consequebatur, & commoda. Dionysius autem Antiq. lib. 8. ait, centurioni primipili sexaginta centurias, id est, militum sex millia paruisse. *Castil. Primipili.* Primipilus erat caput & ductor omnium centurionum.

tertiæ legionis per munitionē, quam, uti defenderet, acceperat, locum hoſtibus introeundi dedit: eaq; Numidę cuncti irrupere. Noſtri fœda fuga, pleriq; abjectis armis, proxumum collem occupavere. Nox, atque præda caſtrorum, hoſtis, quo minus victoria uterentur, remorata ſunt. Dein Iugurtha poſtero die cum Aulo in colloquio verba facit: tametſi ipſum cum exercitu fame ferroque clauſum teneret; tamen ſe memorem rerum humanarum, ſi ſecum fœdus faceret, incolumis omnis ſub jugum miſſurum: præterea, uti diebus decem Numidia decederet. Quæ gravia quamquam, & flagitii plena erant: tamen, quia mortis metu nutabant, ſicuti regi lubuerat, pax convenit. Sed ubi ea Romæ comperta ſunt; metus atque mœror civitatem

Etiam in collegam ſuum ſiniſtrum Primopilum, jus aliquod habebat. Nam hęc de dextro accipienda & ſummo, niſi tamen imperium hoc habuere per vices. Imperabat quidem ſuæ duntaxat centuriæ, ſed quia mandata Imperatoris, aut Tribunorum ſæpe per illum edebantur in vulgus, etiam in acie, in agmine illum aſpectabant, & ad ejus nutum ſiſtebant, aut procedebant, ideo quia Aquilam regebat, primum ſignum. Et ita præerat Aquilæ, ut etiam ſub iter ipſe evelleret refixam, & ſignifero ſuo in manus daret: quinetiam in ipſa acie aſſiſtebat, & tuebatur. Quia igitur Aquila in Primipili tutela, & ei velut aſſignata, inde manavit, ut Aquila pro ipſo illo munere & Primopilatu uſurparetur. Huic muneri non modo dignitas, ſed & opes adjunctæ. In Codice Iuſtiniani & Theodoſii, Primipili munus miniſterium magis fuit, quam honos: ſic enim dicti, qui ad paſcendos milites ſolenniter ad limitem deſtinantur. *Lipſ.* Ideo autem Primipilum pro adminiſtratione militaris annonæ uſurpari cœpit, quia Primipili centurionibus mandabatur, ut eam annonam ſuis militibus præberent, eoſque bene curatos Reip., cum uſus foret, præſtarent. l. 3. l. 7. & 8. C. de Cohort.

Tertiæ legionis.] Legiones apud Romanos plerunque nomen à numero ſortiebantur. unde apud Ciceronem, Cæſarem, Tacitum, & alios primam, ſecundam, tertiam, quartam, quintam, & ne longius proſequar, decimam, vigeſimam, & trigeſimam legionem invenies. *Caſt.*

Plerique.] Ac ſi diceret: Romani collem occupaverunt, alii fugiendo, alii non fugiendo, ſed pugnando paulatim cedentes. *Sold.*

Sub jugum.] Tribus haſtis jugum fit, humi defixis duabus, ſuperque eas tranſverſa una deligata. Livius lib. 3. ab V.C. & Dionyſius Ant. Rom. lib. 3. *Caſt.*

Plena flagitii.] Pœna capitali digna: qui à Samnitibus ſub jugum miſſi, ipſi à Senatu ad ſupplicium traditi ſunt, licet Samnites in eos non animadverterint. *Bad.*

Nutabant.] Manuſcripta & alia quædam, (mutabantur) pro permutabantur: id eſt, quia hæc patienda potius quam moriendum cenſebant, vel, quia vitam hac re ſuam redimebant. Nam mutatio

vitatem invaſere: pars dolere pro gloria imperii; pars inſolita rerum bellicarum, timere libertati: Aulo omnes infeſti, ac maxume qui bello ſæpe præclari fuerant, quod armatus dedecore potius, quam manu, ſalutem quæſiverit. Ob ea conſul Albinus, ex delicto fratris invidiam, ac deinde periculum timens; ſenatum de fœdere conſulebat: & tamen interim exercitui ſupplementum ſcribere; ab ſociis & nomine Latino auxilia accerſere; denique omnibus

mutatio fit, quum aliud pro alio ſubſtituitur. Legitur & *multabantur. Riv.*

Dedecore potius.] Videlicet permittendo, ut exercitus ſub jugum mitteretur. nam eventum pugnæ potius experiri debuit, quam tantam ignominiam ſubire. *Sold.*

Sociis & nomine Latino.] Notandum Latinos & Italicos ſæpe abſolute ſocios appellari. Quin & aliquando Latini & Italici confundebantur. Ita Valerius Pelignos, qui Latini non erant, ita tamen appellavit. Latium autem diſcrevit Latinos ab Italicis, qui non erant in Latio: fœdus ab iis civibus Romanis, qui agrum Romanum poſſidebant aut colebant in Latio; jus Latii ab iis Latinis, qui cum agrum Latinum tenerent, non tamen Latii jure fruebantur. Ex fœdere autem, quod cum Latinis eſt percuſſum, jus illud emanavit. Quod eſt jus Latii, vel Latinitas appellatur, quod conſtat quidem jure civium Romanorum fuiſſe deterius, Italico vero aliquanto commodius. Quod autem jus habuere illi, qui fuere Latini nominis? Ius privatum quod attinet, diverſum erat à jure Quiritium. Nam & beneficii loco illud iis concedebatur. Non enim, ſi per leges Romanas civis Romanus neque à privato verberari, neque à magiſtratu cædi potuit, propterea etiam Latinus non potuit: nec ſi quid juris patricii aut plebeii Romæ habuerunt, idem etiam Latini uſurparunt. Nam ſacrorum jura quædam & connubiorum, & patrũ in liberos, & legitimi dominii, & teſtamentorum & tutelarum, propria civium Romanorum fuiſſe, ita ut nullis aliis, niſi Iure Quiritium impertito, communicata ſint, ita perſpicuum eſt, ut longiorem orationem non deſideret. Age vero videamus, quod ad jus publicum pertinet. Militaſſe primo Latinos pro Romanis, non eſt dubium. Hoc enim & aliis ante fœderibus & maxime Caſſiano eſt proviſum, ut Latini Romanorum arbitrio copias pedeſtres & equeſtres darent, quarum opera ipſi in bello uterentur. Suffragium porro illorum in Civitate Rom. quod attinet, ita illo uſi ſunt, ut, quantum ex Annalium veterum monimentis, & Populi R. Actionibus colligi poteſt, nec tribum certam, in qua ſuffragium ferrent, habuerint, nec niſi ad leges jubendas & judicia facienda vocati ſint, nec intercedente vel Conſule, vel Tribuno plebis jus ullum ſuffragii ferendi habuerint. ſed ſæpe Vrbe, in quam ſuffragiorum cauſa venerint, abire juſſi. Hoc autem Caſſiano etiam fœdere impetratum apparet. Civitatem vero neque omnino cum ſuffragio, neq; ſine ſuffragii latione datam, ſed ad arbitrium magiſtratuum, ex Dionyſio apparet, qui ita loquitur: Cum Caſſius Hernicos iiſdem fœderis conditionibus, quibus Latinos obſtrinxiſſet, atque agrum Hernicis ademptum, plebi Romanæ, Latinis Herniciſque diviſurus eſſet, eique rogationi intercederetur; Latinos & Hernicos, quam

bus modis festinare: senatus ita, uti par fuerat, decernit, suo atque populi injussu nullum potuisse fœdus fieri. Consul

quam plurimos potuit, ad suffragium ferendum accivit. Qui cum frequentes veniissent, urbem hospitum turba repleverunt. Quod cum ad Virginium collegam ejus delatum esset, per compita edici jussit, ut qui in Vrbe domicilium non haberent, intra certam diem exirent. Cassius autem contra edixit, ut qui civitate donati essent, donec lex accepta esset, manerent. Ex hoc quoq; jure illud est, quod Livius refert cõtigisse anno Vrbis DXLI. AP. CLAVDIO Q. FVLVIO Cos. Italia bello Punico secundo flagrante, in judicio M. Posthumii Pyrgensis ad populum: Testibus, inquit, datis tribuni populum summoverunt, sitellaque allata est, ut sortirentur, ubi Latini suffragium ferrent. Hæc ille. Neque vero, nisi jus suffragii aliquod habuissent, sortitione ante tribuum opus fuisset, in quibus suffragium ferrent, nec si tribum, ut jure optimo cives, obtinuissent, ubi suffragium dicerent, sortiendum fuisset. Extremum fuit jus magistratuum petendorum Romæ. Asconius: Cn. Pompejum transpadanis colonis jus dedisse Latii, ut possent habere jus, quod cæteræ Latinæ coloniæ, id est, ut petendi magistratus gratia civitatem Romanam adipiscerentur. Quid est autem, petendi magistratus gratia civitatem adipisci? Quid est enim? An ut cives Romani fierent tantummodo, ut Romæ honores peterent? Non videtur. Quî enim credibile est, omnes Latinos jus petendorum Romæ magistratuum habuisse, qui ne suffragium quidem, nisi quo dictum est modo, haberent? Est enim jus magistratus magnificentius multo quam suffragii. An ut qui jus Latii haberent, præter cætera civitatem etiam Romanam assequerentur, ubi apud Latinos magistratum petiissent, vel potius gessissent? Equidé ita arbitror. Id enim aperte tradit Appianus lib. II. cum inquit: Novum-Comum Cæsar ad jus Latii redegit, apud quos, qui annuum gessissent magistratum, cives Romani fiebant. Hanc enim vim habuit Latinitas. Hoc vero jus Latini populi usq; ad annum DCLXII. usurparunt, quo ex L. Iuliâ universo Latio est concessa civitas, paucis quibusdam opidis exceptis, quibus civitatis & suffragii jura singulari populi Romani benignitate fuerant ante concessa. *Sigon.*

Vti par fuerat.] Ita pax Caudina, aliæque nonnullæ, quæ injussu senatus populique Romani factæ sunt, irritæ fuerunt. *Cass.*

Populi injussu.] Sic Livius lib. 9. Coss. profecti ad Pontium in colloquium, cum de fœdere victor agitaret, negarunt injussu populi fœdus fieri posse, nec sine fecialibus, ceremoniaque alia solemni. Itaque non, ut vulgo credunt, Claudiusque etiam scribit, fœdere pax Caudina, sed sponsione facta est, &c. Et paulo inferius: Spurius Posthumius, qui sponsionem fecerat, in Senatu, sententiam à Coss. rogatus, ita disserit: Quæ sententia testis erit, mihi an legionibus vestris pepercerim: cum me seu turpi seu necessaria sponsione obstrinxi: qua tamen, quando injussu populi facta est, non tenetur populus Romanus; neque quicquam ex ea, præterquam corpora nostra debentur Samnitibus. Dedamur per feciales nudi, vinctique exsolvamus religione Populum, si qua obligavimus, &c. Et paulo inferius: Neque ego inficias eo, Patres Conscripti, tam sponsiones, quam fœdera sancta esse apud eos homines, apud quos juxta divinas religiones fides humana colitur: sed injussu populi nego quicquam sanciri posse, quod populum teneat. *Ciaccon.*

Impe-

ſul impeditus à tribunis pl., ne, quas paraverat copias, ſecum portaret, paucis diebus in Africam proficiſcitur. Nam omnis exercitus, uti cõvenerat, Numidia deductus in provincia hiemabat. Poſtquam eo venit; quamquam perſequi Iugurtham, & mederi fraternæ invidiæ animo ardebat; cognitis militibus, quos prẽter fugam, ſoluto imperio, licentia, atque laſcivia corruperat, ex copia rerum ſtatuit, ſibi nihil agitandum. Interea Romæ C. Mamilius Limetanus Tr. pl. rogationem ad populum promulgat, uti quæreretur

Impeditus à tribunis.] Ecce quanta erat auctoritas tribunorum plebis. Conſul copias paraverat, quas ſecum in Africam duceret: & tribuni eum, ne hoc faceret, prohibuerunt. *Sold.*

Mederi fraternæ invidiæ.] Id eſt, invidiam fraternam relevare. nam Aulus ab omnibus odio habebatur. *Idem.*

Soluto imperio.] Id eſt, imperio fracto, enervato: quia milites fecêre, quicquid volebant. *Idem.*

Ex copia rerum.] Ex abundantia. Aliter, (& copia): ex copia rerum, id eſt, ex rerum ſtatu. *Caſt.*

C. Mamilius Limetanus.] Ita habent noſtri vetuſti codices. & hanc germanam lectionem eſſe exiſtimo. Sic apud Ciceronem in emendatis codicibus, ut ſunt, qui Lutetiæ à Roberto Stephano formis impreſſi ſunt, Mamilia rogatio dicitur. & paulo poſt Mamilia lex, quam hic Mamilius tulit. *Caſtil. Mamilius.* Aut hæc lectio vera eſt, quam habet manuſcriptum, aut ea, quæ in pervulgatis eſt exemplaribus dialogi de claris Oratoribus, quem Brutum vocant, quo loco Cicero de C. Galba Sergii F. loquens, hujuſce tribuni plebis meminit. Nam rogatione (inquit) Manilia, Iugurthinæ conjurationis invidia, quum pro ſe ipſe dixiſſet, oppreſſus eſt. Ibidem paulo poſt de L. Beſtia loquens: Nam invidioſa lege Manilia quæſtio C. Galbam ſacerdotem, & quatuor conſulares L. Beſtiam, C. Catonem, Sp. Albinum, civemque præſtantiſſimum L. Opimium, oppreſſit. Niſi quis (Mamilia) ibi, non (Manilia) legendum eſſe contendat, ita uti ex doctis quidam cenſent. Similis fere error eſt in Octavio illo Tuſculano, apud T. Livium 1. ab V. C. Quem Mamilium alii vocant, alii Manilium. quod poſterius in Anthropologia comprobat Volaterranus, quicum eruditi quidam faciunt. Sex. Pompejus Mamiliorum familiam diverſam facit ab ea, quam Manliam alii vocant. Mamilia (inquit) turris, intra Suburræ regionem à Mamilio nomen accepit. Mamiliorum familia à Mamilia filia Telegoni, quam Tuſculi procreavit, eſt appellata, quando id oppidum ipſe condidiſſet. Mox: Manliæ gentis patriæ decreto, nemo ex ea Marcus appellatur, quod M. Manlius, qui Capitolium à Gallis defenderat, quum regnum affectaſſet, damnatus necatuſque eſt. Quod niſi mendum eſt in exemplaribus Sexti Pompeii (ut eſſe ſuſpicor) errat & Volaterranus ipſe, & quicunque alii Manilium vocant principem illum Latini nominis Octavium Tuſculanum. *Riv.*

Rogationem ad populum promulgat.] Id eſt, petitionem vel legem populo proponit, quæ petitio continebat ea quæ ſequuntur. Is qui populum vocat, & petit ab eo, ut aliquid jubeat aut vetet, di-

tur in eos, quorum consilio Iugurtha senati decreta neglexissent; quique ab eo in legationibus, aut imperiis pecunias accepissent; qui elephantos, quique perfugas tradidissent, item, qui de pace, aut bello cum hostibus pactiones fecissent. Huic rogationi partim conscii sibi, alii ex partium invidia pericula metuentes, quoniam aperte resistere non poterant, quin illa, & alia talia placere sibi faterentur, occulte per amicos, ac maxume per homines nominis Latini, & socios Italicos impedimenta parabant. Sed plebes, incredibile memoratu est, quantum intenta fuerit, quantaque vi rogationem jusserit, decreverit, voluerit, magis odio nobilitatis, cui mala illa parabantur, quam cura reipubl. Tanta lubido in partibus erat. Igitur, ceteris metu perculsis, M. Scaurus, quem legatum Bestiæ fuisse supra memoravimus, inter lætitiam plebis, & suorum fugam, trepida etiam tum civitate, cum ex Mamiliana rogatione tres quæsitores rogarentur, effecerat, ut ipse in eo numero crearetur. Sed, quæstione exercita aspere violenterque ex rumore, & lubidine plebis,

tet, dicitur ad populum ferre, sive ad populum promulgare, sive populum rogare. Exempli gratia: C. Manlius populum convocatum ita interrogat: Vultis, jubetisne, Quirites, ut quæratur in eos, quorum consilio Iugurtha Senatus decreta contempsit? Cum hoc modo ad populum promulgasset, id est, cum hanc rem populo proposuisset, qui eam rem probabant, suadebant populo Romano, ut rogationem suffragiis vel auxiliis confirmaret: qui autem improbabant, dissuadebant. Cum res in utranque partem disputata esset & discussa, populus, qui ex trigintaquinque tribus constat, mittebatur in suffragium. Cum decem & octo tribus, id est, plusquam dimidia pars populi rogationem probassent suffragiis, lex sive rogatio prolata dicebatur. *Sold.*

Homines Latini nominis.] Id est, per homines Latinos, quibus civitas Rom. data erat, id est, qui cives Romani facti erant. *Idem.*

Socios Italicos.] Vide supra p. 257.

Exercita.] Vulgo, *exercitata.* Mss. duo, Exercita: idq; haud scio an melius. nam & judicium & quæstio exerceri dicitur. Neq;tamen priorem lectionem repudio. nam peculiare est Sallustio nostro frequentativis uti pro primitivis: quomodo alicubi, agitare prædas, pro agere dixit: & ductare exercitum, pro ducere. *Rivius.*

Aspere violenterque.] Quia multi nobiles damnati sunt, inter quos L. Opimius, qui princeps legationis fuit, quando decem legati missi sunt, ut regnum Numidiæ dividerent inter Iugurtham & Adherbalem. *Sold.*

Ex rumore.] Id est, secundum rumorem,

bis, uti ſæpe nobilitatem, ſic ea tempeſtate plebem ex ſecundis rebus inſolentia ceperat. Ceterum mos partium popularium, & ſenatus factionum, ac deinde omnium malarum artium, paucis ante annis Romæ ortus eſt, otio atque abundantia earum rerum, quæ prima mortales ducunt. Nam ante Carthaginem deletam, populus, & ſenatus R. placide modeſteque inter ſe rempubl. tractabant: neque gloriæ, neque dominationis certamen inter civis erat: metus hoſtilis in bonis artibus civitatem retinebat. ſed ubi formido illa mentibus deceſſit, ilicet ea, quæ ſecundæ res amant, laſcivia atque ſuperbia inceſſere. Ita, quod in advorſis rebus optaverant, otium poſtquam adepti ſunt, aſperius, acerbiuſque fuit. Namque cœpere nobilitas

rem, & famam plebis: quia inquiſitio facta eſt de his hominibus, de quibus plebs dicebat eſſe faciendam. *Idem.*

Ante Carthaginem deletam.] Cum in ſenatu agitaretur, an delenda eſſet Carthago, ſententias dixerunt M. Cato Cenſorinus & P. Scipio Naſica. Cato cenſebat delendam eſſe Carthaginem, ut metu perpetuo belli Roma liberaretur: è contra P. Naſica cenſebat Carthaginem non eſſe delendam, ne metu belli ſublato, ignavia torpeſcerent animi, & vires ocio ac laſcivia corrumperentur. quod poſtea factum eſt, ut Sal. hic docet. *Sold.*

Metus hoſtilis in bonis artibus civitatem retinebat.] Sunt apud Vellejum Paterculum quæ huc faciant, ea ſubjicere viſum. Potentiæ, inquit, Romanorum prior Scipio viam aperuerat, luxuriæ poſterior aperuit. Quippe remoto Carthaginis metu, ſublataque imperii æmula, non gradu ſed præcipiti curſu à virtute deſcitum, ad vitia tranſcurſum. vetus diſciplina deſerta, nova inducta: in ſomnum à vigiliis, ab armis ad voluptates, à negociis in ocium converſa civitas. Salluſtius in 1. hiſtoriæ: At diſcordia, & avaricia atque ambitio (inquit) & cætera ſecundis rebus oriri ſueta mala, poſt Carthaginis excidium maxime aucta ſunt. Nam injuriæ validiorum, & ob eas diſceſſio plebis à patribus, aliæque diſſenſiones domi fuere jam inde à principio. neque amplius quam regibus exactis, dum metus à Tarquinio & bellum grave cum Ethruria poſitum eſt, æquo & modeſto jure agitatum. Hęc ex Auguſtin. 2. de Civit. Dei. *Rivius.*

Ea quæ ſecundæ res amant.] Nam ex affluentia rerum, laſcivia & ſuperbia generantur. *Amant.* Græciſmus. Ita enim & φιλεῖν dicunt.

Cœpere.] Additur vulgo, *in dominationem.* Et tum hic ſenſus. Nobilitas, inquit, cœpit convertere dignitatem in dominationem: quia non ſatis habebat, quod adminiſtrationem reip. & provinciarum poſſidebat: ſed prorſus dominari volebat. Ex altera parte plebs libertatem ſuam in libidinem convertere cœpit: quia non ſolum ſenatui & nobilitati ſubjecta eſſe nolebat, ſed leges ferebat & jubebat, quæ nobilitatis potentiam extingŭerent: ſicuti fuit lex ſuperior de quæſtionibus exercendis, qua lege nobilitas perculſa eſt. *Sold.*

Solu-

bilitas dignitatem, populus libertatem in lubidinem vertere: ſibi quiſque ducere, trahere, rapere. Ita omnia in duas partis abſtracta ſunt. reſpubl. quæ media fuerat, dilacerata. Ceterum nobilitas factione magis pollebat: plebis vis ſoluta, atque in multitudinem diſperſa, minus poterat. paucorum arbitrio belli domiq; reſpubl. agitabatur: penes eoſdem ærarium, provinciæ, magiſtratus, gloriæ, triumphique erant: populus militia atque inopia urgebatur; prædas bellicas imperatores cum paucis diripiebant. Interea parentes, aut parvi liberi militum, uti quiſque potentiori confinis erat, ſedibus pellebantur. Ita cum potentia, avaritia ſine modo, modeſtiaque invadere, polluere, & vaſtare omnia; nihil penſi, neque ſancti habere, quoad ſemet ipſa præcipitavit. Nam ubi primum ex nobilitate reperti ſunt, qui veram gloriam injuſtæ potentiæ anteponerent:

Soluta.] Id eſt, disjuncta: quia pauperes cives quærebant quotidie, quomodo victum ſibi pararent, non quomodo divitibus & nobilitati reſiſterent. Et ideo potentia plebis minor erat, quia non erant uniti & conjuncti, ſicuti nobiles. *Sold.*

Vti quiſque potentiori confinis erat.] Quamvis in quibuſdam ſit (Affinis) tamen prius illud magis arridet, & ad ſenſum magis facit: pro, Conterminus, ut Plinius loquitur. *Riv.*

Sedibus.] Videlicet de agris. hoc etiam ſupra docuimus factum eſſe, quando Tiberius Gracchus legem Agrariam tulit. Nam divites, & potentes augebant penſiones, & ita de agris publicis pauperes cives excludebant. *Sold.*

Neque ſancti habere.] Id eſt, & nihil ſancti habebat. hoc refertur ad id quod dixit, polluere. Nihil ſanctum habere, eſt omnia ſancta violare. nam id dicitur ſanctum, quod violari nefas eſt: ut fides, pietas, juſticia, religio: hæc omnia & his ſimilia ſancta dicuntur, quia ea pollui & violari non licet. Sed nobiles Romani nihil ſancti habebant, quia omnia violabant, quæ violari non licet. nam fidem & juſticiam pro pecunia violabant, ut ante dixi. *Idem.*

Præcipitavit] Id eſt, evertit & dejecit. nam potentia Romanorum tantopere crevit, ut ſua magnitudine rueret. Nam arma ab hoſtibus in ſeipſos verterunt, donec bellis civilibus Roma funditus everſa eſſet. *Idem.*

Injuſtæ potentiæ.] Mirum videtur, quod hoc dicit, niſi diligentius conſideretur. Nam mirum videtur, quod bellum civile fiat, quia ex nobilibus inventi ſunt, qui veram gloriam injuſtæ potentiæ anteponerent: immo ex hoc videtur potius concordia nutriri potuiſſe. Sed jam expoſui hanc ſententiam, quæ exemplo Gracchorum clarius intelligitur. Nam Gracchi, dum veram gloriam quærunt, plebi libertatem & jura ſua reſtituendo, diſcordiam civilem brevi concitarunt. *Idem.*

Quæſi

nerent: moveri civitas, & diſſenſio civilis, quaſi permixtio terræ, oriri cœpit. Nam poſtquam Tiberius, & C. Gracchus, quorum majores Punico, atque aliis bellis multum reipubl. addiderant, vindicare plebem in libertatem, & paucorum ſcelera patefacere cœpere: nobilitas noxia, atque eo perculſa, modo per ſocios, & nomen Latinum, interdum per equites Romanos, quos ſpes ſocietatis à plebe dimo-

Quaſi permiſtio terræ.] Confuſio rerum omnium. ut alluſerit ad illud proverbium, Cælo teram, & terræ cœlum miſcere. *Caſt.*

Quorum majores Punico bello, atque aliis multum Reip. addiderunt.] Gracchi multa præclara facinora bello geſſerunt, & in bello Punico, & in aliis. nam Sempronius Gracchus conſul & collega P. Cornelii Scipionis, patris Scipionis Africani majoris, ad inſidias miſſus contra Carthaginienſes, bello navali fœliciter dimicavit, ſeptem navibus captis, cæteris in fugam verſis. Idem apud Placentiam contra Hannibalem fœliciter pugnavit, pulſo hoſte in caſtris. Tiberius autem Gracchus Hannonem ducem Pœnorum cum exercitu fudit apud Luceriam, ex quo prælio paulo minus duo millia hominum cum ipſo duce fugerunt. Item P. Sempronius conſul in agro Crotonenſi cum Hannibale conflixit, fuſo fugatoque exercitu quatuor millia hoſtium occidit: paulo minus trecentos cepit, undecim ſigna militaria capta ſunt. Ex his patet, quomodo majores Tiberii & Caii Gracchorum multum reipub. addiderunt. Denique Tiberius Gracchus pater eorum, bis conſul fuit, ac bis triumphavit. *Sold.* Præterea ex ſtirpe materna, erant Gracchi de ſtirpe Scipionum. nam, ut ſcribit Plin. lib. 34. cap. 5. Corneliæ Gracchorum matri, quæ fuit Aphricani prioris filia, ſtatua poſita eſt in Metelli publica portu. erat autem eloquentiſſima mulier, quæ eloquentiæ filiorum non parum contuliſſe Quintiliano cenſetur libro 1. unde de ejus mulieris nobilitate dicit Iuvenalis Satyra 6.

Malo Venuſinam, quam te, Cornelia mater
Gracchorum, ſi cum magnis virtutibus affers
Grande ſupercilium, & numeras cum dote triumphos.

Badius. Quorum majores Punico, &c. Vtis, qui in Lucanis bello Punico ſecundo ad campos, qui veteres vocabantur, periit. vide Liv. Decad. 3. lib. 3. 4. & 5. *Caſt.*

Et aliis bellis.] Vt Tiberius Gracchus horum pater, qui Celtiberos, & Sardos domuit. Livius Decadis 5. libro 1. *Idem.*

Modo per ſocios ac nomen Latinum.] Populi Latinorum ſocii vetuſtiſſimi erant populi Romani, qui tandem in communionem civitatis Rom. accepti ſunt: hoc eſt, cives Rom. facti ſunt, ita ut & ipſi haberent ſuffragia. Dicit ergo, nobilitatem & ſenatum reſtitiſſe actionibus Gracchorum per Latinos: quia Latini adhærebant ſenatui potius quam plebi. aliquando Senatus reſiſtebat actionibus Gracchorum per equites Romanos: quia ſimiliter equeſtris ordo adhærebat potius ſenatui quam plebi, licet ſæpe à ſenatu alienatus ſit, & ſe cum plebe conjunxerit.. *Soldus.* Vide ſupra.

Spes ſocietatis.] Et quia equites ſperabant ſe ſocios fore ſenatus, in admi-

dimoverat, Gracchorũ actionibus obviam ierat: & primo Tiberium, dein paucos poſt annos eadem ingredientem Cajum, Tribun. pl. alterum, alterum triumvirum coloniis deducendis, cum M. Fulvio Flacco ferro necaverat. Et ſane Gracchis, cupidine victoriæ, haud ſatis animus moderatus fuit. Sed bono vinci ſatius eſt, quam malo more injuniſtratione totius reipublicæ. nam ſenatus totam rempublicam in ſua poteſtate habebat, ut ſupra viſum eſt. *Idem.*

Pauces poſt annos.] Inter utriuſque cædem undecim, vel ſummum duodecim anni interfuerunt. Tiberius enim, Scævola & Calphurnio, Caius autem, Fabio & Opimio conſulibus occiſus eſt, inter quorum conſulatus undecim anni interceſſerunt. *Caſt.*

Eadem ingredientem.] Id eſt, eadem molientem & conantem, quæ ipſe Tiberius conatus fuerat: videlicet ferentem leges Agrarias. *Sold.*

Cajum Tribunum.] Poſt Caium, diſtinguendum, atque deinde diviſim inferendum: Tribunum pl. alterum (nempe Tiberium) alterum Triumvirum (nempe Caium) Coloniis deducendis. M. enim Fulvius Flaccus non cum Tiberio, ſed Caio occiſus eſt: ut author eſt Florus in altera Epitome lib. 61. Quod admonendum duximus. Quoniam hic locus in pleriſque codicibus corrupte legitur, & à Commentatoribus miſere tractatur. *Glar.*

Triumvirum coloniis deducendis.] Quando agri publici ex hoſtibus capti, pauperibus civibus Romanis dividendi erant, tres viri creabantur à populo, qui eos agros dividerent. Et hi triumviri dicebantur: quemadmodum quando Tiberius Gracchus legem tulit Agrariam, tres viri electi ſunt ad agros dividendos: videlicet ipſe Tiberius, Appius Claudius ſocer ejus, & C. Gracchus frater ejus. unuſquiſque eorum triumvir dicebatur. Nunc ergo dicit, C. Gracchus, Fulvius Flaccus triumviri erant, ad deducendas colonias Tarentum atque Capuam, & ad agros dividendos. nam C. Gracchus tribunus plebis legem tulerat, ut coloniæ mitterentur Tarentum, atque Capuam. Colonia dicebatur multitudo civium Romanorum, miſſa ad aliam civitatem, in qua agri publici per triumviros ei dividebantur & aſſignabantur. ergo deducere colonias, eſt de civitate Romana cives tollere, & in aliam civitatem ducere, in qua eis agri publici dividuntur & aſſignantur. Quemadmodum autem C. Gracchus & Fulvius Flaccus interfecti ſint à nobilitate, ſupra diximus. *Sold.*

Et ſane Gracchis.] Salluſtius judicium ſuum de morte Gracchorum oſtendit. dicit enim eos immoderatum animum habuiſſe, dum jura ſua plebi reſtituere conarentur. Nam licet à principio Gracchi egregio animo ducti ſint, ut plebis jura & libertatem contra nobilitatem tuerentur: tamen poſtea ad injuſticiam deſcenderunt, dum vincere & obtinere conantur, quod ſemel intenderant: quemadmodum Tiberius Gracchus fecit, qui ſine exemplo Octavio collegæ ſuo magiſtratum abrogavit. hoc enim nimis ſuperbum & intolerandum viſum eſt omnibus. *Idem.*

Animus non ſatis moderatus.] Immo intemperatus fuit Gracchis cupidine victoriæ: unde ab Iuvenale ſeditioſiſſimi innuuntur Satyra ſecunda, ubi dicit:

Quis tulerit Gracchos de ſeditione querentes?

Badius.

Sed bono.] Ordo eſt: Sed eſt ſatius vinci

injuriam vincere. Igitur ea victoria nobilitas ex lubidine sua usa, mortalis multos ferro aut fuga exstinxit; plusque in reliquum sibi timoris, quam potentiæ, addidit: quæ res plerumque magnas civitates pessum dedit: dum alteri alteros vincere quovis modo, & victos acerbius ulciſci volunt. Sed de ſtudiis partium, & omnibus civitatis moribus ſi ſingillatim, aut pro magnitudine parem differere; tempus, quam res, maturius deſeret. quamobrem ad incœptum redeo. Poſt Auli fœdus, exercituſq; noſtri fugam fœdam, Metellus, & Silanus conſules deſignati, provincias inter ſe partiverant: Metelloq; Numidia evenerat, acri viro, & quamquam adverſo populi partibus, fama tamen æquabili, & inviolata. Is ubi primum magiſtratum ingreſſus eſt; alia omnia ſibi cum collega communia ratus, ad bellum,

vinci bono, ſeu more, quam vincere injuriam malo more. Igitur, quamvis Gracchi immoderatum animum haberent, tamen melius erat, ut nobilitas eos vincere permitteret, quam ut eos interficeret, & exemplum malum introduceret. *Sold.*

Ex lubidine ſua.] Inter voluntatem & libidinem hoc intereſt; ſecundum Ciceronem in quarto Tuſculanarum: Voluntas eſt, quæ quid cum ratione deſiderat: quæ autem ratione adverſa incitata eſt, ea libido eſt, vel cupiditas effrenata. Ergo deſiderium in bono voluntas dicitur, deſiderium in malo libido vocatur. *Idem.*

Magnas civitates peſſundedit.] Id eſt, evertit & delevit. Sic Athenæ, floreniſſima civitas, everſa eſt. *Idem.*

Q. Metellus.] Hic eſt Q. Cæcilius Metellus, qui poſtea Numidicus eſt appellatus. Fuit vir magni animi: quippe qui in legem Saturnini jurare unus noluit, & de civitate maluit, quam de ſententia dimoveri. Cicero in Orationibus poſt Reditum ad Quirites, & in Senatu, pro Cornelio Balbo, pro Seſtio, in Piſonem, de Claris Oratoribus, & in Epiſtolis ad Lentulum. Livius lib. 65. & 66. Paterculus libro priori, Auctor de Viris Illuſtribus cap. 47. Valerius Maximus libro 4. cap. 1. Oroſius lib. 5. cap. 15. & 17. Eutropius libro 4. Appianus Bellorum Civilium libro 1. Plutarchus in Mario & in Lucullo. *Caſt.*

M. Silanus.] M. Iunius Silanus, qui paulo poſt adverſus Cimbros infeliciter pugnavit: ut leges apud Livium lib. 65. Paterculum in Volumine priori, & Florum lib. 3. cap. 3. quare miror, cur Eutropius contra ſcripſerit, inquit enim: A. M. Iunio Silano collega Q. Metelli Cimbri in Gallia victi ſunt. *Idem.*

Fama tamen æquabili.] Quia nihil de ipſo pravum & iniquum dicebatur. *Æquabili.* Quia Metellus æqualiter & ſimiliter probatus erat apud populum, ſicuti apud Senatum, quamvis eſſet inimicus populi propter partes. Et ſine dubio magna quidem laus eſt Metelli, quod vita ejus & mores ita probabantur ab inimicis, ſicuti ab amicis. *Sold.*

Magiſtratum ingreſſus eſt.] Id eſt, ubi magi-

bellum, quod gesturus erat, animum intendit. Igitur diffidens veteri exercitui, milites scribere, præsidia undique accersere: arma, tela, equos, & cetera instrumenta militiæ parare, ad hoc commeatum affatim, denique omnia, quæ in bello vario, & rerum multarum egenti, usui esse solent. Ceterum ad ea patranda senatus auctoritate, socii, nomenque Latinum, & reges ultro auxilia mittendo, postremo omnis civitas summo studio adnitebatur. Itaque, ex sententia omnibus rebus paratis, compositisque, in Numidiam proficiscitur, magna spe civium, cum propter artis bonas, tum maxume quod advorsum divitias invictum animum gerebat: & avaritia magistratuum ante id tempus in Numidia nostræ opes contusæ, hostiumque auctæ erant. Sed, ubi in Africam venit, exercitus ei traditur à Sp. Albino proconsule, iners, imbellis, neque periculi, neque laboris patiens, lingua, quam manu, promtior, prædator ex sociis, & ipse præda hostium, sine imperio, & modestia habitus. Ita imperatori novo plus ex malis moribus solicitudinis, quam ex copia militum auxilii, aut bonæ spei, accedebat. Statuit tamen Metellus, quamquam & æstivorum tempus comitiorum mora imminuerat;

magistratum inivit. Consules & alii magistratus aliquot mensibus ante declarabantur, deinde calendis Ianuariis magistratum ineabant, id est, magistratum Romanæ reipublicæ administrare incipiebant. *Idem.*

Quæ in bello.] Aliter: Quæ bello. ut (Bello) sit dandi casus. *Cast. Bello vario.* Id est multiplici, & ancipiti, & egenti multarum rerum. *Bad.*

Et reges.] Qui erant socii populi Romani, sicuti fuit Eumenes, Ariobarzanes rex, & multi alii. *Sold.*

Proconsule.] Id est, fungente vice consulis, cum non esset Consul post elapsum annum: ut tamen Valla censet, Proconsul non est, qui pro Consule præest provinciæ: sed qui cum potestate consulari extra ordinem & ad aliquam provinciam administrandam mittitur: præterquam quod non XII. fasces eum præcedunt, qui præcedunt consulem, sed tantum sex; ut etiam prætorem & præsidem. Propræt or, non qui pro alio præturam, sed extraordinariam gerit. Itaque dicitur Proquæstor, & si qui sunt alii hujusmodi nominum magistratus. *Badius.*

Comitiorum mora.] Contentio enim tribunorum comitia impediverat. quare totum æstivorum tempus, quod maxime est ad bellum idoneum, Metellus habere non poterat. *Cast. Comitiorum mora.* Mora nominandi casu dictum

rat; &, exſpectatione eventus, civium animos intentos putabat; non prius bellum attingere, quam majorum diſciplina milites laborare coëgiſſet. Nam Albinus, Auli fratris, exercituſque clade perculſus, poſtquam decreverat non egredi provincia, quantum temporis æſtivorum in imperio fuit, plerumque milites in ſtativis caſtris habebat; niſi cum odos, aut pabuli egeſtas locum mutare ſubegerat. Sed neque more militari vigiliæ ducebantur. Uti cuique

dictum eſt, ut recte expoſuit Badius. Soldus putavit auferendi caſum eſſe, ideoque hunc locum mire exponit. *Glar.*

Egredi provincia.] Scilicet ex ea parte Africæ, quam tenebant Romani. *Sold.*

In caſtris ſtativis.] Aliter, ſtatutis. Prior lectio melior videtur. *Caſt. In caſtris ſtativis.* Id eſt, non moticiis. *Bad.*

Vigiliæ dducebantur.] Quod heic interſerat Popma: *Sed neque muniebantur ea, neque more militari, &c.* ſciamus oportet, nihil tale inveniri in libris Palatinis, adeo ut putem codicem ejus antiquiſſimum nihil habere præter nomen plane. ſi examinaverimus trigam illam verborum, reperiemus falſum eſſe: non modo: quod ubi caſtra, ibi etiam munitio; ſed quod verbſimile, galeatos iſtos lepores probe ſibi caviſſe vallo ac foſſa à ſuperventibus hoſtium. *Gruterus. Vigiliæ.* Vigiliæ & excubiæ ſæpe confunduntur. Proprie autem vigiliæ erant nocturnæ, excubiæ diurnæ. De utriſque breviter agendum. Excubiæ autem erant ad portas & vallum caſtrorum: atque adeo Romanis mos fuit totas cohortes & turmas habere, & ponere quietas ante ipſas portas, non unum aut alterum militem, ut hodie fieri ſolet: Illi, plures, atque etiam cum periculum eſſet, alios ſuper alios, & longius abjunctos. Id vocabant ab ipſa re ſtationes: ſtabant enim, tam equites quam pedites. Hæ ſtationes olim quidem totum diem habitæ, ſed mutavit Æmilius ob cauſas, & binas in diem ſtatuit. Vtiles valde, quod nunquam hoſtis imparatos, aut paucos deprehendebat, imo qui eſſent reſiſtendo, donec ſuccurreretur. Anxie autem ſervatæ; & omnino capitale (niſi magna vi abriperentur potius, quam pellerentur) deſeruiſſe. Has ſtationes puto ex omni genere militum, exceptis velitibus, obiiſſe: ad ſingulas portas non minus cohorte & turma una; interdum & plures, cum juxta hoſtis. Quatuor autem portæ; in univerſum 40. cohortes & totidem turmæ, exceptis iis, qui ad Prætorium Extraordinarii aut ſelecti, hi enim erant ab hac re immunes. Ergo munus rediit decimo quoque die, imo quinto, ſi illum medium dividis cum Æmilio. Porro in vigiliis nocturnis locum habebat teſſera, ipſa vigilia, & circuitio. Teſſerarius quotidie ſole jam inclinante ad Tribuni tentorium venit, & ſignum petiit: illud Tribuni ab Imperatore accipiebant, in milites per centuriones transfundendum. Signum aut teſſera militaris erat tabella latiuſcula è ligno, inſcripta: nempe ipſo nocturno ſigno, aut dicto, quod eſſe vellet Imperator. Teſſerarius accepta teſſera à tribuno, non loci aut dignitatis ordine dabat, incipiens à primis manipulis: ſed contra redibat ad ſuum & ultimum manipulum, & centurioni dabat in tabernaculo adhibitis teſtibus, quo, ſi in ea re peccatum eſſet, conſtare poſſet: ille acceptam proximi manipuli centurioni, ille iterum proximi, donec ad primos manipulos perventum

cuique lubebat, ab ſignis aberat. lixæ permiſti cum militibus, diu, noctuque vagabantur: & palantes agros vaſtare, vil-

ventum eſſet. Bonus hic ordo dupliciter: tum ut vigiliæ in ultimis caſtris & hoſti propinquis ſtatim conſtituerentur, tum ut teſſera ſic via recta, & ſine flexu ad Tribunos rediret. Porro in vigiliis vigiles quaterni ſe diviſerunt in quatuor partes, ita ut ſinguli vigiliam unam noctis obirent, ſorte dividente, per ternas quique horas. Erant igitur quatuor vigiles, & ii una; ſed unus ex iis ſua vigilia quiſque perſtabat intentus & vere vigil: alii adjacebant aut accubabant. Itaque his quies aliqua, & ille ſtans, ſi auxilium poſceret, ad manus habebat. Qui vero ex vigiliis deſtinati ſunt, ex ſingulis eorum excubiis uniuſcujuſq; manipuli Tergiductor ſeu Optio ducit veſperi ad Tribunum, qui primas vigilias ſint acturi. probabile autem eſt illos primos teſſerulas quoque aliorum vicem, quis futurus eſſet ordo vigiliarum, accepiſſe. Optio omnibus vigiliam acturis dat teſſerulas plane exiguas pro quaque vigilia. Hæ teſſerulæ diverſæ fuerunt à priori: illa uniuſmodi fuit, & ſignum aut dictum nocturnum, quo ſeſe ab hoſte internoſcerent; iſtæ diverſiformes, & propriæ cujuſque vigiliæ. Etiam in modulo diſcrimen. Illa tabula latiuſcula, iſtæ plane exiguæ, aut velut talleolæ. omnino non aliud fuiſſe videntur, quam ligella, cum nota duplici impreſſa: altera manipuli, altera vigiliæ ipſius. Id hoc fine, ut Tribunus, ea reddita, ſtatim conſpiceret, quis in quoque manipulo, & quota vigilia munus feciſſet, aut non feciſſet. Circuibant vigilias equites, nonnunquam & ipſi Tribuni, ſi propius diſcrimen. Quin & ipſe Imperator interdum & cum eo Legati. At ſub Vegetii ævum Circitoris proprium munus fuit, & militiæ gradus. Initio porro vigiliarum omnia ſigna cecinerunt, aut potius paulo ante ipſas, cum nimirũ Prætorium dimitteretur, & hoc ſignum erat imperii. Erant autẽ vigiliæ quaternæ, & ſingulæ in horas ternas, ut ſupra diximus, diviſæ. Has Primipilus clepſydris diſcernebat: habebant enim vaſcula aquaria, ſive menſuras ex æqua, quibus illa tempora æqualiter diſtinguebant. Vigilabant autem armati, olim tamen ſcutum iis ademptum, ne, ubi feſſi ſint, innixi pilo, capite ſuper marginem ſcuti poſito, ſopiti ſtarent. Poſtea vero redditum. Qui autem illo die in expeditione fuerat, ne vicibus quidem ſuis vigilabat: cauſa ab humanitate, & quia tales egebant quiete. *Lipſ.*

* *Lixæ.* Fulgentius de Priſco ſermone lixam interpretatur mercenarium. Ad opinionem illius accedere video Feſtum: Lixæ, inquit, qui exercitum ſequuntur quæſtus gratia, dicti, quod extra ordinem ſint militiæ, eiſque liceat, quod libuerit. Alii eos à Licha appellatos dicunt, quod ille Herculem ſit ſecutus, quidam à liguriendo quæſtum. Hactenus Feſtus, qui alibi iſtiuſmodi mercenarios Metellos appellavit. Satis autem inepte ille. Melius Nonius Marcellus, qui à lixa, quam veteres aquam appellabant, dictos recte cenſet. Sed qua lingua veteres dixerint, ignorat. Galli, qui fuere olim conſortes ejuſdem cum Germanis linguæ, lic & lec aquam dixerunt. unde Lecca fluvius. Et lecken proprie noſtratibus aquam ſorbere. Hinc & lixæ. *Thyſ. Lixæ.* Lixæ dicebantur illi, qui militibus aquam ad caſtra vel ad tentoria ferre ſolebant. Nam veteres lixam, aquam dixerunt: unde elixum dicitur, quicquid aqua mollitur vel decoquitur. Nunc ergo dicit: Miniſtri militum cum ipſis militibus permixti, licenter die noctuque vagabantur. *Sold.*

Inter

re, villas expugnare, pecoris, & mancipiorum prædas certantes agere: eaque mutare cum mercatoribus vino advectitio, & aliis talibus: præterea, frumentum publice datum vendere, panem in dies mercari: postremo, quæcumque dici, aut fingi queunt ignaviæ, luxuriæque probra, in illo exercitu cuncta fuere, & alia amplius. Sed in ea difficultate Metellum non minus, quam in rebus hostilibus, magnum, & sapientem virum fuisse comperior: tanta temperantia inter ambitionem, sævitiamque moderatum. Namque edicto primo adjumenta ignaviæ sustulisse, ne quisquam in castris panem, aut quem alium cibum coctum venderet; ne lixæ exercitum sequerentur; ne miles gregarius in castris, neve in agmine servum, aut jumentum haberet: ceteris arte modum statuisse: præterea transvorsis itineribus quotidie castra movere: juxta ac si hostes adessent, vallo, atque fossa munire: vigilias crebras ponere, & eas ipse cum legatis circuire: item in agmine in primis modo, modo in postremis, sæpe in medio adesse, ne quisquam ordine egrederetur: uti, cum signis frequentes incederent, miles cibum, & arma portaret. Ita prohibendo à delictis magis, quam vindicando, exercitum brevi confirmavit. Interea Iugurtha, ubi, quæ Metellus agebat, exsunciis accepit; simul de innocentia ejus certior Romæ factus, diffidere suis rebus, ac tum demum veram

Inter ambitionem sævitiamque moderatum.] Ambitio dicitur blanditiis quædam lenitas affectata. Sævitia dicitur, in puniendo crudelitas. Nunc dicit, Metellum inter ambitionem & sævitiam medium se gessisse, ut in delictis emendandis nec crudelitatem, nec nimiam rursus lenitatē ostenderet. *Sold.*

Namque edicto.] Valerius lib. 3. cap. 2. & Frontinus lib. 4. Stratag.

Ne lixæ exercitum sequerentur.] Vt milites non per lixas & ministros, sed per seipsos necessaria sibi pararent. *Sold.*

Nec in castris, neve in agmine.] Hoc est, nec in exercitu cum stat, nec in exercitu cum incedit. Agmen proprie dicitur ordinata multitudo, sicuti multitudo exercitus incedentis. Neque enim uno in loco stans proprie agmen dicitur, unde cum exercitus per ordinem incedit, Agmen dicitur. *Idem.*

Transvorsis itineribus.] Id est, non per vias stratas: sed ex transverso per agros & arva, ut labore exerceret milites. unde & exercitus dicitur. *Badius.*

De innocentia ejus certior Romæ factus.]

ram deditionem facere conatus eſt. Igitur legatos ad conſulem cum ſuppliciis mittit, qui tantummodo ipſi, liberiſque vitam peterent, alia omnia dederent populo Rom. Sed Metello jam antea experimentis cognitum erat, genus Numidarum infidum, ingenio mobili, novarum rerum avidum eſſe. Itaque legatos alium ab alio diverſos aggreditur: ac paullatim tentando, poſtquam opportunos ſibi cognovit, multa pollicendo perſuadet, uti Iugurtham maxume vivum, ſin id parum procedat, necatum ſibi tráderent: ceterum palam, quæ ex voluntate forent, regi nunciari jubet. Dein ipſe paucis diebus intento atque infeſto exercitu in Numidiam procedit: ubi, contra belli faciem, tuguria plena hominum, pecora, cultoreſque in agris erant: ex oppidis, & mapalibus, præfecti regis obviam procedebant, parati frumentum dare, commeatum portare, poſtremo omnia, quæ imperarentur, facere. Neque Metellus iccirco minus, ſed pariter ac ſi hoſtes adeſſent, munito agmine incedere, late explorare omnia, illa deditionis ſigna oſtentui credere, & inſidiis locum tentare. Itaque ipſe cum expeditis cohortibus, item fundi-

Popma iterum perſuadere nititur, ſubſtituamus *Roma*. non male, niſi adverſarentur omnes ad unum Mſſ. noſtri, etiam editio princeps: ac vero adfine videri queat, Iugurthæ compertam innocentiam Metelli, cum Romæ eſſet. *Gruter.*

Cum ſuppliciis.] Ἱκετηρίας. Vide ſupra p. 95.

Contra belli faciem.] Id eſt, contra ſpeciem belli: quia in Numidia non apparebat, quod bellum gereretur. *Sold.*

Mapalibus.] Vide ſupra p. 241.

Expeditis.] Id eſt, cum cohortibus levis armaturæ. Nam cohortes expeditæ dicebantur, cohortes levis armaturæ, quæ gravibus armis non erant impeditæ, ut clypeo & galeis: ſed expeditæ & leves ad curſum, tela miſſilia gerebant. *Sold. Cohortibus expeditis.* Hoc eſt, levis armaturæ: quæ haſtilia, hoc eſt, jacula gerentes: & aggredi, & regredi celeriter poterant. Erant autem olim in legione (ut dicit Gellius) LX. centuriæ, XXX. manipuli, & X. cohortes, hoc eſt, ſex millia militum. Nam centuria, centum: manipulus, ducentos: cohors, ſexcentos continebat. Sed C. Marius authore Feſto, ſex millium & ducentorum legionem inſtituit, cum antea etiam quatuor millium fuiſſe Livius aperte doceat. *Bad.*

Fundi-

funditorum & ſagittariorum delecta manu apud primos erat:

Funditorum.] A funda funditores dictos tradit Vegetius lib. 3. cap. 14. Vbi idem oſtendit ex lino, vel ſetis fieri ſolere. Eam ſic quidam deſcribunt. Funda funiculus eſt, qui duobus capitibus manu capitur, altero cum anſula, ne exeat; altero ſine, ut dimitti poſſit, atque in medio latior eſt, ut ibi lapis contineatur. hinc circumactò valide funiculo, & ab uno capite dimiſſò vehementer projiciebant funditores. Teſtis Hieronymus Mercurialis lib. 2. de arte Gymnaſtica. cap. 12. Quod ad inventionem fundæ, Plinius lib. 7. naturalis Hiſtoriæ, cap. 56. Phœnices ejus inventores facit. Idemque lib. 3. cap. 5. Baleares funda bellicoſas, Græcis gymnaſias teſtatur dictas. Contra Vegetius Balearibus præter uſum, etiam inventionem fundæ tribuit, ſecutus Lucium Florum, & alios. Florus equidem lib. 3. cap. 8. tribus quemque fundis prœliari ſolitum teſtis eſt, & cibum pueros à matre non accepiſſe, niſi quem ipſa monſtrante percuſſiſſent. certos etiam eorum ictus fuiſſe, cum hæc ſola genti arma fuerint, id unum ab infantia ſtudium. Pro Vegetio etiam ſtare video Virgilium primo Georg.

Stupea torquentur Balearis verbera fundæ.

Item illud Statii libro primo:

Roboraque & gravidas fundæ Balearis habenas.

Denique & illud Ovidii:

Non ſecus exarſit, quam cum Balearica plumbum
Funda jacit, volat illud, & incandeſcit eundo.

Funditores Baleares etiam Livium celebrare memini. lib. 30. & vide quæ de iiſdem dicta à nobis, lib. 3. in Veget. c. 14. Operæ pretium mihi facturus videbor, ſi huic rei confirmandæ, illuſtrandæ, Diodori Siculi teſtimonium huc accerſerem: Arma, inquit, eis fundæ tres. Vna caput cingunt, altera ventrem, tertia in manibus geſtatur. In prælio lapides multo majores, quam reliqui, jactant robuſte, ut aliquo tormento lapis miſſus videatur. In urbium expugnatione, lapidum jactu eos, qui deſuper ex propugnaculis tuentur mœnia, vulnerant. In pugna vero ſcuta, galeas, omneque armorum genus confringunt. Ita autem recte lapides propeliunt, ut raro effugiat ictum appetitus locus. Quod eis continuo à pueritia uſus præbet, à matribus ad id certamen coactis. Imponunt enim ſupra erectum lignum panem, ſignum quod jactu petant, neque ante cibum capiunt, quam panem lapide ejectum, pro cibo ſumant, permiſſu matris. *Stevvech. Funda* Latinis dicta, quod ex ea fundantur lapides. De inventione variant: Plinius Phœnicibus tribuit, Strabo Ætolis, communis opinio Balearibus. Materies Fundæ triplex. *Prima*, Melanchræna, quod eſt ſpartum, cujus copia in Hiſpania, eſtque junci acuti ſpecies, atque eo nomine linum & cannabin etiam comprehendimus. *Altera*, pili vel ſetæ. *Tertia*, nervi. Forma talis: Funiculus in medio latior, ovali forma, & paulatim inſtrictius abit. At medium & fundus, ut ſic dicam, fundæ circinat. Rotabant enim circum capiti, & vires ita dabant, ter, ut videtur, ex arte aut more. Duo Fundis miſſa, *Lapides* & *Glandes*. Lapides jaciebant minæ pondere, nempe drachmarum 100. Hinc Cæſar dicit *Fundas librales*. Ad hos lapides, & ut frequentare poſſent ictum, ſaeculos pelliceos ferebant iis implendos; magis expedite, quam ut ſinu etiam præ ſe ferrent. quod in lapidibus quoque factum. Telum alterum Glandes, atque ex è plumbo, ideo μολυβδίδες Græcis: & *Plumbeæ* ſimpliciter Spartiano. *Sphærulas* vocat incertus apud Suidam ſcriptor. His inſcribi aliquando ſolere, & occulte

erat: in postremo C. Marius legatus cum equitibus curabat: in utrumq; latus equites auxiliarios tribunis legionum, & præfectis cohortium dispertiverat: uti cum his permixti Velites, quocumque accederent, equitatus hostium propulsa-

occulte sic ad hostem mitti, legitur, ut omnia quæ gererentur, hostes scirent. Appianus ad istam rem tesseras plumbeas quasdam adhibet. Revera autem non istæ communes glandes fuerunt, sed tabellæ magis productæ, & huic rei aptatæ. Funda variis gentibus in usu, quia prompta, iteratu facilis, tum etiam quia longe & fortiter feriret. Nam sæpe adversum bellatores cassidibus, catafractis, loriciſque munitos, teretes lapides de funda vel fustibalo destinati, sagittis sunt omnibus graviores: cum membris integris lethale tamen vulnus importent, & sine invidia sanguinis, hostis lapidis ictu intereat. Ergo per ipsa arma interfecit, etsi sine sanguine; quia contusio plerumque & confractio ex ictu lapidis. Glans tamen profecto penetrabat. Quod cum ita sit, telum tamen hoc parum honestum habitum, & junioribus aut vilioribus assignatum. Itaque ipsi Romani raro usi, inter Auxilia habebant. Præter communem illam Fundam, quæ vulgo in usu, fuerunt etiam distincte quædam species, ut Achaica, Cestrosphendonis, Fustibalus. *Lipſ.*

Sagittarii.] Romanis ipsis ab antiquo vix fuerunt Sagittæ. Sed post Punicum bellum secundum creberrime in Romanis castris Sagittarii, sed Auxiliares, non cives. In hoc numero maxime Cretenses, quos & excelluisse hac peritia certum est; & quidam originem primam ad eos trahunt. Alii ad Persas; alii ad Scythas: & certe nostrate lingua *Sagittare*, etiam nunc est ſchieten/ forsan à Scythis. Scythæ igitur inter inventores censentur, & celebratur arcus Scythicus, cujus forma ☧ Σ Græcorũ: sed & Parthi hoc tali arcu usi. Ab arcu Festus notat Arquites dictos, arcu præliantes, qui nunc Sagittarii. Ipsæ sagittæ dictæ etiam virgæ. Sic & Græci usi voce ῥάβδου, item calami, quia sæpe ex leviori illa materia. Etsi quędam firmiores atque etiam grandiores. Et Arabes majoribus usi. Pleræque autem sagittarum hamatæ, &, ne facile evelli possent, quædam etiam triplici hamo; quædam quadruplici. Hippocrati πλεύρωνα βέλη, id est, quadrangulæ sagittæ. At illæ Parthorum mirificæ, quæ videntur aciem super aciem habuisse, quæ tenui ferro nexæ, aut ut involucrum insertæ, in corpore fere manerent, & rumperentur, si quis tentaret educere. Tanta autem violentia sagittæ mittebantur, ut arma perfringerent, & per omne quod obstaret, durum aut molle penetrarent, quibus neque thorax ullus, neque scutum posset resistere. Fuerunt & thecæ sagittis, quas pharetras aut corycos prisci dixerunt. Leo imperator pharetras vocat cocura, sive cocurra: vox nostras, **cen toter.** Festo scorteum. *Idem.*

Velites.] Prisci Velites vere Anippi dicendi sunt, hoc est, equitibus juncti. Vt enim desultores veri equites erant, qui de pedibus pugnabant, ita Velites veri pedites erant, sublati tamen in equos, ut equitibus eadem celeritate adessent, eosque in pugna de pedibus juvarent. Tales eos Valerius describit lib. II. cap. III. Velitum, *inquit*, usus eo primum bello repertus est, quo Capuam Ful. Flaccus Imperator obsedit: nam, cum Equitatui Campanorum, crebris excursationibus equites nostri, quia numero pauciores erant, resistere non possent, Q. Nævius centurio è pedi-

tibus

pulſarent. Nam in Iugurtha tantus dolus, tantaque peritia locorum, & militiæ erat, ut, abſens an præſens, pacem an bellum gerens pernicioſior eſſet, in incerto haberetur. Erat haud longe ab eo itinere, quo Metellus pergebat, oppidum Numidarum, nomine Vacca, forum rerum venalium totius regni maxume celebratum; ubi & incolere, & mercari conſueverant Italici generis multi mortales. Huc conſul, ſimul tentandi gratia, &, ſi paterentur opportunitates loci, præſidium impoſuit: præterea imperavit frumentum, & alia, quæ bello uſui forent, comportare: ratus id, quod res monebat, frequentiam negotiatorum, & commeatum juvaturum exercitum, & jam paratis rebus munimentum fore. Inter hæc negotia Iugurtha impenſius modo legatos ſupplices mittere, pacem orare: præter ſuam, liberorumque vitam, omnia Metello dedere.

Quos

bus lectos expediti corporis, & velocis ſaltu jungere ſe equitibus, & rurſus celeri motu relabi inſtituit, quo facilius equeſtri prælio ſubjecti pedites, viros pariter & equos hoſtium telis inceſſèrent. Quod hic Valerius ſubobſcure dicit, (equitibus ſe jungere & rurſus relabi) Livius explicate ſcripſit lib. XXVI.: Ex omnibus legionibus electi ſunt juvenes maxime vigore ac levitate corporum veloces, &c. eos ſingulos in equos ſuos accipientes equites aſſuefecerunt, & vehi poſt ſe, & deſilire perniciter, ubi ſignum datum eſſet. Hactenus Livius. Igitur equites erant ante pugnam, pedites plerunque in pugna: nam & ex equis pugnaſſe ſubinde Vegetius indicat lib. 3. cap. XXIV. Velites, *inquit*, juvenes erant levi armatura, corpore alacri, qui ex equis miſſilia optime dirigebant. Auctoritate forſan Dionyſii hæc ſcripſit Vegetius, qui lib. II. cap. II. ſcribit, ex Equis pugnaſſe Celeres, ubi campus ad equeſtre certamen erat commodus, Ita *ille*. Celeres autem Velitibus multo ſunt antiquiores. Velitibus ſimiles Ferentarii noſtri, Drageons, niſi quod paulo etiam digniores; quippe qui ſoli propriis equis vectantur, cum illi alienis, & poſt ſingulorum equitum terga. *H. Hugo.*

Vacca.] Vide ſupra p. 262.

Italici generis.] Vide ſupra p. 257.

Tentandi gratia.] Metellus impoſuit præſidium huic civitati Vaccæ, ut tentaret, an Iugurtha veram an fictam deditionem feciſſet. Nam ſi ficta fuiſſet deditio, cives non paſſi eſſent, ut Metellus imponeret præſidium. *Soldus. Tentandi gratia.* In quibuſdam veteribus libris ita ſcriptum eſt: Huc conſul ſimul tentandi gratia, &, ſi paterentur opportunitates loci, præſidium impoſuit. *Caſtil.* Quod nos ſequimur.

Iuvaturum exercitum.] In vetuſtis quibuſdam, ſed impreſſis, deſunt hæc verba: ac ſi quid eſt in me judicii, rectius omittuntur. *Riv.*

Paratis.] Multi legunt, (Pacatis) quod ſane non diſplicet.

Ac

Quos item, uti priores, consul illectos ad proditionem domum mittebat. regi pacem, quam postulabat, neque abnuere, neque polliceri, & inter eas moras promissa legatorum exspectare. Iugurtha ubi Metelli dicta cum factis composuit, ac suis se artibus tentari animadverit; quippe cui verbis pax nunciabatur, ceterum re bellum asperrumum erat, urbs maxuma alienata, ager hostibus cognitus, animi popularium tentati; coactus rerum necessitudine, statuit armis certare. Igitur, explorato hostium itinere, in spem victoriæ adductus, ex opportunitate loci, quam maxumas potest, copias omnium generum parat, ac per tramites occultos exercitum Metelli antevenit. Erat in ea parte Numidiæ, quam Adherbal in divisione possederat, flumen oriens à meridie nomine Muthul: à quo aberat mons ferme millia passuum xx. tractu pari, vastus ab natura, & humano cultu: sed ex eo medio quasi collis oriebatur, in immensum pertinens, vestitus oleastro, ac myrtetis, aliisque generibus arborum, quæ humi arido, atque arenoso gignuntur. Media autem planicies deserta, penuria aquæ, præter fluminis propinqua loca. ea consita arbustis, pecore atque cultoribus frequentabantur. Igitur in eo colle, quem transvorso itinere porrectum docuimus, Iugurtha extenuata suorum acie consedit: elephan-

Ac se suis artibus tentari animadvertit.] Iugurtha cognovit, Metellum uti his artibus contra se, quibus ipse Iugurtha uti solebat contra alios: videlicet dolis & fraudibus. *Sold.*

A quo aberat mons ferme millia passuum xx.] Videtur librarius lapsus esse in notis, ut sæpe alibi, numerorum. Nec enim fieri potuit, ut Rutilius ab hoc monte præmissus à Metello ad flumen, uno eodemque die eo pervenerit, castra munierit, & à Bomilcare prælio superatus, rursus redierit ad Metellum, si tantum spatii interfuisset. *Vrsin.*

Tractu pari.] Id est, pari longitudine. Nam mons tantæ longitudinis erat, quantum à fluvio distabat. *Sold.*

Oleastro.] Oleaster, arbor est agrestis olivæ.

Myrtetis.] Myrtus aridis locis gaudet, sicuti litoribus, vel alioquin arenosis locis, itaque eadem arbore universa fere Tyrrheni litora virescunt ac redolent, teste Matthiolo. quin & in mediterraneis, in collibus, sylvis, ac campestribus provenit. Rusci quoque Dioscoridi, & Plinio sylvestris & acuta myrtus appellatur, alia tamen est à vulgari sylvestri myrto, quæ sua sponte sine cultu in litoribus oritur. *Matthiol.*

Elephan-

elephantis, & parti copiarum pedeſtrium Bomilcarem præfecit;

Elephantis.] Elephantis antiquos in acie uſos notiſſimum eſt. tractæ autem hæ belluæ ad bella à Perſarum regibus, eo quod ictibus non cederent, adverſarios mole ſua terrerent, cutemque haberent, quæ nulla vi tranſmitti, nullo ferri acumine penetrari poſſet. Quod apud Caſſiodorum traditur, lib. decimo variarum cap. 30. Illud maxime hic quærendum videbatur, quo tempore ſcilicet has beſtias ipſi Romani in bellum primum eduxerint. Id bello Philippico, P. Sulpitio Galba, C. Aurelio Cotta Coſſ., id eſt, anno urbis DLIII. factum ex Livio didici: is lib. 40. inquit: Ante prima ſigna locatis Elephantis, quo auxilio tunc primum Romani, quia captos aliquot bello Punico habebant, uſi ſunt. His beſtiis ſæpe ante aciem, ut primum impetum ſuſtinerent, interdum poſt exercitus terga ordo datus eſt, pugnaque incepta, iiſdem illico via per ordines patefacta, ut de ſubitu viſu ſuo & hoſtes & equos pariter perterrefacerēt, Appiano teſte de Bello Hiſpanienſi. Interdum ipſis equitum turmis immiſcebantur: Hirtius de Bello Africano. Etiam in munere gladiatorio in circum productas Romæ has beſtias, per funes quoque inceſſiſſe, aliaque ludicra exercuiſſe docet Plin. lib. 8. cap. 2. 3. 6. 7. & Dio in Pompeio. Teſtatur porro auctor de Viris Illuſtribus, Pyrrhum Epirotarum regem, Lævinum Conſulem apud Heracleam Elephantorū novitate turbaſſe. Novum quippe Conſuli erat, has beſtias videre in aciem produci. Elephantes autem quinquaginta in uſum biennii à Ptolemæo Macedonum rege, hoc bello mutuum eundem accepiſſe Iuſtinus ſcribit. Quando elephanti pugnaturi erant, & in aciem procedebant, aderant his belluis rectores in acie, qui pro numero beſtiarum, quibus præerant, varia nomina ſortiti, de quibus conſulendus Ælianus. Turres autem dorſis eorum imponebantur, in quibus cum variis telis milites. Polybius lib. 5. Claſſicum canentes, primum cum Elephantis ſe mutuo invadunt. Pauci ex iis, quos Ptolemæus habebat, in adverſos feruntur. Ex quibus optimam certe faciebant milites pugnā, jacientes haſtas, & ſe invicē crebris vulneribus afficientes. Hæc ille. Sicuti autem elephantis & quidem turritis pugnatum eſt, ita neque hoc reticendum eſt, captivas has beſtias cum turribus in triumphum deductas fuiſſe. Meminit ejus Florus c. 18. libri primi: ſed nihil libentius Populus Romanus aſpexit, quam illas, quas timuerat, cum ſuis turribus belluas, quæ non ſine ſenſu captivitatis, ſubmiſſis cervicibus victores Equos ſequebantur. Porro in pugna antiqui Velites, ut Vegetius autor eſt, adverſus Elephantos ordinaverunt. Appianus de Bellis punicis, cum de Equitatu Italico, id eſt, auxiliaribus Scipionis loquitur, ita inquit: ſinguli horum adjunctum habebant Velitem armatum multis telis, quibus arceret belluas. *Ibidem paulo poſt:* Scipio Equites Italicos ex poſtrema acie inductos, & levius armatos, juſſit ex equis territis deſilire, & in elephantos huc illuc ruentes tela conjicere, primuſque ipſe deſcendit, & elephantum procurrentem ſauciavit, hoc exemplo confirmatis aliis, & undique jam eos vulnerantibus, retrocedebant. Dum autem in hoc certamen Velites miſſi ſunt, latiori ferro haſtas geſtaſſe videntur, ut in magnis corporibus majora forent vulnera. Illud inſuper Livius lib. 37. Eutropius lib. 3. & poſt eos Iſidorus l. 9. prodidit, elephantos retroactos, cum regi à ſuis non poſſent, fabrili ſcalpro intra aures adacto necatos fuiſſe. Idque Aſdrubalem primum inſtituiſſe Livius ſcribit. Quinimo & verutis conjectis Romani pedites elephantos Hannibalis avertēre, & inſecuti averſos ſub caudis, quia

fecit; eumq; edocet, quæ ageret: ipſe propior montẽ cum omni equitatu, & peditibus delectis ſuos collocat: dein ſingulas turmas, & manipulos circuiens monet, atq; obteſtatur, uti memores priſtinæ virtutis, & victoriæ, ſeſe, regnumque ſuum ab Romanorum avaritia defendant: cum his certamen fore, quos antea victos ſub jugum miſerint: ducem illis, non animum, mutatum: quæ ab imperatore decuerint, omnia ſuis proviſa: locum ſuperiorem, uti prudentes cum imperitis, ne pauciores cum pluribus, aut rudes cum bello melioribus manum conſererent. Proindè parati, intentique eſſent, ſigno dato, Romanos invadere: illum diem aut omnis labores, & victorias confirmaturum, aut maxumarum ærumnarum initium fore. Ad hoc viritim, uti quemque ob militare facinus pecunia, aut honore extulerat, commonefacere beneficii ſui, & eum ipſum aliis oſtentare: poſtremo, pro cujuſque ingenio pollicendo, minitando, obteſtando, alium allo modo excitare: cum interim Metellus, ignarus hoſtium, monte degrediens cum

qua maxime molli cute vulnera accipiunt, fodiebant, teſte Livio lib. 30. Ignibus etiam ex caſtris Romanorum exactos ab eodem Livio traditur lib. 35. Item ſecures multi extulerunt, quibus pedes Elephantorum amputarent. Curtius lib. VIII. Imo & gladios habebant leviter curvatos, falcibus ſimiles, quos Copidas vocabant, quibus belluarum manus appetebant; teſte eodem Curtio libro citato. Sudibus quoque in prima acie armati conſtitui ſolebant ad terrendos prohibendoſque Elephantos. De cætero adeo vehementes in prælio has beſtias fuiſſe accipimus, ut manu ſua vel proboſcide arma viroſque corripuerint, & ſuper ſe regentibus tradiderint, quod ſcribit Curtius lib. 8. *Stevech.*

Turmas.] Turmæ, proprie ſunt equitum. nam Turma triginta equites continet, dicta quaſi ter dena, eo quod terdeni equites ex tribus tribubus, Tacienſium, Rhamnenſium, ac Luceruм fiebant, ut ſupra diximus: Erant autem in legione turmæ tricenariæ 10. ſeu equites 300. Sunt ergo turmæ in ala, quot cohortes in legione; & decuriæ quot manipuli: ternæ enim in turmâ. *Lipſ.*

Manipulus.] Ut antea dixi, ducentos milites continebat, id eſt, duas centurias. Nam antiquis hic mos fuit, cum adhuc reges Romæ regnarent, ut manipulos miſcerent ex Romanis & Latinis: ita ut una centuria Romanorum & una Latinorum unum manipulum conficerent, & unum ſequerentur ſignum: Manipulus autem dictus eſt, quia dum Romani adhuc pauperes eſſent, manipulos fœni perticis alligabant, & eos pro ſignis ſequebantur. ut Lucanus:

Pertica ſuſpenſos portabat longa manipulos. *Sold.*

Manum conſererent.] id eſt, pugnarent.

Conſpi-

cum exercitu conſpicatur. Primo dubius, quidnam inſolita facies oſtenderet; (nam inter virgulta equi, Numidæque conſederant, neque plane occultati humilitate arborum, & tamen incerti quidnam eſſet, cum natura loci, tum dolo ipſi, atque ſigna militaria, obſcurati) dein, brevi cognitis inſidiis, paullisper agmen conſtituit. Ibi commutatis ordinibus, in dextro latere, quod proxumum hoſtis erat, triplicibus ſubſidiis aciem inſtruxit: inter manipulos funditores, & ſagittarios diſpertit, equitatum omnem in cornibus locat; ac pauca pro tempore milites hortatus, aciem, ſicut inſtruxerat, tranſvorſis principiis in planum deducit. Sed, ubi Numidas quietos, neque colle degredi animadvertit, veritus ex anni tempore, & inopia aquæ, ne ſiti conficeretur exercitus, Rutilium legatum cum expeditis

Conſpicatur.] Vulgo conſpicitur. Lege, conſpicatur, id eſt, videt. quomodo citat Donatus. *Caſt.*

Tum dolo.] Quia ita ſe locaverant, ut non erecti, ſed proſtrati, & inter arbores jacerent. *Sold.*

Agmen.] Cum exercitus in acie ad pugnam inſtruebatur, hic fere ordo ſervabatur. In prima acie levis armatura ponebatur, id eſt velites, ſive rorarii, ſive ferentarii, item funditores & ſagittarii; hi levibus certaminibus pugnam inchoabant. In ſecunda acie principia ſive principes locabantur: ſic dicti, quia à principio gladiis pugnabant: ut ait Varro. In tertia acie ſubſidia ſtatuebantur: qui milites ſubſidiarii dicebantur, quia ſubſidium ferebant principiis feſſis & fatigatis. *Idem.*

Funditores & ſagittarios.] Vid. ſup. p. 297.

Tranſvorſis principiis.] Recta enim ad collem aciem ducere nolebat. Livius lib. 8. ab Vrbe condita aſſerit, in prima acie haſtatos collocari conſueviſſe: inde robuſtiorem ætatem, quibus principibus eſt nomen: poſtremo triarios, rorarios, & accenſos. nec aliter ſcribit Polybius Hiſt. lib. 14. unde proverbium, poſt principia. At Vegetius & Modeſtus ajunt, quod in prima acie principes, in ſecunda haſtati collocabantur. Quare cum non idem ſemper ordo fuerit, exponerem hic principia & principes, pro prima acie. Neſcio quid etiam Varro de Lingua Lat. lib. 4. de commutata re militari tradidit. ſed quia locus non eſt integer, quid plane dicat, intelligi non poteſt. *Caſt.*

Ex anni tempore.] Quia erat æſtas, quo tempore rarius pluit. *Sold.*

Rutilium legatum.] Hic eſt P. ille Rutilius Rufus (ut puto) qui Conſul fuit cum C. Manlio anno ab V. C. 648. nec multo poſt innocentiſſimus in judicium vocatus de pecuniis repetundis damnatus eſt. Cicero in Bruto, pro Fonteio, pro C. Rabirio Poſthumo, In Piſonem, de Oratore lib. 1. de Officiis lib. 2. Livius lib. 70. Cornelius Tacitus lib. 3. Paterculus in priori volumine, Valerius Max. lib. 6. cap. 4. Oroſius lib. 5. cap. 17. Aſconius in Divinationem, Seneca de Beneficiis lib. 5. & 6. Epiſtolarum lib. 3. de Divina providentia. *Caſt.*

Præmi-

ditis cohortibus, & parte equitum præmiſit ad flumen, uti locum caſtris ante caperet, exiſtumans hoſtes crebro impetu, & tranſvorſis præliis iter ſuum remoraturos, & quoniam armis diffiderent, laſſitudinem & ſitim militum tentaturos. Dein ipſe pro re, atque loco, ſicuti monte deſcenderat, paullatim procedere: Marium poſt principia habere: ipſe cum ſiniſtræ alæ equitibus eſſe, qui in agmine principes facti erant. At Iugurtha, ubi extremum agmen Metelli primos ſuos prætergreſſum videt, præſidio quaſi duûm millium peditum montem occupat, quà Metellus deſcenderat: ne forte cedentibus adverſariis receptui, ac poſt munimento foret: dein, repente ſigno dato, hoſtis invadit. Numidæ alii poſtremos cædere: pars à ſiniſtra, ac dextera tentare: infenſi adeſſe, atque inſtare; omnibus locis Romanorum ordines conturbare. quorum etiam qui firmioribus animis obvii hoſtibus fuerant, ludificati incerto prælio ipſi modo eminus ſauciabantur, neque contra feriundi aut conſerendi manum copia erat. Ante jam docti ab Iugurtha equites, ubicumque Romanorum turma inſequi

Præmiſit ad flumen.] Scilicet Muthul. *Rivius.*

Tranſvorſis præliis.] Id eſt, præliis ex tranſverſo & à latere, non à fronte factis. Nam Metellus agmen inſtructum dirigebat non contra collem, nec contra Iugurtham, ſed verſus flumen: ita ut frons agminis reſpiceret flumen, latus vero dextrum reſpiceret collem atque Iugurtham: ut neceſſe eſſet Iugurtham, ſi conaretur invadere Romanos, eos à latere & ex tranſverſo, non à fronte, neque ex adverſo invadere. *Sold.*

Siniſtræ alæ Equitibus.] Ala proprie dicitur equitum ordo, eo quod pedites tegant alarum vice. Virgilius lib. IV. Æneid.

Dum trepidant alæ, ſaltuſque indagine cingunt.

Sed hoc loco alam ſiniſtram accipit pro latere ſiniſtro. *Sold.*

In agmine principes facti erant.] Iter enim faciebant tranſverſis principiis à dextra ad lævam. *Cæſ. Principes facti erant.* Metellus ordines ita mutaverat, ut milites qui in ſiniſtro latere erant, dum incederent, principia eſſent. *Soldus.*

Numidæ alii poſtremos cædere.] Ita in Mſſ. non (poſtremo cedere.) Atque ita ſenſus quoque ipſe poſtulat. *Riv.*

Ludificati.] Id eſt decepti, quia non credebant ſe invadi poſſe niſi à latere dextro: nunc autem & à tergo, & ab utroque latere premebantur ab hoſte. *Sold.*

Incerto prælio.] Quia non poterant conſerere manus, cum hoſtis tentaturus modo accederet, modo retrocederet. *Badius.*

Non

qui cœperat, non confertim, neque in unum ſeſe recipiebant, ſed alius alio quam maxume divorſi: ita numero priores, ſi à perſequendo hoſtes deterrere nequiverant, disjectos ab tergo, aut lateribus circumveniebant: ſin opportunior fugæ collis, quam campi fuerant; eo vero conſueti Numidarum equi facile inter virgulta evadere; noſtros aſperitas, & inſolentia loci retinebat. Ceterum facies totius negotii varia, incerta, fœda, atque miſerabilis, diſperſi à ſuis, pars cedere, alii inſequi: neque ſigna, neque ordines obſervare: ubi quemque periculum ceperat, ibi reſiſtere, at propulſare: arma, tela, equi, viri, hoſtes, cives permixti: nihil conſilio, neque imperio agi: fors omnia regere. Itaque multum diei proceſſerat, cum etiam tum eventus in incerto erat. Denique omnibus labore, & æſtu languidis, Metellus, ubi videt Numidas minus inſtare, paullatim milites in unum conducit: ordines reſtituit, & cohortes legionarias quatuor advorſum pedites hoſtium collocat. Eorum magna pars ſuperioribus locis feſſa conſederat. ſimul orare, hortari milites, ne déficerent, neu paterentur hoſtes fugientis vincere: neque illis caſtra eſſe, neque munimentum ullum, quo cedentes tenderent: in

Non confertim.] Non conjunctim, nec ſimul.

Divorſi.] Id eſt, amoti per diverſionem à ſuis ſociis & amicis. *Idem.*

Numero priores.] Numero plures, numero ſuperiores. & hæc eſt ſententia hujus loci: Iugurthini equites, qui numero plures erant quam Romanorum turmas à perſequendo deterrere non poterant, alius alio quam maxime diverſi ſeſe recipiebant. Quare Romani eos perſequentes dividebantur, & ita ſtatim à Numidis, qui plures erant, circumventi cædebantur. Itaque (priores) erit nominandi caſus, non accuſandi. *Caſt.*

Disjectos.] Id eſt, diſſipatos. nam ſupra dixit, Iugurthinos conturbaſſe ordines Romanorum. *Sold.*

Diſperſi.] Scilicet tam Romani quam Iugurthini. nam nec Romani nec Iugurthini ordines ſervabant. *Idem.*

Ordines reſtituit.] Qui erant perturbati & diſſipati.

Cohortes legionarias.] Addit legionarias, quia erant etiam cohortes auxiliares. *Caſt.*

Superioribus locis.] Videlicet in colle.

Hoſtes fugientes.] Numidas jam fugientes. Aliqui volũt (fugientes) eſſe nominandi caſum, ut ſit ordo: Ne Romani fugientes paterentur hoſtes vincere: verum id minus placet. *Caſt.*

in armis omnia ſita. Sed nec Iugurtha quidem interea quietus erat; circuire, hortari, renovare prœlium, & ipſe cum delectis tentare omnia: ſubvenire ſuis, hoſtibus dubiis inſtare, quos firmos cognoverat, eminus pugnando retinere. Eo modo duo imperatores ſummi viri, inter ſe certabant: ipſi pares, ceterum opibus diſparibus. Nam Metello virtus militum erat, locus advorſus: Iugurthæ alia omnia, præter milites, opportuna. Denique Romani, ubi intellegunt, neque ſibi profugium eſſe, neque ab hoſte copiam pugnandi fieri; (& jam diei veſper erat) advorſo colle, ſicuti præceptum fuerat, evadunt. Amiſſo loco Numidæ fuſi, fugatique, pauci interiere: pleroſque velocitas, & regio hoſtibus ignara, tutata ſunt. Interea Bomilcar, quem elephantis, & parti copiarum pedeſtrium præfectum ab Iugurtha ſupra diximus, ubi eum Rutilius prætergreſſus eſt, paullatim ſuos in æquum locum deducit: ac, dum legatus ad flumen, quo præmiſſus erat, feſtinans pergit, quietus, uti res poſtulabat, aciem exornat: neque remittit,

Denique Romani.] Iugurtha locum munitum habebat, videlicet collem, ubi turus erat: Romani locum nullum munitum habebant, quò fugerent. Metellus igitur, cum videret ſe non habere locum, quò milites ſui tuti confugerent, juſſit, ut Romani per collem adverſum aſcenderent, & hoſtes invaderent. *Sold.*

Neque ab hoſte copiam pugnandi fieri.] Quia Iugurthini milites è colle in planum ad pugnam deſcendere nolebant, & numero & viribus erant inferiores. *Idem.*

Et jam diei veſper erat.] In manuſcriptis duobus eſt, Et jam die veſper erat, pro diei. ut ſit genitivus antiquus, cujus & Priſcianus 8. meminit, & Gellius ipſe 9, ubi docet C. Cæſarem in lib. de Analogia 2. (hujus die & hujus ſpecie) dicendum putare: ſeque in Iugurtha Salluſtii ſummæ fidei & reverendæ vetuſtatis libro, (Die) caſu patrio ſcriptum inveniſſe, ubi ille inquit: Vix decima parte die reliqua. Sed & Servius alicubi Salluſtium (Acie) pro aciei dixiſſe teſtatur. *Riv.*

Interea Bomilcar.] Superius dixit, quomodo Iugurtha exercitum ſuum in duas partes diviſit. Vni parti Bomilcarem præpoſuit, alteri parti ipſe Iugurtha præerat. Dixit quomodo Iugurtha victus eſt à Metello: nunc dicit, quid interea fecerit Bomilcar. Dicit enim hunc Bomilcarem deſcendiſſe de colle, & Rutilium legatum, quem Metellus ad flumen præmiſerat, invaſiſſe, fugatumque ab eo fuiſſe. *Sold.*

Ad flumen.] Scilicet Muthul.

Quietus.] Sine ſtrepitu aut ſonitu alio.

Conſe-

tit, quid ubique hoſtis ageret, explorare. Poſtquam Rutilium conſediſſe jam, & animo vacuum accepit, ſimulque ex Iugurthæ prœlio clamorem augeri, veritus, ne legatus cognita re, laborantibus ſuis auxilio foret, aciem, quam diffidens virtuti militum arte ſtatuerat, quo hoſtium itineri officeret, latius porrigit; eoque modo ad Rutilii caſtra procedit. Romani ex improviſo pulveris vim magnam animadvertunt. Nam proſpectum ager arbuſtis conſitus prohibebat. Et primo rati humum aridam vento agitari: poſt, ubi æquabilem manere, &, ſicut acies movebatur, magis magiſque appropinquare vident; cognita re properantes arma capiunt, ac pro caſtris, ſicut imperabatur, conſiſtunt. Dein, ubi propius ventum eſt, utrimque magno clamore concurritur. Numidæ tantummodo remorati, dum in elephantis auxilium putant, poſtquam eos impeditos ramis arborum, atque ita disjectos circumveniri vident, fugam faciunt: ac plerique, abjectis armis, collis, aut noctis, quæ jam aderat, auxilio integri abeunt. Elephanti quatuor capti, reliqui omnes numero quadraginta interfecti. At Romani quamquam itinere, atque opere caſtrorum, & prælio feſſi, laſſique erant; tamen, quod Metellus amplius opinione morabatur, inſtructi, intentique obviam procedunt. Nam dolus Numidarum nihil languidi, neque remiſſi patiebatur. Ac primo obſcura nocte, poſtquam haud procul inter ſe erant, ſtrepitu, veluti hoſtes

Conſediſſe.] Id eſt, caſtra poſuiſſe.

Statuerat.] Id eſt, inſtruxerat.

Quo hoſtium itineri officeret.] Id eſt, ut noceret itineri hoſtium, ſi videlicet Rutilius redire vellet, ut Metello & Romanis ferret auxilium contra Iugurtham pugnantibus. *Sold.*

Arbuſtis.] i. e. arboribus humilibus.

Omnes quadraginta numero.] Scribe ex antiquis exemplaribus, Omnes numero triginta. *Caſt.*

Itinere.] Nam xx. milliaria confecerant.

Opere caſtrorum.] Id eſt, munitione. nam caſtra muniverant foſſa & vallo. *Sold.*

Feſſi laſſiq; erant.] Ita in vetuſtis nonnullis eſt, pro defatigati: quomodo & ſententia poſtulat, etiamſi ſecus exemplaria manuſcripta. *Riv.* Aliter *lati*, ex victoria nimirum, ita ut gaudium laſſitudinem ſuperaret. *Thyſ.*

hoſtes adventarent, alteri apud alteros formidinem ſimul & tumultum facere: & pæne imprudentia admiſſum facinus miſerabile, ni utrimque præmiſſi equites rem exploraviſſent. Igitur pro metu repente gaudium exortum. milites alius alium læti appellant, acta edocent, atque audiunt: ſua quiſque fortia facta ad cœlum fert. Quippe res humanæ ita ſeſe habent: in victoria vel ignavis gloriari licet: advorſæ res etiam bonos detrectant. Metellus in iſdem caſtris quatriduo moratus, ſaucios cum cura reficit; meritos in prœliis more militiæ donat, univerſos in concione laudat, atque agit gratias: hortatur, ad cetera, quæ levia ſunt, parem animum gerant: pro victoria ſatis jam pugnatum, reliquos labores pro præda fore. Tamen interim transfugas, & alios opportunos, Iugurtha ubi gentium, aut quid agitaret, cum pauciſne eſſet, an exercitum haberet, uti ſeſe victus gereret, exploratum miſit. At ille ſeſe in loca ſaltuoſa, & natura munita receperat: ibique cogebat exercitum numero hominum ampliorem, ſed hebetem, infirmumque, agri ac pecoris magis, quam belli, cultorem. Id ea gratia eveniebat, quod præter equites regios nemo omnium Numidarum ex fuga regem ſequitur. quo cujuſq; animus fert, eo diſcedunt. neque id flagitium militiæ ducitur: ita ſe mores habent. Igitur Metellus, ubi videt etiam tum regis animum ferocem eſſe; bellum renovari, quod niſi ex illius lubidine geri non poſſet; præterea iniquum certamen ſibi cum hoſtibus; minore detrimento illos vinci, quam ſuos vincere: ſtatuit non prœliis, neque acie,

Bonos detrectant.] Bonis detrahunt. efficiunt, ut etiam boni male audiant, ſcripti tamen libri habent, Detractant. *Caſtil.*

Transfugas.] Transfugæ ideo ad explorandum idonei ſunt, quia neceſſario eos oportet eſſe fideles & cautos. nam ſummopere cavent, ne in manus hoſtium, à quibus nuper fugerunt, deveniant. *Sold.*

Iniquum certamen.] Id eſt, malignum & inutile. iniquum erat certamen, in quo victor plus detrimenti patiebatur, quam victus: & hoc ſequentia declarant. *Sold. Iniquum certamen.* Hæc eſt vera lectio, quamvis plerique manuſcripti habeant, Inimicum. *Caſt.*

Ubi-

acie, ſed alio more bellum gerundum. Itaque in loca Numidiæ opulentiſſima pergit: agros vaſtat: multa caſtella, & oppida, temere munita, aut ſine præſidio, capit, incenditque: puberes interfici jubet, alia omnia militum præda eſſe. Ea formidine multi mortales Romanis dediti obſides: frumentum, & alia, quæ uſui forent, affatim præbita: ubicumque res poſtulabat, præſidium impoſitum. Quæ negotia multo magis, quam prœlium male pugnatum ab ſuis, regem terrebant. Quippè cujus ſpes omnis in fuga ſita erat, ſequi cogebatur; & qui ſua loca defendere nequiverat, in alienis bellum gerere. Tamen ex inopia, quod optimum videbatur, conſilium capit: exercitum plerumque in iſdem locis operiri jubet: ipſe cum delectis equitibus Metellum ſequitur: nocturnis & aviis itineribus ignoratus, Romanos palantis repente aggreditur. Eorum plerique inermes cadunt, multi capiuntur: nemo omnium intactus profugit: & Numidæ, prius quam ex caſtris ſubveniretur, ſicuti juſſi erant, in proximos collis diſcedunt. Interim Romæ gaudium ingens ortum cognitis Metelli rebus: uti ſeque, & exercitum more majorum gereret; in advorſo loco victor tamen virtute fuiſſet: hoſtium agro potiretur; Iugurtham, magnificum ex Auli ſocordia, ſpem ſalutis in ſolitudine, aut fuga coëgiſſet habere. Itaque ſenatus, ob ea feliciter acta, diis immortalibus ſupplicia decernere: civitas trepida antea, & ſolicita de belli eventu, læta agere: de Metello fama præclara eſſe. Igitur eo intentior ad victoriam niti: omnibus modis feſtinare: cavere

Vbicumque res.] Id eſt, commoditas poſtulabat.

In alienis.] Quippe quæ jam Metellus occupaverat. vel interpretemur, In alienis, id eſt, ſibi non opportunis. *Caſtil.*

More majorum.] Id eſt, priſcorum imperatorum.

Gereret.] Legitur & *verteret.*

Victor tamen.] Ita legendum, non, Victor tantum. Sic enim, ut omittam conſenſum exemplarium veterum, & ſenſus ipſe poſtulat. *Riv.*

Supplicia decerneret.] Senatus decrevit, ut ſupplicationes diis immortalibus fierent, ob fœliciter geſta Metelli. *Sold.*

cavere tamen, necubi hosti opportunus fieret: meminisse post gloriam invidiam sequi. Ita, quo clarior, eo magis anxius erat: neque post insidias Iugurthæ effuso exercitu prædari. ubi frumento, aut pabulo opus erat, cohortes cum omni equitatu præsidium agitabant: exercitus partem ipse, reliquos Marius ducebat. Sed igni magis, quam præda, ager vastabatur. Duobus locis haud longe inter se castra faciebant. Ubi vi opus erat, cuncti aderant: ceterum, quo fuga, atque formido latius cresceret, divorsi agebant. Eo tempore Iugurtha per collis sequi: tempus, aut locum pugnæ quærere: qua venturum hostem audierat, pabulum, & aquarum fontis, quorum pænuria erat, corrumpere: modo se Metello, interdum Mario ostendere; postremos in agmine tentare, ac statim in collis regredi: rursus aliis, post aliis minitari: neque prœlium facere, neque otium pati, tantummodo hostem ab incœpto retinere. Romanus imperator ubi se dolis fatigari videt: neque ab hoste copiam pugnandi fieri: urbem magnam, & in ea parte, qua sita erat, arcem regni, nomine Zamam, statuit

Cavere tamen.] Adversum hostem semper diffidendum est. quoniam nulli citius opprimuntur, quam qui nihil timent. Et frequentissimum initium calamitatis est securitas. Nihil itaque in hoste contemnendum, sed cogitandum sub omni lapide dormire Scorpium.

Post gloriam invidiam sequi.] Τοῖς μὲν Δᾳὰ ℥ ἡλίᾳ πορδυομένοις ἐπὶ ϗατ' ἀναῤῥηϖσιὰ, τοῖς ὲ Δᾳὰ τ δόξης βαδίζειν ἀϗηλγηϑεῖ φϑόνῳ. ut legimus apud Stobæum. *Cast.*

Aquarum fontes, &c.] Fontes veneno inficere, quod ipsum aut latet, aut non diu latet, Frontinus ait esse non tantum contra morem majorum, sed & contra fas Deum, sicuti jura Gentium Diis ascribi ab probatis auctoribus solent. Et sunt quædam hæ bellantium tacitæ conventiones. Ceterum non idem dicendum de aquis sine veneno ita corrumpendis, ut bibi nequeant, quod Solon & Amphictyones leguntur in Barbaros jussum censuisse: Et Oppianus de piscatu I v. ut suo sæculo solitum commemorat. Id enim perinde habetur, atque si avertatur flumen, aut fontis venæ intercipiantur, quod & natura, & consensu licitum est. *Grot.*

Zama.] Africæ Vrbs, quinque dierum itinere à Carthagine distans, versus Occidentem, ut addit Polybius: trecentis M. P. ab Adrumeto, teste Æmilio Probo. Regiam Iubæ dicunt Strabo & Hirtius, sicuti arcem regni noster Sallustius. Colonia Ælia Hadriana Augusta, Zama regia, est in antiqua inscriptione Thesauri Goltzii. Ἄζαμα corrupte

apud

ſtatuit oppugnare; ratus id, quod negotium poſcebat, Iugurtham laborantibus ſuis auxilio venturum, ibique prœlium fore. At ille, quæ parabantur, à perfugis edoctus, magnis itineribus Metellum antevenit: oppidanos hortatur, mœnia defendant, additis auxilio perfugis: quod genus ex copiis regis, quia fallere nequibat, firmiſſumum erat. præterea pollicetur, in tempore ſemet cum exercitu affore. Ita compoſitis rebus in loca quam maxume occulta diſcedit; ac paullo poſt cognoſcit, Marium ex itinere frumentatum cum paucis cohortibus Siccam miſſum: quod oppi-

apud Ptolemæum. Zamora novo nomine vocat Marmolius. Eſt & ejuſdem nominis fons, qui in Africa canoras voces facit, ut teſtatur Iſidorus ex Vitruvio lib. 8. cap. 4. ejuſdem quoque nominis urbs & in Cappadocia, & in Chamanæ præfectura invenitur. *Ortel.* Canorum autem hunc Zamam dictum à שמר Samar, quod canere ſignificat, exiſtimat Bouchardus. Hæc urbs poſtea à Romanis diruta eſt, ut teſtatur Strabo.

Laborantibus ſuis.] Id eſt, in neceſſitate poſitis.

Quia fallere nequibat.] Ne in manus eorum veniret, à quibus fugerat. *Sold.*

Frumentatum.] Id eſt, ad frumenta comparanda & convehenda ad exercitum. *Idem.*

Sicca.] Vocatur & hæc Sicca Venerea, atque eo quidam referunt Succoth Benoth Aſſyriorum, fuit enim eorundem in Africa colonia. trium illa dierum itinere ſive M. Paſſ. plus minus cxx. à Carthagine diſſita. De Colonia illa Valerius Max. lib. II. cap. VI. Siccæ eſt fanum Veneris, in quod ſe matronæ conferebant, atque inde procedentes ad quæſtum, dotem corporis injuria contrahebant. Ita legit ex Mſſ. Pigius. Non Succoth autem ſolum modo, ſed & Siccuth, quod propius à Sicca abeſt, tabernacula ſonat Ebraice, & probabile ſatis eſt idem ſonaſſe Punice, atque eidem Deæ, id eſt, Veneri, eiſdem ſacris, ſeu ſimillimis, ex Phœnicia in Africam tranſlatis, coloniam ipſam poſtea deductam, nomen ſuum debuiſſe. Nam Phœnices hunc cultum, hos ritus, & τὸ Succoth Benoth à Babiloniis etiam accepiſſe facile perſuaſum habeas. & conſules, ſi placet, B. Athanaſii adverſus gentes orationem, & Sozomen. hiſt. Eccleſ. lib. I. cap. V. & libro V. cap. IX. Vt autem Latinæ & Græcæ vocabulorum terminationes in adſcitis barbaris ſervarentur, Siccuth Benoth in Siccam Venerem mutari oportuit. Σίκκα Οὐενερία dicitur Ptolemæo & Procopio lib. II. Vandalic. Sicca Veneria Antonino in Itinerario, Veneria tantum Solino, & Sicca tantum Plinio libro V. cap. III. ſicuti & hic Salluſtio. Vrbs quoque Punica cum y Syca appellata fuit. Quod adhuc propius accedit ad propoſitum. *Seldenus.* *Siccam.* Siccam Veneriam Ptolemæus lib. 4. & Antoninus appellant. quod autem quidam ſcribunt, fuiſſe in Africa alteram Siccam Syphacis regiam, minime id verum eſt. Siga enim, non Sicca Syphacis regia appellabatur. de qua Strabo lib. 17. Ptolemæus libro 4. Plinius libro 5. cap. 2. & Pomponius Mela libro I. cap. 5. *Caſt.*

oppidum primum omnium poſt malam pugnam ab rege defecerat. Eo cum delectis equitibus noctu pergit, & jam egredientibus Romanis in porta pugnam facit: ſimul magna voce Siccenſes hortatur, uti cohortes ab tergo circumveniant: fortunam illis præclari facinoris caſum dare: ſi id fecerint; poſtea ſeſe in regno, illos in libertate ſine metu ætatem acturos. ac ni Marius ſigna inferre, atque evadere oppido properaviſſet, profecto cuncti, aut magna pars Siccenſium, fidem mutaviſſent. Tanta mobilitate ſeſe Numidæ gerunt. Sed milites Iugurthini paulliſper ab rege ſuſtentati, poſtquam majore vi hoſtes urgent, paucis amiſſis profugi diſcedunt. Marius ad Zamam pervenit. id oppidum in campo ſitum, magis opere, quam natura munitum erat, nullius idoneæ rei egens, armis viriſque opulentum. Igitur Metellus, pro tempore atque loco paratis rebus, cuncta mœnia exercitu circumvenit: legatis imperat, ubi quiſque curaret. Dein, ſigno dato, undique ſimul clamor ingens oritur. neque ea res Numidas terret: infenſi intentique ſine tumultu manent: prœlium incipitur. Romani pro ingenio quiſque, pars eminus glande, aut lapidibus pugnare: evadere alii, alii ſuccedere, ac murum modo

Caſum.] Id eſt, occaſionem præclari facinoris.

Signa inferre.] Inferre ſigna, eſt ſigna contra hoſtem ferre, ut cum eo prælio contendat. Marius igitur ſigna contra Iugurtham, qui ſe in portis oppoſuerat, tulit: & repulſo Iugurtha per vim evaſit. *Sold.*

Mobilitate.] De levitate Numidarum Ammianus Marcellinus loquitur, cum ad omnes diſſenſionum motus perflabiles gentes Mauricas appellavit. Tertullianus lib de Anima: tamen vulgata jam res eſt gentilium proprietatum: Comici Phrygas timidos illudunt. Salluſtius vanos Mauros, & feroces Dalmatas pulſat. *Ita Tertull.* De Dalmatis vero id puto in Hiſtoria ſcripſerat. De Numidis etiam Feſtus Avienus intellexit, in orbis terræ deſcriptione:

—— *His fluxa fides, & inhoſpita ſemper*
Corda rigent, trahitur duris vaga vita rapinis. *Coler.*

Zamam.] Vide ſupra p. 310.

Glande.] Videlicet fundis. glans eſt plumbum in glandis modum formatum, quod funda jacitur. *Sold.*

Lapidibus.] Qui aut manu, ut plurimum autem baliſta conjiciebantur. Iaciebant autem vulgo, & minoribus Baliſtis lapides fere centenum pondo, atque eo ſenſu Lucilio ipſa baliſta centenaria dicitur. At majoribus ampliùs jaciebant, vel pondo 300. Noſtra iſta fulmina hodie non capiunt, aut pervehunt tantum pondus. Igitur non ſolum contun-

modo ſuffodere, modo ſcalis aggredi; cupere prœlium mani-

contundebant, ſed diffringebant omnia & disjiciebant. Tanta autem hujus tormenti vis erat, ut ſcribit Hegeſippus, ut percuſſus unus ex ſociis Joſephi, qui propter adſtaret, comminuto capite rueret, & occipitium ejus uſque ad tertium ſtadium excuteretur, mulier quoque alvo gravis, percuſſa uterum, ſupra dimidium ſtadii de intima ſede genitalis ſecreti excuteret infantem. Non ſolum autem rotundos lapides iſtis jaciebant, ſed enormes & ſepulchrales, imo & molares: quibus domos & ædificia confringerent & quicquid incidiſſent. Formam baliſtæ ubertim Ammianus tradidit his verbis: dolantur axes duo querni vel ilicei, curvanturque mediocriter, ut prominere videantur in gibbos: hiq; in modum ſerratoriæ machinæ connectuntur, ex utroque latere patentius perfocati: quos inter, per cavernas funes colligantur robuſti, compagem, ne diſſiliat, continentes. Ab hac medietate reſtium ſtilus exurgens obliquus, & in modum temonis jugalis erectus, ita nervorum modulis implicatur, ut altius tolli poſſit & inclinari; ſummitatique ejus unci ferrei copulantur, è quibus pendet ſtuppea vel ferrea funda, cui ligno fulcimentum proſternitur ingens cilicium, paleis cõſertum minutis, validis nexibus illigatum, & locatum ſuper congeſtos ceſpites, vel lateritios aggeres. Nam muro ſaxeo hujuſmodi moles impoſita, disjectat, quicquid invenerit ſubter, concuſſione violenta, non pondere. Cum igitur ad concertationem ventum fuerit, lapide rotundo fundæ impoſito, quaterni altrinſecus juvenes repagula, quibus incorporati ſunt funes, explicantes, retrorſus ſtilum penes uncinum inclinant: itaque demum ſublimis aſtans magiſter, clauſtrum, quod totius operis continet vincula, reſerat malleo forti percuſſum. Vnde abſolutus ictu volucri ſtilus, & mollitudine offenſus cilicii, ſaxum contorquet, quicquid incurrerit colliſurum. & tormentum quidem dicitur, quod ex eo omnis explicatio torquetur, Scorpio autem, quoniam aculeum deſuper habet erectus. Cui etiam onagri vocabulum indidit ætas novella, ea re, quod aſini feri, cum venatibus agitantur, ita eminus lapides calcitrando poſt terga emittunt, ut perforent pectora ſequentium, aut diſtractis oſſibus capita ipſa diſplodant. Hactenus Ammianus. Duo autem hic præcipue annotanda, de Nervis, & funda. Nervi ad omnia hæc tormenta maxime requirebantur, ſecundo capilli, ſi copia eorum non eſſet. Nam tormenta nihil proſunt, niſi funibus nervinis intenta fuerint. Equorum tamen ſetæ de caudis & jubis utiles, indubitanter vero crines fœminarum: illi enim cum tenues ſint, longi, multo oleo perfuſi, cum plectuntur, vires & intentionem validam accipiunt, ut nec diſſonent multum à robore nervorum. Hiſtoriæ etiam paſſim de hoc capillo. Carthaginienſes obſeſſi ad catapultarum intentiones raſerunt fœminas, aliorum crinium inopia. Romani idem fecere: nam in Capitolii obſidione, cum nervorum copia defeciſſet, matronæ abſciſſos crines ſuos viris obtulere; & ad hanc memoriam Veneri Calvæ templum ſtructum fuit. Idem de mulieribus Salonenſibus apud Cæſarem, de Aquileienſibus apud Capitolinum legimus. Funda, quæ in baliſta ſive Scorpione ponitur, ſtuppea aut ferrea receptaculum lapidis fuit, & in qua firmaretur. Et ideo ipſæ baliſtæ ſive Monangones, à nonnullis fundæ vocantur, Græcis σφενδόναι, quas rectiſſime Hieronymus Fundibalas vertit. Ita enim illo ævo dixerunt. *Lipſ.* Hæc antiquitatis cauſa inſerere viſum fuit. vide & *Stevvech.*

Suffodere.] Hoc eſt, ſuffodiebant, ut everterent, aut per cuniculos ingrederentur. *Bad.*

Scalis.] Scalarum varia fuerunt ge-

manibus facere. Contra ea oppidani in proxumos saxa volvere, sudes, pila, præterea pice & sulphure tædam mistam ardenti mittere. Sed ne illos quidem, qui procul manse-

nera: quædam enim ex his erant compactiles, id est, quæ aut pluribus partibus constant, & plicari rursumque explicari possunt, aut ipsi gradus removeri & recondi, quasi in vaginam, stipite coëunte. Fuere item coriaceæ, reticulatæ, stuppeæ, de quibus in Herone cap. II. ita scriptum: Illas, *ait*, esse instar utrium consutas è corio, & inunctas sevo aut adipe circa futuras, ne evaporent: easque erigi ad murum spiritu inflatas, & dare ascensum. Reticulatas autem format è stuppeis funibus, instar retis contextas: ad quarum summitates hamos adjicit, ut murorum pinnas apprehendant. Sunt & scalæ, quas ipse spectatores appellat, ita instructæ, ut in supremis aliquis cõstitui posset, qui spectet, quid in urbe agatur. Sunt & alia, quæ etsi non formam tamen usum scalarum habebant. Quales sunt Tollenones & Sambucæ. de quibus Vegetius. *Lipsi.*

Prælium manibus facere.] Cominus pugnare.

Præterea pice & sulphure tædam mistam ardenti mittere.] In antiquissimo codice ita legimus: Præterea picem, & tedam mistam cum ardenti sulphure mittere. *Cast. Præterea pice & sulphure tædam mistam.* Aldinus & Gothi codices habent *tæda.* Atqui, ut ingenue, quod sentio, fatear, picem mixtam tæda, vix abs quoquam intelligi puto. Veteres alii codices habebant: Præterea pice & sulphure tædam mixtam. Et Mixtam, id est, illitam recte exponit Badius, qui ad hunc modũ legisse videtur. *Glar.* Pice & sulfure tædam mistam. In omnes è ligno machinas duo maxime tela valuerunt, saxa, & ignes. Lucanus:

Sed super & flammis, & magnæ fragmine molis,
Et sudibus crebris, & adusti roboris ictu,
Percussa cedunt crates, frustraque labore
Exhausto, fessus repetit tentoria miles.

Ignes autem fuere varii. Fuere faces, communes illæ è picea, larice, abiete, & quibus in usum luminis domi etiam usi: etsi hæ, credo, paulo robustiores, aut grandiores. Has manu jaciebant, & destinabant in machinas propinquas, sed & iis pugnabant. Aliæ magis sepositæ, & militares, quas malleolos dicebant. Id quoque duplex genus. Simplices & rudes, de quibus ita Nonius Marcellus: Malleoli sunt manipuli spartei, pice contecti, qui incensi aut in muros, aut in testudines jaciuntur. Hæc ille. Ita autem Festus: Malleoli vocantur non solum parvi mallei, sed etiam ii, qui ad incendium faciendum aptantur, videlicet ad similitudinem priorum. Hactenus Festus. Atque hi non aliud videntur, quam manipulus aut collectio spartea, ligata in medio forma quadam mallei, & pice aut sulphure illita, sic projecta. Ligni aut ferri hic nulla mentio. At alterum genus, magis efficax & militare, quod teli in morem formatur & aptatur. Id Ammianus ex professo describit, lib. XIII: Malleoli, teli genus, figurantur hæc specie. Sagitta est cannea, inter spiculum & arundinem multifido ferro coagmentata; quæ in muliebris coli formam, quo nentur lintea stamina, concavatur, ventre subtiliter, & plurifariam patens; atque in alveo ipso ignem cum aliquo susscipit alimento. Et sic emissa lentius invalido arcu (jactu enim rapidiore extinguitur) si hæserit usquam, tenaciter cremat; aquisque conspersa, acriores excitat æstus incendiorum, nec remedio ullo

manſerant, timor animi ſatis muniverat. Nam pleroſque jacula, tormentis, aut manu emiſſa, vulnerabant: parique periculo, ſed fama impari, boni atque ignavi erant. Dum apud Zamam ſic certatur, Iugurtha ex improviſo caſtra hoſtium cum magna manu invadit: remiſſis, qui in præſidio erant, & omnia magis, quam prœlium, exſpectantibus, portam irrumpit. At noſtri, repentino metu perculſi, ſibi

ullo, quam ſuprajecto pulvere conſopitur. Simile telum erat falarica, de qua Livius libro XXI: Falarica erat Saguntinis miſſile telum, haſtili oblongo, & cetera teretis, præterquam ad extremum, unde ferrum extabat. Id ſicut in pilo, quadratum, ſtupa circumligabant, linebantque pice. Ferrum autem tres in longum pedes habebat, ut cum armis transfigere corpus poſſet. Hæc Livius. Terribile telum, ſi examinatis, viſu & ictu: & hæc talia, quid niſi præludia noſtrorum fulminum? Attexere huc libet in eadem Saguntina Hiſtoria locum Silii:

Armavit clauſos, ac portis arcuit hoſtem
Librari multa conſueta Falarica dextra,
Horrendum viſu robur, celſiſque nivoſæ
Pyrenes trabs lecta jugis: cui plurima cuſpis,
Vix muris toleranda lues. Sed cetera pingui
Vncta pice, atque atro circumlita ſulfure ſumat.
Fulminis hæc ritu ſummis è mœnibus arcis
Incita, ſulcatum tremula ſecat aëra flamma.

Sed ſatis jam ignium. *Lipſ.*

Iacula.] Illa duorum fuere generum: Rudia & ferrata. Rudia appello, quæ ſimplici ligno conſtabant, non alia materia ad lædendum. In eo genere ſudes & faces. Iacula ferrata pluria multigenera ſunt, nec alia in re fœcundius Martialia luſerunt ingenia. Crebriora fuere haſta, lancea, geſum, tragulum, ſecuris, aliaque. *Idem.*

Tormentis.] Omnis machina, qua aliquid vi emittitur, dicebatur tormentum: ſicut nunc vulgo baliſtæ & bombardæ vocantur. *Sold.*

Sed fama impari.] Boni enim egregiam famam aſſequebantur, ignavi vero timiditatis notam. *Caſt.*

In præſidio.] Hoc eſt, protectione caſtrorum.

Portam irrupit.] Portæ in caſtris quatuor, ad unumquodque latus una. Atque inter eas prima Prætoria. Solet ea plerumque obverti hoſti, ut Decumana averti: & per hanc plerunque exercitus in prælium ductus. Livius vocat Extraordinariam, ab iis ipſis turmis & cohortibus, quæ illuc tendunt. Duæ laterales & proximæ portæ principales, è quibus læva altera, ad diſcrimen, altera dextra: ita dictæ, quod ibi tendunt principes ordines, capita & apices caſtrorum, ut tribuni, præfecti, primique centurionum: vel etiam à Principiis ipſis, ſed tum magis eſſent principales. Quarta Decumana, à cohortibus Decimis ibi tendentibus dicta. Ea eſt oppoſita Prætoriæ, & remota ab hoſte. Hæc eadem Quæſtoria olim dicta. Extra hanc ſupplicia à militibus delinquentibus ſumpta. Inferior ætas minores quaſdam portulas interſtruxit. Fores & januæ etiam iis impoſitæ, ad ſerandum ac reſerandum. Turres etiam in portis ad defen-

ſibi quiſque pro moribus conſulunt: alii fugere, alii arma capere: magna pars vulnerati, aut occiſi. Ceterum ex omni multitudine non amplius quadraginta memores nominis Romani, grege facto locum capere paullo, quam alii, editiorem: neque inde maxuma vi depelli quiverunt: ſed tela eminus miſſa remittere, pauci in pluribus minus fruſtrati: ſin Numidæ proprius acceſſiſſent, ibi vero virtutem oſtendere, & eos maxuma vi cædere, fundere, atque fugare. Interim Metellus, cum acerrume rem gereret, clamorem & tumultum hoſtilem à tergo accepit: dein, converſo equo, animadvortit fugam ad ſe vorſum fieri. quę res indicabat popularis eſſe. Igitur equitatum omnem ad caſtra propere mittit, ac ſtatim C. Marium cum cohortibus ſociorum, eumque lacrumans per amicitiam, perque rempubl. obſecrat, ne quam contumeliam remanere in exercitu victore, neve hoſtes inultos abire ſinat. ille brevi mandata efficit. At Iugurtha munimento caſtrorum impeditus, cum alii ſuper vallum præcipitarentur, alii in anguſtiis ipſi ſibi properantes officerent, multis amiſſis in loca munita ſeſe recipit. Metellus, infecto negotio, poſtquam nox aderat, in caſtra cum exercitu revortitur. Igitur poſtero die, prius quam ad oppugnandum egrederetur, equitatum omnem in ea parte, qua regis adventus erat, pro caſtris agitare jubet: portas, & proxuma loca tribunis diſpertit: dein ipſe pergit ad oppidum, atque, uti ſuperiore die, murum aggreditur. Interim Iugurtha ex occulto

defenſionem fuere. Quæ talia tamen non niſi in ſtativis & diuturnioribus ſedibus habuiſſe credendum eſt; in unam noctem ne foribus quidem valde opus. Portæ ſingulæ 50. pedum: latiore enim ingreſſu opus vehiculis & jumentis. *Lipſ.*

Grege.] Id eſt, globo quodam facto.

Non fruſtrari.] Id eſt, tela fruſtra non remittebant. nam quo hoſtes numero plures eſſent, vehementius aliquem aſſequebantur, & telo cos acriter conficiebant. *Sold.*

Vallum.] Vide ſupra p. 251.

In anguſtiis.] Portarum: multi dum per locum anguſtum erumpere conantur, ſibi invicem nocebant. *Sold.*

Pertur-

culto repente noſtros invadit. qui in primo locati fuerant, paulliſper territi perturbantur: reliqui cito ſubveniunt. Neque diutius Numidæ reſiſtere quiviſſent, ni pedites cum equitibus permixti magnam cladem in congreſſu facerent: quibus illi freti, non ut equeſtri prœlio ſolet, ſequi, dein cedere, ſed advorſis equis concurrere, implicare, ac perturbare aciem: ita, expeditis peditibus ſuis, hoſtis pæne victos dare. Eodem tempore apud Zamam magna vi certabatur. Ubi quiſque legatus, aut tribunus curabat, eo acerrume niti, neque alius in alio magis, quam in ſeſe, ſpem habere: pariterque oppidani agere, pugnare, aut

Perturbantur.] Id eſt, diſſipantur. Dicit autem Iugurtham invaſiſſe, non eos qui cum Metello erant in oppugnatione urbis: ſed equitatum, qui in præſidio caſtrorum relictus erat. *Idem.*

Non uti equeſtri prælio ſolet.] Acies igitur tum diverſa fuit à pure equeſtri. Pediti enim ordinaria committebatur pugna, non equiti, niſi fugiente jam hoſte. Vegetius lib. III. cap. XIV: Sciendum eſt, ſtantibus duobus ordinibus, tertium & quartum ordinem ad provocandum cum miſſilibus & ſagittis primo loco ſemper exire, qui, ſi hoſtem in fugam vertere potuerint, ipſi cum equitibus perſequantur. Hæc ille. Clare igitur equiti tribuit partes quieſcendi, donec hoſtis in fuga ſit. Pugnabant igitur pedites primi, equites ultimi decernebant. Porro veteres equeſtribus turmis in pugna ſubinde ita miſcebant pedites, ut quaſi unam efficerent turmam, & vir viro, pedes equiti interponeretur, ut teſtatur Vegetius libro III. cap. XVI. Qui mos propter periculum, ne pedes ab equite conculcetur, hodie in uſu non eſt, ſecus atque apud antiquos. *H. Hugo.*

Sequi, deinde cedere.] Alibi etiam hunc morem deſcripſiſſe videtur Salluſtius. hæc enim verba ex hiſtoriarum fortaſſe libris citantur à Servio in II. Æn.: More equeſtris prælii ſumptis tergis ac redditis. *Caſt.*

Sed concurrere.] Pro concurrebant equis adverſis, & implicabant ac perturbabant aciem. In equeſtri prælio ſolet hic modus eſſe pugnandi, ut equites hoſtem invadant: & poſt impreſſionem non terga vertant, ſed retro paulatim cedant, niſi in primo concurſu hoſtem funderent. *Sold.*

Aciem.] Romanorum. Quæ dicta eſt acies, quod in morem cuneorum anteriorem partem ad inſultum commode faciendum acutiorem habet. unde & cuneus dici ſolet pars exercitus ſic inſtructa, ut cunei figuram exhibeat. *Badius.*

Ita expeditis peditibus ſuis hoſtes pene victos dare.] Iugurthini equites, adverſis equis concurrentes, implicantes, ac perturbantes Romanorum aciem, præbebant peditibus ſuis Romanos pene victos. expediti enim pedites facilius perturbatam Romanorum aciem ſuperabant. & ita (expeditis peditibus ſuis) ſunt dandi caſus. *Caſt.*

Zamam.] Vide ſupra p. 310.

Oppugnare.] Libentius legerem, Pugnare: niſi hic expreſſa ſit alacritas Numidarum: qui non ſolum tutabantur mœnia, ſed etiam Romanos ipſi oppugnabant. *Idem.*

Vti

aut parare omnibus locis: avidius alteri alteros ſauciare, quam ſemet tegere. clamor permixtus, hortatione, lætitia, gemitu: item ſtrepitus armorum ad cælum ferri: tela utrimque volare. Sed illi, qui mœnia defenſabant, ubi hoſtes paullulum modo pugnam remiſerant, intenti prœlium equeſtre proſpectabant. Eos, uti quæque Iugurthæ res erant, lætos, modo pavidos animadverteres: ac, ſicubi audiri à ſuis, aut cerni poſſent, monere alii, alii hortari, aut manu ſignificare, aut niti corporibus: huc & illuc, quaſi vitabundi, aut jacientes tela, agitare. Quod ubi Mario cognitum eſt, (nam is in ea parte curabat) conſulto lenius agere, ac diffidentiam rei ſimulare: pati Numidas ſine tumultu, regis prœlium viſere. Ita, illis ſtudio ſuorum adſtrictis, repente magna vi murum aggreditur: & jam ſcalis egreſſi milites prope ſumma ceperant, cum oppidani concurrunt, lapides, ignem, alia præterea tela ingerunt. Noſtri primo reſiſtere: dein, ubi unæ, atque alteræ ſcalæ comminutæ; qui ſuperſteterant afflicti ſunt: cæteri, quo quiſque modo potuere, pauci integri, magna pars confecti vulneribus, abeunt. Deinde utrimque prœlium nox diremit. Metellus poſtquam videt fruſtra inceptum; neque oppidum capi, neque Iugurtham, niſi ex inſidiis, aut ſuo loco pugnam facere; & jam æſtatem exactam eſſe; ab Zama diſcedit: & in iis urbibus, quæ ab ſeſe defecerant, ſatiſque munitæ loco, aut mœnibus erant, præſidia imponit. Ceterum exercitum in provinciam, quæ proxuma eſt Numidiæ, hiemandi gratia collocat. Neque id tempus ex aliorum more quieti, aut luxuriæ concedit, ſed, quoniam armis bellum parum procedebat, inſidias regi per amicos tendere, & eorum perfidia pro armis uti parat. Igitur Bomilcarem, qui Romæ cum Iugurtha fuerat, & inde clam, vadi-

Vti quæque res erant Iugurthæ.] Scilicet vel proſperæ, vel adverſæ.

Studio ſuorum adſtrictis.] Id eſt, dum affectu ſuorum intenti, equeſtre prælium intuentur.

Zama.] Vide ſupra p. 310.

vadibus datis, de Maſſivæ nece, judicium fugerat, quod ei per maxumam amicitiam maxuma copia fallendi erat, multis pollicitationibus aggreditur: ac primo efficit, ut ad ſe colloquendi gratia occultus veniat: dein, fide data, ſi Iugurtham vivum, aut necatum ſibi tradidiſſet, fore, ut illi ſenatus impunitatem, & ſua omnia concederet. Facile Numidæ perſuadet, cum ingenio infido, tum metuenti, ne, ſi pax cum Romanis fieret, ipſe per conditiones ad ſupplicium traderetur. Is, ubi primum opportunum fuit, Iugurtham anxium, ac miſerantem fortunas ſuas accedit: monet, atque lacrumans obteſtatur, ut aliquando ſibi, liberiſque, & genti Numidarum optume merenti, provideat: omnibus prœliis ſeſe victos, agrum vaſtatum, multos mortalis captos, occiſos, regni opes comminutas eſſe: ſatis ſæpe jam & virtutem militum, & fortunam tentatam: caveat, ne illo cunctante, Numidæ ſibi conſulant. His, atque talibus aliis ad deditionem regis animum impellit. Mittuntur ad imperatorem legati, qui Iugurtham imperata facturum dicerent, ac ſine ulla pactione ſeſe, regnumque ſuum in illius fidem tradere. Metellus propere cunctos ſenatorii ordines ex hibernis accerſiri jubet: eorum, atque aliorum, quos idoneos ducebat, conſilium habet. Ita more majorum, ex conſilii decreto, per legatos Iugurthæ imperat, argenti pondo ducenta millia, elephantos omnis, equorum, & armorum aliquantum. Quæ poſtquam ſine mora facta ſunt, jubet perfugas omnis vinctos adduci. Eorum magna pars, uti juſſum erat, adducti: pauci, cum primum deditio cœpit, ad regem Bocchum in Mauritaniam abierant. Igitur Iugurtha, ubi armis, viriſque, & pecunia ſpoliatus eſt, cum ipſe ad imperandum Tiſi-

Sua omnia.] Nam omnia, quæ poſſidebat, publica fuiſſent.

Ex hiberuis.] Ex manſionibus, ubi hyemabant.

Ducenta millia pondo.] Id eſt, librarum argenti.

Adducti.] Tria millia amplius perfugarum reddidit Iugurtha, & præterea 300. obſides dedit. *Oroſius.*

Ad imperandum.] Vt imperaretur. & ſane

Tisidium vocaretur, rursus cœpit flectere animum suum, & ex mala conscientia digna timere. Denique, multis diebus per dubitationem consumtis, cum modo tædio rerum advorsarum omnia bello potiora duceret; interdum secum ipse reputaret, quam gravis casus in servitium ex regno foret; multis, magnisque præsidiis nequiquam perditis, de integro bellum sumit. Et Romæ senatus, de provinciis cõsultus, Numidiam Metello decreverat. Per idem tempus

sane gerundia tam ab agentis, quam à patientis significatione proferuntur, ut sæpe testatur Servius: & scriptorum auctoritate comprobatur. inquit ergo Sallustius: Cum Iugurtha, ut imperaretur, vocatus esset à Metello Tisidium, &c. recte autem dicimus, Iugurtha imperaretur: etsi id minus frequens. Horatius epistola 5. libri prioris:

Hæc ego procurare & idoneus imperor, & non
Invitus. ——

Servius interpretans illud Virgilii Ecloga. 8.

Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis:

ita inquit. Cantando à passivo ait, cum supra ab activo dixerit. ut *Cantando tu illum?* tale est illud in Sallustio: Cum ipse ad imperandum Tisidium vocaretur: id est, ut ei imperaretur. Hæc ille. forte, ad (imperatorem) legendum est. *Imperandum.* Faciunt ad hunc locum verba Ciceronis ex lib. IX. Epist. XXV. nunc ades ad imperandum, aut ad parendum potius. sic antiqui loquebantur. Senec. lib. VI. de Benef. cap. XV. Imperatori posuisse videtur, pro eo cui imperatur. *Visia.*

Tisidium.] Id est, ad illud oppidum in provincia. *Tisidium.* Tisidium oppidum puto, quod Ptolemæus vocat Thisicam, inter Thabracam civitatem & Bagrada flumen, medium inter Vticam & Carthaginem in provincia Romanorum: ad quam urbem verisimile est Metellum Iugurtham vocasse, ut in suum nidum. *Glar.*

Senatus de provinciis consultus.] Id est, rogatus. Senatus consules creare non poterat: sed consulibus creatis provincias decernere poterat, & finito anno eis imperium prorogare: & tunc non consules, sed proconsules dicebantur. *Sold.*

Per idem tempus.] Ordo est: Aruspex per idem tempus dixerat C. Mario, Vticæ forte supplicanti Diis, per hostias magna atque mirabilia portendi. Aruspices dicebantur, qui per qualitatem hostiarum, Deorum voluntatem explorabant, & extis earum inspectis futura prædicebant. Virgil. in IV. Æneid.

—— *Pecorumque reclusis*
Pectoribus inhians spirantia cõsulit exta,

Duo autem hostiarum genera erant; unum, in quo per exta voluntas Deorum disquirebatur; alterum, in quo sola anima sacrabatur. Vnde aruspices has vocabant hostias animales. Porro per hostias aruspices ita auspicia captabant, videlicet si hostia ab ara aufugisset, aut percussa mugitum dedisset, aut in aliam partem corporis, quam oportebat, cecidisset, tristia portenderet: & hujusmodi auspicia piacularia appellabantur. Si autem cor in extis, aut caput in jecinore non fuisset, pestifera auspicia dicebantur: quia tristia similiter portendebant. Si autem exta integra, læta ac vigentia fuissent, fœlicia ostendebant. *Exta* autem dicta sunt, quod ea Diis proferantur,

tempus Uticæ forte C. Mario, per hoſtias diis ſupplicanti,

tur, quæ maxime extant eminentque; ſicuti intra corpus, cor & jecur, præ cæteris partibus maxime eminent. *Soldus.*

Uticæ forte.] Vide ſupra p. 255.

C. Mario.] Plutarchus in vita Marii, paulo poſt id factum fuiſſe ſcribit, poſtquam videlicet Marius à Metello demiſſus erat ad petendum conſulatum. *Caſt. C. Mario.* Cajus Marius municeps Arpinas, humili atque obſcuro loco natus, nulla majorum commendatione, ampliſſimos honores eſt conſecutus. Contigit illi quod haud ſcio, an ulli, ut duabus in Ædilitate acceptis repulſis, ſepties tamen Conſul ſummo populi ſtudio crearetur. Vir, quem neque propter dignitatem laudare ſatis quiſquam commode, neque propter crudelitatem abunde vituperare poteſt. Nemo unquam tanto metu & periculo remp. liberavit, nemo majori calamitate eandem affecit. Qui enim gladios Cimbrorum & Teutonum in remp. diſtrictos à jugulis civium rejecerat; qui faces jam accenſas ad urbis excidium, extinxerat; qui urbem & Italiam ex ore atque faucibus hoſtium eripuerat, ipſe ille libertatis Romanæ vindex, primus in remp. gladium diſtrinxit, primus ſceleratas faces patriæ intulit, vaſtitate denique Italiam: cædibus, incendio, ruina urbem replevit. Iuſtas ergo & debitas pœnas reip. perſolvit. armis Sullanis urbe ejectus, in Minturnenſium paludibus latuit: terra marique jactatus, in oris Africæ deſertiſſimis jacuit. Filius non ita multis poſt annis in cuniculis Prænestæ trucidatus, memoria ſimul & nominis & generis interiit. Extat Epigramma vetus in libro urbis antiquæ, quod res ejus geſtas indicat, ejuſmodi: C. MARIVS PR. TR. PL. Q. AVGVR. TR. MIL. EX. SORTEM BELLVM CVM IVGVRTHA REGE NVMID. VEL. PROCOS. GESSIT, EVM CEPIT, ET TRIVMPHALIS IN IOVIS ÆDEM SECVNDO CONSVLATV ANTE CVRRVM SVVM DVCI IVSSIT. III CONSVL ABSENS CREATVS EST. IIII TEVTONORVM EXERCITVM DELEVIT. V CONSVL CIMBROS FVGAVIT. EX IEIS ET TEVTONIS ITERVM TRIVMPHAVIT. REMPVB. TVRBATAM SEDITIONIBVS, ET. TR. PL. ET. PRAETOR. QVI ARMATI CAPITOLIVM OCCVPAVERANT, VI COS. VINDICAVIT. POST LXX ANNVM PATRIA PER ARMA CIVILIA PVLSVS, ARMIS RESTITVTVS VII COS. FACTVS EST. DE MANVBIIS CIMBRICIS ET TEVTONICIS ÆDEM HONORI, ET VIRTVTI VICTOR FECIT VESTE TRIVMPHALI, CALCEIS PVNICEIS. *Strein.*

Hoſtias.] Servius cenſet dici hoſtias ſacrificia, quæ ab his fiunt, qui in hoſtem pergunt: victimas quæ poſt victoriam. Contrà legitur apud Gellium, hoſtiam immolari à quovis ſacerdote poſt cæſos hoſtes, victimam cadere ejus, qui vicerit. Adſtipulatur Ovidius in Faſtis:

Victima quæ cecidit dextra cervice vocatur.

Hoſtibus à victis hoſtia nomen habet.

Feſtus putat hoſtiam ex eo dictam, quod hoſtire tantundem veteribus fuerit atque ferire. Hoſtiarum variæ erant ſpecies: quædam enim eximiæ vocabantur, quod ſacrificiis deſtinatæ eximerentur ex grege. Quædam præcidaneæ, quæ mactabantur ante ſacrificia ſolennia, quæ cæderentur præ aliis. Erant & ſuccidaneæ, quæ ſi primis hoſtiis litatum non erat, cædebantur poſt illas. Amburvales, irem & ambarvales, quæ circum terminos urbis vel circa arva duci ſolebant. Injuges, quod nunquam fuiſſent domitæ, aut ſubditæ jugo, ex Trebatii mente apud Macrobium Saturnal. 3. cap. 5. Erant & caviares hoſtiæ, quod caviaria, id eſt, hoſtiæ pars duceretur cauda tenus, atque adeo in ſacrificio collocaretur in Pontificum

canti, magna, atque mirabilia portendi haruſpex dixerat: proinde, quæ animo agitabat, fretus diis ageret: fortunam quam ſæpiſſume experiretur; cuncta proſpere eventura. At illum jam antea conſulatus ingens cupido exagitabat: ad quem capiundum, præter vetuſtatem familiæ, alia omnia abunde erant; induſtria, probitas, militiæ magna ſcientia, animus belli ingens, domi modicus, lubidinis, & divitiarum victor, tantummodo gloriæ avidus. Sed is natus, & omnem pueritiam Arpini altus, ubi primum ætas

collegio quinto quoq; anno. Erant prodigiæ hoſtiæ quæ in totum prodigebantur, id eſt, conſumebantur. Denique Aringam hoſtiam intelligit Scaliger, cujus adhærentia inſpiciebantur exta. *Funger.* De ritibus in hoſtiis ſacrificandis non opus eſt multum diſſerere. Vide paſſim Antiquarios.

Aruſpex.] Vide ſupra p. 128. & 129.

Præter vetuſtatem familiæ.] Falſus eſt & manifeſti erroris reus Velleius, qui ſcribit Marium equeſtri loco natum. Plinius: Ille arator Arpinas & manipularis Imperator. *Coler.*

Induſtria.] Induſtria proprie dicitur exercitata vis ingenii.

Animus belli ingens.] Belli adverbialiter poſitum eſt, ſicut & domi. Id eſt, in bello magnum animum habebat, in pace moderatum ac temperatum. *Sold.*

Arpini altus.] Valerius quoque Maximus Marium Arpinatem fuiſſe ſcribit. Ita autem loquitur lib. VI. cap. VIII. Jam C. Marius maxima Fortunæ luctatio eſt. Omnes enim ejus impetus tam corporis quam animi robore fortiſſime ſuſtinuit. Arpini honoribus judicatus inferior, quæſturam Romæ petere auſus eſt. Patientia deinde repulſarum irrupit magis in curiam, quam venit. Mox: Ex illo Mario tam humili Arpini, tam ignobili Romæ, tamque faſtidiendo candidato, ille Marius evaſit, qui Africam ſubegit, Iugurtham regem ante curum egit, qui Teutonorum, Cimbrorumque exercitus delevit. Vnde Iuvenal. Sat. VIII.

Arpinas alius Volſcorum in monte ſolebat
Poſcere mercedes alieno laſſus aratro:
Nodoſam poſthæc frangebat vertice vitem,
Si lentus pigra muniret caſtra dolabra.
Hic tamen & Cimbros & ſumma pericula rerum
Excipit; & ſolus trepidantem protegit Vrbem.

Cluver. Arpini. Vetuſtiſſima hujus oppidi mentio apud Livium lib. VIII. poſt Romam conditam CCCCXLVIII. Biennio poſt municipium factum fuiſſe Romanum oſtendit Livius ſub initium lib. X. & lib. XXXVIII. de Arpinatibus ita loquitur: De Formianis Fundaniſque municipibus & Arpinatibus C. Valerius Tappo tribunus plebis promulgavit, ut iis ſuffragii latio (nam ante ſine ſuffragio habuerant civitatem) eſſet. Huic rogationi quatuor tribuni plebis, quia non ex auctoritate ſenatus ferretur, intercederent: edocti, populi eſſe, non ſenatus, jus, ſuffragium, quibus velit, impertiri, deſtiterunt incepto. Relatio perlata eſt, ut in Æmilia tribu Formiani & Fundani, in Cornelia Arpinates forent. Feſtus quoque inter præfecturas Arpinum connumerat, nempe eas, in quas ibant præfecti, quos prætor urbanus in quæ-

que

ætas militiæ patiens fuit, ſtipendiis faciundiis, non Græca facundia, neque urbanis munditiis ſeſe exercuit: ita inter artis bonas integrum ingenium brevi adolevit. Ergo ubi primum tribunatum militum à populo petit, pleriſque faciem ejus ignorantibus, facile notus per omnis tribus declaratur. Deinde ab eo magiſtratu, alium poſt alium ſibi peperit: ſemperque in poteſtatibus eo modo agitabat, ut ampliore, quam gerebat, dignus haberetur. tamen is ad id locorum talis vir (nam poſtea ambitione præceps datus eſt) conſulatum appetere non audebat. Etiam tum alios magiſtratus plebes, conſulatum nobilitas inter ſe per manus tradebat. Novus nemo tam clarus, neque tam egregiis factis erat, quin is indignus illo honore, & quaſi pollutus haberetur. Igitur, ubi Marius haruſpicis dicta eodem intendere videt, quo cupido animi hortabatur; ab Metello petundi gratia miſſionem rogat: cui quamquam virtus, gloria, atque alia optanda bonis ſuperabant, tamen inerat contemtor animus, & ſuperbia, commune nobilitatis

que loca miſerat legibus. *Cluv.* Arpi autem aliquando Argos Hippion, juxta Plinium, mox Argyrippa dicti juxta eundem. Et Virgil Æneid. XI.

Ille urbem Argyripam patriæ cognomine gentis
Victor Garganei condebat Iapygis oris.

Diomedes, inquit Servius ad hunc locum, fuit de civitate, quæ Argos Hippion dicitur, de qua Homerus Ἄργος ἱππόβοτον. Horatius aptum dicit equis Argos. Hic in Apulia condidit civitatem, quam patriæ ſuæ nomine Argos Hippion dixit, quod nomen poſtea vetuſtate corruptum, & factum eſt, ut civitas Argirippa diceretur, quod rurſus corruptum Arpos fecit. Polybius corrupte Ἀργυπαννὶν appellavit. Meminere quoque hujus urbis præter alios Strabo, Appianus, Ptolemæus, Varinus, Lycophronis Scholiaſtes. *Leopard. Arpini altus.* In villa Cirrhæatone. Plutarchus.

Faciem ejus ignorantibus.] Marius quia ſemper in bello verſatus erat, magis nomine & fama quam facie notus erat populo. Cum ergo in comitiis tribunatum peteret militarem, multi neſciebant, quis eſſet. Sed poſtquam dictum eſt, eum eſſe Cajum Marium, cujus fama in bello clara erat: omnes tribus eum tribunum declaraverunt. *Sold.*

Ad id locorum.] Id eſt, uſque ad id tempus.

Præceps datus eſt.] Id eſt, præcipitavit ſe ambitione: quia ſupra modum proclivis fuit ad honores.

Per manus.] Id eſt, per ſucceſſionem: quia cum aliquis nobilis deponebat conſulatum, alii nobili tradebat ipſum conſulatum.

tatis malum. Itaque primum commotus insolita re, mirari ejus consilium, & quasi per amicitiam monere, ne tam prava inciperet, neu super fortunam animum gereret: non omnia omnibus cupienda esse: debere illi res suas satis placere: postremo caveret id petere à populo R. quod illi jure negaretur. Postquam hæc, atque alia talia dixit, neque animus Marii flectitur; respondit, ubi primum potuisset per negotia publica, facturum sese, quæ peteret. ac postea sæpius eadem postulanti fertur dixisse, ne festinaret abire: satis mature illum cum filio suo consulatum petiturum. Is eo tempore in cõtubernio patris ibidem militabat, annos natus circiter xx. quæ res Marium cum pro honore, quem affectabat, tum contra Metellum vehementer accenderat. Ita cupidine, atque ira pessumis consultoribus, grassari: neque facto ullo, neque dicto abstinere, quod modo ambitiosum foret: milites, quibus in hibernis præerat, laxiore imperio, quam antea, habere: apud negotiatores, quorum magna multitudo Vticæ erat, criminose simul & magnifice de bello loqui: si dimidia pars exerci-

Contubernio patris.] Contubernium dicitur tabernaculum, in quo milites habitant plures.

Annos natus circiter viginti.] Plutarchus in Mario hunc Metelli filium tunc admodum puerum fuisse tradit, his verbis, ὧν δ' ὁ παῖς τότε Μετέλλου παντάπασι μειράκιον, quare videtur legendum xv. Solebant enim adolescentes militiæ usum discendi gratia cum magistratibus contubernales in provincias proficisci. Cicero pro Plancio: Hic adolescentulus cum A. Torquato profectus in Africam, sic ab sanctissimo viro dilectus est, ut & contubernii necessitudo & adolescentuli modestissimi pudor postulavit. Et filios aliquando suos contubernales Imperatores habebant. Frontinus in Strategematis: P. Rutilius Cos. cum secundum leges in contubernio suo filium posset habere, in legione militem fecit. Verum cum Sallustius dicat, (militabat) & militaris ætas fuerit annorum xvii. nonnihil dubito. *Ciaccon. Annos natus circiter viginti.* Ætas consularis legibus Romanis erat annorum 43. ut docet Cicero Phil. 5.

Quæ res Marium, &c.] Ita recte se habent Codices in membrana descripti, vulgata enim lectio merito rejicitur. Sensus hic est: Quæ res Marium cum ad acrius contendendum pro adipiscendo consulatu, quem oppetebat, tum vero ira in Metellum incenderat atque inflammarat. *Riv.*

Laxiore imperio.] Id est, molliori regimine.

Vticæ.] Vide supra p. 255.

Criminose.] Id est, criminando Metellum.

Homo

exercitus ſibi permitteretur; paucis diebus Iugurtham in catenis habiturum: ab imperatore conſulto bellum trahi, quod homo inanis, & ſuperbiæ regiæ, imperio nimis gauderet. Quæ omnia illis eo firmiora videbantur, quod diuturnitate belli res familiaris corruperāt: & animo cupienti nihil ſatis feſtinatur. Erat præterea in exercitu noſtro Numida quidam, nomine Gauda, Manaſtabalis filius, Maſiniſſæ nepos, quem Micipſa teſtamento heredem ſecundum ſcripſerat, morbis confectus, & ob eam cauſſam mente paullulum imminuta. Cui Metellus petenti, more regum, uti ſellam juxta poneret, item poſtea cuſtodiæ cauſſa turmam equitum Romanorum, utrumque negaverat: honorem, quod eorum modo foret, quos populus R. reges appellaviſſet: præſidium, quod contumelioſum in eos foret, ſi equites Romani, ſatellites Numidæ traderentur. Hunc Marius anxium aggreditur, atque hortatur, uti contumeliarum in imperatorem cum ſuo auxilio pœnas petat: hominem ob morbos animo parum valido ſecunda oratione extollit: illum regem, virum ingentem, Maſiniſſæ nepotem eſſe: ſi Iugurtha captus, aut occiſus foret,

Homo inanis.] Id eſt, cupidus gloriæ ſine virtute.

Quæ omnia.] Ea quæ dicebat mercatoribus ſatis vera videbantur, duabus de cauſis: videlicet, quia dum Metellus diutius in bello gerendo eſt occupatus, res eorum domeſticæ vehementer afflictæ & diminutæ ſunt: & quia ipſi mercatores cupiebant, ut cito bellum finiretur. Et ideo facile credebant Metellum protrahere bellum, quia ipſi cupiebant ut cito finiretur. Animo autem cupienti nil ſatis feſtinatur. *Sold.*

Secundum hæredem.] Secundus hæres dicitur, qui hæredi inſtituto ſubſtituitur. Boëtius in Comment. in Top. Ciceronis.

Petenti, more, &c.] Tranſpoſui interpunctionem. nam in aliis editionibus, petenti more regum, ut ſellam, &c. perperam. nec enim ſecutus eſt morem regum in eo, quod petierit ſellam juxta Metellum. non. ſed voluit etiam ſibi tribui, quod ſcierat datum Maſiniſſæ, Micipſæ, Iugurthæ, aliiſque ſui, & peregrini ſanguinis regibus. *Grut.*

Cuſtodiæ cauſſa, &c.] Satis quidem fidenter ille, qui notat ad hunc locum: ſolebat populus Romanus confederatis regibus turmam equitum præſidii cauſſa adjungere: ſed unde hoc ille eruerit, ſcire admodum aveam. ego enim id nego, ac pernego. *Idem.*

Secunda oratione.] Id eſt, obſequenti ſermone; quia Marius dicebat ea, quæ grata erant Gaudæ.

foret, imperium Numidiæ ſine mora habiturum: id adeo mature poſſe evenire, ſi ipſe conſul ad id bellum miſſus foret. Itaque & illum, & equites Romanos, milites, & negotiatores, alios ipſe, pleroſque pacis ſpes impellit, uti Romam ad ſuos neceſſarios aſpere in Metellum de bello ſcribant, Marium imperatorem poſcant. Sic illi à multis mortalibus honeſtiſſuma ſuffragatione conſulatus petebatur. ſimul ea tempeſtate plebes nobilitate fuſa per legem Mamiliam, novos extollebat. Ita Mario cuncta procedere. Interim Iugurtha poſtquam, omiſſa deditione, bellum incipit, cum magna cura parare omnia, feſtinare, cogere exercituin: civitates, quæ ab ſe defecerant, formidine, aut oſtentando præmia affectare: communire ſuos locos: arma, tela, aliaque, quæ ſpe pacis amiſerat, reficere, aut commercari: ſervitia Romanorum allicere, & eos ipſos, qui in præſidiis erant, pecunia tentare: prorſus

Honeſtiſſima.] Quia non petere conſulatum, ſed poſci ad conſulatum ſic videbatur.

Nobilitate fuſa.] Id eſt, perculſa & perterrita.

Per legem Mamiliam.] Supra vidimus, Mamilium tribunum plebis tuliſſe legem, uti quæreretur in eos, quorum conſilio Iugurtha ſenatus decreta neglexiſſet. quiq;, &c. quare nobiles multi damnati ſunt, ut ex Cicerone didicimus. *Caſtil. Per legem Mamiliam, &c.* Sic & codex manuſcriptus, & ille Pariſiis à Badio excuſus. Verum exemplar Gymnici habet in margine (Manliam) quomodo & Venetum, Argentoratenſe, & alia pleraque. Sed & illud ibidem Gymnicus, hac lege cautum fuiſſe, uti re male geſta ab nobilitate, mandarentur novis hominibus magiſtratus. Atqui hanc ipſam legem Franc. Philelphus latam à Mamilio tribuno pl., Pomponius vero Lætus à Manilio dicit. niſi ſint mendoſi codices. In re quidem ambo conſentiunt, nempe latam fuiſſe: ut quoniam res à nobilibus male geſtæ forent, etiam ii jam ad magiſtratus admitterentur, quorum majores in rep. magiſtratum non geſſiſſent: cujuſmodi homines novi appellentur. Hæc uterque totidem fere verbis. Cæterum in nomine diſſentiunt. nam Mamilius à Philelpho qui legem tulerit, Manilius à Pomponio dicitur. Ego pleriſque conjecturis adducor, uti ſuſpicer hunc eundem ferme eſſe, de quo & ſuperius eſt à Salluſtio mentio facta. Quo loco ſatis multa diximus. Niſi quis trib. pl. L. Manlium Mantinum intelligere malit, de quo ſic infra Salluſtius: Itaque (inquit) perculſa nobilitate, poſt multas tempeſtates novo homini conſulatus mandatur, & poſtea populus à tribuno plebis L. Manlio Mantino rogatus, quem vellet cum Iugurtha bellum gerere, frequens Marium juſſit. *Riv.*

Servitia.] Id eſt, ſervos Romanorum, pollicendo eis libertatem & præmia.

Vaccen-

ſus nihil intactum, neque quietum pati: cuncta agitare. Igitur Vaccenſes, quo Metellus initio, Iugurtha pacificante, præſidium impoſuerat, fatigati regis ſuppliciis, neque antea voluntate alienati, principes civitatis inter ſe conjurant: (nam vulgus, uti plerumque ſolet, & maxume Numidarum, ingenio mobili, ſeditioſum, atque diſcordioſum, erat cupidum novarum rerum, quieti & otio advorſum) dein, compoſitis inter ſe rebus, in diem tertium conſtituunt, quod is feſtus celebratuſque per omnem Africam, ludum, & laſciviam magis, quam formidinem, oſtentabat. Sed, ubi tempus fuit, centuriones, tribunoſque militaris, & ipſum præfectum oppidi T. Turpilium Silanum, alius alium domos ſuas invitant: eos omnis, præter Turpilium, inter epulas obtruncant: poſtea milites palantes, inermes, quippe in tali die, ac ſine imperio, aggrediuntur. Idem plebes facit, pars edocti ab nobilitate, alii ſtudio talium rerum incitati, quîs acta, conſiliumque ignorantibus tumultus ipſe, & res novæ ſatis placebant. Romani milites, improviſo metu, incerti ignarique, quid potiſſumum facerent, trepidare ad arcem oppidi, ubi ſigna, & ſcuta erant: præſidium hoſtium, portæ ante

Vaccenſes.] Vide ſupra p. 262.

Studio talium rerum.] Non quia intelligebant conſilium conjurationis, ſed quia ejuſmodi res novæ eis placebant.

Scutum.] Cui nomen ὠπὸ τὸ σκύτος, à loro, è quo factum; non à ſecando, aut excutiendo, quod Varro & Iſidorus putant; differt à clypeo forma: quæ enim rotunda, & in orbem juſtum relata, clypeos dixere: quæ in longum exibant, *ſcuta*. Clypeus Græcis ἀσπὶς, ſcutum θυρεός. Dio tamen, & inferior ætas, confundunt. Duplex ſcutorum genus: unum ovatum, inæquali longitudine, ac patet magis, produciturque circa umbilicum, extremis anguſtioribus: alterum genus rarius, imbricatum, quod undique æquali latitudine; & velut januæ formam habet, ſed incurvæ: & ſectum canalem aut imbricem refert. Forma & facies utrorumque in ſculpturis antiquis. Latitudo ſcuti in gibba ſuperficie duorum pedum & ſemis; longitudo pedum quatuor. Prominuerunt ergo, & oblonga magis quam lata fuerunt: nam totum hominem tegebant leviter ſe inclinantem. Majus etiam palmo excedit: & videntur id Triarii, & digniores principum, geſtaſſe. E pluribus minutiſque tabellis hoc corpus junctum, nam pluribus lignis & aſſerculis conſtitit: atque hæc ex certis arboribus. Fuit taurino

tæ ante clauſæ fugam prohibebant, ad hoc mulieres, puerique pro tectis ædificiorum ſaxa, & alia, quæ locus præbebat, certatim mittere. Ita neque caveri anceps malum, neque à fortiſſumis infirmiſſumo generi reſiſti poſſe: juxta boni, malique, ſtrenui, & imbelles multi obtruncati. In ea tanta aſperitate, ſæviſſumis Numidis, & oppido undique clauſo, Turpilius præfectus unus ex omnibus Italicis profugit intactus: id miſericordia ne hoſpitis, an pactione; an caſu ita evenerit, parum comperimus; niſi, quia illi in tanto malo turpis vita integra fama potior fuit, improbus

glutino cum linteo compactum, quod & linteum tabellis junxit, & tabellas ipſas inter ſeſe & corium firmavit. Videntur & nervo aut ferro vinxiſſe. Exterior ſuperficies corio vituli, aut potius bovis tegebatur; imo ſæpe illa coria multiplicata. Sed inde etiam detracta legimus, & urgente fame pro cibo mollita: ut in obſidione Hieroſolymæ, Sagunti, Caſilini. Extrema curvatura, ſeu margo in ſcuto ferreus erat, inſtar tenuis bracteæ aut lamellæ; Græci σπάλωμα, & λεπίδα dicunt. Inventum Camilli, qui laminam ferream ſcutis in orbem adaptavit, contra immanes Gallorum gladios, ligno ſolo parum ictus ſuſtinente: tum etiam ad ſcuti tutelam & ſervamen: Inclinabant enim ſæpe in terram, & fere ſic ante tentoria, aut in excubiis, habebant, pilis etiam acclinatis. Ne ergo putiſceret lignum, munimen à ferro. Vmbo in ſcuto ut plurimum, & vulgo è ferro. Poëtæ etiam aureum faciunt; & ſatis indicat Sidonius, ditiores argentum in ambitu, & aurum in umbone geſtaſſe. Non is luxus olim. Eſt autem Vmbo media illa pars ſcuti, quæ protuberat & exſeritur cum rotundo tumore. Ideo Vmbo, quod Græcis eſt ὄμβων. Montes & eminentias hac voce Statius ſæpe vocat. Sed & Latini veſtis poſitum, qui ad pectus exibat in tumorem, ſic dixerunt. Vſus, ad avertendos vehementiores ictus lapidum & ſariſſarum, & cujuſcumque violenti teli. Eo etiam hoſtes avertebant: nam in conflictu & pugna cominus utebantur eo ad impulſum, ubi etiam pars humeri brachiique projecta & incurvans adjutrix in hoc niſu. Origo ſcutorum à Regibus, imo à primo ipſo Rege Romulo: Exemplum à Sabinis; item Liguribus, quorum tamen ſcuta à Romanis differunt; teguntur enim Ligures ſcuto longo, ad Gallicum modum facto. Solebant Græci, Romani, Barbari, varias picturas, formas aut colores ſcutis addere, ſive ad inſigne, ut cognobiles eſſent: ſive ad decorem. Hæc autem inſignia in ſcutis depicta etiam aliis gentibus nota, Saguntinis, Gallis, aliis. Et ab illis peculiaribus nata inſignia & argumenta familiarum, quæ hodie in uſu; an abuſu? ignaviſſimi uſurpant. *Lipſ.*

Multi obtruncati.] Niſi me conjectura fallit, legendum eſt, Inulti; pro impune, & qui ulciſci hoſtes non poſſent. Iam non multos obtruncatos, ſed omnes plane, ipſemet Saluſtius oſtendit, quum Turpilium ait, unum ex omnibus Italicis profugiſſe intactum. Ex ſimilitudine ſcripturæ defluxit error. *Riv.*

Inteſta-

probus inteſtabiliſque videtur. Metellus, poſtquam de rebus Vaccæ actis comperit, paulliſper mœſtus è conſpectu abit: dein, ubi ira, & ægritudo permixta ſunt, cum maxuma cura ultum ire injurias feſtinat. Legionem, cum qua hiemabat, & quam plurimos poteſt Numidas equites pariter cum occaſu ſolis expeditos educit: & poſtera die circiter horam tertiam pervenit in quamdam planitiem, locis paullo ſuperioribus circumventam. Ibi milites feſſos itineris magnitudine, & jam abnuentes omnia, docet oppidum Vaccam non amplius mille paſſuum abeſſe: decere illos

Inteſtabilis.] Inteſtabilis utique hic idem ſignificat, quod in illo ex XII. Tabulis: Improbus inteſtabiliſque eſto. Gellius eodem modo utitur libro ſeptimo, capite decimo octavo: Qui ad Hannibalem non rediſſent, uſque adeo inteſtabiles inviſoſque fuiſſe, ut tædium vitæ ceperint, necemque ſibi conſciverint. Proprie vero inteſtabilis is eſt, qui nec teſtimonium dicere, nec aut teſtamentum facere, aut è teſtamento conſequi aliquid poteſt. Inde metaphorice pro tetro deteſtabilique, & execrando ponitur. Plin. 30. de magica loquens: Proinde ita perſuaſum ſit (inquit) eam inteſtabilem, irritam, inanem eſſe. Horatius:

Inteſtabilis & ſacer eſto.

Rivius.

Horam tertiam.] Horæ ſemper fuere duodecim apud Romanos ab ortu Solis ad occaſum. Itaq; prout ratio erat tẽporis, vel horæ majores vel minores erant. Antiquiſſimis temporibus nulla mentio fuit horarum apud Romanos. Trecentis autem annis jam inde ab V. C. ignoraſſe hoc nomen Romanos, evincere conatur Solinus, tum etiam Plinius lib. VII. cap. LX. quod in XII. tabulis mentio tantum fiat ortus & occaſus. Ita enim loquuntur: Occaſus Solis ſuprema tempeſtas eſto, id eſt, noviſſimum tempus. Horas ab Horo nomen accepiſſe Macrobius ſcribit. Quippe ille Ægyptiis Sol appellatur. Or enim lucem denotat, unde & ὡρανὸς nomen accepit, quod lucidis diſtinguatur ſtellis. Quando horæ in uſum civilem venerint, non ſatis conſtat. Achazi regis Judæ in uſu fuiſſe ex ſacra Scriptura conſtat. Cujus II Reg. XX. & Eſaiæ XXXVIII. fit mentio. In Horologio illo horæ nominantur מעלות, id eſt, *Mahaloth*, ſive aſcenſiones, propter Solis & umbræ aſcenſum. Graduum enim, quos alii per hoc nomen intelligunt, in computo veteri nullus fuit uſus. Verum itaque non eſt, quod Plin. tradit lib. 2. c. 76. primum Lacedemone horologium Anaximenem Mileſium inveniſſe. Sed hoc conſtat, quod multo ſerius ejus uſus innotuit Romæ, quandoquidem Varro ſcriptum reliquit Bello Punico primo horologium in publico ſecundum roſtra in columna à M. Valerio Conſule ſtatutum fuiſſe, Catina in Sicilia capta. Nec omittendum id, quod Pomponius Lætus annotat in ſuis Antiquitatibus, fuiſſe in campo Martio inſigne horologium, quod in circuitu habuerit ſeptem gradus, & lineas inaurato metallo diſtinctas, ſolo etiam campi ſtrato lapide amplo quadrato. Meminit ejus & Plinius lib. XXXVI. cap. X. qui ejus auctorem fuiſſe docet Cæſarem Auguſtum. *Funger.* Vide & Munſterum de Horolog.

illos reliquum laborem æquo animo pati, dum pro civibus ſuis, viris fortiſſumis, atque miſerrumis, pœnas caperent. præterea prædam benigne oſtentat. Sic animis eorum arrectis, equites in primo latere, pedites quam artiſſume ire, & ſigna occultare jubet. Vaccenſes ubi animadvertere ad ſe vorſum exercitum pergere; primo, uti res erat, Metellum eſſe rati, portas clauſere: dein, ubi neque agros vaſtari, & eos, qui primi aderant, Numidas equites vident, rurſus Iugurtham arbitrati, cum magno gaudio obviam procedunt. Equites peditesque, repente ſigno dato, alii vulgum effuſum oppido cædere; alii ad portas feſtinare; pars turres capere: ira, atque ſpes prædæ amplius, quam laſſitudo, poſſe. Ita Vaccenſes biduum modo ex perfidia lætati: civitas magna, & opulens pœnæ cuncta, aut prædæ fuit. Turpilius, quem præfectum oppidi unum ex omnibus profugiſſe ſupra oſtendimus, juſſus à Metello cauſſam dicere; poſtquam ſeſe parum expurgat, condemnatus, verberatuſque capite pœnas ſolvit. Nam is civis ex Latio erat. Per idem tempus Bomilcar, cujus impul-

In primo latere.] In eo latere, quod erat oppidum verſus: ut intelligamus Metellum cum exercitu ſecundum oppidi muros iter feciſſe. ita enim erat fortaſſe ea via, quæ ad portam ducebat. vel, in primo latere, id eſt, in prima acie. quod minus placet. *Caſt.*

Ira atque prædæ ſpes amplius quam laſſitudo poſſe.] Romani propter magnitudinem itineris laſſi & feſſi erant: ſed tanta erat ira & prædæ ſpes, uti laſſitudinem vincerent. *Sold.*

Pœnas capite ſolvit.] Plutarchus in Mario tradit, poſtea compertum eſſe, hunc Turpilium injuſte damnatum fuiſſe, cum enim modeſte humaniterque ſe geſſiſſet in Vaccenſes, ab illis intactus dimiſſus eſt. *Caſt.*

Nam is civis ex Latio erat.] Lex Porcia vetabat civem Romanum interfici: ſed in exilium mitti jubebat. nunc ergo dicit, ideo Turpilius damnatus interfectus eſt, quia non erat civis Romanus, ſed civis ex Latio. *Sold. Nam is civis ex Latio erat.* Mallem abeſſet *nam.* Nec enim arbitror ideo ſeverius punitum, quod Latinus; ut placet viris clariſſimis. quippe Porciæ Valeriæque leges non valebant in caſtris. imo contra, ibidem gravius animadverſum in Romanos; quam ſocios, aut auxiliarios pluribus oſtendi in libellis Suſpicionum. *Gruter.* Legitur & *Collatia.* Collatia memoratur Ciceroni, Ovidio, Livio, Dionyſio, Straboni, Plinio, aliiſque. Virgil. lib. VI.

Hic tibi Nomentum, & Gabios, Urbemque Fidenam,
Et Collatinas imponens montibus arces
Laude pudicitiæ celebreis.

Livius

impulſu Iugurtha deditionem, quam metu deſeruit, incœperat, ſuſpectus regi, & ipſe eum ſuſpiciens, novas res cupere: ad perniciem ejus dolum quærere: diu noctuque fatigare animum: denique, omnia tentando, ſocium ſibi adjungit Nabdalſam, hominem nobilem, magnis opibus clarum, acceptumque popularibus ſuis: qui plerumque ſeorſum ab rege exercitum ductare, & omnis res exſequi ſolitus erat, quæ Iugurthæ feſſo, aut majoribus adſtricto ſuperaverant: ex quo illi gloria, opeſque inventæ. Igitur utriuſ-

Livius equidem oppidum id interius in Sabinorum agro collocare videtur lib. I. verum aliter alii tradiderunt autores, ex quorum ſententia in Latio cis Anienem fuerit. Inter quos Plin. lib. III. c. V. Feſtus: Conlatia opidum fuit prope Romam, eo quod ibi opes aliarum civitatum fuerunt conlatæ, à qua porta Romæ Collatina appellata fuit. Situm igitur hujus opidi ut inveſtigare poſſimus, ipſa primum diſpicienda erit porta atq; via Collatina: hanc noſtri ſæculi homines tradunt eandé eſſe, quæ Pinciana vocatur porta, media inter Salariam & Flumentanam, quarum hæc via Flaminia exit. A Pinciana porta illi viam brevem admodum, mox in Salariam viam incidere ajunt. verum errant iſti quam vehementiſſime, ſi Frontino antiquo auctori credimus. Is quippe in libr. de Aquęduct. Romanis: Hic, inquit, ramus via Prænestina ad milliarium VI, diverticulo ſiniſtrorſum paſſuum IↃↃↃCCCLXXX. proxime viam Collatinam accipit fontem. Et paulo poſt: Agrippa Virginem in agro Tuſculano collectam, Romam perduxit. Concipitur via Collatina, ad milliarium VIII, paluſtribus locis. Ex hoc maxime loco prædicti ſcriptores colligunt, Portam Collatinam eſſe eandem cum Pinciana, quia apud hanc aquam Virgo Romam intrat. At Frontinus non de ingreſſu ejus in urbem, ſed de conceptu loquitur. Fuit autem Collatina via media Prænestinam inter & Tiburtinam, ſive inter Prænestinam & lævam Anienis ripam. De Collatia ita Strabo lib. V. Erant autem Collatia, Antemnæ, Fidenæ, aliaque id genus tunc equidem opidula, nunc vero vici, privatorum prædia, XXX. aut XL. paulo plus ab Roma ſtadiis diſſita. Ergo via Collatina, ut ex ſuperioribus Frontini verbis patet, ultra opidi Collatiæ locum extenſa fuit, niſi in computatione fallatur. Ex intervallo igitur, quandoquidem ſtadia XL. millia paſſuum V. faciunt, tum ex viæ Collatinæ ductu, ipſa Collatia deprehenditur fuiſſe in iis collibus ſeu tumulis, qui inter viam Prænestinam ſternuntur, & lævam Anienis ripam; qua pars aquæ Crabræ (hæc vulgo nunc dicitur la Marana) Anieni miſcetur, ad ſextum fere ab Vrbe lapidem. Itaque prope Romam fuiſſe in Latio liquet. Quanquam nunquam ſatis clare neque è Livio, neque è Dionyſio diſpexeris, quæ ex illis Sabinorum, quæ Latinorum fuerint. Cicero quoque hujus urbis in Oratione prima contra Rullum meminit. Strabo, ut vidimus, vicum appellat. *Cluver.*

Suſpiciens.] Suſpectum habens.

Opibus clarum.] Ita ſcribe, ex antiquis libris, non, operibus clarum. *Caſt.*

Aſtricto.] Id eſt, detento & occupato.

Superaverant.] In veteſtis quibuſdam, Super-

utriuſque conſilio dies inſidiis ſtatuitur: cetera, uti res poſceret, ex tempore parari placuit. Nabdalſa ad exercitum profectus; quem inter hiberna Romanorum juſſus habebat, ne ager inultis hoſtibus vaſtaretur. Is poſtquam, magnitudine facinoris perculſus, ad tempus non venit, metuſque rem impediebat, Bomilcar ſimul cupidinibus incœpta patrandi, & timore ſocii anxius, ne omiſſo vetere conſilio, novum quæreret, litteras ad eum per homines fidelis mittit: in quîs mollitiem, ſocordiamque viri accuſare: teſtari Deos, per quos juraviſſet: monere, ne præmia Metelli in peſtem ſuam converteret; Iugurthæ exitium adeſſe: ceterum, ſua ne, an Metelli virtute periret, id modo agitari: proinde reputaret cum animo ſuo, præmia an cruciatum mallet. Sed cum eæ litteræ allatæ, forte Nabdalſa, exercito corpore feſſus, in lecto quieſcebat. Ubi, cognitis Bomilcaris verbis, primo cura, dein, ut ægrum animum ſolet, ſomnus cepit. Erat ei Numida quidam negotiorum curator fidus, acceptuſque, & omnium conſiliorum, niſi noviſſumi, particeps. Qui poſtquam allatas litteras audivit, ex conſuetudine ratus opera aut ingenio ſuo opus eſſe, in tabernaculum introit: dormiente illo, epiſtolam, ſuper caput in pulvino temere poſitam,

ſupererant. ſed perperam. Irrepſit autem ex gloſſa. Nam & A. Gellius priorem lectionem 1. libro citat. Eſt autem ſuperare hoc loco, reliquum eſſe & reſtare. ut ſit ſenſus: Nabdalſam ea exequi ſolitum, quibus ipſe Iugurtha propter occupationes vacare non poſſet. In hoc ſignificatu Cicero identidem ûtitur. *Riv.*

Ex tempore.] Eſt in quibuſdam, Pro tempore: id eſt, prout ipſum tempus moneret, vel utcunque occaſio ferret. Prior lectio mihi verior eſſe videtur. *Idem.*

Nabdalſa.] Iugurtha præfecerat exercitui ſuo Nabdalſam, & juſſerat ei ut exercitum teneret inter hyberna Romanorum, ne Romani per incurſiones agrum Numidiæ vaſtarent. *Sold.*

Ne inultis hoſtibus.] Quia ſi inulti fuiſſent, multo amplius vaſtaſſent. *Badius.*

Quæreret novum.] Scilicet conſilium: videlicet de indicio faciendo. *Idem.*

Exitium adeſſe.] Aliter: Exitum.

Exercito corpore.] Aliter: Exercitato corpore. Sed prior lectio vera: quippe quam agnoſcit Nonius. *Caſt.*

Niſi noviſſimi.] Id eſt, conſilii conjurationis contra Iugurtham. *Sold.*

In pulvino.] Sic in manuſcripto quoque. Cæterum in pleriſque eſt, Pulvinari: per-

ſitam, ſumit, ac perlegit; dein propere, cognitis inſidiis, ad regem pergit. Nabdalſa, poſt paullo experrectus, ubi neque epiſtolam reperit, & rem omnem, ut acta erat, ex perfugis cognovit; primo indicem perſequi conatus; poſtquam id fruſtra fuit, Iugurtham placandi gratia, accedit: quæ ipſe paraviſſet, perfidia clientis ſui facere præventum: lacrumans obteſtatur per amicitiam, perque ſua antea fideliter acta, ne ſuper tali ſcelere ſuſpectum ſeſe haberet. Ad ea rex aliter, atque animo gerebat, placide reſpondit. Bomilcare aliiſq; multis, quos ſocios inſidiarum cognoverat, interfectis, iram oppreſſerat, ne qua ex eo negotio ſeditio oriretur. Neque poſt id locorum Iugurthæ dies, aut nox ulla quieta fuit: neq; loco, neque mortali cuiquam, aut tempori ſatis credere: civis, hoſtiſque juxta metuere: circumſpectare omnia, & omni ſtrepitu paveſcere: alio, atque alio ſæpe contra decus regium noctu requieſcere: interdum ſomno excitus arreptis armis tumultum facere: ita formidine, quaſi vecordia, exagitari. Igitur Metellus, ubi de caſu Bomilcaris, & indicio patefacto ex perfugis cognovit; rurſus tanquam ad integrum bellum cuncta parat, feſtinatque. Marium, fatigantem de profectione, ſimul & inviſum, & offenſum ſibi parum idoneum ratus, domum dimittit. Et Romæ plebes, litteris,

ri: perperam, ut ego opinor. Cicero certe in hoc ſignificatu fere priore utitur: poſteriore haud temere unquam, quod ſciam. Nam magis pulvinaria deorum dicere ſolet. velut: Ad omnia pulvinaria ſupplicatio decreta eſt. *Riv.*

Ex perfugis.] Quibus (ut puto) quia fallere nequibant, cuſtodiam corporis ſui tradiderat. quare cum illi Nabdalſæ ſatellites eſſent, circumſtarentque tabernaculum, viderunt Numidam ingredientem: idque poſtea ei retulerunt. In uno ſcripto codice legimus: Ex ſervis. Cæterum Frontinus Strat. libro 1. rem aliter narrat. ait enim Iugurtham Metelli literas intercepiſſe, & inde cognitis ſuorum inſidiis, in eos animadvertiſſe. *Caſtil. Ex perfugis.* Ita interpretari vix licet, ſicut Badius intellexit: ex iis nimirum, qui id nunciaturi ad ipſum perfugerant. Neque enim Numida adhuc Iugurthæ indicaverat. quorſum alioqui Nabdalſam perſequi juſſiſſet? Niſi perfugæ illud indicarint, Numidam illis obviam veniſſe. *Thyſ.*

Ex eo negotio.] Hoc eſt, ex criminatione Nabdalſæ.

Metello

teris, quæ de Metello ac Mario miſſæ erant, cognitis, volentia de ambobus acceperant. Imperatori nobilitas, quæ antea decori fuerat, invidiæ eſſe: at illi alteri generis humilitas favorem addiderat: ceterum in utroque magis ſtudia partium, quam bona, aut mala ſua, moderata. Præterea ſeditioſi magiſtratus vulgum exagitare, Metellum omnibus concionibus capitis arceſſere, Marii virtutem in majus celebrare. Denique plebes ſic accenſa, ut opifices, agreſteſque omnes, quorum res, fideſque in manibus ſitæ erant, relictis operibus frequentarent Marium, & ſua neceſſaria poſt illius honorem ducerent. Ita perculſa nobilitate, poſt multas tempeſtates novo homini conſulatus mandatur: & poſtea populus à Tr. pl. L. Manlio Mantino rogatus, quem vellet cum Iugurtha bellum gerere, frequens Marium juſſit. Sed ſenatus paullo ante Metello Numidiam decreverat, ea res fruſtra fuit. Eodem tempore Iugurtha, amiſſis amicis, quorum pleroſq; ipſe necaverat, ceteri formidine, pars ad Romanos, alii ad regem Bocchum profugerant; cum bellum geri ſine adminiſtris non poſſet, & novorum fidem in tanta perfidia veterum experiri periculoſum duceret, varius incertuſque agitabatur: neque illi res, neque conſilium, aut quiſquam hominum ſatis placebat: itinera, præfectoſque

Metello ac Mario.] Id eſt, de diſſenſione & factione eorum acceperat, priuſquam Marius advenerat. *Bad.*

Favorem addiderat.] Ideò, quia tota plebs propter ſimilitudinem generis favebat Mario. *Sold.*

Seditioſi magiſtratus.] Tribunos plebis maxime intelligimus.

Quorum res fideſque in manibus ſitæ erant.] Nihil enim habebant, unde aut ipſi vivere, aut æs alienum ſolvere poſſent, niſi quod vel in officinis, vel in agris manuum mercede comparaſſent. *Caſt.*

Poſt multas tempeſtates.] Id eſt, poſt multa tempora. nam multa tempora tranſacta erant, ex quo nullus novus homo conſulatum erat adeptus. *Sold.*

L. Manlio Mantino.] Sic eſt, in libris ſcriptis omnibus, & pleriſque typis excuſis. *Caſt.*

Ea res fruſtra fuit.] Quia id quod decreverat Senatus, nihil valuit.

Regem Bocchum.] Bocchus rex Maurorum erat, qui Numidiæ confines ſunt.

Cum

que in dies mutare: modo advorſum hoſtes, interdum in ſolitudines pergere: ſæpe in fuga, at poſt paullo in armis ſpem habere: dubitare, virtuti popularium an fidei minus crederet. Ita, quocumque intenderat, res advorſæ erant. Sed inter eas moras repente ſe Metellus cum exercitu oſtendit. Numidæ ab Iugurtha pro tempore parati, inſtructique ſunt: dein prœlium incipitur. Qua in parte rex pugnæ affuit, ibi aliquamdiu certatum; ceteri omnes ejus milites primo congreſſu pulſi, fugatique: Romani ſignorum, & armorum, & aliquanto numero hoſtium potiti. Nam ferme Numidas in omnibus prœliis magis pedes, quam arma, tutati ſunt. Ea fuga Iugurtha impenſius modo rebus ſuis diffidens, cum perfugis, & parte equitatus in ſolitudines, dein Thalam pervenit, in oppidum magnum, & opulentum: ubi plerique theſauri, filiorumque ejus multus pueritiæ cultus erat. Quæ poſtquam Metello comperta ſunt, quamquam inter Thalam flumenque proximum, in ſpatio millium quinquaginta, loca arida, atque vaſta eſſe cognoverat; tamen ſpe patrandi belli, ſi ejus oppidi potitus foret, omnis aſperitates ſupervadere, ac naturam etiam vincere aggreditur. Igitur omnia jumenta ſarcinis levari jubet, niſi frumento dierum decem: ceterum utres modo, & alia aquæ idonea portari. Præterea conquirit ex agris quam plurimum poteſt domiti pecoris: eoque imponit vaſa cujuſque modi, ſed pleraque lignea, collecta ex tuguriis Numidarum. Ad

Cum perfugis.] Qui eum non audebant derelinquere.

Cultus.] Ornatus.

Quamquam inter Thalam flumenque proximum.] Quam vellem, flumen hoc nominaſſet author. Sic enim Thalæ ſitus clarior eſſet. Ptolemæus non ita longe à Bagrada Thabbam ponit, quam quidam Thalam putant. Quippe paulo poſt: Legati ab Lepti ad Metellum veniunt. Qui quidem ſitus non ita longus eſt, atque ſunt Mauritaniæ Cæſarienſis loca, ſub Iugurthæ etiam imperio. *Glar.*

Aſperitates ſupervadere.] Pro, difficultates omneis ſuperare, ſeu perrumpere, ut Plin. loquitur. *Riv.*

Domiti pecoris.] Id eſt, jumentorum: ſicuti ſunt equi, muli, equæ, aſini, & cætera hujuſmodi.

Proxi-

Ad hoc finitumis imperat, qui ſe poſt regis fugam Metello dediderant, quamplurimum quiſque aquæ portaret: diem, locumque, ubi præſto forent, prædicit. Ipſe ex flumine, quam proxumam aquam oppido eſſe ſupra diximus, jumenta onerat. Eo modo inſtructus ad Thalam proficiſcitur. Dein ubi ad id loci ventum, quo Numidis præceperat; & caſtra poſita, munitaque ſunt; tanta repente cælo miſſa vis aquæ dicitur, ut ea modo exercitui ſatis ſuperque foret. Præterea commeatus ſpe amplior: quia Numidæ, ſicuti plerique in nova deditione, officia intenderant. Ceterum milites, religione, pluvia magis uſi: eaque res multum animis eorum addidit. Nam rati ſeſe diis immortalibus curæ eſſe, dein poſtera die, contra opinonem Iugurthæ, ad Thalam perveniunt. Oppidani, qui ſe locorum aſperitate munitos crediderant, magna atque inſolita re perculſi, nihilo ſegnius bellum parare: idem noſtri facere. Sed rex nihil jam Metello infectum credens, quippe qui omnia arma, tela, loca, tempora, denique naturam ipſam, ceteris imperitantem, induſtria vicerat, cum liberis, & magna parte pecuniæ ex oppido noctu profugit; neque poſtea in ullo loco amplius una die, aut una nocte moratus: ſimulabat, ſeſe negotii gratia properare; ceterum proditionem timebat, quam vitare poſſe celeritate putabat. Nam talia conſilia per otium & ex opportunitate capi. At Metellus ubi oppidanos prælio intentos,

Proximam aquam oppido.] Seu Thalæ: & tamen non erat propinqua, ſed intervallo quinquaginta millium, ſeu paſſuum. Et eſt dictum ſicut illud Æneidos 5.

Proximus huic longo ſed proximus intervallo
Inſequitur Salius. ——
Badius.

Sicuti plerique.] Scilicet faciunt. Sic enim fieri ſolet. nam ſemper populi in nova deditione ſe promptos & officioſos præſtant in eos, quibus ſe dediderunt.

Officia intenderant.] Hoc eſt, prompte officia præſtiterant.

Nihil infectum Metello.] Id eſt, omnia fieri poſſe à Metello.

Opportunitate.] Commoditate temporis. Et ideo, cum non moraretur amplius uno die, aut una nocte in uno loco, non dabatur opportunitas temporis ali-

tos, simul oppidum & operibus, & loco munitum videt, vallo fossaque mœnia circumvenit. Dein jubet locis ex copia maxume idoneis vineas agere: superque eas aggerem jacere, & super aggerem impositis turribus opus & administros tutari. Contra hæc oppidani festinare, parare; prorsus ab utrisque nihil reliquum fieri. Denique Romani, multo ante labore prœliisque fatigati, post dies quadraginta, quam eo ventum erat, oppido modò potiti: præda omnis à perfugis corrupta. Hi postquam murum arietibus feriri,

iis alicui ad capiendum consilium proditionis. *Sold.*

Ex copia.] Locorum.

Vineas agere.] Vide supra p. 249.

Superque eas aggerem jacere.] Illud (Eas) Aldinus codex sustulit, territus fortassis, quod non sit verisimile aggerem supra vineas institui: quippe apud nullum authorem, quod sciam, lectum. Atqui nisi ita legerimus, non est clarum quid sibi velit illud, Superque aggerem jacere. Badius, ut illud (Eas) defenderet, dicit fortissimo fundamento fuisse stabilitas vineas. Verum locus totus male habet, præsertim in Aldino, atque adeo in aliis codicibus multis. Si quid divinationi meæ tribuendum, certe suspicor ita ab authore scriptum: insuper aggerem jacere, superque aggerem impositis turribus opus ministros tutari. Quæ lectio egregie sensum elicit, & authoris stylo est conformis. *Glar.*

Turribus.] Vide supra p. 249.

Perfugis.] Seu ab his, qui primum ad Metellum pertinuerant, & deinde ad Iugurtham perfugerant: quocirca certo sciebant, si capti essent, quod de ipsis supplicium sumeretur. *Bad.*

Arietibus.] Aries machinamentum fuit, quo muros urbium frequenti ictu feriebant, evertebantque. Ejus inventionem Plin. lib. 7. cap. 56. Epeo tribuit, existimans ab equo repertum Trojano. Ita enim scribit: equum, qui nunc aries dicitur, in muralibus machinis Epeus invenit ad Trojam. Tertullianus libro de Pallio, Carthaginiensibus ascribit, secutus fortasse Vitruvium, qui ita habet libro 10. cap. 24. Primum ad oppugnationes Aries sic inventus esse memoratur: Carthaginienses ad Gades oppugnandas castra posuerant, cum autem castellum ante cepissent, id demoliri sunt conati: postquam non habuerunt ad demolitionem ferramenta, sumpserunt tignum, idque manibus sustinentes, capiteq; ejus summum murũ continenter pulsantes, summos lapidum ordines dejiciebant, & ita gradatim ex ordine totam munitionem dissipaverunt. Hæc ille. Sequiori ævo quoque Cancer appellatur. Atque hæc de origine ac nomine. Rem ita descripsit Flavius Iosephus tertio Excidii: Est, inquit, Aries trabs prægrandis, quæ malum navis assimilat. Is solidatur in capite gravi ferro, in arietis formam, unde & nomen assumpsit: dependet medius, funibus suspensus ex alia trabe, velut trutina; quæ trabs tignis utrinque firmis munita est & fulta. Repulsus porro magna virorum manu retrorsum, iisdemque antrorsum statim & cum impetu reflectentibus, quatit muros prominulo ferro. Neque est ulla turris tam valida, aut mœnia tam lata, quæ ut primas maxime plagas tulerint, sustinere & subsistere eas assiduas possint. Accedat his illud Lucani:

feriri, reſque ſuas afflictas vident, aurum, argentumque, & alia, quæ prima ducuntur, domum regiam comportant: ibi vino, & epulis onerati, illaque & domum, & ſemet igni corrumpunt, & quas victi ab hoſtibus pœnas metuerant, eas ipſi volentes pependere. Sed pariter cum capta Thala legati ex oppido Lepti ad Metellum venerant, orantes uti præſidium, præfectumque eo mitteret: Hamilcarem quemdam, hominem nobilem, factioſum, novis rebus ſtudere; adverſum quem neque imperia magiſtratuum, neque leges valerent: ni id feſtinaret, in ſummo periculo ſuam ſalutem, illorum ſocios fore. Nam Leptitani jam inde à principio belli Iugurthini ad Beſtiam conſulem, & poſtea Romam miſe-

Tu quoſcunque voles in planum effundere muros,
His aries actus diſpergit ſaxa lacertis.

Et hoc Sidonii:

Nec Pharii nunc regna precor, nec ut hiſce lacertis
Frangat Hydaſpæas aries impactus Erithras.

Ex his Poliorceticôn autores, & qui omnium circumſpectiſſime & cum cura id argumenti tractavit Clariſſimus Lipſius, triplicem aut duplicem arietem facit, Rudem, & à prima inventione: quem manibus lacertiſque validi homines ſuſtinentes egerint; alterum compoſitum, qui ex trabe altera ex transverſo erecta dependerit, quo vi majore, conatu leviore libraretur: tertius fuerit Teſtudo arietaria. Quæ ſane diſtributio licet haud improbanda, tamen quod ad compoſitum attinet, non ſatis rem exprimit, nam præter rudem, & præter dependentem, exque alia trabe, velut jugo aut trutina, ut habent verba Ioſephi, funibus ſuſpenſum, etiam Aries proprie compoſitus fuit ex pluribus trabibus inter ſe connexis, & laminis ac vinculis ferreis arctiſſime circũligatus & compaginatus. Cujus effigies Campis Tranſiſulaniæ oppido hodieque videtur. Hinc jam intelligentur Lucani & Ammiani Marcellini loca, quæ de Ariete hunc in modum compoſito habentur; hactenus aliorſum, & ad priorem compoſitionem, minus, ut exiſtimo, recte traducta. Lucani verba ita ſe habent:

—— nunc conjunctas adſtringere nodis
Inſtabat ferroque trabes, quo frangeret altos
Portarum poſtes, quateretque morantia clauſtra.

Ammiani hæc ſunt lib. 20., ubi ait, Arietem vetuſtum diſſolutum fuiſſe, ut facilius veheretur, iterumque inſtructum. Vbi primum in verbis Lucani conjunctas trabes, quæ nodis & ferro erant adſtringendæ, de ariete ejuſmodi, qui ex duobus aut tribus malis compoſitus conſtabat, omnino acceperim. Nam & Ammianus cum inquit, Arietem, ut facilius veheretur, diſſolutum iterumque inſtructum, quis non de trabe ſimiliter ſolutili, aut potius de trabibus eum, ut indicavimus, in modum in ſe compoſitis atque aptatis id quoque ipſum intellexerit? *Ioh. Iſac. Pontanus.*

Prima.] Id eſt, præſtantiſſima bona.

Lepti.] Vide ſup. 244. *Lepti.* ſcil. magna.

Sido-

miſerant, amicitiam, ſocietatemque rogatum. Dein, ubi ea impetrata fuere, ſemper boni, fideleſque manſere; & cuncta à Beſtia, Albino, Metelloq; imperata gnaviter fecerant. Itaque ab imperatore facile, quæ petebant, adepti. Emiſſæ eo cohortes Ligurum quatuor, & C. Annius præfectus. Id oppidum ab Sidoniis conditum eſt, quos accepimus profugos ob diſcordias civilis, navibus in eos locos veniſſe; ceterum ſitum inter duas Syrtis: quibus nomen ex re in-

Sidoniis.] A Sidoniis & Phœnicibus per totum terrarum orbem multæ conditæ ſunt coloniæ urbeſque. Habuere Sidonii ſicut & Tyrii ingenium acre, vividum, & ad omnia flexile. His artibus opes illorũ brevi in immenſum crevêre, dum iis vacare licuit per longæ pacis otium. Nam pacate diu vixiſſe præ cæteris mortalibus vel hinc colligas, quod lib. Iud. cap. 18. Sidonii proponuntur in exemplum ſummæ ſecuritatis. Verum autem eſſe puto, quod Sidonem ſcribit Trogus à piſcium ubertate ſic appellatam fuiſſe, nam *Said*, id eſt, piſcatio, hodieque Sidon dicitur, ut Galilææ opidum Bethſaida, quaſi domum piſcationis dixeris. Nec Sidoni minus congruit, quam Hebræi nos docent eſſe ad mare piſcoſiſſimum. Itaque cum Gen. 10. 15. Sidon fuiſſe Chanaanis primogenitus, per Sidonem intellige Sidoniorum patrem, vel Sidonis conditorem, quocunque fuerit nomine. Sidonem ex hoc loco diſcimus fuiſſe valde vetuſtam, ut quæ conditorem habuerit Chami nepotem, Noachi pronepotem. Itaq; licet Tyrum Sidonis æmulam, antiquam & Cadmæam & Ogygiam Poëtæ paſſim appellent, & iidem antiquitatis nomine plurimum ſe efferant, tamen Sidoni Tyrus cogitur ſubmittere faſces. Homerus plurimis in locis Sidonis & Sidoniorũ, nunquam Tyri meminit: Sidon autem à Tyro fere diſtabat ſtadiis ducentis. Ita habetur in Strabone. In medio Sarepta nomen habet ab æris fuſione, cujus ibi magnus proventus, unde Homerus:

Ἐκ μὲ Σιδῶνος πολυχάλκου δῶμα μενοίνας.

Id eſt:

Aeriſera ex Sidone genus mihi glorior eſſe.

Bochart. Id opidum à Sidoniis conditum. Alii à Tyriis malunt. Plin. lib. 5. c. 19. Tyrus olim partu clara, Vrbibus genitis Lepti, Vtica. Silius lib. 3.

—— Sarranaque Leptis.

Sarrana, id eſt, Tyria. Sed ſive Leptis à Tyriis aut à Sidoniis orta ſit, eam ſaltem eſſe Phœniciam in conſenſu eſt omnium. Sic à Salluſtio ſupra didicimus, Phœnices Hipponem, Adrumetum, & Leptim in ora Africæ maritima condidiſſe. & in veteri oraculo:

Imperium mundi Pœna reget Vrbe profectus.

Id eſt, Severus Lepti Tripolitana oriundus, de quo Statius lib. 4. ſylvarum:

Ten' in remotis Syrtibus avia
Leptis creavit?

Et mox:

Non ſermo Pœnus, non habitus tibi,
Externa non mens.

Pœnam linguam pro Africana dixit; nam illam aſſumſiſſe Leptitanos autor Salluſtius. *Idem.*

Syrtes.] Duæ Syrtes: Cephalas altum ſylvoſumque magnæ Syrtis initium, quæ & nomine & ingenio par alteri eſt, cæterum multo major, namque ambi-

re inditum. Nam duo ſunt ſinus prope in extrema Africa, impares magnitudine, pari natura: quorum proxuma terræ prælta ſunt, cetera, uti fors tulit, alta; alia in tempeſtate vadoſa. Nam ubi mare magnum eſſe, & ſævire ventis cœpit, limum, arenamque, & ſaxa ingentia fluctus trahunt; ita facies locorum cum ventis ſimul mutatur. Syrtes ab tractu nominatæ. Ejus civitatis lingua modò converſa connubio Numidarum: legum, cultuſque pleraque Sidonica; quæ eo facilius retinebantur, quod procul ab imperio regis ætatem agebant. Inter illos, & frequentem Numidiam inculti vaſtique loci erant.

Sed, quoniam in has regiones per Leptitanorum negotia venimus, non indignum videtur, egregium, atque memorabile facinus duorum Carthaginienſium memorare. eam rem nos locus admonuit. Qua tempeſtate Carthaginienſes pleræque Africæ imperitabant, Cyrenenſes quoque magni,

tum 400. & 30. mil. paſſuum complet. Taphura grandis vicus: à quo Syrtis parva inſinuare ſe incipit. 300. mill. paſſ. à Carthagine diſtans 200. in reductione, quæ aliquanto magna, clementior eſt: ab tractu denominatæ, quod omnia ad ſe trahant, & appropinquantia vadoſo mari hæreant. nam & Strabo difficultates ibi eſſe ait, propter fundum multis in locis cænoſum, ex quo contingit, ut multi in brevia incidentes inhæreſcant. ſinus quidem ſunt importuoſi, atque atroces, infeſtique ob alternos motus pelagi affluentis, ingruentibus in eas ventis, cum littora circum declivia ſint, ex quo auſtrinis flatibus mare ibi maxime fremit, devolventibus in illud arenas & ſaxa, quæ illinc revomit; quo fit ut inæqualitas fundi magna ſit, alio quidem loco mare profundiſſimum, alio vadoſum ſit, & ſævienti æſtu, quæ modo eminebant, in imo reſidant, quæ vero in imo jacebant ſupra undas extollantur, ex quo omnis locorum facies ſimul cum ventis mutatur. Vide Strabon. lib. 17. *D. Marius Niger.*

Impares magnitudine.] Vide Plinium lib. 5. cap. 4. & Strabonem lib. 2. & 17. etſi locus hic poſterior corruptus eſt: ſcriptum eſt enim, ibi majoris Syrtis ambitum eſſe 930. diametrum vero 15000. quod eſſe minime poteſt, ut ambitu ſuo diameter ſit major. *Caſt.*

Mare magnum.] Tempeſtate tumidum & inflatum.

Retinebantur.] Aliter, retinebant.

Cyrenenſes.] Cyrenæ opidum Cyrenaicæ regionis, quæ & Pentapolis dicta Plinio, originem referens ad Græcos, Ariſtippi Philoſophi patria, à Cyrene Hypſei filia dicitur etymon ſuum arceſſere. Ab illa Carthaginis æmula tota regio etiam Cyrene dicta. Noſtro hoc tempore dicitur Corcu, teſte Cirava. Fuit hæc civitas nobilitata à fonte Solis, qui meridie frigebat, media calebat.

Ager

magni, atque opulenti fuere. Ager in medio arenoſus, una ſpecie; neque flumen, neque mons erat, qui finis eorum diſcerneret; quæ res eos in magno diuturnoque bello inter ſe habuit. Poſtquam utrimque legiones, item claſſes ſæpe fuſæ, fugatæque, & alteri alteros aliquantum attriverant; veriti, ne mox victos, victoreſque deſeſſos alius aggrederetur, per inducias ſponſionem faciunt, uti certo die legati domo proficiſcerentur; quo in loco inter ſe obvii fuiſſent, communis utriuſque populi finis haberetur. Igitur duo fratres Carthagine miſſi, quibus nomen Philænis erat, maturavere iter pergere; Cyrenenſes tardius iêre. Id ſocordiane, an caſu acciderit, parum cognovi. Ceterum ſolet in locis illis tempeſtas haud ſecus, atque in mari, retinere. Nam, ubi per loca æqualia, & nuda gignentium ventus coortus

Ager in medio arenoſus.] Multa loca arenoſa & deſerta in regione Cyrenaica, præſertim ubi olim Iovis Hammonis oraculũ. Quem ideo Hammonem appellatum exiſtimant Græci, quod Ἄμμος iis arenã denotet. Sed falluntur egregie. Vti enim tũ ab aliis, tũ noviſſime à Bocharto in ſuo Phaleg demonſtratum eſt, cum Chamo Iupiter Ammon idem eſt. Chamũ ibi Noachi filium inter Deos relatũ fuiſſe certũ eſt. Ægyptii quippe mollito ſono Ἄμμῶν vel Ἄμῶν dixerunt. Vnde & tota Africa aliquando Ammonia dicta. Stephanus: Ἀμμωνία ἡ μεσόγαιος Λιβύης, καὶ αὐτὴ ἡ πᾶσα ἡ Λιβύη ἔστι δὲ καὶ ἀπὸ Ἄμμωνος. Id eſt, Ammonia Africæ mediterranea, ſed & ipſa Africa univerſa ſic ab Ammone vocatur. Hæc obiter. Vide *Bochartum.*

Neque flumen, neque mons erat, &c.] Naturalis illa eſt finium regionum ſeparatio, quod vel fluminibus vel montibus ſeparentur. De fluminibus ita Tacitus dixit: certum jam alveo Rhenum, quique terminus eſſe ſufficiat. Diodorus Siculus, ubi controverſiam narrat, quæ inter Egeſtanos & Selinuntios fuit, πόταμός, ait, τὴν χώραν ὁρίζων, id eſt, amne fines diſcriminante. Et Xenophon lib. IV. Exp. Cyri, talem amnem ſimpliciter τὸν ὁρίζοντα, id eſt, finitorem vocat. Narrant veteres Acheloum amnem incerto curſu modo ſectum in partes, modo circumactum obliquo agmine (unde tauri & ſerpentis formam induiſſe dicitur) diu de agro adjacente belli cauſam Ætolis & Acarnanibus præbuiſſe, donec eum Hercules aggeribus domuit, eoque beneficio Oenei Ætolorum regis filiam in matrimonium accepit. Sicuti hæc in fluminibus uſurpata, ita & in montibus locum habuêre; unde Tacitus de Germania: à Sarmatis Daciſque mutuo metu aut montibus ſeparatur. Plinius lib. XXXVI. de Alpibus loquens: Evehimus ea, quæ ſeparandis gentibus pro terminis conſtituta erant. *Grot.* lib. II. cap. III. de jur. Bell. qui ibidem quæſtionem movet, an, ubi flumen regionis alicujus terminus eſt, atque alveum mutaverit, etiam fines regionis mutentur. Sed hæc hujus loci non ſunt.

Et nuda gignentium.] Quia ibi arbo-

coortus arenam humo excitavit, ea magna vi agitata, ora, oculoſque implere, ita proſpectu impedito, morari iter. Poſtquam Cyrenenſes aliquanto poſteriores ſe eſſe vident, & ob rem corruptam domi pœnas metuunt; criminari Carthaginienſes, ante tempus domo digreſſos; conturbare rem; denique omnia malle, quam victi abire. Sed cum Pœni aliam conditionem, tantummodo æquam, peterent, Græci optionem Carthaginienſium faciunt, uti vel illi, quos finis populo ſuo peterent, ibi vivi obruerentur; vel eadem conditione ſeſe, quem in locum vellent, proceſſuros: Philæni, conditone probata, ſeque, vitamque ſuam reipubl. condonavere; ita vivi obruti: Carthaginienſes in eo loco Philænis fratribus aras conſecravere; aliique illis domi honores inſtituti. Nunc ad rem redeo.

Iugurtha poſtquam, amiſſa Thala, nihil ſatis firmum contra Metellum putat; per magnas ſolitudines cum paucis profectus, pervenit ad Gætulos, genus hominum ferum, incultumque, & eo tempore ignarum nominis Romani. Eorum multitudinem in unum cogit: ac paullatim conſuefacit ordines habere, ſigna ſequi, imperium obſervare, item alia militaria facere. Præterea regis Bocchi proxumos magnis muneribus, & majoribus promiſſis ad ſtudium ſui perducit; quîs adjutoribus regem aggreſſus, impellit, ut advorſum Romanos bellum ſuſcipiat. Id ea gratia facilius, proniuſque fuit, quod Bocchus initio hujuſce

res non naſcuntur, quæ res facit, ut etiam ventus à ſuo impetu nõ frangatur. nam ſi arbores ibi eſſent, impetum ventorum impedirent. *Sold.*

Ob rem corruptam.] Quia tardius iêre.

Conturbabant rem.] Conventam & pactam inter ipſos.

Pœni.] Id eſt, Carthaginienſes: & dicuntur Pœni, quaſi Phœni. nam de Phœnice regione in Aphricam profecti ſunt, qui Carthaginem condiderunt. *Sold.* Vide ſupra p. 243.

Peterent.] Aliter: Quærerent.

Græci.] Cyrenenſes.

Aras.] Hæ Strabonis ætate non extabant: ut ipſe refert Strabo libro 3. *Caſtil.*

Ad Gætulos.] Cum ſupra deſcriberet Africam, dixit Gætulos habitare ultra Numidiam. *Sold.*

Ad ſtudium.] Id eſt, favorem ſui.

Quam

juſce belli legatos Romam miſerat, fœdus, & amicitiam petitum. Quam rem opportuniſſumam incœpto belli pauci impediverant, cæci avaritia, quîs omnia honeſta, atque inhoneſta vendere mos erat. Etiam antea Iugurthæ filia Bocchi nupſerat. Verum ea neceſſitudo apud Numidas, Mauroſque levis ducitur: quod ſinguli pro opibus, quiſque quam plurimas uxores, denas alii, alii plures habeant; ſed reges eo amplius. Ita animus multitudine diſtrahitur; nullam pro ſocia obtinet: pariter omnes viles ſunt. Igitur in locum ambobus placitum exercitus conveniunt. Ibi, fide data, & accepta, Iugurtha Bocchi animum oratione accendit: Romanos injuſtos, profunda avaritia, communes omnium hoſtis eſſe: eandem illos cauſſam belli cum Boccho habere, quam ſecum, & cum aliis gentibus, lubidinem imperitandi, quîs omnia regna advorſa ſint: tum ſeſe, paullo ante Carthaginienſes, item Regem Perſen, poſt, uti quiſque opulentiſſumus videatur;

Quam rem opportuniſſimam incœpto belli.] Nihil enim magis commodum Romanis accidere poterat in bello Iugurthino, quam ut Bocchum in ſocium ſibi ad id bellum gerendũ haberent: quia Bocchus confinis erat Numidiæ. *Sold.*

Bocchi nupſerat.] In noſtro probatiſſimo codice ſic legitur: non uti vulgo, Boccho nupſerat. quæ verba cum diligentius conſiderarem, in eam opinionem adductus ſum: ut exiſtimem, ita Salluſtium ſcripſiſſe. namque Plut. aſſerit Iugurtham Bocchi generum fuiſſe, in Mario. Accedit præterea auctoritas Flori, qui & ipſe lib. 3. cap. 1. ſcribit, Bocchum Iugurthæ ſocerum fuiſſe. hæc jam adnotaveram, cum & in illo codice, qui in bibliotheca divi Salvatoris Bononiæ ſervatur, eodem modo ſcriptum eſſe reperi: ut jam non dubitandum ſit, quin hæc ſit antiqua & germana lectio. *Caſt.*

Lubidinem imperitandi.] Sic Pomponius Mela verbis prope Salluſtianis l. III. cap. III. Bella cum finitimis gerunt, cauſſas eorum ex libidine arceſſunt, atque imperitandi, prolatandique, quæ poſſident. *Vrſin.*

Seſe.] Iugurtham. Nunc ego ſum hoſtis pop. Rom. qui contra me bellum gerit: non quia eis aliquam injuriam intulerim, ſed quia cupiunt auferre mihi regnum Numidiæ. Nam cauſa belli eſt, eorum libido dominandi. *Sold.*

Item regem Perſen.] Perſes rex Macedoniæ fuit: hunc Paulus Æmilius conſul prælio apud Olympum montem commiſſo vicit, captumque cum liberis in triumphum duxit. In eo prælio, ut tradit Plutarchus, XXV. millia hoſtium cæſa ſunt. Biduo omnis Macedonia ſe Æmilio dedidit. *Idem.*

tur; ita Romanis hoſtem fore. His, atque aliis talibus dictis, ad Cirtam oppidum iter conſtituunt: quod ibi Q. Metellus prædam, captivoſque, & impedimenta locaverat. Ita Iugurtha ratus, aut, capta urbe, operæ pretium fore; aut, ſi Romanus auxilio ſuis veniſſet, prœlio ſeſe certaturos. Nam callidus id modo feſtinabat, Bocchi pacem imminuere; ne, moras agitando, aliud, quam bellum, mallet. Imperator poſtquam de regum ſocietate cognovit, non temere, neque uti ſæpe jam victo Iugurtha conſueverat, omnibus locis pugnandi copiam facit: ceterum, haud procul ab Cirta caſtris munitis, reges opperitur; melius eſſe ratus, cognitis Mauris, quoniam is novus hoſtis acceſſerat, ex commodo pugnam facere. Interim Roma per litteras fit certior, Mario provinciam Numidiam datam. Nam conſulem factum ante acceperat. Quibus rebus ſupra bonum atque honeſtum perculſus, neque lacrumas tenere, neque moderari linguam; vir egregius in aliis artibus, nimis molliter ægritudinem pati. Quam rem alii in ſuperbiam vortebant: alii bonum ingenium contumelia accenſum eſſe: multi, quod jam parta victoria ex manibus eriperetur: nobis ſatis cognitum, illum magis honore Marii, quam injuria ſua excruciatum, neque tam anxie la-

Bocchi pacem imminuere.] Bocchi pacem interrumpere, & adimere arbitrium Boccho agitandæ pacis cum Romanis. *Caſt.*

Mauri.] Mauritania, uti notum, dividitur in Tingitanam & Cæſarienſem. Sed primum hæc diviſio facta, teſte Dione, à Claudio. Hæc major à Victore Vticenſi vocatur. Maſſyliam quoque & Maſſæſyliam appellavit Strabo. Hodie regnum Tremiſenum hoc loco videtur, ut Girava, & D. Niger atteſtantur. Tingitanam à Bogud rege Bogudianam aliquando cognominatam, tradit Plinius. Sitiphenſis & Hiſpania transfretana ab Honorio & S. Rufo: & in libro Notitiarum Hiſpania Tingitana appellatur. Inferior Mauritania à Solino in deſcriptione Nili, & à Xiphilino in vita Severi nuncupatur, ubi dicit Atlantem non longe ab Oceano Atlantico exoriri, prope Macenitas, qui ſunt in Mauritania Inferiore. Regnum Maroci ejus loco ſtatuit Auguſtinus Curio, Feſſæ vero Niger. In numiſmatibus antiquis Mauritania per E legitur. Incolæ, ut Strabo teſtatum reliquit, Mauruſii à Græcis, à Latinis Mauri appellantur. *Ortel.*

In aliis artibus.] Id eſt, virtutibus.

Nimis molliter.] Id eſt, muliebriter.

Alie-

xie laturum fuiſſe, ſi adempta provincia alii, quam Mario, traderetur. Igitur eo dolore impeditus, & quia ſtultitiæ videbatur, alienam rem periculo ſuo curare, legatos ad Bocchum mittit, poſtulatum, ne ſine cauſſa hoſtis populo Rom. fieret: habere eum magnam copiam ſocietatis, amicitiæq; cõjungendæ, quę potior bello eſſet; quamquam opibus ſuis confideret, tamen non debere incerta pro certis mutare: omne bellum ſumi facile, ceterum ægerrume definere: non in ejuſdem poteſtate initium ejus, & finem eſſe: incipere cuivis etiam ignavo licere; deponi, cum victores velint: proinde ſibi, regnoque ſuo conſuleret: neu florentis res ſuas cum Iugurthæ perditis miſceret. Ad ea rex ſatis placide verba facit: ſeſe pacem cupere, ſed Iugurthæ fortunarum miſereri: ſi eadem illi copia fieret, omnia conventura. Rurſus imperator, contra poſtulata Bocchi, nuncios mittit. Ille probare partim, alia abnuere. Eo modo, ſæpe ab utroque miſſis remiſſiſque nunciis, tempus procedere, & ex Metelli voluntate bellum intactum trahi. At Marius, uti ſupra diximus, cupientiſſima plebe conſul factus, poſtquam ei provinciam Numidiam populus juſſit, antea jam infeſtus nobilitati, tum vero multus, atque ferox inſtare: ſingulos modo, modo univerſos lædere: dictitare, ſeſe conſulatum ex victis illis quaſi ſpolia cepiſſe: alia præterea magnifica pro ſe, & illis dolentia: interim, quæ bello opus erant, prima habere; poſtulare legionibus ſupplementum: auxilia à populis, & regi-

Alienam rem.] Id eſt, rem ad alium, ſeu ad Marium pertinentem. *Sold. Rem alienam.* Id eſt, triumphum, aut victoriam Marianam. *Bad.*

Eadem copia.] Seu jungendæ ſocietatis cum pop. Rom.

Iuſſit.] Advertendum eſt, quia populus proprie dicitur jubere, Senatus dicitur decernere. *Sold.*

Multus.] Vehemens, acer, vel aſſiduus, frequens.

Spolia cæpiſſe.] Eſt tranſlatio ſumpta à militibus, qui ex hoſte victo ſpolia reportant. Nam victor victum armis ſpoliat, & ea cum gloria reportat. *Sold.*

Legionibus ſupplementum.] Hoc eſt, poſtulabat à Senatu, ut ſibi concederent, ut milites conſcribere poſſet ad explicandas legiones, quæ longo bello diminutæ erant. Iuſtus numerus legionum

regibus, ſociiſque accerſire: præterea ex Latio fortiſſumum quemque, pleroſque militia, paucos fama cognitos accire, & ambiundo cogere homines emeritis ſtipendiis ſecum proficiſci. Neque illi ſenatus, quamquam advorſus erat,

ante Cajum Marium ex quatuor millibus militum conſtabat: primus Cajus Marius legionem inſtituiſſe dicitur ſex millium, & ducentorum militum. *Idem.*

Ambiundo.] Non imperando, ſed blandiendo cogebat eos ſecum ad bellum proficiſci, qui ad militiam de jure compelli non poterant. *Idem.*

Cogere homines emeritis ſtipendiis ſecum proficiſci.] Illi dicuntur emeriti ſtipendiis, qui debita tempora militiæ compleverunt. & hi contra voluntatem ſuam ad militiam compelli non poſſunt: tamen hos C. Marius blandiendo cogebat ſecum proficiſci. *Sold. Homines emeritis ſtipendiis.* Veteranos: qui cum impleſſent ſtipendia, ad militiam inviti cogi non poterant. legibus enim Romanis decem tantum annos militare cogebantur, ut ait Plutarchus in Gracchis. verum id haud ſemper ſervatum eſt, quod leges apud Polybium lib. 6. Cornelium Tacit. libro 1. item apud Iureconſultos lib. 7. Tit. 64. & lib. 10. tit. 54. Codicis. *Caſt. Stipendiis emeritis.* Sicuti ſeptimo & decimo anno militiæ initiabantur, ita militem liberatum anno demum ætatis quinquageſimo, atque ea de re legem latam ſcribit Lipſius ad Taciti annales. Videndus Petrus Crinitus lib. 8. de honeſta diſcipl. cap. ult. Quando vero diximus quinquageſimo anno finem militiæ eſſe, non ita intelligendum, ut à prima ætate militiæ capaci ad illud uſq; tempus militare quis cogeretur, ſed de iis, qui ſerius ad militiam tranſvecti, quietem illos quinquageſimo anno habuiſſe. Quot autem olim emeritæ militiæ ſtipendia & anni fuerint, diverſimode inter auctores diſceptatur. Alexander Neapolitanus lib. 6. Genial. cap. 22. adnotatum reliquit, modo undecim, modo ſexdecim annos militiæ finem feciſſe. Apud Tacitum quadragena quidam, alius tricena ſtipendia numerat. Sæpe ea res variavit, ſub principibus præſertim, ut diſcimus ex Annalibus Taciti: Edixit, inquit, Tiberius militare ærarium eo ſubſidio niti: ſimul imparem oneri remp., niſi viceſimo militiæ anno veterani dimitterentur. ita proximæ ſeditionis male conſulta, quibus ſexdecim ſtipendiorum finem expreſſerant, abolita in poſterum. Sed idem quoque ab Auguſto ante fuiſſe conſtitutum teſtatur Suidas. imo & libera rep. viginti ſtipendia pedites feciſſe docemur à Polybio lib. 6. viginti item ſtipendia appellari video l. 9. C. de veteranis. videnda quoque l. veteranis. C. quando provocare non eſt neceſſe, & l. ult. C. de his qui non imple. Atqui diſſentire videtur Modeſtinus, dum inquit: Nam qui viginti annos militaverit, ſimilis illi eſt, qui expleverit militiam. Iuſtus porro Lipſius apud Tacitum auctor eſt, prima ſtipendia annis viginti quinque fuiſſe definita. Ad cujus opinionem inſcriptionem hanc ex tabula veteri adhibendam putavi. IMP. CAES. DIVI. TRAIANI. PARTHICI. F. DIVI. NERVAE. NEPOS. TRAIANVS. HADRIANVS. AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. XII. COS. III. P. P. IIS. QVI. MILITAVERVNT. IN. CLASSE. PR. MISENENSI. QVAE. EST. SVB. IVLIO. FRONTONE. SEX. ET. VICINTI. STIPEND. EMERIT. DIMISSIS. HON. MISS. QVOR. NOM. SVB. &c. Qui militant, ſtipendia mereri dicuntur. l. miles. & l. item miles. ff. de

erat, de ullo negotio negare audebat: ceterum ſupplementum etiam lætus decreverat: quia, neque plebi militia volenti putabatur, & Marius aut belli uſum, aut ſtudia vulgi amiſſurus. ſed ea res fruſtra ſperata. Tanta lubido cum Mario eundi pleroſque invaſerat. ſeſe quiſque præda locupletem fore, victorem domum rediturum, alia hujuſcemodi animis trahebant: & eos non paullum oratione ſua Marius arrexerat. Nam poſtquam, omnibus, quæ poſtulaverat, decretis, milites ſcribere vult, hortandi cauſſa, ſimul & nobilitatem, uti conſueverat, exagitandi, concionem populi advocavit. deinde hoc modo diſſeruit:

Scio ego, Quirites, pleroſque non iſdem artibus im- „
perium à vobis petere, &, poſtquam adepti ſunt, ge- „
rere: primo induſtrios, ſupplices, modicos eſſe; dein „
per ignaviam, & ſuperbiam ætatem agere, ſed mihi con- „
tra videtur. Nam, quo univerſa reſpubl. pluris eſt, quam „
conſu-

ff. de re judicata. hinc emerita ſtipendia, quæ Iuſtinianus impleta vocavit. C. de his qui non impletis ſtipendiis. inde & emeriti milites, quos etiam veteranos vocarunt. Martianus in l. deferri ff. de jure fiſci: Veterani, inquit, ſacris conſtitutionibus delatores eſſe prohibentur, propter honorem utiq; & merita militiæ. item: milites propter honorem ſtipendiorum, quæ merent, deferre prohibentur. Si quid ego video, legendum priori loco, proxime ad ductum vulgatæ ſcripturę, (propter honorem utiq; emeritæ militię.) Sed conſiderent hoc eruditiores. Cęterum qui emeritis ſtipendiis militare rurſum cogebantur, vocabantur Evocati, teſte Dione libro 48. Iſidorus Evocationem fuiſſe dicit, cum ad ſubitum bellum, non ſolum milites, ſed etiam cæteri vocabantur. *Stevvech.*

Neq; plebi militia volenti.] Eſt Græciſmus. Vulgo, neq; plebe militiam volęte, i.e. nolente & recuſante militiam plebe. vel exponamus: neque, i e. nec etiam, ac ſi dixiſſet: Non ſolum nobilitate, ſed etiam plebe recuſante militiam. *Caſtil.*

Aut ſtudia vulgi.] Id eſt, benevolentiam populi, videlicet ſi milites ſcriberet, & nolentes cogeret ad militiam. *Sold.*

Arrexerat.] Id eſt, in ſpem excitaverat.

Imperium,] Conſulatus & prætura proprie dicuntur imperia, ſicuti aperte hoc loco Salluſtius oſtendit. nam paulo poſt dicit: Nam quanto pluris eſt univerſa Reſpublica, quam conſulatus, aut prætura: totum hoc referens ad id quod prædixerat. *Sold.*

Supplices.] Id eſt, humiles.

Modicos.] Id eſt, modeſtos, moderatos.

Opinio-

„ conſulatus, aut prætura, eo majore cura illam adminiſ-
„ trari, quam hæc peti debere. Neque me fallit, quan-
„ tum cum maxumo beneficio veſtro negotii ſuſtineam.
„ Bellum parare, ſimul & ærario parcere, cogere ad mi-
„ litiam eos, quos nolis offendere; domi, foriſque omnia
„ curare; & ea agere inter invidos, occurſantis, factio-
„ ſos, opinione, Quirites, aſperius eſt. Ad hoc, alii ſi deli-
„ quere, vetus nobilitas, majorum facta fortia, cognatorũ
„ & affinium opes, multæ clientelæ, omnia hæc præſidio
„ adſunt: mihi ſpes omnes in memet ſitæ: quas neceſſe
„ eſt & virtute, & innocentia tutari. nam alia infirma
„ ſunt. Et illud intellego, Quirites, omnium ora in me
„ converſa eſſe, æquos, bonoſque favere: quippe benefa-
„ cta mea reipubl. procedunt: nobilitatem locum inva-
„ dendi quærere. Quo mihi acrius adnitendum eſt, uti
„ neque vos capiamini, & illi fruſtra ſint. Ita ad hoc æta-
„ tis à pueritia fui, ut omnis labores, pericula conſueta
„ habeam. Quæ ante veſtra beneficia gratuito faciebam,
„ ea uti, accepta mercede deſeram, non eſt conſilium,
„ Quirites. Illis difficile eſt in poteſtatibus temperare, qui

per

Opinione aſperius.] Id eſt, difficilius, quam quiſquam opinari poſſit.

Multæ clientelæ.] Recte ait Cicero: in invidiam trahemus adverſarios, ſi vim, potentiam, factionem, divitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hoſpitum ſodalitates, affinitates adverſariorum proferemus. hæc omnia fere à Mario poſita ſunt. *Sold.*

Infirma ſunt.] Invalida ſunt, quia non habeo.

Aequos bonoſque.] Plebem ſignificat, eamque hac laude demulcet: quia ab ipſa potiſſimum conſul factus erat. *Sold.*

Reipubl. procedunt.] In manuſcripto aliiſque vetuſtioribus eſt, Benefacta mea reip. præcedunt: quomodo & Venetum habet, cujus modo facta à nobis mentio eſt, & Florentinum: ut intelligas Marium ante collatum in ſe honorem gratuito benefeciſſe, eaque re æquos bonoſque omneis favere. *Sold.*

Et intelligo nobilitatem quærere locum invadendi.] Ego (inquit) cognoſco omnes me conſulem aſpicere: & bonos quidem viros ac juſtos mihi favere, nobiles autem quærere, quo pacto mihi noceant. *Sold.*

Neque vos capiamini.] Id eſt, decipiamini per ſpem & expectationem veſtram de me.

Ante veſtra beneficia.] Videlicet antequam eſſem conſul.

Illis difficile eſt.] Nobiles, quando petunt magiſtratus, ſimulant ſeſe probos, cum tamen improbi ſint. Sed hæc ſimulatio diu tegi non poteſt. Nam,

quando

per ambitionem ſeſe probos ſimulavere: mihi qui o-„
mnem ætatem in optumis artibus egi, bene facere jam „
ex conſuetudine in naturam vertit. Bellum me gerere „
cum Iugurtha juſſiſtis: quam rem nobilitas ægerrume „
tulit. Quæſo, reputate cum animis veſtris, num id mu-„
tari melius ſit, ſi quem ex illo globo nobilitatis ad hoc, „
aut aliud tale negotium mittatis, hominem veteris pro-„
ſapiæ, ac multarum imaginum, & nullius ſtipendii, ſci-„
licet ut in tanta re ignarus omnium trepidet, feſtinet, „
ſumat aliquem ex populo monitorem officii ſui. Ita ple-„
rumque evenit; uti, quem vos imperare juſſiſtis, is ſibi „
imperatorem alium quærat. At ego ſcio, Quirites, qui, „
poſtquam conſules facti ſunt, acta majorum, & Græco-„
rum militaria præcepta legere cœperint; homines præ-„
poſteri.

quando adminiſtrant ipſos magiſtratus, facere non poſſunt, quin appareant id quod ſunt. nam cito oſtendunt ignaviam ſuam, & ſuperbiam. *Sold.*

Per ambitionem.] Id eſt, affectationem imperii, aut tantiſper dum ambibant.

Ex illo globo.] Id eſt, ex illa multitudine.

Veteris proſapiæ.] Quid ſit Proſapia, docent Feſtus & Nonius. cæterum Quintilianus lib. 1. cap. 9. itemque Cicero de Vniverſitate, Proſapiam vetus verbum eſſe teſtantur: ſed Salluſtius ſequitur antiquos, & maxume Catonem, qui & ipſe libro 1. Originum Veteres proſapias dixit. merito igitur noto hoc epigrammate (ut inquit Quintilianus) Salluſtius inceſſitur:

Et verba antiqui multum furate Catonis,
Criſpe, Iugurthinæ conditor hiſtoriæ.

Scimus præterea Aſinium Pollionem Salluſtii ſcripta reprehendiſſe, ut nimia priſcorũ verborum affectatione oblita, ſed & Lenæus etiam Pompeii libertus appellavit eum priſcorum Catoniſque verborum ineruditiſſimum furem. Auctor Suetonius in libello de claris Grammaticis. *Caſtil.*

Multarum imaginum.] Id eſt, multorum honorum. Antiqui, ſi rem aliquam præclaram pro repub. geſſiſſent, decreto Senatus ſtatua donabantur, ut poſteri ad imitandam eorũ virtutem provocarentur. unde quia in domibus nobilium plerunq; imagines & ſtatuę multę erant majorum ſuorum, qui vel in conſulatu, vel in prætura, vel in alio magiſtratu præclarum aliquid geſſerant: ille dicebatur homo multarum imaginum, qui multas imagines & multos magiſtratus familiæ ſuæ & majorum ſuorum oſtendere poterat. Vide ſupra.

Nullius ſtipendii.] Id eſt, qui ipſe nunquam ſtipendia fecerat, neque militaverat.

Monitorem officii.] Qui eum doceret, quomodo gereret ſuum officium.

Legere acta majorum.] Id eſt, geſta antiquorum, ut id quod per uſum ignorabant, ex literis diſcerent.

Græcorum militaria ſcripta.] Extitere olim præſtantiſſimi ac diverſi de re militari

„ posteri. Nam gerere, quam fieri, tempore posterius,
„ re, atque usu prius est. Comparate nunc, Quirites,
„ cum illorum superbia me hominem novum. Quæ illi
„ audire, & legere solent, eorum partem vidi, alia ego-
„ met gessi. quæ illi litteris, ea ego militando didici. nunc
„ vos existumate, facta, an dicta pluris sint. Comtemnunt
„ novitatem meam, ego illorum ignaviam. Mihi fortu-
„ na, illis probra objectantur. Quamquam ego naturam
„ unam, & communem omnium existumo, sed fortissu-
„ mum quemque generosissumum esse. Ac si jam ex pa-
„ tribus Albini, aut Bestiæ quæri posset, me ne, an illos
„ ex se gigni maluerint: quid responsuros creditis, nisi,
„ sese liberos quam optumos voluisse? Quod si jure de-
„ spiciunt me; faciant idem majoribus suis; quibus, uti
„ mihi ex virtute nobilitas cœpit. Invident honori meo:
„ ergo invideant labori, innocentiæ, periculis etiam meis:
„ quoniam per hæc illum cepi. Verum homines corrupti
„ superbia, ita ætatem agunt, quasi honores vestros con-
„ temnant: ita hos petunt, quasi honeste vixerint. Næ
„ illi falsi sunt, qui diversissumas res pariter exspectant,
„ ignaviæ voluptatem, & præmia virtutis. Atque etiam
„ cum apud vos, aut in senatu verba faciunt, pleraque ora-
„ tione majores suos extollunt; eorum fortia facta memo-
rando

litari scriptores, non Græci tantum, sed & Latini. Græcorum pauciſſimi ſuperſunt, pauciores Latinorum, uno fere Vegetio excepto, qui niſi Epitomen ſuam compilaſſet, haberemus puto Catonis, Cornelii Celſi, Tarruteni Paterni, Macri, Menandri, aliorumque veterum in diſciplina bellica leges, præcepta & libros. Verum illud infortunium autorum fuit probatiſſimorum, ut in compendium redacti ipſi quoque interirent. Sic Florus pro T. Livio eſſe cæpit, pro Trogo Pompejo Iuſtinus, pro aliis alii. Hac re quantū reip. literariæ damnum illatum ſit, neminem ignorare puto.

Re.] Experientia.

Albini & Beſtiæ.] Iſtos nominat, quia licet nobiles eſſent, tamen conſules in hoc bello Iugurthino male rem geſſerant: ſicuti ſupra viſum eſt.

Liberos quam optimos.] Ac ſi diceret: Reſponderent, voluiſſe, ut potius ego virtute præditus, quam illi ignavi, naſcerentur ex ipſis. *Sold.*

Præmia virtutis.] Per præmia virtutis, honores intelligit Salluſtius. nam hi propter magna merita claris viris deferuntur & dantur.

Ne

rando clariores ſeſe putant : quod contra eſt. Nam, „ quanto vita illorum præclarior, tanto horum ſocor- „ dia flagitioſior. Et profecto ita ſe res habet. majorum „ gloria poſteris lumen eſt, neque mala eorum in occulto „ patitur. Hujuſce rei ego inopiam patior, Quirites. Ve- „ rum id, quod multo præclarius eſt, meamet facta mihi „ dicere licet. Nunc videte, quam iniqui ſint. Quod ex „ aliena virtute ſibi arrogant, id mihi ex mea non conce- „ dunt: ſcilicet quia imagines non habeo, & quia mihi „ nova nobilitas eſt: quam certe peperiſſe melius eſt, quam „ acceptam corrupiſſe. Equidem ego non ignoro, ſi jam „ mihi reſpondere velint, abunde illis facundam, & com- „ poſitam orationem fore. Sed in maxumo veſtro benefi- „ cio, cum omnibus locis me, voſque maledictis lacerent, „ non placuit reticere: ne quis modeſtiam in conſcientiam „ duceret. Nam me quidem, ex animi ſententia nulla ora- „ tio lædere poteſt. Quippe vera, neceſſe eſt bene prædi- „ cet: falſam vita, moreſque mei ſuperant. Sed quoniam „ veſtra conſilia accuſantur, qui mihi ſummum honorem, „ & maxumum negotium impoſuiſtis: etiam atque etiam „ reputate, num id pœnitendum ſit. Non poſſum, fidei „ cauſſa, imagines, neque triumphos, aut conſulatus ma- „ jorum meorum oſtentare: at, ſi res poſtulet, haſtas, „ vexillum, phaleras, alia dona militaria, præterea cica- „

trices

Ne quis modeſtiam in conſcientiam duceret.] Modeſtia eſſet tacere, & non reſpondere maledicentibus: ſed ego nolui tacere, ne quis diceret, me tacere non propter modeſtiam: ſed, quia conſcius ſum adverſarios vera dicere. *Sold.*

Maxumum negocium.] Videlicet gerere bellum contra Iugurtham. *Idem.*

Haſtas, vexillum.] Id eſt, ſigna hoſtium capta. *Badius.*

Phaleras.] Id eſt, ornamenta equorum. *Phaleras.* Qui hoſtem dejecerit, aut ſpolia legerit, duplex jam hinc præmium; diverſum pro genere militiæ, nam pediti datur phiala ſive armilla, equiti phalera. Phaleræ diſtinctæ à torquibus: illæ demiſſæ ad pectus pendebant, hæ ſtringebant magis & ambibant ipſum collum. Diverſitas etiam in forma, quod illæ planiores; & magis jacentes, iſtæ contortæ, & ex annulis aut catellis plexæ. Vnde ipſæ Catellæ dictæ ſunt. *Lipſ.* Propriè autem phaleræ ornamenta equorum. Φάλαρα, Græci dixerunt, atque Etymologicon magnum in fronte & buccis equorum ornatum eſſe dixit.

Alia ornamenta militaria.] Quibus

ob

„ trices advorſo corpore. Hæ ſunt meæ imagines, hæc „ nobilitas, non hereditate relicta, ut illis, ſed quæ ego „ plurimis meis laboribus, & periculis quæſivi. Non ſunt „ compoſita verba mea. Parum id facio. Ipſa ſe virtus „ ſatis oſtendit: illis artificio opus eſt, uti turpia facta „ oratione tegant. Neque litteras Græcas didici. parum „ placebat eas diſcere, quippe quæ ad virtutem doctori- „ bus nihil profuerunt. At illa multo optuma reipubl. do- „ ctus ſum; hoſtis ferire, præſidia agitare, nihil metuere, „ niſi turpem famam; hiemem, & æſtatem juxta pati, hu- „ mi requieſcere; eodem tempore inopiam, & laborem „ tolerare. His ego præceptis milites hortabor: neque „ illos arcte colam, me opulenter; neque gloriam meam „ laborem illorum faciam. Hoc eſt utile, hoc civile im- „ perium. Namque, cum tute per mollitiem agas, exer- „ citum ſupplicio cogere, hoc eſt, dominum, non impera- „ torem eſſe. Hæc, atque talia majores veſtri faciundo, „ ſeque, remque publicam celebravere. Quis nobilitas freta,

ob virtutem, quod ea hoſtibus detraxerim, ab imperatore donatus ſum. *Idem.*

Advorſo corpore] Non in tergo, ſed in corpore adverſo.

Præſidia agitare.] Id eſt, expellere oppidis præſidia, ſcilicet hoſtium. Vel præſidia hoſtium in fugam agere. *Bad.*

Neque illos arcte colam, me opulenter.] In Veneto quod eſt à Pincio excuſum, ut me opulentent. In aliis quibuſdam, ut me opulentem. Cui ocium eſt, excutiat hunc locum diligenter. Mihi vulgata lectio bene habere videtur: ut inter ſeſe opponantur, Arcte & opulenter. Eſt enim ſenſus: Non ego illos arcte contemteque habebo, me ipſum molliter & delicate: Vel, non tractabo illos nimis aſpere atque injurioſe, me ipſum indulgenter. Nam hunc eſſe ſenſum, ea quæ ſequuntur indicant: Namque cum tute per molliciem agas, exercitum ſupplicio cogere, id eſt, dominum, non imperatorem eſſe. Simile quid Livius de Catone ſcribit lib. 4. Dec. 4. Sed in Conſule (inquit) ea vis animi atque ingenii fuit, ut omnia maxima minimaque per ſe adiret atque ageret: nec cogitaret modo, imperaretque, quæ in rem eſſent, ſed pleraque ipſe tranſigeret: nec in quenquam omnium gravius ſeveriuſque, quam in ſemetipſum imperium exercerer, parcimonia, & vigiliis, & labore cum ultimis militum certaret, nec quicquam in exercitu ſuo præcipui præter honorem atque imperium haberet. *Rivius.*

Supplicio.] Id eſt, per ſupplicium & tormentum. *Bad.*

Eſſe dominum.] Id eſt, tyrannum & ſuperbum regem, non imperatorem liberi populi. *Idem.*

Conci-

freta, ipſa diſſimilis moribus, nos illorum æmulos con-„
temnit; & omnis honores, non ex merito, ſed quaſi de-„
bitos, à vobis repetit. Ceterum homines ſuperbiſſimi „
procul errant. Majores eorum omnia, quæ licebat, illis „
reliquere, divitias, imagines, memoriam ſui præclaram. „
virtutem non reliquere; neque poterant. Ea ſola neque „
datur dono, neque accipitur. Sordidum me, & incul-„
tis moribus ajunt: quia parum ſcite convivium exorno, „
neque hiſtrionem ullum, neque pluris pretii coquum, „
quam

Convivium exorno.] Seneca: Vtrum tandem ſapientiorem putas, qui verſatilia cœnationum laquearia ita coagmentat, ut ſubinde alia facies atque alia ſuccedat, & toties tecta, quoties fercula mutentur: an eum, qui & aliis & ſibi hoc monſtrat, quam nihil nobis natura durum ac difficile imperaverit? Idem alibi Seneca: tenet me ſummus amor parcimoniæ: placet miniſter incultus, & rudis vernula, argentum grave ruſtici patris, ſine ullo nomine artificis, & menſa non varietate macularum conſpicua, nec per multas elegantium dominorum ſucceſſiones civitati nota: ſed in uſum poſita, quæ nullius convivæ oculos, nec voluptate moretur, nec accendat invidia. Porro quæ ad ſtructuram conviviorum pertinebant, in magnificentia ſua fere omnium fidem excedebant. Tricliniares lecti magna ex parte è ligno precioſo erant adfabre facti, aut teſtudinum ſectis laminis, ebore, argento, atque etiam auro veſtiri, aut etiam ſolidi. Scribit Plinius lib. xxxvii. cap. 11. Cn. Pompeium in tertio triumpho, quem de Pyratis, Aſia & Ponto duxit, lectos tricliniares tres ex auro tranſtuliſſe. Lectis opere & materia pretioſis, ſuperbiſque & magnificis veſtibus inſtratis, pares adhibebantur menſæ aut etiam pretioſiores; ex citro enim arbore magna ex parte conſtabant, quæ quanto in pretio haberetur, unus Plinii locus oſtendit lib. xiii. cap. xv. Aſinius Gallus citream menſam decies ſeſtertiûm mercatus eſt. Menſis coronæ argenteæ, aureæ, interdum & gemmis diſtinctæ addebantur. Ita tradit Scævola in l. qui uxori ff. de Aur. & Arg. legat. Illud omnem luxuriam excedit, privatos cives Romanos tantum argenti ad menſæ apparatum poſſediſſe, quantum tota Carthago, Romanæ urbis æmula, terrarum orbis avida, cum maxime floreret, habuerit, ut teſtatur Plinius. In ipſis autem epulis profuſiſſimi erant mortalium Romani, præcipue nobiles. Lucullum extemporali cæna, quam ut quotidianam Ciceroni & Pompeio dedit, μυριάδας πέντε, hoc eſt, fere quinque ſcutatorum millia inſumpſiſſe, Plutarchus autor eſt in ejus vita. Quis facile crederet Lucilii ætate ſingula oſtrea mille nummis (hoc eſt ſcutatis decem) empta fuiſſe? Quin & nonnunquam ubi precioſa fercula inferebantur, miniſtri coronati cum tibicine procedebant, ut teſtatur Macrobius lib. iii. cap. xv. Inter cænandum acroamata omnis generis adhibebantur. nam aut ſymphonia perſonabat triclinium, aut inſtrumenta, organaque varia concinebant, aut Tragœdiæ, Comœdiæque, Mimique agebantur, aut ſpectacula alia jucunda inducebantur, incendebantur & odoramentis gratiſſimi. Vide Senecam de Vit. Beat. cap. xi. Itaque recte hic Hiſtrio-

„ quam villicum, habeo. quæ mihi lubet confiteri, Qui-
„ rites. Nam & ex parente meo, & ex aliis ſanctis viris
„ ita accepi, munditias mulieribus, viris laborem conve-
„ nire, omnibuſque bonis oportere plus gloriæ, quam di-
„ vitiarum eſſe: arma, non ſupellectilem, decori eſſe.
„ Quin ergo, quod juvat, quod carum æſtumant, id ſem-
„ per faciant: ament, potent: ubi adoleſcentiam habue-
„ re, ibi ſenectutem agant, in conviviis, dediti ventri, &
„ turpiſſumæ parti corporis: ſudorem, pulverem, & alia
„ talia relinquant nobis, quibus illa epulis jucundiora
„ ſunt. Verum non ita eſt. Nam, ubi ſe flagitiis dede-
„ coravere turpiſſumi viri, honorum præmia ereptum
„ eunt. Ita injuſtiſſume luxuria, & ignavia, peſſumæ ar-
„ tes, illis, qui coluere eas, nihil officiunt, reipubl. in-
„ noxiæ cladi ſunt. Nunc, quoniam illis, quantum mores
„ mei, non illorum flagitia poſcebant, reſpondi: pauca
„ de republ. loquar. Primum omnium de Numidia bo-
„ num habete animum, Quirites. Nam quæ ad hoc tem-
„ pus Iugurtham tuta ſunt, omnia removiſtis, avaritiam,
„ imperitiam, ſuperbiam. Dein exercitus ibi eſt locorum
„ ſciens, ſed mehercule magis ſtrenuus, quam felix. Nam
magna

nes quoque addidit Salluſtius. Atque hæc quidem in privatis conviviis, nam cum celebrabantur cœnæ Pontificales, Augurales, triumphaleſve, apparatus adhuc multo ſolebat eſſe magnificentior. *Ciaccon.* de Tricl. Vide & Bullenger. de conviv.

Dedecoravere.] Id eſt, inquinaverunt, maculaverunt. *Sold.*

Præmia bonorum.] Scilicet honores.

Ita injuſtiſſime.] Hoc modo, inquit, hæc duo vitia, luxuria & ignavia, nihil nocent illis, qui ipſa vitia poſſident, & nocent innocenti reipublicæ, quæ res injuſtiſſima eſt. Hoc autem ideo dicit, quia injuſtum eſt, ut luxurioſi & ignavi honores habeant, quæ ſunt præmia bonorum virorum. *Sold.*

Nihil officiunt.] Id eſt, nihil nocent: quia quamvis luxurioſi & ignavi ſint, tamen honores eis demandantur. *Idem.*

Cladi ſunt.] Id eſt damno & detrimento.

Removiſtis.] Videlicet avaritiam, quæ in Beſtia fuit, & Albino: & imperitiam in Aulo, & ſuperbiam in Metello. *Badius.*

Locorum ſciens.] Nam ad bellum gerendum multum prodeſt loca ſcire.

Ava-

magna pars ejus avaritia, aut temeritate ducum attrita „ eſt. Quamobrem vos, quibus militaris ætas eſt, adniti- „ mini mecum, & capeſſite rempubl. neque quemquam „ ex calamitate aliorum, aut imperatorum ſuperbia metus „ ceperit. Egomet in agmine, in prœlio conſultor idem, „ & ſocius periculi vobiſcum adero: meque, voſque in „ omnibus rebus juxta geram. Et profecto, diis juvanti- „ bus, omnia matura ſunt, victoria, præda, laus: quæ ſi „ dubia, aut procul eſſent, tamen omnis bonos reipubl. „ ſubvenire decet. Etenim nemo ignavia immortalis fa- „ ctus: neque quiſquam parens liberis, ut æterni forent, „ optavit; magis, uti boni, honeſtique vitam exigerent. „ Plura dicerem, Quirites, ſi timidis virtutem verba ad- „ derent. nam ſtrenuis abunde dictum puto. „

Hujuſcemodi oratione habita, Marius poſtquam plebis animos arrectos videt, propere commeatu, ſtipendio, armis, aliiſque utilibus navis onerat. cum his A. Manlium legatum proficiſci jubet. Ipſe interea milites ſcribere non more majorum, neque ex claſſibus, ſed uti cujuſque lubido

Avaritia aut temeritate ducum.] Cladem & infelicitatem exercitus vitio imperatorum adſcribit, ut oſtendat rectè ſibi conſulatum demandatam, qui poſſit cladem ſuperiorum imperatorum acceptam emendare. *Idem.*

Attrita.] Id eſt, conſumpta.

Capeſſite.] Id eſt, ſuſcipite defendendam remp.

Decet.] Lege, decet, non, decebat. Sic enim eſt in cunctis vetuſtioribus libris. *Caſt.*

Neque quiſquam parens.] Sumpſit Salluſtius hanc ſententiam ex Platone. Sic enim inquit in Epitaphio: ὁ γὰρ ἀθανάτους σφίσι παῖδας οὐχὶ γενέσθαι, ἀλλ' ἀγαθοὺς καὶ εὐκλεεῖς. *Idem.*

Viri boni honeſtique.] Quia ſciunt, nemini niſi per famam æternitatem concedi. *Bud.*

Manlium.] Plinius lib. xxxiii. cap. 1. Manilium vocat.

* *Non more majorum, &c.*] Id eſt, non ſecundum ritum & conſuetudinem majorum. Nam majores perſcribere conſueverant milites ex claſſibus: Marius autem ſcripſit etiam ex his, qui non erant in claſſibus. nam multos capite-cenſos ſcripſit. Servius Tullius, qui ſextus à Romulo Romæ regnavit, primus cenſum inſtituit: ex quo belli paciſque munia & onera non viritim, ut ante, ſed pro habitu pecuniarum fierent. Tum populum univerſum in claſſes centuriaſque ex cenſu deſcripſit atq; diviſit. Ex his qui centũ millium æris aut majorẽ cenſum haberent, octoginta confecit centurias quadragenas ſeniorum ac juniorum. Primæ claſſis omnes appellati ſeniores, ad urbis cuſtodiam ut præſto

bido erat, capite cenſos pleroſque. Id factum alii inopia bonorum, alii per ambitionem conſulis memorabant; quod ab eo genere celebratus, auctuſque erat, & homini potentiam quærenti egentiſſumus quiſque opportuniſſumus, cui neque ſua curæ (quippe quæ nulla ſunt) & omnia cum pretio honeſta videntur. Igitur Marius cum aliquanto majore numero, quam decretum erat, in Africam profectus, paucis diebus Uticam advehitur. Exercitus ei traditur à P. Rutilio legato. Nam Metellus conſpectum Marii fugerat; ne videret ea, quæ audita animus tolerare nequiverat. Sed conſul, expletis legionibus, cohortibuſque auxiliariis: in agrum fertilem, & præda onuſtum proficiſcitur. Omnia ibi capta militibus donat: dein caſtella, & oppida natura & viris parum munita aggreditur: prælia multa, ceterum alia levia aliis locis facere. Interim novi milites ſine metu pugnæ adeſſe: videre fugientis capi, aut occidi: fortiſſumum quemque tutiſſumum: armis libertatem, patriam parenteſque, & alia omnia tegi: gloriam, atque divitias quæri. Sic brevi ſpatio novi vetereſque coaluere,

eſſent: juniores, ut foris bella gererent. Secunda claſſis, intra cenſum uſque ad quinque & ſeptuaginta millium cenſum inſtituta eſt. Ex his ſenioribus junioribuſque viginti conſcriptæ centuriæ. Tertia claſſis, in quinquaginta millium cenſum eſſe voluit: totidem centuriæ. Quarta claſſis, quinque & viginti millium: totidem centuriæ factæ. Quinta claſſis aucta: nam centuriæ triginta factæ ſunt. Hæc claſſis undecim millibus cenſebatur. Hæ claſſes ſicuti numero, ita armis diſtinctæ erant. Nam prima claſſis arma habebat, galeam, clypeum, ocreas, loricam, omnia ex ære, quæ corporis tegumenta eſſent: tela in hoſtem, haſtam & gladium. Secunda claſſis ſcutum pro clypeo, & præter loricam omnia eadem habebat. Tertia claſſis eadem habebat, præter ocreas. Quartæ claſſis arma mutata, nihil præter haſtam & verutum datum. Quinta claſſis, fundas lapideſque miſſiles gerebat: in hac accenſi, cornicines tibicineſque in tres centurias diſtributi. Minor cenſus reliquam multitudinem habuit. Inde una centuria facta immunis à militia. Ita pedeſtri exercitu ornato diſtributoq;, Equitum ex primoribus civitatis duodecim ſcripſit centurias. Quando igitur bellum gerere oportebat, ex his quinque claſſibus milites conſcribebantur. Servi, capitecenſi, & qui exclaſſes erant, ad militiam non recipiebantur, utpote propter inopiam ſuſpecti. Capitecenſi dicebantur, ut tradit A. Gellius, qui aut nullo, aut per quam parvo ære cenſebantur: hi pro capite tributa pendebant, à cenſione capitis nominati. *Sold.*

At

luere, & virtus omnium æqualis facta. At reges ubi de adventu Marii cognoverunt, diverſi in locos difficiles abeunt. Ita Iugurthæ placuerat, ſperanti, mox effuſos hoſtis invadi poſſe: Romanos, ſicuti pleroſque, remoto metu laxius, licentiuſque futuros. Metellus interea Romam profectus, contra ſpem ſuam lætiſſumis animis excipitur, plebi, patribuſque, poſtquam invidia deceſſerat, juxta carus. Sed Marius impigre, prudenterque, ſuorum, & hoſtium res pariter attendere; cognoſcere, quid boni utriſque, aut contra eſſet: explorare itinera regum; conſilia, & inſidias eorum antevenire: nihil apud ſe remiſſum, neque apud illos tutum pati. Itaque & Gætulos, & Iugurtham, ex ſociis noſtris prædas agentes, ſæpe aggreſſus in itinere fuderat, ipſumque regem haud procul ab oppido Cirta armis exuerat. Quæ poſtquam glorioſa modo, neque belli patrandi cognovit, ſtatuit urbis, quæ viris, aut loco pro hoſti-

At reges.] Seu Iugurtha & Bocchus, qui ſocietatem inierant.

Laxius.] Id eſt, ſolutius.

Iuxta carus.] Quia revera optimus imperator fuerat, & bellum ſapienter & feliciter geſſerat.

Ex ſociis noſtris.] Videlicet ex urbibus, & ex agris populorum Numidiæ, qui ſe populo Rom. dediderant.

Gætulos.] Vide ſupra p. 238.

Cirta.] Vide ſupra p. 248.

Quæ poſtquam.] Id eſt, poſtquam Marius cognovit, ea quæ faciebat eſſe tantummodo glorioſa: & non eſſe talia, ut propter hæc bellum conficeretur: quia licet Marius in itinere Iugurtham ſæpe prælio ſuperaret, tamen ei leve detrimentum inferebat, quia tota acie non dimicabat.

Neque belli patrandi, &c.] Additur vulgo, *copiam*, & ſic conſtantiſſime habent tam manuſcripti, quam typis impreſſi codices. & ſententia ita quoque aperta eſt. Priſcianus tamen lib. 18. ita legit, ut nos hic edimus: Neque belli patrandi cognovit: *Quæ poſtquam glorioſa modo, neque belli patrandi, &c.* Priſcianus hunc locum citans 18. (copiam) omittit, & (cauſam) ſubaudiri teſtatur. Atque ita legi poteſt quoque, Neque belli patrandi cognovit: ut ſubaudiatur (eſſe.) pro, Non ſpectare ad conficiendum bellum, non facere ad bellum patrandum. Ita Hircius de Bello Alexand. Multa contra morem conſuetudinemque militarem fierent, quæ diſſolvendæ diſciplinæ ſeveritatiſque eſſent. pro, quæ pertinerent ad diſſolvendam diſciplinam. Eodem modo Livius interdum. velut quinto ab V. C. Quid illos aliud aut tum timuiſſe creditis, aut hodie turbare velle, niſi concordiam ordinum? quam diſſolvendæ maxime tribunitiæ poteſtatis rentur eſſe. Idem 7. Dec. 3. Nam tum quidem quæ temere agitaſſent, ea prodendi imperii, tradendæ Annibali victoriæ eſſe. pro, ſpectare ad tradendam victoriam. *Riv.*

hoſtibus, & advorſum ſe opportuniſſumæ erant, ſingulas circumvenire: ita Iugurtham aut præſidiis nudatum iri, ſi ea patereţur, aut prœlio certaturum. Nam Bocchus nuncios ſæpe ad eum miſerat, velle populi Rom. amicitiam, ne quid ab ſe hoſtile timeret. Id ſimulaverit ne, quo improviſus gravior accederet, an mobilitate ingenii pacem atque bellum mutare ſolitus, parum exploratum eſt. Sed conſul, uti ſtatuerat, oppida, caſtellaque munita adire: partim vi, alia metu, aut præmia oſtentando, avertere ab hoſtibus. Ac primo mediocria gerebat, exiſtumans Iugurtham ob ſuos tutandos in manus venturum. Sed ubi illum procul abeſſe, & aliis negotiis intentum accepit; majora, & magis aſpera aggredi tempus viſum eſt. Erat inter ingentis ſolitudines oppidum magnum, atque valens, nomine Capſa: cujus conditor Hercules Libys memorabatur. Ejus cives apud Iugurtham immunes, levi imperio, & ob ea fideliſſumi habebantur: muniti advorſum hoſtes non mœnibus modo, & armis atque viris, verum etiam multo magis locorum aſperitate. Nam præter oppido propinqua, alia omnia vaſta, inculta, egentia aquæ, infeſta

Sed primo mediocria gerebat.] Primo quidem Marius eas res geſſit quæ mediocres erant: exiſtimans Iugurtham laturum eſſe auxilium ipſis, urbibus, & ita in manus ſuas venturum. Sed poſtquam vidit Iugurtham appropinquare nolle, ſtatuit majora aggredi. *Sold.*

In manus venturum.] Libentius legerem: Ad manus venturum: quo modo habent quidam impreſſi codices. & ita ſane loquitur etiam Cic. in Verr. orat. 7. Nonnunquam etiam res ad manus, atque ad pugnam veniebat. nam in manus venire, aliud ſignificat. *Caſt.*

Oppidum magnum atque valens, nomine Capſa.] Ptolemæus Capſæ meminit ad occaſum Tritonidis paludis. Strabo lib. ultimo ait, Iugurthæ theſauros fuiſſe in eo oppido, cum hic noſter author in oppido Suthul eos fuiſſe ſupra dixerit. Fieri autem potuit, ut in diverſis locis, firmis ac munitis, theſauros ſuos habuerit Iugurtha: ut de Thala quoque ſupra dicit, pleroſque ejus theſauros ibidem fuiſſe. *Glar.*

Hercules Libys.] Vide ſupra p. 239. *Hercules Libys*, Oroſius lib. 5. c. 15. Capſam ab Hercule Phœnice conditam ſcribit, ibique ait fuiſſe theſauros Iugurthæ. quod etiam affirmat Strab. lib. 17. Mendum eſt apud Ptolemæum in codice verſo, ubi Campſa pro Capſa legitur. Græcus enim recte habet. *Caſt.*

Præter oppido propinqua.] Vulgo, Præter oppida propinqua. Priorem lectionem

infesta serpentibus: quarum vis, sicut omnium ferarum, inopia cibi acrior: ad hoc, natura serpentium ipsa perniciosa, siti magis, quam alia re accenditur. Ejus potiundi Marium maxuma cupido invaserat, cum propter usum belli, tum quia res aspera videbatur: & Metellus oppidum Thalam magna gloria ceperat, haud dissimiliter situm, munitumque: nisi quod apud Thalam non longe à mœnibus aliquot fontes erant. Capsenses una modo, atque

tionem unus ille ex nostris codicibus, quem ex Bibliotheca divi Salvatoris habuimus, servavit. *Idem.*

Infesta serpentibus, &c.] Huc facit egregius locus Nicandri, quo docet quando potissimum à serpentibus cavendum sit. Ita autem loquitur:

Εἰ δέ πῃ ἐν δαπέδοισιν ἀφαρμάκῳ ἠὲ λεοῖ κύρσῃς
Ἀχμάων σίτων, ὅτε δὴ κακὸν ἄνδρας ἰάπτει,
Αἶψα κεν ἡμετέρῃσιν ἐρωήσας ἐφέλμαῖς.
Τῶν ἤτοι θήλεια παλίσκιος αὐτομάροισι,
Δάσμιλλε πλειστέρη, καὶ ὀλκαίῳ ἐπὶ σφυρῷ.
Τὼνέκα καὶ θανάτοιο θοώτερος ἴξεν αἶσα.
Ἀλλ' ἤτοι θῆρες βλάβερον δάκος ἐξαλέασθαι,
Πληϊάδων φάσιας δεδοκημένος, αἵθ' ὑπὸ Ταύρῳ
Ὀλκαίῳ ψαίρουσιν, ὀλίζονες φορέουσι,
Ἢ ὅτε σιὼ τέκνοισι θερειομάροισιν ἀθύρει
Φωλεὸν λοχαίῳ ὑπὸ γάλεκι δύψας ἰαύειν.
Ἢ ὅτε δὴ λιτῶσι μεθ' ὁρμὸν, ἢ ἐπὶ κῆτος

Ἐκ νομοῦ ὑπνώοντα καὶ κεκορημένα ὕλης.

Quod ita Latinis versibus interpretatur doctissimus I. Gorræus:

Sin nullo occurras serpentibus anguine tutus
Atque cibi vacuus, gravis est tum noxa ferarum,
Vitabis morsus, animo hæc præcepta recondens.
Fœmina præcipiti ante omnes agitata furore
Occurrit, rictu patulo, caudaque tumente;
Inde ferit fati multo graviore periclo.
Et vitare feras debes æstate nocentes,
Pleiadum observans ortus, quæ corpore Tauri
Extremo affixæ, non omnes æthera tranant.
Aut ubi cum pullis per aprica jacentibus antra
Dormit in insidiis sitiens impastaque serpens:
Aut avida ad pastum properat, vel lumina somno
Condens, à pastu petit exaturata cubile.

Vide ejusdem *Gorræi* notas in Nicandrum.

Haud dissimiliter situm munitumque.] Nam sicuti supra visum est, Thala urbs inter ingentes solitudines posita est: sicuti etiam Capsa, de qua nunc agitur. *Sold.*

que ea intra oppidum jugi aqua, cetera pluvia utebantur. Id ibique, & in omni Africa, quæ procul à mari incultius agebat, eo facilius tolerabatur, quia Numidæ plerumque lacte, & ferina carne veſcebantur, & neque ſalem, neque alia gulæ irritamenta quærebant. Cibus illis advorſum famem, & ſitim, non lubidini, neque luxuriæ erat. Igitur conſul, omnibus exploratis, credo diis fretus, (nam contra tantas difficultates conſilio ſatis providere non poterat: quippe etiam frumenti inopia tentabatur, quod Numidæ pabulo pecoris magis, quam arvo, ſtudent, &, quodcumque natum fuerat, juſſu regis in loca munita contulerant: ager autem aridus, & frugum vacuus ea tempeſtate: nam æſtatis extremum erat) tamen pro rei copia ſatis providenter exornat: pecus omne, quod ſuperioribus diebus præda fuerat, equitibus auxiliariis agendum attribuit: A. Manlium legatum cum cohortibus expeditis ad oppidum Laris, ubi ſtipendium, & commeatum locaverat,

Jugi.] Id eſt, fontana.

Quæ procul à mari.] Ad mare enim habitantes, per negociatores & reliquos advenas ſolent cultiores ſumere mores. *Bad.*

Lacte.] Qua de cauſa iidem & γαλακτοφάγοι dicebantur, quaſi dicas, lacte veſcentes: atque item γαλακτοπότοι, ſicuti libro 7. teſtatur Columella, quo loco nationibus quibuſdam frumenti expertibus victum commodare lac docet. *Riv.*

Neque ſalem.] Hoc mirum eſt, cum ſal veluti neceſſarium condimentum vitæ ſit, quandoquidem humiditates nimias abſumit, exterget, à putredine conſervat, virtutem nativam colligit atque conſtringit. Niſi ſale quidem uſi, ſed eatenus non quærerent, quatenus eſſet incitamentum gulæ vel etiam libidinis. Propter quam cauſam Ægyptios præcipue ſacerdotes ſal rejeciſſe, tanquam libidinis incitamentum legimus. Atque hinc ipſa quoque Venus ἀλίσσνης dicitur. *Thyſius.* Quid mirum de ſale, cum etiam carne ferina eos uſos ſine pane Leo Africanus autor eſt?

Oppidum Laris.] Si ita legas, erit Laris patrius caſus, ut apud Virgil. Vrbem Patavi, id eſt, Patavium. veteres tamen impreſſi codices habent oppidum Larim: à Ptol. Λάρης dicitur. *Caſtil. Ad oppidum Laris.* Lares Cirtheſiorum oppidum ponit Ptolemæus aliquanto magis ad meridiem, quam Vaccam (ipſe Vagam appellat) ac Iuliam Cirtham. Cæterum cum paulo ante retulerit autor, Marii cum duobus regibus pugnam ante Cirtham, interea vero aliquot oppida caſtella jue capta: denique veniſſe in mentem ei, ut Capſam tentaret, quæ ſatis longe à Cirtha abeſt, atque à Laribus: Commentatoribus venia dari

verat, ire jubet: dicitque se prædabundum post paucos dies eodem venturum. Sic incœpto suo occultato, pergit ad flumen Tanam. Ceterum in itinere quotidie pecus exercitui per centurias, item turmas æqualiter distribuerat; &, ex coriis utres uti fierent, curabat: simul & inopiam frumenti lenire, & ignaris omnibus, parare, quæ mox usui forent: denique sexto die, cum ad flumen ventum est, maxuma vis utrium effecta. Ibi castris levi munimento positis, milites cibum capere, atque, uti simul cum occasu solis egrederentur, paratos esse jubet; omnibus sarcinis abjectis, aqua modo seque, & jumenta onerare. Dein, postquam tempus visum, castris egreditur: noctemque totam itinere facto, consedit. idem proxuma facit. Dein tertia multo ante lucis adventum pervenit in locum tumulosum, ab Capsa non amplius duûm millium intervallo: ibique, quam occultissume potest, cum omnibus copiis opperitur. Sed, ubi dies cœpit; & Numidæ, nihil hostile metuentes, multi oppido egressi; repente omnem equitatum, & cum his velocissumos pedites cursu tendere ad Capsam, & portas obsidere jubet: deinde ipse intentus propere sequi, neque milites prædari sinere. quæ postquam oppidani cognovere: res trepidæ, metus ingens, malum improvisum, ad hoc pars civium extra mœnia in hostium potestate, coëgere, uti deditionem facerent.

nia dari potest, etiamsi eà ne verbo quidem attingunt, cum autor ipse tam negligens in re seria fuerit: ipse inquam Africæ provinciæ Prætor, quam non absque nominis sui infamia spoliasse ferrur. Vbi enim Tanam flumen, quod hic subjungit, fuisse existimemus? Itinere à Cirtha Capsam, flumina duo sunt à Ptolemæo descripta, Rubricatus & Bagrada, præterea paludum Sisaræ & Hipponitidos flumen. Fieri tamen potest & plura alia interfuisse, sed dubitet Lector mecum. Nam, ut antea conquestus sum, ex Africæ topographia non temere apud hunc authorem & Livium te explices. *Glar.*

Tanam.] Manuscripti codices multi, item excusi quidam, Tanaim habent, nec aliter vocat Sabellicus. nomen tamen celeberrimi fluminis, quod Europam ab Asia dividit. errati hujus ansam librarios præbuisse existimamus. *Castil.*

Per centurias.] Centuriæ sunt peditum, turmæ vero equitum.

cerent. Ceterum oppidum incenſum. Numidæ puberes interfecti, alii omnes venumdati. præda militibus diviſa. Id facinus contra jus belli non avaritia, neque ſcelere conſulis admiſſum: ſed quia locus Iugurthæ opportunus, nobis aditu difficilis: genus hominum mobile, infidum, ante neque beneficio, neque metu coërcitum. Poſtquam tantam rem Marius ſine ullo ſuorum incommodo patravit, magnus, & clarus antea, major, atque clarior haberi cœpit. Omnia non bene conſulta in virtutem trahebantur. Milites modeſto imperio habiti, ſimul & locupletes, ad cælum ferre: Numidæ magis, quam mortalem, timere: poſtremo omnes ſocii, atque hoſtes credere, illi aut mentem divinam eſſe, aut Deorum nutu cuncta portendi. Sed conſul, ubi ea res bene evenit, ad alia oppida pergit. pauca, repugnantibus Numidis, capit. plura, deſerta propter Capſenſium miſerias, igni corrumpit. luctu, atque cæde omnia complentur. Denique multis locis potitus, ac pleriſque exercitu incruento, aliam rem aggreditur, non eadem aſperitate, qua Capſenſium, ceterum haud ſecus difficilem.

Contra jus belli.] Ius belli eſt, ut qui ſe dedunt, ſerventur incolumes, ſecundum fidem datam. Nemo enim ſe dederet, niſi ſalus & incolumitas promitteretur ei. *Sold. Contra jus belli.* Sed & acceptos in deditionem ſine conditione ulla legas ſæpe apud Hiſtoricos interfici, ut à Romanis Pometiæ principes, à Sulla Samnites, à Cęſare Numidas, & ipſum Vercingetorigem: imo mos hic ferme perpetuus Romanorum in hoſtium duces ſive captos, ſive deditos, ut triumphi die occiderentur, quemadmodum nos Cicero docet quinta Verrina, Livius tumalibi, tum libro XXVIII. Tacitus Annal. XII. & alii multi. Eodem Tacito memorante, Galba decimari juſſit, quos deprecantes in fidem acceperat: & Cæcina in deditionem accepto Aventico, in Iulium Alpinum è Principibus, uti concitorem belli animadvertit: cæteros veniæ vel ſævitiæ Vitellii reliquit. Quin & incendere urbes deditorum belli fuit licentia. Hinc Tacitus Annal. XIII. Oppidani portis ſponte patefactis Romanis permiſere, quod ſalutem illis tulit: Artaxatis ignis immiſſus. *Grot.* Quod itaque hic contra jus belli factum dixit Salluſtius, hoc alibi apud Hiſtoricos licitum dicitur.

Omnia non bene conſulta in virtutem trahebantur.] Id eſt, res etiam temere cœptæ geſtæque, cum fortuna proſpere ceſſiſſent, Marii virtuti tribuebantur. & ſic eſt in noſtris libris calamo ſcriptis. cæterum in impreſſis quibuſdam: Omnia non bene conſulta, verum etiam caſu data in virtutem trahebantur. *Caſtil.*

Nam-

ficilem. Namque haud longe à flumine Mulucha, quod Iugurthæ, Bocchique regnum disjungebat, erat inter ceteram planitiem mons saxeus, mediocri castello, satis patens, in immensum editus, uno peranguſto aditu relicto: nam omnis naturâ, velut opere, atque consulto, præceps. Quem locum Marius, quod ibi regis thesauri erant, summa vi cápere intendit: sed ea res forte, quam consilio, melius gesta. Nam castello virorum, atque armorum satis magna vis, & frumenti, & fons aquæ: aggeribus, turribusque, & aliis machinationibus locus importunus. Iter castellanorum anguſtum admodum, utrimque præcisum. Vineæ cum ingenti periculo fruſtra agebantur. nam cum eæ paullo processerant, igni, aut lapidibus corrũpebantur. Milites neque pro opere consistere, propter iniquitatem loci; neque inter vineas sine periculo administrare: optumus quisque cadere, aut sauciari, ceteris metus augeri. At Marius, multis diebus, & laboribus consumtis, anxius trahere cum animo suo, omitteret ne inceptum, quoniam fruſtra erat, an fortunam opperiretur, qua sæpe prospere usus fuerat. Quæ cum multos dies, noctesque æstuans agita-

Namque haud longè à flumine Mulucha.] Vide, ut saltum faciat autor, à Capsa ad Muluchatn, quæ tam longe distant invicem loca, nisi excusemus, quod ait: Multis locis potitus. *Glarean.*

Quod Iugurthæ Bocchique regnum disjungebat.] Manuscripta & alia pleraque, Disjungebat. pro, Regni fines discernebat, disterminabat. Nam hic amnis ingentium olim regnorum terminus Bocchi Iugurthæque fuit, uti Pomponius inquit. Vulgo, *dividebat. Riv.*

Mons saxeus.] Vide Frontinum, Strat. libro 3. cap. 9. Florus autem libro 3. cap. 1. urbem Mulucham vocat. *Castil.*

Nam omnis natura, velut opere atq; consulto præceps.] In manuscriptis est, Opere; aliter (opera:) sed eodé sensu. Hoc autẽ dicit Sallustius, totum montem fuisse natura præcipitem, ac si humana industria sic, & opere manuque factus esset. Iulius Frontinus 3. Stratagematum, totum hunc locum, sed aliis interdum verbis repetit. *Riv.*

Aggeribus.] Vide supra p. 251.

Turribusque.] Vide supra p. 249.

Machinationibus.] Aliter: Machinis. *Cast.* (seq.

Igni aut lapidibus.] Vide supr. p. 313. &

Trahere cum animo suo.] Id est, cogitabat an relinqueret oppugnationem inceptam hujus castelli.

Aestuans.] Id est, anxius, sollicitus. *Idem.*

Qui-

agitaret, forte quidam Ligus, ex cohortibus auxiliariis miles gregarius, caſtris aquatum egreſſus, haud procul ab latere caſtelli, quod advorſum prœliantibus erat, animadvertit inter ſaxa repentes cochleas: quarum cum unam, atque alteram, dein plures peteret, ſtudio legundi, paulatim prope ad ſummum montis egreſſus eſt. Ubi poſtquam ſolitudinem intellexit, more humanæ cupidinis ignara viſundi animum vortit. Et forte in eo loco grandis ilex coaluerat inter ſaxa, paullulum modo prona, dein flexa, atque

Quidam Ligus.] Vide ſupra p. 280. & ſeq.

Quod advorſum prœliantibus erat.] Quidam contra omnium exemplarium fidem (Averſum) legendum eſſe contendunt, nos autem nihil mutamus. cur enim non potuit Ligus, cum non longe abeſſet ab eo latere caſtelli, quod Romanis oppoſitum erat: paulatim cochleas legens, ad ſummum montis pervenire? *Caſtil.*

Cochleas.] Cochleæ non tantum antiquis in pretio, atque cœnis expetitæ, ut teſtatur Plinius lib. IX. cap. LVI. ſed & hodieque nonnullis gentibus in deliciis. De iis ita Dioſcorides: terreſtres cochleæ ſtomacho utiles ſunt, & non facile corrumpuntur. Optimæ Sardonicæ, Africanæ, Aſtypaleicæ, & quæ in Siciliæ, aut Chio gignuntur, & quæ in Liguriæ Alpibus, Pomatiæ, id eſt, operculares cognominatæ. Quæ vero vepribus fruteriſque conglutinata cohærent, ventrem, ſtomachumque turbant. Hæc Dioſcorides. Addit Matthiolus, cochleas, quæ in apricis admodum locis odoratis victitant herbis, guſtu præſtare cæteris, quæ in opacis ac paluſtribus degunt. nam illæ inſipidæ habentur, vel paluſtrem reſipiunt limum. Ita per abſynthium depaſtæ amaritudinem reddunt. Et prout paſtus eſt, commendantur vel vileſcunt. Nobis Batavis non contigit eſſe tam delicatis. Cum autem hic ſuperius Africanas cochleas commendet Dioſcorides, non mirum eſt ad delicias gulæ tanto cum ſtudio collegiſſe militem.

Humanæ cupidinis.] Hæc eſt incorrupta & vera lectio, quam ex Gellio lib. 9. cap. 12. & Nonio repoſuimus. cum antea legeretur: More ingenii humani cupido difficilia faciundi. etſi Nonius in dictione (ignarus) ubi citat hunc locum pro More, legit Amore: & pro Cupidinis, Cupiditatis. *Caſt. More humanæ cupidinis ignara viſundi, animum vortit.* Mſſ. cuncta, animum vortit: quo modo exemplar quoq; Beroaldinũ. Vulgo, *animadvertit.* Nonius Marcellus, quo loco ignarũ eſſe dicit & qui neſcit, & cui quid ſit incognitum, ita hunc locum citat: More humanæ cupidinis ignara viſundi, pro, ignota explorandi & inſpiciundi. Nam Cupidinis, pro cupiditatis dixit. ut alias ſæpe. Hanc lectionem magis ad ſenſum Salluſtii quadrare ſuſpicor. Nam habet eodem modo Gellius quoque lib. 9. cap. 12. quo loco & ipſe docet, ignarum utroverſum dici, non ſolum qui ignoret, ſed & qui ignoretur. Id vero ſic ſe habere, cum ex hoc ipſo autore, ut cum ait, Præter nomen cætera ignarus populo Romano: tum ex aliis etiam liquet. Tacitus: Per occulta & vigilibus ignara. Idem: Nihil tam ignarum barbaris, quam machinamenta & æſtus oppugnationum. *Riv.*

Quo

que aucta in altitudinem, quò cuncta gignentium natura fert: cujus ramis modo, modò eminentibus saxis nisus Ligus, castelli planitiem perscribit; quod cuncti Numidæ intenti prœliantibus aderant. Exploratis omnibus, quæ mox usui fore ducebat, eodem regreditur, non temere, uti ascenderat, sed tentans omnia, & circumspiciens. Itaque Marium propere adit: acta edocet: hortatur, ab ea parte, quo ipse descenderat, castellum tentet: pollicetur sese itineris periculique ducem. Marius cum Ligure promissa ejus cognitum ex præsentibus misit: quorum, uti cujusque ingenium erat, ita rem difficilem aut facilem renunciavere. Consulis animus tamen paullulum arrectus. Itaque ex copia tubicinum, & cornicinum, quinque numero quam velocissumos delegit, & cum his, præsidio qui forent, quatuor centuriones: omnisque Liguri parere jubet: & ei negotio proxumum diem constituit. Sed ubi ex præcepto tempus visum; paratis, compositisque omnibus, ad locum pergit. Ceterum illi, qui centuriis præerant, prædocti ab duce, arma, ornatumque mutaverant, capite, atque pedibus nudis, uti prospectus, nisusque per saxa facilius foret: super terga gladii, & scuta; verum ea Numidica ex coriis, ponde-

Quo ipse descenderat.] Ita Manuscripti codices, item veteres impressi habent: vulgo [illegible] ipse ascenderat. *Cast.*

Itaque ex copia tubicinum & cornicinum.] In divisione classium & centuriarum, supra diximus, accensos & tubicines & cornicines in quinta classe, in tres centurias fuisse distributos: Tubicines, qui tuba: Cornicines, qui cornu canunt. Tubicines igitur & cornicines, quia ex classibus scribebantur, cum honore in ordines redigebantur. igitur ex his Marius quinque velocissimos delegit, & cum his quatuor centuriones: & hos omnes Ligurem sequi, & ei parere jussit. *Sold.* vide p. 186.

Quatuor centuriones.] Et ita quadringentos milites, qui forent præsidio, id est, protectioni. *Bad.*

Super terga gladii & scuta.] Ne ascensum impedirent.

Numidica.] Quæ Numidæ Citura appellabant. Vetus Scholiastes Iuvenalis ad illa verba Satyræ 11.

Et Gætulus Oryx.

Oryx animal minus, quam bubalus, quem Mauri uncem vocant: cujus pellis ad cituras proficit, scuta Maurorum minora. כשיות, id est, Ceschira pro clypeo in Chaldaica Paraphrasi sumitur Prov. 6. 11. Cetram tamen brevioris clypei genus Virgilius quoque Oscis tribuit, Hispanis Plutarchus & Silius, Hesy-

ponderis gratia; simul & offensa, quo lenius streperent. Igitur prægrediens Ligus, saxa, & si quæ vetustate radices eminebant, laqueis vinciebat, quibus allevati milites facilius adscenderent: interdum timidos insolentia itineris levare manu: ubi paullo asperior adscensus erat, singulos præ se inermos mittere; dein ipse cum illorum armis sequi: quæ dubia nisui videbantur, potissumum tentare: ac sæpius eadem adscendens, ac descendens, dein statim digrediens, ceteris audaciam addere. Igitur diu, multumque fatigati, tandem in castellum perveniunt, desertum ab ea parte: quod omnes, sicut aliis diebus, advorsum hostes aderant. Marius, ubi ex nunciis, quæ Ligus egerat, cognovit; quanquam toto die intentos prœlio Numidas habuerat, tum vero cohortatus milites, & ipse extra vineas egressus, testudine acta succedere, & simul hostem tor-

Hesychius Iberis & Celtis, Tacitus Britannis. *Bochart.*

Ponderis gratiâ.] Nam scuta Romana ex ferro graviora sunt.

Offensa.] Id est, contacta à lapide, streperent lenius, scilicet quam ferrea. *Bad.*

Quæ dubia nisui videbantur potissimum tentare.] Sin aliquo loco ascensus periculosus esse videbatur, ipse Ligus præibat, ascendebatque & descendebat, & ita aliis audaciam præbebat. *Nisui.* Id est, ascensui. *Sold.*

Testudine acta.] Id est, facta testudine. Testudo est scutorum connexio, curvata in testudinis modum. Nam milites scutati ita se invicem connectunt, atq; condensant, ut nemo per eos irrumpere possit. ita autem se scutati connectunt, ut curvaturam quandam faciant in modum testudinis. Et hoc est genus pugnæ accerrimum. Virgilius in 9.

Accelerant acta pariter testudine Volsci.

Sold. Testudine. Isidorus lib. 18. cap. de fundis: Testudo series armorum, umbonibus inter se connexorum. Idem libro eodem cap. de clypeis: Est & testudo scutorum connexio curvata in testudinis morem. Item vetus onomasticon: Testudo, connexio scutorum. hactenus nominis rationem habes. Res ipsa ab Historiis petenda. Livius originé à ludicro Circensi deducit lib. 54. Iuvenes, *inquit*, etiam quidam Romani ludicro Circensi ad usum belli verso, parté humillimam muri ceperunt. Ceterum ex eodem discamus primum id genus exercitii, quod armaturæ, quæ sub [illegible]piductoribus erant, inter varia spectaculorum genera, Romæ exhibere solent in Circo. Livius dicto loco: Inter cetera, *inquit*, sexageni ferme juvenes, interdum plures; ab apparitoribus ludi, armati inducebantur. horum inductio, in parte simulacrum decurrentis exercitus erat; ex parte elegantioris exercitii, quam militaris artis, propiorque gladiatorium armorum usum. Cum alios decursus edidissent motus, quadrato agmine facto, scutis super capita densatis, stantibus primis, secundis submissioribus, tertiis magis, & quartis, postre-

poſtremis etiam genu nixis; faſtigiatam, ſicut tecta ædificiorum ſunt, teſtudinem faciebant: hinc quinquaginta ferme pedum ſpatio diſtantes duo armati procurrebant, comminatique inter ſe, ab imo in ſummam teſtudinem, per denſata ſcuta cum evaſiſſent; nunc velut propugnantes, per oras extremæ teſtudinis; nunc in media inter ſe concurrentes, haut ſecus, quam ſtabili ſolo perſultabant. Ad imitationem teſtudinis jam propoſitæ duplicem excogitarunt Romani, alteram in campis patentibus, alteram in oppugnationibus. In campis patentibus; ſi quando circumfuſis undique hoſtibus, pares eſſe non poſſent; in genua milites procumbebant, & clauſis undique extremis gravis armaturæ ſcutis, receptis in medio impedimentis, & levi armatura, requieſcebant. Poſt cum viſum eſſet, tanquam redivivi redintegrabant prœlium. Si forte mihi nolis, at crede Hiſtoriarum ſcriptoribus: Lucius Florus lib. 4. c. 10. Deletæ, *inquit*, reliquæ copiæ forent, niſi urgentibus telis, in modum grandinis, quadam forte, qua docti procubuiſſent, in genua milites, & elatis ſupra capita ſcutis, cæſorum ſpeciem præbuiſſent. Tum Parthus arcus inhibuit, deinde Romani, cum ſe rurſus extuliſſent, adeo res miraculo fuit, ut unus ex barbaris emiſerit vocem, Ite, & bene valete Romani, merito vos victores fama gentium loquitur. Meminit & Plutarchus in Antonio, & Appianus de bello Parthico. Quinimo in teſtudine hac conſtruenda, præter impedimenta, & levem armaturam, etiam equites in medium recipi ſolent, qui ne quid aliis incommodarent, etiam equos genua flectere, ſeque inclinare docebant. Teſtis luculentiſſimus Dio Nicæus in Auguſto. Itidem uſi teſtudine Romani in invaſione murorum. Livius eodem loco, quo ſupra, ubi de teſtudine illa Circenſi: Huic, inquit, teſtudini ſimillima, parti muri admota, cum armati ſuperſtantes ſubiſſent, propugnatoribus muri faſtigio altitudinis æquabatur, depulſiſque iis, in urbem duorum ſignorum milites tranſcenderunt. Id tantum diſſimile fuit, quod & in fronte extremi, & ex lateribus ſoli non habebant ſuper capita elata ſcuta; ne nudarent corpora, ſed prætecta pugnatium more. Ita nec ipſos tela ex muro miſſa ſubeuntes læſerunt, & teſtudini injecta imbricis in modū lubrico faſtigio innoxia ad imum labebantur. Hæc ille. Idem genus oppugnationis etiam Batavos noſtros à Romanis didiciſſe, & uſurpaſſe, ex Tacito probabo libro quarto Hiſtoriarum. De Batavis loquitur caſtra Romanorum oppugnantibus: Appoſitis plerique ſcalis, alii per teſtudinem ſuorum jam quidem ſcandebant. Simili teſtudine Perſæ quoque regem ſuum à baliſtarum ictibus, & ſagittarum multitudine ſervavêre incolumem: apud Ammianum libro vigeſimo. Ejuſdem quoque modi teſtudo compoſita fuit, in navali prœlio; de qua luculentum teſtimonium apud eundem Ammianum lib. 26. Conjunctis, *inquit*, tribus navigiis teſtudinem hac ſpecie ſuperſtruxit: denſatis cohærentes ſuper capita ſcutis, primi tranſtris inſtabant armati, alii poſt hos, ſemet curvantes humilius, tertiis gradatim inclinatis ſubmiſſe, ita ut noviſſimi ſuffraginibus inſidentes, formam ædificii fornicati monſtrarent. quod machinæ genus contra murales pugnas ideo figuratur hac ſpecie, ut miſſilium ictus, atq; ſaxorum per decurſus cadentes labiles, inſtar imbrium, evaneſcant. Ita Ammian. Præterea ſi exercitu proficiſcente, in locis concavis, anguſtis, & lutoſis hæſura videbantur impedimenta, tali teſtudine facta, milites, equos, & ipſa etiam vehicula tranſmittere ſolent. quod nos vult credere idem Dio, loco quo ſupra. *Stevvech. Teſtudine.* Vſi ea Romani in triplici diſcrimine, in oppugnando, pugnando, repugnando: unde & triplex teſtudo. In oppugnando fuit, cum ſcutis ſuper capita elatis muro ſuccedebant, primis altioribus, & ordine

tormentis, ſagittariiſque, & funditoribus eminus terrere. At Numidæ, ſæpe antea vineis Romanorum ſubverſis, item incenſis, non caſtelli mœnibus ſeſe tutabantur; ſed pro muro dies, noctesque agitare; maledicere Romanis; ac Mario vecordiam objectare, militibus noſtris Iugurthæ ſervitium minari; ſecundis rebus feroces eſſe. Interim, Romanis omnibus, hoſtibuſque prœlio intentis, magna vi utrimque, pro gloria atque imperio his, illis pro ſalute certantibus, repente à tergo ſigna canere: ac primo mulieres, & pueri, qui viſum præceſſerant, fugere,

dine paulatim, tecti ſimplicis in morem, decreſcente. Cauſa, ut tela injecta per proclive laberentur, & minus inſidere poſſent aut infigi. In has ergo teſtudines manipulatim aut centuriatim ſe conglobabant. Hujus teſtudinis finis unus, ſuccedere & ſubruere: alter, ſuccedere & aſcendere. Nam aſcendebant alii ſuper alios, ut faſtigio altitudinis muri æquarentur. Id Tacitus vocat Iteratam teſtudinem, & quaſi duplicatam, imo etiam tertii ſuper duplicem illam ſeriem aſcenderunt. Teſtudo altera in pugna eſt, cum globo facto, & tecti ſcutis, ſic invadebant ac perrumpebant. Ea denſatio firma utiliſque fuit in equitatum repellendum. In hac autem ſecunda teſtudine nec latera ſemper tecta, nec item ſubſeſſio illa & inclinatio per gradus. Tertia Teſtudo eſt in Repugnando, cum ab equitatu aut levi armatura cincti, huc decurrunt, ut in orbem ſe muniant, mediis altioribus, extremis undique deſidentibus. Accuratiſſime hanc deſcripſit Dio, lib. 49. his verbis: Teſtudo talis eſt, & fit hoc modo. Impedimentis, & levi armatura, & equite omni in medium acceptis, gravis armaturæ pedites illi, qui oblongis & in tubi dimidiati modum factis ſcutis utuntur, in extremis partibus pro muro ponuntur, & reliquos omnes ipſi extra ſpectantes ambiunt. Cæteri, qui latiora ſcuta gerunt, in medio denſi locantur, & ſcuta cum ſuper ſe, tum ſuper alios tollunt, ut in tota phalange non aliud ſit, quam ſcuta cernere, & à telorum jactu omnes tutos eſſe, ob denſitatem inſtructionis. Adeo enim valide firmant, ut & ſuper eam homines aliquot ingredi poſſint; imo etiam equi & currus agi, quoties in cavo & anguſto aliquo loco conſtipantur. Hæc eſt forma ejus inſtructionis, & nomen à teſtudine cepit, ob firmitatem, & quia optime tegit. Vſus autem duplex. (Illum pugnæ omittit, quia rarus Romanis.) Nam & in oppugnanda munitione aliqua ſubeunt, & ſæpe in ipſum murum quoſdam attollunt: aut circumventi à ſagittariis, inclinant ſe omnes ſimul: (nam & equi docti ſunt in genua ſubmittere ſe & inflectere) ſic opinionem hoſtibus defatigationis ſuæ præbentes, iis approquinquantibus, ſtatim terrore injecto, conſurgunt atque incurrunt. *Lipſ.*

Tormentis.] Vide ſupra.

Sagittariiſque & funditoribus.] Vide ſupra p. 297. & ſeq.

Vineis.] Vide ſupra p. 249.

Secundis rebus.] Id eſt, proſperis, quia ſæpe ſubverterant vineas Romanorum, nec eos muris appropinquare permiſerant. *Sold.*

Signa.] Vide ſupra p. 186.

Latio

gere, deditos in ea urbe mores præmonuere, pollicitosque se ea omnia, imperarentur. Quæ ubi accepit, ea ipsa ut suspecta habuit, dandosque per literas ad Bomilcarem fecit, dato fuper occultum corpus vulnere, avidi plerique ut tantæ rei auctores perirent, neque quæstionem ullam de nocente fieri potest. Ceterum Metellus certus, dolum ex insidiis latentem, Cirtam pergit. Ubi propius urbem quæ fuit Numidiæ caput accessit, ex captivis quos ceperat, ab Jugurtha missum, qui Romanis deditionem simularet, cognoscit. Romæ relictus erat, qui omnium rerum, quæ ibi agerentur, nuncium ferret, ab Jugurtha, cultique ejus domi. Neque tamen ea res Metellum ad cognoscendum, et, si hostium quæreret, ad

Sallust. Bell. Jugurth. Tom. II. Part. II.

2. Adesse.] Scio Nonium, Marcellum, Priscianum, Servium, et alios, ita scribi apud eum Historicum, ut hic: sed quia apud Cæsarem legitur passim, et Cicero ita scribit, ut Victorius observavit ad Epistolas familiares, lib. 9. ep. 15. et Manutius ad Epistolam Ciceronis ad Brutum 1. 2. ep. 3. et Turnebus Adversar. lib. 8. cap. 1. et Sanctius Minerv. lib. 1. cap. 1. et Scioppius de Latinitate falso suspecta, lib. 1. cap. 2. et Vossius de Analogia, lib. 2. cap. 1. et Gellius, lib. 13. cap. 29. et Priscianus, lib. 8. pag. 790. et Servius ad Virgilium, Georg. 1. 1. et Nonius, pag. 1. et Marcellus, cap. de Propriis: quæ non facile omnes Romanos Grammaticos unus habuisse, aut omnes Romanos Historicos unus Sallustius, videtur. Et Cæsar, lib. 1. de Bello Gallico, cap. 1. Helvetios, quos constaret insolenti ac temerario animo omnia quæ imperassent, facturos esse, ut ad Bellum mitterentur, rogant. Et Cæsar, lib. 1. de Bello Civili, cap. 1. Quæ sibi essent ad Bellum administranda, ut ad Bellum mitterentur, rogat. Et Cæsar, lib. 1. de Bello Civili, cap. 2. Ut ad Bellum mitterentur, rogat. Et Cæsar, lib. 1. de Bello Civili, cap. 3. Ut ad Bellum mitterentur, rogat. Et Cæsar, lib. 1. de Bello Civili, cap. 4. Ut ad Bellum mitterentur, rogat. Et Cæsar, lib. 1. de Bello Civili, cap.

gentiſſume omnium, qui eas res dixere, perſecutus, parum mihi libero ore locutus videtur. Igitur Sulla gentis patriciæ nobilis fuit, familia prope jam exſtincta majorum ignavia, litteris Græcis, atque Latinis juxta, atque doctiſſume eruditus, animo ingenti, cupidus voluptatum, ſed gloriæ cupidior: otio luxurioſo eſſe; tamen ab negotiis numquam voluptas remorata, niſi quod de uxore potuit honeſtius conſuli: facundus, callidus, & amicitia facilis: ad ſimulanda negotia altitudo ingenii incredibilis: multarum rerum, ac maxume pecuniæ largitor: atque illi, feliciſſumo omnium ante civilem victo-

Parum libero ore locutus videtur.] Quia non eſt auſus vitia Syllæ deſcribere.

Prope jam extincta.] Vell. Paterculus lib. 2. Hic natus familia nobili ſextus à Cornelio Rufino, qui bello Pyrrhi inter celeberrimos fuerat duces, cum familiæ ejus claritudo intermiſſa eſſet.

Literis Græcis.] Is etiam reliquit libros rerum geſtarum, quorum ex ſecundo aliquid adfert Gellius lib. 1. cap. XII. & lib. XX. cap. VI. Iis in libris de rebus ſuis egit, Plutarcho teſte in vita Syllæ. Nec abſolvere potuit morte præventus. Sed quod non quivit Sylla, id fecit libertus ejus Epicadus. Suetonius in illuſtribus Grammaticis: Cornelius Epicadus, Lucii Syllæ Dictatoris libertus, calatorque ſacerdotio augurali, filioque ejus Fauſto gratiſſimus fuit: quare nunquam non utriuſque ſe libertum edidit, Librum autem, quem Sylla noviſſimum de rebus ſuis reliquerat, ipſe ſupplevit. Apud Plutarchum ſemel iterumque lego, Syllam commentarios ſuos dicaſſe Lucullo, idque ea conditione, ut is digereret, poliretque. Sed Epicadus, ut credo, fecit, quod potuit: hinc Lucullo obtulit, ut is ſupremam manum adderet. Alioquin Epicadi tanquam idonei autoris meminére Victorinus, Chariſius, Macrobiuſque. *Voſſ.*

Potuit honeſtius conſuli.] Sylla cum decimas Herculi ſolvens prandia populo daret, Metellam uxorem jam animam agentem repudiavit, ac in aliam domum viventem adhuc transferri juſſit, idque fecit hortatus ab amicis, ne voluptates interrumperentur. Hoc igitur fortaſſe ſignificavit Salluſtius hoc loco: vel potius illud, quod Sylla Valeriam in theatro laſcive nimis blandientem ſibi uxorem duxit. Vide Plutarchum. *Caſt.*

Atque illi feliciſſimo omnium ante civilem victoriam nunquam ſuper induſtriam fortuna fuit.] Ante civilem victoriam Sylla omnium fortunatiſſimus fuit: quia fortuna ei in omnibus propitia erat. ſed tamen non minus virtute & induſtria, quam fortuna valebat. ſed poſt civilem victoriam fortunatus non fuit, quia dominatum aliquandiu tenuit, ſed priſtinam virtutem amiſit: & eam in impietatem crudelitatemque convertit: nam parta victoria, totam urbem civili ſanguine replevit Sylla i Cajum Marium urbe pepulit: deinde Cinnam quinquies conſulem, qui contracto exercitu Cajo Mario favebat, victum occidit. Item C. Carbonem & Marium juniorem crudeliter necavit. Poſtremò parta ex omnibus victoria, crudeliſſimus omnium totam urbem civili ſanguine replevit. *Sold.*

Bene-

uiderunt, eum quæ ipse facta in Numidia essent, falsa esse, quæ dubiosa, certa, postremo, ut ab hostibus, pleraque fieri, incertum habere. Igitur ad Iugurthæ filios, quos ex priore uxore Micipsa reliquerat, qui parui per ætatem, et ignoti belli, existimabantur consilia in pacis tempora flectere. Adhuc ille. Ad hæc Metellus, quamquam multis negotiis, alia per ipse per alios, bene, sollicitus tamen ne quem locum præteriret, quem ex amicis, maxime apte ad tutelæ reperire: magis id laborare, ut illi quam optime defenderet: post ubi per fortes eius hortatores, per se quoque, ita uisum, impigre rapidus omnibus adiit: et neque interim, quod ambitiosis plerique solent, ignauos per hastatos ciuilibus: tantumque usque confidens fuit, neque remissa ui, et cum pace: ubique uigilans, ubi opus, ut ante bellum, ita inter bellum, et postea. Igitur ex Numidia, Romam ad senatum, Iugurthæ filios, Adherbalem et Hiempsalem, uenisse, et Micipsa regem, moriens, eos, et Iugurthæ filium, commendauisse. Quæ ubi ad senatum relata sunt, decreuere, ut inter eos regnum diuideretur. Adherbali, qui prior petiuerat, Numidiæ pars, quæ Romanis parendo, quæque bello, quæsita erat, obuenit. Hiempsali domus regiæ, et quæ in potestate Micipsæ fuerant, attributa. Iugurthæ, ut Gulussæ filio, ubi Micipsa, ut ceteris, fuerat, ea data, quæ Masinissa, auo Micipsæ, Carthaginiensibus ademerat. Ad hæc, ut Numidia, quæ Romanis parendo, quæque bello, quæsita erat, obuenit. Hiempsali domus regiæ, et quæ in potestate Micipsæ fuerant, attributa. Iugurthæ, ut Gulussæ filio, ubi Micipsa, ut ceteris, fuerat, ea data, quæ Masinissa, auo Micipsæ, Carthaginiensibus ademerat. Ad hæc, ut

Iugurthæ filio, ubi Micipsa, ut ceteris, fuerat, ea data, quæ Masinissa, auo Micipsæ, Carthaginiensibus ademerat. Ad hæc, ut

alioſque locos munitos, & ſibi utilis, ſimul & magnam pecuniam amiſerat; ad Bocchum nuncios mittit, quam primum in Numidiam copias adduceret: prœlii faciundi tempus adeſſe. Quem ubi cunctari accepit, dubium belli atque pacis rationes trahere: rurſus, ut antea, proxumos ejus donis corrumpit: ipſique Mauro pollicetur Numidiæ tertiam partem, ſi aut Romani Africa expulſi, aut, integris ſuis finibus, bellum compoſitum foret. Eo præmio illectus Bocchus, cum magna multitudine Iugurtham accedit. Ita, amborum exercitu conjuncto, Marium jam in hiberna proficiſcentem, vix decima parte die reliqua inuadunt, rati noctem, quæ jam aderat, victis ſibi munimento fore, &, ſi viciſſent, nullo impedimento, quia locorum ſcientes erant: contra Romanis utrumque caſum in tenebris difficiliorem fore. Igitur ſimul conſul ex multis de hoſtium adventu cognovit: & ipſi hoſtes aderant: & prius quam exercitus aut inſtrui, aut ſarcinas colligere, denique, antequam ſignum, aut imperium ullum accipere quivit, equites Mauri, atque Gætuli, non acie, neque ullo more prœlii, ſed catervatim, uti quoſque fors conglobaverat, in noſtros incurrunt. Qui omnes trepidi improviſo metu, attamen virtutis memores, aut arma capiebant, aut capientis alios ab hoſtibus defenſabant: pars equos eſcendere, obviam hoſtibus ire: pugna latrocinio magis, quam prœlio ſimilis fieri: ſine ſignis, ſine ordinibus, equites pedites permixti, cædere alios, alios obtruncare: multos contra adverſos acerrume pugnantes ab tergo circumvenire: neque virtus, neque arma ſatis tegere; quod hoſtes numero plures, & undique circumfuſi erant: denique Romani veteres, novique, & ob

Mauri atq; Getuli.] Vide ſupra p. 238. & p. 341.

Equos eſcendere.] Fronto *eſcendere* legit. In quo dubitare nendum ineſſe, niſi ab eo literarum ordine ſervatum viderem. Hęc enim recitat in verbo *Eſcendo*. *Manut.* Vide Turneb. Adverſar. xx. c. 30.

Veteres.] Veterani milites.

ob

ob ea ſcientes belli, ſi quos locus, aut caſus conjunxerat, orbes facere: atque ita ab omnibus partibus ſimul tecti, & inſtructi hoſtium vim ſuſtentabant. Neque in eo tamque aſpero negotio Marius territus, aut magis, quam antea, demiſſo animo fuit; ſed cum turma ſua, quam ex fortiſſimis magis, quam familiariſſumis paraverat, vagari paſſim; ac modo laborantibus ſuis ſuccurrere, modo hoſtis, ubi confertiſſumi obſtiterant, invadere: manu conſulere militibus, quoniam imperitare conturbatis omnibus non poterat. Iamque dies conſumtus erat, cum tamen barbari nihil remittere; atque, uti reges præceperant, noctem pro ſe rati, acrius inſtare. Tum Marius ex copia rerum conſilium trahit: atque, uti ſuis receptui locus eſſet, collis duos propinquos inter ſe occupat. Quorum in uno, caſtris parum amplo, fons aquæ magnus erat: alter uſui opportunus, quia magna parte editus, & præceps, pauca munimenta quærebat. Ceterum apud aquam Sullam cum equitibus noctem agitare jubet. Ipſe milites diſperſos paullatim, neque minus hoſtibus conturbatis, in unum contrahit: dein cunctos pleno gradu in collem ſubducit. Ita reges, loci difficultate coacti, prœlio deterrentur; neque tamen ſuos longius abire ſinunt, ſed, utroq; colle multitudine circundato effuſi conſedere. Dein,

Ob ea.] Quod veteres milites aderant. *Caſt.*

Orbes.] Eo genere defenſionis reſiſtere adverſariis milites exercitati queunt, etſi numero multo inferiores; ſed commodiſſimum putatur, ſi qui orbem compoſituri ſint, locum paulo editiorem vel montem occupare poſſint. Sic Equites Romani, cum auctore Sexto Temponio decurione totam Volſcorum aciem perrupiſſent, atque eadem ratione, id eſt, cuneo ad ſuos redire non poſſent, tumulo occupato & orbe inſtructo, magnam diei partem & totam noctem ibidem ſe tutati ſunt, & maxima cum gloria ad ſuos tandem rediere. Teſtis Livius lib. 4. *Stevvech.*

Invadere.] Hic diſtinguerem ego, ut poſtea ſit: Conſulebat militibus manu. *Caſt.*

Manu.] Quaſi diceret: Manu indicium dabat militibus, quoniam imperare conturbatis omnibus non poterat, ut ait autor. *Glar.*

Caſtris parum amplo.] Quia hic collis non erat tantæ capacitatis, ut caſtra Romana capere poſſet, & continere. *Sold.*

in, crebris ignibus factis, plerumque noctis barbari more ſuo lætari, exſultare, ſtrepere vocibus: & ipſi duces feroces, quod non fugêre, ac pro victoribus agere. Sed ea cuncta Romanis, ex tenebris, & editioribus locis facilia viſu, magnoque hortamento erant. Plurimum vero Marius imperitia hoſtium confirmatus, quam maxumum ſilentium haberi jubet: ne ſigna quidem, uti per vigilias ſolebant, canere: dein, ubi lux adventabat, defeſſis jam hoſtibus, ac paullo ante ſomno captis, de improviſo vectigalis, item cohortium, turmarum, legionum tubicines ſimul omnes ſigna canere, milites clamorem tollere, atque portis erumpere. Mauri, atque Gætuli, ignoto atque horribili ſonitu repente exciti, neque fugere, neque arma capere, neque omnino facere, aut providere quidquam poterant. Ita cunctos ſtrepitu, clamore, nullo ſubveniente, no-

Et ipſi duces feroces.] Id eſt indomiti atque elati. Duces feroces erant, quia non fugiebant, ſed tanquam victores ſe gerebant, obſeſſis collibus, in quibus erant Romani. Aut pro victoribus agere: id eſt, gerebant ſe pro victoribus: quia tanquam victores Romanos obſeſſos in collibus tenebant. *Sold.*

Quod non fugêre.] In codicibus quibuſdam Lugduni impreſſis eſt: Quod ſui non fugerant.

Ne ſigna quidem.] Noluit, ut tuba canerent ea nocte, ſicut fieri ſolet, quando cuſtodes exercitus dant ſigna.

Defeſſis jam hoſtibus.] Nam majorem partem noctis exultaverant; ſed tandem feſſi, dormire inceperant.

Vectigales.] Vectigal proprie dicitur tributum, quod pro vectura penditur. unde populi vectigales dicebantur, qui populo Romano annuatim tributa ſolvebant. Vnde hoc loco fortaſſe tubicines vectigales dicit, qui miſſi erant ab alienigenis populis, videlicet ab his, qui populo Romano vectigalia pendebant; ſed hanc expoſitionem infirmam relinquo. Non enim ſatis placet. *Sold.*

Mauri.] Quibus præerat Bocchus.

Gætuli.] Quibus præerat Iugurtha.

Strepitu, clamore.] Hic clamor barritus appellabatur veteri Gallica voce. Inconditú murmur nos hodieq; baren appellamus, ſicuti & fluctus marinos. Vnde lucem accipit Ammiani Marcellini locus lib. XVI: Excipiunt eos jam geſturientes barritum ciere vel maximum: qui clamor ipſo fervore certaminum à tenui ſuſurro incipiens, paulatimque adoleſcens, ritu extollitur fluctuum cautibus illiſorum. Vnde emendandus locus Feſti, qui ita ſcribit: Barbaricum appellatur clamor exercitus, videlicet, quod eo genere Barbari utuntur. Pro *Barbaricum*, lege, barritum. Cui rei autem hic immenſus clamor? Proculdubio ut terrorem injicerent, & quo teſtatior eſſet eorum virtus. Audi hic Cæſarem lib. 3. Belli civilis: neque fruſtra antiquitus inſtitutum eſt, ut ſigna undique

te, noſtris inſtantibus, tumultu, terrore, formidine, quaſi vecordia ceperat: denique omnes fuſi, fugatique: arma, & ſigna militaria pleraque capta: pluresque eo prœlio, quam omnibus ſuperioribus, interemti. Nam ſomno, & metu inſolito impedita fuga. Dein Marius, uti cœperat, in hiberna proficiſcitur, quæ propter commeatum in oppidis maritumis agere decreverat: neque tamen victoria ſocors, aut inſolens factus; ſed pariter, atque in conſpectu hoſtium, quadrato agmine incedere. Sulla cum equitatu apud dextimos, in ſiniſtra parte A. Manlius cum funditoribus, & ſagittariis, præterea cohortes Ligurum curabat: primos, & extremos cum expeditis manipulis tribunos locaverat. Perfugæ, minime cari & regionum ſcientiſſimi, hoſtium iter explorabant. Simul conſul, quaſi nullo impoſito, omnia providere: apud omnis adeſſe, laudare, increpare merentis. Ipſe armatus, intentuſque item milites cogebat: neque ſecus, atque iter faceret, caſtra munire, ex-

dique concinerent, clamoremque univerſi tollerent, quibus rebus & hoſtes terreri & ſuos incitari exiſtimarunt. Vid. Ioh. Iſac. Pontan. in Gloſſar. Gall.

Quaſi vecordia ceperat.] Id eſt, quaſi amentia & inſania cunctos occupaverat. nam neſciebant, quid facerent.

Quadrato agmine.] Id eſt, exercitu quadripartito. Et ſtatim declarat, quomodo quadratum erat agmen, nam diſpoſuerat Marius, qui à dextra & ſiniſtra parte, à fronte & à tergo curarent. *Sold.*

Dextimos.] Docet & Sext. Pompejus, dextimum & ſiniſtimum antiquos dixiſſe. *Riv.*

Funditoribus & ſagittariis.] Vide ſupra p. 297. & ſeq.

Cohorte Ligurum curabat.] Vide ſupra p. 280.

Minime cari.] Et ideo periculis objiciebantur. Hæc tamen duo verba non ſunt in omnibus exemplaribus. *Caſtil.*

Perfugæ minime chari & regionum ſcientiſſimi. Monſtro ſimile eſt, tres illas voces, (minime cari, &) exulaſſe libris noſtris jam ſupra ſæculum; cum tot interim jactarint collatum à ſe Salluſtium cum veteribus codicibus. neque enim ſolum editiones principes, ſed mſſ. ad unum omnes, voces illas diſerte expreſſerunt. ſuſtulit autem primum Pomponius Lætus, prorſus injurie. ſunt enim auctoris genuina; ac volunt periculoſiſſima quæque mandata fuiſſe perfugis, vili damno ſi perliſſent. valde enim falluntur perfugæ, ſi ſe alicui eſſe putant caros, niſi quatenus expedit. *Grut.*

Neque ſecus, atq; iter faceret, caſtra munire.] Ex his verbis videtur Marius hoc tempore cum exercitu in itinere non fuiſſe: ſed jam conſediſſe & caſtra poſuiſſe; cum tamen ſupra dixerit, illum in hyberna proficiſcentem quadrato agmine inceſſiſſe. Et ſine dubio hoc tem-

excubitum in portis, cohortis ex legionibus, pro caſtris equites auxiliarios mittere: præterea alios ſuper vallum in munimentis locare, vigilias ipſe circuire, non tam diffidentia futuri, quæ imperaviſſet, quam uti militibus exæquatus cum imperatore labos volentibus eſſet. Et ſane Marius illoque aliiſque temporibus Iugurthini belli, pudore magis, quam malo, exercitum coërcebat: quod multi per ambitionem fieri ajebant: pars, quod à pueritia conſuetam duritiam, & alia, quæ ceteri miſerias vocant, voluptati habuiſſet. Niſi tamen reipubl. pariter, ac ſæviſſumo

pore in hyberna proficiſcebatur, atque in itinere erat. Sed vide quid dicat. Marius quanta providentia & diligentia utebatur, ut cum exercitus incederet & iter faceret, tanta diligentia utebatur, cum caſtra locabat. nam ſicuti caute incedebat quadrato agmine, & quæſtore ac legato, nec non tribunis diſpoſitis, qui univerſo exercitui præeſſent: ſic cum caſtra locabat, ea ipſa caſtra foſſâ ac vallo muniebat, equites ante caſtra diſponebat, qui ad cuſtodiam exercitus excubarent: Vigilias fieri, & vallum cuſtodiri videbat. *Sold.*

Excubitum.] Id eſt, ad excubandum & vigilandum.

Portis.] Vide ſupra p. 315.

Pro caſtris.] Id eſt, ante caſtra.

Vigilias ipſe circuire.] Vide ſupra p. 293.

Vti militibus exæquatus cum imperatore labor volentibus eſſet.] Vti libentius milites laborem paterentur, cum viderent, Imperatorem æque ſibi laborem ſumere. *Caſt.*

Quam malo.] Hoc eſt, ſupplicio, aut duro imperio.

Quod multi per ambitionem fieri ajebant, pars, quod à pueritia.] Hic locus egregie corruptus eſt. Commentatores verum ſenſum magis ſomniarũt, quam explicuerunt. Badius tamen propius vero eſt. Sed notandum, Salluſtium duas opiniones de Mario judicantium adferre: alteram æmulorum, qui id ambitionis gratia à Mario factum interpretabantur: alteram amicorum, qui laudi dabant hoc in Mario, optimæque educationi adſcribebant. Cæterum autor ſuum judicium non interponit. Hoc tamen dicere videtur, utcunque id interpretemur: Certe hoc Marii pudore, quo de retulit, reſpubl. non minus quam ſæviſſimo aliorum imperio, bene atque decore geſta eſt. Item illud (Niſi) quod quidam habent codices, forte tollendum eſt. *Glar.*

Quæ cæteri miſerias vocant.] Sic Tacitus Hiſt. 4. Virgulta poſtremo & ſtirpes, & inter natas ſaxis herbas vellentes, miſeriarumque, patientiæque documenta fuere. Alio ſenſu dixit ſupra Capſenſium miſerias. *Ciaccon.*

Niſi tamen Reipublicæ pariter ac ſæviſſimo imperio bene atque decore geſta.] Ordo & ſenſus pendet à ſuperiori. Multi enim dicebant, imperatorem labores ſubire & duriſſima ſuſtinere propter ambitionem: ſed ego neſcio, utrum hoc fecerit propter ambitionem. niſi quod hoc ſolum ſcio, illum ita utiliorem fuiſſe Romanæ reipublicæ, mitem ſcilicet & manſuetum, ſed laboris patientiſſimum ſe præbendo, quam ſi crudelem & ſæviſſimum ſe præbuiſſet

in

ſumo imperio, bene, atque decore geſta. Igitur quarto denique die haud longe ab oppido Cirta ſimul undique ſpeculatores citi ſeſe oſtendunt: qua re hoſtis adeſſe intelligitur. Sed quia divorſi redeuntes, alius ab alia parte, atque omnes idem ſignificabant; conſul incertus, quonam modo aciem inſtrueret, nullo ordine commutato, advorſum omnia paratus ibidem opperitur. Igitur Iugurtham ſpes fruſtrata, qui copias in quatuor partis diſtribuerat, ratus ex omnibus æque aliquos ab tergo hoſtibus venturos. Interim Sulla, quem primum hoſtes attigerant, cohortatus ſuos, turmatim, & quam maxume confertis equis, ipſeque

in imperio. Locus iſte videtur obſcurus, niſi diligenter ſenſus conſideretur. Vult oſtendere, Marium in imperio mitem fuiſſe, & laboris patientiſſimum: & tamen reipublicæ magis profuiſſe, dum mitis eſt, & patiens laborum, quam ſi ſæviſſimus & crudeliſſimus fuiſſet, & imperioſus, ſicuti ſolent eſſe duces. Nam duces ſolent ipſi delicate & molliter vivere, & imperioſe cogere milites ad labores & pericula. Sed ipſe Marius aliter faciebat. nã Marius ſemper primus erat, qui labores & pericula ſubibat: atq; ita faciendo, non quidé ſuperbe & crudeliter imperando, milites pudore cogebat, ut facerent, quod ipſe faciebat. Et dum hoc facit, ita rempublicam magis utiliter adminiſtravit, quam ſi ſæviſſimus in imperio fuiſſet. Sed forte diceret aliquis, an fortaſſe qui crudeles & ſæviſſimi ſunt in imperio, utiles ſint reipublicæ? Salluſtius hoc ideo dicit, quia ferme hoc evenire ſolet, ut duces, niſi ſeveri ſint & imperioſi, contemnantur à militibus. Quando autem dux contemnitur, res benigne geri non poteſt. Sed hoc evenit in ducibus, qui ſine opere nihil valent. Nam dux qui neque imperio, neque opere aliquid valet, jure contemnitur. Sed Marius, quamvis mitis imperio eſſet, tamen non contemnebatur: quia opere multum valebat, & omnes ad æmulationem exemplo provocabat, ut tam reipub. proderet bene agendo, quã ſevere & duriter imperando. *Sold.* Etiam ita legitur, *Niſi tamẽ reſp. pariter ac ſæviſſimo imperio, bene atq; decore geſta omnia.* (Omnia) codices in pergamenis deſcripti non habent, & ſenſus ipſe reſpuit atque repudiat. Nam illud (Gella) ad id quod paulo ante præcedit, nempe (Reſp.) ſpectat: ubi tamen exemplar Venetum, Baſilienſe, alia pleraque Reipublicæ. Quæ res credo anſam errori præbuit, quaſi omnia ſint à Mario bene atque decore ad utilitatem Reip. geſta. *Riv. Pariter ac ſæviſſimo imperio.* Id eſt, tam utiliter quam ſi ſæviſſimo imperio Marius ea geſſiſſet. *Sold.*

Ratus ex omnibus æque aliquos ab tergo hoſtibus venturos. Vide ut acceperit verbum Æquè. Badius exponit Æque, id eſt, pariformiter. Ego exponerem, Æquè venturos, id eſt, æquali fortitudine reſtituros: ſed judicet lector. *Glarean. Ratus ex omnibus æquè aliquos ab tergo hoſtibus venturos.* Si conjecturæ locus detur (nam codices ita omnes habent) illud adverbium (Æquè) transferrem, & ita legerem: Qui copias in quatuor æque partes diſtribuerat, ratus ex omnibus aliquos ab tergo hoſtibus venturos. *Caſtil.*

que aliique Mauros invadunt: ceteri in loco manentes, ab jaculis eminus emiſſis corpora tegere, &, ſi qui in manus venerant, obtruncare. Dum eo modo equites præliantur, Bocchus cum peditibus, quos Volux filius ejus adduxerat, neque in priore pugna, in itinere morati, ad fuerant, poſtremam Romanorum aciem invadunt. Tum Marius apud primos agebat, quod ibi Iugurtha cum plurimis erat. Dein Numida, cognito Bocchi adventu, clam cum paucis ad pedites convortit: ibi Latine (nam apud Numantiam loqui didicerat) exclamat, noſtros fruſtra pugnare: paullo ante Marium ſua manu interfectum: ſimul gladium ſanguine oblitum oſtendere, quem in pugna, ſatis impigre occiſo pedite noſtro, cruentaverat. Quod ubi milites accepere, magis atrocitate rei, quam fide nuncii, terrentur: ſimulque barbari animos tollere, & in perculſos Romanos acrius incedere. Iamque paullum à fuga aberat, cum Sulla, profligatis iis, quos advorſum ierat, rediens ab latere Mauros incurrit. Bocchus ſtatim avertitur. At Iugurtha, dum ſuſtentare ſuos & prope jam adeptam victo-

Dein Numida.] Videtur de Iugurtha loqui. *Dein Numida, cognito Bocchi adventu.* Hic locus duas habet difficultates: Vnam, Iugurthane locutus hic ſit, an alius quiſpiam Numida: alteram, apud quoſnam locutus ſit. Soldus alium quempiam, non Iugurtham locutum cenſet. Badius hæret. Ego Iugurtham locutum exiſtimo. Nam de eo etiam ſupra dixerat, ſub Scipione Æmiliano apud Numantiam militaſſe, ubi Latine loqui didicerat. Et eſt ſane hoc unum ex ſtratagematis illius. Porro & ad Romanos locutum contendo, quod & Badius exiſtimavit. Nam quid attinebat Numidis Latine loqui? Verum hoc additum oportuit, quo in latere hoc factum: cum Iugurthæ oppoſitus eſſet Marius, ut paulo ante dixit autor: ut hercle non poſſet Regis ſtratagema de occiſo Mario eo latere obſcurum eſſe. Verum quia autor (clam) adjecit, veriſimile videtur clamantem Iugurtham non ad primos conſtitiſſe, ſed conceſſiſſe ad latus ſiniſtrum Romanorum, ubi A. Manlius erat. porro in dextro latere Sylla erat cum equitatu, apud primos Marius, poſtremam aciem invaſerat Bocchus. Ergo à ſiniſtro latere Iugurtha invaſit Romanos: ubi & hoc ſtratagema, quando aliquantulum aberat Marius, locum habet. *Glar.*

Apud Numantiam.] In exercitu Romano, quando Micipſa rex Numidiæ auxilia peditum & equitum miſit ad bellum Numantinum, quibus Iugurtham præfecit. *Sold.*

Oblitum.] Id eſt, inquinatum.

Fugatis

victoriam retinere cupit, circumventus ab equitibus dextra, ſiniſtra, omnibus occiſis, ſolus inter tela hoſtium vitabundus erumpit. Atque interim Marius, fugatis equitibus, accurrit auxilio ſuis, quos pelli jam acceperat. Denique hoſtes jam undique fuſi. Tum ſpectaculum horribile in campis patentibus; ſequi, fugere; occidi, capi; equi, atque viri afflicti: ac multi, vulneribus acceptis, neque fugere poſſe, neque quietem pati; niti modo, ac ſtatim concidere: poſtremo omnia, qua viſus erat, conſtrata telis, armis, cadaveribus, & inter ea humus infecta ſanguine. Poſtea loci conſul, haud dubie jam victor, pervenit in oppidum Cirtam, quo initio profectus intenderat. Eo poſt diem quintum, quam iterum barbari male pugnaverant, legati à Boccho veniunt: qui regis verbis à Mario petivere, duos quam fidiſſumos ad eum mitteret; velle de ſuo, & de populi R. commodo cum iis diſſerere. Ille ſtatim L. Sullam, & A. Manlium ire jubet. qui quamquam acciti ibant; tamen placuit verba apud regem facere; ingenium aut advorſum uti flecterent; aut cupidum pacis vehementius accenderent. Itaque Sulla, cujus facundiæ, non ætati, à Manlio conceſſum, pauca verba hujuſcemodi locutus.

Rex Bocche, magna lætitia nobis eſt, cum te talem „ virum

Fugatis equitibus, accurrit auxilio.] Scripti, fatigatis equitibus. optime. quod ſorte reponendum. non enim jam fugabantur Romani, ſed paululum à fuga aberant. *Putſch.*

Niti modo.] Id eſt, tantummodo cobantur ſurgere: ſed ſtatim cadebant, quia vulnerati erant. *Sold.*

Poſtea loci.] Id eſt, poſtea. nam Loci ſyllabica adjectio eſt, ſicuti Minime gentium.

Initio profectus intenderat.] Id eſt, ad quam urbem à principio diſcedens ire diſpoſuerat. *Sold.* *Profectus intenderat.* Proficiſci interdum eſt diſcedere, & incipere iter facere. Livius Dec. 4. libro 5. Quintius, quo profectus erat, Demetriadem contendit. Plautus Aulular. Nunc, quo profectus ſum, ibo. *Caſtil.*

Acciti.] Vocati à rege. Quanquam acciti ibant, tamen placuit ante ad regem verba facere. hoc ideo dicit, quia magis convenire videbatur, ut regem audirét, quam apud regem loquerentur, qui eos acciverat. *Sold.*

Advorſum.] Manuſcripta, Aut averſum uti flecterent: pro, à Romanis alienatum. Ita Cicero ad Atticum: Qui averſiſſimo à me animo Patris fuit. pro, maxime alieno. *Riv.*

Ad

„ virum dii monuere; ut aliquando pacem, quam bellum,
„ malles; neu te optumum cum peſſumo omnium Iugur-
„ tha miſcendo commaculares; ſimul nobis demeres acer-
„ bam neceſſitudinem, pariter te errantem, & illum ſce-
„ leratiſſumum perſequi. Ad hoc, populo R. jam à prin-
„ cipio inopi, melius viſum, amicos, quam ſervos, quære-
„ re: tutiuſque rati, volentibus, quam coactis, imperita-
„ re. Tibi vero nulla opportunior amicitia noſtra: pri-
„ mum quod procul abſumus; in quo offenſæ minumum,
„ gratia par, ac ſi prope adeſſemus: dein, quod parentes
„ abunde habemus, amicorum neque nobis, neque cui-
„ quam omnium ſatis fuit. Atque hoc utinam à principio
„ tibi placuiſſet: profecto ex P. R. ad hoc tempus multo
„ plura bona accepiſſes, quam mala perpeſſus eſſes. Sed
„ quoniam humanarum rerum fortuna pleraque regit, cui
„ ſcilicet placuit & vim, & gratiam noſtram experiri: nunc,
„ quando per illam licet, feſtina; atque, uti cœpiſti, perge.
„ Multa, atque opportuna habes, quo facilius errata offi-
„ ciis ſuperes. Poſtremo hoc in pectus tuum demitte,
„ numquam populum R. beneficiis victum eſſe. Nam, bel-
„ lo quid valeat, tute ſcis.

Ad

Ad hoc.] Sed & populus Rom. uſque à principio, quando erat pauper, ſemper melius eſſe putavit acquirere amicos, quam ſervos. Amici ſunt, qui ſponte ſe cum populo Rom. conjungunt, & ejus ſocietatem habere conantur: ſervi ſunt, qui reſiſtentes bello ſubiguntur, & ſubacti obediunt imperio pop. Rom. *Sold.*

Tutius rati, &c.] Id enim (inquit Livius libro VIII.) firmiſſimum longe imperium eſt, quo obedientes gaudent.

Quod parentes abunde habemus, amicorum.] Supra dixerat Romanis à principio melius viſum eſſe, amicos quam ſervos quærere: nunc ſervos appellat parentes Græcorum more, qui ſubditos ὑπηκόους & δεκμήρους vocant. Ergo à parendo deductum. Victorius lib. 4. cap. 16. *Ciaccon.*

A principio.] Cum Metellus (ut puto) legatos ad eum miſit. nam antea Bocchus Romam miſerat fœdus & ſocietatem petitum. *Caſt.*

Beneficiis victum.] Quia ſempe a plus reddit, quam accepit.

Nam bello quid valeat, tute ſcis.] Dixi quod populus Romanus nunquam victus eſt beneficiis: quia non eſt neceſſe ut dicam, quod è contrario injuriis etiam vinci non poteſt. Nam tu hoc ſcis: quia es expertus, quod injurias bello ulciſcitur. Et ideo non eſt neceſſe, ut dicam,

Ad ea Bocchus placide, & benigne ſimul pauca pro delicto ſuo verba facit; Se non hoſtili animo, ſed ob regnum tutandum arma cepiſſe. Nam Numidiæ partem, unde Iugurtham expulerit, jure belli ſuam factam, eam vaſtari à Mario, pati nequiviſſe: præterea, miſſis antea Romam legatis, repulſum ab amicitia. Ceterum vetera omittere, ac tum, ſi per Marium liceret, legatos ad ſenatum miſſurum. Dein, copia facta, animus barbari ab amicis flexus, quos Iugurtha, cognita legatione Sullæ, & Manlii, metuens id, quod parabatur, donis corruperat. Marius interea, exercitu in hibernaculis compoſito, cum expeditis cohortibus, & parte equitatus proficiſcitur in loca ſola, obſeſſum turrim regiam, quo Iugurtha perfugas omnis præſidium impoſuerat. Tum rurſus Bocchus, ſeu reputando, quæ ſibi duobus præliis evenerant, ſeu admonitus ab aliis amicis, quos incorruptos Iugurtha reliquerat, ex omni copia neceſſariorum quinque delegit, quorum & fides cognita, & ingenia validiſſuma erant. Eos ad Marium, ac dein, ſi placeat, Romam legatos ire jubet: agendarum rerum, & quocumque modo belli componendi licentiam ipſis

cam, quia tu ſcis & expertus es, quantum bello valeat ad injurias vindicandas: velis ergo potius experiri, ut amicus gratiam populi Romani, quam ut hoſtis vim ejus. *Sold.*

Iure belli factam ſuam.] Supra dixit, Iugurtham tertiam partem regni Numidiæ Boccho promiſiſſe, ſi una ſecum bellum ſuſciperet contra Romanos. Et ideo dicit, partem Numidiæ jure belli factam ſuam. *Sold. Iure belli.* Nõ intelligo, promiſſione Iugurthæ facta in eo bello licet enim dictum eſt, quod Iugurtha promiſerat illi tertiam partem Numidiæ, ſi voti compos evaderet, ſine regni imminutione: non tamen congrueret huic loco, ut id Bocchus confiteatur. ſic enim ſignificaret ſe mercede conductũ ad bellum alienũ, & ita pro excuſatione afferret avariciam ſuam, odioſiſſimum malũ, quod non procedit. Intelligam itaque, antequam Iugurtha illi filiam ſuam daret (niſi Bocchus ſit ſocer) motam fuiſſe litem de confinibus regni, & parte à Boccho invaſam, illi pro dote ab Iugurtha conceſſam, propter bellum, quod ab Romanis metuebat. *Bad.*

Copia facta.] Tollatur verbum (Mittendi) non enim in antiquis codicibus reperitur.

In loca ſola.] Id eſt, loca deſerta.

Licentiam.] Poteſtatem. Tacitus lib. 1. Cur veniſſet, neque augendis militum ſtipendiis, neque adlevandis laboribus, denique nulla bene faciendi licentia? & lib. 14. Statuerant, ut vellent, data etiam

ipſis permittit. Illi mature ad hiberna Romanorum proficiſcuntur. dein à Gætulis latronibus in itinere circumventi, ſpoliatique, pavidi, ſine decore ad Sullam profugiunt; quem conſul, in expeditionem proficiſcens, pro prætore reliquerat. Eos ille non pro vanis hoſtibus, uti meriti erant, ſed accurate & liberaliter habuit. Quare barbari & famam Romanorum avaritiæ falſam, & Sullam ob munificentiam in ſeſe amicum rati. Nam etiam tum largitio multis ignota erat: munificus nemo putabatur, niſi pariter volens: dona omnia in benignitate habebantur. Igitur quæſtori mandata Bocchi patefaciunt: ſimul ab eo petunt, uti fautor, conſultorque ſibi adſit: copias, fidem, magnitudinem regis ſui, & alia, quæ aut utilia, aut benevolentiæ eſſe credebant, oratione extollunt: dein, Sulla omnia pollicito, docti quo modo apud Marium, item apud ſenatum verba facerent, circiter dies XL ibidem opperiuntur. Marius poſtquam infecto negotio, quo intenderat, Cirtam redit, de adventu legatorum certior factus, illoſque, & Sullam venire jubet, itemque L. Bellienum prætorem

etiam abſolvendi licentia. Quare nō eſt, cur miretur Eraſmus, quod Iulius Capitolinus dixerit: Petiit, ut ſibi daret licētiam contendendi cum iis qui, &c. *Caſt.*

Gætulis.] Vide ſupra.

Sine decore.] Id eſt, ornatu aut apparatu legatis debito.

Pro Prætore.] Hi legati Pro Prætore alibi dicuntur à Salluſtio, & in veteribus numiſmatibus; quod extraordinaria imperia his titulis ornarentur. Sulla itaque, qui Marii quæſtor erat, Quæſtor Pro Prætore, hoc loco, ut videtur, nominandus eſſet. *Vrſin.*

Non pro vanis.] Id eſt, mendacibus & inconſtantibus hoſtibus. *Pro vanis hoſtibus.* Quippe legati regis erant, qui copia facta mittendi legatos ad Senatum, uti poſtulaverat, flexus ab amicis ſtatim eos (ſic enim par erat) minime miſerat. *Caſt.*

Nam etiam tum, &c.] Hæc ex Pacuvii Duſoreſte, à Nonio recitari video, in verbo Munes; ut fortaſſe vel à Pacuvio Salluſtius hoc ſumſerit; vel aliquid in Nonio deſideretur. *Manut.*

Dona omnia, &c.] Si quis donum alicui faciebat, non putabatur facere hoc per largitionem, videlicet ut illum corrumperet, ſed per liberalitatem, videlicet quia putaret illum dignum eſſe eo munere.

Infecto negocio.] Ita pleraq; vetera exemplaria habēt: vulgo, cōfecto negocio.

Illoq; & Syllam, &c.] In noſtris manuſcriptis locus hic manſit incorruptus. ita enim illi habent: Illoſque & Syllam ab Vtica venire jubet. præter enim priſcorum codicum auctoritatem, ſunt etiam rationes, quibus hanc eſſe ſynceram lectionē cōfirmare poſſemus. *Caſt.*

L. Bellienum.] Aliter: L. Belligerum.

Prior

rem Utica, præterea omnis undique ſenatorii ordinis: quibuſcum mandata Bocchi cognoſcit: in quibus, legatis poteſtas eundi Romam fit: ab conſule interea induciæ poſtulabantur. Ea Sullæ, & pleriſque placuere: pauci ferocius decernunt, ſcilicet ignari humanarum rerum, quæ fluxæ, & mobiles ſæpius in advorſa mutantur. Ceterum Mauri, impetratis omnibus, tres Romam profecti ſunt cum Cn. Octavio Rufone, qui quæſtor ſtipendium in Africam portaverat: duo ad regem redeunt. Ex his Bocchus cum cetera, tum maxume benignitatem, & ſtudium Sullæ accepit. Romæque legatis ejus, poſtquam, erraſſe regem, & Iugurthæ ſcelere lapſum, deprecati ſunt, amicitiam & fœdus petentibus hoc modo reſpondetur:

„ S. P. Q. R. beneficii, & injuriæ memor eſſe ſolet. „ Ceterum Boccho, quoniam pœnitet, delicti gratiam fa„ cit. fœdus & amicitia dabuntur, cum meruerit.

Quibus rebus cognitis, Bocchus per litteras à Mario petivit,

Prior lectio non diſplicet. fuit is fortaſſe pater L. Bellieni, de quo Cicero Phil. 2. mentionem fecit. legimus etiam in excuſis quibuſdam libris, L. Belliginum. *Caſt. L. Bellienum.* Ita legendum, fuit hic avunculus Catilinæ, ut teſtatur Aſconius. *Coler.*

Præterea omnis.] Dixi antea, quod conſuetudo fuit, ut conſul convocaret principes exercitus, & viros ordinis ſenatorii, cum aliquid grave atque arduum deliberandum erat: veluti ſi deditio ſuſcipienda eſſet, vel pax cum hoſte facienda, vel tale aliquid.

Quæſtor in Africam.] Hic non erat Marii Quæſtor, ſed ejus qui Africam provinciam cum imperio obtinebat. nam Sulla Quæſtor Marii erat, ut ſupra retulit Salluſt. *Ciacc.*

Poſtquam erraſſe regem.] Quidam ita legere malunt: Poſtquam erraſſe regem, & Iugurthæ ſcelere lapſum deplorati ſunt: pro, Deploraverunt, id eſt, conqueſti ſunt: antiquo more. nec tamen id veterum cujuſquam auctoritate comprobarunt. nihil enim probant, cum dicunt, veteres uſi ſunt in eadem ſignificatione populo & populor, reverto & revertor, ergo uſi ſunt deploro & deploror. In uno ex noſtris manuſcriptis ita legimus: Romæque legatis poſtquam dixerunt erraſſe regem, & Iugurthæ ſcelere lapſum deprecati ſunt. quæ vera eſt, meo judicio, & incorrupta lectio: ut ſit, & Iugurthæ ſcelere lapſum deprecati ſunt. Eadem dicendi forma ſatis apud bonos auctores frequens, qua utitur Cicero ſæpiſſime, & præſertim Epiſtolarum famil. lib. 4. ad Marcellum: Hic te unius ſolicitudines, unius etiam multæ & aſſiduæ lachrymæ C. Marcelli fratris optimi deprecantur. & contra Rullum oratione 2. Sic ſi quid deliquero, nullæ ſunt imagines, quæ me à vobis deprecentur. *Caſt.*

Fundi-

petivit, uti Sullam ad se mitteret; cujus arbitratu communibus negotiis consuleretur. Is missus cum præsidio equitum, atque peditum, funditorum Balearium: præterea

Funditorum Balearium.] Aliter: Funditorumque Balearium. Prius rectius. *Balearium.* In Baleribus insulis præstantissimi & forsan primi funditores. Balerides eas insulas Strabo nominat. Gymnesias à Græcis appellatas scribit Dioscorides & Plinius. Duæ sunt numero, quamvis Balearis in singulari usus est Suetonius. Χαλκάδες ab Apollonio vocari annotavit Gerbelius. & idem tradit ex Timæo Isacius Tzetza. Maris mediterranei insulæ sunt, juxta Hispaniam, de quibus Aristoteles in Admirandis. Hodie Majorca & Minorca indigitantur, quasi Latine diceres Major & Minor, uti eas Pomponius & Procopius quoque nominant. Sic eas etiam distinguit Antoninus, qui majorem Columbam, minorem Nuram vocat. Alteram harum Aphrodisiadem vocari scribit Isidorus, nescio qua fultus auctoritate. *Ortel. Balearium.* Eorum originem Græci conantur sibi asserere, aliis è Bœotia cum Lycophrone, aliis illos è Rhodo deducentibus. Nomen ipsum tamen Phœnicium est. Vnde recte Strabo: Ajunt autem Gymnetas à Phœnicibus Balearides dici, quia exercitationes Balearides vocant. Pœnos hujus regionis potitos aliquando constat ex Livio lib. 28. ubi de Magonis & Pœnorum classe ita loquitur: In minorem inde Balearium insulam trajecerunt, fertilem agro, viris armisque haud æque validam: Itaque egressi navibus supra portum loco munito castra locant, ac sine certamine urbe agroque potiti, duobus millibus auxiliariorum inde conscriptis, missisque Carthaginem ad hibernandum, naves subduxerunt. Iamno autem & Mago ab iis condita oppida, sicuti tradit Mela. Gens hæc aliena fuit ab omni cultu, domus illis antra fuêre, vestes, ut quidam ajunt, æstate nullę, hyeme ex pellibus. Pro unguentis, queis se inungerent, oleum lentiscinum, cum adipe suillo. Ignotum argenti pondus & auri. Vini ultra modum avidi, quo tamen carebat regio, & ita mulierosi, ut in nuptiarum solennibus cognati & amici omnes cum sponsa concumberent, priusquam ea viro permitteretur. Itaque in bello pro stipendio nihil exigebant, quam vinum & mulieres. Et pro muliere captiva λύτρῳ dabantur viri quatuor. Cadavera fustibus minutatim concerpta & in vasis recondita lapidibus obruebant. Vnicum in bello telum, fundæ tres è Melancræna seu Melancrani junci genere, quarum diversus usus. Aliæ enim propius, aliæ eminus feriebant. Vna circa caput aut circa collum, altera circa ventrem & lumbos, tertia in manu fuit. Tam certi ictus & destinati, ut raro aut nunquam à scopo aberrarent, & tam validi, ut à balista viderentur aut catapulta missi, frangerentque scuta, & galeas atq; omne genus armorum. Nempe id unum erat omnibus ab infantia studium. Et cibum puer à matre non accipiebat, nisi quem ipsa monstrante percussérat. (*quod & superius dictum*) Hinc & Baleares Græce Gymnetes dicti sunt, & insulæ Gymnesiæ propter eorum nuditatem, quia in bellum prodeunt solis instructi fundis, quo referenda hæc Hesychii: Γυμνῆτες, οἱ μὴ ἔχοντες ὅπλα, οἱ δὲ τοὺς σφενδονιστὰς οἱδὲ τοὺς γυμνοὺς μαχομένους: Id est, Gymnetes, qui sunt inermes, alii funditores exponunt, alii eos qui nudi pugnant. Sunt qui Gymnetas dici volunt, quia æstatem nudi exigunt. Ita Livius & Diodorus. *Bochart.*

Cohors

ea iere ſagittarii, & cohors Peligna cum velitaribus armis, itineris properandi cauſſa: neque his ſecus, atque aliis armis, advorſus tela hoſtium, quod ea levia ſunt, muniti. Sed in itinere, quinto denique die, Volux, filius Bocchi, repente in campis patentibus cum mille non amplius equitibus ſeſe oſtendit: qui temere & effuſe euntes, Sullæ aliiſque omnibus & numerum ampliorem vero, & hoſtilem metum efficiebant. Igitur ſe quiſque expedire: arma, atque tela tentare, intendere: timor aliquantus, ſed ſpes amplior, quippe victoribus, & advorſum eos, quos ſæpe vicerant. Interim equites, exploratum præmiſſi, rem, ut erat, quietam nunciant. Volux adveniens quæſtorem appellat: ſe à patre Boccho obviam illis ſimul, & præſidio miſſum.

Cohors Peligna.] Peligni. Peligni Italiæ populi, apud Plinium, Ptolemæum, Strabonem, alioſque. Πελίγνοι male vocantur apud Memnonem. Ex Illyrico ortos tradit Feſtus. Vulgo nunc Valva vocari, refert Cluſanus in Sulmonis urbis deſcriptione, vel Talvenſes, ut placet Leandro. *Ortel.* Dictum ſupra ex Feſto Pelignos eſſe Illyrici generis. Locus adſcribi meretur. Ita autem ſe habet: Peligni ex Illyrico orti. Inde enim profecti ductu Volſini regis, cui cognomé fuit Lucullo, partem Italiæ occuparunt. Hujus fuerunt nepotes Pacinus; à quo Pacinates; & Pelicius, à quo Peligni. Hæc ille. Quinam hi fuerint, & an omnino ulli fuerint Pacinates, nemo facile dixerit, quando nulli alorum autorum memorati, niſi Πικεντῖνες Stephani ſint, quos Pelignos eſſe alibi docuimus. Pelignos vero tametſi Illyrici fuiſſe generis ea maxime perſuadet ratio, quod Liburnorum quædam pars ex eodem Illyrico Piceni etiam agri portionem quondam tenuit; tamen alii auctores Italici generis eoſdem fuiſſe, ab Sabinis ortos tradiderunt. Ovid. Faſt. lib. II.

Et tibi cum proavis, miles Peligne, Sabinis
Convenit. ——

Marrucinis ſimulque Veſtinis ab ortu Solis hiberni continuabantur Peligni. Quos & ipſos inter μικρὰ ἔθνη, id eſt, parvas gentes cenſet Strabo lib. v. ab occaſu æquinoctiali Marſis, ab Auſtro Sammitibus jungebantur. Verſus ortum æſtivum, ac ſeptentriones à Frentanis ſubmovebantur Peligni montium jugo, quod à Raſini Sagrique confluentibus ad Fori uſque procurrit fontem. *Cluver.* Oppida illorum fuere præcipua, Sulmo, Cortimum, & Superequum.

Velitaribus armis.] Velitaria arma facit Polybius μάχαιραν, ἢ ξύστον, ἢ πάρμαν, hoc eſt, gladium, haſtam, parmam. Varro de φιλαρσυρίας: Quem ſequuntur cum rotundis velites leves parmis. *Coler.*

Neque his ſecus, &c.] Videtur dicere, hos qui velitaria portant arma, non ſecus atque alios munitos adverſus tela hoſtium, quod & ea levia ſint.

Sæpe vicerant.] Nonnulli addunt (pugnaturis,) ſed male.

miſſum. Dein eum, & proxumum diem ſine metu conjuncti eunt. Poſt, ubi caſtra locata, & diei veſper erat; repente Maurus, incerto vultu pavens, ad Sullam accurrit; dicitque ſibi ex ſpeculatoribus cognitum, Iugurtham haud procul abeſſe; ſimul, uti noctu clam ſecum profugeret, rogat, atque hortatur. Ille animo feroci negat ſe totiens fuſum Numidam pertimeſcere: virtuti ſuorum ſatis credere: etiam ſi certa peſtis adeſſet, manſurum potius, quam, proditis quos ducebat, turpi fuga incertæ, ac forſitan poſt paullo morbo interituræ vitæ parceret. Ceterum ab eodem monitus, uti noctu proficiſcerentur, conſilium adprobat: ac ſtatim milites cænatos eſſe in caſtris, igniſque quam creberrumos fieri, dein prima vigilia ſilentio egredi jubet. Iamque nocturno itinere feſſis omnibus, Sulla pariter cum ortu ſolis caſtra metabatur; cum equites Mauri nunciant, Iugurtham, circiter duum millium intervallo, ante eos conſediſſe. Quod poſtquam auditum eſt, tum vero ingens metus noſtros invadit: credere ſe proditos à Voluce, & inſidiis circumventos. Ac fuere qui dicerent manu vindicandum, neque apud illum tantum ſcelus inultum relinquendum. At Sulla, quamquam eadem exiſtumabat, tamen ab injuria Maurum prohibet: ſuos horta-

Incerto.] Id eſt, mobili & inſtabili vultu, quia in vultu colorem mutabat. *Sold.*

Animo feroci.] Id eſt, impavido, audaci, forti.

Numidam.] Seu Iugurtham. *Idem.*

Satis credere.] Id eſt, ſatis confidere. nam credere, ſignificat confidere. Virg. in Bucol.

O formoſe puer, nimium ne crede colori. *Idem.*

Etiamſi certa peſtis.] Id eſt, pernicies & mors certa.

Proditis.] vulgo, *perditis.* In vetuſtioribus eſt, Proditis: pro, deſertis. Ita & ſententia poſtulat. Nam Maurus Syllam, uti clam ſecũ noctu profugeret, hortabatur. id Sulla facturum negabat, quod turpe ſibi duceret, proditis ac deſertis iis quos ducebat, fuga ſalutem petere. *Riv.*

Igneſq; quam creberrumos fieri.] Vt hoſtes exiſtimarent eos vigilias agere, & poſt profectionem viſis ignibus adhuc illic eſſe. *Bad.*

Prima vigilia.] Romani noctem in quatuor vigilias dividebant. unde apud auctores primam, ſecundam, tertiam & quartam vigiliam invenimus, qui mos fuit etiam Græcorum, ut ex Phavorino & Suida diſcimus. *Caſt.*

Ne patiatur injuriam.] Id eſt, necem contra jus gentium. *Bad.*

Nec

hortatur, uti fortem animum gererent: ſæpe ante paucis ſtrenuis advorſus multitudinem bene pugnatum: quanto ſibi in prœlio minus peperciſſent, tanto tutiores fore, nec decere quemquam, qui manus armaverit, ab inermis pedibus auxilium petere, & in maxumo omnium metu nudum, & cæcum corpus ad hoſtis vortere. Dein Volucem, quoniam hoſtilia faceret, Iovem maxumum obteſtatus, uti ſceleris, atque perfidiæ Bocchi teſtis adeſſet, caſtris abire jubet. Ille lacrumans orare, ne ea crederet: nihil dolo factum, ac magis calliditate Iugurthæ; cui videlicet ſpeculanti iter ſuum cognitum eſſet. Ceterum, quoniam neq; ingentem multitudinem haberet; & ſpes, opeſq; ejus ex patre ſuo penderent; credere illum nihil palam auſurum, cum ipſe filius teſtis adeſſet. Quare optumum factu videri, per media ejus caſtra palam tranſire; ſeſe, vel præmiſſis, vel ibidem relictis Mauris, ſolum cum Sulla iturſi. Ea res ut in tali negotio

Nec decere quenquam, qui manus armaverit, ab inermis pedibus auxilium petere.] Nonius Marcellus, ubi agit de mutata declinatione, ita legit. vulgo, nec decere, quem manus armaverit, ab inermis pedibus auxilium petere. prior lectio mihi ſummopere probatur. eſt enim minus aſpera, & in vetuſtioribus libris reperitur. *Caſt.*

Nudum & cæcum corpus.] I. e. inerme. & ita intendit argumentũ: In maximo metu decet corpus inerme cõtra hoſtes vertere, quanto magis vos armatos decet ire contra hoſtem, & non fugere? Tota enim intentio Syllæ eſt, hortari milites, & perſuadere eis, ut non fugiant, ſed fortianimo ſint. *Soldus. Cæcum.* Cæcum autem dicit, quando ſine reſpectu per media tela erumpit: quia

Una ſalus victis, nullam ſperare ſalutem. (ſic autem fere exponitur hic locus) ſed quia negocio præpoſita utrunque ſequentium negare videntur, malim dicere: Et neque decere vertere corpus nudum, id eſt, inerme abjectis armis; & cæcum, id eſt, non habens reſpectum, quo ſe præcipitet, ut faciunt fugientes in maximo metu. *Bad.*

Nihil dolo factum.] Seu factum eſſe dicebat, ut Iugurtha iter obſideret. Nam hac de cauſa Sylla ſe à Voluce proditum eſſe credidit, quia Iugurtha copiis ſuis iter obſederat, qua tranſiturus erat. Sed hoc dolo Volucis factum non erat, ſed potius aſtutia Iugurthæ, qui per ſpeculatores iter Volucis explaverat. *Sold.*

Per media caſtra.] Mirum mihi hoc videtur, quandoquidem Sylla Iovem Maximum tanquam teſtem perfidiæ Volucis invocaverit, illud conſilium poſtea approbaſſe, ut per caſtra Iugurthæ tranſirent, cum facillime Volux, ſi voluiſſet, proditionem inſtituere potuiſſet. Quinetiam quid Iugurthæ inauſum contra Romanos? Nata vero illi erat optima ſe vindicandi occaſio. *Thyſ.*

negotio, probata: ac ſtatim profecti, quia de improviſo acceſſerant, dubio, atque hæſitante Iugurtha, incolumes tranſeunt. Dein paucis diebus, quo ire intenderant, perventum eſt. Ibi cum Boccho Numida quidam Aſpar nomine, multum, & familiariter agebat, præmiſſus ab Iugurtha, poſtquam Sullam accitum audierat, orator, & ſubdole ſpeculatum Bocchi conſilia: præterea Dabar, Maſſugradæ filius, ex gente Maſiniſſæ, ceterum materno genere impar; (nam pater ejus ex concubina ortus erat,) Mauro ob ingenii multa bona carus, acceptuſque, quem Bocchus fidum eſſe Romanis multis antea tempeſtatibus expertus, illico ad Sullam nunciatum mittit, paratum ſeſe facere, quę populus R. vellet: colloquio diem, locum, tempus ipſe deligeret: conſulta ſeſe omnia cum illo integra habere: neu Iugurthę legatum pertimeſceret; accitū eſſe, quo res communis licentius gereretur; nam ab inſidiis ejus aliter caveri nequiviſſe. Sed ego comperior, Bocchum magis Punica fide, quam ob ea, quæ prædicabat, ſimul Romanos, & Numidam ſpe pacis attinuiſſe: multumque cum animo ſuo volvere ſolitum, Iugurtham Romanis, an illi Sullam traderet: lubidinem advorſum nos, metum pro nobis ſuaſiſſe. Igitur Sulla reſpondit, pauca ſe coram Aſpare locuturum

Mauro ob ingenii multa bona carus acceptuſque.] In Veneto atque aliis, Ob ingentia facta: ſed utrum rectius, nos in medio relinquemus. Vulgata lectio magis probanda videtur. *Riv.*

Quem Bocchus fidum eſſe Romanis.] Verbum hoc poſtremum quidam tollendum putant. quaſi vero nihil referret, eſſetne Romanis fidus is, cui tantis de rebus negocium committendum erat, præſertim cum fere omnes proximi regis ab Iugurtha corrupti eſſent. *Caſt.*

Seſe omnia cum illo integra habere.] Hoc ideo dicitur, ut oſtendat ſe nihil egiſſe ſeu tractaſſe cum Aſpare legato Iugurthæ. Integrum dicitur, de quo nihil fractum aut diminutum eſt. Dicit ergo, ſe nihil quod ad pacem aut ad bellum pertineret, tractaſſe cum legato Iugurthæ: ſed omnia Syllæ integra reſervaſſe. *Sold.*

Caveri nequiſſe.] Non dicit Bocchus, ſe aliter non potuiſſe cavere ab Iugurthæ inſidiis, ſed Syllam, ideo loquitur per verbum impersonale, ut vocant Grammatici. *Caſt.*

Igitur Sylla reſpondit pauca ſe coram Aſpare locuturum.] Veteres nonnulli codices habent: Igitur Sylla pauca reſpondit coram Aſpare locuturum. *Idem.*

Vti

turum, cetera occulte, nullo, aut quam pauciſſumis præſentibus: ſimul edocet, quæ ſibi reſponderentur. Poſtquam, ſicuti voluerant, congreſſi; dicit ſe miſſum à conſule veniſſe quæſitum ab eo, pacem, an bellum agitaturus foret. Tum rex, uti præceptum fuerat, poſt diem decimum redire jubet; ac nihil etiam nunc decreviſſe, ſed illo die reſponſurum. Dein ambo in caſtra ſua digreſſi. Sed ubi plerumque noctis proceſſit, Sulla à Boccho occulte accerſitur: ab utroque tantummodo fidi interpretes adhibentur. Præterea Dabar internuncius, ſanctus vir, ex ſententia ambobus jurat: ac ſtatim rex ſic incipit:

Numquam ego ratus ſum fore, uti rex maxumus in ,, hac terra, & omnium, quos novi, opulentiſſumus, pri- ,, vato homini gratiam deberem. Et hercule Sulla, ante te ,, cognitum, multis orantibus, aliis ultro egomet opem tuli, ,, nullius indigui. Id imminutum, quod ceteri dolere ſo- ,, lent, ego lætor. Fuerit mihi pretium, eguiſſe aliquando ,, tuæ amicitiæ; qua apud animum meum nihil carius ha- ,, beo. Id adeo experiri licet: arma, viros, pecuniam, po- ,, ſtremo quidquid animo lubet, ſume, utere: &, quoad ,, vives, nunquam tibi redditam gratiam putaveris; ſemper ,, apud me integra erit: denique nihil me ſciente fruſtra ,, voles.

Uti præceptum fuerat.] Seu à Sylla: quia, ut dixi, Sylla docuit & præmonuit, ut Bocchus ita ſibi reſponderet. in hoc autem colloquio intelligimus Aſparem fuiſſe præſentem. *Sold.*

Præterea Dabar internuncius, ſanctus vir, ex ſententia ambobus jurat.] Aliter: Præterea Dabar internuncius ſancte jurat ex ſententia amborum. Senſus eſt: Dabar internuncius jurejurando affirmat, ſe fideliter utriuſque orationem interpretaturum. *Caſt.*

Homini privato.] Id eſt, qui non eſſet rex nec imperator, qualis erat Sylla *Bud.*

Gratiam deberem.] Id eſt, obligatus eſſem. Ille gratiam debet, qui ob beneficium acceptum alicui obligatus eſt.

Id imminutum.] Aliter: Id immutatum.

Precium.] Operæprecium. utile fuerit mihi, utilitati non damno, quod indiguerim amicitiæ tuæ. *Caſt.*

Et, quoad vives, nunquam tibi redditam gratiam putaveris, ſemper apud me integra erit.] Hoc eſt, donec vives, nunquam exiſtimes me tibi gratiam retuliſſe pro tuis erga me beneficiis: ſed me tibi debere ita, ac ſi nunquam tibi aliquam gratiam retuliſſem. *Sold.*

„ voles. Nam, ut ego exiſtumo, regem armis, quam mu-
„ nificentia, vinci, minus flagitioſum. Ceterum de republ.
„ veſtra, cujus curator huc miſſus es, paucis accipe. Bellum
„ ego populo Rom. neque feci, neque factum umquam vo-
„ lui: finis meos advorſum armatos armis tutus ſum. id
„ omitto: quando vobis ita placet, gerite, uti vultis, cum
„ Iugurtha bellum. Ego flumen Mulucham, quod inter
„ me & Micipſam fuit, non egrediar, neque id intrare Iu-
„ gurtham ſinam. Præterea, ſi quid meque vobiſque di-
„ gnum petiveris, haud repulſus abibis.

Ad ea Sulla pro ſe breviter, & modice; de pace, & de commu-

Bellum ego populo Romano neq; feci, neq; factum unquam volui.] Volumen noſtrũ maxime probatum ſic habet: vulgo, Bellum populo Romano nunquam paravi, neque factum volui. prius eſt in codice bibliothecæ divi Salvatoris. *Caſtil.*

Finis meos.] Mulucha flumen dividebat regnum Bocchi à regno Numidiæ. Sed Bocchus revera fines ſuos egrediens, geſſerat bellum contra Romanos in Numidia. Quomodo ergo dicit fines ſuos tutatum eſſe, cum non fines ſuos, ſed Numidiam defendere voluerit? Hoc ideo dicit, quia, ſicuti etiam ſupra dixit, partem Numidiæ jure belli factam eſſe putabat. ſed Romani hoc ferre nolebant, videlicet ut Bocchus partem Numidiæ ſibi vendicaret, & eam tanquam ſuam bello defenderet. *Sold.*

Ego flumen Mulucham, quod inter me & Micipſam fuit, non egrediar.] Hîc Iacobus quiſpiam Bononienſis Mulucha legendum contendit, non Mulucham: ſed cunctis refragantibus, quotquot ipſe viderim, exemplaribus. Tametſi, ne quid diſſimulem, è vetuſtis quidam grammaticis neutrum eſſe hoc nomen volunt. Nam Phocas: Barbara (inquit) neutri generis duo lecta ſunt apud Salluſtium nomina fluminum: hoc Mulucha, hoc Turia. Quod ad poſterius attinet, facit cum eo Probus. Diſſentit ab utroque Priſcianus ſ. Quod autem Turia (inquit) & ſimilia fluminum nomina maſculina ſint, oſtendit etiam Salluſtius, in am terminans ejus accuſativum, in ſecundo Hiſtoriarum: (Inter læva mœnium & dextrum flumen Turiam,) Nam ſi eſſet neutrum, ſimilis eſſet accuſativus nominativo. Idem ſexto: Quod autem non ſint neutra (inquit) Turia & Mulucha, & ſimilia, oſtendit etiam natura ipſius ſermonis Punici, in quo omnia nomina vel maſculina ſunt, vel fœminina. Hæc Priſcianus, cujus eſt opinio verior. *Riv. Flumen Mulucham.* Ita legi debet, quicquid dicat Phocas. vide Priſcianum ſtatim in principio libri ſexti. *Caſt.*

Haud repulſus abibis.] Pro, Impetratum à me auferes. vel, Non feres repulſam. Ita Virg.

Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.

Id eſt: ſuum quiſque honorem atque munus reportabit. *Riv.*

Ad ea Sulla pro ſe breviter, & modice; de pace, & de communibus rebus multis diſſeruit.] Valde hallucinatur heic Vrſinus, quod minus adſequeretur mentem hiſtorici; quæ hæc: reſpondiſſe biſariam-

communibus rebus multis disseruit. Denique regi patefecit, quod polliceatur, senatum & populum Rom. quoniam armis amplius valuissent, non in gratia habituros: faciundum aliquid, quod illorum magis, quam sua retulisse videretur; id adeo in promtu esse; quoniam copiam Iugurthæ haberet: quem si Romanis tradidisset, fore, ut illi plurimum deberetur: amicitiam, fœdus, Numidiæ partem, quam nunc peteret, tunc ultro adventuram. Rex primum negitare: cognationem, affinitatem, præterea fœdus interveniſſe:

bifariam Boccho Sullam; ei parti orationis, quæ de se erat, breviter & modeste; quæ de pace & rebus populi Rom. diffuse & composite. Imitatus est Tacitus lib. II. Annal. Ad ea Germanicus, de societate Romanorum Parthorumque magnifice; de adventu regis & cultus sui, cum decoro ac modestia respondit. *Gruter.*

Non in gratia habituros.] Sunt qui legunt, Non in gratiam habiturum. *Castil.*

Quam sua.] Scilicet Bocchi. Quasi dicat: Quod jam armis desistat, plus esse ad utilitatem Bocchi jam fere victi, quam Romanorum, qui victores erant. *Bad.*

Vltro.] Id est, etiamsi non requireret.

Affinitatem.] Quia, sicut supra dixit, filia Bocchi Iugurthæ nupserat.

Fœdus interveniſſe.] Scilicet inter ipsum & Iugurtham: quod quidem percutiebatur cum obtestatione deorum, & sui maledictione, si non servarent. dicebant enim: Ita fœde me percutiat magnus Iupiter, ut fœde hunc porcum macto, si pacta fœderis non servavero. *Bad. Fœderis.* Fœderum maxima semper religio fuit apud Gentes. Varius illorum percutiendorum ritus. Polybius scribit in fœdere icto inter Carthaginienses & Romanos, solitos hos fuisse per Iovem lapidem jurare. Verba ejus sunt: Romani, per Iovem lapidem secundum vetustissimum ritum, ac per Martem & Enyalium juraverunt. Ritus jurisjurandi per Iovem Lapidem fuit hujusmodi: Fœcialis sumpto in manibus lapide, postquam de fœdere inter partes convenerat, hæc verba dixit: si recte ac sine dolo malo hoc fœdus atque hoc jusjurandum facio, dii mihi cuncta fœlicia præstent: sin aliter aut ago, aut cogito, cæteris omnibus salvis in propriis legibus, in propriis Laribus, in propriis templis, in propriis sepulchris: solus ego peream, ut hic lapis è manibus meis decidet. Nec plura locutus lapidem manibus dejiciebat. Solebat quoque fœdus juxta Romanorum non solum, verum etiam aliarum gentium morem effusione sanguinis seu animalium cæde confirmari, præcipue porcæ: unde Virgil.

Post iidem inter se posito certamine reges
Armati Iovis ante aras, pateraſque tenentes
Stabant, & cæsa jungebant fœdera porca.
Talibus inter se firmabant fœdera dictis
Conspectu in medio Procerum, tum rite sacratas
In flammam jugulant pecudes, & viscera vivis
Eripiunt.

niſſe: ad hoc metuere, ne fluxa fide uſus popularium animos averteret: quîs & Iugurtha carus, & Romani inviſi eſſent. Denique ſæpius fatigatus, lenitur, & ex voluntate Sullæ omnia ſe facturum promittit. Ceterum ad ſimulandam pacem, cujus Numida, defeſſus bello, avidiſſumus, quæ utilia viſa, conſtituunt. Ita, compoſito dolo, digrediuntur. At rex poſtero die Aſparem, Iugurthæ legatum, appellat, dicitque ſibi per Dabarem ex Sulla cognitum, poſſe conditionibus bellum componi: quamobrem regis ſui ſententiam exquireret. Ille lætus in caſtra Iugurthæ proficiſcitur. Dein ab illo cuncta edoctus, properato itinere, poſt diem octavum redit ad Bocchum, & ei nunciat, Iugurtham cupere omnia, quæ imperarentur, facere; ſed Mario parum fidere: ſæpe antea cum imperatoribus Romanis pacem conventam, fruſtra fuiſſe. Ceterum Bocchus, ſi ambobus conſultum, & ratam pacem vellet, daret operam, ut una ab omnibus, quaſi de pace, in colloquium veniretur, ibiq; ſibi Sullam traderet: cum talem virum in poteſtatem habuiſſet, tum fore, uti juſſu S. P. Q. R. fœdus fieret; neque hominem nobilem non ſua ignavia, ſed ob rempubl. in hoſtium poteſtate relictum iri. Hæc Maurus ſecum ipſe diu volvens, tandem promiſit. Ceterum dolo, an vere cunctatus,

Hujus fœderis formula hæc fuit, autore Livio. Audi Iupiter, audi Pater patrate, ut illa palam prima, poſtrema ex illis tabulis cerave recitata ſunt ſine dolo malo: utque ea hic hodie rectiſſime intellecta ſunt: illis legibus Populus Romanus prior non deficiet: ſi prior defecerit publico conſilio, dolo malo, tu ille Dieſpiter populum Romanum ſic ferito, ut ego hunc porcum hodie feriam: tantoque magis ferito, quanto magis potes polleſque. Id ubi dixit, porcum ſaxo ſilice percuſſit. *Funger.* Quia ergo ſeipſos execrabantur, ſi contra fœdus feciſſent, etiam religioſi erant in iis ſervandis. Quod hic prætexit rex Bocchus.

Pacem conventam fruſtra fuiſſe.] Sicuti pax facta cum Calphurnio Beſtia conſule, & cum Aulo fratre, Albino conſule. Nam Senatus utramque pacem improbavit & reſcidit: ſicuti viſum eſt ſupra. *Sold.*

In poteſtatem.] Pro, In poteſtate. Cicero pro lege Man. Cum veſtros portus, atque eos portus, quibus vitam & ſpiritum ducitis, in prædonum fuiſſe poteſtatem ſciatis. *Caſt.*

An vere.] Aliter; An vero.

Ac

ſtatus, parum comperimus. Sed plerumque regiæ voluntates, uti vehementes, ſic mobiles, ſæpe ipſæ ſibi advorſæ. Poſtea, tempore & loco conſtituto, in colloquium uti de pace veniretur, Bocchus Sullam modo, modo Iugurthæ legatum appellare: benigne habere, idem ambobus polliceri. Illi pariter læti, ac ſpei bonæ pleni eſſe. Sed nocte ea, quæ proxuma fuit ante diem colloquio decretum, Maurus adhibitis amicis, ac ſtatim immutata voluntate, remotis ceteris dicitur ſecum ipſe multum agitaviſſe, vultu, colore, ac motu corporis pariter atq; animo varius: quę ſcilicet, tacente ipſo occulta oris immutatione patefeciſſe. Tamen poſtremo Sullam accerſiri jubet; & ex illius ſententia Numidæ inſidias tendit. Deinde, ubi dies advenit, & ei nunciatũ eſt, Iugurtham haud procul abeſſe; cum paucis amicis, & quæſtore noſtro, quaſi obvius honoris cauſſa procedit in tumulum facillumum viſu inſidiantibus. Eodem Numida cum pleriſq; neceſſariis ſuis inermis, uti dictum erat, accedit; ac ſtatim ſigno dato, undiq; ſimul ex inſidiis invaditur. Ceteri obtruncati; Iugurtha Sullæ vinctus traditur, & ab eo ad Marium de-

Ac ſtatim immutata voluntate, &c.] Hoc (Immutata voluntate) referendum eſt ad illud ſuperius dictum: Hæc Maurus ſecum ipſe diu volvens, tandem promiſit. Nam habebat tunc in animo, ut Syllam Iugurthæ traderet. Hic contra in animo habet Iugurtham tradere Syllæ. *Glar.*

Ceteris.] Hæc vox abundare videtur. *Remotis ceteris.* Quid ſi legas, Remotis arbitris? pro, Nemine præſente, ſolus ipſe exiſtens. nihil tamen immuto. *Riv.*

Occulta oris immutatione patefeciſſe.] Variant hîc antiqui codices, in pleriſque enim eſt: Occulta pectoris oris immutatione patefeciſſe: in illo autem antiquiſſimo & emendatiſſimo: Occulta cordis, oris immutatione patefeciſſe. utram vero ſequaris, idem eſt ſenſus. *Caſtil.*

Iugurtha Sullæ vinctus traditur.] De hac Iugurthæ traditione, quæ à Fauſto Sullæ filio in numiſmatibus quoque veteribus ſignata eſt. Plin. libro XXXVIII. cap. I. ſic ait: Sulla Dictator traditione Iugurthæ ſemper ſignavit. & Valerius Maximus lib. VIII. cap. XV. L. autem Sulla, etſi ad neminem Scriptorum animum direxit, tamen Iugurtha à Bocchо rege ad Marium perducto, totam ſibi laudem cupide aſſeruit, ut anulo, quo ſignatorio utebatur, ſculptam illam traditionem haberet. *Viſin.*

deductus. Per idem tempus adversum Gallos ab ducibus nostris

Per idem tempus.] Hoc ad bellum Iugurthinum non pertinet; sed causam ostendit, quare secundo Marius consul factus est. *Sold.*

Adversum Gallos.] Adversum Cimbros, ut refert Livius: vel adversum Cimbros & Teutonas, ut Valerius Max. lib. 4. cap. 7. & Paterculus lib. 2. volunt. alii autem, ut Orosius & Eutropius, Manlium & Cepionem à Cimbris, Teutonis, Tigurinis & Ambronibus victos fuisse scribunt. sed cum constet, fuisse Cimbros & Teutonas Germanos, Tigurinos vero & Ambronas, Gallos: in eam opinionem adducor, ut existimem Sallustium, cum (ut infra docebimus) id bellum Cimbricum & Teutonicum, nunquam nisi hoc loco, quod sciam, Gallicum appellatum sit: hîc Gallos etiam Germanos vocavisse, ut Gallorum nomine etiam Germani contineantur. quandoquidem etiam Germania aliquando Gallia vocata sit. Procopius de Ædificiis Iust. lib. 4. πάντες μὲν ἐξ ὁμοίου τὸν Κελτῶν πολεμοῦσιν ἱστορῶ, οἱ πάντων Γάλλοι ἐπικαλοῦνται. Satis constat Gallos omnes & Germanos uno vocabulo veteres Græcos Celtas, Romanos autem Gallos nuncupasse. quam rem etiam Volaterranus animadvertit. Germaniæ enim vocabulum (ut docent Cor. Tac. in libro de Morib. & populis Germaniæ & Strabo Geogr. lib. 7.) recens erat Sallustii tempore, & nuper additum. unde nemini mirum videri debet, si is Gallorum nomine etiam Germanos nuncupavit. Recte itaq; Livius à Manlio & Cœpione male adversus Cimbros pugnatum esse scribit, non autem adversus Gallos: ut hîc Sallustius inquit. nam (uti diximus) hîc Sallustius sub nomine Gallorum intelligit etiam Germanos. auctoritate etiam veterum comprobare possemus, Manlium & Cœpionem à Cimbris victos fuisse, id enim ex iis, quos supra citavimus, Valerio & Paterculo, item ex Cornelio Tacito, in lib. de Situ & mor. pop. Germ. & Plutarcho in Camillo & in Lucullo cognoscimus. *Cast. Adversum Gallos.* Bellatorum multitudo & principes ejus expeditionis, non Cimbri tantum, sed & majori ex parte Galli fuere, & ex Gallis potissimum Helvetii, eorumque complices. Denique ex Helvetiis maxime Tigurini atque Tugini. Cujus rei locupletissimus testis est idem Strabo lib. septimo. *Glar.*

Ducibus nostris.] Lucius Florus in Epitome Livianâ, in lib. 67.: Cajus Aurelius Scaurus fuso exercitu, à Cimbris captus est: & cum in consilium ab iis vocatus, deterreret eos, ne Alpes transirent, Italiam petituri, eo quod diceret Romanos vinci minime posse: à Belo rege, feroci juvene occisus est. Ab iisdem hostibus C. Manlius & Q. Servilius Cepio proconsules victi prælio, castrisque binis exuti sunt. Octoginta militum occisa, calonum ac lixarum quadraginta milia. Secundum populi Rom. jussionem Cepio, cujus temeritate clades accepta erat, damnatur: bona publicata sunt, primoque post regem Tarquinium imperium ei abrogatum. In triumpho Cali Marii ductus ante currum ejus Iugurtha cum duobus filiis, & in carcere necatus. Marius triumphali veste in senatum venit, quod nemo ante eum fecerat; eique propter Cimbrici belli metum continuatus per complures annos magistratus est, consulatu secundo & tertio absens consul creatus: quartum dissimulanter captans consecutus est. Cimbri vastatis omnibus, quæ circa Rhodanum & Pyrenæum sunt, per saltum in Hispaniam transgressi: ibique multa loca populati, à Celtiberis fugati sunt: reversique in Galliam, bellicosis quidem Teutonis se conjunxerunt.

noſtris Q. Cæpione, & M. Manlio male pugnatum. Quo metu Italia omnis contremuerat. Illique & uſque ad noſtram memoriam Romani ſic habuere, alia omnia virtuti ſuæ prona eſſe; cum Gallis pro ſalute, non pro gloria certari. Sed poſtquam bellum in Numidia confectum, & Iugurtham Romam vinctum adduci nunciatum eſt; Marius

xerunt. Et in libro ſequenti: Antonius prætor in Sicilia maritimos prædones perſecutus eſt. Cajus Marius conſul ſumma vi oppugnata à Teutonis & Ambronibus caſtra defendit: duobus deinde præliis circa aquas Seſtias eos hoſtes delevit, in quibus cæſa traduntur hoſtium ducenta millia, capta nonaginta. Marius abſens quintum conſul creatus eſt, triumphum oblatum, donec Cimbros vinceret, diſtulit. Cimbri repulſo ab Alpibus, fugatoque Q. Catulo proconſule, qui fauces Alpium obſederat, ad flumen Atheſim caſtellum editum inſederat, reliqueratque; ubi virtute ſua explicata fugientem proconſulem exercitumque proſecuti, in Italiam trajeciſſent: junctis ejuſdem Catuli & C. Marii exercitibus prælio victi ſunt ab eis: in quo cæſa traduntur hominum centum quadraginta millia, capta ſexaginta. Marius totius civitatis conſenſu receptus, pro duobus triumphis, qui offerebantur, uno contentus fuit. Primores civitatis, qui aliquantulum, ut novo homini, ad tantos honores evecto inviderant, conſervatam ab eo rempub. fatebantur. Hæc illic. *Badius.*

Q. Cæpione.] Corrupti duo loci ſunt apud Plutarchum; alter in Camillo, alter in Lucullo, ubi hic Scipio, non Cæpio perperam vocatur. cæterum is Q. Servilius Cæpio conſul fuerat cum C. Atilio Serrano, quem Gellius Q. Serranum nominat, anno ab V. C. 647. Val. Max. tradit Cæpionem in carcerem conjectum, ab L. Regino amico liberatum fuiſſe. conjecit enim eum in carcerem C. Norbanus tribunus plebis, ut ex lib. Cicer. 2. de Orat. diſcimus. Id vero notandum, diſſentire Strabonem à Livio, quippe qui ſcribat Cæpionis filios hæredes bona paterna diſſipaſſe, cum Livius (uti vidimus) aſſerat Cæpionis bona publicata fuiſſe. vide Gellium lib. 3. cap. 9. & Proverbium apud Eraſmum, Toloſanum aurum. *Caſt.*

M. Manlio.] Marcus is vocatur etiam ab Eutropio libro 5. & Tacito de populis Germaniæ. At Livius & Oroſius in locis ſupra citatis Cajum appellant. fuit autem conſul cum P. Rutilio Rufo anno Vrbis conditæ 641. *Idem.*

Male pugnatum.] Hoc enim dicit, quia Q. Servilius Cæpio conſul, & M. Manlius proconſul, à Gallis & Cimbris victi prelio, caſtriſq; binis exuti ſunt, militum millia octingenta occiſa, calonum & lixarum quadraginta millia. Bona Q. Cepionis, *ut ſupra vidimus*, cujus temeritate clades accepta eſt, publicata ſunt, imperium ei abrogatum eſt. *Sold.*

Romam vinctum adduci.] Ductus eſt Iugurtha cum duobus filiis vinctus in triumpho, ac mox in carcere necatus. Livius, Oroſius, Eutropius, Plutarchus. *Caſtil. Vinctum.* Iugurtham cum duobus filiis Marius in triumphum duxit, teſte Plutarcho: atque Iugurtha in carcerem poſt triumphum tractus, nuduſque in barathrum conditus eſt, ibique ſex dierum fame contabuit, ſuſpenſum ſemper ſpe vitæ ſpiritum trahens, ut ita Manibus fratrum, quos ſcelerate enecaverat, egregie parentaret. Numidia hoc bello

in Pro-

Marius conſul abſens factus eſt; & ei decreta provincia Gallia; iſque Kalendis Ianuar. magna gloria conſul triumphavit. Ex ea tempeſtate ſpes, atque opes civitatis in illo ſitæ erant.

in Provinciæ formam redacta non eſt, ut quidam ſcribunt: obſervo namque Numidiam Regibus P.R. ſociis quatuor fuiſſe donatam, Hiempſali, qui Marium exulem fovit, teſte Plutarcho; Hiarbæ, qui quod Marianas partes adjuverat, Sullæ auſpiciis per Cn. Pompeium victus & captus eſt, qui Numidiam cum Gætulis Hiempſali (ut Cicero in Agraria teſtatur) tradidit. Hiempſali Iuba filius ſucceſſit, quem Cæſar, quod Pompeii partes ſequeretur, profligavit, vicit, Numidiamque occupavit, & provinciam fecit. (Ita Hirtius & Dion.) Criſpumque Salluſtium ei primum præfecit. *Stad.* De Iugurthæ captivitate ita Florus: ſic fraudulentiſſimus regum, fraude ſoceri ſui in inſidias deductus eſt, & Sullæ in manus traditus, tandemque opertum catenis Iugurtham in triumpho populus Romanus aſpexit. Sed ille quoque, quamvis victus, & vinctus, vidit Vrbem; quam venalem & quandoque perituram, ſi habuiſſet emptorem, fruſtra cecinerat. Tamen ut venalis fuiſſet, habuit emptorem: & quum ille non evaſerit, certum erit eam non eſſe perituram.

Marius conſul abſens factus eſt.] Id per leges Romanas fieri non poterat, ſed in tanto periculo legibus ſolutus eſt. vide Plutarchum. *Idem.*

Triumphavit.] Vide ſupra p. 83. & ſeq.

Ea tempeſtate.] Id eſt, victis Cimbris, tertium Romæ conditorem Marium populus Rom. appellabat. ut auctor eſt Plutarchus. *Bad.*

Finis Belli Iugurthini.

C. CRISPI SALLVSTII HISTORIARVM FRAGMENTA.

LIB. I.

REs populi R. M. Lepido, Q. Catulo Coſſ. ac deinde militiæ & domi geſtas compoſui. *Donatus & Pomp. Meſſalinus.*

Cato

Res populi.] In tanta rerum antiquarum obſcuritate, tamq; denſis errorum tenebris, quę prima ſint in his C. Salluſtii Criſpi hiſtoriis, quæ ſecunda; difficilis eſt dijudicatio, atque eo difficilior; quod neq; veteres eam rem oratione perſecuti ſunt: & ſi qui ætatis poſterioris idem agere tentarunt, iiſdem etiam veſtigiis, quibus inſiſtimus, inhærere, & per omne ſcriptorum genus errare debuerunt: neque certam aliquam ſcribendi rationem, quaſi viam, tenere potuerunt. Igitur nos, quibus in rebus hujuſmodi diligentius inquirendis induſtriam graviorum diſciplinarum tractatio negavit, & in inveniendis ingenium, natura ſatis parce eſt clargita, ita hæc hiſtoriæ Salluſtianæ fragmenta, & veluti è naufragio tabulas, componemus, ut ſi navem integram & ſartam tectam eſſe præſtare non poſſimus: (quis enim id ſperet?) ſaltem efficiamus, ut minus lacera, minuſque diſſipata, & in partes pauciores diſſoluta eſſe videatur. Hæc autem primo hiſtoriæ loco poſui, quod Tib. Donatus ſub initium Æneidos, Virgilium, qui prius rem, deinde poſuerit perſonam, ita tueatur; ut Salluſtium omni metrorum ratione liberum ſic hiſtoriam cœpiſſe ſcribat, primo ut rem, mox pop. Rom. perſonam poneret. Adde quod Auſonius in protreptico ſuo, hiſtoriarum Salluſtii argumentum breviter recenſens, ita canat:

Iam facinus, Catilina, tuum, Lepidique tumultum,
Ab Lepido & Catulo jam res & tempora Romæ
Orſus, bis ſenos ſeriem connecto per annos:
Iam lego civili miſſum Maverte duellum,
Movit quod ſocio Sertorius exſul Ibero.

Quæ Auſonii ac Donati, commode, nī fallor, ad hæc verba referri poſſunt. quæ cum bis à Priſciano, primo genitivum (Romæ) pro adverbio notante, deinde idem poſterius repetente, tum vero etiam apud Rufinum, ſive quis alius auctor eſt libelli de *Metris Comicis*, à Pompeio

Cato Romani generis diſſertiſſimus multa paucis abſolvit. *Servius & Acron.*

Fan-

peio Meſſallino adducuntur. Meſſalini verba ex libro *de Pedibus & numeris oratorum* adſcribam. neque enim parum ad eam, quam exprimendam curavi, ſcripturam confirmandam, & vero multum ad Priſcianum vehementer duobus libris xv. in locis corruptum emendandum faciunt. *Nunc ſi videatur*, inquit, *Salluſtianæ periodi numeros inſpiciamus. Res popu*, dactylus, *li Romani Marco*, tres ſpondei. *Lepido.* anapæſtus. *Quincto Catulo.* ſpondeus & anapæſtus. *Conſulibus.* pęan primus. *ac deinde.* dichoreus ſive ditrochæus. *militi.* dactylus. *& domi.* creticus. *geſtas.* ſpondeus. *compoſui.* choriambus. Hactenus ille. quod ita certum loci hujus conſtituendi argumentũ ſit, ut vehementer mirer homines quoſdam, cum in hunc ſcriptorem incidiſſent, magis etiam, quaſi dedita opera ejus ſcripturam vitiare voluiſſe: tamen & apud Meſſalinum & apud Rufinum, copulam (*&*), ex veteribus Priſciani libris, cum in alio etiam vulgato exſtaret, neceſſario repoſui. Fuerunt conſules M. Aimilius Q. F. M. N. Lepidus, & Q. Lutatius Q. F. Q. N. Catulus, anno V. CIↃCLXXV. *Carrio.*

Cato.] Is eſt M. Porcius Cato Cenſorius, Hiſtoricus eximius, & aliis quoque nominibus laudatiſſimus. Siquidem, ut Plinius ſcribit lib. VII. cap. XXVII. tres ſummas in homine res præſtitiſſe exiſtimatus eſt, optimus Orator, optimus Imperator, optimus Senator. Cujus & illud proprium, ut ibidem dicitur, quater & quadragies cauſam dixiſſe; nec quenquam ſæpius poſtulatum, & ſemper abſolutum. Vnde & Elogium ejus apud Valer. Max. lib. VIII. cap. VII. Vitam ejus ſcripſit Plutarchus. Florere cœpit bello Punico ſecundo, in quo ſub Fabio Maximo militavit. Vitam autem produxit uſque ad bellum Punicum tertium, ad quod ille imprimis concitavit Romanos. Scripſit præter Grammaticos etiam libros de Re militari, Vegetio teſte. Sed præcipue celebres ſunt Originum libri, in quibus non tantum Italicarum urbium origines, auctore Dionyſio, ſed & res geſtas Populi Romani perſecutus eſt, ut Feſtus teſtatur. Quid continuerint hi libri, & quæ ejus vita fuerit, egregie oſtendit Cornelius Nepos: In omnibus rebus ſingulari fuit prudentia, & induſtria: nam & agricola ſolers, & Reip. peritus, & Iuriſconſultus, & magnus Imperator, & probabilis orator, & cupidiſſimus literarum fuit. Quarum ſtudium etſi ſenior arripuerat, tamen tantum progreſſum fecit, ut non facile reperire poſſis, neque de Græcis neque de Italicis rebus, quod ei fuerit incognitum. Ab adoleſcentia confecit orationes: ſenex hiſtorias ſcribere inſtituit, quarum ſunt libri ſeptem. Primus continet res geſtas regum populi Romani. Secundus & tertius, unde quæque civitas orta ſit Italiea: ob quam rem omnes, *Origines* videtur appellaſſe. In quarto autem bellum Punicum primum, & quincto ſecundum. Atque hæc omnia ſint capitulatim dicta. Reliqua bella pari modo perſecutus eſt, uſque ad Prætoram Serg. Galbæ, qui diripuit Luſitanos. Atque horum bellorum duces non nominavit, ſed ſine nominibus res notavit. In iiſdem expoſuit, quę in Italia Hiſpaniaque viderentur admiranda. In quibus multa induſtria, & diligentia compâret, multa doctrina. Hæc C. Nepos. Atque hi libri iidem ſunt cum Hiſtoriarum libris, ſecus atque Colerus exiſtimat. Cicero ejus Orationes atque Originum libros impenſe laudat. In orationibus omnes oratorias virtutes extollit idem Cicero, florem & lumen eloquentiæ in

Origi-

Fannius vere. *Victorinus.*

Nos in tanta doctiſſimorum hominum copia. *Servius.*

Neque me diverſa pars in civilibus armis movit à vero. *Aruſianus.*

Nobis primæ diſſenſiones vitio humani ingenii evenêre: quod inquies, atque indomitum, ſemper in certamine libertatis, aut gloriæ, aut dominationis agit. *Priſcianus.*

Nam à primordio urbis ad bellum Perſi Macedonicum. *Idem.*

Res

Originum libris laudat; etſi hæc non probet Brutus. *Voſſius.*

Fannius.] Duo fuere Fannii, cujus utriuſque meminit in Bruto Cicero: Horum ætatibus adjuncti duo C. Fannii, Caii Marcique filii fuerunt: quorum Caii filius, qui conſul cum Domitio fuit, unam orationem de ſociis & nomine Latino, contra Gracchum reliquit: ſane & bonam & nobilem. *& poſt aliqua:* Alter autem & Fannius M. F. C. Lælii gener, & moribus, & ipſo genere dicendi durior. Is ſoceri inſtituto, (quem, quia cooptatus in Augurum collegium non erat, non admodum diligebat: præſertim cum ille Q. Scævolam ſibi, minorem natu generum prætuliſſet: cui tamen Lælius ſe excuſans, non genero minori dixit ſe illud, ſed majori filiæ detuliſſe) is tamen inſtituto Lælii Panætium audiverat: ejus omnis in dicendo facultas ex hiſtoria ipſius non ineleganter ſcripta perſpici poteſt: quæ neque nimis eſt infans, neque perfecte diſerta. Ejus quoque Annalium meminit Cicero primo de LL. & lib. II. de Orat. item ad Atticum lib. XII. epiſt. v. ubi & indicat à Bruto fuiſſe in compendium redactos. *Voſſ.*

In tanta doctiſſimorum.] Locutus fuerat arbitror de Cælio, Rutilio, Pictore, Quadrigario, Antiate, Siſenna, præcipuis Hiſtoricis, ſeque omnibus ætate præcedentibus. His adde & Venonium ex Cic. I. de leg. & lib. 12. ad Atticum. *Coler.*

Perſi.] Perſes Philippi ex pellice Gnathænia filius, Demetrium fratrem juſta matreſamilias ortum, regnique ſucceſſorem, invidia, calumniis, & confictis criminationibus apud patrem pernicioſe degravatum, ex inſidiis & patris mandato, ut per Didam Pæoniæ prætorem veneno interficeretur, effecit. Philippus mœrore ob innoxii filii mortem ſenioque conſumptus, in apparatu belli contra Romanos moritur. Perſes, regnum, quod parricidio ſcelereque occupaverat, accipit, & quaſi hæreditarium ſibi cum P. Romano à patre bellum relictum eſſet, ita omnia conſilia ad ejus apparatum & cauſas convertit, regeſque populi Romani ſocios invadit, Abrupolin Sapæorum regulum regno expellit, Aretarum Illyriorum interfecit. Eumenem Pergamenorum regem Delphis graviſſime per ſubmiſſos percuſſores affligit, Græciam contra Rom. ad arma ſollicitat, Legatos P. Romani ad res repetendas miſſos, ſuperbe & contemptim exceptos, regni finibus intra triduum exire compellit: atq; iis de cauſis ipſi bellum indictum eſt, quod à Perſe Perſicum, & Macedonicum ſecundum dictum eſt. P. Licinius Craſſus Coſ. contra regem profectus, tertio & viceſimo anno, ex quo petenti Philippo pax data erat; equeſtri prælio ad Sycurium

Theſſaliæ

„ voles. Nam, ut ego existumo, regem armis, quam mu-
„ nificentia, vinci, minus flagitiosum. Ceterum de republ.
„ vestra, cujus curator huc missus es, paucis accipe. Bellum
„ ego populo Rom. neque feci, neque factum umquam vo-
„ lui: finis meos advorsum armatos armis tutus sum. id
„ omitto: quando vobis ita placet, gerite, uti vultis, cum
„ Iugurtha bellum. Ego flumen Mulucham, quod inter
„ me & Micipsam fuit, non egrediar, neque id intrare Iu-
„ gurtham sinam. Præterea, si quid meque vobisque di-
„ gnum petiveris, haud repulsus abibis.

Ad ea Sulla pro se breviter, & modice; de pace, & de commu-

Bellum ego populo Romano neq; feci, neq; factum unquam volui.] Volumen nostrũ maxime probatum sic habet: vulgo, Bellum populo Romano nunquam paravi, neque factum volui. prius est in codice bibliothecæ divi Salvatoris. *Castil.*

Finis meos.] Mulucha flumen dividebat regnum Bocchi à regno Numidiæ. Sed Bocchus revera fines suos egrediens, gesserat bellum contra Romanos in Numidia. Quomodo ergo dicit fines suos tutatum esse, cum non fines suos, sed Numidiam defendere voluerit? Hoc ideo dicit, quia, sicuti etiam supra dixit, partem Numidiæ jure belli factam esse putabat. sed Romani hoc ferre nolebant, videlicet ut Bocchus partem Numidiæ sibi vendicaret, & eam tanquam suam bello defenderet. *Sold.*

Ego flumen Mulucham, quod inter me & Micipsam fuit, non egrediar.] Hîc Iacobus quispiam Bononiensis Mulucha legendum contendit, non Mulucham: sed cunctis refragantibus, quotquot ipse viderim, exemplaribus. Tametsi, ne quid dissimulem, è vetustis quidam grammaticis neutrum esse hoc nomen volunt. Nam Phocas: Barbara (inquit) neutri generis duo lecta sunt apud Sallustium nomina fluminum: hoc Mulucha, hoc Turia. Quod ad posterius attinet, facit cum eo Probus. Dissentit ab utroque Priscianus ς. Quod autem Turia (inquit) & similia fluminum nomina masculina sint, ostendit etiam Sallustius, in am terminans ejus accusativum, in secundo Historiarum: (Inter læva mœnium & dextrum flumen Turiam.) Nam si esset neutrum, similis esset accusativus nominativo. Idem sexto: Quod autem non sint neutra (inquit) Turia & Mulucha, & similia, ostendit etiam natura ipsius sermonis Punici, in quo omnia nomina vel masculina sunt, vel fœminina. Hæc Priscianus, cujus est opinio verior. *Riv. Flumen Mulucham.* Ita legi debet, quicquid dicat Phocas. vide Priscianum statim in principio libri sexti. *Cast.*

Haud repulsus abibis.] Pro, Impetratum à me auferes. vel, Non feres repulsam. Ita Virg.

Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.

Id est: suum quisque honorem atque munus reportabit. *Riv.*

Ad ea Sulla pro se breviter, & modice; de pace, & de communibus rebus multis differuit.] Valde hallucinatur heic Vrsinus, quod minus adsequeretur mentem historici; quæ hæc: respondisse bisariam-

communibus rebus multis differuit. Denique regi patefecit, quod polliceatur, ſenatum & populum Rom. quoniam armis amplius valuiſſent, non in gratia habituros: faciundum aliquid, quod illorum magis, quam ſua retuliſſe videretur; id adeo in promtu eſſe; quoniam copiam Iugurthæ haberet: quem ſi Romanis tradidiſſet, fore, ut illi plurimum deberetur: amicitiam, fœdus, Numidiæ partem, quam nunc peteret, tunc ultro adventuram. Rex primum negitare: cognationem, affinitatem, præterea fœdus interveniſſe:

bifariam Boccho Sullam; ei parti orationis, quæ de ſe erat, breviter & modeſte; quæ de pace & rebus populi Rom. diffuſe & compoſite. Imitatus eſt Tacitus lib. II. Annal. Ad ea Germanicus, de ſocietate Romanorum Parthorumque magnifice; de adventu regis & cultus ſui, cum decoro ac modeſtia reſpondit. *Gruter.*

Non in gratia habituros.] Sunt qui legunt, Non in gratiam habiturum. *Caſtil.*

Quam ſua.] Scilicet Bocchi. Quaſi dicat: Quod jam armis deſiſtat, plus eſſe ad utilitatem Bocchi jam fere victi, quam Romanorum, qui victores erant. *Bad.*

Vltro.] Id eſt, etiamſi non requireret.

Affinitatem.] Quia, ſicut ſupra dixit, filia Bocchi Iugurthæ nupſerat.

Fœdus interveniſſe.] Scilicet inter ipſum & Iugurtham: quod quidem percutiebatur cum obteſtatione deorum, & ſui maledictione, ſi non ſervarent. dicebant enim: Ita fœde me percutiat magnus Iupiter, ut fœde hunc porcum macto, ſi pacta fœderis non ſervavero. *Bad. Fœderis.* Fœderum maxima ſemper religio fuit apud Gentes. Varius illorum percutiendorum ritus. Polybius ſcribit in fœdere icto inter Carthaginienſes & Romanos, ſolitos hos fuiſſe per Iovem lapidem jurare. Verba ejus ſunt: Romani, per Iovem lapidem ſecundum vetuſtiſſimum ritum, ac per Martem & Enyalium juraverunt. Ritus jurisjurandi per Iovem Lapidem fuit hujuſmodi: Fœcialis ſumpto in manibus lapide, poſtquam de fœdere inter partes convenerat, hæc verba dixit: ſi recte ac ſine dolo malo hoc fœdus atque hoc jusjurandum facio, dii mihi cuncta fœlicia præſtent: ſin aliter aut ago, aut cogito, cæteris omnibus ſalvis in propriis legibus, in propriis Laribus, in propriis templis, in propriis ſepulchris: ſolus ego peream, ut hic lapis è manibus meis decidet. Nec plura locutus lapidem manibus dejiciebat. Solebat quoque fœdus juxta Romanorum non ſolum, verum etiam aliarum gentium morem effuſione ſanguinis ſeu animalium cæde confirmari, præcipue porcæ: unde Virgil.

Poſt iidem inter ſe poſito certamine reges
Armati Iovis ante aras, pateraſque tenentes
Stabant, & caſa jungebant fœdera porca.
Talibus inter ſe firmabant fœdera dictis
Conſpectu in medio Procerum, tum rite ſacratas
In flammam jugulant pecudes, & viſcera vivis
Eripiunt.

niſſe: ad hoc metuere, ne fluxa fide uſus popularium animos averteret: quîs & Iugurtha carus, & Romani inviſi eſſent. Denique ſæpius fatigatus, lenitur, & ex voluntate Sullæ omnia ſe facturum promittit. Ceterum ad ſimulandam pacem, cujus Numida, defeſſus bello, avidiſſumus, quæ utilia viſa, conſtituunt. Ita, compoſito dolo, digrediuntur. At rex poſtero die Aſparem, Iugurthæ legatum, appellat, dicitque ſibi per Dabarem ex Sulla cognitum, poſſe conditionibus bellum componi: quamobrem regis ſui ſententiam exquireret. Ille lætus in caſtra Iugurthæ proficiſcitur. Dein ab illo cuncta edoctus, properato itinere, poſt diem octavum redit ad Bocchum, & ei nunciat, Iugurtham cupere omnia, quæ imperarentur, facere; ſed Mario parum fidere: ſæpe antea cum imperatoribus Romanis pacem conventam, fruſtra fuiſſe. Ceterum Bocchus, ſi ambobus conſultum, & ratam pacem vellet, daret operam, ut una ab omnibus, quaſi de pace, in colloquium veniretur, ibiq; ſibi Sullam traderet: cum talem virum in poteſtatem habuiſſet, tum fore, uti juſſu S. P. Q. R. fœdus fieret; neque hominem nobilem non ſua ignavia, ſed ob rempubl. in hoſtium poteſtate relictum iri. Hæc Maurus ſecum ipſe diu volvens, tandem promiſit. Ceterum dolo, an vere cunctatus,

Hujus fœderis formula hæc fuit, autore Livio. Audi Iupiter, audi Pater patrate, ut illa palam prima, poſtrema ex illis tabulis cerave recitata ſunt ſine dolo malo: utque ea hic hodie rectiſſime intellecta ſunt: illis legibus Populus Romanus prior non deficiet: ſi prior defecerit publico conſilio, dolo malo, tu ille Dieſpiter populum Romanum ſic ferito, ut ego hunc porcum hodie feriam: tantoque magis ferito, quanto magis potes polleſque. Id ubi dixit, porcum ſaxo ſilice percuſſit. *Funger.* Quia ergo ſeipſos execrabantur, ſi contra fœdus feciſſent, etiam religioſi erant in iis ſervandis. Quod hic prætexit rex Bocchus.

Pacem conventam fruſtra fuiſſe.] Sicuti pax facta cum Calphurnio Beſtia conſule, & cum Aulo fratre, Albino conſule. Nam Senatus utramque pacem improbavit & reſcidit: ſicuti viſum eſt ſupra. *Sold.*

In poteſtatem.] Pro, In poteſtate. Cicero pro lege Man. Cum veſtros portus, atque eos portus, quibus vitam & ſpiritum ducitis, in prædonum fuiſſe poteſtatem ſciatis. *Caſt.*

An vere.] Aliter: An vero.

Ac

ctatus, parum comperimus. Sed plerumque regiæ voluntates, uti vehementes, ſic mobiles, ſæpe ipſæ ſibi advorſæ. Poſtea, tempore & loco conſtituto, in colloquium uti de pace veniretur, Bocchus Sullam modo, modo Iugurthæ legatum appellare: benigne habere, idem ambobus polliceri. Illi pariter læti, ac ſpei bonæ pleni eſſe. Sed nocte ea, quæ proxuma fuit ante diem colloquio decretum, Maurus adhibitis amicis, ac ſtatim immutata voluntate, remotis ceteris dicitur ſecum ipſe multum agitaviſſe, vultu, colore, ac motu corporis pariter atq; animo varius: quę ſcilicet, tacente ipſo occulta oris immutatione patefeciſſe. Tamen poſtremo Sullam accerſiri jubet; & ex illius ſententia Numidæ inſidias tendit. Deinde, ubi dies advenit, & ei nunciatũ eſt, Iugurtham haud procul abeſſe; cum paucis amicis, & quæſtore noſtro, quaſi obvius honoris cauſſa procedit in tumulum facillimum viſu inſidiantibus. Eodem Numida cum pleriſq; neceſſariis ſuis inermis, uti dictum erat, accedit; ac ſtatim ſigno dato, undiq; ſimul ex inſidiis invaditur. Ceteri obtruncati; Iugurtha Sullæ vinctus traditur, & ab eo ad Marium de-

Ac ſtatim immutata voluntate, &c.] Hoc (Immutata voluntate) referendum eſt ad illud ſuperius dictum: Hæc Maurus ſecum ipſe diu vòlvens, tandem promiſit. Nam habebat tunc in animo, ut Syllam Iugurthæ traderet. Hic contra in animo habet Iugurtham tradere Syllæ. *Glar.*

Ceteris.] Hæc vox abundare videtur. *Remotis ceteris.* Quid ſi legas, Remotis arbitris? pro, Nemine præſente, ſolus ipſe exiſtens. nihil tamen immuto. *Riv.*

Occulta oris immutatione patefeciſſe.] Variant hîc antiqui codices, in pleriſque enim eſt: Occulta pectoris oris immutatione patefeciſſe: in illo autem antiquiſſimo & emendatiſſimo: Occulta cordis, oris immutatione patefeciſſe. utram vero ſequaris, idem eſt ſenſus. *Caſtil.*

Iugurtha Sullæ vinctus traditur.] De hac Iugurthæ traditione, quæ à Fauſto Sullæ filio in numiſmatibus quoque veteribus ſignata eſt. Plin. libro XXXVIII. cap. I. ſic ait: Sulla Dictator traditione Iugurthæ ſemper ſignavit. & Valerius Maximus lib. VIII. cap. XV. L. autem Sulla, etſi ad neminem Scriptorum animum direxit, tamen Iugurtha à Bocchо rege ad Marium perducto, totam ſibi laudem cupide aſſeruit, ut anulo, quo ſignatorio utebatur, ſculptam illam traditionem haberet. *Viſin.*

deductus. Per idem tempus adversum Gallos ab ducibus nostris

Per idem tempus.] Hoc ad bellum Iugurthinum non pertinet; sed causam ostendit, quare secundo Marius consul factus est. *Sold.*

Adversum Gallos.] Adversum Cimbros, ut refert Livius: vel adversum Cimbros & Teutonas, ut Valerius Max. lib. 4. cap. 7. & Paterculus lib. 2. volunt. alii autem, ut Orosius & Eutropius, Manlium & Cępionem à Cimbris, Teutonis, Tigurinis & Ambronibus victos fuisse scribunt. sed cum constet, fuisse Cimbros & Teutonas Germanos, Tigurinos vero & Ambronas, Gallos: in eam opinionem adducor, ut existimem Sallustium, cum (ut infra docebimus) id bellum Cimbricum & Teutonicum, nunquam nisi hoc loco, quod sciam, Gallicum appellatum sit: hîc Gallos etiam Germanos vocavisse, ut Gallorum nomine etiam Germani contineantur. quandoquidem etiam Germania aliquando Gallia vocata sit. Procopius de Ædificiis Iust. lib. 4. κάτειζι μὲν ἐξ ἀρχῆς τὴν Κελτῶν πολεμῆσαι ἱστορίαν, οἱ πάντῃ Γάλλοι ἐπικαλοῦνται. Satis constat Gallos omnes & Germanos uno vocabulo veteres Græcos Celtas, Romanos autem Gallos nuncupasse. quam rem etiam Volaterranus animadvertit. Germaniæ enim vocabulum (ut docent Cor. Tac. in libro de Morib. & populis Germaniæ & Strabo Geogr. lib. 7.) recens erat Sallustii tempore, & nuper additum. unde nemini mirum videri debet, si is Gallorum nomine etiam Germanos nuncupavit. Recte itaq; Livius à Manlio & Cœpione male adversus Cimbros pugnatum esse scribit, non autem adversus Gallos: ut hîc Sallustius inquit. nam (uti diximus) hîc Sallustius sub nomine Gallorum intelligit etiam Germanos. auctoritate etiam veterum comprobare possemus, Manlium & Cœpionem à Cimbris victos fuisse, id enim ex iis, quos supra citavimus, Valerio & Paterculo, item ex Cornelio Tacito, in lib. de Situ & mor. pop. Germ. & Plutarcho in Camillo & in Lucullo cognoscimus. *Cast. Adversum Gallos.* Bellatorum multitudo & principes ejus expeditionis, non Cimbri tantum, sed & majori ex parte Galli fuere, & ex Gallis potissimum Helvetii, eorumque complices. Denique ex Helvetiis maxime Tigurini atque Tugini. Cujus rei locupletissimus testis est idem Strabo lib. septimo. *Glar.*

Ducibus nostris.] Lucius Florus in Epitome Livianâ, in lib. 67.: Cajus Aurelius Scaurus fuso exercitu, à Cimbris captus est: & cum in consilium ab iis vocatus, deterreret eos, ne Alpes transirent, Italiam petituri, eo quod diceret Romanos vinci minime posse: à Belo rege, feroci juvene occisus est. Ab iisdem hostibus C. Manlius & Q. Servilius Cepio proconsules victi prælio, castrisque binis exuti sunt. Octoginta militum occisa, calonum ac lixarum quadraginta milia. Secundum populi Rom. jussionem Cepio, cujus temeritate clades accepta erat, damnatur: bona publicata sunt, primoque post regem Tarquinium imperium ei abrogatum. In triumpho Caii Marii ductus ante currum ejus Iugurtha cum duobus filiis, & in carcere necatus. Marius triumphali veste in senatum venit, quod nemo ante eum fecerat; eique propter Cimbrici belli metum continuatus per complures annos magistratus est, consulatu secundo & tertio absens consul creatus: quartum dissimulanter captans consecutus est. Cimbri vastatis omnibus, quæ circa Rhodanum & Pyrenæum sunt, per saltum in Hispaniam transgressi; ibique multa loca populati, à Celtiberis fugati sunt: reversique in Galliam, bellicosis quidem Teutonis se conjunxerunt.

noſtris Q. Cæpione, & M. Manlio male pugnatum. Quo metu Italia omnis contremuerat. Illique & uſque ad noſtram memoriam Romani ſic habuere, alia omnia virtuti ſuæ prona eſſe; cum Gallis pro ſalute, non pro gloria certari. Sed poſtquam bellum in Numidia confectum, & Iugurtham Romam vinctum adduci nunciatum eſt; Marius

xerunt. Et in libro ſequenti: Antonius prætor in Sicilia maritimos prædones perſecutus eſt. Cajus Marius conſul ſumma vi oppugnata à Teutonis & Ambronibus caſtra defendit: duobus deinde præliis circa aquas Seſtias eos hoſtes delevit, in quibus cæſa traduntur hoſtium ducenta millia, capta nonaginta. Marius abſens quintum conſul creatus eſt, triumphum oblatum, donec Cimbros vinceret, diſtulit. Cimbri repulſo ab Alpibus, fugatoque Q. Catulo proconſule, qui fauces Alpium obſederat, ad flumen Atheſim caſtellum editum inſederat, reliqueratque; ubi virtute ſua explicata fugientem proconſulem exercitumque proſecuti, in Italiam trajeciſſent: junctis ejuſdem Catuli & C. Marii exercitibus prælio victi ſunt ab eis: in quo cæſa traduntur hominum centum quadraginta millia, capta ſexaginta. Marius totius civitatis conſenſu receptus, pro duobus triumphis, qui offerebantur, uno contentus fuit. Primores civitatis, qui aliquantulum, ut novo homini, ad tantos honores evecto inviderant, conſervatam ab eo rempub. fatebantur. Hæc illic. *Badius.*

Q. Cæpione.] Corrupti duo loci ſunt apud Plutarchum; alter in Camillo, alter in Lucullo, ubi hic Scipio, non Cæpio perperam vocatur. cæterum is Q. Servilius Cæpio conſul fuerat cum C. Atilio Serrano, quem Gellius Q. Serranum nominat, anno ab V. C. 647. Val. Max. tradit Cæpionem in carcerem conjectum, ab L. Regino amico liberatum fuiſſe. conjecit enim eum in carcerem C. Norbanus tribunus plebis, ut ex lib. Cicer. 2. de Orat. diſcimus. Id vero notandum, diſſentire Strabonem à Livio, quippe qui ſcribat Cæpionis filios hæredes bona paterna diſſipaſſe. cum Livius (uti vidimus) aſſerat Cæpionis bona publicata fuiſſe. vide Gellium lib. 3. cap. 9. & Proverbium apud Eraſmum, Toloſanum aurum. *Caſt.*

M. Manlio.] Marcus is vocatur etiam ab Eutropio libro 5. & Tacito de populis Germaniæ. At Livius & Oroſius in locis ſupra citatis Cajum appellant. fuit autem conſul cum P. Rutilio Rufo anno Vrbis conditæ 641. *Idem.*

Male pugnatum.] Hoc enim dicit, quia Q. Servilius Cæpio conſul, & M. Manlius proconſul, à Gallis & Cimbris victi prelio, caſtriſq; binis exuti ſunt, militum millia octingenta occiſa, calonum & lixarum quadraginta millia. Bona Q. Cepionis, *ut ſupra vidimus*, cujus temeritate clades accepta eſt, publicata ſunt, imperium ei abrogatum eſt. *Sold.*

Romam vinctum adduci.] Ductus eſt Iugurtha cum duobus filiis vinctus in triumpho, ac mox in carcere necatus. Livius, Oroſius, Eutropius, Plutarchus. *Caſtil. Vinctum.* Iugurtham cum duobus filiis Marius in triumphum duxit, teſte Plutarcho: atque Iugurtha in carcerem poſt triumphum tractus, nuduſque in barathrum conditus eſt, ibique ſex dierum fame contabuit, ſuſpenſum ſemper ſpe vitæ ſpiritum trahens, ut ita Manibus fratrum, quos ſcelerate enecaverat, egregie parentaret. Numidia hoc bello

in Pro-

Marius conſul abſens factus eſt; & ei decreta provincia Gallia; iſque Kalendis Ianuar. magna gloria conſul triumphavit. Ex ea tempeſtate ſpes, atque opes civitatis in illo ſitæ erant.

in Provinciæ formam redacta non eſt, ut quidam ſcribunt: obſervo namque Numidiam Regibus P.R. ſociis quatuor fuiſſe donatam, Hiempſali, qui Marium exulem fovit, teſte Plutarcho; Hiarbæ, qui quod Marianas partes adjuverat, Sullæ auſpiciis per Cn. Pompeium victus & captus eſt, qui Numidiam cum Gætulis Hiempſali (ut Cicero in Agraria teſtatur) tradidit. Hiempſali Iuba filius ſucceſſit, quem Cæſar, quod Pompeii partes ſequeretur, profligavit, vicit, Numidiamque occupavit, & provinciam fecit. (Ita Hirtius & Dion.) Criſpumque Salluſtium ei primum præfecit. *Stad.* De Iugurthæ captivitate ita Florus: ſic fraudulentiſſimus regum, fraude ſoceri ſui in inſidias deductus eſt, & Sullæ in manus traditus, tandemque opertum catenis Iugurtham in triumpho populus Romanus aſpexit. Sed ille quoque, quamvis victus, & vinctus, vidit Vrbem; quam venalem & quandoque perituram, ſi habuiſſet emptorem, fruſtra cecinerat. Tamen ut venalis fuiſſet, habuit emptorem: & quum ille non evaſerit, certum erit eam non eſſe perituram.

Marius conſul abſens factus eſt.] Id per leges Romanas fieri non poterat, ſed in tanto periculo legibus ſolutus eſt. vide Plutarchum. *Idem.*

Triumphavit.] Vide ſupra p. 83. & ſeq.

Ea tempeſtate.] Id eſt, victis Cimbris, tertium Romæ conditorem Marium populus Rom. appellabat. ut auctor eſt Plutarchus. *Bad.*

Finis Belli Iugurthini.

C. CRISPI SALLVSTII
HISTORIARVM
FRAGMENTA.

LIB. I.

RES populi R. M. Lepido, Q. Catulo Coſſ. ac deinde militiæ & domi geſtas compoſui. *Donatus & Pomp. Meſſalinus.*

Cato

Res populi.] In tanta rerum antiquarum obſcuritate, tamq; denſis errorum tenebris, quę prima ſint in his C. Salluſtii Criſpi hiſtoriis, quæ ſecunda; difficilis eſt dijudicatio, atque eo difficilior; quod neq; veteres eam rem oratione perſecuti ſunt: & ſi qui ætatis poſterioris idem agere tentarunt, iiſdem etiam veſtigiis, quibus inſiſtimus, inhærere, & per omne ſcriptorum genus errare debuerunt: neque certam aliquam ſcribendi rationem, quaſi viam, tenere potuerunt. Igitur nos, quibus in rebus hujuſmodi diligentius inquirendis induſtriam graviorum diſciplinarum tractatio negavit, & in inveniendis ingenium, natura ſatis parce eſt elargita, ita hæc hiſtoriæ Salluſtianæ fragmenta, & veluti è naufragio tabulas, componemus, ut ſi navem integram & ſartam tectam eſſe præſtare non poſſimus: (quis enim id ſperet?) ſaltem efficiamus, ut minus lacera, minuſque diſſipata, & in partes pauciores diſſoluta eſſe videatur. Hæc autem primo hiſtoriæ loco poſui, quod Tib. Donatus ſub initium Æneidos, Virgilium, qui prius rem, deinde poſuerit perſonam, ita tueatur; ut Salluſtium omni metrorum ratione liberum ſic hiſtoriam cœpiſſe ſcribat, primo ut rem, mox pop. Rom. perſonam poneret. Adde quod Auſonius in protreptico ſuo, hiſtoriarum Salluſtii argumentum breviter recenſens, ita canat:

Iam facinus, Catilina, tuum, Lepidique tumultum,
Ab Lepido & Catulo jam res & tempora Romæ
Orſus, bis ſenos ſeriem connecto per annos:
Iam lego civili miſtum Mavorte duellum,
Movit quod ſocio Sertorius exſul Ibero.

Quæ Auſonii ac Donati, commode, ni fallor, ad hæc verba referri poſſunt. quæ cum bis à Priſciano, primo genitivum (Romæ) pro adverbio notante, deinde idem poſterius repetente, tum vero etiam apud Ruſinum, ſive quis alius auctor eſt libelli de *Metris Comicis*, à Pompeio

Cato Romani generis diſſertiſſumus multa paucis abſolvit. *Servius & Acron.*

Fan-

peio Meſſallino adducuntur. Meſſalini verba ex libro *de Pedibus & numeris oratorum* adſcribam. neque enim parum ad eam, quam exprimendam curavi, ſcripturam confirmandam, & vero multum ad Priſcianum vehementer duobus libris xv. in locis corruptum emendandum faciunt. *Nunc ſi videatur*, inquit, *Salluſtianæ periodi numeros inſpiciamus. Res popu*, dactylus, *li Romani Marco*, tres ſpondei. *Lepido.* anapæſtus. *Quincto Catulo.* ſpondeus & anapæſtus. *Conſulibus.* pęan primus. *ac deinde.* dichoreus ſive ditrochæus. *militi.* dactylus. *& domi.* creticus. *geſtas.* ſpondeus. *compoſui.* choriambus. Hactenus ille. quod ita certum loci hujus conſtituendi argumentũ ſit, ut vehementer mirer homines quoſdam, cum in hunc ſcriptorem incidiſſent, magis etiam, quaſi dedita opera ejus ſcripturam vitiare voluiſſe: tamen & apud Meſſalinum & apud Rufinum, copulam (*&*), ex veteribus Priſciani libris, cum in alio etiam vulgato exſtaret, neceſſario repoſui. Fuerunt conſules M. Aimilius Q. F. M. N. Lepidus, & Q. Lutatius Q. F. Q. N. Catulus, anno V. CIↃCLXXV. *Carrio.*

Cato.] Is eſt M. Porcius Cato Cenſorius, Hiſtoricus eximius, & aliis quoque nominibus laudatiſſimus. Siquidem, ut Plinius ſcribit lib. VII. cap. XXVII. tres ſummas in homine res præſtitiſſe exiſtimatus eſt, optimus Orator, optimus Imperator, optimus Senator. Cujus & illud proprium, ut ibidem dicitur, quater & quadragies cauſam dixiſſe; nec quenquam ſæpius poſtulatum, & ſemper abſolutum. Vnde & Elogium ejus apud Valer. Max. lib. VIII. cap. VII. Vitam ejus ſcripſit Plutarchus. Florere cœpit bello Punico ſecundo, in quo ſub Fabio Maximo militavit. Vitam autem produxit uſque ad bellum Punicum tertium, ad quod ille imprimis concitavit Romanos. Scripſit præter Grammaticos etiam libros de Re militari, Vegetio teſte. Sed præcipue celebres ſunt Originum libri, in quibus non tantum Italicarum urbium origines, auctore Dionyſio, ſed & res geſtas Populi Romani perſecutus eſt, ut Feſtus teſtatur. Quid continuerint hi libri, & quæ ejus vita fuerit, egregie oſtendit Cornelius Nepos: In omnibus rebus ſingulari fuit prudentia, & induſtria: nam & agricola ſolers, & Reip. peritus, & Iuriſconſultus, & magnus Imperator, & probabilis orator, & cupidiſſimus literarum fuit. Quarum ſtudium etſi ſenior arripuerat, tamen tantum progreſſum fecit, ut non facile reperire poſſis, neque de Græcis neque de Italicis rebus, quod ei fuerit incognitum. Ab adoleſcentia confecit orationes: ſenex hiſtorias ſcribere inſtituit, quarum ſunt libri ſeptem. Primus continet res geſtas regum populi Romani. Secundus & tertius, unde quæque civitas orta ſit Italica: ob quam rem omnes, *Origines* videtur appellaſſe. In quarto autem bellum Punicum primum, & quincto ſecundum. Atque hæc omnia ſint capitulatim dicta. Reliqua bella pari modo perſecutus eſt, uſque ad Præturam Serg. Galbæ, qui diripuit Luſitanos. Atque horum bellorum duces non nominavit, ſed ſine nominibus res notavit. In iiſdem expoſuit, quę in Italia Hiſpaniaque viderentur admiranda. In quibus multa induſtria, & diligentia compâret, multa doctrina. Hæc C. Nepos. Atque hi libri iidem ſunt cum Hiſtoriarum libris, ſecus atque Colerus exiſtimat. Cicero ejus Orationes atque Originum libros impenſe laudat. In orationibus omnes oratorias virtutes extollit idem Cicero, florem & lumen eloquentiæ in

Origi-

Fannius vere. *Victorinus.*

Nos in tanta doctiſſimorum hominum copia. *Servius.*

Neque me diverſa pars in civilibus armis movit à vero. *Aruſianus.*

Nobis primæ diſſenſiones vitio humani ingenii evenêre: quod inquies, atque indomitum, ſemper in certamine libertatis, aut gloriæ, aut dominationis agit. *Priſcianus.*

Nam à primordio urbis ad bellum Perſi Macedonicum. *Idem.*

Res

Originum libris laudat; etſi hæc non probet Brutus. *Voſſius.*

Fannius.] Duo fuere Fannii, cujus utriuſque meminit in Bruto Cicero: Horum ætatibus adjuncti duo C. Fannii, Caii Marcique filii fuerunt: quorum Caii filius, qui conſul cum Domitio fuit, unam orationem de ſociis & nomine Latino, contra Gracchum reliquit: ſane & bonam & nobilem. *& poſt aliqua:* Alter autem & Fannius M. F. C. Lælii gener, & moribus, & ipſo genere dicendi durior. Is ſoceri inſtituto, (quem, quia cooptatus in Augurum collegium non erat, non admodum diligebat: præſertim cum ille Q. Scævolam ſibi, minorem natu generum prætuliſſet: cui tamen Lælius ſe excuſans, non genero minori dixit ſe illud, ſed majori filiæ detuliſſe) is tamen inſtituto Lælii Panætium audiverat: ejus omnis in dicendo facultas ex hiſtoria ipſius non inelegánter ſcripta perſpici poteſt: quæ neque nimis eſt infans, neque perfecte diſerta. Ejus quoque Annalium meminit Cicero primo de LL. & lib. 11. de Orat. item ad Atticum lib. XII. epiſt. v. ubi & indicat à Bruto fuiſſe in compendium redactos. *Voſſ.*

In tanta doctiſſimorum.] Locutus fuerat arbitror de Cælio, Rutilio, Pictore, Quadrigario, Antiate, Siſenna, præcipuis Hiſtoricis, ſeque omnibus ætate præcedentibus. His adde & Venonium ex Cic. 1. de leg. & lib. 12. ad Atticum. *Coler.*

Perſi.] Perſes Philippi ex pellice Gnathænia filius, Demetrium fratrem juſta matrefamilias ortum, regnique ſucceſſorem, invidia, calumniis, & confictis criminationibus apud patrem pernicioſe degravatum, ex inſidiis & patris mandato, ut per Didam Pæoniæ prætorem veneno interficeretur, effecit. Philippus mœrore ob innoxii filii mortem ſenioque conſumptus, in apparatu belli contra Romanos moritur. Perſes, regnum, quod parricidio ſceleréque occupaverat, accipit, & quaſi hæreditarium ſibi cum P. Romano à patre bellum relictum eſſet, ita omnia conſilia ad ejus apparatum & cauſas convertit, regeſque populi Romani ſocios invadit, Abrupolin Sapæorum regulum regno expellit, Aretarum Illyriorum interfecit. Eumenem Pergamenorum regem Delphis graviſſime per ſubmiſſos percuſſores affligit, Græciam contra Rom. ad arma ſollicitat, Legatos P. Romani ad res repetendas miſſos, ſuperbe & contemptim exceptos, regni finibus intra triduum exire compellit: atq; iis de cauſis ipſi bellum indictum eſt, quod à Perſe Perſicum, & Macedonicum ſecundum dictum eſt. P. Licinius Craſſus Coſ. contra regem profectus, tertio & viceſimo anno, ex quo petenti Philippo pax data erat; equeſtri prælio ad Sycurium

Theſſaliæ

Res Romana plurimum imperio valuit, Ser. Sulpitio & M. Marcello Coss. omni Gallia cis Rhenum, atque inter mare

Thessaliæ juxta Ossam oppidum à Perse victus est: pacem tamen petenti regi, nisi senatus arbitrio sese permitteret, negavit: iterumque cum rege in Phalannæo agro congressus, meliore successu pugnavit. Licinio Hostilius successit, sub quo soluta est per licentiam militaris disciplina; socios tamen cum fide coluit, & à regis injuria egregie defendit. Q. Marcius Philippus Cos. Macedoniam per invios saltus ingressus, regem nec inopinantem adventu suo ita perterrefecit, ut præcipiti fuga, omnes aditus reliquos, quos præsidio sepserat, nudaverit, aurique magnam vim Pellæ demergi jusserit, & classem Thessalonicæ incendi. Quartus in Macedoniam consul L. Paulus Aimilius venit, & ad Pidnam Pieriæ urbem collatis signis III. Nonas Septembris, Perseum, XX. M. peditum cæsis, equitatu cum rege fugiente, vicit, castris exuit, atque Macedonum urbes per deditionem accepit. Rex ab amicis desertus in Samothraciam templi religione se defensurus fugit, sed à Cn. Octavio classis præfecto, cum tribus filiis, Philippo, Alexandro, (tertii nomen nusquam repperi) captus & in triumphum ductus est. Hunc regem avaritia sua sociorum auxilia ab se dissociasse scribunt, crudelitate sua ab amicis desertum, indignumque majestate tanti nominis, ob servilem & degenerem animum, & Demetrii fratris sui Manibus servitute & domus suæ calamitate parentasse: ipse enim Albæ squaloribus carceris & filii duo perierunt. Alexander quidem tertius filius, scriba Romanorum fuit. *Stadius. Ad bellum Persi.* Omissa est computatio annorum. Fuerunt DXXCIII. C. Hostilio Mancino, C. Atilio Serrano Coss. *Coler.*

Omni Gallia cis Rhenum.] Ammianus Marcellinus eadem lib. XV. tradidit: sed verbis ita corruptis, ut qui ea ex ingenio emendare sunt conati, magis etiam corrupisse videantur. Galliæ regiones, *inquit*, præcipue quæ confines Italicis, paullatim levius odere, sub imperium venire Romanum. primo tentatæ per Fulvium prœliis parvis, quassatæ per Sextium, ad ultimum per Fabium Maximum domitæ, cui negotii plenius effectus asperiore Allobrogum gente devicta, hoc indidit cognomentum. nam omnes Galliæ, nisi quæ paludibus inviæ fuere, ut Sallustio docetur auctore, post decennalis belli mutuas clades * societatiq; nostræ fœderibus junxit æternis. Verba Ammiani attuli: primum ut ea ad historiæ fidem examinarem: deinde, ut quid alii, dum corrigere voluerunt, promoverint, ostenderem. postremo, ut cum nostro hoc loco componerem. Igitur, ut ne ulteriora attingamus, quæ ab ipso pæne urbis Romæ natali repetenda erant, utque bella Gallica Cisalpina prætereamus, anno ab V. C. IↃCXXVIII. M. Plautio Hipsæo, M. Fulvio Flacco Coss. bellum Allobrogicum exarsit: qui M. Fulvius biennio post de Liguribus, Vocontiis & Salviis triumphavit. de quibus iisdem sequenti deinde anno à C. Sextio Calvino procons. ut à C. Cassio Longino de Allobrogibus, Arvernis, & Ruthenis triumphus actus est. post Allobroges cum rursus viribus refectis Romanis sese opponerent, in eosque pro gentis suæ consuetudine continuum bellum gererent, tandem à Q. Fabio Maximo Procos. una cum rege Arvernorum Betulto superati, ab eodem anno IↃCXXXIII. in triumphum ducti sunt. atque, hoc est, quod ait Marcellinus, Gallias à Fulvio tentatas, à Sextio quassatas, à Fabio Maximo devictas in Romanorum potestatem concessisse. quod vero ait ex Allobrogibus devictis Fabii Maximi cognomentum

mare noſtrum, atque Oceanum, niſi quæ à paludibus invia fuit, perdomita. Optumis autem moribus, & maxuma concordia egit populus R. inter ſecundum atque poſtremum bellum Carthaginienſe. *Victorinus & Auguſtinus.*

At diſcordia, & avaritia, atque ambitio, & cetera ſecundis rebus oriri ſueta mala, poſt Carthaginis exſcidium maxume aucta ſunt. Nam injuriæ validiorum, & ob eas diſceſſio plebis à patribus, aliæque diſſenſiones domi fuere jam inde à principio: neque amplius, quam regibus exactis, dum metus à Tarquinio & bellum grave cum Etruria poſitum

mentum inditum fuiſſe. id equidem ſemper ne verum eſſet, ſummopere ſum veritus: cum in Faſtis Capitolinis, etiam ante triumphum hunc Maximi titulo inſigné eſſe inveniatur. additur in Marcellino. (poſt decennalis belli mutuas clades, ſocietatique noſtræ fœderibus junxit æternis) quæ ejus oratio apertis vitiis non caret: iiſque ejuſmodi, ut à me ſine veteribus libris purgari nequeant. nam quod quidam ſuppoſuerunt: Cæſar ſocietati noſtræ fœderibus junxit æternis: hoc cum & contra rei geſtæ veritatem, & præter hiſtoriæ fidem ſit, concoquere nullo modo poſſum. Cæſar id fecit? quî poteſt? cum Servius Sulpicius Rufus & M. Claudius Marcellus, ſub quibus omnem Galliam perdomitam fuiſſe ſcribit Salluſtius, anno V. C. ıɔcɛıı. hoc eſt, biennio ante bellum civile Cæſaris & Pompeii, fuerint conſules. Igitur locum corruptum eſſe fateamur, atque ita à nobis relinqui debere, doleamus. nam quod in Mariangeli Accurſii, hoc eſt, prima, ni fallor, hujus hiſtorici editione legitur: (Omnes Galliæ, niſi quæ paludibus inviæ fuere, Salluſtio docetur auctore poſt decennalis belli mutuas clades perpeſſas, ſocietatique noſtræ fœderibus junxit æternis:) id ſatis magno argumento eſſe debet reliquorum ſcripturas ab ingenio & conjectura, non autem ab ipſa rei veritate proficiſci. *Carrio.*

Optimis moribus.] Salluſtius in Iugurth. Nam ante Carthaginem deletam Pop. & Senatus Rom. placide modeſteque inter ſe Rempublicam tractabant, neque gloriæ, neque dominationis certamen inter cives erat: metus hoſtilis in bonis artibus civitatem retinebat. ſed ubi formido illa mentibus diſceſſit; ſcilicet ea, quæ ſecundæ res amant, laſcivia atque ſuperbia inceſſere. Vide Auguſtinum lib. 1. cap. 3. de civit. Dei. Eo ipſo tempore meliores artes & Poëſin à Græcia Romam commigraſſe teſtatur Porcius Licinius:

Pœnico bello ſecundo Muſa pennato gradu
Intulit ſe bellicoſam in Romuli gentem feram.

Servius: Bello Punico ſecundo, ut ait Ennius, placata Iuno cœpit favere Romanis. *Coler.*

Bellum grave cum Etruria poſitum.] Primis Coſſ. L. Iunio Bruto, & Valerio Voluſio, poſtea Poplicola dicto, dum exules Tarquinii res ſuas per vim repetunt, prima hæc arma ſumta ſunt à Populo Romano pro libertate contra Vejentes & Tarquinienſes: qui dum reducere cives ſuos Tarquinios in regnum conabantur, à Romanis ad Arſiam ſylvam victi ſunt, Arunte regis ſuperbi filio Brutoque mutua vi, & ita pri-

positum est, æquo & modesto jure agitatum: dein, servili imperio patres plebem exercere; de vita atque tergo regio more consulere; agro pellere, &, ceteris expertibus, soli in imperio agere. Quibus sævitiis, & maxume fenoris onere oppressa plebes, cum assiduis bellis tributum simul & militiam toleraret, armata montem sacrum, atque Aventinum insedit. Tumque trib. pl. & alia sibi jura paravit. Discordiarum & certaminis utrimque finis fuit secundum bellum Punicum. *Augustinus.*

Postquam, remoto metu Punico, simultates exercere vacuum fuit, plurimæ turbæ, seditiones, & ad postremum bella

die Calendas Martias in prælio occisis. Poplicola Bruti collega de Etruscis postridie primus quadrigis in Vrbem vectis triumphavit. Superbus rex eo prælio, & filii morte fractus, ad Porsenam regem fugit, qui ad misericordiam afflictis Tarquinii rebus allectus (ut regale nomen regibus & magnum, & sanctum est) ita Porsena anno proximo pro Tarquinii restitutione arma sumpsit: qui etiamsi Populum Romanum armis fameque fatigaverat; tamen novæ fortitudinis Romanæ exemplis, Horatii, Mucii, & Cæliæ Virginis perculsus, pacem eodem anno, deserta Tarquinii causa, cum Populo Romano fecit. Hinc apparet, quare hoc bellum Etruscum dicatur, quia huic bello se immiscuerant Vejentes, qui trans Tiberim centum ab urbe stadiis siti erant, Tarquinienses, denique Porsena rex Clusii. *Stad.*

Et, ceteris expertibus, soli in imperio agere.] Expertibus, seu imperii ac dominationis. Nam si omnis potestas (ut volt Poëta) impatiens consortis, eo magis Regia. Simile postea in oratione ad Cæsarem de Pompeio: Nam particeps dominationis neque fuit quisquam, &c. *Douza.*

Fenoris.] Vide supra p. 92.

Montem sacrum, atque Aventinum insedit.] Vide supra p. 269. *Insedit.* Diomedes vero lib. II. c. ult. prolepsin figuram hic esse docet: eo quod mons, postea quam plebs illum insederat, sacer dictus est. totum autem hoc historiæ fragmentum pessime ab iis acceptum est, qui se harum historiarum emendatores esse sunt professi. *Carrio.*

Postquam.] In Agellio Buslidiano est: post remoto metu Punicos milites exercere vacuum fuit. non recte. Vult enim Sallustius, Romanis metu belli Punici impeditis parum otii fuisse exercendis simultatibus: remoto vero metu Punico, statu Reip. nimio & otio & luxu conquassato, privatim singulos privis simultatibus indulsisse. quod bello Catilinario & Iugurthino, itemque multis historiarum locis frequenter repetit. de quo item Silius Italicus, quem plurima à Sallustio mutuari, alibi testati sumus, extremo decimo libro, ita canit:

Hæc tum Roma fuit, post te cui vertere mores
Si stabat fatis; potius Carthago maneres.

Idem.

Plurimæ turbæ, &c.] Arusianus Messius primo historiarum libro à Sallustio dictum notat; concedere in gratia. quæ apud

bella civilia orta ſunt: dum pauci potentes, quorum in gratia plerique conceſſerant, ſub honeſto patrum aut plebis nomine dominationes affectabant, bonique & mali cives appellati, non ob merita in rempublicam, omnibus pariter corruptis, ſed uti quiſque locupletiſſumus, & injuria validior, quia præſentia defendebat, pro bono ducebatur. Ex quo tempore majorum mores non paullatim, ut antea, ſed torrentis modo præcipitati: adeo juventus luxu atque avaritia corrupta eſt; uti merito dicatur, genitos eſſe; qui neque ipſi habere poſſent res familiares, neque alios pati. *Agellius & Auguſtinus.*

Igitur venditis proſcriptorum bonis, aut dilargitis. *Agellius.*

Id bellum excitabat metus Pompeii victoris Hiempſalem in regnum reſtituentis. *Idem.*

Maxu-

apud Auguſtinum lib. III. cap. XVII. (is enim totum hoc Salluſtio fragmentum conſervavit) mutata loquendi ratione leguntur: (quorum in gratiam plerique conceſſerant.) *Carrio.*

Ex quo tempore.] Sintne hæc certa Salluſtianæ orationis verba, an vero etiam cum ſuperioribus debeant conjungi; valde dubito. certe idem Auguſtinus eodem, quo ſuperiora loco, paucis interjectis memorat. *Idem.*

Igitur.] Opinor autem hunc locum de Sullana proſcriptione accipiendum. Auguſtinus enim cap. XVIII. libro II. plura hic Salluſtium de Sullæ vitiis ceteraque fœditate reip. tradidiſſe ſcribit. *Idem.*

Id bellum.] Agellius lib. IX. hæc adducens, Pompeii metum, interpretatur, non quod Pompejus metueret, ſed quod metueretur. quod & Nonium Marcellum in voce (metus) obſervare memini: apud quem tamen prima vox eſt emendanda. *Idem.*

Pompeii.] Cn. Pompeius ex magnitudine rerum geſtarum Magni nomen accepit, L. Syllæ partes ſecutus, ab eoque ad ulciſcendos inimicos in Africam miſſus, Domitium expugnavit, deindè & Iarbam Regem cepit, de quo triumphavit ante legitimam ætatem. Quare ab exercitu Syllæ Magnus eſt ſalutatus. Inde contra Sertorium in Hiſpaniam profectus, Metelli copiis ſe conjungens, eum cum tota factione ſuſtulit. Mox delectus Imperator ad bellum pyraticum, tribus menſibus id confecit. Dein ſucceſſor L. Lucullo miſſus, de Mithridate triumphavit. Tigranem Armeniæ regem ad genua procumbentem in regnum reſtituit. Inde Iberos, Albanos, Iudæos debellavit, capto eorum rege Ariſtobulo. Tandem vero ſequentis belli civilis calamitate, (nam Pharſalica pugna à Cæſare copiis longe inferiore ſuperatus) in Ægyptum fugiens regis perfidia ab Achilla Præfecto interfectus eſt.

Hiempſalem.] Qui poſt devictum Iugurtham, cum tribus aliis, de quibus ſupra in fine belli Iugurthini actum eſt, Numidiæ regnum partitus eſt. Et poſtmodum

Maxumeque ferocia regis Mithridatis in tempore bellaturi. *Donatus & Aruſianus.*

Quin lenones & vinarii laniique, quorum præterea vulgus in dies uſum habet, precio compoſiti. *Cariſius.*

Genus armis ferox, & ſervitii inſolitum. *Aruſianus.*

M Aemilii Lepidi Coſ. ad P.R. Oratio contra Sullam.

Clementia & probitas veſtra, Quirites, quibus per ceteras gentis maxumi, & clari eſtis, plurimum timoris mihi faciunt, advorſus tyrannidem L. Sullæ: ne aut ipſi, nefandæ quæ

modum ejectus regno civilibus motibus, à Pompeio reſtitutus eſt.

Mithridatis.] Mithridates rex Ponti, vi tanta fuit & animi, & corporis, ut ſex juges equos regeret, duarum & viginti gentium ore loqueretur. Hic diffidentibus Romanis ſociali bello, Nicomedem Bithynia, Ariobarzanem Cappadocia expulit: Græciam inſulaſque omnes excepta Rhodo, occupavit: Cives Romanos tota Aſia negotiantes, nocte una occidendos curavit, Q. Oppium Proconſulem & Apuleium legatum in vincula conjecit: ſed à Sylla apud Dardanum fuſus, cum L. Lucullo apud Cyzicum congreſſus, tanta ſuorum clade ſuperatus eſt, ut rebus ſuis diffidens ad Tigranem Armeniæ regem confugerit: cujus ope cum bellum inſtauraſſet, à Pompeio omnibus prorſus viribus exutus, tandemque à Pharnace filio in regia obſeſſus, veneno vitam abrumpere tentavit. Verum cum ea via parum proficeret, quod corpus multis antea antidotis firmaviſſet, immiſſum percuſſorem Gallum, autoritate vultus ejus territum revocavit, & in cædem ſuam, manum trepidantis adjuvit. Hic Mithridates arguitur maximæ crudelitatis: nam Laodicem conjugem & ſororem, præterea matrem, fratremque ac tres filios impuberes totidemque filias interfecit. *Mithridates.* Rectius legitur Mithradates juxta Goltzium. Nomen autem à mitra accepiſſe videtur. Mitra autem antiquis erat incurvum pileum, de quo pendebat buccarum tegmen, qua Phryges & Lydii utebantur, ut ſcribit Servius. Euſtathius mitram exponit ἀνάδημα ἐ κεφαλῆς, id eſt, redimiculum capitis & faſciam. Et quia hoc inſigne regium, inde forſan Mithridates nomen accepit. niſi quod & Mitri dominum denotat Orientalibus.

Compoſiti.] Nonius in iiſdem verbis, compoſiti, exponit, redempti. *Carrio.*

Aut ipſi, nefanda quæ æſtumatis.] Ita in pleriſque exemplaribus hodie legitur: Ne aut ipſi, nefanda quæ non exiſtumatis, ea parum credendo de aliis, circumveniamini. Ego malim id quod in quibuſdam libris viſus ſum animadvertere: Ne quæ ipſi nefanda æſtumatis. Atque ita optime & ſibi, & nobis conſtatura eſt ſententia alioqui inexplicabilis, ut ſignificet Mamercus Popul. Rom. alios ex ſuo ingenio probare conſueſſe, & quoniam ipſorum mores à tyrannide, omnique adeo perfidia impenſiſſime abhorreant, ceteros omnes etiam ſui ſimiles putare, eoque ipſos nimia ſua crudelitate per fidem facilius decipi, ac dolis Sullanis opprimi poſſe, quom quæ ipſi nefanda ſibi atque abominanda exiſtimant, ea haud temere in quenquam mortalem cadere poſſe arbitrantur. Quid? quod ita hunc locum interpretandum eſſe, clamant ea

quæ

quæ æſtumatis, ea parum credendo de aliis, circumveniamini: præſertim cum illi ſpes omnis in ſcelere atque perfidia ſit; neque ſe aliter tutum putet, quam ſi pejor atque inteſtabilior metu veſtro fuerit, quo captivis libertatis curam miſeria eximat: aut ſi provideritis, in tutandis periculis magis, quam in ulciſcendo teneamini. Satellites quidem ejus,

quæ præceſſere. Ceterum quod de Sulla ab omnibus Scriptoribus prædicatur, eum A. V. DCLXXIV. qui hunc Lepidi Conſulatum anteceſſerat, Dictaturam depoſuiſſe; falſum alicui, neque hercule injuria, videri poſſit: qui quidem hanc Æmilianam Orationem ſecum & cum animo ſuo paulo curioſius perpenderit. in qua de abdicatione dictaturæ verbum nullum, de dominatione aucta ſermo plurimus. ſed tamen (ut, quod res eſt, fabuler) veriſimile non eſt, Sulla Rempubl. tractante, locum adeo liberæ orationi in urbe conceſſum fuiſſe, parituræ alioqui præſens haud dubie incommodum tam auctori quam auditoribus, quos frequentes quidem & conglobatos adfuiſſe oportuit: ſi tamen ea pubi præſenti in concione, pro Roſtris habita fuerit, ex more Romano. Quo magis in eam ſententiam inclinat animus, ut credam depoſita quidem à Sulla Dictatura hæc verba M. Æmilium Coſ ad Quirites feciſſe; ſed depoſita modo titulo tenus. quippe cujus vis etiam poſtea per idoneos homines retenta, ex lubidine Sullaturientium partium aſpere violenterque exerceretur in plebem; eorũ, inquam, opera, qui malo Reipub. creverant, quorum cum primis intererat, ne Acta Sullæ reſcinderentur. teſtis Appianus, qui hoc genus hominum perpetuos dignitatis Sullanæ propugnatores etiam poſt ejuſdem exceſſum fuiſſe aſſerit. In hos igitur potius quam in Sullam, magnam harum invectionum partem convenire perſuaſum eſt mihi, cui ſententiæ noſtræ non minimam fiduciam tribuit ter iterata in hac ipſa Oratione Satellitum Sullanorum mentio, quos ille, dum Dictator fuerat, quo fidos ſibi obnoxioſque magis in perpetuum faceret, ex præda civili acerbiſſima ditatos dilargitis proſcriptorum bonis, ad ſummos inſuper honores extulerat. in quorum ſtabili poſſeſſione quoniam ſe, Sulla jam privato, permanere poſſe diffiderent, ideo pro ipſius Actis, ſummis porro opibus atque induſtriis, haud ſequius quam pro aris & focis nitebantur. Vtut eſt, illud certe extra controverſiam, in hunc primum Lepidi Conſulatum, qui geſtus fuit A. V. DCLXXV. Sullæ mortem incidiſſe. quom anno ante Dictatura ſe abdicaſſe ab Hiſtoricis prodatur. *Douza.*

Inteſtabilior.] Vulgo; inſtabilior. male, ſic idem Iugurth. (Improbus inteſtabiliſque.) verbis ex legibus XII. tab. derivatis, quæ in jure noſtro civili ſunt frequentia. *Carrio.*

Quò captivis libertatis curam miſeria eximat.] Captivis, ſcilicet vobis, quos ille pro captivis, ac proinde ut ſervos, ſeu capite diminutos habet. *Douza.*

Aut ſi provideritis, in tutandis periculis magis, quam ulciſcendo teneamini.] Mira locutionis ratio. niſi à Salluſtio hæc eſſet. Et profecto fuit tempus, quom probiſſimam lectionem ſolicitare auſus, pro Tutandis, Vitandis, (id quod in neſcio quo exemplari reperiſſe mihi videbar) reſcribendum cenſerem. Nunc aliquando ad verum converſus mutata ſententia, muto pariter factum; &, Tu-

ejus, homines maxumi nominis, non minus optumis majorum exemplis, nequeo ſatis mirari, dominationis in vos, ſervitium ſuum mercedem dant: & utrumque per injuriam malunt, quam optumo jure liberi agere: præclara Brutorum, atque Æmiliorum & Lutatiorum proles, geniti ad ea, quæ majores virtute peperere, ſubvertunda. Nam quid à Pyrrho, Hannibale, Philippoque & Antiocho defenſum eſt aliud, quam libertas, & ſuæ cuique ſedes; neu cui, niſi legi-

tandis periculis, propulſandis ac defendendis interpretor. *Idem.*

Pyrrhus.] Æacidæ filius, Epirotarum rex, paternum genus ad Achillem, maternum ad Herculem referebat. Habuit cognatam Olympiadem Alexandri Magni matrem, utpote Neoptolemo avunculo genitam. Hic cum à ſuis ob odium paternæ crudelitatis, ad necem quæreretur, clam à matre ſubductus, ad Illyricos defertur, traditusque Heroæ Glauci regis uxori, nutriendus fuit. Quumque natus annos undecim eſſet, revocatus à ſuis tanta virtute crevit, ut, quum imperium orbis agitaret, & Romanos potentes videret, Apollinem de bello conſuluerit. Ille ambigue reſpõdit:

Ajo te Aeacida Romanos vincere poſſe.

Hoc ad ſe dictum putans, auxilio Tarentinis contra Romanos venit, adverſus quos vario eventu pugnavit. Periit ictu regulæ percuſſus, cum Argos cepiſſet. vide vitam ejus latius apud Plutarchum. *Pyrrhus.* Pauſanias lib. 1. non ita longe ab initio Græcum neminem ante Pyrrhum bellum Romano imperio intuliſſe refert. nempe ex vera illa & veteri Græcia, nam antea cum multis Italiæ Græcis populis, & ipſis Tarentinis, conflixere Romani. *Freinſhemius.*

Hannibale.] Vide ſupra p. 211.

Philippo.] Sub hoc fuit bellum Macedonicum primum. Philippus enim Demetrii filius Macedoniæ rex, cum Annibale, poſt Cannenſem calamitatem animo ad Pœnos inclinato, fœdus & ſocietatem belli per legatos contra P. R. ſanxerat. Romani interceptis legatis & literis de hoc fœdere edocti, ut Philippum ab Italia jacerent in Macedoniam, Valerio Lævino prætori imperium mandant: is Apolloniam & Oricum à Macedonibus obſeſſas liberat, Philippumque regem in regnum ſuum abire coëgit, ann. DXXXIX. Lævinus deinde cum Ætolis, cum Attalo, Pergameno, Pleurato, & Scerdilaido Illyriorum regibus ſocietatem adverſus Philippum confirmat, Coſ. declaratus in Vrbem revocatur ann. DXLI. Huic ſucceſſor miſſus Sulpicius Galba Proconſul, qui adverſus Philippum & Achæos rem bene geſſit: quouſque & hujus ſucceſſor P. Sempronius proconſul inter Ætolos eorumque ſocios & Philippum pacem fecit ann. DXLIX. Romani autem Africano bello levati, infenſique iterum Philippo ob infidam cum Ætolis cæteriſque Græciæ ſociis pacem, tum quia nuper auxilia in Africam Annibali Pœniſque ſubmiſerat, & Athenienſes de ejuſdem injuria queſti, calamitate ſua commiſerationem commoverant, bellum cum Philippo omnes centuriæ juſſerunt, Sulpitio Galba & Aurelio Cotta Coſ. anno DLIII. *Stadius.*

Defenſum.] Pro, à vi, impetu atque injuria Pyrrhi, Hannibalis, &c. vindicatum atque aſſertum. Eo dico, ne quis Romanorum libertatem ab hoſtibus defenſam Salluſtium hoc loco dixiſſe imme-

legibus, pareremus? quæ cuncta ſævus iſte Romulus, quaſi ab externis rapta, tenet, non tot exercituum clade, neque conſulis, & aliorum principum, quos fortuna belli conſumſerat, ſatiatus; ſed tum crudelior, cum pleroſque ſecundæ res in miſerationem ex ira vertunt. Quin ſolus omnium, poſt memoriam hominum, ſupplicia in poſt futuros compoſuit: quis prius injuria quam vita certa eſſet: praviſſumeque per ſceleris immanitatem adhuc tutus furit; dum vos, metu gravioris ſervitii, à repetunda libertate terremini. Agendum atque obviam eundum eſt, Quirites: ne ſpolia veſtra penes illum ſint: non prolatandum, neque votis paranda auxilia: niſi forte ſperatis, per tædium jam, aut pudorem tyrannidis, eſſe eum per ſcelus occupata periculoſius dimiſſurum. At ille eo proceſſit, uti nihil glorioſum, niſi tutum, & omnia retinendæ dominationis honeſta exiſtumet. Itaque illa quies, & otium cum libertate, quæ multi probi potius, quam laborem cum honoribus, capeſſebant, nulla ſunt. Hac tempeſtate ſerviundum, aut imperitandum: habendus metus eſt, aut faciundus, Quirites. Nam, quid ultra? quæve humana ſuperant, aut divina impolluta ſunt? populus Romanus paulo ante gentium moderator, exſutus imperio, gloria, jure, agitandi inops, deſpectuſque ne ſervilia quidem alimenta reliqua habet. Socio-

immerito calumniari auſit, notamque vanitatis certiſſimo Hiſtorico falſò inurere. *Douza.*

Romulus iſte.] Per contemptum: id eſt, Sylla qui ſe alterum Romulum dicit.

In poſt futuros.] Quia etiam nondum natis ſervitutem intulit.

Quis prius injuria, quam vita certa eſſet.] Ita Schurrerianum, id quod ſententia quoque poſtulat. Nam Syllam ait unum omnium poſt hominum memoriam ſupplicia in poſt futuros compoſuiſſe, hoc eſt, proſcriptorum liberos à rep. ſubmoviſſe, ac petendorum honorum jure prohibuiſſe. Vt ita nimirum injuria iis prius, quam vita certa foret. *Riv.* Vulgo, (certaſſet.)

Servilia alimenta.] Quinos frumenti ſeu farris modios in ſingulos menſes intellige. Id enim (uti ad Phormionem notavit Donatus) ſervorum demenſum erat. qua de re Criſpus etiam poſtea in Oratione Macr. Tribuni Pl.: Niſi forte repentina, iſta frumentaria lege munia veſtra penſantur, qua tamen quinis modiis libertatem omnium æſtimavere. Ita enim & locum cum, & priorem Donati

Sociorum, & Latii magna vis, civitate pro multis, & egregiis factis, à vobis data, per unum prohibentur: & plebis innoxiæ patrias ſedes occupavere pauci ſatellites, mercedem ſcelerum. Leges, judicia, ærarium, provinciæ, reges, penes unum; denique necis civium, & vitæ licentia. Simul humanas hoſtias vidiſtis, & ſepulchra infecta ſanguine civili. Eſt ne viris reliqui aliud, quam ſolvere injuriam, aut mori per virtutem? quoniam quidem unum omnibus finem natura vel ferro ſeptis ſtatuit: neque quiſquam extremam neceſſitatem nihil auſus, niſi muliebri ingenio, exſpectat. Verum ego ſeditioſus, uti Sulla ait, qui præmia turbarum queror: & bellum cupiens, quia jura pacis repeto. Scilicet, quia non aliter ſalvi, ſatiſque tuti in imperio eritis, niſi Vettius Picens, ſcriba Cornelius, aliena bene

ex Seneca caſtigandum commonefecit nos princeps in ablectiſſimo illo Electorum ſuorum Commentario Iuſtus Lipſius. *Douza.*

Sociorum & Latii.] Vide ſupra p. 283. & ſeq.

Quoniam quidem unum omnibus finem natura vel ferro ſeptis ſtatuit.] Hoc eſt, obſeptis circumquaque, & quaſi vallatis ferro, pro muro, ſeu munimento, propugnaculoque ferreo, ni fallor. Egregia γνώμη, & conſimilis Propertianæ illi:

Ille licet ferro cautus ſe condat, & ære,
Mors tamen incluſum protrahet inde caput.

Neque aliter primus Oratorum Demoſthenes Oratione de corona: πᾶσι μὲν γὰρ ἄπασιν ἀνθρώποις ἐπὶ τῷ βίῳ ὁ θάνατος, κἂν ἐν οἰκίσκῳ τις αὐτὸν καθείρξας τηρῇ. Quod exemplum ſententiæ huic opportuniſſimum, mihi ab oculiſſimo Lipſio ſuggeſtum, ſilentio præterire, non fuit conſilium. *Douza.*

Extremam neceſſitatem.] Extrema neceſſitas, pro morte uſurpatur à Tacito ſæpe.

Picens.] Vide ſupra p. 75.

Scriba.] Scribæ dicti ſunt, qui rationes publicas ſcriberent in tabulis: ob idque apparebant ſingulis magiſtratibus. Cic. Ver. 5.: Eſt vero honeſtus ordo, quod eorum hominum fidei tabulæ publicæ, periculaque magiſtratuum committuntur. Diſtributi autem erant in aliquot decurias, quarum in aliqua locum ſibi emere conſueverant, qui ſcribæ fieri nolebant. Æmilius Probus in vita Eumenis, ait Scribæ munus multo eſſe apud Græcos honorificentius, quam apud Romanos. Nam apud nos, *inquit*, revera, ſicuti ſunt, mercenarii ſcribæ exiſtimantur: at apud illos contra nemo ad id officium admittitur, niſi honeſto loco, & fide & induſtria cognita, quod neceſſe eſt omnium conſiliorum eum eſſe participem. Hinc & dicebat idem Eumenes, Philippi regis & poſt Alexandri Magni Scriba: ſe vitam potius poſiturum eſſe, quam fidem. Scriba quidem clariſſimus in Nov. 64. dicitur: ſed is erat in Provincia quaſi Prætor tutelaris quidam. Alioquin & ſervi publici & Scribæ apud Capitolinum conjunguntur:

bene parata prodegerint: nisi approbaveritis omnis proscriptiones innoxiorum, ob divitias: cruciatus virorum illustrium: vastam urbem fuga, & cædibus: bona civium miserorum, quasi Cimbricam prædam, venum, aut dono datam. At objectat mihi possessiones ex bonis proscriptorum: quod quidem scelerum illius vel maxumum est, non me, neque quemquam omnium satis tutum fuisse, si recte faceremus. Atque illa, quæ tum formidine mercatus sum, precio soluto, jure, dominis tamen restituo: neque pati consilium est, ullam ex civibus prædam esse. Satis illa fuerint, quæ, rabie contracta, toleravimus, manus conserentes inter se Romanos exercitus, & arma ab externis in nosmet versa. Scelerum & contumeliarum omnium finis sit. Quorum adeo Sullam non pœnitet, ut & facta in gloria numeret, &, si liceat, avidius fecerit. Neque jam, quid existumetis de illo, sed quantum vos audeatis vereor: ne, alius alium principem exspectantes, ante capiamini, non opibus ejus, quæ futiles & corruptæ sunt, sed vestra socordia, quam captum iri licet, & quam audeat, tam videri felicem. Nam præter satellites commaculatos, quis eadem vult? aut quis non omnia mutata, præter victoriam? scilicet milites: quorum sanguine, Tarrulæ, Scyrroque, pessumis servorum, divitiæ partæ sunt. an, quibus prælatus in magistratibus capiundis Fusidius, ancilla turpis, honorum omnium dehonestamentum? Itaque maxumam mihi fiduciam parit victor exercitus, cui per tot vulnera & labores, nihil præter tyran-

guntur: ita enim ille loquitur: non Scribæ, non servi publici, non censuales illis actibus interessent. Vide in Iure Civil. tit. de Tabular. Scribis, &c.

Cimbricam prædam.] Vide supra p. 190. *Cimbricam prædam, &c.* Id est, venditam, aut dilargitam, quomodo idem locutus est antea. Sed corrigendum haud dubie, *data*. Etenim ad bona civium non ad Cimbricam prædam referendum. *Douza.*

Ut & facta in gloria numeret.] Ceterum hæc eo pertinere arbitror, quod Sulla post depositam Dictaturam, dimisso à se publico præsidio, palam in foro edixerat, sese omnium ab se gestarum rerum paratum esse rationem reddere. Auctores Appianus & Plutarchus. *Idem.*

Cui per tot vulnera & labores nihil præter ty-

tyrannum quæſitum eſt. Niſi forte tribuniciam poteſtatem everſum profecti ſunt per arma, conditam à majoribus ſuis; utique jura & judicia ſibimet extorquerent: egregia ſcilicet mercede, cum relegati in paludes & ſilvam, contumeliam atque invidiam ſuam, præmia penes paucos intelligerent. Quare igitur tanto agmine atque animis incedit? quia ſecundæ res mire ſunt vitiis obtentui: quibus labefactatis, quam

ter tyrannum quæſitum eſt.] Credo illud volt dicere Lepidus: Maxima ſpes, imo confidentia eſt fore, ut exercitus, à Sulla tandem ad Remp. deficiat, poſtquam viderint ſuorum volnerum ac laborum præmia ad alios, nempe ſatellites ejus (quos Brutorum, Æmiliorum, ac Lutatiorum prolem appellitaverat ſupra) immeritiſſimo tranſire, atque per tot pericula & ærumnas bellorum, nihil aliud ſe præter tyrannum lucrifeciſſe. *Douza.*

Relegati in paludes.] Hanc Æmilii Lepidi orationem ex lib. I. hiſtoriarum Salluſtii eſſe, præterquam quod magno ſatis argumento ſit oratio Philippi, qua Æmilio bellum moventi reſiſtit, idem tamen Meſſus demonſtrat, qui libello de Elocutionum exemplis primo hiſtoriarum libro has voces, *relegati in paludes*, tribuit. *Carrio.*

Quia ſecundæ res.] Sententiam hanc Seneca pater Thucydidæ tribuit, locum tamen Demoſth. laudat, qui Olynth. ſecunda legitur: αἱ γὰρ ὑπερβολαὶ δεινὰ συγχρύψαι καὶ συσκιάσαι τοιαῦτα ἀνεῖδη. In hac, inquit Seneca controverſia XXV. ſententia Græca tam brevi, habes quæ ſalvo ſenſu detrahas: deme vel *συγχρύψαι*, vel *συσκιάσαι*, conſtabit ſenſus, etſi non æque comtus, æque tamen integer. At in Salluſtii ſententia nihil demi ſine detrimento poteſt. Sic Criticus ille. Verum Fabii & Paterculi auctoritate facile adductus ſum ad credendum, à Thucyd. primum d pronunciatum; cujus maxime æmulus fuit, cum Demoſthene. Salluſtii locum itaque dum ſtudioſe inveſtigo, tandem aliquando in Thucyd. lib III. in orat. Cleonis repperi. Quare propius factum eſt nihil, quam ut cum Architecte Geometra apud Vitruvium lib. II. Architecturæ exclamarem, εὕρηκα, εὕρηκα. Thucydidæ verba adſcribam, ut ex comparatione precium operæ ſit: Εἰώθασι γὰρ τῶν πόλεων, αἷς ἂν μάλιστα καὶ δι' ἐλαχίστου ἀσφάλεια ἔλθῃ, εἰς ὕβριν τρέπειν. Qui idem eſt cum eo, qui apud Clementem Alexandrinum libro IV. Stromat. habetur: Εἰώθασιν γὰρ οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, φηδὺν οἷς ἂν μάλιστα ἀσφάλεια ἔλθῃ, εἰς ὕβριν τρέπειν. Quem & Philiſtus Hiſtoricus ſic eſt imitatus: τὰ γὰρ πολλὰ κατὰ λόγον τοῖς ἀνθρώποις εὐτυχοῦντα, ἀσφαλέστερα ποιεῖ δέξαν ἢ κακοπραγίαν. εἰώθασι γὰρ μάλιστα οἱ ποιεῖ δόξαν ἀσφαλοῦς εὐπραγίας, εἰς ὕβριν τρέπειν. Solon quoque Athenienſium legiſlator, idem & Poëta, & ab illo mutuatus (ut pleraque in gnomas ſuas ex illo tranſtulit) Theognis Megarenſis eandem ſententiam per παροιμίαν extulit:

Τίκτει τοι κόρος ὕβριν, ὅτ' ἂν πολλῷ ὄλβος ἕπηται.

Naſcitur ex magnis opibus petulantia major.

Sed

quam formidatus antea eſt, tam contemnetur: niſi forte ſpecie concordiæ & pacis, quæ ſceleri & parricidio ſuo nomina indidit. Neque aliter populo Romano eſſe belli finem ait, niſi maneat expulſa agris plebes, præda civilis acerbiſſuma, jus, judiciumque omnium rerum penes ſe, quod populi Romani fuit. Quæ, ſi vobis pax, & concordia intelleguntur, maxuma turbamenta reipubl. atque exitia probate: annuite legibus impoſitis; accipite otium cum ſervitio; & tradite exemplum poſteris ad populum Romanum ſuimet ſanguinis cæde circumveniundum. Mihi, quamquam per hoc ſummum imperium ſatis quæſitum erat nomini majorum, dignitati, atq; etiam præſidio; tamen non fuit conſilium, privatas opes facere; potiorque viſa eſt periculoſa libertas, quieto ſervitio. Quæ ſi probatis, adeſte Quirites; &, bene juvantibus diis, M. Æmilium Conſulem ducem & authorem ſequimini ad recipiundam libertatem.

Tunc vero & poſci. cum ceteri ejuſdem cauſſa ducem ſenatus

Sed cum Græcis Latinus quoque hiſtoricus ſymbolam conferat: Trebellius enim Pollio, Claudii, inquit, plerique milites, ſecundis rebus elati, quæ ſapientum quoque animos fatigant. Hæc eſt Cl. Andreæ Schotti ſuper hoc loco ſententia, quam hic, ita ut in ſuis ad me literis eam edi voluit, candide repræſentavi, ne manum in alienam ſegetem miſiſſe viderer. Neque interim ſatis mirari queo Lud. Carrionem in antiquis ſuis lectionibus, & Nicol. Fabrum IC. notis ad Senecæ Rhetoris controverſias, negare Salluſtii illud dictum ſupra commemoratum in Thucyd. exſtare, cum tamen id Seneca diſerte affirmet, & Cl. Schottus locum jam indicaverit. *Putſchius.*

Niſi forte ſpecie concordiæ & pacis.] Scriptura haud dubie corrupta, & cui medicina ſit opus, quam hac ratione facere poſſe videor: Niſi forte ſpes eſt concordiæ & pacis. Nam ni ita legatur, quis ſenſus commode elici poſſit, haud ſane video. Conjecturam noſtram confirmat prorſus huic pariſſimum loquendi genus, quo hac ipſa Oratione uſus paullo ante: Niſi forte ſperatis, per tædium jam, aut pudorem tyrannidis, &c. *Douza.*

Circumveniundum.] Id eſt, decipiendum. Exemplum autem tradit ſceleris perpetrandi, qui injuriam ſummam accipit inultus, nam ſic animum addit ei, qui injuriam infert. *Sold.*

M. Æmilium Conſulem, ducem & authorem ſequimini, &c.] Id ex veteri formula ſumtum videtur, cujus exſtat typus quidam apud Livium lib. XXXIV. in quo eſt: Clamitans, ut qui ſalvam remp. vellent, auctorem & ducem libertatis ſequerentur. *Vrſin.*

Tunc vero & poſci.] Videtur deeſſe nomen proprium ducis, quod ex his reliquiis,

ſenatus rati, maxumo gaudio bellum irritare. *Nonius, irritare, provocare.*

Curionem quæſivit, ut adoleſcentior, & populi ſuffragiis integer, ætati concederet Mamerci. *Priſcianus lib.* x.

Philippus, qui ætate & conſilio ceteros anteibat. *Servius lib.* IX.

Oratio L. Philippi contra Lepidum.

Maxume vellem, P. C. remp. quietam eſſe, aut in periculis à promtiſſumo quoque defendi: denique prava incœpta conſultoribus noxæ eſſe. Sed contra, ſeditionibus omnia turbata ſunt, & ab iis, quos prohibere magis decebat. Poſtremo, quæ peſſumi & ſtultiſſumi decrevere, ea bonis & ſapientibus faciunda ſunt. Nam bellum, atque arma,

liquiis, licet corruptis, concinnandum eſt, legendumque: Tum V..... poſci, cum ceteri ejuſdem cauſſa ducem ſe nactos rati, maximo gaudio irritare. *Idem.*

Curionem.] Ex Priſciano lib. x. Videtur autem Curio ſe Æmilio Lepido oppoſuiſſe, & præferri voluiſſe. *Carrio. Curionem quæſivit, &c.* Hoc eſt, qui honorum ad id uſq; tempus petitionis expers per immaturam ætatem prenſationibus publicis abſtinuerat. Ira enim malo quam ademta præpoſitione ſententiam ex illuſtri obſcuram efficere. *Ætati concederet Mamerci.* Sic in Iugurtha: Iraq; Sulla, cujus facundiæ, non ætati à Manlio conceſſum. Per Mamercum porro Lepidus ſignificatur. Mamercus enim Æmiliorum prænomen. Ceterum Curionem pariter cum Lepido Conſulatum petiiſſe ex hoc loco colligi poteſt. quem tamen non hoc, ſed proximo anno DCLXXVII. ſimul cum Cn. Octavio primum adeptus. Neque illud prætermittendum, *Quæſivit*, in hoc Fragmento, pro Rogavit, obſecravitque poſitum eſſe, ab antiqui verbi formatione, Quæſo, Quæſere: ne quis præteritum iſtud à Quæro derivandum, rei ſimilitudine deceptus, falſo porro ſibi perſuadere inſiſtat, quod à mente Hiſtorici nimis quam alienum fuerit. Neque alio referendum exemplum Phocæ, qui Quæſere, apud Tullium & Salluſtium noſtrum lectum eſſe diſerte notavit, quod alii quo referrent ignorantes, verbum iſtud, ut Fragmentum, inter incerta Criſpi inſcite poſuerunt. *Douza.*

Philippus.] A Servio libro IX. Æneid. non expreſſo hiſtoriæ numero hæc afferuntur. quæ quod fragmento proxime conſequenti eſt L. Philippi oratio, huc pertinere non dubitavi. *Carrio.*

Maxume vellem Patres Conſcripti.] Et reliqua quæ ſequuntur. Confer quæſo, hic mihi inter ſe capita illa rerum contraria, videbiſque Reipub. quietæ aptiſſime ſeditionum turbas opponi; defenſioni Reipubl. ſeditiones contra eorum hominum, quos maxime eaſdem prohibere decebat, prava denique incœpta, tantum abeſſe dicit, ut conſultoribus ſuis noxæ, vel incommodi aliquid pariant, ut contra etiam à Senatu iis obtemperetur: quæque peſſimi ac ſtultiſſimi decreverint, ea bonis & ſapientibus adverſus animi ſui ſententiam ſint exſequenda. *Douza.*

Vatum

arma, quamquam vobis inviſa, tamen, quia Lepido placent, ſumenda ſunt. Niſi forte cui pacem præſtare, & bellum pati conſilium eſt. Prô, dii boni, qui hanc urbem, omiſſa cura, adhuc regitis; M. Æmilius omnium flagitioſorum poſtremus, qui pejor an ignavior ſit, deliberari non poteſt, exercitum opprimundæ libertatis habet, & ſe è contemto metuendum effecit: vos muſſantes, & retractantes verbis, & vatum carminibus, pacem optatis magis quam defenditis: neque intelligitis mollitia decretorum, vobis dignitatem, illi metum detrahi. Atque id jure: quoniam ex rapinis conſulatum, ob ſeditionem provinciam cum exercitu adeptus eſt. Quid ille ob benefacta cepiſſet, cujus ſceleribus tanta præmia tribuiſtis? At ſcilicet, ii, qui ad poſtremum uſque, legatos, pacem, concordiam, & alia hujuſcemodi decreverunt, gratiam ab eo peperere. Immo deſpecti & indigni republ. habiti, prædæ loco æſtumantur: quippe metu pacem repetentes, quo habitam amiſerant. Equidem à principio, cum Etruriam conjurare, proſcriptos accerſiri, largitionibus rempubl. lacerari videbam; maturandum putabam, & Catuli conſilia cum paucis ſecutus ſum. Cæterum illi, qui gentis Æmiliæ benefacta extollebant, & ignoſcendo populi Romani magnitudinem auxiſſe, nuſquam etiam tum Lepidum progreſſum videbant; cum privata arma opprimundæ libertatis cepiſſet, ſibi quiſque opes aut patrocinia quærendo; conſilium publicum corruperunt. At tum erat Lepidus

Vatum carminibus.] Vide ſupra p. 126. & ſeq.

Atq; id jure: quoniam ex rapinis Conſulatum.] Vnde perſpicue palam eſt, hiſtoriæ ordinem male in hac editione ſervatum, & Fragmentum, quod ſtatim porro à calce Orationis hujus ſequitur, ante eandem conlocandum eſſe. Id enim ſic habet: Vti Lepidus & Catulus decretis exercitibus maturrime proficiſcerentur. Vterque ſcilicet ad Provincias ſibi decretas: Lepido enim Galliæ ulterior, Catulo ejuſdem collegæ Italia ex Senatuſconſulto ſorte obvenerat. *Douza.*

Etruriam.] Vide ſupra p. 75. & 78.

Gentis Æmiliæ benefacta.] Vide ſupra p. 254. & ſeq.

Catoni-

pidus latro cum calonibus, & paucis ſicariis; quorum nemo non diurna mercede vitam mutaverit: nunc eſt proconſul cum imperio, non emto; ſed dato à vobis, cum legatis adhuc jure parentibus: & ad eum concurrêre homines omnium ordinum corruptiſſumi; flagrantes inopia & cupidinibus, ſcelerum conſcientia exagitati: quibus quies, in ſeditionibus; in pace, turbæ ſunt: hi tumultum ex tumultu, bellum ex bello ſerunt, Saturnini olim, poſt Sulpicii, dein Marii, Damaſippique, nunc Lepidi ſatellites. Præterea Etruria, atque omnes reliquiæ belli arrectæ: Hiſpaniæ armis ſolicitatæ: Mithridates in latere vectigalium noſtrorum, quibus adhuc ſuſtentamur, diem bello circumſpicit: quin, præter idoneum ducem, nihil abeſt ad ſubvertendum imperium. Quod ego vos oro, atque obſecro P. C. ut animadvortatis; neu patiamini licentiam ſcelerum, quaſi rabiem, ad integros contactu procedere. Nam, ubi malos præmia ſequuntur, haud facile quiſquam gratuito bonus eſt. An exſpectatis, dum exercitu rurſus admoto,

Calonibus.] Vide ſupra p. 189.

Quorum nemo.] Glareanus: nemo diurna mercede vitam mutaverit. alii; quorum nemo diuturna mercede vitam mutaverit: atqui contra ſentit Philippus, eos vel diurna mercede conductos, vitam etiam nihili facturos. *Carrio.*

Quies in ſeditionibus.] Quia tunc ſolum contenti ſunt.

Saturnini.] L. Saturninus homo ſeditioſus, cum Tribunus plebis legem Agrariam per vim ferre vellet: itaque cum ſuæ factionis hominibus Capitolium occupaſſet, juſſu ſenatus eſt interfectus. *Livius.*

Sulpicii.] Nam P. Sulpicius tribunus plebis, authore C. Mario pernicioſas leges promulgavit, ut exules revocarentur, & novi cives libertinique diſtribuerentur, in tribus, &c. qui cum in quadam villa lateret, indicio ſervi retractus & occiſus eſt. Servus ob mercedem manumiſſus eſt, ſed ob infidelitatem ſaxo dejectus eſt. *Bad.*

Marii.] Vide ſupra p. 321.

Damaſippi.] Vide ſupra p. 152. vel lege (Damacii.) Nam Lucius Damacius prætor ex juſſu Marii omnem nobilitatem, quæ in urbe erat, trucidavit. *Bad.*

Etruria.] Vide ſupra p. 75. & p. 78.

Hiſpaniæ.] Vide ſupra p. 47. & ſeq.

Mithridates.] Vide ſupra p. 404.

Præter idoneum ducem.] Vide, ut Mamercum faſtidioſe & contemtim conterat Philippus, cui ne id quidem dignum habet tribuere, quem pro idoneo duce ad Remp. evertendam agnoſcere velle videatur. *Douza.*

Exſpectatis, dum exercitu rurſus admoto.] Hoc contra hiſtoriæ fidem eſſe omnia veterum monumenta conſentiunt. Neque enim Lepidus ante poſtremam

moto, ferro, atque flamma urbem invadat? quod multo propius eſt ab eo, quo agitat, ſtatu, quam ex pace & concordia ad arma civilia: quæ ille advorſum divina & humana omnia cepit, non pro ſua, aut quorum ſimulat injuria, ſed legum ac libertatis ſubvertundæ. Angitur enim, ac laceratur animi cupidine, & noxarum metu, expers conſilii, inquies: hæc atque illa tentans, metuit otium, odit bellum; luxu atque licentia carendum videt, atque interim abutitur veſtra ſocordia. Neque mihi ſatis conſilii, metum, an ignaviam, an dementiam eam appellem: qui videmini intenta mala quaſi fulmen optare ſe quiſque ne attingat, ſed prohibere ne conari quidem. Et quæſo conſiderate quam converſa rerum natura ſit. Antea malum publicum, occulte; auxilia palam inſtruebantur, & eo boni malos facile anteibant: nunc pax, & concordia diſturbantur palam; defenduntur occulte. Quibus illa placent, in

ſtremam expeditionem illam, & pugnam commiſſam cum Catulo, quo victus deſerta Italia in Sardiniam refugit, ad Romana mœnia exercitum umquam admoviſſe legitur: nedum ut urbem ferro & flamma invaſerit. unde mihi dubium non eſt, quin, *invadant*, legi atque emendari debeat. quod ſi mihi Critici concedant, referendum erit ad homines illos omnium ordinum corruptiſſimos, veris ſupra coloribus à Philippo depictos, Cinnanos puta, & Marianos ſatellites, quorum in patriam reditu quantum civilis ſanguinis exhauſtum fuerit, Plutarchus, Appianus, Eutropius teſtes, poſtremo omnes veteres Memoriæ. *Douza.*

Quod multo propius eſt ab eo, quo agitat, ſtatu, quam ex pace & concordia ad arma civilia.] Scriptura haud dubie mendoſa, & quam juxta cum ignariſſimis intelligo: niſi tamen totus locus interpolandus, & fortaſſe in hunc morem conſtituendus: (Quam ad pacem & concordiam ab armis civilibus:) ſententia apertiſſima, quam tamen abſque libris auctoribus integram & ſinceram eſſe, nondum ſatis acceptum eſt mihi. *Idem.*

Quaſi fulmen.] Fulmina enim feralia habebantur. Et qui locus fulmine tactus, bidental appellabatur. Gloſſarii auctor recte expoſuit: Bidental, τόπος κεραυνόπληξ. Quin Perſius ipſum hominem κεραυνοπλῆγα bidental vocat:

Triſte jaces lucis, evitandumque bidental.

Bidental autem vocatur, quod talibus locis ovibus ſive bidentibus ſacrificia fierent. Artemidorus libro II. ὁ κεραυνὸς τὰ ἄσημα τῶν χωρίων ἐπίσημα ποιεῖ διὰ τὰς ἐνιδρυμένας βωμὸς, καὶ θυσίας ἐν αὐτοῖς γινομένας θυσίας. Græci bidental vocant ἐνηλύσιον. Gloſſæ Græcorum: Ἐνηλύσια τὰ καθα-

σκηφ-

in armis ſunt; vos, in metu. Quid exſpectatis? niſi forte pudet, aut piget recte facere. An Lepidi mandata animos movent? qui placere ait ſua cuique reddi, & aliena tenet: belli jura reſcindi, cum ipſe armis cogat: civitatem confirmari: qui ademtam negat: concordiæ gratia plebei tribuniciam poteſtatem reſtitui, ex qua omnes diſcordiæ accenſæ. Peſſume omnium, atque impudentiſſume, tibi ne egeſtas civium, & luctus curæ ſunt, cui nihil eſt domi, niſi armis partum, aut per injuriam? alterum conſulatum petis, quaſi primum reddideris: bello concordiam quæris, quo parta diſturbatur: noſtri proditor, iſtis invidus, hoſtis omnium bonorum, ut te neque hominum, neque deorum, pudet, quos perfidia aut perjurio violaſti! qui, quando talis es, mancas in ſententia, & retineas arma, te hortor: neu prolatandis ſeditionibus inquies ipſe, nos in ſolicitudine retineas. Neque te provinciæ, neque leges, neque dii penates civem patiuntur. Perge, qua cœpiſti; ut quam maturrume merita invenias. Vos autem, P. C. quouſque cunctando remp. intutam patiemini, & verbis arma tentabitis? Delectus advorſum vos habiti; pecuniæ publice, & privatim extortæ; ex lubidine leges imperantur: cum interim vos legatos & decreta paratis. Et quanto, mehercule, avidius pacem petieritis, tanto bellum acrius erit; cum intelleget ſe metu magis, quam æquo & bono ſuſtentatum. Nam, qui turbas, & cædem civium odiſſe ait, & ob

σκηπτὸν καὶ χαλάζα. nam σκηπτὸς, fulgur. *Scalig.*

Invidus.] Aliter & melius: infidus.

Te neque hominum, neque Deorum pudet.] Hoc eo ſpectare videtur, quod Lepidus, cum legem Sulla mortuo de Actis ejus reſcindendis promulgaſſet, ut qui à Sulla proſcripti fuerant, & civitatem, & bona ſua recuperarent. cumque eidem Catulus collega, ceterique obnixe adverſarentur, re in concionibus agitata, Lepidus à Senatu ſacramento adactus bellum ſe patriæ non facturum, in Galliam ulteriorem, quam ſortitus erat, profectus, ad Comitia, tamquam exacto conſulatu ſuo bellum illaturus, non venit. Appianus, Florus. Atque hoc eſt, quod perfidiam & perjurium Lepido objectat Philippus. *Dauza.*

Delectus.] Vide ſupra.

Nam qui turbas, & cædem civium odiſſe ait.] Si quis penitius loci hujus con-

ob id armato Lepido vos inermes retinet, quæ victis toleranda ſunt, ea, cum facere poſſitis, patiamini potius cenſet. Ita illi à vobis pacem, vobis ab illo bellum ſuadent. Hæc ſi placent; ſi tanta torpedo animos oppreſſit, ut obliti ſcelerum Cinnæ, cujus in urbem reditu, decus, atque ordines omnes interierunt, nihilo minus vos, atque conjuges, & liberos, Lepido permiſſuri ſitis; quid opus decretis? quid auxilio Catuli? quin is & alii boni rempubl. fruſtra curant. Agite, uti lubet; parata vobis Cethegi, atque alia proditorum patrocinia, qui rapinas & incendia inſtaurare cupiunt, & rurſum advorſum Deos penates manus armare. Sin libertas & bella magis placent; decernite digna nomine, & augete ingenium viris fortibus. Adeſt novus exercitus, &, ad hoc, coloniæ veterum militum, nobilitas omnis, duces optumi, fortuna meliores ſequitur. Iam illa, quæ

conſtructionem ac ſententiam inveſtiget, ne illi facile odorari fuerit, vel ex poſteriore periodo tantum, numeri rationem in verbis illis tribus (Ait, retinet, cenſet) perperam à ſciolis inverſam eſſe. quod tamen à nato nemine uſque adhuc animadverſum demiror: præſertim cum ejus rei ipſos commonefacere potuerit numeri illius diverſitas. quæ in iſto argutiſſimo epiphonemate comparet. Ita illi à vobis pacem, vobis ab illo bellum ſuadent. In quo enarrando quomodo iſti ſibi ſatisfecerint neſcio: hoc ſcio, lectionem receptam & ſecum, & cum Salluſtiana elegantia pugnare. Nam quæ obſecrò locutionis ratio ſit illa? Lepidus, armato Lepido, vos inermes retinet. Quocirca vel meo periculo (neque enim capitis res eſt) fidenter caſtigandum pronuncio. Nam qui turbas, &c. c. o. ajunt, & ob id a. L. v. i. retinent; quæ v. t. ſ. e. q. f. p. p. p. cenſent. Non enim de Lepido, ſed de factioſis Lepidi fautoribus, quos ipſe ſatellites in digitare amat, intelligendũ. *Idẽ.*

Scelerum Cinnæ.] Nam Cinna & Marius cum Carbone & Sertorio Ianiculum occupaverunt, & fugati ab Octavio conſule receſſerunt. Marius Antium & Aritiam & Lavinium colonias devaſtavit: & cum nulla omnino ſpes eſſet optimatibus reſiſtendi, Cinna & Marius in urbem recepti, eam velut raptam cædibus & rapinis vaſtaverunt. *Bad.*

Decus atque omnes ordines interierunt.] Sic in v. c. leguntur, Decus ordinis hujus interiit. *Vrſinus.*

Decernite digna nomine, & augete ingenium viris fortibus.] Quid eſt, Augere ingenium? an quod alii dicunt, Animos augere alicui? Gerræ germanæ. Proinde indicatur, atque ejus vicem mea auctoritate, fiducia, quamvis audaciter reponatur: Augete imperium viris fortibus, hoc eſt, Rempublicam veſtram. cui haud diſſimile illud oratione ad Cæſarem: Quæ res populos, nationeſve magnis auctoribus auxiſſent. *Dauza.*

quæ collecta ſunt ſocordia noſtra dilabentur. Quare ita cenſeo, quoniam Lepidus exercitum privato conſilio, paratum cum peſſumis, & hoſtibus reipubl. contra hujus ordinis auctoritatem ad urbem ducit; ut Appius Claudius interrex cum Q. Catulo proconſule, & ceteris quibus imperium eſt, urbi præſidio ſint; operamque dent, ne quid reſpubl. detrimenti capiat.

Uti Lepidus, & Catulus decretis exercitibus maturrumè proficiſcerentur. *Cariſius* lib. II.

M. Lepido cum omnibus copiis Italia pulſo, ſegnior neque minus gravis, ſed multiplex cura patres exercebat. *Servius. Marius Victorinus in Ciceronem.*

Obviam ire, & commori hoſtibus. *Aruſianus Meſſus.*

Lepidus pœnitens conſilii. *Cariſius* lib. III.

Sic

Interrex.] Id eſt, fungens imperio aut conſulatu interea, dum novi conſules creabantur: quia Lepidum dixit ſecundum conſulatum petere. Olim autem verus erat interrex, & verum interregnum, cum mortuo rege, donec novus creabatur, ceſſabat regnum: erat tamen, qui interea officio regis fungeretur. *Bad. Interrex.* Antiquis téporibus is magiſtratus ſtatim à morte Romuli eſt inſtitutus. Nam cum in metu omnes eſſent, ne civitatem ſine imperio vis aliqua externa adoriretur: rem inter ſe centum patres conſociant, decem decuriis factis, ſinguliſque in ſingulas decurias creatis, qui ſummæ rerum præeſſent, decem imperitabant: unus cum inſignibus imperii & lictoribus erat: quinque dierum ſpatio finiebatur imperium, ac per omnes in ordinem ibat. Hæc fere Livius. A quo non longe diſcedit Plutarchus; niſi quod vix unius dici imperium uni interregi tribuere videtur. Poſtea exactis etiam regibus, quoties comitia ea à Conſulibus, aut morbo, aut bello, aut ſeditione impeditis, haberi non poterant, ſi Dictatorem dici non placuiſſet, Interrex creabatur. Qui cum quinque dies magiſtratum obtinuiſſet (nam hoc Interregni tempus fuiſſe ſatis conſtat) alteri imperium tradebat. Ille, niſi quid impediret, Senatuſconſulto de Comitiis conſularibus facto, Conſules creabat. Solus hic patricius magiſtratus cum plebe communis factus non eſt. Neque enim populi ſuffragio creabatur, ſed à patriciis coëuntibus auſpicato prodebatur, ut teſtatur Appius Claudius apud Livium. Creabatur autem, ut Pædianus docet, ad III. Calendas Februar. Ejus officium erat omnia ea obire, quæ vel Regum, vel Conſulum fuiſſent. Itaque jus dicebat, Senatum vocabat, Rempublicam quoque turbulentis temporibus, ſub extremi atque ultimi Senatuſconſulti formula ſæpe accipiebat, ſurrogatiſque magiſtratibus Comitia habebat. *Ianus Gulielm.*

Vti Lepidus, & Catulus, &c.] Videndum an de Bell. Ital. hic agatur. Lepidus enim & Catulus Conſules habentur in ænea apud me tabella, in qua Italici belli fit mentio. *Vrſin.*

Neque

Sic vero quasi formidine attonitus, neque animo, neque auribus, aut lingua competere. *Nonius, Competere, rei cujusque meminisse, aut constanter valere.*

Prudens omnium, quæ senatus censuerat. *Arusianus.*

Magnis operibus profectus, oppidum cepit, per L. Catilinam legatum. *Festus.*

Domitium proconsulem ex citeriori Hispania cum omnibus copiis, quas paraverat, arcessivit. *Priscianus* lib. x. *Arcessivit, inquit, & lacessivit.*

Sanctus aliter, & ingenio validus. *Carisius* lib. I. *aliter, pro alias.*

Gens raro egressa finis suos. *Servius ad* lib. XI. *Aeneidos. Arusianus Messus.*

Nisi cum ira belli desenuisset. *Priscianus* lib. x.

Maturaverunt exercitum Dyrrhachium cogere. *Arusianus Messus.*

Illo

Neque auribus aut lingua competere.] Tacit. libro 3. Oppidani neque oculis, neque auribus satis competebant. & Hist. 3. Trepidus miles, dux segnis, & veluti captus animi, non lingua, non auribus competere. *Douza.*

Profectus.] Sunt qui legendum putent: profectis. alii vero, operibus confectis. sed in re ambigua quid asseveres? *Carrio.*

Domitium proconsulem.] Non puto designari Cn. Domitium Calvinum Consulem anno DCCXIII. cum C. Asinio Pollione, quique ex Hispania, de qua Procos. triumphaverat, Imp. describitur in argenteo denario Oscæ signato, cum inscriptione DOMIT. COS. ITER. IMP. OSCA. *Vrsin.*

Dyrrachium.] Dyrrachium posui pro brachium, quod ita in libro Elnonensi esset. quo etiam modo legendū esse, cum quidam conjecissent; alii pro certo id, sine ulla librorum auctoritate, audacter receperunt. *Carrio. Dyrrachium.* Aliter Epidamnus dicitur, Thucydidi Dalmatiæ aut Macedoniæ colonia, & oppidum propter inauspicatum nomen à Romanis Dyrrachium appellatum fuisse, tradunt Livius, Strabo, Plinius, & Mela. Quibus assentitur quoque Dion lib. 41. ita tamen ut subdubitet, num duo diversa sint oppida. Appianus autem 2. Civil. hoc plane adfirmat, ait enim Epidamnum paullum remotum à mari, Dyrrachium vero prope ipsum mare: (in peninsula, teste Strabone) Epidamnique navale esse dicit. Additque hoc falso à quibusdam Epidamnum dictum: postea tamen sic nominatum à Corcyrensibus, quod Dyrrachii nomen ominosum habebatur, vetustam autem appellationem vicisse, & Dyrrachii nomen manere. Discrepat à cæteris omnibus Appianus, hic namque Dyrrachii nomen ominosum, cæteri Epidamni faciunt; Hic nominis mutationem Corcyrensibus, alii Romanis tribuunt, Hodie vetus nomen

Illo profectus, vicos, caſtellaque incendere, &, fuga cultorum deſerta, igni vaſtare: neque elato, aut ſecuro eſſe animo, metu gentis ad furta belli peridoneæ. *Nonius. Servius ad* XI. *Aeneidos.*

Liberis ejus avunculus erat. *Donatus ad Phormionem Terentii.*

Nihil ob tantam mercedem ſibi abnuituros. *Aruſianus Meſſus.*

Inſanum aliter ſua ſententia, atque aliarum mulierum. *Cariſius* lib. I.

Solis viis. *Donatus Phorm.* act. V. ſcen. VIII.

Iuſſu Metelli cornicines occanuerunt. *Priſcianus* lib. X. *Servius* II. *Georg. Virg. Diomed.* lib. I. cap. IV.

Nexuit catenæ modo. *Priſcianus* lib. X.

Ductus militiam. *Aruſianus Meſſus.*

Neque ſe recipere aut inſtruere prœlio quivere. *Priſcianus* lib. X.

Equi ſine rectore exterriti, aut ſaucii conſternantur. *Idem* lib. IV.

Occu-

obtinere videtur. Durazzo enim urbs interior & Cabo Durazza maritima nominatur in tabulis Geographicis recentioribus. Drazio legit Marius Niger. *Ort.*

Illo profectus, vicos, &c.] Et hoc Fragmentum, contagione credo rei quam narrat, periculi vaſtationis vix effugit, non quidem à Volcani violentia, ſed librariorum ignorantia conflatum ſyllabas abbreviantium. quo de genere ſum queſtus jam antea, quorum comitate effectum videtur, ut tres dictiones in unam concreverint. quod conjectores iſti Salluſtiani non advertentes, ſibique cum ſimplici excetra rem modo eſſe arbitrantes, mirum quas nobis Lernas peperere: dum partim Securus, alii Securiſſimus, nonnulli etiam vetuſtiſſimus nobis objectare non dubitant, quod eo illis firmius viſum, quoniam in manuſcripto forte Fecundiſſimus reperiſſent. Sed his plorare juſſis in rem præſentem venire melius eſt, lectorique de conjecturæ noſtræ ratione gratiam facere. Ea vero hæc eſt; Neque elato, aut ſecuro eſſe animo, metu gentis, &c. ſententia apertiſſima; & quam à Salluſtio eſſe arguta ejus brevitas etiam me tacente indicium facit. *Douza.*

Cornicines occanuerunt.] Priſcianus libro X. Quidam occanui, pro, occinui protulerunt. Servius II. Georg. Virgil. A cano, inquit, veteres non cecini, ſed canui dixerunt. Salluſtius: Cornua occanuerunt. *Carrio.*

Equi ſine rectore.] Hoc fragmentum idem Priſcianus citat ex lib. 2. epiſtolarum; corrupte, ut puto, pro Hiſtoriarum. neque enim Salluſtium epiſtolas vulgaſſe ullibi lectum. *Coler.*

Hiler-

Occupatuſque collis editiſſumus apud Hilerdam: & cum multa opera circumdata. *Priſcianus* lib. v.

At inde nulla munitionis, aut requie mora, proceſſit ad oppidum. *Priſcianus* lib. XVIII. *requie, pro requiei.*

Agreſte. *Cariſ.* lib. I.

Ardebat omnis Hiſpania citerior. *M. Fabius Victorinus de invent. Ciceronis* lib. I.

* & ponere validam urbem multos dies reſtantem pugnando vicit. *Nonius.*

Itaque Sertorius, levi præſidio relicto in Mauritania, nactus obſcuram noctem, æſtu ſecundo, furtivaque celeritate, vitare prœlium in tranſgreſſu conatus eſt. *Agellius* lib. x. cap. XXVI. *Nonius Marcellus.*

Tranſgreſſos omnis, recipit mons Ballera, præceptus à Luſitanis. *Idem ibidem.*

Earum aliæ paullulum progreſſæ, nimio ſimul & incerto one-

Hilerdam.] Ilergetum urbs Ptolemæo, & Stephano, in Hiſpania Tarraconenſi: Lerida eſt Vaſæo. Fluvius Ilerda eſt ibidem, niſi fallat Vibius. *Ortel.*

Et ponere validam.] Suſpicabar leviter legendum eſſe, Hipponem, docente Stephano, ὡς ἐπὶ πόλεων, Ἵππων πόλις Λιβύης, eamque à Phœnicibus conditam ſciebam. Salluſt. Iugurtha: Poſtea Phœnices, alii multitudinis domi minuendæ, pars imperii cupidine ſollicitata plebe, & aliis novarum rerum avidis, Hipponem, Adrumetum, Leptim, aliaſque urbes in ora maritima condidere. Sed cum viderem viros doctos in Mſſ. Nonii codicibus reperiſſe Digonem, non dubitavi ſcribendum eſſe, Vizonem. Stephanus, Βιζώνη πόλις πονπική. Probus qui mihi dux ad hanc conjecturam, in Zo. Hac quoq; ſyllaba nullum nomen reperi terminatum, niſi unum barbaræ civitatis lectum in Salluſtio, Vizo Vizonis. *Putſch.*

Reſtantem.] Reſtantem poſuit, pro, reſiſtentem, ut Livius lib. XXXII. Qui pauci plures vincere ſoliti eſtis, nunc pauci plures reſtatis? & Tacitus lib. III. Paullum moræ attulere ferrati, reſtantibus laminis adverſum pila & gladios. *Vrſinus.*

In Mauritania.] Vide ſupra. *In Mauritania nactus.* Lipſius: In Mauritaniam, lib. 4. epiſtol. 14. Nam ſcribit Plutar. Sertorium cum tribus millibus militum confugiſſe Carthaginem novam. Idem paullo poſt corrigit: Furtim abiit; celeritate vitare prælium. *Coler.*

Mons Ballera.] In membranis Fuldenſibus Belloia, hinc forſan Belona, cujus meminit Stephanus. *Putſch.* De monte Ballera nihil legere me recordor. Servius: Mſſ. Fuldenſis montem iſtum Belloiam vocat. Sed puto & illud vitioſum. Pallenæ quidem montis Avienus meminit:

— hic melliſluis Pallena ſub antris.

Verum is non in Hiſpania. *Coler.*

to onere, cum pavor corpora agitaverat, deprimebantur. *Idem.*

Locum editiorem, quam victoribus decebat, capit. *Servius* VIII. *Aeneidos. Aruſianus Meſſus.*

Et mox Fufidius adveniens cum legionibus, poſtquam tantas aſperitates, haud facilem pugnantibus vadum, cuncta hoſti quam ſuis opportunora videt. *Nonius.*

Cum Sertorius neque erumperet, tam levi copia navibus fugam maturabat. *Servius Fuldanus. Meſſus.*

Itineris eorum Metellus per litteras gnarus. *Aruſianus.*

Itaq; Servilius ægrotum Tarenti collegam prior tranſgreſſus, iter vortit ad Corycum urbem inclutam: paſtuſque nemore, in quo crocum gignitur. *Priſcianus. Nonius.*

Ad

Et mox Fufidius.] Lipſius: Aufidius. Sic de bello Sertoriano accipietur. videndus Plutarch. *Idem.*

Poſtquam tantas aſperitates.] VV. CC. habent, *ſpiras*, non *aſperitates.* quod verbum ab aliis repoſitum eſt. Feſtus exponit ſpiram hominum multitudinem. Profertque Ennii verſum:

Spiras legionibus nexunt.

Viſinus.

Aegrotum collegam.] Potius eſt, ut Salluſtium ſcripſiſſe credam, ægroto collega. Idque de Lipſiana ſententia. *Douza.*

Tarenti.] Calabriæ hæc ſive magnæ Græciæ urbs eſt. Suidas & Ælianus in Militaribus adſcribit Tarentum Siciliæ. Ex quo patet, hujus tempore hanc Italiæ partem (ut nunc quoque) Siciliam appellatam. In regum titulis enim utriuſque Siciliæ memoria eſt. Taras appellatur Straboni & Ptolemæo. Romanam coloniam eſſe ex Strabone & Plutarcho diſcimus. Oebalia à Virg. vocatur, teſte Servio. Sed arcem Tarentinam ſic vocari annotavit Philargyrus. Eleganter hanc Vrbem deſcribit Florus lib. 1. Tarentus Lacedæmoniorum opus, Calabriæ quondam & Apuliæ, totiuſque Lucaniæ caput, cum magnitudine & muris, portuque nobilis, tum mirabilis ſitu: quippe in ipſis Hadriatici maris faucibus poſita, in omnes terras, Hiſtriam, Illyricum, Epirum, Achaiam, Africam, Siciliam vela dimittit. Hæc ille. Tarento hodie vocatur. Tarentini aliquando Spurii vocati ſunt, ut ſcribit ex Trogo Iuſtinus lib. 20. Partheniatas vocatos ſcribit Servius ad 3. Æneid. item Phalantiades à Phalanto quodam cive eorundem celeberrimo, ut tradit Stephanus. *Ortel.* Vide & Strabonem lib. 6. & Plin. 3. 10. præcipue vero Cluver. Ital. lib. IV.

Corycum.] Plinio & Ptolemæo Ciliciæ opidum, quod Curco Nigro, Chura Mercatori appellatur. Plinius opidum, portum & antrum uno nomine appellat Corycos. Eſt & Ciliciæ mons quoque Plinio, Vibio & Stephano. Promontorium quoque eſt Straboni, & in eo antrum Corycium, in quo optimus crocus naſcitur. Meminit & ejus Q. Calaber. *Ortel.* Corycius autem crocus celeberrimus, quem Iſidorus lib. 14. cap. 3. Coriſcon nominat, addens inde plurimum & optimum venire crocum. Hinc

& Cili-

Ad Olympum atque Phaſelida. *Priſcianus.*

Apud Corycum. *Idem.*

Apud Læte oppidum, cui nomen oblivionis condiderant. *Idem. Servius ad* 1. *Aeneidos.*

Repulſus à Læte oppido. *Idem. Priſcianus.*

Apud Mutinam. *Idem.*

Apud Præneſte locatus. *Idem.*

Medio

& Cilicum florem crocum appellat Statius Papinius lib. 2. Sylv. aliique.

Olympum atque Phaſelida.] Vrbes ſunt Lyciæ maritimæ & maximæ, quæ pyratarum & prædonum domicilium & receptaculum fuerunt, & ea de cauſa bello Pyratico à Servilio expugnatæ & deletæ ſunt. Strabo lib. 14. Cic. in Verrem 4. *Ad Olympum.* Et hæc ad ſuperiora quodammodo pertinent. ſcribit enim Pædianus Verrina tertia, P. Servilium bellum in Cilicia geſſiſſe, deque ea triumphaſſe, captis Coryco, Olympo, & Phaſelide, tribus magnis ejus terræ urbibus, ſed in Aſconio depravatum eſt: Faſylide. *Carrio.*

Apud Læte oppidum.] Hæc ita conjunximus ex ſententia clariſſimi D. Iani Douſæ, cujus opinionem firmat Silius Italicus, Salluſtii in locis deſcribendis imitator, de bello Punico lib. 2.

Quæque ſuper Gravios lucentes volvit arenas, (*Putſch.*

Inferni populis referens oblivia Læthe.

Læte. Macedoniæ Vrbs Stephano. Ad Thermæum ſinum, Plinio. Eadem Mygdoniæ regionis in Macedonia, apud Ptolemæum. Sed hæc forſan alia Vrbs. *Ortel.*

Mutina.] Galliæ Togatæ oppidum, vulgo nunc Modona & Modena vocitata. Memoratur Polybio, Ciceroni, Livio, Paterculo, Straboni, Melæ, Plinio, Ptolemæo, aliiſque. Coloniam fuiſſe Romanorum complures teſtantur autores. Cicero Philipp. v. Mutinam firmiſſimam & ſplendidiſſimam Populi Romani Coloniam appellavit. Quo anno deducta fuerit Colonia, Livius oſtendere voluit lib. xxxviii. Eodem, inquit, anno Mutina & Parma Coloniæ Romanorum civium ſunt deductæ: bina millia hominum in agro, qui proxime Bojorum ante Tuſcorum fuerat, octona jugera Parmæ, quina Mutinæ acceperunt. Nempe is annus erat Vrbis Romæ IↃLXVIII. quo anno Conſules fuere Q. Fabius Labeo, & M. Claudius Marcellus. Polybius autem lib. III. ante Coloniam jam inde à P. Cornelii Scipionis, & Ti. Sempronii Longi conſulatu annis triginta quatuor ante extitiſſe affirmat. Addendum hoc, quod refert Plin. Mutinenſi agro exire è petra flammam ſtatis Vulcano diebus. Nec alienum fuerit mirum ejuſdem agri portentum hoc loco inſerere, quod idem Plinius lib. II. cap. LXXXIII. refert, quo ipſa natura ſoli noſcatur: Factum eſt, inquit, ingens terrarum portentum L. Marcio, Sex. Iul. Conſulibus, in agro Mutinenſi. namque montes duo inter ſe concurrerunt, crepitu maximo adſultantes, recedenteſque: inter eos flamma fumoque in cœlum exeunte, interdiu ſpectante è via Æmilia magna Equitum Romanorum familiarumque & viatorum multitudine. Eo concurſu villæ omnes eliſæ, animalia permulta, quæ intra fuerant, exanimata ſunt; anno ante ſociale bellum. quod haud ſcio, an funeſtius ipſi terræ Italiæ fuerit, quam civilia bella. *Cluver.*

Præneſte.] Vrbs Latii mediterranea, duce-

Medio diei. *Messus.*

Quietam à bellis civitatem. *Idem.*

Militiæ peritus. *Idem.*

Sertorius portis turbam morantibus, & nullo, ut in terrore solet, generis aut imperii discrimine, per calonum corpora, ad medium quasi deinsuper adstantium manibus in murum attollitur. *Nonius. Servius.*

Neque detrusus aliquotiens terretur. *Priscianus* lib. XV.

Dubitavit acie pars. *Idem.*

Quos inter maxume. *Carisius.*

Rumore primo. *Carisius.*

Idem fecere Octavius & Q. Cæpio sine gravi cujusquam exspectatione, neque sane ambiti publici. *Servius ad* lib. IV. *Aeneidos: Ambire significat & rogare. Sallustius in Iugurtha: Quos ego audio ambire, fatigare vos singulos. Dicebatur & ambio illum, pro rogo. Sallustius in* I. Idem fecere, *&c.*

Cum aræ & alia diis sacrata, supplicum sanguine fædarentur. *Idem.*

Postre-

ducentis fere stadiis dissita ab Vrbe Roma, Ptolemæo Πραίνεστε, quanquam Strabo scribit olim dictam Πόλυστράτον, Plinius etiam Stephanen, nomenque habere à quodam Præneste (ita enim fabulantur) Vlyssis nepote, & filio Latini, qui primus ejus fuerit conditor, sicut asserit Solinus ex Zenodoro. Cæterum Servius à silicibus, qui πέτραι veteribus Græcis, quorum ibidem maxima copia, dictam affirmat: Græcanicam esse hanc urbem origine, sicut & Tybur aliquando vicinius Romæ, affirmat idem Geographus lib. 5. Vtramque rursus urbem loci natura munitam prædicat, etsi Præneste excelleret, cui arcis loco mons imminebat excelsus, idemque avulsus angusto quodam transitu, & quasi collo à reliquis montanis locis contiguis. Accedebat ad hanc munitionem naturalem, quod urbs undique occultis cuniculis perforata fuerit, in quorum uno Marius Iunior obsessus periit. *Funger.* Leander Albertus dicit hodie Pilestrina nominari.

Sertorius.] Neque habeo certi, quod hoc de loco definiam. etsi Servius lib. IX. Æneid. quid sibi voluerit Sallustius satis indicat. Muri, inquit, olim alti non erant, sed ad impetum tantum repellendum. Vt etiam Sallustius ostendit, ubi Sertorium humeris sublatum muros ascendisse memorat. quæ postrema qui pro Sallustianis accipiunt, frustra sunt; cum huc referri debeant. *Carrio.*

Idem fecere.] Quæ sequuntur ad finem usq; libri primi addidimus ex quâdam Servii editione, quam debemus diligentiæ & solertiæ Cl. viri Petri Danielis. nam si absque illo esset, multa Sallustii loca non haberemus, multa deteriora essent, quæ nunc ad Sallustianæ navis tabulas coæquandas multo optima habemus.

Sardi-

Poſtremo ipſos colonos per miſerias & incerta humani generis orare. *Idem ad illud* XI. *Aeneidos:*

——— per everſæ genitor fumantia Trojæ
Exſcidia obteſtor.

Ea paucis, quibus peritia & verum ingenium eſt, abnuentibus. *Idem.*

Perpenna tam paucis profectus vera eſt æſtimanda. *Idem ad* XII. *Aeneidos.*

FRAGMENTA
LIB. II.
HISTORIARVM.

SArdinia in Africo mari facie veſtigii humani, in orientem, quam in occidentem latior prominet. *Agellius* lib. XIII. cap. XVIII. *Nonius: Faciem totius corporis formam,* προσωπον, *id eſt, os, poſuit antiquitas prudens; ut ab aſpecta ſpecies, & à fingendo figura, ita à factura corporis facies. Salluſt. hiſt.* lib. II. *Sardinia, &c. Iſidorus.*

Inde

Sardinia in Africo mari facie veſtigii humani.] Fraudi, uti ſpero, futurum mihi non eſt, ſi has Salluſtiani velut naufragii tabulas aſſulis aliquantis auctiores reddidero: non quidem de meo, ne quis erret, (unde enim mihi, quæſo, Romanæ hiſtoriæ proferre pomœria? ſcriptorum præſertim codicum armamentis deſtituto?) ſed de Iſidori ſchediis & pluteis, quos jam dudum, conjuratis tot barbarorum ſæculorum procellis, & plus quam decumanis ignorantiæ fluctibus, à reliqua Salluſtiana rate disjectos, ac avulſos fuiſſe perſuaſum eſt mihi: atque hanc inde conjecturam facio, quod idem ille centonum, quem dico, ſarcinator unicus, l. IX. Originum ſuarum, quo loco de Gentium vocabulis diſſerit, Maurorum & Numidarum prima quaſi incunabula, atque incrementa retractans, iiſdem pæne verbis ordine paullum immutato narrationem longiſſimam à Salluſtiano Iugurtha petitam ad ſe traxit, ſuppreſſo auctoris, unde eam acceperat, nomine. quod ille paſſim etiam in aliis ſolemne quaſi ſuum ſervaſſe videtur. Exemplum Iſidori ſic habet: Sardis Hercule procreatus cum magna multitudine à Libya profectus Sardiniam occupavit, & ex ſuo vocabulo inſulæ nomen dedit. Hæc

Inde Ichnuſa appellata. *Solinus.*

Dubium an inſula ſit, quod Euri atque Auſtri ſuperjactis fluctibus, circumlavit. *Nonius, lavit, pro lavat.*

Nam Sullam conſulem de reditu ejus legem ferentem ex compoſito trib. pl. C. Herennius prohibuerat. *Agell. lib.* x. *cap.* xx.

Nam

in Africo mari facie veſtigii humani in Oriente, quam Occidente latior prominet; ferme paribus lateribus, quæ in Meridiem & Septentrionem vertunt. ex quo ante commercium à navigantibus Græcorum ἴχνος appellata eſt. Terra patet in longitudinem millia CXL. latitudine XL. In ea neque ſerpens gignitur, neque lupus, ſed ſolifuga tantum, animal exiguum, hominibus pernicioſum. Venenum ibi quoque non naſcitur; niſi herba per ſcriptores plurimos & poëtas memorata, apiaſtro ſimilis, quæ hominibus rictus contrahit, & quaſi ridentes interimit. Fontes habet Sardinia calidos, infirmis medelam præbentes, furibus cæcitatem, ſi ſacramento dato oculos aquâ ejus tetigerint. Hactenus Iſidorus; quæ univerſa ut à Salluſtio eſſe præſtare non auſim, ita pleramque partem eidem deberi quovis pignore ſponſionem facere ſum paratus. Fragmentum certe iſtud eodem inſertum plane arguit ſuſpicionem hanc noſtram de nihilo nō eſſe. Et vero (ut rem, loquar meram) ſi paucula quædam (quo de genere ſunt illa, Infirmis medelam, furibus cæcitatem præbere: item hoc, Græcorum ἴχνος: quod ad proximum Salluſtii Fragmentum, (illud, Vnde Ichnuſa appellata, volui dicere) haud dubie pertinere, atque inde adeo emendandum ipſa res clamat: Iſidori ſordes potius, quam Salluſtianam munditiam redolentia iſtinc excipias, quidnam his additamentis Hiſtorico noſtro tantopere indignum inſit, non video. Ceterum cauſſam deſcriptionis Sardiniæ Lepidum Salluſtio præbuiſſe veriſimiliter inducor, quem male re geſta verſoriam in eam inſulam capere coactum, atque inibi paullo poſt tabe colliquiſſe veteres nobis Memoriæ confirmant. *Dorza.*

Ichnuſa.] Scribit Plinius, cum Sardinia aliis Sandaliotis appelletur, Meliſſum eam à ſimilitudine plantæ humanæ Ichnuſam dixiſſe. quod poſterius Solinus, Plinii tranſcriptor Chryſippo tribuit; ut quidem vulgo eſt. nam in veteribus libris Criſpum, non Chryſippum eſſe, deque Salluſtio Criſpo accipiendum videri olim obſervavimus; & V. C. Martinus Delrius cum laude multa in his ſtudiis verſatus, in Scholiis Solinianis notavit: quod eo mihi propius vero eſt, quod videam Silium Italicum, qui in pleriſque, ut alibi docemus, Salluſtium ſtudioſe imitatus eſt, idem in poëma ſuum tranſtuliſſe. Verſus ejus l. XII. ſunt:

Inſula fluctiſono circumvallata profundo
Caſtigatur aquis: compreſſaque gurgite, terras
Enormes cohibet nudæ ſub imagine plantæ.
Inde Ichnuſa prius Graiis memorata colonis:
Mox Libyci Sardus generoſo ſanguine fidens
Herculis, ex ſeſe mutavit nomina terræ.
Carrio.

De reditu ejus legem ferentem.] Notat Agellius lib. x. cap. xx. Salluſtium proprietatis in verbis retinentiſſimum conſuetudini conceſſiſſe, & privilegium quod de Cn. Pompeii, Magni Pompeii patris reditu ferebatur legem appellaſſe. *Idem.*

Flumen

Nam procul, & diverſis ex regionibus. *Cariſius. Aſper, procul, inquit, eſt è loco.*

Obviam fuere. *Cariſius ibidem. Aſper, ait, vetuſtè* obviam fuere, *adverbio quam nomine uti maluit.*

Urbe, patriaque extorres. *Meſſus.*

Genus militum ſuetum à pueritia latrociniis. *Idem.*

Inter læva mœnium, & dextrum flumen Turiam, quod Valen-

Flumen Turiam.] Non bene quidam miſcuerunt Turiam cum Durio, idem ambobus nomen facientes, credo ob Hiſpanicarum rerum ignorationem, quia Turia non tam celebris eſt. Fluit autem Turia juxta Valentiam, de quo Pomponius libro ſecundo: Setabin, & Turiam, & Sucronem non magna excipit flumina. & Plin. lib. 3. cap. 3. Valentia Colonia tribus M. paſſ. à mari remota: Flumen Turia. Ita enim legendum & apud Pomponium, & apud Plinium erudite & vere contendit Hermolaus. Corrupte autem hic vulgo legitur *Durium.* Turiam enim vocari id flumen, de quo Pomponius loquitur, oſtendit Plutarchus in Sertorio: Remedia, *inquit*, in rebus adverſis, magis claram ejus virtutem faciebant, veluti in ea pugna, quæ apud Sucronem contra Pompeium commiſſa eſt, & rurſus in ea quæ apud Turiam, adverſus Metellum ſimul & Pompeium. Claudianus tamen etiam Durium Turiam appellavit, in Laudibus Serenæ:

Te naſcente ferunt, per pinguia culta tumentem
Divitiis undaſſe Tagum, Callæcia riſit,
Floribus & roſeis formoſis Turia ripis
Vellere purpureo, paſſim mutavit ovile.

Nam cur fluvium parvum & aliàs ignobilem, prætermiſſis Ibero, Bæti, Ana, ac Durio, Minioque maximi momenti fluminibus, tanta pompa ſeligeret, ac formoſum roſeis ripis vocatum ipſi Tago, fluminum Hiſpanorum vulgatiſſimæ famæ conjungeret? Vide *Reſend.* de Antiq. Luſit. Eſt igitur Turia ſive Durias Hiſpaniæ Tarraconenſis fluviolus in Sucronenſem ſinum effluens. Guadalajar Cluſio hodie eſt. Durius autem Plinio Hiſpaniæ maximus fluvius, in Pelendonibus ortus, Aſturiam, à Vettonibus, & Luſitaniam à Gallæcis diſterminat. Duero noſtra ætate vocatur. Doris Ptolemæo, & Dorias Straboni appellatur, qui eundem eodem fere loco lib. 3. Durium appellavit. *Ortel.* Durius igitur claritate ſuo & ſcriptorum teſtimonio celebratiſſimus, aquarum mole ipſum Tagum ſuperat, niſi quod compreſſiore, ut fere inter montes, alveo fluit, Tago per liberos & planos campos ad oſtentationem ſe dilatante: Turia autem, uti jam monuimus, exiguus eſt fluviolus. *Reſend. Flumen Thuriam.* Ita ſcribendum videtur. Græci quoque Scriptores Θουρίων πολίχνην edunt, licet diverſus ab eo flumine, à quo Thurios appellatos eſſe dicunt, quod ex ipſis etiam Thuriorũ numiſmatibus conſtat, in quibus Crathis quidem fluvius taurina forma impreſſus eſt, Thuria vero fons, Leonis capite aquam fiſtula ex ore fundente. Hic autem de Thuria intelligendum, qui Vibonem, ſive Valentiam præterfluit. *Urſinus.*

Valen-

Valentiam parvo intervallo præterfluit. *Priſcianus* lib. v. & vi. *Turiam dixit, qui accuſativus generis maſculini eſt, non neutri.*

In fiducia, quam argumentis, purgatiores dimittuntur. *Donatus Phorm.* act. i. ſc. iii. & *Hecyr.* act. iv. ſc. iv. *Nonius. Fiducia eſt audacia. Servius.*

Antequam regreſſus Sertorius inſtrueret pugnæ ſuos. *Aruſianus.*

Ipſe animo atrox. *Idem.*

Copiis integra. *Idem.*

Eodem anno in Macedonia C. Curio, principio veris cum exercitu profectus in Dardaniam, quibus potuit modis dictas pecunias coëgit. *Nonius, dicere eſt promittere.*

Poſt, ubi fiducia nimius. *Aruſianus.*

Sed ipſi ferunt taurum ex grege, quem prope litora regebat Corſa nomine Ligus mulier. *Priſcianus* lib. vi.

Nam

Valentia.] Plures hujus nominis urbes: ſed hæc Valentia eſt Conteſtanorum in Hiſpania Tarraconenſi urbs Ptolemæo: Edetanis eam aſcribit Plinius. Valencia hodie Cluſio. Aliam Valentiam in Hiſpania habet Livii Epitome 55. quam ad habitandum conceſſum Viriati veteranis militibus à Iunio Bruto tradit. Sita ad Minium fluvium, Tidæque objecta eſt. Vide Ioh. Marianam libro 3. cap. 7. de Reb. Geſt. Hiſpan. *Ortel.*

Macedonia.] Vide ſupra.

Dardania.] Oroſio, Ptolemæo, & aliis, Europæ regio, Myſia Mediterranea vocatur in Codice, quæ à VVolfg. Lazio *Boſſen* appellatur. Illyriæ pars, teſte Æliano in Variis & Nicolao, apud Stobæum, qui ſcribit hos tantum ter in vita lavari, cum naſcuntur; in nuptiis; & in funere. Dardanos Serviam & Raſciam habitaſſe, Cuſpinianus, & Volaterranus teſtantur, Σέρβια, & Γ'ασκία, habet Sophianus. *Ortel.*

Sed ipſi ferunt taurum.] Et hoc Fragmentum ex Iſidoro haud mediocri acceſſione augeri, noſtraque comitate ex ſupplemento ejuſdem redivivam lucem accipere poteſt. Id vero eſt hujuſmodi ex lib. xiv. Originum cap. vi. Corſicæ inſulæ exordium incolæ Ligures dederunt, appellantes eam ex nomine ducis. Nam quædam Corſa nomine Ligus mulier, cum taurum ex grege, quem prope littora regebat, tranſnatare ſolitum, atque per intervalla corpore aucto remeare videret, cupiens ſcire incognita ſibi pabula, taurum à ceteris digredientem uſque ad inſulam navigio proſecuta eſt. Cujus regreſſu inſulæ fertilitatem cognoſcentes Ligures, ratibus eo profecti ſunt, eamque nomine mulieris auctoris & ducis appellaverunt. Vides ut ex omni parte pulcre fundata & conſtituta ſit hæc navis, paucis exceptis, in quibus nos non materiarius, verum architectus fruſtratur: quæ tamen Salluſtii non eſſe ſuo ſe indicio produnt; velu-

uti

Nam quædam Corſa nomine Ligus mulier cum taurum ex grege, quem propelittora regebat, tranſnatare ſolitum, atque per intervalla corpore aucto remeare videret, cupiens ſcire incognita ſibi pabula, taurum à cæteris degredientem uſque ad inſulam navigio proſecuta eſt. Cujus regreſſu inſulæ fertilitatem cognoſcentes Ligures, ratibus eo profecti ſunt, eamque nomine mulieris auctoris & ducis appellaverunt. *Iſidorus* lib. 14. cap. 6.

Ne illa tauro parata ſint. *Donatus actu* IV. *ſcena* II. *Andriæ.*

Dædalum ex Sicilia profectum, cum Minois fugeret iram,

uti extremum illud de nomine mulieris Liguris auctoris & ducis vocabuli Corſicæ. quod ſemel antea dictum Salluſtiana à ſe breviloquentia ſpernit procul, nam majorem partem ejus Hiſtorici eſſe, argumentis, ſi ſit opus, vincere me poſſe confidentia eſt: fortaſſis & ea quæ ſequuntur, de quibus tamen lente & ſuſpenſa manu judicium meum profero. Dividitur autem à Sardinia XX. millium freto, cincta Liguſtici æquoris ſinu ad proſpectum Italiæ. Eſt autem multis promontoriis anguloſa, gignens lætiſſima pabula, & lapidem quem Catochitem Græci vocant. Vtut, eſt hujuſmodi tam accurata regionis deſcriptio, à Salluſtianæ hiſtoriæ rationis abhorrere non nimium videtur. quem & multum in hoc genere atque adeo curioſum fuiſſe, ſimilium locorum conlationes arguere poſſunt. *Dousa.*

Ne illa tauro.] Particulam, ne, pro, nedum, poſitam docent Grammatici. Sic Apulejus Apologia 1. At ego Æmiliano, non huic Afro, ſed illi Africano & Numantino, & præterea Cenſorio vix crediderim, ne huic frutici credam, non modo odium peccatorum, ſed ſaltem intellectum ineſſe. *Vrſin.*

Dædalum ex Sicilia profectum.] Videtur ex hiſtoria legendum; Dædalum in Siciliam profectum, cum Minois, &c. Herodotus lib. VII. λέγεται δὲ Μίνω τὸν ζήτησιν Δαιδάλου ἀπικόμενον ἐς Σικανίην, τὴν νῦν Σικελίην καλεομένην, &c. Vnde in alio fragmento eſt: Ariſtæus cum Dædalo in Sardiniam tranſivit. Niſi forte dicamus Dædalum in Siciliam primo profectum, ex Siciliâ rurſus in Iapygiam Apuliæ conterminam veniſſe. Quam ſane à Iapyge ejus filio dictam docent Græci ſcriptores, & confirmat Græcum vetus numiſma in Apulia apud Daunios ſignatum Arpis ſive Argyrippæ, in cujus altera parte alarum Iapygis, ſive Icari Dædali filii ſimulacrum expreſſum eſt, in altera Diomedeæ aves duæ, ea plane qua Plinius & alii tradunt forma, Diomedis urnam ſepulcralem, ut idem ait Plinius, circumſtantes, qui Argyrippæ conditor dicitur. *Vrſin. Dædalus.* Hic inſignis fuit Mathematicus & ſtatuarius, artificum omnium ſuæ ætatis ingenioſiſſimus, primuſque omnium vela & antennas navi impoſuiſſe dicitur: unde forte fabula alarum Dædali: nam & Virgilius inquit:

Velorum pandimus alas.

Statuis quoq; immobilibus, abditis quibuſdam nervis effecit, ut huc atque illuc moverentur. Exul ob dejectum tecto per invidiam ſororis ſuæ Perdicis filium

iram, atque opes. *Priſcianus* lib. 6. *Servius.*

Quem ex Mauritania rex Leptaſta proditionis inſimulatum cum cuſtodibus miſerat. *Priſcianus* lib. 1.

Quos advorſum multi ex Bithynia volentes occurrere, falſum filium arguituri. *Priſcianus* lib. x.

Ut actione deſiſteret. *Meſſus.*

Veſpera. *Cariſius* lib. 11.

Argen-

lium, in Cretam ad Minoëm ſe recepit, atque ibi Labyrinthum, ad Ægyptii formam conſtruxit, multiplici & intricata viarum perplexitate irremeabilem, in qua poſtea ipſe una cum Icaro filio fuit incluſus. Itaque inde navigio ad Cocalum Siciliæ regem ſe contulit. Plura Tzetzes, Pauſanias in Achaicis & Arcadicis, Diodorus, Suidas, alii. Lucianus in libro de Aſtrologia ſcribit Dædalum fuiſſe Mathematicum, & filium Icarum docuiſſe Aſtrologiam, ſed eum juvenili ardore & perſuaſu doctrinæ elatum à vero, & decidiſſe in mare rerum immenſæ profunditatis. Neque vero ſolum ſimulacra fecit, ſed præclarum opus, compactilem ſellam, quæ in Minervæ delubro apud Athenienſes dicata fuit. Plato in Menone commemorat quædam Dædali ἀ[illegible]λήματα, quæ ſoluta aufugiunt, ſed vincta manent. Vnde Socrates apud eundem in Eutiphrone argumenta non conſiſtentia Dædaleis operibus videri ſimilia dicit.

Minos.] Cretæ rex, qui Dædalum claſſe perſecutus ad Cocalum Siciliæ regem, ab Cocali filiabus calidis aquis per caput infuſis extinctus eſt. Multa de eo Plutarchus, Pauſanias in Achaicis, Diodorus Siculus, Herodotus, alii.

Bithynia.] Βιθυνία, Aſiæ Minoris regio. Per *Ei* in ſecunda, nummus antiquus Hadriani Imp. habet. ſic & alii quoque. Hæc olim Mygdonia Μυγδονία, & Bebryca Βεβρυκία, dicta fuit, Marciano Capellæ. item Cronia, Maliande, Strymonis, & Theſſalis Plinio. Phrygiam Majorem vocatam, dicit Salluſtius apud Servium, ad 5. Æneid. Ejus incolas Halyzonas, (ἀλαζόνας, eſt in Græco) vocat Suidas & Herodotus. & idem dicit eos primum Strymonios (Στρυμόνιοι) dictos. Thynos, priuſquã ex Europa in Aſiam tranſmigraſſent, dictos, ex Heſychio, & Plinii libro 5. cap. 31. docetur. Bithyniæ ea pars, quæ ſpectat ad Pontum Euxinum, à Boſphori initio, ad Heracleam urbem uſque, Aſiatica Thracia, teſte Xenophonte, nuncupatur. Eadem Thraceſium, ut Euſtathius ait. Metapontus videtur à Iuſtino, lib. 16. nominari: ubi ſcribit Heracleam à Phocenſibus in Metaponto conditam. Pro Metaponto autem legit Bongarſius, in Pontum. Bithynia ſimul cum Ponto, hodie Burſia, ut Girava refert; & Becſangial, ut Caſtaldus tradit, vocatur. Oram omnem Thyni, interiora Bithyni tenent, inquit Plinius. *Ortel.*

Falſum filium arguituri.] Mirum, ni hæc ad Nuſam Nicomedis filium referunda: quem Regi illi haud dubiè natum, hoc eſt, haud vitio, aut illegitime conceptum fuiſſe, Epiſtola porro Mithridatis teſtabitur. quod tamen Bithynos iſtos, qui à Romanis in regnum illud mortuo Diomede, quaſi in vacuum venientibus ac poſſeſſionem occupantibus, gratiam ſeſe inire ſtudebant, redarguere conatos eſſe, fragmentum iſtud liquido ſignificare videtur. *Douza.*

Vt actione deſiſteret.] Sic alibi locutus

eſt

Argentum mutuum arceſſivit. *Priſcianus* lib. x.

Eam deditionem ſenatus, per nuncios Oreſtis cognitam, approbat. *Priſcianus* lib. VI.

Niſi qua flumen Lurda Tauro monte defluens. *Idem ibidem.*

Fru-

eſt ipſe Salluſtius, & Terentius Phormione, cum dixit:

Herus his deſiſtat litibus.

Item Virgil. lib. IV.

Me incepto deſiſtere victam?

Vrſinus.

Flumen Lurda.] Priſcianus Flumen Clurda, quomodo & in duobus aliis repererat Carrio. Mihi vox hæc penitus incognita. Dura quidem fluvius eſt apud Strabonem, ſi recte memini. *Coler.*

Taurus.] Ταῦρος, mons Aſiæ, totius orbis terrarum maximus, ſic dictus, ut Dionyſio Alexandrino placet, quod inſtar tauri elato capite incedit: vel, ut Euſtathius ejus Commentator putat, ob ejus magnitudinem: nam ταῦροι, inquit, veteres omnia grandia atque robuſta vocavêre. Hic univerſam Aſiam ab Eoo Oceano, ubi Tamos promontorium à Pomponio ſtatuitur, (& Samara ab Oroſio vocatur) ad Ægæum uſque Pelagus: aut, ut nonnullis videtur, Pamphylium mare; in duas partes in Septentrionalem ſcilicet & Meridionalem diſcriminat. Multa brachia, maria tentanti ſimilis, ſubinde emittit, quin etiam confractus, quaſi maria quaque effugiens, plurimis ſe gentium nominibus hinc & illinc impertit. Pro gentium ac linguarum varietate (inquit Solinus) plurifariam nominatur, vel ut Plinius tradit, numeroſis nominibus & novis, quacumque incedit, inſignis. Apud ipſum hæc ejus nomina habentur: Imaus, Emodus, Paropamiſus, Circius, Chambades, Pharphariades, aliter Pariades, Choatras, Oreges, Oroandes, Niphates, Caucaſus, Sarpedon, Coraceſius, Cragus, Hyrcanus, Caſpius, Pariedrus, Moſchius, & Scythicus, Etiam ubi dehiſcit, ſeque populis aperit, portarum tamen nomine uniratem ſibi vindicans, alibi Armeniæ, alibi Caſpiæ, alibi Cilicię Pylę vocantur. Apud alios alia ſunt quoque nomina: Strabo Parachoatram, Maſium, Polyarrim, Zagrium, & Gordiæum inter ejus nomina refert. Oroſius habet Ariobarſanem, Memarmalim, Parthaum, & Oſcobarem, (Oſcobagus habet Iſidorus,) Menalium etiam inter ejus brachia numerat Æthicus, monſtroſorum vocabulorum auctor. Horum ejus nomina meminit in eo deſcribendo Ammianus, Aſcanimia, Comedus, Tapurius, Aria, Nazavitium, Aſmira, & Opurocarra. Dionyſio, Armenius. Videntur quoque apud Ptolemæum hujus Taurini capitis (ut ſic dicam) cornuum hæc peculiaria vocabula: Semanthinus, Sericus, Bepyrrus, Damaſſus, Parſuetus, Corax, Sariphus, Maſdoranus, Coronus, Iaſonius, Strongylus, Orontes, Chaboras, Vdaceſpis, Paryadres, Abus, Maſicytus, Celænus, Phœnix, Hippicus, Sugdius, Amanus, & Antitaurus. Plinius hos montes dicit in univerſum Ceraunios Græcis vocari. Mela etiam ſub eodem vocabulo maximam ejus partem comprehendit. Idem horum nominat Amazonicos, Caſpios, & Coraxicos. Ceraunum Euſtathius circa Caucaſum & Caſpium mare locat. Q. Curtius videtur eum ſub duobus nominibus tantum deſignare, Tauro, & Caucaſo. In Sacris literis Ararath appellatur, Ar. Montano, & Becano teſtibus. Taurus proprie dicitur

Frugum, pabulique lætus ager. *Aruſianus Serrius* lib. I. *Aeneidos.*

Neque virgines nuptum à parentibus mittebantur, ſed ipſæ belli promptiſſimos delegebant. *Meſſus.*

Modeſtus ad omnia alia, niſi ad dominationem. *Donatus Phor.* act. I. Sc. II.

Noctu, diuque ſtationes, & vigilias tentare. *Cariſius* lib. II.

At Lucullum regis cura machinata fames brevi fatigabat. Multique commeatus interierant inſidiis latronum. *Priſcianus* lib. VII. *& Nonius.*

Namque primum Iaſonem novo itinere maris Æetæ

tur ejus pars quæ Pamphiliam & Ciliciam ab Armenia Minore & Cappadocia diſtinguit: ubi hodie Canibel, Bacras, & Giulich nomen habere videtur. Ramuſius Caramam quoque appellari putat. Cortheſtan etiam Ioſepho Barbaro. Circa Euphratem, indigenarum lingua Munzzarum; & alicubi quoque in Aſia Minori, Maurum nuncupari ex Zonara, Cedreno, & Curopalate deprehenditur. Singula hujus nomina vide etiam ſuis locis. Hunc Taurum deſcribit Philoſtratus 2. ſub Caucaſi nomine. *Ortel.*

Interierant.] Aliter, interfecti erant. Cui loquendi generi & conſimile eſt Lucilianum illud. Fragmenta interfici panis: item compluria apud Plautum. *Douza.*

Iaſonem novo itinere.] Ille qui primus longa navi maria tentavit, quanta nominis celebritate in omnium animis verſatur? quanto ambitu celebratur? ut vere Poëtis fabularum Oceanum recluſiſſe videatur:

Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Caſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes:
Neve inde navis inchoandæ exordium
Capiſſet, quæ nunc nominatur nomine
Argo, qua vecti Argivi delecti viri
Petebant illam pellem inauratam arietis
Colchis, imperio regis Peliæ per dolum.

Longa enim nave Iaſonem primum navigaſſe Philoſtephanus autor eſt, ut ait Plin. l. 7. c. 56. Fuit hæc πεντηκόντορος prima, in eam cum Iaſone quatuor & quinquaginta Argonautæ ſunt ingreſſi. Hæc nempe erat illa delecta Heroum manus, θείων ἡρώων ἄνθος. In hanc unam flos totius Græciæ coivit, Hercules, Caſtor, Pollux Dis geniti. aliique reges & regum filii, Vates Mopſus & Idmon, naupegus Argus, celeuſtes ipſe Orpheus, navis magiſter & gubernator Tiphys. Denique navem ipſam fatidicam & humana voce locutam, in fabulis eſt. Habuit enim πρόπιν ἐκ τῆς δωδώνης δρυός, carinam è Dodonide quercu. Vnde & Ciceroni divinum Argonautarum vehiculum dicitur. Itineris quoque ſtadiaſmi, & curſus ita accurate à Poëtis proditi ſunt, tanquam ſingulos ex ipſorum diariis expreſſiſſent. per quæ maria quibus ventis cucurrerint, quæ littora prætervecti ſint, quos portus intrarint, quæ freta tranſierint, quæ

Æetæ hoſpitis domum violaſſe. *Priſcianus* lib. 8.

Tarteſſum Hiſpaniæ civitatem, quam nunc Tyrii mutato

quæ promontoria & quorumdam fluviorum oſtia præternavigaverint, ad quas gentes & nationes acceſſerint, quemadmodum in ultimum Euxini Ponti angulum penetraverint, atque ita porro. Et iſta quidam hactenus περιπλοῦν Euxini Ponti nobis univerſim ob oculos ponunt, & heroum duros labores, quos in hac expeditione pertulerunt; quis autem finis adeo difficilis expeditionis fuerit, ex Plinio facile intelliges: Is enim lib. 33. c. 3. eas oras auri feraces eſſe tradidit. Iam, *inquit*, regnaverat in Colchis Salauces & Eſibopes, qui Terram Virginem nactus, plurimum argenti aurique eruiſſe dicitur in Suanorum gente, & alioquin velleribus aureis inclyto regno. Sed & illius aureæ cameræ & argenteæ trabes narrantur, & columnæ atque paraſtatæ. Hinc adeo iſtis heroibus ſacra illa fames, & cupiditas, & ardor, & pericula, & lues, & diſſidia, & cædes, & moræ atque ambitus itinerum. Hoc nempe illud erat, ad cujus famam univerſa Græcia aures arrigeret; hæc illa præda, quam jam animo atque oculis deſtinaverat, quæque iſtos patriis ſedibus excitos ad terram inhoſpitam mitteret. Vide *Snellium* in præfatione ad Typhin Batavum.

Æetæ.] Æetes, uti ex fabulis notum eſt, à filia Medea proditus Iaſoni, & aureo vellere & duobus filiis orbatus eſt.

Tarteſſus.] Fuit hæc in Hiſpania urbs opulentiſſima inter duo Bætis oſtia. Plinius autem & Arrianus Tarteſſi nomine pro Gadibus abutuntur. Sciendum itaque eſt, quod triplex fuerit Tarteſſus apud Veteres; una proprie dicta in inſula ad Bætis oſtia, qui & ipſe Tarteſſus de nomine Vrbis dictus eſt: duæ ſic dictæ καθ' ἑτεροιότητα, Carteia nimirum, quæ & ipſa Tarteſſus dicitur à Strabone, Mela, Plinio, Appiano, deinde & Gades ita appellatæ. Sicuti autem Tarteſſi nomen Gadibus tribui docuimus, ita contrario errore Tarteſſus à nonnullis Gaddir dicitur. Auctor hic Salluſtius, & Avienus in oris maritimis. De Tarteſſo urbe ita Stephanus: Ταρτησσὸς ἐστὶ πόλις Ἰβηρίας, ἀπὸ ποταμοῦ τοῦ Ἀργυροῦ ὄρους ῥέοντος, ὅστις ποταμὸς καὶ κασσίτερον ἐν Ταρτησσῷ καταφέρει. Id eſt, Tarteſſus eſt Iberiæ Vrbs à fluvio dicta, qui fluit ex argenteo monte, & ſtannum, etiam Tarteſſum defert. & in Marciano Heracleota:

Ἡ λεγομένη Ταρτησσὸς ἐπιφανὴς πόλις,
Χρυσόντε καὶ χαλκὸν φέρουσα πολέσιν.

Id eſt:

Tarteſſus Vrbs eſt celeberrimi nominis,
Vnde auri & æris fertur ingens copia.

Et quid mirandum? Philoſophus tradit primos Phœnices magna argenti vi inde allata ad immenſas opes brevi evectos eſſe. Ita autem loquitur: τοὺς πρώτους τῶν Φοινίκων ἐπὶ Ταρτησσὸν πλεύσαντας, λέγεσθαι τοσοῦτον ἀργύριον ἀντιφορτίσασθαι, ἔλαιον καὶ ἄλλον ναυτικὸν ῥύπον εἰσαγαγόντας, ὥστε μηκέτι ἔχειν δύνασθαι μήτ' ἐπιδέξασθαι τὸ ἀργύριον. Id eſt, primos Phœnices ajunt, cum Tarteſſum navigaſſent, tantam argenti vim oleo aliiſque nauticis ſordibus permutaviſſe, ut nec capere naves, nec ferre poſſent. Addit inde diſcedentes (ſit fides penes autorem) ex argento conflaſſe anchoras, & reliquam ſupellectilem. Quibus ſimilia habet ex Poſidonio Dio-

tato nomine Gadir habent. *Priſcianus* lib. v.

Neque ſubſidiis, uti ſoluerat, compoſitis. *Priſcianus* lib. x.

Neque inermos ex prœlio viros quemquam agnoturum. *Idem ibidem.*

Ea continentia vir gravis, & nulla arte cuiquam inferior. *Aruſianus. Nonius in Gravis.*

Omnes qui circum ſunt, præminent altitudine millium paſſuum duorum. *Aruſianus.*

* & Pœni ferunt adverſus A. N. C. M. *Donatus.*

Quia corpore, & lingua percitum, & inquietem, nomine hiſtrionis vix ſani, Barbuleium appellabant. *Priſcianus* lib. VI. Auda-

dorus. Sic Colæum Samium, qui primus Tarteſſum navigavit, quæſtum ex mercibus maximum feciſſe teſtatur Herodotus lib. IV. Succeſſere Phocæi, qui eodem autore amicitiam contraxerant cum Tarteſſi rege Argantonio. Tarteſſus itaque à veris Gadibus multum differt, qui extremus noti orbis apud antiquos terminus erat, teſte Solino. *Bochartus.*

Mutato nomine Gaddir.] Feſt. Avienus:

Gaddir prima fretum ſolida ſupereminet arce,
Adtollitque caput geminis inſerta columnis:
Hic Cotinuſa prius fuerat ſub nomine priſco,
Tarteſſumque dehinc Tyrii dixere coloni.
Barbara quin etiam Gades hanc lingua frequentat,
Pœnus quippe locum Gaddir vocat undique clauſum.

Dixerat etiam haud dubie Salluſtius hujus appellationis Punicæ cauſſam. ex quo itidem ſuo more ſumſit Iſidorus lib. 14. Sed & iſte Avieni locus huc merito tranſcribendus videtur:

——— *Gaddir eſt opidum.*
Nam Punicorum lingua conſeptum locum
Gaddir vocabat. ipſa Tarteſſus prius
Cognominata. multa opulens civitas
Aevo vetuſto: nunc egena, nunc brevis,
Nunc deſtituta, nunc ruinarum agger eſt.
Nos hic locorum præter Herculaneam
Sollemnitatem vidimus miri nihil.
At vis id illis tanta vel tantum decus
Aetate priſca ſub fide rerum fuit,
Rex ut ſuperbus omniumque præpotens,
Quos gens habebat forte tum Mauruſia,
Octaviano principi acceptiſſimus,
Et litterarum ſemper in ſtudio Iuba,
Interfluoque ſeparatus æquore
Inluſtriorem ſemet urbis iſtius
Duumviratu crederet.
Coler.

Vti ſoluerat.] Ex Priſciano libro x. ſoluerat autem eſt, ſolitus fuerat. *Carrio.*

Præminent.] Lipſio noſtro legi placet, præminet; ut de monte quopiam reliquis editiore loquatur. cui ego non hac in parte modo, ſed etiam in ceteris omnibus aſſentior lubens: ſed montis nomen quæro quod ſit. *Douza.*

Barbuleium.] Priſcianus ille toties à me laudatus lib. VI. hoc affert. Vult Salluſtius, neſcio quem Romanorum ob corporis geſtum & linguæ procacitatem nomine hiſtrionis cujuſdam Barbulcii fuiſſe appellatum. An ille eſt, de

Audaciter. *Idem* XV.

Ibi Fimbriana ſeditione, qui regi per obſequelam orationis, & maxume odium Sullæ, graves, carique erant. *Nonius.*

Mœnibus deturbat. *Nonius, deturbare.*

E muris canes ſportis demittebant. *Idem.*

Ad hoc rumoribus, advorſa in pravitatem; ſecunda in caſum; fortunam in temeritatem declinando, corrumpebant. *Idem.*

At Metellus in ulteriorem Hiſpaniam poſt annum regreſſus; magna gloria concurrentium, undique virile & muliebre ſecus, per vias ac tecta omnium viſebatur: cum quæſtor C. Urbinus, aliique, cognita voluntate, eum ad cœnam invitaverant; ultra Romanorum, & mortalium etiam

de quo ſupra etiam Salluſtius, Curio pater? Eſt profecto. Ita enim vero mihi auguratus videor ex Plinio lib. 7. c. 12. quem tamen rectius puto ſcribere Barbuleium, quemadmodum & Solinus, & Valer. Maximus lib. 9. cap. 14. At M. Meſſala Conſularis & Cenſorius Menogenis: Curioque omnibus honoribus abundans Burbulei: ille propter oris adſpectum, hic propter parem corporis motum, uterque ſcenici nomen coactus eſt recipere. *Coler.*

E muris.] Idem Nonius ſportas à ſparto, quaſi ſparteas, aut ab aſportando dictas eſſe vult. *Carrio.*

At Metellus, &c.] Totum hunc locum citat Macrobius Saturnal. lib. III. cap. XIII. pro eo, quod eſt in Macrobio: (Concurrentibus undique virili & mulibri ſexu:) poſui aliquando: concurrentium undique virile & muliebre ſexus. primum quod ita Nonio legeretur: deinde quod Cariſius, & ille ipſe Nonius obſervent hic ſexus neutro genere. quod hic alioqui probari non poterit. quamquam & apud Cariſium & Probum legitur, ſecus, pro, ſexus. Soſipatri libro I. Inſtitut. gramm. verba hæc ſunt: Secus neut. generis nomen. unde & Salluſtius dixit, virile ſecus, hoc eſt, virilis ſexus, quod per omnes caſus integra forma declinatur. eſt & ſecus adverbium. Probus Catholicis; Secus, inquit, duas res ſignificat, adverbium ſeparandi, & ſexum. Salluſtius: Virile & muliebre ſecus. Hactenus illi. fuit cum divinarem utrumq; eſſe halucinatum, & (ſexus) apud Salluſtium neutro genere eſſe retinendum. quod etiam in Plauto Priſcianus notavit. is enim libro V. Plautus, inquit, hoc ſexus neutro genere protulit in Rudente: *Virile ſexus nullum umquam habui.* Sed cum in Feſti veteribus libris, ſecus eſſe, non ſexus: in exemplis autem à Feſto citatis ſexus, non ſecus; monuerit Antonius Auguſtinus I. C. elegantiſſimus; ſcripturam, quam expreſſi, retinendam judico. neque virum doctiſſimum mihique familiarem audio, qui cum in veteri ſcriptura, ſecus eſſe fateretur, ſexum tamen neutro genere, apud Feſtum alioſque ſcriptores à Feſto adductos, reponi volebat. hoc enim eſſet arbitrarias deque

etiam morem curabant, exornatis ædibus per aulæa & insignia, sceniſque ad oſtentationem hiſtrionum fabricatis: ſimul croco ſparſa humus, & alia in modum templi celeberrumi. Præterea cum ſedenti tranſenna demiſſum Victoriæ ſimulacrum cum machinato ſtrepitu tonitruum coronam

opinione factas emendationes libris veteribus, & à quibus libri veteres longe vincuntur ætate, Grammaticorum, quos dixit, ætati præponere; quod nemo, credo, doctus temere fecerit. neque enim in librorum correctionibus Pythagoricum illud, αὐτὸς ἔφα, ſed ea, quæ modo laudavi, vetuſtatis teſtimonia ſolidiſſimis rationibus adjuta, apud bonos harum rerum judices valere conſueverunt. Adde quod idem Chariſius eodem lib. 1. ita ſcribat: Alia nominativum & ablativum habent; ut tabes, pluris, ſiremps; facit ab hac tabe, plure, ſirempſe. Cinna autem in Smyrna, hujus tabis dixit, nullo auctore. alia unius tantum caſus ſunt, ut hoc ſecus, adfatim, adincitas, infitias, ſuppetias, pedum, ſponte, dicis ergo, nequam, nihili, frugi. ita enim locus ille Chariſii, reliquis, quæ interpoſita ſunt, ejectis, de veteri libro reſtituendus eſt. *Idem.*

Aulæa.] Sunt ſtragula verſicoloria, ut ſcribit Servius, enarrans illud Virgilianum:

—— Aulæis jam ſe Regina ſuperbis,
Aurea compoſuit ſponda.

Sic autem ideo dicta ſunt, quod in aula Attali Regis Pergamenorum in Aſia primo inventa fuerint. Babylon quidem colores varios pictura prima veſtibus dedit: hinc Babylonica. Vnde Petronius Arbiter de pavone ita loquitur: plumato amictus aureo Babylonico. At aurum intexere in Aſia Attalus rex invenit. Vnde Propertius:

Porticus aulæis nobilis Attalicis ——

Et Silius:

—— Quaq; Attalicis variata per artem
Aulæis ſcribuntur acu. ——

Periſtromata quoque dicuntur picta & verſicoloria. Sunt & quæ peripetaſmata ad ornandum locum ſuſpenſa extenduntur. Intellexit de his Horatius in Satyris:

Interea ſuſpenſa graves aulæa ruinas,
In patinam fecere trahentia pulveris atri.
Grapald.

Croco ſparſa humus.] Crocum hic intelligit aqua dilutum, qui odoratiſſimus ex Cilicia mittebatur, unde Martialis feſtiviſſimus Poëta:

Et Cilices nimbis hic maduere ſuis.

Atque is ab Apuleio odorus imber, apud Senecam odoratus imber dicitur.

Tranſenna.] Tranſennam Servius Æneid. lib. v. extenſum funem interpretatur. Nonius vero non tranſitum, ut quidam, inquit, putant, ſed feneſtram. Servii autem interpretatio & melior eſt, & cum hoc loco magis convenit. *Carrio.*

Victoriæ ſimulachrum.] Illam præpetem ſive alatam fingebant, quod ejus fama ſtatim ſe humo tollat, amplexaque gloriam longe lateque per ſummum volet æthera, perque immenſos terrarum tractus expatietur. Itaque alatum extitit ejus in Olympia ſimulachrum, ipſiuſque alias ſignum accipiter eſt, volucres reliquas agilitate remigii alarum ſuperans. Porphyrius: Θεὰς δὲ Μούσας ἐπτέρωσαν καὶ Σειρῆνας. καὶ τὴν αὐτὴν δὲ καὶ τὴν τιμὴν Νίκην, καὶ τιμὴν Ἶριν, καὶ τὸν Ἔρωτα, καὶ τὸν Ἔρμην. i.e. Muſas autem & Sirenas alatas fecere, eodemque modo & Victoriam, & Irin,

ronam capiti imponebat: tum venienti thure quasi Deo supplicabatur. Toga picta plerumque amiculo erat ei accumbenti: epulæ quæsitissimæ, neque per omnem modo provinciam, sed trans maria, ex Mauritania volucrum, & ferarum incognita antea plura genera. quibus rebus, aliquantam partem gloriæ demserat, maxume apud veteres & sanctos viros, superba illa, gravia, indigna Rom. imperio existumantes. *Macrob. Saturnal.* lib. III. cap. 13. *Nonius. Sosipater* lib. I.

Ruuntque pars magna suismet, aut proximorum telis, ceteri vice pecorum obtruncabantur. *Nonius.*

Occurrere duci, & prœlium accendere, adeo uti Metello

Irin, & Amorem, & Mercurium. Ovid. lib. 2. Tristium:

Ausoniumque ducem solitis circumvolat alis,
Ponat ut in nitida Laurea serta Coma.

Addendum obiter hoc est, statuam aureæ Victoriæ fuisse olim Romæ in Iovis Capitolini templo, sicuti testatur P. Victor. Antiquissimum templum, præter ædiculas duas, in Aventino conditum fuit ab Arcadibus, teste Dionysio Halicarnassæo. Ludos quoque quinquennales in ejus honorem, Decennales, vicennales institutos testantur veterum monumenta. *Funger.*

Toga picta.] Toga picta, toga palmata est. Plutarcho θριαμβική. Plinius de hac intelligit lib. 8. cum dicit Pictas vestes jam apud Homerum fuisse, unde triumphales natæ. Isidorus libro 19: Toga palmata dicebatur, quam merebantur ii, qui reportabant de hostibus palmas. Ipsa vocabatur & toga picta, eo quod victorias cum palmis intextas haberet. Olim tamen aliam fuisse pictam scribit Festus in schedis: Picta quæ nunc toga dicitur, purpurea ante vocitata est, eaque erat sine pictura. ejus rei argumentum est pictura in æde Vertumni & Consi, quarum in altera M. Fulvius Flaccus, in altera L. Papirius Cursor triumphantes ita picti sunt. Hoc ita esse ex Livio quoq; patet, nam quam lib. 30. togam pictam, lib. 31. purpuream appellat. *Coler. Toga picta.* Toga picta vestis Etrusca fuit, purpurei coloris, auro distincta, à triumphantibus geri solita, quam subactis Thusciæ populis Tarquinius Priscus Romam transtulit: Macrobius, Plinius, id non Prisco, sed Hostilio tribuunt. Picta vocabatur, quod in ea figuræ ita fingerentur, ut ea species ad picturæ similitudinem accederet. Duos historiæ memorant quorum virtuti tributum sit, ut picta toga, quanquam privati uterentur. Paulum Æmilium & Pompeium. Pingebatur acu ex invento Phrygum indice Plinio. Vide *Sigonium.* Aurum intexere in Asia invenit Attalus rex, colores diversos picturæ intexere Babylon maxime celebravit & nomen imposuit: plurimis vero liciis texere, quæ polymitra appellant, Alexandria instituit, scutulis dividere Gallia, ut Plinius testatur. Primitus autem forma semicirculari fuisse Halicarnassæus autor est.

Occurrere.] Sagum, inquit, Nonius, vestimentum militare est. & hæc Sallustii ex II. historia affert. pro uti; non

tello in ſagum, Hirtuleio in brachium tela venirent. *Idem.*

Avidiſque ita, promtiſque ducibus, uti Metellus ictu tragulæ ſauciaretur. *Idem.*

Sed Metellus in vulnere. *Donatus* actu v. ſcena 11. *And.*

Primo incidit forte per noctem in renunculo piſcantis. *Nonius.*

Ad

recte ibi eſt; ut: pro Hirtuleio; Herculeio. de quo nihil me quidquam memini legere. præterea in vet, cod. manifeſte eſt Hirtuleio. quem Eutropius lib. VI. Epitome Liviana XC. & XCI. Oroſius lib. V. Sertorii ducem nominant, voce nonnihil in omnibus corrupta. de eodem hoc Hirtuleio ita ſcribit Frontinus Stratagematum lib. II. c. VII. Q. Sertorius, cum acie decerraret, Barbarum, qui ei nuntiaverat, Hirtuleium periiſſe, pugione trajecit, ne & in aliorum id notitiam perferret, & ob hoc animi ſuorum infirmarentur. quamquam & alius Hirtuleius hujus ducis frater fuiſſe videtur, qui in bello Sertoriano quæſtor fuerit; ut Epitome Liviana nominat. ideoque Plinius & Oroſius Hirtuleios fratres à Q. Metello Pio in Hiſpania oppreſſos ſcribunt. *Carrio.*

Sagum.] Sagum Gallicam eſſe vocem Strabo aliique monuerunt. Plinius inſuper lib. 8. cap. 48. inventum eſſe Gallorum dixit, ſcutulis ſagos dividere. Scutulatum ergo ſagum à reticulato diſtinctum fuit, in ſpeciem cancellorum. Nam idem Plinius ſcutulas appellat plagas in retibus itemque caſſibus araneorum. Vnde intelligi jam Virgilium liquet, qui 8. Æneidos de Gallis dixit, *Virgatis lucent ſagulis*, quamvis ibi virgatum ſagulum purpureum inſuper interpretatus eſt Servius. Trabeata ſaga, apud Trebellium in Gallieno, huc quoque fecerint. Porro militare hoc proprie indumentum fuiſſe ex Cæſare aliiſque colligere eſt, licet Tacitus quinto Hiſtoriarum improprie etiam vela navium ſagula nominavit: Sagulis, inquit, verſicoloribus haud indecore pro velis navium juvabantur. *Pontan.* Nos, ſi conjectare licet, hodieque *Saeien* dicimus. Dictionarium Vetus Belgicum expeditam in militia veſtem, atque ideo detonſam nominat.

Avidiſque, &c.] De pugna in Saguntinis campis à Sertorio commiſſa loquitur, in qua Memmius Pompeii Legatus contra conſerta manu acerrime pugnans occubuit. Metellus Imperator multa ſuorum ſtrage defenſus, ictu tragulæ à Sertorio ſauciatus deceſſit. Vide Plutarchum in ejus vita. Quo etiam pertinere judico Fragmentum illud libri incerti: Sed Metellus in volnere. *Douza.*

Ictu tragulæ.] Vſus & hac voce Suidas: Τραγόλας, inquit, ὅπλον, ᾧ χρησάμενος ὁ Κότυς, ὅτε βίαιον ἀφῆκε πληγὴν, ὥστε τὸ βληθὲν τὰ, καὶ διὰ τῶν θυρεῶν διαπεῖραι, καὶ τῇ γῇ προσπαλῶσαι. *Vrſin. Tragula.* Genus teli ſimilitudine haſtæ, ita dictum, quod ſcuto infixum trahatur.

Renunculo.] Quam vocem Agellius lib. X. cap. XXI. pro navigio piſcatorio accipit. *Carrio. Renunculo.* Non improbamus hanc ſcripturam, licet in notis ad Cæſarem dixerimus, Lenunculum, pro, (renunculum) reperiri in veteribus lapidum monumentis. Quomodo Ammianus uſurpavit lib. XVII. cum ait: Lenunculo ſe commiſiſſe piſcantis. Tacitus

Ad hoc pauca piraticæ adjungit actuaria navigia. *Idem in, Piraticæ naviculæ.*

Omnia ſacrata corpora in ratem impoſuiſſe. *Aruſianus.*

Suos equites hortatus vado tranſmittit. *Idem.*

Ictu eorum, qui in flumine ruebant, necabantur. *Donatus Adelph.* act. III. ſc. II.

Circumventi dextra, unde ferrum erat, ſaxa, aut quid tale capiti affligebant. *Aruſianus.*

Sed Metellus in ulteriore provincia. *Donatus ad Phorm.* act. I. ſc. IV.

Immane quantum animi exarſere. *Nonius.*

At illi quibus res incognita erat, ivere cuncti ad portas incognita tendere. *Servius F. Vrſini.*

Murum ab angulo dextri lateris ad paludem haud procul remotam duxit. *Servius Fuldanus.*

FRAG-

citus tamẽ Lembunculum dixit lib. XIV. Nando deinde occurſu Lembunculorum, &c. *Vrſinus.*

Actuaria navigia.] Velocia & facilia ad circumagendum, quæque huc atque illuc facile flecti, moverique poſſunt. Græcis κωπήρεις dicuntur.

Omnia ſacrata corpora.] Fallor ego? an de Chiis loquitur Criſpus? quos à Zenobio, Mithridatici exercitus duce, exſutos armis, poſt MM. talentorum exactionem, cauſſante deeſſe aliquid juſto ponderi, mares ſeorſum à mulieribus & pueris in naves impoſitos, atque ita diſpulſos à patria in Euxinum porro deportari juſſos memorat Appianus. Sacrata corpora ergo, deſtinata morti, & quæ devota dis manibus interpretor. Neque abſimiliter Maro Sacratum caput Sinonis ſcripſit. *Douza.*

Ruebant.] Donatus Adelph. act. III. ſc. II. Ruere, inquit, eſt toto corpore uti ad impellendum: quod faciunt, qui ipſi præcipites alios proſternunt.

At illis quibus.] Fragmentum hoc ex incertis ad librum hunc reduximus, ex auctoritate Mſ. codicis Fulvii Vrſini, in quo diſerte legitur. Salluſtius lib. II. Hiſtoriarum. nam quod in vulgatis bello Iugurthæ tribuitur, ineptum eſt & vitioſum, quodque non niſi ab imperitis deſcriptoribus manavit, qui ſecundum hiſtoriarum librum bellum Iugurthinum interpretabantur, primum, bellum Catilinarium, Salluſtium nihil ultra ſcripſiſſe rati, eodem modo peccatum eſt in fragmento à Priſciano bello Iugurthino tributo, quod tamen in toto illo opere non comparet, nos inter incerta retulimus. Sic quod hoc eodem libro delevimus: Circumſpectare omnia, & omni ſtrepitu paveſcere: in bello Iugurthino, totidem verbis perſcriptum extat. citaverat illud Aruſianus ex ſecunda Salluſtii hiſtoria, innuens bellum Iugurthinum. Prima tamen hiſtoria à Chariſio pro primo hiſtoriarum libro adducitur, in *Aliter.* Hæc paulo aliter in codice Serviano Petri Danielis leguntur: At illi quibus aderant, ruere cuncti ad portas, incondita tenere. Salluſtiane magis. *Putſchius.*

FRAGMENTA
LIB. III.
HISTORIARVM.

EXaudirique ſonus Bacchanaliorum. *Macrob.* lib. 1. cap. 4. *Saturnal. Nonius.*

Diverſa, uti ſolet rebus perditis, capeſſunt. namque alii fiducia gnaritatis locorum in occultam fugam ſparſi; alii, globis eruptionem tentavere. *Priſcianus* lib. x. *Nonius.*

Unus

BAcchanaliorum.] A Baccho Bacchanalia dicta, quæ fiebant apud Romanos decimo quinto Calend. Aprilis, quod Ovidius etiam teſtatur lib. III. Faſt.

Tertia poſt Idus lux eſt celeberrima Baccho.

Originem horum ſacrorum in Italia Servius ad Iulium Cæſarem refert, in ſuis commentariis ad Eclogæ 5. Virgil. hos verſus:

Daphnis & Armenias curru ſubjungere tigres
Inſtituit: Daphnis thyrſos inducere Baccho,
Et foliis lentas intexere mollibus haſtas.

Sed fallitur: nam & ante Cæſarem Bacchi ſacra fuerunt, ut indicat Livius lib. XXXIX. Græcus quidam homo ignobilis, ſed ejuſmodi ſacrorum antiſtes, primo in Hetruriam attulit, ibique ritus eorum docuit. Ex Hetruria ea mali labes mox Romam penetravit. Eorum ritum turpiſſimum primo ſic deſcribit Livius eodem loco: Initia, inquit, erant, quæ primo paucis tradita ſunt, dein vulgari cæpta per viros & mulieres, additæ voluptates religioni vini & epularum, quo plurimum animi illicerentur. Quum vinum animos & nox, & miſti fœminis mares ætatis teneræ majoribus diſcrimen omne pudoris extinxiſſent, corruptelæ primum omnis generis cœptæ, quum ad id quiſque, quo naturâ pronioris libidinis eſſet, paratam voluptatem haberet: nec unum genus noxæ; ſtupra promiſcua ingenuorum, fœminarumque erant, falſi teſtes, falſa ſigna, teſtimoniaque ex eadem officina exibant, venena identidem inteſtinæque cædes, ita ut ne corpora quidem interdum ad ſepulturam extarent, multa dolo, pleraque per vim audebant. Sed his mox longe atrociora ſubjicit ex Hiſpalæ libertinæ indicio, quæ ancilla dominæ comes his ſacris aliquando interfuerat. Ea coram Sp. Poſthumio Albino conſule confeſſa eſt, primo ſacrarium id fœminarum fuiſſe, nec quenquam virum eò admitti ſolitum: tres in anno ſtatutos dies habuiſſe, quibus interdiu Bacchis initiarentur: ſacerdotes invicem matronas creari ſolitas fuiſſe. Pacullam vero Miniam Eſoponam ſacerdotem, omnia tanquam Deorum monitu immutaſſe, nam & viros eam primam ſuos filios initiaſſe, & nocturnum ſacrum ex diurno, & pro tribus in anno diebus quinos ſingulis menſibus dies initiorum fuiſſe ſacros. Ex quo inde promiſcua ſacra ſint, & permiſti viri fœminis & noctis licentia acceſſerit, nihil ibi facinoris, nihil ibi flagitii prætermiſſum: plura virorum

Unus conſtitit in agro Lucano, gnarus loci, nomine Publipor. *Idem* lib. VI. *Probus Catholicis.*

Male jam aſſuetum ad omnis vis controverſiarum. *Priſcianus* lib. VI.

Con-

rum inter ſe quam fœminarum eſſe ſtupra: ſi qui minus patientes dedecoris ſint, & pigriores ad facinus, pro victimis immolari nihil nefas ducere: nec id multis cognitum, quum nulla vox vociferantium aut queritantium præ ululatu, tympanorum cymbalorumque ſtrepitu exaudiri poſſit, & mortui ex conſpectu illico in ſpecus abdantur. Hanc ſummam inter eas religionem eſſe: viros velut mente capta, cum jactatione fanatica corporis, vaticinari, matronas Baccharum habitu crinibus paſſis cum ardentibus facibus decurrere ad Tiberim, demiſſaſq; in aquam faces, quia vivum ſulphur cum calce inſit, integrá flamma efferre. Raptos à diis homines dici, quos machinæ alligatos ex conſpectu in abditos ſpecus abripiant: eos eſſe, qui aut conjurare, aut ſociari facinoribus, aut ſtuprum pati noluerint. Multitudinem ingentem, alterum jam prope populum eſſe, in his nobiles quoſdam viros fœminaſque; Biennio proximo inſtitutum fuiſſe, ne quis major xx. annis initiaretur, captari ætates, & erroris & ſtupri patientes. Hæc omnia Livius, refert etiam Val. Max. lib. 6. Quæ pleraque privatim in ſacrario circa initiationes eorum, qui his ſacris intereſſe cupiebant, facta arbitror: publice autem non minus horrenda ab iis perpetrata ſunt. nam, ut Varro ait, tanta turpitudinis licentia Liberi patris ſacra in omnibus compitis peragebantur, ut in ejus honorem virilia colerentur pudenda, palam exultante nequitia. Nam Liberi membrum per hunc diem Feſtum magna celebritate ploſtellis per agros prius, mox & in urbem vectabatur, quo toto tempore unus quiſq; ſpurciſſimis abutebatur verbis, donec per forum tranſveheretur membrum illud, cui, inſpectantibus omnibus, matremfamilias honeſtiſſimam neceſſe erat imponere coronam. Sic Deus ille propitiabatur. Atque hæc ſacra Romæ & per totam Italiam vetita, Sp. Poſthumio Albino, & Q. Martio Philippo Coſſ. Progreſſu vero temporis, turpes & ociosas ſuperſtitiones, ut Tertullianus loquitur, reſtituerunt Romani, abrogatis tamen illis, quæ nimiam & profligatam haberent turpitudinem. Vide Ovidium lib. III. Faſtor. Hoc ipſo præterea die, quo Bacchi ſolennia fiebant, & antecedente etiam cum proceſſione pergebant ad templum Caſtoris & Pollucis, quod conſecratum fuit apud aquam Iuturnam, iis in locis, quæ appellata fuerunt Argea, ſicut Ovid. loco ſupra citato docet. *Hoſpinian.*

Lucano.] Ager Lucanus Apuliæ conterminus fuit juxta Bradanum amnem. Lucanos hoſpitales & juſtos vocavit Heraclides de Rebuſpublicis. A Samnitibus originem traxiſſe autores ſunt Plin. lib. III. cap. v. & Strabo lib. v. eoſq; Oenotriis ejectis eorum ſedem invaſiſſe tradit, atque eos cum Brutiis & generis ſui autoribus Samnitibus ita bellorum cladibus attritos docet, ut eorum oppida diſtinguere difficile ſit. Terminos tamen Lucanis ſtatuit ad Tuſcum mare, ſimul cum aliis auctoribus, à Picentinis Silarum, à Brutiis Lacum amnem. Ad ipſum quoq; Silari oſtium celebre Iunonis Argivæ templum olim ab Iaſone conditum fuiſſe idem memorat. quanquam templum hoc Plin. lib. III. c. v. ad dextram ponit ripam, in Picentinorũ agro. *Cluver.*

Omnis vis controverſiarum.] Excipitur,

Conjuratione claudit. *Idem* lib. x.

Quaſi par in oppido feſtinatio, & ingens terror erat, ne ex latere nova munimenta madore infirmarentur: nam mœnia oppidi ſtagnabant, redundantibus cloacis adverſo æſtu maris. *Nonius in Mador.*

Equis, & armis decoribus cultus. *Priſcianus* lib. VI.

Dedecores, inultique terga ab hoſtibus cædebantur. *Idem.*

Contra ille calvi ratus, quærebat num ſomnio theſaurus portenderetur. *Idem* lib. VIII. *Nonius in Caluitur.*

Parte conſumta, reliqua cadaverum ad diuturnitatem uſus fallerent. *Priſcianus* lib. x.

Epiſtola Cn. Pompei ad Senatum.

Si advorſus vos, patriamque, & Deos penates, totiens labores & pericula ſuſcepiſſem, quotiens à prima adoleſcentia ductu meo ſceleſtiſſumi hoſtes fuſi, & vobis ſalus quæſita eſt: nihil amplius in abſentem me ſtatuiſſetis, quam adhuc agitis P. C. quem contra ætatem projectum ad

tur, inquit Priſcianus lib. VI. hæc vis, hujus vis, cujus plurale ſimiliter vis, tam Lucretius quam Salluſtius protulerunt. Lucretius lib. II.

Sed quam multarum rerum vis poſſidet in ſe,
Atque poteſtatem. Idem.

Parte conſumta] Quid, ſi quarta vox ſecundo loco tranſponatur, referibaturque potius hoc modo? Parte cadaverũ conſumta, reliqua ad, &c. quamquam & volgatam lectionem ferri poſſe haud negaverim. Ceterum monendus lector, iis me exemplaribus aſſentiri potius, qui Fragmentum iſtud in quartum librum rejiciunt. Vtut eſt, huic certe loco convenire non poteſt. Namque Epiſtola Pompeii, quæ ſtatim porro huic Fragmento ſubjungitur, tribus ante, quam hæc accidere, annis, ſcripta fuerit neceſſe eſt. Ego enim Hiſtoricum noſtrum de Calaguritanis obſeſſis loqui autumo; quorum invictæ in rebus perditis animi firmitudini hujuſmodi teſtimonium à Valerio Maximo tributum legimus: Calaguritani, quo perſeverantius interemti Sertorii cineribus obſidionem Cn. Pompeii fruſtrantes, fidem præſtarent, quia nullum jam aliud in urbe eorum ſupererat animal, uxores ſuas, natoſque ad uſum nefariæ dapis verterunt, & cadaverum reliquias fallierunt. *Douza.*

Si advorſus vos.] Hæc epiſtola C. Pompeii ad ſenatum pro ſtipendio & commeatu habendo ſcripta, fiduciæ plena eſt: ut agnoſcamus ab eo ſcriptam, qui magnifico & incorrupto animo rem gerebat. *Bad.*

Ad

ad bellum fæviſſumum, cum exercitu optume merito, quantum eſt in vobis, fame, miſerruma omnium morte, confeciſtis. Hac in ſpe populus R. liberos ſuos ad bellum miſit? Hæc ſunt præmia pro vulneribus; & totiens ob rempubl. fuſo ſanguine? feſſus ſcribundo, mittundoque legatos, omnis opes & ſpes privatas meas conſumſi: cum interim à vobis per triennium vix annuus ſumtus datus eſt. Per Deos immortalis, utrum cenſetis me vicem ærarii præſtare, an exercitum ſine frumento & ſtipendio habere poſſe? equidem fateor, me ad hoc bellum majore ſtudio, quam conſilio, profectum: quippe qui nomine modo imperii à vobis accepto, diebus quadraginta exercitum paravi; hoſtiſque in cervicibus jam Italiæ agentis ab Alpibus in Hiſpaniam ſummovi. Per eas, iter aliud atque Hannibal,

Ad bellum ſæviſſimum.] Quale erat contra Sertorium in Hiſpania.

Me vicem ærarii præſtare.] Id eſt, hic eſſe pro ærario, id eſt, ut mea pecunia poſſim exercitum ſuſtinere.

Alpes.] Montes longiſſimi tractus, qui Italiam à Germania & Gallia tanquam muro nativo ſeparant. Albia, & Alpionia olim dictos fuiſſe, ſcribit Strabo. Stephano etiam Ἄλπεα, & Ἄλπιοι, dicuntur. Ὄλπια ſunt Phavorino. Hodie multis locis, in Germania, adhuc Alben vocantur. ut circa Saltburgum Villacher Alben/ Gwanberger Alben/ &c. Iſidor., ité Iun. Philargyrus ad Virgilii Georgica ſcribit altos montes Gallorum Alpes vocari. Locutos ergo Gallos olim Germanica lingua, conjicere ex eo quis poterit, & ni fallor, vere: quod multis argumentis nuper docuit doctiſſime doctiſſimus noſter Goropius, & nos pluribus quoque poſſemus; ſi quam verum, tam gratum illi genti putaverimus. Immo omnes Celtas hac una eademque (quid mirum?) lingua uſos; differente etſi, (quod commune omnibus linguis) dialecto. Celtæ autem ubi, & quam late olim habitaverint (ne eadem bis repetamus) legere licet ad noſtram Europæ veteris tabulam. Salpii, Σάλπιοι, videntur à Lycophrone appellari. ut ſentit ejus commentator Iſaacius. Alpis, Ἄλπις, quoque ſingulari numero (ut & hoc addam) uſus eſt Lucanus & Dionyſius Alexandrinus. item Iuvenalis, & Ovid. 3. amandi: *Nec quot in Alpe feræ.* Abax vocat Serapio, cap. de reſina. Celticos montes eos vocat Procopius 1. Gothicor. De Alpibus vide Alciatum, in Commentariis in libellum Taciti, de Germania: Sed in primis Ioſiam Simlerum, in libello quem de Alpibus inſcripſit. Alpes Iuliæ Tacito, in Foro Iulio, regione Italiæ. Zeliæ Leandro, Iulien Schudo hodie. Iulias Alpes à Mela Taurum appellari putat Gaud. Merula. Eas quoque Carnicas, & Noricas, nominari ſcribit Simlerus, ſed lege ipſius de Alpibus commentarium. Sed & Pyrenæus nomine Alpium ſæpe venit, ut ex hoc loco apparet. *Ortel.* Vide P. Cluv. in deſcript. Ital.

Pyre-

bal, nobis opportunius patefeci. Recepi Galliam, Pyrenæum, Lacetaniam, Ilergetum: & primum impetum Sertorii victoris novis quidem militibus, & multo paucioribus sustinui: hiememque in castris inter sævissumos hostis, non per oppida, neque ex ambitione mea, egi. Quid dein prœlia, aut expeditiones hibernas, oppida excisa, aut recepta enumerem? quando res plus valent quam verba. Castra hostium apud Sucronem capta, & prœlium apud flumen Durium, & dux hostium C. Herennius cum urbe Valen-

Pyrenæus.] Πυρήνη, Ptolemæo & cæteris, mons qui Hispaniam à Gallis dividit. Stephanus Πυρύνη legit, Silius Italicus lib. 3. Pyrene. Ab Æmilio Probo nuncupatur Saltus Pyrenæus. Alpes vocantur à Gellio ex Varrone. nominat enim horum accolas, Hispanos Alpinos. Bebrycios videtur eos appellare Silius 3. Etsi hodie varia, pro ratione locorum sortiatur nomina: Hispani tamen vulgo Los Pireneos vocant. Pyrenæi hi montes, quod monendum duxi, non tantum inter Galliam & Hispaniam sunt, sed & hinc ad Occidentalem usque Oceanum, testibus Pomponio 3. Dione 55. & Orosio 6. cap. 21. Addo, ad Celticum promontorium usque, ubi hactenus Pyrenæos ab accolis vocari, testis mihi fide dignus & oculatus D. Georgius Austriacus Præpositus Harlebecensis, vir harum & similium rerum in peregrinando observator diligentissimus. Pyrenæus quoque mons Germaniæ, & pars Alpium: hujus meminit Appianus, & Plinius Cæcilius in Panegyrico, item Seneca de Consolatione ad Albinam, cap. 6. ubi non fero quorundam censuram, qui hic Pœninum substituunt. Pyrrhenes est in Prisciani Dionysio. apud ipsum Dionysium vero πυρρηναῖον. Bassi quoque Epigramma huc adferendum, quod ita vertit Gnil. Stuckius,

Saxa Pyrenæi & depressæ vallibus Alpes,
Quæ Rheni fontes haud procul adspicitis.

Brennum vocat Phylargyrus: unde Mellam fluvium oriri addit. Brenner vel Prenner ab urendo nempe, hactenus à Germanis nominatur, quem in Comitatu Tirolensi aliquando superavimus, frigoreq; urere in media æstate experti fuimus. *Ortel.*

Lacetaniam, Ilergetum.] In aliis est, Laletaniam, uti etiam in omnibus iis, quos modo jam nominavi, libris, Indigetes non Ilergetum. sunt autem Laletani & Indigetes Plinio lib. III. c. III. noti. *Carrio.*

Ex ambitione mea egi.] Quod postremum quid sit, explicat nobis Gracchianum illud apud Agellium lib. XV. cap. XII. ex Oratione ejus ad pop. in concione habita post reditum suum ex Sardinia: Versatus sum in provincia, quomodo ex usu vestro existimabam esse, non quomodo ambitioni meæ conducere arbitrabar. *Douza.*

Sucronem.] Sucro Plinio & Ptolemæo Hispaniæ Tarraconensis fluvius. Xucar Beutero, & C. Clusio dicitur. Est etiam Sucro Livio & Straboni urbs, eodem tractu, quę hodie Cullera à Christophoro stella nominatur. Sucronensis sinus est ibidem apud Pomponium. *Ortel.*

Durium.] Vide supra p. 427.

Valen-

Valentia,& exercitu deleti,ſatis clara vobis ſunt:pro quîs, ô grati patres, egeſtatem, & famem redditis. Itaque meo & hoſtium exercitui par conditio eſt. Namque ſtipendium neutri datur:victor uterque in Italiam venire poteſt. Quod ego vos moneo, quæſoque,ut animadvortatis; neu cogatis neceſſitatibus privatim mihi conſulere.Hiſpaniam citeriorem, quæ non ab hoſtibus tenetur, nos aut Sertorius ad internecionem vaſtavimus; præter maritumas civitates, quæ ultro nobis ſumtui, onerique: Gallia ſuperiore anno Metelli exercitum ſtipendo frumentoque aluit: & nunc malis fructibus, ipſa vix agitat. Ego non rem familiarem modo, verum etiam fidem conſumſi. Reliqui vos eſtis: qui niſi ſubvenitis, invito & prædicente me, exercitus hinc, & cum eo omne bellum Hiſpaniæ in Italiam tranſgredietur.

Namque his, præter ſolita vitioſis magiſtratibus, cum per omnem provinciam infecunditate biennii proxumi grave pretium fructibus eſſet. *Nonius.*

Hi ſaltibus occupatis, tum externorum agros invaſere: frumentique ex inopia gravi ſatias facta. *Idem, Satias pro ſatietas.*

Neque jam ſuſtineri poterat immenſum aucto mari, & vento

Valentia.] Vide ſupra p. 428.

Quod ego vos moneo.] Eadem verba repetita habes poſtea in Oratione Marci Trib. pl. Quod ego vos moneo quæſoque, ut animadvortatis,neu nomina rerum ad ignaviam mutantes, &c. Item ſupra in Philippi: Quod ego vos oro, atque obſecro P. C. ut animadvortatis, neu patiamini, &c. Quæ eo magis viſum eſt adſcribere,ut ex hujuſce & conſimilium exemplorum collatione perſpicere poſſit juventus, quam ſui ſimilis Salluſtius in hiſtoria ubique. *Douza.*

Neceſſitatibus.] Cariſius lib. 1: Neceſſitas, inquit, imperii eſt, neceſſitudo, ſanguinis conjunctio. Salluſtius tamen, neceſſitudinem ſæpe pro neceſſitate, ponit: nec unquam pro neceſſitudine, neceſſitatem, aut ipſe aut quiſpiam veterum. ita Cariſium emenda.

Malis fructibus.] Id eſt, infœcundis & imminutis: quia eo anno non erat magnus proventus frumenti in Gallia: & ita caritas annonæ. *Bad.*

Tum externorum agros.] Lipſius lib. 4. epiſt. 14. emendavit ingeniôſe: Hi ſaltibus occupatis Termeſtinorum agros invaſere. Termeſtini populi ſunt citerioris Hiſpaniæ, teſte Tac. lib. 4. Opidum Termes nuncupatur Plinio lib. 3. Florus Terme vocat. *Coler.*

vento gliſcenti. *Idem.*

Ac tum maxume, uti ſolet extremis in rebus, ſibi quiſque cariſſumum domi recordari, cunctique omnium ordinum extrema munia ſequi. *Idem, Munia, officia.*

Et forte in navigando cohors una, grandi faſelo vecta, à ceteris deerravit, marique placido à duobus prædonum myoparonibus circumventa. *Idem in voce Faſelus, & Myoparo.*

Eum, atque Metrophanem ſenatus magna induſtria perquirebat, cum per tot ſcaphas, quas ad oſtia cum paucis fidis percunctatum miſerant. *Idem, & Cariſius* lib. 1.

Duos

Et vento gliſcenti.] Nonius, gliſcit, inquit, eſt congelaſcit, colligitur, igneſcit, creſcit. in veteri eſt, gliſcenti: pro vulgato, gliſcente. recte, ad ipſum enim mare, non ad ventum referendum. *Carrio.*

Phaſelo.] Phaſelus eſt navigium Campanum, ut à Nonio ſcribitur, qui ſuper hoc Varronem, Salluſtium & Siſennam citat. Meminit & Cicero ad Atticum. Sunt qui à Phaſelide loco deduci opinantur. Pictos Phaſelos appellat Poëta eo verſu:

Et circum pictis vehitur ſua rura Phaſelis.

Legitur elegans Catulli Epigramma, quo Gemellis Caſtoribus Phaſelum dedicat. Alii Phaſelum navem oblongam eſſe ſcribunt, quali ſtagnante Nilo Ægyptii utuntur, ut Virgilius. Atque inde Horatius fragilem ſolvere Phaſelum dixit. Iſidorus vero in Etymologico inquit: Phaſelus eſt navigium, quod corrupte baſellum dicimus, noſtro vero nunc tempore vaſellum appellamus. *Gyrald.* Hodieque Hiſpani vetus vocabulum retinent, & dicunt Vaſcello. Straboni & Appiano navigii genus eſt, miſtam habens formam ex oneraria & longa triremi, quod tam velis, quam remis agi poterat. Vnde Catullus:

Phaſelus ille, quem videtis hoſpites,
Ait fuiſſe navium celerrimus,
Neque ullius natantis impetum trabis
Nequiſſe præterire, ſive palmulis
Opus foret volare, ſive linteo.

Myoparonibus.] Pyratarum navis eſt, quod Nonius M. Tullii, Salluſtii & Siſennæ autoritatibus comprobat. A Tyrrhenis Myoparo inventus creditur. Sextus Pompeius inquit, Myoparonem eſſe genus navigii ex duobus diſſimilibus formatum. Sunt quidem Parones, quos & Pirones vocat Ethicus Hiſter. His navibus, eodem autore Hiſtro, utuntur Albani, Mæotæ, Mazetæ, Gangines. Hæ & alio nomine Tulchiæ vocantur. Porro Parones dictos Suidas innuit ab inſula Paro, cui & Ariſtophanis interpretes aſſentiuntur. *Gyrald.* Quid ſi Gallica vel potius Germanica vox ſit? nam & Parones ſive Varones à navigando dictos vetus Lexicon Belgicum atteſtatur. *Vaeren* enim navigare. *Thyſ.* Myoparo ex Myo & Parone componitur. A forma autem μυοῶνες, hoc eſt, anguſta & oblonga: ut Myobarbum, anguſtus & oblongus Liberi patris cantharus. *Scaliger.*

Scapha.] Scaphæ, teſte Nonio, naviculæ ſunt, quæ majores naves conſequuntur. Vnde Iabolenus IC.: ſi navem, inquit,

Duos quam maxumos utres levi tabulæ ſubjecit: qua ſuper omni corpore quietus, invicem tractu pedis quaſi gubernator exiſteret: ea inter molem, atque inſulam mari vitabundus claſſem hoſtium, ad oppidum pervenit. *Idem.*

Nam qui enare conati fuerant, icti ſæpe ferramentis navium, aut vulnerati à ſuis, aut afflicti alveos undarum vi, multato fœde corpore, poſtremo tamen periere. *Idem, & Aruſianus Meſſus.*

Nam tertia tunc erat, & ſublima nebula cœlum obſcurabat. *Nonius.*

Illum nautis forum. *Idem.*

Oratio M. Lepidi tribuni plebis ad plebem.

Si, Quirites, parum exiſtumaretis, quid inter jus à majoribus relictum vobis, & hoc à Sulla paratum ſervitium intereſſet, multis mihi differendum fuiſſet, docendumque, quas ob injurias, & quotiens à patribus armata plebes ſeceſſiſſet,

quit, cum inſtrumento emiſti, præſtari tibi debebit ſcapha navis. Cæſar in commentariis: Quod cum animadvertiſſet Cæſar, ſcaphas longarum navium, item ſpeculatoria navigia militibus compleri juſſit. Sane crebra eſt apud auctores ſcapharum mentio: nunc vulgo pro ſcapha noſtri nautæ ſcyphum appellant, ſic quidem & ab eruditis putatur. Sed certe & ſcyphus nomen eſt navigii. Id quod Aurel. Macrobius vir multæ eruditionis apertiſſime oſtendit Sat. v. Sunt & qui ſcaphas Liburnis aſſociari dicant, exploratoriaſque vocari, ut eſt apud Vegetium. Sunt & qui ab Illyricis inventas tradant. Sane venter navis ſcapha antiquis dicebatur, teſte Suida. *Gyrald.*

Quam maxumos utres, &c.] Hiſtoria eo haud dubie pertinet, quod Lucullus, tametſi Cyzicum terra marique tam arcte obſideretur, ut anguſtiſſimus etiam pelagi meatus, qui oppidum à continenti dirimebat, regiis navibus teneretur, parvo tamen navigio ex Daſcylitide ſtagno in mare tranſlato, Cyzicenis de nocte auxilia ſubmiſerat: quorum ducem, Florus auctor eſt, utri incubantem per medias hoſtium ſtationes ad Cyzicum uſque nando ſe penetraſſe: atque hoc hujus Salluſtiani loci argumentum fuiſſe videtur. *Douza.*

Afflicti alveos.] Puto Præpoſitionem deſiderari, atque emendandum. Afflicti ad alveos undarum vi. quomodo & Plautus:

Affligam te ad terram colaphis.

Accipioque Alveum, pro carina, hoc eſt, extima navis alvo, ne quis aquæ fundum, ſeu vadum interpretetur inſciens.

Forum.] Forum generis maſculini obſervat Nonius. ego vero de navium foris loqui eum non dubito. atque ita vana erit hæc Nonii, ut pleræque aliæ, obſervatio. in quibuſdam lib. i. in aliis hæc aſſignantur tertio. *Carrio.*

Si Quirites.] Hæc oratio inſcribitur Marci tribuni plebis; ſed cum multi ſint tribuni

ceſſiſſet;utiq; vindices paraviſſet omnis juris ſui trib.pleb. Nunc hortari modo reliquum eſt, & ire primum via, quâ capeſſundam arbitror libertatem. Neq;me præterit, quantas opes nobilitatis ſolus, impotens, inani ſpecie magiſtratus, pellere dominatione incipiam; quantoque tutius factio noxiorum agat, quam ſoli innocentes. Sed præter ſpem bonam ex vobis, quæ metum vicit, ſtatui certaminis advorſa, pro libertate potiora eſſe forti viro, quam omnino non certaviſſe. Quamquam omnes alii creati pro jure veſtro vim cunctam,& imperia ſua gratia, aut ſpe,aut præmiis in vos convortêre; meliuſque habent, mercede delinquere, quam gratis recte facere. Itaque omnes conceſsêre jam in paucorum dominationem, qui per militare nomen, ærarium, exercitus, regna, provincias occupavere, & arcem habent ex ſpoliis veſtris: cum interim more pecorum vos multitudo ſingulis habendos, fruendoſque præbetis,exſuti omnibus,quæ majores reliquere: niſi quia voſmet ipſi per ſuffragia, uti præſides olim, nunc dominos deſtinatis. Itaque conceſſere illuc omnes: & mox ſi veſtra receperitis,ad vos redibunt plerique. Rarus enim animus eſt ad ea, quæ placent, defendenda. Cetera validiorum ſunt. An dubium habetis, ne officere quid vobis uno animo pergentibus poſſit, quos languidos ſocordeſque pertimuere? niſi forte C. Cotta ex factione media conſul, aliter quam metu jura quædam tribunis pleb. reſtituit, & quamquam L. Sicinius primus de poteſtate trib.loqui auſus,

tribuni plebis hoc nomine, non facile conſtat cujuſnam ſit: niſi quod, quia in Syllam dicit, ſub illius dominatione vixerit, ut Marcus Lepidus Syllæ infeſtus. *Badius.*

Inani ſpecie magiſtratus.] Tribunitii; male Badius Dictaturam exponit.

Præmiis.] Inepte pleræque editiones, prævis; quod jam olim arbitrario jure conſtituimus; pro quo nunc omnes libri dicunt. *Carrio.*

Rarus enim.] Emenda ex tribus illis ſuperioris libris, raris enim. *Idem.*

L. Sicinius.] Varie hoc nomen eſt corruptum, alii; L. Cinium, alii; Cincium: alii; Sincium appellarunt. Sicinium præter vet. cod. Dionyſius, & Pædianus nominant. neque vero Sicinii in reip. R. ignobiles fuere. vidi enim præter cetera numiſma, in cujus fronte hæ

ſus, muſſantibus vobis circumventus erat: tamen prius illi invidiam metuere, quam vos injuriæ pertæſum eſt. Quod ego nequeo ſatis mirari, Quirites. Nam ſpem fruſtrà fuiſſe intellexiſtis. Sulla mortuo, qui ſceleſtum impoſuerat ſervitium, finem mali credebatis. Ortus eſt longe ſævior Catulus. Tumultus interceſſit Bruto, & Æmilio Mamerco Coſſ. dein C. Curio ad exitium uſque inſontis tribuni dominatus eſt. Lucullus ſuperiore anno quantis animis ierit in L. Quinctium, vidiſtis: quantæ denique nunc mihi turbæ concitantur! quæ profecto incaſſum agerentur, ſi, prius quam vos ſerviundi finem, illi dominationis facturi erant: præſertim cum his civilibus armis dicta alia, ſed certatum utrimque de dominatione in vobis ſit. Itaque cetera ex licentia, aut odio, aut avaritia in tempus arſere. Permanſit una res modo, quæ utrimque quæſita eſt: & erepta in poſterum vis tribunicia, telum à majoribus libertati paratum. quod ego vos moneo, quæſoque, ut animadvertatis: neu nomina rerum ad ignaviam mutantes, otium pro ſervitio appelletis. quo jam ipſo frui, ſi vera & honeſta flagitium ſuperaverit, non eſt conditio: fuiſſet; ſi omnino quieſſetis. Nunc animum advortite: &, niſi viceritis, quoniam omnis injuria gravitate tutior eſt, artius habebunt. Quid cenſes igitur? aliquis veſtrum ſubje-

hæ erant notæ: Q. Sicinius III. vir: intergo hæc: C. Coponius P. R. S. C. quamquam Cinciam legem de donis & muneribus, neve quis ob cauſam orandam, pecuniam accipiat i. e. noverunt. ſed nihil ad rem. *Carrio. L. Sicinius.* Sunt hæc ex eadem oratione, ad quæ faciunt illa Aſconii in Divinationem: Primus, inquit, Sicinius Tribunus plebis, nec multo poſt L. Quinctius, & poſtremo Palicanus perfecerunt, ut Tribuniciam poteſtatem populo darent Conſules Cn. Pompeius Magnus, & M. Licinius Craſſus. *Viſin.*

Catulus.] Qui collega Lepidi in conſulatu ipſum Italia expulit: quod acta Syllæ reſcindere tentaret. *Bad.*

Animis ierit in L. Quinctium.] L. Quinctium, probo; atque eumpſe illum intelligo, quem (uti refert Plutarchus) Acta Sullæ in concionibus aſſidue exagitantem, & turbare molientem civitatis otium, hinc privatim mulcendo, hinc publice monendo ab incœpto deduxit Lucullus. quod hic tangit Marcus. *Donza.*

Quid cenſes igitur? aliquis veſtrum ſubjecerit.] Tres poſtremas dictiones, quaſi

subjecerit. Primum omnium, ostentandum mortem hanc quam aptiſſo, integræ ſingor, animi ignari, non ultra cognomen hoſtis ſe meminere libertatis. Dein ne vis ad virilia illa vocem, quo tribunis plebei mandatum præcipitem

laſſet. Acceſſerunt horrore hæ quæ, hoc tempore, non poſſum non, quo ingeniorum cuncti præceſſi ſtudium, ſilentio obruere, ſed ſi quis ſuæ modeſtiæ fiet ſuperior, ſi quis ſuæ fidei, ſi quis ſuæ ſapientiæ, ſi quis ſuæ ſanctitudini, ſi quis ſuæ innocentiæ, ſi quis ſuæ pudicitiæ fidens, ea, ut ſolet humanis rebus, ratio invidiæ ſe obtrudit, ut quæ ſolis virtutibus ſunt propria, ea vitiis ſibi aſſumat.

Hæc omnia cum ſuo ordine (ſi ſuo ordine) Poſterus hanc historiæ claudam, & ſpectatæ fidei, & ſpectatæ gravitatis, pervetuſtis annalibus, pervetuſtis monumentis, pervetuſtis ſcriptis, ſine ullo ſuo ſtudio, ſine ullo ſuo amore, ſine ullo ſuo odio, ſine ullo ſuo timore, ſine ullo ſuo ſenſu, ſine ullo ſuo ingenio, quibus ſol

giſtratum, libera ab auctoribus patriciis ſuffragia majores veſtri paravere: quamvis, Quirites, in vobis ſit, uti, quæ juſſa nunc pro aliis toleratis, pro vobis agere, aut non agere certe poſſitis. Iovem aut alium quem Deum conſultorem exſpectatis? magna illa conſulum imperia & patrum decreta, vos exſequendo rata efficitis, Quirites: ultroque licentiam in vos auctum, atque adjutum properatis. Neque ego vos ultum injurias hortor; magis uti requiem capiatis: neque diſcordias, ut illi criminantur, ſed earum finem volens, jure gentium res repeto: &, ſi pertinaciter retinebunt, non arma, neque ſeceſſionem, tantummodo, ne amplius ſanguinem veſtrum præbeatis, cenſeo. Gerant, habeantq; ſuo modo imperia; quærant triumphos: Mithridatem, Sertorium & reliquias exſulum perſequantur cum imaginibus ſuis. Abſit periculum & labos, quibus nulla pars fructus eſt; niſi forte repentina iſta frumentaria lege munia veſtra penſantur. Qua tamen quinis modiis libertatem omnium æſtumavere, qui profecto non amplius poſſunt

runt, ut reprehenſores eſſent comitiorum. *Ciaccon.*

Iure gentium.] Id eſt, quod apud omnes gentes licitum & juſtum cenſetur: res repeto, ſcilicet ablatas per Syllam. *Bad.*

Sertorium.] Qui proſcriptus ingens bellum in ulteriore Hiſpania excitavit, & cum C. Pompeio dubia victoria pugnavit: Metellum autem & Perpennam cum duobus exercitibus prælio fudit: cujus victoriæ partem cupiens auferre Pompejus, parum proſpere pugnavit. Obſeſſis deinde Calagurii aſſiduis irruptionibus, non leviora damna obſidentibus tulit. Mox Mithridates cum eo fœdere icto, bellum populo Romano intulit: ſed tandem à M. Antonio & M. Perpenna & aliis conjuratis in convivio interfectus eſt. *Idem.*

Repentina iſta frumentaria lege.] Apparet latam fuiſſe legem factione Patrum, ut quini modii tritici ſingulis menſibus viritim dividerentur. *Ciaccon.*

Non amplius, &c.] Poſitum videtur pro eo quod eſt, non amplius quam alimenta. Sic enim Tacitus, amplius unciario fœnore dixit, & Salluſtius ipſe ſupra, amplius una die aut nocte. Poſſunt, vero, pro, promittunt, tum Plautus pluribus locis, tum Terentius uſurpavit in Heautontimor. Alimenta autem carcerum, & ſervorum quini modii (ita enim habet vetus etiam codex meus) erant, dabanturque ſingulis menſibus, & dicebatur dimenſum. Seneca epiſt. CCXI. Servus eſt, qui quinq; modios accipit. & epiſtol. XVIII. Liberaliora ſunt alimenta carceris. ſepoſitos ad capitale ſupplicium non tam anguſte, qui occiſurus eſt, paſcit, &c. Salluſtius in oratione Lepidi: Populus Romanus

poſſunt alimentis carceris. Namque ut illis exiguitate mors prohibetur; ſeneſcunt vires: ſic neque abſolvit cura familiari tam parva res: & ignaviſſumi quique tenuiſſima ſpe fruſtrantur: quæ tamen quamvis ampla, quoniam ſervitii pretium oſtentaretur, cujus torpedinis erat decipi & veſtrarum rerum ultro injuria gratiam debere? Namque alio modo, neque valent in univerſos, neque conabuntur. Cavendus tamen dolus eſt. Itaque ſimul comparant delenimenta, & differunt vos in adventum Cn. Pompeii: quem ipſum ubi pertimuere, ſublatum in cervices ſuas, mox demto metu lacerant. Neque eos pudet vindices, uti ſe ferunt, libertatis, tot viros ſine uno, aut remittere injuriam non audere, aut jus non poſſe defendere. Mihi quidem ſatis ſpectatum eſt, Pompejum tantæ gloriæ adoleſcentem malle principem volentibus vobis eſſe, quam illis dominationis ſocium, auctoremque in primis fore tribuniciæ poteſtatis. Verum, Quirites, antea ſinguli cives in pluribus, non in uno cuncti præſidia habebatis: neque mortalium quiſquam dare, aut eripere, talia unus poterat. Itaque verborum ſatis dictum eſt. Neque enim ignorantia res claudit. Verum occupavit vos neſcio quæ torpedo, quia neque gloria movemini, neque flagitio; cunctaque præſenti ignavia mutaſtis: abunde libertatem rati, quia tergis abſtinetur, & huc ire licet atque illuc, munere ditium dominorum. Atque hæc eadem non

manus paullo ante gentium moderator, &c. neque ſervilia quidem alimenta reliqua habet, &c. quibus verbis quinos hos modios intellexit. *Vrſin.*

Namque uti illis, &c.] Vt dicat: quemadmodum quæ in carcere dantur alimenta, quod exigua ſunt, prohibent quidem mortem, ſed ſenium accelerant. Simili quadam ſententia uſus eſt Tacitus lib. XVI. cum dixit: Vidua implexa luctu continuo, nec ullis alimentis, niſi quæ mortem arcerent, &c. & Hieronymus in Commentariis ad cap. IV. Ezechielis, Demoſthenem edit auctorem ſententiæ, cum ait: Decem panis unciæ diurnæ, & aquæ tertia ſextarii pars, anima magis trahitur, quam ſuſtentatur. Demoſthenis autem verba ex Olynth. III. ſunt hæc: ἃ τοῖς ἀσθενοῦσι καὶ τῶν ἰατρῶν σπουδὴ διδομένοις ἔοικε, κἀγὼ δ' ὅτε ἰσχυὼ σκεῖνα σκοπῆσαι ἐᾶν. *Idem.*

Munere ditium dominorum.] Quam ad

non ſunt agreſtibus; ſed cæduntur inter potentium inimicitias, donoq; dantur in provincias magiſtratibus. Ita pugnatur, & vincitur à paucis: plebes, quodcumque accidit, pro victa eſt: & in dies magis erit: ſi quidem majore cura dominationem illi retinuerint, quam vos repetiveritis libertatem.

Poſtquam egreſſus anguſtias. *Meſſius.*

Ad Cyzicum perrexit firmatus animi. *Ex eodem.*

Ut

ad rem potiſſimum clauſulam iſtam attinere dicerem, ſæpe mecum & cum animo meo agitavi jam antea; neque tamen umquam ad certam aliquam cõjecturam quivi evadere. nunc vero ad eam ſententiam accedit animus, ut Munera, non autem Munere, conſentientibus manuſcriptis, emendari placeret. quod quidem per appoſitionem additum, atque hoc pacto interpunctum: Et huc, & illuc ire licet, munera ditium dominorum; ad Munera theatralia, & gladiatorum familias referundum arbitror, quibus Marcus iſte pop. Rom. addici contendit; eos Munera ditium dominorum (quod genus Munerarii, hoc eſt, Munerum exhibitores cluebant) contumelioſe ſatis pro rei indignitate appellans; eoque ignaviæ proceſſum dicens, ut cives ingenui, & (quæ ratio maxima eſt) Romani, non ſervitio, ſed imperio nati, præclare ſecum agi exiſtument; ſi tergis abſtineantur, hoc eſt, ſi non ſcapulas ſuas ad quotidianam virgidemiam præbentes, alienæ ſuperbiæ ludibrio, ac flagitribæ ſint, neque (ſic tamquam legitimi gladiatores in dominorum leges auctorati, Vri, vinciri, verberari) animis corporibuſque addictis Laniſtæ alicui Thraci in cuſtodiam porro, atque in diſciplinam tradantur, Ludo gladiatorio incluſi, unde pedem efferre, donec dominus juſſerit, fas impune non ſit: aut in immundiſſimam ſaginam detruſi arenæ denique reſerventur, ferro & feris in tempore objectandi: ſed libere & ſine cuſtodia habiti, huc illuc ipſis ire liceat, quo animo lubet, hoc ſolo diſcrimine ejuſmodi nugas hominum venalium vincentes. Munera ergo, Munerales quaſi factos interpretor, pudendo probro, & quo in animos ad ſervitutem (quam idem tota hac Oratione Quiritibus objectat) paratos addictoſque, nihil aliud dici poſſit aſperius, aut amarulentius. *Douza. Munere.* Id eſt, beneficio ditium dominorum, qui pecuniam largiendo, eos à laboribus pro tempore liberabant. *Thyſ.*

Cyzicum.] Cyzicum inſula in Propontide, quæ duobus pontibus continenti adhæret, eſtque in ea urbs clariſſima, de qua Florus: Cyzicum nobilis civitas, arce, mœnibus, portu, turribuſque marmoreis, Aſiaticæ plagæ litora illuſtrat. Hanc ille quaſi alteram Romam toto invaſerat bello, &c. Lege Strabonem libro XII. Valerius Flaccus lib. 2. Argon.

Nec procul ad tenuis ſurgit confinia Ponti
Vrbs placidis demiſſa jugis, rex divitis agri
Cyzicus. ——

Ovid. lib. 1. Faſt.

Hunc Propontiacis hærentem Cyzicon oris,
Cyzicon Aemoniæ nobile gentis opus.

Ad Cyzicum. An loquitur de Lucullo, qui egregiâ victoriâ Cyzicum liberârat? *Coler.*

Ut ſuſtinere corpora plerique nequeuntes, feſſi, arma ſua quiſque ſtantes incumberent. *Idem, & Servius.*

Ac ſtatim fugitivi, contra præceptum ducis, rapere ad ſtuprum virgines, matronaſque. *Nonius.*

Quibus à Sertorio triplices inſidiæ per idoneos ſaltus poſitæ erant: prima, quæ fonte venientes exciperet. *Servius.*

Ingens ipſe virium, atque animi. *Aruſianus.*

Locum nullum, niſi in quo armati inſtitiſſent. *Idem.*

At Oppius poſtquam orans nihil proficiebat, timide veſte tectum pugionem expedire conatus, à Cotta, Vulſcioque impeditur. *Nonius.*

Caſtriſque collatis, pugna tamen ingenio loci prohibebatur. *Idem.*

Sed Pompeius à prima adoleſcentia, ſermone fautorum, ſimilem ſore ſe credens Alexandro regi, facta, conſul-

Vt ſuſtinere corpora plerique nequeuntes, feſſi, &c.] Feſſi, à Salluſtianis cenſoribus additum; idque (uti ipſis perſuaſum eſt) ex Servio obſervantes: Suſtinere corpora plerique nequeuntes, pro feſſi, poſitum hoc loco; quippe Salluſtiani contextus quaſi interpretamentum: quod ſi recte iidem illi (uti par erat) attendiſſent, nunquam profecto gloſſemate Serviano Salluſtianam hiſtoriam miſcendo cõmaculaſſent, cum vox (feſſi) in Frontone idem hoc exemplum producente nuſquam gentium compareat. Idem error in (ſtantes) qui ex eodem Frontone corrigendus hoc modo; Arma ſua quiſque inſtans incumberet. *Douza.*

Vt ſuſtinere, &c.] Aruſianus: incumbit illam rem. Servius lib. VII.

Stant longis adnixi haſtis, & ſcuta tenentes.

Romani moris eſt & bellicæ neceſſitatis, ut Salluſtius commemorat, feſſi arma ſuâ quiſque incumberent. Sic enim ibi legendum, & apud Aruſianum vox (feſſi) inſerenda. totus denique locus ex hoc conſtituendus. *Carrio.*

Quibus à Sertorio.] Huc reſpexiſſe Chariſius videtur, cum ſcribit lib. 1. Inſtitutionum Grammaticarum: Inimicitiæ & inſidiæ pluraliter dici debent, ſed Salluſtius de inſidia prima inquit, & Accius inimicitiam dicit. *Putſch.*

Ingens ipſe virium.] Loquitur de Sertorio. Vide Valerium lib. 7. *Coler.*

Pugione.] Parvus gladius, quo facile quis trajici poterat. Frontinus lib. II. Stratag. Q. Sertorius, *inquit*, cum acie decertarent, Barbarum, qui ei nunciaverat, Herculeium periiſſe, pugione trajecit. Pugiones, qui à zonis balteiſve militaribus dependentes portantur, parazonia dicuntur. *Grapald.*

Caſtriſque collatis,] Caſtra caſtris conferre dixit etiam Cæſar lib. VII. ut ad eum locum notavimus. Item Ennius Hectoris lytris: Caſtriſque caſtra ultro jam conferre parat. Sic enim legendum apud Nonium in (Occupatus.) *Vrſin.*

Aptis

conſultaque ejus quidem æmulus erat. *Nonius.*

Dubius conſilii. *Aruſianus.*

Poſt reditum eorum, quibus ſenatus belli Lepidani gratiam fecerat. *Idem.*

Quod ubi fruſtra tentatum eſt, ſocordius ire milites occœpere, non aptis armis, uti in principio, & laxiore agmine. *Nonius.*

Atque eum Curio laudatum, accenſumque præmiorum ſpe, quibus cum optaviſſet, ire jubet. *Idem.*

Eodem tempore Lentulus duplici acie locum editum multo ſanguine ſuorum defenſus, poſtquam ex ſarcinis paludamenta adſtari, & delectæ cohortes intelligi cœpere. *Idem.*

Si nihil ante adventum ſuum inter plebem & patres conveniſſet, coram ſe daturum operam. *Priſcianus lib.* XIV.

Fine

Aptis armis.] Pro connexis & colligatis accipio cum Nonio; vel quod potius placet, aptatis, expeditis, atque ita compoſitis, ut ubi uſus veniat, ad manum, atque in promtu eſſe poſſint: interpretatione à Catullo petita, cujus eſt ille verſus notiſſimus: Aptis ſarcinulis, & expeditis. *Douza.*

Laxiore agmine.] Hoc præter morem diſciplinæ militaris, Romanæ præſertim: & melior tutiorque ordo ille, quem Metellus in agmine, ad Vaccenſes viam affectans, bello Iugurthino milites ſuos ſervare jubet, ubi legitur: Sic animis eorum arrectis, equites in primo latere, pedites quam artiſſime ire, & ſigna occultare jubet. *Idem.*

Atque eum, &c.] V. C. habet, Cupio, ut fortaſſe, Scipio legendum ſit, vel, Cæpio. Videndus Livius lib. XXVII. de Maſſiva à Scipione dimiſſo. *Urſin.* *Atque eum, &c.* Ciacconius, qui multa Salluſtio loca feliciter reſtituit, infelici ſane conatu emendat: (Atque eum Scipio;) & refert ad laudationem illam Scipionis apud Livium Maſſaniſſæ. quo quid ad hunc locum excogitari poſſit abſurdius, non video. Ego vulgatam lectionem probo. Curio is ille ipſe eſt, qui Dardanos vicit, multis magniſque honoribus cumulatus: ejus meminit Epitome Livii. *Coler.*

Paludamenta.] Hæc appellatio propria eſt Imperatoriæ veſtis: quamquam & tribuitur aliquando aliis etiam militibus. Forma paludamenti erat, ut extrema longitudinis eſſent utrinque anguſta, imis latioribus. Color ejus eximius & quidem è cocco. Erat etiam album quo interdum uſi, ſed rarius, crebrius cocceo. Imperatores inter vota & immolationes exibant, & tunc veſtem hanc capiebant; quæ profectio etiam celebris eſſe ſolebat frequentia deducentium proſequentiumque. *Lipſ. Paludamento.* Paludamentum, teſte Nonio, eſt veſtis, nunc chlamys. *Carrio.*

Fine inguinum ingrediuntur mare. *Aruſianus.*

M. Antonius perdundæ pecuniæ genitus, vacuuſque curis, niſi inſtantibus. *Idem.*

Muros ſucceſſerant. *Idem.*

Saxaque ingentia, & axe vinctæ trabes per pronum incitabantur, axibuſque eminebant in modum ericii militaris veruta binum pedum. *Nonius. Servius.*

Octavium mitem, & captum pedibus. *Aruſianus.*

Igitur diſcubuere, Sertorius inferior in medio, ſuper eum

Fine inguinum.] Quod mihi, ab aliis (ut videtur) haud ſatis intellectum, inguinum tenus, interpretari placet. *Douza.*

M. Antonius.] Idem Aruſianus: *Genitus illi rei faciundæ.* Hic autem eſt ille Antonius diſſolutiſſimus, qui gratia Cottæ Conſulis & Cethegi, curationem nactus totius oræ maritimæ, Siciliam & provincias omnes depopulatus eſt; & ad poſtremum inferens Cretæ bellum, morbo periit. Aſconius Pædianus IV. Verr. Cicer. *Carrio.*

Et axe vinctæ trabes.] Turnebus legit, Et axe vincti orbes.

Ericii.] Servius lib. IX. Æneid. In armorum, inquit, generibus milites ſumunt ab animalibus nomina. Salluſtius: in modum hirci militaris. Ericium autem bellicam eſſe machinam, præter ceteros, ſatis oſtendit Cæſar l. III. de bello civili. *Carrio.*

Veruta.] Inter jacula ferrata etiam verutum, cui nomen & formatio ab ipſo vero, quod refert, itaque alii veruinam dixerunt. Nonnemo etiam veru. Eſt ſpiculum tenue & longum, aptum forare. Σαυρίον Græci verutum dicunt. Etſi Samnites primo & proprie uſi, tamen & alii Itali. Livius levi armaturæ tribuit, ſed veteri. Haſtæ velitares haud longe iverunt ab iſtis, ſi non eadem. *Lipſ.*

Igitur diſcubuere.] Hoc fragmentum, cum olim mendoſiſſimum circumferretur, nos ex VV. CC. & auctoritate veteſtorum numiſmatum, in priſtinum nitorem, quantum fieri potuit, reſtituimus. L. autem hic Fabius Hiſpanienſis, & item C. Tarquitius, Sertorianarum, ut apparet, partium, habentur in argenteis denariis, quos protulimus in libro de familiis Romanorum. *Vrſin.*

Igitur diſcubuere, &c. Apud Romanos locus dignior habitus ultimus medii lecti. Dominus vero, tertii lecti primum locum premebat. Sic fiebat, ut dominus in primo loco accubans tertii lecti, & honeſtiſſimus convivarum in ultimo ſecundi lecti loco poſitus, ſeſe contingerent, in fine uterque ſui lectuli locatus, hic in ſummo tertii, ille in imo medii. Et hanc rationem inter alias reddit Plutarchus, cur medii lecti locus ultimus tribueretur convivarum digniſſimo, quia proximus eſſet convivii domino, qui in primo tertii diſcumbebat; verba Salluſtii hoc manifeſte indicant, quæ ita interpungenda ſunt. Igitur diſcubuere, Sertorius inferior in medio, ſupra L. Fabius Hiſpani enſis ſenator ex proſcriptis. Antonius in ſummo, infra ſcriba Sertorii Verſius. Alter ſcriba Mæcenas in imo, medius inter Tarquitium & dominum Perpernam, hic habes lectos, medium, ſummum, & imum. Perperna dominus convivii & Imperator erat. Sertorius dignitate ſuper cæteros & Imperator. Non medius illi

illi locus assignatur ut Imperatori, quemadmodum hariolantur, sed infimus in medio lecto, qui Consularis atque Imperatorius, atque honoratissimo debitus. In medio lecto duo tantum discubuere, Sertorius inferior, qui supra se habebat L. Fabium Hispaniensem. Quod si tres fuissent, Sertorius utique infimus discubuisset, infra eum etiam, qui medium locum detineret. Quia duo tantum fuere tum in illo lecto, inferior fuit, qui locus ἐν μεσῳ κεῖται. Post medium lectum, in quo accumbebat convivarum qui præcipua erat dignitate, sequebatur summus lectus. De eo accipiendus Sallustius, in verbis supra citatis: Antonius in summo, infra scriba Sertorii. Sic duo tantum in illo convivio hunc summum lectum obtinuere, Antonius & scriba Sertorii Versius, hic inferior in dextra nempe lecti parte, ille superior in sinistra. Sequitur tertius lectus & imus: alter scriba Mæcenas in imo, medius inter Tarquitium & Dominum Perpernam. Locus non est mancus, ut opinatur Ciacconius, qui dicit non plane referri, qui inter Tarquitium & Perpernam dominum convivii accubuerit. Immo nihil pote planius. Alter scriba Sertorii Mæcenas in imo lecto accubuisse dicitur, medius inter Tarquitium & Perpernam. Imus lectus Domini proprius, & in eo primus sive summus locus. Hic est, quem in eo convivio obtinuit Perperna. Inter eum & Tarquitium medius accubuit Mæcenas. In illo tertio & imo lecto plerunque infra dominum accumbebat uxor & liberi. Si uxor una non cænaret, umbris is locus destinabatur, & vilioribus personis: unde Iuvenalis:

Tertia ne vacuo cessaret culcita lecto,
Una simus ait.

Ex his possumus distincte colligere, quid sit infra & supra discumbere, quid in imo & summo. Quæ docti viri distinguere nesciunt. In imo discumbere, & in medio, & in summo dicebatur, qui in summo lecto & medio, & imo discumbebat. At supra & infra, qui summus aut imus accumberet, hoc est, in primo vel ultimo loco lecti. Miror vero, unde Servius exsculpere potuerit ex his Sallustii verbis, medium locum apud veteres domino convivii proximum ac destinatum fuisse. Nihil enim minus quam hoc illa tinniunt. Aliud fuit, quum Stibadio accumbebant, hoc est, toro continuo ac semi rotundo, quod in sigmatis literæ figuram factum erat, unde & nomen. In his Stibadiis, quum una serie continenter discumberent, verisimile non est eandem rationem observatam circa loci dignitatem atque honorem, ut in tribus lectis seorsim stratis ac separatis. In stibadio itaque is primum locum tenere censebatur, qui omnium summus erat, & qui supra omnes accumbebat, ut contra ultimus, qui infra cæteros. Is in dextro cornu stibadii locum habebat. Qui locus respondet ultimo loco tertii lecti. Contra ea convivarum dignissimus in sinistro stibadii discumbebat, & supra omnes erat. Sacerdotes hunc ordinem accumbendi in cœnis aditialibus tenebant, sive in lectis discumberent divisis, sive in stibadio vel sigmate. Festus: Itaque in conviviis solus Rex supra omnes accumbit, sed Dialis supra Martialem & Quirinalem: Martialis supra proximum, omnes denique supra Pontificem. Pontifex quinto loco accumbebat infra omnes: Rex sacrorum primo supra omnes, quia potentissimus ac dignissimus habebatur. Hujus ergo locus in summi lecti prima parte ad sinistram, vel in sinistro cornu stibadii. Sunt qui velint maximum honorem loci fuisse in cornu dextro. Ergo & proximus eum locum accumbens dignissimus. Hoc enim sequitur. At contra fuit. Quippe proximus ad cornu sinistrum secundus à primo habitus, non proximus decumbenti in cornu dextro. Quare si proximus accumbenti in cornu sinistro, dignior est illo, qui proxime tangit accumbentem in cornu dextro, utique &

cum L. Fabius Hiſpanienſis ſenator ex proſcriptis, in ſummo Antonius, & infra, ſcriba Sertorii Verſius: & alter ſcriba Mæcenas in imo; medius inter Tarquitium, & dominum Perpernam. *Nonius. Servius.*

Quarum unam epiſtolam forte cum ſervo nacti prædatores Valeriani ſcorpione in caſtra miſere. *Nonius.*

FRAG-

qui in ſiniſtro cornu locum habet, dignior eo cenſendus, qui dextrum premit cornu. Conſequentia hæc neceſſaria. Apud Sidonium Imperator dextro cornu collocatur, quia invitaverat, atque dominus erat convivii. Ita autem Reges & Principes facere ſolebant, ut invitatis locum honoratiorem præberent, ſecus atque hodie. *Salmaſ.*

L. Fabius Hiſpanienſis.] Lucii Hiſpanienſis in veteribus libris nulla, quod ſciam, mentio: in numiſmatibus plurima. Extat apud C. V. Latinis & Græcis literis juxta ac doctiſſimum Lævinum Torrentium, apud quem hujuſmodi cimeliorum infinita copia eſt. exſtat & apud Abrahamum Ortelium Geographum exactiſſimum, numiſma argenteum cum hac inſcriptione: L. FAB. HISP. cujus utramque partem, hiſtoriæ illuſtrandæ, appoſuimus. & alioqui L. Fabium Hiſpanienſem, in conjuratis fuiſſe conſtat. *Carrio.*

Vnam epiſtolam.] Vna hæc fuit ex Epiſtolis nobilium, qui Sertorium ad invadendam Italiam invitaverant. Eas epiſtolas Pompeius variis modis inquiſivit & concremavit. *Coler.*

Scorpione.] Scorpiones Balliſtis vicini, ſed tamen diverſi ab his & Catapultis. Deſcribit Tertullianus: Scorpio ſpiculum & fiſtula eſt, patula tenuitate in vulnus: & virus, qua figit, effundit. Vegetius Manuballiſtas ait vocari Scorpiones. Vir unus dirigebat, & utebatur, ideo non magni fuerunt. Vt illi, ergo parvi, ſic proportione & foramina illa, ac cavi. *Lipſius. Scorpione.* Scorpionem aliud machinamentum eſſe ab Onagro, teſtatur Vitruvius lib. decimo de Architectura, cap. 1. Vbi de tractoriis machinis agens: Sunt, inquit, ex his aliæ, quæ mechanicωs, aliæ quæ organicωs moventur, inter machinas & organa id videtur eſſe diſcrimen, quod machinæ pluribus operibus, aut vi majore coguntur effectus habere: uti baliſtæ torcularumque prœla: Organa autem unius opere prudenti tactu perficiunt, quod propoſitum eſt: uti ſcorpionis, ſeu aniſocyclorum verſationes. Atque Iſidorus ſcorpionem non pro tormento ſed telo accipit, libro decimo octavo cap. de ſagittis: Scorpio, inquit, eſt ſagitta venenata arcu vel tormentis excuſſa, quæ dum ad hominem venerit, virus, qua figit, infundit, unde & Scorpio nomen accepit. Ea dum ſcripſit Iſidorus, viſus reſpexiſſe ad illud Tertulliani Scorpiaco: Bellicam, (inquit) machinam & retractu tela vegetantem de ſcorpio nominant. id ſpiculum & fiſtula eſt, paulla tenuitate in vulnus & virus, qua figit, effundit. Superiorem Iſidori definitionem nemo admirabitur, qui ſciet ſcorpionem modo pro ſpiculo ſumi. Itidem & catapultam interim tormentum, interim telum, quod ea machina emittitur, deſignare teſtis mihi Turnebus lib. 15. Adverſ. cap. 1. *Stewech.*

Ac

FRAGMENTA
LIB. IV.
HISTORIARVM.

AT Cn. Lentulus patriciæ gentis, collega ejus, cui cognomentum Clodiano fuit, perincertum ſtolidior, an vanior, legem de pecunia, quam Sulla emtoribus bonorum remiſerat, exigunda, promulgavit. *Agellius lib.* XVIII. *cap.* IV.

Omnes, quibus ætas ſenecto corpore, animus militaris erat. *Priſcianus lib.* IX. *&* X.

Dein lenita jam ira, poſtero die liberalibus verbis permulcti ſunt. *Idem lib.* IX.

Implicitæ rates miniſteria prohibebant. *Idem ibidem.*

Igitur legiones pridie in monte poſitas arceſſivit. *Idem lib.* X.

Anxius animi, atque incertus. *Aruſianus.*

Magnam exorſus orationem. *Idem.*

Impo-

AT Cn.] Ex Agellio lib. XVIII. cap. IV. de ſtolidi & vani differentia diſſerente. & certe M. quoque Tullius Cicero in oratione, quam pro Quinctio habuit, eodem modo vanitatem accepit, cum eam veritati opponeret. Clodianum autem Latinæ gentis eſſe, patet ex Varrone, Quinctiporem Clodianum, Epiſtola ad Fuſium nominante. *Carr.* *Cn. Cornel. Lentulus.* Clodianus collega fuit in conſulatu P. Licinii Craſſi. Eſt, ut arbitror, hic ille Lentulus, de quo Cicero in Bruto ſic ſcribit; Cn. autem Lentulus multo majorem opinionem dicendi actione faciebat, quã quanta in eo facultas erat.

Dein lenita jam ira.] Liberalia verba ſunt, quæ Plauto dicta dapſila dicuntur. Videtur autem de Sertoriano exercitu eſſe ſermo, quem ob cædem Imperatoris ſui merito concitatum Perperna poſtero die coactus fuit magno ambitu, partim minis extis, hoc eſt, pretio; partim largiloquis dictis onuſtos tranquillare. *Douza.*

Implicitæ rates miniſteria prohibebant.] Malim cum Priſciano, Implicatæ, quam cum noſtris, Implicitæ. Quid ſi Magiſteria legamus? quippe hoc navali regimini aptius, accommodatiuſque, qua ad rem, qua ad proprietatem verbi: videturque Fragmento huic non abſurde conjungi poſſe illud inter incerta rejectum: Impediebant juſſa nautarum; addita copula hoc modo: Implicatæ rates magiſteria prohibebant, impediebantque juſſa nautarum; ad quod Servius: Celeuma, eſt quaſi præceptum, unde Salluſtius, &c. *Idem.*

Magnam exorſus orationem.] Et huc fortaſſe

Impotens, & nimius animi eſt. *Idem.*

Amiſumque aſſideri ſine prœliis audiebat. *Priſcianus lib.* VIII.

Qui quidem mos, uti tabes, in urbem conjectus. *Feſtus.*

Caſtella cuſtodias theſaurorum in deditionem acciperentur. *Servius. Cariſius lib.* I.

Reliqua cadavera ſalita. *Diomedes lib.* I. *cap.* 4.

Epiſtola Regis Mithridatis ſcripta ad Regem Arſacem.

REX MITHRIDATES REGI ARSACI S. Omnes, qui

fortaſſe pertinuerit illud, (In hunc modum diſſeruit) unum ex duobus Fragmentum ut fiat. Videtur autem de Mithridate loqui, quem Appianus narrat, poſtquam in Paphlagoniam veniſſet, claſſium prius decurſione facta, concionem ad milites habuiſſe magniloquam, tum de ſuis majoribus, tum de ſeipſo, quod exigua regni pomœria in immenſum auxiſſet, nec unquam præſens victus eſſet à Romanis, &c. *Douza.*

Amiſus.] Ἀμισὸς, Ptolemæo, Polyæno, & Plinio in Epiſtolis. Aminſus, Ἀμινσὸς, Straboni, & Photio, Galatiæ opidum: Heneta à Poëta dictum, ſcribit Zenodotus apud Strabonem. Henetus Solino. Henetoſa forte Martiani. Idem Strabo tradit illud ab Athenienſibus frequentatum, & Piræum dictum. Plinius auctor eſt, Mithridate victo, Pompeopolim vocatum. Niger putat hodie Simiſo dici, ſed Amid & Hemid Leonclavius. Aliam ab hac Amiſum habet Stephanus, in Ponto. *Ortel.*

Caſtella cuſtodias.] Ex Servio XI. Æneidos, & Chariſio lib. 1. Inſt. Gram. cuſtodias, pro, cuſtodiæ. ita etiam Aſper intelligit, licet alii accuſativum eſſe velint. Verba autem Cariſii aliter vulgo, aliter in membranis, quarum uſus, ut reliquarum Colonienſium omnium, mihi, dum in Vbiis eſſem, vir eruditione ſingulari & eximia humanitate ornatus Melchior Hiltorpius libenter expenſum ferebat, hunc in modum præſcribi video: Paterfamilias & materfamilias, antiqui magis uſurparunt; propterea quod nominativo ſingulari *s* literam adjiciebant, ut facerent genitivum: hæc familia, hujus familias: hæc Maja, hujus Majas: quam declinationem & Salluſtius in tertio ſecutus eſt: Caſtella cuſtodias theſaurûm, in deditionem acciperentur; ſed emendatius, cuſtodiæ, Majæ, & familiæ dicitur. *Carrio.*

Reliqua corpora ſalita.] Diomedes lib. 1. cap. IV. Veteres, inquit, ambiguitatis cauſſa ſalitus dixerunt à ſalo, non ſalio, neſcio autem an hæc ad III. hiſtoriarum pertineant librum, & eodem cum illo referenda ſint fragmento, quod à me undecimo poſitum eſt loco; an vero decimum illud libri tertii fragmentum in hunc potius librum conjiciendum ſit: infinita enim ſunt in Diomede menda: eaque emendatorum audacia mirum ac pœne incredibile dictu quantum excreverint; ita ut primam ejus editionem omnium, quæ hactenus ſunt viſæ, integerrimam, aut certe minime corruptam præſtare auſim. *Idem.*

Arſaci.] Ejus nominis veſtigia in Perſarum شاه, Scah, qui illis Regem denotat. Vnde & Scacchiç ludus dicitur. Hinc Scah mât regem quoque illis perplexum denotat.

Omnes qui ſecundis rebus.] Hæc epiſtola

qui ſecundis rebus ſuis ad belli ſocietatem orantur, conſiderare debent, liceatne tum pacem agere. Dein quod quæritur, ſatis ne pium, tutum, glorioſum, an indecorum ſit. Tibi, perpetua pace frui liceret, niſi hoſtes opportuni, & ſceleſtiſſimi. Egregia fama, ſi Romanos oppreſſeris, futura eſt. Neque petere audeam ſocietatem: & fruſtra mala mea cum tuis bonis miſceri ſperem. Atqui ea, quæ te morari poſſe videntur, ira in Tigranem recentis belli,

ſtola Mithridatis regis Ponti, ad Arſacem regem Perſarum eſt. Nam ut Servius atteſtatur, omnes reges Perſarum Arſaces dicebantur. Eam autem dediſſe videtur, quando ad Tigranem regem Armeniæ fugere cogebatur: diſſimulat tamen adhuc timorem & egeſtatem, ut facilius Arſacem ad ſocietatem belli contra Romanos incundam pelliciat. cujus gratia etiam (ut in tali re fieri ſolet) oſtendit Romanos communes omnium regum hoſtes. quod etiam Iugurtha Boccho ſcripſerat. Dicit ergo in principio, Arſaci utile eſſe communibus armis communes hoſtes propellere: quia etiamſi in pace vivere velit, à Romanis non permitteretur. Deinde oſtendit etiam honeſtum, quia glorioſam & ab omnibus laudabilem conſequeretur victoriam. *Bad.*

Tibi perpetua pace frui liceret.] Fruſtra, inquit, à me ad ſocietatem belli petereris, ſi ea eſſet rerum tuarum condicio, ut tibi perpetua pace liceret frui; niſi in ipſis regni tui faucibus hoſtes eſſent opportuni & ſceleratiſſimi; niſi denique egregia fama, Romanis oppreſſis, te eſſet ſecutura. *Carrio. Tibi perpetua pace frui liceret.* Non cohæret oratio: & vereor hercule, ne coagmentum aliquod deſideretur: Quid ſi ita legamus? Neque aliter petere audeam ſocietatem. uti in Oratione ad Cæſarem: Aliter neque petere audeam ſocietatem. uti in Oratione ad Cæſarem: Aliter neque privata res, neque publica, &c. aut ultima certe primis inſerendo, ordo totius dictionis mutandus: donec tandem commoda aliqua ſententia exiſtat, cujuſmodi haud alienam ſane hac conſtructione electurus videor. Tibi perpetua pace frui liceret; neque petere audeam ſocietatem, & fruſtra mala mea cum tuis bonis miſceri ſperem; niſi hoſtes opportuni, & ſceleſtiſſimi: opportuni, cui rei? injuriæ forte patiundæ ne, an faciundæ? credo iſtuc poſtremum velle dicere. *Douza.*

Niſi hoſtes opportuni.] Verba ſunt ex epiſtola Regis Mithridatis, quæ videtur fere tota tranſlata ex oratione Corcyræorum ad Athenienſes apud Thucydidem libro 1. Ad hunc autem locum facit, quod habetur in Bello Iugurthæ: Cavere tamen oportet, necubi hoſtis opportunus fieret. *Vrſin.*

Atqui ea, &c.] Atque, habent alii: unde ego exſculpſi: Ad quæ, ea quæ te morari, &c. hoc eſt, ad jungendam mecum ſocietatem, atque ita conjunctis opibus Romanos opprimendos: ſicque optime ſibi & conſtabit & cohærebit ſententia, tota à ſuperiori oratione dependens, hiulca prorſus & incompoſita; ſi aliter legatur. atque huic ſimile illud ad Cæſarem: Ad quæ te illi iidem hortantur, &c. *Douza.*

Tigranes.] Rex majoris Armeniæ, qui auxilium ferens Mithridati regi, victus eſt primo à Lucullo, deinde à Pompeio Magno in deditionem acceptus, & in regnum reſtitutus: perſolutis ſex talentorum

belli, & meæ res parum proſperæ, ſi vera æſtumare voles, maxume hortabuntur. Ille enim obnoxius, qualem tu voles, ſocietatem accipiet: mihi fortuna, multis rebus ereptis, uſum dedit bene ſuadendi: &, quod florentibus optabile eſt, ego non validiſſumus præbeo exemplum, quo rectius tua componas. Namque Romanis, cum nationibus, populis, regibus cunctis, una & ea vetus cauſſa bellandi eſt, cupido profunda imperii, & divitiarum: qua primum cum rege Macedonum Philippo bellum ſumſere. Dum à Carthaginienſibus premebantur, amicitiam ſimulantes, ei ſubvenientem Antiochum conceſſione Aſiæ per dolum avertere: ac mox à Philippo Antiochus, omni cis Taurum agro, & decem millibus talentorum ſpoliatus eſt. Perſen

torum millibus. Strabo lib. 11. Lucan. lib. 11.

Meæ res parum proſpere.] Quia ter infeliciter pugnavit cum Romanis, & tandem ſibi mortem inferre coactus eſt, quod veneno non potuit: quia medicamento, quod ab eo Mithridaticum vocant, præmunitus longo uſu, veneno confici non potuit: pedetentim autem veneno aſſueſcere quis poteſt, dum veluti in alimentum vertitur. Pater autem ejus etiam Mithridates nomine, erat Romanis amiciſſimus. Docet autem, ex adverſa fortuna ſe meliorem & prudentiorem ad bellum effectum. *Bad.*

Philippo.] Vide ſupra p. 406.

Antiochum.] Vide ſupra.

Taurum.] Vide ſupra p. 443.

Decem millibus talentorum.] Ex Livio, & Appiano in bell. Syriaco, legendum eſt; Quindecim millibus talentorum. Livii verba ſunt hæc ex lib. xxxvii. Aſiaque omni, quæ cis Taurum eſt, decedite: pro impenſis deinde in bellum factis, quindecim millia talentum Euboicorum dabitis: quingenta præſentia, duo millia & quingenta, cum Senatus populuſque Roman. comprobaverint, mille deinde talentum per duodecim annos. *Vſin. Talentorum.* De Talentorum æſtimatione juxta varietatem gentium mendoſus eſt locus Feſti, & qui non patitur emendationem. Hoc unum recte eſt, Talentorum non unum eſſe genus, & Atticum eſſe ſex millium denarium. Cetera incerta ſunt. Plin. lib. xxxv. cap. xi. Talentum Atticum denariorum ſex millibus taxat M. Varro. Ita enim ſcribendum eſt. Pollux lib. ix. dicit Talentum Atticum eſſe ſex millium drachmarum Atticarum, Babylonicum ſeptem millium, Æginæum decem millium, Syrium mille & quingentarum drachmarum, item Atticarum. De Talento Attico idem elicitur ex Livio lib. xxxiv. Athenæo lib. iv. cap. vi. & aliis. Sed Babylonicum eſſe ſeptuaginta duarum minarum Atticarum ſcribit Ælianus lib. i. c. xxii. de Var. Hiſtor. Id eſt, ſeptem millium & ducentarum drachmarum. Omne autem talentum eſt ſexaginta minarum; minæ autem ſingulæ centenas drachmas continent, ut Africanus & Iulius Pollux ſcribunt. Sic fit, ut Euboicum talentum ſit ſexaginta minarum Atticarum, & totidem millia denariorum, ut verbo (Talentorum) Feſtus ſcribit:

Perſen deinde Philippi filium, poſt multa & varia certamina, apud Samothracas Deos acceptum in fidem, callidi, & repertores perfidiæ, quia pacto vitam dederant, inſomniis occidere. Eumenem, cujus amicitiam glorioſe oſten-

ſcribit: quod etiam Plinius ait lib. 35. cap. 11. & Athen. lib. IV. cap. VI. & Pollux lib. IV. Itaque ſi LXX. minæ Euboicæ æſtimantur LXXII. Atticis, & eadem proportio eſt in drachmis & denariis, triginta quinque drachmæ Euboicæ æſtumantur Atticis drachmis triginta ſex. Talentum vero Euboicum æſtumatur drachmis Atticis, ſive denariis centum & ſeptuaginta, uno ſupra ſex millia. *Scaliger.*

Deos Samothracas.] Myſteria Cabirorum Deorum Samothraciç ſemper fuere celeberrima. Credebantur enim iis imbuti juſtiores fieri & ſanctiores, & in quibuſcunque periculis præſentiſſimos habere Deos. Quo errore occæcati Iaſon, Orpheus, Hercules, Caſtor, Agamemnon, Vliſſes & Pollux & heroum plerique, ſed & Alexandri pater Philippus Samothraciæ ſacris voluerunt initiari. Vide Diodorum lib. 5. & Apollonii Scholiaſtem in primum Argonauticon, & Plutarchum in Alexandro, & Suidam in Σαμοθράκη. Hæc porro ſacra eſſe Phœnicia docet ipſum Cabirorum nomen: Cabiri enim vel Caberi ſunt Dii Phœnicum, qui Beryti maxime colebantur. כביר id eſt, Cabir Ebræis & Arabibus magnum & potentem denotat. Hinc, & alii obſervarunt, inde appellatos Cabiros, id eſt, divos potes, ut Varro & Tertullianus explicant, θεὺς μεγάλους καὶ δυνατούς, Orpheo ἐνδυνάτους. Singulorum Samothraciæ Cabirorum nomina refert Apollonii Scholiaſtes lib. 1. ex Mnaſea: Τέσσαρες, inquit, εἰσὶ τὰ ἀρχαῖα θεῶν, Ἄξιερος, Ἀξιόκερσα, Ἀξιόκερσος, Ἄξιερος μὲν οὖν ἐστὶν ἡ Δημήτηρ, Ἀξιόκερσα δὲ ἡ Περσεφόνη, Ἀξιόκερσος δὲ ὁ Ἅιδης. ὁ δὲ τετάρτος ἐπιτιθέμενος Κάσμιλος ὁ Ἑρμῆς ἐστὶν, ὡς ἱστορεῖ Διονυσόδωρος. Id eſt, Quatuor ſunt numero, Axieros, Axiokerſa, Axiokerſos; Axieros vero eſt Ceres, Axiokerſa autem Proſerpina, & Axiokerſos Pluto; quartuſque, qui additur Caſmillus eſt Mercurius, ut narrat Dionyſodorus. Idem referunt Phavorinus & Etymologus in Κάδειροι. Vti autem Caſmilus ſive Mercurius hic additur, ita plerique illum ponunt in inferiori ordine, & pro miniſtro duntaxat habent. Varro: Caſmilus nominatur in Samothraces myſteriis, Deus quidem adminiſter Diis magnis. Vetus autor apud Phavorinum, Cadmilum illum à Cadmo derivat. Quippe Cadmum Agenoris filium, cum Europam quærens Samothraciam perveniſſet, perceptis his myſteriis uxorem duxiſſe Harmoniam autor eſt Diodorus lib. V. Cabirorum ſimulachra Vulcani ſimulachris fuiſſe ſimillima tradit Herodotus lib. 3. Forma nimirum & ſpecies utriſque ridicula. Proinde, ut ibidem narratur, Cambiſes Cabirorum fanum ſolis ſacerdotibus permiſſum cum adiiſſet, ſimulachra concremavit, multis in illa invectus verbis. Cabirorum ſacerdos Heſychio Κόης appellatur, quod refert Hebræum כהן id eſt, Cohen ſacerdos. Cabiris Samothracum ſacra fuit ſpelunca quædam Zerinthus nomine, in qua canes Hecatæ immolabantur, ut Lycophron, ejuſdemque Scholiaſtes teſtatur. *Bochart.*

Inſomniis accidere.] Recte correxi, inſomniis occidere, voce Salluſtiana, quam

oſtentant, initio prodidere Antiocho, pacis mercedem; poſt Attalum cuſtodem agri captivi ſumtibus & contumeliis ex rege miſerrumum ſervorum effecere: ſimulatoque impio teſtamento, filium ejus Ariſtonicum, quia patrium

quam apud eundem in Catilinario Criticus noſter reponit: dies noctiſque feſtinare: vigilare: neque inſomniis, neque labore fatigari. & oratione de Rep: profecto, ſi id accidat, neque tibi nox, neque dies curam animi ſedaverit; quin inſomniis excitus, furibundus, atque amens alienata mente feraris. error ex eo natus, quod veteres, inſomnis, ſcriberent, pro inſomniis, i longa videlicet, pro geminata. Certe antiquiſſime vulgati, qualis eſt apud eruditiſſimum Nicolaum Fabrum, inſomnia, agnoſcunt. dicunt Latini inſomnia utroque numero; pro eo quod eſt iiſdem vigilia, & Græcis ἀϋπνίαι. priore quidem numero Pacuvius Antiopa:

Perdita illuvie atque inſomnia.

Item Cæcilius Plocio:

Conſequitur comes inſomnia. ea vero inſaniam adfert.

Poſteriore vero Terentius Eunucho:

Aut mox noctu te horſum adigent inſomnia.

Sic enim Donatus illa Terentii accepiſſe viſus eſt, etſi non diſſimulat, (adiget inſomnia) alibi ſcriptum reperiri. Virgilius:

Sed falſa ad cælum mittunt inſomnia Manes.

Quanquam ibi, ſomnia ſignificari volunt Grammatici addita ſcilicet præpoſitione; ut Græci dicunt ἐνύπνια. ſed idem Virgilius, inſomnia, etiam plurali pro vigiliis poſuit:

Quæ me ſuſpenſam inſomnia terrent?

Quamvis & hic ſomnia intelligi poſſunt, quibus terreri potuerit. ita Cariſium emenda. Falluntur autem, qui, inſomnium, pro eodem extuliſſe antiquos ediderunt: cujus exempla nulla ſunt. itaque apud Suetonium Caligula ſcribe ex vetere libro, Incitabatur inſomniis maxime: neque enim pluſquam tribus nocturnis horis quieſcebat non, inſomnio; ut vulgo. quod vero propius ad rem attinet, Perſen Philippi F. inter ceteras de morte illius opiniones, ἀϋπνίᾳ extinctum eſſe, ſcriptoribus pleriſque placuiſſe à Plutarcho relatum eſt. *Carrio.*

Poſt Attalum.] Attalus, Pergami rex, pecuniæ ditiſſimus & ſplendida abundantique ſuppellectile. Plin. lib. 8. Propertius:

Nec ſit in Attalico mors mea nixa toro.

Hic à populo Romano donatus eſt eo regno: cum liberos non haberet, populum Romanum hæredem fecit: ejuſque ſubſtantia ampliſſima Romam eſt allata: unde Attalicæ veſtes ſplendidæ, & opes ac traditiones Attalicæ.

Miſerrimum ſervorum.] Quia ultro inſervientem. Dederat enim ingentia munera Scipioni, quæ in ſe acceptum pro tribunali, idem Scipio dixit. *Badius.*

Simulatoque impio teſtamento.] Omnino ad Attalum pertinent: De cujus teſtamento, ut omittamus multos ſcriptorum veterum locos, proferemus unum tantum Porphyrionis manuſcripti, apud quem ita habetur in Horatii verſu ex Ode XVIII. lib. II.

—— *Neque Attali*
Ignotus heres regiam occupavi.

Attalus Rex Aſiæ, Pergami regnavit, cujus hereditatem Pop. Rom. accepit. Dicendo autem, (heres occupavi) ſuſpicionem dat, qua eximemus, falſo teſtamento Romanos hanc ſibi hereditatem vindicaſſe, &c. *Verſin.*

Ariſtonico.] Variant inter ſe veteres

trium regnum petiverat, hoſtium more per triumphum duxere: Aſia ab ipſis obſeſſa eſt: poſtremo totam Bithyniam, Nicomede mortuo, diripuere, cum filius Nuſæ, quam reginam appellaverant, genitus haud dubie eſſet. Nam quid ego me appellem? quem disjunctum undique regnis, & tetrachiis ab imperio eorum, quia fama erat divitem, neq; ſerviturum eſſe, per Nicomedem bello laceſſiverunt, ſceleris eorum haud ignarum, & ea, quæ accidere,

teres Hiſtorici non parum. Nam Liv. epitoma lib. LVIII. Eumenis Regis filium dicit, & item Iuſtinus lib. XXXVI. qui non juſto matrimonio, ſed ex pellice genitum ſcribit. At Florus, regii ſanguinis ferocem juvenem appellat. Pomponius vero Lætus auctor recens, Eumenis nepotem tradit. quod placet, ſi veteris hiſtorici auctoritate nititur. Rurſus Eumenem alii dicunt Attali patrem, alii patruum. ut in tanta Hiſtoricorum varietate, forteſſe locus ſit aliquid ſuſpicandi de mendo vulgatæ lectionis. *Idem.*

Nicomede mortuo.] Qui moriens populum Romanum fecit hæredem: regnum ejus in Provinciæ formam redactum eſt. *Bad.*

Cum filius Nuſæ, &c.] Scriptura præ aliis inſignite prava, & quæ Salluſtio non modo fraudi fuit, ſed etiam viros maximos in errores graviſſimos induxit: quorum alii partim, an hæc Salluſtii eſſent, dubitarunt, nonnulli Nuſam, ſive Nyſam Nicomedis Regis Bithyniæ filium eſſe crediderunt; alii etiam eadem occaſione locum Suetonii, ea de re, qui recte habet, corrigere tentarunt. Vetus editio; cum filius Nuſa, quam regiam appellaverat, genitus haud dubie eſſet. minimum à veritate. Fabri & Briceti; quem Regem jam appellaverant. in qua ſcriptura illud, appellaverant, rectum videlicet. Vaticanus; Nyſa, quam Reginam. hinc lege, quod & humaniſſimo doctiſſimoque Puteano placuit; cum filius Nuſæ, quam Reginam appellaverant, genitus haud dubie eſſet. vult enim Mithradates, Nyſæ Nicomedis filiæ, quam Romani reginam appellaverant, priuſquam Bithyniam diriperent, filium regni hæredem natum fuiſſe. non tantum veriſimiliter, ſed omnino vere. Nyſam enim muliebre nomen eſſe è Plutarcho conſtat. qui in vita Luculli magni illius Mithradatis ſororem ita appellatam ſcribit. ac ſane, niſi Suetonius Nyſam Nicomedis filiam diceret, parum abeſſet, quin illam Plutarchi eandem cum hac eſſe, & neſcio cui Nicomedis filio, ex quo etiam filium ſuſtulerit, nuptam fuiſſe exiſtimarem. Sueton. Iulio: (Cicero) quondam in Senatu (Cæſari) defendenti Nyſæ cauſam filiæ Nicomedis beneficiaque regis in ſe commemoranti; Remove, inquit, iſthæc oro: quando notum eſt & quid ille tibi, & quid illi tu dederis. niſi forte verba illa, (Nyſę filiæ,) quę variè leguntur, delenda ſunt, aut ita interpretanda, uti, quod jam dixi, non filia fuerit ſed nurus. verba autem Cæſaris in ea oratione hæc fuerunt: Vel pro hoſpitio regis Nicomedis, vel pro horum neceſſitate, quorum res agitur, refugere hoc munus, Memmi, non potui. nam neque hominum morte memoria deleri debet, quin à proximis retineatur: neque clientes, ſine ſumma infamia, deſeri poſſunt, quibus etiam à propinquis noſtris opem ferre inſtituimus. male autem operæ, Muſa, pro Nuſa, ex-

dere, teſtatum antea, Cretenſes ſolos omnium liberos ea tempeſtate, & regem Ptolemæum. Atque ego ultus injurias, Nicomedem Bithynia expuli; Aſiamque ſpolium regis Antiochi recepi, & Græciæ demſi grave ſervitium. Incœpta mea poſtremus ſervorum Archelaus, exercitu prodito, impedivit: illique, quos ignavia aut prava calliditas, uti meis laboribus tuti eſſent, armis abſtinuit, acerbiſſumas pœnas ſolvunt. Ptolemæus precio diem belli prolatat. Cretenſes impugnati ſemel jam, neque finem niſi excidio habituri. Equidem cum mihi ob ipſorum interna mala dilata prœlia magis, quam pacem datam intelligerem; abnuente Tigrane, qui mea dicta ſero probat, te remoto procul, omnibus aliis obnoxiis, rurſus tamen bellum cœpi: Marcumque Cottam Romanum ducem apud Chalcedona terra fudi: mari exſui claſſe pulcerruma.

ſa, expreſſerunt. *Carrio. Filius Nuſæ.* Ex Plutarcho erudite Carrio repoſuit: Nuſa. quod & Turnebus agnoſcit l. 14. cap. 14. Ego locum ſic recte ſcribi & diſtingui arbitror: Cum filius quem regem appellaverat, Nuſâ genitus haud dubie eſſet. Rex Nicomedes filium ex Nuſa conjuge conceptum Regem appellaverat, regnique heredem inſtituerat. Plinius tamen Nicomedis uxorem à cane interfectam Conſingen appellat l. 8. *Coler.*

Cretenſes.] Creta Κρήτη, Ptolemæo Maris Mediterranei inſula, Iovis incunabulis, & centum urbibus quondam clara. Hodie Candia vulgo dicitur. Sic quoque in Concil. Chalcedon. Hæc olim etiam Aëria, Curetis, Macaros, & Macaroneſos dicta fuit, ab aëris temperie, teſte Plinio, & Solino. Hecatompolis quoque Euſtathio, Idæa, & Chthonia item Stephano. Telchionia etiam à Telchinibus, ut habet Gyraldus. *Ortel.*

Equidem, &c.] Interna mala, hoc eſt, domeſticas ſeditiones, & bella civilia per Cinnam denuo, ac Marium reducem in media Vrbe excitata, quæ res cum primis vorſoriam Sullæ in Italiam capiundi, conditioneſque ab Archelao conceptas ac propoſitas, à Mithridate mox confirmatas accipiundi cauſſa fuit. *Douza.*

Abnuente Tigrane.] Suadebat bellum ſuſcipiendum Mithradates: negabat Tigranes: eoque diſſuadente, Mithradates arma ſumſit, atque hoc eſt quod dicit: abnuente Tigrane bellum cœpi. ſic enim legendum eſſe; non, cœpit: præter certam verborum ſententiam, res ipſa clamat. *Carrio.*

Marcumq; Cottam, &c.] Non dubito eum eſſe, cujus oratio inſcribitur Caji Cottæ. Nam M. Aurelius Cotta, conſul à Mithridate victus eſt apud Chalcedoniam, ſeu, ut hic dicitur, Chalcedona. Sed L. Lucullus proconſul ad Cyzicum urbem, exercitum Mithridatis fame ferroque delevit, & in Ponſum coëgit è Bithynia confugere. *Bad.*

Chalcedona.] Chalcedon Χαλκεδών, Ptolemæo. Strabo Calchedon Καλχεδών,

ma. Apud Cyzicum magno cum exercitu, in obsidione moranti frumentum defuit, nullo circumadnitente: simul hiems mari prohibebat. Ita sine vi hostium regredi coactus in patrium regnum, naufragiis apud Param, & Heracleam, militum optumos cum classibus amisi. Restituto deinde apud Cabira exercitu, & variis inter me atque Lucullum prœliis, inopia rursus ambos incessit. Illi suberat regnum Ariobarzanis bello intactum: ego vastatis circum omnibus locis, in Armeniam concessi: secutique Romani non

δὼν, habet. Vrbs Asiatica est, ad Bosporum Thracium. Liberam urbem Plinius vocat: cui etiam antea Proceratis, dein Compusa, (Colpoëssa legit Pintianus) postea Cæcorum urbs (quod locum eligere nescissent) dicta fuit. Curopalates in lib. de officialibus Constantinopolitanis hanc Iustinianam Tertiam nominat. hodie adhuc Chalcidona vocari, scribit Sophianus. Cultitiu Turcis dici, mihi Carolus Rimius auctor est, qui Constantinopoli oratorem egit nomine Maximiliani II. Romanorum Imper. Marius Niger tradit interius reædificeatam, & à Iunioribus Cacelina nuncupari. Scutari ex ea facit hodie Alph. Adrianus, & quoque Thomas Minadoius. Petrus Gyllius prodit hodie exiguum vicum esse, sinę mœnium vestigiis. Idem addit ex Dionysio Byzantio, Chalcedon fluviolum esse, qui in Propontidem effluit, unde urbs nomen sumpsit: eumque hodie proprio nomine carere; adeo ut accolæ Potamicon duntaxat nominent. ejus meminere Stephanus & Eustathius. Thevetus scribit eum adhuc hodie Chalcedoni nominari. *Ortel.*

Cyzicum.] Vide supra p. 455.

In obsidione moranti.] Fabri & Briconeti, in obsidio moranti. & sane obsidium veteres etiam dixisse constat. C. Lælius ad populum pro se: uti terra marique simul, nobis obsidium facerent. & Sallustius libro 1. Historiarum: magnis opibus profectus, obsidium per L. Catilinam legatum. Vide Nonium. *Carrio.*

Nullo circumadnitente.] Hoc est, nemine sociorum juvante me aut frumento, aut commeatibus. *Dousa.*

Para.] Locus maritimus in Asia Minori circa Hellespontum, aut Euxinum mare. *Ortel.*

Heraclea.] Ponti urbs; in Bithynia Straboni, Xenophonti, & Ptolemæo. ubi descensum ad inferos fabulantur poëtæ. Bonacciolus hodie Aupep, Niger Pendarachia nomen habere ait. Hanc Heracleam Ponticam, ut apud Dioscoridem est, Serapio vocat Dadiabentichi. *Idem.*

Apud Cabira.] Ibi fuit Mithridatis sedes. Strabo: ἐν ᾗ τοῖς Καβείροις τὰ βασίλεια Μιθριδάτου κατεσκεύασο. *Coler. Cabira.* Καβειρία, Inferioris Asiæ opidum Stephano.

In Armeniam.] Armenia, regio Asiæ inter Taurum & Caucasum montes, à Cappadocia ad Caspium mare usque protensa: ab Armenia Thessalo, Iasonis comite (inquit Strabo) dicta. Major Armenia (inquit Plin. lib. IX.) post Mediam ad occidentem occurrit. Ea (ut ait Ptolemæus) à septentrione Colchidem habet, Iberiam & Albaniam: ab occasu magnum Euphratis cursum, qui Cappadociam minorem Armeniam & Syriam

non me, ſed morem ſuum omnia regna ſubvertendi, quia multitudinem artis locis pugna prohibuere, imprudentiam Tigranis pro victoria oſtentant. Nunc quæſo conſidera, nobis oppreſſis, utrum firmiorem te ad reſiſtendum, an finem belli futurum putes? ſcio equidem tibi magnas opes, virorum, armorum, & auri eſſe: &, ea re à nobis ad ſocietatem, ab illis ad prædam peteris. Ceterum conſilium eſt Tigranis, regno integro, meis militibus belli prudentibus, procul ab domo, parvo labore, per noſtra corpora bellum conficere: quando neq; vincere, neq; vinci ſine tuo periculo poſſumus. An ignoras Romanos, poſtquam ad occidentem pergentibus finem Oceanus fecit, arma huc convertiſſe? neque quicquam à principio niſi raptum habere, domum, conjuges, agros, imperium? convenas, olim ſine patria, ſine parentibus, peſte conditos orbis terrarum: quibus

Comagenem relinquit: à dextris ab Oriente partem Hyrcani maris ac Mediam, qua montes Caſpii aſſurgunt, à meridie Meſopotamiam atque Aſſyriam. Montes in Armenia ſunt Moſchici, qui ſupra partem Ponti ad Cappadociam ſe efferunt: Pariedrus, in quo fontes habent Euphrates & Araxes fluvii: Antitaurus, qui ab Euphrate ſciſſus, & Mediam percurrens, poſtremo Albus appellatur: Cordica, ex quo Tigris oritur: Taurus ac Niphates, qui Meſopotamiam atque Aſſyriam ab Armeniis diſterminant. Caſpii, qui vergunt ad Medos, & Caucaſi, qui ſeptentrionalia Iberiam verſus Albaniamque concludunt. Flumina quatuor, Cyrus, qui monte ortus Caucaſo à ſiniſtris, Iberiam Albaniamque dimittens, Armeniam à dextris, in Hircanum defertur pelagus: Araxes, Phaſis, & Lycus, Tigris, Euphrateſque. In Armenia pretioſum inter reliqua aromata naſcitur Amomum. Armeniam Hebræi Ararat vocant. In ea civitas Artaxata inſignis. Inde Armenii & Armeni dicti. Vide Ptolemæi tabulam Aſiæ 4. Plin. lib. 1. & Strab. 2. Plura de Armenia apud Stephanum. In majorem & minorem diſtinguitur, quarũ partes ab Ortelio, diligenter ab Euſtathio collectæ enumerantur.

Finem Oceanus.] Dionyſius Halicarn. Romana urbs imperat toti terræ, quæ quidem inacceſſa non ſit, habitaturque ab hominibus; ſed & toti mari imperat, non ſolum huic intra columnas Herculeas, ſed ipſi Oceano, quacumque eſt navigabils; PRIMAQVE ET SOLA ab omnis ævi memoria terminos ſibi potentiæ fecit, Orientem & Occaſum.

Niſi raptum habere.] Id eſt, armis quæſitũ, aut per injuriam. id quod Lepido Philippus objecerat ſupra. & fortaſſe hic ablativus ille reponendus, ut fiat: Niſi armis partum habere. Et certe hoc altero illo multo numeroſius. *Douza.*

Conjuges.] Verbum, conjuges non alio, quam ad raptum Sabinarum refertur. Galgalus etiam apud Tacitum in vita Agricolæ, Raptores orbis appellat Romanos. *Vrſin.*

Peſte conditos orbis terrarum.] Quid ſi lega-

bus non humana ulla, neque divina obſtant, quin ſocios, amicos, procul juxtaque ſitos, inopes potentiſque trahant, excidantque; omniaque non ſerva & maxume regna hoſtilia ducant. Namque pauci libertatem, pars magna juſtos dominos volunt: nos ſuſpecti ſumus æmuli, & in tempore vindices affuturi. Tu vero, cui Seleucia maxuma urbium, regnumque Perſidis inclutis divitiis eſt, quid ab illis, niſi dolum in præſens, & poſtea bellum exſpectas? Romani in omnis arma habent, acerruma in eos, quibus victis ſpolia maxuma ſunt; audendo & fallendo, & bella

legamus? Peſti, hoc eſt, exitio ſive in peſtem atque perniciem orbis terræ procreatos à Romanis videlicet in ſervitutem redacti. *Donza.*

Non ſerva & maxume regna.] Quid illud, quod in libris omnibus legitur? (omniaque non ſerva & maxime regna hoſtilia ducant) niſi forte, non ſerva, pro iis quæ libera ſunt, nulliuſque imperio parent, acceperit. *Carrio.*

Cui Seleucia maxuma urbium,] Seleucia Elimaidis, Perſicæ regionis civitas. Plin. Item Comagenæ, ad Euphratem fluvium Straboni Plinius eam Parthorum cognominat, & Babyloniam quoque vocari addit. Bachad Nigro, Moſal Maſio dicitur: Baudra autem, Pineto. Novem Seleucias, extruxiſſe Seleucum Antiochi filium auctor eſt Appian. in Syriacis. *Seleucia.* Non ſemel illa apud antiquos cum Babylone cõfunditur: Quippe Seleuciæ vicinitate Babylonem exhauſtam Plinius dicit in ſolitudinem rediiſſe. Nec multo aliter Strabo lib. 16: Babylonis partem Perſæ diruerunt, partem cõſumpſit tempus, partem Macedonũ negligentia, præſertim poſtquam Seleucus Nicanor Seleuciam ad Tigrin condidit, ſtadiis tantum trecentis à Babylone diſſitam. Hæc ille. Itaque in Babylonis opes & nomen ſucceſſit Seleucia, quæ non ſolum Babylonia (ut apud Plinium & alios Δ/ακε-πκὼς, qula non una fuit Seleucia) ſed & Babylon appellata eſt, ſicuti Stephanus de Vrbibus oſtendit, cum dicit: Βαβυλὼν Περσικὴ πόλις, μητρόπολις Σελδυκία καλυμμένη. En Babylonis ipſum nomen Seleuciæ tributum. Quo etiam referenda hæc Sidonii carmina:

Non coctam Babylona perſonabo,
Quæ largum fluvio patens alumno,
Incluſum bibit hinc & inde Tigrin.

Porro in eodem, quo Seleucia loco, vel certe in proximo Bagdad poſtmodum cõditam fuiſſe oportet, cum utramq; ad ripam Tigridis & fere in eadem à Veteri Babylone diſtantia deſcribãt Geographi. Nam trecenta, illa ſtadia, quibus à Babylone Seleuciam diſtare ſcribit Strabo ſunt milliaria prope XXXVIII. id eſt, diurnum illud iter Bagdadum & rudera Babylonis interjectum juxta Texeiram, qui ex Emirchondo Perſarum Hiſtorico teſtimonia quoque de ejuſdem urbis ſitu in medium profert. *Bochart.*

Regnumque Perſidis inclutis divitiis.] Vereor ne (inclutæ) ſcripſerit Criſpus. hoc enim ſemper fere cum auferendi caſu copulatum reperio: niſi quis fortaſſe inclutũ legi malit. quod nec mihi quidem diſpliceret, niſi hoc à veſtigiis receptæ ſcripturæ longius aliquanto recedere videretur. *Donza.*

& bella ex bellis ſerendo, magni facti. Per hunc morem exſtinguent omnia, aut occident: quod difficile noneſt, ſi tu Meſopotamia, nos Armenia circumgredimur exercitum ſine frumento, ſine auxiliis: fortuna autem noſtris vitiis adhuc incolumis. Teque illa fama ſequetur, auxilio profectum magnis regibus, latrones gentium oppreſſiſſe. Quod uti facias moneo, hortorque, neu malis pernicie noſtra unum imperium prolatare, quam ſocietate victor fieri.

Curio

Exſtinguent omnia, aut occident, &c.] Id eſt, Romani hac via graſſando aut peſſum dabunt omnia, aut ibunt ipſi. Dicam planius: Aut univerſa perditum ibunt, aut peribunt ipſimet, non radicitus modo, verum etiam eradicitus; valentiores ſcilicet adverſarios nacti, ſeu nos, ſive alios vindices in tempore adfuturos. quod difficile non eſt, ſi modo viribus in unum conjunctis mutuas pariter operas tradere velimus, &c. Viſum eſt hoc etiam inter alia levioris notæ animadverſione dignum. ne quis videlicet ſcripturæ ſimilitudine deceptus, & (occident) iſtud penultima longa eſferendum autumans, alios porro ſecum in erroris naſſam à vero poſſit abducere. *Idem.*

Auxilio profectum magnis Regibus.] Hoc non ſui honoris ipſius modo, verum & Tigranis, generi ſui, gratia dicere videtur. quippe qui, ultra mortalium morem, prorſus barbarico faſtu tumens, ac ceterorum omnium præ ſe contemtor, & Magnus, & Rex Regum audire volebat: eo magis, quoniam non contentus Mediæ, Suriæque, ac Palæſtinæ ditionem Armeniæ regno adjectas, lege belli ſuas feciſſe; genteſque omnes finitimas ſub immaniſſimum jugum miſiſſe victas, rebus ei ſupra votum fluentibus, Parthis inſuper ob interna mala afflictis, Aſiæ imperio per vim extorto, opes eorum tantum non ad internecionem attriverat. Nam de Mithridate ipſe melius ſilere puto, quam pauca dicere, qui non Magni modo, ſed & Maximi Regis cognomento ornandus ex rebus geſtis videretur, niſi major Mithridate, qui Mithridatem devicit Magnus:

Ille tremor Ponti, ſævi quoque terror Hydaſpis.

Major, inquam, illo, imo ipſo etiam ſeſe, quod tanti hoſtis, poſtea debellati cadaver ad ſe delatum oculis uſurpare non ſuſtinens, dignum inſuper habuit, quem ob virtutem ac rerum geſtarum gloriam funebri laudatione honeſtans, Regem ætatis ſuæ præſtantiſſimum appellitaret. qua de re Appianum, qui volet, conſulat. merito ergo Magni Regis cognomentum & Tigrani, & ſibi tribuit, Salluſtianus Mithridates. *Douza.*

Pernicie noſtra unum, &c.] Placet ſcriptura, quam alii, partim ex membranaceis libris, partim ex veteri edicione eruerunt: Neu malis pernicie noſtra tuam prolatare, &c. Eodem ſignificatu, quo paullo ſuperius ſcripſerat: Prolemæus pretio diem belli prolatans. Hoc enim vult Mithridates, Tigrane ſecum à Romanis oppreſſo, Arſacem finem belli (id quod cum argumentis, tum exemplis aliorum Regum oſtenderat antea) haud quaquam futurum, ſed ulterius gradum, impetumque adeo in regnum ipſius facturos. quod eos jam pridem totis animis invaſiſſe dicit, cupidine profunda imperii, ac divitiarum.

Quod

Curio Vulcanaliorum die ibidem moratus. *Nonius de mutata declinatione. Cariſius lib.* 1.

Scalas

Quod ut animadvertat, monet; neu fallacibus ipſorum dictis fidem habeat: quibus hoc unum ſtudent, ut belli moram ab Arſace redimant modo; fidem haud longius ſervaturi, quam dum utrumque, hoc eſt, & Mithridatem & Tigranem affixerint. qua re patrata, præſens ipſi exitium à Romanis paratum eſſe: ac duobus Magnis regibus victimarum in morem mactatis, tertium Arſacem quaſi ſuccidaneum datum iri. Suadet itaque Arſaci, ut dolum ipſorum in præſens, ac bellum in poſterum caveat: neu ſolum firmiorem ſe ad reſiſtendum fore ſperet, quam ſi fœdere inito Reges tres potentiſſimi, veluti Geryon aliquis tricorporeus, uno animo pergentes, ſociatiſque opibus undique Romanos, hoc eſt, latrones gentium pariter eant oppreſſum: victores haud dubie diſceſſuri, cujus rei etiam facilitatem ſumma cum gloria conjunctam oſtentat, eo magis, quod exercitus ipſorum procul ab domo, auxiliorum, commeatuum, omnium denique honeſtarum rerum inopiam patiens, parvo labore confici, ac diſperdi poſſe videatur. Hoc honeſtius certe, pientius, ſecurius denique, quam ut dum alienis laboribus tutum fore ſe ſperat, armis abſtinendo, ac ſe quaſi medium gerundo, occaſiones rei bene gerundæ amittat: atque hoc modo & belli, & perniciei ſuæ diem prolatans, tandem pro intempeſtivis falſæ quietis induciis, mox futuri mali ſortem pariter cum uſura dependat. *Idem.*

Vulcanalia.] Ea vetus Calendarium refert ad diem 23. Auguſti: Feſtus autem ad diem 29. ejuſdem menſis. Celebrabantur autem in honorem Vulcani, & ludi fiebant in circo Flaminio: quo die etiam populus pro ſe animalia in ignem mittebat. Hæc feſta diverſa à Vulcanalibus, ſeu tubiluſtriis, quæ habita undecimo Calendas Iunias, vel, ut aliis placet, decimotertio: quod Vulcani Feſtum fuit inſtitutum ad luſtrationem Tubarum, unde Ovidius ſic cecinit:

Proxima Vulcani lux eſt, quam Luſtria dicunt,
Luſtrantur puræ, quas facit ille, tubæ.

Templum Vulcani à Romulo extra muros Vrbis fuit poſitum, vel quod filius Martis cum exiſtimaretur, propter fabuloſam illam Vulcani adverſus Martem Veneris cauſa ſimultatem, Vulcanum in eadem urbe eodemque cum Marte domicilio eſſe noluit. vel, quod veriſimile eſt, quum Romæ ab incendiis ſtatim à primis temporibus multum eſſet periculi, colendum quidem Deum igni præfectum, ſed extra Vrbem locum ei aſſignandum ſtatuerunt, ut Plutarchus refert in Quæſt. Rom. Quæſt. 47. *Hoſpinianus.* Vulcanus, in cujus honorem Vulcanalia inſtituta ſunt, idem eſt proculdubio cum Tubalcaino. Ab hoc igitur Vulcano ærariam & ferrariam artem, atque ejuſmodi conficiendorum inſtrumentorum, quæ ſacra hiſtoria paucis attingit, rationem primum repertam eſſe ipſimet Ethnici ſcribunt. Itaque ferreos & æreos opifices illi conſecratos eſſe docet Plato lib. 11. de LL. Quare ſic pingebant, ut refert Albericus lib. de Imaginibus deorum, fabri ſimilitudine, malleum manu tenens, & ad latus officinam habens ferrariam. Apud Homerum Iliad. lib. 18. mentio fit admirandorum tripodum à Vulcano fabrefactorum. Sed & arma ab eodem diis facta ſcribit ex Ethnicis autoribus, Lactantius libro 1. cap. 17. quanquam Pauſanias lib. 9. ait, nullum in tota Græcia egregium Vulcani opus extare, præter ſceptrum Agamemnonis.

Scalas pares mœnium altitudine. *Aruſianus.*

Diſſidere inter ſe cœpere, neque in medium conſultare. *Idem.*

Multiſque ſuſpicionibus volentia plebi facturus videbatur. *Nonius, Volentia, quæ plebs vellet.*

Suſpectuſque fuit, incertum vero an per neglegentiam, ſocietatem prædarum cum latronibus compoſuiſſe. *Idem, Componere, conjungere.*

Collegam minorem, & ſui cultorem exſpectans. *Aruſianus.*

Quam maximis itineribus per regnum Ariobarzanis contendit, ad flumen Euphratem; qua in parte Cappadocia

Vulcanus quoque ex mente Ethnicorum Deus artium appellatur ab Auguſtino lib. 4. de Civit. Dei cap. 10. Quod & ante eum Plutarchus in tractatu de Aquæ & ignis comparatione dixit. Nam uſum ignis ad fundendum & conflandum metalla primus invenit Vulcanus iſte, ut ait Lactantius lib. 1. cap. 6. & lib. de Ira Dei cap. 13. Sicuti autem Tubalcainus cum Vulcano idem, ita & Nahama ſoror Tubalcaini eadem cum Venere. נעמה naham enim venuſtam, formoſam denotat. Porro apud Feſtũ legas, quotannis menſe Iunio trans Tiberim piſcatorios ludos fieri ſolitos à Prætore Vrbano pro piſcatoribus Tiberinis, quorum quæſtus perveniret in aream Volcani, quod id genus piſciculorum vivorum datur ei Deo pro animis hominum. *Funger.* Hoc addo, ideo fictum fuiſſe Poëtarum fabulis in Lemnon Vulcanum cecidiſſe, quod illa ignibus eſſet obnoxia, unde Seneca in Hercule Oetæo:

Quæ tanta nubes flamma Sicanias vomit,
Quæ Lemſios ardens?

Ignis autem Lemni erumpebat maxime è monte Moſychlo, de quo Heſychius & Nicander in Theriacis, ad quem Scholiaſtes citat ex Antimacho:

—— Ἡ Φαίσῳ πυρὶ εἴκελον, ἠὲ μάλ' ἀπτύσσῃ
Δαίμων ἀκροπάτοις ὄρεσ@ κορυφαῖσι Μοσύχλου

Id eſt:

—— *Quales in ſumma rupe Moſychli*
Mulciber accenſis fornacibus excitat ignes.

Vide *Bochartum* de Colon. Phœnic. l. 1. cap. XII.

Euphrates.] Vide infra, ubi de Tigride & Euphrate ejuſq; alveis late agitur.

Cappadocia.] Καππαδοκία, Aſiæ Minoris regio. Hodie Almaſia eſt Iacobo Caſtaldo; Genech Theuero, Toccatu Alalulien Pineto. Straboni & Halicarnaſſeo hæc Cappadocia quoque Leucoſyria dicitur, Λευκοσυρία. Cappadoces à Græcis Syros nominari, ſcribit Herodotus lib. 1. Pyræthos cognominatos aliorum differentia, ſcribit Euſtathius: quod ex igne futura prædicebant. Capthorim Hebræis dici, docet ex Onkelo Arias. Ioſeph. lib. Antiq. 1. dicit Hebræis Meſchinos (Μίχινοι) nuncupatos incolas. Strabo tradit Cappadociam in duas ſatrapias

cia ab Armenia disjungitur. Et quamquam ad id naves codicariæ occulto per hiemen fabricatæ aderant. *Nonius.*

Qui prætergrediebantur equites cataphracti, ferrea omni specie. *Idem.*

Cum

trapias à Persis divisam, in eam quam proprie Cappadociam, & Cappadociam ad Taurum, item Magnam cognominarunt: & alteram, quam Pontum, & Cappadociam Ponticam dixere. Hæc Pontica eodem auctore, sub Archelao rege, in quinque præfecturas distincta fuit. In Lavinasenam Λαουιναστωλῶν, nempe, (vel Laniasinam Λανιασηνῶν) Sarguscnam Σαργαστωλῶν, Saravenam, (hoc in Græco non invenio) Cammanenam Χαμμανηνῆς, & Morimenam Μορεμνηνῶν. De hac Cappadocia intelligit vetus Adagium, tria Cappa pessima, uti ex Isidori Peluseotæ Epistolis videtur. In totidem quoque idem Strabo dividit eam quam Magnam dixit, scil. in Melitenam Μελιτηνῶν, Cataoniam Καταονίαν, Ciliciã Κιλικίαν, Tyanitim Τυανῖτιν, & Isauritim Ἰσαυρίτιν. Sed quod hic quoque addam, est, quod Ptolemæus Sargarausena, Σαργαραυστωλῶν, & Garsauria, Γαρσαυρία, legit. Apud eundem Melitena, Cataonia, & Lavianensis, in Armenia Minore; & Isauris, in Galatia ponuntur. Tempore Greg. Nazianzeni Cappadociam in Cæsarienscm & Tyanensem dividebant. Porphyrogenneta eam dividit in Charsianam, Armeniacam, & Cappadociam Minorem, item in Cataoniam, Tauricam, & Mediterraneam. Cappadociæ regionibus jungit Plinius lib. 6. cap. 3. Gazazenam, & Colopenam. Liber Notitiarum habet Honoriadem Cappadociæ regiunculam: hujus mentio etiam fit in Cedreno, & Novellis Iustiniani. Appianus de bellis Syriacis nominat quoque Cappadociam Seleucidem, à Seleuco rege sic cognominatam. pro Sargauria apud Ptolemæum legunt ejus interpretes Gardauereta, mendose omnes. unum Noviomagum semper excipio. *Ortel.*

Naves codicariæ.] Festus in epitoma: Caudicariæ, inquit, naves ex tabulis crassioribus factæ. At in veteri inscriptione, CODICARI NAVICVLARI INFERNATES. Item: CODICARII NAVICVLARII ET QVINQ. CORP. NAVIGANTES. Videndus Seneca in Comment. de vitæ brev. ubi de Claudio Caudice, & Varro de vitâ pop. R. lib. III. apud Non. qui citat locũ Sallustii; nam habet: Quod antiqui plureis tabulas conjunctas codices dicebant, à quo in Tiberi naves codicarias appellamus. *Vrsin.*

Equites Cataphracti.] Huc pertinet alterum Sallustii fragmentum, quod eodem loco Servius profert his verbis conceptum: Equis paria ornamenta erant, quæ lintea ferreis laminis in modum plumæ adnexuerunt, &c. Ex quo loco satis aperte Servius docet, Cataphractos equites esse, qui & ipsi ferro muniti sunt, & equos similiter munitos habent. Videndus Tac. lib. XVII. Vbi de Cataphractis ait: nobilissimo cuique tegmen ferreis laminis, &c. & Liv. lib. XXXV. cujus verba sunt: Equitum mirabilem vim trajici Hellespontum in Europam partim loricatos, quos cataphractos vocant, partim sagittis ex equo utentes. *Vrsin. Equites Cataphracti, &c.* Iustinus lib. XLI. Munimentum (Parthis) equisq; loricæ plumatæ sunt, quæ utrunque toto corpore tegunt. Similia & infra dicit Sallust. ubi Plumæ similitudinem Sallustius & Iustinus expres-

. Cum interim, lumine etiam tum incerto, duæ Galliæ mulieres conventum vitantes ad menſtrua ſolvenda montem aſcendunt. *Idem.*

Plu-

ſere, quam alii plerunq; ſquammam vocant, unde & ſquammatæ loricæ. Certe non differunt ſquammę & plumę ſpecie modoque contextus. Vtramq; ſimilitudinem Maro junxit lib. XI. ſub finem, addens materiem æneam:

Spumantemque agitabat equum, quem pellis ahenis
In plumam ſquammis, auro conſerta tegebat.

De Equitibus non ita mirum, ſed illud, equos ſimiliter ferro totos quidem & uſque ad ungulas tectos fuiſſe. Egregie Claudianus II. in Rufinum de lamellis conſutis:

Flexilis inductis hamatur lamina membris
Horribilis viſu: credas ſimulacra moveri
Ferrea, cognatoque viros ſpirare metallo:
Par veſtitus equis.

Hæc fuere olim Equorum Equitumque munimenta & tegumenta, an verius impedimenta. Nam certe pondus ſubinde & rigor (etiamſi ſquammata eſſent) impediebant inferre vulnera, æque atque accipere. Tacitus lib. I. Hiſtor. de Sarmatarum armatura: Tegmen ferreis laminis, aut præduro corio confertum, ut adverſus ictus impenetrabile, ita impetu hoſtium provolutis inhabile ad reſurgendum. De iis ita Vegetius lib. III. cap. XXII. Cataphracti equites, propter munimina, quæ gerunt, à vulneribus quidem tuti, ſed propter impedimentum & pondus armorum capi eos facile eſt. *H. Hugo.*

Menſtrua ſolvenda.] Turnebus lib. XV. cap. I. ait, hoc loco menſtrua ſolvere, eſſe ſacra ſolvere, quæ menſe quoque dabantur. *Menſtrua ſolvenda.* Si in loci hujus enarratione fruſtra me dixero alias fuiſſe, profecto haud ementiar. Nec tamen mirum, cum (ut Petroniani Bollenii expurgationem in rem meam utar) & homo ſim, & adhuc juvenis; adde Lucretii (at quanti Poëtæ?) auctoritate inductus; apud quem iſtiuſmodi exemplum legeram: Tempore eo ſi odorata eſt, quo menſtrua ſolvit: ubi de muliere menſtruali, ac ſanguinis profluvio abundante loquitur. Itaque in eadem fortaſſis nunc etiam perſuaſione hærerem, niſi me errantem humanitus, comitate (ut ſolet) ſua, facile in viam reduxiſſet Lipſius, pariter autem vellendo, & admonendo, exiſtimare ſe Menſtrua hoc loco non pro Menſibus genitalibus, ſed pro Sacris potius accipienda; iis dico, quæ quot menſibus pro exercitus incolumitate, & maxime ſalute ſuorum, perſolvi, neſcio an Romani, Barbari certe moris antiquitus fuiſſe videtur: quam quidem ego hominis ingenioſiſſimi, & omnium ſine controverſia doctiſſimi interpretationem, non amplius primam pronunciare auſus, ipſe mecum & cum animo meo curioſius aliquamdiu agitaſſem, acceſſit tandem ad Lipſianam ſententiam auctoritas Plutarchi, apud quem (ut forte an conſilio in Craſſum ejus incideram) hæc verba inveni: οἱ δ' ἐπιρρώνυ μὲν τὴν αἴθησιν ἀποκρύπτειν, τὰ κράνη καθαμπέχοντες, ὀφθέντες δ' ὑπὸ δυοῖν γυναικῶν θυομένων τοῖς πολεμίοις, κινδυνεύσαν, εἰμὴ Κράσσου ὀξέως ἐπιφανεὶς, μάχῃ ἔλεγε πεσοῦν καρτερώτατα. Id eſt: His imperat (Craſſus) ut quam poſſint occultiſſime iter faciant, qui ſtudentes hoſtem fallere, galeas frondibus contexere. conſpecti autem à duabus mulieribus, quæ ſacrificabant pro

ute

Pluteoſque reſcindit, ac munitiones demolitur; locoque ſummo potitur. *Idem.*

Exercitum dimiſit, ut primum Alpes degreſſus eſt. *Aruſianus.*

Tetrarchas, regeſque territos animi firmavit. *Idem.*

Simul eos, & cunctos jam inclinatos laxitate loci, plures cohortes, atque omnes, ut in ſecunda re, pariter acre invadunt. *Nonius.*

Hi locorum perignari, & ſoliti nectere ex viminibus vaſa agreſtia, ibi tum, quod inopia ſcutorum fuerat, ad eam artem ſe quiſque in formam parmæ equeſtris armabat. *Nonius.*

De pecore coria recens detracta, quaſi glutino adoleſcebant. *Cariſius lib.* 1. *Servius.*

Avi-

ſalute hoſtium, in periculo fuiſſent, ni celeriter interveniens Craſſus pugnam commiſiſſet multo acerrimam, &c. Vides, quantam à Plutarcho Salluſtius, à Salluſtio contra Plutarchus accipiat lucem. Nam abſque illo foret, nec per quas mulieres, Italicine, an exotici generis; nec è quo loco; nec quo diei tempore: nec qua occaſione inſidiæ iſtæ militares detectæ fuerint, compertum quicquam haberemus. Nunc ex Hiſtorici noſtri reliquiis diſcimus, lumine adhuc incerto, hoc eſt, ſub matutinum crepuſculum, opera mulierum maxime, & quidem nationis Gallicæ Iſtud ipſum eveniſſe: hoc amplius; cauſſam deprehenſionis ejus turbæ vitationem, fortuitumque receſſum, atque aſcenſum exſtitiſſe, in ſolum ac devium (uti apparet) montem ejus rei gratia factum, quo videlicet majore cum ſilentio ac religione, extra conventum ſacra illa peragi poſſent. Vnde & liquido eſt animadvertere, quam curioſa ubique Rerum, Temporum, Locorum, Hominum denique tractatione Hiſtoriam ſuam exſecutus Salluſtius. qua ſane mihi ad miraculum uſque diſertus ac prudens omnem humani ingenii captum ſupergreſſus videtur; Hiſtoricorum quantum eſt, erit, aut fuit umquam, haud dubie princeps: & cui illud de Mœonio Poëta volgatum optimo jure tribui poſſit:

Longe erit à primo, quiſque ſecundus erit.

Douza.

Pluteos.] Tabulæ, quibus aliquid præſepitur, autore Pompeio, Plutei dicuntur & crates crudo corio intextæ, quæ militibus opus facientibus opponi ſolebant, ſub hoc vocabulo ſignificantur.

Parma.] Eſt exiguum & rotundum ſcutum, ſicuti & pelta fuit ſcutum parvum & leve, à quo peltaſtæ & peltati pedites dicuntur. Cetra quoque inter exigua ſcuta fuit, ut ſcribit Marcellus.

De pecore.] Cariſius lib. 1. notat. pecu & pecus pecoris, & hæc duo Salluſtii verba adfert. Servius autem l. III. Georgicon & Martianus lib. III. reliqua commemorant, nullo tamen adjecto libri numero, quæ ego primum inter ſe, con-

Avidior modo properandi factus. *Aruſianus.*

Conſilii æger. *Idem.*

Reverſi poſtero die, multa, quæ properantes deſeruerant in caſtris, nacti, cum ſe ibi cibo, vinoque læti invitarent. *Nonius.*

Atque hiavit humus multa, vaſta & profunda. *Idem.*

Rurſus jumenta nacti ad oppidum ire contendunt. *Nonius.*

Ubi ſe laniata navigia fundo emergunt. *Aruſianus.*

Tum vero Bithyni propinquantes jam amnem Tartanium. *Idem.*

Eos qui hoc malum publicum clandeſtinis conſiliis comparaverunt. *Nonius.*

In quîs notiſſumus quiſque, aut malo dependens verberabatur, aut immutilato corpore, improbo patibulo eminens affigebatur. *Idem.*

Ad

conjunxi, deinde hoc libro, hoc etiam loco poſui, quod cum eo, quod præcedit, optime congruerent. dicit enim Salluſtius eos ſcuta è viminibus nexuiſſe, illiſq; coria de pecore recens detracta impoſuiſſe: quæ quaſi glutino adoleſcebant, quo etiam pertinet, quod idem ſcribit Servius, Salluſtium dicere Lucanos de vimine facta ſcuta coriis tegere, lib. Æneid. VII. Cariſius, lib. 2. glutinum, inquit, dixit Varro in Scauro, glutinum Dædalum inveniſſe. quam declinationem Salluſtius ſequitur, cum dicit; quaſi glutino adoleſcebant. idem eodem: Varro in Scauro, glutinum ferunt Dædalum inveniſſe: quaſi, gaudium, præmium. itaque Salluſtius iſtius potius declinationis uſum ſecutus, Glutino, inquit, adoleſcebant, ut gaudio, præmio: quas duas poſtremas voces cum exempli cauſa adferat Cariſius, eaſque ſuperius etiam cum Varronianis compoſuerit, mirari ſatis nequeo eorum ignaviam, dicam, an imperitiam, qui eas ut Salluſtianas habuere. *Carrio.*

Tartanium.] Amnis Bithyniæ.

Eos qui hoc malum, &c.] Retulit inter hujus libri reliquias Ludovicus Carrio, ſed cum in Nonii Marcelli codicibus tum recentioribus cuſis, tum etiam mſſ. vetuſtioribus, unde hæc deſumſit Carrio, fragmento huic Siſennæ non Salluſtii nomen præfixum ſit, eo unde ſumtum eſt me quidem judice relegabitur tantiſper, donec hujus conſtitutionis ratio reddatur. *Putſch.*

Immutilato corpore.] Ciacconius: In prora patibulo eminens. Lipſius lib. 2. Antiq. legit: In proris. Neutrum placet. Ego ad Criticum Senatum adferre hanc meam emendationem non dubito: Aut immutilato corpore improbe, patibulo eminens affigebatur. *Coler.*

Improbo.] Locus non injuria de mendo ſu-

Ad Siciliam vergens faucibus, non amplius patet millibus v. & xxx. *Meſſius.*

Clauſi lateribus pedem. *Idem.*

Naphthas. *Probus Catholicis.*

FRAG-

do ſuſpectus: neque tamen quo mendum tollatur reperio. ſunt qui legant, in prora, non placet. itaque amplius cogitandum. *Carrio. Improbo patibulo.* Improbum patibulum hic excelſum denotare videtur. Sic improbius natus, pro grandioris ſtaturę homine: item improbiora labra. Aliæ enim cruces aliis fuerunt. Enimvero fatendum eſt, quod altitudinē crucis ſpectat, alias aliis majores ſtatui ſolitas, etiam in vulgari & ordinario latronum & ſervorum ſupplicio. Nam prout robuſtiores eſſent, & altioris ſtaturæ, qui erant cruci affigendi, vel infirmiores, ita crux illis altior, aut humilior compingebatur. Patibulum quidem proprie dicitur de tranſverſo ligno, ſicuti & patibulum pro ſera ſive vecte, qua oſtia occluduntur, dictum à Titinnio notat Nonius. Cum tamen hæc vox pro cruce ponitur, tota ea intelligenda eſt. Sicuti hic apud Salluſtium noſtrum. Itaq; errat hic Lipſius, quanquam locū ex Carbonaria Plauti apud Nonium adducit: Patibulum ferat per urbem, deinde affigatur cruci. Sed fallitur. Vide *Salmaſium* de Cruce.

Clauſi lateribus pedem.] Laudat Fragmentum iſtud Fronto, confirmare ſe ſtudens auctoritate Salluſtii, probe oppido, ac Latine dici: Altus pedes tot. Sed cum in hoc exemplo nec vola, nec veſtigium elocutionis ejus uſquam gentium compareat; cui dubium eſſe poteſt, quin vox (Altus) mala manu iſtinc ſublecta redonari Salluſtio debeat, reſtituique fortaſſe hoc modo: Clauſi lateribus pedem altis. *Douza.*

Naphthas.] Probus Catholicis, hoc hujus Napthæ genus olei cedrino ſimilis, Salluſtius lib. IV. hiſt. dixit. *Naphta.* Alioqui & flos tenuiſſimus Bituminis ita vocatur, circa Babylonem copioſiſſime proveniens, cui tanta eſt cum igne cognatio, ut flamma tranſiliat in eam undecunque viſam. Autor Plinius lib. 2. cap. 105.

At LU-

FRAGMENTA
LIB. V.
HISTORIARVM.

AT Lucullus, audito Q. Marcium Regem pro conſule per Lycaoniam cum tribus legionibus in Ciliciam tendere. *Priſcianus lib.* XVIII.

Legiones Valerianæ comperto, lege Gabinia

AT Lucullus, &c.] Hic conſul fuit A. V. DCLXXXV. una cum L. Metello, fratre Q. Metelli Cretici, qui (ut auctor eſt Pedianus) Conſule Pompeio Siciliæ Prætor fuit. Sed & ipſo ſub initium Conſulatus ſui, & ſucceſſore ſuo, antequam Magiſtratum eum iniret, defunctis; neminemque in locum porro ejus ſubrogato, ſolus eo anno Conſulatum geſſit; cujus hic mentionem injicit Criſpus, haud alio referundam, quam quod Lucullus, comperto Regem iſtum cum tribus Legionibus in Ciliciam (quæ eidem provincia cum exercitu decreta erat) per Lycaoniam tendere, ſuis militiam detrectantibus, ac jam abnuentibus, omnia, auxilium ejus adverſus Mithridatem imploravit: ſed fruſtra; id quod ad proximum Fragmentum docebimus. *Douza.*

Lycaoniam.] Lycaonia, Aſiæ Minoris, in Cappadocia regio, vicina Iſauriæ: Ptolemæo. Idem alias Lycaones habet in Lycia, ad Lycum fluvium. quos aliquando Æos (Αἴξοι) dictos ſcribit Halicarnaſſæus I. Hi poſtea in Italiam profecti Oenotri dicti fuere. Pro Αἴξοι ſuſpicatur Sylburgius Αἰξωῶς ſcribendum. Eſt & Phrygiæ Minoris urbs Lycaonia, D. Hieronymo, in locis Hebraicis. *Ortel.*

Ciliciam.] Cilicia Κιλικία, Aſiæ Minoris regio. Ioſepho dicitur hæc Taſſus. Item Stephano. Chalah tamen Hebræis nominari: auctor eſt mihi Arias Montanus. Aoan Ἀωων, aliquando vocatam, tradit Etymologicon. Hodie vocatur Turcomania & Finichia, à vico quodam magno; ut refert Marius Niger. Incolas prius Achæos appellatos ſcribit ex Herodoto Stephanus. ego Hypachæos apud eum lego. Idem Stephanus tradit eos etiam Trachiotas vocari. quorum mentio etiam apud Strabonem 2. Item 14. ubi Ciliciam in aſperam, & campeſtrē diſtinguit. Lithia appellat Serapio, cap. de cocco infectorio. Cilicia etiam Cappadociæ præfectura Ptolemæo: quæ Straboni Euſebia ad Argæum nominatur. Eadem, ni fallor, cum ea quam Ioan. Chryſoſtomus Epiſtol. 125. ad Cyriacum, Tarociliciam nominat. *Idem.*

Legiones Valerianæ, &c.] M. Acilium Glabrionem intelligit, qui A. V. DCLXXXVI. cum C. Piſone Conſul fuit, eique provinciæ iſtæ una cum Mithridatico bello decretæ. Sed hariolor referendum: Conſuli datam, ſeſe miſſos eſſe. quæ conjectura eo mihi firmior videtur, quo propior cum ad priores omnium editiones, tum vero etiam ad ſcriptorum codicum fidem accedit, in quibus probe & plane exaratum legitur, Conſuli datam eſſe, miſſos eſſe. quod quam proclive fuerit imperito cuipiam exſcriptori, ex noſtro hoc τῷ ſeſe

nia Bithyniam, & Pontum consuli datam, missos esse. *Idem ibidem.*

Regem aversabatur. *Arusianus.*

Ceteri negotia sequebantur familiaria legatorum, aut tribunorum; & pars sua commeatibus mercatis. *Nonius.*

Et uxori ejus frater erat. *Arusianus.*

Sæpe

(sese) architectari, quis non videt? Ceterum (sese missos esse) ab armis dimissos, & quasi militaris sacramenti nexu exsolutos interpretor. Hic enim color erat, quem Legionarii illi Valeriani, animis à Lucullo pariter abalienatis, rebellioni suæ prætexebant. Desiderantur autem verba, quibus periodi istius clausula explebatur, puta, Caussantes, seu Prætendentes, militiam detractavere. quæ Priscianus, cui nos & hujus & prioris Fragmenti conservationem debere par est, per incuriam, ut solet, citare porro neglexerit. quod ego hic à me dictum cupio, non quidem contextus augendi, sed interpretandæ sententiæ tantum: quæ clarius ut liqueat, haud abs re fuerit, historiæ argumentum altius aliquanto repetere. Ea vero sic habet: Post Triari cladem cum Lucullus advenisset, isque Mithridatem facile opprimere posse, si in eum perrexisset, videretur, ab exercitu suo desertus nihil profecit: Fuerunt autem Legiones, quæ primum sub Valerio Flacco, post sub Flavio Fimbria meruerant, quæ à P. Clodio solicitatæ, quum stipendia sua se confecisse dicerent, dicto audientes esse, ac Imperatorem in Mithridatem sequi recusarunt. præsertim vero, ubi Acilium Glabrionem Consulem Lucullo successorem Roma missum adesse cupientissimis animis accepere, quæ Lucullo caussa fuit, ut, cum militum suorum seditione, tum quod ne à Marcio quidem, qui (uti dictum jam antea est) Ciliciæ cum imperio præerat, auxilium impetraret, omnibus modis proditus desertusque à suis, Mithridate veteri hoste relicto, retro in Tigranem convertit.

Bithyniam.] Vide supra p. 430.

Ceteri negotia sequebantur.] Videtur legendum: Ceteri negotia exsequebantur. Quomodo notavimus supra ad fragmentum libr. III. scribendum esse, ubi est: Cunctique ordinum munia exsequi. & in bello Catilinæ dixit: Cetera multitudo conjurationis suum quisque negotium exsequebatur.

Et uxori ejus frater erat.] Huic elocutioni parissima illa quam supra libro primo habuimus, Liberis ejus avunculus erat. Innultque hoc dubie P. Clodium, qui, quod frater uxoris Luculli foret, primo se apud Imperatorem loco esse volebat. quod, quum ob flagitiosæ vitæ impuritias, summamque improbitatem atque insolentiam, minus ei ex sententia procederet, excogitavit homo malitiose & arroganter confidens, quanam potissimum ratione & quibus artibus Lucullum de Imperii fastigio dejectum præcipitem daret. Itaque invidia, atque ira, pessimis consultoribus grassatus, comperto, Fimbrianos milites (quos supra Legiones Valerianas, à Valerii Flacci Imperatoris quondam sui nomine appellavit) ad singula seditionum momenta jam pridem arrectos, intentosque diem novandis rebus circumspectare; eosque, ac ceteros de factione, quorum cognoverat promtam audaciam, comparatis delinimentis subire instituit: persuasitque facile animis lubricis, & jam inde ab antiquo turbare ac tumultuari assuetis, se non amplius sacramenti religione teneri. cujus rei species erat, rogatio legis Manilię,

Sæpe celebritatem nominis intellego timentem. *Priſcianus lib.* XVIII.

Video ingentia dona quæſitum ire properantem. *Idem ibidem.*

Nam ſi Pompeio quid humani eveniſſet. *Aruſianus.*

Quibus de cauſſis Sullam in victoria dictatorem, equo deſcen-

niliæ, qua provinciæ atque exercitus omnes, quibus ad id uſque tempus cum imperio Lucullus præfuerat, Pompeio recens à Piratico bello reduci mandabantur, adjecta etiam Cilicia, quam Glabrio obtinebat. Proinde ſic quaſi ex Senati decreto una cum ipſo Imperatore ſuo exauctorati, traducebant illi otioſe in Gordyene tempus, Pompeium, aut quem alium Imperatorem ad ſuccedendum Lucullo miſſum exſpectantes. Ex quibus omnibus perſpicue patet, in Fragmento iſto ordinem perperam ac præpoſtere ſervatum eſſe; &, quod nunc quintũ legitur, ante ſuperiora illa quatuor principe loco collocari debere. Quo etiam haud abſurde meo quidem animo pertinere judico exemplum proximum, illud, quod iſtud antecеſſit, volui dicere: Ceteri negotia ſequebantur familiaria Legatorum, aut Tribunorum, & pars ſua (ſubaudi, negotia ſequebantur) commeatibus mercatis: Id eſt, militiæ vacatione, ſeu miſſione, non data, ſed emta, pretioque conciliata à ducibus ſuis: arte noſtris etiam Strategis non ignara. Vnde magis etiam videre eſt, quanta lubido Romanos iſtos manipulares tenuerit, veterem Imperatorem novo commutandi, ac relicto Lucullo ſe cum Pompeii victoris, ac bis Triumphalis copiis ambitioſe conjungendi. *Douza.*

Nam ſi, &c.] Fragmentum iſtud, Catuli Orationis partem fuiſſe, ſummatim à Salluſtio recenſæ, pro certo mihi perſuaſit Plutarchus, ita ſuper hac ipſa re in Pompeiũ ſuo diſſerens: Κατύλε ἢ κ᾽ ἢ νόμε ωροσελθόντος, πολλῶ μ᾽ αἰδέμονος ὁ δῆμος ἡσυχίαν παρῆχεν. ἐπεὶ ἢ πολλὰ μ᾽ ἐμῆς ὡς ἐπιφθόνως ὑπὲρ ἢ Πομπηίε διελθών, σιωεβάλλετε φειδεσθαι, κ᾽ μὴ ωροβάλλειν τ᾽ τοιῶτον ἄνδρα κινδύνοις ἐπαλλήλοις, κ᾽ πολέμοις. ἢ τίνα, εἶπεν· ἕξετε ἄλλον, ὃν ἀπολέσητε τοῦτον. Id eſt: Procedente ad dicendum (adverſus legem Gabiniam, Catulo, magnum ſilentium tenuit reverentia ejus populus. Poſtquam hic multis Pompei laudibus candide commemoratis, ſuaſit, ut parcerent ei; nec periculis & bellis aliis ex aliis talem virum objicerent. Aut quemnam (inquit) habituri eſtis alium, hunc ſi amiſeritis? &c. *Douza.* *Si Pompeio, &c.* Quo hoc fragmentum ſpectet, coner demonſtrare illo Paterculi loco lib. 2. Digna eſt memoria Q. Catuli cum auctoritas, tum verecundia, qui cum diſſuadens legem in concione dixiſſet, eſſe quidem præclarum virum Cn. Pompeium, ſed nimium jam liberæ Reipubl. neque omnia in uno reponenda; adjeciſſetque, ſi quid huic acciderit, quem in ejus locum ſubſtituetis? Succlamavit univerſa concio, Te Q. Catule. Meminit & Cicero pro Leg. Manilia, & Valerius Maximus lib. 8. cap. 15. Plutarchus in Pomp. *Coler.*

Quibus de cauſſis.] Verba autem ipſa de Pompeio accipienda indico, cui uni ad ſe accedenti Sullam aſſurgere ſolitum Appianus lib. 1. tradidit. *Carrio.* *Quibus de cauſſis.* Honoris ſcilicet. Ser-

vius

descendere, sibi uni assurgere de sella, caput aperire solitum. *Nonius. Arusianus. Servius.*

C. CRISPI SALLVSTII
FRAGMENTA
Incertorum librorum.

NE inrumiendi po.....
sublicibus cavata.....
sent. *Festus.*

Cujus duas insulas propinquas inter se, & decem

vius ad x. Æneidos: Quatuor erant apud Romanos, quæ ad honorificentiam pertinebant, equo desilire, caput aperire, via decedere, assurgere, hoc etiam præcones præeuntes magistratus clamare dicebantur. Arnobius libr. VII. Si quispiam viso potentissimi nominis viro, via decedat, assurgat; caput revelet, vehiculoque desiliat, tum deinde salutet. *Putsch.*

NE.] Ex quarto an ex quincto historiarum libro hæc in voce, sublicium, Festus adducat, nemo facile dixerit, sic enim in Antonii Augustini exemplo scriptum est: Sallustius lib. qu. qua nota quartus non minus quam quinctus designari potest. præterea de verbis ipsis Sallustianis; cum ingens in Festo sit lacuna, non minor dubitatio est. & ea re Festum ipsum exprimere, quam, nescio quid novum comminiscendo, in temeritatem incurrere malui. *Carrio.*

Cujus duas insulas propinquas.] Sunt qui fragmentũ hoc VII. sunt qui X. Sallustii historiæ, sunt qui XI. adscribant. sed cum præter V. superiores historiarũ libros nullos à Grammaticis recenseri videam, & veteres codices sexto postrema hæc tribuant; omnino hunc numerum retinere malui, neque enim mihi sit verisimile, reliquos eos, si modo præter sex, ut jam dixi, alii etiam à Sallustio scripti sunt, ita prorsus intercidisse, ne verbum quidem ex iis ut à Grammaticis afferatur: maxime cum novator verborum Sallustius sui ubique sit simillimus: & aliis suis libris, si quos forte scripsisset, non minorem Grammaticis novas, imo veteres, loquendi rationes in iis observandi occasionem dedisset, quam iis, quos mutilos, laceros, conscisos, perturbatos, & nulla ex parte sibi respondentes nunc in lucem edimus, suppeditaverit. Adde, quod illa ipsa fragmenta, quæ ex quibus historiarum libris sint desumta, incertum est, cum ad hos quidem superiores libros pertinere certum sit, cui tamen unumquodque eorum debeat assignari, non temere dixeris. sed ad fragmentum. Loquitur, quantum divinare valeo, de insulis fortunatis, ad quas victum voluisse

decem ſtadium procul à Gadibus ſitas, conſtabat ſuopte ingenio alimenta mortalibus gignere. *Nonius.*

Serum bellum in anguſtiis futurum. *Iunius Philarg. ad Georg. Virgilii.*

Illi tertio menſe pervenere in Pontum multo celerius ſpe Mithridatis. *Aruſianus.*

Ergo ſenati decreto ſerviundum ne ſit. *Donatus act.* II. *ſc.* II.

Pompeius oris improbi, animoque inverecundo. *Suetonius de claris gram. cap.* XIV.

Simu-

ire Sertorium à Salluſtio in hiſtoriis eſſe traditum, ſcribit in librum Epodon Horatianus interpres, ſive is Acron eſt, ſive Porphyrio. ſed ſilentio prætereundum non eſt, me, pro (ſatis conſtabat) ſcripſiſſe, (ſitas conſtabat) quod ne cui paulo humaniori non probem, non timendum mihi eſſe exiſtimo. *Carrio.*

Gadibus.] Gades Pomponio, Gadira Γάδειρα, Ptolemæo, & Apollodoro: Erythia Ἐρύθια, Pherecydi, ut Strabo tradit: Ἐρυθία, & per ſyncopen Ἐρύθη, Stephano. Gadir Pœnis, auctore Solino & Plinio; qui ſepem eorum lingua ſignificare addit. Pavimentum lapidibus ſtratum interpretatur Ioan. Tzetza. Hodie autem una exſtat tantum inſula, cum urbe cognomine. Gadiz enim Hiſpani, & inſulam & urbem, ſed nautæ noſtrates Calis malis vocant. Iuxta eſt exiguus ſcopulus, quem S. Petri Hiſpani nominant. Vrbs Cadiz, quę Cęſari lib. 2. Civilium Gades pluraliter nominatur, Iuliæ Gaditanæ Auguſtæ nomen habet apud Plinium. In inſulæ vero meditullio duæ hodie ſuperſunt vetuſti ædificii turres, Torres de Hercoles incolis dictę. Herculem hic olim delubrum habuiſſe, auctores ſunt Strabo, Plinius, & Mela. De Gadibus multa Philoſtratus 5. Has vero Fortunatas inſulas nec nomino, nec noſco: niſi ex Plutarchi Sertorio, qui eas ſub nomine Atlantidum deſcripſit. Corruptus autem hic Nonius: nam pro decem ſtadium, decem millibus legendum, ex hoc loco Plutarchi. *Ortel.*

Serum bellum in anguſtiis.] Serum hic explicant Grammatici crudele atque ſævum. Virg. v.

Seraq; terrifici cecinerunt omnia vates.

Valerius Flaccus Argonauticon lib. VI.

Cum Iuno Aeſonidæ non hæc ad vulnera cernens
Eſſe viam, nec ſic reditus regina parandos, (*quam*
Extremam molitur opem, funeſta priuſ-
Conſilia, ac ſeras aperit rex perfidus iras.

Putſch.

Illi tertio, &c.] Aruſianus Meſſus; citius ſive celerius hac ré. ſic enim ibi ſcribendum eſt. hoc autem fragmentum, etſi non dubito quin ad librum quartum pertineat, quo bellum Mithradaticum deſcribitur, tamen, ut certum, eo referre religio mihi fuit. *Carrio.*

Pontum.] Provincia Aſiæ minoris, clauditur juxta Strabonem ab occidente Haly flumine, ab Oriente Colchide: à meridie minori Armenia, à ſeptentrione mari Euxino. Etſi Ptolemæus libro 5. paulo aliter diſterminet: Pontus, inquit, ab occaſu ore Ponti & Thracio Boſphoro: à meridie, regione, quæ proprie Aſia dicitur, à ſeptentrione parte Euxini maris diſterminatur.

Pompeius.] Sueton. de claris gramm. cap.

Simulans ſibi alvum purgari. *Iſidorus lib.* XI. *in voce Alvus. Serv. ad lib.* III. *Aeneid.*

Fecit

cap. XIV. Lenæus, inquit, tanto amore erga patroni memoriam exſtitit, ut Salluſtium hiſtoricum, quod Pompeium oris improbi animoque inverecundo ſcripſiſſet, acerbiſſima ſatyra lacerarit, laſtaurum, lurconem & nebulonem, popinonemque appellans, vita ſcriptiſque monſtroſum: præterea priſcorum Catoniſque verborum ineruditiſſimum furem. *Carrio. Pompeius, &c.* Dii Criticis iſtis male velint, vel faciant potius, oris quidem improbiſſimi, animo vero multo inverecundiore: qui Salluſtiano ſtigmate non contenti; quo Hiſtoricus ille animi verecundi notam Cenſoria tetricitate Pompeio in perpetuum inuſſit; nobilem illam, omnibuſque Priſcorum monumentis decantatam oris ejus probitatem, in dubium inſuper vocare ſunt auſi: & quidem, quod indigniſſimum eſt, contra omnium librorum auctoritatem. Atqui, ſi non aliud, at certe Salluſtiana eos ſcribendi ratio à criminatione iſta reprehendere, ac retinere debebat; qui bis eandem rem dicturus non fuit; niſi forte eum ab antiquo ſolemni illo ſuo, quod principem in ipſo virtutis locum obtinere videmus, in hac hiſtoriæ parte receſſiſſe dicamus. Sed hoc veriſimile non eſt: potius crediderim hoc Cenſorum genus, ceteros omnes ex ſuo ingenio probare conſuetos, quoniam ipſis qua ore, qua animo, nihil improbius, nihil confidentius, eo probiſſimum illud caput, Pompeium dico, ſui ſimilem ratos, in hoc album, atque in has Tabulas retuliſſe, in quas ipſi jampridem, non ſine multorum & famæ, & rei diſpendio, nomina dediſſe convincuntur. Hoc profecto verius, quam ut Criſpum ullius aut tautologiæ aut manifeſti mendacii inſimulare audeamus. quod hercule ipſi evenire neceſſe fuerit, ſi de eorum, quos dixi, Phormionum ſententia, improbitas oris hoc loco cum animi inverecundia copuletur. quę duo germana, ac tantum non gemina eſſe res ipſa vociferatur. ſiquidem ita natura comparatum videmus, ut qui os ferreum frontemque perfrictam gerunt, abeſſe non poſſit, quin iidem animo pariter inverecundo, hoc eſt, in receſſu impudentes reperiantur, & quidem ſemper: non è tranſverſo, id quod ex hoc Salluſtiano de Pompeio teſtimonio comparebit, ſi tamen ita (ut in reliquis fere editionibus eſt) ad priſtinam formam reconcinnetur: Pompeius oris probi, animoque inverecundo. Argute ſane, ut in hoc ſcriptore omnia, maxime ob antitheta illa; Animi, dico, inverecundiam; cujus rei teſtes cum primis invidia, atque ambitio Pompeii, quibus idem Lucullo (at cui viro?) victoriam cum imperio modo non è manibus impudentiſſime extorſit: (Nam de Carbonis ter Conſulis, patroni, ſive (ut verius cum Plauto dicam) Genii ſui parricidio, incertum habeo, pudeat magis, an pigeat diſſerere) ingenuam deinde probitatem, quam in ejus viri ore, ac vultu toto, ſumma cum modeſtia habitaſſe, ſeque non ſine rubore gratioſo, quoties ad dicendum accederet, prodidiſſe exrrinſecus, in tantis teſtimoniorum undique affluentium copiis probare neceſſe non habens, unico Plinii modo indicio contentus lectorem abſolvam. Id vero libro XXXVII. cap. II. legitur iſtiuſmodi: Imago Cn. Pompeii è margaritis, illa regio honore grata, illius probi oris, verecundiq; per cunctas gentes, illa inquam ex margaritis, ſeveritate victa, & veriore luxuriæ triumpho. *Douza.*

Simulans ſibi alvum purgari.] In Servio eſt, Simulans alvum purgare: Sane bene, (atq; ut multa paucis proloquar) Salluſtianum in morem. hoc eſt, adſtricte,

Fecit ut nunciis confeſtim lugubribus. *Chariſius lib.* II.

Communem habitum tranſgreſſus.. *Priſcianus lib.* XIV.

Inter arma civilia æqui boni famam petit. *Seneca lib.* XX. *epiſt.* CXV.

Haud impigre, neque inultus occiditur. *Donatus ad And. Terentii act.* I. *ſc.* II.

Feſtinantibus in ſumma inopia patribus. *Idem ad Eunuch. act.* IV. *ſc.* III.

Hoſtes oppreſſi, aut delapſi forent. *Iſidorus lib.* XVIII.

Exercitum argento fecit. *Seneca lib.* XX. *epiſtol* CXV.

Togam paludamento mutavit. *Iſidorus lib.* XIX. *Servius.*

Hiero rex Syracuſanorum bellum fecit. *Seneca.*

Ibi

ſtricte, ut ejus hiſtorici omnia. cui ſimile Tibullianum illud: *Mox ſimulat tranſire domum.* Item apud Tullium: Vlyſſes furere aſſimulabat. putoque eum de Mario loqui, qui (ut Plutarchus in vita ejus tradit) cum ſub noctem eum principes civitatis adiſſent, atque in Saturninum concitarent, his inſciis admiſit illum altera janua. Mox alvi profluvium apud utroſque cauſſans, modo ad hos, modo ad illum in ædibus tranſcurrit, eoſque ita inter ſe commiſit atque inflammavit. Scio, ſtatim hic mihi objectum iri, facinus iſtud Marianum (quod à Plutarcho cõmemoratur) multis annis ante Lepidi & Catuli cõſulatus (unde Hiſtoriæ hujus initium Salluſtium feciſſe, cum ex principe prioris libri Fragmento, tum ex Auſoniano Proptreptico compertum habemus) eveniſſe. quę mihi plane confiteri lubet. Sed quid vetat paulo altius Hiſtoriam ſuam repetiviſſe Salluſtium, quo videlicet ad mox futura porro inſtructior veniret lector? cui opinioni ſtabiliendæ, & Iugurthini & Catilinarii belli, ultima ex origine deducti, exordia eſſe poſſunt. niſi quis hæc ad dedecorem Carbonis exitum referri maluerit, quem idem Plutarchus narrat, poſt quæſtiones à Pompeio aſpere in eum ac violenter pro tribunali exercitas, abduci inde, ac trucidari juſſum, ut gladium ſtringi vidit, locum & ſpatium breve ad alvum exonerandam ſibi concedi poſtulaſſe. *Idem.*

Communem habitum tranſgreſſus.] Hęc in magnum Pompeium convenire, credi quid vetat? *Idem.*

Togam paludamento.] Hoc eſt à pace ad bellum migravit. Togis enim in pace utebantur Romani, ubi bellum advenerat, paludamentis: & Paludati in libris Auguralibus armati. Feſtus: Paludati in libris Auguralibus ſignificat, ut ait Veranius, armati, ornati, omnia enim militaria ornamenta paludamenta dici. Ita quoque accipio notiſſimum Lucilii verſum:

Pone paludatus ſtabat rorarius velox.
Putſch.

Hiero rex, &c.] Hiero, Syracuſanus, cum eſſet ex duce rex factus, populi Romani perpetuus amicus fuit: ac cum omnis expers diſciplinæ in morbum incidiſſet, erudiri cœpit, ac ſeſe ultro ſermonibus Phyſicis accommodare, do-

neo

Ibi triennio fruſtra trito. *Servius ad* IV. *Aeneidos.*

Oratio C. Cottæ Conſulis ad Populum.

Quirites, multa mihi pericula domi, militiæ multa advorſa fuere; quorum alia toleravi, partim repuli Deorum auxiliis, & virtute mea: in quîs omnibus, neque animus negotio defuit; neque decretis labos. Malæ, ſecundæque res, opes non ingenium mihi mutabant. At contra in his miſeriis cuncta me cum fortuna deſeruere. Præterea ſenectus, per ſe gravis, curam duplicat: cui miſero, ſenecta jam ætate, ne mortem quidem honeſtam ſperare licet. Nam,

nec paulatim, dum per valetudinem licuit, Poëtis Pindaro & Simonide accerſitis uſus eſt. Ælianus de varia hiſtoria. Hic corporis pulchritudine & viribus adeo præſtitit, ut omnibus pene miraculum eſſet. Iuſt. lib. 23.

Quirites.] Hæc oratio dicitur C. Cottæ conſulis: quod ex eo patet, quod ipſe in ea dicat, C. Cotta Conſul. offendi tamen in Epitomatis L. Flori, quod M. Aurelius Cotta Conſul, ad Chalcedoniam prælio à rege victus eſt, rexque, à Pompeio & Metello victus. Itemque judicia per M. Aurelium Cottam, ad equites Romanos tranſlata ſunt: quo tempore Mithridates deſperatione rerum ſuarum ad Tigranem regem Armeniæ confugit. Vnde ſive idem Cotta ſit, ſive alius, certum eſt, quod, poſtquam male ab eo pugnatum erat, & rurſus in patriam ac civitatem receptus erat, hanc orationem habuit: in qua commiſerationem populi ex infortunio ſuo & voluntaria (ſi exigatur) devotione implorat. *Bad. Quirites, &c.* Oratio C. Cottæ Conſulis ad populum, ut tolerent advorſa. quam inſcriptionem ea verba oratione hac extrema poſita ſatis videntur confirmare: Adſum en C. Cotta Conſul. ex quo autem hiſtoriarum libro, nondum cogitando aſſequi potui: dubitavi aliquando, neque dum poſſum ſtatuere, è tertione an potius è quarto hiſtor. lib. hæc olim fuerint exemta. nam & tertio libro frequens Cottæ mentio eſt: & quarto Mithradates etiam Cottam nominat. quanquam ibi Marcus; hic vero, niſi nos libri fallunt, Cajus appellatur. & ſane, ſi in re incerta omnino aliquid ſtatuendum eſt, malim hæc tertio quam quarto hiſtoriarum libro dare. duobus enim annis continuis è Cottarum familia & gente Aurelia Conſules fuerunt; anno nempe V. CIↃCLXXIIX. quem tertio libro noſter deſcripſiſſe videtur. L. Octavius Cn. F. Cn. Nepos collegam habuit C. Aurelium M. F. C. ni fallor, nepotem Cottam, ſequenti deinde anno Coſſ. fuerunt L. Licinius L. F. L. N. Lucullus, & M. Aurelius M. F. C. ni fallor, nepos Cotta. de quibus quarto libro egit Salluſtius. *Carrio.*

Præterea ſenectus, &c.] Ita poſtrema Criſpi editio, perperam; præſertim cum idem verbum, (Senectus) inquam, præceſſerit modo: imo adeo contra omnium exemplarium fidem; in quibus plane & probe uſque adhuc, Acta jam ætate, editum. quod ita temere de ſede ſua ſolicitandum non fuit. Itaque reſtituatur quamprimum illuc, unde pedem attulit, me auctore: nec enim de quavis mala ætate, ſed de præcipitata, devexâque

Nam, ſi parricida veſtri ſum, & bis genitus hic Deos Penates meos, patriamque, & ſummum imperium vilia habeo: quis mihi vivo cruciatus ſatis eſt, aut quæ pœna mortuo? cum omnia memorata apud inferos ſupplicia ſcelere meo vici. A prima adoleſcentia in ore veſtro, privatus, & in magiſtratibus egi: qui lingua, qui conſilio meo, qui pecunia voluere, uſi ſunt: neque ego callidam facundiam, neque ingenium ad malefaciendum exercui: avidiſſumus privatæ gratiæ maxumas inimicitias pro republica ſuſcepi; qui victus cum illa ſimul, cum egens alienæ opis, plura mala exſpectarem; vos, Quirites, rurſus mihi patriam, Deos Penates, cum ingenti dignitate dediſtis. Pro quibus beneficiis, vix ſatis gratus, ſi ſingulis animam, quam nequeo, conceſſerim. Nam vita & mors jura naturæ ſunt: uti ſine dedecore cum civibus, fama & fortunis integer agas, id dono datur atque accipitur. Conſules nos feciſtis, Quirites, domi bellique impeditiſſuma rep. Namque Imperatores Hiſpaniæ ſtipendium, milites, arma, frumentum

que, hoc eſt, effœta ac decrepita ſenecta intelligendum autumo. Confirmat opinionem meam locus huic prorſus conſimilis oratione ad Cæſarem: Non orbi liberi, non parentes exacta ætate. Item bello Iugurthino de Micipſa quod ſcribit: Exacta ætate ſua, & parvis liberis. *Douza.*

Bis genitus.] Quia poſtliminio renatus videbatur, cum iterum eſſet patriæ datus. *Bad.*

In ore veſtro.] Id eſt, in conſpectu.

Callidam facundiam.] Sunt qui, caninam facundiam, Salluſtium ſcripſiſſe exiſtiment. quod diſſentientibus libris nondum probare poſſum. ſcio quidem à Salluſtio Ciceronis facundiam ſeu potius ab Appio ita appellatam fuiſſe, ſed quid ad rem? *Carrio. Callidam facundiam.*] Nonius in Rabula ſic citat aliud fragmentum, quod modo indicavimus: Salluſtius, inquit, Canina, ut ait Appius, facundia exercebatur. Columella in operis præfatione: Sed ne caninum quidem, ſicut dixere veteres, ſtudium præſtantius, locupletiſſimum quemque adlatrandi, & contra innocentes, ac pro nocentibus, neglectum à majoribus, à nobis etiam conceſſum intra mœnia, & in ipſo Foro latrocinium? Iſidorus de ſummo bono lib. III. cap. LX. quid ſit canina facundia, docet, cum ait: Antiqui Forenſem eloquentiam, caninam facundiam nuncupabant, eo quod cauſidici in certaminibus cauſſarum, omiſſis quæ agunt, veluti canes, alter alterum ſe lacerant, jurgiaque cauſſarum ad injurias ſuas commutant. Prudentius in Hamartigenia;

Inde canina Foro latrat facundia toto.
Virſin.

Quoniam

mentum poſcunt: & id res cogit: quoniam poſt defectionem ſociorum, & Sertorii per montis fugam, neque manu certare poſſunt, neque utilia parare. Exercitus in Aſia Ciliciaque ob nimias opes Mithridatis aluntur: Macedonia plena hoſtium eſt: nec minus Italiæ marituma, & provinciarum: cum interim vectigalia parva, & bellis incerta, vix partem ſumtuum ſuſtinent: ita claſſe, qua commeatus vehebatur, minore quam antea navigamus. Hæc ſi dolo aut ſocordia noſtra contracta ſunt, agite, &, uti lubet, ita ſupplicium ſumite: ſin communis fortuna aſperior eſt, quare indigna vobis, nobiſque, & rep. incipitis? Atque ego, cujus ætati mors propior eſt, non deprecor, ſi quid ea vobis incommodi demitur: neque mox ingenuo corpori honeſtius, quam pro veſtra ſalute finem vitæ fecerit. Adſum en C. Cotta conſul, facio quod ſæpe majores aſperis bellis fecere; voveo, dedoque me pro Rep. quam deinde cui mandetis circumſpicite. Nam talem honorem bonus nemo volet, cum fortunæ, & pacis, & belli ab aliis acti, ratio reddenda, aut turpiter moriendum ſit. Tantummodo in animis habetote, non me ob ſcelus, aut avaritiam cæſum, ſed volentem pro maxumis beneficiis animam dono dediſſe. Per vos igitur, Quirites, & gloriam majorum, tolerate advorſa, & conſulite reipubl. Multa cura ſummo imperio ineſt, multi ingentes la-

Quoniam poſt defectionem.] Scribo ex libris omnibus, quoniam defectione ſociorum, & Sertorii per montes fuga. quorum poſtrema in omnibus, maxime tamen Glareani libris ſunt corrupta: in quibus eſt; & Sertorii per montes, neque fuga, neque manu certare poſſit, neque utilia parare. quod alii corrigentes legunt; & Sertorii per montis juga neque manu certare. Vtrumque abſurde περὶ ἀπροσδιονύσως. *Carrio.*

Macedonia.] Vide ſupra p. 275. & ſeq.

Parva.] Quia dum bella geruntur non poſſunt vectigalia tam abunde colligi: & ſi colligantur, in periculo ſunt, ne intercipiantur. *Badius.*

Ita claſſe, &c.] Vt ſignificet Conſul eo anguſtiarum redactos Romanos, ut navium armatarum, ſeu bellicarum numerus jam minor ſit, quam antea claſſis fuerat, qua commeatus tranſvehebantur. *Douza.*

Ingenuo.] Carrio legit, ingenio corporis.

Cui mandetis.] Tacite innuit ſe adhuc utilem fore reipubl. cum non ſit facilis repertu melior. *Bad.*

tes labores: quos nequicquam abnuitis, & pacis opulentiam quæritis: cum omnes provinciæ, regna, maria, terræque aſpera, aut feſſa bellis ſint.

Germani intectum renonibus corpus tegunt. *Iſidorus.*

Unde pons in oppidum pertinens explicatur. *Aruſianus.*

Et ei voce magna vehementer gratulabantur. *Donatus.*

Et Marius victus duplicaverat bellum. *Servius.*

Atque eos à tergo incurrerunt. *Rufinianus.*

In hunc modum diſſeruit. *Priſcianus.*

Inde ortus ſermo percunctantibus utrimque, Satin ſalvæ, quam grati ducibus ſuis, quantis familiaribus copiis augerentur. *Donatus.*

Fugam noſtris fecere. *Seneca.*

Quæ audita Panormitanos dedere Romanis fecere. *Idem.*

Quo

Germani.] Ex Iſidoro lib. XIX. in voce, renones: quem eundem locum intellexit Servius lib. III. Georg. Salluſtium veſtes de pellibus renones vocare ſcripſit. quo de commentario II. Antiquar. lect. diximus. *Carrio.* Iſidorus lib. XIX. cap. 23. Renones ſunt velamina humerorum & pectoris uſque ad umbilicum, atque intortis villis adeo hiſpida, ut imbres reſpuant, quos vulgo reptos vocant, eo quod longitudo villorum, quaſi reptat: de quibus Salluſtius: Germani intectum renonibus corpus tegunt. Legerim tamen: Germani intecti Rhenonibus corpus tegunt. Intecti enim plerumque corpus erant. Tacitus: Tegumen omnibus ſagum fibula conſertum. cetera intecti totos dies juxta focum atque ignes agunt. Et paulo poſt: Gerunt & ferarum pelles. Cæſar lib. 6. bell. Gall. Pellibus aut parvis rhenonum tegumentis utuntur, magna corporis parte nuda. Hoc autem nomen Gallos pellibus ferinis indidiſſe putat Scaliger eruditiſſimus, quod Græci φωίας τὰ μῆλα nominent. Nam & ipſos Gallos aliquando Græce locutos eſſe. Germani noſtri etiamnum juvencum ſeu vitulum Rind vocant. *Coler.*

Panormitanos.] Panormus eſt inſignis Siciliæ civitas, ita dicta quod ob multitudinem appellentium navium omnium veluti portus communis eſſet. Hodie Palermo dicitur. Magna hic dubitatio eſt, an Panormus Græca ſit civitas, quod nomen indicare videtur, an Punica. Pervetuſtam eſſe urbem ex Thucydide conſtat, cujus verba Latine LVT. ita ſonant: Phœnices præterea circa omnem habitabant Siciliam, occupatis extremis ad mare partibus, parviſque inſulis ei adjacentibus, negotiandi cum Siculis cauſa. At poſtquam multi Græcorum illuc cum navibus trajecerunt, relictis pleriſque, Motyam & Soluntem ac Panormum, finitima Elymis opida ſedibus ibi poſitis una incoluerunt; cum Elymorum freti ſocietate, tum quod exiguo inde ad Carthaginem trajectu Sicilia diſtat. Bochartus alio nomine Punico appellatam Vrbem exiſtimat, ut puta Leptis, quod ſtationem denotat. Cluverus Græcam eſſe urbem contendit.

Ventis

Quo cupidinis in ore ducis ſeſe quiſque bonum, & ſtrenuum oſtentantes. *Iſidorus. Servius* x.

Ventis per cava terræ citatis, rupti aliquot montes, tumulique ſedere. *Iſidorus. Servius.*

Ubi multa nefande caſu ſuper auſi, atque paſſi. *Priſcianus.*

Saguntium. *Cariſius.*

Tota autem inſula modica, & cultoribus inanis eſt. *Martianus.*

Immo-

Ventis per cava terræ citatis.] Huc fortaſſe pertinet fragmentum, quod ſupra lib. IV. habetur ex Nonio: Atque hiavit humus multa & profunda. Nam Salluſtius agebat hic, ut apparet, de ingenti quodam terræ motu, & fortaſſe de eo, de quo Athenæus facit mentionem lib. III. ex hiſtoriis Nicolai Damaſceni, in quibus ſcriptum erat: Ἀνεφάνησαν καὶ τὴν χῶραν αὐτῶν λίμνας τε οὐ πρότερον οὔσας, καὶ ποταμοὺς καὶ ὄρη ἐκ τῆς κινήσεως ἀναχθέντας. Ad Salluſtii certe locum reſpexit Tacitus, cum dixit de terræ motu quodam lib. II.: Neque ſolitum in tali re effugium ſubveniebat in operta prorumpendi, quia deductis terris hauriebantur; ſediſſe immenſos montes, viſa in arduo, quæ plana fuerant, effulſiſſe inter ruinam ignes memorant. *Viſin.*

Vbi multa.] Cenſorinus, inquit Priſcianus libro decimoquarto, de accentibus ſic ſcribit; ſuper præpoſitio eſt apud Virgilium primo Æneid.

Multa ſuper Priamo rogitans, ſuper Hectore multa.

Salluſtius vero in hiſtoriis adverbium hoc protulit: Vbi multa nefande caſu ſuper auſi atque paſſi. ſed mihi videtur Salluſtius quoque loco præpoſitionis hoc præpoſtere protuliſſe. hæc Priſcianus. quorum poſtrema in eo ſcribuntur quaſi Cenſorini ſint, non Priſciani: cum tamen Priſcianus ab illo in alia omnia diſcedat, & hîc præpoſitionem poſtpoſitionem, Græca figura, factam eſſe velit: hinc etiam, caſu, non caſus, quod vulgo eſt, ſcribi, & poſtremas duas voces, quæ ab editionibus abſunt, ex veteribus libris adjici oportere judico. An autẽ hic Cenſorinus, cujus de Grammatica, de accentibus, aliiſque eodem pertinentibus Caſſiodorus non ſemel libros nominat, idem ſit cum illo, cujus de die Natali volumen multis defectibus ſuppletis locupletius, lociſque infinitis correctius brevi in lucem dabimus, dubitare me non nego. *Carrio.*

Saguntium.] Huc poſſunt referri, quæ refert Hieronymus in Commentario in Abacuc, cum ſait: Criſpus loquitur in Hiſtoria: Saguntini fidẽ atque ærumnis inclyti, per mortalium ſtudium majores, quam opibus: quippe quorum etiam tum ſemiruta mœnia, domus intectæ, parieteſque templorum ambuſti, manus Punicas oſtentabant. *Vrſinus.*

Saguntium.] Pro Saguntinorum dictum eſſe notat Chariſius lib. I. Sed vix eſt ut credam bellum Saguntinum in hiſtoriis deſcripſiſſe Salluſtium, cum à Lepido & Catulo, uſque ad bellum Catilinarium ſcripſerit. Videtur aliquis pro concione apud Salluſtium, aut alia quacumque oratione an epiſtola Saguntinorum meminiſſe. *Coler.*

Tota autem.] Martianus libro quinto:

Immodicus animi. *Aruſianus.*

Pugnam illam pro omine belli futuram. *Servius.*

Tantum antiquitatis, curæque majoribus pro Italica gente fuit. *Idem.*

Opprobrii gratia. *Agrætius.*

Maxumis ducibus, fortibus ſtrenuiſque miniſtris. *Diomedes lib.* II.

Non repugnantibus modo, ſed ne deditis quidem. A. B. C. M. *Donatus.*

In ſilva Sila fuerunt. *Servius.*

In nuda injecta corpora. *Diomedes.*

Apollinis filia & Cyrenes. *Probus.*

Ne ſimplici quidem morte moriebantur. *Servius.*

Cum prædixero poſitum inſulæ. *Donatus.*

Cujus adverſa voluntate, colloquio militibus permiſſo, cor-

Si brevis, inquit, fuerit, monoſyllaba; jambus aut anapæſtus antecedat: ut ait Salluſtius. Toga autem, &c. eadem ſunt apud Conſultum Chirium (ſive Curium) Fortunatianum libro tertio Rhetoricorum: ut quidem vulgo, & in ipſa etiam Nannii caſtigatione editus eſt: duplici profecto vitio. nam & ea, quæ de officio oratoris agunt, uſque ad elocutionem, D. Auguſtini, non Fortunatiani ſunt. & quæ dehinc conſequuntur, à nebulone neſcio quo, ad verbum ex Martiano tranſlata & illis fuerunt adjecta. ita homines male induſtrii ex diverſiſſimis liquoribus egregium iſtum cinnum temperarunt. *Carrio.*

Tantum antiquitatis.] Lectio ab hoc loco aliena, nihilque ad Genium Salluſtianæ antiquitatis faciens, quam hoc modo me conjectore reſtituas licebit. Tantum anxietatis, curæque, &c. *Donza.*

In ſilva Sila.] Sila Silva, Σίλα, Straboni in Brutiis prope Vrbem Mamertinum. Plinius hujus etiam meminit. Syla eſt apud Virgilium & Vibium. Rheginorum Saltum à Solino vocari annotavit Barrius: hujus vina laudat 12. Variarum Caſſiodorus. Brutianum vocant, inquit Niger. La Sila hodie per excellentiam vocari ab incolis ſcribit Laur. Ananienſis, patereque in circuitu ad ducenta M. P. ſcribit Scipio Mazzella. Carminianenſis videtur vocari, in Libro Notit. An & Carmeianus quoque in libro de Limitibus? Arborum tanta varietate diſtinctam, ut id Naturæ opus mortalium ſolertia diſtributum, videri poſſit, ſcribit Gabr. Barrius fol. 113. ſuæ Calabriæ. Sila urbs, (mihi obſcura) eſt apud Strabonem 6. quam dicit à Iapygia diſtare milliaria CLXII. verſus Aquilegiam, ut videtur. *Ortel.*

Apollinis.] Ex Probi Catholicis. credo autem hæc ad Sardiniæ deſcriptionem pertinere, ut videtur. *Carrio.*

Cujus adverſa voluntate.] Recte eſt, adverſa voluntate, hoc eſt, animadverſa à Sullanis Scipionis Coſ. voluntate. Nam de Scipionis exercitu accipiendum

corruptio facta paucorum, & exercitus Sullæ datus est. *Idem.*

A Graccho seditiones graves ortæ. *Augustinus.*

M. Atilius Palicanus humili loco, Picens, loquax magis, quam facundus. *Quintilianus lib.* IV. *cap.* 11.

Inso-

dum clamat res ipsa; docetque nos Plutarchus in Sulla his verbis: Ὁ δὲ Σύλλας ἔτι πολλοῖς στρατοπέδοις, καὶ μεγάλαις δυνάμεσι περικεχυμένους αὐτὸν τοὺς πολεμίους ὁρῶν παντάχοθεν, ἠπείλητο δυνάμει, καὶ δι' ἀπάτης προκαλούμενος εἰς λαλιὰς τὸν ἕτερον τῶν ὑπάτων Σκιπίωνα. δεξαμένου δ' ἐκείνου, σύλλογοι μὲν ἐγίνοντο, καὶ κοινολογίαι πολλαὶ καὶ συνουσίαι· ἀεὶ δέ τινα καιρὸν ἐπιτηδείως, καὶ προφάσεις ἐμβάλλων ὁ Σύλλας, διέφθειρε τοὺς περὶ Σκιπίωνα τοῖς ἐκείνου στρατιώταις καὶ σημείοις πρὸς ἀπάτην καὶ ψεῦδος ἅπασαν, ὥστε αὐτὸς ὁ Σκιπίων. εἰσιόντες γὰρ εἰς τὰ χαράκωματα τῶν πολεμίων, καὶ ἀναμιγνύμενοι, τοὺς μὲν δώροις δεχομένοις, τοὺς δὲ ὑποσχέσεσι, τοὺς δὲ κολακείαις καὶ ἀναπείσεσι, προσήγοντο. Id est, At Sulla multis adhuc exercitibus, & ingentibus copiis hostium circumfusum se videns, omnibus impar viribus, dolo invitavit alterum Consulem Scipionem ad fœdera. Non aspernante illo, congressus & colloquia crebra fiebant. Sed semper moram aliquam Sulla & caussam injiciendo, militibus suis ad omnem fraudem & præstigias, sicut ipse duxerat, compositis, exercitum Scipionis corrupit. Nam ingressi in hostium castra, iisque admisti, alios pecunia, pollicitis alios, nonnullos delinimentis inductos, ad se illexere. Ab his initium factum Appianus scribit; clam Scipione, secreto cum Sulla, si propius accederet modo, de transitione agendi, pariterque hosti proditum, quasi sub cultro (ut apud Flaccum est) linquendi Imperatorem. Et fortasse huc etiam pertinuerit locus, quem paullo ante indicavimus, hoc exemplo: Inde ortus sermo percunctantibus utrimque: Satin' salvæ? quam grati ducibus suis? quantis familiaribus copiis agerent? *Douza.*

A Graccho.] Citat Augustinus libro vicesimoprimo, de civitate Dei. puto hæc ad primum librum historiarum, ejusque statim exordium referenda. *Carrio.*

M Atilius.] Ex Quinctiliano lib. IV. cap. 11. & Hieronymo adversus Heluidium. Agellius quoque lib. I. cap. XV. noct. Att. quatuor ultimas adducit voces, easque ex hoc Eupolidis sumtas esse asserit: λαλεῖν ἄμεινον, ἀδυνατώτερον λέγειν. *Idem.*

Palicanus humili loco.] Videndum an ad hunc pertineat denarius argenteus, in quo Rostra expressa sunt cum titulo, PALICANVS, quod is Trib. pl. cum esset, Tribuniciam potestatem auctore Pompeio restituit, ut scribit Asconius Pædianus & alii. A nobis tamen cognomen Palikanus Lolliæ familiæ tributum est in libro de familiis, & fortasse non ita recte. *Visin.*

Loquax magis quam facundus.] In hoc homine plus loquentiæ quam eloquentiæ fuisse docet & M. Tullius Cicero in Bruto: Cn. Carbonem & Marcum Marium, & ex eodem genere complures, minime dignos elegantis conventus auribus, aptissimos cognovi turbulentis concionibus, quo in genere (ut & in iis perturbem ætatum ordinem) nuper L. Quintus fuit, aptior autem etiam imperitorum auribus Palicanus. *Putsch.*

Inse-

Insolens vera accipiundi. *Donatus.*

Quæ pecunia ad Hispaniense bellum Metello facta erat. *Idem.*

Curubis. *Probus.*

Tharros. *Idem.*

Camisos. *Idem.*

Luces. *Sergius.*

Primam modo Iapydiam ingressus. *Servius.*

Carbo turpi formidine Italiam, atque exercitum deseruit. *Idem.*

Quæ

Insolens vera accipiundi.] More tyrannis consueto, quorum, quamquam alieno ex ore sapientium, auriculas teneras mordaci radere vero fas nato nemini, qui quidem vitalem se esse postulet: nihil nisi quod animo complacitum, fictumque ad voluptatem siet audire sustinentes. unde veritas & fides sese ab Aula secernunt procul. Neque vero dubium mihi est, quin hæc de Tigrane Mithridatis genero sint accipiunda: quem dulci fortuna ebrium ita insolentem dominationem agitasse perhibet Appianus, ut ex tam infinita populorum multitudine ejus imperio parentium, nemo cum tantis cervicibus repertus, qui de adventu Luculli jam Euphratem cum Romano exercitu transgressi quidquam Regi suo præsignificare ausus fuerit; pariter omnibus metuentibus sibi, uniusque tenebrionis periculo perdoctis, linguæ repagula frenare; quem Rex ille, ob nuncium adeo liberum patibulo statim suffigi, numerumque porro suspendiosorum augere jusserat. *Donat.*

Curubis.] Curobis κυρόβις, Africæ propriæ urbs, Ptolemæo. Curubis est apud Plinium, D. Augustinum, & Antoninum. Marmolius habet Calibia, castellum in promontorio Mercurii; quod à nonnullis pro Clupea, ab aliis pro Curobis Ptolemæi haberi scribit. *Ortel.*

Tharros.] Tharros, nomen urbis apud Probum Grammaticum, ex Sallustio, ut inquit, Ταῤῥον, Ptolemæi puto, in Africa. *Idem.*

Camisos.] Camisa, urbs Camisenæ regionis, in Parthia: Straboni. Eumeis hæc Antonini est, ut placet Similero ad eundem. Camisa tamen Antonino circa Armeniam Minorem urbs est: In Camisena regione verisimile. Camisanæ civitatis episcopalis meminit Gratianus, Decr. 2. Causa 16. *Idem.*

Iapydiam.] Hæc & Histria dicitur Italiæ regio, & terminus versus Dalmatiam.

Luces.] Pompeius: Sunt quædam generis feminini tantum singularia, ut, pax, lux: licet legerim has paces, luces. Hæc ille. (paces) quidem in bella Iugurthino à me adnotatum est: luces, nec reperiri, nec adnotari potuit. *Carrio.*

Carbo turpi formidine.] De pudenda hac, & Consulari adeo Imperatore indignissima formidine, fugaque Carbonis, ita Appianus: Γαλάται τε ὅσοι ὑπὸ Γαβίνιῳ ἐπὶ τὰ Ἄλπεα παρῆκαν, ἀθρόως ἐς Μέτελλον μετεπέμποντο, καὶ Λόυκολλος ἕτερος τὸν Καρβωνείων ἐνίκησε περὶ τὴν Πλακεντίαν. ὧν ὁ Κάρβων πυθανόμενος τετραμμένους ὅμως ἔτι ἔχων περὶ τὸ Κλύσιον, ἐς δύο πύλη

Quæ pacta in conventione non præſtitiſſent. *Donatus.*

Crebritate fluctuum ut Aquilo ſolet. *Servius.*

Mithridates corpore ingenti perinde armatus. *Quintilianus lib.* VIII. *cap.* III.

Tyrannumque, & Cinnam appellantes. *Victorinus. Servius.*

Nomenque Danubium habet. *Acron.*

Cui

τέλη τὰ Δαμασίππου, καὶ ἔτερα πρὸς Καρβίναν καὶ Μάρκιον, Σαμνιτῶν τε αὐτὸς χεὶ πολλῇ προθύμως ἔπι πρὸς τὰ ξενικὰ κακοπαθοῦντων, ἀπιγνὺς ἅπαντων, ἀθρόως ἔφυγε σὺν τοῖς φίλοις ἐς Λιβύλλαν ἐξ Ἰταλίας, ὑπὸ ἔτι ὤν, ὡς Λιβύλλαν προκαταλήψομενος ἀντὶ τῆς Ἰταλίας. Hoc eſt: Præterea tota Ciſalpina Gallia defecit ad Metellum, & Lucullus contra Carbonianum exercitum alium proſpere pugnavit ad Placentiam. quibus auditis Carbo, quamvis haberet adhuc armatorum XXX. M. circa Cluſium, & duas Damaſippi legiones, & totidem alteras ſub Carinate, Marcioque; adhæc Samnitium magnam manum gnaviter anguſtias perrumpere molientium, omnibus tamen rebus deſperatis, ſegniter profugit cum amicis in Africam, Conſul Italiam deſerens, quaſi hac amiſſa illam occupaturus. *Dauza.*

Mithridates corpore ingenti, perinde armatus.] Hoc exemplum brevitatis nomine commendatur à Fabio libro VIII. cap. 3. Neque hercule mirum, quippe à Salluſtio, uno & unico illo brevitatis amatore. ſi tamen ita inibi legendum; ac non potius (animatus) id eſt, ſpiritus animoſos, vereque regios gerens. In qua doctiſſimum Belgarum Lipſium eſſe video, cujus ego ſingulas conjecturas, ſingula oracula puto. Luſit in hujus vocis ambiguitate lepide Varro, ubi ſcribit: Majores noſtri, quum allia & cepe verba illorum olerent, tamen optime animati erant. Quod ſi quis receptam tamen lectionem tueri maluerit, haud magnopere pugnabo; præſertim qui de Appiano didicerim, Mithridatis arma, Delphos Nemeamque ab ipſo tranſmiſſa, miraculo fuiſſe viſentibus; indeque conjecturam poſteris factam, de ejuſdem immani ſtaturæ modo, corporiſque totius vaſtitudine. *Idem.*

Nomenq., &c.] Acro, ſive quis Acronis nomine in librum Horatii de Poëtica arte: Notandum eſt, inquit, apud Horatium flumen Rhenum genere neutro: ut in Salluſtio in hiſtoriis, nomen Danubium. *Carrio. Danubius*, Δανούβιος, Europæ maximus fluvius Ptolemæo & cæteris. Iſter Ἴστρος, quoque vocatur, teſte Plinio & Strabone: hic, horum nominum mutationem ponit ad ejus cataractas: ille, ubi primum Illyricum alluit: Ptolemæus ad Axiopolin urbem: Appianus ad Savi fluminis cum eo confluentiam. itaque ut ſuperior pars Danubius, inferior vero Iſter vocetur. Beſſorum lingua Iſtrum nominari, addit Iornandes. Stephano Matoas Μάτοας, quondam dictus fuit. idem cum Danubim Δάνουβιν, & Danuſim Δάνουσιν, appellavit. Addubanus nominatur apud Feſtum, niſi locus depravatus ſit. Antiqua numiſmata Danuvius legunt. Hyperboreum Iſtrum vocat Corippus. Danubii fontem accurate deſcribit Ioannes Pedius, in opere de bellis Ducis VVirtenbergenſis, Huldiricho illatis. Done & Donavv hodie appellatur, ab undatum ſono vel ſtrepitu, ut Althamerus habet.

Cui nisi pariter obviam iretur. *Donatus.*

Septimium, neque animo, neque lingua satis compotem. *Idem.*

Vulgus amat fieri. *Quintilianus.*

Non pæniturum. *Quintilianus.*

Pompeius cum alacribus saltu, cum velocibus cursu, cum validis vecte certabat. Neque enim ille aliter potuisset par esse Sertorio, nisi se, & milites frequentibus exercitiis præparavisset ad prœlia. *Vegetius lib.* I. *cap.* IX. *Iohan. Saresb.*

Cicero caninam facundiam, ut Appius inquit, exercuit. *Lactantius.*

Primus

habet. Hunc Danubium Lycophron sub nomine Celticæ aquæ describit. Aristoteles 1. Meteorolog. cap. 13. scribit eum ex Pyrenæis montibus oriri. In Celtis ab urbe Pyrrhena, Herodotus in Euterpe. Bar vocatur hodie locus, ubi originem sumit: teste Althamero. Danubium scribit Seneca 6. Natural. Europam Asiamque disterminare: pro quo Tanaim restituendum, nisi obstiterit auctoritas Acronis ad Horatium, ubi dicit Tanaim etiam Danubium dictum. De hoc flumine legendus Stukius ad Ariani Periplum maris Euxini: etiam quæ scripsimus ad Daciæ Parergi nostri tabulam. *Ortel.*

Septimium.] Donatus act. III. sc. II. Adelph. hoc autem fragmentum idem esse cum illo, quod à me libro primo positum est; (sic vero quasi formidine attonitus neque animo, neque auribus aut lingua competere;) olim suspicabar: nunc mihi ipsi cum hac omni mea conjectura omnino non placeo. Donatus enim compotem, Marcellus vero competere, plane agnoscunt. præterea animadverti Corn. Tacitum facundiæ Sallustianæ, uti sæpe dixi, æmulum, eandem plane rem verbo illi (competere,) multis in locis subjicere. quare nihil mutandum statuo. *Carrio.*

Vulgus amat fieri.] Quinctilianus libro IX. cap. III. sic idem Sallustius bello Iugurthino: Multitudo, quæ in concione aderat vehementer accensa, terrebat eum clamore, vultu, sæpe impetu, atque aliis omnibus, quæ ira fieri amat. *Idem.*

Non pæniturum.] Et hoc quoque in Sallustio nusquam quidem, quod sciam, apparet. quod ab eodem Fabio lib. IX. cap. III. hunc in modum recitatur: Vsque adeo est processum, ut pœniturum pro non acturo pœnitentiam, & visuros ad videndum missos Sallustius dixerit. ubi ex vet. cod. legendum est, non acturum. *Idem.*

Vecte.] Baculus, quo aliquid suspensum & sublatum vehitur, inque alto gestatur quomodo etiam ὀχὴς fit ab ὀχέω.

Cicero caninam.] Videnda, quæ supra notavimus ad orationem M. Lepidi, in qua ex hoc loco mutavimus callidam facundiam, in caninam facundiam. Lactantius lib. 6. cap. 18. ad hoc fragmentum respexit, cum scripsit: sed quia ipse caninam illam facundiam, sicut Sallustius ab Appio dictum refert, exercuit, voluit

Primus Græcorum Achilles. *Servius.*
Cupientiſſumus legis. *Diomedes.*
Magna gloria tribunus militum in Hiſpania T. Didio impe-

voluit quoque hominem canino more vivere, ut remorderet laceſſitus. Hieronymus in epiſt. ad Auguſtinum: Sed incidit, inquit, tempus difficillimum, quando mihi tacere melius fuit, quam loqui ita, ut noſtra ſtudia ceſſarent, & juxta Appium, canina exerceretur facundia. & adverſus Luciferianos: Proxime accidit, ut quidam Luciferi ſectator cum alio Eccleſiæ alumno, odioſa loquacitate contendens, caninam facundiam exercuerit. *Vrſin.*

Magna gloria.] Suſpicor ſcribendum eſſe T. Didio Imp. ut habetur in argenteo Didii hujus denario, in quo T. DIDI. IMP. deſcriptus eſt, licet Plutarchus habeat ὑπὸ Δειδίῳ στρατηγῷ, quod eſſet, Didio Prætore. Videtur autem librarius illud IMP. quod erat IMPERATOR, vertiſſe in verbum, Imperante. *Vrſin.* *Magna gloria.* Agellius libro ſecundo, cap. 28. Salluſtii de Sertorio duce orationem, cum iis quæ Demoſthenes habet de Philippo rege, contendens, nobis hoc fragmentum, quamquam nec ab ordine, nec à ſcriptura ſatis, uti mox oſtendam, integrum, conſervavit. Demoſthenis autem verba ſtatim ſubjiciam, ſi prius tamen quid mei hoc de loco ſit judicii expoſuero. quod itaque vulgo legitur, tribus millibus; id nec rectum eſſe, nec à Salluſtio poſitum, hiſtoriæ ſeries arguit. Sertorium enim tribunum militum fuiſſe præter ceteros rerum Romanarum auctores Plutarchus memoriæ prodidit, neque vero melius, imo aliquanto etiam deterius eſt hoc, quod quidam ſuis in libris excudi voluerunt, T. Didius Imperator: quam illud, quod antea in Agellio legebatur, T. Didio imperante. & Salluſtium de Sertorio loqui, præter Agellium res etiam ab eo geſtæ declarant; & quod in Hiſpania non fuerit T. Didius tribunus militum, ſed Sertorius. deinde quod vulgo eſt, (quæ rapta) ſententiam nullam habet. fuerunt qui ſcriberent, correpta. ego veteris editionis ſcripturam ſum ſecutus. quamquam, verum ut fatear, ne eo ipſo quidem mihi ſatisfacio. quid enim illud? primo per ignobilitatem, deinde per invidiam ſcriptorum celebrata ſunt. & quæ alii afferunt, nihilo ſimiliora veri ſunt. jam, (cominus faciem ſuam oſtentabat) non, (quæ eminus oſtentabant) in eadem antiqua editione diſertim legitur. poſtrema Salluſtianæ extrema orationis verba paullo aliter apud Donatum in Terent. Eunuch. act. III. ſc. II. neque ſatis probe, hunc in modum leguntur: hæc, id eſt, cicatrices, ſunt virtutis inſignia; dehoneſtamento tamen eſſe corpori maxume lætabatur. Locum, ut opinor, utcumque conſtituimus, nunc hujus à nobis conſtitutionis factæ, & omne id quod dixi verum eſſe, Plutarchi auctoritate probatum eſt. Σερτώριος (inquit) μετὰ Κίμβρων καὶ Τευτόνων πόλεμον, ἀπεμφθεὶς ὑπὸ Δειδίῳ στρατηγῷ χιλίαρχος ἐπὶ Γαδείρας, ἐν τῇ πόλει Κάστλων παρεχείμαζεν Κελτιβήρων. quo loco interpretes imperatorem vertere debuerunt, hoc enim στρατηγὸς ſonare nemo, vel mediocriter in Græcis ſcriptoribus verſatus, poteſt ignorare: præſertim cum & Salluſtius Didium Imperatorem dixerit. idem paullo infra: ἔτι δὲ Μαρσικῷ πολέμῳ συνεστρατήγησε τε ἀρίστην αὐτῷ παραλέγων καὶ ὅπλα ποιεῖσθαι, ἀσκῶν καὶ τάττων ἀριθμοὺς τῷ ἔργῳ, ἀλλὰ τῷ τὰ ἄλλων νέων βραδύτητα καὶ μαλακίαν, ἀνδρὸς

imperante, magno usu belio Marsico, paratu militum, & armorum fuit. Multaque tum ductu ejus curata, primo per ignobilitatem, deinde per invidiam scriptorum celebrata sunt. Cominus faciem suam ostentabat, aliquot advorsis cicatricibus, & effosso oculo. Quo ille dehonestamento corporis maxume lætabatur: neque illis anxius, quia reliqua glorioſius retinebat. *Agellius.*

Curetes, quia principes intellegendi divina fuerunt, vetustatem uti cetera in majus componentem altores Iovis celebravisse: inde Rhegium nominatum. *Lactantius & Isidorus.* Italiam

ἀνδρὸς ἐμπειρίαν βιωσομένῳ δέξαν ἔχειν. ἐμοὶ ὑφήκατο τὸ στρατηγικὸς τόλμης, εἰς ἀξίωμα προελθὼν ἡγεμόνος, ἀλλὰ καὶ χεῖρος ἐπιδεικνύμενος ἔργα θεωμένοις, καὶ τὸ σῶμα τοῖς ἀγῶσιν ἀφειδῶς ἐπιδιδούς. τὸ ὄψεως ἀπέβαλε τιμὴ ἑτέραν εὐκλεεστέραν. ἐπὶ τούτῳ δὲ καλλωπιζόμενος ἀεὶ διετέλει. τοὺς μὲν γὰρ ἄλλους οὐκ ἀεὶ τὰ μαρτύρια τῆς ἀρετῆς ὠφελεῖν, ἀλλὰ καὶ ἀποπλῆξαι φθόνῳ, καὶ δόξαις, καὶ στάσεις. αὐτῷ δὲ τὸ ἀνδραγαθίας τοῦδε μνήμην τὰ γνωρίσματα, τοὺς αὐτοὺς ἔχοντι τῆς ἀρετῆς ἄθλα, καὶ τῆς συμφορᾶς θεραπεύειν. Quæ ita Salustii sententiam exprimunt, ut eum à Plutarcho tum hic tum vero etiam alibi, fere ad verbum imitatum crediderim. Quod autem me pæne fugit scribere, verba Demosthenis de rege Philippo hæc sunt: Ἑώρων δὲ αὐτὸν Φίλιππον, ὃν οὐκ ἐμοὶ μὲν ὁ ἀγὼν, ὑπὲρ δεσποτείας καὶ δυναστείας τῆς ὀφθαλμὸν ἐκκεκομμένον τὴν κεφαλὴν, τὸν χεῖρα, τὸν σκέλος πεπαρμένον, πᾶν ὅτι ἂν βουληθῇ μέρος ἡ τύχη τοῦ σώματος περιελέσθαι, τοῦτο προϊέμενον, ὥστε τὸ λοιπὸν μετὰ τιμῆς καὶ δόξης ζῆν. *Carrio.*

Per invidiam scriptorum.] Non displicet Ciacconii correctio: Per invidiam s. celata sunt, licet Lipsius in Epistolicis acute defendat talem scripturam: Per invidiam proscriptorum celebrata sunt. *Coler.*

Curetes quia.] Lactantius lib. I. c. XXI. Totam, inquit, hanc opinionem quasi à Poëtis fictam Sallustius respuit, voluitque ingenioſe interpretari, cur Iovis cultores dicantur Curetes fuisse: & sic ait, Quia, &c. quantum vero erraverit homo eruditus, res ipsa declarat, &c. Servius quoque in III. lib. Æneid. Iupiter, inquit, in Creta dicitur esse enutritus: quod ideo fingitur, ut ait Sallustius, quia primo Cretenses constat invenisse religionem. idem Servius lib. VIII. Æneid.: Sallustius dicit primo Cretenses invenisse religionē. Forrasse quispiam audacior legendum suspicabitur: Sallustius dicit libro primo. Quod autem quibusdam in libris, iisque etiam castigationem, nescio quam, præ se ferentibus est, in majus componentes; hoc rectius à nobis positum est, in majus componentem, de qua loquendi ratione Comment. II. Antiq. lect. diximus: posset & legi, in majus componentes: ut Curetes ipsi factum illud inventæ à se religionis in majus extulerint. sed prius illud placet impensius. *Idem.*

Rhegium nominatum.] Oblitus sum monere typographos, posteriora verba

hujus

Italiam conjunctam Siciliæ conſtat fuiſſe: ſed medium ſpatium aut per humilitatem obrutum eſt aquis, aut propter anguſtiam ſciſſum. *Iſidorus.*

Pom-

huius fragmenti, inde Rhegium appellatum, ſequenti adjungenda hoc modo: Italiam conjunctam Siciliæ conſtat fuiſſe, ſed medium ſpatium aut per humilitatem obrutum eſt aquis, aut propter anguſtiam ſciſſum, inde Rhegium appellatum. *Putſch.*

Italiam conjunctam Siciliæ, &c.] Hujus deſcriptionis cauſſam Salluſtio calida Spartaci conſilia, irritique conatus præbuiſſe videntur. quem Plutarchus tradit navigia Cilicum prædatoria aliquot in freto nactum, (quo fortaſſe referundum Fragmentum illud ſuperius lib. II. Ad hoc pauca piratica, actuaria navigia.) duobus armatorum millibus in eam Inſulam expoſitis, de bello Servili, illic paullo ante ſopito, turſus integrando conſilia agitaviſſe: ſed deſertum à Cilicibus, proditumque, coactum ſe recipere à mari, atque in Rheginorum peninſula conſidere: ubi poſt à Craſſo foſſa, ac vallo circumdatus, obſeſſuſque. Quis ſcit? an & his conjungendum exemplum libri quarti, tertium à fine dico; coaptandumque hoc modo, præmiſſo Pronomine, ut cohæreat narratio: Quod (ſcilicet Rhegium) ad Siciliam vergens faucibus non amplius patet millibus v. & xxx. Ceterum conſulendus de hoc ſpatio Plinius. *Douza. Siciliæ.* Siciliam ab incontinenti abruptam fuiſſe etiam Virgilius autor eſt his verſibus:

Hæc loca vi quondam & vaſta convulſa ruina (vetuſtas)
(Tantum ævi longinqua valet mutare
Diſſiluiſſe ferunt, quum protinus utraque tellus (undis
Vna foret; venit medio vi pontus, &
Heſperium Siculo latus abſcidit, arvaque & Vrbeis
Litore deductas, anguſto interluit æſtu.

Eadem inter Poëtas referunt Silius Italicus lib. XIIII. Ovid. lib. XV. Metam. Valerius Flaccus Argon. lib. I. Claudianus de raptu Proſerpinæ lib. I. Statius Thebaid. libro III. Præter Poëtas Mela lib. II. cap. VII. Feſtus Pompeius. Iſidorus Origin. libro XIII. cap. XVIII. Plinius lib. II. cap. VIII. Solinus c. VIII. Euſtathius ad Dionyſium. Strabo lib. XI. Diodorus lib. IV. & noviſſime in Siciliæ ſuæ deſcriptione Faſellus. verum notandum, quod Diodorus tradidit, Heſiodum Poëtam contrarium ſtatuiſſe. Locus Diodori libro IV. ita ſe habet. Ἡσίοδος ὁ ποιητὴς φησὶ τἀναντίον, ἀναπεπταμένου γὰρ πελάγους, Ὠρίωνα περιχῶσαι τὸ κατὰ τὴν Πελωριάδα κείμενον ἀκρωτήριον, καὶ τὸ τέμενος τοῦ Ποσειδῶνος καθιερωμένον, πρεσβύτερον ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων ἀφορύντων. Id eſt: At vero Heſiodus Poëta contrarium ſtatuit. Latius enim diffuſo illic mari, Pelorum promontorium, & templum in eo Neptuni, quod religioſe colunt incolæ, ab Orione aggerum motibus eductum eſſe. Hactenus ille. Tantum ſcilicet abeſt, uti vel motu aliquo terræ vel fluctuum vi diruptam aliquando fuiſſe Siciliam ab Italia crediderit Heſiodus; uti etiam è contrario, quum latius diffuſum foret hoc frerum, totam illam humum arenaceam atque depreſſam, in quam Pelorus per aliquot millia paſſuum in mare excurrit, ab Orione ceu vallum quoddam ſive aggerem aggeſtum ſtatuerit. At Heſiodus CCC. annis ante Æſchylum fuit, qui Rhegium ἀπὸ τῆς ῥήξεως τοῦ ἰσθμοῦ, id eſt, eſt à diruptione Iſthmi dictam voluit. Heſiodo autem non minus credendum, quam Æſchylo. *Cluver. Siciliam.* Si utramque oram Calabriæ pa-

Pompeius devictis Hiſpanis trophæa in Pyrenæis jugis conſtituit. *Servius.*

Atque edita undique tribus tamen cum muris, & magnis turribus. *Donatus.*

Et in prœliis actu promtus. *Idem.*

Pactione amiſſo Publio legato. *Idem.*

Ipſum

riter & Siciliæ, qua maxime inter ſe vicinæ ſunt iſtæ terræ, bene conſideres; facile obſervabis minime eas potuiſſe eſſe inter ſe connexas. non enim tam anguſto ſpatio extimus ille Siciliæ excurſus Italiæ eſt oppoſitus, uti oculo colligere liceat facile inſulam, propter aliquam ſupra dictarum cauſarum, à continenti potuiſſe divelli. Sed per xx. amplius millia paſſuum latus Sicilia opponit Italiæ; juxta quod fretum Meſſanenſe fertur, antequam ex Tyrrheno mari in Adriaticum ſe exoneret. quod ſpatium neceſſe eſt, uti omne fuerit diruptum, quo meatus freto aperiretur. Nec eſt, quod extremo tantum Pelori promontorio conjunctam fuiſſe Italiam adſeveres; rupturamque in eo ſolummodo factam: quia hoc totius hujus tractus Italiæ eſt proximum: quippe ut ait Ovid Metam. lib. xv.

——— *Zancle quoque juncta fuiſſe*
Dicitur Italiæ; donec confinia pontus
Abſtulit, & media tellurem reppulit unda.

At à Peloro ad uſque Meſſanam millia ſunt xx. Imo Rhegium oppidum, quod v. millia infra Meſſanam in latere Calabriæ poſitum eſt, præcipuum eſſe volunt iſtius ruptionis locum, atque inde nomen accepiſſe. Totum igitur hoc terræ ſpatium diruptum fuerit, neceſſe eſt. Id quod creditu perquam difficile eſt: quando tot per terræ orbem magnæ juxta atque parvæ conſpiciuntur peninſulæ, quarum Iſthmi licet ſint anguſtiſſimi, tamen neque fluctibus adluentis utrimque maris, neque terræ aliquo motu, neque diluvii aquis unquam in inſulam converti potuerunt. Quare, quæſo, duo illi Iſthmi Peloponneſi, & Thraciæ Cherſoneſi, quum haud latiores ſint XL. ſtadiis, ſive paſſuum millibus, nunquam potuere ſcindi? cur Tauricæ Cherſoneſi in Sarmatia Iſthmus, prædictis iſtis etiam anguſtior, etiam nunc durat? Item & alii, qui paſſim in mari interno viſuntur, hic duum milliarium, ille unius, alius minoris etiam intervalli, cur nunquam per ejuſmodi vim fuêre rupti? an una ſola Sicilia, per xx. millium Iſthmum Italiæ connexa, fatum hoc neceſſario pati debuit, ceu fragili conſtans vitro? Sed quis porro credat tam pulchrum tam abſolutum, tamque admirandum opus; cujuſmodi eſt portus Meſſanenſis, quem Deus omnium rerum ſummus artifex tanquam in circino tornaviſſe videtur, caſu quodam ſuperaſſe tam ingentem vim, qualis oportet fuerit in ejuſmodi ruptura? Tum abyſſus ille profunditatis, qui eſt in hoc freto, poteratne violentia alicujus diruptionis inter utramque terram infundi? Sane ego certo ſtatuo, Siciliam omni ævo fuiſſe inſulam, poſtquam à Deo condita fuit. *Valguarnera* tract. de primis Sicil. incolis.

Pompeius devictis Hiſpanis.] Non hoſtica trophæa modo, verum & corporis ſui ipſius ſimulachrum atque effigiem, factis monumentum ſuis; multum hercle diſſimilem illi, quam poſtea Mithridatico bello patrato ex margaritis dedicavit, conſecravitque; ſi quidem Plinio credimus, ita porro cum Pompeii perſona delitiganti lib. XXXVII. cap. II. E margaritis, Magne, tam prodiga re,

& fœmi-

Ipſum Mare Ponticum dulcius quam cetera. *Servius. Priſcianus. Macrobius.*

Equis paria operimenta erant, quæ lintea ferreis laminis in modum plumæ adnexuerant. *Servius.*

Rebus ſupra votum fluentibus. *Idem.*

Ænum, & Maroneam, & viam militarem. *Idem.*

Impediebant juſſa nautarum. *Idem.*

Nihil ſocordia claudebat. *Donatus.*

Ut

& fœminis reperta, quam gerere te fas non ſit, hinc fieri tuos vultus? ſic te pretioſum videri? Nonne illa ſimilior tui eſt imago, quam Pyrenæi jugis impoſuiſti? Sed commonefaciendus eſt lector, binas hic voces perperam in ſingularem coaluiſſe, hujuſmodi me menſore ſpatio diſterminandas; Pompeius de victis Hiſpanis, &c. *Douza.*

Mare.] Non ita falſum quam cætera. *Mare Ponticum dulcius.* Sic locutus eſt Tacitus cum dixit: *Quanto violentior cetero mari Oceanus.* Ad hunc autem autoris noſtri locum videtur reſpexiſſe Iſidorus, cum ait lib. 13. cap. 16. de ſinu Pontico: Quod mare ex multitudine fluminum, dulcius quam cetera, nebuloſumque, & brevius eſt, &c. & fortaſſe totum fere caput ex Salluſtio deſcriptum eſt. *Vrſin. Mare Ponticum, &c.* Cauſſa eſt multitudo amnium dulces aquas inferentium. Id quod & Iſidorus videtur ex Salluſtio obſervaſſe lib. 13. Pertinet hoc fragmentum, ut & alia ad lib. 4. in quo de Ponto & Mæotide ſcripſerat luculenter, quem & in deſcriptione oræ maritimæ ſe ſecutum ait Feſtus Avienus:

Interrogaſti, ſi tenes, Mæotici
Situs quis eſſet æquoris. Salluſtium
Noram id dediſſe, dicta & ejus omnibus
Præjudicatæ auctoritatis ducier
Non abnuebam. ad ejus igitur inclutam
Deſcriptionem, quâ locorum formulam
Imaginemque expreſſor efficax ſtili,
Et veritatis penè inobtutûs dedit
Lepore linguæ, multa rerum junximus
Ex plurimorum ſumpta commentariis.

Equis paria operimenta erant, &c.] Credo Tigranis equitatum deſcribi à Criſpo; ſuper quo Plutarchum conſule in vita Luculli. De Cataphractis vide ſupra p. 473. & ſeq.

Rebus ſupra, &c.] Pompeii res proſperas, uti opinor, deſignat.

Aenum.] Ænos urbs Thraciæ ab Ænea condita. Ita vocant Plinius, Mela, Servius, ad illud Virgilii:

——— *Feror huc & littore curvo*
Mœnia prima loco, fatis ingreſſus iniquis,
Aeneadeſque meo nomen de nomine fingo.

Dionyſius tamen Æneam vocat. De Maronea Plinius lib. 4. *Coler. Aenum.* Ænus Αἶνος, Thraciæ opidum liberum, cum Polydori tumulo, ut Plinius habet. Hoc aliquando Poltiobria Πολτοβρία, dictum fuit Strabone teſte. Poltymbria Πολυμβρία, habet Stephanus. cui quoque Abſynthus dicitur. Oeno hodie dici, Niger aſſerit. Inos & Ygnos legit Leonclavius. Aliam ab hac Ænum habet in Thracia, Suidas; ab Æno Gogii fratre cognominatam. Ænos Stephano Theſſaliæ urbs eſt. Apud Locros Ozolos quoque. Et circa Thapſacum, ad Euphratem fluvium. *Ortel.*

Maronea.] Μαρώνεια, Thraciæ urbs

Ut tanta repente mutatio non ſine Deo videretur. *Idem.*

In ore gentibus agens, populo, civitati. *Idem.*

Preſſi undique multitudine. *Idem.*

Hunc igitur redarguit Tarquitius. *Idem.*

Dein

Ptolemæo. quæ prius Ortagurea, Plinio teſte, appellata fuit. Et ab Homero Iſmarus, Ἴσμαρος, dicta, ut Heſychius & Suidas auctor eſt; item Iſacius, in Lycophronem, an recte, neſcio. Plinius certe duas diverſas Thraciæ urbes facit. Hanc Maroneam, Hipparchiam poſtea dictam fuiſſe, legitur in Diogenis ad hujus cives epiſtola; quæ inter Laconicas habetur. Hodie Marogna vocatur, ut Sophianus & Niger docent, aut Marolia, ut placet Leunclavio. *Ortel.*

Vt tanta repente mutatio non.] Non procul hinc locum habuiſſe ſuſpicor id Fragmenti, quod habes ſupra: Et ei voce magna vehementer gratulabantur. Putoque de Pompeio agi à bello Piratico reduce, de quo hunc in modum Plutarchus: αἰσθόμενοι δὲ πάντες ἐξεχύθησαν εἰς τὴν ὁδὸν, ὥστε καὶ ἡμερῶν ὀλίγων ἐμπέμψαντες αὐτὸν. ἐποίει δὲ τὴν χαρὰν, τὸ παρ' ἐλπίδα τὸ μεταβολῆς πάχος, ὑπερβάλλουσαν ἀφθονίαν τῶν ἀγορᾶς ἐχόντων. Id eſt, Qua re nunciata, obviam effuſi ſunt omnes, quaſi non paullo ante eum emiſiſſent. Faciebat inexpectata converſionis celeritas gratulationem, foro omnium rerum venalium copia ſuperfluente. Niſi ſi quis gratulationem iſtam à revorſione ejus ex Africa factam intelligi malit; unde domito Domitio; capto Iarba; Regnis, Regumque negotiis compoſitis victor in Italiam revocatus à Sulla: qua de re ſic idem ſcriptor: πυθόμενος δὲ πέλησῆ, καὶ πάντας ἀνθρώπους αἰσθανόμενος δεχόμενος καὶ προπέμπον τὸ Πομπήϊον ὡρμημένους μετὰ δύναμις, ἔπασθεν ὑπερβαλέσθαι. καὶ φθάσας ἀπήντησεν αὐτῷ, &c. Hoc eſt, Poſt quum omnes adverteret (Sulla) ad excipiendum benigne Pompeium, & procedendum obviam effuſos, tetendit eos vincere, progreſſuſque prodiit illi obviam, &c. Sed omnium veriſimillimum iſtud, quod, quum legitimo ſtipendiorum tempore expleto (qui mos R. Equitibus erat) equo & ipſe ad Cenſores adducto, reddiraque militiæ ratione, ejus peteret vacationem. Quo tempore ab altero Cenſorum, natu major qui erat, interrogatus his verbis: Quæro ex te, Magne Pompeie, ecquid omnia ſtipendia impleveris? Pompeius alta voce reſpondit: Omnia ſe impleviſſe; & quidem ipſo ſemet Imperatore, ad quam vocem populum frequentem acclamaſſe teſtatur Plutarchus; nec ſedari præ lætitia clamores potuiſſe, conſurgentibus pariter Cenſoribus; à quibus honorifice demum, affectante univerſa plebe, eique cum maximo plauſu gratulante etiam deductus eſt domum. *Douza.*

In ore gentibus agens.] Et hoc diſſentaneum non eſt, ut de laudatiſſimo illo, ac vere Magno Pompeio ſcriptum habeatur. *Douza.*

Hunc igitur, &c.] Ibidem Donatus Salluſtium, cum de deſcriptione Celtiberiæ loqueretur, ita ſcripſiſſe tradidit. fortaſſis legendum eſt, Tarquitius, de quo in bello Sertoriano, pro Tarquinius. *Carrio.*

Dein

Dein campi Themyſcirii; quos habuere Amazones à Thanai flumine incertum quamobrem digreſſæ. *Servius.*

Vbi eum tota concione ab exercitu cogit diſcedere, dicit ſe ejus opera non uſurum; eumque ab armis dimittit. *Idem.*

Et Metello procul agente longa ſpes auxiliorum. *Idem.*

More equeſtris prœlii ſumtis tergis atque redditis, & egreſſi ád faciliores ictus loco cedebant. *Idem.*

Caſtra ſine vulnere introitum. *Idem.*

Multos tamen ab adoleſcentia bonos inſultavit. *Idem, & Donatus.*

Coſa.

Dein campi Themyſcirii.] Varia loci hujus apud Servium lib. XI. Æneid. exſtat ſcriptura. in quibuſdam enim legitur, Dein campi Theſmiſcirei: cæteris cum hac noſtra lectione conſentientibus. in aliis vero, Dein campi Threïſſi, quos habuerunt Amazones ab flumine, incertum, quam ob cauſam digreſſæ. primum autem illud quod expreſſimus, & antiquius eſt, & cum Salluſtiana oratione magis convenit. niſi quod, pro Threïſſi, aut Theſmiſcirei, voce paullulum immutata ſcribendum eſt, Themyſcirii: Amazones enim campos Themyſcirios inſediſſe nemo neſcit. *Carrio.*

Amazones.] Hæ, uti creditum veteribus, Scythiam primum juxta Tanain, & inde prope Thermodoonta habitarunt. Fuere & tales, ſi credimus Diodoro, ad mare Hyrcanum & in Libya. Hodieque prope Angolam in Africa ex mulieribus totum cõſiſtere regnum aſſeverant, qui viderunt, maſculum omnem natum occidere: cum Peregrinis rem habere. In America quoque hodie Rio de las Amazones. Quamvis itaque Strabo exactiſſimus autor lib. XI. neget unquam Amazones fuiſſe, non tamen conſtante ſibi tota antiquitate rejiciendum videtur, cum & noſtra tempora idem confirment.

Vbi eum tota.] Idem Servius lib. XII. Æneid. Salluſtium hæc de Appio dixiſſe memorat. quamquam explicatio potius verborum Salluſtii, quam ipſa Salluſtianæ orationis verba eſſe videantur. *Carrio.*

Longa ſpes.] Longa ſpes, eodem Servio lib. X. Æneid. interpretante eſt ſpes longe poſita. *Idem.*

Equeſtris prœlii ſumtis, &c.] Ita enim bina iſtæc Fragmenta mala (uti appareat) manu divulſa rurſus in unum conglutinari poſſe de argumenti ſimilitudine conjectare lubet; traductis alio verbis illis: Caſtra ſine volnere introitum: quæ nunc media (ſi diis placet) interjecta leguntur. Ceterum reciprocam iſtam, acceſſim, & receſſim equeſtri prœlio, quaſi ſerra velitandi rationem explicat idem multo clarius nobis in Iugurtha; de Numidarum equitatu loquens: Quibus illi freti, non (uti equeſtri prœlio ſolet) ſequi, dein cedere, ſed advorſis equis concurrere, implicare, ac perturbare aciem. *Douza.*

Multos tamen, &c.] Tribus in locis verba hæc Salluſtiana adducuntur. primo à Donato, in Eunuch. act. II. ſc. II. eo quo à me edita ſunt modo. dein à Servio libro decimo Æneid. nonnihil diverſe: multos à pueritia bonos inſultaverat.

Coſa. *Servius.*

Equis, atque armis inſignibus. *Idem.*

Feſſus in Pamphyliam ſe receperat. *Idem.*

Profectus quidam Ligus ad requiſita naturæ. *Quintilianus.*

Apud latera certos collocaverat. *Servius.*

Apertæ portæ, repleta arva cultoribus. *Idem.*

Hiſpaniam ſibi antiquam patriam eſſe. *Idem.*

Lyciæ, Piſidiæque agros deſpectantem. *Idem.*

Sorte ductos fuſti necat. *Idem.*

Omnis

taverat. poſtremo ab eodem Servio l. x. multos ab adoleſcētia bonos inſultaverat, id eſt, inquit, impetū fecerat. *Carrio.*

Coſa.] Coſa civitas Tuſciæ, quæ numero ſingulari etiam ſecundum Salluſtium dicitur. Servius lib. x. Æneid. *Idē.*

Equis atque, &c.] Sic & ſupra: Equis & armis decoribus cultus. De Pompeio loqui videtur, Sullæ Dictatori à victoria obviam accedente: quam rem ita commemorat Plutarchus: γνὺς ὁ Πομπήϊος ἐγγὺς ὄντα, παρήγγειλε τοῖς ἡγεμόσιν ἐξοπλίζειν, καὶ διακοσμεῖν τὴν δύναμιν, ὡς κάλλιστη τῷ αὐτοκράτορι, καὶ λαμπροτάτη φανείη, id eſt, Cum (Sullam) appropinquare Pompeius certior factus, Legatis imperat, ut exercitum arment, & inſtruant, quo quam plucherrimam ſpeciem præbeant Imperatori. *Douza.*

Feſſus.] Idem Servius IIX. Feſſus, inquit, hic eſt egens conſilii: nam corpore fatigatū dicimus, animo feſſum. *Carrio.*

Apud latera, &c.] Certus aut velocem ſignificat aut fidelem, aliquando etiam firmum, ut ait Salluſtius, apud latera certos collocaverat. Servius lib. I. Æneid. *Idem.*

Hiſpaniam.] Ibidem, patria, inquit, id eſt, civitas in provincia eſſe poteſt, non tamen ut ipſa provincia patria ſit, licet in Salluſtio lectum ſit, Hiſpaniam ſibi antiquam patriam eſſe: ſed *illic* ad rem, non ad veritatem. idem lib. III. (Hiſpaniam ſibi patriam eſſe) provinciam pro patria poſuit. *Carrio.*

Lyciæ.] Λυκία, Ptolemæo & cæteris: Aſiæ regio eſt. Mylias Μυλίας, olim dicta fuit, etiam Ogygia Ὠγυγία, Stephano teſte. Incolas Termilas Τερμίλας vocatos, ſcribit Herodotus: Τρεμίλοι. Tremili Stephano. Trimilis ergo eſt apud Liberalem: & Solymos Σόλυμοι, apud eundem Stephanum. Regionem novo vocabulo Bricquia appellari tradit Girava. *Ortel.*

Piſidiæ.] Ciliciæ regio, Ptolemæo, quæ Turcis Varſacili, ut ait Leunclavius. *Idem.*

Sorte ductos fuſti necat.] Puto legendum, eductos, accipiendumq; de ſevera ac militari Craſſi diſciplina, qua idem in fugitoribus coërcendis uſus, ex duabus Memmianis Legionibus contra edictum Imperatoris in hoſtem (Spartacum) pugnare auſis, profligatiſque; quingentos primos, unde initium fugæ factum fuerat, ſorte eductos decimari præcepit. Quod vetus ſupplicii genus intermortuum, ac deſitum jampridem, poſtliminio in caſtra Romana reductum à Craſſo. Auctor Plutarchus in ejus vita. *Douza.*

Omnis, &c.] Sint ne hæc certa Salluſtianæ

Omnis Italia coacta in anguſtias ſcinditur in duo promontoria, Bruttium, & Salentinum. *Idem.*

Italia plana ac mollis. *Idem.*

Qua tempeſtate ex Ponto vis piſcium erupit. *Idem, & Scholiaſtes Iuvenalis.*

Introrſus prima Aſiæ Bithynia eſt, multis antea nominibus appellata. Ipſa enim eſt & major Phrygia. *Servius.*

Sed

Iuſtianæ orationis verba, vehementer dubito.

Bruttium & Salentinum.] Iapygium Promontorium, ut Ptolemæus, vel, ut Plinius habet, Acraiapygia. Idem à Salluſtio, & Ptolemæo quoque Salentinum Σαλεντῖνη, dicitur, Plinius addit hic Italiam longiſſime in maria excurrere. Pomponius Sale tantum (niſi locus mutilus ſit) vocat. Cabo de S. Maria appellatur Leandro: ſic quoq; Mayvella: S. Maria de Finibus terræ nempe. C. de Leuca, Collenutio. Stalatum indigenæ appellant, inquit Barrius. *Ortel.*

Italia, &c.] Dubito num legi debeat: Italia plana ac humilis. Virg.

——— *Humilemque videmus*
Italiam.

Italia plana, &c. Guntherus Poëta:

——— *Campos ac plana jacentis*
Proſpicit Italiæ.

Idem lib. 2. Zonæ formam habere ait Italiam: (*inde*

Hæc Apennini rigidis hinc rupibus,
Alpibus aëriis preſſa atque coërcita
tellus (*guram.*
Longa, ſed anguſtam zonæ ſortita fi-

Qua tempeſtate, &c.] Huc reſpexit Tacitus lib. XII. cum ſcripſit. Quippe Byzantium fertili ſolo, fecundoque mari, quia vis piſcium in Pontum erumpens, & obliquis ſubter undas faxis exterrita, omiſſo alterius litoris flexu, hos ad portus defertur. *Vrſin.* *Qua tempeſtate.* Etiam citatur à veteri Scholiaſte Iuvenalis, qui ſic ſcribit: Qui in Ponto & Mæotide capiuntur piſces immanes & pingues ex ipſa tarditate, quoniam quando gelat, in glacie hærent. Salluſtius: Itaque tempeſtate piſcium vis ponto erumpit. Plinius lib. 9. cap. 15. Piſcium genus, omne maxima celeritate adoleſcit, maxime in Ponto. Feſtus Avienus:

Qua piſcoſa jacet ſpacio porrecta Propontis. *Coler.*

Introrſus prima, &c.] An vero cuiquam dubium eſſe poteſt, quin hinc mutuatus Bithyniæ ſuæ deſcriptionem Iſidorus? unde & hoc Criſpi Fragmentum (id quod ſupra in Corſicæ, ac Sardiniæ topographia præſtitimus) haud mediocri ſupplemento ſuccenturiari poſſe videtur, facie verborum nonnihil immutata; quæ ita apud eum Sarcinatorem conſuta leguntur: Prima Aſiæ minoris Bithynia in Ponti exordio ad ſolis Orientis partem adverſa Thraciæ jacet, multis antea nominibus appellata. Nicomedia urbs in ea eſt, ubi Hannibal fugiens veneni hauſtu animam exhalavit. Quorum poſtremam particulam de Iuvenalis floſculis decerptam, eſt veriſimile, ita de Mario ſcribentis.

Si circumducto captivorum agmine, &
omni (*mam,*
Bellorum pompa, animam exhalaſſet opi-
Cum de Teutonico vellet deſcendere curru.

Videtur autem Salluſtius à Bithyniæ deſcriptione exorſus, cauſſas porro ſummatim ſolens expoſuiſſe belli à Romanis ſumti advorſus Mithridatem, per Nicomedem Bithyniæ Regem (id quod ex Epiſtola illa Pontici Regis didicimus) ipſorum maxime inſtinctu, armis laceſſitum. *Douza.*

Sed Mithridates extrema pueritia regnum ingreſſus, matre veneno interfecta. *Idem.*

Exercitum vertere. *Idem.*

Creta altior eſt, qua parte ſpectat Orientem. *Idem.*

Se regibus devovent, & poſt eos vitam refutant: adeo, illis ingenita eſt ſanctitas regii nominis. *Idem, & Philargyrius.*

Dum inferior omni via graſſaretur. *Iohannes Grammat.*

Narbone concilia Gallorum. *Pompeius in artem Donati.*

Poſt

Introrſus prima Aſiæ Bithynia. Recte doctiſſimus ac Nobiliſſimus Douſa fragmentum hoc Salluſtii apud Iſidorum auctius exſtare odoratus erat, nam ita ut edidimus, legitur apud Servium quem habemus liberalitate Cl. Petri Danielis. ſed Iſidori locum non pigebit aſcribere, ut mendum, quod ei jamdudũ inhæſit, eluatur. Prima Aſiæ minoris Bithynia, in Ponti exordio, ad ſolis Orientis partem adverſa Thraciæ jacet, multis antea nominibus appellata: nam prius Beritia (lege Bebritia) dicta, deinde Mygdonia: mox à Bithynio rege, Bithynia appellata, ipſa eſt & major Phrygia. Val. Flaccus lib. IV.

Proxima Bebricii raduntur limina regni,
Pingue ſolum, & duris regio non invida tauris.

Ceterum cum Servius citet hæc Criſpi, ut doceat Bithyniam, & Bebriciam dictam, nullaque ejus rei in fragmento hoc exſtet mentio: non dubito Salluſtium augere hoc pacto: Igitur introrſus prima Aſiæ Bithynia eſt, multis antea nominibus appellata. Ipſa enim eſt & major Phrygia, prius Bebricia dicta, mox à Bithynio regio Bithynia. *Putſch.*

Exercitum.] Ibidem Servius interpretatur, vertere, dictum eſſe pro conſiderare. *Carrio.*

Se regibus.] Duo hæc fragmenta ſeorſum apud Servium lib. IV. Georg. exſtantia, orationis ſeriæ ſuadente conjunxi; vere an falſe, nihil laboro. certe veriſimiliter. quamquam prius de Celtiberis, poſterius vero de Parthis & Medis Salluſtium protuliſſe, Servius aſſerere videatur. *Carrio. Se regibus devovent.* De Parthis loquitur, ſi bene ſuſpicor. Philargyrius antiquiſſimus Virgilii interpres, de Parthis: His autem gentibus, ait Salluſtius, adeo ingenita eſt ſanctitas religionis. ubi emendandum ex eopſe Salluſtii loco: Sanctitas regii nominis. *Coler.*

Dum inferior, &c.] Senſus efflagitare videtur, ut pro via, vi reſcribamus. *Douza.*

Narbone.] Narbo ob id Martius nuncupatus, quod in eum Cæſar Dictator colonos ex Martia legione milites deduxiſſet. Cicero ſpeculum & propugnaculum Italiæ appellavit. Plinius ait Coloniam fuiſſe decumanorum: Et Mela inſuper Atacinorum. Sita eſt ad oſtia Atacis fluminis XII. m. p. à mari diſtans, hodieque & munitiſſima & pulcherrima civitas, tum & Archiepiſcopali ſede aliiſque ornamentis clara. Olim quoque pulcherrimo epithero eam affecerat Martialis, qui & Paternam dixerat, modo codicis manu exarati lectionem ſequamur nobis à Scriverio indicatam:

Docti Narbo Paterna Votieni.

Vulgo enim dicitur:

Docti Patria Narbo Votieni.

Sed firmat lectionem ſcriptam iſta præſertim

Poſt defectionem ſociorum & Latii. *Donatus.*

Ad Iovis mandem noſtra. *Idem.*

Morbi graves ob inediam inſolita veſcentibus. *Idem.*

Atque

ſertim Epigraphe: COL. IVL. PATERNA. NARBO. Iulia Paterna videlicet, ut intelligeretur Iulii Patris Dictatoris non Iulii Filii, id eſt, Octaviani, auſpiciis deductam. Martialis verſus hi ſunt:

Quem pulcherrima jam redire Narbo,
Docti patria Narbo Votieni,
Ad leges jubet annoſque faſces.

Lymphatur quodammodo in ejus laudibus Sidonius Apollinaris:

Salve Narbo potens ſalubritate,
Vrbe & rure ſimul bonus videri,
Muris, civibus, ambitu, taberuis,
Portis, porticibus, foro, theatro,
Delubris, Capitoliis, monetis,
Thermis, arcubus, horreis, macellis,
Pratis, fontibus, inſulis, ſalinis,
Stagnis, flumine, merce, ponte, ponto,
Vnus qui venerere jure divos
Lenæum, Cererem, Palem, Minervam,
Spicis, palmite, paſcuis, trapetis.

Ibidemque ſtatim ſubjicit:

Non tu marmora bracteata utrimque,
Non teſtudinis Indicæ nitorem,
Non ſi quas eboris trabes, refractis
Roſtris, Marmarici dedere barri,
Figis mœnibus, aureaſque portas
Exornas Aſaroticis lapillis:
Sed per ſemirutas ſuperbus arces
Oſtendens veteris decus duelli,
Quaſſatos geris ictibus molares,
Laudandus pretioſior ruinis.

Nam furore Gothorum & Attilæ etiam immanitate exultam Annales teſtantur. De mœnibus ergo urbiſq; paſſim ruderibus, quod innuit Sidonius, nos quoq; alibi in Carmine fide oculata retulimus. Innumeri enim cum Inſcriptionibus antiquis exteriori murorum orbitæ ita impacti ſunt lapides, ut eminus quidem adſpici, vix tamen adiri aut legi, ob aquæ & foſſæ circumductæ profunditatem, poſſint. Ideoque ſcripſimus:

Aucta auro contra pretioſis mœnia ſaxis.

Inferioris ævi ſcriptores, inter quos Ammianus Marcellinus, Cluſæ hîc meminiſſe reperio. At Ammianus: In Narbonenſi Cluſa eſt Narbona & Toloſa, quæ principatum urbium tenent. *Pontanus.*

Sociorum & Latii.] Vide ſupra.

Ad Iovis mandem noſtra.] Ita & in Donato, exemplaribus noſtris, inſcita prorſus, ac perplexabili ſententia, imo nulla potius. ita ut dubium mihi non ſit, quin, (Id Iovi mandem noſtro,) debeat emendari. quaſi dicas: Iuppiter iſta viderit: vel, Hæc Deo ſint curæ, qui ſupra nos negotium curabit. Sic & Martialis ſuppalpans Domitiano:

Hoc ſatis eſt; ipſi cetera mando Deo.
Douza.

Morbi graves, &c.] Credo utique de exercitu Mithridatis agi Cyzicum obſidente, eo uſque inediæ redacto, ut ne humanis quidem carnibus abſtinerent; alii, pecorum in morem, herbis radicibuſque evulſis uterentur pro cibo. unde & gravium morborum & peſtilentiæ cauſſæ, eo magis, quod itinera terreſtria, qua commeatus ſubvehi poſſent, omnia à Lucullo obſeſſa circumquaque; & aquæ, per anni tempus hiemantes, maritimas importationes præpedirent. Quam incommoditatem obſeſſor ipſe Cyzicenus queſtus erat ſupra, in Epiſtola ſua ad Arſacem; ubi in hunc modum res, ita ut geſta erat, quam breviſſime enarratur: Apud Cyzicum, magno cum exercitu, in obſidione moranti frumentum defuit, nullo circumadnitente, ſimul hiems mari prohibebat. Quid enim? potuitne brevius? *Idem.*

Atque ea cogentes non coactos ſceleſtos magis quàm miſeros diſtringi. *Idem.*

Graviori bello, quo prohibituri venerant ſocii, frigere. *Idem.*

Nam quidem Pyrrho, Hannibali, æquor & terra. *Idem.*

Nam Sullæ dominationem audebat. *Idem.*

Neque eſt defenſus dominationum Sullæ. *Idem.*

Neu quis miles, neve pro milite. *Servius.*

Ex inſolentia avidus malefaciendi. *Idem.*

Tergis vinciebant. *Idem.*

Charybdis, quæ forte illata naufragia ſorbens gurgitibus

Frigere.] Lege forſan, afflixere.

Pyrrho.] Vide ſupra p. 406.

Hannibali.] Vide ſupra 211.

Neque eſt defenſus.] Nec eſt defeſſus dominationum Sulla. Videtur ſumptum ex aliqua Oratione. *Coler.*

Charybdis.] Servius lib. Æneid. Charybdis, inquit, ſecundum Salluſtium circa Tauromenitanum egerit litus. verba autem Salluſtii, quæ à Servio abſunt, primus è ſchedis viri omnis antiquitatis ſtudioſiſſimi, juxta ac peritiſſimi Petri Danielis in lucem dedit amicus noſter Joſeph. Scalig. de quo illud habeo affirmare, plus eum in Græca quam Latina lingua, externa, domeſtica antiquitate, omni denique omnium artium encyclopædia memoria tenere, quam quiſquam eorum qui ſe doctos & eſſe, & dici volunt, hac quidem ætate, ignoret. Hæc autem Salluſtiana Silius in librum ſuum XIV. ita tranſtulit:

Et qui correptas ſorbentem vorticis hauſtu,
Atque iterum è fundo jaculantem ad ſidera puppes
Tauromenitana cernunt de ſede Charybdin.

Sic enim liber Colonienſis: non Tauromenitana. Strabonis locum, qui de Salluſtiano ad verbum expreſſus eſt, pæne me fugit apponere. eſt igitur hic: Δείκνυ]ῆ δὲ καὶ ἡ χάρυβδις μικρὸν ὑπὲρ τῆς πόλεως ἐν τῷ πορθμῷ, βάθος ἐξαίσιον, εἰς ὃ αἱ παλίρροιαι τοῦ πορθμοῦ καταγνύουσι δίφυῶς τὰ σκάφη τραχηλιζόμενα μετὰ συροφῆς, ἐ δίνης μεγάλης, καταποθέντων ἢ, καὶ ἀφαλυθέντων τὰ ναυάγια ὑποδεχομένη πρὸς ἠόνα τῆς Ταυρομενίας, ὡς καλοῦσιν ἀπὸ συμπτώματος τοῦτο κρημνόν. *Carrio. Charybdis, &c.* Quo loco notandum raram ſignificationem in voce Naufragia; quæ pro quaſſarum, & quaſi aſſulatim dedolatarum navium fragminibus, laceriſque armamentorum reliquiis poſita; recte. Ceterum reſcribendum: Per millia ſexaginta: eodemque etiam referendum videri alterum illud libri 4. quod habes ſupra: Vbi ſe laniata navigia fundo emergunt. *Dorza. Charybdis.* Hæc Poëtarum carminibus celebris, nihil aliud quam mare vorticoſum, & quaſi in hiatum deſcendens. Hinc Didymus Homeri Scholiaſtes: Χάρυβδις παλαίστης βάθος ἀναπτηνὸν, id eſt, Charybdis, gurges, quo mare abſorbetur. Cæterum in ipſo Freto Siculo hanc Charybdin fuiſſe ſatis conſtat. De ea ita Tzetzes ad Lycophron. Ἡ Χάρυβδις καὶ ἡ Σκύλλα νησίον

bus occultis millia ſexaginta Tauromenitana ad litora trahit. *Idem.*

Saguntini fide atque ærumnis incluti per mortalium ſtudium majores quam opibus, quippe quis etiam tum ſemiruta mœnia, domus intectæ, parieteſque templorum ambuſti manus Punicas oſtentabant. *Hieronymus in Habacuc.*

Apud

πλησίον εἰσίν· ἡ μὲν γὰρ Χάρυβδις πρὸς Μεσσήνῃ ἐστὶ, ἥδε Σκύλλα πρὸς τῷ Ῥηγίῳ. Id eſt: Charybdis & Scylla vicinæ inter ſe ſunt, Charybdis enim eſt circa Meſſanam, Scylla vero circa Rhegium. Audi præter Strabonem libro VI. Senecam Epiſt. LXXIX. Charybdis an reſpondeat fabulis mihi perſcribi deſidero. Et ſi forte obſervaveris, fac nos certiores, utrum uno tantum vĕto agatur in vortices, an omnis tempeſtas æque mare illud contorqueat: & an verum ſit, quicquid illo freti turbine abreptum eſt, per multa millia trahi conditum, & circa Tauromenitanum litus emergere. A Siculis hodie Calopharum, teſte Fazello, dicitur, quod Latine bonum ſive pulchrum lumen eſt; ob id, quod ad proximum brachium S. Rainerii, curvum litus altera ſit ſpecula, quæ cautum prætervigaturis contra vicinæ Charybdis minas lumen prærigit. Atque hoc non, ut tradit Homerus, ſingulis diebus ter abſorbet ingenti gurgite revomitque aquas, ſed quoties vehementiori ventorum flatu fretum concitatur, maxime vero Auſtro. Vnde etiam Silius lib. XIV.

Auſoniæ pars magna jacet Trinacria tellus
Vt ſemel, expugnante Noto, & vaſtantibus undis,
Accepit freta, cæruleo propulſa tridente.

Etenim, quum longe impetuoſior velociorque ſit undarum fluxus ab ſeptentrionibus in Auſtrum, quam hinc refluxus verſus ſeptentriones; ſi quando vehementiores flatus ab Auſtro exoriantur; ea ſcilicet geminata & ſibi invicem obvia in anguſto freto, vis, hinc venti illinc fluxus, ita aquas comprimit & inter ſe collidit, ut in ſublime evehantur; rurſumque ingenti ſua mole ac pondere in imum dehiſcant, non tamen in tantum, juxta Poëtam Tibullum: uti,

—— *Interrupto nudetur gurgite pontus.*

Atque ita navigia præcipue minora abripiuntur, quæ tandem in Tauromenitanum litus deferuntur: non equidem per ſubterraneos quoſdam ſpecus, ſed vehementioris fluxus, è Septentrionibus in meridiem provolutione: quia hucuſque fluxus refluxuſque freti ab Vaticano Italiæ promontorio per LXX. fere millia paſſuum ſe extendit. Itaque Thucydides, antiquiſſimus juxta & rerum graviſſimus autor, libro IV. non unum locum, ſed totum fretum Charybdin appellavit. *Cluver.*

Tauromenitana.] Tauromenia, Siciliæ Colonia, priſcis Naxus vocata; ut Plinius & Solinus teſtantur. Tauromenium Ταυρομένιον, habet Ptolemæus, & Paterculus. Taurus olim, locus vocabatur, Diodoro teſte 15. Vibius dicit, aliter Euſeboncora nuncupari. Naxon Schiſon hodie nominari, ſcribunt Fazellus, & Aretius. Tauromena Anonymus quidam. Tauromenium & Naxos, diverſa ſunt apud Strabonem. Col. Aug. Tauromen. eſt in Tiberii nummo. teſtis Goltzii Theſaurus. *Ortel.*

Apud

Apud Corduennos amomum & alii leves odores gignuntur. *Philargyrius in* IV. *Georg. Virgil.*

Quem trans ſtagnum omnis uſque ad flumen. *Idem.*

Repentè incautos agros invaſit. *Idem.*

Belli ſane ſciens. *Acron.*

Namque omnium ferociſſumi ad hoc tempus Achæi atque Tauri ſunt, quod, quantum conjicio, locorum egeſtate rapto vivere coacti. *Gloſſæ Iuvenalis.*

Atque ipſe cultus rei. *Acron.*

Triplici fluctu. *Servius Fuldanus.*

Charybdi mare vorticoſum. *Idem.*

Sed ubi tempore anni mare claſſibus patefactum eſt. *Idem.*

Sane

Apud Corduennos, &c.] Levis odor eſt ſuavis & fragrans, ut contra gravis. Valerius Flaccus lib. XIV.

Illic peſtiferas ſubter juga concava tor- (quet
Alter aquas Acheron, vaſtoque exundat hiatu, (pus,
Tumens & ſæva ſequitur caligine cam-
Linque gravem fluvium, & miſeris ſua fata colonis. Putſch.

Amomum.] Quodnam hodie ſit dubitatur, vide Matthiolum & Monardem.

Namque omnium.] De Taurorum crudelitate Lactantius lib. I. Erat lex apud Tauros inhumanam & feram gentem, uti Dianæ hoſpites immolarentur, & id ſacrificium multis temporibus celebratum eſt. *Idem.*

Tauri ſunt.] Tauri populi, in Sarmatia Europæa, Tacito 12. Annal. colunt Achillis curſum, ut ſcribit Euſtathius, & Procop. 4. Ædif. Sunt aliis Tauroſcythæ. *Taurinia* eorum regio vocatur, apud Stephanum, in voce Ψηνοί. & Taurio eorum urbs, à Suida. *Ortel.*

Triplici fluctu.] Græcis τριχυμία. Latinis Decumanus fluctus. atque hoc de Charybdi accipio, quam eandem intelligit Virgil. lib. III. divini operis.

Dextrum Scylla tenet, lævum implacata Charybdis
Obſidet, atque imo barathri ter gurgite vaſtos
Sorbet in abruptum fluctus.

Et Homerus:

Τὴν μὲν ὑπὸ λαῖφος χαρύβδις ἀναῤῥοιβδεῖ μέλαν ὕδωρ.
Τρὶς μὲν γὰρ τ' ἀνίησιν ἐπ' ἤματι, τρὶς δ' ἀναῤῥοιβδεῖ
Δεινόν.

Putſch. Triplici, &c.] Ita vocabant maximum fluctum, ut Latini Decumanum. Servius annotat Græcis dici τριχυμίαν. Heſychius: τριχυμία, ἡ ζάλη, ὅταν τρία κύματα εἰς ἓν συνάγηται καὶ συνάφθῃ. *Coler.*

Charybdi mare vorticoſum.] Scribo: Charybdis, mare vorticoſum. Plinius lib. III. cap. 8. ex Salluſtio: In eo freto eſt ſcopulus Scylla. Item: Charybdis, mare vorticoſum, ambo clara ſævitia. Seneca lib. IV. cap. I. de beneficiis: Turbinum motus vagus eſt & disjectus, &, ut Salluſtii verbis utar, vorticoſus. *Idem.*

Tempore anni mare, &c.] Hyeme enim non

Sane bonus ea tempeſtate contra pericula & ambitionem. *Idem.*

Simul immanis hominum vis ex locis invaſere patentes, cum & pacis modo effuſas. *Idem.*

Genua patrum advolvuntur. *Idem.*

Perrexere in Hiſpaniam an Sardiniam. *Idem.*

Quæ mapalia ſunt circumjecta civitati, ſuburbana ædificia. *Idem.*

Et onere turrium incertis navibus. *Idem.*

Traditur fugam in longinqua Oceani agitaviſſe. *Idem.*

Ad mutandum modo in melius ſervitium. *Servius ad primum Aeneidos.*

Magna vis hominum convenerat agris pulſa aut civitate ejecta. *Idem ibidem.*

Cum murum hoſtium ſucceſſiſſet, pœnas dederat. *Idem ad Eclogam quintam.*

Quippe vaſta Italia rapinis, fuga, cædibus. *Idem.*

Hi ſunt qui ſecundum pocula, & alias res aureas, diis ſacrata inſtrumenta convivio mereantur. * *Idem ad* VIII. *Aeneidos.*

In ſecunda feſtinas cohortes compoſuerat. *Idem ad* IX.

Iam repente viſus ſævire Taguns. *Idem ad* X.

Exuant armis equiſque. *Idem.*

Solas feſtinare. *Idem.*

Luſitaniæ gravem civitatem. *Idem.*

Ex parte cohortium præcipere inſtructa, & ſtationes locatæ pro caſtris. *Idem.*

Bellum quibus poſſet conditionibus deſineret. *Idem.*

In

non navigabatur, ſed appetente vere maria iterum aperiebantur.

Mapalia.] Vide ſupra.

Traditur fugam.] Exiſtimaverim hæc de Sertorio accipienda eſſe, & fortaſſe per extrema Oceani intelligendas inſulas fortunatas. Acron mihi idoneus auctor eſſe poſſit. Salluſtius, inquit, in Hiſtoriis tradit Sertorium victum voluiſſe fugere ad inſulas fortunatas. *Coler.*

Cum murum hoſtium.] Refero ad librum primum, ad iſta nempe: Sertorius portis, &c. *Putſch.*

Sin

In quis longiſſimo ævo plura de bonis falſa in deterius compoſuit. *Idem.*

Cultu corporis ornata egregio. *Idem.*

At Sertorius vacuus hieme augere copias. *Acro in Horatium.*

Sin vis obſiſtat, ferro quam fame æquius perituros. *Servius.*

Conſedit in valle virgulta nemoroſaque. *Idem.*

Paululum requietis militibus. *Idem.*

Qui nullo certo exilio vagabantur. *Idem.*

Nubes fœdavere lumen. *Idem.*

Sanctus alia. *Idem.*

Geronis. *Idem.*

Quæ cauſa fuerat novandis rebus. *Idem.*

Radicem montis exceſſit. *Statii interpres.*

Vt res magis quam verba gererentur, liberos parenteſque in muris locaverant. *Idem.*

Incerta eſt fortitudo dum pendet. *Idem.*

In quibus plauſtra ſedes ſunt. *Acro ad Horatium.*

Luxo pede. *Probus.*

Maurique vanum genus, ut alia Africæ, contendebant Antipodes ultra Æthiopiam cultu Perſarum juſtos & egregios agere. *Priſcianus.*

Et Perpennam forte cognoſcit mulio redemtoris. *Acro in Horatium.*

Omnium fluminum, quæ in maria, qua imperium Romanum eſt, fluunt, quam Græci τὸν ἴσον θάλασσαν appellant, maxumum eſſe Nilum conſentitur, proxuma magnitudine

Sin vis obſiſtat.] Reduco ad 3. Hiſtor. librum, de exercitu apud Cyzicum, fame confecto.

Antipodes.] Vti notum, illi dicuntur qui adverſa nobis urgent veſtigia, Cic. in Academ. Antipodes è regione nobis, è contraria parte terræ adverſis veſtigiis ſtant contra veſtigia. Idé dicit in Somn. Scip. eorũ partim obliquos, partim verſos, partim etiam adverſos ſtare nobis.

Luxo pede.] Id eſt, vacillanti. *Probus.*

Maximum eſſe Nilum.] Hoc præter Agellium teſtatur etiam Feſtus Avienus, elegantibus verſibus:

Non

dine esse Histrum scripsit Sallustius. *Agellius lib.* 10. *cap.* VII.

Ex omnibus quæ tractavimus, Æbuti Liberalis, potest videri nihil tam necessarium, aut magis, ut ait Sallustius, cum cura dicendum, quam quod in manibus est. *Seneca.*

Turbinum motus vagus est, & disjectus, & uti Sallustii verbis

Non olli compar quisquam fuit, incluta quanquam
Undique se totis eructent flumina terris.
Nilus & immensos ulnam dispergit in agros,
Et fovet invecto fatagurgite. Nilus honorem
Telluri reparat. Nilus freta maxima pellit.

Coler. Nilum antiquis Ægyptum dictam fuisse testatur Plinius eruditionis ingens Bibliotheca lib. v. cap. 9. Αἴγυπτον autem Hebræorum שיחור referre, notum est, unde Græci Sirin suum effinxerunt, quod eleganter demonstrat Dionysius ἐν περιήγ. cum dicit:

Ὃς δῆτοι Λιβύηθεν ἐπ' αὐτολίλω πυλὺς ἔρπων
Σῖριν ὑπ' Αἰθιόπων κικλήσκεῖ, οἵδε Σύριοι
Ἐννάειν τρεφθεῖσι μετ' ἄνομα Νεῖλον ἔθεντο.

Eadem de ratione Μέλας dictus, ideo nimirum quod nigro limo quotannis Ægyptum pinguefaciat. Vnde vero Nilus nominis originem acceperit, Iosephus Scaliger ingenue fatetur se ignorare, colligi tamen illud potest ex Pomponio Mela qui lib. 3. cap. 18. ita loquitur. In horum finibus fons est, quem Nili esse aliquibus credibile est, Nuhul ab incolis dicitur, & videri potest non alio nomine appellari, sed barbaro ore corruptius, (sive potius) corruptum. In quibusdam exemplaribus Neal scriptum invenimus, quapropter, optime, nisi fallor, divinavimus, sicuti Hebræi nomine ג נחל Nilum intellexerunt, ita & Græcos deinde ex Hebraico vocabulo τ Νεῖλον effinxisse. Quod facile fieri potuisse inde liquet, quoniam Græci aspirationem in mediis vocabulis non assumunt. Vocabulo autem illo insigniri Nilum, apud Hebræos ex Sacra Scriptura liquido apparet. Locus insignis est Ios. xv. ℣. 4.: atque inde pertransiens in Azemona & perveniens ad torrentem Ægypti. Fateor quidem inter autores non convenire, quis ille torrens sit. Nonnulli existimant fuisse torrentem Bezor. Septuaginta patres vertunt ad Rinocoluram, quos sequitur D. Hieronymus Epist. 129. ad Dardanum. Per torrentem autem, rivulum Nili quidam intelligunt. Sed falso. Cum ipsa Sacra Scriptura vocem torrentis per τὸ Sichor Paral. xiii. ℣. 5. & 1. Reg. 17. interpretetur. Neque novum est ab inundatione, & singulari undarum agitatione torrentem vocatum esse, cum & Tigris Persarum propter celeritatem à sagitta illorum lingua dictus, & ipse Euphrates ab inundatione. Quod ex Arabum Lingua doceri potest. Quibus فرط inundare significat, افراط autem inundationem, quod quidem nomen corruptum, postea in Græcorum Euphratem migravit. *Thys.*

Tigris.]

verbis utâ; vorticosus; cometarum autem, compositus, & certum iter carpens. *Idem.*

Sallustius, auctor certissumus, asserit Tigrim, & Euphratem uno fonte manare in Armenia, qui per diversa euntes longius

Tigris.] Τίγρις, Ptolemæo, & ceteris Latinis: etiam Straboni & aliis Græcis scriptoribus, Asiæ flumen celebre. Sylax Σύλαξ, quondam vocatum, scribit Eustathius. Sollax Σόλλαξ, habet Plutarchus: in opusculo de Fluminibus. Hidekel Hebræis dicitur, testis Ben. Ar. Montanus. Diglath Δίγλαθ, vocat eum Iosephus (& sic quoque hodie vocari scribit Masius) Diglito eum appellari, ex parte nempe, qua tardior fluit, Plinius auctor est. Thera Θήρα, vocatur in quodam oraculo Iuliano Apostatæ dato: ut habet Theodoritus 3. cap. 18. Ejus descriptio ampla exstat apud Trogum 42. Tegil hoc nominari, scribit Castaldus; & Sir, Pinetus: Set autem Ioseph. Barb. Postello (Morato) est. sic quoque in Itinerario Antonii Tenreri. Thevetus vult accolis Hideel, & aliis Derghele dici. Pasitigris Πασίτιγρις, à Plinio & Arriano dicitur pars Tigris, eo loco, quo bifidus factus, insulamque circumiens, denuo in se redierit. Ab incolis sic nuncupari, scribit Curtius 5. Apud ostia sic nominari tradit Strabo 15. cui suffragatur Arrianus in Indicis. Hujus meminit etiam Plutarchus in Eumene. Præter hunc Tigrim notissimum, habet Herodotus duos alios, in Armeniam influentes. Eustathius quoque in Paphlagonia Tigrim habet, ex Xenophonte, ut addit.

Tigris. تير id est, tiir, hodieque sagittam denotat Persis, sicuti & Curtius à celeritate, qua defluit, ita dictum, tanquam Sagittam antiquis ostendit.

Euphratem.] Est fluvius Mesopotamiæ, quem Strabo scribit ex Niphate monte Armeniæ magnum, profundum & celerem nasci: influere autem in mare Rubrum, prius tamen Babyloniam per medium dividere & Tigri conjunctum Mesopotamiam facere. *Euphrates.* Plinius: scinditur Euphrates à Zeugmate LXXXIII M. passus, circa vicum Massicen: & parte læva in Mesopotamiam vadit, per ipsam Seleuciam, circa eam præfluenti infusus Tigri. Ptolemæus: Ὀχίζεται εἰσὶ τὸ μὲν Βαβυλῶνα ῥέον, καὶ τὸ μὲν Σελευκείας, ὃν ὁ μεταξὺ καλεῖται Βασίλειος ποταμός. Id est, scinditur in eum alveum, qui per Babylonem fluit, & qui per Seleuciam, quorum medius vocatur regius fluvius. Medius ille fluvius, quem Βασίλειον ποταμόν, Regium amnem, Ptolemæus, & Polyb. lib. 5. τὴν Βασιλικὴν διώρυχα Regiam fossam vocari scribunt, est Arabum المَلِكْ id est, Almelic, cujus meminit Nubiensis Geographus. Chaldæi נהרמלכא id est, Naarmalcha appellant. Ammianus lib. 24: Ventum est hinc ad fossile flumen, Naarmalcha nomine, quod amnis regum interpretatur. Flumen autem regium dictum, quia regia cura effossum. Atque inde quoq; Chobar forsan dictus (cujus & in Ezechiele mentio) quod ille huic operi præfectus esset. Plinius: Sunt, qui tradunt Euphratem Chobaris præfecti operâ deductum, ubi eum diximus findi, ne præcipiti cursu Babyloniam infestaret: ab Assyriis vero universis appellatum Armalchar (*lege Naarmalcha*) quod significat regium flumen. Porro juxta Geographum Arabem Euphrates dividitur in quinque alveos, quorum unus

longius dividantur, ſpatio medio relicto multorum millium; quæ tamen terra, quæ ab ipſis ambitur, Meſopotamia dicitur. *Idem.*

Pelorum promontorium Siciliæ reſpiciens aquilonem, juxta Salluſtium dictum à gubernatore Hannibalis illic ſepulto, qui fuerat occiſus per ignorantiam regis, cum ſe ejus dolo crederet eſſe deceptum. *Servius & Iſidorus.*

Ariſtæus, uti Salluſtius docet, poſt laniatum à canibus Actæonem filium, matris inſtinctu Thebas reliquit, & Ceam inſulam tenuit, primo adhuc hominibus vacuam: poſtea, ea relicta, cum Dædalo in Sardiniam tranſivit, poſt delatus eſt Cumas. *Servius.*

Salluſtius

unus in Tigrin influit è regione Bagdad, reliqui quatuor infra Rahabam, (id eſt, Rehoboth. Gen. 36. 37.) ex Euphrate derivati merguntur in varios lacus. Primus eſt ab Oriente fluvius Tſatzar naviger, cui adjacet urbs cognominis à Bagdado diſtans novem millibus. Secundus eſt fluvius Almelic, i. e. Regius, ſex millibus à priore diſſitus, ad quem eſt Alcatſar, i. e. caſtellum filii Hobaira. Tertius ad Suram tédit. Quartus ad Cufam, quas urbes ad invicem diſtare ſcribit Beniamin itinere ſeſquidiei. *Bochart.*

Pelorum.] Pelorus, Πέλωρος, Ptolemæo Siciliæ promontorium. Cabo de la torre del Faro nunc Caſtaldo teſte. Della Martella Laurentio Ananienſi. *Ortel.*

Ceam.] Inſula in mari Ægæo.

Cumas.] Eſt Vrbs Campaniæ celebris. vide Cluver.

Ariſtæus.] Sicuti in fabulis eſt, juxta Pindarum, ex Cyrene Penei amnis filia, & Apolline editus. Nymphis poſtmodum à matre traditus nutriendus, à quibus, quum lac congelâre, mel atque oleum conficere didiciſſet, primus ea in uſum hominibus traduxit. Vnde à poſteris ut Deus cultus eſt, Arcadiæque regnum obtinuit, ſicuti autores ſunt Diodorus, Iuſtinus, Plinius, aliique.

Salluſtius duces laudat.] Vt de L. Scipione Sulla, Pompeius de D. Bruto caſtris collatis apud Mutinam obſeſſo. Sed, Reportarunt, malim. Et fortaſſe huc pertinuerit, quod habes ſupra: Caſtra ſine volnere introitum. Quod ipſum tamen ad Pompeii Epiſtolam Senatui inſcriptam, poſt victoriam de Bruto, quam dixi, referri oportere, poteſt, ut credam, hoc Plutarchi teſtimonio adductus: ἔλυσε γὰρ τὸν φόβον ἐπιστολὴ παρὰ Πομπηίου κομισθεῖσα, καταρρηκτὸς ἄνευ μάχης τὸν πόλεμον. ὁ γὰρ Βροῦτος, εἴτε παραδοὺς τῷ δυναμιν αὐτὸς, εἴτε παραδοθεὶς μεταβαλλομένης ἐκείνης, ἐνεχείρισε τῷ Πομπηίῳ τὸ σῶμα, &c. Id eſt: Hanc formidinem allatæ à Pompeio litteræ diſcuſſêre; bellum ſine certamine eſſe perpetratum. Brutus enim, quia vel exercitum ipſe tradidit, vel, tranſitionem ille quum faceret, proditus fuit, ſeque & vitam ſuam in Pompeii permiſit fidem. Addam corollarii vicem, hujuſmodi victoriæ genus, in re tamen diverſa, & quæ ad Venerem potius ſpectet, quam Martem, etiam præcipue Triumpho dignum cenſeri à Poëta Sulmonenſi: In qua (ut idem feſtiviſſime arguratus)

Salluſtius duces laudat, qui victoriam incruento exercitu deportarunt. *Idem.*

Cares inſulani populi fuerunt, piraticam exercentes, famoſi, victi à Minoë, uti Salluſtius, & Thucydides tradunt. *Idem.*

A Troja Capys Campaniam, Helenus Macedoniam, alii Sardiniam, ſecundum Salluſtium, tenuerunt. *Idem.*

Dardania à Dardano Iovis & Electræ filio, aut ſecundum Salluſtium, à Mida Dardanorum rege, qui Phrygiam tenuit. *Idem.*

Salluſtius Scyllam ſaxum eſſe dicit ſimile formæ celebratæ procul viſentibus. *Idem.*

In Sicilia eſt Enceladus, Othus in Creta, ſecundum Salluſtium. *Idem.*

Salluſtius ait, Hiſpanorũ morem fuiſſe, ut in bella euntibus juvenibus parentũ facta memorentur à matribus. *Idem.*

Orion, juxta Salluſtium, oritur juxta ſolis æſtivi pulſum. *Idem.*

In Flaminia eſt civitas, quæ Cale dicitur, & in Gallia hoc nomine, quam Salluſtius à Perpenna captam commemorat. *Idem.*

Getæ ſunt Myſii, quos Salluſtius à Lucullo dicit eſſe ſuperatos. *Idem.*

Trojanorum tempore invadendarum terrarum cauſſa fuerat navigatio, uti Salluſtius meminit. *Idem.*

Curri-

utcumque eſt, ſanguine præda caret. *Douza.*

Scyllam.] Scylla, Plinio ſcopulus in Freto Mamertino, inter Siciliam & Italiam. Scyllam & Scyllæum vocat Strabo. Hodie Scyllo dici, auctor mihi eſt Fazellus. Scylla, Brutiorum opidum, apud Melam, quod hodie Siglio nuncupatur, ut Leander tradit. Scylla nomen inſulæ deſertæ, circa Thraciæ Cherſoneſum, ut ex Plinio videtur. *Ortel.*

A Troia.] Servius lib. 1. Æneid. paulo aliter: A Troia Capys Campaniam, Helenus Epirum, Antenor Venetiam, alii Sardiniam, ſecundum Salluſtium, occuparunt. eodem pertinet illud Silii lib. XI.

Hinc Tros, hinc Ilus, generis tunc ordine longo (nuve
Aſſaracus, nulloq; minor famave ma-
Tum Capys, ut primis dederit ſua nomina
muris. Carrio.

Cale.] Ex Salluſtio Calem in Galliâ, & Calenſem villam, ab urbe Pariſiorũ quaſi centum ſtadiis diſtantem, habet Greg.

Turo-

Curribus falcatis uſos eſſe antiquos, Livius & Salluſtius docent. *Idem.*

Vices ſignificant pugnam, quia per viciſſitudinem pugnabatur, ut inquit Salluſtius. *Idem.*

Creta medio jacet inſula ponto, id eſt, ſecundum Salluſtium, procul à continenti. *Idem.*

Primo menſe veris dicitur novum ver, ſecundo ver adultum, tertio præceps: ſicut etiam Salluſtius dicit ubique, nova æſtas, adulta, præceps. *Idem.*

Salluſtius in Hiſtoriis tradit, Sertorium victum voluiſſe fugere ad inſulas fortunatas. *Acron.*

Inſulas fortunatas Salluſtius inclutas eſſe ait Homeri carminibus. *Servius.*

Proximum dicebant veteres, non ſolum adhærens, & adjunctum, verum etiam longe remotum, ſi tamen inter duo diſcreta nihil medium exſtitiſſet. *Virg. Aeneid. lib.* v.

Proximus huic, longo ſed proximus intervallo,
Inſequitur Salius. ——

Ita & Salluſtius in Situ Ponti, de promontoriis Paphlagonum, & quod κεφὰς μέτωπον appellavit, poſuit. *Nonius.*

Interrogaſti, ſi tenes, Maeotici
Situs quis eſſet æquoris. Salluſtium
Noram id dediſſe, dicta & ejus omnibus Præ-

Turonenſis. Haud procul à Matrona flumine, ut Gaguinus ait. *Idem.*

Curribus falcatis.] Hujuſmodi, pugnacis vehiculi genus, quod armis præter morem videtur inſtructum, reperit Parthicæ pugnæ neceſſitas. ſed hoc ſingulis bene munitis invecti equis duo viri, veſtitu, & armis, ferro diligenter muniti, citato curſu in pugnam rapiunt. cujus poſterior ſupra currum pars cultris in ordinem extantibus communitur, videlicet ne facilis à tergo cuiquam præbeatur adſcenſus. Falces vero acutiſſimæ axibus ejuſdem currus aptantur, in lateribus ſuis anſulas habentes, quibus innexi funes, pro arbitrio duorum equitum laxati quidem explicant, repreſſi autem erigunt falces. qualia vero hujuſmodi machinæ funera hoſtibus immittant, vel quas turbatis ordinibus ſtrages efficiant, dicent melius, qui uſu bella cognoſcunt. vide *Stevvech.*

Κεφὰς μέτωπον.] Ptolemæus, Strabo, Plinius: & Priſcianus in exegeſi:

Arietis hanc rupem ſimulantem vertice frontem,
Pro merito Graii κεφὰς dixere μέτωπον

Paphlagonum.] Παφλαγόνια, Aſiæ Minoris regio, Ptolemæo & aliis. Hæc aliquibus, ut Plinius ſcribit, Pylemænia.

Præjudicatæ autoritatis ducier,
Non abnuebam. Festus Avienus.

Portus ab Eoo fluctu curvatus in arcum. In arcus similitudinem. Sic de Ponto Sallustius, unde hic tulit colorem, nam speciem efficit Scythici arcus. *Serv. ad* III. *Aeneid.*

——— *Freta lata relucent.*

Lata autem ideo, quia se angustiæ Pontici oris illic dilatant, uti dicit Sallustius. *Servius.*

Teïa autem dicta est à Teïo Anacreontis Poëtę Lyrici oppido, quod in Paphlagonia esse Sallustius indicat, cum de situ Pontico loquitur. *Comment. in Horatium.*

Porro Sallustius auctor certissimus asserit tam Tygris, quam Euphratis in Armenia fontes demonstrari. *Hieronymus de locis Heb.*

Cum multi evaserint Trojanum periculum, uti Capys, qui Campaniam tenuit; ut Helenus, qui ut alii Sardiniam, secundum Sallustium. *Servius.*

Sallustianus Calpurnius. *Hieronym. adverſ. Ruf.*

Calpurniani discipuli. *Idem ibidem.*

Tamen vulgata jam res est gentilium proprietatum. Comici Phrygas timidos illudunt. Sallustius vanos Mauros, & feroces Dalmatas pulsat. *Tertull. de anima.*

Sarcasmus Chlevasmo proxima est, & similis figura, qua adversariorum facta, cum exacerbatione admissi eorum lacessimus. Ut apud Sallustium de Syllæ crudelitate. Ut in M. Mario, cum fracta prius crura per artus expiraret. *Iul. Rufinianus de schematis lexeos.*

Mesopotameni homines effrenatæ libidinis sunt, ut Sallustius meminit, in utroque sexu. *Glossæ in Iuvenalem.*

Antonius ille trium Antoniorum corruptor, ille Sallustius,

dicta fuit. Iosephus Riphathæos Strabo lib. 4. Henetos vocat, Flagania nominari, in Anonymi libro de Bello Sacro, putat Reineccius. Henetus locus est apud Solinum. Paphlagoniam Macedoniæ cõterminam, versus Boream habet Martianus Capella. Hanc me ignorare fateor. An Pelagonia legendum? *Ortel.*

Orche-

ſtius, qui oræ maritumæ, qua Romanum eſſet imperium, contrarius piratis. Si omnes ſocios & maxime Græcos Aſiaticos ac Siculos fortunis omnibus ſpoliaverunt. *Eadem gloſſæ.*

Σαλλυστίου ἠγανακτῶ, τότε πρῶτον ὀφθῆναι Ῥωμαίοις κάμηλους, λέγοντος, εἰ μήτε πρότερον τοὺς μετὰ Σκιπίωνος νικήσαντας Ἀντίοχον ἔφη, μήτε τοὺς ἐναντίους πρὸς Ὀρχομενῷ, καὶ πρὸς Χαιρώνειαν Ἀρχελάῳ μεμαχημένους, ἐγνωκέναι κάμηλον. *Id eſt:* Salluſtium demiror, qui autumat tum primum viſos Romanis Camelos, quod neque olim illos, qui duce Scipione Antiochum devicerunt, neque hos, qui ad Orchomenum & Chæroneiam certaverunt cum Archelao, noſſe putaverit Camelum. *Plutarchus.*

Σαλλούστιος μὲν οὖν φησὶ, χαλεπῶς διαθεθῆναι τοὺς στρατιώτας πρὸς αὐτὸν, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ πολέμου, πρὸς Κυζίκῳ, καὶ πάλιν πρὸς Ἀμισῷ δύο χειμῶνας ἐξῆς ἐν χάρακι διαγαγεῖν ἀναγκασθέντας. *Id eſt:* Ac Salluſtius quidē fuiſſe milites jam inde à principio male ait in eum (Lucullum) animatos, quod ad Cyzicum, & iterum ad Amiſum duas hiemes eos in caſtris continuiſſet. *Idem.*

LECTORI.

HActenus Fragmenta florentiſſimi Rerum Romanarum ſcriptoris, quæ extare putamus. Cetera quæ ſequuntur, in MS. Servio legi auctor eſt V. Cl. Andreas Schottus: in optima tamen illa Honorati Editione à Petro Daniele IC. procurata non comparent.

* m or Trequii præter s r ciem neceſſariam haud multo ſecus quam ferro noceri poterat. At Varinius, dum hæc aguntur à fugitivis, ægra parte militum autumni gravitate, neque

Orchomenum, &c.] Ὀρχόμῳ, Ptolemæo & Plinio, Bœotiæ urbs. Diadæ olim vocaram, ſcribit Niger, citans male ex Euſebio hunc locum: Cecrops in Bœotia Diadus condidit, quam Bœoti Orchomenum vocarunt. Pro Bœotia & Bœoti, Euboea & Euboici legit Chronicon Euſebii. Minycum Μινύειον quondam, nunc Boëtium vocant Orchomenum, inquit Thucydides libro quarto. Orchomenium locum non ſemel nominat Theophraſtus: qui inſulas fluitantes in eo deſcribit. In Bœotia, hujus meminit & Plinius 16. capite triceſimo ſexto. *Chæronea* autem urbs Bœotiæ. *Idem.*

Et iterum ad Amiſum.] Vide ſupra.

neque ex poſtrema fuga, cum ſevero edicto juberentur, ullis ad ſigna redeuntibus, & qui reliqui erant per ſumma flagitia detrectantibus militiam, Quæſtorem ſuum C. Thoranium ex quo præſente vera facilime noſcerent. *** commiſerant, & tamen interim quum volentibus numero quatuor.

* ingre, tante ſetui debacrlttur, nefandum in modum perverſo vulnere & interdum lacerum corpus ſemianimum omittentes, alii in tecta jaciebant ignes, multique ex loco ſervi, quos ingenium ſocios dabat, abdita à dominis aut ipſos trahebant ex occulto, neque ſanctum aut nefandum quicquam fuit iræ barbarorum, & ſervili ingenio: quæ Spartacus nequiens prohibere, multis precibus cum oraret, celeritate **** nuntios.

Aliquot dies contra morem fiducia augeri noſtris cæpit, & promi lingua. Qua Varinius contra ſpectatam rem incaute motus novos incognitoſque & aliorum caſibus perculſos milites, ducit tamen ad caſtra fugitivorum. Preſſo gradu ſilentes jam, neque tam magnifice ſumentes prælium, quam poſtulaverant. Atque illi certamini conſcii inter ſe juxta ſeditionem erant. Crixo & gentis ejuſdem Gallis atque Germanis obviam ire & ultro offerre pugnam cupientibus contra Spartacum.

FRAGMENTA tria, ex vetuſtis, & Servianis doctiſſimi Petri Danielis ſchedis, nec dum publicatis, Lutetiæ deſcripta, atque inde porro ad C. V. Iuſtum Lipſium ab adoleſcente lectiſſimo, Andrea Schotto, gratificandi cauſſa Lugdunum noſtram tranſmiſſa; alius neminis, quam Salluſtii eſſe quovis pignore contendere auſim. Cui rei argumenta, primo ſtylum, dico: quem ego adeo omni ex parte Salluſtiano dicendi generi reſpondere, probare poſſe videor; ut lecti ſimilius eſſe non queat: deinde Servilis belli tractationem, quam Salluſtium in his Hiſtoriarum ſuarum libris exſecutum eſſe, cum ex aliquot ſuperioribus Fragmentis, tum vero ex Auſoniana illa duodecim annorum computatione ita examuſſim compertum jampridem, atque exploratum habemus; ut ſatisacceptione nobis ejus rei cauſſa opus non ſit. Abeſſent tantum cæcæ lituræ illæ, tot barbariæ mendis, ac maculis coopertæ. quibus ipſe hercule eluendis ſat eſſe non poſſum. neque enim Fullonicam didici. uti lapſe exarata accepi, ita repræſentavi. Ceterum fides ſit penes Exſcriptores. *Douza.*

EPISTO-

ORATIONES DUÆ
AD
C. CÆSAREM,
SALLVSTIO ADSCRIPTÆ.

Rationes duæ.] De Scriptore duarum (ut quidem nunc inſcriptio eſt) Orationum ad C. Cæſarem, cur ambigerent literati homines, cauſſà non erat; præſertim cum & codicum membranaceorum conſenſus; &, quæ ratio maxima, geminiſſimus dicendi character, tantæque in iis Cenſoriæ notiones exercitæ, ſeſe ab alio nemine, quam à ſevero & ſerio illo Hiſtorico eſſe, haud indicium modo, ſed & fidem merebantur multo certiſſimã. Quid enim? E ſummo puteo (uti apud Comicum noſtrum eſt) ſimilior nunquam poteſt a qua aquæ ſumi, quam hæc ipſa ſunt, & altera illa, quæ de Salluſtianis naufragiis reliqua Deorum nobis benignitas fecit. Nam quod de Tacito, aut alio etiam rerum illius ætatis auctore hallucinati ſunt quidam, quid ſimile? Primum, numquam ea linguæ Latinæ puritas in Tacito: deinde, temporum ratio putetur: magnum ſane inter Flaviani ac Iuliani ſeculi ſcriptores intervallum. Neque ipſi id infitentur. At brevitas illa, quæ in Hiſtorico noſtro familiam ducit, non æque credo in his Orationibus, ac in ceteris ejuſdem ſcriptis, comparet. Ridicula res vero; mirorque, ubinam & oculos, & animi mentem habuerint, qui hujuſmodi ante nos ſententias dixere: niſi tamen forte hæc ipſa, ſicuti peregrinantes, perlegerint, quod hercle pernegari non poteſt. Quæ etiam cauſſà fuiſſe videtur; ut quo in lingua Latina aſtrictius nihil, aut conciſum magis, dici, ſcribi, vel fingi ne ab ipſo quidem Salluſtio poſſit, id illi immodice longum ac Salluſtiana breviloquentia indignum arbitrari ſint auſi: haud quaquam cogitantes, ejuſcemodi delicias longas dici non poſſe; quibus (ut Martialis Tribuni interceſſione pro Criſpo Prætore noſtro utar) nihil eſt, quod demere poſſis; ut omittam cetera, quæ in Coſconium noto ibidem Epigrammate leguntur, in hujuſmodi novos Laconas potius, quam veterem illum Celtiberi Poëtę criminatorem convenientia. Verum aliquando in rem præſentem, in qua ego omnibus verbis vindicare, manumque cum hoſte, (ſi uſus veniat) apud Prætorem, quem dico, conſerere ſum paratus. non quidem vitiligandi ſtudio (à qua ſcabie, meditate ſemper cavi, ut ungues tenerem) ſed veritatis, & Salluſtiani honoris defendundi. cui hoc loco, aſſertorem me veniſſe haud pœnitet, magis reticuiſſe pigeret. Nam ſive hæc, ſive alia ſtudioſis probabuntur, à me quidem pro virili dictum & adjutum fuerit. Reliquum eſt, ut quid de pervolgata hac inſcriptione ſentiam, quam breviſſime potero, exponam. Nam Orationum nomine

ORATIO I.

AD

C. CÆSAREM,

DE

REPVBLICA ORDINANDA.

POPVLVS R. antea obtinebat, regna atque imperia, fortunam dono dare, item alia, quæ per mortalis avide cupiuntur: quia & apud indignos sæpe erant, quasi per lubidinem data; neque cui-

mine censendas persuadere mihi non possum. Proinde (more majorum quod liceat) Epistolas, non orationes judico inscribi oportere: conjecturam ex eo ducens, quod auctorem ipsum, non orantem, sed scribentem postea inducit Sallustius, his verbis: Forsitan, Imperator, perlectis litteris decernes, quem numerum Senatorum fieri placeat, quoque modo in multa, & varia officia, &c. Et aliquanto post. Ea mihi omnia generatim describere haud difficile factu fuit, prius laborandum visum est de summa consilii, &c. Denique etiam sub finem: Quæ mihi utilia factu visa sunt, quæque tibi usui fore credidi, quam paucissimis potui, perscripsi. Vbi manifesto vides, & litterarum & scriptionis per litteras interpretes factæ, non autem Orationis ad Cæsarem habitæ fieri mentionem. Quod quoniam satis superque argumentis ostensum ac declaratum arbitror; in promptu erat, aliquot ex omni numero exempla decerpta proponere: unde, tamquam ex volpe leonem, cuivis promtum sit oculo præsente arbitrari, Epistolas quas dico, utrasque sine probro lectas, hoc est, puras puras Sallustianas esse: neque quicquam in iis adulterinum deprehendi, quod parentem suum infitiari possit. Sed quis modus quæso observationum futurus, si nobis lubido fuerit omnia examussim persequendi? Proinde nos quidem properantes, quæ restant Grammaticorum curiositati linquemus, omissuri etiam compendii faciundi causa; simul ne communium miseriarum, quas per tot annos ægre, ac duriter exantlavimus, nos ipsi in memoriam inducamus, tot tantasque in illustri positas pro rep. indignationes: quibus solens cum seculi sui vitiis rixari amat Sallustius; gravissimus alienæ & publicæ luxuriæ castigator. Quas si quis cum Catilinarii, & Iugurthini Belli querimoniis inter se contendere voluerit, facile videbit, ejusdem imaginis formam possidere utrasque: neque aliud in his majus discrimen comparere, quam quo Menæchmum surreptum à Soscle discrevit Plautus. Quare his, ut dixi, præteritis, aliquot prius à me emendatiunculas daturus, rem ad exordium aliquando deducam. *Douza.*

Populus Romanus, &c.] Obscurum initium. Quis enim umquam eo felicitatis pervenit, ut Fortunam ipsam donare aliis posset, quippe quæ ipsa potius regna & imperia ex sua libidine largiatur? Itaque doctissimum & elegantissimum Mercerum sequor, qui Notis illis eruditissimis ad Aristæneti epistolas locum hunc ita distinguit: Populus R.

antea

cuiquam incorrupta permanserant. Sed res docuit id verum esse, quod in carminibus Appius ait, Fabrum esse suæ quemque fortunæ: atque in te maxume, qui tantum alios prætergressus es, uti prius defessi sint homines laudando facta tua, quàm tu laude digna faciundo. Ceterum uti fabricata, sic virtute parta, quam magna industria haberi decet: ne incuria deformentur, aut corruant infirmata. Nemo enim alteri imperium volens concedit: & quamvis bonus atque clemens sit, qui plus potest; tamen, quia malo esse

antea obtinebat, Regna atque imperia Fortunam dono dare. Plana sententia. Populus Romanus credebat, inquit, Fortunam eam esse, quæ regna atque imperia dono daret, & credebat potissimum hisce de caussis: quod, ut quisque indignior, ita plerumque ditior, honoratior, potentior esset. dein, quod vix quisquam mortalium iis bonis proprie aut perpetuo frui visus sit. Quod quidem ultimum ita verum est, ut Fortunæ inconstantia proverbia sustulerit. Et de Fortunæ vi & potentia in utramque partem pleni libri Poëtarum & Historicorum. *Colerus. Populus Romanus, &c.* Ita hæc distinguo, nec puto quicquam desiderari; multo minus locum corruptum, aut deploratum esse; id quod censent Critici. Proinde, Obtinebat, novo significatu, à novatore verborum Sallustio positum accipio, pro Opinabatur, seu potius, persuasum habebat sibi, &c. pleno ac perspicuo intellectu. *Douza.*

Cuiquam incorrupta, &c.] Multa de hac re dicta Philosophorum & Poëtarum apud Stobæum λογ. ργ. Et in memoria sunt vetera & recentia exempla quæ ut vulgo nata, non hic inculco. Illum tantum Val. Maximi Epilogum, non possum quin huc apponam: Caduca nimium hæc sunt, quæ vires atque opes humanæ vocantur. Affluunt subito, repente dilabuntur: nullo in loco, nulla in persona, stabilibus nixa radicibus consistunt: sed incertissimo flatu Fortunæ huc atq; illuc acta, quos in sublime extulerunt, improviso decursu destitutos profundo cladium miserabiliter immergunt. Itaque neque existimari, neque dici debent bona, quæ ut inflictorum malorum amaritudine desiderium sui duplicant: propensiore favore primo delinitos, majore postea malorum cumulo opprimere solent. *Colerus.*

Ut Fabricata.] Videtur Sallustius paullatim id agere, ut Cæsarem adducat ad ordinandam novis legibus Rempublicam, & quidem necessario. Hæ enim anima sunt civitatis. Ut corpora nostra sine mente, sic civitas sine lege suis partibus ac nervis, ac sanguine uti non potest: ait M. Tullius in ea pro Cluentio. quod sane dixit ad imitationem sui Demosthenis, qui scripserat πόλεως ψυχὴν εἶναι τὸς νόμους. Plane ad hanc Sallustii mentem illud Valerii Max. dictum: Quid prodest foris esse strenuum, si domi male vivitur? Expugnentur licet urbes, corripiantur gentes, regnis manus injiciantur: nisi foro & curiæ officium ac verecundia sua constiterit, partarum rerum cœlo cumulus æquatus, sedem stabilem non habebit. *Idem.*

Et quamvis bonus, atque, &c.] Id est: Quia illi copia est male faciendi: vel,

esse licet, formidatur. Id evenit, quia plerique rerum potentes perverse consulunt: & eo se munitiores putant, quo illi, quibus imperitant, nequiores fuere. At contra id eniti decet; cum ipse bonus, atque strenuus sis, uti quam optumis imperites. Nam pessumus quisque asperrime rectorem patitur. Sed tibi hoc gravius est, quàm ante te omni-

quia in manu ejus potestas plus potest, clemensne, an Tyrannus esse velit, ideo metuitur, non amatur.

Nequiores.] Id est, minus queuntes aut valentes. unde Nequam non dicitur perversus aut luxuriosus: sed homo nihili, id est, nullius virtutis, ut qui nequit quicquam. *Bad.*

Sed tibi hoc gravius est.] Ait, gravius esse Cæsari ordinare Remp. quam cuiquam unquam Romanorum fuerit, has ob causas. Primum, quod bellum nimis placidum & aliorum pace mollius gesserit; dein, quod victi cives sint, & ab iis prædam petant victores. Iure laudatur C. Cæsar ob duas virtutes, Modestiam & Clementiam, quarum victor post bellum civile observantissimus fuerit. Quis enim omnium post victoriam Cæsaris non optasset potius hostis fuisse Cæsaris, quam in Pace amicus Marii, aut Sullæ? Pauci victores Modestiam aut Clementiam coluere. Id adeo Naturæ quodam instinctu inter mortales fieri solet. Nam dum hostis ab hoste summam se accepisse injuriam existimat, post victoriam animus augescit, crescit cupiditas. Scimus Sulla bellatore nihil fuisse mitius, victore nihil truculentius aut crudelius. Est & alia causa insolentiæ ejusmodi, quippe secundis rebus etiam egregios Duces insolescere testatur Tacitus. Rarissimum igitur hoc exemplum in Cæsare, quod etiam Historicâ auctoritate stabilio. Scribit enim de hac victoria Florus: Pax incruenta, pensatumque clementia bellum. Nemo cæsus imperio præter Afranium (satis ignoverat semel) & Faustum Sullam: didicerat generũ timere, filiamq; Pompei cũ patruelibus ex Sulla. hîc posteris cavebatur. Hæc Florus. Nunc de Præda militibus dividunda, magna in hac re difficultas Cæsari objecta erat. Nam & milites prædatores & victi cives. Invidiosum omnino factum fuerat Cæsaris, bona civium prædæ dare. Iam valebat Romæ fama de crudelitate Cæsaris, ex mera invidia ficta. Tangit eum Cicero ad Atticum scribens: Qui quidem incertum est, Phalarimne an Pisistratum sit imitaturus. Vnde & illud verissimum esse liquet, quod idem Cicero scribit: Omnia sunt in bellis civilibus misera, sed nihil miserius quam ipsa victoria, quæ etiamsi ad meliores venit, tamen eos ipsos ferociores impotentioresque reddit, ut etsi natura tales non sint, necessitate esse cogantur. Illud vero nonne miserrimum post bellum civile, quod non solum non fiunt, quæ velit victor, verum quod iis mos gerendus, quibus adjutoribus parta est victoria, ut scribit idem Cicero lib. 12. Epist. 18. Et id bene etiam scivit Æschines: σάσις ἐμφύλιος ἐς ἑκάτερα κακόν. οὐ γὰρ νικήσασι οὐ ἡσσωμένοις ὠμοιώθη φθορή. Atqui tamen Cæsari ultionem post victoriam adhibendam fuisse dicat aliquis, quia ultio plerumque justa post bellum, quam & Seneca lib. 1. de clement. ait duas res præstare, injuriæ solatium, & in reliquum securitatem. Verum tamen ego non suasissem Cæsari, ob belli speciem, ut ante dictum. Non externum aliquem hostem, non socios perfidos vicerat Cæsar, sed cognatos, amicos, cives. Reliquum igitur belli

jus

omnibus, armis parta componere. Bellum aliorum pace mollius geſſiſti: ad hoc victores prædam petunt, victi cives ſunt. Inter has difficultates evadendum eſt tibi; atque in poſterum firmanda reſpubl. non armis modo, neque adverſum hoſtes, ſed, quod multo majus, multoque aſperius eſt, bonis pacis artibus. Ergo omnes magna mediocrique ſapientia res huc vocat: quæ quiſque optima poteſt, ut dicat. Ac mihi ſic videtur; qualicumque modo tu victoriam compoſueris, ita alia omnia futura. Sed jam, quo melius, faciliuſque conſtituas, paucis, quæ me animus monet, accipe. Bellum tibi fuit, Imperator, cum homine claro, magnis opibus, avido potentiæ, majore fortuna, quam

jus ſilebat. Neque vero ſecundum Senecam etiam ultio Cæſari ullam ſecuritatem præſtitiſſet. quippe nec in armis ſecurus ſis, ubi tuos nimis læſeris. Quærenda igitur in tali negotio vera & ſolida pacis ſtabilimenta, ſolius opinor Clementiæ & Miſericordiæ tibicine fulcienda. Id ſuadet Auguſtinus: Præterita vindicando iram paſcimus, miſericordes ſi ſimus, in futurum conſulimus. Hoc igitur Cæſaris munus erat, Modeſtia & clementia civium odia vincere, omniaque ad eorum commoda & ſalutem referre. Præclare Cicero in nobiliſſima Epiſt. ad Q. Fratrem: Eſt non modo ejus, qui ſociis & civibus, ſed etiam ejus, qui ſervis, qui multis pecudibus præſit, eorum, quibus præſit, commodis; utilitatique ſervire. Etiam Afris, Hiſpanis, Gallis immanibus ac barbaris nationibus; eorumque commodis & utilitati ſalutique conſulere humanitatis eſt. *Coler.*

Evadendum.] Id eſt, invento honeſto medio, quo neutri lædantur, è diſcrimine eundum.

Magna mediocrique ſapientia.] Agit de conſiliariis, quos Cæſari adhibendos cenſet, non tantum acutos & ſapientes, ſed etiam mediocri ſapientia. Neque enim acuti ſolum, ſed etiam hebetiores aliquando optimi conſultores. Certe hos magni facit Thucydides, Politicus & ipſe inſignis: Οἱ φαυλότεροι τῶν ἀνθρώπων τοῖς τὰς ξυνέσεις τῶν τέχνας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄμεινον οἰκοῦσι ἢ αἱ πόλεις. Hæc Salluſtiana decore illis, quæ Iuſt. Lipſius in Notis ad Polit. diſputat., apponi poſſunt. *Colerus.*

Cum homini claro.] De claritudine Pompei ſupervacuum eſt ex Cicerone, Plutarcho, Dione aliquid addere. Hoc tantum addo, Pompeium fama & claritate etiam ſupra Craſſum & Cæſarem fuiſſe. Florus libro 4.: Forte tunc Craſſus genere, divitiis, dignitate florebat, vellet tamen auctiores opes. C. Cæſar eloquentia & ſpiritu, & jam conſulatu allevabatur. Pompeius tamen ſupra utrumque eminebat. *Idem.*

Avido potentiæ.] Velleius: Potentiæ, quæ honoris cauſſa ad eum deferretur, non ut ab eo occuparetur, cupidiſſimus. Non ita, puto, Salluſtius intellexit. Sed cum Velleio ſentit etiam Plutarchus, Cicero, alii. *Idem.*

Majore fortuna.] Contra ſentit Lucanus & Cicero. Nam cauſam quidem bonam

quàm ſapientia: quem ſecuti ſunt pauci, per ſuam injuriam tibi inimici: item quos affinitas, aut alia neceſſitudo, traxit. Nam particeps dominationis neque fuit quiſquam; neque, ſi pati potuiſſet, orbis terrarum bello concuſſus foret. Cetera multitudo vulgi, more magis quàm judicio, poſt alius alium, quaſi prudentiorem, ſecuti. Per idem tempus maledictis iniquorum occupandæ reipubl. in ſpem adducti homines, quibus omnia probro, ac luxuria polluta erant, concurrere in caſtra tua: & aperte quietis mortem, rapinas, poſtremo omnia, quæ corruptus animus jubebat, minitari. Ex quîs magna pars, ubi neque creditum condonare, neque te civibus ſicuti hoſtibus, uti vident; defluxere: pauci reſtitere, quibus majus otium in caſtris, quam Romæ, futurum erat: tanta vis creditorum impendebat.

bonam Pompeius, ſed fortunam iniquam & Deos adverſos habuit. *Badius.* *Majore fortuna.* Hoc negat Cicero. Et Velleius ei diſerte Prudentiam militarem tribuit. Sed Salluſtius Pompeium cum Cæſare conſert. Ideoque dicam, prudentiam in Pompeio reſpectu Cæſaris non admodum magnam fuiſſe. hac certe vicit Cæſar. Cicero de Pompeio ad Atticum: Nihil actum eſt à Pompeio noſtro ſapienter, nihil fortiter. Et alibi de Cæſare: Sed hoc τέρας horribili vigilantia, celeritate, diligentia eſt. *Coler.*

Quem ſecuti ſunt pauci.] Intelligo nobiliores illos, Lentulum, Marcellum, Scipionem, Catonem. Ipſe Cæſar lib. 1. de Bello Civ. Paucorum factionem appellat. Hæc omnia copioſe ipſe Cæſar & Plutarchus. Paucos autem iſto ævo & iſta Reip. forma, vocabant, quos Cicero optimates. Aut certe ita invidioſe dixit Salluſtius. Nam voce paucorum ὀλιγαρχία ſignificatur. *Idem.*

Inimici.] Inimicitias refero ad Catonem, affinitatem ad Scipionem. *Idem.*

Cetera multitudo.] Pompeius belli cauſſa diſcedens, ab urbe, in ſenatu dixerat, eodem ſe habiturum loco, qui Romæ remanſiſſent, & qui in caſtris Cæſaris fuiſſent. Hoc ipſe Cæſar lib. 1. bel. civ. Quo effecit Pompeius, ut diſcedentem tam plebis quam nobilitatis agmina ſequerentur. *Idem.*

Quibus omnia probro.] Conjicio non fuiſſe infimi ordinis homines, ſed equeſtri cenſu. De Curione quidem res eſt pervulgata. Is quaſi conciliator & pararius Cæſarianorum fuit, obque id maximo ære alieno liberatus à Cæſare, ut ſcribit Dio. Sed eadem via alios etiam nonnullos ſibi obnoxios fecerat Cæſar. Ea res cum apud Pompeianos magnam invidiam faceret, invidiam auxerunt, & perditiſſimum quemque in Cæſaris caſtra ire juſſerunt, quippe ubi & civium ſpolia darentur & creditum condonaretur affatim. At illi, ubi viderunt contra eſſe, neque Cæſarem creditum condonare, nulloque modo, ut Ciceronis verbo utar, Sullaturire, defluxerunt. Reliqui in caſtris eſſe maluerunt, quibus Romæ non licebat, ob creditorum multitudinem. *Idem.*

debat. Sed ob eaſdem cauſſas, immane dictu eſt, quanti, & quam multi mortales poſtea ad Pompeium diſceſſerint: eoque per omne tempus belli quaſi ſacro, atque inſpoliato fano debitores uſi. Igitur, quoniam tibi victori de bello, atque pace, agitandum eſt; hoc uti civiliter deponas, illa ut quam juſtiſſima, & diuturna ſit: de te ipſo primum, quia compoſiturus es, quod optimum factu eſt, exiſtima. Equidem ego cuncta imperia crudelia, magis acerba, quàm diuturna, arbitror, neque quemquam à multis metuendum eſſe, quin ad eum ex multis formido recidat: eam vitam bellum æternum atque anceps gerere: quoniam neque adverſus, neque ab tergo, aut lateribus tutus ſis, ſemper in periculo, aut metu agites. Contra qui benignitate, & cle-

Ob eaſdem cauſſas.] Obærati plerumque ſeditioſi, & novarum rerum cupidi. Ex hoc mali fonte promanavit Conjuratio Catilinaria. Scatebræ ſunt luxus & inertia. *Idem.*

Civiliter deponas.] Victori duo facere neceſſè eſt, ut pacem non tantum bene conſtituat, ſed etiam bellum civiliter deponat. Puto autem civiliter deponit bellum, qui magis victis ignoſcit, quam indulget ultioni; quod jure belli fieri poſſe & ſolere ſupra dixi. Sed quid tamen magis cum periculo conjunctum, quam talis etiam compoſitio, præſertim poſt bellum civile? Hîc præcipue illud verum erit, quod Tacitus ſcribit lib. 2. Hiſt. Inter victores victoſque nunquam ſolidam coaluiſſe pacem. Curtius libro 8. Quos viceris, amicos tibi eſſe cave credas, inter dominum & ſervum nulla eſt amicitia. *Idem.*

Equidem ego cuncta, &c.] Præfert manifeſte Salluſtius clementiam ultioni; huic crudelitatis nomen imponit, retrahens ſcilicet Cæſarem ab exemplis Sullæ, Marii & talium. Et revera ita eſt: nullum unquam imperium crudele aut tyrannicum fuit diuturnum. Aurea verba Euſebii huc ſcribo, quæ exſtant apud Stobæum περὶ ἀρχῆς: Ἀρχὴ ἔχων μὴ ὑπομνήσκεσθαι πρὸς τοὺς ὑπὸ χεῖρα σοι πότερον μεγαλυμφύους. ὃ γὰρ ὅπως ἀμωμήτως ἔχῃς ἐπὶ τὴν ἀρχὴν παρεῖναι δεῖ, ἀλλ' ὅπως μὴ τὰ παρ' ἄλλων ἐπιβουλῆς, ἀσφαλείας καὶ ἀνεπιβουλότους φυλάξῃς τοὺς ὑπὸ σε τεταγμένους. Ἐ ὅπως δ' ὀρθῶς φύλαξ εἶῃς μὴ θεῖ μεγάλης δικαιοσύνης ὑπηρέτης τε καὶ ἐξηγητής. Hæc in aures imo in mentem demittant illi, qui hodie non principes, non Reges amplius, ſed Monarchas audire ſe poſtulant; quos tamen ob ſævitiam ſatius eſſet appellari Tyrannos. Sed revera talis crudelitas perpetuam quaſi umbram pone ſe habuit Dei ultricem manum. Notavit pie & ſerio Cominæus in Richardo Angliæ rege, & Ferrando Neapolitano. *Idem.*

Formido recidat.] Id eſt, reciproce cadat ad eum: quia quem multi timent, eundem odere, & quem odere, interemptum volunt. *Bad.*

Contra, qui benignitate.] Ad hanc plane faciem Iamblichus in Epiſtol.

Ἀλλ'

& clementia, imperium temperavere, his læta & candida omnia visa, etiam hostes æquiores, quam aliis cives. An qui me his dictis corruptorem victoriæ tuæ, nimisque in victos bona voluntate prædicent? scilicet quod ea, quæ externis nationibus, natura hostibus, nosque majoresque nostri sæpe tribuere, ea civibus danda arbitror; neque barbaro ritu cæde cædem, & sanguine sanguinem expiandum. An illa, quæ paullo ante hoc bellum in Cn. Pompeium victoriamque Syllanam increpabantur, oblivio abstulit? interfecit Domitium, Carbonem, Brutum, alios item non arma-

Ἀλλ' ὅταν χρηστότης καὶ φιλανθρωπία τὸ σεμνὸν κραθῇ καὶ αὐστηρὸν τῆς ἐπικρατείας, ἐμμελὲς καὶ πρᾷον, καὶ εὐοδωτὸν, καὶ δυπρόσιτον ἀφίησι. καὶ τῷ μάλιστα τὸ εἶδος ἡμερωτάτης φιλεῖται ὑπὸ τῶν ἀρχομένων. Id est: Si vero grave austerumque imperium benignitate & humanitate temperetur, concinnum, mite, mansuetum & adeuntibus facile redditur, quale genus imperii imprimis amant subditi. *Colerus.*

Barbaro ritu.] Qualia exempla Regum barbarorum, apud Val. Maximum. Quę omnia facile superat, sævissimus ille Basilius, Moscoviæ princeps. An barbaro ritu ideo, quia ultio natura injusta? Vnde Plato libro 5. de legib. dixit: πρώτεια ἀδικίας ἀκήλητος πάθη. *Idem.*

Paulo ante.] Mirum est, quam accurate operam det Sallustius, ut Cæsari omnia arma de manibus excutiat, atque adeo ad mansuetudinem magis magisque transducat. quasi monstri aliquid alere Cæsarem, licet alioquin mitissimum, suspicetur. Nemo enim unquam victor post bellum ejusmodi non aliquam crudelitatem exercuit. Id Florus quoque tangit, in fine lib. 3.: Victores, qui non temere alias in civilibus bellis, pace contenti fuerunt. *Idem.*

Interfecit, &c.] Historia nota. Ceterum illud nobis haud satis probatum τὸ interfecit: eo minus, quod statim intra eandem periodum repetitum legatur, Interfectos: quod ipsum sententiæ explendæ satis cum sit, miror unde nam alterum illud in contextum irrepserit. *Douza. Interfecit Domitium.*] De Bruto, Carbone, Domitio interfectis, ita se res habet. Post bellum civile Marianum, victor exstitit L. Corn. Sulla. Post hanc victoriam, tanta proscriptionum vis, tanta civium mactatio insecuta est, quanta ante Romæ nunquam audita fuerat. Sed aliud novum insuper ex hoc bello enatum, quod Sertorianum appellant, quodque eleganter Florus scribit nihil aliud fuisse, quam Sullanæ proscriptionis hereditatem. Contra hunc Sertorium, ut jam hostem P. R. missi sunt, Metellus, & Cn. Pompejus, paulo post victores Sertorio exstincto, novum continuo bellum exarsit, revocante Lepido maximam partem proscriptorum. Huic se opposuerunt Lutatius, Catulus, Cn. Pompeius, Sullanæ dominationis successores & jam antesignani. Sed quæ de Bruti, Carbonis, Domitii nece scribit Sallustius, ea pleraque facta sunt bello Mariano & Sullano. Nam L. Domitius, & Q. Mutius Scævola, Pontifex Maximus in ædem Vestæ fugiens, jussu Marii in ipso ædis vestibulo occisus est, ut ple-

armatos, neque in prœlio belli jure, ſed poſt ea ſupplices per ſummum ſcelus interfectos: plebem Romanam in villa publica pecoris modo conſciſſam. Heu quam illa occulta civium funera, & repentinæ cædes in parentum, aut liberorum ſinum, fuga mulierum, & puerorum, vaſtatio domorum! ante partam à te victoriam omnia ſæva, atque crudelia erant. Ad quæ te illi iidem hortantur: & ſcilicet id certatum eſſe utriuſque veſtrum arbitrio, injuriæ uti fierent: neque receptam, ſed captam, à te remp. & ea cauſſa exercitus ſtipendiis confectis, optimos, & veterrimos omnium, adverſum fratres, parenteſque, alii liberos armis contendere; ut ex alienis malis deterrimi mortales ventri, atque profundæ libidini ſumtus quærerent; atque eſſent oppro-

ut plerique exiſtimant à Damaſippo; ut Appianus vult, à Bruto Prætore urbano. Carbonem autem Pompeius occidit in Sicilia, muliebriter etiam flentem. Idem & Brutum interfecerat bello Lepidi. Hi igitur omnes, non jure belli, ſed per ſummum ſcelus trucidati fuerant, quæ facinora Salluſtius Iuris publici peritiſſimus his verbis infamat: Alios item non armatos, neque in prælio belli Iure, ſed poſtea ſupplices per ſummum ſcelus interfectos. *Coler.*

In villa publica.] Id ipſum quoque bello Mariano accidit. Florus libro 3. cap. 21: Quatuor millia deditorum inermium civium, in villa publica interfici juſſit. In numero tamen interfectorum diſſentiunt auctores. Corn. Nepos IX. millia ponit: Livius VIII. Plutarchus VI. Auguſtinus lib. 3. de Civit. Dei. VII. Porro, villa publica, in Campo Martio fuit, domus illa quidem ampliſſima & recipiendis hoſtium legatis deſtinata. *Coler.* In villa publica, quæ à Didio fortaſſe reſtituta, vel ornata in altera parte antiqui denarii ſignata eſt. Cicero ad Att. lib. IIII. ita ſcribit: Efficiemus rem glorioſiſſimam: nam in campo Martio ſepta Tribuniciis comitiis marmorea ſumus & tecta facturi, eaque cingemus excelſa porticu, ut mille paſſuum conficiatur: ſimul adjungetur huic operi villa etiam Publica. Livius: Macedones deducti extra urbem in villam Publicam, ibique iis locus & lautia præbita. M. Varro de re ruſtica lib. 1. cap. 11. Comitiis Ædilitiis, inquit, cum ſale caldo ego atque Axius Senator tribulis ſuffragium tuliſſemus, & candidato, cui ſtudebamus, vellemus eſſe præſto, cum domum rediret, Axius mihi inquit, dum dirimuntur ſuffragia, vis potius Villæ Publicæ utamur umbra, quam privati candidati tabella, dum ita ædificemus nobis, &c. *Viſin.*

A te victoriam omnia.] Poſtremam vocem ignorant vetus editio Fabri & Briconeti, itaque dele à ſententia. optime. *Carrio.*

Vtriuſque veſtrum arbitrio.] Scribe de libro Vaticano & Fabri: Vtrius veſtrum arbitrio injuriæ fierent. ſcilicet, inquit, id à vobis civilibus iſtis actum eſſe bellis, tuone an vero Pompeii arbitratu fierent injuriæ. *Idem.*

Etiam

opprobria victoriæ, quorum flagitiis commacularetur bonorum laus. Neque enim te præterire puto, quali quisque eorum more, aut modestia, etiam tum dubia victoria, sese gesserit; quoque modo in belli administratione scorta, aut convivia, exercuerint nonnulli; quorum ætas ne per otium quidem tales voluptates sine dedecore attigerit. De bello satis dictum. De pace firmanda quoniam tuque, & omnes tui agitatis: primum id, quæso, considera, quale id sit, de quo consultas: ita, bonis, malisque dimotis, patenti via ad verum perges. Ego sic existumo, quoniam orta omnia intereunt, qua tempestate urbi Romanæ fatum excidii adventarit, cives cum civibus manus conserturos: ita defessos, & exsangues regi, aut nationi prædæ futuros. Aliter non orbis terrarum, neque cunctæ gentes conglobatæ, movere, aut contundere queunt hoc imperium. Firmanda igitur sunt concordiæ bona, & discordiæ mala

Etiam tum dubia victoria.] In exercitu Pompei, etiam dubia victoria, luxus, convivia, scortationes, rapinæ viguerunt. Testatur ipse Cæsar lib. 3. In castris Pompei videre licuit triclinia strata, magnum argenti pondus expositum, recentibus cespitibus tabernacula constrata, magnum argenti pondus expositum, L. Lentuli & nonnullorum tabernacula protecta hedera, multaque præterea, quæ nimiam luxuriam & victoriæ fiduciam designarent, ne facile existimari posset, nihil eos de eventu ejus diei timuisse, qui non necessarias quærerent voluptates. Idem tradit Plutarchus, & queritur ipse etiam Lucanus lib. 7.

—— Capit improba plebes
Cespite patricio somnos vacuumque cubile.

Magnum hoc in Pompeio rei militaris dedecus, magnum ad tales eventus omen. *Coler.*

Scorta aut convivia, &c.] Eadem loquendi ratione usus & Plautus Amphitr.

Hæc nox scita est exercendo scorto conducto male.

Item Catullus:

Aemulus iste tuus, qui vestrum exercet amorem.

Donza.

Cives cum civibus.] Ait alibi discordia maximas res dilabi; quod præcipue de civitatibus intelligendum esse docet Democritus: Ἀπὸ ὁμονοίης, inquit, τὰ μεγάλα ἔργα, καὶ τοῖς πόλεσι τὰς πολέμους δυνατὸν καταργάζεσθαι, ἄλλως δ' οὔ. Hæc bellorum civilium vis ac potentia, ut civitates alias inexpugnabiles facillime perdant. Sed vere puto de Roma scripsit Florus l. 4. Iam pene toto orbe pacato majus erat imperium Romanum, quam ut illud externis viribus exstingui posset. itaque invidens fortuna principi gentium populo, ipsum illum in exitium suum armavit. Hæc etiam de Romanis sententia fuit Hetruscorum, teste Livio. *Coler.*

Si

mala expellenda. Id ita eveniet, si sumtuum, & rapinarum licentiam demseris; non ad vetera instituta revocans, quæ, jam pridem corruptis moribus, ludibrio sunt; sed si suam cuique rem familiarem, & finem sumtuum statueris: quoniam is incessit mos, ut homines adolescentuli, sua, atque

Finem sumptuum.] Caussas discordiæ ex abdito eruit. Nam ut ex sumptibus & luxuria egestas, ita ex egestate rapinæ procedunt. Rapaces autem discordiæ civilis faces. Priorem caussam idem scriptor gravissime in Bello Catilin. & alibi declarat. eamque inter alias Rerumpublicarum pestes primam retulit Pythagoras, quem ait dixisse Stobæus: εἰσένεγε εἰς τὰς πόλεις ἄφθονον τρυφὴν, ἔπιπε κῶμον, εἶπε ὕβριν, μὴ δὲ ταῦτα ὄλεθρον. Apposite Florus l. 3: Magnificus apparatus conviviorum, & sumptuosa largitio, nonne ab opulentia paritura mox egestatem? Hæc Catilinam patriæ suæ impegit. *Idem.*

Vetera instituta.] Intelligit leges sumptuarias & cibarias, Liciniam, Fanniam, Didiam, Orchiam & alias ejusmodi. Has leges optimas in contemptum ob corruptos civitatis mores abiisse non tantum hîc scribit, sed exprobrat Romanis Tertullianus quoque Apologet. c. 6.: Quonam illæ leges abierunt sumptum & ambitionem comprimentes, quæ centum æra non amplius in cænam subscribi jubebant, nec amplius quam unam inferri gallinam, & eam non saginatam? Video enim centenarias cænas à centenis jam sestertiis dicendas. Hoc autem salubre Sallustii consilium, quin Cæsari maxime probatum fuerit, nemo est qui dubitet, quippe recordatus legum Iuliarum, quæ sub ipso etiam Augusto latæ, quarum non postrema fuit sumptuaria, de qua Suetonius & Agellius. *Idem.*

Et finem.] Conjunctionem, (&) delevult enim unicuique facultates suas & rem familiarem modulum sumtuum esse. accedunt libri. *Carrio.*

Homines adolescentuli.] Intelligit juventutem Romanam, quæ si corrupta est, Respub. nunquam valebit. Nihil autem ad prodigalitatem propensius, quam juvenum animi. Vbi vero ille mos incessit, quem Sallustius ait, jam non amplius admonitione, sed censura & correctione opus. Intra pudoris itaque & modestiæ septa à pueris includenda & continenda Iuventus, in omni civitate. Id severe Plato quoque libro 5. de Repub. præcipit, ubi inter cetera, παγκὰ δ', inquit, αἰδοῦς χρὴ πολλῷ ἢ χρυσὸν κεκωλεῖπθαι. De modestia vero sive mediocritate juventutis eleganter Hippotamus Pythagoræus: Τὸ κεφάλαιον δὲ πρᾶξαι δεῖ τούτων, ὡς ὅτι μάλιστα ποιεῖν τὴν πόλιν, ὅπως ὁμολογήσῃ καὶ σύμφωνος τοῖς αὐτοῖς μέρεσιν, ἀλλὰ μὴ στασιάζουσα καὶ διαμαχομένα. ἐσεῖται δὲ τοῦτο, ἂν τὰ παίδεια τὰς ψυχὰς παιδεύῃ τῶν νέων, καὶ οὗ τὸ μέτριον θηρᾶται. Id est, Et universe hoc eniti decet, ut his modis, quantum fieri potest, civitatem consonam partibusque suis concinnam & æqualem reddamus, ne discordia & seditionibus commoveatur. Hoc ita eveniet, si juvenilium animorum affectus regentur, & ad modestiam ducentur. Contra si fiet, illud sequetur, quod nemo melius, aut gravius quam Sallustius dixerit: Ergo animus ferox, prava via ingressus, ubi consueta non suppetunt, fertur accensus in socios modo, modo in cives, movet composita, & res novas veteribus adquirit. *Coler.*

que aliena consumere, nihil lubidini, atque aliis roganti-bus denegare, pulcherrumum putent; eam virtutem, & magnitudinem animi, pudorem, atque modestiam pro socordia æstiment. Ergo animus ferox, prava via ingressus, ubi consueta non suppetunt, fertur accensus in socios modò, modò in cives: movet composita, & res novas veteribus acquirit. Quare tollendus fenerator in posterum; uti suas quisque res curemus: ea vera, atque simplex via est, magistratum populo, non creditori, gerere; & magnitudinem animi in addendo, non demendo reipubl. ostendere. Atque ego scio, quàm aspera hæc res in principio futura sit, præsertim iis, qui se in victoria licentius liberiusque, quàm artius, futuros credebant; quorum si saluti potius, quàm lubidini, consules; illosque nosque & socios in pace firma constitues. Si eadem studia, artesque juventuti erunt: næ ista egregia tua fama simul cum urbe Roma brevi concidet. Postremo sapientes pacis caussa bellum gerunt, laborem spe otii sustentant. Nisi illam firmam efficis, vinci, an vicisse, quid retulit? Quare capesse per

Tollendus fœnerator.] Fœnoribus enim juventus, quasi quodam aucupio irretitur, & à bonarum artium studio arcetur. Bodinus legendus lib. v. cap. 2. Hoc tantum addo, nullam esse tamen inter leges Iulias, de fœneratoribus. Et de antiqua illa Genutia res est nota: de Duilia item. *Idem.*

Suas quisq; res.] Hæc incommoda ex fœneratoribus in civitate: aliena agere, sua negligere: non publica causa magistratum, sed privata gerere, hoc est, magis creditoribus, quam populo: magnificum esse in minuenda, non augenda Republ. Ad hoc speculum Socraticum voco magnarum hodie Germaniæ civitatum magistratus, ut se ibi intueantur & examinent. *Coler.*

Sapientes pacis caussa.] Ita Cicero: Ita bellum suscipiatur, ut nihil aliud, quam pax quæsita videatur. Probat etiam sanctus Augustinus: Cui, inquit, licentia iniquitatis eripitur, utiliter vincitur. Et alibi: Apud veros Dei cultores etiam illa peccata non sunt, quæ enim non cupiditate aut crudelitate, sed pacis studio geruntur, ut mali coërceantur, & boni subleventur. Adtraho & illud Flori lib. 3. cap. 21. Vincentibus, quibus pax & quies potior. Seneca Hercule Furente:

Si æterna semper odia mortales agent,
Nec cœptus unquam cedat ex animis furor,
Sed arma felix teneat, infelix paret,
Nihil relinquent bella.

Et iterum:

Pacem reduci velle victori expedit,
Victo necesse est.

Idem.

Vti

per Deos rempubl. & omnia aſpera, uti ſoles, pervade. Namque aut tu mederi potes; aut omittenda eſt cura omnibus. Neque quiſquam te ad crudeles pœnas, aut acerba judicia, invocat, quibus civitas vaſtatur magis, quàm corrigitur; ſed uti pravas artes, malaſque lubidines, ab juventute prohibeas. Ea vero clementia erit, conſuluiſſe, ne immerito cives patria expellerentur; retinuiſſe ab ſtultitia, & falſis voluptatibus; pacem concordiamque ſtabiliviſſe: non, ſi flagitiis obſecutus, delicta perpeſſus, præſens gaudium cum mox futuro malo conceſſeris. Ac mihi animus, quibus rebus alii timent, maxume erectus eſt, negotii

Vti ſoles, pervade.] Sic recte olim correxi. nam quod in aliis eſt, (perſuade.) Id rectum eſſe cui quæſo perſuaderi poterit? *Carrio.*

Ea vero clementia, &c.] Libri ſcripti melius. Ea vera clementia e. c. ne merito c. p. e. hoc eſt, ita rempub. conſtituiſſe, & bonis artibus, moribuſque ornaſſe, ne cives ea committant, propter quæ merito patria expelli poſſint. Sed libentius legerem (expellantur) quam, expellerentur. *Ciaccon. Cives patria expellerentur.* Plurimi exulabant poſt bellum civile, & plerique ſua ſponte, vel metu Cæſaris. Cum autem illa res ſit adverſa libertati, data opera Cæſarem non ipſum tantum à proſcriptionibus civium abſterret, ſed ultro etiam inſtigat, ut eos ab omni ſeditioſorum injuria & exſiliis liberos & ſecuros præſtet. Nam cives patria expelli, hoc demum aſperum & acerbum eſt imperium, non clementia. Cicero etiam manifeſte dicit exilium non eſſe pœnam judicii. Sic enim loquitur in Orat. pro domo: Quid enim eſt exul? Ipſum per ſe nomen calamitatis non turpitudinis. *Colerus.*

Falſis voluptatibus.] Quibus juventus pleraq; dedita. ſic autem dixit, quia & vera voluptas eſt. Iſocrates ad Dęmonic, Τὰς ἡδονὰς θήρευε ταῖς μετὰ δόξης. Τέρψις γὰρ σὺν τῷ καλῷ μόνη, ἄνευ δὲ τούτου, πάντων. i.e. Voluptates venare, quæ tibi laudi ſint: Oblectatio enim cum honeſtate conjuncta, longe optima. ſine hac vero, peſſima. *Idem.*

Pacem concordiamque.] Recte hæc duo conjungit. nam niſi concordia utrimque intercedat, magis pactio erit, quam pax, ut loquitur Florus. Auguſtinus dixit pacem eſſe concordiam ordinatam. quod erudite explicat Albericus Gentilis Iuriſconſ. lib. 3. cap. 1. de Iure belli. *Idem.*

Præſens gaudium, &c.] Elegans deſcriptio voluptatis: Gaudium cum mox futuro malo. Veterum quiſpiam dixit voluptates non tantum ſequi, ſed etiam præcedere mala, quippe cum ſemper aliquid exiſtat triſte ac calamitoſum, ex quo quaſi ſemine generantur voluptates. Democritus: Διὰ παχέος ἡ ἡδονὴ παροίχεται, καὶ οὐδὲν ἐν αὐτοῖσι χρηστὸν ἐστὶν, ἀλλ' ἢ τέρψις βραχεῖα. Paulo momento voluptas tranſit, nihilque in ea boni, quam parvula delectatio, & ut idem, ait λύπαι πολλαί. *Idem.*

Maxume erectus eſt.] Omnes libri, maxime fretus. *Carrio.*

negotii magnitudine: & quia tibi terræ, & maria simul omnia componenda sunt, (quippe res parvas tantum ingenium attingere nequit) magnæ curæ magna merces est. Igitur provideas oportet, uti plebes, largitionibus, & publico frumento, corrupta, habeat negotia sua, quibus ab malo publico detineatur: juventus probitati, & industriæ, non sumtibus, neque divitiis, studeat. Id ita eveniet, si pecuniæ, quæ maxuma omnium pernicies est, usum,

Negotii magnitudine.] Proprium alti & heroici animi, non tam parvis quam magnis rebus patrandis aptum esse. *Idem.*

Quia tibi terræ, &c.] Ita modeste vocat Romanum imperium. quod terra & mari potentissimnm erat. Supra tamen non sibi temperavit, quin diceret: Neque, si pati potuisset, orbis terrarum bello concussus foret. Et Cicero satis magnifice, in Orat. de Provinc. Consul.: Nulla gens est, quæ non aut ita subacta sit, ut vix extet; aut ita domita, ut quiescat: aut ita pacata, ut victoria nostra imperioque lætetur. Nescio quam vere hoc dixeris, Cicero, ante clausum ab Augusto Ianum. Quid enim ad septentrionem conversa plaga postea non est ausa? Quid Pannonii, Dalmatæ, Mysii, Thraces, Daci? Ipsam Germaniam victam noluisse is. Florus ait lib. 4. Germaniam quoque utinam vincere tanti non putasset; magis turpiter amissa est, quam glorioſe adquisita. Sed omitto Augusti seculum. diu fuit, ut magis victi Germani, quam domiti dici debuerint. *Colér. Et quia tibi terræ, &c.* Potius est, ut Sallustium, Terra & mari, scripsisse credamus. *Douza.*

Largitionibus.] Quibus magis capitur, quam ullis honoribus. Livius lib. 6. Plebs ad eas leges, quæ ad ipsius lucrum & sublevationem bonorum pertinent, tutandas potius animatur, quam ad eas, quæ ad solum honorem spectant, eumque illi tribuunt. Romæ certe leges Fenebres & Agrariæ magis auditæ, quam de Consulatu aut aliis muneribus honorariis. Largitionum usus, morum corruptor unicus, diu Romæ incognitus fuit. Testatur Sallustius, gravissimus suę Reipublicę censor, in bello Iugurth.: Nam etiam tum largitio multis ignota erat: munificus nemo putabatur, nisi pariter volens: dona omnia in benignitate habebantur. Sed de alia largitione loquitur Sallustius, quam illa plebeia. Quid ex legibus etiam illis Agrariis & frumentariis calamitatis in Rempubl. invectum sit, tot seditionibus illustratum est. Florus lib. 4. cap. 13.: Sed hæc ipsam in perniciem rediebant, & misera Respubl. in exitium suum merces erat. Nam & à senatu in equitem translata judiciorum potestas, vectigalia, id est, imperii patrimonium supprimebat, & emptio frumenti ipsos Reipubl. nervos, exhauriebat ærarium. Hæc Florus. *Idem.*

Maxima omnium pernicies.] Oraculum illud est ex tripode Val. Maximi lib. 4.: Ii demum penates, ea civitas, id regnum æterno in gradu facile steterit, ubi minimum Veneris pecuniæque cupido sibi vindicaverit. Cornelius Tacitus, auctor præstantissimus adfirmat, Aurum atque opes non tantum inutiles esse Principibus, sed etiam infensas. Hoc etiam Civitatibus dictum, ut & illud Eusebii: Πλάτων, ὁν πόλει τῇ μελ-

usum, atq; decus demseris. Nam sæpe ego cum animo meo reputans, quibus quisq; rebus clarissimi viri magnitudinẽ inveniſſent; quę res populos, nationesve magnis auctoribus auxis-

μελλούσῃ εὐδαιμονίειν ἀρετῆς μήποτε σωθήμεθείη, ὅπως μὴ διὰ τοῦτο εἰς τὸ ἐκείνοις ἐπιθυμίαν πάντων συρρεόντων, ὀλιγωρίη ἐς ἀνασκησίη ἀρετῆς ψυχαῖς παῖς ἐν πόλιν ἐμφυῇ. ἀρετῆς γὰρ ἀπημαζομένης πλοῦτος μὲν ἀχρεῖος καὶ ἐνδεικνύσας, ὕβριός τε καὶ ὑπερηφανίης ὑπηρέτης καὶ πάντων κακῶν ὑπ' ἐξουσίης τε καὶ ἀνεπιπληξίας. Id est: In civitate felicitatis studiosa nunquam opes anteponi debent virtuti, ne hanc ob causſam omnibus divitiarum desiderio, captis, contemptus & neglectus virtutis innaſcatur animis, in Repub. Isocrates quoque prudenter: Πλοῦτος κακίας μᾶλλον ἢ καλοκαγαθίας ὑπηρέτης ἐστίν, ἐξουσίαν μὲ τῇ ῥαθυμίᾳ παρασκευάζων, ἐπὶ ᾗ δὲ ἡδονὰς τοὺς νέους παραγαλῶν. i.e. Divitiæ non tam honeſtati, quam malitiæ ſerviunt: dum ſocordiæ hominum facultatem faciunt, & juvenes ad voluptates inſtigant. *Idem.*

Vſum atque decus.] Vſum propter abuſum, decus propter ſtultitiam vulgi, quod non aliter delectatur ac fovetur auri & argenti colore, quam ſolis radiis. ut ille apud Euripidem:

Ὦ χρυσὲ δεξίωμα κάλλιστον βροτοῖς.
Ὡς οὐδὲ μήτηρ ἡδονὰς τοίας ἔχει,
Οὐ παῖδες ἀνθρώποισιν, οὐ φίλος πατήρ.
Ἡδὺ δ' ἡ Κύπρις τοιοῦτον ὀφθαλμοῖς ὁρᾶν,
Οὐθ' ὧμ' ἔρωτας μυρίους αὐτοῦ τρέφειν.

O aurum, hominum occupatio pulcherrima,
Non mater ulla tam voluptate afficit,
Non tantum amare liberos patres queunt,
Non tantum amare liberi patres queunt,
Quod ſi radiaret ocellulis paribus Venus,
Non mirum, amari à pluribus talem deam.

Vſum verum pecuniæ neque Plato tollit. Scribit enim: Χρύσιον πίνυν καὶ ἀργύριον, καὶ τ' ἄλλα τὰ δοκοῦντα χρήματα εἶναι, τούτῳ ἂν μόνῳ χρήσιμα εἴη, ὅσις τυγχάνει ἐπιστάμενος, ὡς χρηστέον τούτοις. Hoc eſt: Aurum igitur & argentum, & reliqua, quam pecuniam vocamus, χρήματα dicta, propter uſum, illi tantum utilia fuerint, qui recte illis uti norit. Præſtet tamen omnino uſum nullum eſſe. Nam revera ita eſt, ut canit Naumachius:

Χρυσός τοι κόνις ἐστὶ καὶ ἄργυρος.
Aurum atque argentum pulvis merus.

Corn. Tacitus de veteri Germania argute: Argentum & aurum propitii an irati Dii negaverint dubito. *Idem.*

Quæ res, populos nationeſve magnis auctoribus auxiſſent.] Scripti libri, Quæque res. præterea legendum cenſeo, magnis auctibus auxiſſent. nam apud Livium lib. 29. Africanus Scipio deos ita precatur; Eaque vos bene juvetis, bonis auctibus auxitis. & lib. 4. Cujus primum ſit in civitate, eam maximis ſemper auctibus creſcere. Tacit. Hiſt. 1. Tiberis immenſo auctu, prorupto Ponte ſublicio, &c. Quibus in locis & alium Tacit. Hiſt. 4. emendandum exiſtimo, ubi in vulgaribus libris ſic legitur: At Civilem immenſis actibus univerſa Germania extollebat, ſocietate nobiliſſimis obſidum firmata. erit ergo, immenſis

auxiſſent; ac deinde quibus cauſſis ampliſſima regna, & imperia, corruiſſent: eadem ſemper bona, atque mala reperiebam, omneſque victores divitias contemſiſſe, & victos cupiviſſe. Neque aliter quiſquam extollere ſeſe, & divina mortalis attingere poteſt, niſi, omiſſis pecuniæ, & corporis gaudiis, animo indulgens, non aſſentando, neque concupita præbendo, perverſam gratiam gratificans; ſed in labore, patientia, boniſque præceptis, & factis fortibus exer-

auctibus. *Ciaccon. Magnis auctoribus.* Ita quidem Vaticanus, ſed Fabri & Briconeti, magnis auctionibus: animo meo rectius. *Carrio.*

Neque aliter extollere ſeſe.] Iſocrates: Ἄρχε σεαυτῦ μηδὲν ἧττον, ἢ τῶν ἄλλων. ἓν τοῦτο ἡγοῦ βασιλικώτατον, ἐάνπερ μηδεμιᾶς δουλεύῃς τῶν ἡδονῶν, ἀλλὰ κρείττης τῶν ἐπιθυμιῶν μᾶλλον ἢ τῶν πολιτῶν. i.e. Non minus te ipſum quã alios regas. idque vel maxime regium eſſe exiſtima, ſi nulli voluptati ſervias, ſed affectibus imperes magis, quam civibus. Diogenes Pythagoricus: Δεῖ τὸν βασιλέα μὴ νενικῆσθαι ὑφ' ἡδονᾶς: ἀλλ' αὐτὸν νικᾶν τούτων. Similia paſſim. *Coler.*

Omiſſis pecuniæ, &c.] Nam avarus Princeps, nullus. ſapienter dictum puto ab Antiſthene: Φιλάργυρος ὐδεὶς ἀγαθὸς, οὔτε βασιλεύς, οὔτε ἐλεύθερος. Avarus nemo bonus, nemo Rex, nemo liber. *Idem.*

Sed in labore.] Nam πολλὰ δεῖ μοχθεῖν τὸν ἥξοντ' εἰς ἔπαινον οὐκλεῶς. i.e. Multum oportet ut laboret, qui vetur gloriam, ait Theodectes: quin & Euripides:

Οὐκ ἔστιν ὅστις ἡδέως ζητῶν βίον
Εὐκλειαν εἰσεκτήσατ', ἀλλὰ χρὴ πονεῖν.

Et hoc magis de futuro principe. *Idem.*

Boniſque præceptis.] Philoſophicis, & cumprimis Hiſtoricis. Eſt enim Hiſtoria, ut ait egregie Cicero, Magiſtra vitæ. Tu vero ſeu Rex, ſeu princeps, ſeu magiſtratus alius eris, illud Demetrii mecum memoria repete, cujus illud cirat Stobæus, auctoritate Iſæi: Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς Πτολεμαίῳ τῷ βασιλεῖ παρήνει, τὰ περὶ βασιλείας καὶ ἡγεμονίας βιβλία κτᾶσθαι, καὶ ἀναγινώσκειν. αὐτὸν γὰρ οἱ φίλοι τοῖς βασιλεῦσιν οὐ θαῤῥοῦσι παραινεῖν, ταῦτα ἐν τοῖς βιβλίοις γέγραπται. i.e. Demetrius Phalereus Ptolemæum Regem hortabatur, ut libros de regno ſcriptos emeret ac legeret. Nam de quibus amici reges admonere non auderent, ea in libris eſſe ſcripta. *Idem.*

Factis fortibus.] Militaribus. Princeps enim, aut quicumque per illa veſtigia pergit, debet diu multumque in bello & factis egregiis eſſe periclitatus, ut ſcribit Plinius in Panegyrico. Nec ſatis eſt enim talem à ſola Hiſtoria magiſtra duci, potiuſque tali veteranorum aliquis, doctor adſiſtet nonnunquam, quam Græculus Magiſter, ut ibidem præclare Plinius loquitur. Neque tamen omnino ita ſtudio militari adſuescendum, ut Hannibal adſueverat, aut Marius, litterarum contemptores. ſit à primis annis licebit:

Εὐγνώμων, φιλόμουσος, ἐρωτικὸς
εἰς ἄκρον ἀδύς.

Muſa-

exercitando. Nam domum, aut villam exſtruere, eamque ſignis, aulæis, aliiſque operibus exornare, & omnia potius, quàm ſemet, viſendum efficere; id eſt non divitias decori habere, ſed ipſum illis flagitio eſſe. Porrò ii, quibus bis die ventrem onerare, nullam noctem ſine ſcorto quie-

Muſarum & Charitum, & Veneris jucundus alumnus,

Iuxta Theocriti ſententiam. Egregie Aurel. Victor: Quare compertum eſt, inquit, eruditionem, elegantiam, comitatem præſertim principibus neceſſarias eſſe: cum ſine his naturæ bona, quaſi incompta, aut etiam horrida, deſpectui ſint, contraque ea Perſarum Regi Cyro æternam gloriam paraverint. Talis fuit Cæſar, Trajanus, Iulianus, aliique inferiores Principes. *Idem.*

Nam domum aut villam.] Tangit nonnullos civium Romanorum, qui nimis ſplendidas ædes conſtruant. Nam & tales ſumtus minus neceſſarii, & corruptam luxuria civitatem palam arguunt. Talis fuit Craſſi domus, Catuli, & multo ſuperbiſſima illa C. Aquilii. Poſt deinde vero certamen quoddam exortum eſt prodigalitatis dicamne an levitatis. Plinius lib. 36. cap. 15. Parva ſunt cuncta quæ diximus, & omnia uni comparanda miraculo, antequam nova adtingam. M. Lepido, Q. Catulo coſſ. ut conſtat inter diligentiſſimos auctores, domus pulchrior non fuit Romæ, quam Lepidi ipſius. At hercule intra annos xxxv. eadem centeſimum locum non obtinuit. Plura leguntur ibi, ad quæ obſtupeſcas. *Coler. Villam.* Non intra muros tantum, ſed extra peccabatur. Exſtat Catonis reprehenſio apud Feſtũ: Dicere poſſem, quibus villæ atq; domus expolitæ maximo opere citro atque ebore atque pavimentis Pœnicis ſtent. Incurrunt hic in notam cenſoriam Lucullus, Q. Scævola, & ipſe etiam Cicero. Cogor iterum auctoritate Plinii invidiam amoliri. Scribit lib. 18. cap. 6. Modus hic probatur, ut neque fundus villam quærat, neque villa fundum. *Idem.*

Signis, aulæis.] Quæ omnia Romam cum Aſiatica luxuria commigrarunt. Conqueritur Salluſtius in Bello Catilin. Plinius lib. 33. cap. 2. libro 37. cap. 1. Auguſtinus de Civit. Dei lib. 5. cap. 31. *Idem.*

Quam ſemet.] Similiter Epictetus ille: Μὴ πίναξι καὶ γραφαῖς τὴν οἰκίαν σου περίβαλλε, ἀλλὰ σωφροσύνῃ καταύγασον. τὸ μὲν γὰρ ἀλλοῖον καὶ τὸ ὀφθαλμῶν ἐστὶν ἐπήρεια: τὸ δὲ σύμφυλον καὶ ἀνεξάλειπτον, καὶ αἴδιον οἰκίας κόσμος. i. e. Noli tabulis pictis domũ tuam circumducere, ſed temperantiæ pictura ipſam exorna. Illud alienum quid & inconveniens eſt, & jucunda oculorum captio. Hoc vero ingenuum, indelebilem, & æternum domui tuæ ornatum addit. *Idem.*

Bis die, &c.] Ergo tantum cœnas celebraverunt priſci. Vnde in prandia invehuntur Satyrici. Sed quomodo dicit Martialis: Imperat extructos frangere nona toros? Niſi quod jam etiam prandia recepta: quæ Plato Italis vitio dediſſe legitur. *Badius. Bis die.* Cœnabant antiqui lautius, prandebant tenuius. Prandii autem mentionem faciunt tum alii ſcriptores permulti, tum inprimis apud Græcos Hippocrates l. 11. de victus ratione, & in Oeconomico Xenophon, apud quem narrat Iſchomachus ſe leviter prandere, ut largius cœnet. Quod eo lubentius indicavi, ne cui forte veterum quorundam & Iſidori imponat autoritas, qui negat prandia in uſu antiquis fuiſſe. Galenus lib. VI.

quieſcere mos eſt; ubi animum, quem dominari decebat, ſervitio oppreſſere, nequaquam eo poſtea hebeti, atque claudo pro exercitio uti volunt. Nam imprudentia pleraque, & ſe præcipitant. Verum hæc, & omnia mala pariter cum honore pecuniæ deſinent, ſi neque magiſtratibus, neque alia vulgo cupienda venalia erunt. Ad hoc providendum eſt, quonam modo Italia, atque provinciæ tutiores ſint: id quod factu haud obſcurum eſt. Nam iidem omnia vaſtant, ſuas deſerendo domos, & per injuriam alienas occupando. Item ne, ut adhuc, militia injuſta, aut inæqualis ſit: cum alii triginta, pars nullum ſtipendium faciet: & frumentum id, quod antea præmium ignaviæ fuit, per municipia, & colonias illis dare conveniet, cum ſtipendiis emeritis domos reverterint. Quæ reipubl. neceſſaria, tibique glorioſa ratus ſum, quam pauciſſumis abſolvi. Non pejus videtur, pauca nunc de facto meo diſſerere. Plerique mortales ad judicandum ſatis ingenii habent, aut ſimulant: veruntamen ad reprehendenda aliena facta, aut dicta ardet omnibus animus; vix ſatis apertum os, aut lingua promta videtur, quæ meditata pectore evolvat: quibus me ſubjectum haud pænitet, magis reticuiſſe pigeret. Nam

de tuenda valetudine dicit, ſe, niſi tardius lavaret, cibum interdiu non ſumpſiſſe, & illum quidem cum ſumeret, ſolo pane uti abſque potu. Moderatum quoque deſignat prandium Plin. lib. III. Epiſtol. cum inquit: poſt cibum, quem interdiu levem, & facilem veterum more ſumebat. Cicero quoque in Quinta Tuſculana leve & ſimplex prandium videtur probaſſe, cum dicit: vita illa beata quæ ferebatur, plena Italicarum Syracuſanarumque menſarum nullo modo mihi placuit, bis in die ſaturum fieri. Itaque hic reprehendit eos autor, qui integros diesconviviis & comeſſationibus frangebant. Vide Vrſin. appendicem ad Ciaccon. de Triclin.

Aut inæqualis.] Aphoriſmus inſignis: Militia ne injuſta aut inæqualis ſit. Hinc enim indignationes, hinc ſeditiones & in Duces conſpirationes. ſeditioſæ ob hanc cauſſam Pannonicæ legiones ſub Tiberio, teſte Corn. Tacito. apud quem inſignis concio Percennii, cui ſimilis illa apud Livium Manliana. *Coler.*

Cum alii triginta.] Ex hoc loco apparet numerus legitimus ſtipendiorum, quem vellem addidiſſet eruditiſſimus Lipſius iis, quæ ad I. Annal. Taciti commentatus eſt de ſtipendiis. Quæ autem hic præcipit Salluſtius de ſtipendiis & emeritis, ea poſtea omnia ſuo more & modo Auguſtus recenſuit & ordinavit. *Coler.* Vide ſupra.

Ora-

Nam ſive hac, ſeu meliore alia via perges; à me quidem pro virili parte dictum, & adjutum fuerit. Reliquum eſt, optare, uti, quæ tibi placuerint, ea dii immortales approbent, beneque evenire ſinant.

AD C. CÆSAREM, DE REPVBL. ORDINANDA.

ORATIO II.

SCIO ego, quam difficile, atque aſperum factu ſit, conſilium dare regi, aut imperatori; poſtremo cuiquam mortali, cujus opes in excelſo ſunt: quippe cum & illis conſultorum copiæ adſint; neque de futuro quiſquam ſatis callidus, ſatiſque prudens ſit. Quinetiam ſæpe prava magis, quam bona conſilia proſperè eveniunt: quia pleraſque res fortuna ex lubidine ſua agitat. Sed mihi ſtudium fuit adoleſcentulo rempublicam capeſſere: atque in ea cognoſcenda multam, magnamque curam habui: non ita, uti magiſtratum modo caperem, quem multi malis artibus adepti erant; ſed

Ratio.] Vel ex hac Epiſtola ſatis apparet, amicum valde Cæſari vixiſſe Salluſtium. Ita ſolebant in otio degentes viri præ ceteris cari & rerum periti, abſentes & rem foris gerentes amicos excitare & quaſi ſui officii commonefacere. Talis eſt illa quantivis precii Epiſtola M. Ciceronis ad Q. Fratrem. Et videtur ſane hæc ſcripta ad Cæſarem, antequam ad Petrejum Afraniumq; proficiſceretur in Hiſpaniam. Bello adhuc flagrante ſcriptam eſſe ſatis apparet. *Coler.*

Quia fortuna.] De hac re multa ſupra. Vnde & conſilia plerumque non ex ſe, ſed ex eventu judicantur. Balbus & Oppius Ciceroni: Nedum hominum humilium, ut nos ſumus, ſed etiam ampliſſimorum virorum conſilia ex eventu, non ex voluntate à pleriſque probari ſolent. *Coler.* Vnde & evenire ſolet, ut optima conſilia peſſime aliquando ſuccedant, peſſima Fortuna amplectatur & in melius dirigat.

ſed etiam uti rempub. domi, militiæque, quantumque armis, viris, opulentia poſſet, cognitum haberem. Itaque mihi multa cum animo agitanti conſilium fuit, famam, modeſtiamque meam poſt tuam dignitatem habere, & cujus rei lubet periculum facere, dum quid tibi ex eo gloriæ accederet. Idque non temere, aut ex fortuna tua, decrevi; ſed quia in te, præter ceteras, artem unam egregiè mirabilem comperi, ſemper tibi majorem in adverſis, quàm in ſecundis rebus animum eſſe. Sed per ceteros mortales illa res clarior eſt, quòd & prius defeſſi ſint homines laudando atque admirando munificentiam tuam, quàm tu faciendo, quæ gloria digna eſſent. Equidem mihi decretum eſt, nihil tam ex alto reperiri poſſe, quod non cogitanti tibi in promtu ſit. Neque ego, quæ viſa ſunt, de rep. tibi ſcripſi, quia mihi conſilium, atque ingenium meum amplius æquo probaretur: ſed inter labores militiæ, interque prœlia, victorias, imperium, ſtatui admonendum te de negotiis urbanis. Namque tibi ſi id modo in pectore conſilii eſt, uti te ab inimicorum impetu vindices, quoque modo contra adverſum conſulem beneficia populi retineas: indigna

Poſt tuam, &c.] Id eſt, minoris facere, quam tuam dignitatem. *Bad.*

Majorem in adverſis.] Hoc proprium eſt viri fortis. docet Cicero lib. 1. Officiorum. Quanto igitur major Cæſar Romanis ſuis, quos Florus ſcribit, in malis ſemper majorem Fortunam habuiſſe? Recte Cæſar. ita viros decet. Minus eſt, quod de ſe prædicat Cotta, apud Salluſtium: Malæ ſecundæque res opes, non ingenium mihi mutabant. Cæſari mutarunt ingenium & fecerunt majus. Vlyſſes quoque Homericus in adverſis dictitabat: Τολμήεις μὴ θυμός. *Coler.*

Per ceteros mortales.] Elegantiſſime Fabri & Briconeti, ſed per deos immortales. *Carrio.*

Inter labores militiæ.] Nam parva ſunt foris arma, niſi eſt conſilium domi, teſte M. Tullio Cicerone lib. 1. Officiorum. Parum ſane, imo nihil conſilii tum temporis Romæ. Tota civitas nulla parte ſana & omnibus membris capta erat. *Coler.*

Inimicorum impetu.] Inimicitias apertas Reipub. cauſſas vindicandas eſſe cenſet. Hujus rei neglectus nimius Cæſari necem properavit. *Idem.*

Populi beneficia.] Conſules erant, ſi recte conjicio, C. Claudius Marcellus & L. Corn. Lentulus. Favor autem plebis, optimum munimentum contra impetum Conſularis poteſtatis. Caute ſane & ſapienter niſus ope populari Cæſar. Parum abeſt, quin totum illud Iſocratis

digna virtute tua cogites. ſin in te ille animus eſt, qui jam à principio nobilitatis factionem diſturbavit; plebem Rom. ex gravi ſervitute in libertatem reſtituit; in prætura inimicorum arma inermis disjecit; domi militiæque tanta, & tam præclara facinora fecit, uti ne inimici quidem queri quidquam audeant, niſi de magnitudine tua: quin accipe tu ea, quæ dicam de ſumma reipubl. quæ profectò aut tu vera invenies, aut certe haud procul à vero. Sed quoniam Cn. Pompeius aut animi pravitate, aut quia nihil maluit, quam quod tibi obeſſet, ita lapſus eſt, ut hoſtibus tela in manus jaceret: quibus ille rebus rempubl. con-

oratis Cæſari accommodem: Ὅλως ἢ ὑδὲν παραλείπων, ἂν πρὸς εἶναι τοῖς βασιλεῦσι πρέπῃ: ἀλλ' ἐξ ἁπάντων πολιτείας ἐκλεγόμενος τὸ βέλτιστον. καὶ δημοτικὸς μὲν ὢν, τῇ τῶν πολλῶν ἡγεμονίᾳ: πολιτικὸς ἦν, τῇ τῆς πόλεως διοικήσει: στρατηγικὸς ἦν, τῇ πρὸς τοὺς κινδύνους εὐβουλίᾳ: τυραννικὸς ἦν, τῷ πᾶσι τούτοις ἀμελεῖν. i.e. Omnino nihil eorum negligens, quæ adeſſe regi oportet; verum è qualibet Politicæ parte optima quæque deligens. Popularis, dum vulgus ſuum facit. Civilis, adminiſtratione Reipublicæ. Imperator, circumſpectus in periculis. Regius, omnia hæc ſuppeditans. *Idem.*

Ne inimici quidem queri.] Id eſt, conqueri: quod aut illi viſum, aut ea tempeſtate ſic fuit: poſtmodum tamen multos habuit, qui aliter ſentirent: inter quos etiam in Officiis Cicero. *Bad.*

Niſi de magnitudine.] Quæ & coëgit adverſarios, Cæſaris facta tyrannidem appellare. Quis tamen tyrannum illum dicat merito, cujus virtutes aditum ſibi in cœlum ſtruxerunt? ut loquitur de ipſo Valer. Maximus libro 6. cap. 9. *Idem.*

De ſumma Reipubl.] Lege (de ſummâ Republ.) quomodo fere priſci illi, Plautus, Terentius, omniſq; illa Catoniana ætas loqui conſuevit. cujus dicta ſententiaſq; præ ceteris æmulus Salluſtius fuit. *Donza.*

De ſumma Reipublicæ. Omnes libri, de ſumma republica. quam loquēdi rationem multis exemplis aſſeruimus, in caſtigationibus noſtris Orationum Ciceronis in Catilinam. *Carrio.*

Animi pravitate.] Poſtulata Cæſaris ante Civile bellum, paſſim laudari video, & quæ porro ſecuritas, quis contemptus Cæſaris, quæ ſuperbia? *Coler.*

Quia nihil maluit.] Quaſi cauſſam belli civilis explicet. Suſpecta tua fides Salluſti, ſuſpecta amicitia iſthæc. Florus candidius utrumque culpæ reum agit; Iam Pompeio ſuſpectæ Cæſaris opes, & Cæſari Pompeiana dignitas gravis. neque hic ferebat parem, nec ille ſuperiorem. Atque in hanc ſententiam conſentiunt Plutarchus, Dio, Lucanus. Cauſſa autem univerſalis hujus calamitatis, eadem, quæ omnium, nimia felicitas. quod Hiſtorica veritate comprobat idem Florus, ſcriptor ſerius, & ſui ſimilibus tantum legendus. Neque tamen non poſſum indignari Pompeianis, qui tot æquas conditionis leges renuerint. Sed quanta vis Fati fuit, ut unus imperio terrarum orbis potiretur! *Idem.*

Quibus ille rebus.] Credo hoc vult: quem-

conturbavit, eiſdem tibi reſtituenda eſt. Primum omnium, ſummam poteſtatem moderandi, de vectigalibus, ſumtibus, judiciis, ſenatoribus paucis tradidit; plebem Romanam, cujus antea ſumma poteſtas erat, noſque his quidem legibus in ſervitute reliquit. Iudicia, tametſi, ſicut antea, tribus ordinibus tradita ſunt; tamen iidem illi factioſi regunt, dant, adimunt, quæ lubet: innocentes circumveniunt: ſuos ad honorem extollunt. Non facinus, non probrum, aut flagitium obſtat, quo minus magiſtratus capiant: quod commodum eſt, trahunt, rapiunt: poſtremo, tamquam urbe capta, lubidine, ac licentia ſua, pro legibus utuntur. Ac me quidem mediocris dolor augeret, ſi virtute partam victoriam more ſuo per ſervitium exercerent. Sed homines inertiſſimi, quorum omnis vis, virtuſque in lingua ſita eſt, forte, atque alterius ſocordia dominationem

quemadmodum Reſpubl. auctoritate & potentia Cæſaris fuit diſturbata, ita auctoritate & potentia Cæſaris reſtituendam eſſe. Similiter idem alibi dixit: Imperium facile retineri iis artibus, quibus initio partum eſt. *Idem.*

Primum omnium.] Locus hic antea corruptiſſimus, jam ni fallor utcumque conſtitutus. ſic enim legebatur: primum omnium ſummam poteſtatem moderandi de vectigalibus, ſumtibus, judiciis, ſenatoribus paucis tradidit plebs Romana. quod autem animadverterem eum de Pompeio loqui, factum hoc Pompeio, non plebi Romanæ dedi, & pro, plebes Romana, ſcripſi, plebem Romanam, quod ſæpe ex notis hujuſmodi errores natos ſcirem, & hoc ipſa poſtularet ſententia. libri manuſcripti pro me teſtimonium dicunt. *Carrio.*

De vectigalibus.] Obtinuit certe Pompejus per legem Maniliam tantum non totius Romani Imperii poteſtatem, ut aperte teſtatur Plutarchus & Dio. Conſulatus ejuſdem nimis immoderati fuerunt. Quia vero poteſtatem illam moderandi, de vectigalibus, ſumptibus, judiciis non ſine amicorum conſilio & auxilio adeptus eſſet, eandem ad eos tranſtuliſſe, non ſine invidia dictum à Salluſtio. Vectigalia porro eleganter Florus Imperii patrimonium appellat; Cicero nervos Reipublicæ. *Coler.*

Senatoribus paucis.] Et hoc invidioſe dictum. Quid enim tam juſtum quam recipere plebem jus ſuum à patribus? ne populus gentium victor, orbiſque poſſeſſor extorris aris ac focis ageret? ait Florus lib. 3. in ſimili re. *Idem.*

Cujus antea ſumma.] Cicero pro Cn. Plancio: Eſt enim conditio liberorum populorum, præcipueq; hujus principis populi, & omnium gentium domini ac victoris, poſſe ſuffragiis vel dare, vel detrahere, quod velit. *Idem.*

Iudicia.] Laudat tamen iſtam Pompeii circa judicia ordinanda curam Dio libro 40. Sed ea quæ ſequuntur magis pro Cæſare, quam pro fide dicta accipio. *Idem.*

Seditio

nem oblatam insolentes agitant. Nam, quæ seditio, ac dissensio civilis tot tamque illustres familias ab stirpe evertit? aut quorum umquam victoria animus tam præceps, tamque immoderatus fuit? L. Sulla, cui omnia in victoria legi belli licuerunt, tametsi à Sulpicio hostium partes muniri intellegebat; tamen, paucis interfectis, ceteros beneficio, quàm metu, retinere maluit. At hercule nunc cum Catone, L. Domitio, ceterisque eisdem factionis, quadraginta senatores, multi præterea cum spe bona adolescentes, sicuti hostiæ, mactati sunt: cum interea opportunissuma genera hominum tot miserorum civium sanguine satiari nequiverunt: non orbi liberi, non parentes exacta ætate, non gemitus virorum, luctus mulierum immanem eorum animum inflexit: quin, acerbius in dies male faciendo, ac dicundo, dignitate alios, alios civitate eversum irent. Nam, quid ego de te dicam, cujus contumeliam homines ignavissumi vita sua commutare volunt? scilicet neque illis tantæ voluptati est (tametsi insperantibus accidit) dominatio, quanto mærori tua dignitas: qui optatius habent, ex tua calamitate periculum libertatis facere, quàm per te populi R. imperium maxumum ex magno fieri. Quo magis tibi etiam atque etiam animo prospiciendum est, quonam modo rem stabilias, communiasque.

Seditio aut dissensio.] Civile bellum non vult dicere; parcit auribus Cæsaris. At enimvero neque seditio, neque dissensio, neque bellum civile, satis exprimat hujus belli atrocitatem: sed potius commune quoddam, & plus quam bellum Flori verbis appellabimus. *Idem.*

Tametsi à Sulpicio.] Aurea correctio, ad quam veteres libri manu ducunt; Lucius Sulla, cui omnia in victoria lege belli licuerunt, tametsi supplicio hostium partes suas muniri intelligebat, tamen paucis interfectis ceteros beneficio, quĩ metu retinere maluit. peream, si quis est, qui sensum communem habet, & hanc scripturam cum alia quavis mutare vult. *Carrio.*

Commutare volunt.] Vaticanus commutare nolunt, recte: sic enim Sallustius frequenter loquitur & alioquin utroque idem significatur: eamque scripturam in vetere editione & libro Fabri, posterius observavi. *Idem.*

Qui optatius.] Omnes libri, etiam antiquitus excusi, quin optatius, perspicue certum. *Idem.*

Patres

que. Mihi quidem quæ mens ſuppetit, eloqui non dubitabo. Ceterum tui erit ingenii probare, quæ vera, atque utilia factu putes. In duas partes ego civitatem diviſam arbitror, ſicut à majoribus accepi, in patres, & plebem. Antea in patribus ſumma auctoritas erat, vis multo maxuma in plebe. Itaque ſæpius in civitate ſeceſſio fuit: ſemperque nobilitatis opes deminutæ ſunt, & jus populi amplificatum. Sed plebes eo libere agitabat; quia nullius potentia ſuper leges erat; neque divitiis, aut ſuperbia, ſed bona fama, factiſque fortibus nobilis ignobilem anteibat: humillimus quiſque in armis, aut militia, nullius honeſtæ rei egens, ſatis ſibi, ſatiſque patriæ erat. Sed, ubi eos paullatim expulſos agris, inertia, atque inopia incertas domos habere

Patres & plebem.] Romuli hoc inſtitutum fuit ad imitationem Athenienſium. Dionyſ. Halicarnaſſæus libro 2. Poſtea tamen tertius ordo civitati acceſſit, Equites; iſque medius, ut ſcribit Appianus lib. 2. de bello Civil. Plinius eum confirmatum putat à conſulatu Ciceronis, quo ſe quoque Cicero provectum eſſe celebraverit, ejuſque vires peculiari popularitate quæſiverit. Sed ante etiam tantæ dignitatis & æſtimationis fuit, ut penes hunc ordinem fata fortunæque patrum, vitæq; principum, & vectigalia diu fuerint. Tandem vero L. Druſus ſenatui priſtinum jus & dignitatem adſeruit. de qua re ex M. Varrone Florus ſic ſcribit libro 3. cap. 17. Iudiciaria lege C. Gracchus diviſerat P. R. & bicipitem ex una fecerat civitatem. *Coler.*

Vis multo maxima in plebe.] Contra in Iugurth. Ceterum nobilitas factione magis pollebat, plebis vis ſoluta, atque in multitudinem diſperſa, minus poterat. Sed diverſa tempora; aut ſane pro arbitrio & uſu dicentis. *Ciaccon.*

Humillimus quiſque in armis.] Non placet hæc ſcriptura; neque credibile eſt, rem eandem bis à Salluſtio iteratam. Quid enim Militia opus erat, cum Armis dixiſſet? Apage tautologiam iſtam à ſcriptoris noſtri Laconiſmo. Quin potius ad conſuetas divinandi artes confugimus, quam hanc Criſpo maculam, ab imperitis impreſſam diutius reſidere patiamur? Quam rem uti & ego mea ex parte agere aliquando intendam, magna contra hanc labem remedia ſtatuere non decrevi, ſed tantum litteræ (quæ media eſt) inverſione facta, ac initiali pede ſublato *m* in *u* commutare, quoad ex Armis, (Arvis) fiat. ut vitam ruſticam, ſtudiumque agriculturæ deſignet: quam rem induſtrioſiſſime perſequuti Romani illi veteres; cujuſque adeo cultores (ſi quidem Varroni credimus) non ſine cauſſa urbanis, ac togatis umbraticolis anteponebant. Quam conjecturam meam eo etiam impenſius amplector, quod de Agris ſequatur; unde tunicatam plebem validiorum injuriis expulſam graviſſime apud Cæſarem conqueritur, quiſquis tandem hic fuerit, callentiſſimus utique ac vere Salluſtianus conſultor. *Douza.*

Diſpa-

habere ſubegit: cœpere alienas opes petere, libertatem ſuam cum republica venalem habere. Ita paullatim populus, qui dominus erat, & cunctis gentibus imperitabat, dilapſus eſt: & pro communi imperio, privatim ſibi quiſque ſervitutem peperit. Hæc igitur multitudo primum malis moribus imbuta, deinde in artes, vitaſque varias diſpalata, nullo modo inter ſe congruens, parum mihi quidem idonea videtur ad capeſſendam rempubl. Ceterum, additis novis civibus, magna me ſpes tenet, fore, ut omnes expergiſcantur ad libertatem: quippe cum illis libertatis retinendæ, tum his ſervitutis amittendæ cura orietur. Hos ego cenſeo, permixtos cum veteribus novos, in coloniis conſtituas: ita & res militaris opulentior erit, & plebes bonis negotiis impedita malum publicum facere deſinet. Sed non inſcius, neque imprudens ſum, cum ea res agetur; quæ ſævitia, quæve tempeſtates hominum nobilium futuræ ſint, cum indignabuntur omnia funditus miſceri, antiquis civibus hanc ſervitutem imponi, regnum denique ex libera civitate futurum, ubi unius munere multitudo ingens in civitatem pervenerit. Equidem ego ſic apud animum meum ſtatuo, malum facinus in ſe committere, qui incommodo reipubl. gratiam ſibi conciliet. Ubi bonum publi-

Diſpalata.] Id eſt, diſperſa.

Quippe, &c.] Hoc eſt, cū ſcilicet ita ſit, quod cura retinendæ libertatis orietur his, ſcilicet civibus, adhuc liberis: tum, id eſt, multo magis cura ſervitutis amittendæ orietur his, ſcilicet ære alieno oppreſſis, & quaſi in ſervitutem redactis. *Bad.*

Res militaris.] In coloniis enim tam optimorum equitum, quam peditum copiam ſemper habebant Romani. Tales fuerunt Bononia, Mutina, Parma, Placentia, quæ etiam equites ſolos habuit Latinos, teſte Livio. *Coler.*

Vbi bonum publicum.] Vbi bonum publicum etiam privatim uſui eſt, id non aggredi, ſocordis & ignavi eſt. Hoc de rege vel Principe Salluſtius. At Cicero de omnibus lib. 3. Off. Vnum debet eſſe omnibus propoſitum, ut eadem ſit utilitas, unius cujuſque & univerſorum; quam ſi ad ſe quiſque rapiat, diſſolvetur omnis humana conſociatio. Atque ſi etiam hoc natura præſcribit, ut homo homini quicunque ſit, ob eam ipſam cauſſam, quod is homo ſit, conſultum velit: neceſſe eſt ſecundum eandem naturam omnium utilitatem eſſe communem. *Idem.*

publicum etiam privatim usui est: id vero dubitare aggredi, socordiæ, atque ignaviæ duco. M. Livio Druso semper consilium fuit, in tribunatu summa ope niti pro nobilitate: neque ullam rem in principio agere intendit, nisi illi auctores fierent homines factiosi, quibus dolus, atque malitia, fide cariora erant. Ubi intellexerunt, per unum hominem maxumum beneficium multis mortalibus dari: videlicet & sibi quisque conscius, malo atque infido animo esse, de M. Livio Druso juxta, ac de se, existimaverunt. Itaque metu, ne per tantam gratiam solus rerum potiretur, contra eam nixi, sua ipsius consilia disturbaverunt. Quo tibi imperator majore cura fideque amici, & multa præsidia paranda sunt. Hostem adversum opprimere, strenuo homini haud difficile est: occulta pericula neque facere, neque vitare, bonis in promtu est. Igitur, ubi eos in civitatem adduxeris; quoniam quidem revocata plebes erit, in ea re maxume animum exercitato, uti colantur boni mores; concordia inter veteres, & novos coalescat. Sed multo maxumum bonum patriæ, civibus, tibi, liberis, postremo humanæ genti, pepereris, si studium pecu-

Marco Livio Druso.] Fabri & vetus editio, (Marco Lubio) inepte. sunt enim Drusi in gente Livia. à Vaticano abest, Livio, neque adesse necesse est: probat scriptorum usus. *Carrio. M. Livio Druso.* Adversus omnibus modis in hac Epistola nobilitati est Sallustius. Inde de M. Druso ingerit Cæsari. De hoc Druso Livius, Florus lib. III. cap. 17. Val. Maximus lib. IX. cap. 5. Vellejus. Cicero pro Milone: Domi suæ nobilissimus vir, senatus propugnator, atque illis quidem temporibus, pene patronus, avunculus hujus nostri judicis, fortissimi viri M. Catonis, tribunus plebis M. Drusus occisus est. Ejusdem potentiæ meminit idem Orat. pro C. Rabirio. Notabile vero exemplum de amicis ambitione tantum & largitionibus quæsitis. Execranda illa vox in libera Repub. M. Drusi: Nihil se ad largitionem ulli reliquisse, nisi si quis aut cænum dividere vellet, aut cœlum. *Coler.*

Auctores fierent homines.] Locus qui & ab interpunctione & à scriptura male habet. Vetus editio, nisi ille auctores fuerant se homines factiosi. Fabri & Briconeti, nisi illi auctores fuerant sed homines factiosi. Tu scribe de Vaticano: nisi illi auctores fierent, sed homines factiosi, quibus dolus atque malitia fide cariora erant, ubi intellexerunt per unum hominem, &c. non enim vult homines factiosos Druso in tribunatu rei alicujus auctores fuisse, sed nobilitatem. *Carrio.*

Gloria

pecuniæ aut ſuſtuleris, aut, quoad res feret, minueris. Aliter neque privata res, neque publica, neque domi, neque militiæ, regi poteſt. Nam ubi cupido divitiarum invaſit; neque diſciplina, neque artes bonæ, neque ingenium ullum ſatis pollet: quin animus magis, aut minus mature, poſtremo tamen ſuccumbit. Sæpe jam audivi, qui reges, quæ civitates, & nationes, per opulentiam magna imperia amiſerint, quæ per virtutem inopes ceperant; id adeo haud mirandum eſt. Nam ubi bonus deteriorem divitiis magis clarum, magiſque acceptum videt; primo æſtuat, multaque in pectore volvit: ſed ubi gloria honorem magis in dies, virtutem opulentia vincit; animus ad voluptatem à vero deficit. Quippe gloria induſtria alitur: ubi eam demſeris, ipſa per ſe virtus amara, atque aſpera eſt. Poſtremo ubi divitiæ claræ habentur, ibi omnia bona vilia ſunt, fides, probitas, pudor, pudicitia. Nam ad virtutem una, & ardua via eſt: ad pecuniam, qua cuique lubet, nititur; & malis, & bonis rebus ea creatur. Ergo in primis auctoritatem pecuniæ demito: neque de capite, neque de honore ex copiis quiſquam magis, aut minus judicaverit; ſi neque prætor neque conſul, ex opulentia, verum ex dignitate, creetur. Sed de magiſtratu facile populi judicium fit. Iudices à paucis probari, regnum eſt; ex pecunia legi, inhoneſtum. Quare omnes primæ claſſis judicare placet, ſed numero plures, quam judicant. Neque Rhodios, neque alias civitates umquam ſuorum judiciorum pœnituit: ubi promiſcue dives, & pauper, uti cuique ſors tulit, de maxumis rebus juxta, ac de minumis diſceptat. Sed de magiſtratibus creandis haud mihi quidem ab-

Gloria honorem.] Gloria, id eſt cupiditas gloriæ vincit honorem, qui virtuti debetur: & ita magis per dominationem & imperium, quærunt gloriam, quam per præclara facinora honorem. *Badius.*

Ex pecunia, legi.] Nam laudabiliter conſtitutum fuit Romæ, ut Prætores jurati optimum quemque in ſelectos judices referrent: ut teſtatur Cicero pro A. Cluentio. *Coler.*

absurde placet lex, quam C. Gracchus in tribunatu promulgaverat; ut ex confusis quinque classibus forte centuriæ vocarentur. Ita coæquati dignitate, pecunia, virtute anteire alius alium properabit. nec ego magna remedia contra divitias statuo. Nam perinde omnes res laudantur, atque appetuntur, ut earum rerum usus est: malitia præmiis exercetur. Ubi ea demseris, nemo omnium gratuito malus est. Ceterum avaritia bellua fera, immanis, intoleranda est: quo intendit, oppida, agros, fana, atque domos, vastat: divina cum humanis permiscet: neque exercitus, neque mœnia obstant, quo minus vi sua penetret: fama, pudicitia, liberis, patria, atque parentibus cunctos mortales spoliat. Verum, si pecuniæ decus ademeris; magna illa vis avaritiæ facile bonis moribus vincetur. Atque hæc ita sese habere tametsi omnes æqui, atque iniqui memorent: tamen tibi cum factione nobilitatis haud mediocriter certandum est: cujus si dolum caveris, alia omnia in proclivi erunt. Nam hi, si virtute satis valerent, magis

C. Gracchus.] Probat C. Gracchi plebiscitum, quo rogaverat, ut ex confusis quinque classibus forte & sine accurato delectu centuriæ vocarentur. Ratio: ut coæquati dignitate cives & pecunia, virtute alius alium anteire properaret. Sed tamen neque hanc neque alias rogationes Gracchanas Optimates tulerunt. *Idem.*

Classibus forte centuriæ.] Corrige ex superioribus impressis, *forte. Donza.*

Nam hi si virtute.] Tangit satis acerbe Cæsaris æmulos nobiles. M. Bibulum, L. Domitium, M. Catonem, L. Postumium & Favonium præcipuos. De singulis aliquid vel Sallustii vel fidei caussa dicendum videtur. Et sane possit Sallustius in vituperandis nonnullis pro parum candido, & falso haberi. L. Domitius iste Ænobarbus dictus. Ejus rapacitas & timiditas etiam à Cæsare arguitur lib. 1. de bello Gall. & Plutarcho, & Seneca. De Bibuli consulatu legendus Dio lib. xxxviii. & Plutarchus in Cæs. Irane vero de M. quoque Catone scriptum oportuit? Nimia isthæc libertas, imo dicacitas. Et de Græcis literis quale judicium? Majorem gratiam debebas, Sallusti, Græciæ, & ipsi adeo Thucydidi tuo. De hoc quidem Catone Velleius Paterculus scriptum reliquit: Hic genitus proavo M. Catone, principe illo familiæ Porciæ, homo virtuti simillimus, & per omnia ingenio diis quam hominibus propior, qui nunquam recte fecit, ut facere videretur, sed quia aliter facere non poterat. L. Posthumii mentio rara. De Favonio apud Cæsarem, Dionem, Plutarchum legat, qui vult. Porro elogium illorum ita restituit Lipsius lib. iv. Epist. 14.: L. Postumius & M. Favonius mihi videntur quasi magnæ navis supervacua onera esse, ubi salvi pervenere, viri sunt: si quid adversi coortum est,

magis æmuli bonorum, quàm invidi, essent. Quia desidia, & inertia, & stupor eos, atque torpedo, invasit; strepunt, obtrectant, alienam famam suum dedecus existumant. Sed, quid ego plura, quasi de ignotis memorem? M. Bibuli fortitudo, atque animi vis, in consulatum erupit: hebes lingua, magis malus, quam callidus ingenio. Quid ille audeat, cui consulatus maxumum imperium maxumo dedecori fuit? An L. Domitii magna vis est, cujus nullum membrum à flagitio aut facinore vacat? lingua vana, manus cruentę, pedes fugaces; quæ honeste nominari nequeant, inhonestissuma. Unius tamen M. Catonis ingenium versutũ, loquax, callidum haud contemno. Parantur hæc disciplina Græcorum. Sed virtus, vigilantia, labos, apud Græcos nulla sunt. Quippe, cum domi libertatem suam per inertiam amiserint; censesne eorum præceptis imperium haberi posse? Reliqui de factione sunt inertissumi nobiles: in quibus, sicut in statua, præter nomen, nihil est additamenti. L. Postumius, & M. Favonius, mihi videntur quasi magnæ navis supervacua onera esse, ubi salvi pervenire visi sunt: si quid

est, de illis potissimum jactura fit; quia precii minimi sunt. *Coler.*

Marci Bibuli fortitudo.] Is collega erat Cæsaris. unde in gratiam & assentationem ejus, hæc in eum dicit. *Bad.*

Maximo dedecori.] Quia nihil in eo præclare gessit: sed penitus collegæ Cæsari cessit. *Idem.*

Cujus nullum membrum, &c.] Totum hunc locum æmulatus est ille, quisquis fuit, qui Sallustii nomine declamationem in Ciceronem edidit, nam sic scribit: Cujus nulla pars corporis turpitudine vacat, lingua vana, manus rapacissimæ, gula immensa, pedes fugaces; quæ honeste nominari non possunt, inhonestissima. *Ciaccon.*

Factio.] Est enim factio, ubi quisque suo consilio suæque utilitati innititur, & ita consilia & facta sua seorsum facit. *Bad.*

Sicut in statuâ.] Veteres editiones, sicut instituto. Fabri & Briconeti, sicut instituo. à vulgatis est Vaticanus. Petrus Pithœus legendum putabat, sicut in Stajeno. Iustus autem Lipsius, cum quo mihi omnia vincula sunt antiquissimæ necessitudinis, (sicut in statua) quam suam conjecturam multis argumentis & in Variis & in Epistolicis confirmatam mihi, credo etiam aliis, omnino probavit. *Carrio.*

Ubi salvi pervenire visi sunt.] Vetus editio: ubi salvi pervenire usi sunt. Lipsius ingeniosa sane conjectura vitium tentavit tollere, legitque, ubi salvi pervenere, viri sunt. Corrige de Vaticano; ubi salvi pervenere, usui sunt. quam proxime à vetere editione. *Idem.*

quid adverſi coortum eſt, de illis potiſſumum jactura fit; quia pretii minumi ſunt. Quoniam nunc, uti mihi videor, de plebe renovanda, corrigendaque diſſerui: de ſenatu, quæ tibi agenda videntur, dicam. Poſtquam mihi ætas ingeniumque adolevit, haud ferme armis, atque equis, corpus exercui, ſed animum in litteris, quod natura firmus erat in laboribus, habui. Atque ego in ea vita multa legendo, atque audiendo ita comperi, omnia regna, civitates, nationes uſque eo proſperum imperium habuiſſe, dum apud eos vera conſilia valuerunt: ubicumque gratia, timor, voluptas, ea corrupere; poſt paullo imminutæ opes, deinde ademtum imperium, poſtremo ſervitus impoſita eſt. Equidem ego ſic apud animum meum ſtatuo; cuicumque in ſua civitate amplior, illuſtriorque locus, quam aliis eſt, ei magnam curam eſſe reipubl. Nam ceteris, ſalva urbe, tantummodo libertas tuta eſt: qui per virtutem ſibi divitias, decus, honorem, pepererunt; ubi paullum inclinata reſpubl. agitari cœpit, multipliciter animus curis, atque laboribus fatigatur; aut gloriam, aut libertatem, aut rem familiarem, defenſat; omnibus locis adeſt, feſtinat: quanto in ſecundis rebus florentior fuit, tanto in adverſis aſperius, magiſque anxiè agitat. Igitur ubi plebes ſenatui, ſicuti corpus animo, obedit, ejuſque conſilia conſequitur: patres conſilio valere decet, populo ſupervacanea eſt calliditas. Itaque majores noſtri, cum bellis aſperrimis premerentur, equis, viris, pecunia amiſſa, nunquam defeſſi ſunt armati de imperio certare.

Non

Animum in litteris.] Perverſa ſcriptura & improba hominum ineptiſſimorum emendatio, in qua ſententia, nec pes, nec caput, ut ille ajebat, uſquam apparet. ſic enim ibi legitur: ſed animum in litteris, quod natura firmus erat, in laboribus habui. Vetus editio: animum in litteris agitavi: quod natura firmius erat, id in laboribus habui. docet Vaticanus. *Carrio.*

Vera conſilia.] Florens & beata reſpublica, in qua vera conſilia valent. Ea ſunt, quæ neque gratia, neque timor, neque voluptas corrupit. Alios etiam affectus ab omni vero conſilio procul eſſe jubeo, ut odium, iram, miſericordiam, quibus officientibus animus verum haud providet, ut alibi præclare diſſerit Criſpus. *Coler.*

Non inopia ærarii, non vis hoſtium, non adverſa res, ingentem eorum animum ſubegit, quin, quæ virtute ceperant, ſimul cum anima retinerent. Atque ea magis fortibus conſiliis, quam bonis prœliis, patrata ſunt. Quippe apud illos una reſpubl. erat, ei conſulebant; factio contra hoſtes parabatur: corpus atque ingenium, patriæ, non ſuæ quiſque potentiæ, exercitabat. Ac hoc tempore contra homines nobiles, quorum animos ſocordia, atque ignavia, invaſit, ignari laboris, hoſtium, militiæ, domi factione inſtructi, per ſuperbiam cunctis gentibus moderantur. Itaque patres, quorum conſilio antea dubia reſpubl. ſtabiliebatur, oppreſſi, ex aliena libidine huc atque illuc fluctuantes agitantur: interdum alia, deinde alia, decernunt: ut eorum, qui dominantur, ſimultas, ac arrogantia fert, ita bonum, malumque publicum exiſtimant. Quod ſi aut libertas æqua omnium, aut ſententia obſcurior eſſet; majoribus opibus reſpubl. & minus potens nobilitas eſſet. Sed quoniam coæquari gratiam omnium difficile eſt; quippe cum illis majorum virtus

Vna Reſpublica.] Quemadmodum Reipublicæ corpus diſſenſione ordinum diſcerpitur, ita æque laceratur ſeparatione publici & privati commodi. ἐ γὰ δὴ κεχώρισται τὸ κοινὸν συμφέρον τ ἰδίυ. πολὺ ᾗ μᾶλλον ἐν τῷ ὅλῳ κ τὸ καθ' ἕκασα λυ(ιτελᾶν σωζε ᾗ, κ σώζε ᾗ ἐν τῷ παντὶ τὸ κ μέρ, ἐ πί τε τ πόλεων, ἐ τ ἄλλων φυσέων. Id eſt, (ait appoſite Iamblichus.) Commodum enim publicum non ſeparatum eſt à privato. quinimo in univerſo, ſingulorum etiam utilitas continetur, & partes in toto conſervantur, tum in civitatibus, tum in aliis quoque naturis. *Coler.*

Ex aliena libidine.] Miſera Reſpublica, in qua ex aliena libidine, ex factioſorum quorundam nobilium nutu pendet ſenatus auctoritas, & conſilium publicum. Patres enim & auctoritatem inviolatam & conſilia conſtantia habere fas eſt. Alludit forte ad tempus illud Salluſtius, quo Senatus circumſcriptus & tantum non oppreſſus eſt à Pompeio & Craſſo, Anno V. C. ſexageſimo nonageſimo nono. De qua re Dio lib. xxxix. *Idem.*

Interdum alia.] Turpis in omni conſilio levitas. de qua jocus aliquando fuit Caroli V. ſapientiſſimi & fortiſſimi Imperatoris, quem is jacere ſolebat in Comitia Germanorum: quæ ille viperis aſſimilabat. Quia ajebat ut iſtæ matres ſuas tollunt; ſic illorum poſteriora decreta. Serius jocus, & in conventibus noſtris identidem recogitandus. *Idem.*

Coæquari gratiam.] Demoſthenis eſt πάντων δυσχερέσαλον εἶναι τὸ πολλοῖς ἀρέσκειν. quod & Ariſtoteles repetit in Diatribis. *Coler.*

tus partam reliquerit gloriam, dignitatem, clientelas: cetera multitudo pleraque inscia, sit sententia eorum à metu libera. Ita occulto sibi quisque alterius potentia carior erit. Libertas juxta bonis, & malis, strenuis, & ignavis optabilis est. Verum eam plerique metu deserunt, stultissimi mortales, quod in certamine dubium est, quorsum accidat, id per inertiam in se, quasi victi, recipiunt. Igitur duabus rebus confirmari posse senatum puto: si numero auctus per tabellam sententiam ferret. Tabella obtentui erit, quo magis animo libero facere audeat: in multitudine, & præsidii plus, & usus amplior est. Nam fere, his tempestatibus, alii judiciis publicis, alii privatis suis atque amicorum negotiis implicati, haud sane reipubl. consiliis adfuerunt; neque eos magis occupátio, quam superba imperia distinuere. Homines nobiles cum paucis senatoriis, quos additamenta factionis habent, quæcumque libuit probare, reprehendere, decer-

Quod in certamine.] Hoc est, priusquam victi sunt, & dubitant, an vinci debeant, recipiunt in se jugum seu legem contendentium, tanquam ii vicerint. *Bad.*

Si numero auctus.] Numerum senatorum auxerat primus Tarquinius. Morem diu desitum reduxit Iul. Cæsar, teste Suetonio & Dione. Multos enim per bellum Civile per malas artes Senatores factos removit, aliosque allegit. Qua re & dignitatem senatoriam mire amplificavit, & auctoritatem suam stabilivit. Sed hoc quoque bonum initium, malos eventus habuit. Confluentibus enim amicis Cæsarianis, tandem in mille patres erupit senatus. quæ res invidiam Cæsari facile peperit. Correxit igitur Augustus, & redegit ad D C. ut scribit Suetonius, Dio. Ceterum sub Tiberio vilior viliorque facta, & sub aliis postea principibus pene ad nihilum redacta senatus auctoritas. *Coler.*

Tabella.] Per tabellam, in quam puncta scribebantur: & ita major numerus punctorũ vincebat, nec sciebatur certus auctor sententiæ: quæ res odium demebat. *Bad.* Per tabellam sententiam ferri vult, ut major libertas consultandi & ferendi sit. Sed fuit hic mos etiam olim, ut scribit Asconius ad Verrinas; verum alia de caussa: nimirum ne dictam sententiam revocare liceret. Hoc Sallusti consilium apparet valde ursisse & in usum vertisse Cæsarem & Augustum. *Idem.*

In multitudine.] Libertas Reipubl. stabilitur multitudine Senatorum. Sed hic fucum facit Sallustius ordini honestissimo, quem nunquam nimis florentem Principes optavere. Falsissime & fallacissime Nero jactat apud Tacitum l. 13. Annal.: Non se negotiorum omnium iudicem fore, ut clausis unam intra domum accusatoribus & reis paucorum potentia grassaretur. Nihil in penatibus suis venale, aut ambitioni pervium: discretam domum & Rempublicam. Teneret antiqua munia senatus. *Coler.*

Iudicia

decernere, ea, uti libido tulit, fecere. Verum ubi, numero ſenatorum aucto, per tabellam ſententię dicentur; illi ſuperbiam ſuam dimittent, ubi iis obediendum erit, quibus antea crudeliſſume imperitabant. Forſitan, imperator, perlectis litteris decernes, quem numerum ſenatorum fieri placeat; quoque modo in multa, & varia officia diſtribuatur; & quonam judicia primæ claſſis mittenda putem, quæ deſcriptio, qui numerus in quoque genere futurus ſit. Ea mihi omnia generatim deſcribere haud difficile factu fuit: ſed prius laborandum viſum eſt de ſumma conſilii, idque tibi probandum verum eſſe. Si hoc itinere uti decreveris, cetera in promtu erunt. Volo ego conſilium meum prudens, maximeq; uſui eſſe. Nam ubicumq; tibi res proſpere cedet, ibi mihi bona fama eveniet. Sed me illa magis cupido exercet, uti quocumque modo, & quamprimum reſpubl. adjuvetur. Libertatem gloria cariorem habeo, atque ego te oro, hortorque, ne clariſſumus imperator, Gallica gente ſubacta, populi R. ſummum atque invictum imperium tabeſcere vetuſtate, ac per ſummam diſcordiam dilabi, patiaris. Profecto, ſi id accidat, neque tibi nox, neque dies curam

Iudicia primæ claſſis.] Olim judicia penes Senatum, equites, & Tribunos ærarios fuerunt, lege Aurelia, ut ſcribit Aſconius. Cæſar tribunos ærarios ſuſtulit, teſte Suetonio. Ea porro, de quibus Salluſtius loquitur, digeſſit omnia Auguſtus poſtea. Vide Dionem lib. 55. *Idem.*

Hoc itinere.] Hac via & ratione procedendi. *Bad.*

Quam primum, &c.] Haud occulte monet, bona & ſalutaria conſilia celeriter arripienda & exſequenda eſſe. Egregie Otho apud Tacitum l. 1. Annal.: Nullus cunctationi locus eſt in eo conſilio, quod non poteſt laudari, niſi peractum. *Coler.*

Libertatem cariorem.] Vulgo, clariorem. Veteribus potius impreſſis aſſentior, qui cariorem præferunt. *Carrio.*

Gallicâ gente.] Hoc ad gloriam Cæſaris ſpectat. Galli enim natura bellicoſi, ut teſtatur Salluſtius in Bello Catil. Et fine Iugurth. ait, amplius cum Gallis pro ſalute, non de gloria certari. Idem de Gallis alii Hiſtorici. M. Caro Orig. 2. Pleraque Gallia duas res induſtrioſiſſime perſequitur: rem militarem & argute loqui. Inſigne vero illud elogium Cæſii Baſſi apud Diomedem: Romani Gallis devictis ſunt victores. Durat adhuc & durabit laus fortiſſimæ gentis. *Coler.*

Summam diſcordiam.] Sic dictum velim; pro quo ceteræ editiones (ſocordiam) oſtentant. quam quidem ſcriptu-

ram animi ſedaverit; quin inſomniis exercitus, furibundus, atque amens alienata mente feraris. Namque mihi pro vero conſtat, omnium mortalium vitam divino numine inviſi: neque bonum, neque malum facinus cujuſquam pro nihilo haberi: ſed ex natura diverſa præmia bonos, maloſque ſequi. Interea forte ea tardius procedunt: ſuus cuique animus ex conſcientia ſpem præbet. Quod ſi tecum patria, atque parentes poſſent loqui, ſcilicet hæc tibi dicerent: O Cæſar, nos te genuimus fortiſſumi viri, in optuma urbe, decus, præſidiumque nobis, hoſtibus terrorem. Quæ multis laboribus, & periculis ceperamus, ea tibi naſcenti cum anima ſimul tradidimus, patriam maximam in terris; domum, familiamque in patria clariſſumam; præterea bonas artes, honeſtas divitias; poſtremo omnia honeſtamenta pacis, & præmia belli. Pro his ampliſſumis beneficiis non flagitium à te, neque malum facinus, petimus; ſed uti libertatem everſam reſtituas. Qua re patrata, profecto per gentes omnes fama virtutis tuæ volitabit. Namque hac tempeſtate, tametſi domi, militiæque præclara facinora egiſti; tamen gloria tua cum multis viris fortibus æqualis eſt: ſi vero urbem ampliſſumo nomine, & maxumo imperio, prope jam ab occaſu reſtitueris; quis te clarior, quis major, in terris fuerit? Quippe ſi morbo jam, aut fato huic imperio ſecus accidat: cui dubium eſt, quin per orbem terrarum vaſtitas, bella, cædes, oriantur? quod ſi tibi bona lubido fuerit, patriæ, parentibus gratificandi; poſtero tempore, rep. reſtituta, ſuper omnis mortalis gloria agnita, tuaque unius mors vita clarior erit. Nam vivos interdum fortuna, ſæpe invidia, fatigat: ubi anima naturæ ceſſit,

ram ego nupera & novitia iſta multis millibus habeo cariorem. *Douza.*

Divino numine inviſi.] Ita etiam ſinceri Philoſophi omnes ſentiunt, nihil Deum latere. Secus Epicurus cum ſuo grege, quem quaſi etiam Cæſar ſectatus fuerit, innuit Cato apud Salluſtium in Catilin. *Celer.*

Sæpe invidia.] Simile Theophraſti dictum: Φθόνος τοῖς ζῶσι πρὸς τὸ ἀνθρώπινον, τὸ δὲ μὴ ἐμπόδιον, ἀναιρεῖ γονίσα

ceſſit, demtis obtrectationibus ipſa ſe virtus magis magiſque extollit. Quæ mihi utilia factu viſa ſunt, quæque tibi uſui fore credidi, quam pauciſſumis potui, perſcripſi. Ceterum Deos immortales obteſtor, uti, quocumque modo ages, ea res tibi, reique publicæ proſperè eveniat.

C. SALLVSTII CRISPI
IN M. TVLLIVM CICERONEM DECLAMATIO.

GRAVITER, & iniquo animo, maledicta tua paterer, M. Tulli, ſi te ſcirem judicio magis, quàm morbo animi, petulantia iſta uti. Sed, quoniam in te neque modum, neque modeſtiam ullam animadverto, reſpondebo tibi: uti, ſi quam maledicendo voluptatem cepiſti, eam male audiendo amittas. Ubi querar? quos implorem, P. C. diripi rempubl. atque audaciſſumo cuique eſſe perfidiæ? an apud populum R. qui ita largitionibus corruptus eſt, uti ſeſe, ac fortunas ſuas, venales habeat? an apud vos, P. C. quorum auctoritas turpiſſumo cuique, & ſceleratiſſumo, ludibrio eſt? ubi M. Tullius leges, judicia populi R. defendit, atque in hoc ordine ita moderatur, quaſi unus reliquus ex familia viri clariſſumi, Scipionis Africani, ac non reptitius, accitus, ac paullo ante inſitus huic urbi civis. An vero, M. Tulli, facta, ac dicta tua obſcura ſunt? an non ita à pueritia vixiſti, uti nihil flagitioſum corpori tuo putares, quod alteri collibuiſſet? Scili-

γωνίσῃ δ' ὑνοίᾳ τελάμῃ). Invidia tantum in vivos eſt. Mortuus vero, ut qui nemini obſtat, conſtanti & libera benevolentia colitur. *Idem.*

Ea res eveniat, &c.] Prudenter videtur hic, quiſquis eſt, conſultor deſinere; qui animum ſuum in rempub. oſtendit: & Cæſari quæ ſenſit, honeſte ſuaſit. Verum quia jam rerum potiebatur Cæſar, etiam ſibi proſpexit. Nam judicio ejus omnia permittit. *Badius.*

AVdaciſſimo cuique.] Invide de uno Cicerone id dicit. *Badius.*

Quod collibuiſſet alteri.] Quaſi dicat, puer expoſuiſti pudicitiam tuam

Scilicet, istam immoderatam eloquentiam apud M. Pisonem non pudicitiæ jactura perdidicisti? Itaque minime mirandum est, si eam flagitiose venditas, quam turpissume parasti. Verum, ut opinor, splendor domesticus tibi animos attollit; uxor sacrilega, ac perjuriis delibuta; filia matris pellex, tibi jucundior, atque obsequentior, quàm parenti par est. Domum ipsam tuam vi, & rapinis, funestam tibi ac tuis, comparasti: videlicet uti nos commonefacias, quàm conversa sit respubl., cum in ea domo habitas, homo flagitiosissume, quæ P. Crassi, viri consularis, fuit. Atque hæc cum ita sint; tamen Cicero se dicit in consilio deorum immortalium fuisse; inde missum huic urbi, civibusque custodem, absque carnificis nomine, qui civitatis incommodum in gloriam suam ponit: quasi vero non illius conjurationis caussa fuerit consulatus tuus, & iccirco respubl. disjecta eo tempore, quo te custodem habebat. Sed, ut opinor, illa te magis extollunt, quæ post consulatum cum Terentia uxore de rep. consuluisti: cum legis Plautiæ judicia domi faciebas: ex conjuratis alios morte, alios pecunia condemnabas: cum tibi alius Tusculanum, alius Pompejanam villam ædificabat, alius domum emebat: qui vero nihil

cujuscunque libidini: sed mirabile est, tantam diffamandi & taxandi viri consularis licentiam fuisse. Nam si innocens fuit, non debuerunt ea impune objici, cum etiam famosi libelli lege prohibiti essent: sin nocens fuerit, mirabile est, talem virum eò dignitatis permotum: sed ea tempestate erat commune adolescentiæ vitium: quo & Iulius Cæsar ab omnibus notatus est. *Idem.*

Pellex matris.] Habens rem cum patre, sc. Cicerone, & ita pellit matrem è cubili. *Idem.*

Publii Crassi.] Hominis ditissimi. ad quem alludit Persius, dicens Satyra secunda:

Nunc Licini in campos, nunc Crassi mittit in ædem. *Idem.*

In consilio Deorum immortalium.] Quia in plerisque concionibus & invectivis dixit, Non humanis opibus nec arte magistra ita reipub. consultum, sed divina miseratione. Sed ad invidiam concitandam omnia trahunt adversarii in majus. *Idem.*

Absque carnificis nomine.] Id quoque contumeliose, cum ille dixerit, sine cæde & sanguine rempublicam servatam. *Idem.*

Incommodum civitatis.] Id acriter & subtiliter: quia vult ob consulatum Ciceroni mandatum conjurationem factam, & omne malum obortum. *Idem.*

Notus

nihil poterat, is erat calumniæ proximus, is aut domum tuam oppugnatum venerat, aut insidias senatui fecerat, denique de eo tibi compertum erat. Quæ si tibi falsa objicio; redde rationem, quantum patrimonii acceperis, quid tibi litibus accreverit, qua ex pecunia domum paraveris, Tusculanum, & Pompejanum infinito sumtu ædificaveris. Aut, si retices; cui dubium potest esse, quin opulentiam istam ex sanguine, & visceribus civium paraveris? Verum, ut opinor, homo novus Arpinas, ex C. Marii familia, ejus virtûtem imitatur; contemnit simultatem hominum nobilium; populi R. curam habet; neque terrore, neque gratia commovetur. Illud vero amicitiæ tantum, ac virtutis est animi? Immo vero homo leviſſumus, supplex inimicis, amicis contumelioſus, modo harum, modo illarum partium, fidus nemini, leviſſumus senator, mercenarius patronus, cujus nulla pars corporis à turpitudine vacat: lingua vana, manus rapaciſſumæ, gula immensa, pedes fugaces; quæ honeste nominari non possunt, inhoneſtiſſuma. Atque is, cùm ejusmodi sit, tamen audet dicere: *O fortunatam natam me consule Romam!* Te consule fortunatam, Cicero? immo vero infelicem, & miseram, quæ crudeliſſumam proscriptionem civium perpessa est; cum tu, perturbata republ., metu perculsos omnes bonos parere crudelitati tuæ cogebas, cum omnia judicia, omnes leges, in tua lubidine erant; cum tu, sublata lege Porcia, erepta libertate, omnium nostrum vitæ, necisque potestatem ad te unum revocaveras. Atque parum est, quod impune feciſti: verum etiam commemorando exprobras; neque licet obliviſci servitutis suæ.

Ege-

Novus Arpinas.] Vide supra.

O fortunatam.] Ineptulus quidem est versus: unde Iuvenalis citans eum, dicit illi minus obfuiſſe eloquentiæ, si non elegantius Philippicas in Antonium scripsiſſet: quam tales versiculos jactaſſet. Verba Iuvenalis sunt:

O fortunatam natam me consule Romam,
Antoni gladios potuit contemnere, si sic
Omnia dixiſſet: ridenda poëmata malo,
Quam te conspicuæ divina Philippica famæ. Badius.

Quasi

Egeris, oro te Cicero, perfeceris, quod libet: satis est perpessos esse: etiamne aures nostras odio tuo onerabis? etiamne molestissimis verbis insectabere? *Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ.* Quasi vero togatus, & non armatus, ea, quæ gloriaris, confeceris; atque inter te, Syllamque dictatorem, præter nomen imperii, quidquam interfuerit. Sed quid ego plura de tua insolentia commemorem? quem Minerva omnes artes edocuit, Iupiter optumus maxumus in consilio Deorum admisit, Italia exsulem humeris suis reportavit. Oro te, Romule Arpinas, qui egregia tua virtute omnes Paullos, Fabios, Scipiones, superasti; quem tandem locum in hac civitate obtines? quæ tibi partes reip. placent? quem amicum, quem inimicum, habes? cui in civitate fecisti insidias, ancillaris. Quo jure, cum de exsilio tuo Dyrrhachio redîsti, cum sequeris? quos tyrannos appellabas, eorum nunc potentiæ faves? qui tibi antè optimates videbantur, eosdem nunc dementes, ac furiosos vocas? Vatinii causam agis: de Sextio male existumas: Bibulum petulantissimis verbis lædis: laudas Cæsarem: quem maxume odisti, ei maxume obsequeris: aliud stans, aliud sedens, de republ. sentis: his maledicis, illos odisti: levissume transfuga. neque in hac, neque in illa parte fidem habes.

Quasi vero togatus.] Id sæpe asseruit Cicero in Invectivis in Catilinam: Arma togæ cedant, inquit Cicero: quia, plus consuluit urbi & reipub. in toga, quam alii imperatores in armis. *Idem.*

Quem amicum, &c.] Ingenue fateor, me hæc verba, ut in Aldino sunt codice, atque adeo etiam in vetusto, ac cunctis aliis, quos mihi videre contigit, non intelligere. Ideoque mutio, admonito tamen Lectore, ut mecum ipse dubitet, aut felicius, si queat, eruat. Transilire, ut notum, facile erat, si quosdam imitari velim, quos pudet fateri se non omnia vel scire, vel intelligere. *Glar. Quem amicum.* Id est, quales amicos, vel inimicos habes? Amicos perditissimos quosque cives, inimicos Reip. amantissimos. *Thys.*

Dyrrhachio.] Vide supra.

FINIS.

RERVM

RERUM AC VERBORUM MAXIME MEMORABILIVM

Quæ in Textu Sallustii & Commentariis occurrunt,

INDEX.

Literæ, *a*, *b*, columnas paginarum indicant,

Vbi Litera deest, Textus innuitur.

A.

Aborigines cum Trojanis Romam condidere. 10. *genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio, liberum atque solutum.* ibid. *αὐτόχθονες appellati.* ibid. b. *antiquissimi Italiæ populi.* ibid. *sic dicti, quod absque origine, & quasi è terra nati essent.* ibid. *Latinus eorum rex.* ibid.

Accensi, cornicines, tibicinesque in tres centurias distributi. 356. b. 365. a

Accumbendi mos apud Romanos. 456. b. 457. a, b. 458. a

Accusatoris & rei, ubi in jus ventum erat, verba. 45. b. 88. a

Achelous, amnis, ab Hercule aggeribus domitus, qui eo beneficio Oenei Aetolorum regis filiam in matrimonium accepit. 341. b

Acies, pro armato exercitu. 189. a. *Græcis ἀκὶς.* ibid. *duplex & triplex, & quo modo.* 194. b. *unde dicta.* 317. b

M. Acilius Glabrio cum C. Pisone Consul fuit. 478. b. *ei provinciæ duæ una cum Mithridatico bello decretæ.* ibid.

Acroamata omnis generis apud Romanos olim inter cœnandum adhibita. 353. b

Actione desistere. 430. b

Actuaria navigia, quæ. 439. a. *Græcis κωπήρεις.* ibid.

Addicere, quid. 60. b

Adolescentes magno ingenio refrenandi potius à gloria, quam incitandi. 215. b

Adolescentum animi mutabiles. 34. a

Adorandi verbum unde formatum. 167. a

Adrumetum, à Phœnicibus condita. 244. *maritima urbs non incelebris in Byzacio.* ibid. b. *ager ibi fuit longe fertilissimus.* ibid.

Ad virtutem una & ardua via est. 545

Aediles plebei, qui, unde dicti, & à quibus creati. 131. a. *Curules.* ibid. *Cereales, unde dicti.* ibid. *eorum munus.* ibid. b

Aeëtes, à filia Medea proditus Iasoni, & aureo vellere, & duobus filiis orbatus est. 433. a

Aegyptii sacerdotes sal rejecere, tanquam libidinis incitamentum. 360. a, b.

Aegypti regnum testamento regis Alexandrini populi Romani factum. 220. b

Aemilia gens fuit patricia majorum gentium, Alba oriunda, ducto a lepore nomine. 233. a. *quibus cognominibus distinguatur.* ibid. *ejus ortus.* 254. a, b *unde sic dicta.* ibid. b. *in plures familias divisa.* ibid. *multis ætatibus contempta sine honoribus & magistratibus jacuit.* ibid.

M. Aemilii Lepidi oratio contra Sullam. à pag. 404. ad. 411.

Aemilius Scaurus, princeps Senatus. 232. b. 255. a, b. *ejus laus.* 232. b. *mores.* 233. a *Iugurthæ largitione se continet.* ib. *à Iugurthæ legatis corrumpitur.* 260. *vir consularis.* 255. a, b. *de ejus rebus gestis vetus inscriptio.* ibid. a. *homo sapiens fuit, tectus multa gravitate, & naturali quadam auctoritate pollens.* ibid. a. *quando consul fuit.* ibid.

M. Aemilius omnium flagitiosorum postremus. 413

Aeneatorum & cornicinum in acie longe diversissimus usus fuit. 187. a

Aenos urbs Thraciæ, ab Aenea condita. 499. b.

499. b. πολυώνυμος. ibid. *ejus ſitus.* ibid.
Aequitatem inter & jus differentia quæ. 15. b. *Illa requirit, ut qui injuſte quempiam occidi juſſerit, pœnam luat.* 277. a
Aerarium, quid. 161. a. *quare in æde Saturni eſſe voluerunt.* ibid. *Valerius Publicola hanc primus ærarium declaravit.* ibid. *quare.* ibid.
Aerarium, carcer, & curia, ſecundum Vitruvium, foro conjungenda. 177. b
Aeris appellatione omne nummorum pecuniarumque genus ſignificatur. 39. b
Aerumna proprie, quid. 227. a
Aetas militaris erat annorum XVII. 324. b. *Conſularis* XLIII. ibid
Aethiopiæ diviſio, deſcriptio, & ſitus. 246. b. 247. a.
Africa, lingua Arabica Iffrîc dicta. 235. a. *à quonam verbo.* ibid. *cur ſic dicta, opiniones duæ.* ibid. a, b. *ejus deſcriptio.* ibid. b. 236. a. *figura ejus & baſis.* 236. a. *longitudo & latitudo.* ibid. *aliquando Ammonia dicta, & unde.* 341. a
Afri ſaluberrimo ſunt corpore. 237. b. *cauſa.* ibid.
Agere cum populo, quid. 157. b
Agger, quid. 251. b
Aggerem quo modo & in quem uſum faciebant. 279. b
Agmen duplex erat, quadratum alterum, alterum pilatum. 193. a. *proprie quid.* 295. b.
Agriculturæ ſtudium Romani veteres induſtrioſiſſime perſecuti. 542. b
Agricultura & venatio honeſtiſſima officia apud Romanos fuere. 8. a
Αἰμυλία, *Græcis Orationis ſuavitas.* 254. b.
Alæ exercituum unde dictæ. 216. a. *duplices.* ibid. *variis nominibus fuere appellatæ.* ibid. *poſtea vexillationes dictæ.* ibid. b
Ala quot milites contineat. 216. b. *proprie dicitur equitum ordo, & unde.* 304. a.
Albinus conſul ad bellum proficiſcitur. 275. 278. *quod dolo magis, quam negligentia, ab eo prolongatum.* ib. a. *ejus caſtra à Iugurtha circumventa.* 280. *ejus exercitus qualis.* 292
Aldini codicis error. 337. b
Alea quid. 32. a. *ejus luſus à quo inventus.* ibid. b. *uſus ejus vetitus.* 33. a
Alienum æs grande conflare, quid. ibid. a
Alimenta carcerum quæ. 451. b. 452. a. *ſervorum, quæ.* 451. b
Allobroges Galliæ Narbonenſis juxta Rhodanum populi. 110. a. *unde ſic dicti.* ibid. *vehementer res novas affectant.* ibid. *flavum capillum præcipue habent.* ib. *eorum regnum quando fuerit.* 114. a. *eorũ multæ civitates fuere, ſed una præcipua, unde appellabantur.* ibid. b. *eorum metropolis Vienna.* ibid. *Catilinæ conjurationẽ, ut cognoverant, Fabio Sangæ, eorum in urbe patrono, aperiunt.* 114. a. *ab hoc Cicero certior factus, quid fecerit.* ibid. *eorum proditionis meminit Horatius.* ibid. *ut & Iuvenalis.* ibid. *ex præcepto Ciceronis à conjuratis jusjurandum poſtulant.* 119. b. *& quidem ſignatum, & quare,* 120. a. *illis, ut & T. Volturcio, conjurationis indicibus, præmia decernuntur.* 139. b
de Allobrogibus bis triumphatũ eſt. 400. b
Allobrogicum bellum quando exarſit. ibid.
Alpes. 443. a. πολυώνυμοι. ibid. a, b
Alti & heroici animi proprium quid. 532. a
Alvus, pro, carina. 447. b
Amazones Scythiam juxta, Tanaim primum incoluere. 501. a. *dein prope Thermodoonta habitarunt.* ibid. *ſecundum Strabonem nunquam fuere.* ibid.
Ambire, id eſt, rogare. 424
Ambitio duplex. 18. b. *minus à virtute remota, quam avaritia.* 19. a, b. *quid.* 295. a
de Ambitu longo poſt urbem conditam tempore lex nulla fuit. 45. a. *prima lex à quo lata.* ibid. *à quibus aliæ.* ibid. *Ciceronis de eo lex.* ibid.
Amicitia firma, idem velle, ac idem nolle. 52. b. *vera, niſi in bonis, eſſe non poteſt.* ibid.
Amiſus, Galatiæ oppidum. 460. a. πολυώνυμος. ibid.

Ammianus Marcellinus illuſtratus. 374.b
Amomum, apud Corduennos gignitur. 518. *ejus odor levis, fragrans, & gravis.* ibid. a
Amphictyones & Solon juſtum cenſuere in Barbaros, aquas abſque veneno ita corrumpere, ut bibi nequeant. 310.b
Anceps, quid. 79. b
Anceps, id eſt, duplex. 280.a
Ancus Rex carcerem Tullianum condidit. 177.b. *ejus ſitus.* ibid.
Angolam prope, in Africa, regnum eſt, quod totum ex mulieribus conſtat, quæ omnem maſculum natum occidunt, cum peregrinis rem habentes. 501.a
Animadvertere in aliquem, quid. 155.b
Anima hominis in ſanguine eſſe nonnullis creditur. 161.a
Animis juvenilibus nihil ad prodigalitatem propenſius. 529. b. *quomodo regendi.* ibid.
Animo cupienti nil ſatis feſtinatur. 325.a
Animum inducere, quid. 175. b. 176. a
Animum unde originem habere, crediderunt Stoici. 204. a. *ejus præſtantia, & divinitas.* ibid. a,b
Animus nobis cum Diis communis eſt. 2. b. *ſemper movetur.* ibid. *eſt immortalis.* ibid. *ejus imago in oculis habitat.* 38. b. *deſperatione ultima in furorem impellitur.* 95. a. *dominatur, corpus ſervit.* 201. b. *Fortuna non eget. & quare.* ibid. *rebus his omnibus inferioribus dominatur.* 204.b *à vero ad voluptatem quando deficit.* 545
Annibal ſexdecim annos proſpere contra Romanos pugnavit. 145. b. *à Scipione Africano finis bello impoſitus.* ibid.
Anni quot fuerint & emeritæ militiæ ſtipendia, diverſimode inter auctores diſceptatur. 346. a,b
Annis duobus continuis è Cottarum familia & Aurelia gente conſules fuere. 485.b
Anno V. CIↃCLXXV. *qui Conſules fuerint.* 398. a
in Annulis clariſſimorum virorum capita ſculpebantur, hiſque literas obſignabant. 129.b
Antiochus à Philippo decem millibus talentorum ſpoliatus. 462
Antipodes, quinam dicti. 510. a,b
Antiqui Romani domos ſuas gloria decorabant. 28. a. *quo armorum genere uſi.* 180. a. *re aliqua præclara pro Rep. geſta, decreto ſenatus ſtatuæ donabantur. & in quem finem.* 349.b
C. Antonius M. Antonii oratoris filius. 59. b. *patruus M. Antonii, qui poſtea rempubl. evertit.* ibid. *de eo quædam memoranda.* ibid. & 60. a, *cum exercitu Catilinam perſequitur.* 100. *Catilinam in agro Piceno vicit.* 182. a,b. *pedibus ſe laborare finxit, & M. Petreio exercitum ſuum permiſit, ne prælio adeſſet, timens, ne Catilina aliquid ſecreti detegeret.* 191.a. *equo circumiens milites hortatur.* 192
Antonius, Cottæ & Cethegi Coſſ. gratia, curationem totius oræ maritimæ nactus, Siciliam & provincias omnes depopulatus eſt. 456. a. *Cretæ bellum inferens, morbo periit.* ibid.
Antoninus in Iure civili ſe mundi dominum dixit. 101.a
Appiani error. 190.b
Appii dictum, faber ſuæ quiſq; fortunæ. 521
Appius Claudius Coſ. Hieronem Syracuſanum regem tanta celeritate vicit, ut ipſe prius ſe victum, quam hoſtem videret, fateretur. 145.a. *ejus inſanus amor.* 265.b. 266. a,b
Apuliæ ſitus. 76. a. 116. a
Aquila fulguris miniſtra. 189. b. *inter ſigna militaria recepta & ſacrata.* ibid. *illi ſacellum impoſitum.* ibid. *ejus vicem antiquiſſimis temporibus manipulis fœno imbuti præſtabant.* 190.a
Aqua jugi, id eſt, fontana. 360.a
Aqua quæ in navi eſt, ut ad ſentinam confluit, ita in civitate quotquot improbi ſunt, ad unum aliquem improbitate inſignem concurrunt. 102.b
Aratrum circumducere, moris erat iis, qui coloniam ducerent. 184.b
Arbiter Feſto, qui totius rei habet arbitrium & facultatem. 51. b. *proprie eſt tertius, qui accedit.* ibid.

Arbitrari, ſtatuere, ac arbitrium pronunciare. 51.b
Arbitri dicuntur, qui alienæ quaſi rei teſtes interſunt. ibid.
Arca Noë fatali illo diluvio Gordiæis primum conſedit montibus. 240.b
Arceſſivit, id eſt, laceſſivit. 419
Arceſſo, quid, & unde. 194.a
Arenoſa & deſerta loca multa in Cyrenaica regione. 341. a
Aretium civitas Etruriæ. 100. a. *ejus ſitus.* ibid. *fuit ex* XII. *Principibus Italiæ urbibus.* ibid. *Colonia poſtea Romanorum huc deducta fuit.* ibid. *hodie Arezzo dicitur.* ibid.
Argantonius, Tarteſſi rex. 434.a
Argonautarum ex Theſſalia in Colchos navigatio admodum brevis fuit, & unde. 241. a. *Poëtarum ingenia exercuit.* ibid.
Aries, inſtrumentum militare, quid. 337. a, b. *ejus inventor, quis.* ibid. *uſus.* ibid. b. *ſequiori ævo Cancer appellatur.* ibid. *ejus ſumma vis.* ibid. & 338. a. *duplex aut triplex.* ibid. a. *unde compoſitus.* ibid. *ejus effigies Campis Tranſiſulaniæ oppido hodieque viſitur.* ibid. *vetuſtus diſſolutus fuit, ut facilius veheretur, iterumque inſtructus.* ibid. b
Ariobarzanes & Eumenes, reges, ſocii populi Romani. 292.a
Ariſtæus, ex Cyrene, Penei amnis filia, & Apolline editus. 513. a. *Nymphis nutriendus à matre traditus.* ibid. *à poſteris ut Deus cultus, & quare.* ibid. *Arcadiæ regnum obtinuit.* ibid.
Ariſtonicus, Eumenis regis filius. 465. a. *regii ſanguinis ferox juvenis.* ibid.
Ariſtoteles animum patrifamilias, mentem imperatori aut regi æquiparat. 201. b
Arma ab hoſte avertere, id eſt, fugere. 185. b
Arma foris exigui momenti, niſi eſt conſilium domi. 538. b
Armenia, Aſiæ regio. 467. b. *ejus ſitus.* ibid. & 468. a. *unde dicta.* 467. b. *in minorem & majorem diſtinguitur.* 468.a *per Armeniam regio Minni, cujus ſacra Scriptura meminit, intelligi videtur.* 240.b
Armiluſtrum, locus in Aventino, ubi Romulus T. Tatium ſepelivit. 269. b. *qui & Circus maximus dictus.* ibid.
Arpinum, vetuſtiſſimum oppidum, municipium Romanum factum. 322. b. *inter præfecturas numeratur.* ibid. πολυώνυμον. 323.a
Arquites ab arcu dicti, arcu præliantes, qui nunc ſagittarii. 298.b
Arſaces, Perſarum rex. 460. b. 461. a. *eo nomine omnes eorum reges vocabantur.* ibid. *unde nomen acceperit.* ibid.
Ars Politica, ſubmovere aliquem ſub honoris ſpecie. 49.b
Aruſpices qui dicti. 320. b. *quomodo per hoſtias auſpicia captabant.* ibid.
Aſcanius à Mezentio obſeſſus fuit. 11.b
Aſellio Prætor quare in foro à fœneratoribus interfectus. 93.a
Aſia omnium libidinum illecebris repleta eſt. 22.b. *luxuriam in Italiam, primum devicta, miſit.* 23. a. *ejus ſitus.* 4.a
Aſinius Gallus citream menſam decies ſeſtertium mercatus eſt. 353.b
Aſpar Numida. 388
Aſſiratum *veteres dixere ſanguine permixtam potionem.* 61.a
Ἀθλωῦς *refert Hebræorum Adonai.* 5.b
Athenæ, nobiliſſima Græciæ urbs. ibid. *ejus conditor quis.* ibid. *ejus varia nomina.* ibid. Ἀθλωῦς *ſive Minerva iis nomen dedit.* ibid. *hæc urbs ſuam celebritatem ſcriptoribus debet.* 15. *quinam illi.* ibid.a
Athenienſes diuturno bello fracti, quippe amplius quam XXI. *annos duraverat, ad hoc etiam fame confecti, pacem petivere: quæ an dari deberet diu inter Lacedæmonios & ſocios conſultatum eſt.* 151. b. *Corinthii eorum nomen delendum eſſe cenſebant.* ibid. *quibus conditionibus pax ipſis à Lacedæmoniis conceſſa.* ibid. *illis Triginta viros eligere placuit, qui leges patrias conſcriberent.* 152. a. *eorum res geſtæ ſatis amplæ magnificæque fuere.* 14.

verum aliquanto minores, quam fama feruntur. 15. eorum imperium regno comparatur. 225.b
Atherbal, Micipsæ filius. 213,221. prælio vincitur à Iugurtha. 224. 248. victus Romam contendit. ibid. ejus verba in senatu. 225. & seqq. ubi vis tutior quam in regno suo. 228. ejus ad Iugurtham legati, de injuriis querentes. 247,248. Cirtam profugit. ibid. copias adversus Iugurtham parat. ib. ejus deditio & interitus. 257
M. Atilius Palicanus, Picens. 491. loquax magis, quam facundus. ibid.
Attalus aurum intexere in Asia invenit primus. 437.b. Pergami rex pecuniæ ditissimus, splendida abundantique supellectile. 464.b. à populo Romano regno donatus, quem postea heredem fecit. ibid.
Atys unus ex Herculis & Omphales prognatis. 75.a
Avaritia corpus animumque virilem effeminat. 20.a. unde nascitur. 25. b. ea & discordia, atque ambitio, & cætera rebus secundis oriri sueta mala post Carthaginis excidium maxime aucta. 287. a, b. bellua fera. 546. ejus effecta. ibid. ejus vis quomodo facile vinci possit. ibid.
Avarus nemo bonus, Rex, vel liber. 534.a
Aventinus mons ab Anco rege, ex parte urbi additus. 269.a. Tatii Regis Romanorum, & Aventini Albanorum sepulchris celebris. 269.a. πολυώνυμος. ibid. ejus situs. ibid. unde dictus. ibid. in hoc olim fuit Bonæ Deæ ædes. ibid. & proxime Herculis templum, & quare. ibid.
Avo mortuo, quis succedat. 221.a
Audacem & prudentem esse difficillimum, & quare. 217.a
Audacia inconsiderata, fortitudo habita. 160. b
Augurandi scientia priusquam Romanis innotuisset, portenta ac prodigia ad Hetruscos deferre, lege sancitum erat. 129.a. verba legis. ibid. ex hac lege senatus decreto sex optimatum filii Hetruscis in disciplinam traditi, ut augurandi artem discerent. ibid. hac arte Fesulæ claruere. 129. a. ubi & domicilium & collegium augurum fuit. ibid.
Auguratus semel collatus, viventi non adimebatur. 129.b
Augurum munus. 129.b. dignitas. ibid.
Augustus libros fatidicos Græcos & Latinos, exceptis Sibyllinis, quos delectu habito, condidit duobus forulis auratis sub Palatini Apollinis basi, cremavit. 126.b. 127. a. quibus signis, in libellis, diplomatibus, & epistolis signandis, usus. 129. b. ejus procurator ei ex Adrumeto misit ex uno grano quadringenta paucis minus germina. 244.b
Aulæa, quid, & unde dicta. 436.a
Aulæa & signa, Romam quando commigrarunt. 535.b
Aulus Posthumius Albinus prætor & legatus. 278.a
Aureæ cameræ, & argenteæ trabes, & columnæ ac parastatæ narrantur in Colchis. 433.a
Aurelia Orestilla Catilinæ uxor. 36. b. ut inter se nuptiis juncti. 37.a
C. Aurelius Scaurus fuso exercitu à Cimbris captus. 394.b. à Belo rege occisus, & quare. ibid.
M. Aurelius Cotta consul à Mithridate apud Chalcedoniam victus. 466.b
Aurum atq; opes non tantum Principibus inutiles, sed & infensæ. 532.b. hoc etiam de civitatibus dictum. ibid. & 533.a
Autoritas in Senatu fuit, potestas in populo. 80.a

B.

BAbylon colores varios picturæ prima vestibus dedit. 436.a
Bacchanalia unde dicta. 440.a. quo die fiebant. ib. origo eorum sacrorum. ib. turpissimus ritus. ib. & 441.a. in iis horrenda scelera fiebant. ibid. a, b. & 441.a. Romæ & in tota Italia vetita, progressu tamen temporis restituta. ib. b.
C. Bæbius à Ingurtha corrumpitur. 273. b. ejus impudentia. 274.a
Bætere, betere vel betire, dixerunt veteres proire, incedere. 51.b
Ballera, mons. 421.b
Baleares funda bellicosæ, Græcis Gymnasiæ dicti. 297. a. præter usum, inventio fundæ ipsis etiam tribuitur. ibidem. eorum pueri cibum à matre non

non accipiebant, nisi ea monstrante percussissent. 297. a, b. certi eorum ictus, & unde. ibid. a, b. eorum arma. ibid. a, b
in Balearibus insulis præstantissimi funditores. 384. a. πολυώνυμοι. ibid. duæ numero. ibid. earum situs. ibid. origo. ibid. à Phœnicibus Gymnetæ dicuntur. ibid. Pœni aliquando hujus regionis potiti. ibid. Iamno & Magooppida ab iis condita. ibid. gens ab omni cultu aliena. ibid. domus illis antra: vestes, æstate nullæ, hyeme ex pellibus. ibid. b. unguentum, quo se inungerent, oleum lentiscinum, cum adipe suillo. ibid. vini ultra modum avidi, quo tamen carebat regio, & ita mulieroſi, ut in nuptiis cognati & amici omnes cum sponsa concumberent, antequam viro permitteretur. ibid. in bello pro stipendio nil exigebant quam vinum & mulieres. ibid. circa cadavera quid agerent. ibid. unicum illis in bello telum, fundæ tres, quarum diversus usus. ibid. eorum ictus admodum certi. ibid. Gymnetes incolæ, & insulæ Gymnesiæ unde dictæ. ibid.
Ballista, aut manu, lapides ut plurimum conjiciebantur. 312. b. minoribus ballistis fere centenum pondo jaciebant. ibid. majoribus ccc. pondo, quantum nostra fulmina hodie non capiunt aut pervehunt. ibid. ejus tormenti vis mirabilis. 313. a. non solum rotundos lapides istis jaciebant, sed enormes & sepulchrales, imo & molares. ibid. ejus forma & descriptio. ibid. a, b. ad hoc tormentum nervi maxime requirebantur. ibid. b. capilli etiam, si nervorum non erat copia. ibid. receptaculum lapidis in hac ballista funda dicitur. 313. b

בר i. e. bar, Arabibus desertu denotat. 50. a
Barbari qui, cur, & unde sic dicti. 50. a. quinam veteribus. ibid. b
Barritus, quid. 374. b. cui rei utilis. ibid. & 375. a
Basilius, sævissimus Moscoviæ princeps. 526. a
L. Bellienus Prætor. 382. Catilinæ avunculus. 383. a
Belli, adverbialiter positum. 322. a
in Bellis civilibus omnia misera sunt, sed nihil miserius quam ipsa victoria. 522. b
Bello Gallico nulli apud Romanos immunitas erat. 110. b
Bellorum civilium vis ac potentia. 528. b
Bellum grave quando in Etruria positum. 401. b. unde hoc Etruscum dictum. 402. a
Beneficia debita, quæ. 226. a. gratuita quæ. ibid.
Beneficiorum sacratissimum jus, ex quo amicitia oritur. 371. a
Beneficiorum, quam injuriarum oblivisci, in Republ. melius est. 272. a. ratio. ibid. secus in rebus privatis. ibid.
Beneficium perdere, & dare, magni animi est. 371. a. sero dedit, qui roganti dedit. ibid.
L. Bestia conjuratus, trib. pl. de Cicerone queritur, bellique gravissimi invidiam ipsi impenit, & quo modo. 117. a, b. vir acer, & non indisertus. 259. a. tristes exitus habuit consulatus. ibid.
ad Bestias damnari, & ad ludum venatorium, differebat. 230. a
Bestiis objici, usitatum antiquis temporibus supplicium. ibid.
M. Bibuli ingenium. 547. collega fuit Cæsaris, unde in ejus gratiam pervenit. ibid. a
Bidental, quid, & unde dictum. 415. b
Βιθυνία, Asiæ Minoris regio. 430. a. πολυώνυμος. ibid. a, b. ut & incolæ πολυώνυμοι. ib. hodie quomodo dicatur. ibid. ejus situs. 503. b. & 504. a. unde sic dicta. ibid.
Bizone, civitas Pontica. 421. a
Bocchus Maurorum rex. 247. 334. b. ejus filia Iugurthæ uxor. 343. cum Iugurtha versus Romanos incitat. ib. cum Iugurtha conjungit exercitu. 372. eum à bello desistere Metelli legati hortantur. 345. Sullæ respondet. 381. ejus purgatio ad Romanorum expostulationem. ib. ejus legati à Iugurtha corrumpuntur. ib. legati à Gætulis spoliati, pavidi sine decore, ad Sullam profugiunt. 382. delicti gratiam ab Romanis accipit. 383. ejus Punica fides. 388. cum Sulla per interpretem agit. 389. Iugurthæ insidias tendit. 393. Romanis Iugurtham tradit. ibid.

Boia, tam ligneum, quam ferreum vinculum. 157. a
Bomilcar Maſſivæ inſidias tendit, eumque obtruncandum curat. 276. *reus ex æquo & bono.* ibid. *à Iugurtha in Numidiam mittitur.* 277. *vadibus datis judicium fugit.* 318, 319. *ei Metellus perſuadet, ut ſibi Iugurtham tradat.* 319. *ejus ad Nabdalſam epiſtola.* 332. *& in Iugurtham inſidiæ detectæ.* 333. *à quo necatur.* ibid.
Bono more vinci, quam malo vincere, ſatius eſt. 291. a
Bonum & æquum, id eſt, merum naturæ jus. 277. a
Bonum publicum uti etiam privatim uſui eſt, ita id non aggredi, ſocordis eſt & ignavi. 543. b
Bonus vera virtutis via honorem conſequitur, malus dolis & fraudibus. 20. b
Brutus duos filios virgis cædi & ſecuri percuti juſſit, quod conſilia petendæ urbis ſumpſerant. 170. b
Brutus à Pompeio bello Lepidi interfectus. 527. a
Bruttium Græcis Βρεττία. 115. b. *aliis* Βρεττανία. ibid. *eorum in bello fortitudo.* ibid. *Dionyſius Siciliæ tyrannus, querela ſociorum fatigatus ſexcentos Afros ad compeſcendos eos miſit.* ibid. *Brutii unde dicti.* ibid. *cum Lucanis, originis ſuæ auctoribus, illis primum bellum fuit.* ibid. *Alexander Epiri Rex ab his cum omnibus copiis deletus.* 116. a. *Brettii unde dicti.* ibid. *eorum limites.* ibid.
Bullæ, quid. 130. a
Byrſa, nomen arcis Carthaginienſium. 145. b
Byzantium fertili ſolo, fecundoque mari. 503. a

C.

Caduca ſunt, quæ vires atque opes humanæ vocantur. 521. b
Q. Cæcilius Metellus, Numidicus appellatus eſt. 291. a. *magni ejus animi exemplum.* ibid. *ejus vita & mores tam ab amicis quam inimicis probabantur.* ib. b
Cælatura, quid. 24. a. *ejus à ſculptura differentia.* ibid.
Q. Cæpio & C. Manlius Procoſſ. prælio à Cimbris victi, caſtriſque binis exuti ſunt. 394. b. *octoginta militum occiſa, calonum ac lixarum quadraginta millia.* ib. *Cæpio, cujus temeritate clades accepta erat, damnatur.* ibid. *ab L. Regino amico liberatus fuit.* 195. a, b. *ejus bona publicata.* ibid. b
Cæſar antiqua vox Latina, & cæſaries ſignificat. 173. b. *hinc Cæſaries.* ibid.
Cæſar, quod eſt cognomen Iuliorum, à Cæſarie dictus eſt, & quare. 173. b. *ad Iulium Aeneæ filium genus ſuum referebat.* 174. a. *ejus genus ex Venere fuit.* 153. b. *ante præturam Pontifex Maximus fuit.* 137. b. *quo anno Pontificatum conſecutus.* 138. a. *ad impenſas profuſior.* ibid. *reputans magnitudinem æris alieni, quod conflaverat, cum mane ad comitia deſcenderet, matri oſculanti prædixit domum ſe non niſi pontificem reverſurum.* 138. b. *unde plebi ſibi adeo affectam reddidit.* ibid. *ædilitium munus edere inſtituens, quid fecit.* 139. a. *à creditoribus retentus, juravit duobus millibus & quingentis myriadibus ſibi opus eſſe, ut nihil haberet.* ibid. a. *egredienti ex ſenatu nonnulli equites gladiis minitantur, & quare.* ibid. a, b. *Conſul, Catonem in Senatu, quia dicendi finem non faceret, loquentem prehendi, & in carcerem abduci juſſit, qui Senatu intercedente liberatus.* 141. b. *ejus in conjuratos oratio,* à pag. 142. uſque ad 157. *is erat tum prætor deſignatus.* 142. b. *an vera ipſius illa oratio ſit, dubitatur.* ibid. 143. a. *ejus & Ciceronis de Morte ſententiæ impiæ.* 150. a. *ejus liberalitas.* 174. b. 175. a. *miſericordia.* ibid. a, b, *facilitas.* ibid. b. *quoto ætatis anno occiſus.* 174. a. *Cicerone conſule trigeſimum ſeptimum annum agebat.* ibid *ante tempus legitimum conſul fuit.* ibid. *quando conſul fuit.* ibid. b. *eloquens fuit.* ibid. *magni imperii ac novi exercitus cupidus fuit.* 176. a. *ut & novi belli, & quare.* ibid. *populo unde gratus.* 206. a. *rerum potitus plurimos ſine diſcrimine dignitatis in Senatum legit.* 207. a.

Remp. ipſi ordinare gravius fuit, quam cuiquam Romanorum, & quas ob cauſas. 522.a. *ob duas virtutes, Modeſtiam ſc. & Clementiam laudatur.* ibid. *necem quid ipſi properavit.* 538.b. *majorem in adverſis quam ſecundis rebus animũ habuit.* 538.a. *tribunos ærarios inſtituit.* 551.a

Cajus Pontius Samnites quid optare ſolitus fuerit. 224.a,b

Cala, *antiquis lignum* 189.b

Calaguritani obſeſſi, cum nullum aliud in urbe animal ſupereſſet, uxores ſuas, natoſque ad uſum nefariæ dapis verterunt, & reliquias cadaverum ſallierunt. 442.b

Cale, civitas in Flaminia. 514

Calenſis villa, ab urbe Pariſiorum centum quaſi ſtadiis diſtans. 514.b

Calones qui, & unde dicti. 189.b

Calpurnius Numidiam acriter invadit, ſed à Iugurtha corrumpitur. 261. *Romam ad magiſtratus rogandos proficiſcitur.* 263

Calumnia unde dicta. 84.a

Cameli quando Romanis primum ſint viſi. 517

Camera, quid. 178.a. *vox videtur Gallica.* ibid. *ejus diverſa diſcrimina.* ibid.b

Camerinum, Vmbriæ oppidum. 75.a. *Camieria Appiano.* ibid. b. *unde oppidani Camerini dicti.* ibid. *Ciceroni & aliis Camertes.* ibid. *qui à Tyrrhenis in Vmbriam ejecti.* ibid. *oppidi ſitus.* ibid. *Romanorum poſtea colonia facta.* ibid.

Camilli, Fabricii, Curii, quales fuerint. 164.a

Camilli inventum, laminam ferream ſcutis in orbem adaptare, & in quem uſum. 328.a

Camiſa, urbs Camiſenæ regionis, in Parthia. 492.b

Campus Martius, Marti ſacer. 74.a *etiam Tiberinus dictus.* ibid. *fuit ager Tarquinii.* ibid. *ejus ſitus.* ibid. *quænam in eo exercitia & ludicra fiebant.* ibid.a,b

Capitalem fraudem admittere, quid. 100.b

Capitolii ſitus. 46.b. *ejus deſcriptio.* ibid. & 47.a. *ab L. Scipione & Norbano Coſſ. ante Syllæ dominationem, quod à Regibus plus quadringentos annos manſerat, exuſtum eſt.* 128.a. *cauſa incendii omnes latuit.* ibid. *quis autor, dubitatur.* ibid. *ter everſum, & ter reſtauratum.* ibid. a,b. *à quibus.* ibid.b. *una cum Veſpaſiani interitu incenſum eſt.* ibid. *quod quartum à Domitio perfectũ eſt & conſecratum.* ibid. *quantum in ejus fundamentis & reſtauratione Tarquinius impendit.* ibid. *viginti annis ante conjurationem Catilinæ incenſum.* 128

Capitecenſi, qui dicti. 356.b

Capitis damnatis poteſtas fuit, dum ipſorum celebrabatur judicium, abeundi palam, & in ſpontaneum ſecedendi exilium. 156.a

Cappadocia, Aſiæ Minoris regio. 472.b. *πολυώνυμος.* ibid. & 473.a, b. *in duas ſatrapias à Perſis diviſa.* 473.a

Capſa, ad occaſum Tritonidis paludis. 358.a. *ejus conditor quis.* ibid.b. *in eo oppido Iugurthæ theſauri.* ibid. *inter ingentes ſolitudines ſita.* 359.b

Capua urbs quæ, & unde ſic dicta. 82.a

Capuenſes Ciceronem, cujus conſilio ſervati fuerant, inaurata ſtatua donarunt, & patronum ſibi aſciverunt. 82.b

Carbo turpi formidine Italiam atque exercitum deſeruit. 492.b. 493.a. *eum Pompejus in Sicilia muliebriter etiam flentem occidit.* 527.a

Carcer unde dictus. 177.b. *jure civili erat manſioreorum, non pœna.* 156.b. 157.a

Cares, inſulani populi, piraticam exercentes, famoſi, à Minoë victi. 514

Carina, quid. 102.b

Caroli Magni, Ludovici Pii, & aliorum poſtea etiam apud Vandalos & Vngaros de regnis teſtatorum, teſtamentum commendationis tantum vim apud populum habuit. 221.a

Carthago, æmula imperii Romani. 17.a. *Pœnorum lingua Carthada dicitur. & quid hoc ſignificet.* ibid. *à quo, & quando condita.* ibid. a, b. *Græcis dicitur Carchedon.* ibid. *Hebræis hodieque* קרת. ibid.b. *ejus ſitus.* ibid. *à quo deleta.* 18.a. *utraque, tam Libyca, quam Iberica ηγεμὼν πόλις appel-*

appellata. 245. a. *ejus tres erant partes.* 245. a. *& quæ illæ.* ib. *duplicis oppidi ſpeciem habuit.* ib. *ejus ambitus, latitudo.* ib. b. *murorum altitudo & latitudo.* ib. *initio belli Punici quam potens fuerit.* ibid.

Carthaginienſes inter ac Romanos per annos CXV. *aut bellum, aut belli præparatio, aut infida pax fuit.* 17. a. *in pace & per inducias multa nefanda facinora in Romanos fecere.* 146. a. *obſeſſi, aliorum crinium inopia, ad catapultarum intentiones fœminas raſere.* 313. b. *dicti Pœni, quaſi Phœni, & unde.* 342. a

L. Caſſius vir ſummæ ſeveritatis. 272. b. *conſul, à Tigurinis in Gallia cæſus.* ibid. *prætor ad Iugurtham mittitur.* 273. a

Caſtra caſtris conferre. 454. b

Caſtra unde dicta. 12. b. *quid ſignificent.* ibid.

in Caſtris juventus militaria munia diſcebat. 13. a. *cur.* ibid.

Caſus & Fortuna ſæpe confunduntur. 202. b

Caſus, pro, occaſio. 256. b. 312. a

Catabathmos, quid. 236. b. 237. a. *unde dictus.* ibid.

Cataphracti equites, qui. 473. b. 474. a

Caterva, multitudo. 32. a

Catilina nobili genere natus. 8. b. *ex Sergiorum familia.* ibid. *qui Sergius vicies ter in variis pugnis vulneratus eſt, cujus poſteritatis ultimus, claras majorum adoreas maculis ſempiternis obumbravit.* ibid. *ejus mores & ingenium.* 9. *Conjurationis ejus cauſa potiſſima.* ib. & 529. a. *ejus proximi & familiares.* 32, 33. *quomodo ſibi fidos & obnoxios ſibi faciebat.* 34. *juventutem quam illexerat multis modis mala facinora edocebat.* 39. *quid illi ſpem incepti perficiendi auxit.* 40. *filium veneno ſuſtulit, & ex rogo ejus maritalem facem accendit.* 37. a. *ejus conſcientiam vultus arguit.* 38. *cum virgine nobili, cum Sacerdote Veſtæ nefanda ſtupra fecit.* 34. *quænam illa virgo.* ibid. b. 35. a. *quænam ſacerdos.* ibid. 36. a. *quæ abſoluta fuit, cauſa inceſti dicta.* ib. *quando accuſatus, quod multos à Sylla proſcriptos interfeciſſet.* 41. a. *Conſulatum ter ambiit, & ter votis excidit.* ib. *ejus in conjuratione ſocii.* 41. 42, 43. *ejus conſilii participes nobiles, qui.* 43. b *ejus conjurationis auctor quis* 44. b. *pecuniarum repetundarum reus conſulatum petere prohibitus fuit.* 45. b. *Africam Provinciam obtinuit, & ejus in ea res geſtæ.* 45. b. *conſulatum petens, an de ea ratione habere deberet, L. Volcatius conſul conſilium publicum habuit.* 46. a. *non petere poſſe, quia reus, decretum.* ib. *conjuratio ejus prima.* 41. *ex quibus conflata.* ib. 42, 43. *ſecunda.* 44. *ejus in conjuratione ſocii in qua domo congregati ſint, varii varia ſentiunt.* 51. a, b. *in Velia habitavit, i. e. in illa parte montis Palatini, quæ forum ſpectat.* 51. a. *ejus oratio ad conſcios cõjurationis.* 52. & ſeq. *proſcriptionem locupletium promittit, & quare.* 58. a. *pateris infudit vinum ſanguine humano permixtum, deinde circumtulit, ut omnes populares ſceleris ſui id libarent.* 60. b. *quem in finem.* ib. *ſanguis ille occiſi pueri fuit.* 61. a. *ſanguinis fœdere cõjurare docuiſſe creditur.* ib. b. *una cum conjuratis ſtatuerat duodecim urbis opportuna loca incendere. & quare.* 69. a. *Ciceroni inſidias parat.* 72. a, b. *Ciceronem ipſis comitiis interficere decreverat.* 73. b. *Conjuratores in M. Porcii Leccæ domum convocaverat.* 77. a. *cur potiſſimum hanc domum elegit.* ibid. *ejus & popularium adventus Ciceroni nocte intempeſta à primis Romanorum viris & potentia fretis nuntiatur.* 79. a, b. *quid Cicero, hoc nuncio accepto, fecerit.* ibid. b. *urbe exire coactus fuit, cum ad ea, quæ Cicero ei objecerat, obmutuiſſet.* 88. a. *Lege Plautia interrogatus ab L. Paullo.* 87, 88. *paratus ad diſſimulanda omnia.* 88. *ejus ad Ciceronis invectivam reſponſio.* ibid. *res præclarè geſtæ.* 89. b. *à Patribus hoſtis vocatur.* 89. *ejus tum furibundi reſponſio.* 90. *in Manliana caſtra nocte proficiſcitur.* 91. *ejus litteræ ad Q. Catulum.* 97, 98, 99. *à quo, cum accuſaretur inceſti, quod cum Fabia virgine Veſtali commiſerat, liberatus eſt.* 97. a. *Ciceronem vehementer notat de falſa criminatione, & qua de cauſſa.* 99. a. *Senatus eum & Manlium hoſtes*

judicat. 100. *de ejus conjuratione duo Senatus decreta.* 101. b. *discedens Lentulo & Cethego negotium dederat, ut ea, quæ ad conjurationem pertinerent, diligenter agerent.* 109. b. *Vmbreno jubet, ut Allobrogum legatos ad conjurandum sollicitet.* ibid. *quibus patriæ libertas promittebatur.* ibid. *ad viginti hominum millia contraxerat.* 117. a. *quo die una cum popularibus urbem incendere decreverat.* ibid. a, b. *ejus, Lentuli, Cethegi, Autronii mores.* 169. a, b. *quantam militum copiam habuerit.* 180. a. *undique obsessus.* 182. b. *cum Antonio primum confligere statuit, & quare.* 183. a. *ejus ad milites suos oratio.* à pag. 183. ad 186. *exercitus distributio.* 187. & seqq. *fugam in Galliam parat.* 181. *servitia repudiat.* ibid. *duobus exercitibus clauditur.* 182. *in confertissimos hostes incurrens, ibique fortiter pugnans, confoditur.* 195, 196. *qua facie inter hostium cadavera repertus.* 196. *ejus Genealogia.* 194. b. 195. a, b

Cato & Scipio qua ætate militare cæperint. 12. b

Cato animi immortalitatem, & post mortem cœlestia gaudia, vel inferorum supplicia esse credidit. 162. a. *hac de re aliorum sententiæ.* ibid.

Cato virtutis rigidæ singulare exemplar. 173. a. *confertur cum Cæsare.* 173. & seqq. *Uticæ quando sibi mortem conscivit.* 174. b. *eloquens fuit.* ibid. *vitæ integer.* 175. a. *moderatio in ipso desiderabatur.* ib. *ejus summa constantia.* ibid. b. *præturam petens, repulsam tulit.* 207. a

M. Cato invisus, quasi per beneficium, Cyprum relegatur. 49. b. *ejus genus,* 546. b. *ingenium.* 157

M. Catonis Censorini & P. Scipionis Nasicæ, an Carthago delenda esset, sententiæ. 287. a

Catonis genus, principium dignitatis & gloriæ unde sumpsit. 173. b

Catonis de conjuratis oratio. à pag. 158. ad 170. *ejusdem sententia.* 170. *ejus natura & mores.* 173. & seqq. *esse quam videri bonus malebat.* 176. *senatus in ejus sententiam discessit.* 177. *ejus mira abstinentia.* 176. a, b

Catuli & Cæsaris inimicitiæ. 136. b. 137. a, b. *ædilis, prætor, & Consul fuit cum M. Lepido.* 137. b. 138. a. *laudatur à Cicerone.* ibid. *Lepidum Italia expulit.* 449. b

Caudina pax, injussu Senatus facta irrita fuit. 284. b. *ut & aliæ paces.* ibid. *non fœdere, sed sponsione facta fuit.* ibid.

de Causis publicis privata consilia agere, capitale semper habitum fuit. 41. b

Cea, insula in mari Ægeo. 513. a

Cedere bonis, quid. 93. a

Celeres, ubi campus ad equestre certamen commodus, ex equis pugnarunt. 299. a. *Velitibus multo antiquiores.* ibid. b

Censores locabant vectigalia, nec usquam locare licebat, nisi Romæ. 53. b. *primi qui, & quando creati.* 64. a. *eorum officium.* ibid. b. *olim notabant perjurium.* 71. b

Censuræ initium unde. 64. a. *dignitas.* ib. b

Centuria centum milites continebat. 296. b

Centuriæ peditum. 280. a. 361. b

Centuriis singulis suum vexillum erat. 188. a. *in vexillis quid notatum.* ibid.

Centurio quis dictus. 280. a. *centum homines continebat.* ibid. *eorum electio duplex.* 188. b. *Primipili olim primus Centurio dictus,* 281. b. *quo nomine postea insignitus.* ibid. *ut ex primo principe legionis promoveretur, vetus consuetudo obtinuit.* ibid. *ejus dignitas.* ibid. *quot centuriæ ei paruerint.* ibid.

Centuriones quinquaginta quinque in unaquaque legione. 187. a. *Consulum jussu aut permissu ex suo quisque genere à tribunis electi.* 188. a

Ceparius conjuratus. 123. *ei ad sollicitandos pastores Apulia attributa.* ibid. b

Ceraunii montes, qui. 431. b

Certamen iniquum, quid. 308. b

C. Cornelius Cethegus è Corneliorum gente fuit. 42. b. *urbe ejectus ad Syllam confugit.* ibid. *conjuratus Ciceronis januam obsidere suscipit.* 118. *in ejus domo enses, stupæ, &c. abditæ.* ibid. a. *queritur de ignavia sociorum.* 119. a. *ei furiosam temeritatem adscribit Cicero.* ibid. *captus, familiæ & liberorum opem implorat.* 140. *adolescens, Marianas partes secutus, cum Mario, Cinna, aliis urbem obsedit.* 169. b. *postea urbe pulsus ad Syllam fugit.* ibid.

Cetra brevioris clypei genus. 365.b
Chæronea, Bœotiæ urbs. 517.
Chalcedon, urbs Asiatica circa Bosphorum Thracium. 467. a. πολυώνυμ&.
ibid.
Chaldæi & Indorum Magi animas hominis immortales fuisse tradunt. 203.a
Chariſii locus reſtituendus. 436.a
Charybdis, circa Tauromenitanum egerit litus. 506. a. *Poëtarum carminibus celebris.* ibid. b. *hodie Calopharum dicitur à Siculis.* 507. a. *& unde.* ibid. *ſingulis diebus ter ingenti gurgite aquas abſorbet revomitque.* ibid. *navigia minora unde in hoc freto abripiantur.* ibid. b. *eſt mare vorticoſum.* 508. b. *in eo eſt ſcopulus Scylla.* ibid.
Cibariæ & ſumptuariæ leges. 529.a
Cicero unde ſibi odium & invidiam conſciverat. 63. a. *Clodii potiſſimum artibus in exilium pulſus.* ibid. a, b. *ejuſque in ipſum injuriæ.* ibid. b. *ex regio Volſcorum ſanguine ſe oriundum prædicat.* 67. a. *à Iuvenale eques municipalis appellatus.* 67. a. 115. a. *ubi, & à quibus natus.* ibid. *quando conſul fuit.* 68. b. *inquilinus cives à Catilina vocatus.* 89. b. *urbi præſidio eſſe juſſus.* 101. *orationem novam conſularem ad populum habuit, quo die Allobroges Catilinæ conjurationem involgarunt.* 115. *Conſul optimus dictus.* 117. b. *aliquos ex cõjuratis ad ſeſe vocari jubet.* 123. a. *ipſi, conjuratione patefacta, quem honorem plebs præbuerit.* 132. a. *ejus de Reipubl. caſu miſeratio.* 146. b. 147. a. *quando natus.* 174. a. *conſtantia in ipſo deſiderabatur.* 175. a. *legem Porciam ſuſtulit.* 555. *Romam ſe conſule fortunatam jactat.* ibid. a, b. *urbi plus in toga quam alii Imperatores in armis, conſuluit.* 556. a. *Romulus Arpinas dictus.* 556. *caninam facundiam, ut Appius inquit, exercuit.* 494. *ejus uxor ſacrilega, ac perjuriis delibuta.* 554. *filia, matris pellex.* ibid.
Ciliciæ, Aſiæ Minoris regio. 478.a. πολυώνυμ&. ibid. a, b
Cimbri omnibus quæ circa Rhodanum, & Pyrenæum ſunt vaſtatis, per ſaltum in Hiſpaniam tranſgreſſi, ibique multa loca populati, à Celtiberis fugati ſunt, reverſique in Galliam Teutonis bellicoſis ſe miſcuere. 394. b.
Cimbrorum Teutonorumque divagationes. 190. a. *contra legatos Romanorum armis inſurgunt, & quare.* ib. *Syllano, Servilio Cepione, ac M. Manlio fugatis, caſtrenſi præda ingenti potiti ſunt.* ibid. b. *poſtea à C. Mario victi, & ubi.* ibid. *eorum nomina quando Romanis primum audita.* ibid. *lingua Gallica* lãtrones *dicti, & quid hoc ſignificet.* ibid.
Cinna, quare à C. Octavio collega cum ſex trib. pl. urbe pulſus. 127. b. *urbi quomodo bellum intulit.* ibid. *una cum Mario in urbem receptus, quam vaſtaverunt.* 128. a. *omnibus adverſæ partis occiſis, inter quos M. Antonius, & Cæſar, quorum capita in roſtris poſita ſunt.* ibid. *in quarto conſulatu à militibus ſuis interemptus eſt.* 128. a. *ejus in urbem reditu omnes interiere ordines.* 417. *ejus ſcelera.* ibid. b
Circumveniundus, id eſt, decipiendus. 411. b
Cirtha, non longe à mari, inter nobiles Numidiæ urbes olim eminens, ac regni Syphacis caput. 248. b. *hodie ut dicatur.* ib.
Ciſpadanæ & Tranſpadanæ regionum ſitus, & unde ſic dictæ. 136. b
Civem Romanum virgis cædi, vel capite puniri, leges non permittebant. 146. b. *perpetuo carcere mulctabatur, ſi deprehenſus foret, ſi non, exilio puniebatur.* ibid. *interfici, Lex Porcia vetabat.* 330. a. *in exilium ire jubebat.* ibid. b
Cives patria expelli, aſperum & acerbum imperium, non clementia. 531.a
Cives Rom. privati tantum argenti ad menſæ apparatum poſſedere, quantũ Carthago, cum maxime floreret, habuit. 353. b
in Civilibus diſcordiis nihil feſtinatione tutius. 119.a
Civis mali indicium, non in commune conſulere, ſed privatim ſibi quiſq; providere. 164. b. *inde diſcordiæ, & Rerump. interitus.* ibid.
Civitas, quid. 87. a. *quibus modis conſona, & & ne diſcordia aut ſeditionibus commoveatur, reddenda.* 529. b
Civitatem petendi magiſtratus gratia adipiſci, quid. 284. a, b

in Civitate, quæ ſeditionum expers futura ſit, & inopiæ, & divitiarum termini ſtatuendi ſunt. 102.a
Clades, quid. 183.b
Claßicum canere, quid, & unde dictum. 187.a
Claudia lex adverſus ſenatum, ne ſc. Senator, vel Senatoris pater, maritimam navem pluſquam trecentarum amphorarum haberet. 111.a
Clemens, pro non nimius. 250.b
Clementia & manſuetudo quomodo præbenda. 163.b
Clientes ſunt in fide patronorum. 225.b. *ejus cum patrono neceſſitudo, & vice verſa.* 73.a,b
Clodius tulit legem annonariam, valde popularem, ut ſc. frumentum populo daretur gratis. 103.b
Clypeus, Græcis ἀσπὶς. 327.a
Cochleæ, antiquis non tantum in pretio, ſed hodieque nonnullis gentibus in deliciis. 364.a. *terreſtres ſtomacho utiles.* ibid. *optimæ, quæ.* ibid. a,b
Cœlo terram, & terræ cœlum miſcere, Proverb. 289.a
Cœnas tantum celebravere priſci. 535.b
Cœnabant antiqui lautius, prandebant tenuius. ibid. 536.a
Cohors, quid. 179.b. *quingentos quinquaginta quinque continet pedites, equites ſexaginta ſex.* ibid. *prima, reliquas numero militum & dignitate præcedit.* 180.a. *Prætoria à Scipione Africano inſtituta.* 194.b. *quinam in hac milites.* ibid. *eorum arma.* ibid. *unam ſolam habebant veteres, poſtea per bella civilia auctæ.* ibid. *ex manipulis conficitur.* 187.b. *vox Græcanica, & quid ſignificat.* ibid. *Legionaria juſta & vera hominés* cccxx. *continebat.* ibid.
Cohortes in legionibus omnes erant numero æquales. 187.b. *primæ dignitas aliqua attribuitur, & quare.* ibid. *in centurias dividebantur.* 188.a
Cohortes totas & turmas habere, & quietas ante ipſas portas caſtrorum ponere, Romanis mos fuit. 293.a. *id vocabant ſtationes, & unde.* ibid. *quæ quidem olim totum diem habitæ, ſed mutavit Æmilius ob cauſas, & binas in diem poſuit.* ibid. *has deſeruiſſe, capitale.* ibid.b. *has omnes, Velitibus exceptis, cohortes obibant.* ibid. *decimo quoque die munus redibat.* ibid.
Cohortes expeditæ, id eſt, levis armaturæ. 296.b. *in hyberna mittere.* 279.a
Collatia, vel Conlatia opidum. 331.a. *ſitus.* ibid.b
Collatina porta unde dicta. ibid.a. *eadem cum Pinciana.* ibid. *via, & ejus ſitus.* ibid.a,b
Colonia quid. 290.b. *ex civitate alio traducebatur.* 43.b
Colonias deducere, quid. 290.b
Coloniæ ut deductæ. 184.b
Columus & culmus, calamum olim ſignificabat. 230.b
Comes interior, id eſt, dexter. 222.a
Comitia varia fuere, & eorum deſcriptio. 67.a,b. 68.a
Commeatus nomine quænam intelligantur. 184.a
Commodum publicum non ſeparatum eſt à privato. 549.a
Compedes, vinculum, quo pedes irretiri ſolent. 157.a
Competere lingua, auribus, animo, quid. 419.a
Compos animo, lingua. 494.a
Compoſiti, id eſt, redempti. 404.b
Concio, quid. 183.a
Concordiæ templum Camillus vovit. 124.a. *ejus templi ſitus.* ib. *in pronao ejuſdem templi fuit Victoria.* ibid. *habebantur etiam in hoc templo Senatus & Orationes.* ibid.
Confectus, ad ultimum exhauſtus & abſumptus. 219.a
Conficere bellum, pacem, &c. 144.b
Conjuratorum Catilinæ partes, & ſuum cujuſque munus. 118. *quo die deprehenſi, in cuſtodiam traditi, & de iis ſupplicium ſumptum.* 139.b
Conſcius, tam in bonam, quam malam rem ſumitur. 33.b
Conſilia non ex re, ſed ex eventu judicantur. 537.b. *bona & ſalutaria celeriter arripienda & exſequenda.* 551.a

Consiliarii quales Cæsari adhibendi. 523. a,b
Consiliis patratis, id est, perfectis. 224.a
Consuescere cum aliqua, prorem habere. 65.b
Consulares, qui. 96. b. 170.b
Consulatum petendi tempus legitimum erat annus quadragesimus tertius. 174.a
Consulatus & prætura, imperia proprie dicuntur. 347.b
Consules fieri quando cæpti. 12. a. *unde sic dicti.* ibid. *eorum officia.* ibid.
Consules & Senatores, & qui concilio aderant, dum de re quapiam consultabant, stantes esse opus erat; post sententiam vel orationem dictam, assidebant. 88. a. *singuli binas tantum legiones contra hostem ducebant.* 91. b. *designabantur sex fere mensibus ante, quam consulatum inirent.* 258. b. *verum haud semper idem mos fuit.* ibid. *plerumque aut comparabant inter se provincias, aut sortiebantur.* 259.a
Consules & alii magistratus aliquot mensibus ante declarabantur, deinde Calendis Ianuariis Magistratum inibant. 292.a
Consuli fidem publicam sine auctoritate senatus dare non licet. 125.a
Consulis erat olim, principes exercitus, & viros ordinis senatorii, cum aliquid grave atque arduum deliberandum esset, convocare. 383.a
Consulum est, videre ne quid Respubl. detrimenti capiat. 79,80. a. *eorum veteri Republ. insignia, quæ.* 100.a
Consul unusquisque in expeditione legatum habebat. 192.b. *eo consultore ac ministro consiliorū in rebus gerendis utebatur.* ib.
Contagio, quid. 19.a
Contubernium, quid. 324.a
Conviviorum privatorum ad structuram quæ pertinebant, in magnificentia sua fere omnium fidem excedebant. 353. a. *Pontificalium, Auguralium, triumphaliumve apparatus adhuc magnificentior.* 354.a
Coopertus, non leviter tinctus, sed plane imbutus. 64.a
de Corde plurimæ antiquorum sententiæ. 167.a,b
Corneliagens amplissima nobilissimaque omnium antiquis habita fuit, & quare. 179. a. *ejus origo.* ibid. *in patricias divisa fuit familias & plebeias.* 208. b. *& quæ patriciæ.* ibid.
Corneliæ Gracchorum matri statua posita est in Metelli publica portu. 289. a. *eloquentissima fuit, & filiorum eloquentiæ non parum contulit.* ibid.
Q. Cornificius consulatum cum Cicerone petiit, & repulsam tulit. 131.b
Corpora nostra ut sine mente, sic civitas sine lege suis partibus ac nervis, ac sanguine uti non potest. 521.b
Corpus homini cum bellua commune. 2.b
Corsicæ insulæ prima notitia mirabilis. 428. b. 429. *ejus à Sardinia divisio.* 429. a. *multis locis est anguiosa, gignens lætissima pabula, & lapidem quem Græci Catochiten appellant.* 429.a
Cosa, Thusciæ civitas. 502.a
Cottæ fuere tres, omnesque Consulatum adepti. 47.b
C. Cottæ Consulis ad Populum oratio. à pag. 285. ad 288.
Cottæ malæ secundæque res, opes, ingenium non mutabant. 538.a
Corycius crocus optimus. 422.b
Corycum, Ciliciæ oppidum. ibid.b
Crassus Pompeio infestus. 49
Crassi severa disciplina militaris. 502.b
M. Crassus conjurationis Catilinæ conscius. 133. a. *in eum & Cæsarem Cicero non minima ex parte conjurationis causam refert.* ib. *quam suspicionem nonnulli non habendam censuere.* 134. b. *ab aliis pro certo creditur.* 136. a. *à Tarquinio homo nobilis & maximis divitiis nominatus.* 133. *ejus divitiæ.* ibid. b. *populo unde gratissimus.* ibid. *Ciceronis inimicus habitus fuit, & qua de causa.* 134. b. *cur ipsum palam non insectatus.* 135.a
Credere, *confidere.* 386.a
Creta, maris Mediterranei insula, Iovis incunabulis & centum urbibus quondam clara. 466. a. πολυώνυμος. ib. *hodie Cãdia dicitur.* ib. *medio Ponto jacet,* 515
Cretenses sagittandi peritia excelluere. 298. a. *quidam originem ad eos, alii ad Persas, ad Scythas alii trahunt.* ibid.

primo religionem invenere. 496. b
Crimen, qui in judicio interrogatus fatetur, pro convicto habetur, nisi non appareat crimen, quod reus confessus est. 170. a,b
Crimina quædam ita gravia erant, ut expiari nequirent. 149. a. *nonnunquam impunita manere ipsius Reip. interest.* ibid. *nobilitate augentur, si sit tale crimen, quod extinguit splendorem sanguinis, & Reipub. detrimentum adfert.* 164. b. 165. a
C. Crispus Sallustius Patricia gente Romæ natus. 1. a. *præcipuam inter eos qui res Romanas scripsere, laudem adeptus.* ibid. *quo Thucydides Herodoto major, eo Livio præstantior.* ibid. *à Censoribus Senatu motus.* 7. b. *quare.* 8. a. *servilibus officiis non intentus fuit.* ibid. *laudatur.* 9. b. *de eo in Catilinæ historia quædam dissimulante Corollarium.* 198. a, b. 199. a, b. *multa ad Ciceronis laudem spectantia omisit, seu invidia, seu negligentia.* 158. a. *in ejus historiis, quæ prima, quæ secunda, difficilis dijudicatio.* 397. a. *earum breve argumentum.* ibid. b. *Cæsari valde amicus fuit.* 537. a. *ejus declamatio in M. Tullium Ciceronem vulgo credita.* 553. & seqq. *ubi ætas ingeniumque adolevit, animum in litteris, non armis & equis exercuit.* 548
Croco aquâ diluto spargebant humum. 436. b
Crotona, Etruriæ urbs. 120. b
Croto urbs Brutiorum celeberrima. 120. a. *murum in circuitu patentem* XII. *millia passuum habuit, ante Pyrrhi in Italiam adventum.* ibid. b
Cruces omnes non ad unum exemplar erectæ fuere. 229. a. *vulgares non admodum altæ.* ibid. *in iis superius tabula alba nigris literis notata, in qua causa mortis designabatur.* ibid. b. *aliæ aliis, pro statura hominis, statui solitæ.* 477. a
Cruci affixis bestiæ nonnunquam crudeli modo subjiciebantur. 230. a
Crucifigendi ritus. 229. a, b
Crux tribus partibus constabat. 229. b. *Tau Samaritano, Salebdi Aegyptio, vel Tavi Abyssinorum similis.* ibid.
Culpa præcedit, pœna sequitur. 149. a
Cultus, pro vestitu. 30. a. *in bonam & malam partem veteribus acceptus.* 30. b
Cultus pueritiæ, id est, ornatus. 334. a
Cumæ, urbs Campaniæ celebris. 513. a
Cuneus, quid, & unde dictus. 317. b
Curetes Iovis cultores dicuntur. 496. b
Curia, quid. 90. a. *ætate Catilinæ ubi fuit.* ibid. b
Curia pro Senatu. 119. b
Curio se Æmilio Lepido opposuit, & præferri voluit. 412. a. *nomine histrionis Barbuleius dictus.* 434. b. 435. a. *Dardanos vicit.* 455. b. *multis magnisque honoribus cumulatus.* ib. *quasi conciliator & parasitus Cæsarianorum fuit.* 524. b. *ob id maximo ære alieno à Cæsare liberatus.* ibid.
Q. Curius conjuratus. 63. *senatu motus est à Censoribus, probri gratia.* 64. *ejus cum Fulvia consuetudo.* 65. *quomodo ille conjurationem Catilinæ revelavit & patefecit.* ibid. 78. *homo futilis.* 65. a,b
Curribus falcatis usi antiqui. 515. *eorum descriptio.* ibid. a,b
Cursu antiquitus certare familiare fuit. 214. b. *hunc Plato quoque ad bellicas artes commendat.* ibid. *ejus tria genera.* ibid.
Curubis, Africæ urbs. 492. a. πολυώνυμος. ibid.
Custodias, pro, custodiæ. 460. a
Cyrus in Asia bella gerere primus cepit. 4. *ejus ortus.* 4. b. *res gestæ.* ibid. *à Tomyri Massagetarum regina, cum ducentis Persarum millibus trucidatus.* ibid. *eo nomine & nunc, & olim Solem Persæ nominarunt.* ibid. *hinc procul dubio Græcis Sol* Κύρος *dictus.* ibid.
in Cyrenaica regione multa arenosa & deserta loca. 341. a. *ibi Chamus Noachi filius inter Deos relatus.* ibid.
Cyrene civitas. 245. b. *ejus situs.* ibid. *unde sic dicta.* ibid. *à quo condita.* 246. a. *Thereôn colonia.* 245
Cyrene, opidum Cyrenaicæ regionis. 340. b.

Pentapolis dicta. ibid. *Aristippi Philosophi patria.* ibid. *unde dicta.* ibid. *hodie* Corcu *dicitur.* ibid.
Cyrenenses Battiadæ unde dicti. 246.a
Cyzicum, insula in Propontide. 453.b

D.

Dabar, ex gente Massiliæ. 388. *Massugradæ filius.* ibid. *interpres inter Bocchum & Sullam.* 389
Dædalus qualis fuerit. 429. b. *exul in Cretam ad Minoëm se recipit, & quare.* ibid. & 430. a. *quid ibi fecerit.* ibid. *inde navigio ad Cocalem Siciliæ regem se contulit.* ib. *fecit sellam compactilem, quæ apud Athenienses in delubro Minervæ dicata fuit.* ib. *ejus ἀγαλμάτα quædam quæ soluta aufugiunt, vincta manent.* ibid.
Dalmatæ feroces. 312.a.516
Damasippus civis Romanus nulla virtute præditus, nulla laude clarus, prætor evadit. 152. b. *ejus in prætura crudeliter res gestæ.* ibid. *jussu L. Sullæ Victoris jugulatus.* 152,153
Damnati, qui injussu Imperatoris pugnassent. 16. b. *ut & qui signa aut locum assignatum deseruissent.* ibid. *quænam hæ pœnæ.* ibid.
Daniel leonibus objectus fuit. 230.a
Danubius, Europæ Maximus fluvius. 493. b. πολυώνυμος. ibid. *origo ejus & situs.* 494.a
Dardania, Europæ regio. 428.a. πολυώνυμη. ibid.
in Debitoribus puniendis mos antiquus. 93. a,b
Decora arma, decori equi. 13. 442
Deditivus, pro, *dediticius.* 270.a
in Deditionem sine ulla conditione acceptos, legas sæpe apud Historicos interfici. 362. a. *eorum urbes incendere, belli fuit licentia.* ibid.b
Delectus militum per consules quomodo & ubi fiebat. 100.b. 101.a. *aliquando sorte capti.* 101.a. *contumaces in vincula conjecti, damno affecti, bona eorum vendita & direpta, in servitutem, immo ad mortem rapti.* ibid.
Delubrum, quid. 24.b
Demetrius Phalereus Ptolemæum regem subinde admonebat, ut libros Politicos legeret & cur. 206.a. *ut libros de regno scriptos emeret, & quare.* 534.b
Deplorati sunt, pro, *deploraverunt, id est, conquesti sunt*, antiq. 383.a,b
Deses, quis. 172.b
Desiderium in bono voluntas, in malo libido vocatur. 291.a
Deum nihil latere, statuunt omnes sinceri Philosophi. 552.a. *secus Epicurus.* ibid.
Dextimus & sinistimus, antiq. 375.a
Dextra sedere, honoratior locus apud Romanos, quam sinistra. 221.b
Dialis cœna, quid. 206.a
Dicere, est promittere. 428.a
Dictator omnia pro arbitrio exequebatur. 9.a
T. Didius in Hispania imperator. 495.a,b
Die, pro *diei.* 306.a,b
Dies apud Romanos à media nocte incipiebat. 76. b. *ejus partes.* ibid.
Diomedes fuit de civitate, quæ Argos Hippion dicitur. 323. a. *in Apulia civitatem condidit, quam patriæ suæ nomine dixit.* ibid.
Dionis error. 138.b
Dionysii error. 10.b
Dirimere, quid. 48.b
Discedere in sententiam alicujus, quid. 177.a
Discordiarum in Rep. causæ. 529.a
Dispalata, id est, dispersa. 543.a
Dissipare, quid. 33.a
Dius pro Deus, antiq. 97.b
Divitiæ animum deliciis corrumpunt. 55.a *non tam honestati quam malitiæ servant.* 533.a
Divitiarum & formæ gloria, fluxa est atque fragilis. 3
Divitias quinam ludibrio habeant. 29.b
Divo Augusto decurias ordinante major pars judicum in ferreo annulo fuit. 160.a
Dolor in libertate sua vindicanda ferocior, quam in injusta dominatione cupiditas. 185.a
Dolus, pro solertia. 72.b
Cn. Domitius Calvinus Consul. 419.a
L. Domi-

L. Domitius Aenobarbus dictus. 546. a. *ejus nullum membrum à flagitiis vacuum fuit.* 547.a
L. Domitius & Q. Mutius, Scævola Pontifex Max. in ædem Vestæ fugiens, jussu Marii in ipso ædis vestibulo occisus. 526.b
Domus tabulis pictis non circumducenda, sed temperantiæ pictura ornanda. 535.b
Donati locus in Phormione castigandus. 407.b. 408. a
Donationes Frumentariæ singulo quoque mense in populum fiebant. 103.b
Duces, incruento exercitu victoriam deportantes, laudantur. 512.b. 513
Ducum adversus Conjuratos catalogus. 82, 83, 85
Duillius Consul in Sicilia adversus classem Pœnorum pugnavit, primusque Romanorum ducum navalis victoriæ triumphum duxit. 145. a. *honor ipsi quis ideo habitus.* ibid.
Durius flumen. 444

E.

EFfata, *unde dicta.* 148.a
Effœta parentum. 173.a
Effœminare, quid. 20.a
Egestas publica, opulentia privata, Reip. periculosa. 164.b
Elephas Maurorum lingua Cæsar dicitur. 173
Elephanti ad bella à Persarum regibus curtracti. 301. a. *quo tempore Romani eos primum in bellum eduxerint.* ibid. *quis illis locus datus.* ibid. *interdum in equitum turmis immiscebantur.* ib. *in munere gladiatorio per funes incessêre, & alia ludicra exercuere.* ibid. *quando pugnaturi in aciem procedebant, re[illegible]s his belluis in acie aderant.* ib. *turres dorsis eorum imponebantur, in quibus cum variis telis milites.* ibid. b. *captivi cum turribus in triumphum deducti.* ib. *fabrili scalpro intra aures acto necare eos, Asdrubal primus instituit.* ibid. *eos necandi varii modi.* ibid. & 302. a. *eorum in prælio vehementia.* ibid.
Elysius campus, quid. 162.b
Enitescere, cum gloria effulgere. 176.a
Epidamnus Dalmatiæ aut Macedoniæ colonia. 419. b. *à Romanis Dyrrachium dictum, & cur.* ibid. *hodie quid nominis obtineat.* ibid. & 420. a
Epulæ populo universo, vel favoris aucupandi, vel alia de ratione sæpe tribuebantur. 206 b
Epulum, Δαιτυμών. ibid.
Eques, equestris ordinis, & equestri loco natus, differunt. 43.a
Equestris ordo aureum annulum pro insigni habuit, & quare. 160. a. *ex hoc ordine ad Senatorium transitus erat.* ibid.
in Equestri prælio pugnandi modus. 317.b
Equites Auxiliares primus Tullius Hostilius Alba jam diruta Romanis junxit. 216.a. *qui in alas divisi.* ibid.
Equites in conflictu peditum ordinibus periclitantibus opem ferre solebant, relictis equis. 187.b
Equitibus Rom. mos, legitimo stipendiorum tempore expleto, equo ad censores deducto, redditaque militiæ ratione, vacationem petere. 500.b
Equi toti usq; ad ungulas ferro tecti. 474.a
ערב *Ereb vesperam Ebræis denotat.* 162.b. *unde Erebus.* ibid.
Ericium, quid. 456.a
Erythræum sive rubrum mare, unde dictum. 243.b
Escendere. 372.a,b
Evocati *dicti, qui stipendiis emeritis, militare rursum cogebantur.* 188.b. 347.a
Evocatio militaris, quando fiebat. 188.b. *quid.* 347.a
Eumenes Alexandri Magni Scriba, dixit, vitam se potius quam fidem positurum esse. 408.b
Εὐοῖ σαβοῖ, ὕης ἄττης, ἠ ἄττης ὕης, *Bacchantium clamor.* 127.a
Euphrates Mesopotamiæ fluvius. 512.a. *unde dictus.* 511. b. *ejus situs.* 512. a, b. *in quinq; alveos dividitur.* ibid. *quinam illi.* 513. a
Euryclitæ, vatum species, in quibus fatidicus spiritus inerat. 127. a. *unde sic dicti.* ibid.
Exanguis, quid. 38.a
in Excelso vitam agentibus, quid agendum. 148.b

Ex copia rerum, id est, ex rerum statu. 285.a
Excubiæ erant diurnæ, & ad portas, & vallum castrorum. 293.a
Exercitus unde dicitur. 295.b. *universus in tres partes distribuitur.* 189.a. *etiam in quatuor.* ibid. *non semper uno modo.* ibid. *cum in acie ad pugnam instruebatur, quisnam ordo servatus.* 303.a,b
Exilium, non est pœna judicii. 531.a
Ex re, id est, *ex merito.* 19.a
Exta unde dicta. 320.b
Extrema necessitas, mors. 488.a
Exulibus ubi impune degere licebat. 156.a

F.

FAbii fuere Romani nobilissimi ac potentissimi. 207.b. *eorum res gestæ.* ibid. & 208.a. *eorum ortus.* ibid. *quatuor familiæ.* ibid. *in eorum familia Labeones quoque.* ibid.b
Fabius unde Maximi cognomentum accepit. 400.b
L. Fabius Hispaniensis senator ex proscriptis. 458.a
Q. Fabius Labeo Prætor anno DLVIIII. *ex Creta navalem triumphum egit.* 208.b. *anno* DLXX. *Consul fuit cum M. Claudio Marcello, & anno* DLXXIII. *Pontifex factus.* ibid.
Q. Fabius Maximus Æmilianus triginta vix militum millibus, ducenta Gallorum millia ad internecionem dedit. 14.a. *ibidem trophæum erexit, & templa duo, Martis. & Herculi.* ibid.b. *ex Fabiorum familia fuit.* 207.a. *Dictator adversus Annibalem creatus, cunctabunda quadam cudentia rem Romanam, aliorum Imperatorum temeritate labefactatam, primus restituit.* 208.a. *ejus monumentum.* ibid.a,b
Facetia, non tantum circa ridicula consistit. 72.a
Facies unde dicta. 38.b. *totius corporis forma.* 425. *unde dicta.* ibid.
Facinus, quid, 33.a. *hoc inter & flagitium differentia quæ.* 64.a. *in bonam & malam partem accipi potest.* 223.b
Factiosi quinam dicti. 260.a
Factio, quid. 547.a,b
Factum consilium, consilium factum desiderat. 3.b
Fæsulæ, Græcis Φαισ῀λαι. 74.a,b. *ejus reliquiæ ubi.* ibid. *Romanorum colonia facta.* 75.a. *earum situs.* 68.b. *à quo conditæ.* ibid. *unde sic dictæ.* ibid.
Falarica Saguntinis missile telum. 315.a. *ejus forma.* ib. *terribilis ictu & visu.* ib.
Famam præclari facinoris quærere. 6
Familiæ nomine quid intelligatur. 140.b
Fana, unde dicta. 148.a
Fannii duo fuere, & eorum scripta. 399.a
Fasces, quid. 47.b. *Hetruscorum antiquitus ornamentum fuere.* ibid. *Consulibus præferebantur.* 47.b. *de iis Lex Iulia.* ibid.
Fatum & Fortunam sæpe confudit antiquitas. 113.b
Ferentarii milites, qui. 192.b. *unde sic dicti.* ibid. *ejusmodi equites in vetere Æsculapii æde picti.* ibid. *hos Cato referentarios dixit, & unde.* 193.a
Ferrum, pro gladio. 65.b
Fessi ut arma sua incumberent, Romani moris est, & bellicæ necessitatis. 454.a
Fessus, egens consilii. 502.a
Festi locus correctus. 374.b
Fides, quid. 52.a
Fides & veritas sese ab aula procul secernunt. 492.a
Fine inguinum. 456
Finium regionum naturalis separatio quæ. 341.a,b
Flagitiosus, quis. 31.b
Flagitium, quid, & unde. ibid. & 33.a
Fluctus Decumanus, Græcis τεκμμάνος. 508.a,b
Focus, quid. 159.a. *Diis Penatibus sacer.* ib.
Fœdum, execrandum. 38.a
Fœdus injussu populi fieri non potuit. 284.b. *cum obtestatione Deorum percutiebatur, & quibus verbis.* 391.a. *eorum maxima semper fuit apud gentes religio.* ibid. *percutiendorum varius ritus.* ibid. a, b. & 392.a
ex Fœneratoribus quænam in civitate incommoda. 530.a. *de iis inter leges Julias nulla.* 530.a
Fœnus non omnino improbandum. 92.a. *pro libitu aliquando auctum,* 93.a

Fontes

Fontes veneno inficere, non tantum contra morem majorum, sed & contra fas Deûm. 310.a
Forenſem facundiam antiqui caninam dicebant. 486.b
Fori Romani ſitus. 111.a, b. *unde Romanum dictum.* ibid. *in tres partes diviſum, & in iis varia hominum ſtudia.* ibid. & 112.a
Fortuna in omni re dominatur. 14. *Primogenia.* 114.a. *pro quibus rebus intelligenda.* 315.b. *magna nihil tectum, nihil occultum eſſe patitur.* 148.a,b
Fortunam cuique ſuam aſſignarunt veteres. 113.b. *Orientales cum ipſo Deo confudêrunt.* ibid. *ſingulis rebus ingenitam credidêre gentiles.* 114.a. *ſuam ſibi fingit ſapiens.* 202.b
Fortes videntur & hi, qui ira feruntur. 186.b
Forum, gen. maſc. 447.b
Foſſa, in caſtris qualis. 251.b
Frequens Senatus. 134.a
Frequentativis pro primitivis uti Salluſtio familiare. 286.b
Fretum Herculeum inter mare noſtrum & Oceanum. 236.b
Frons in exercitu quidnam dicitur. 187.b
Frui inter & uti vita, differentia quæ. 3.a
Frumentaria lex factione Patrum lata. 451.a,b
Fufidius, honorum omnium dehoneſtamentum. 409
Fulguri quemadmodum quod in terras ceciderat, eo loco, quo condebatur, ſolebat veluti ſacellum imponi, vel ara in ſummo foraminata, ita etiam Aquilæ ejuſmodi ædicula imponebatur, & quare. 189.b
Fulmina feralia habita. 415.b
Fulvia, nobilis mulier, cum qua Catilinæ vetus ſtupri conſuetudo fuerat, conjurationem ejus, clam noctu profecta, Ciceroni detexit. 65.b.66.a. *non ſolum ea quæ Catilina moliebatur, ſed modum & viam, qua id facinus perpetrare decreverat, compluribus narravit.* 66.a
A. Fulvius vir Senatorii ordinis filium in aciem euntem retrahens, necari juſſit: præfatus, non ſe illum Catilinæ adverſus patriam, ſed patriæ adverſus Catilinam genuiſſe. 108.b. *de Liguribus, Vocontiis, & Salviis triumphavit.* 400.b
M. Fulvius Flaccus quo anno Conſul fuerit. 234.b. *Proconſul quid rerum geſſerit.* ibid. *una cum filio interemptus.* 233.b. 234.a. *non cum Cajo Graccho, ſed cum Tiberio occiſus eſt.* 290.a
Funda, quid. 297.a. *ex lino vel ſetis fieri ſolebat.* ibid. *ejus inventores.* ibid. a, b. *unde dicta.* ibid.b. *ejus materia triplex.* ibid. *forma.* ibid. *duo illis miſſa.* ibid. *variis gentibus in uſu.* 298.a. *præter communem, quæ vulgo in uſu, fuêre etiam diſtinctæ quædam ſpecies.* ibid.
Funditores unde dicti. 297.a
Fuſius & Aclius tribuni, legem tulere, ne agi cum populo liceret, niſi prius captatis auſpiciis. 157.b

G.

Gad, Fortunam & ipſum Iovem denotat, ſeu ἀγαθὴν τύχην. 113.b. *hinc Rabbinorum* גדה *ſive Geda, Perſarum Goda, quod Germanico* Godt *ſimile eſt.* 114.a
Gades, extremus noti orbis terminus apud antiquos. 434.a. *inſula.* 482.a. *πολυώνυμος.* ibid.
Gaddir, oppidum, Tarteſſus prius cognominatum. 434.a,b
Gætuli, Libyæ interioris populi. 238.a. *eorum regio Gætulia.* ibid. *πολυώνυμοι.* ibid. *ſub Iuba rege fuerunt.* ibid. *initio Africam habuere.* 238. *ferarum modo viventes.* ibid. *eorum veſtitus, potus, cibus.* ibid. b. & 239.a. *vagi pecora ſequuntur.* ibid. *ſingulis aliquot ſimul conjuges.* ibid.
Gallia omnis quando à Romanis perdomita. 400, 401.a
Galliæ Ciſalpinæ & Tranſalpinæ diviſio. 115.a, b
Gallica gens bellicoſa. 110.b. *Romanis infeſta.* ibid. *nulla Romanis formidabilior.* 111.a
Gallici nominis quantus terror. 110.b
Galli præter cæteros augurandi ſtudio callent.

lent. 110. b. *eorum corpora intolerantiſsima laboris & æſtus.* ibid. *omnibus qui Aſiam incolunt gentibus, fama belli præſtant.* 172. b. *ferox natio.* ibid. *eorum ſtatuta.* ibid. *prælium ineuntes, quid agant.* ibid. *omnes & Germani uno vocabulo à veteribus Græcis Celtæ, à Romanis Galli dicti.* 394. a. *aliquando Græcè locuti.* 488. a. *natura bellicoſi.* 551. b. *cum illis amplius pro ſalute, quam gloria certatur.* ibid. *duas res induſtrioſiſsime perſequuntur, rem ſcilicet militarem, & argute loqui.* 551. b

Ganeones, qui, & unde dicti. 30. a
Gaudium, quid. 132. b
Geneva extremum Allobrogum oppidum eſt & Helvetiorum finibus proximum. 110. a
Genio frons ſacer. 167. a
Genius & Fortuna eadem. 114. a. *ſicuti omnibus mortalibus attribuebatur, ita muris, civitatibus, Reip. eadem erat ſuperſtitio.* ibid. *in Romana Vrbe publice cultus.* ibid.
Geno, antique *pro gigno.* 196. b
L. Genutius trib. pleb. tulit ad populum ne fœnerari liceret. 92. b. 93. a. 94. a
Germani rhenonibus corpus tegunt. 488. a
Gerundia tam ab agentis, quam à patientis ſignificatione proferuntur. 320. a
C. Geta à L. Metello & Cn. Cornelio Cenſoribus ſenatu ejectus, Cenſor nihilominus creatus. 65. a
Gladiatores varii nominis. 86. b. *qua de cauſa genus hoc hominum maxime ſuſpectum fuit.* ibid. *amandati procul in diverſa loca.* ibid. *eorum ludi plures, & ſuis quidem nominibus diſcreti, Romæ fuere.* 86. a. *quinam præerant hiſce ludis.* ibid. b. *in univerſum duo genera.* ibid.
Glans, quid. 312. b
Gliſcere, quid. 446. a
Gloria induſtria alitur. 545
Gloriam & libertatem in dextris portare. 84. a
Gloriam qui venatur, multum ut laboret oportet. 534. a. *hoc de futuro principe magis.* ibid.
Glutinum, Dædalus invenit. 476. a
Goeſa Gallorum, quid. 293. a
C. Gracchus ab L. Opimio occiſus. 233, 234. *trib. pleb. inter cæteras leges, Agrariam quoq;, ob quam frater Tiberius occiſus, tulit.* 233. b. *per tribunatum tumultum excitavit, & qua de cauſa.* ib. *Aventinum una cum Flacco armatus manu occupat.* ibid. *eum L. Opimius fudit.* ibid. *fugiens comprehenſus vicem Philocrati ſervo incidendam præbuit.* 234. a. *qui, occiſo domino, ſupervivere nolens, ſe quoque interfecit.* ibid. b. *populo ut placeret, quas leges tulerit.* ibid. a. *quo favere fretus, quid fecerit.* ibid. *L. Opimius pluribus ejus legibus derogat, & inde ſeditio orta.* ibid. *legem tulit, ut coloniæ Tarentum & Capuam mitterentur.* 290. b. *ejus plebiſcitum, ut ex confuſis quinque claſſibus, ſorte & ſine accurato delectu Centuriæ vocarentur.* 546. a. *ſed hoc Optimates, ut & alias ejus rogationes, non tulere.* ibid.
Gracchi, dum veram gloriam quærunt, plebi libertatem & jura ſua reſtituendo, diſcordiam civilem brevi concitarunt. 288. b
Gracchorum multa præclara facinora in bello Punico, & in aliis. 289. a, b. *erant ex ſtirpe materna de ſtirpe Scipionum.* ibid. a. *eorum actionibus Senatus & nobilitas reſtitit.* ibid. b. *eorum animi immoderati fuere.* 290. b. *à principio egregio animo ducti, ſed poſtea ad injuſtitiam deſcenderunt.* ibid. *ſeditioſiſsimi innuuntur.* ibid.
Græci domeſticis quondam viribus etiam imperium amplectebantur. 225. a. *illud imperium quomodo intelligendum.* 225. b
Græciæ ſitus. 4. b
Graſſatur, toto impetu fertur. 201. b
Gratiam debet is, qui ob beneficium acceptum alicui obligatus eſt. 389. b
Gregarii milites, qui. 103. a, b
Grege facto, id eſt, globo quodam. 316. a
Gula, Græcis εἰσοφάγος. 179. a. *ejus ſitus.* ibid.
Gulam frangere, pro ſuffocare. 179. a
Guluſſa, Maſiniſſæ filius. 213

H.

H Adriaticum mare unde dictum. 78.b
Hæres secundus, quis. 325.a
Haja היה, *est vivere.* 99. a. *hinc Eva, quasi vivens vel mater viventium.* ibid.
Hannibal, Amilcaris filius. 211. a, b. *Orientalibus quid denotat.* ib. a. *ejus res gestæ.* ibid. a, b. *veneno se ipsum confecit & quare.* ibid. b. *quid post mortem cum eo factum.* ibid. *literarum contemptor fuit.* 534.b
Haruspex, quis. 128. b. 129. a. *unde dictus.* 128.b
ad Haruspices, si quid insueti accidisset, nunciatumve esset, Romani veteri more referebant. & qua de causa. 129.a
Haruspicinam irridet Cicero, & Cato mirabatur, quod non ridebat haruspex haruspicem cum vidisset. 129.a
Haruspicium Delphus primus invenit. 129. a
Haveto, vox Hebræa. 99. *idem quod Syris Salam, Phœnicibus Audonis, Græcis* χαῖρε. ibid. b
Heliogabalus, quasi portator Dei dictus. 127. a
Heraclea, Ponti urbs. 467. b. *ibi descensum ad inferos fabulantur Poëtæ.* ibid. B
Herbæ languere quando dicuntur. 119. a. *ut & homines.* ibid.
Hercules an in Hispania perierit, dubium. 239. a. *plures fuere, quorum omnium res gestæ uni Herculi Iovis & Alcmenæ filio adscriptæ sunt.* ibidem. *Aegyptius in veteri templo Gaditano Phœnicio ritu colebatur, non Græco.* 239. a. *ejus fanum, quod est apud columnas, Phœnices extruxere.* ibid. *Deus Thebanus non est, sed Tyrius.* ibid. *qui ipsi templum conditoribus, religione, vetustate, opibus illustre fecere.* ibid. b
Heroica tempora ab Aristotele quænam dicta. 4. a
Hesiodus Poëta CCC. *annis ante Aeschylum fuit.* 497.b
Hetruria Tyrrheniæ nomen unde accepit. 75. a. 78. a. *antequam à Romanis subacta esset in* XII. *Principatus divisa fuit.* 75. a. *principes eorum Lucumones dicti.* ibid. *ejus situs.* 78.b
Hiempsal, Micipsæ filius. 213. *natura ferox, Iugurtham despiciens.* 221. *ejus gravius dictum Iugurtham exasperat.* 222. *occiditur.* 223. *ejus caput ad Iugurtham defertur.* ibid.
Hiempsal alter post devictum Iugurtham, cum tribus aliis regnum partitus est. 403. b. *regno civilibus motibus ejectus, à Pompejo restitutus.* 404. a
Hiero, Syracusanus, ex duce rex factus. 484. b. *pop. Rom. perpetuus amicus fuit.* ibid. *corporis pulchritudine adeo præstitit & viribus, ut omnibus pæne miraculum esset.* 485. a
Hippo à Phœnicibus condita. 244. *Libyæ urbs.* 421. a. *unde dicta.* 244. a. *Diarrythus & Regius.* ibid. a. *ejus situs.* ibid. *incolæ piscandi, navigandi & natandi studio tenentur.* ibid.
Hispania ulterior & citerior provinciæ prætoriæ fuere. 48. b
Hispania à Plinio in ulteriorem & citeriorem divisa. 46. b. 48. a. *hodie in quinque regna dividitur.* ibid. a. *Mela in tres partes distinguit.* ibid. *Rufi Breviarium in sex Provincias.* 48. a. *ductu auspicioque Augusti Cæsaris perdomita est.* 51. a
Hispanorum mos fuit, ut in bella euntibus juvenibus parentum facta memorentur à matribus. 514
Historia, quid. 206. a. 534. b. *principi necessaria.* ibid.
Historiam scribere antiquitus nulli licitum fuit, nisi illi qui interfuisset, & scribenda vidisset. 7. b
Historici præcipui, Sallustii tempore, qui. 399. a
Hoc itinere, id est, hac via & ratione procedendi. 551. a
Homicidii conscii arietis damno mulctati. 15. b. *in quem usum illa mulcta.* 16. a
Homines quare putant naturam humanam casibus Fortunæ esse subjectam. 202. b. *quid faciendum, ut intelligant non esse Fortunæ casibus subjectam.* 202. b
Homini quid agendum. 1
Homo solus erectus inter cuncta animantia. 2. a. *solus scientiam omnium & amat*

& pro captu habet. 201. a. *à Deo quasi cõtemplator Deorum ac cœli, eorumq; cultor factus.* ibid. *ex anima & corpore compositus.* ibid. b. *quomodo res, quorum memoria æterna, gerere possit.* ibid. *naturaliter nititur explere cupiditatem animi sui.* 215. b. *multarum imaginum quis.* 349. b

Honores & Magistratus quibuscunque voluerit dare, populi Romani est. 268. b

Honor homini nec virtutem nec bonitatem addit. 205. a

Horæ, ab ortu Solis ad occasum, duodecim semper fuere apud Romanos. 329. a. *pro temporis ratione majores & minores.* ibid. *antiquissimis temporibus apud eos nulla mentio horarum.* ibid. a. *ab Horo nomen accepere.* ibid. *qui Aegyptiis Sol.* ibid. b. *in usum civilem quando venerint, non satis constat.* ibid.

Horologium in publico secundum rostra in columna à M. Valerio Consule statutum. 329. b. *insigne in campo Martio.* ibid. *cujus autor Cæsar Augustus perhibetur.* ibid.

Hostis dicitur, tam is qui recipit, quam qui recipitur. 198. a. 224. b

Hospitii necessitudo non modo inter privatos, sed etiam inter populos contrahebatur. 197. b. *inter privatos conjungendi mos.* ibid.

Hospitium cum Senatusconsulto factum. 198. b

Hostia, quid, & unde dicta. 321. b. *earum variæ species.* ibid. & 322. a. *earum duo genera.* 320. b

Hosti semper diffidendum est. 310. a

Hostium duces ut, sive capti, sive dediti, triumphi die occiderentur, Romanorum mos fere perpetuus, 362. a, b

Humani ingenii vitio nobis primæ dissensiones evenere. 399

Hybernacula, quid. 279. a

Hyeme olim non navigabatur. 508. b

I.

Iacta est alea, quid. 32. a

Iacula rudia fuere & ferrata. 315. a. *rudia, quæ.* ibid. *ferrata, quæ.* ibidem. a, b

Iaculatio, ut fiebat. 214. a, b

Iapydia, Italiæ regio. 492. b. *ejus terminus versus Dalmatiam.* ibid.

Iapygia unde dicta. 429. b

Iapygium, Promontorium. 303. a. *πολυώνυμον.* ibid.

Iason primus longa navi maria tentavit. 432. a, b. *in eam cum eo quinquaginta Argonautæ ingressi petebant aureum vellus Colchis.* ibid. *& flos totius Græciæ.* ibid. *navem hanc fatidicam & humana voce locutam, in fabulis est, & unde.* ibid. *itineris eorum stadiasmi & cursus accuratissime à Poëtis proditi.* ibid. & 433. a. *quare tanta pericula obibant.* ibid.

Ichnusa insula, unde dicta. 426. b

Iecit, pro, significavit. 222. b

Ifricus Arabiæ felicis rex Africam primus incoluit. 235. b. *adversus Assyriæ regem bella gerens, & tandem ab eodem regno pulsus, cum toto exercitu Nilum transmisit, & Occidentem versus suas copias traducens, non quievit prius, quam in partem Carthagini vicinam perventum esset.* ibid. *hinc Carthaginiensium regionem Arabes solùm Africam putant.* ibid.

Ignarus, tam is qui ignorat, quam qui ignoratur. 364. b

Ignem mundi medium Pythagorici arbitrantur. 36. a

Ignium in bello usus, variæque species. 314. b

Ignominia nihil damni fere infert, quam ruborem. 65. a

Ilergetum, urbs in Hispania Tarraconensi. 421. a

Imaginem sui ponere, quibus permissum. 209. a

Imagines qui ostendere poterat, nobilis censebatur. 209. b

Imaginum, apud Romanos, usus. 209. a, b

Imago, quid. 208. b

Imbuere quid. 20. a

Imperator pro *duce & principe exercitus.* 57. a

Imperatorum atque Regum animi virtus si in pace ita, ut in bello valeret, æquabilius atque constantius sese haberent res humanæ. 6
Imperatorum gloria major est, quam Historiæ scriptorum. 7.b
Imperatores Romani Gallos potius refutandos, quam bello lacessendos censebant, & quare. 165.b
Imperium facile retinetur iis artibus, quibus initio partum est. 6. 540. a. *proprie, quid.* 205. a. *firmissimum id est, quo obedientes gaudent.* 380 a. *nullum unquam crudele aut tyrannicum diuturnum fuit.* 525. a, b, *grave austerumque, si humanitate & benignitate temperetur, concinnum, mite & adeuntibus facile redditur.* 526. a
Importunum, quid. 205.b
Improbus, pro, *excelso.* 477.a
Impurus, pro improbo. 37.b
Incesti cum Vestali virgine commissi, pœna. 34.b
Incolumis, quis. 230. a. *unde hæc vox desumpta.* ibid.b
Indulgentia Principis perimit crimen, cum is per adnotationem suam, vel speciali rescripto pœnæ gratiam reo facit. 125. b
Industria, proprie quid. 163.b.322.a
Infames ab omni honore arcentur, neque testimonium dicere possunt. 65.a
Infestis signis, pro, *adversis.* 193 a
Infestum, quid. 148.a
Infestus, quis. 38.a
Ingenii, quam virium opibus gloriam quærere, rectius. 2
Ingenium in bello potest plurimum. 4. b. *non exercendo torpescit.* 205.a
Ingenuus, quis. 196. b. *unde dictus.* ibid. & 197. a
Injuriæ concedere, quid. 232.a
Inimicitiæ apertæ Reip. causa vindicandæ. 538. b.
Innoxius, tam is qui non nocet, quam cui non nocetur. 108.a
In potestatem, pro, *in potestate.* 392 b
In propatulo habere, quid. 30.b
Inquilinus, quis. 89. b. *cum incola sæpe confunditur.* ibid.
Insidiæ unde dictæ. 74. a. *insidia singular.* 454.b
Insignium jura, antiquis Romanis ignota bello sacro primam originem accepisse videntur. 209.b
Insolens malarum artium. 7.b
Insomnia, utroque numero dicunt Latini. 464.a
Integrum, quid. 388.b
Intempesta nox, & unde sic dicta. 76.b
In tenebris, in carcere. 230.a
Interrex, quis. 418. a. *quando & cur institutus.* ibid. *per quinque tantum dies magistratum obtinebat.* ibid. b. *solus hic magistratus cum plebe communis factus non est.* ibid. *quando creabatur.* ibid. *ejus officium.* ibid.
Intestabilis proprie quis. 329.a
in Invidia, id est, *in odio.* 255.b
Invidia post gloriam sequitur. 310. a. *tantum in vivos est, non in mortuos.* 553. a
Invisus, odio habitus. 44.a
Iosuæ temporibus, magna Phœnicum vis, bello sacro profligata, maritimam Africæ regionem occupasse dicitur. 243.a
Iotapata duplici peditum corona cincta fuit, & tertia series equitum exterius posita. 251.a
per Iovem lapidem jurandi ritus. 391.b
Ira in puniendo quam maxime vitanda. 149.a
Ira bilem subministrat fortitudini. 186.b
Iratus ad pœnam accedens, mediocritatem illam, quæ inter nimium & parum est tenere non potest. 149.a
Irritare, id est, provocare. 412.a
Italia plana ac humilis. 503.a. *Zonæ formam habet.* ibid.
Italiam Siciliæ conjunctam fuisse, quidam volunt. 497. a. *Negatur.* 498. a, b
Italici, pro *quibuscunq; Latinis & Romanis, vel pro iis, qui ad imperium Romanum in Provincia Africana pertinerent.* 257.a,b
Iudicia, lege Aurelia, olim penes senatum, equites, & Trib. ærarios erant. 551. a
Iudicium & quæstio exerceri dicitur. 286. b

Mr. Hyde, the Attorney-General, and Mr. Secretary Nicholas, to be sent to the Tower, and to be committed close prisoners there, for their treasonable practices against the state and government, and for their endeavours to subvert the fundamental laws and government of this kingdom, and to introduce an arbitrary power and tyranny over the same, and to alienate the affections of his majesty's subjects from him, and to incense them against the parliament, and to create a misunderstanding between his majesty and his parliament, and to hinder the proceedings of parliament, and to engage his majesty in a war against his parliament, and to cause a war to be levied against the king by his own subjects, and to bring in a foreign force to invade this kingdom, and to destroy the parliament, and to subject the kingdom to the government of the sword, and to the will of the soldiery, and to the power of the pope, and to the dominion of foreigners, and

Ius bonumque Aristoteli τὸ ἐπιεικὲς. 15. a
Ius hominum, fas Deorum dicitur. 36. b
Ius belli, quid. 362. a
Iusta, id est, exequiæ funebres. 221. b
Iuventus fœnoribus quasi quodam aucupio irretitur, & à bonarum artium studio arcetur. 530. a. *falsis voluptatibus dedita.* 531. a
Iuventuti quibus rebus studendum. 532
Iuxta æstimare. 6. a

K.

Kalendarium quid. 98. a. *in hoc quid regerebatur.* ibid.
Κρὶὸς μέτωπον, quid. 515. b

L.

Lacedemonii primi in Græcia bella gerere cœperunt. 5. *eorum res gestæ.* ibid. a. *soli toto terrarum orbe unis moribus & nunquam mutatis legibus usi sunt.* ibid. *eorum virtus ut debilitata.* ibid. b. *quando Athenienſibus maris imperium conceſſere.* ibid. *ſaltationem quandam ad bella utilem habuere inter exercitationes.* 71. a
Lacedæmonis urbis primus conditor quis. 5. a. *etiam* Sparta *dicta fuit, & unde.* ibid. *celebris urbs Lycurgi legibus & inſtitutis.* ibid. *eam Græcia tota propter admirabilem diſciplinam ac ſeveritatem tanquam pædagogum ſpectaſſe dicitur.* ibid.
Lanceare, jacere, mittere. 180. b
Lancea, quid. 180. b. *Hiſpanica vox eſt.* ibid. *Suevis quoque hoc vocabulum tribuitur.* 181. a
Lacunaria, quid. 178. a. *à cameris diſtincta.* ibid.
Late, Macedoniæ urbs. 423. a. *ejus ſitus.* ibid.
Lætitia, quid. 132. b
Λαμβάνειν, pro adoptare. 221. b
Lapides quidam Inſulæ Cycladiacæ integri ſupernatant, fracti in fundum concidunt. 220. a
Lares, Ptol. Λάρης, *Cirtheſiorum oppidum.* 360. b. *ejus ſitus.* ibid.
Lares familiares proprie qui. 55. b. *ſocis præerant.* 159. a. *pro Diis familiaribus culti.* ibid.
Lar eſt ipſe focus. 159. a
Largitionibus magis plebs quam ullis aliis honoribus capitur. 532. a. *earum uſus diu Romanis incognitus fuit.* 532. b
Laſcivia & affluentia ex rebus ſecundis generantur. 287. b
Latiaris Iupiter homicidio colebatur, & quod Saturni filio dignum eſt, mali & noxii hominis ſanguine ſaginabatur. 61. b
Latii jus, quid, & unde. 283. a
Latium diſcrevit Latinos ab Italicis, qui in Latio non erant. 283. a
Latini juvenes, pro, *militibus, & juventutem,* pro *militum multitudine ſæpe dicunt.* 12. b
Latini & Italici ſæpe abſolute ſocii appellantur. 283. a. *aliquando confunduntur.* ibid. *eodem jure, quo Romani, fruebantur.* ibid. *eorum jus publicum.* ibid. b. *ſuffragii ferendi jus nullum habuere.* ibid. *civitas illis neque omnino cum ſuffragio, neque ſine ſuffragii latione data, ſed ad arbitrium magiſtratuum.* ib. *hac de re exemplum.* ib. 284. a. *jus ſuum quamdiu uſurparunt.* ibid. b
Latinorum populi ſocii vetuſtiſſimi erant populi Romani. 289. b. *tandem cives Romani facti.* ibid.
Latomiæ Syracuſanæ, quid. 177. b
Lavit, pro, *lavat.* 426
Legati (ſi eo perventum, ut cives ſibi invicē hoſtes ſint) etiam inviolabiles cenſentur. 91. b. *hos temerare, ſecundum* Tacitum, *eſt violare jus gentium.* ibid. & 92. a. *quinam dicti.* 116. b. 117. a. *eorum officium.* ibid. *Præſides etiam ſic appellati tempore Cæſarum.* 117. a. *de iis duo ſunt, quæ ad jus gentium referri paſſim videmus.* 259. b. *& quæ illa.* ib. *etiam alii, legati ſingulis legionibus præerant, erantque plerumque Prætura functi.* 260. a
Legati, pro Prætore, qui. 382. a
Legem inter & rogationem nulla differentia,

ferentia. 273.a
Leges Provinciis datæ, iniquiores fuere, quam quæ Latio aut Italiæ. 49.a
Legio, unde fiat. 91. a. *unaquæque tubicines, cornicines, buccinatoresque habebat.* 186.b. *eorum officia.* ibid.& 187.a. *in ea quot milites.* 296.b
Legiones, quot in Romano exercitu. 90. b. *quot militibus constant.* ibid. *apud Romanos nomen plerumque à numero sortiebantur.* 282. b. *earum justus numerus ante C. Marium ex quatuor millibus militum constabat.* 345. b. 346.a
Lenæus Sallustium acerbissima satyra laceravit, & quare. 483.a
P. Lentulus Sura. 41. b. 42. a. *unde ipsi Suræ nomen.* ibid. & 42.a
P. Lentulus Spinther unde dictus. 130. b. *quando consul fuit.* 131. a. *unde maximam gloriam adeptus.* ibid. *ædilis curulis primus in prætexta dibapha usus improbatur.* ibid.
Lentuli ad Catilinam literæ. 120, 121. *eum, quia prætor erat, consul manu in senatum ducit.* 123. *ex libris Sybillinis sibi regnum Romanum pollicetur.* 127. *P. Lentulo Spintheri una cum aliis conjuratis in custodiam traditur.* 131, 132. *ejus & Cethegi servi, & liberti magna opificum manu in unum comparata, prætorum domus obsidentes, dominos suos liberare studeant, sed à Cicerone prohibiti.* 140. a. *ipse à Consule lictori traditur, & strangulari jubetur.* 179. a. *idem de Cethego, Statilio, Gabinio, Cepario, supplicium sumptum.* 179. *ob mollitiem senatu ejectus.* ibid. b
M. Lepido, Q. Catulo Coss. domus pulchrior Romæ non fuit, quam Lepidi ipsius, verum intra annos triginta quinque eadem centesimum locum non obtinuit. 26. a. 535.a
M. Lepidi trib. pl. oratio ad plebem. à pag. 447. ad 453
Leptis à Phœnicibus condita. 244 *ejus situs.* 245. *nomen Punicum est, & stationem denotat.* 244.b
Leptis unde orta. 339.b
Leptes duæ in Africa, & earum situs. 244.b
Levitas in omni consilio improbatur. 549.b. *hac de re jocus aliquando fuit Caroli V. sapientissimi & fortissimi Imperatoris.* ibid.
Lex Cornelia de testibus & signatoribus falsis. 39. a. *proscriptum juvari vetabat.* 58. a. *ut & Valeria.* ibid. *Plautia vel Plotia de Vi.* 87.b. *quis autor hujus legis.* ibid.
Libare, quid. 62.b
Libatio quid. ibid. *in sacris solennibus usitata.* ibid.
Libonis puteal, quid, & ubi. 112.a
Liberæ custodiæ, quæ. 130.b
Liberale nihil, quod non idem sit justum. 161.a
Liberalia verba, quæ. 459.a
Liberalitate quali uti debeamus. 161.a
Liberaliter, pro, licenter. 23.b
Liberorum populorum quænam conditio. 541.a
Libertatem suam gratificari, quidnam. 205.b
Liberti qui. 140. a. *earum tria genera.* ibid.
Libertini qui dicti. 140.a
Libertos & Libertinos olim distinguebant. 139. b.
Libido in bonam & malam partem accipitur. 13.b
Λίβυς, *antiqua lingua Græca niger.* 238.b. 243.a
Libya regio deserta plane, arida & arenosa, quæ nec fontes, nec rivos, nec ullam aquam habet, præter salsam, quæ rarioribus continetur puteis. 237. a, b. *sex interdum aut septem dierum itinere ne gutta quidem aquæ invenitur, nisi à mercatoribus, utribus camelis impositis fuerit advecta.* ib. b. *quorum aliquando corpora, siti, sole ac æstu tosta offenduntur.* ibid. *unum hac in re idque inauditum illis prorsus remedium.* ibid.
Libyes, Africam initio habuere. 238. *ferarum more viventes.* ibid. *à colore dicti.* ibid. a. *eorum vestitus, potus, cibus.* ibid. b. & 239. a. *vagi pecora sequuntur.* ib. *singulis aliquot simul conjuges.* ibidem. *quam Gætuli minus sunt bellicosi.* 242.a

Licentia, pro, *potestas*. 381.b.382.a
Licinii, Murænæ *unde dicti*. 116.b
M. Licinius Crassus Catilinariæ conjurationis conscius. 44. *unde patet*. ibid. *postea à Surena, Orodis Parthorum Regis Duce est interfectus*. ibid.a
Lictor proximus, quis dictus. 223.b. *alius ab hoc primus lictor, sive primivirgius*. 223.b
Ligures, Celtica gens. 281.a. πολυώνυμοι. 280.b. *eorum situs*. ibidem. & 281.a. *origo*. ibid. *vicorum & oppidorum nomina, quæ sub eorum imperio fuere*. ibid. *eos aliquando major labor est invenire, quam vincere, & quare*. ibid. b. *ex occasione magis latrocinia, quam bella faciebant*. ibid. *fallaces*. ibid.
Liguria, Italiæ regio. 280. b. *hodie* Riviera di Genoa *dicitur*. ibid.
Lipsii error. 190.a
Litigantes ad Marsyæ statuam conveniebant. 112. a. *è regione Marsyæ fœneratores*. ibid.
M. Livius Drusus vir nobilissimus. 544. a. *Senatus propugnator*. ibid. *tribunus plebis occisus est*. ibid.
Livius Bellum Ingurthinum quoque descripserat, sed Libri interciderunt. 200. a. *negligentiæ accusatur*. 242.b
Livor & obtrectatio, bonorum operum impedimenta aut venena. 371. b
Lixæ qui, & unde sic dicti. 294. b
Lixam *veteres aquam dixere*. 294.b
Loca scire, ad bellum gerendum multum prodest. 354.b
Loci impiorum suppliciis destinati, varia nomina. 162.b
Loci Sacræ Scripturæ citati : Iobi cap. xxxi. 166. b. Exodi cap. xxv. 243. b. Esaiæ cap. xxvi. vers. 1. 276. b. II Reg. xx. & Esaiæ xxxviii. 329. b. Lib. Iudic. cap. xviii. 339. a. Genes. cap. x. vers. 15. *ibid.* Proverbior. cap. vi. vers. 11. 365. b. Ios. cap. xv. vers. 4. 511. b. Paralip. xiii. vers. 5. *ibid.* 1Reg. 17. *ibid.*
Locum alicui claudere, idem est quod sinistra incedere. 221.b
Lub, *Hebræis Libya dicitur*. 238. a. *Arabicè, sitis*. ibid. b. *verbum, siti languere*. ibid.
Lucani hospitales & justi dicti. 441. b. *eorum termini*. ibid.
Lucani agri situs. ibid.
Lucius Damacius Prætor ex jussu Marii omnem nobilitatem in urbe ejus trucidavit. 414.b
L. Luctatius Consul, duce Amilcare, in Sicilia contra Carthaginienses pugnavit. 145. a. *ejus victoria*. ibid.
L. Lucullus Proconsul Mithridatis exercitum ad Cyzicum urbem delevit. 466. b
P. Lucullus & L. Annius, tribun. pleb. resistentibus collegis, magistratum continuare nituntur. 278. *apud Calamam urbem bello inhians, oppressus*. ibid.b
Lucullus parva manu Tigranem Armeniæ regem prælio fudit atque fugavit. 14. a, b. *qua de caussa à Pompejo Magno Xerxes togatus appellatus*. 29. a,b. *montes subvertit, maritima flumina immisit in piscinas*. ib. *extemporali cœna, quam ut quotidianam Ciceroni & Pompejo dedit, μυριάδας πέντε insumpsit*. 353.b. *cum Metello consul fuit, & Cos. Pompejo Siciliæ Prætor*. 478. a. *in eum quare milites male animati fuerint*. 517
Ludificati, id est, *decepti*. 304.b
Lurda, flumen, Tauro monte defluens. 431
Q. Lutatius Catulus, Senatus, confessione omnium, princeps. 135. a. *cum quo, & quando Consul fuit*? ibid. *Ciceronem patriæ patrem dixit*. ibid.b
Lux, plural. *luces*. 492.b
Luxuriæ quænam instrumenta, quibus adolescentium animi ad libidinem incitantur. 71.a,b
Lycaonia, Asiæ Minoris in Cappadocia regio. 478. a. *est & Phrygiæ Minoris urbs*. ibid.
Lycia, Asiæ regio est. 502. b. πολυώνυμος. ibid.

M.

Macedonia, Europæ celebris regio. 275. b. *ejus situs*. ibid. πολυώνυμος. ibid.

ibid. & 276. a. *ejus pars Salutaris dicta, & Prævalis.* ib. *etiam maritima.* 276. a. *per hanc Chittim in Sacra Scriptura intelligitur.* ibid. a, b
Mania, unde dicta. 165, b
Magistrare, Festo quid. 58. a
Magistratus tanquam rectores dicti. 58 a. *majores & minores.* ibid. b. *& unde sic dicti.* ibid. & 59. a. *quinam ad urbem esse dicitur.* 83. b. *minores, qui.* 86. b. 87. a. *quamdiu in magistratu erant, non poterant accusari* 130. a
Magistri dicti quicunque præfecti. 58. a. *hinc diversi magistri.* ibid.
Magnæ curæ, magna merces. 532
Majorem in adversis, quam in secundis rebus animum habere, viri fortis proprium. 538. a
Majores natu, id est, senes. 254. a
Mala, *flumen prope Mulucham duas separat Mauritanias.* 242. b
Malleoli, teli igniti, descriptio, & usus. 314. b
Malliorum familia nobilissima antiquissimaque fuit. 80. b. *ex hac fuit Cn. Mallius, P. Rutilii collega.* 81. a
Mamercus Æmilius cum ante inter ærarios fuisset, postea Dictator factus est. 65. a
Mamercus, *Æmiliorum prænomen est.* 412. a
Mamilia lex. 326. a. *à quo lata.* ibid. a, b
Mamilia turris à Mamilio nomen accepit. 285. b
Mamiliorum familia à Manilia diversa. 285. b. *unde dicta.* ibid.
C. Mamilius Limetanus trib. pl. rogationem ad populum promulgatut, in eos, qui à Iugurtha corrupti erant, vel pactionem feciſſent, quæreretur. 285, 286
Manastabal Masinissæ filius. 213
Manica, vinculum quo manus vinciuntur. 157. a
Manilia quæstio multos præstantes viros oppressit. 285. a, b
Manipulus ducentos milites continebat. 296. b. *quid, & unde dictus.* 302. b
Manlius Capitolinus ætatis anno XVII, primus murali corona donatus. 14. a
C. Manlius Fæsulas à Catilina mittitur. 75. *legatos ad Q. Marcium Regem mittit.* 91. *quibuscum mandatis.* 92, 93, 94, 95. *Q. Marcii responsio.* 95, 96
M. Manlius, qui Capitolium à Gallis defenderat, quum regnum affectasset, damnatus necatusque est. 285. b
T. Manlius Torquatus filium suum quod sine ejus jussu in certamen venisset cum Geminio Metio, vita privavit. 167. b. 168. a. *id item alii fecere.* ibid. a, b
Mapalia, quid. 241. a. *unde hæc vox deducta.* 241. a. *dicuntur & magalia, & unde.* ibid. b
Marciorum familia Romæ fuit. 82. b. *qua de causa Reges dicti.* ibid.
Q. Marcius Consul fuit cum L. Metello, 83. a. *ejus res gestæ.* ibid. b. *non triumphavit.* ibid.
Maria montesque polliceri, Proverbium. 65. b
Maris revera nullum dominium est. 18. a.
Marius signis omnibus omnino abolitis, Aquilam proprie Romanis legionibus dicavit. 190. a. *eum inter & Syllam bellum unde ortum.* 211. a. *eo bello omnia jura divina & humana violata sunt.* ibid. b. *Metelli legatus.* 298. *ei haruspex omnia felicia portendit.* 323, 324. *ipsius & Metelli inimicitiarū origo.* 324. *petundi consulatus gratiā missionē à Metello rogat.* 323. *ejus patria, &c.* 323, 324, 425. *Gaudam adversus Metellum incendit.* 325. *à Metello dimittitur.* 333. *ipsi novo homini consulatus mandatur.* 334. *Numidiaque à populo traditur.* ib. 344. *illi senatus, licet adversus, nihil abnuere audet.* 346. *infestus nobilitati.* 347. *ejus ad populum oratio à p.* 347. *ad* 355. *imagines non habet.* 351. *cicatrices adverso corpore ostentare potest.* 352. *Græcarum literarum ignarus* ib. *quare sordidus fuerit habitus.* 353. *ejus in Africam expeditio.* 356. *castella Iugurthæ vi præmiisq; tentat.* 358. *Capsam capit.* 361. *eum Numidæ magis, quam mortalem, timent.* 362. *ejus & Sullæ pugna cum Iugurtha & Bocchо.* 372, 373. *ejusdem virtus in pugna.* ibid. *victoria non insolentior factus* 375. *Iugurthæ &*

Bocchi exercitus fundit. 379. *de Iugurtha triumphavit.* 394. b. 395. a. *Romanorum in re bellica princeps habitus.* 395. *ei iterum consuli decreta Gallia.* 396. *sex millium & ducentorum militum legionem instituit, cum antea quatuor millium fuerit.* 296. b. *municeps Arpinas, humili ac obscuro loco natus, amplissimos honores est consecutus.* 321. a. *contigit illi, quod vix ulli.* ib. *eum propter dignitatem laudare quisquã haud satis commode, propter crudelitatem vituperare abunde non potest.* ib. *Epigramma vetus res ejus gestas continens.* ib. a, b. *quia semper in bello versatus, nomine magis & fama, quam facie notus erat populo.* 323. b. *comitiis tribunatum petens, quis esset multi nesciebant, sed postquam Marium esse dictum est, omnes tribus eum tribunum declarare.* ibid. *quia supra modum ad honores proclivis, se præcipitavit.* ibid. *ejus filius in cuniculis Prænestæ trucidatus, memoria simul & nominis & generis interiit.* 323. a. *stipendiis emeritos blandiendo coëgit secum proficisci.* 346. a. *quanta providentia & diligentia utebatur, cum exercitus incederet & iter faceret, tanta etiam utebatur, cum castra locaret.* 376. a. *quod ante eum nemo fecerat, triumphali veste in senatum venit.* 394. b. *in triumpho ante currum ejus ductus Iugurtha cum duobus filiis, & in carcere necatus.* ibid. *ei propter Cimbrici belli metum continuatus per complures annos magistratus.* ibid. *consulatu secundo & tertio absens Consul creatus est, & quartum dissimulanter captans consecutus est.* ibid. & 305. a. *Cimbris victis, tertius Romæ conditor à populo appellatus.* 396. b. *quatuor millia deditorum civium in villa publica interfici jussit.* 527. a. *literarum contemptor fuit,* 534. b

Maronea, Thraciæ urbs. 499. b. πολυανυμος. 500. a

Martialis locus correctus. 504. b

Martis cruenti alea incerta & vitrea est. 168. b

Massilia, Μασσαλία Ptolemæo, urbs perantiqua, origine Græca. 96. b. *à quibus condita.* ib. *à Cicerone, Tacito, aliis, laudatur.* ibid. & 97. a

Massylii, Libyes, Numidæ, Gætuli equitandi semper peritissimi fuere. 214. a. *non freno, sed virga equos gubernarunt.* ibid. *parvis equis utuntur.* ibid. *eorum velocitas, & docile equorum genus.* ibid.

Masinissa, rex Numidarum, Galæ filius. 212. a. *bellica virtute præstans.* ibid. *ipse & Micipsa una cum Romanis Syphacem regno expulerunt.* 227. *proli Romani nominis studium commendat,* 228. *adolescens annorum XVII. bellum à patre contra Syphacem deposcit.* 212. b. *ab Asdrubale ob virtutem & indolem regiam in generum coöptatur, desponsata ei filia Sophonisba.* ibid. *quarum nuptiarum spe postea frustratur.* ibid. *patris sui obitu regno suo excidit, quod tamen victis hostibus recuperat.* ibid. *primus & solus ipse demonstravit, nullum frugum vel fructuum genus esse, quod Numidiæ non gigneret.* ib. *ejus statura.* ibid. *fortitudo.* 213. a. *moriturus, P. Scipionem Æmilianum, obsidentem Carthaginem è castris evocavit, & regni inter liberos dividendi potestatem ipsi fecit.* 213. a. *quo anno obiit.* ibid. *moriens XLIV. liberos reliquit, quibus regnum datum.* ibid. *in Romanorum amicitiam quemodo receptus.* 211. b. *dona ipsi à Romanis data.* 212. b. *quando cum Scipione amicitiam contraxit.* 219. b

Massiva Iugurthæ regnum affectat. 275. *Iugurthæ jussu occiditur.* 276

Materfamilias quænam dici possit. 147. b

Matronæ quænam dictæ. 147. b

Maturare quid. 3. b

Mauritaniæ duæ. 59. a. *termini.* 146. b. *divisio.* 344. a, b. *in numismatibus antiquis per* E *legitur.* ibid. b

Mauritani unde sic dicti. 59. a

Μαῦρον, Græcis nigrum. ibid.

Mauri vani. 312. a. 516

in Maxima Fortuna positi possunt pauca licenter

center agere. 148.a
Media celeberrima Aſiæ regio. 239. b. πολυώνυμος. ibid.
Medius fidius, juramentum. 97. b. *quid ſignificat.* ibid.
Melancholiæ aſcribimus pleraque, quæ de vatibus & oraculis Ethnicis, non Divinis dicuntur. 127.b
C. Memmius trib. pleb. cum peteret. conſulatum, à Saturnino trib. pleb. interemptus. 257. b. *mediocris fuit orator.* 258.a
Memmii facundia. 264. *oratio ad populum.* à pag. 264. ad 272. *rogatio.* 273. a. *Iugurtham præſentem ad populum accuſat.* 274
Memmius Pompeii legatus, in pugna in Saguntinis Campis commiſſa fortiter pugnando occubuit. 438.b. *Metellus Imperator ictu tragulæ in ea pugna à Sertorio ſauciatus deceſſit.* ibid.
Memoria noſtri quam maxime longa efficienda eſt. 3.a
Memoriæ auris ſacra. 167.a
Menſarii, vel trapezitæ, unde dicti. 92.b. *quare in maximo plebis odio & invidia.* ibid.
Menſæ ex citro arbore, ſummo in pretio habitæ. 353.a
Mentiri inter & mendacium dicere differentia. 134.a,b
Mercatura nobilibus ſive patriciis apud Romanos interdicta. 111. a. *vilibus miniſteriis annumeratur.* ibid. *honeſta etiam laudem meretur, & quare.* ibidem.
Meſopotameni homines effrenatæ in utroq; ſexu libidinis ſunt. 516
Meſſanenſis portus deſcriptio. 498.b
Menſtrua ſolvere, id eſt, *ſacra, quæ quoque menſe dabantur.* 474.a,b. 475.a
Metellus inter ambitionem & ſævitiam medium ſe geſſit. 295. a. *Conſul ad bellum in Numidiam proficiſcitur.* 291. *ejus in conſulatu collega Silanus,* ibid. *exercitum licentia & ignavia corruptum ad militarem diſciplinam revocat.* 292, 293. *Iugurthæ legatos corrumpit.* 296. *ejus innocentia Iugurtha ſuis rebus diffidit.* 295. *callidus.* ibid. *cum Iugurtha pugnat.* 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306. *ut agmen ſuum direxerit.* 304.a. *ejus ob feliciter geſta, ſenatus, ut ſupplicationes Dîs immortalibus fierent, decrevit.* 309.b. *Numidiæ oppida capit, vaſtatque agros.* 309. *victor milites pro meritis donat.* ibid. *Zamam oppugnat fruſtra.* 315, 316. *Bomilcarem corrumpit.* 318, 319. *Iugurtham inſidiis aggreditur.* ibid. *Numidia ei iterum decernitur.* 320, 334. *ejus ſuperbia.* 325. *Gaudæ, Manaſtabalis filio, Maſiniſſæ nepoti, regios honores negat.* 325. *ejus ſtratagema.* 335. *Thalam oppidum obſidet & capit.* 336, 337. *ejus mollities animi.* 344. *& ad Bocchum legati.* 345. *Marii conſpectum fugit.* 356. *Romæ lætiſſimis animis excipitur.* 357
Q. Metellus Celer, conſul fuit cum L. Afranio. 85. a. *uxorem habuit Quadrantiam, vel ut alii, Quadrantiariam, unam è Clodii ſororibus, à qua veneno ſublatus eſt.* ibid.b
Q. Metellus Creticus Conſul fuit cum Q. Hortenſio. 83. a. *Creticus unde dictus.* ibid. a,b. *quando triumpharit.* ibid.b
Metus mutui æqualitas ſola facit ſocietatem fidelem. 62.b
Micipſa, Maſiniſſæ filius, Manaſtabale & Guluſſa fratribus morbo abſumptis, regnum ſolus obtinuit. 213. a. *Cirtham regiam à Scipione Æmiliano accepit.* ibid. *quantam eam fecerit.* ibid.b. *maxima peſtis ſub ipſo graſſata.* ib. *quando obiit.* ibid. *duos filios genuit, & Iugurtham, Manaſtabalis fratris filium ex concubina ortum, eodem cultu, quo liberos ſuos domi habuit.* 213. *regnum ejus erat in proprio ejus dominio, & hereditate relinqui poterat.* 220.b
Miles inexercitatus mulier videtur. 13.b
Militaris res, vine corporis, an virtute animi magis procedat, diu magnum inter mortales certamen fuit. 3
Militia ne injuſta aut inæqualis ſit. 536. b. *ejus tria genera erant apud majores, & quæ illa.* 191.b
Militiæ principes, & exercitus capita convocabantur à duce in exercitus, cũ deditio aliqua facienda eſſet vel ſuſcipiẽda. 262.b

ejus usum discendi gratia adolescentes solebant cum magistratibus contubernales in provincias proficisci. 324. a
Milonis ædes amplæ. 26. a
Minos, Cretæ rex. 430. a. *à Cocali filiabus, Dædalum usque ad Cocalum regem classe persecutus, calidis aquis per caput infusis, extinctus est.* ibid.
Minucius in Macedoniam profectus cum imperio, Sordiscos & Triballos vicit, ac posteà triumphavit. 275. b
Misericordiæ sedes in genibus consecrata. 96. a
Miseris & infelicibus, ut non credatur, evenire solet. 253. a
Mithridates initio belli cum pop. Rom. susceptî homines aliquot navibus imposuit, & quare. 107. a. *hi numero aucti, more prædonum, mare, insulas, ipsam deniq; Italiam vastabant.* ibid. *hi Cilices dicti. & unde.* ib. b. *in horum societatem quinam recepti.* ibid. *eorum opulentia.* ibid. *Cn. Pompeius adversus illos, lege Gabinia Imperator factus, incredibili celeritate bellum confecit.* ibid. *eo pervenit incontinentiæ, ut per septem annos urbis tecto usus non fuerit, solis intentus venationibus.* 215. a. *rex Ponti.* 404. a. *ejus res gestæ.* ibid. *in regia à Pharnace obsessus, veneno vitam abrumpere tentat, verum cum corpus antidotis multis antea firmasset, parum ea via proficiens, Gallo percussore adjuvante se ipsum interfecit.* ibid. *nomen unde accepit.* ibid. b. *in latere vectigalium Romanorum.* 414. *postquam in Paphlagoniam venisset, concionem ad milites habuit magniloquam.* 460. a. *ejus ad Regem Arsacem epistola.* à pag. 460. *usque ad* 470. *quando missa.* 461. a. *ter infeliciter cum Romanis pugnavit.* 462. a. *ejus pater erat Romanis amicissimus.* ibid. *barbarico prorsus fastu tumens, & Magnus, & Rex regum audire voluit.* 470. a. *ejus in bello res gestæ.* ibid. a, b. *ejus arma, Delphos Nemeamque ab eo transmissa, miraculo fuere visentibus.* 493. b. *matrem veneno interfecit.* 504. *ejus exercitus Cyzicum obsidentis summa inedia.* 505. b. *& hinc gravium morborum & pestilentiæ causæ.* ibid.
Mitra, quid. 404. b
Modestia, & cum humilibus familiaritas, radix & altrix est veræ honestæque famæ. 371. b
Montium radices, pro, pedes. 182. b
Mors à Diis immortalibus supplicii causa constituta non est, verum necessitas naturæ est & laborum quies. 150. a. *eam sapientes libenter appetivere.* ibid.
Mos antiquus, ut Provinciales & socii Pop. Rom. in clientelas se darent principibus Romanis. 50. b
Mulieres in quæstionibus læsæ majestatis etiam audiuntur. 66. a. *omnes,* τὸν μακάριον ἐλθοῦσαι βίον *Sibyllæ dictæ fuere.* 127. a
Multi quem timent, eundem odere, & quem odere, interemptum volunt. 525. b
Multus, id est, vehemens, acer, assiduus, frequens. 345. a
Muluchanemen urbis & fluvii. 247. a
Mulucha flumen dividebat regnum Bocchi à regno Numidiæ. 390. a
Munera theatralia. 453. a, b
Munia, officia. 446. a
Municipes, qui. 43. b. 184. b
Muralis corona, quæ. 14. a
C. Muræna legatus, frater L. Muranæ consulis designati. 116. b
Muri olim alti non erant. 424. b
Musas, Sirenas, &c. alatas fecere antiqui. 436. b. 437. a
Musicæ ad affectus movendos magna vis. 70. b. *ejus varia genera.* ibid.
Mutatio ut fiat. 283. a
Muthul & Suthul barbara oppidorum nomina. 279. b
Mutina, Galliæ togatæ oppidum. 423. a. *colonia Romanorum.* ibid. *quo anno deducta.* ibid. b
Mutinensi in agro exit flamma è petra statis Vulcano diebus. 423. b. *portentum ibi factum mirabile.* ibid.
Q. Mutius furti accusatus ab L. Caleno, Ciceronem patronum suum esse voluit. 98. b
Myoparo, pyratarum navis. 446. b. *à Tyrrhenis inventus.* ibid. *nominis etymon.*

γον. ibid.
Myrtus aridis locis gaudet. 300. b. *ea universa fere Tyrrheni litora vireſcunt ac redolent.* ibid. *Ruſcum Dioſcoridi, Plinio ſylveſtris & acuta myrtus appellatur.* ibid. *alia eſt à vulgari ſylveſtri.* ibid.

N.

NAbdalſa Bomilcaris in prodendo Iugurtha ſocius. 331. *apud Iugurtham proditionis ſuſpicionem deprecatur.* 333
Nahama Tubalcaini ſoror, eadem cum Venere. 472.a
Naphtha, genus olei cedrino ſimile. 477. b. *etiam flos tenuiſſimus Bituminis circa Babyloniam copioſiſſime proveniens.* ib. *ejus cum igne cognatio.* ibid.
Narbo, unde Martius nuncupatus. 504. b. *ejus ſitus.* ibid. *laudes.* 505. a. *Gothorum furore exuſtus.* ibid. *ejus mœnia, & rudera pretioſa.* ibid. a, b
Natio, quid. 17.a
Nationes ſingulæ ut Romæ peculiares civitatis patronos haberent, in quorum clientela eſſent, mos fuit priſcorum. 114. a.
Natura unum omnibus vel ferro ſeptis finem poſuit. 408.a
Naves caudicariæ, quæ. 473.b
Navigandi ars à rudibus initiis ad ſuam perfectionem, acus Magneticæ inventione, tandem pervenit. 241.a
Naufragia, pro, *quaſſatarum, & quaſi aſſulatim dedolatarum navium fragminibus.* 506.b
Ne, pro ſaltem. 25. a
Neceſſarii, qui. 230 a
Neceſitas in adverſis efficacior eſt, quam ratio. 186. a. *timidos fortes facit.* ibid.
Neceſſitas, quid, & neceſitudo. 445.a, b
Nefandum, quid. 170.a
Nefarium, quid. ibid.
Negotioſus, quis. 15.a
Nemo ignavia factus immortalis. 355
Nemini detrahere, virtutis proprium. 371.b
Nequam, quid. 522.a
Nequiores, id eſt, minus queuntes. ibid.
Nequitur. 267.a
Neroni ex Adrumeto CCCCLX. *ſtipulæ ex uno grano miſſæ.* 244.b
Nervus, vinculum, quo tam pedes quam cervices devinciebantur. 157.a
Nexi, qui dicti. 265.b
Nicomedes moriens pop. Rom. fecit heredem. 465. a. *ejus uxor à cane interfecta Conſinge appellata.* 466. a. *filium ex Nuſa conjuge conceptum Regem appellavit.* ibid.
Nicomedia, urbs in Bithynia, ubi Hannibal fugiens veneni hauſtu animam exhalavit. 503.b
Nihil reliqui fecere. 25.a
Nihil ſanctum habere, quid. 288.a
Nilus omnium fluminum maximus eſt. 510.b. 511.a. *unde ſic dictus.* ibid. a, b. *antiquis Aegyptus dicta fuit.* ibid.a. *hinc Hebræorum* שיחור *unde Græci Sirin ſuum effinxere.* ibid. Μέλας *unde dictus.* ibid.
Ninus primus, Aſſyriorum rex, per quinquaginta annos Aſiam bello vaſtavit. 4. b. *totiuſque fere, quæ inter Tanaim Nilumque jacet, potitus.* ibid.
Nobilium Romanorum potentia tantopere crevit, ut magnitudine ſua rueret. 288.b
Nobiles, magiſtratus petentes, probos ſe ſimulant, cum tamen improbi ſint. 348.b
Nocentem aliquando dimittere, vel impunitatem pelliceri, Politicæ conſiderationis eſt. 125.b
Noctem Romani in quatuor vigilias dividebant. 386. b. *ut Græci.* ibid.
Nomina, pro debitis quæ ſine uſuris contraherentur. 98. a. κεφαλαιικῶς *pro quibuſlibet etiam uſurariis.* ibid.b
Nominibus alienis, id eſt, cautione aliorum. 98.b
Nonius corrigendus. 482.b
Notariorum, in foro judiciali quam celerrime ſcribentium, initium unde. 142.b 143.a
Novi homines quinam à Romanis appellati. 66.b.67.a
Nuceria oppidum triplex apud antiquos autores. 59. a, b. *eſt & Nucera, vulgo Nocera civitas Campaniæ.* 59. b. *ejus ſitus.* ibid.

Nuda gignentium. 173.a.341
Numantia nobiliſſima quondam civitas. 216. a. *ejus ſitus.* ib. *virtus bellica.* ib. *cives à Scipione Africano obſeſſi cum fames urgeret, in rabiem verſi, ſe ipſos ferro, veneno, ignibus perimerunt.* ibid.
Numidæ unde Græcis Nomades dicti. 210. b. *miro quodam amore Iugurtham propter virtutem ejus diligebant.* 215. b. *ſocii erant Romanorum.* 225. b. *ab iis devicti populi, bello nomen proprium amiſere, & Numidæ ſunt appellati.* 242.b. *leves.* 312. a,b. *unde γαλακτοφαγοι dicti.* 360. a. *ferina carne veſcebantur.* ibid. *ſale non uſi.* ibid.
Numidia ab incolis Buzia dicitur. 210. a. *ejus ſitus.* ibid. *Metagonitis terra à Græcis unde dicta.* ibid. *olim in duas partes diviſa.* ibid. b. *infinitam ſcorpionum & ſerpentium habet copiam.* 237. b. *eorum morſibus venenoſis multi quotannis interfecti inveniuntur.* ibid.
Nuptiæ unde dictæ. 37. a. *earum ritus.* 37. a,b. *quare Kalendis, Nonis, & Idibus inauſpicatæ.* 37.b
Nuſa, Nicomedis filius. 430.b

O.

OBærati plerumque ſeditioſi. 525.a
Obnoxius, proprie quid. 34. b. 54.a
Obſecrare, quid. 255.b
Obſidium, antique. 467.a,b
Obviam eſſe, adverbialiter poſitum. 427
Occanui, pro, occinui. 420.b
Cn. Octavius Ruſo, quæſtor. 383
Oculi fœdi, qui. 38.a
Officia intendere. 356.b
Oleaſter, arbor agreſtis olivæ. 300.b
Oliva, ſupplex unde dicta. 95.b
Olympus & Phaſelis, Lyciæ urbes maritimæ & maximæ. 423. a. *à Servilio bello Pyratico expugnatæ & deletæ.* ibid.
Omnis, *Accuſativus pluralis.* 1.b
Operæ in ſervitutem dabant olim nonnulli, pro pecunia, quam debebant. 92. b. *id Sylla dictator ſuſtulit.* ibid.
Opes, in civitate felicitatis ſtudioſa, virtuti anteponi non debent. 533.a
L. Opimius Conſul, homo clarus, & in Senatu potens, à Iugurtha corrumpitur. 233. 234. b. *C. Graccho & M. Fulvio interfectis, conſul acerrime vindictã in plebẽ exercet.* ib. *Prætor Fregellas cepit.* 233.a. *à Q. Decio accuſatus, & quare: ſed defendente Carbone à populo abſolutus.* 233. b. *tandem, quod à Iugurtha pecunia corruptus eſſet, reus Manlia rogatione factus, in exilium indigniſſime à Gracchanis judicibus ejectus eſt.* ibid. *ejus crudelitas.* 234. b. *ſicut in bello fortis, ita in quæſtione crudelis.* 267.a. *princeps legationis fuit, quando decem legati miſſi ſunt, ut regnum Numidiæ inter Atherbalem dividerent & Iugurtham.* 286.b
Opinione aſperius. 348.b
Opperiri, quid, & unde. 31.b
Opportuniſſimæ urbes, pro, *munitiſſimæ.* 279.b
Opportunum, quid. 40.b
Oppugnatio urbium duplex erat apud antiquos, ſubita & diuturna. 251. a. *ad ſubitam quibuſnam rebus uſi.* ibid. a, b. *ad diuturnam quibus.* ibid.b
Ora cruore polluere quare olim illicitum fuit. 161.b
Orationes duæ ad C. Cæſarem de Republ. ordinanda, Salluſtio adſcriptæ, quarum prior incipit pag. 519. *finem habet* pag. 537. *altera* pag. 537. *incipit*, pag. 553. *deſinit.*
Orbem terrarum varie antiqui partiti ſunt. 235.a
Orbem militarem compoſituris commodiſſimum putatur, ſi locum paulo editiorem vel montem occupare poſſint. 373.a
Ordines tres apud Romanos fuere, Senatorius, Equeſtris & plebeius. 160.a
Ὄρυγα *Græci vocabant conditorium mortuorum.* 163.b
Ὀρχομενὸς, *Bœotiæ urbs.* 517.a
Oryx, animal minus, quam bubalus. 365.b *ejus pellis ad cituras proficit, ſcuta Maurorum membra.* ibid.
Os alicui argento verberare. 224.b
Oſtrea ſingula mille nummis empta. 353. b
Otium duplex. 207.b

P.

PAcem cum Calphurnio Bestia & cum Aulo Albino, Coss. factam, improbavit senatus, & rescidit. 392.b

Palea vel Pales, Syris est Agricola. 241.a

Pallena, mons. ibid.b

Paludamentis in bello utebantur. 484.b

Paludamentum, quid 455.b. forma ejus & color. ibid.

Paludati, quid. 484.b

Panormus insignis Siciliæ civitas. 488. b. unde sic dicta. ib. urbs pervetusta. ibid.

Παφλαγονία, Asiæ minoris regio. 515.b. πολυώνυμος. 516.a,b

Para, locus maritimus in Asia Minori. 467.b

Pararium Proxenetarumq; officium. 98.a

Parens, pro, subditus. 380.a,b

Parens nullus liberis ut immortales essent optavit, magis ut boni honestique vitam exigerent. 355.a

Parma, quid. 475.b

Parricida, quis. 89. b. 90. a. ejus pœna. 37. a

Parthis quisnam sermo, vestitus, armorum mos. 239. b. iis regii nominis sanctitas ingenita. 504.b

Patera, quid. 62.a

Patibulum, proprie quid. 477.a

Patrare, pro, peragere. Passim.

Patrem filio orbari, quam patriam militari disciplina, præstat. 168.b

Patres domestica in filios habebant judicia. 109. a. consulebant tamen vel Senatum, vel Principem, vel necessarios & propinquos. ibid. hac de re exemplum. ibid.

Patres Romanis qui, & unde sic dicti. 11. sine horum autoritate Rex nihil agebat. 11. b. eos inter & plebem de Consulibus creandis certamen. 84. a,b. tandem victi, plebi id concessere. ibid. b. Conscripti proprie qui. 158.b

Patricii unde dicti. 89. a. qui. 196.b

Patriæ potestatis rigor olim eo se extendebat, ut filium indicta causa morti tradere licitum esset. 109.a. quod abolitum est. ib.

Patroni erga clientes officium. 50.b

Pax, quid. 531.b

Peculatus crimen apud veteres Romanos rarum fuit. 161. a, b. huic peculiaris prætor constitutus ante legem Iuliam. ibid.b

Pecunia, maxima omnium pernicies. 532. illi tantum utilis, qui recte scit uti. 533. b. ejus cupiditas fugienda. 19. b. ejus significatio ad quænam referatur. 156.b

Pecuniariæ mulctæ modus certus præfinitus apud Romanos. 15.b

de Pecuniis repetundis multæ leges latæ sunt. 136. a. & à quibus. ibid. hac lege quis tenetur. ibid.

Pede luxo, id est, vacillanti. 510.b

Pedites olim primi pugnabant, equites ultimi decernebant. 317. a. interdum ita missi, ut vir viro, pedes equiti interponeretur, qui mos propter periculum hodie non est in usu. 317.a

Pediti victori Phiala, equiti Phalera datur. 351.a,b

Peditum sociorum multitudo par legionibus Romanis, Equitum ut plurimum dupla. 216. b eorum aliæ in turmas & centurias divisæ. ibid.

Peligni, Italiæ populi. 385. a. ex Illyricis orti. ibid. eorum situs, & oppida præcipua. ibid.b

Pelorus, Siciliæ promontorium. 513. ejus situs. ibid. unde dictus. ibid.b

Pendere, pro solvebant. 54.a

Pensi habere. 9.a

Periculum ab ipso Consule quomodo imminere possit. 153.a

Periculum facere, phrasis proculcata. 5.b

Peripetasmata. 436.b

Peristromata. 436.b

Perjurio nulla pœna jure civili imposita. 71.b

Persas inter & Parthos discriminis quid. 239.b. 240.a

Persæ à teneris equitare edocti. 240. a. illis nomen ab equitatu. ibidem. liberos suos tria duntaxat edocent; scilicet, equitare, sagittas jacere, & vera loqui. ibidem. Cyro providente ex peditibus equites facti sunt. ibidem.

qui

qui legem tulit, ut turpe esset, si quis illorum, quos equis instruxerat, pedes conspiceretur. ibid. *ante Elymæi dicti.* ibid.

in Persia & equos alere, & equitare difficile. 240.a

Perses, vigesimus & ultimus Macedonum rex, P. Romani hostis quare judicatus. 143. b. *à Paulo Æmilio victus Romam ad triumphum ductus est.* ibid. & 144. b. *quadriennio post Albæ in libera custodia decessit.* 143.b. *Philippi, ex pellice Gnathænia, filius.* 399.b. *Demetrium fratrem, confictis criminationibus apud patrem degravatum, ut veneno interficeretur, effecit.* ibid. *ejus pater mœrore, ob innoxii filii mortem, moritur.* ibid. *regnum parricidio scelereque partum, accipit.* ibid. *reges populi Romani socios invadit.* ibid. *Legatos Romanorum superbe & contemptim exceptos, regni finibus intra triduum exire compellit.* ibid. *ideoque ipsi bellum indictum.* ibid. *Licinium Crassum equestri prælio vincit.* ibid. *à Paulo Æmilio vincitur, & ubi, & quando.* 400.a. *à Cn. Octavio captus, cum tribus filiis in triumphum ductus est.* ibid. *ejus avaritia, crudelitas, & degener animus, quid ipsi conciliaverint.* ibid. *Albæ in carcere una cum duobus filiis periit.* ib. *ejus filius tertius Alexander scriba Romanorum fuit.* ibid.

Pessumdare, quid. 202.a

Pessumus quisque asperrime rectorem patitur. 522

M. Petreius vir Prætorius fuit. 191. a. *homo maxime militaris.* 192. a. *ejus mors non uno modo refertur.* 191. a. *Catilinam, cumque eo tria millia hominum pugnantes haud incruenta victoria cecidit.* 197. a

Petulantia, quid. 102. a. *& unde dicta.* ibid.

Phaleræ, proprie quid. 351. b. *à torquibus distinctæ.* ibid.

Phaselus, quid. 446.a,b

Pherecydes Syrus primus animos hominum esse sempiternos dixit. 203. b

Philænôn aræ. 342. *Strabonis ætate non extitere.* ibid. b. *ubi.* 246.a

L. Philippi contra Lepidum oratio. à pag. 412. ad 418. *Lepido perjurium objectat.* 416.b

Philippus Demetrii filius, Macedoniæ rex. 406.a. *sub eo bellum Macedonicum primum.* ibid. *societatem belli contra P. R. sancit.* ibid. b. *omnes centuriæ P. R. contra eum mittuntur.* ibid.

Philosophorum error, animas antea fuisse quam in hanc vitam descendatur. 203.b. *qui ab Orpheo manavit.* ib. *inter eos summa quæstio, utrum quæcunque habeant initium, habitura sint finem.* 203.a

Phœnices quoad nomen & linguam cum Pœnis iidem sunt. 242. b. *unde dicti.* 243.a

Phœnicia lingua Hebrææ olim admodum similis fuit. ibid.b

Phœnix idem est, qui rex Erythræ, qui Edom sive Esavus. ibid. *de eo scripturæ testimonia.* ibid.

Φοινίσσω, *cruento.* 243.a

Phryges cum veteribus Germanis multa habuere communia, ut & Persæ 240.b. *non male antiquissimi mortalium censentur.* ibid. *timidi.* 312. a. 516

Physici mundum magnum hominem, & hominem brevem mundum dixere. 201.a. *ratio.* ibid.

Piceni agri situs. 75. b. *unde sic dictus.* ibid.

Pila, missilia, quibus utebatur pedestris exercitus. 193.a. *eorum longitudo, latitudo, pondus, & vis.* ibid. a, b. *duo militi erant.* 193.b

Pilatum agmen quid, & unde dictum. 193.a

in Pilo ferrum quomodo infixum. 193. b. *ejus justa magnitudo.* ibid.

Pilum Romanis duplex fuit. 193.a

Pisces, qui in Ponto & Mæotide capiuntur, immanes sunt & pingues. 503. a. *causa.* ibid.a,b

Pisidia, Ciciliæ regio. 502.b

Pisones unde oriundi. 46. b. *unde dicti.* ibid.

Cn. Pisonem quidnam ad perturbandam remp. stimulavit. 46. *in citeriorem Hispaniam quæstor pro Prætore missus*

ſus. 48. b. *quare.* ibid. *conjurationis particeps, cum exercitu in Hiſpania citeriore.* 59. *conſul fuit cum Acilio Glabrione.* 135. b. *res quædam ejus geſtæ.* ibid. & 136. a. *ejus & Cæſaris inimicitiæ.* 136

Piſtorium, Etruriæ oppidum. 181. b. *nunc vulgo Piſtoia.* ibid. *oppidani Piſtorienſes.* 182. a. *Ptolemæo urbs mediterranea Thuſciæ.* ibid.

Platonis jam ſenis de terra opinio. 36. a. *multis in locis à Chriſtiana pietate non diſſentit.* 203. a, b. *ejus de animis opinio.* ibid. b. & 203. a. *Rempublicam non attigit, ſed totum tempus in Philoſophia conſumpſit.* 207. b

Plebes, pro, *plebs.* Paſſim.

Plebis favor, optimum, contra impetum Conſularis poteſtatis munimentũ. 538. b. *tres à Patribus ſeceſſiones fecit, & qua de cauſſa.* 94. b. *armata, regibus exactis bis à Patribus in montem Aventinum ſeceſſit.* 265. b. 268. b. 269. a. *nec reconciliari potuit, donec ei Senatus poſtulata concederet.* 265. b. *primæ ſeceſſionis cauſa.* ibid. *reconciliatur.* ibid. *alterius ſeceſſionis cauſa.* ibid. & 266. a, b. *reconciliatur.* 266. b. *armata Aventinum montem inſidet.* 402. *Trib. pl. & aliæ jura ſibi parat.* ibid. *largitionibus magis, quam ullis honoribus capitur.* 532. a

Plinii error. 179. b. 329. b

Plutarchus oracula telluris vaporibus aſcribit. 127. b. *ejus error.* 130. b

Plutei, quid. 475. b

Ποδιστὰς *Græcis, Latinis pedatura, quid.* 218. a

Pœnam veteres vocabant fraudem. 100. b

Pœni unde dicti. 242. b. 243. a

Pollere, id eſt, plurimum poſſe. 256. b

Cn. Pompeii in Aſia res geſtæ. 40. a, b. *ejus potentia Romæ formidoloſa fuit.* 49. b. *virtus ejus invidiam, invidia calumniam creavit.* ibid. *ex eo præſagia quædam.* 50. a. *ipſe antequam Tiberius occideretur, in ſenatu dixit, ſe compertum habere, diadema & purpureas veſtes Graccho, tanquam Romæ regnaturo, allatas.* 266. b. *tranſpadanis colonis jus Latii dedit.* 284. a. *in tertio triumpho, quem de Pyratis, Aſia & Ponto duxit, lectos tricliniares tres ex auro tranſtulit.* 353. a. *ejus ad ſenatum epiſtola.* 442, 443, 444, 445. *ab adoleſcentia Alexandri regis æmulus.* 454, 455. *de victis Hiſpanis qualia trophæa in Pyrenæis jugis erexerit.* 498. b. 499. a. *à bello piratico redux.* 500. a. *ejus in Africa victoria.* ibid. *à Sulla revocatur.* ibid. a, b. *à Cenſore, qui natu major erat, rogatur an omnia ſtipendia impleviſſet, & ejus reſponſio.* ibid. b. *fama & claritate etiam ſupra Craſſum & Cæſarem fuit.* 523. b. *fortunam ſemper iniquam, & Deos adverſos habuit.* 524. a. *cum Cæſare confertur.* ibid. *in ejus exercitu nimius luxus fuit.* 528. a, b. *quod in eo magnum rei militaris dedecus.* ibid. a. *Magni nomen unde accepit.* 403. a. *ejus res præclare geſtæ.* ibid. b. *ab Achilla Præfecto perfide interfectus eſt.* ibid.

Cn. Pompeio Magno, & M. Licinio Craſſo Coſſ. tribunitia poteſtas reſtituta eſt. 104. b

Pomponii Læti error. 375. b

Pontifices privatam, Conſules, aliique magiſtratus publicam perſonam ſuſtinebant. 137. a. *eorum collegium Romæ honoratiſſimum fuit.* 137. a. *à Numa Pompilio primo inſtitutum.* ibid. *eorum officia.* ibid. a, b. *eorum dignitas.* ibid. b

Pontis Milvii ſitus. 121. b. *à quo, & quando extructus.* ibid.

Pontus, provincia Aſiæ Minoris. 482. b. *ejus termini.* ibid. *Scythici arcus ſpeciem efficit.* 516

Poplicola de Etruſcis primus quadrigis in urbem invectis triumpharit. 402. b

Pop. Romanus quando primum periit. 18. b. *eorum in militia luxuries.* 23. b. *ejus imperium nón terræ modo, verum etiam cœli regionibus terminatum* 101. b. *optumis moribus & maxima concordia egit ante bellum Carthaginienſe.* 401. b

Pop. Romano à principio jam inopi, melius viſum, amicos quam ſervos, quærere. 380. *eorum amici, & ſervi, qui.* ibid. a

Populi ſemper in nova deditione ſe promptos & offi-

& officiosos præstant in eos, qui se dediderunt. 336. a, b
ad Populum ferre, sive populum rogare quid. 285. b. 286. a. *rogandi exemplum.* ibid.
Populum convocare non licebat, nisi magistratibus. 258. a
Populus liber, quis. 225. a
Populus proprie dicitur jubere, senatus decernere. 335. a
Porcia lex pro civibus Romanis. 150. b. 151. a. 155. b. *hanc tulit M. Porcius Cato Valerio & Apulejo Coss. anno* DCLIV. 151. a. & 155. b. *in civem pœna sanguinis animadvertere vetat.* 267 a
M. Porcium Catonem inter & P. Nasicam, quorum alter sapientissimus vir in civitate habebatur, alter à Senatu optimus judicatus erat, de Carthagine delenda, dissidium. 145. b
M. Porcius Cato, Uticensis dictus. 158. a. *tribunus plebis admodum adolescens designatus fuit.* ibid. *in oratione sua quanta vi animi atq; ingenii in conjuratos invectus sit.* ibid. *ejus Oratio. à* pag. 158. *ad.* 170. *quo pacto à Cicerone servata.* 158. b. *ejus sententia vicit, assensusque est illi Senatus, ut de conjuratis supplicium sumeretur.* ibid. *adversus Cæsarem suspicionem inducit.* ibid. *ejus sententia à Senatu laudatur.* 171. a
M. Porcius Cato Censorius, Historicus eximius. 398. a. *tres summas in homine res præstitit* ibid *quando florere cœperit.* ibid. *vixit usque ad bellum Punicum tertium, ad quod Romanos imprimis concitavit.* ibid. b. *ejus scripta qualia.* ibid. *literarum studium senior licet aggressus, quantum tamen progressum fecerit.* ibid. *flos & lumen eloquentiæ.* ibid. *Romani generis disertissimus.* 398
Porsenna rex pro Tarquinii restitutione contra Romanos arma sumit. 402. a. *Tarquinii causa deserta pacem cum eis facit.* ibid.
Portæ, in castris quatuor. 315. b. *prima inter eas Prætoria.* ibid. *cui Decumana opposita.* ibid. *unde ea dicta.* ibid. *extra hanc à militibus delinquentibus sumpta supplicia.* ib. *fores & januæ iis impositæ ad serandum & reserandum.* ibid. *ut & turres.* ibid. *singulæ* L. *pedum.* 316. a
Portenta, quid. 81. b. 82. a
L. Posthumius in Hispania ulteriore bis cum Vaccæis egregie pugnavit, & ad XXXV. *millia hominum occidit.* 262. a
L. Postumius & M. Favonius magnæ quasi navis onera. 547
Possunt, pro, *promittunt.* 451. b
Potestas omnis impatiens consortis. 402. a
Præfecturæ in Italia quæ appellabantur. 99. b. 100. a
Præfectus legionis absentis legati vicem tenebat. 192. b. *ei totius exercitus arma parebant.* ibid.
Præmia Senatusconsulto facto, in hos qui conjurationem indicassent, constituta. 113. b. *quænam, illa.* ibid.
Præmia virtutis, id est, honores. 350. b
Præneste, urbs Latii mediterranea. 423. b. *ejus situs.* 424. a. *πολυώνυμον.* ibid. *unde dicta.* ibid.
Præpositio præter, *quando pro sine accipitur, ablativo conjungitur, secundum Priscianum.* 100. b
Præruptus quid. 279. b
Præsidium inter & subsidium differentia quæ. 27. b
Præsidium quid, & unde dictum. 252. b
Præterea, *tempus præteritum significans, quod rarissimum.* 50. b
Prætor unus primum Romæ fuit, postea multi creati sunt, & quæ causa. 84. b. *is qui urbanus dicebatur, cæteris prætoribus dignitate præstabat.* ibid. b. *ejus officium.* 85. a
Prætores Provinciales quando creati. 49. a. *jurati, ut optimum quemque in selectos judices referrent, Romæ constitutum fuit.* 545. b
Prætorium, quid. 217. b. 218. a. *unde dictum.* ibid. a. *ejus forma.* ibid. *in eo Augurale fuit.* ibid. *ante illud ara.* ibid. *ejus area sive pedatura jugerum quaternum.* ibid. *situs.* ibid. b. *in medio, & quare.* ibid.
in Prætura, privilegio honoris, duodecim secures apparuere. 84. b
Prima ducere. 338. b

Primipilus caput erat & ductor omnium centurionum. 281. b. *dexter in ſiniſtrum etiam jus aliquod habebat.* 282. a. *ejus in militia imperium.* ibid. *Aquila in ejus tutela, & inde ſæpe pro Primipilatu uſurpatur.* ibid. *ejus muneri non dignitas modo, ſed & opes adjunctæ.* ibid.
Primipilum quare pro militaris annonæ adminiſtratione uſurpari cœpit. 282.a
Princeps Senatus à Cenſore legebatur. 255.b. *quibuſnam hoc genus honoris deferri ſolitum.* ibid.
Princeps debet diu multumque in bello eſſe exercitatus. 534.b. *non ſatis eſt talem à ſola Hiſtoria magiſtra duci.* ibid. *à primis annis qualis eſſe debeat.* ibid. & 535. a. *huic quatuor maxime neceſſaria.* 539.a
Priſcianus emendandus. 898.a
Privatim, id eſt, in occulto. 24.a
Privignus unde dictus. 36.a
Procacitas unde dicta. 102.a
Proconſul, Prætor, Proquæſtor, quid. 292. a, b
Prodigia, quid, & unde dicta. 81.b.82.a
Prodigia & portenta ante conjurationem Catilinæ 81.b. 82.a
Profanum quid. 24.b
Profanatum, quid. 148.a
Proficiſci, *interdum & diſcedere, & incipere iter facere.* 379.a
Profiteri, quid. 46.a
Proſapia, quid. 349.a
Proſcribere, quid. 58.a
Proſcripti quinam dicti. 58.a
Proſcriptiones, id eſt, publicationes bonorum. 57.b
Proſcriptionis nomen unde initium ducit. ibid. b. *tabulas Sulla primus propoſuit.* 58. a
Provinciale jus unde deterius. 49.a,b
Provinciarum pactio, quomodo fiebat. 73.a
Proximum, quidnam dixere veteres. 515
Pſallere, proprie quid. 70.b
Ptolemæi in codice verſo, error. 358.b
Publicationes bonorum in criminibus ante Cæſarem in uſu non fuere. 156. a. *quare inſtitutæ.* ibid.
Publius Craſſus, homo ditiſſimus. 554.a
Pudicitiam inter & pudorem differentia quænam. 26.a
Pudor, quid. ibid.
Pueri ut poſt pubertatem armis exercerentur, mos Romanus fuit. 12.b
Pugio, quid. 454.b
Purpuræ in Orientalibus litoribus collectæ rubri coloris erant. 243. a. *ut & Tyriæ.* ibid.
Purpureum à Puniceo diſtat. 243.a
Pyrenæus mons. 444. a. πολυώνυμος. ibid. a, b
Pyrrhus Epiratarum rex, Lævinum Conſulem apud Heracleam Elephantorum novitate turbavit. 301. a. *quinquaginta Elephantos à Ptolemæo rege in uſum biennii mutuos accepit.* 301. a. *Æacidæ filius.* 406. a. *ejus genus.* ibid. *ob odium paternæ crudelitatis, clam à matre ſubductus, Heroæque, Glauci regis uxori, nutriendus traditus.* ib. *undecim annos natus revocatur à ſuis.* ibid. *Apollinem de bello conſulit.* ib. *ut perierit.* ib.
Pythiam Delphis terræ vis incitabat, natura Sibyllam. 127.b

Q.

Quatuor erant apud Romanos, quæ ad honorificentiam pertinebant. 481.a,b
Quæſivit, pro rogavit. 412. a. *à Quæſo, quæſere.* ibid. a,b
Quæſtiones, quid. 267. a. 269.b
Quæſtores quando inſtituti. 48. b. *urbani quid curabant.* ib. *apud Romanos, hominem morti damnatum ad eminens ſoro præcipitium ducebant, & inſpectantibus omnibus eum de petra dejiciebant.* 155.b
Quid, aut qua de cauſſa conſilium habuiſſet, dicendi genus notandum. 125.a
L. Quinctius aſſidue acta Sullæ in concionibus exagitat. 449.b
Quinqueviri, quos menſarios ab diſpenſatione pecuniæ appellarunt, quando creati, & nomina eorum. 94.a
Quinti unde dicti. 63.b
Quintiliani error. 9.b
Quirites unde dicti. 264.b
Quo quiſque excellentiſſimus eſt ingenio, & animo invictiſſimo, ita ad dominationem maxime proclivis. 19.b

R.

Reate, oppidum Sabinorum. 99. b. ejus origo. ibid. Præfectura à Cicerone appellata. ibid.

Recipere, quid. 20. b. 21. a

Recognoſcimus ea fere, quæ ſcimus. 97. b

Regale nomen regibus & magnum & honeſtum eſt. 402. a

Reges magni bello à Romanis domiti. 17. a. ut & nationes feræ. ibid.

Regi aut Imperatori conſilium dare difficile. 537

Regibus aliena virtus ſemper formidoloſa. 12. iiſque boni, quam mali ſuſpectiores. ibid.

Regium Imperium, primum in terris imperii nomen fuit. 3. b. idque juſtiſſimis & ſapientiſſimis deferebatur. ibid.

Regium maxime eſt, ſi nulli voluptati ſervias, ſed affectibus imperes magis quam civibus. 534. a

Regna quædam electiva, quædam ſucceſſiva. 220. b. ſucceſſiva, quæ. ibid.

Regna, civitates, nationes, quo uſque imperium proſperum habuere. 548

in Regnis hæreditariis ſucceſſoris ordo obſervatur. 220. b. teſtamenta non valent. 221. a

Regnorum hæreditaria diviſio, funeſtos ut plurimum exitus habuit. 222. b

Regno ut plurimũ ſequior ſexus, ſi Aegyptũ & Britanniam excipias, excluditur. 221. a

Regnum ut natu prior obtineat, omnium populorum conſuetudo fuit. ibid. a

Regum antiquorum, ſocietatem ineuntium mos. 62. a

Rei militaris ſcriptores præſtantiſſimi olim ac diverſi. 349. b. non Græci tantum, ſed & Latini. 350. a. eorum pauci ſuperſunt. ibid.

Reipublicæ libertas multitudine ſenatorum ſtabilitur. 550. b

Religio, unde dicta. 28. a

Religioſi dies, qui. ibid.

Religioſus, quis. 27. b

Remoria, locus in ſummo Aventino. 269. b. unde ſic dictus. ibid.

Renones quid. 486

Renunculum, quid. 438. b

in Reorum cuſtodia Romanorum mos. 157. a, b

Reos aliquando non punire, Politicum eſt. 249. b

Reparari, quid dicatur. 267. b

Repetundarum reus, quis dicebatur. 271. b

de Repetundis lex à quonam primo lata. 45. b. ſeveriſſima poſtea à M. Acilio Glabrione lata. 46. a. quænam illa lex. ibid.

Repulſum abire. 390. b

Reſpublica florens & beata, quæ. 548. b miſera, quæ. 549. a, b

Res ſecundæ Sapientum animos fatigant. 25. a. vitiis maxime obtentui ſunt. 410. a, b. 411. a

Reſtantem, pro, reſiſtentem. 421. a, b

Reus Magiſtratum petere non poterat, dum judicium penderet. 46. a. antiquitus, veſtem mutabat. 273. a

Rhegium urbs in litore Calabriæ è regione Meſſanæ. 260. a. ſecundum alios in Brutiis ſita. ibid. à quibus condita. ibid. olim Aſchenaz dicta. ibid. hodie Rezzo vocatur. ibid. b. olim terræ motibus divulſa fuit à continente Siciliæ. ib. unde dicta. 496, 497. a. ejus ſitus. 498. a

Rhodii per XIII. annos maris dominium obtinuere. 144. a. celeberrimi omnium maris dominorum, & unde. ibid. eorum leges nauticæ vetuſtiſſimæ ſunt omnium. ibid. legatos Romam mittunt, & quare. ibid. b

Rhodus inſula in mari Carpathio. 143. b. Soli ſacra, Coloſſoque nobilis. ibid. & 144. a

Rogatio, ſive lex, ſive plebiſcitum dicitur, quicquid populus decernit ſive jubet. 273. a

Romæ urbis origo. 10. a. à Trojanis, Aeneæ duce profugis, condita. ibid. alii à Romulo conditam volunt. ibid. quam brevi creverit. 12

Romana Reſp. labore & juſtitia crevit. 16. b

Romanæ linguæ pleraque vocabula ex puriſſimo Græciæ fonte profluxere. 11. a. maxima parte Aeolica fuit. ibid.

Romanæ fidei ſpecioſæ in Pœnos exemplum. 146. a, b

Romanorum priſcorum frugalitas. 13. a, b. eorum luxuria in villis ædificandis. 26. b. & 535.

b. & 535. a, b. *domus in urbium modum exædificatæ.* 26. b. *in his etiam luci & arbuſta.* 27. a. *ſumptuoſiores, quam Deorum templa.* ibid. *luxus in cibis.* 31. a, b

Romani parva manu maximas hoſtium copias fudere. 14. b. *quaſnam urbes natura munitas virtute ſua, pugnando cœpere.* ibid. *ſeſe negotiis militaribus maxime dedere & quare.* 15. a. *non timore legum boni erant.* 15. b. *eorũ in bello audacia.* 16. a. *apud eos nullum præclarum facinus, ſine præmio erat.* 13. b. *illi, qui in oppugnanda urbe primus murum adſcenderat, muralis corona dabatur.* ibid. & 14. a. *Romanorum exercitus prima corruptio.* 22, 23, 24, 25, 26. *luxuriam primum ab Aſiaticis didicere.* 23. a. *quando virtus illis hebeſcere cepit.* 25. b. *fœdera jungebant cæſa porca, Græci capro, tauro, aut ariete.* 61. a, b. *qua hora amicos potentes ſalutabant.* 77. b. *quid reliquis diei horis agebant.* ib. & 78. a. *illis ad occaſum ab ortu Solis omnia paruere.* 101 a. *ſed fortuna invidens principi gentium populo, ipſum in exitium ſuum armavit.* ibid. b. *mos fuit illis aliquando liberare filios à pœna, quocunque patres crimine deliquiſſent.* 104. a. *nihil ita cuſtodiunt neque ſanctum, neque ſacrum, quemadmodum Sybillina divinitus miſſa oracula.* 126. b. *quando eis utuntur.* ibid. *quando & quomodo periere.* ibid. *Antiocho Syriæ rege devicto Lyciam & Cariam Rhodiis dedere.* 143. b. *poſtea hoſtes facti, & qua de cauſa.* ibid. *ſed à Catone defenſi.* ibid. & 144. b. *tria cum Carthaginienſibus bella geſſere.* 145. a. *& quænam illa.* ibid. a, b. *arma atque tela militaria à Samnitibus, inſignia magiſtratus à Tuſcis pleraque ſumpſere.* 153, 154. a. *& quæ illa inſignia.* 155. a. *quando maxime fuere terribiles.* 172. a, b. *tria in exercitu ſignorum genera habebant.* 188. a. *quo modo multas ad ad ſe provincias traxerint.* 226. a. *eorum laus.* 227. b. *cum illis in Capitolii obſidione nervorum copia defeciſſet, matronæ abſciſſos crines ſuos viris ſuis obtulere.* 313. b. *ad hanc memoriam Veneri Calvæ templum ſtructum fuit.* ibid.

Romani, ſed nobiles præcipue, mortalium in epulis profuſiſſimi erant. 353. b. *eorum imperii termini.* 468. b. *in coloniis traducendis tam optimorum equitum quam peditum copiam habebant.* 543. a

Romam & partes nulla alia res in arma civilia armavit, niſi ſeditiones tribunitiæque procellæ. 274. a. *varia ejus rei exempla.* ibid. a, b

Romulus à populo Rex factus. 12. a. *omnem poteſtatem, & per omne vitæ tempus patri in filium jus dedit.* 108. b. *etiam majorem quam domino in ſervum.* ibid. *ejus de auguribus conſtitutum.* 129. a. *haruſpicinam fecit.* ibid. b. *ad imitationem Athenienſium, civitatem in patres & plebem diviſit.* 542. a

Ruere, quid. 439. a

Rutilius Rufus Metelli legatus, cum C. Manlio conſul fuit. 303. b. *innocentiſſimus in judicium vocatus de pecuniis repetundis, damnatus.* ibid.

S.

Sabellici error. 237. a

Sacrata corpora, quæ. 439. a

Sævitia, quid. 295. a

Sagittarii in Romanis caſtris creberrime poſt bellum Punicum ſecundum fuere, ſed Auxiliares, non cives. 298. a

Sagittarum varia genera. 298. b

Sagittæ Romanis ipſis ab antiquo vix fuere. ib. a. *virgæ dictæ, & calami.* ib. b. *tanta violentia mittebantur, ut nullus thorax, nullum ſcutum illis poſſet reſiſtere.* 298. b. *illis & thecæ fuerunt, quas pharetras aut cocyros priſci dixerunt.* ibid.

Sagum, quid. 437. b. 438. a, b. *Gallica vox* ibid. *Gallorum inventum.* ibid.

Saguntini fide atque ærumnis incluti. 489. b. 507

Salitus, à ſalo, non ſalio, veteres dixere. 460. b

Sal veluti neceſſarium vitæ condimentum. 360. a. *ejus virtutes.* ibid.

Salluſtianæ periodi numeri. 398

Salluſtius adoleſcentulus initio à ſtudio ad Remp. latus multa adverſa tulit

à Rep. ad ſcribendas hiſtorias ſe tranſfert. 8. *quare Senatu ejectus.* ibid. a. *Senatu quando à Cenſoribus motus.* 207. a. *non multo poſt Prætor eſt deſignatus.* ibid. *inde Iubæ regnum in provinciæ formam redactum adminiſtravit, tandemque dives factus (eam enim provinciam expilaverat) procul à Rep. vivere decrevit.* ibid. *negligentiæ accuſatur.* 242. b. *ab Aſinio Pollione & Lenæo Pompeii liberto reprehenſus.* 349. a, b. *ejus error.* 90. a. 182. a. 246. a. 328 b

Saltus Romanis ſecus atque Græcis indecorus habitus eſt. 71. a

Saltationis duo genera. ibid. a

Salutem nullam ſperare, victis una ſalus. 387. a

Samiare, antiquitus, pro acuere. 154. b

Samnites, Italiæ populi. ibid. a. *eorum ſitus.* ibid. a, b. *origo.* ibid. a. *eorum opulentia, inſidiarum fallacia, rabies & furor.* ibid. L. *annis per Fabios & Papyrios P. Rom. eos ſubegit, domuit, urbes diruit.* ibid. *unde ſic dicti.* ibid. b. *eorum armatura.* ibid. *quos ſub jugum miſerant illi, à Senatu ad ſupplicium traditi ſunt.* 282. b

Samothraciæ Cabirorum Deorum myſteria ſemper fuere celeberrima. 463. a. *iis ſacris imbuti credebantur juſtiores fieri & ſanctiores, & in quibuſcunque periculis præſentiſſimos habere Deos.* ibid. *multi eo errore occæcati.* ibid. *Phœnicia etiam ſacra fuere.* ibid. *Cabirorum ſingulorum nomina.* ibid. a, b. *eorum ſimulachra Vulcani ſimulachris ſimillima.* ibid. b. *illorum ſacerdos* Κόης *dictus.* ibid. *Zerinthus ſpelunca illis ſacra fuit.* ibid. *Cambiſes illorum ſimulachra concremavit.* ibid.

Sanctum, quid. 288. a, b

Sanguis, pro vita. 161. b

Sapiens nullum ab amicitia ſua abigit, niſi improbum. 371. a. *ut vitam inſtituit.* ib.

Sapientes pacis cauſa bella gerunt, laborem ſpe otii ſuſtentant. 530

Sarcaſmus, quid. 516

Sardinia unde dicta. 425. b. *ejus ſitus.* 426. a. *ſolifuga, animal exiguum, ibi tantum gignitur.* ibid. *venenum ibi non naſcitur.* ibid. *fontes habet calidos, & vis ejus aquæ.* ibid. *Lepidum ibi tabe colliquiſſe fertur.* ibid. b

Sarmatarum originem quidam ad Medos revocant. 239. b

Satias, pro, ſatietas. 445

Satira, eſt cibi genus ex variis rebus conditum. 262. b. *veteribus, quid.* 263. a

L. Saturninus, homo ſeditioſus. 414. a. *juſſu Senatus interfectus.* ibid.

Satyra lex, quid. 262. b. *per hanc Iugurtha in deditionem recipitur.* ibid. & 263. b

Satyra lex lege Cæcilia & Dedia abrogata fuit. 263. b

Saxa & ignes inter omnes è ligno machinas maxime valuere. 314. a

Scalarum varia genera. 314. a

Scalptura origine & ſignificatione idem quod ſculptura. 24. a

Scantinia lex lata contra maſculam Venerem. 30. b. *quænam pœna.* ibid.

Scapha quid, 446. b. 447. a

Scauri unde dicti. 255. a

Scelus unumquodque, quando recens eſt, atrox & indignum, & punitione dignum videtur. 258. a

Scilurus, relictis maribus filiis octoginta, diem obiturus, quid fecerit. 220. a

Scipionum nomen Africæ fatale videbatur. 144. a

Scipio Africanus prior primus Cæſar dictus, eo quod matris utero exciſus erat. 173. b. *unde Africanus dictus.* 212. a. 247. a.

P. Scipio Naſica, cujus nam filius & pronepos. 258. b. *Latine loquendo cuivis par fuit, & omnes ſale facetiiſque ſuperabat.* 259. a

P. Scipio Romanorum Imperator. 217. *majorum imaginibus ad virtutem ſe excitari dicebat.* 208, 209

P. Scipio ex gente Cornelia fuit. 208. b

Scorpio, ſquid. 458. a, b. *alius ab Onagro.* ibid. b

Scriba Cornelius aliena bene parta prodegit. 408. a

Scribæ, qui. 408. b. *munus eorum multo honorificentius apud Græcos quam Romanos.* ibid.

Scrinia in jure dicuntur, in quibus Principis acta, & quæ ad jus pertinent, asservantur. 124.b
Scriniariorum officium publicum. 124.b
Scrinium, quid. 124. b. *Græcis* χαρτοφυλάκιον. ibid.
Scripta rata & firma sigilla solebant habere. 119.b
Scuta antiquioribus temporibus signis quibusdam distinxere. 209. b. *fortium virorum picta, inertium pura fuere.* ibid.
Scutis coria detracta, & urgente fame, in obsidionibus, pro cibo mollita. 328.a
Scutum, unde dictum. 327. a. *à clypeo quomodo differat.* ibid. *Græcis* θυρεός. ibid. *duplex eorum genus.* ib.a,b. *longitudo & latitudo.* ib.b. *descriptio.* ib.& 328.a. *origo.* ibid. b. *iis solebant varias picturas, formas & colores, Græci, Romani, Barbari, addere.* ibid.b
Scylla, scopulus in freto Mamertino. 514.a. πολυώνυμος. ibid.
Scylla & Charybdis interse vicinæ. 507.a
Scythæ mutuo sanguine amicitiam sanciunt. 61. a. *& quo modo id fiat.* ibid.
Secunda oratione, id est, obsequenti sermone. 325.b
Securitas frequentissimum initium calamitatis. 310.a
Secus, duo significat. 435.a,b
Seleucia Elymaidis, Persicæ regionis civitas. 469.a. πολυώνυμος. ibid. *cum Babylone aliquando confunditur.* ibid. a, b. *quot stadiis à Babylone distet.* ibidem.
Semproniæ ortus. 69. *res gestæ & mores.* 70,71,72
Sempronia D. Bruti Senatoris uxor. 69.b
Sempronia conjurationis conscia multa virilis audaciæ facinora commisit. 113.a. *vir ipsius D. Brutus conjurationis conscius non fuit, quippe qui Reip. amantissimus.* ibid.
Semproniorum gens patricia, & admodum nobilis fuit. 69. b. 70. a. *postea plebeia facta.* ibid. *tres familiæ reperiuntur.* ibid.
C. Sempronius Gracchus legem tulit, ut Senatus quotannis duas provincias Consulares decerneret. 258,a
M. Sempronius trib. pl. legem tulit, ne de capite civis Romani injussu populi judicaretur. 150. b. *hæc lex Sempronia dicta.* ibid. *similem quoque Gracchus tulit.* ibid.
Senacula tria Romæ fuere. 124.a
Senatoriæ & tribunitiæ crudelitatis exempla. 107
Senatores sententiam rogati, stantes dicebant. 170.b
Senatorum nemo, cum jus relationis penes magistratum esset, nisi rogatus sententiam dicere poterat. 141.b. *eorum numerus requirebatur, ut legitimum ac ratum esset Senatusconsultum.* 171.b. *ab Augusto pro singulis Senatusconsultorum causis ac formulis determinatus.* ibid. *eorum numerum Tarquinius primus auxit.* 550. a. *Cæsar per bellum civile multos removit, aliosque allegit.* ibid. *quod Augustus postea correxit.* ibid. *sed sub Tiberio vilior viliorque facta, & sub aliis principibus ad nihilum pene redacta senatus auctoritas.* ibid.
Senatus quænam decerneret populi jussu, & quænam injussu. 49.a
ad Senatum referre, quid. 79. b. 134. a. *quinam solebant.* ibid.
Senatusconsulta duobus modis fieri solita. 142.b
Senatus legitimus ter in mense habebatur. 48. a. *ne plus quam bis in mense haberetur, Augustus instituit.* ib. *ante Calend. Februar. per legem Papiam haberi non poterat.* ibid. *per quosnam more majorum haberi solebat.* 134. a. *multis indiciis judicavit Cethegum, Lentulum, aliosque contra Remp. fecisse.* 141. a. *hunc vocandi quibus jus potestasque fuit.* 141. a. *ejus decreta quo modo fiebant.* 171. a. *consules creare non poterat.* 320. b. *iis creatis provincias decernebat, & finito anno imperium eis prolongabat, qui tunc non Consules sed Proconsules dicti.* ibid. *quando à Pompeio proscriptus & oppressus.* 549.b. *duabus rebus confirmari potest.* 550
Senectus, per se gravis, curam duplicat. 485

L. Senius Senator literas in senatu, quas Fæsulis sibi allatas dicebat, recitat. 80. *quid continebant eæ literæ.* ibid. & 81,82

Sententias rogandi ordo varius fuit. 141. b. 142. a

Sentina, quid. 102. b

Sentinatores, qui. 103. a

Septimius Camers in agrum Picenum à Catilina mittitur. 75

L. & M. Sergiorum res præclare gestæ. 89. a,b

à Serpentibus quando potissimum cavendum. 359. a,b

Sertorius cum tribus millibus militum furtim Carthaginem confugit. 421. b. *proscriptus ingens bellum in ulteriore Hispania excitavit.* 451. a. *à M. Antonio & M. Perpenna occisus.* ibid. *Barbarum, qui ei nuntiaverat Hirtuleium periisse, pugione trajecit, & quare.* 438. a. 454. b. *victus voluit fugere ad insulas fortunatas.* 509. b. 515

Serum, pro, *crudele ac sævum.* 482. b

Servilia, Catonis soror, Iunio Silano nupsit. 141. a

Servitia proservis, ut ministeria pro ministris. 69. a

ex Servitiis octo millia validorum juvenum liberorum capitum inopia, prius singulos sciscitantes, an vellent militare, empta publice armaverunt Rom. 181. b. *hi cum strenue se gessissent à Sempronio Graccho manumissi.* ibid.

Servi, nisi prius libertate donati, ad militiam non admittebantur. 121. a

Servi neque infames jus militiæ habent. 181. a. *si sponte se obtulerint non ignari suæ conditionis, capitali supplicio afficiendos Trajanus scripsit.* ibid.

Servi, capite censi, & exclasses ad militiam non recepti, & quare. 356. b

Servius Tullius Romanorum rex ætatem hominis in tres partes divisit. 12. b

Servius Tullius, qui sextus à Romulo regnavit, censum primus instituit. 355. b. *populum in classes quinque divisit.* ibid. & 356. a. *quæ sicut numero, ita & armis distinctæ.* ibid. *equitum ex primoribus civitatis, duodecim scripsit centurias.* ibidem. b. *quando bellum gerendum erat, ex his quinque classibus milites conscribebantur.* ibid.

de Servo inter numeros deprehenso supplicium exactum est, ut de rupe Capitolina dejiceretur; manumissione tamen prius intercedente, quo magis cum dignitate aliqua condemnatus esse videretur. 181. a

Servorum demensum, quid. 407. b

Sestertium, quantum valet. 86. a

Sestertius, quid. 85. b. 86. a. *quantum valet.* 86. a

Severus imperator morbo gravatus, Micipsæ ad Iugurtham divinam orationem, filio majori misit. 219. a

Severus Lepti Tripolitana oriundus. 339. b

Sibuna, jaculum venatorium. 193. b

Sibylla magnæ apud Romanos fuit auctoritatis. 126. b. *ea vox unde promanavit.* 127. a. *antiquissima, Sambethe, unde dicta.* ibid. *hanc ἐγχαιρεμύθην fuisse, credidit antiquitas.* 127. b

Sica, quid. 76. a

Sicambri, quasi pro victoria dimicantes, appellati. 190. b

Sicca, oppidum à Iugurtha deficit. 311, 312. *Venerea dicta.* 311. a. *Assyriorum in Africa colonia.* ibid. *situs.* ibid. *ibi fanum Veneris, in quod matronæ se conferebant, atque inde procedentes ad quæstum, dotem corporis injuria contrahebant.* ibid. *Siccuth Benoth etiam dicta.* ibid.

Sicilia, Insula maris mediterranei est celeberrima. 260. b. πολυώνυμος. ibid. *ab incontinenti abrupta fuit.* 497. a. *Hesiodus Poëta contrarium statuit.* ib. *ejus ab Italia divisio.* 498. a. *omni ævo, postquam à Deo condita fuit, fuit insula.* 498. b

L. Sicinius primus de potestate trib. loqui ausus. 448

Sicula indigena gens, & omnium prima Romanum agrum, aliaque Italiæ loca incoluit. 261. a. *ejus vestigia adhuc supersunt, & ubi.* ibidem.

Sidon unde dicta. 339. a. *à quo condita.* ibid. *à Tyro fere stadiis ducentis distabat.*

bat. ibid. b. *ibi magnus æris proventus.* ibid.b

Sidonii Phœniceſque per totum terrarum orbem condidere multas colonias urbeſque. 339. a. *quibus artibus illorum opes brevi in immenſum crevere.* ibid.

Signa, ſtatuæ. 56.a. *Vibi quando invectæ.* ibid. *quomodo ab antiquis pictæ.* ibidem.

Signa differunt à ſigillis. 129. b. 130. a

Signa militaria apud antiquos quænam fuerint. 190. a. *quocunque ductor hæc ferri juſſerat, neceſſe erat ut milites ſuum ſignum comitantes, eo pergerent.* 190.a

Signa inferre, quid. 312.a

Signum quid. 23. b. *quomodo differat à ſtatua.* ibid.

Signum, aut teſſera militaris, quid. 293.b

Sila urbs. 490. b *ejus ſitus.* ibid.

Silæ ſilvæ ſitus. 490. a. *ejus limites.* ibid. b. *vina quæ ibi naſcuntur, laudantur.* ibid.

M. Silanus adverſus Cimbros infeliciter pugnavit. 291.a

Silano & Muræna Coſſ. deſignatis, cur Silanus prior ſententiam interrogatus. 142.a

Silere, Græcis χολάζειν. 2.b

Simulatorem inter & diſſimulatorem differentia quæ. 9.a

L. Siſenna hiſtoricus. 369. a. *è gente fuit Cornelia.* ibid. *cujuſmodi fuerit Orator & Hiſtoricus.* ibid. *ejus Hiſtoria cujuſmodi.* ibidem. *quid argumenti in ea tractaverit.* ibidem. b. *vertit Mileſiacas fabulas Ariſtidis.* ibid. *commentarii ejus in Plautum meminere Grammatici.* ibid. *Siciliæ & Achaiæ prætor fuit.* ibid. *parum libero ore locutus videtur.* 370.a

P. Sitius Nucerinus, conjurationis Catilinariæ particeps, cum exercitu in Mauritania. 59

Σκηπτὸς *fulgur.* 416.a

Socors, quis. 167.a

Socordia proprie, quid. 202.a

Solennia ſacra quænam dicta. 62.b

Solini error. 244.a

Soluerat, id eſt, ſolitus fuerat.

Sparus, quid. 180.a.b

Spira, id eſt, hominum multitudo. 422.a

Sportæ, unde dictæ. 435.a

Στρεδιασμὸς, *quid.* 218.a

Statilio & Gabinio, conjuratis, negotium datur, ut urbem incendant. 118. *quomodo incendium ab ipſis inſtructum erat.* ibid.b

Stipare, quid. 32.a

Stipendiis emeriti, qui. 346.a. 347. a. *hi contra voluntatem ad militiam compelli non poſſunt.* 346.a. *legibus Romanis decem annos militare cogebantur.* ibid. *ſed id haud ſemper ſervatum.* ibid.

Stipendium quid, & unde dictum. 53.b. 54.a. *olim cum tributo unum.* 54.a. *militis quid.* ibid.

Strabonis error. 248.b

Στρατιῶται, *populares.* 163.a

Stuprum, quid. 29.b.30.a

Subegit, pro, coëgit. 18.b

Subſidium, quid. 188.a

Sucro, Hiſpaniæ Tarraconenſis fluvius. 444.b

Sudes, quid. 252. a. *earum forma.* ibid a,b

L. Sylla quomodo Dictaturam perpetuam aſſecutus. 9.a. *poſtea Sylla Felix dictus.* ibid. *pediculari morbo conſumptus.* ibid. *primum bellum civile contra Marium geſſit.* 20. b. *ejus belli cauſa.* ib. *ejus res geſtæ* 21.a. *ejus horrenda crudelitas.* 21.b. 22.a. *ejus militum mores.* 21.b. *poſt Præturam in Cappadociam miſſus, & quare.* 22.b. *quomodo ſibi exercitum fidum fecit.* 23.a. *regno potitus, non ſolum Romæ, ſed etiam in omnibus Italiæ oppidis proſcriptiones fecit; ſed præcipue Hetruſcorum, & quare.* 78. b. *Legiones.* XLVII. *quibus libido & luxuria ex magnis rapinis nihil reliqui fecerat, in agros captos deduxit & diviſit.* 79. a. *ter intra paucos dies proſcriptionum diverſas tabulas propoſuit.* 104. a. *proſcriptorum liberis jus petendorum honorum eripuit.* ibidem. *hos poſtea Cæſar, Dictator factus, admiſit ad honores.* ibidem. *natus familia nobili*

ſextus à Corn. Ruſino, qui bello Pyrrhi inter celeberrimos duces fuerat. 370. a. *reliquit libros rerum geſtarum, quos, morte præventus, abſolvere non potuit.* ibid. *ſed quod ipſe non quivit, fecit ejus libertus Epicadus, & qualis ille.* ibid. *cum decimas Herculi ſolvens populo prandia daret, Metellam uxorem jam animam agentem repudiavit, ac in aliam domum viventem adhuc transferri juſſit, & quare.* ibid. b. *Valeriam nimis laſcive ſibi in theatro blandientem uxorem duxit.* ibid. *ante civilem victoriam omnium fuit fortunatiſſimus, & non minus virtute & induſtria, quam fortuna valebat.* ibid. *poſt virtutem ſuam priſtinam amiſit, eamque in impietatem & crudelitatem convertit.* ibidem; *Quæſtor Marii.* 383. a. *Dictator, traditione Jugurthæ ſemper ſignavit.* 393. b. *qua cum filius ejus Fauſtus in numiſmatibus quoque veteribus ſignare ſolitus fuit.* ibidem. *Dictaturam quando depoſuit.* 405. a. *quando mortuus.* ibidem. b. *ſe alterum Romulum dicit.* 407. a. *unus omnium poſt hominum memoriam ſupplicia in poſt-futuros inſtituit.* ibidem. *poſt depoſitam Dictaturam, demiſſo à ſe publico præſidio, palam in foro dixit, ſe rerum ab ſe geſtarum rationem reddere paratum eſſe.* 409. b. *Conſulis Scipionis exercitum corrumpit.* 491. a. *ille bellatore nihil mitius, victore nihil truculentius fuit aut crudelius.* 512. a. *ei lege belli in victoria omnia licuere.* 541

Syllani milites bellum civile exoptabant, & quare. 40. a

P. Sylla & P. Autronius Conſules deſignati, & ambitus condemnati. 45. a. *eorum conjuratio.* ibid.

P. Sulpicius, tribunus plebis perniciosas leges promulgat. 414. a. *in villa quadam latens, indicio ſervi occiſus.* ibidem. *qui ſervus ob mercedem manumiſſus, ob infidelitatem ſaxo dejectus fuit.* ibid. b

Superare, *i.e. reliquum eſſe, & reſtare.* 332. a

Superbia, & contemptor vulgi animus, maximum plerumque nobilitatis venenum. 371. a

Super, *Præpoſitio & Poſtpoſitio.* 489. a

Superiores agunt quicquid poſſunt, inferiores perferunt. 54. b

Supplex apud Indæos manum ſubjiciebat femori ejus, cui ſupplicabat. 95. a. *apud Græcos Romanoſque quid.* ibid. *apud Homerum quid.* 96. a

Supplices velatis manibus incedere moris fuit. 166. b. *ut & genua tum Deorum, tum mortalium attingere.* ibid. *in cultu divino aut ora Deorum oſculabantur, aut dextras, aut deniq; ipſos pedes.* ibid. *ſæpe eminus oſculabantur porrecta manu, quam verenter ad os ſuum referebant & ſuaviabantur, ne ſc. Deos ipſo ore ſuo profano tangerent.* ibid. *quo modo hoc faciebant.* 167. a. *frontem, januas & poſtes templorum oſculabantur.* ibid. *crinibus paſsis templa verrebant.* ibid.

Supplicum, apud antiquos, jura. 95. a

Supplicium ſupplicatio dicta. 16. a

Supra caput eſſe, eminere. 165. b

Suſtinere, pro *gerere, patrare.* 172. a

Suum quemque ſcelus agitat. 38. a

Syphax rex Maſæſylorum, cum Scipionem in ſua regia hoſpitaliter excepiſſet, amicitiæ fœdera, & contra Pœnos conſilia cum eo init. 212. a. *hunc Aſdrubal ut à Romanis divelleret, ejus animum, Sephoniſba filia ei in matrimonium data, occupat, cujus inſtigatione dementatus, amicitiæ Scipionis, antequam in Africam veniſſet, per legatos renunciat.* ibid. *cujus perfidiæ magnas mox pœnas dedit, & quæ illæ pœnæ.* ibid.

Syphacis Numidiæ regis agros, urbeſque Romani Maſiniſſæ dono dant. 212. b. 227

Syrtes duæ, & earum deſcriptio. 339. b. 340. a, b

T.

TAbulæ propriè quid. 55. b. *earum dignatio Romæ præcipua increvit à Mar.*

à Mar. Valerio Meſſala. 55.b
Tacitus emendandus. 533 b
Talentorum varia genera fuere. 462. a, b. 463. a
Tana alius quam Tanais, nomen celeberrimi fluminis, quod Europam ab Aſia dividit. 361. b
Tarentum, Calabriæ urbs. 412. a. ejus deſcriptio. ibid. b. hodie Tarento dicitur. ibid.
Tarquiniorum nomen, Romanis, poſt expulſos Reges, adeo invidioſum fuit, ut eo nomine nemo fuerit appellatus. 132. b
L. Tarquinius, conjurationis index in vincula conjicitur. 132, 133. ejus indicio non habetur fides. 134
Tarquinius unde Superbus dictus. 12. a. male partum & male adminiſtratum imperium amiſit. ibid. Lucretiæ ſtuprum intulit. ibid. ea de cauſſa Brutus patriam à tyrannide liberavit. ibidem. ad Porſennam regem fugit, Etruſco bello & filii morte fractus. 402. a. duodecim Tuſciæ populos frequentibus armis ſubegit. 155. a. inde omnia decora & inſignia, quibus Imperii dignitas eminet, ſumpta ſunt. ibidem.
Tarracina, urbs Volſcorum. 123. b. antea ab aſperitate loci Trachinne dicta fuit. ibid. Ovidio Trachas dicitur. ibid. Volſcorum lingua Anxur appellata. ibid. ubi & Iupiter ejus nominis colebatur. ibidem. & 124. a. Romani illuc coloniam deduxere. ibidem.
Tartanius, amnis Bithyniæ eſt. 476. b.
Tarteſſus, Hiſpaniæ urbs opulentiſſima. 433. unde dicta. ibid. b. triplex fuit apud veteres. ibid. a. Gaddir nonnullis dicta. ibid. b. Phœnices primi inde magna argenti vi allata ad tantas opes crevere. ibid. inde diſcedentes anchoras, & reliquam ſuppellectilem ex argento conflavere. ibidem.
Tauri, populi in Sarmatia Europæa. 508. a. eorum ſumma crudelitas. ibid. regio Taurinia vocatur. ibid.
Ταῦροι, veteres omnia grandia & robuſta vocavere. 431. a
Tauromenia, Siciliæ Colonia. 507. b. πολυώνυμος. ibid.
Taurus, mons Aſiæ, totius orbis terrarum maximus. 431. a. unde ſic dictus. ibid. univerſam Aſiam ab Eoo Oceano diſcriminat. ibid. pro gentium & linguarum varietate pluriſariam nominatur. ibid. πολυώνυμος. ibid. a, b. & 432. a. in ſacris literis Ararath vocatur. 431. b
Teia, unde dicta. 516
Telum proprie quid. 76. a. à Græca voce τηλοῦ figuratum. ibid. ejus appellatione omnia accipiuntur, quibus ſinguli nocere poſſunt. ibid.
Tempeſtas, pro periculo. 52. a
Templum quid, & unde dictum. 27. a, b
Tentare, id eſt, experiri. 261. a
Termeſtini, populi citerioris Hiſpaniæ. 445. b
Terræ patere quomodo dicantur. 18. a
Teſſeram dimidiatam hoſpitibus dari, mos antiquus. 198. b
Teſſeram hoſpitalem quiſnam fregiſſe dicatur. 198. b
Teſtes ſeptem in teſtamento faciendo adhibiti. 39. a
Teſtimonii apud veteres duplex erat ratio. 39. a
Teſtudo, quid. 366. a, b. ejus origo. ibid. b. duplicem excogitarunt Romani. 367. a. in hac conſtruenda equites etiam in medium recepti, qui, ne quid aliis incommodarent, etiam equos genua flectere, ſeque inclinare docebant. ibid. eadem uſi in oppugnatione murorum Romani, & quo pacto. ibid. a, b. ut & Batavi. ibid. b. ſimili Perſæ, regem ſuum à baliſtarum ictibus & ſagittarum multitudine ſervavere incolumem. ibid. ejuſmodi quoque compoſita fuit in navali prælio. ibid. ſi in locis concavis, anguſtis, & lutoſis exercitu proficiſcente, hæſura viderentur impedimenta, tali facta teſtudine milites, equos & ipſa

ipſa vehicula tranſmittere ſolent. ibid. *niſi ea Romani in triplici diſcrimine.* ibid. & 368. a, b. *nomen à teſtudine accepit, ob firmitatem, & quia optime tegit.* ibid. b. *ejus uſus duplex.* ibid.
Tetrarchæ, qui, & unde dicti. 53. a
Thala urbs inter ingentes ſolitudines poſita. 359. b
Tharros, urbs in Africa. 492. b
apud Thebanos nemo Reip. admovebatur, niſi per decem annos à mercatura deſtitiſſet. 111. a
Theoderus ἄθεος vocatus. 295. b
Theophraſtus moriens Naturam accuſaſſe dicitur, quod cervis & cornicibus vitam diuturnam, hominibus tam exiguam dediſſet. 200. b
Thera, cum primum emerſit, Calliſte vocata fuit. 245. b. *una ex inſulis Sporadibus.* ibid. *colonia fuit Lacedæmoniorum.* 246. a
Thirmida, Numidiæ urbs. 223. a
Thraces & Ligures auxilia miſerant pop. Rom. ad bellum contra Iugurtham. 280. b
Thracia, Europæ regio celebris ad Pontum Euxinum. 281. b. *præter hanc Aſiatica quoque.* ibid. *ſex ejus provinciæ, & quæ illæ.* ibid. *hodie uno nomine* Romania *appellatur.* ibid.
Tiberius Gracchus, C. Gracchi frater natu major in tribunatu plebis leges Agrarias contra nobilium voluntatem tulit. 266. b. 267. b. *poſtea cum dacentis ejuſdem factionis ab optimatibus, duce Scipione Naſica occiſus eſt.* 266. b. *mortem ſibi impendere ſignificans, manu caput tetigit, quod nobiles ita acceperunt, quaſi diadema poſceret.* 266. b. *in ejus amicos & clientes quæſtiones crudeles habitæ.* 267. a
Tiberii inter & Caji cædem quot anni interfuerint. 290. a
Tigranes, Rex Majoris Armeniæ. 461. b. *Mithridati bellum diſſuadet.* 466. b. *ejus inſolens dominatio.* 492. a
Tigris & Euphrates uno fonte manant in Armenia. 512, 516
Tigris unde dictus. 511. b. 512. a. *Aſiæ flumen celebre.* ibid. πολυώνυμος. ibid.
Timidis maximum in prælio periculum, audacia pro muro habetur. 185
Timor auribus officit. 183. b
Tiſidium, oppidum, ad quod Metellus Iugurtham ut imperaretur, vocavit. 320. a. *ejus ſitus.* ibid.
Togam paludamento mutare, quid. 484. b
Toga picta, quid. 437. a, b. *palmata, quid.* ibid. a
Togati proprie Romani. 249. a
Togis in pace utebantur. 484. b
Toreuma, quid. 56. a
Tormentum dictum omnis machina, qua aliquid vi emittitur. 315. b
L. Torquati Conſulis res geſtæ. 47. a
Torquatus unde dictus. 167. b
Tragula, quid. 438. b
Trahere cum animo. 363. b
Tramites, quid. 182. a
Tranſenna, quid. 436. b
Transfugæ cur ad explorandum maxime idonei. 308. a
Tranſigere de criminibus capitalibus, excepto adulterio, apud Romanos prohibitum non erat, & quare. 33. a, b
Tranſire vitam ſilentio. 1
Tranſverſos cogere. 231. a
Triarii poſt primam aciem ponebantur, & quare. 188. a. *quibuſnam cum armis.* ibid.
Tribuni plebis homines adoleſcentes creabantur. 104. b. *quando à plebe creati.* 105. a. *ut ſacri inviolabilesq; eſſent, lege ſancitum.* ibid. *eorum ſumma autoritas.* ibid. b. 285. a. *in prohibendo maxima poteſtas.* 105. b. *ea poteſtate nata gravitas optimatum cedidit.* ibid. *hinc Senatuſconſultis veteribus litera T ſubſcribi ſolebat, eaque nota ſignificabatur, illa Tribunos cenſuiſſe.* 105. b
Tribunitia poteſtas quando reſtituta. 104. b. *peſtifera eſt.* 106. a. *ejus primus ortus.* ibid.
Tribunorum militarium duo erant genera. 192. a. *eorum officium.* ibid. a, b
Tribunus plebis unus cæteros omnes impedire poterat. 273. b
Triclíniares lecti è ligno pretioſo adfabre facti, aut teſtudinum laminis ſectis, ebore, argento etiam ac auro veſtiti, aut

aut etiam solidi. 353.a
Triumphandi modus. 84.a
Triumphare, quibus concessum. 83.b
in Triumphis quænam observabantur. ibid.
quid requirebatur. ibid.
Triumphus cui proprie debetur. 84.a
Triumviri capitales Romæ quando creati. 177. a. eorum officium. ibid.
Triumviri, qui, & eorum munus. 290.a
Trojanorum tempore invadendarum terrarum causa fuit navigatio. 514
Tuba Latinis, Græcis proprie Σάλπιγξ. 186.b. hæc ex ære recto, ut cornua ex ære flexo & in serecurvo. 187. a. ejus forma. ibid.
Tubæ & cornua Tyrrhenorum inventum. 186. b
Tullianum, locus in carcere, & unde sic dictus. 177.b. hodie D. Petro cognomento in carcere dicatus. 178.a
Tullus Hostilius, tertius Romanorum rex, debellatis Hetruscis, sellam curulem, lictores, &c. primus instituit, ut Romæ haberentur. 155.a
Tumulti, pro, tumultus. 191.a
Tumultus, quid. 118. b. & unde dictus. ibid.
Turia flumen Hispaniæ. 427. a, b. πολυώνυμος. ibid.
Turma triginta continebat equites. 280. a. unde dicta. 281.b. 302.a,b. 361.b
Turpilius Sullanus Vaccensium præfectus, unus ex omnibus Italicis intactus evasit. 328. desertor præsidii à Metello necatur. 330. eum injuste damnatum postea compertum est. ibid.a
Turpitudinis speciem quænam habeant. 185.a
Turres in aggere erant structa, & in quem usum. 249. b. ubi primo repertæ. ibid. earum descriptio. ibid. & 250.a,b
Tuscorum, ante Romanorum imperium, late terra marique opes patuere. 78.a
Tutandis periculis, id est, propulsandis & defendendis. 405.b.406.a
Tyranni insolentes vera accipiundi. 492.a
Tyros & Phœnice purpureo laudata. 243.a
Tyrus, licet Sidonis æmula, illi tamen fasces submittere cogitur. 339. a. olim porta clara. ibid.b

V.

VAcca oppidum insigne Numidarum. 262.a. ejusdem nominis urbs in Lusitania, quæ hujus forsan Colonia fuit. ibid. ut & fluvius. ibid. forum rerum venalium. 299
Vaccæ urbi Metellus tentandi causa præsidium imposuit. ibid.b
Vaccenses à Metello deficiunt, Romanorumque præsidium perfidè interficiunt. 327. perfidiæ pœnas luunt. 330
Vacuus à culpa, nullius criminis conscius. 34.a
Vades dare coguntur, se obtemperaturos esse judicio, ii, qui in judicium vocantur. 277.b
Valentia, Contestanorum in Hispania Tarraconensi urbs. 428.a. situs. ibid.
Valentinianus & Theodosius Cæsares, quosnam graviori pœna dignos censent. 165.a
Valeria lex de provocatione quando lata. 155.b
Valerianæ legiones à P. Clodio sollicitatæ. 479.b
L. Valerii Flacci lex, qua solvi creditoribus quadrantem jubet, quando lata. 94.b
Valerio Lævino prætori bellum contra Philippum mandatur. 406.b. ejus res gestæ. ibid. & successores in eo bello. ibid.
Valerius Publicola legem tulit, quæ eum qui provocasset, virgis cædi, securique necari vetuit. 151.a
Vallum, quid. 251. b. idem quod sudes. 252.a
Vani, qui proprie dicti. 65.a
L. Vargunteius, de ambitu interrogatus ab Hortensio defensus fuit, postea conjurationis accusatus, in exilium abiit. 42.b. conjuratus, Ciceroni insidiatur. 77,78
Vasa cælata, quæ. 24.a
Vecors, quis. 38.b
Vectis, quid. 494.b
Vectigal, quid. 159.b. 374.a
Vectigales provinciæ, quæ. 159.b
Vectigalia, Imperii patrimonium. 540.b
Vectigalium, quæ provinciis imponuntur, duo genera. 53.b

Vejentes & Tarquinienſes à Romanis ad Arſiam ſylvam victi. 401. b. *Arruns Tarquinii filius Brutuſque mutua vi in hoc prælio occiſi ſunt.* ibid. & 402. a
Velitaria arma, quæ. 385. b
Velites veri pedites erant, ſublati tamen in equos, ut equitibus eadem celeritate adeſſent, eoſque in pugna de pedibus juvarent. 298. b. *eorum uſus quando repertus.* ibid. *erant juvenes maxime vigore ac levitate corporum veloces, & ab equitibus aſſuefacti, & vehi poſt ſe, & deſilire perniciter ubi ſignum datum eſſet.* 299. a. *miſſilia ex equis optime dirigebant.* ib. *hos inter & ferentarios noſtros* Drageons, *differentia, quæ.* ibid. b. *eos adverſus elephantos ordinarunt antiqui, & quare.* 301. b
Velleii error. 322. a
Venatio præludium ipſius bellicæ prudentiæ. 215. a. *immoderata in Principibus reprehenditur.* ibid.
Venenum duplex. 20. a
Venum ire, id eſt, vendi. 259. a
Venus ἀλιχθὼνς unde dicta. 360. a
Ver novum, adultum, præceps, quando dicatur. 515
Verres prætor cum totam Siciliam rapinis & furtis vexaſſet, querelæ à Siculis Romam delatæ ſunt; atque à Cicerone Siculorum cauſam ſuſcipiente, repetundarum reus factus, damnatus eſt. 271. b
Verſus, quid. 218. a
Vertere, pro, conſiderare. 504. a
Vertet, pro, vertetur. 165. b
Verutum, quid. 456. a. *Græcis* Σαύνιον. ibid.
Veſta, Chaldæis אשתא *Eſtha, ignem denotat.* 35. b. *ejus cultus apud Chaldæos & Perſas præcipuus fuit.* ib. *quem Hebræi idololatricum volunt.* ib. *aliquibus Terra & quare.* 36. a. *nutrix Iovis dicta.* ibidem.
Veſtales virgines eligendi mos. 35. b. *earum in igne aſſervando diligentia.* ibid. *carum inceſti convictarum pœna.* ibid. a, b
Vettius Picens aliena bene parta prodegit. 408. a
Vexo, frequentativum à veho. 56. a
Vices, pugnam ſignificant, & quare. 515
Vici urbani unde dicti. 140. a
Vicus ex multiplicatis domibus fit. 140. a. *extra urbem pluribus connexis ædificiis pagus dicitur.* ibid. b
Victima, quid. 321. b
Victi ut nomen acciperent eorum qui viciſſent, conſuetudo fuit apud antiquos. 242. b
Victos occidere, jus belli appellatur. 147. a
Victoris arbitrio pace bellum mutatur, non victi. 185. b
Victor victum armis ſpoliat, & ea cum gloria reportat. 345. b
Victori duo facere neceſſe eſt, & quæ. 525. a
Victoria natura inſolens eſt & ſuperba. 25. a
de Victoria minore non triumphus, ſed ovatio indicebatur. 84. a
Victoriæ ſimulachrum alatum fingebant. 436. b. *quare.* ibid. *in Olympia extitit.* ibid. *ejus ſignum accipiter.* ibid. *ejus ſtatua Romæ in Iovis Capitolini templo.* 437. a. *ejus templum antiquiſſimum in Aventino ab Arcadibus conditum.* ibid. *ludi in ejus honorem inſtituti.* ibid.
Vigiles armati vigilabant, olim tamen ſcutum iis ademptum, & quare. 294. b. *poſtea redditum.* ibid. *qui illo die in expeditione fuerat, ne vicibus quidem ſuis vigilabat, & cauſa.* ibid.
Vigiliarum initio, aut paulo ante ipſas omnia ſigna cecinerunt. 294. b
Vigilias, equites, nonnunquam Tribuni, quin & ipſe Imperator interdum & cum eo legati, circuibant. 294. a
Vigiliæ & excubiæ ſæpe confunduntur. 293. a. *erant nocturnæ.* ibid. *in his teſſera locum habebat.* ibid. b. *quam teſſerarius, teſtibus adhibitis, centurioni in tabernaculo dabat, & centurio aliis, donec ad primos manipulos perventum eſſet.* ibid. *qui ordo dupliciter bonus.* 294. a. *erant quaternæ.* ibid. b
Vigilum ordo & diſtributio. 294. a, b
Villa publica in campo Martio fuit. 527. a, b
Vim vi repellere, jure naturali & gentium conceſ-

conceſſum. 251.a
Vincere divitias, nimio ſumptu ſuperare. 56. a
Vincere & vinci Reipubl. calamitoſum. 197.a
Vincula ſempiterna ad ſingularem pœnam nefarii ſceleris inventa ſunt. 157.b
in Vinculis, pro cuſtodia. 157.a
Vinculorum nomine quid complexi ſint. ibid.
Vindicare ſe in libertatem. 53.a
Vindicare, quid. 85.b
Vindicta, quid. 85. b. *ea ſervi in libertatem aſſerebantur.* ibid.
Vinea unde dicta. 249. a. *ejus deſcriptio.* ibidem a, b. *à Cæſare porticus vocatur.* ibidem a,b. *poſtea Catti dicuntur.* ibid b
Virginius Cæſonem Quintium reum multis vadibus vadatus eſt. 277.b
Viri in otio degentes, abſentes & foris rem gerentes, amicos per litteras excitare, & quaſi ſui officii commonefacere ſolebant. 537. a
Virtutis exactos ſatellites Catones appellavit antiquitas. 173.a
Virtus, pro fortitudine. 13. b. & paſſim.
Virtus immortalis. 3. a. *ut & gloria ex ea parta.* ibid. *quæ homines, qui eam adepti ſunt, immortales reddit.* ibid.
Virtuti ſemper comes invidia. 215.a
Vis, *plural.* 441,442.a
Viſceratio, δῆμοχρεὼ. 206.b
Vitabundus. 280.a
Vita & mors jura naturæ ſunt. 486
Vitæ rationem ab aliquo repoſcere, & ſuæ non poſſe reddere, nihil quod minus ferendum eſt. 160.a
Vitam hominis imbecillam eſſe & brevem, non modo vulgus, ſed & doctiſſimi viri conqueſti ſunt. 200. a, b. *hanc regit Fortuna non ſapientia.* ibidem. b. *quod refutat Salluſtius.* ibid. b
Vivere ac anima frui quis dicatur. 6
Vlciſci, paſſive poſitum. 267.b
Vlyſſes in adverſis dictitabat, τολμήεις μοι θυμός. 538.a
Vmbo, Græcis ἄμβων, *quid.* 328. a. *ejus uſus.* ibid.b
Vocabula aliquot militaria, quibus inſtructa certo modo acies appellari ſoleat. 189.a
Volturcius Crotonienſis conjuratus cum Allobrogibus ad Catilinam proficiſcitur. 120. *Lentuli ad Catilinam literas ſine nomine ſcriptas portat.* ibid. *quid in illis Lentulus Catilinæ perſuadere intendit.* 121.a. *præteribus ſeſe dedit.* 22.
Voluntatem inter & libidinem quid intereſt. 291.a
Voluptates non tantum ſequuntur, ſed etiam præcedunt mala. 531. b. *paulo momento tranſit, nihilque in ea boni, quam parvula delectatio.* ibid. *quænam venandæ.* 531.b
Volux, filius Bacchi. 385. *à patre Sullæ obviam mittitur.* ibid. *dubiæ fidei apud Sullam.* 387
Vota jam ſuſcepta, ſcriptis tabulis confirmare, atque ipſas ſæpe tabulas Deorum quibus voverant, cera genibus affigere, veteres ſolebant. 166.a. *ſolennia publica in Capitolio concipiebantur.* ibid.
Votis caput obligare, pro devotione atque imprecatione magica ſumitur. 166.b
C. Vrbinus, quæſtor. 435
Vrbs, quid, & unde dicta. 87.a
Vtica, Punicarum in Africa urbium, ſi Carthaginem demas, nulli ceſſit. 255. b. *ejus ſitus.* ibid. & 256. a. *Tyriorum colonia fuit.* 255. b. *ante Carthaginem condita, & à quibus.* 256. a. *unde ſic dicta.* ibid. *in Romana erat provincia.* ibid. b
Vulcanalia celebrabantur in honorem Vulcani. 471. a. *quo die.* ibid. *diverſa à tubiluſtrii feſto.* ibid.b
Vulcani templum à Romulo extra muros urbis poſitum fuit. 471. b. & *quare.* ibidem. *idem eſt cum Tubalcaino.* ibidem. *ab eo ars æraria & ferraria reperta.* ibidem. *quomodo pictus.* ibidem. *nullum ejus in Græcia egregium opus extat, præter ſceptrum Agamemnonis.* ibid. *in ejus honorem ludi piſcatorii quotannis fieri ſoliti.* 472. a. *in Lemnum cecidiſſe fingitur.* ibid.a,b
Vulgi mobilitas demonſtratur. 132.a

Vulgus non aliter delectatur auri & argenti colore, quam ſolis radiis. 533. a,b
Vxor tribus modis habebatur. 147. a. *uſu, farre, coëmptione.* ibidem. *ſed confarreatio ſolis Pontificibus conveniebat.* ibid.b

X.

Xerolibya, pars Africæ quondam inter Tripolin & Pentapolim. 238.b
Xiphilini locus in Epitome correctus. 190.b

Z.

Zama, Africæ urbs. 310.b. πολυώνυμος. ib.& 311.a. *dicta à Samar, quod canere ſignificat Hebræis.* 311. a. *à Romanis diruta.* ibid. *ejus ſitus.* 312. *regni Numidiæ arx.* 310. *oppugnatur.* 311, 312, 313, 314
Zenobii, Mithridatici exercitus Ducis crudelitas. 439.a
Zenonis, ſummi ingenio viri, ſententiæ & præcepta. 175.a

FINIS.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google